Kâzım Karabekir

İstiklâl Harbimiz

1. Cilt

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

2. baskı

YKY

Levent Şahverdi Arşivi

İSTİKLÂL HARBİMİZ

Kâzım Karabekir (23 Temmuz 1882, İstanbul – 26 Ocak 1948, Ankara) Baba mesleğini seçerek askeri öğrenim gördü. 1902'de Harbiye Mektebi'ni, 1905'te Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni birincilikle bitirdi ve kurmay yüzbaşı oldu. Kurmay stajını Manastır'da Üçüncü Ordu emrinde tamamladı. 1907'de Enver Bey (Paşa) ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır şubesini kurdu. 1909'da, 31 Mart Olayı patlak verince, Hareket Ordusu'nun İkinci Tümen kurmay başkanı olarak isyanın bastırılmasında görev aldı. 1912'de binbaşı rütbesiyle Balkan Savaşı'na katıldı. 1914'te yarbaylığa, 1915'te albaylığa, 1918'de mirlivalığa (tuğ-tümgeneral) yükseldi. 2 Mart 1919'da Erzurum'daki 15. Kolordu komutanlığına atandı ve Milli Mücadele hareketine katılan ilk komutanlardan biri oldu. Erzurum Kongresi'nin düzenlenmesinde büyük emeği geçti. Milli Mücadele hareketi boyunca Edirne milletvekili ve Doğu cephesi komutanı olarak görev yaptı. 1920'de, Ermenilerce işgal edilen toprakları geri aldıktan sonra, 31 Ekim 1920'de ferikliğe (korgeneral) yükseltildi ve 2 Aralık 1920'de Ermenilerle Gümrü Antlaşması'nı imzaladı. Milli Mücadele hareketi başarıya ulaştıktan sonra Ankara'ya geldi ve 30 Ekim 1922'den başlayarak TBMM'nin çalışmalarına katıldı. Ordudaki görevlerinden izinli sayılan asker milletvekillerinin Meclis veya ordudaki görevlerinden birini seçmeleri kararlaştırılınca, 24 Kasım 1924'te milletvekilliğini tercih ederek Birinci Ordu komutanlığından ayrıldı. 9 Kasım 1924'te Halk Fırkası'ndan istifa ederek 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu ve bu partinin başkanlığına getirildi. Partinin 3 Haziran 1925'te hükümetçe kapatılmasından sonra milletvekilliğini bağımsız olarak sürdürdü. 1926 yazında İzmir'de Atatürk'e karşı bir suikast planının ortaya çıkarılmasından sonra, ülkenin önde gelen muhalifleriyle birlikte İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Ama suikastle ilgisi görülmeyerek beraat etti. 1 Mart 1927'de milletvekilliği sona erince ordu kadrosunda açığa alındı, aynı yıl 1 Kasım'da emekliye sevk edildi. Bu tarihten başlayarak, 12 yıl boyunca, İstanbul Erenköy'deki bugün müze olan köşkünde, *siyasetin dışında bir hayat sürdürdü ve anılarını kaleme aldı.* 26 Ocak 1939'da yapılan ara seçimde yeniden İstanbul milletvekili oldu. 1946'da seçildiği TBMM başkanlığı görevindeyken Ankara'da öldü.

Levent Şahverdi Arşivi

KÂZIM KARABEKİR

İstiklâl Harbimiz

1. Cilt

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

YKY
İSTANBUL

Levent Şahverdi Arşivi

Yapı Kredi Yayınları - 2620
Tarih - 39

İstiklâl Harbimiz - I. Cilt / Kâzım Karabekir
Yayına hazırlayan: Ziver Öktem

Kitap editörü: Yücel Demirel
Düzelti: Barış Taşyakan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Uygulama: Akgül Yıldız

Baskı: Promat Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Namık Kemal Malı. Adile Naşit Bulvarı 122. Sk. No: 8 34513 Esenyurt / İstanbul

1. baskı: İstanbul, Ocak 2008
2. baskı: İstanbul, Nisan 2008
ISBN 978-975-08-1347-4
Takım ISBN 978-975-08-1346-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2006
Sertifika No: 12006-34-003513
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr
http://www.yapikredi.com.tr

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

1. CİLT

I

Mütareke Akdinden İzmir İşgaline Kadar • 1
Mütareke Akdi ve İzzet Paşa Kabinesinin İktidara Gelişi • 1
İstanbul'a Dönüş • 6
Vahideddin ile Mülâkat ve Tekirdağı'na 14. Kolordu'ya Tayin Ediliş • 8
Mustafa Kemal Paşa ile Mülâkat • 17
İstanbul'dan Şark'a Hareket • 18
Trabzon'a Varış, Milli Mücadeleye Hazırlık • 19
Erzurum'a Varış, İstiklâl Mücadelesi Hazırlıkları • 22
Rawlinson İle Mülâkat • 23

II

İzmir İşgalinden İstanbul İşgaline Kadar • 27
İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali • 27
Pontusçuların Çalışmaları • 29
Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gelişi • 33
Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları, Erzurum Kongresi'ne Hazırlık • 40
Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Çağrılması Hakkındaki Malumat • 50
Amasya Mukarrerâtı • 60
Bolşeviklik ve Amerika Mandası Fikirleri • 62
Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Erzurum'a Gelişi; Mustafa Kemal Paşa'nın İstifası Meselesi • 71
Müdafaa-i Memleket İçin Fiili Mukabele Kararının Kolordulara Tamimi • 76
Mustafa Kemal Paşa'nın Azli ve İstifası • 78
Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresine Girişi Meselesi • 80
Paris'e Giden Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya Fransa Başvekili Clemancau'nun Cevabı • 84
Erzurum Kongresi Açılıyor • 88
Rawlinson'un Silahları Teslim Alma Teşebbüsleri • 94

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Yakalanarak İstanbul'a Sevki Hakkındaki Harbiye Nazırının Emri • 106
Erzurum Kongresi'nin Kapanması, Mukarrerâtı ve Beyannamesi • 114
Silâhlarımızın Teslim Edilmesi Hakkında Tekrar Eden Teşebbüsler • 118
Sivas Kongresi'ne Karar Verilmesi • 121
Abdullah Paşa'nın Şarka Tayini ve Mukabil Tedbirler • 122
Manda Meselesi • 129
Sivas Kongresi İçin Menfi Propagandalar • 144
İstanbul'dan Gönderilen Tahkik Heyeti • 162
Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Sivas Kongresi'ne Hareketi • 173
Ali Fuat Paşa'nın İstanbul Hükûmetince Azli ve Buna Dair Teşebbüsler • 175
Yine Manda Meselesi • 186
Sivas Kongresi Açılıyor • 198
Elaziz Valisi Ali Galip'in Sivas Kongresi'ni Basmak ve Dağıtmak Teşebbüsü • 198
Sivas Kongresi • 208
Amerika Heyeti • 246
İzzet, Servet ve Zeki Beylerle Muhabereler • 260
İngiliz Generallerinin Trabzon'a gelişi • 281
Trabzon Valisi Galip Bey'in Mütalaaları • 283
Vahideddin'in Beyannamesi • 305
Veliahd Abdülmecid Efendi'nin Padişaha Lâyihası • 313
Amerikan Generali Harbord'un Erzurum'a Gelişi • 327
Amerikan Heyetine Verilen Rapor • 334
Damat Ferit Paşa Kabinesinin İstifası ve Ali Rıza Paşa Kabinesi • 364
Van'ı Teftiş • 402
Sivas'a Hareket • 410
Sivas'a Varış • 412
Millet Meclisi'nin Toplanacağı Şehir Hakkında Münakaşalar • 413
Millet Meclisinin İstanbul'da Toplanması Hakkındaki Mütalaat • 417
Fevzi Paşa'nın İstanbul Hükûmeti Adına Bir Heyetle Anadolu'ya Geliş • 429
Fevzi Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa Hakkındaki Fikirleri • 430
Sivas'tan Şarka Hareket • 435
Kafkasya Hadiseleri • 487
Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'nın İtilaf Devletleri Tarafından İstifaya Mecbur Edilmeleri • 497
Maraş Harekâtı • 507
Fransız Amirali de Bon'un Müracaatı Hadisesi • 530
Trabzon'daki Cephanenin Dahile Nakline İngilizlerin Müdahale Teşebbüsü • 537
Trabzon'daki Cephanenin Dahile Nakline İngilizlerin Müdahale Teşebbüsü • 541
İstanbul'da İngiliz Tazyikinin Artması • 550

Levent Şahverdi Arşivi

III.

İstanbul İşgalinden Şark Harekâtı Hitamına Kadar • 585
İstanbul'un İtilaf Devletlerince İşgali • 585
İstanbul İşgaline Mukabele Olarak Rawlinson'un tevkifi • 590
Meclis-i Millînin Ankara'da Toplanması Kararı • 605
İslamların Katliamından Dolayı Ermeni Cumhuriyeti Askeri Kumandanlığına Yazılan İhtarname • 618
12. Kolordu Kumandanı Fahreddin ve 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşaların Milli Harekâta Aldıkları Muhalif Vaziyetler • 625
İstanbul'daki Mebuslardan Bazılarının ve Kıymetli Zatların Firarla Anadolu'ya Gelmeye Başlamaları • 642
Denikin Ordusunun Mağlubiyeti • 656

2. CİLT

Trakya'daki Vaziyetimiz • 661
Salih Paşa Yerine Damat Ferit'in Sadarete Tayini • 676
İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın Feshi İradesi • 677
Bakü Ahvâli • 680
Heyet-i Temsiliye'ye Mühim Teklifler • 693
Baha Sait Bey'in Faaliyeti • 702
Fetva, Hatt-ı Hümâyûn ve Hükûmetin Beyannamesi • 711
Ankara'nın Fetvası • 714
Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına Takaddüm Ahvâl • 723
Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın İstanbul'dan Anadolu'ya Firarı • 728
Büyük Millet Meclisi'nin Açılması • 733
Azerbaycan Vaziyeti • 743
İsmet Bey'in Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine Tayini • 747
Fevzi Paşa'nın Ankara'ya Varışı • 756
Gümüşhane Mebusu Zeki Bey Hakkındaki Emir • 760
Büyük Millet Meclisi'nin Padişaha Hitaben Beyannamesi • 764
Çocuklar Ordusunu Teşkil • 768
Ermenistan Harekâtının Yapılması İcab Ettiği Hakkındaki Ankara'ya Müracaat • 789
Sadrazam Ferid Paşa'nın Beyannamesi • 795
Ermeni Harekâtı İçin Tekrar Müracaat • 799
Şark Cephesi Kumandanlığı Meselesi • 825
Türkiye Muahedesi, Yani Türkiye'nin Taksimi • 831
Şark Harekâtı Hakkında Tekrar Müracaat • 851
Ankara'nın Ermenistan Harekâtına Müsaade Etmemesi • 853
Ermenistan Harekâtının Yapılması İçin Tekrar Müracaat • 860
Sovyet Kıtalarının Ermenistan'ı İşgale Başlamaları • 865

Levent Şahverdi Arşivi

Elviye-i Selâse'nin Ordularımız Tarafından İşgaline
Ankara'nın Müsaadesi • 867
Çiçerin'in Büyük Millet Meclisi Reisine Mektubu • 875
Moskova'dan Fuat Sabit Bey'in Mektubu ve Raporu • 879
Mustafa Kemal Paşa'ya Cemal Paşa'nın Moskova'dan Mektubu • 886
Mustafa Kemal Paşa'ya Halil Paşa'nın Mektubu • 891
Harekâta Doğru • 894
Şimali Kafkasya'dan Gelen Aziz ve İsmail Hakkı Beylerin
Getirdiği Malumat • 919
Umum Kıtaata Tamim • 927
Sevr Muahedesinin İstanbul Hükûmeti Tarafından İmzalanması • 941
Cemal Paşa'nın Moskova'dan Mustafa Kemal Paşa'ya Mektubu • 945
Bakü'den Rapor • 949
Ermenistan Harekâtı İçin Ankara ile Münakaşa • 953
Garp Cephesi, Hükûmet Merkezinin Sivas'a Nakli Meselesi • 963
Moskova'dan Gelen Rapor • 968
Enver Paşa'ya Mektup • 971
Adliye Vekili Celâlettin Bey'le Hüseyin Avni Bey'in
Erzurum'a Gelişi • 974
Şark Harekâtına Müsaade Edilmesi • 984
Askeri Harekât Başlarken • 986
Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa Aleyhine Tahrikat • 987
Tahrikhat Dolayısıyla Erzurum'a Dönüş • 989
Tekrar Cepheye Hareket • 991
Sulh Şartlarımız • 998
Mütareke Şartlarımızı Kabul Etmeyen Ermenilere Karşı Tekrar Harp • 1001
Şark Muvaffakiyetlerimizin Takdir Olunuşu • 1002
Zaferimizin Müsbet Neticeleri • 1003

IV

Şark Harekâtı Hitamından Sulh Akdine Kadar • 1009
Şark Zaferinden Sonra • 1009
Ardahan'ın İşgali • 1024
Batum ve Havalisinin İşgali • 1028
Batum Hadisesi • 1033
Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin Meclisteki Yeni Vaziyetleri • 1040
Londra Konferansı Manevrası • 1042
Türkiye-Rusya Muahedesi • 1047
Ermenilerin Suikast Tertipleri • 1080
Erzurum'da Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti • 1084
Garptaki Yunan Taarruzu • 1102
Kars Konferansı • 1110
Konferans Hitamındaki Nutuklar • 1127

Levent Şahverdi Arşivi

Bir Casusluk Hadisesi • 1140
Çocukları Himaye Cemiyeti ve Kitap Bayramı • 1145
Askeri Rüesâ ve Meclisteki Cereyanlar • 1155
Şimendifer Hakkındaki Teklif • 1169

1338 (1922) Senesi • 1172
Şark Cephesi Kumandanlığından Alınarak Müdafaa-i Milliye Vekâletine Tayin Meselesi • 1174
İktisadi ve Sınai İlerleme ve Halk Kitapları Hakkında Teklif • 1177
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya Hükûmetin Şekli ve Ayan Meclisi Hakkında Teklif • 1180
Hükûmet ve Meclisin Şekli Hakkındaki Teklife Mustafa Kemal Paşa'nın Cevabı • 1181
Taşnaksutyun Ermeni Partisi Beyannamesi • 1186
Ahmet İzzet Paşa'nın Mektubu • 1195
İzzet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa Hakkındaki Fikirleri • 1209
Mahmut Sadık Bey'le Mülâkat • 1213
Mütareke Oyunu • 1221
Şarktaki Mesaim • 1227
Yunan Ordusunun Vaziyeti • 1245
Mekke-i Mükerreme'den Alınan Bir Mektup • 1260
Trabzon'da Kâhya'nın Katli Hadisesi • 1265
Yunan Ordusuna Taarruz Nasıl Olmalıdır • 1266
Mustafa Kemal Paşa ile Meclis Hakkında Muhaberat • 1268
Şark Ahvâli Hakkında Cephede Toplanan Malumat • 1273
Başkumandanlık Kanunu • 1281
Rusya'dan Alınan Tayyarelerin Garp Cephesine Sevki • 1285
Yunan Ordusuna Taarruz ve Son Zafer • 1285

Fotoğraflar • 1293

Dizin • 1307

Levent Şahverdi Arşivi

Önsöz

Bu hâtıratı, kadirşinas Türk Milletine arz ederken büyük bir vicdan huzuru hissetmekteyiz. Çünkü, ilmî esaslara ve objektif ölçülere göre bir devrin tarihinin yazılmasında, o devri yaşayanların ve bilhassa yaratanların, mevcut hâtıratını ve nezdlerinde bulunan vesikaları tarihçinin istifadesine arz etmelerinde kaçınılmaz bir zaruret bulunduğuna kaniiz.

Millî Mücadele, muhakkak ki bir tek kişinin eseri değildir. O, büyük küçük, bütün bir millet efrâdının müşterek ve lâyemut şaheseridir. Ancak bu mukaddes cihadda kimlerin ne nisbette, ne zamanlar ve ne kadar çalıştığını, ne derece muvaffak olduğunu belirtmek de bir vatan borcudur. Millî Mücadelenin ilmin ışığı altında, tam bir tarafsızlık içinde yazılacak "gerçek tarih"inin dökümanlarını vermek, bu itibarla, hepimize, bu arada o mücadelede baş rolü oynamış kimselere bilhassa terettüb eden millî bir vecibedir.

Eğer onlar, bildiklerini yalnız kendilerine saklar ve kendileri ile birlikde meçhûller âlemine alıp götürürse, bu vatan borcunu ve millî vecibelerini ifa etmeden ebediyete intikal etmiş sayılırlar. O takdirde ise, yarının nesilleri kendi tarihlerini tam ve doğru olarak öğrenmekten mahrum kalmış olurlar.

"Kâzım Karabekir" ismi hakkında bizlerin burada sitayişkâr sözler sarf etmemize elbette ihtiyaç ve sebep yoktur. Rahmetli ve aziz babamızın her zaman dediği gibi "HAKİKAT BİR NURDUR" ve şuna inanıyoruz ki bu NUR'un gizlenmesi imkânsızdır. Üzerine ne kadar kalın bir perde çekilirse çekilsin, üstünden ne kadar uzun bir zaman geçerse geçsin, onun huzmeleri, daima, hakikatleri arayanların yollarına ışık, kalplerine iman ve huzur vermiştir.

Kaldı ki, milletimizin kadirşinaslığı, hakikatlerin gerçek hüviyeti ile tarihe mal olmasında en müessir rolü oynıyacak yüksekliktedir. Bizim bu bakımdan en ufak bir endişemiz yoktur. Millet; uğrunda can verenleri ve kendi hayatlarını, şahsî menfaat ve emellerini, istiklâl ve hürriyet yolunda çekinmeden harcayanları, şimdiye kadar çoktan tanımış ve öğrenmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Esasen, muhterem babamız "KAHRAMANLIK" tabirinin gelişi güzel kullanılmasını daima tenkid eder ve derdi ki:

> "Vazifelerin yerine getirilmesi kahramanlık değildir. Kahramanlık, vazifenin bittiği yerde başlar ve vatan hayrına en aziz varlıkların fedasının sona erdiği yerde tamamlanır. Hayatında ve tarihte, emeğine maddî manevî karşılık aramış ve bulmuş olanların kahramanlık unvanı bizim bahşettiğimiz bir rütbedir. Belki izafî değeri vardır ama, kahramanlık bu değildir."

Sanırız, bu çetin tarif içine girebilecekler pek fazla değildir. Karabekir, bütün ömrü boyunca sadece "milletini ve vatanını düşünmüş" millî bütünlük ve birlik uğrunda, istikbalini hiçe saymış, müstesna hizmetlerinin unutulduğu veya gölgelenmek istendiği zamanlarda dahi hak ve hakikatin bir gün bütün çıplaklığı ile tezahür edeceğine inanmış, maruz kaldığı haksızlıklara ve mahrumiyetlere vakarla göğüs germiş, fakat hiç bir zaman inandığı prensiplerden en ufak bir fedakârlığı kabul etmemiştir. "Hak ve hakikat âşıkı, feragat ve fazilet timsali, Millî Mücadelenin öncüsü ve Şark Cephesinin muzaffer kumandanı, yetimler babası ve numune-i imtisal bir aile reisi" olarak ebediyete intikal ederken bıraktığı bu millî vediayı tarihimize tevdi etmek de bizlere düşen şerefli bir vazife olmuştur.

Hâtıratın başında "İSTİKLÂL HARBİ YAPTIK. ÂMİLLERİ YAZMAZSA TARİHİ MASAL OLUR" cümlesi bulunmaktadır. Bu cümle onun, yazılış sebebinin de veciz bir izahıdır. Eser, vekayiin cereyan ettiği tarihlerde günü gününe tutulmuş notlar halinde kaleme alınmıştır. Tamamen vesaike müstenittir. Bir zamanlar imhası için çok çalışılmış ve hattâ "İstiklâl Harbinin Esasları" adlı küçük bir hülâsa eseri de 1933 yıllarında neşrettirilmeden toplattırılıp yaktırılmıştır. Fakat önceden alınan tedbirler sayesinde bu hâtıratın aslını teşkil eden bu eser ele geçirilememiş, bu güne kadar da muhafazası mümkün olabilmiştir.

Bugün, bu tarihî eseri, millî ve ailevî bir vecibe olarak umumî efkâra takdim ederken, gayemiz herhangi bir kimseyi veya kimseleri tenkid veya tekzib etmek olmamıştır. Kimseyi küçük düşürmek veya olduğundan da büyük göstermek düşüncesi neşir kararımızda en ufak bir rol oynamamıştır. Hedefimiz sadece tarihe hizmet etmek ve Millî Mücadelenin tarihini yazacaklara nezdimizdeki vesaiki olduğu gibi ve aynen tevdi etmektir. Bu itibarla hâtıratta bir harf dahi değiştirilmemiştir. Eser, aynen basılmış, aslına tam bir sadakat gösterilmiştir. Hâtıratın neşrinden sonra lehde veya aleyhde söylenecek ve yazılacakları tarihin hakemliğine bırakmak ve cevaplandırmamak arzusundayız.

Bu vesile ile, hâtıratı büyük bir dikkat ve titizlikle tab' ve neşreden "TÜRKİYE YAYINEVİ" sahibi sayın Tahsin Demiray ve Celâl Demiray'a, ve diğer müntesiblerine alenen teşekkürü ifası elzem bir vazife biliriz.

Levent Şahverdi Arşivi

Aziz babamız ve sevgili annemiz...

Bütün arzularınıza rağmen hayatınızda neşri mümkün olamıyan bu eseri tarihimize tevdi ederken hâtıranızı hürmetle yâd ediyor ve artık ruhlarınızın müsterih olduğuna inanıyoruz.

Temmuz 1960

Kâzım Karabekir'in Kızları
Hayat Karabekir Feyzioğlu
Emel Karabekir Özerengin
Timsal Karabekir Yıldıran

Kâzım Karabekir'in *İstiklâl Harbimiz* adlı bu çalışması, ilk baskısı (Türkiye Yayınevi 1960) esas alınarak hazırlanmıştır. Kitabın tamamı Ziver Öktem tarafından eski harfli el yazısı orijinalleriyle karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada, ilk baskıda bulunmayan sayfalar dolusu eksiklikler tamamlanmış ve yüzlerce yanlış okuma düzeltilmiştir. Kitaba yukarıdaki 1960 tarihli "önsöz" dışında hiçbir ekleme yapılmamış, hiçbir şey çıkarılmamıştır. Karabekir'in kitabı ilk kez eksiksiz olarak ve kendi elinden çıktığı biçimiyle yayımlanmaktadır.

YKY, Kâzım Karabekir'in bütün eserlerini yayınlarken asıllarına sadık kalacaktır. Şimdiye kadar basılmış olan kitaplarının dışında günlükleri, arşivinde bulunan belgeler, mektupları da yayınevimiz tarafından yayına hazırlanmaktadır. (Editörün notu)

Levent Şahverdi Arşivi

İSTİKLÂL HARBİMİZ

1. CİLT

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Türk Ordusuna
İthaf

Levent Şahverdi Arşivi

I

Mütareke Akdinden İzmir İşgaline Kadar

Mütareke Akdi ve İzzet Paşa Kabinesinin İktidara Gelişi

Mütareke akdinde Suriye ve Musul mıntakalarındaki ordular müdafaaya muktedir bir halde değillerdi. Suriye cephesindeki Yıldırım Ordusu'ndan Cevat ve Cemal Paşaların orduları kâmilen mahvolmuş, Kemal Paşa'nın emrindeki Ali Fuat Paşa'nın ve İsmet Bey'in 20. ve 3. Kolorduları zayıf bir halde Adana vilâyetine kadar çekilmişlerdi. Musul'da Ali İhsan Paşa'nın elinde 13. Kolordu zayıf bir halde kalmıştı. Maddi ve manevi bir varlığa malik bulunan Şarktaki 9. Şevki Paşa ordusu merkezi Kars'ta kıtaatı İran Azerbaycanı da dahil olduğu halde Batum'a kadar Elviye-i Selâse'de dağınık bir halde idi. Kafkasya'da, Bakü'de ve Şimali Kafkaslar'a kadar dağılmış Nuri Paşa kıtaatı da vardı. Mütarekeden evvel 12 Teşrinievvelde İstanbul'da İzzet Paşa Kabinesi iş başına geçmiş fakat namuskâr bir muhalif fırka teşekkül etmemiş ve ettirilmemiş olduğundan istinat edeceği esaslı bir kuvvet yoktu.

Birinci Kafkas Kolordusu Kumandanı idim. Karargâhım Tebriz'de, 11. Kafkas Fırkası İran Azerbaycanını işgal etmiş, 9. Kafkas Fırkası da Erivan'ın 6 kilometre cenubundan geçen Türk-Ermeni hududundan Aras nehrine kadar Nahçivan havalisini işgal ediyordu. Yani yüzlerce kilometreye serpilmiş bir halde idik. Müteakip darbelerle hırpalanan Ermeniler mecalsiz bir halde oldukları gibi Tebriz'e üç gün mesafeye kadar yaklaşmış bulunan bir İngiliz müfrezesi de müteakip taarruzlara İran Azerbaycanından tardedilmişti. Son günlerde üç de tayyaresi düşürülmüştü. 15 Eylül 1334'te Bakü'de ordumuz tarafından zapt olunmuş Azerbaycan'da dahi düşman kalmamıştı. Gürcistan da Ermenistan gibi sesini kesmiş fakat Almanların himayesine girmiş gibi idi. Vaziyetimizin dağınıklığı bizim için bir tehlike değil idi. Yer yer sunûf-ı muhtelifeden mürekkep müfrezelerle tutulmuştu. Hudut harici hareketin ve müteakip zaferlerin yakın hatıralarıyla herkes mesrur idi. 20 Eylül akşamı gelen ajans Filistin cephesindeki vaziyetimizi iyi göstermiyordu. Tebriz'deki Kolordu telsiz telgrafla Paris tebligatını muntazaman alıyordum. 23 Eylül'de Bulgarların İtilaf ordusu kumandanından mütareke talebi ve müteakip gün-

Levent Şahverdi Arşivi

lerde Filistin ordumuzun felâket haberleri, tahmin ettiğim akibetin yaklaştığını gösteriyordu. Talât Paşa kabinesi istifa ediyor, Tevfik Paşa kabineyi teşkil edemediğinden İzzet Paşa kabine teşkiline memur olunuyor, Alman garp cephesinde de İtilaf taarruzları başlıyor. Almanların da muvaffakiyetsizlikleri temadi ediyor. Enver Paşa'nın istifası ve vedanamesi geliyor, nihayet bana da karargâhımı Nahçivan' a nakil ve İran'ı tahliye emri geliyor.

25 Teşrinievvel'de Çulfa'da iken Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdüriyeti'nden aldığım şifrede "İsmet Bey İstanbul'a geldi, bu ay zarfında sizin de gelmenizi ümit ediyor" deniliyordu. 31 Teşrinievvel'de Nahçivan'da iken kolordu karargâhımın lağvolduğunu ve benim İstanbul'a hareketim emrini aldım. İsmet Bey Harbiye Nezareti Müsteşarı olmuş, benim de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyasetine tayinim mutasavver olduğunu haber aldım.

1 Teşrinisani'de âtideki mütareke emri geldi:

> "31 Teşrinievvel 1334 öğleden muteber olmak üzere düvel-i İtilafiye ile mütareke akdettik. Düvel-i mezkûrenin murahhasları keyfiyeti Bulgaristan, Suriye ve Irak'ta bulunan orduları kumandanlarına tebliğ etmişlerdir. Mütareke şerâitine suret-i kat'iyede riayet olunması ve bu tebliğin alındığının iş'arı lazımdır. Tafsilat ayrıca bildirilecektir. 30/10/1334
>
> Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet"

Bilahare 4 Teşrinisanide Kars'da resmi tebliğden daha doğrusunu öğrendiğim mütareke şerâitini de ajans bildirdi.

Harb-i Umumi'nin bizim tarafın mağlubiyeti ile neticelenmesi hepimize elim tesirler bıraktı. Artık iş İtilaf devletlerinin insafına kalmış demekti. Benim karargâhım lağvı ve hususiyle İstanbul'a çağırılmaklığım hiç de iyi alametler değildi.

1 Teşrinisani akşamı trenle Nahçivan'dan karargâhımla Kars'a hareket ettik. Yol boyunca kıtaat hep yeis içinde. Kamarlı'da Dokuzuncu Fırka Kumandanı Rüştü Beyle karargâhında dört saat kadar hasbıhal ettik. Bir med gibi taşdıkları bu yerlerden cezir gibi hangi mıntakalara çekileceklerini düşünmekle endişe içinde. Ararat ve Elegez buzlu dağları üç ay evvel cenuba inerken beyaz takke giymiş gibi idi, şimdi yukarı kısımları ziyadece beyazlanmış. 2/3 Teşrinisani gece yarısı Gümrü'ye geldik. Kars'da Ordu Kumandanı Şevki Paşa'ya 4'te mülaki oldum. Müterake şerâiti resmen gelmiş, ajansda okuduğumuzdan az farklı. Şevki Paşa memleketin dağıldığına kani. Bari buraları da bize verseler diyor. Elviye-i Selâse'nin tahliyesinin Ermenilerin yeniden katliamları ve şark vilayetlerinin de tehlikeye düşmesi ihtimali dolayısıyla zabitanı müteeesir etmekte. Bilhassa benim İstanbul'a çağırılmaklığımdan da yeis ziyade. Ordu kumandanı da benim kati olarak niçin çağırıldığımı bilmiyor, Erkân-ı Harbiye riyaseti için olduğumu tahmin ediyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Mütareke emirname ve şerâiti şu idi:

517 Karargâh-ı Umumi
Gayet müstaceldir 2/11/1334

Dokuzuncu Ordu Kumandanlığına

Düvel-i İtilafiye ile akdettiğimiz mütarekename şerâiti ber vech-i zîr münderiçtir. Malumat hüsulu ile her ordunun kendine ait hususatı derhal tatbiki lazımdır. Bu bâbda lüzum görüldükçe izahat ve talimat-ı mahsusa verilecektir

Sadrazam ve Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet İzzet

Suret

İngiltere hükûmetinin müttefikleri ile bi'l-itilaf salahiyetdar kıldığı İngiliz hükûmeti Bahr-i Sefid donanması başkumandanı Ferik Amiral Sir Sommerset Arthur Gough Calthorpe hazretleri ile Hükûmet-i Seniye canibinden haiz-i salahiyet Bahriye Nazırı devletli Rauf Beyefendi Hazretleriyle Hariciye Müsteşarı atıfetli Reşat Hikmet Beyefendi hazretleri, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Kaymakamlarından Sadullah Beyefendi arasında kararlaştırılıp akdedilen mütareke şerâiti:

1- Bahr-i Siyah'a mürûr için Çanakkale ve Bahr-i Siyah boğazlarının küşadı ve Bahr-i Siyaha mürurun temini, Çanakkale ve Bahr-i Siyah istihkâmâtının müttefikler tarafından işgali.

2- Osmanlı sularındaki bilcümle torpil tarlaları ile torpido kovan mevazii ve mevazi-i saire mevakii gösterilecek ve bunları taramak veya ref etmek için talep vukuunda muavenet edilecektir.

3- Karadenizde mevcut torpil mevkileri hakkındaki malumat-ı mevcude ita edilecektir.

4- İtilaf hükumatına mensup üserâ-yı harbiye ile Ermeni üserâsı ve mevkufini İstanbul'da cem edilecek ve bilâkaydüşart İtilaf hükûmetlerine teslim olunacaktır.

5- Hududların muhafazası ve asayiş-i dahilinin idamesi için lüzum görülecek kuvâ-yı askeriyeden maadasının derhal terhisi. İşbu kuvâ-yı askeriyenin miktar ve vaziyetleri İtilaf hükûmâtı tarafından Devlet-i Aliyye ile müzakere edildikten sonra takarrür etirilecektir.

6- Osmanlı kara sularında zabıta ve buna mümasil hususat için istihdam edilecek sefâin-i sagire müstesna olmak üzere Osmanlı sularında veya Devlet-i Aliyye tarafından işgal edilen sularda bulunan kâffe-i sefâin-i harbiye teslim olunup gösterilecek Osmanlı liman veya limanlar noktasında mevkuf bulundurulacaktır.

7- Müttefikler emniyetlerini tehdid edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevkü'l-ceyş noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.

8- Elyevm Osmanlı işgali altında bulunan bilcümle limanlar ve demir-

Levent Şahverdi Arşivi

yollarından İtilaf sefâini tarafından istifade edilmesi ve İtilafla hâl-i harbde bulunanlara karşı mesdûd bulundurulması, süfün-i Osmaniye de ticaret ve ordunun terhisleri hususlarında şerâit-i mümâsileden istifade edeceklerdir.

9- İtilafiyun, Osmanlı tersane ve limanlarındaki umum sefâin tamiratı vesait-i teshiliyesini istimal edeceklerdir.

10- Toros Tünellerinin mütefikler tarafından işgali

11- İran'ın şimal-i garbi kısmındaki kuvâ-yı Osmaniyenin derhal harpden evvelki hudud gerisine çekilmesi hususunda evvelce ita edilen emir icra edilecektir. Mavera-yı Kafkas'ın evvelce kuva-yı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısm-ı mütebakisi müttefikler tarafından vaziyet mahallinde tedkik edilerek taleb olunursa tahliye edilecektir.

12- Hükûmet muhaberatı müstesna olmak üzere telsiz telgraf ve kabloların İtilaf memurları tarafından mürakabesi.

13- Bahrî, askerî ve ticarî mevad ve malzemenin men-i tahribi.

14- Memleketin ihtiyacatı tatmin olunduktan sonra mütebaki kömür menabii mahrukat ve gayrı levazımın Türkiye menabiinden mübayaası için teshilat ibrazı Mevâdd-ı mezkûrenin hiç biri ihraç olunmıyacaktır.

15- Bilcümle hutut-ı hadîdiyeye İtilaf murakabe zabitleri memur edilecektir. Bunlar meyânında elyevm Hükûmet-i Osmaniye'nin taht-ı murakabesinde bulunan Mavera-yı Kafkas hutut-ı hadîdiyesi aksamı dahildir. İşbu Kafkas hututu serbest ve tam olarak İtilaf memurlarının taht-ı idaresine vazedilecektir. Ahalinin, muhtacînin tatmini nazar-ı dikkate alınacaktır. İşbu maddeye Batum'un işgali dahildir. Hükûmet-i Osmaniye Bakü'nün işgaline muteriz bulunmayacaktır.

16- Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaatı en yakın İtilaf kumandanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamını muhafaza için muktezi miktardan maadası ikinci maddedeki şerâite tevkifan takarrür ettirilecek vechile geri çekilecektir.

17- Trablus'da ve Bingazi'de bulunan Osmanlı zabitlerinin en yakın İtalyan muhafız kıtaatına teslim olunacaktır. Hükûmet-i Osmaniye teslim emrine itaat etmedikleri takdirde muhaberat ve muaveneti kat' etmeyi taahhüd eder.

18- Mısrata da dahil olduğu halde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanların en yakın İtilaf muhafız kıtaatına teslimi.

19- Alman, Avusturya bahrî ve berrî ve sivil memurin tebaasının bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Memalik-i Osmaniyeyi terk etmeleri.

20- Beşinci madde mucibince terhis edilecek kıtaat-ı Osmaniyeye ait techizat, esliha ve cephane ve vesait-i nakliyenin tarz-ı istimaline dair ita edilecek talimata riayet olunacaktır.

21- Muteliflerin menfaatini siyanet için İaşe Nezareti nezdine İtilaf mümessilleri merbut bulunacak ve kendilerine lüzum görülecek kâffe-i malumat ita edilecektir.

22- Osmanlı üserâ-yı harbiyesi itilaf devletleri nezdinde muhafaza

Levent Şahverdi Arşivi

edilecektir. Sivil üserayı harbiye ile esnanı askeriye haricinde olanların tahliyesi nazar-ı dikkate alınacaktır.

23- Hükûmet-i Osmaniye Merkezî hükûmetlerle bilcümle münasebâtı kat edecektir.

24- Vilâyât-ı sittede iğtişâş zuhurunda mezkûr vilayetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkını İtilaf devletleri muhafaza ederler.

25- Mütefiklerle hükûmet-i Osmaniye arasındaki muhasemat 1918 senesi Teşrinievvelinin 31. günü vasati saat-i mahalli ile vakt-i zuhrda tatil edilecektir. İngiltere hükûmet-i kıraliyesi sefâin-i harbiyesinden Limni'de, Mondoros limanında lenger-endâz Agamemnon zırhlısında 1918 Teşrinievvelinin 31. günü nüshateyn olarak imza edilmiştir.

Amiral Caltrophe Hüseyin Rauf Reşat Hikmet Sadullah

5 Teşrinisani'de Kars'tan otomobille hareket ettim. Güzel şoseyi takiben, medeni şekilde köylerden geçerek akşam Ahılkelek'e geldim. 6 Teşrinisani'de Murad-ı Râbi'in yaptırdığı kalenin yanından geçerek bir vadiyi indik, çıktık müteakiben diğer bir vadiye indik ve Ahıska'ya 16 kilometre kalıncaya kadar bu vadiyi takip ettik. Bazı yerler dar kayalık boğaz halinde. Ahıska'ya yaklaşınca ağaçlık latif manzara başladı. Köprüler muntazam demirden, şose boyunca mesafeler verst cinsinden yazılı, 3. Fırka Kumandanı Halit Bey'i köprü başında intizarda buldum. Ahıska'ya beraber geldik, öğle yemeğini orada yedim. Yeis ve teesür her tarafta ziyade. Bu mıntakalar tahliye olunursa Gürcü intikamından halk endişede, teselli ettim. Ümid kesmeyin, dedim. Ahıska, latif bir yer, münevver Türkler var. Akşam Ahıska'dan 27 kilometre uzakta Rabat'a geldik. Eşraftan bir Türkün hanesinde kaldık. Bütün bu havali eşrafı tahsil görmüş, evleri, kendileri medeni bir halde.

7 Teşrinisani erkenden çıktık. Beş kilometre kadar sonra yokuş başladı. Latif çamlık. Hemen aynı mesafe sonra iniş, aynı letafette. Boyun noktasında bir cankurtaran var, büyük bir çan felaketzadelere karlı havalarda hayat müjdecisi gibi duruyor. Hula'ya kadar yol pek fena. Adi güzergâh. Köprüler ahşap dar ve harap. Yol kavisleri ufak, muhataralı. Hula'da nazara çarpan Acaralı Cemal Paşa'nın köşkü. Bu zatla Ahıska'da dün görüşmüştüm. Hükûmetimiz kendisini liva yapmış. Nüfuzundan istifade olunmuş. İrice ve kabaca bir zat. Hula'dan sonra yol iyileşiyor. Çoruh'a kadar deniz görülmüyor. Çoruh'dan birkaç kilometre sonra deniz hafif göründü. Artık tarafeyn muntazam ağaçlarla bezenmiş şoseyi takip ediyor. Batum kalesine yaklaştık. Sırtlar ormanlık şark ve şimalde karlı Acara dağları görülüyor. Hava yaz gibi ikindi vakti Batum'a vardık. Batum pek muntazam ve şirin bir şehir. Fakat şehrin letafetini tetkikten evvel havadis almak daha mühimdi.. Enver, Talat, Cemal Paşalar, Doktor Nazım ve Bahaddin Şakir, Azmi, Bedri Beyler İstanbul'dan 2 Teşrinisani'de firar etmişler. İstanbul ile muhabere yok. Henüz vapur da yok. Batum'da kaldığım birkaç gün zarfında Batum kalesini müdafaa ve taarruz nokta-i nazarından tetkik ettim. Şehirde İstanbul'a gitmek üzere toplanmış bir hayli izinli zabit ve mülga Halil Paşa ordusu karargâhı vardı. Muzafferane hudut hariçlerinde dolaşan ve felaketlerin teferruat ve

Levent Şahverdi Arşivi

sıhhatinden henüz haberdar olmayan bir kolordu kumandanıyım. Bu vaziyette insan felakete inanamıyor. İlk hakiki teessürü Batum'da "İttihat ve Terakki için ölür ve öldürürüm" diye hitabelerinde bulunan topçu binbaşı mütekaidi İhsan Bey'den[1] duydum. Bu zata rıhtımda yanında bir refikiyle tesadüf ettim. Dedi ki: "Askerliğin peygamberiymişsiniz, felaketi çok evvel gördünüz ve söylediniz, fakat dinletemediniz. Hesabıma ben de dinlemeyenler arasında olduğumdan pek müteessirim". "İttihat ve Terakki erkânı memleketi felakata düşürdüler şimdi de memleketten kaçtılar. Maneviyatınızı kırmayınız elbet bu vartayı da atlatırız" dedim. Batum kalesi kumandanı Mirliva Cemal Paşa ve karargâhını büyük yeis içinde buldum. Nasıl olsa tahliye olunacak diye kaleyi dahi gezdirmemişlerdi. "Tahliye edilse dahi yakın bir günde zabtı vazifesini deruhde edecekmiş gibi gezmeliyiz" dedim ve bir kale seyahati yaptırdım. Ambarlar dolu bilhassa kıymetli Japon topları ve hafif kabil bu toplardan büyük bir duba doldurttum. Ve Reşit Paşa vapuruna takarak Trabzon'a beraber getirdim. Reşit Paşa vapuruna mezun ve mülga karargâhlar yüzlerce zabit bindik. Yolda İhsan Bey'in itiraf ettiği felaketin ehemmiyetini hayli düşündüm.

İstanbul'a Dönüş

En büyük tesiri ben 28 Teşrinisani 1334'te İstanbul'a Boğazlardan girerken duydum. Büyük bir Salib-i Ahmer gemisi Karadeniz'e açılıyor. Boğazın tarafeyninde tabyalarda İngiliz ve Fransız bayrakları dalgalanıyordu. Reşit Paşa vapuru kaptan güvertesinde el dürbünümle bunları seyrederken duyduğum azap ve ızdırap tahammülümün haricine çıkıyordu. Büyükdere hizasını geçiyorduk orada feci bir manzara vardı. Bir İngiliz müfrezesi Türk bayrağını indirerek İngiliz bayrağını asacaklardı, mağrur ve kabarık bir İngiliz zabiti karşısında ıztıraplar içinde kıvranan bir Türk zabiti duruyordu. Ömrümde bu kadar acı duymamıştım. Bu feci manzara ve bu acı duygu karşısında. "Tek dağ başı mezar oluncaya kadar uğraşmalı" kararını verdim. Artık İstanbul limanını dolduran İtilaf donanması nazarımda bostan korkuluğu menzilesine inmişti.

İstanbul'da ilk görüştüğüm İsmet'ti. 29 Teşrinisani'de Zeyrek'te misafir olduğum biraderimin bahçesinde Çamlıcalara kadar uzanan geniş manzara içinde İtilaf'ın bir yığın tekneleri ile sanki istihza eden muazzam Süleymaniye Camii karşımızda Türklüğün bir heykel-i vakarı gibi mağrur duruyordu. Pek eski ve pek samimi arkadaşım İsmet çok bedbindi.

— Gördünmü Kâzım? Her şey mahvoldu. Vaktiyle gördüğün gibi sürüklediler ve bitirdiler. Derdin ki batıracaklar ve hayatımızla biz didişeceğiz. Fakat benim hiçbir ümidim kalmadı. Ben kararımı sana söyleyeyim mi Kâzım. Köylü olalım. Askerlikten istifa edelim. Senin kaç liran var. Birleşelim Kâzım Ağa, İsmet Ağa olalım. Çiftçilikle hayatımızı sürükliyelim.

1 İhsan Bey 1341'de Cebelibereket mebusu ve Bahriye Vekilidir.

Levent Şahverdi Arşivi

— İsmet ne söylüyorsun, dedim. Zannediyor musun ki bizi yaşatacaklar. Ermeni, Rumlar şarktan, garptan Türk'ü boğacaklardır. Bırak ki benim bir tarla alacak param yok fakat olsa da ayaklar atında zelilane ölmektense milletimizin bu kadar senelik yediğimiz ekmeğini namuskârane ölmekle ödemek daha çok yakışmaz mı.

— Kâzım ne diyorsun? Sen vaziyeti henüz bilmiyorsun. Ordularımız mahvoldu. Boğazlara İtilaf hakim, bütün cenup hudutları açık bir halde. Asıl felakat bizim içimizden Kâzım! Tasfiye yapacaklar tasfiye! Anlıyormusun. Bugün harpte kazandığın paşalığı alacaklar bir belki de iki rütbe kaybedeceksin. Artık bize herşey düşman. Ben çok düşündüm. Nemiz varsa birleştiririz ne mümkünse alırız. Kâzım Ağa, İsmet Ağa ben başka türlüsünü göremiyorum Kâzım. Sen de bir iyi düşün.

— İsmet ben kararımı vermiş bulunuyorum. Bütün bu şeyleri vaktiyle Çanakkale'den içeri sokmamıştık. Nazarımda bostan korkuluğu gibi duruyorlar. Biz ölümü göze alınca hepsini yine dışarı atarız. Milletin mahvolduğunu görmek ziletindense yaşadığını görerek ölmek daha Türkçe olur. Ben dün Boğaz'dan gelirken ahdımı verdim. Tek kalsam bile veya tek dağ başı kalsa bile uğraşmak. Silahımı, üniformamı kimseye vermeyeceğim. Azim ve tedbir her ümide yol açar.

— Kâzım, millete karşı mümkün olanı yapalım, fakat yapılamayacaktan fayda yoktur. Vaziyeti sen de anlarsın.

— İsmet acele etme! Daha görüşürüz. Yalnız hepimizin İstanbul'a toplanması feci. Beni getirmemeliydiniz. Yapılacak ilk iş ordularımızın başına gitmektir. Ne yap yap beni bir kolorduya tayin ettir. Anadolu'da olsun mümkünse kendi Kolorduma. Hepimiz buradan uzaklaşalım. Yoksa günün birinde toptan bir ihanete kurban gidersek her ümit mahvolur,

İşte Harbiye Nezareti Müsteşarlığı vazifesini son günlerde görmekt bulunan İsmet'le ilk temasımız. İzzet Paşa büyük bir hata yaparak İsmet'i de, beni de Kolordularımızdan alarak İstanbul'a getirmiş birimizi müsteşar birimizi Erkân-ı Harbiye Reisi yapmakla muvaffak olacağını zannetmiş. Halbuki daha ben İstanbul'a gelmeden kendisi çekilmiş. 30 Teşrinisanide Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'yı ziyaret ettim. Kendilerine iki mesele hakkında mütalaamı söyledim. Biri tahliye olunacak şark havalisinde İtilaf heyetleri bulunmazsa Ermeni ve Gürcülerin İslamları katliam edecekleri diğeri de İstanbul matbuatımızın Ermeni katliamlarından bahsetmeleri. Gazetelerimiz güya firari İttihat erkânına her şeyi isnatla milleti kurtaracaklarını zannederek lüzumsuz ve pek zararlı neşriyatta bulunuyorlardı. Halbuki Ermenilerin Erzincan, Erzurum, Van, Elviye-i Selâse ve daha şarklarda yaptıkları İslam katliamları kat kat fazla olduğu gibi yeniden başlayacakları da tam bir imha olacaktı. Yapılanların fotoğraflarını 1334 bidayetlerinde istirdat ve ileri harekâtında karargâhtan aldırmış veİstanbul'a da göndermiştim. Şark memleketlerimiz yıkılarak viraneye çevrilmiş halkı yığın yığın cesetler halinde bulunmuştu. Gazetelerimizin neden tenvir olunmadığını sordum. Abdullah Paşa hayretle, "bunlardan hiç haberim yok söylediklerini yaz da Meclis-i Vükelada okuyayım, elimizde de bir vesika bulunsun" dedi. Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'da bunları anlat-

Levent Şahverdi Arşivi

tım ve mütalaatımı yazdım verdim. Gönderdiğim vesikaları da şurada burada buldurdum. Matbuat tenvir olundu ve İsmet Bey'in riyasetinde bir komisyon da bu vesika ve fotoğrafları bir risale halinde neşretti.

Hükûmet ve devâirin elim vaziyetini bir kaç gün içinde gördüm. Harb-i Umumide layüsel vaziyette istediğini yapan daireler şimdi beş para sarfı için mes'uliyetten kokuyorlardı. Gazeteler de şuna buna en ufak meseleler için hücumlar yaptığından herkes gazetelerimizden de yılmıştı. Ermeni katliamı risalesinin Fransızcaya tercüme masrafını verecek mesture yok idi ve kimse de onbeş altın kadar tutan bu parayı veremiyordu. Teşkilatı icraatı şahsına bağlayanların kendilerinin aradan çekilivermesiyle ne olabileceğine hazin bir misaldi. İsmet Bey'in komisyonunu mahcubiyetten kurtarmak ve hükûmetimizin bu elim vaziyetini bir yabancı unsura göstermemek için derhal cebimden masrafı verdim. Matbuattan bildiğim Mahmut Sadık Bey vasıtasıyla mühim hususlara mesture verilmesi elzem olacağı hakkında neşriyat yaptırdım da bundan cesaret getirerek paramı kurtarabildim!

1 Kânunuevvel'de İzzet Paşa'yı ziyaret ettim. Çekildiğinin yanlışlığı ve hepimizi ve bilhassa beni İstanbul'a getirdiğinin hatalı olduğu hakkındaki mütalaamı söyledim. Şarktan çözüleceğimizi ve her felaketin ondan sonra olacağını izah ettim. Çok müteessir oldu, bilmiyerek ihanet mi ettim, diye gözlerinden yaş geldi. Teessürün faydasız olduğunu, yapılacak makul işlerin sıraya konulmasını, söyledim. "Fikrimce siz yine hükûmeti ele alınız ve beni geldiğim mıntakaya attırtınız. Ondan sonraki vukuata nazaran mabad işlerimizi yaparız" dedim. Gözlerinde muvaffakiyet bakışları parladı. Bana ümit verdin dur öyle ise dedi telefonla birisiyle görüştü ve yine görüşelim dedi.

Matbuatı ben de bildiklerim vasıtasıyla tenvire çalıştım. Ermeni mezalimi hakkında Süleyman Nazif Bey'in arzusu üzerine bir makale de ben yazdım. Bu vartadan kurtulacağımızı bildiklerim vasıtasıyla propagandaya başladım.

Vahideddin ile Mülâkat ve Tekirdağı'na 14. Kolordu'ya Tayin Ediliş

6 Kânunuevvel'de selamlığa usûlen davet olundum ve huzura kabul olundum. Aynen şu muhavere oldu:

Ayakta elimi sıktıktan sonra Padişah Vahideddin: "Sizi şâyân-ı itimat muhtelif yerlerden sordum. Pek mert ve her vechile şâyân-ı itimat bir kumandanım olduğunuzu anladım. Mevcudiyetinle iftihar ederim. Cenab-ı Hak millete bağışlasın" ben cevap verdim: "İltifat-ı şahaneleri ebedi bir hiss-i minnetle medâr-ı fahrımdır. Bulunduğum cephelerde kumanda ettiğim kıtalarla Türklüğün namını düşürmedim. Fakat vatanımızın bu son darbeden kurtulmasına çalışabilecek bir mevkide bulunamadığımdan meyusum." Sözümü keserek: "Manen müsterih olunuz çünkü pek uzaklarda idiniz ve vazifenizi lazımı gibi gördünüz." Ben devamla: "Şevket-meâbım. Milletimiz başlarında sevgili hakanıyla inşallah kurtulacaktır. Türklük ölmeyecek ve

Levent Şahverdi Arşivi

öldürülemeyecektir. Tarihimizde bugünkü gibi tehlikeler çoktur. Azimkâr padişahlarımızın namuskar evlatları ile yekvücut olması ile hepsi bertaraf olmuştur." Cevap verdi: "Sizin gibi genç, mert ve şâyân-ı itimat kumandalara malik olan bir millet elbette zevâl bulunmaz. Berhudar ol. Sizin gibi genç bir kumandana mâlik olmakla ben ve milletim iftihar eder."

Elimi samimi bir tavır ile kuvvetlice ve uzunca sıktı. Dışarıda yaver-i fahrî Mustafa Kemal Paşa ile hashibal ettik görüştüklerimizi ve düşündüklerimizi söyledim. 21 Kânunevvel'e kadar arkadaşlarla dertleşmekten başka bir şey olmadı. Bugün Meclis-i Mebusan feshedildi. Mareşal Allenby Altıncı Ordu'nun silahlarının alınması ve Ali İhsan Paşa'nın Diyarbakır mıntakasından kaldırılması için Hariciye Nazırı Mustafa Reşit ve Harbiye Nazırı Abdullah Paşalara ağır muamele etmiş, ayakta kabul ve sert emir verdiğinden bu zatlar istifa etmişler. Harbiye Nezaretine Cevat Paşa tayin olunmuş. Erkân-ı Harbiye riyasetine de Fevzi Paşa. Tekfurdağı'ndaki 14. Kolordu Kumandanlığına tayin olunduğumu 23 Kânunevvel'de anladım. Beş gün sonra iradesi çıkmış. Geldiğim günden beri didişmelerimden müsbet bir fikir dahi inkişaf etmedi. Yalnız ben İstanbul'dan çıkıyor ve bir kolordu kumandanı oluyordum. Fakat kolordumun bir fırkası Bandırma ve Balıkesir mıntakalarında iki fırkası Trakya'da Tekirdağ ve Şarköy mıntakalarında. Edirne'de Cafer Tayyar Bey'in İkinci Kolordusu var. Ben kolordumun Anadolu'ya naklini ve merkezimizin Bursa, olmazsa Balıkesir olması için uğraştım. Trakya şimendiferi Yunan askerinin nezaretine tevdi olunmuş. Trakya tehlikeli bir vaziyette idi. Asayiş olmadığını göstermek için Hıristiyan vatandaşlar sabahlara kadar evlerinden silah atarlar ve saf İslamları da tahrik ederek onlara da attırırlardı. Bilhassa İstanbul'da taşkınlıklar ziyadeleşiyordu. Yer yer her tarafa İngiliz zabitleri gönderilmiş ambarlardaki Rus esliha ve mühimmatı toplattırılıyordu. Ruslar müttefikleri imiş, bunların silahları kendilerine verilecekmiş! Halbuki Rusya'da Bolşevizm cihanla müsademede idi. Çanakkale'deki toplar ve mühimmatımızın 15 Kânunisâni'ye kadar kaldırılması için İngilizler tazyikatta bulunduklarından uğraşılıyordu. İtilaf devletleri bize dokuz kolordu teşkiline müsaade etmişler. Teşkilat bu esasta yapılıyordu.

Ben bunların hepsinin mürettep gaddar bir programın ik hafif perdesi olduğuna kani idim.

28 Kânunisâni 1335 tarihli Harbiye Nezaretinin atideki tamimi vaziyetimizi gösteriyordu:

1962 Harbiye
28/1/1335

14. Kolordu Kumardanlığına

25/1/1335 tarihindeki vaziyet-i umumiye ber vech-i zîr tamim olunur :

1- Dokuzuncu Ordu-yı Hümâyûn Elviye-i Selâse'nin tahliyesiyle iştigal etmektedir. Şubat evâilinde bu livalarda kıtaat-ı Osmaniye kalmıyacaktır. Ancak Kars'taki İngiliz vali-i askerisi o havaliyi işgal için lüzûm-ı askeri

Levent Şahverdi Arşivi

bulunmadığından dolayı Osmanlı kıtaatının kalmasını tahriren taleb ve rica etmiş ve bu ısrar üzerine bir piyade alayı ile bir süvari alayı Kars'ta bırakılmıştır.

2- Ardahan civarlarında bir köye Gürcüler topçu ateşi iştirakiyle de taarruz etmiş iseler de köy ahali-i İslamiyesinin mukavemet etmesi üzerine bir makinalı tüfek terk ederek ricat etmişlerdir. Kafkasya'nın bazı mahallerinde, Ermeni mezalimi devam etmekte ve Nahçivan taraflarında Şeyh Ali isminde bir zat Ermenilere mukavemet etmektedir.

3- Altıncı Ordu-yı hümâyûn terhis muamelatı ile iştigal etmekte ve fakat terhis kafilelerini garba doğru sevkte pek çok müşkilata duçar olmaktadır. Son günlerde bir iki kafile Harapnas istasyonunda trenden indirilmiş ve oradan itibaren Birecik-Antep tarikiyle Islahiye'ye gitmek üzere karadan sevk edilmiştir.

4- Süleymaniye'de müteşekkil Kürdistan hakimiyetinin hududu Erdebil [Erbil], Altınköprü, Revandiz, Dehuk, Beni Yunus, Karai mevakii dahil olmuş ve İngilizler istikbalde bu hududun daha ziyade tevessü edeceğini işae etmekte bulunmuşlardır.

5- Pötürge civarlarında dahi Kürtlük tahrikatı vuku bulmakta ve Basravi ismindeki sergerdenin tecavüzâtı artmaktadır. Altıncı Ordu'dan sevk edilen müfreze Urfa civarlarında bu sergerde tevabiinin tecavüzatına maruz kalmış ve Altıncı Ordu'ca mütacasirleri hakkında takıbat yapılarak bir takımı derdest olunmuşlar.

6- Adana havalisinde nakledilemeyerek kalan ve İtilafçılar tarafından vaz-ı yed edilen erzak ve techizat ve malzeme mevcudu yüz yirmi altı vagondur.

7- İzmir'e Yunan Salib-i Ahmer heyeti gelmiştir. Urla civarında Rum şekaveti devam etmektedir.

8- Edirne'ye bir İtalyan müfrezesi ve Uzunköprü-Hadımköy şimendifer hattının muhafazasına bir Yunan taburu gelmiştir.

9- Mutelifin Dersaadet'te asayiş-i mahalliyenin iyi olmadığını bahane ederek zabıtayı ve ahvâl-i sıhhiyenin iyi olmadığını dermayan ederek sıhhiyeyi teftiş edeceklerini resmen tebliğ etmişlerdir.

10- Fransızlar Sirkeci-Uzunköprü, İngilizler de Haydarpaşa-Konya şimendifer hatlarını işletmeyi deruhde etmek üzere vaz-ı yed etmişlerdir. İngilizler ayrıca Haydarpaşa-Konya hattındaki mühim istasyonlara bilumum şimendifer muamelatının kontrölü için müfrezeler göndermişlerdir.

Harbiye Nazırı namına Fevzi

(Bu kış kıyamette Elviye-i Selâse'nin tahliyesi ve terhisi müşkilâtını İngilizler kabul etmemiş. Nereden nasl gidilirse oraya öylece gelirler demiş.)

Kolordumun Anadolu'ya geçmesi bile beni tatmin etmiyordu. Aklım fikrim şarkta idi. Erzincan, Erzurum'u istirdâd eden emrim altındaki kolorduda idi. Elviye-i Selâse'yi kurtaran kıtaat meyanında benim kolordum da vardı. Şimdi zelilâne tahliye başlamış, yine o mıntıka İslamları kana boğulacaklardı. Halbuki bu olmayabilirdi ve mehib bir çığ gibi büyüyerek belki bütün

Levent Şahverdi Arşivi

milletimizin kurtulmasınada imkan olurdu. Vaziyeti görmek ve kolordu merkezinin Balıkesir'e naklini temin için 31 Kânunısani'de İstanbul'a uğradım. Tekfurdağı'ndan İstanbul'un zayıf kıtaatına beş yüz nefer de gönderdim. Vaziyetin gittikçe fenalaştığı görülüyordu. İttihat ve Terakki erkânındandır diye tevkifat başlamış, cihet-i askeriyeden de bazı bahanelerle tevkifat varmış. Ben Balıkesir teftişini müteakip 11 Şubat'ta yine İstanbul'a geldim. Vaziyet gün geçtikçe vahim bir hal almasına rağmen yakın arkadaşlarımda henüz fikrim kabul yeri bulmamıştı. Tasfiye kanunu yapılmış ve Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'ya gösterilmeden Meclis-i Vükelâ'ya gitmiş. Fevzi Paşa istifa etmiş. İstanbul Merkez Kumandanlığı hıncahınç bigünah mahpus insanlarla dolmuş. Franchet d'Esperey İstanbul'u zabtetmiş gibi Sirkeci'den sefarete eski Roma muzaffer generalları gibi 8 Şubat'ta gitmiş Rum ve Ermenilerin İslamlara hakareti tahammülün fevkinde imiş. Ekmek müthiş fiyatlı, orta halli insanlar bile kıvranıyor ve Edirne muhasarasının son haftasında yediğimiz çöplü şeyler yenmekte. Başlangıçta yazdığım hülâsa-i vaziyet, yani tarihin iftiharla Türk dediği yüce bir millet inhilal arefesinde. İstanbul'dan Türkler kovulacakmış. Şark vilayetleri Adana vilayeti ile birlikte büyük Ermenistan olacakmış, Trakya'ya muhtariyet verilecekmiş, İzmir'e Yunanlılar çıkacakmış, Karadeniz'de Pontus olacakmış gibi her biri insanın mevcudiyetini sarsan havadisler ağızlardan veya Avrupa gazetelerinden etrafa dehşet saçmakta idi.

Şevket Turgut Paşa'yı evinde ziyarete gitmiştim. Evde yokmuş, az sonra geldi. Bana şöyle bağırıyordu: "Ne duruyorsun? Çek kılıcını varlığını göster. İstanbul'dan kovuluyoruz. Burada ne duruyorsun?" Şevket Turgut Paşa Edirne'de fırka kumandanı iken erkân-ı harbi idim. 31 Mart 1325 irtica hareketinde Hareket Ordusu'nun bir fırkasını da biz teşkil ediyorduk. 1326'da Arnavutluk isyanını tenkilde de beraber bulunmuştuk. Bana karşı büyük itimadı olduğundan beni görünce heyecanla böyle bağırmıştı. Ahvâl hakkında mevsuk malumat aldığını, vaziyetimizin pek vahim olduğunu, kuvvetimizi göstermezsek mahvımızın mukarrer olduğunu söyledi. Hürmetle takdir ettim. Şarka naklimin teminiyle uğraştığımı söyledim.

13 Şubat'ta Harbiye Nazırı Yaver Paşa'yı ziyaretle Merkez Kumandanlığındaki (Bekirağa Bölüğü denilen yerde) tevkiflerin kimin tarafından yapıldığını ve bilhassa askerlerin sebebi tevkifini anlamak istedim. Kat'i birşey öğrenemeyince bizzat mahpushaneye gittim. Bildiklerimle görüştüm. Kimse ne için hapsedildiğini ve bu darbenin kat'i olarak nereden geldiğini ve ne olacaklarını kestiremiyordu. Gerek tevkiflerin başlaması ve gerekse İstanbul'dan Türklerin çıkarılacağı şayiaları bir fikr-i harekete sebep olmuştu. Fakat nerede ne yapılacak, kimse bir şey düşünemiyordu. 24 Şubat'ta "Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı ile Erzurum'a gitmeniz lazım geliyor. Hazır bulununuz" diye Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa imzası ile aldığım bir emir bana pâyânsız sevinçler verdi. Kanaatimca çok şeyler artık olabilecekti. Birincisi Şark vilayetlerine Ermeni ve Gürcüler ayak basamayacaktı, Pontus hayalleri kuvvet bulamayacaktı ve en mühimmi Ermenistan silahdan tecritle Türkiye'yi şâyân-ı kabul bir sulhe nail etmek için rehine olarak elde tutulacaktı. Ben bu düşünceyi artık fiiliyata çıkmış sayarak sevincimden

Levent Şahverdi Arşivi

duramıyordum. Derhal Şark vilayetlerinin askeri ve siyasi vaziyeti hakkında malumat toplamağa başladım.

Meclis-i Mebusanın feshini müteakip vaziyetin gittikçe fenalaştığı görülünce Kânunısâni ve Şubatta Şark vilayetlerine ait İstanbul'da iki cemiyet teşekkül etmişti. Biri Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti –ki Süleyman Nazif, Beyrut Valisi İsmail Hakkı, Hicaz Valisi Mahmut Nedim Bey, Diyarbakır mebuslarından Fevzi ve Zülfü Beyler– diğeri de Kürt Teali Cemiyeti –ki Seyit Abdülkadir ve Bedirhanilerden bazı kimseler–. Her iki cemiyet de şark vilayetlerinin Ermenistan olacağı endişesiyle teşekkül etmiş. Birincisi şark vilayetlerinin Türk camiasından ayrılmamasını, ikincisi ise bu fikri imkansız add ile herhangi bir şekilde bir Kürdistan teşkilini hedef ittihaz etmiş. Trabzon ve Erzurum'da Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti de Şubat'ta teşekkül etmişti.[2]

25 Şubat'ta yine kabine değişti, 26'da Milli Blok'un teşekkül ettiğini haber aldım. Fakat fiili birşey yok. Hep âlem-i medeniyete hitabeler. Ben bunu vatan için mersiye okumaya benzetiyorum. Yalnız şark vilayetlerinde, bilhassa Trabzon ve Erzurum'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini pek faydalı buluyordum. Senelerden beri tanıdığım, elem ve meserretlerine içlerinde iştirak ettiğim bu vatandaşları her türlü fiili harekete geçirebileceğimden tamamıyla ümitvârdım.

İstanbul'daki tetkikatımı hükûmetin ve İtilaf hükumetlerinin ne düşündüklerini öğrenmeye hasrettim. Şarkın iaşe vaziyetinin vahim bir devreye girdiğini öğrenmekle, çare düşünüyordum. Gerçi 21 Şubat gecesinden itibaren sahillerimizden ablukanın İtilaf devletlerince ref olunması millete biraz nefes aldıracaktı. Çünkü Amerika'dan üç büyük vapurun gelmesi İstanbul piyasasında çuvalı 23 liraya satılan mahlût unlara, beş liraya indiği halde, müşteri bulunamamasını mucip oldu. Kahvenin toptan kıyyesi beş yüz kuruş iken perakende iki yüz elliye indi. Yirmi dört kuruştan İtalya'ya iki bin ton şeker sipariş olunması şekere hasret kalan fakir fukarayı sevindirdi. Fakat harabezâra dönen Erzurum havalisindeki halk ve ordu için tedbirler lazımdı. 6 Haziran 1915'te sahillerimize abluka vaz edilmiş ve 21 Şubat 1919'da ref edilmişti. Buna nazaran milletimiz 4 sene 8 ay on beş gün muhasarada kalmış demektir. Dokuzuncu Ordu'nun lağvı emrine kadar iaşe işini tanzim, İstanbul'da şâyân-ı itimat bir mukavemet merkezi temini ile uğraştım ve hayli mevsuk malumat topladım. İaşe için Karadeniz sahillerinde vapurun uğrayacağı iskelelerde ne bulursam almak emrini istihsal ettim. İcap edenlere de emir tebliğ ettirdim. Aldığım malumat: Şark vilayetlerinin –Adana, Sivas da dahil olduğu halde– ordunun silahları alınıp sonra Ermeni, Kürt, Pontus diye yağma ettirileceği; fakat mütarekenamenin 24. maddesi mucibince Vilâyât-ı Sitte'de iğtişaşat zuhurunda, mezkûr vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkına rağmen, İtilaf hükûmetlerinin kuvvet sevkiyle oralarda muharebe

2 İstanbul'daki Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden bir heyet Kürt Teali Cemiyetine giderek birlikte şarkı kurtarmaya çalışmayı teklif ediyorsa da kabul olunmayıp, Kürtlük gayesine çalışacaklarını söylüyorlar. Bunların mesaisinin nasıl akim bırakıldığı aşağıda görülecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

edecek bir halde olmadığı ve İzmir'in Yunanistan'a verilmesi hakkındaki fikirlerin mevcudiyeti –ki bunu *Temps* ve *Matin* gazetelerinden anladım.– Londra'dan şarka gönderilmek istenilen kıtaatın "Nereye gidiyoruz?" sualine karşı, şarka denince "hurra" sesleriyle silah çatılarını terk ile savuştuklarını sevinç ile okumuştum. Pangaltı İngiliz karargâhında istihbarat şubesi müdürünün odasındaki haritada şark vilayetlerimizin taksimatına ait plan çizgisi kalınca çizilmişti. Bir hatt-ı fasıl Erzincan'la Sivas arasında tesbit edilmeden bırakılmış. Ahvâle göre bir tarafa kıvıracakları anlaşılıyor!

Hükûmetimizin dünyadan bihaberliğinden sarf-ı nazar, bazı efradının İtilaf'ın âmâlini hatır ve hayallerine gelmediğinden fazlasıyla temine sai olduklarına bizzat şahit oldum. Bir gün gafilane avlanan Ali İhsan Paşa'yı İngilizler Haydarpaşa'dan tahte'l-hıfz alarak kendi sefarethanelerine götürmüşler. Bir ordu kumandanının merci-i resmisine haber vermeden götürülmesi Harbiye Nezaretini müteessir etmiştir zannediyorum. Halbuki Dokuzuncu Ordu Kumandanı Şevki Paşa'yı da İngilizlerin aynı akıbete uğratacaklarını anladım. Fazla olarak yeni Nazır Ferit Paşa'nın şimdilik durdurulan tasfiye meselesini kurcaladığını öğrendim. Ordu kumandanları hapse tıkılırken benim Erzurum'a eski kolorduma ve bütün Dokuzuncu Ordu kıtaatına kumandanlığa gönderilmem, benim hakkımda İttihatçı damgasının vurulmamasından ve emre itaat eder, şark halkının hürmetini kazandığımdan ve İstanbul'un hesabına her emirlerini orada kolay tatbik edeceğimi zannetmek gibi budalalıktan ileri geldiğini ve benim o mıntakaya atılmak için kaç aydır didiştiğimi ve her yere başvurduğumu su-i niyet erbabı olanlarla İtilaf'tan kimsenin bilmediğini memnuniyetle öğrendim.

2 Mart'ta Harbiye Nazırı Ferit Paşa nezdindeki bir tesadüfü, ibret olmak üzere, yazıyorum: Balkan Harbi'ni müteakip tekaüt olan ne kadar kimse varsa hatta en amel-mândeleri dahi iş başına ve en büyük makamlara getirilmiş ve bir taraftan da getiriliyordu. İşte topçu Ferit Paşa da pos düşük bıyıkları, bolca ve ihmalli sallanan elbise ve bedeni, vaz ve hali ile bu fasileden bir zat olduğunu gösteriyordu. Ben nezdinde henüz görüşmeden jandarma tensikine memur Miralay Fransız Foulon'un geldiğini odacı haber verdi. Ben: "Bilahare tasdi ederim, ecnebiyi bekletmezseniz muvafık olur " dedim. Dışarı çıkmak üzere iken Foulon içeri girdi oda kapısı kapandı; ben paravana arkasında kaldım. Nazır beni dışarı çıkmış zannıyla serbestçe fikrini söyledi. Türkçe muhavere aynen şöyle idi :

Foulon- Jandarmanın bir sülüsü gönüllü olmak diğerleri hizmet-i askeriyeden nefer alınmak üzere otuz bine iblağını, muhassasatlarının tezyidini, jandarma mektebi küşadını teklif ediyorum. Mektep için Beylerbeyi Sarayı arkasındaki karakolu istiyorum. Gerçi arada deniz de var ama bu taraflarda münasıp bir bina bulamadık. Maraşel d'Esperey Jandarma Kumandanlığını ziyaret etti ve pek güzel sözler söyledi.

Ferit Paşa- Arzularınızı Meclis-i Vükelâ'da yaptırmağa çalışırım. Mektep için İstanbul cihetinde dahi yer bulabiliriz.

Foulon –İhtiyat zabit mektebi müsait dediler. İtalyan sefarathanesi kurbundadır. Ben hariçden gördüm.

Levent Şahverdi Arşivi

Ferit Paşa- Biz İhtiyat zabit mektebini başka yerde açarız, dedi. Biraz sükutu müteakip devamla, bilmem benim tercüme-i halimi bilir misiniz Foulon cenapları? Bir çok seneler sadaret yaverliği yaptım. Sonra Selanik'te Redif Fırkası kumandanlığında bulundum. Beyoğlu'nda mühendislik de ettim. Oradaki caddeleri ben açtırdım. Selanik valiliği de yaptım. Eski zamanlarda daha ziyade sükunet vardı. Jandarma için de Sultan Hamit zamanında en ziyade ıslahat olabildi. Meşrutiyetten sonra hiç bir şey yapılamadı. Malum ya 31 Mart Vakası ve daha sonraki kargaşalıklardan baş alamadık. Bendenizi de İttihat hükûmeti yedi sene İstanbul'a sokmadı. Diyarbakır taraflarında menfi idik. Şimdi yeni yeni herşeyi öğreniyorum. Aslen Mısırlıyım. Kahire'de doğdum. Fakat küçük iken İstanbul'a gelmişim.

Foulon- Paşa hazretleri işittim ki yirmi fırka olacak ve fırkaların mevcudu bin beşer yüz olacakmış doğru mu?

Ferit Paşa- Dedim ya daha iyi bilemiyorum; galiba on dokuz, Erkân-ı Harbiye bilir. Maahaza inşallah şu ordu derdinden de kurtuluruz da yalnız jandarmamız kalır.

Foulon müsaade alarak ayrıldı ben derhal kapıyı açtım. Beni yeni odaya girmiş sandılar. Nazırla yalnız ben kaldım. Bir ecnebiye iki dakika evvel zelilane sözler söyliyen bu nazır yüzüme bakamıyordu.

"İki sualim var!" dedim. 1- Erzurum-Trabzon bizde kalacak mı yoksa felaketli bir tahliye emrini bana mı vereceksiniz?"

Cevap verdi- Bilmiyorum maahaza sulhün akdinden evvel belli olamaz ki bu da en aşağı altı yedi ay ister.

"2- Tasfiye hakkında bazı şayialar var. Bu nedir?"

— Evet selefim Meclis-i Vükelâya böyle bir lâyiha takdim etmiş. Arza gitmediğini görünce derhal istedim. Bir de ben tetkik edeyim, dedim. Çünkü 325'teki tasfiyeden pek büyük iğbirârlar oldu idi. Maahaza sizin gibi herkesin itimadını kazanmış, kumandanlık etmiş zatlar için şâyân-ı ehemmiyet görmem; çünkü farzedelim ki tasfiye oldu. Cüz'i bir zaman sonra yine eski rütbenize sahip olursunuz.

"Zavallı miletimizi yalnız harici düşmanlar tahrip etmediğini Nazır Paşa Hazretleri de kabul ediyor mu? ve yine kabul ediyor mu ki şeref ve namus bir lahza için dahi eshabı tarafından terk edilmez. 325 tasfiyesini isteyen bütün ordu idi. Yapan ve kabul edenler de Meclis-i Mebusan ve Ayan idi. Tatbik eden de hür bir hükûmetti. Alınan rütbeler de devr-i istibdadın ihsan ve hediyeleri idi. Bundan iğbirârlar hasıl olduğunu sizin bile müteessir olduğunuzu buyurdunuz. Ya bugün harp kaçkınları, acizinden dolayı ordudan çıkarılmış bir zümre bunu istiyor ve bunlardan bir heyet-i müteşebbise kanunu tanzim ediyor. Meclis-i Mebusan yok, Ayan yok, hükûmet esir ve düşmanlarımızın her arzusunu fazlasıyla yapmakla zevk duyan insanlarla mı bunu yapacak. Ordu senelerden beri vazifesini hakkıyla yapmış ve buna muvaffak olmak için de bugünkü kumandanları yetiştirmiştir. Hükûmetin siyaseti iflas etti ise ordudan neden intikam alınacaktır? Ben şahsım için şeref ve haysiyetimden hiç kimse için bir cüz'ü feda edemem" dedim.

Levent Şahverdi Arşivi

Sararıp kıvranan Nazır kısaca şunu telaffuz etti : "Tetkik edeceğim. Bugün tetkik edeceğim."

Ben de daha fazlasından sarfı nazarla nezdinden ayrıldım.

Ordunun inhilalini düşmanlara teklif eden ve Arap olduğunu söylemekle Türkler için her fenalığı yapabilecek bir tıynette olduğunu anlatmak isteyen bu Nazır 4 Mart günü kabine değişerek 5'te Nezaretine Ahmet Abuk Paşa geldiğini görünce söylediğine veya söylediğini yapamadığına müteessir olmuştur. Bu zatın kulağımla işittiğim ihanetini hemen o gün tesbit ettim. İsmet'i, Rauf'u ve Kemal Paşa'yı ikaz ettim.

Ahvâlin vehameti artık takdir olunmağa başladı. Rastgele tevkifler, Rum ve Ermenilerin müttefikan hareket edeceklerine dair kiliselerde yeminleşmeleri. Her ay değişen hükûmetin idare makinesini mefluç kılması, İngiliz ve Fransızların rastgele yerleri işgal etmeleri ve hatta hususi mekenleri bile eşyasıyla kendi malları gibi tasarruf etmelerive sahiplerini kovmaları, Ermeni ve Rumların İtilaf ordularına ve polisine alınarak İslamlara karşı yapmadık rezalet bırakmamaları, ordumuzun top ve tüfek kama ve mekanizmalarının toplanmaya başlaması Türk milletinin nelere maruz kalacağını artık her kafada düşündürmeye başlattı. İşe yaramaz ne kadar mütekait varsa işbaşına alınmış, ne kadar abuk sabuk insan varsa hep gayrete gelmiş "kazandığım kardır" diye akla geleni yapıyorlar, intikam, hırs bütün kuvvet ile tahribatta. Türlü cemiyetler teşekkül ediyor. Kimi birşey koparmak, kimi bir iş yapıyoruz demek için! Mesela Hürriyet ve İtilaf faaliyete başlamış. Selamet-i Umumiye Fırkası, Kürt Teali Cemiyeti gibi cemiyetler belirmiş. Bu meyanda, cihan-ı medeniyete hakkımızı anlatmak gayesiyle Milli Blok, Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi vatanperver insanların teşebbüsleri de vardı. Fakat bunların da gayesi nihayet Wilson prensiplerine tutunarak elimizde kalan vatan parçasının Türk ve İslam camiası olduğunu cihana ispat etmekti. Zaten böyle de olmasa aleni yaşamalarına imkan yoktu.

Hürriyet ve İtilaf memleketin gençliğini İttihatçı diye imha ve ne kadar mütekait ve amel-mande kimseler varsa memleketin başına musallat etmek üzere idi. Kürt Teali Cemiyeti de Kürdistan istiklâli yapacağım diye şark vilayetlerinin Ermenistan olmasına sebep olacaktı. Orduların başında güvenilir kumandanlar kalmamış kimi gelmiş kimi getirilmiş hepsi İstanbul'a toplanmıştı. Mustafa Kemal, Vehip, Fevzi, Cevat, Cemal, Ali Fuat, Ali İhsan Paşalar, İsmet ve ben. Bir çok muhtelif rütbedeki zabitler de izinli izinsiz İstanbul'a akın ediyorlardı. Vaziyetin kestirme manası inhilaldi. Sık sık kabinelerin değişmesi, itilafın hergün artan tecavüzü felaket gününü yaklaştırıyordu.

Hal böyle iken henüz fikirlerde birlik olmamıştı. Günün birinde Bolşeviklik ilan ediliverince Rum ve Ermenilerle arada husumet kalmayacağı zannı vardı. Mütecanis ve iyi bir kabine teşkil olunursa mümkün olan iyice bir vaziyet teessüs edebileceği kanaatinde olanlar çoktu. Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Bey bu fikirde hayli musır idiler. Bizlerin de dahil olacağı bir kabine İtilafın emniyet ve merhametini celbedebilirmiş. Bir çok zatlar da halin aldığı cereyana tabi olmakla iş olacağına varır diyorlardı. 4 Mart Damat Ferit

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa kabinesi herkeste bir yeis uyandırdı. Bilhassa Hariciyeye Şerif, Şura-yı Devlete ayandan Kürt Abdülkadir'in tayinleri Şark vilayetlerimiz için açık felaketi gösteriyordu. Kabine bir çok erbâb-ı namusu tevkife başlamakla endişeleri arttırdı. Adeta İtilaf hükûmetile Damat Ferit kabinesi tahribat yarışına çıkmışlardı. 10 Martta Vehip Paşa, Fethi Bey, Halil Bey, Yunus Nadi Bey ve daha bazı gazeteciler de tevkif olunmuşlar. Bu vaziyet " Artık ne yapacağız?" düşüncesini arttırdı. Fikrimi soranlara : "Anadolu'ya ordu başına! Başka çare yoktur" fikrini ispat ediyordum. 13 Mart'ta Erzurum'da Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına tayinime dair tahriri emrimi aldım. Fakat Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa da şifahen pek elim olan şu tebliği yaptı. Harbiye Nazırı Ahmet Abuk Paşa demiş ki : " Şevki Paşa'nın kalması muhtemeldir, bir kaç gün Kâzım Karabekir Paşa intizar etsin!" Beynimden vurulmuşa döndüm. Nihayet 5 Nisan 1335'te Dokuzuncu Ordunun ilgası hakkında atideki emri aldım.

Şube 1 5/4/1335
No.1961

Dokuzuncu Ordu Kumandanlığına
Üçüncü Ordu Kumandanlığına

1- Dokuzuncu Ordu mülgadır. Elyevm Dokuzuncu Ordunun emrinde bulunan Üçüncü, Dokuzuncu, Onbirinci Kafkas Fırkalarıyla Onikinci Fırka Onbeşinci Kolordu kumandanının taht-ı emrine girecektir. Dokuzuncu Ordu karargâhı Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın Erzurum'a muvasalatına kadar Onbeşinci Kolordu karargâhı sıfatıyla ifayı vazife eyliyecek ve mumaileyhin vüruduna kadar fırka kumandanlarından birisi Kolorduya vekalet eyliyecektir.

2- Üçüncü Kolordu doğrudan doğruya Nezarete merbut bulunacaktır.

3- Van ve Erzurum ve Trabzon vilayetleri Onbeşinci Kolordunun mıntakasıdır. Dokuzuncu Ordunun bu vilayetler dahilindeki bütün müessesesat ve teşkilatı Onbeşinci Kolordunun emrindedir.

4- Sivas Vilayetile Canik Mutasarrıflığı Üçüncü Kolordunun mıntakasıdır. Dokuzuncu Ordunun bu vilayet ve sancak dahilinde bulunan bütün müessesat ve teşkilatı Üçüncü Kolordunun emrindedir.

5- Üçüncü Kolordu Beşinci Kafkas Fırkasından Trabzon vilayetinde bırakılmış olan dört tabur piyade ile topçuları şimdiye kadar Dokuzuncu Ordunun istihdam eylediği hususatta kullanmak üzere muvakkaten kemâkân Trabzon vilayeti mıntakasında ve Onbeşinci Kolordu emrinde bırakacaktır.

6- Dokuzuncu Orduya ve Üçüncü Kolorduya yazılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

3/Nisan/1335
Harbiye Nazırı
Şakir

15. Kolordu Kumandanlığına

Nezaret-i celileden 9. Ordu ve Üçüncü Kolordu Kumandanlıklarına verilen emir sureti li-ecli'l-malumat bâlâya naklen arz olunur.

5/Nisan/1335
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Birinci Şube Müdürü
Kaymakam

Tamim (Harbiye Nezareti devâir ve şuabâtıyla müfettişliklerine)

Mustafa Kemal Paşa ile Mülâkat

Benim de şarka hareketime müsaade olundu. 7 Nisan 1335 günü Yunan İstiklal günü imiş. Sık Türk ve İtilaf devriyeleri halkı korkutuyordu. Bugün Fransızlar Beyazıt'taki misafirhane-i askeri binasını işgal ettiler. Artık Harbiye Nezareti binası da yakından taht-ı tehdide girdi. 11 Nisan'da veda ziyaretlerimi yaptım.

Bilhassa Mustafa Kemal Paşa ile İsmet'e vaziyeti son defa olarak anlattım. Mustafa Kemal Paşa bir ameliyat yaptırmış Şişli'deki ikemetgâhında yatıyordu. Yanında ahbablarından biri vardı. "Mahrem görüşmek isterim" dedim. Bunun üzerine bu zatı takdim etti. Ve yalnız kalmaklığımızı anlattı. Ruşen Eşref Bey olduğunu zannediyorum, dışarı çıktı. Aynen şunları söyledim:

"Paşam, ben yarın Erzurum'a hareket ediyorum. İstanbul'da ne vaziyette kalırsanız kalınız birşey yapmak imkânsızdır. Sükût edersek mahvımız mukadderdir. Behemehal Anadolu'ya ordu başına geliniz. Hem de Şarka; milletin kurtuluş anahtarı Şarktadır. Orada herşey mümkündür. Ordu da kuvvetlidir, halk da beraber gider. Ben kat'i kararımı verdim. Planım basittir. Milli bir hükûmet teşkili ve Şark vilayetlerini istilaya hazırlanan Ermenistan'ı bize güzel bir sulh rehinesi olarak elde tutmak, sonra hadisata göre, garbe tevcih etmektir. İstanbul'da ne siz ve ne de kıymetli arkadaşlar fazla müddet kalmayınız. Başka türlü milli birlik ve milli varlık göstermek imkanı yoktur. Benim ahdım tek dağ başı mezar oluncaya kadar uğraşmaktır. İstiklalimizi veve hiç değilse namus-ı millimizi kurtaracak, ancak bu karardır."

Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verdi : "Bu da bir fikirdir, ahvâl günden güne size hak verdiriyor. Size muvaffakiyet dilerim."

Ben bunun bir fikir değil kat'i bir karar olduğunu anlattım. "Ordu ve halk bu fikir etrafında mutlakkak toplanacaktır. Şarkta milli hükûmet esaslarını kurduktan sonra biz garbe tevecüh edersiniz. Şimdi vazifesini ben deruhde ederim. Eğer gelmeyeceksiniz hareketimi ona göre tanzim edeyim."

PREZİDENT KİTABXANASI

Levent Şahverdi Arşivi

dedim. Biraz düşündü ve: "İyi olayım size mülaki olmaya çalışırım." vaadini verdi. Ben şarkta milli hükûmet esasını kurarken Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bir padişah hükûmetinde herhangi bir vazife alarak en kıymetli arkadaşları da etrafına toplaması ihtimali beni pek düşündürmüştü. İşte en mühim olarak buna mani olmak içindir ki şahsımdan fedakârlık yaparak fikrimin husulü için kendisini Şarka davetle milli harekâtın başına geçmesini teklif ettim. Daha evvel İsmet'le de uzun uzadıya konuşmuştuk.

İsmet benim haberim olmadan Mustafa Kemal Paşa ile bir ictimada bulunarak Ahmet Rıza veya İzzet Paşa riyasetinde bir kabine yapmak teşebbüsünde bulunmuştu. Bunu ben haber aldığım zaman, bana haber vermeden ve reyimi sormadan böyle menfi işlerde bulunmasının faydasız ve şahsını yıpratacağını bir daha tekrar ile İstanbul'da yapılacak hiç bir teşebbüse girişmemesini ve Anadolu'da milli teşekkülün başına geçmesini ve ben tek başıma da kalsam uğraşacağımı, fakat halkın bizimle geleceğini, vaziyetin içinden başka türlü çıkmak imkanını bulunmadığını izah ettim. Rauf Bey kendisine nerede ne vazife verilirse hazır olduğunu her zaman söylerdi. Hâlâ İsmet bana da İaşe Nazırlığını teklif ediyordu. Esasen hiç bir kuvvete istinat etmeyen bir kabineye girmenin şahsen sukut olacağını, İaşe Nezaretinin ise açlıktan ölenlere mersiye-hanlık olacağını söyledim. İsmet diyordu ki : Açlık diyorsun, acaba açlıktan koca İstanbul'da kim ölmüş? Dedim ki: "Hangi evin kapısını çalıp da halini sorduk. Benim evim bile yarı aç!" İsmet müteessir oldu söyleyip söyleyeceğine pişman oldu.

İstanbul'dan Şark'a Hareket

12 Nisan 1335 Gülcemal Vapuruyla akşama doğru İstanbul rıhtımından hareket ettik. Kızkulesi'yle Selimiye arasında demirledik. İtilaf memurları kontrol edecekler! Herhangi bir tarafa gidecekler büyük müşkilatla, vesikalarını İngiliz, Fransız üniformalı yerli Rum ve Ermeni askerlerinin envai hakaretine uğrayarak ve rüşvet vererek yapmak kaç zamandır usul olmuş. Vapurlarda bu tasdikli vesikaları olmayanlar hakaretle, dayakla dışarı atılıyormuş! Böyle bir heyet bizim vapuru da aradı. Vesika yaptırmamış şarka giden iki zabit kömürcü kıyafetine girerek ocak başında görülerek kurtuldular. 13 Nisan sabahı rüzgarlı ve bulutlu bir havada Boğaz'ı çıkarken bir saadet rüzgarı gibi kalbim coşuyordu. Büyükdere önünden geçerken o, 28 Teşrinisani 1334'te Büyükdere'ye çekilmek üzere bulunan İngiliz bayrağının rüzgardan çırpındığını gördüm. Bu sefer gurur duydum. Buna ve Boğaz'ın tarafeynindekilere, "Hepiniz, hepiniz inmeğe mahkumsunuz" dedim. Çok seviniyordum. Sanki her düşüncem kuvvet ve her kuvvet muvaffakiyet olmuştu. "Cihan yıkılsa Türk yılmaz!" diyordum. Yaverime de programımı anlattım.

Sevinçle artık Karadenizde yol alıyorduk. Zonguldak, Sinop. Buraya çıktım, hükûmet emrinde bulduğum erzakı aldım. Fakat, ne garip cihet-i askeriye bana emir vermişti. Mahallerine de tebligat yapıldığını söylemişlerdi,

Levent Şahverdi Arşivi

Maliyeden böyle bir emir gelmemiş!... Her ay değişen bir hükûmetin yapacağı iş bu kadar olur. Ben eldeki emre istinaden buradan ve on saat mesafedeki Çakıroğlu iskelesinde ne buldumsa vapura aldım.

17 Nisan'da Samsun'a vardık. Buraya Harb-i Umumide tekaüde sevkedilmiş fakat şimdi iş başına alınmışlardan bir divan-ı harp heyeti çıktı. Samsun'da bir Hint bölüğü, limanda bir İngiliz torpido muhribi var. Rumlar kırk ellişer kişilik çete halinde kasabaya kadar tehdide başlamışlar. Son günlerde bir kaç İslam çetesi de çıkmış.

Trabzon'a Varış, Milli Mücadeleye Hazırlık

18'de Ordu ve Giresun'a da uğrayarak 19'da erkenden Trabzon'a vardık. Birlikte Trabzon'a vali tayin olunan Galip Bey de vardı. Bu zat dehşetli İttihatçılar aleyhinde olmakla beraber yaşı ilerlemiş ve kuvvetle muhalefet edemeyecek bir insandı. Birlikte şehre çıktık ve belediye dairesine gittik. Yemeği belediyede yedik. Ben bugünden işe başladım. Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti Merkezi eşraftan 21 kişi imiş, 11'i heyeti merkeziye 10'u heyeti idare, Şubat'ta hükûmetten müsaade alınmış ve kulüp açılmış, 23 Şubat'ta Trabzon'da ilk kongre yapılmış. İstanbul'a üç kişilik bir heyet göndermişler ki İstanbul'daki heyetin Avrupaya göndereceği heyete iştirakle Trabzon'u müdafaa etsinler. Belediye Reisi Barutçu Ahmet Efendi aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk reisi. Heyet vaziyetin dehşetinden yılgın ve müteessir. Ahvâli olduğu gibi değil müthiş ve gayr-i kabil-i izale felaketli görüyorlar. Bütün ümitleri Avrupa'ya yalvaracak heyette. Harb-i Umumide Rus istilasında ezilmiş, şimdi de Ermeni veya Pontus beliyesinin başlarında döndüğünü görerek kan ağlıyorlar. İngiliz donanmasının her belanın mukaddemesi olacağını zannediyorlar. Ben bu muhterem insanlara dedim ki:

Avrupa'ya, Amerika'ya yalvarmak hastanın başında mersiye okumaktır. Memleket tehlikededir bu muhakkaktır. Fakat kuvvetimiz bu tehlikeyi defe kadirdir. İtilaf kuvvetlerinden korkmayınız. Daha geçen hafta Londra'dan memleketmize getirilmek istenilen alaylar işi anlayınca biz gitmeyiz diye silah çatılarını bırakıp savuştular. İtilaf milletleri Harb-i Umumi'den o kadar yorgun çıktılar ki memleketimizde tek bir nefer bile öldürmeğe razı değillerdir. Karşımızda Rum Ermeniden başka kimseyi görmiyeceğiz. İstanbul'da İtilaf kuvvetleri bostan korkuluğundan başka bir şey değildir. Bana inanınız. Ben buraları şuna, buna vermeğe değil, buraları almak isteyen hülyalı kafaları ezmeye geldim. Elbirliğiyle ve süngümüze istinaden işe başlıyalım. Allah yardımcımızdır.

Sözlerim çok iyi tesir yaptı. Bilhassa İngiliz donanmasının birşey yapamıyacağını çünkü milletlerin ezgin bir vaziyette artık şarkla uğraşmak istemediklerini ve bostan korkuluğunun bizi korkutmaması lazım geldiğini izah ettim. Her tehlike hakikaten mevcut bile olsa ikmal namusa fedakâr Türklerin mecbur dahi olduklarını, halbuki karşımızda Rum, Ermeni birliğinden başka çıkacak kuvvet olmadığını ve bunları da bizim imhaya kadir

Levent Şahverdi Arşivi

olduğumuzu anlattım. Bana itimatları olduğunu ve sözümden çıkmayacaklarını vaad ettiler.

30 Nisan'a kadar Trabzon'da kaldım. İngilizler herşeyi kontrol altına almışlar. Fransız mümessili dehşetli Türk aleyhdarı. Trabzon'da Adem-i Merkeziyet Cemiyeti diye birkaç kişilik zayıf bir şey var ve Fransız mümessilinin nüfuzunda. Fakat İhtiyat Zabitleri Cemiyeti ve Muhafaza-i Hukuk mensupları namuskâr insanlar ve hiçbir nüfuzda değil. 22 Nisan'da Ordu Kumandanı Şevki Paşa ve kısmen mezun kısmen muamelât-ı zatiye emrine yüz elli de zabit İstanbul'a gitti. Ordu zabitanı müthiş azalıyordu. Bu akın mütarekeden beri başlamıştı.

İskele ambarında sandıklara konmuş ve İngilizler tarafından görülmüş bir çok top kamaları var. Bunlardan işe yaramayanları ve yarayanları tefrik ettirdim. Ambarlarda işimize yarayacak malzemenin dahile alınması için icap eden tertibatı yaptırdım. Erzurum'a İngiliz Miralayı Rawlinson isminde biri gitmiş. Erzurum'da bana vekalet eden Dokuzuncu Fırka Kumandanı Miralay Rüşdü Bey bulunmamasına rağmen doğruca Fırkalara ve Trabzon Mevki Kumandanlığına emir tarzında tebligat yapmış. Fırkalarda bin beşer yüz tüfek bulunacak, fazla olursa kumandanları mes'ul edeceğim tarzında şedit şeyler yazmış. Derhal kuvvetlere tamim ettim ki emri ancak benden alırlar, sualleri yalnız ben sorarım. Rawlinson'a da yazdım: Kolordunun kumandanı benim, kıtaatım ancak benden emir alırlar. Ben de Harbiye Nezaretinden emir alırım. Arzularınızı bu vasıta ile lütfen bildirin.

Trabzon'daki kıtaat ve mektepleri ve ambarları ve müessesatı kâmilen gözden geçirdim. Samsun havalisi asayişi berbat olduğundan Üçüncü Kolordunun müfrezesini Samsun'a göndermeği muvafık buldum. Trabzon'da İngiliz ve Fransız zabitleri vardı. Jandarmamızı tensik için bir Fransız binbaşı da gelmişti. Henüz sulh olmadan bu garip tensikat her ay değişen kabinelerden birinin yadigârı idi!

Trabzon'da Fransız konsolosu diye işe başlamış bir zat da vardı. Her biri ayrı ayrı ziyaretime geldi, ben de iade-i ziyaret ettim. Yerli Rumlar vasıtasıyla herşeyi mübalağalı öğreniyorlar. Fransız diyor ki: İhtiyat zabitleri İttihatçılık yapıyorlar, Erzurum'u bazı İttihatçılar gitti zabıtanı tahrik ediyor. Sizin için Marmara sahilleri varken buralarda ne arıyorsunuz?... İçimden "keşke hepiniz böyle maksadınızı söyleyecek kadar budala olsanızda biz de vazifemizi kolay görsek!" dedim. Halbuki kibir ve gururla hepsinin basiretleri kapanmış imiş ki bize mani olmak değil bizi iş başına getirdiler ve işimizi kolaylaştıracak akılsızlıkta bulundular. Ben buna Hakkın bize lütfu derim.

27 Nisan'da bir Yunan torpidosu geldi. Gelecek Rum muhacirlerini yerleştirmek için bir heyet gelmiş. Gece bir kaç Yunan neferi sarhoş olarak bir neferimizin silahını almak ister neferimiz de bunlara silahla mukabele eder ve birini öldürür. İtilaf memurları bunu mühim bir vesile addiyle valiye gitmişler, bana da geldiler. Neferin mukabele bilmisil yapılmasını, maktule merasim icrasını istediler. Yüz vermedim. Müdafaa-i nefis ve namus olduğundan Türk neferi ceza görmedi. Yunanlılar da def olup gittiler. Ertesi günü 400 kişilik Rum muhacirini havi Rum vapuru geldi. Vaktiyle Trabzon'dan

Levent Şahverdi Arşivi

Sohum'a gitmişler şimdi Bolşeviklerden kaçıyorlarmış. Odesa mıntıkasına bazı efzun kıtaatı gönderildiğinden Bolşevikler tuttuklarını güya şimendifer raylarına bağlayıp çiğnetiyorlarmış. Bu muhacirler mallarını hatta çocuklarını bile atıp kaçmışlarmış.

Ajanstan da Fransa'da Clemanceau kabinesi düştüğünü Bolşeviklerin Riga'da sekiz bin sekiz yüz kişi katliam ettiklerini öğrendim. Bu havadislerden lazımı gibi istifade ettim. Bolşeviklerin Kafkasya'ya yürüdüğünü ve bize iyi bir sulh temin temin olunmazsa bizim düşmanlarımızın düşmanı olduğundan tabii müttefik olacağımızı. Sohum havalisinde İtilaf ordusunun denize döküldüğü gibi havadisleri neşrettim. Kıtaatta ve halkta maneviyata iyi tesirler yaptı. Taşkınlık eden Yunan neferinin itlafı şımarıklık eden Rumlara iyi bir sille oldu.

İstanbul hükûmeti 16 Nisan'da Şehzade Abdürrahim Efendi riyasetinde Garbî Anadolu mıntıkasına bir heyet göndermiş, 29 Nisan'da da Şehzade Cemalettin Efendi riyasetinde ikinci bir heyet Edirne'ye gönderiliyormuş. Bu heyetler halka beyanname okuyorlarmış; hülasası: "On senedir ahkâmı şeriye ve kavanin-i esasiyeye mugayir fenalıklar yapılmış. Harb-i Umumiye körü körüne girilmiş. Padişaha sadakat ve emrine itaat etmeli imiş böyle olursa bu felaketli günlerden kurtulunurmuş. Padişahın selamı varmış". Anâsır-ı Hıristiyaniye bu heyetlerle temasa gelmiyormuş. Şehzade Cemalettin Efendi 22 Nisan vapuruyla Trabzon'dan gitmişti. Orduda hayli müddet miralık etmesine rağmen dünyadan bihaber! Fakat Zeytinlik mektebi müdürüne yazdığı tezkerede şâyân-ı hayret bir mütalaa var. Mektebi ziyaretimde müdür göstermişti. Şehzade mektebin yakınında oturduğundan çocukların gürültü etmemesi için polisle vakit vakit haber gönderirmiş. Bir gün kızmış ve şöyle bir tezkere yazmış:

"Mektebinizin Yahudi havrasından farkı yok. Bu gürültü istikbalde sine-i vatanda kopacak isyanın mukaddeme-i ihzarâtı mıdır? Yoksa müdür bey sen mi müteyakkız değilsin. Anlatsa da biz de anlasak.

Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyarî Şehzade Miralay Cemalettin"

Hakikaten sine-i vatanda kopacak fırtınanın esaslarının kurulduğu günlerde yazılması garip bir telepatidir. Damat Ferit Paşa'nın ne sersemlikler edeceğine bu şehzade heyetleri misaldir.

30 Nisan'da Trabzon'dan iki otomobil ile hareket ettim. Ardasa, Gümüşhane, Bayburt'ta teftişlerimi yaptım. Halkın açlığı elimdi. Gümüşhane'den geçerken Daltaban'da kadınlar "ekmek" diye bağırışıyorlardı. Bayburt'ta bir eve doldurulmuş yüz kadar kimsesiz çocuk bir deri bir kemik kalmış. Haftalarca et yememişler. Derhal bunları mükemmelen doyurttum ve iaşelerini temin ve sonra da Erzurum'a aldırdım. İki Amerikalı güya aç halka un tevzi etmek üzere birkaç gün evvel Erzurum'a gitmişlerdi. Bunlara belediyelerden yerli halılar da hediye ettirmiştim. Bunlara Zigana'dan inerken rastgelmiştim. Otomobilleri bozulmuş, benzinleri kalmamış. Yardım ettirdim, benzin verdim. İkram da ettim. Yanlarında bir Rum tercüman vardı. Bana da halka yardım edeceklerini vaadettiler. Maatteessüf ne bunlardan ve ne de

Levent Şahverdi Arşivi

temadi eden bu gibi bol vaad eden diğerlerinden halkımız bir lokma ekmek almadı. Bir çok hediyeler de caba gitti. 18 hararete ve havaların letafetine rağmen usulu vechile henüz Kop'ta üç metre kar var. Şevki Paşa yolu açtırarak geçmiş. Biz geçinceye kadar da amele yardimiyle yol temiz tutulmuş. Zigana'nın müthiş uçurumları Kop'ta yok fakat esasen arazi bin metre rakımda bulunduğundan Kop'un irtifaı Zigana gibi tedhiş etmiyor.

Erzurum'a Varış, İstiklâl Mücadelesi Hazırlıkları

Aşkale'deki kıtaatımızı da teftişten sonra 3 Mayıs'ta öğleyin sevgili Erzurum'a geldim. Halkın ve kıtaatın memnuniyeti pek ziyade idi. Geçen sene Erzurum'u benim Kolordum istirdat etmişti; bu sene elimizle tabii çiğnetmeyeceğimizi herkes düşünebiliyordu. Halk ve kıtaatım derlerdi ki "Bismillah dedi mi o mutlak muvaffak olur." Bu kadar büyük itimad varken elbet muvaffak olurduk ve olacağız da . Dokuzuncu Fırka kumandanı Miralay Rüşdü Bey bana vekelet etmekte idi. İlk evvel baş başa bununla o gün konuştuk . Rawlinson'un şedit bir emrini gösterterdi. Emirde diyordu ki: "Üçüncü Fırka Kumandanı Kaymakam Halit Bey tahte'l-hıfz Trabzon'a sevk olunacak. Elviye-i Selâsede Gürcülere karşı halkı mukabeleye sevk ettiğinden İngilizler kendisini mesul ediyor. Eğer Halit Bey firar ederse yerine Kolordu Kumandan Vekili Miralay Rüşdü Bey gidecek ve aynı mesuliyete çarpılacaktır." Rüşdü Bey ilave ederek bu yaşda başıma gelen belaya bak . Ne yapacağız? dedi. "Hiç merak etme" dedim "evvela asil gelince vekalet mesuliyeti ona raci olur. Ben kendisine cevap veririm. Sen artık muhabere etme! Sonra bu heriflere değil kumandan silah da vermiyeceğiz. Bir karış toprak da. Bilakis Elviye-i Selâseyi de tekrar alacağız. Memleketi iyi bir sulha nail etmek için rehine olarak hatta bütün Ermenistan'ı da ilk fırsatta işgal edeceğiz. Vaziyet-i umumiye buna müsait bir şekle girmiştir. İtilaf milletleri artık harpten bıkmıştır bilhassa memleketimizde tek bir nefer öldürmek istemiyorlar. Ermeni ve Rumlarla hesabımızı nasıl olsa görürüz. Hususiyle İtilafla muharip olan Bolşevik Rusya da Kafkasya'ya hareketini tevcih etmiştir. Yakında ne Kars'ta ve ne Batum'da İngiliz kuvvetleri kalamıyacaktır. Benim kararım şudur: Şimdiden Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini esaslı tensik ve Erzurum'da bir kongre ile fiili kararları milletin arzusu haline kalbetmek. Aynı zamanda kıtaatımızı uzun bir harekete hazırlamak. Trabzon'da İngilizlerin daire-i nüfuzuna girenlerden maada bir şey vermemek. Mıntıkamıza bir taraftan taarruz olursa derhal Ermenistan'a yüklenmek. Dikkat edeceğimiz mühim bir mesele de Kürtlük cereyanıdır. İstanbul'da bu hususta büyük faaliyet gördüm. Ben mıntıkamızdaki aşiretleri tensik ve beylerini bizzat celb ile onları tutabilirim. Kürdistan'ın Ermenistan olacağını anlatmakla mesele kolay hallolur. Trabzon Müdafaa-i Hukuku'yla görüştüm. İtilaf kuvvetlerinin bir şey yapamayacaklarını ve İstanbul'daki kuvvetlerin bostan korkuluğu olduğunu anlattım. Kararımızdan ayrılmamaya ve artık şuraya buraya ricacı heyetler göndermekle değil bizim vereceğimiz hareket emirlerini yapmağa söz verdiler."

Levent Şahverdi Arşivi

Rüşdü Bey büyük bir sürurla sözlerimi kabul etti. Ve sözümden bir nokta inhiraf etmeyeceğini büyük bir inşirahla söz verdi. Derhal erkân-ı harplerimizi de bu karardan haberdar ettim. Hepsi memnun. Bence 3 Mayıs günü Şarkın bütün manasıyla kurtulduğu gündü. Düşüncelerim maniasızca fiiliyata inkılâb edecekti. 4 Mayıs'ta Erzurum Müdafaa-i Hukuk Heyetiyle görüştüm. Bunlara da lazımı gibi kuvvet verdim. Silahlarımızı vermiyeceğimizi fakat her işin milli bir karar şeklinde tecellisi için Erzurum Kongresi'nin himmetine ihtiyacımızı izah ettim. Sonra Müdafaa-i Hukuk Reisi Hoca Raif Efendi ile yalnız görüştüm. Bu muhterem zat İstanbul'dan benden evvel çıkmış. Orada vaziyeti olduğu gibi gördüğü gibi Kars'ta İngiliz kıtaatının dahi bulunmasından İstanbul hükûmetinin ergeç Vilâyât-ı Şarkiye'nin tahliye emrini vereceğini ve felaketin yakın olacağını bana anlattı. Ve dedi ki " Siz de bunu yakın görüyorsanız bari ailelerini herkes şimdiden nereye kadar çekilmeleri münasıp ise oraya gönderseler." "Hayır" dedim. "Ben buraya Erzurum'un şarkında iş görmeye geldim. Ben Erzurum'un şarkında oldukça Erzurum'a ecnebi hakim olamaz. Fakat asıl mesele memleketin istiklâlini ve elimizden bir karış yer vermemeyi temin etmektir. Bu da olacaktır. Gayet basit. Bu iş şarkın istikbalini de ebedi temin eder. Ermenistan'ı rehin alacağım. Arzu ettiğimiz bir sulh için bu bir anahtardır." Raif Efendi ayağa kalktı ve bana hayır dualar ederek, "sizinle milletimiz müftehirdir var ol!" dedi.

Rawlinson İle Mülâkat

Bugün İngiliz Miralayı Rawlinson da ziyaretime geldi. Görüştüğümüz şeylerin mühim hülasası şöyledir : Vazifesini sordum. Şark mıntakasında mütareke ahkâmının hüsn-i tatbikine nezaret etmek dedi. O halde Fırkalara ve Kolorduya emir verir gibi neden yazdığını sordum. "Fransızca görüşüyorduk, bundan sonra bu gibi haller olmaz" dedi. Arada tercümanla anlaşmak daima suitefehhum yapıyordu. "Bundan sonra arzunuzu bana söylersiniz fakat herhangi bir icraya ait bir iş mutlaka Harbiye Nezaretinden emir gelmesiyle olur." dedim. "Yalnız nazar-ı dikkatinizi bir şeye celbedeyim. Erzurum halkı zaten kaç senedir Ermeni mezalimi ile inlemiştir. Bakınız her tarafımız harabezardır. Şimdi de buralar Ermenistan olacak diye sözlerden halk müteessirdir. Öte beriye fazla müdahale etmek, Ordunun silahları ve kumandanları toplanıyor gibi fikirler vermek günün birinde hayatımıza mal olabilir. Bu halk pek asabidir. Ben hayatımı tehlikeye koyamam. Sizin de basiret ve teenni ile hareketinizi muvafık bulurum. Bakınız Üçüncü Fırka Kumandanı Halit Bey'in derdesti olmazsa Kolordu Kumandan Vekili Rüştü Bey gidecek tarzındaki tahriratınız halkta fena galeyan yapmış. Daha dün geldim, bana bir çok halk ve zabit geldi. İlk günden işi çığrından çıkarmağa sebep olursak ikimiz de tehlikede kalabiliriz."Rawlinson biraz düşündü ve sözlerimi makul gördü. Bundan sonra daha nazik hareket edeceğini söyledi. Miralay bey arzu ederseniz size bir zabit terfik edeyim. Daima yorulmazsınız. Ufak tefek işler için bunu nezdime gönderirsiniz. Yalnız İngilizce bilenimiz yokur. Fransızca

Levent Şahverdi Arşivi

bilen birini bulurum." Rawlinson pek memnun oldu. "Ben de İngilizce dahi bilir bir zabiti bildiğini bildirmemek üzere talimatla nezdine gönderdim. Ve bundan hayli istifadeler temin ettim. Dairesindeki muhaverat muhaberattan daha evvel haberdar olurdum."

Ertesi günü kendisini iade-i ziyaretimde pek samimi davrandı. Bahsi Bolşeviklere getirdi. İdarelerinde intizam başladı ahvâl müşkildir. Dedim ki, Kafkaslar için korkulmaz, çünkü Kazaklar Çar taraftarıdır." "Maatteessüf onlar da karıştı" dedi. Dedim "O halde İtilaf'ın kuvvetli bir ordu ile meseleyi halleder". "Gayr-i mümkün! Gayr-i mümkün! Yeniden kuvvet celbi gayr-i mümkün! Bundan başka Bolşeviklerin müteaddid orduları var. Yapılan veya yapılacak şey başka memleketlere Bolşeviklik sirayet etmemesidir. Müthiş propagandacılarını her tarafa gönderiyorlar" dedi. Rawlinson ne Halit Bey'den ne de silahlardan bugün hiç bahsetmedi. Ben silah ve kumandan vermemek hususunda atlatma planları yaparken onunda beni Bolşevikler Kafkasya'ya geldi diye vaktinden evvel bir hareket yaptırmağa çalıştığını hissettim.

İlk mühim iş haber almak. Bilhassa Rusya'da neler oluyor bunu doğru olarak ve vaktinde öğrenmekti. Telsiz telgraf istasyonunu faaliyete koydum. Rusça, Fransızca tebliğ ve ajansları alabilecek insanları Tebriz'de olduğu gibi işe başlattım. Moskova telsizleri muntazaman; ara sırada Berlin ve Paris'ten ajansı almaya ve bazen İstanbul ve Karadeniz'de gemilerin muhaberatını almaya başladım. Kafkasya'dan ve Kars'tan da malumat almak için icab eden tedbirleri yaptım. Zaman zaman aldığım haberlerle hale göre nasıl neşriyat yaptığım görülecektir. Aynı zamanda aşiret tensikatını yaptım. Harb-i Umumi'de emrimde bulunan Aşiret alay kumandanlarını celb ile açıkca bunlara Kürtlük meselesinin neticesinin Kürtleri Ermenilere mahvettireceklerini anlattım. Ve memleketimizin kurtarılması için elbirliğile çalışılmazsa iki cihanda lanete hak kazanacaklarını söyledim. Söz verdiler, yemin ettiler. Kürtlük için mühim propagandalar varmış. Berjin gazetesi namussuzca yazarmış fakat ayrılık fikri gütmeyeceklerdir. Bilhassa Dördüncü Aşiret Alay Kumandanı Haydar Bey (1336 Ermeni harekâtında şehit oldu) bana müthiş propaganda ve para oynadığını fakat şahsımın Erzurum'a gelmesi ve ikaz etmesi üzerine ayrılık fikri kalmadığını yeminle anlattı.

Kolordum dört fırka idi, kuvve-i umumiyem : 17860 idi. Otuz bin tüfek nizamiye her zaman seferber edebilirdim. Fakat sunûf-ı muhtelifesi, aşiretleri, milisleri icabında elli bin kişilik bir ordu ile işe başlayabilecektim. Ahali elinde dahi hayli silah vardı. Ayrıca köy ve bekçilerine de silah verdirdim.

Kürtlerin irşadı, ordunun ihzarı, halkın maneviyatı için mesai devam ededursun, geldiğimin haftası içinde şâyân-ı hayret malumat geldi : 7 Mayıs'ta 3. Fırka Kumandanı Kaymakam Halit Bey telefonla dedi ki: "Acara eşrafı karargâhımda, İngilizler çekildi fırkanızdan ümit bekliyoruz diyorlar ve görüşmek için sizin de gelmenizi rica ediyorlar." Dedim ki: "Halit Bey, Bu İngilizlerin bir oyunu olabilir. Maksatları da vaktinden evvel bizi harekete getirip Elviye-i Selâse'ye çekerek ezmek ve bu suretle Şark vilayetlerini de kolayca işgaldir. Yahut ki her hangi bir yere karşı yapılacak işgali bizim

Levent Şahverdi Arşivi

hareketimizin mukabili olarak efkâr-ı umumiyeyi cihana göstermek olabilir. Beyleri hüsn-i idare edin, ben muhtelif yerlerden doğru malumat alacak vechile tertibat yaptım. Siz görüşmek üzere Erzurum'a gelin."

Halit Bey'in fırkası Oltu'ya karşı Narman mıntıkasında idi. Yalnız Oltu mıntıkasının müdafaası için halka zahir olmak üzere bir taburla iki top bırakılmıştı.

8 Mayıs'ta Erzurum valisi Münir Bey'den de bir tezkere geldi: "Bolşeviklerin Tiflis ve Batum'u işgal ettikleri İngilizlerin Kars'ta kalan iki bin kişileri de Erivan cihetine trenle naklolundukları, Elviye-i Selâse'den gelen bazı zevâtın ifadesine atfen Hasankale kaymakamlığından bildirilmiş olmakla."

Bu havadislerin Kars'taki İngiliz karargâhından uçurulduğuna ve Rawlinson'un daha evvel beni bu havadislere inandıracak malumat verdiğine hiç şüphem kalmadı. Bolşeviklerin henüz Şimali Kafkasya'ya dahi girmediklerini biliyordum. İngilizlerin mühim bir maksad için bizi harekete getirmek istediklerini anladım ve icab edenleri ikaz ettim.

Bugün Harbiye Nezaretinden gelen atideki vaziyet-i umumiye dahi İngilizlerin Kars'tan ani bir surette şimale hareket ettikleri bildiriliyordu. İkinci maddede bu malumat varken dördüncü maddede silahlarımızın Batum üzerinden, yani şimendüferle Kars tarikiyle sevkini İngilizlerin teklif ettiği bildirilmesi havadisin garabetine dair delildir. Fazla eslihanın şimendüferle sevkini Rawlinson da teklif etmişti. Hattın bir çok yerde bozuk olduğu cevabını verdim.

Vaziyet-i umumiye hakkındaki Erkân-ı Harbiye-i Umumiyeden gelen şifreli telgraf :

Harbiye
8/5/1335

15. K. Kumandanlığına

7/5/1335 tarihinde vaziyet-i umumiye bervechi zirdir.

1- Kafkas'ta Elviye-i Selâsede müteşekkil İslam şûrâsı İngilizler tarafından dağıtılmış ve Kars'a bir Ermeni vali tayin edilmiş ve bir de muhtelit Ermeni müfrezesi ikame olunmuştur. Oltu ve Kağızman'a İngiliz müfrezeleri gelmiştir. Nahçivan ve Ordubad mevkiilerinde şimdiye kadar mahalli İslam ahalisi tarafından teşkil edilen mecalis tarafından idare ediliyor ve Ermeniler buralara giremiyorlar. Ancak ahiren Nahçivan'a bir İngiliz müfrezesi gelmiş ve Ermeni muhacirini de bunu müteakip avdete başlamıştır. İngilizler Nahçivan'da İslam ve Ermeni'den mürekkep muhtelit bir idare tesis eylemişlerdir.

2- Son zamanlarda Elviye-i Selâsede ve Kars'ta bulunan İngiliz kuvvetleri ani denilebilecek bir suretde şimale doğru hareket etmişlerdir. Bu sebeble o civardaki Ermeni ve Rum ahali korkmaya başlamışlardır. Ermeni ordusundaki efradın sefil, techizatsız bir halde bulundukları haber alın-

Levent Şahverdi Arşivi

muştur. Ancak İngiliz ve Amerikalılar Ermeni ahaliye vasi mikyasda muavenete başlamışlar ve sefaleti tahfife muvaffak olmuşlardır.

3- İngilizler Elviye-i Selâse'de tatbik ettikleri usulü Azerbaycan'da da yapmak istemişlerse de mukavemete maruz kalmışlardır. Azerbaycan kuvvetleri 40-50 bin raddesinde olmak ve fakat bu kuvvetin daimi mücteni bulunmayıp hin-i hacette bu miktara iblağ edilebileceği müstahberdir.

4- İngilizler Onbeşinci Kolordu mıntıkasındaki silahlara Batum üzerinden naklini teklif etmişlerdir.

5- Trabzon'a Rusya'dan Rum muhacirini gelmeye başlamıştır. Yomra ve Hopa havalisinde son günlerde bazı İslam çeteleri görülmüştür.

6- Onüçüncü Kolordu mıntakasında Anza aşiretinin İngilizlerin teşvikiyle Şemmer ve Hay aşiretlerine tecavüz etmeye hazırlandıkları haber alınmıştır.

7- Urfa'daki İngilizler Siverek'i işgal için kıtalarını çoğaltmış iseler de bilahare tenkis etmişler ve Siverek'i işgal etmemişlerdir.

8- Mısır ihtilalinin bazı mahallerde teskin olunduğu ve bazı mahallerde henüz devam eylemekte bulunduğu ve Hindistan'da da Avrupalılara karşı ihtilaller başladığı haber alınmıştır.

9- Marmaris'te mahalli kaymakamla mülakat eden İtalyan kruvazörü süvarisi kaymakamın lakırdı arasında bir iskele inşasına müsaade etmesini fırsat ve vaad telakki eden İtalyanlar bir müfreze çıkararak kömür deposu ve iskele inşasına başlamışlardır.

10- Tekirdağ'ına bir İtalyan taburu gelmiş ve bu taburun bir bölüğü Muratlı'ya ikame olunmuştur. Ve Edirne'deki İtalyan müfrezesi Karaağaç'a gitmiş ve Rumeli şimendifer yolunu işgal eden Yunan askeri azalmıştır. Hadımköyü'ne 250 kişilik bir İngiliz müfrezesi gelmiştir.

11- İngilizler dört kafilede iki yüz zabit bin yedi yüz seksen bir neferden mürekkep üseramızı Mısır'dan İzmir'e getirmişlerdir. Ve Fransızlar yüz on yedi nefer esirimizi Rusya'dan Dersaadet'e getirerek bize iade etmişlerdir. İngilizlerden iade edilen kafilelerden dördüncüsü beş yüz kırk neferden mürekkep olup bunların üç yüz onu amadır. Bu suretle şimdiye kadar İzmir'e gelen üsera arasındaki ama efrad miktarı üç yüz ona baliğ olmuştur.

12- Karaağaç'taki bir Bulgar süvari alayı trenle bir semt-i meçhule hareket etmiştir. Bulgaristan'da Rumlar aleyhinde büyük bir galeyan olduğu ve bazı Rumların öldürüldüğü ve Rodos'ta da yine İtalyanların Rumlardan bazılarını kurşuna dizdikleri ve diğerlerini teb'id etmek istedikleri haber alınmıştır.

Harbiye Nazırı Şakir

Levent Şahverdi Arşivi

2

İzmir İşgalinden İstanbul İşgaline Kadar

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali

15 Mayıs'ta İngilizlerin İzmirimizi Yunanlılara işgal ettirdiklerini duyduğumuz zaman alelacele esliha ve mühimmatın neden trenle bir an evvel elimizden alınmak istendiği ve bizi harekete niçin getirmek istedikleri aşikar oldu. Ben bunu daha evvel tahmin etmiştim. Buna mümasil bi tahrik de 16 Mart 1336'dan evvel daha vasi ve daha kurnazca yapıldı. Fakat istihbarat şube müdürlüğünde bu hususlur hakkında çok malumat sahibi olduğumdan İngilizler beni aldatamadı. Fakat kendileri şâyân-ı hayret derecede aldandılar. Bu tafsilat görülecektir.

16 Mayıs 1335 ne büyük matem günü oldu. Akşamüstü İzmir'den Erzurum Belediye Reisine felaket haberi gelmiş. Bana getirdiler şöyle idi :

Bilumum vilayet sancak kaza nahiye
Belediye Riyasetlerine

İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı kâmilen ayak ve heyecanda İzmir'in son ve tarihi gününü yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingli telgraflarla her yere başvurunuz. Ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız.

Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine itina ve dikkat olunması.

14/5/1335
İlhak-ı Red Heyet-i Milliyesi

Zavallı güzel İzmir. İstanbul'un ihanetine uğradı. Ali Nadir Paşa gibi bunamış âcizi Kolordu Kumandanı İzzet gibi bir haini de vali yaptılar. Nice zamandan beri Avrupa gazetelerinin açık yazdığı İzmir işgalini teshil bile ettiler. Telgraflar, mitinglerin ne faydası olacak. Harice feryaddan ziyade dahilde milli birlik ve milli kuvvet tesisine uğraşmalı. Bugün İzmir'e vurulan bu darbe yarın daha başka yerlere de vurulacaktı. Artık felaketlere ve bunlara karşı silahla mukabeleye kani olmayanlarımıza İzmir işgali bir ders oldu. Harbiye Nezaretine şedid bir telgraf yazdım. Halk ve asker azim heyecandadır. Ne yapıyorsunuz diye sordum. Erzurum'da büyük bir miting hazırladık.

Levent Şahverdi Arşivi

Her tarafta da tertibini fakat zabitanın süküneti muhafaza etmelerini tebliğ ettim. 18 Mayıs'ta yapıldı ve düvel-i İtilafiye mümessillerine miting heyeti tarafından şedid protestolar yapıldı. Her tarafa bildirildi. İzmir havalisinde neler olduğunu 19/5 tarihiyle Aydın ve havalisi Redd-i İlhak heyetleri imzalı telgraf bize öğretiyordu. Ne Harbiye Nezareti ve ne de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye birşey yazmıyorlardı. İhtimal onlar bizim kadar da malumattar değillerdi. Yalnız vilayete gelen iki şifreden anladık ki:

İngiliz Amirali Calthrope cenapları Aydın vilayetine 14 Mayıs sabahı bir nota veriyor. Paris Sulh Konferansının mukarreratına ve mütarekenamenin yedinci maddesine istinaden İzmir istihkâmlarının işgal edileceği ve ondan sonra verilen ikinci notada mütarekename ahkâmına müsteniden İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline düvel-i Mutelifice karar verilmiş olduğu bildirilmiş. İşgali müteakip kabine istifa etmiş! İzmir hakkında gelen malumatı acıklı piyes haline koydurarak zabitan ve muallimler vasıtasıyla halka gösterttim. Aynı zamanda Erzurum'daki Ermeni katliamını da bir piyes haline getirerek şarkın başına da gaflet edersek veya silaha sarılmazsak neler geleceğini İbret Yeri ismini verdiğim açık ve kapalı sahnelerde göstermeğe başlattım. (Bilahare Maraş, Antep mücadeleleri, İstanbul Civarı Fecayii gibi piyeslerle de halkın tenvirine çalışılmış ve çok istifade edilmiştir.)

Vaziyet pek mühimdi, gerçi Anadolu'da altı kolordu vardı. İstanbul'daki Birinci, Trakya'daki İkinci ve İzmir'deki Onyedinci Kolordulardan şimdilik istifade imkansızdı. Fakat ben Diyarbakır ve Sivas'takileri müşterek hedefe karşı kullanabilirdim. Erzurum Müdafaa-i Hukuku vasıtasıyla de Şarki vilayetler halkını tenvir ve hakikat hedefine tevcih edebilirdim. O da Ermenistan, Pontus, Kürdistan meseleleri idi. Bunların üçü içinde düşmanlarımız müthiş çalışıyordu. Şark meselesi okadar nazik ve hassas bir vaziyette idi ki ufak bir yalnışlık memleket dahilinde bir nokta-i istinat bırakmayacaktı. İşte İzmir işgalinden bir kaç gün evvel gaflet edilip de bir hareket yapılsa idi şark da mahvolmuştu. Kürdistan meselesi Erzurum'un talihi ile inkişafa müsait idi. Pontus Trabzon'un talihine bağlı idi. Rumlarla Ermeniler maksatlarına nail olmak için ittifak etmişlerdi. Hükümeti mülkiyeler müterediddit, İstanbul'un şimdiye kadar kendilerine verdiği emirler ittihatçıdır diye şunun bunun harekâtını tarassud, halka "aman sükûnet!" diye ölürken de kıpırdamayacak hale koymak. İzmir'in işgaliyle beraber Şarkta da bir propaganda başladı. Vilâyât-ı Şarkiye ahalisi Kafkas devletleriyle bir federasyon yaparsa kurtulurmuş! Bereket versin Ermenilerin yaktığının dumanı, kestiğinin kokusu henüz şark ufuklarında mütekasif olduğundan Ermenilerle federasyon propagandasına tükürmeyen kalmadı. Kürtleri tahrike karşı da bizim ikazımız ve her taraftaki teşkilatımız daima galebe çalarlardı. Zabitanımızın irşad vazifesini dahi her fedakârlık isteyen vazife gibi hüsn-i ifa ettiklerini daima şükranla yad ederim. Devr-i istibdadın uzun zaman milletin efkârı üzerindeki kabus baskısı en çetin olması lazım gelen yerlerdeki halkımızı bile öyle bir hale koymuştur ki millet "hakkımdır!" diye bağırmasını bile bilmiyor. İşte İzmir mitingi için bana bir hayli kimseler müracaatla bu işin bilahare şark için fenalığı olurmu? Erzurum'daki İngilizlerin gözü önünde iyi olur mu

Levent Şahverdi Arşivi

bile diyenler oldu.[3] Ben gelenlere "İzmir için şimdilik haykıracaksınız. Şark için ise silaha sarılıcaksınız" diyordum. Millet terbiyesinde hakkı için bağırmayı, duymazlarsa bağırtmayı her Türk'e iyi öğretmelidir. Kürtlük meselesini ayrıca yazacağım.

Pontusçuların Çalışmaları

Pontus hakkında malumat edinmek için Trabzon Metropolidi Hıristantos lalininin Paris Sulh Konferansına 2 Mayıs 1919 tarihile tevdi ettiği layihayı okumak kâfidir:

> Pontus meselesi üzerine muhtıra
>
> Gayr-i müstahlas Rumların murahhası ve Trabzon Metropolidi Hrisantos tarafından sulh konferansına takdim edilmiştir.
>
> Efendiler:
>
> Pontus meselesine dair sulh konferansına müteaddid muhtıralar takdim edilmişti. Bu defa da gayr-i kabil-i red bir takım vesaike istinad eden ve sulh için müşkil kararlar verecek olan zevâtın hükümlerini tenvir edebilecek olan bu muhtırayı da ilave etmekliğime müsaade buyrulsun. Trabzon, Sivas vilayetlerinin bir kısmı, Karahisar ve Amasya sancakları, Kastamonu vilayetinin Sinop sancağını ihtiva eden Pontus mıntıkası 100.000'den fazla Rum ile meskundur ki buna ayrıca Rusya-yı Cenubî ve Kafkasya'ya hicret eylemiş olan 250.000 Rum'u ilave icab eder. Bunlar oralara 1880'den beri Türk idaresinden kurtulmuk için hicrette ve yuvalarına avdet için vatanlarının hürriyetini kemâl-i endişe ile bekliyorlar. Ahalinin miktarı her vech-i ati esasata istinat eylemektedir : Trabzon vilayetinin 1908'deki salname yani resmi istatistiki ancak Trabzon için 500.000 Rum gösteriyor. 1912'de hürriyetperver Kâmil Paşa hükûmeti Patrikhane ile bu itilafı müteakip üç Trabzon, iki Samsun, bir Karahisar ve bir de Sinop daire-i intihabiyesi için olmak üzere Pontus'tan yedi mebus intihabına muvafakat etmiştir. 100.000 kişiye bir mebus olduğuna nazaran Kâmil Paşa hükûmeti aynı zamanda Pontus'ta 700.000 Rum'un mevcut olduğunu tasdik ediyordu. Genç Türk hükûmeti bile ikisi Trabzon, biri Karahisar ve birisi de Samsun için Pontus Rumlarının ehemmiyetli bir yekûn teşkil ettiklerini takdir ederek Pontus Rumlarından 4 mebus intihabını tasvibe mecbur olmuştu. İş bu muhtelif esasata istinat ederek Pontus Rumlarının miktarı 600.000 olarak kabul edilebilir. Bu miktar patrikhanenin talebe mevcuduna göre tanzim edilerek Sinop ve Lazistan hariç olduğu halde Pontus mıntıkası için tahakkuk ettirdiği 550.000 kişilik bir miktara tetabuk etmektedir. Böylece Rusya sevahili ve Kafkasya'da bulunan 250.000 bin muhacirlerle birlikte Pontus'un Rum ahalisi yekunu 850.000'e baliğ olur. Aynı mıntıkanın Müslüman ahalisi 232.000'i Lazistan sancağına ait

3 16 Mart 1336 İstanbul işgalinde Erzurum valisinin Erzurum telgrafhanesinin de Rawlinson'un işgal edeceğinden korktuğu görülecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

olmak üzere 1.068.000'dir. Pontus mıntıkası için 836.00 Müslüman kalıyor. Diğer esbab ve şerâit nokta-i nazarından Müslüman ve Rum nüfusu arasında takriben bir müsavat vardır. Pontus Müslümanları muhtelif milletlerdendir. Bu Müslüman mevcudu dahilinde 340.000 hakiki Türk, 200.000 Sürmeneli, 50.000 Kafkasyalı, 200.000 Oflu ve 5.000 Stavriyon vardır. Stavriyonlar Hıristyandırlar. Fakat müteaddid protestolarına rağmen hükûmet zorla kendilerini İslamiyet dahilinde tutmak istiyor. Oflu ve Tonyalılar kendilerinin aslan rum olduklarını unutmamışlardır. Ofluların İslam edilmesi 180 sene vardır. Bunlar henüz bazı Hıristyan adetlerini ve İncili emanet-i mukaddese gibi muhafaza ediyorlar. Kadınları münhasıran Rumca konuşurlar. Ve başka lisan bilmezler. Rus işgali altında bunlar bir heyet ile kilisenin agûşuna avdet arzusunu izhar etmişler ve fakat talepleri nazar-ı itibare alınmamıştı. Filhakika arzuları üzerine bunları kendi himayeme aldığım için bunu din gayretiyle benim ileri sürdüğüm zannı hasıl olmuştu.

İşbu ahaliye mukabil Pontus mıntıkasında 50.000'ni Trabzon vilayetinde ve mütebakisi Sivas vilayetinin Amasya ve Karahisar sancaklarında olmak üzere 78.000 Ermeni vardır. Pontus Rumlarının seciyeleri (mevcudiyetleri) işbu muharebe esnasında Türkler, Ruslar ve İtilaf devletleri mümessillerince resmen tanınmıştır. İşbu muhtıraya ilave edilen vesaık müberhine de bunu teyit eder. Rusların ilerlemeleri üzerine ve Trabzon şehrine girmeden iki gün evvel Cemal Azmi Bey bana bir mektup göndererek idareten memleketi bana ve Mösyo Jorj Foşirepolos, Paraşikev Agramatikopolos, Jorj Konfalides'ten mürekkep üç Rumdan müteşekkil bir heyete teslim etti. (vesika No. 1 müracaat) İdareten hükûmeti bana bırakırken vali "bu memleketi Rumlardan almıştık ve şimdi de onlara teslim ediyoruz. Camie tahvil ettiğimiz kiliseleri de size terk ediyoruz. Muvafık görürseniz onları yaniden kiliseye tahvil ediniz. İhtirasatımıza mağlup olmayarak onlara dokunmamanız zannedersem daha iyidir." Trabzon şehrinin Rus idaresine teslimi mükalemati günü Amerikan konsolosu Mösyö Heyzer'in muavenetini talep ettim. Ve bu zat hükûmet-i muvakkate namına ve bu hükûmetin bir murahhassile birlikte Trabzon mıntıkasının Ruslara teslimi müzakeratını deruhte etti. Rus ordusu kumandanı General Vladimir Liyahof benim memuriyetimi tasdik etti. Ve binaenaleyh ben de generalin muvafakatiyle belediye intihabatı yaptırdım ki: Neticede Rum ekseriyetini haiz bir heyet vücuda geldi. İşgalin devamı müddetince Rus hükûmetinin emrile memurîn-i askeriye tarafından ahali-i mahalliyeye ait herhangi bir tedbir benimle resmen istişare edilmeden ittihaz edilmemiştir. Ruslar Bolşevik olduktan sonra da Rum tebaaya itimat göstermiş olmak için benim memuriyetimi tasdik etmişlerdir. Bolşevikler benim kendileriyle iştirak eylemekliğim için mustırrâne rica eyledilerse de ben bilakis onları hüsn-i idare ederek Bolşevik tesiratına kapılmış menatıkı tedbirlerimle kurtarmağa çalıştım. Aynı zamanda Kolonel Şardini hükumât-ı İtilafiye namına bana bir mektup göndererek ve aynı tesir ile Pontus Rumlarının ehemmiyetini takdiren bir Pontus alayı teşkil etmek-

Levent Şahverdi Arşivi

liğimi talep eyliyorlardı. (Müracaat vesika- 2) Gerek Rus işgali esnasında ve gerekse bu mıntıka işgalsiz kaldığı zamanlarda bilâ-tefrik bütün ahali gerek teşkil ettiğim hükûmeti gerekse arkadaşlarımı daima tanımış ve bize büyük bir emniyet ve itimat göstermişlerdir. (Vesika- 3) Rumlar bu itimada şayan olduklarını göstermişler ve Müslüman ve Hıristiyanların emlak ve eşyalarını ve canlarını muhafaza edebilmişlerdir. Vicdan-ı umuminin tezelzül etmesine ve müstesna müşkilata rağmen memlekette ne kargaşalık ve ne de katil vukuatı olmuştur. Üçüncü Türk ordusu kumandanı Vehip Paşa bana gönderdiği mektupta bunu tasdik ediyor.

Bütün bu şeyler ispat eder ki :

1- Pontus Rum nüfusu Kafkasya ve Rusya sevahilindeki muhacirler de avdet ettikleri takdirde İslam nüfusu kadar olacaktır.

2- İşbu Müslüman ahalinin büyük bir kısmı aslen Rum olup ne asıllarını ve ne de konuşmakta oldukları Rum lisanını unutmamışlardır.

3- Pontus mıntıkası dahilinde Ermeniler ancak zayıf bir asgariyet teşkil ederler .

4- Türkler yalnız Rumların kendilerine halef olabileceklerini ve ancak Rumların memleketi idareye muktedir olduklarını tanımış ve bir defa Türk hakimiyeti feshedildiği zaman azimetlerinden evvel hükûmeti onlara tevdi etmişlerdir.

5- Ruslar ve diğer hükûmât-ı İtilafiyeye zımni bir şekilde Pontus hükûmet-i mahalliyesini ve her suretle Rum tebaasının mütefevvık nüfûzunu tanımışlardır.

6- Ahali-i kadime bu hükûmete itaatle kalmamış ona kat'i bir itimat izhar etmişlerdir.

7- En müşkil zamanlarda Rum hükûmet-i mahalliyesi ve Rum ahalisi mükemmel bir asayiş temin edebilmişlerdir. Bu şerâit dahilinde Pontus mıntıkasının muhtar bir Rum memleketi olması zaruri ve ahalisinin gayr-i kabil-i tezelzül arzuları dolayısıyla hiçbir ecnebi boyunduruğuna girmemekte mukarrerdir. Müstakil Ermenistan hükûmetiyle komşuluk münasebet-i iktisadiye ve çekilen müşterek mezalim, her iki millet arasında bir rabıta tevlit ediyor ki biz bu rabıtayı daha ziyade kavileştirmek istiyoruz. Her iki millet arasında revâbıt-ı samimane ve mahremane tesisine hazırız. Fakat bu her iki muhtar memleketin de istiklâl-i kat'isi esası üzerine olabilir. Teşekkürat-ı amikamla birlikte ihtiramat-ı faikamın kabulunu rica eylerim efendiler.

Paris: 2 Mayıs 1919 (1335)
Hristantos
Trabzon Metropolidi ve gayr-i müstahlas
Rumların murahhası

Levent Şahverdi Arşivi

Ermeni Pontus hududunu İstanbul Pangaltı'da İngiliz İstihbarat Şubesi Müdürünün haritasında çizili olduğunun görüldüğünü daha evvel yazmıştım.[4] Mıntakam dahilindeki Rumlar ekalliyette olduklarından Trabzon Pontus namına hariçten işgal olunmadıkça ehemmiyetli bir hareket yapamazlardı. Fakat böyle hal karşısında def'aten Bayburt'a kadar olan mıntaka tehlikeye düşer, Ermeni, Kürtlük meseleleri kendini gösterebilirdi. Bunun için Narman mıntıkasında bulunan 3. Fırka'nın Gümüşhane-Trabzon mıntakasında bulunmasını muvafık gördüm. Bu vaziyet sıkıntıda bulunduğumuz işe hususunu da tehvin edecektir. Ermenilere karşı 3 Fırka nizamiye, iki fırka kadar da aşiret kıtaatı vardı ki kâfi idi. Hin-i hacette 3. Fırka'dan da kısmen derhal istifade edebilirim. Aynı zamanda Ermenileri başka mıntakalar da işgal etmekte mümkün ve faydalı idi. Sarıkamış mıntakası müstesna olmak üzere hududumuzun her tarafında Elviye-i Selâse dahilinde ufak ufak şûrâlar teşekkül etmiş henüz Ermeniler buralara hakim olamamıştı. Bunlara yardımla beraber en mühimmi Nahçivan mıntakasını elde tutmaktı. Bu mıntıka icabında mühim harekât için de elimizde bulunmalı idi. Burada bulunduğum 1334 senesinde kuvvetli bir alay teşkil etmiş ve hayli silah da vermiştim. Ermeni nüfusu bu havalide yok gibi idi. Bura ile ittisal yaptırdım. Burası Erivan'ı iyi tehdit ederdi (Bu mıntakada birkaç fedakâr zabitle neler yapıldığı görülecektir). Üçüncü Fırka'yı 20 Mayıs'ta Erzurum civarından geçerken teftiş ettim. Erzurum'a gelen fırka kumandanı Halit Beyle görüştüm. Vürudumdan evvel İngilizlerin istemesi ve mezunen İstanbul'a gönderilmesi için Harbiye Nezaretinden emir gelmesi üzerine uzunca konuştuk. Daha geçen gün Elviye-i Selâse'nin tekrar işgalini teklif eden Halit Bey ahvâlden pek müteessirdi. Değil Elviye-i Selâse'den, Şarktan bile ümidini kesmişti. Benim "Sulhün şerefli olması, istiklâlimizin kurtarılması için münasip bir fırsatta Ermenistan'ın rehine olarak işgaliyle mümkün olabilecektir" tarzındaki beyanatıma karşı: "Ben bunu tehlikeli görüyorum. Bize üç vilayet de verseler gidip orada hükûmet kurmaya ve Türk milletini yaşatmaya mecburuz" dedi ve Harbiye Nazırının mezunen gelmesi emrini hüsn-i telakki etti. "Gerçi bugün gördüğünüz ahvâl sizi müteessir ediyor, fakat bu ahvâli ben zuhurundan evvel İstanbul'da iken görmüş ve kararımı vermiş olduğumdan bende hiçbir yeis hasıl etmemiştir. Siz Bayburt'a kadar gidin ben size kat'i emrimi veririm" dedim, bilahare de kalması için emir verdim. Milletin vaziyeti ne mühim bir safhaya girmişti. İstanbul'da toplanan kıymetli arkadaşlarımızın artık bu felaket karşısında daha ziyade oturamayacaklarını düşünmekle müteselli idim. İstanbul'da dahi muazzam mitingler yapılmakta olduğunu, yeni kabinenin yine Damat Ferit Paşa riyasetinde teşekkül ettiğini, Harbiye Nezareti'ne Şevket Turgut Paşa, Bahriye'ye Avni Paşa, Dahiliyeye Ali Kemal Bey, Nafıa'ya Ferit Paşa (!) tayin olunduğunu öğrendik. Şevket Turgut Paşa namusu mücessem bir insandı. Felaketi de evvelinden görmüş ve silaha sarılmaktan başka çare olmadığını da haykırmıştı. Fakat bu berbat insan kümesinden mürekkep bir kabinede ne yapacaktı?

4 Hristantos'un raporu çok sonra malum olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gelişi

21 Mayıs'ta pek sevinçli bir şifre aldım. Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğiyle Samsun'a gelmiş bana şunu yazıyordu :

Zata mahsustur

Samsun
21/5/1335

Erzurum'da Onbeşinci Kolordu Kumandanı Paşa Hazretlerine

Ahvâl-i umumiyemizin almakta olduğu şekli vahimden pek müteelim ve müteessirim. Millet ve memlekete medyun olduğumuz en son vazife-i vicdaniyeyi yakından mesai-i müştereke ile en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an evvel zât-ı âlinize mülâki olmak arzusundayım. Ancak Samsun ve havalisinin vaziyeti asayişsizliği yüzünden fena bir akibete duçar olmak mahiyetindedir. Bu sebeble burada bir kaç gün kalmak zarureti vardır. Bendenizi şimdiden tenvire medâr olacak hususat varsa işarını rica eder ve gözlerinizden öperim kardeşim.

9. Ordu Kıtaatı Müfettişi Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyârî
Mirliva Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesinden çok sevindim. Buna bir aydır muntazırdım. Hergün büyük bir felaketin zuhuru daima memuldü. Halbuki bu felakete karşı *millî* askeri göğüs gerecek kumandanlarımız hep İstanbul da idi. Memuren, firaren şimdiye kadar gelmeyenlerin bile artık İzmir'e işgaliyle açılan ikinci perde gözlerini açmalı idi. Mütareke ile başlayan birinci perdeyi takip edecek bu kanlı vaziyeti görmeyenler mazur görülebilirdi. Mustafa Kemal Paşa'nın kimlerle geldiğini sorduk. Miralay Refet Bey, Manastırlı Miralay Kâzım Bey, Kaymakam Arif Bey, Binbaşı Hüsrev Bey, Doktor Miralay İbrahim Tali Bey, doktor Binbaşı Refik Bey, birkaç yaver. Rauf Bey de mutasarrıf Süreyya Bey, gazeteci Recep Zühtü Bey, Yüzbaşı Tufan Bey başka yoldan Anadolu'ya geçmişler. Gelenler içinde ümid ettiğim daha birçok arkadaşlar yoktu. Halbuki vaziyet bizi bir Anadolu hükûmeti kurmaya sevk ediyordu. Cihet-i askeriye ve mülkiyeyi kimler idare edecekti? Ben Şarkı sonuna kadar tutabilirdim. Şu halde zafer-i katiye kadar yerime bağlı idim. Mustafa Kemal Paşa'yı başa geçirmek ve bunu bütün kuvvetimle tutmayı daha İstanbul'da iken düşünmüştüm, fakat memleketin Garbı, Cenubu da kendi muhitini de şâyân-ı itimad eller isterdi. Şifreyi iyice tedkik ettim. Bana bir an evvel mülaki olması pek muvâfık ve lâzımdı. Esasen İstanbul'da kendisinden rica ettiğim bu idi. Hususiyle bir aydan beri Şark herşeyi yapmaya azmetmiş, hazırlanmıştı. Bu kere Erzurum Kongresi'nde bir istinadgâh, bir üssü'l-hareke tesisinden sonra teşkilâtça, kuvvetçe, maddi, manevi mehîb bir çığ gibi Garba yuvarlanmak kolaydı ve Şark zaferine istinaden İzmir'i de kurtarmak mümkün bir emel olurdu. Fakat bana bir an evvel mülâki olmak için Trabzon'a gelmek ve bir iki gün de otomobil ile emin olarak Erzurum'a

Levent Şahverdi Arşivi

gelmek mümkün iken Samsun'a çıkmak ve Samsun havalisinin asayişi için birkaç gün kalmak belki daha bir ay mülâkata mani olacaktı. Kara yollarında asayiş de yoktu. Benzin de. Ben Samsun'un vaziyetini gördüğüm için Trabzon'daki alay ve topçu taburunu göndermiştim. Elimde başka kuvvet olmayınca şahsen ne yapılabilecekti. Kendilerine şifre ile şu cevabı verdim:

Erzurum
21/5/1335

Samsun'da Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Trabzon tarikinde asayiş ve benzin vardır. Sivas tarikinde benzin yoktur. Yollar da otomobile pek müsait değildir. Teşrif-i samileri mucib-i meserret olacaktır.

Şâyân-ı arz bir husus yoktur. Arz-ı tazimat eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Üçüncü Fırka Trabzon mıntıkasına geçiyordu. Yolda teftiş ettim. Fırka Kumandanı Halit Bey'le görüştüm. Fırka kumandasını nâm-ı müsteârla idaresini hin-i hacette kendisinden Kuva-yı Milliye namıyla da istifade edeceğimizi tesbit ettik. Artık Garp mıntıkası hakkında daha az endişe ediyordum. Mersinli Cemal Paşa da Konya'ya İkinci Ordu Müfettişliğine gitmiş.

16 Mayıs'ta İstanbul'dan hareket ettiklerine nazaran İzmir işgalini ve İstanbul'daki arkadaşlarımızın son mütalaa kararlarını bileceklerdi. Anlaşıldı ki Ali Fuat Paşa'nın Ankaradaki 20. Kolordu Kumandanlığına gelmesinden başka birşey olmamış. Fevzi Paşa, Cevat Paşa, İsmet Bey, Fırka kumandanı Kemal Bey ve diğerleri İstanbul'da kalmışlar. Sait Molla fesat karıştırıyor, hükûmet, padişah hepsi acz içinde.

23 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa'dan mahrem ve zata mahsus atideki şifre ile mitingler akdiyle İzmir işgalinin protesto edilmesi hakkında bir tebliğini aldım. Aynı zamanda şark mıntakasındaki ve civarındaki vali ve müstakil mutasarrıflıklara da yazılmış. Mıntakamızda daha evvel yapılmış ve yapılmakta olmakla beraber henüz yapılmayan yerler varsa tesrii için icap edenlere bildirdim.

24 Mayıs'ta Erzurum'da kimsesiz çocukları toplamağa başladım. Her tarafta bu bir facia idi (Bu çocuklar sonraları bir çocuk ordusu teşkil etti. Sırası gelince bahsedeceğim).

25 Mayıs'ta mıntakamın ahvâl-i havaiyesini tesbit ettirdim. Yirmi dört saat zarfında asgari ve azami derece-i hararetler :

Erzurum'da	11	Zait :	1	Zait
Erzincan	19	Zait :	9	Zait
Hasankale	15	Zait :	7	Zait
Horasan, Van	19	Zait :	10	Zait
Sahil	20	Zait :	18	Zait

Levent Şahverdi Arşivi

25 tarihli ajans: Şûrâ-yı saltanat yarın içtima edecek. Padişah riyaset edecektir.

– Lehliler Dinyester nehrini geçerek Ukrayna dahilinde ilerliyormuş.

– Petersburg üzerine yürüyen kuvvetler birleşmiş, Petersburg havalisini tehdit ediyormuş.

– Avusturya muahede-i sulhiye Cuma günü tevdi olunacak. Bir milyon Avusturya ordusu on beş bine tenzil edilecektir.

27 ajansında: Macar Bolşevikleri Budapeşte'yi zaptetmişler.

1919 28 Mayıs'ta İttihat ve Terakki erkânından diye İstanbul mevkuflarından 66 kişiyi İngilizlerin Malta'ya gönderdiğini işitmekle müteeesir olduk. Bolşeviklerin Tiflis'e geldikleri, İngilizlerin Batum'a kaçacakları Kars'ta sekiz bin kadar Ermeni askeri bulunduğu gibi haberler yine başladı. Rawlinson İzmir işgalinden beri sesini kesmişti.

30 Mayıs günü beni görmek istemiş. Kars kapısında İdman Meydanına seyre geldi görüştük. (Erzurum'da Cuma günleri bu mevsimde bu meydanda cirit oynarlar, güreş yaparlar. Ben futbol, envai koşular, manej, bisiklet ve sair oyunlar halinde yediden yetmişe kadar Cuma günü öğleden sonra bir kaç saat hareket çığırı açtım. Bilahare bu meydana Çocuklar Ordusu Talimhanesi ismini verdik. Memleketimizin her yerinde vücudu elzem bir şekil aldı) Rawlinson dedi ki: "Tiflis'te bulunan İstanbul Karargâhı Murahhası General Beach Erzurum'a gelecek. Niçin olduğunu yazmıyor. Zannederim bu havalinin istikbaline taalluk eden mesele içindir, Her halde geldiği iyidir. Paris'teki dört efendi buradaki ahvâli bilmiyor. Ters bir karar verebilirler. Ermenilere buralara hakim olamaz " İki saat kadar konuştuk. Çocukların, gençlerin, ihtiyarların çevik ve şetaretli oyunları Rawlinson üzerinde iyi tesirler yapıyordu. Dedim ki: "Bu halk Ermenileri buraya sokar mı? Yediden yetmişe kadar istiklâl harbi yapmağa yemin ediyorlar."

"Akılsız olan yalnız Ermeniler değil Paris'teki dört mösyödür. Denikin ordusundan haberiniz var mı?" diye sözü Bolşevik harekâtına naklettirdi. "Son aldığımız ajanslardan Denikin'in Azak Denizi sahilinde Mariupol'u zabtettikleri ve altı bin Bolşevik esir aldıkları anlaşılıyor" dedim. "Ruslar yalan söylüyor. Denikin ordusunda hiçbir zabt u rabt yok. Her kafadan bir ses çıkan ve herkesin istediğini yaptığı zabt u rabtsız bir ordu. Bolşeviklerin zabt u rabtı pek mükemmel. Denikin'in bir şey yapacağı yok. Denikin'in karargâhı Yekatrinova'da idi. Ben askerlerinin berbatlığını gözümle gördüm. Bahr-i Hazer sahilinde Krasnovodsk limanı ve şimendiferi İngilizlerin elinde, Astrahan Bolşeviklerde. Burada her nevi mühimmat yapıyorlar. Tersaneleri, mühim fabrikaları var. Burası zaptedilmedikçe işler pek zor" dedi. Ben Bolşevik harekâtıyla hiç alakadarlık göstermedim ve sözlerini ehemmiyetsiz dinliyor gibi göründüm. Yarın otomobil ile Soğanlı Dağlarda General Beach'i istikbale gideceğini söyledi. General Beach'i ben Irakta bir kere görmüştüm. Kutülamare'nin sukutundan sonra mecruh esirlerin mübadelesi için geldiği zaman görmüştük.

29 Mayıs'ta Havza'dan yazılmış atideki şifreyi 30 Mayıs'ta aldım. Bu şifrede ahvâl pek muzlim görünüyordu. Halbuki şark için ben ne İstanbul'da

Levent Şahverdi Arşivi

iken ve ne de Erzurum'a geldikten sonra bukadar yakın ve büyük tehlike görmüyordum. Şarkta biz Rum, Ermeni kuvvetlerine karşı muvaffakiyetle harp edebilirdik. İtilaf kuvvetlerinin gelemiyeceğine kani idim. Gürcülerin de, Ermenilerle birlikte bize tecavüz etmeyeceklerini pek kuvvetli olarak kabul ediyordum. Gelen şifre aynen:

Havza
29/5/1335

Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

1- İtilaf devletlerinin milletimize itisafkâr bir siyaset tatbik ve istiklâl-i millimizi ve devletimizi idama mahkum etmekte oldukları tahakkuk etmiştir. İzmir, Manisa'yı Yunanlılara işgal ettirmeye başlayan son icraat-ı zalimaneleri, İtalyanların Antalya ve Konya taraflarında işgal-i askerîlerini tevsi etmeleri ile bir kat daha vahim bir şekil alacak. Samsun ve Trabzon gibi Bahr-i Siyah mahreçlerimizin de aynı akıbete uğratılması tedarikatına başladıkları anlaşılıyor. Ermenistan hülyası saha-i hakikate iktiran ettirilerek hakk-ı hayat-ı millimize bir darbe-i idamın indirilmesi baid değildir. Kavi bir surette taht-ı işgalde bulunan makam-ı hilafet ve merkez-i hükûmette İtilaf mümessillerinden adeta esir muamelesi gören hükûmet-i merkeziyenin ima suretiyle taşraya ahiren işittirdiği ses bizlere bulunduğumuz elim vaziyet-i siyasiyeyi pekala ihsas eyledi. Milletin esaretten tahlisi hakim ve müstakil olarak topraklarımızda yaşayabilmesi ancak azimkar ve namuslu ellerin mileti kısa ve doğru yoldan müdafaa-i hukuk ve istiklâle sevkiyle kabil olacaktır. Memurini mülkiyenin şâyân-ı itimat zevâtile elele vererek istiklâlimizin müdafaası emrinde teşkilat-ı lazimeye (bittabi mahrem) ve harice karşı gayr-i mahsus bir surette tevessül kılınmasını zaruri addediyorum. Bu husus, ittisası dolayısıyle biz askerlerin uhde-i vatanperveranesine terettüp etmektedir.

2- Vilâyât-ı Şarkiyede ecnebi işgalini iki şekilde tasavvur etmekteyim. Ya Karadeniz sahilindeki Rum ahalisi isyan ederek Cumhuriyet ilan ve bir taraftan da kuvvetli dahili ve bilhassa harici çeteleri vilâyâtımızı târâc edecektir. Buna karşı mukabele; jandarma ve asker müfrezeleriyle ve kemâl-i şiddetle takibat yapacağız. Ve İslam köylüleri de ellerindeki silahlarıyla köylerini bizzat müdafaa edecektir. Veyahut böyle bir isyanla gerek müteradif olsun ve gerekse olmasın sahile ufak veya büyük ecnebi kuvvetleri çıkarken sahilde yerleşecek ve belki dahile de sarkacaktır. Çıkan yalnız Yunan kuvveti olursa ahali ve kuva-yı askeriyemizle tardı çaresine tevessül olunabilir. Diğer itilaf devletlerinin kıtaatı olura sahilde yerleşeceklerini .... dahilde mukabele-i .... zirdeki suretle ve mitingler ve tezahürat gûnâgûn ile milli protestolar yapılabilir. Fakat bu kuvvetlerin dahile sarkmasına yani memleketimizi bilfiil istila eylemelerine karşı bittabi halk ve asker yekvücut olarak fiilen silahla müdafaa-i istiklâle uğraşacaktır. Bu ihtilallerle beraber şarkdan Ermenistan ve Gürcistan cihetlerinden vukulabilecek tecavüzâtın nazar-ı dikkate alınarak başlıca

Levent Şahverdi Arşivi

istikametlerin gerilla tarzında müdafaası hususunun şimdiden ihzarı sahile yakın olup ecnebi kontrollerinden hariç kalmış mahallerdeki esliha, cephane ve techizat ve malzeme-i sıhhiye askeriyenin suret-i münasibede sezdirilmeden dahile nakillerinin temini hatta kontrole tabi olanlarının da vaziyet-i katiye halinde kaçırılmasının şimdiden ihzarı. Köylerin vaziyetine göre halkın kendi köyünü müdafaa veyahut civar kıtaat-ı askeriyeyi de takviye etmelerine göre ihrazat-ı lâzimeye tevessül ve bunun için esliha ve cephane ve tarz-ı iaşenin vaktiyle kararlaştırılması ve kıtaat mevcutlarının tezyidi ve kıtaat yedinde mevcut eslihanın mümkün mertebe tevhidi, levazım, mevâdd-ı iaşe esbâbının emniyet ve cephanenin tarz-ı ikmali mühim güzergâhlardaki inşaat-ı cesimenin icap eden tahrib edilmemek üzere ihzarı gibi hususatın şimdiden teemmülüyle son derece mahrem bir tarzda ikmali lazımdır. Yirminci Kolordu'nun garpdan şarka ve Onikinci Kolordunun Adana havalisinden şarka gelen istikametleri temin eylemesine ihtiyaç olacağı mütalaasındayım. Hususat-ı maruzaya dair mütalaat-ı aliyelerinin iş'ar buyrulmasını rica ederim.

3- Yalnız mahrem olarak :

Üçüncü, Onbeşinci, Yirminci Kolordu Kumandanlıklarına yazılmıştır.

Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal

Bu teşkilata Şarkta çoktan başlandı, ihtiyaç aylarca evvel görülmüştü.

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

Havza
31/5/1335

1- Vali Münir Bey'den 29 Mayıs tarihli aldığım şifrede derece-i sıhhati henüz teeyyüd etmemiş kaydıyla Ermenilerin Kars ve Sarıkamış'ta on bin asker tahşit ettikleri ve Antiranikin de otuz bin kadar kuvvetle Van cihetine inmekte olduğu bildiriliyor. Malumattar bulunduğunuz bedihi olan bu havadisin menbaı ve derece-i vüsuku hakkındaki istitlaat ve mütalaat-ı aliyelerinin iş'arını rica ederim.

2- Evvelce de arz ettiğim vechile siyasi vaziyetimizi ben çok karanlık görüyorum. İtilaf hükûmetleri hakk-ı mevrus ve meşruumuz olan toprakları çiğnemeği Hıristiyanlık namına bir hizmet addediyorlar. Bu cümleden olarak Ermenilere vilayetlerimi peşkeş çekmeleri de .... ihtimal bulunuyor. Böyle bir vaziyette İngiliz kıtaatının İzmirde Yunanlılarla Rumlara yaptıkları gibi bu cephede de Ermenilere pişdarlık edeceği pek memuldur. Ve böyle bir hareketle zorla yerleşmiş olan ahali-i mahalliye ile muhacirini bir kere daha yerlerinden oynatmak ve bu suretle ekalliyetin ekseriyete hakim naziresini tatbik etmek kendilerince kabil olabilir. Bergama buna bir misaldir. Kanaatimce böyle bir hali biz muhasemata iptidar ad ve telakkiye mülk-i meşruumuzu ve istiklâl-i millimizi kurtarmak için mecburuz. Bu hususdaki kanaat ve kararımı Erkân-ı Harbiye-i

Levent Şahverdi Arşivi

Umumiye Reisi Cevat Paşa'ya berâ-yı malumat bildirdim. Adeta mahsur bir kaleye benzeyen Babıali'de İtilaf mümesssilerinin esiri gibi bir şekilde mukadderat-ı milleti idareye uğraşan hükûmet-i merkeziyemizin bu gibi hususatta hiç bir şey diyemeyeceğini, yapamıyacağını bugünkü misalleriyle takdir edebiliriz. İngilizlerin evvala küçük bir müfreze-i askeriye ile Şarktan gelmeleri memleketin havale-i sairesindeki tecaribe göre variddir. Bu bâbdaki mütalaatınıza muntazırım.

3- Vilayete istihbarat hizmetinin zât-ı âlileriyle müştereken tevhit ve tanzimini tavsiye eylerim. Esasen vaki olan talep üzerine istitlaat için makam-ı sadaret vilayetlere tahsisat-ı mestureden para tahsisini bu kerre meclis-i vükela kararıyla dahiliye nezaretine emreyledi.

İstihbaratı hususi : 34

Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı
Erkân-ı Harbiyesi
Şube No . 36

Zata mahsustur.

Erzurum
1/6/1335

9 uncu Ordu Müfettişliğine

1- İstihbarat hususunda vilayetlerden verilecek malumatın bilâ-teemmül işitilen mevad olduğu öteden beri mücerrebdir. Antranik gibi bir sergerde otuz bin kişiyi nasıl besler ve sevk ve idare eder. Fakat laf olarak her tarafa bu kabil şayiat yayabilir. Halk vasıtasıyla bu kabil şayiaları da bi'l-iltizam neşredilebilir. Vali beye rica ettim fimâba'd her işittiğini yazmasın. Eiyevm Ermenilerin nefir-i am kılıklı bütün mahlukatı dahi toplasa inayet-i hakla yine tedip olunurlar ve bu mahlukatın yekunu hiç bir zaman on bini aşmaz. Son malumata nazaran altı bin kişilik bir kuvvetleri Nahçivan mıntıkasını işgal ettiklerini arz etmiştim. Van üzerine gittikleri işaa edilen kuvvet bu olsa gerektir. Halbuki Van'a gitmek için bu uzun dolaşmaya lüzum yoktur. En kestirme istikamet Iğdır-Beyazıt tariki idi. Binaenaleyh Ermenilerin kendi dertleriyle meşgul bulunmaları da pek muhtemeldir. Her halde bu hafta zarfında vaziyet inkişaf edecektir.

2- Bugün sevahil İtilafın taht-ı tehdidinde ve iki gözümüz olan İstanbul ile İzmir de taht-ı işgallerindedir. Milletimizi, dinimizi istinat ettireceğimiz ancak bu Erzurum âfâkından başka bir yer kalmamıştır. Her ne şekilde olursa olsun buralardan çekilmek muazzam tarihimizi ebediyen kapatacaktır. Bunun için âcizleri dahi herhangi bir kuvvet olursa olsun tecavüzlerini muhasematın ibtidar ettiği gibi ad ve telakki edeceğim. Hakipây-ı samilerinden dahi bu kararı duymakla daha ziyade müsterihü'l-kalb ve

Levent Şahverdi Arşivi

vicdan oldum. Trabzon'a Köprülülü Kâzım Bey'in serian gelmesi pek lâzım olacaktır. On ikinci Fırka da kumandansız olduğundan Kaymakam Osman Bey'in dahi Erzurum'a izamı faydalı olacağını arzeylerim.

Kâzım Karabekir

On Beşinci Kolordu Kumandanlığı
Erkân-ı Harbiyesi
Şube

Erzurum
1/6/1335

Erzurum Valisi Münir Beyefendi Hazretlerine

Ermenilerin Kars ve Sarıkamış'ta on bin asker tahşit ettikleri ve Antranik'in de otuz bin kadar kuvvetle Van cihetine inmekte olduğu hakkında Ordu müfettişliğine verilen malumattan ahvâl ve vaziyete hakim olunamadığından dolayı müfettişlikçe endişeyi mucip olmuştur. Halbuki otuz bin kişilik bir Ermeni kuvvetinin sevk ve idaresi, iaşesi ve sairesi gayr-i mümkün olup Van üzerine yürüyecek böyle muazzam bir kuvvet için ise muhaldir. Binaenaleyh Ermeni kuvetlerine dair alınacak malumatın âcizlerine verilmesi kâfi olup eldeki sair malumatla mukayese yapılarak doğruya karib olanı müfettişliğe arz eylerim. İstihbarat için tahsisât-ı mesture kabul ve Dahiliye Nezaretine müsaade verildiği Müfettişlikten bildiriliyor. Hudut üzerinde bulunan hükûmeti mahalliyeler emin adamlar bularak ve oradaki kumandanlar vasıtasıyla talimat verdirilerek istihsal-i malumata devam olunmasını istirham eyler ve bu vesile ile hissiyat-ı tazimkâranemin kabulünü rica eylerim.

Kâzım Karabekir

İzmir'in işgali herkesi kederlenmiş ve vatan tehlikesi karşısında duygu birliği görülmüştü. Hatta padişah Vahideddin bir vatan evladı gibi fedakârlık etmek üzere padişahlıktan istifa edeceğini söylemiş. Damat Ferit Paşa istifa ederek bir vatandaş gibi ferd olarak çalışacağını beyan etmişti. Fakat bu hisler az zamanda değişti. Ortaya yeni bir fikir atıldı. Güya İzmir işgali muvakkat imiş. Eğer mütareke ahkâmını iyi yaparsak ve şark vilayetlerini bırakırsak İzmir nasıl olsa bizim imiş. Bu mel'unca propagandayı Rawlinson bizzat bana dahi yaptığı gibi yeniden kabine teşkil eden Ferit Paşa'nın beyanatı da bunu gösteriyordu. Ermeni tefevvuku altında bir muhtariyet-i idare verilmesi atılmak üzere olan birinci adım gibi görünüyordu. Millet arasına müthiş tefrika sokacak şeytanetkârane bir fikir. Esasen Şark vilayetlerimizin gitmesine mukabil muayyen vilayetlerde müstakil bir Türkiyeye rıza gösterecek insanlar vardı. Bunlar zannediyorlardı ki böyle bir sulha mani olacak bizim Şarktaki mesaimiz olacaktır. Muhtelif zamanlarda bu esaslarda yapılan münakaşalara taraftar büyük bir mevki sahibi insanlar bile

Levent Şahverdi Arşivi

çıkmıştır. Bunlardan biri metanet ve samimiyetine güvendiğim Üçüncü Fırka Kumandanı Halit Bey olmuştu. Bu zat Elviye-i Selâse'nin bile tahliye edilmemesi fikrinde olduğu halde muvaffakiyet elvermeyince manen kırılmıştı. Ben kendisine memleketin şerefli bir sulha nail olmasının anahtarı Ermenistan'dadır dediğim zaman, bunun bütün memleketimizi mahvedeceği; üç vilayet dahi müstakillen bize kalacaksa gidip orada hükûmet kurmayı daha muvafık bulduğunu söylemişti. Vekayi ilerledikçe yanlış düşündüğünü gördü. Bundan başka Irak'ta ve Kafkasya'da ordu kumandanlığı etmiş Halil Paşa da Erzurum'dan geçerken: Buralarda ne uğraşıyorsunuz? Kaç vilayet vereceklerse orada şu millete biraz rahat ettirin, diyordu. Buradaki didişmeme, buralarda yapılacak fedakârlıkla ancak istiklâlimizin kurtarılabileceği kanaatine hayret ediyordu.

Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları, Erzurum Kongresi'ne Hazırlık

İşte, İzmir'in işgaliyle yekpare bir millet vücude geldiğini gören düşmanlarımız kısa bir propaganda ile padişahı da İstanbul hükûmetinide ebedi olarak milletten ayırdı ve 1335 senesi milli birlik husûlü için büyük fedakârlıklara ve vatandaş kanı dökmeğe bizleri mecbur etti. İşin bu istikametini hayli evvel görerek İstanbul'da ve Trabzon'da ve Erzurum'da lazım gelen hazırlıklarda bulunmuş milli ve askeri nüveyi hazırlamıştım. Tesirimle Erzurum Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarihi vazifesini yaptı: Trabzon, Sivas, Diyarbakır, Mamuretülaziz, Bitlis, Van, Erzincan vilayetleri Müdafaa-i Hukuklarına şunları yazdım. Bir taraftan da kongre esasâtını hazırlamağa başladım. Benim mütalaatım dört maddede hülasa edilmiştir. Bunu şarka gelir gelmez maiyet kumandanlarıma, Erkân-ı Harbiyeye bildirmiştim. Ve 17/6/1335 tarihli şifremde Mustafa Kemal Paşa'ya yazdım.

1- Askeri ve milli teşkilatımız imha edilemez. 2- Eşhas muadili gelmedikçe tedbil edilemez. Muadili gelirse ahvâla göre yeni gelen veya tebdil olunan mıntıka haricine gidemez. 3- Esliha, cephane vesaire teslim edilemez. 4- Herhangi bir mıntıkaya taarruz umumi müdafaaya icbar eder.[5]

Kongre inikadına kadar hükûmetin vereceği emirleri İngiliz mümessiline karşı oyalamak ve onu aldatmayı ben deruhte ettim. Herhangi bir taarruza karşı meşru müdafaayı da biltabi yapacaktım, Yalnız taarruzî bir harekete tarafımızdan başlanmak için şahsi karar vermeyeceğim. Kongrenin Erzurum'da olması gerek serbestçe çalışmaları ve gerekse tesir itibarıyla mühimdi. Bu hususta Erzurumlular da aynı fikirde idiler. Ancak bir tahakküm şeklinde olmamak için evvel emir de vilayetlerin de mütalaasını sordular. Bu tarihi vesikaları aynen yazıyorum :

30/5/1335

5 Bu dört madde Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Erzuruma muvasaletinde onlarca da kabul ve 7.7.1335 tarihile Kolordulaa tamim olunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Trabzon Muhafaza-i Hukuki Milliye Cemiyetine

Irkî, dinî, tarihî vahdet ile beraber mukadderatı müşterek olan Trabzon ve Vilâyât-ı Şarkiye'nin tevhid-i mesai etmesi lazım gelen an-ı tarihî hulûl etmiştir. Trabzon, vilayetlerimizin nefes borusu ve gözü, ve buralar Trabzon'un bel kemiğidir. Trabzon'un bizsiz, dahili vilayetlerimizin de Trabzonsuz yaşaması imkansızdır. Bu gün mukaddes vatanımıza göz diken muhterisler maksadlarına doğru mühim adımlar atmaktadırlar. Aramızda husule gelecek bir ittihad-ı sa'y u emelin bütün o ihtiraslara tekabül edeceği kanaatini beslediğimizden muhterem ve hamiyet-mend Trabzonlu kardeşlerimize desti uhuvvet ve muavenatı uzatmağa ve hem mukadderat olan diğer beş vilayet ile beraber tevhid-i mesai etmek ve ahvâl karşısında aynı vaziyette bulunmak ve Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Dersaadet'teki merkezinin muvafakati takdirinde Erzurum'da veyahut diğer mutavassıt bir vilayette in'ikad edecek olan kongreye sizin de iştirakinizi teklif ediyoruz. Bu hususdaki fikir ve nazarlarının serian bildirilmesini ehemmiyetle temenni eyleriz. Hukuk-ı sarihamızın yar u ağyâr nazarında tecellisi bu tevhid-i mesainin ilk semeresi olacağı hususunda kanaatimiz berkemaldir.

Erzurum Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti

30/5/1335

Sivas, Diyarbakır, Mamuretülaziz, Bitlis,Van, Erzincan
Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Şube Riyasetlerine

Ermenilerin mukaddes ve tarihi vatanımız hakkında talep ve ihtirasları bütün İslam mevcudiyetinin imhası gayesini istihdaf ediyor. Sadrazam Paşa'nın bu hususdaki teklifi de Vilâyât-ı Şarkiyemizi devletin anenesine muhalif olarak Ermenistan namıyla tevsimi ve Ermeni tefevvuku altında bir muhtariyet verilmesi zannını tevlit ediyor. Şu halde bizim için tasavvur edilen kara ve acı günün arefesinde bulunuyoruz. Fakat aramızda husule gelecek bir ittihad-ı millinin hakkımızda hazırlanan o akibetleri bir tasavvur mahiyetinde bırakacağına kaniiz. Binaenaleyh Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin mesaisinin daha ziyade semeradar olmasını temin için bütün Vilâyât-ı Şarkiye şubelerinin yekdil ve yek-âvâz olması lazım gelen dakika hulûl etmiştir. Binaen ala zalik Erzurum veyahut münasip görülecek mutavassıt bir mevkide merkezi umuminin veyahut bir kısım azasının iştirakile beraber bütün vilâyât şubelerinden müntehip ikişer ve üçer zattan mürekkep kongremsi bir içtimaın akdiyle şuabât-ı mesaisinin tevhid ve ati için lazım gelen hattı hareketin tayinini münasıp görerek merkezi umumiye de bu suretle beyanı mütalaa edilmiş olup bu gün akdedilen azim bir içtimada da Vilâyât-ı Şarkiyedeki hukuk-ı İslamiyeyi ihmal eden hükûmetin teklifini hükûmete karşı protesto etmeğe ve bîtaraf bir heyet-i ilmiye tarafından Vilâyât-ı Şarkiyemizin ırkî, içtimaî, tarihî vazi-

Levent Şahverdi Arşivi

yeti tetkik edilmeden hakkımızda verilecek kararı kabul edemiyeceğimizi düvel-i İtilafiyeye iblağına ve bu içtima ve mutalebemizden siz kardeşlerimizin de haberdar edilmesine karar verilmiştir. Bu hususdaki fikir ve nokta-i nazarlarının bildirilmesini ehemmiyet-i katiye ile istirham eyleriz.

Vilâyâti Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Erzurum Şubesi

Trabzon Kongresi de içtima üzerinde idi. 30 Mayıs 1335'te pek güzel ve tarihi cevabını verdi. Artık Erzurum, değil şarkın belki bütün Türkiye'nin halâs kararını ilk haykıracak bir yer oluyordu. Trabzonluların cevabı şâyân-ı takdir bir cümle ile nihayetleniyordu. Diyorlar ki: "Cenab-ı Hakkın inayetine ve yekdiğerine suret-i adide ile merbutiyetlerini her zaman izhar eden Anadoluluların azim ve sebatına müsteniden hareketin müntic-i muvaffakiyet olacağına emniyetimiz berkemaldir." (Kahraman Trabzonlular, kahraman Erzurumlular dediklerini hakikaten yaptılar. Şarkta vazifesini bitiren bu diyar evladı iki bin kilometrelik yol yürüdükten sonra Garp mıntıkalarının kahramanları arasına katılarak Yunanlıların denize dökülmesine de yardım ettiler.) İşte Trabzonluların cevabı ve buna mukabil Erzurum'un cevabını aynen hürmetle yazıyorum. Burada denildiği gibi "Artık Türk'ü Kürt'ü yekvücud, atiden emin idiler."

Trabzon
30/5/1335

Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Erzurum Şubesine

Vilayetimizde in'ikad ve birkaç günden beri bilcümle mülhakat murahhaslarından mürekkep olarak içtima eden kongre ufkun muzlim bulutlarına karşı tedabir-i lazime ve ihtiyatkârânede bulunmak ve merkezi Erzurum vilayeti olmak üzere Vilâyât-ı Şarkiye murahhaslarından mürekkep muazzam bir kongrenin kısa bir müddet zarfında akdini müttefikan tahtı karara almıştır. Erzurum'un vasatta ve öteden beri maruz-ı mehalik olması ve serhadde bulunması hasebiyle vilâyât-ı mezkûre arasında an'anevi, tarihi bir mevkii vardır. İçtimaın orada vukuunu ve maksad-ı milliye vusul için sürat-i hususunu şiddetle arzu eylemekteyiz. Keyfiyetten Sivas, Diyarbakır, Van, Bitlis, Mamuretülaziz vilayetlerini haberdâr eyledik. İzam kılınacak murahhasların milleti bihakkın temsil etmeleri için her kazanın lâakal bir murahhası bulunması esasını kabul ettikleri orada teşekkül edecek olan kongre yevm-i içtimaı müstacel telgrafla bildirildiği gün vilayetimiz murahhaslarını izam eylemekte tecehhür etmiyecektir. Vilâyât-ı sâire ile de bi'l-muhabere bu hususun temini faaliyet malumelerinden muntazardır. Cenâb-ı Hakkın inayetine ve yekdiğerine suver-i adide ile merbutiyetlerini her zaman izhar eden Anadoluluların azim ve sebatına müsteniden hareket münteç- i muvaffakiyet olacağına emniyetimiz berkemaldir.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Kongre Heyeti

Levent Şahverdi Arşivi

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Riyasetine

Teklifiniz burada kemâl-i hürmetle karşılandı. Artık mukadderatımız gibi âmâl ve mesaimiz de birdir. Vilâyât-ı Şarkiye'deki hukuk-ı mukaddese-i İslamiyenin müdafaa ve muhafazası vazife-i tarihiye ve milliyesi kan, tarih ve din iştirakiyle yekvücut olan Türk ve Kürt'e teveccüh etmiş olduğundan ve teklif-i âlilerine tamamen iştirak eylemiş olduğumuzdan bahisle iş'arât-ı biraderanelerinin ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınması tekiden Vilâyât-ı Şarkiyeye yazıldı. Umumi kongre esasatını hazırlamağa başladık. Diğer vilayetlerden cevap vurudunu müteakip içtimain akdi için arz-ı keyfiyet edilecektir. Atiden emin olarak samimi ihtiramlarımızı teşekküratımıza terdif eyleriz.

Erzurum Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

30/Mayıs/1335
Erzurum

Van, Bitlis, Diyarbakır, Mamuretilaziz, Sivas Vilayetleriyle Erzincan'a yazılmıştır.

Vilâyât-ı Şarkiyemizin Ermeni idaresine terk edileceğine dair kat'i emareler zuhur etti. Tarih-i İslam için kara sahifeler hazırlanmaktadır. Vilâyât-ı Şarkiye baştan başa bir Müslüman memleketi ve istikbal-i İslam'ın kapısı olduğundan ve bu vilayetlerimiz kan, din, tarih kardeşi olan Kürt ile Türk'ün namus ve hamiyetine mevdu bulunduğundan bu gün bize teveccüh eden vazife-i diniye ve tarihiye pek büyük ve pek mukaddestir. Biz Ermeni zulmü altında mahvolmamak için birleşmek, tevhid-i mesai etmek vazifesi karşısında bulunuyoruz. Geçende yazdığımız telgrafta tevhid-i mesai lüzumunu arz ve teklif etmiştik. Bu kerre Trabzonlu kardeşlerimiz bütün Vilâyât-ı Şarkiyenin iştiraki ile Erzurum'da umumi bir kongre akdini iltizam ve talep eylemişlerdir. Bu cihet bizce de tamamen tasvip edildiği gibi her kazanın kongreye mümessil göndermesi hususu da hassaten şâyân-ı temenni görülmüştür. Binaenaleyh müşterek bulunduğumuz Trabzon teklifinin ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınarak icrâ-yı icâbı sizce de tasvip edileceği şüphesiz olduğundanın icap eden istihzaratta bulunmak üzere Keyfiyetin sürat-i mümkine ile iş'arını rica ve muazzam İslam tarihinin Ermeni ayağı altında mahvolmasına imkan bırakılmasını istirham eyleriz.

Vilâyât-ı Şarkiye Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

Mıntıkam dahilindeki askeri vaziyeti (sahile ve Rumluk mıntıkaya karşı Üçüncü Fırka, Ermenilere karşı da diğer üç fırka) kumandan ve erkân-ı harbe ihtiyaç olduğundan İstanbul'dan mümkün olanların celbini, iyi valilerimizin alınmamasını, Erzurum Kongresinin in'ikad etmek üzere bulunduğunu, vaziyetimizin emin olduğunu muhtelif şifrelerle Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdim:

Levent Şahverdi Arşivi

1 Haziran'da İngiliz Generali Beach Rawlinson'la Erzurum'a geldi. 29 Mayıs'ta Kars'tan çıkan bir muhbirimizin getirdiği haberde: "İngilizlerin İran'a çekilmekte oldukları, sebebinin de Bolşeviklik sirayetinden endişeleri olduğu". Fakat henüz hareket namına bir şey görmediğinden mahallinde işitilmiş bir propaganda telakki ettim. 2 Haziran'da General Beach'le görüştüm. Rawlinson'un teklif ettiği ve İstanbul hükûmetinin de resmen emrettiği vechile mütareke mucibince teslim olunacak silah ve mühimmatın sahra şimendiferile Erzurum'dan Sarıkamış'a ve oradan trenle Batum'a nakle muvafakat ettiğimizi anlamak istiyor. Zaman kazanmak maksadıyla oyun oynadığımızı anlayacağından nezdimdeki Erkân-ı Harbiye Reisi Mustafa Bey Beach'le temastan evvel endişede idi. İngilizlerde bu gurur oldukça muhataplarının zeka ve basiretlerinin derecesini anlamak meziyetinden mahrum kalacaklarını söylemiştim. General Beach bu tarz-ı nakliyata muvafakatimi sorunca dedim ki, "Rawlinson'a müteşekkirim bizi Trabzon'a nakliyat gibi masraf ve zahmetten kurtardı." Üçüncü Fırka Kumandanı Miralay Halit Bey'in tahte'l-hıfz Batuma izamı hakkında Harbiye Nezaretinin emir verdiğini kendisine de bildirmişler. Emrin tatbikini istedi. "Böyle emir almadım. Mezunen İstanbul'a hareket etmişti şimdi nerededir bilemiyorum." dedim. General Erzurum mevkiini hayvanla dolaşarak avdet edeceğini söyledi. Tiflis'in düştüğü hakkındaki şayiaları ve Kafkas vaziyeti hakkında yokladım. Fakat kat'i bir şey söylemedi. "Ermeniler bir haftaya kadar hududun öbür tarafındaki şimendiferin bozuk yerlerini tamir edeceklerdir. Sevkedeceklerdir. Sevk olunacak malzeme ile Batum'a kadar bir zabit göndermemize muvafakat ederiz." dedi. Lutufkârlıklarına teşekkür ettim. General pek memnun. Karargâhımıza avdette işi bilen Erkân-ı Harbiyem İngilizlerin bu gururlu gafletlerine inandılar ve General Beach'in dahi Miralay Rawlinson gibi kolayca atlatıldığından pek memnun oldular. Bir hafta sonra şimendifer tamiri bitti sevkiyata başlayalım teklifine karşı " evvela Tiflis tarikiyle bir zabitimizin Batum'a seyahatile yolların serbest olup olmadığını öğrendikten sonra nakliyata derhal başlıyacağımızı" Rawlinson'a teklif edeceğim, sonra da son komediyi oynayacağım! 2 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'dan atideki şifreyi aldım :

Zata mahsustur

Havza
2/6/1335

15. K. Kumandanlığına

Dahiliye müsteşar-ı esbakı Cemil mutasarrıf-ı lahıkı Hamit Bey zât-ı şahanenin küşade buyurduğu meclis-i meşverette hazır bulunmuş idi. Mir-i mumaileyhin getirdiği malumat dahi sadre şifa-bahş değildir. Hükûmete adem-i itimadı îrâb eden nutuklarla nihayet bulan mezkûr şûrâda bir karar-ı kat'i ittihaz edilememiştir. Halen hükûmetin yine eski hükûmet olduğu fazla olarak zaafa uğradığı ve İstanbul'da yeniden bir ruh-ı inkılâb uyandığı anlaşılmaktadır efendim.

Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'dan, hususiyle Şûrâ-yı Saltanattan sadre ne şifa olabilecekti. İstanbul'dan bir şey yapılabileceği hakkındaki kanaatin İzmir işgalinden sonra dahi değişmemesi pek yalnıştır. Şarki Anadolu vilayetlerini de bir çalımına getirerek elimizden koparmak için uğraşılan şu sırada hiçbir yere, hiçbir vaade aldanmamak lazımdır. Erzurum Kongresi! Bütün ümit buradan verilecek canlı kararlara bağlıdır. Sadrazam Ferit Paşa beyanatında Ermeni muhtariyetinin tevsii esasını kabul ettiğini, Şûrâ-yı saltanatta İngiltere himayesini kabul fikri bile ortaya atılması kendi padişahımızın, kendi hükûmetimizin, hatta bazı vatandaşlarımızın milletimizin vaziyetini daha elim bir şekle soktuklarını gösteriyor. Sadrazam Paşa riyasetinde bir heyetin Hukuk-ı Osmanî'yi müdafaa için Paris'e gidecekleri resmi tebliğler ve ajanslardan 4 Haziran'da anlaşıldı. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Merkeziyle görüştüm. Bizzat sadrazama müracaatla "İrade-i milliyenin taalluk etmediği şeylerin kabul edilmesi ve milli istiklâlimizin masun bulundurulmasını" talep etmeyi kararlaştırdık. Bu hususta Mustafa Kemal Paşa ile de anlaşarak mıntıkama atideki tamimi yazdım. Mustafa Kemal Paşa Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin aynı zamanda Garbi Anadolu vilayetlerindeki cemiyetleri de aynı vazife-i vataniyeye davet eylemeleri muvafık olacağını bildirdi. İzmir'in işgali üzerine teşekkül eden milli cemiyetlerin de bu husus için davet olunması milli bir kuvvet olarak ilk teşebbüs oldu. Esasen Sivas ve Diyarbakır mıntıkaları emrimde olmamakla beraber Erzurum Müdafaa-i Hukuku vasıtasıyla bu mıntıkalarda mukavemet fikri artık efkâr-ı umumiye olmuştu. Kıtaatıma ve bu vasıta ile bütün mıntıka merkezlerine yaptığım tamim ile Erzurum Müdafaa-i Hukukunun sadarete yazdığı şunlardır:

Tamim

Erzurum
6/6/1335

Sadrazam paşa riyasetinde bir heyetin hukuk-ı Osmaniyi konferans huzurunda müdafaa için Paris'e azimet edecekleri tebligat-ı resmiyeden ve ajans neşriyatından anlaşılmıştır. İzmir vakası üzerine milletimizin gösterdiği asabiyet-i milliye ve muhafaza-i istiklâliyet hususunda tezahür eden azm-i kat'isi neticesi olan bu mazhariyet şayân-ı şükrandır. Her halda milletin hukukunu müdrik ve onu çiğnememek için yekvücut olarak fedâkârâne harekete müheyya olduğunu düvel-i itilafiyeye karşı izhar ve isbata devam edildikçe düvel-i müşârünileybümün millet-i Osmaniyeye hürmetkâr ve hukukuna riayetkâr olacağına şuphe yoktur. Konferansta katiyen müdafaası matlup olan hukuktan başlıca iki nokta pek mühimdir. Birincisi alelıtlak devlet ve milletin istiklâliyet-i tammesi ikincisi de ecza-yı asli-i vatanda ekseriyetin ekalliyetler feda edilmemesidir. Bu hususta Paris'e müteheyyi-i hareket heyetin ictihadıyla vicdan-ı milletin taleb-i kat'isi arasında mutabakat-ı tamme şarttır. Aksi takdirde millet müşkül vaziyette ve gayr-i kabil-i telafi emr-i vakiler karşısında kalabilir. Sadrazam Paşa Hazretleri mesmu

Levent Şahverdi Arşivi

olan beyanatında Ermeni muhtariyetinin tevsii esasını kabul ettiğini bildirmiş ve Şûrâ-yı saltanatta İtilaf ve Hürriyet Fırkası namına reis Sadık Bey'in tahrirî ifadesinde de İngiltere'nin himayesini teklif etmiştir. Bir Ermenistan muhtariyet-i vasıası ve devletin bir ecnebi himayesini kabul mealinde arzuyı milli ile hükûmet-i hazıranın içtihadında mutabakat olmadığını gösteriyor. Binaenaleyh sadrazam paşa hazretleriyle beraberinde hareket edecek heyetin müdafaa-i hukuk-ı millide takip eyliyeceği esasat ve programın milletçe malum olması lazımdır. Bunun için Erzurum'daki Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti sadrazam paşa hazretlerine ve zât-ı hazret-i padişahiye telgrafnamelerle müracaat ederek istiklâl-i tamm-ı millinin masuniyetini ve hukuk-ı ekseriyet-i millinin mahfuziyeti milletçe şart-ı esasi olduğunu beyan ve buna nazaran gidecek heyetin müdafaa esasâtını millete resmen ve alenen iblağ eylemesini talep eylemiştir. Milletin bu tarzı hareketin hükûmet ve düvel-i İtilafiyece nazar-ı dikkate alınacağı ve bi'netice vatanımızın mukadderatının arzu-yı milli ve umumiye göre tayinine büyük tesirler yapacağı şüphesizdir.

Kâzım Karabekir

4 Haziran 1335

Makam-ı Sadaret-i Uzmaya

Sulh Konferansına murahhaslarımızın davet edildiğine dair gelen haber üzerine vilayetimiz ahalisi atideki maruzatın ehemmiyet ve kat'iyetle nazar-ı dikkat ve itinaya alınmasını istirhama karar vermiştir. Arilerin buralara gelmesinden evvel bir medeniyet tesisine muvaffak olan Urdhuların Turaniyyu'l-asl bulunduğu ve onbirinci asırda Türkler buralarda yerleşmeğe başladıklarında Ermenilerin içtimai rabıtaları çoktan inhilal etmiş olduğu tarihi vesikalarla sabit bulunmuş ve uzun bir tarih ile büyük kan, can ve anane alakalarının terakümu buraları milletimize gayr-i münfek bir surette bağlamıştır. Milletimizin buralardaki hakimiyeti yalnız askeri bir mahiyette olmayıp aynı zamanda harsi esaslara müstenit bulunduğu elyevm payidar olan abidelerle sabittir. Bu mevanda Ermenilere ait birkaç ibadethaneden başka bir muessese-i ilmiye ve ne bir muessese-i medeniye yoktur. Payitahtın o kadar muavenetine nail olamadığı halde bu vilayetlerin sırf kendi can ve mallarıyla asırlardan beri düşmana ve bilhassa dört seneden beri Osmanlı hakimiyetini Rus istilasına, Ermeni eşkiyasına karşı mudafaa etmesi milli kuvvet ve kesafetin milli azim ve imanın derecesini tayine kâfidir. Binaenaleyh teklif-i samilerinde olduğu gibi mevcut olmayan bir Ermeni tefevvukunun velev muhtariyet şeklinde olsun mevzubahis edilmesi doğrudan doğruya hukuk-ı İslamiye'nin iptalini kabul demek olacağı ve Osmanlı vahdetini muhil ve buralardaki içtimai idari, iktisadi hakimiyet ve tefevvuk-ı millimizi rahnedar eder. Herhangi bir suret-i tesviyeyi kat'iyyen kabul etmeyeceğimizi ve bu yolda her türlü fedakârlığı ihtiyara amade bulunduğumuzu

Levent Şahverdi Arşivi

ve hükûmetimizin ancak bu dairede bir siyasetine milletçe müzaharet olunabileceğini arzeder. Ve hakkımızda Avrupa ne karar vermek isterse istesin o zulme hükûmetimizin muvafakati gibi bir kardeş elinin girmemesini ve toprağı şehitler vücudundan müteşekkil bulunan mukaddes Vilâyât-ı Şarkiyemizde Ermeni hakimiyetinin teessüsüne bizce muvafakat imkansız olduğundan hakka hürmet ettirilmesini bu münasebetle de istirham eyleriz.

Aynı imzalar

7 Haziran 1335

Makam-ı Sadaret-i Uzmaya

Riyaset-i samilerinde heyet-i murahhasamızın sulh konferansına müteheyyi-i azimet olduğunu haber alır almaz atideki maruzatımızın tekrar nazar-ı dikkat-i fahimanelerine arzı hemşehrilerimizce kararlaştırılmıştır. Vilâyât-ı Şarkiyedeki hukuk-ı İslamiye'nin gayr-i kabil-i setr ve inkar olan istikrar ve şümulu karşısında ekalliyetlere bir tefevvuk bahşedilmek yolundaki fikir ve kararları bütün mevcudiyetimizle reddetmeye âmâdeyiz. Vahdet-i milliyemizi ve istiklâlimizi ihlal eden Ermenistan muhtariyeti ve düvel-i muazzamadan birinin himayesi gibi mütalaa ve talepleri hayat ve mukaddesatımıza pek elim bir tecavüz addetmekte müttefikiz. Biz sırf hürriyet ve istiklâlimiz için dört sene harp ederek bütün varımızı feda ve hakk-ı hayat ve hürriyetimizi kanımızla temin ettik. İtimad ve müzaharetimiz vicdan-ı beşeriyetin kabulde tereddüt etmeyeceği bu hakk-ı millimizin teslim ettirilmesi ve herhalde milli istiklâl ve vicdanımızın halelden masun bulundurulması hususuna münhasırdır. Binaenaleyh irade-i milliyenin taalluk etmediği sair hiçbir suret-i tesviyeyi kabul buyurmamanızı tekiden ve teminen arz eyleriz.

Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Reisi Raif
Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Katibi Cevat
Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Azasından Kâzım
Dava vekili Mesut
Albayrak Müdürü Süleyman Necati

Yunanlılar 4 Haziran'da Ayvalık'ı iki bin kişiyle işgal ettikleri haberi geldi. 6 Haziran'da Rawlinson Trabzon'a hareket etti. Halbuki Van'a, sonrada Tiflis'e gideceğini söylüyordu. Beach de yine Tiflis'e avdet etti. Sadrazamın Paris Konferansında Şark vilayetleri için kabul etmesi muhtemel herhangi bir teklifi Şark halkının silahla karşılayacağını ve muvaffak olacağını Beach de Rawlinson da anlamıştı. Her iki zatın konferansı tenvir etmesini ümit ediyordum. Yunanlıların Edremit, Nazilli, Akhisar'ı işgal ettiklerini 7 Haziran tarihli İstanbul gazetelerinden öğrendik. Bu ne vaziyettir! Konferansa çağrılırken mümkün olan kapışma da devam ediyor. 9 ve 10 Haziran'da Kafkasya'dan yine bir takım malumat geldi: Bolşevikler de Tiflis'e girmişler. İslamlar ve Gürcüler de Bolşeviklere iltihak etmiş. Batuma birçok İngiliz yaralıları gel-

Levent Şahverdi Arşivi

miş. Yedi vapur İtalyan askeri gelmiş. İngilizler ve Ermeni kuvvetleri Kars'tan ve Sarıkamış ve Kağızman'dan çekiliyormuş. Tebriz'e giden İngiliz kıtaatını Şahtahti'nda 5 Haziran'da gören de olmuş. Bu güzel malumat yetmiyor gibi Musul'un tahliye edildiğini Van'dan bildiriyorlar. Harbiye Nezareti ve ajans malumatı da Aydın vilayetini Yunanlıların tahliyeye başladığını, yerlerine İtalyanların geleceğini, Ayvalık, Akhisar tahliye olunmuş ise de başka kuvvet tarafından işgal olunmadığını 13 tarihiyle bildiriyor. Avrupa'daki vaziyet de Almanlar Lehistan hududuna tahşidata başlamış. İtilaf donanması Danzig ve Hamburg'a nümayiş yapıyormuş. Macaristan yine karışık. Çekoslovakya'ya taarruza devam ederlerse müttefikler tedabir-i şedideye müracaat edeceklermiş. Bizi en ziyade alakadar eden Kafkas meselesi herkesi sabırsızlandırıyordu. Gönderdiğimiz adamlarımızdan da gelen malumat ayni zeminde idi. Fakat telsizle böyle bir malumat alınmamıştı. Böyle vaziyet hakikat ise Elviye-i Selâse'yi işgal etmemek pek yanlış bir ataletti; fakat aksi ise, vakitsiz bir hareketle her kuvvet eriyebilirdi, Paris Konferansı aleyhimize aklına gelen kararı verir, efkâr-ı umumiye-i cihanda fena vaziyete düşebilirdik. Hususiyle daha Erzurum Kongresi de toplanmamış olduğundan bu hareket milli bir kararla da olmayacağından müthiş bir tefrikayı mucip olurdu. Geçenlerde böyle bir oyun havadisi tekâsüf etmiş. Aksi sedasını İzmir işgali tarzında işitmiştik. Binaenaleyh daha ziyade malumat almaya ve zaman geçmesine intizârı muvafık görüyordum. Bolşevikler Tiflis'e geldiler, ne duruyoruz, diye propagandalar da kuvvetlenmişti. Buna karşı da havadislerin İngiliz propagandası olduğunu Bolşeviklerle temas yaptığımızdan Kafkas'a girdikleri hususunda doğru haber alacağımızı neşrediyorum. 11 Haziran'da 13. Kolordunun Jandarmaya kalbolunacağı hakkında Ordu Müfettişliğinden gelen malumat üzerine Müfettişliğe ve Harbiye Nezaretine bunun telafisi gayr-i kabil bir felaket olacağını, bundan maksat Ermenistan ve Kürdistan hayallerinin fiiliyata çıkarılması arzusu olduğunu, bu halin kolordumu da müşkil vaziyete sokacağını, Yunanlılar İzmir'i istila ile garp vilayetlerimiz mahvolurken, fırkaların silahları 3210'dan 1500'e tenzil emri verilirken böyle bir teklifin behemehal reddolunması makamat için bir borçtur, hükümet her teklif karşısında mukavemetsizliği şayân-ı teessüftür diye yazdım.

13. Kolorduya da emir gelse bile tatbik etmemesini aynı mütalaatla birlikte yazdım. Müfettişlikten 15 Haziran'da aldığım cevapta Harbiye Nezaretine ve Kolorduya aynı mütalaatın yazıldığını öğrenmekle müsterih oldum. 10 ve 11 Haziran'da yazdıklarıma Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'dan verdiği cevap :

Amasya 15/6/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 10/6/1335- 13. Kolordunun lağvına İngilizler çoktan çalışıyor. Ve oraya kumandan dahi tayin ettirmiyorlardı. Bu defa yeniden lağvı mevzuubahis olunca Cevat Paşa hiç olmazsa olduğu gibi jandarmaya kalbine çalışıyordu. Bu kere vaziyetten bahisle bu kolordunun muhafazasında-

Levent Şahverdi Arşivi

ki zarureti ve hiç olmazsa daha zaman kazanmaya çalışmasını Cevat Paşa'ya yazdım. 13. Kolorduya da lağv emri verilse bile bunun tatbik ve ifasını tavik etmek lüzumunu yazdım. Hükûmetin her teklif ve müdahale karşısında mukavemetsizliği cidden şâyân-ı esef ve istigrâbdır, kardeşim.

3. Ordu Müfettişi Fahri Yaver-i Şehriyârî Mustafa Kemal

Harbiye Nezaretine ve 13. Kolorduya yazılan suretleri de bildiriyordu.

Trabzon'daki İngiliz Mümessili Farrell diğer bir yüzbaşı ile Erzurum'a gelmişti. 12 Haziran'da bana Fransızca bir mektup yazıyor diyor ki:

"Rus mermileri Trabzon'a, sair Osmanlı silah ve mühimmatından müteareke mucibi teslim olunacakların Sarıkamış'a sevki hakkında emir aldım."

Bu iki yüzbaşı Mamahatun üzerinden Erzincan'a gitmişler. Yarın geleceklermiş, Rawlinson da Trabzon'dan geldi. Bu gidip gelmelerin ahvâl ve kıtaat-ı askeriyenin vaziyetini anlamak için olduğu anlaşılıyor. Farrell'in yanında tercüman diye ordumuz firarilerinden Şamlı Nuri isminde bir mel'un da varmış, şedid birşey yazdım:

"Bundan sonra mıntıkamda haberim olmadan hiçbir ecnebi zabiti seyahat edemeyecektir. Şamlı Nuri ordumuz firarilerinden olduğundan bize teslim olunmalıdır.

Bundan başka yollarda, ambarlarda hatta Trabzon'da ne kadar fazla sürgü kolu ve kama gibi teslim olunacak şeyler varsa Erzurum kalesinde muhafaza olunmak üzere celbini emrettim. İngilizlere Sarıkamış'tan sevk için Erzurum'a toplattıyorum dedim. Rus mermilerinin de alınmak arzusu anlaşıldı. Halbuki bilhassa Erzurum'da pek külliyetli mikdarda var. Elimizde Rus topları da mevcut olduğundan bize lazım olacaktı. Erzurum Kongresi'nde karara kadar bunlar hakkında İngiliz memurlarıyla eğlendik durduk. Aşağıda bahsedeceğim 15 Haziran'da tercüman Nuri hakkında Rawlinson tarziye verdi. Bununla beraber bunu getiren Yüzbaşı Kilekorti'yi de hemen hudut harici etmekle meseleyi kapatmayı rica etti. Nuri gibi daha emsali rezillerin Kars'ta vesair yerlerde İngilizlere casusluk ettiği anlaşılıyordu. Rawlinson, Nuri'nin bize teslimine İngiliz kanununun müsaade etmediğini çünkü Kars'ta İngiliz hizmetine girmiş bulunduğunu söyledi. "İngiliz kanunu Ordumuzdan firar etmiş bir neferi yine ordumuz içine getirip hizmetinde kullanmaya müsaade eder mi?" dedim. Mahcup oldu. Bu rezaletin bir daha tekerrür etmeyeceğine söz verdi. Derhal getiren İngiliz yüzbaşıyı da Nuri'yi de hudut harici def ettirdik. İngilizler de daha terbiyeli harekete artık mecbur oldular. Rawlinson yine Kafkasya'dan bahis açtı. Karakilise ve Nahçivan cihetlerinde muharebeler oluyormuş, haber aldınız mı? diye ağzını aradım, "işitmedim fakat muhtemeldir. Bugün değilse yarın muhakkaktır. Bizimkiler çekilirken Osmanlı kıtaatı celb olunmaması en büyük kabahattir" dedi. Ne gariptir 16 Haziran'da gece yarısı Oltu'dan şu malumat geldi: Kars'a ekserisi zabit elbiseli 150 kişi gelmiş. Ermeni bayraklarını tahkir etmişler. Ardahan'a da böyle bir heyet gelmiş. Bir İslam hükûmeti tesis etmişler. Bu heyetler Ermeni ve Rumların silahlarını topluyorlarmış. Halbuki

Levent Şahverdi Arşivi

Sarıkamış hududunda Ermenilerle temasımız vardı. Vaziyetlerinde tebeddül yoktu. Kafkaslarda mühim hadiseler arefesindeyiz. Fakat İngilizlerin henüz Kafkaslara hakim bir vaziyette olduğu bilhassa Batum'da kuvvetli olduklarını da öğrendik.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Çağrılması Hakkındaki Malumat

16 Haziran'da vilayet şifresiyle atideki telgrafı aldım.

15. K.Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

11 Haziran 1335 tarih ve 15 numaralıdır.

1- Harbiye Nezaretinden şu şifreyi aldım. "Maiyet-i âlinizdeki istimbotlardan biriyle hemen buraya teşrifiniz rica olunur."

2- Sebeb-i davetimi Cevat Paşa'dan mahrem sordum. Cevap şudur: "Zât-ı âlileri gibi kıymetli bir generalin halen Anadolu vilayetlerinde dolaşmasının efkâr-ı umumiyeye iyi bir tesir bahşedemeyeceğinden bahisle İstanbul'a celp buyrulmanızı İngilizler istedi."

3- Ali Fuat Paşa daha Samsun'a muvasalatımda İngilizlerin hükümete sebeb-i izamımı sorduklarını ve ısrarları halinde bunun hükümet-i merkeziyenin arzusu hilafında bulunduğunu söylemek mecburiyetinde kalacağını mevsukan istihbar eylediğini bildirdi.

4- Vermiş olduğum kararın milletin hukuk ve istiklalini tayin uğrunda millet ile beraber çalışmaktan ibaret olduğunu zat-ı biraderilerine evvel ve ahir arz etmiştim. Bu gaye milletin sinesine iltica ederek vazife-i namus ve vicdanı ifaya fedâkârâne devam etmeyi âmirdir. Emsalimiz vechile İngilizlere esir olmak üzere İstanbul'a gitmekte mazurum. Vazife-i vataniyeme devam edebilmekliğim bittabi zât-ı âliniz gibi aynı fikir ve kanaatte bulunan kardeşlerimin de daima ve herhalde dest-i vifâk ve muavenetlerine menûttur. Bugün benim vermeye mecbur olduğum bu fiili kararın yarın bütün erbab-ı namus ve hamiyetten olan arkadaşlarımız tarafından da verilmesi lüzumu tahakkuk edeceğine şüphe yoktur. Binaenaleyh bugün meydan-ı aleniyete vaz'a mecbur olduğum bu kararımız arkadaşlarımın muhassala-i kanaatine müstenittir. Bu hususa dair kıymettar mütalaa-i biraderilerine intizar eylerim.

Hükûmet-i merkeziye bi'l-iğfal İstanbul'a celbedilmek planını takip eylediğinden ben de mümkün olduğu kadar zaman kazanmak ve kargâhımı dahil-i memlekete sokmak için aynı usulde mukabele ve muhabere etmekteyim.

Mustafa Kemal

Vakit vakit silahlarımızı topladıkları gibi kumandanlarımızı ve muayyen şahsiyetleri de toplayacakları teâkub eden fiiliyatla aşikârdı. Ne yazık

Levent Şahverdi Arşivi

ki İstanbul kıymetli vücutlarını Anadolu'ya atacağına İstanbul'dan Malta'ya nefyedilenler yetişmiyor gibi Anadolu'dan da toplanıyordu.

Kemal Paşa ile en mühim şifreler bazen beş altı gün teehhüre uğrayarak, vilayetlerden bile bazen geçerek elimize geliyordu. Erzurum'da biz pek kuvvetliyiz. Şahıs ve silah hakkındaki kararımız da tesbit olunmuştur. Nitekim Halit Bey'i göndermedi Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gelmesinin gecikmesi kendisi için zayıf mıntıkalarda tehlikeli olabilirdi. Bir kere Erzurum Kongresi işbaşına geçince iş kolaylaşacaktı. Kemal Paşa ve Rauf Bey gibi kuvvetli şahsiyetlerin de kongreye girmesi bütün millete karşı nüfuzlarını arttıracak ve işler daha kolay tanzim olunacaktı.

Şu cevabı yazdım :

3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Erzurum
16/6/1335

C. 11 Haziran ve 15 No'lu.

Geç gelen emr-i devletlerine cevapta geciktim. Fikr-i samilerine tamamıyla iştirak ediyorum. İstanbul harice bütün kıymetli vücutlarını atacağına birer birer kendi eliyle alıyor. Evvela mezunen Dersaadet'e celb emri verilen Kaymakam Halit Bey'in İngilizlere teslim olunacağını haber alarak İstanbul'dan sordum. Nezaret Trabzon'da taht-ı nezarette bulundurulmasını ve tahkikat icrasını yazıyor. Bayburt'ta ikameti daha muvafık olan Halit Bey'in pek değerli bir vatan evladı olduğunu ve Ermenilerin tezviratı uğruna ifna etmek reva-yı hak olmayacağını yazdım. zât-ı samileri lüzum görüldüğü zaman mıntaka-i âciziye teşrif buyrulursa arz-ı minnetdarî eylerim.

Kâzım Karabekir

Mustafa Kemal Paşa'nın bir an evvel Erzurum'a gelmesini muvafık buluyordum. Biz Şarkta Müdaafa-i Hukuk teşkilatını en ücra köşelere kadar taazzuv ettiriyor, Erzurum Kongresi için ihzaratta bulunuyorduk. Bilhassa İstanbul hükümeti ile arası açılan Mustafa Kemal Paşa'nın başka bir istikamette mesaisi ne mümkün olacak, ne de fayda verecekti.

17 Haziran'da Amasya'dan yazdığı atideki şifreden anladım ki oralarda başka işler yapıyor. Halbuki bir an evvel Erzurum'a gelerek işe başlamayı daha İstanbul'da teklif etmiştim.

Şifre : Amasya
17/6/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

1- Diyarbakır'daki Kürt Kulübü İngilizlerin teşvikiyle İngiliz himayesinde bir Kürdistan teşkili gayesini takip ettiği anlaşıldığından kapattırılmıştır. Azaları hakkında takibat-ı kanuniye yaptırılıyor. Kürdistan'ın maruf beylerinden aldığım müteaddid telgraflarla dağıtılan bu Kürt

Levent Şahverdi Arşivi

Kulübünün hiçbir Kürdü temsil etmediği bir kaç serserinin netice-i teşebbüsatı bulunduğu ve vatan ve milletin tamamen müstakil ve hür yaşaması uğrunda her fedâkârlığa ve bu bâbda emirlerimize amade bulundukları bildirilmektedir.

2- Vilâyât-ı Şarkiye halkının Ermeni çetelerinin gadr ve taarruzatına hedef olmuş en büyük felaketi görmüş bir unsur olmak sıfatıyla elhak fedâkârlık lüzumunu en evvel takdir eyledikleri kemâl-i iftiharla görülmektedir. Fakat Anadolu'nun sakin tarafları böyle değildir. Siyasi zümrelerin şimdiye kadar menfaatleri uğrunda halkı bâziçe etmiş olmaları ahalide her türlü teşkilata karşı bir nevi ihtirazkârlık tevlid eylemiştir. Bu sebeble muvasalattan şimdiye kadar en çok ehemmiyet verdiğim cihet istikbal-i milletin ve hakk-ı hayatımızın ancak milli birlikle kurtarılacağını anlamak ve bunun için her nevi ihtirasat-ı siyasiye ve şahsiyeden münezzeh ve yalnız milleti hür ve müstakil yaşatmağa matuf teşkilatın yani Müdafaa-i Hukuk-ı Milliyenin her nahiyeye varıncaya kadar teşmili esasatını hazırlamak oldu. Şâyân-ı mahmidetdir ki, her tarafta gerek askeri gerek mülki, zât-ı biraderileri gibi hem-fikir ve ictihat arkadaşlarımızın saye-i himmet ve delaletiyle her taraftan aldığım telgrafnameler milletin bu ihtiyacı duyduğunu ve suret-i umumiyede bu işe bilfiil başlandığını ispat ediyor. Hükümet-i merkeziyenin adeta esir bir vaziyette olması payiahtın kuvvetli bir işgali askeri altında bulunması hasebiyle mukadderatı milletin yine millet ordusuyla zaruri kıldığı zât-ı âlilerince müsellemdir. Bu sebeple ben Kürtleri ve hatta bir öz kardeş olarak tekmil milleti bir nokta etrafında birleştirmek ve bunu cihana Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri vasıtasıyla göstermek karar ve azmindeyim. Esasen milli vicdandan doğan bu kadar kuvvet tasavvur etmiyorum. Erzurum'da tekmil Vilâyât-ı Şarkiye'nın murahhaslarından mürekkep bir heyet bulundurmak hususundaki fikir ve teşebbüsünüzü takdir ederim. Bu behemehal lazımdır. Anadolu'nun diğer vilâyâtı ile Edirne ve İstanbul Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyetleriyle tevhid-i mesai hakkındaki teşebbus ve tasavvurlarımı da bu maruzatıma zeyl olarak arz edeceğim. Hürmetle gözlerinizden öperim.

3- Bir suretinin Vali Münir Beyefendiye takdimini rica ederim.

3.Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

Bir suret-i çıkarılmış ve 12 zevalde vali beye takdim edilmek üzere posta ile gönderilmiştir.[6]

17 Haziran'da Kemal Paşa'dan aldığım 16 tarihli bir şifrede bildiriliyor. Konya'da Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa'nın kendisine fiilen mukavemete geçmek teklifinde bulunduğunu ve Konya'da İtalyanlara karşı kendisi harekete geçebileceğini yazmış. Bu hususta Kemal Paşa'nın şifresi ile cevabım ehemmiyetine binaen aynen atidedir:

6 Mutalaa: Kurtlerle müştereken mudafaa-i vatan edilmişti. Bu husus Erzurum Kongresinden evvelki Müdafaa-i Hukuk muhaberatından dahi anlaşılmaktadır. (K.K.)

Levent Şahverdi Arşivi

gayet müstaceldir
zata mahsustur
Amasya: 16/6/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

1- Konya'da Ordu Müfettişi Cemal Paşa Hazretlerine vukubulan, iş'arıma cevaben Yunan işgaline ve İtalyan ve Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin tecavüzatına karşı mukavemete karar verdiğini ve ihrazatın buna göre yapılmakta olduğunu ve kâfi derecede esliha ve mühimmat vesair iaşenin mevcut bulunduğunu ve kıtaat mevcutlarının tezyidine çalışıldığını, şimendifer güzergâhında mühim müessesât-ı sınaiyenin icabında tahribi ihzar edilmekte olduğunu ve yalnız ahali-i İslamiye'nin var kuvvetleriyle kıtaata celp ve tahaşşüdü mesailiyle uğraşıldığını ve ahalinin ihzarı için ihtiyat zabitlerinden istifade olunduğu bildiriliyor. Ayrıca Vilâyât-ı Şarkiye'nin şarktan sahilden tecavüzüne karşı müttehiden hareket için beyan ettiği mütalaada bu halin bilfiil vukuunu mu bekliyeceksiniz yoksa vaziyet-i siyasiyemizin salâh-ı hal göstermemesine karşı bu vukuata evvelce mani olmak için icraata başlamak mı icab edecektir.

2- Müşârünileyhe verdiğim cevab-ı âcizide emr-i vakilere intizar etmek taraftarı olmadığımı ve fakat hazırlığımızı iyi yapabilmek için biraz zaman kazanmayı muvafık mütalaa ettiğimi ve yeni bir hadise tacil-i harekete bizi mecbur etmezse sadrazamın sulh konferansında göreceği tarz-ı kabul ve muameleyi sıkı bir irtibat ile takip ederek ona göre harekâtı tanzim etmemiz lüzumunu bildirdim.

3- İşbu telgrafnamemin tarih-i vusûlunun sür'at-i iş'arını rica ederim.

Mustafa Kemal

Ben Şark hareketini milli muvaffakiyetimizin esası addediyordum. Buna daha İstanbul'da iken karar vermiş ve bu kararımla Mustafa Kemal Paşa'yı dahi tenvir ve teşvik etmiştim. Fakat henüz milli teşkilatımız taazzuv etmemiş, milli bir kongrede milli mukavemet kararı verilmemiş iken ve hususiyle henüz Kafkasya'ya İngilizler hakim iken bir hareket yapmak sergüzeştçilikten başka birşey olmaz. Hariçe karşı da bir generalin kıyamı gibi mahiyet-i siyasiyesi sıfır olan bir hareket olur. Bu harekete Erzurum'da Rawlinson da beni teşvik etmekte ve Bolşeviklerin Elviye-i Selâse'ye geldiği haberleriyle vakitsiz bir hareketi teşci etmektedir. Cihan efkâr-ı umumiyesi müştereken aleyhimize bir tekit kararı çıkararak memleketimizde daha vasi yerleşmek için İtalyanların da İngilizlerle beraber çalıştıkları görülüyor. Cemal Paşa'nın da İtalyanlar tarafından tahrik edildiğine şüphe etmiyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya şu cevabı yazdım :

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum
17/6/1335

3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zatidir,

C. 16/6/1335 Gayet müstaceldir. Ve zata mahsustur.

Vaktinden evvel yapılacak bir hareket Birinci Ordu Müfettişliği kıtaat ve devairini ve İstanbul müessesatını ve kıymetli şahsiyetleri mahvedebilir. Bunun için herhangi bir hareket kendiliğimizden değil haricin tazyikiyle olması daha muvafık olur. Ve cihan efkâr-ı umumiyesinde dahi yeniden fena bir mevki tutmuş olmayız. Halen mühim olan husus ihzaratla beraber kıymetli vücutların İstanbul'dan çıkarılması ve mütareke ahkâmı diye elimizden kama ve sürgü kolları vesairenin çıkarılmaması ve bir takım kıtaatın lağvı cihetine gidilmemesidir. Bolşeviklerle yakında temas hasıl olunca maksat ve hedefleri anlaşılacak ve memleketimizi bilcümle itilaf kuvvetlerinin tahliye etmesi yani ne itilaf ve ne de Bolşevikler tarafından bitaraflığımızın ihlaline sebebiyet verdirilmemesi talebine bize hak verdirecek ve bu suretle bitaraflığımızı ihlal ve hakkımızı tanımayanlara karşı silaha sarılmak meşru olacaktır. Mütalaat ve tasavvurat-ı âcizî ber veçh-i bâlâ olduğunu arz eylerim.

15. K. Kumandanı
Kâzım Karabekir

20 Haziran'da aldığım atideki şifreden çok sevindim. Fakat diğer arkadaşlar bilhassa İsmet'e çok muntazırdım. Bu gibi şahsiyetlere Anadolu'nun bugünlerdeki ihtiyacı pek acıklı idi.

Amasya/19/6/1335

15. K.Kumandanlığına

İstanbul'daki zevât-ı aliye ve rüfaka ile ariz ve amik müdavele-i efkâr neticesinde bize mülaki olmak üzere hareket eden Bahriye Nazır-ı esbakı Rauf Beyefendi İzmir vilayeti içinden geçerek ve oradaki kumandan arkadaşımızın da nokta-i nazarlarını alarak Ankara üzerinden Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa ile birlikte bugün Amasya'yı teşrif eylediler. Vaziyet-i umumiye hakkında görüşüyoruz. Neticeyi yarın arz edeceğiz. Hepimiz ayrı ayrı selam ve ihtiram ile gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Cevabım:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum 20/6/1335

3. Ordu Müfettişliğine

Rauf Beyefendi ve Ali Fuat Paşa Hazretlerine arz-ı teşekkürat eyler ve hissiyat-ı tazimkârânemin birlikte kabulünü istirham eylerim.

Kâzım Karabekir

Bugün Müfettişlikten aldığım bir tamimde: Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesinin telgrafhanelere Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri tarafından verilecek telgrafnamelerin keşide kılınmaması hakkında emir verildiğini, halkın muazzam mitingler akdiyle bu hali hükûmet nezdinde şiddetle protesto etmesini, bu emrin geri alındığına dair cevap alınıncaya kadar muhaberat-ı resmiyeyi derhal kat etmek ve kumandanların da müzaharet etmesi ve telgraf memurlarından aksine hareket edenleri derhal divan-ı harbe tevdii vilayet şifresiyle kolordulara tamim olunuyor.

22'deki bir tamimde dahi, Dahiliye Nazır-ı sabıkı Mehmet Ali Bey'in Vilâyât-ı Şarkiye'yi tetkike memur bir heyet riyasetinde geleceği ajanslarda görülmesi üzerine; gelmemesi ve gelirse müşkil vaziyetler karşısında bulunduracağını yazıyor. Mehmet Ali Bey'e yazılan telgrafın son fıkrası:

"Yemin ederim ki eğer açıktan açığa konuşulan ve samimiyet-i mütakabile husule gelen zât-ı âliniz gibi bir zat olmasa idi bu telgrafnamemi takdime de lüzum görmeyecektim. Bi'l-münasebe arz edeyim ki hiç bir siyasi ve hususi ictihat ve gayem yoktur." ile bitiyor. Görülüyor ki milli bir karar olmadan ve mevsimsiz olarak İstanbul hükûmetine karşı vaziyet alacağız. Halbuki Şark vilayetlerinden maada yerlerde teşkilatın müşkilatından bile bahsolunuyordu. Şarkta bile henüz ilk bağlanış devrindeyiz. Bu iki teşebbüsü kimse hüsn-i telakki edemedi. Telgraflar alınamıyor diye müfettişlere, divan-ı harblere tevessül herkesi tedhiş etti. Bilhassa bir Ordu Müfettişinin daha bir program, bir karar çizilmeden ve hiç kimsenin mütalaası alınmadan böyle emir vermesi asker, sivil işitenin itirazını mucib oluyordu. Ben mıntıkam dahilinde gürültüsüzce muhaberatı temin etmiştim. Kendilerine de bu suret-i hareketi yazdım.

Bugün gelen malumatta Bolşeviklerin 16'da Gümrü'yü işgal ettikleri, Ermenilerin Kars'ı tahliye ettikleri bildiriliyordu. Bu malumat Oltu ve Sarıkamış'tan geliyordu. Güya Arpaçayı'na kadar gelen kuvvetlerin başında Enver Paşa da bulunuyormuş. Bu havadisler o kadar tekâsüf etti ki benden başka inanmayan kalmadı diyebilirim. Hususiyle bizzat gönderdiğim muhbirlerden ve hatta Batum, Tiflis'e giden emin adamlarımızdan bile gelen haberler aşağı yukarı Kafkasya'da fevkaladelikler olduğu zemininde idi. Beni tamamiyle ikna etmeyen noktalar da Batum'da hâlâ İngilizlerin bulunduğunun kat'i bilinmesi ve Sarıkamış hududundaki Ermeni kıtaatının müsterih oturması idi. Bolşeviklerin Tiflis'e hakim olması heralde daha gürül-

Levent Şahverdi Arşivi

tülü olacaktı. İslam, Gürcü, Ermeni birçok Bolşevik aleyhdarı kimselerin firarları, feryatları görülecekti. Hususiyle İstanbul'dan, şarktan, Azerbaycan hükûmeti emrine bir hayli zabit gitmişti. Bunlardan kaçıp gelenler olacaktı. Vakitsiz İstanbul hükûmetiyle ipi koparmayı bile zararlı buluyordum. Çünkü Erzurum Kongresi olsun toplanıpda kararlarımızı millete verdirmek mümkün olmayacak, cihana karşı Anadolu'da birkaç kumandanın ihtilali şeklinde çirkin birşey yayılacaktı. (Her gün Cenubî Amerika'da, Çin'de olan biten şeyler) Harici su-i tesiri olabileceği gibi dahilde emir ve kumanda ile milleti yer yer aleyhimize kıyama ve vaziyeti daha berbat bir hale getirebilecektik. Bence Anadolu'ya bir değil birkaç heyet gelmesinden bir zarar çıkmazdı. Bilhassa tanınan ve namuslu bilinen kimselerin gelmesi faydalı da olurdu. Yerinde görürler, görüşürler, olgun ve dolgun avdet ederler, ve belki de kalır bizimle çalışırlardı. Ben bu fikri sonuna kadar muhafaza ettim. Ve gelen heyetleri siyanet ettim. (Sivas Kongresini müteakip gelen Fevzi Paşa Heyeti hakkında malumat yazacağım.) İşte benim mütalaatım böyle idi. Bunun için Kemal Paşa'nın bu şiddetli harekâtını hüsn-i telakki etmedim. Muhitimde bunun su-i telakkisini de izaleye çalıştım. Beni endişeye düşüren diğer mesele de Amasya içtimaında verilecek yanlış bir karardı. Gerçi 17 Haziran'da mütalaamı yazmıştım. Bir daha vaziyet hakkındaki mütalaamı ve Kemal Paşa'ya da bir an evvel Erzurum'a gelmesini yazdım. Yazdığım aynen şudur:

Erzurum
22/6/1335

3 üncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zata mahsustur.

17/6/1335 tarihli ve zata mahsus şifreme zeylen hususat-ı atiyeyi dahi nazar-ı samilerine arz eylemeyi münasip gördüm.

1- Bolşevik namı altında Arpaçayı'na kadar geldiği haber alınan kuvvetin başında Enver Paşa'nın bulunduğu söylenmekte olup netice pek yakında anlaşılacaktır.

2- Kafkasya ahvâli bizim lehimize cereyan etmekte olmasına rağmen asırlardan beri her türlü ilim ve irfan ve vesait-i fenniye ve medeniyemizin merkezi olan İstanbul'un zat-ı samilerince de malum bulunan vaziyet-i mahkûmesidir ki her türlü mukarrerat ve harekâtımızı tahdid eylemektedir. Ve bu mühim sebeb vaziyetin tamamiyle inkişafına kadar da bu tarzı harekete bizi mecbur kılmaktadır. Her türlü karar ve harekâtımızın ahvâl ve vaziyet-i fevkalede ve kuva-yı mücbirenin taht-ı tazyikinde vuku bulduğunu cihana göstermekle daha meşrû bir şekil iktisab edilecek ve merkez-i mevcudiyetimizi mehmaemken daha az hırpalatacaktır.

3- Binaenaleyh Dersaadet'ten gelen ve harici tesirat netayici olduğu muhakkak olan evâmir ve mukarreratın şimdilik sükûnetle karşılanmasını ve Dersaadet'ten mümkün olduğu kadar fazla miktarda münevver zevâtın Anadolu'ya gelmelerini pek mühim telakki etmekteyim. Şarktan

Levent Şahverdi Arşivi

gelen kuvvetin tayin ettiği hedefi görmek ve buna göre bir hatt-ı hareket tayin etmek vatan ve milletimizin selameti ancak kâfil olacağı kanaatinde bulunuyorum. İşte bunun içindir ki zât-ı samilerinin burayı teşriflerini daha ilk günden istirham etmiştim.

K. 15 Kumandanı Kâzım Karabekir

Şifre ettim 22
Yaver Fahrettin

Nihayetinde "buraya teşriflerini daha ilk günden istirham etmiştim." kaydı kendisi ile ahvâl hakkında görüştüğüm İstanbul'da veda ziyaretim günü yaptığım tekliftir.

Mustafa Kemal Paşa'dan 23 Haziran'da aldığım şifrenin 3 üncü maddesi Bolşevikliğe karar verdiklerini ve benim 17 Haziran şifremin bu felaketli kararın önünü aldığını gösteriyor. 24 şifresi de artık Erzurum'a hareket kararını gösteriyor[7]:

Amasya
24/6/1335

K.15 K Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C. 22/6/1335 ve bila No. zata mahsus şifreye :

Son işaratımızdan da anlaşılacağı vechile esasatta tamamen mutabakat mevcuttur. Bizzat Erzurum'da müşerref olmamızı ben de çok ehemmiyet ve iştiyakla arzu ediyorum. Fakat daha bidayetten beri deniz tarikini İngilizlere karşı tehlikeli ad ettirecek emareler var idi. Kara tarikinde de benzinsizlik müessir oluyor. Şimdi elde edilen bir miktar benzin ile Sivas'a ve oradan belki Erzincan'a kadar gitmek mümkün olacaktır. Herhalde Erzurum'dan dört otomobile kifayet edecek kadar benzinin Erzurum'dan Erzincan'a götürülmesi icab etmektedir. Bu takdirde fevkalede bir hal zuhur etmezse Sivas'tan hemen Erzurum'a hareket edeceğim. 25/6/1335'te Amasya'dan otomobil ile Sivas'a azimet olunacaktır efendim.

9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal

Sivas'ta 3. Ordu Müfettişliğine

350 kilo benzinin 25/6 tarihinde Erzurum'dan Erzincan'a yola çıkarıldığını arz eylerim.

Kâzım Karabekir

En ziyade endişe ettiğim cihet de Mustafa Kemal Paşa'nın Şarka gelip Erzurum Kongresince milli bir kuvvet istihsalinden evvel yapmaya başladığı icraatın temadisi idi. Bu gibi teşebbüslerin kendi şahsına yıpratacağına acıyordum. İsmet Bey kendileriyle daha hususi olduklarından biran evvel

7 Kemal Paşa Erzurum'a geleceğini 24 de bildirdi. Şimdiye kadar gelemediğinin esbabını da bildiren şifre budur. Son iş'aratımızdan dediği 23 Haziran'da yazdığı 3 maddelik mühim bir şifre olup gününde aynen yazılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum'a gelirse hem ordu için hem de inkişafa başlıyan ahvâl için faydalı olacaktı.

Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'ya şunu yazdım :

Erzurum
23/6/1335

Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi
Ferik Cevat Paşa Hazretlerine

Bu mıntıkanın kesbetmekte olduğu ehemmiyete rağmen kolordunun erkân-ı harb zabitanıyla, fırka kumandan ve erkân-ı harblerinden ve kıta kumandalarından bir çok münhallât bulunması bendenizi muztarib etmektedir. Bu münhallâtı kısmen kapatabilmek için İstanbul'dan intihab buyrulacak zevâtın sür'at-i mümkine ile Trabzon ve Erzurum'a izamları zât-ı âlileri için de vatana karşı yapılmış en büyük bir hizmet olacaktır. Mesela erkân-ı harb Miralayı İsmet Bey'in birinci sınıf Erzurum mevki-i müstahkem kumandanlığı, erkân-ı harb Saffet ve Salih Beylerle diğer bu gibi erkân-ı harb zabitanının münhal erkân-ı harbiye riyasetlikleri veya kıta kumandanlıklarına tayinleri ile biran evvel izamları hususunu istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

22 Haziran'da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'dan aldığım bir şifrede Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekaletine tayinimin mukarrer olduğundan Kolorduya kimin tayini muvafık olacağı soruluyordu. Şevket Turgut Paşa benim mukavemet edeceğimi biliyordu. Yazdığı şifre ile cevabım aynen şöyledir:

Harbiye : 21/6/1335

Erzurum'da Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Zât-ı âlilerinin Mustafa Kemal Paşa'ya vekaleten tayininiz musammemdir. Onbeşinci Kolordu kumandanlığı için yerinize kimin tevkilini tavsiye ederseniz ve bundan başka oraca yaptığınız işleri mütalaa ve efkârınıza vâkıf olarak takip etmek üzere Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisliğine kimi teklif ediyorsunuz. Acilen inbasını rica ederim.

Harbiye Nazırı Turgut

Erzurum :22/6/1335

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa Hazretlerine

Aceledir.

Ötedenberi âcizleri hakkındaki teveccüh-i samilerinin şükrünü edadan âcizim. Şu aralık bendenizin Erzurum'dan ayrılmaklığım nâ-kabil-i

Levent Şahverdi Arşivi

telafi vehameti mucip olacaktır. Kolorduya vekalet edecek münasip kimse dahi yoktur. Büyük kumandanların sırasıyla ve birer bahane ile ortadan kaldırılması suretiyle daha kolay mahv ve münkariz edileceğimiz kanaati umumu sarsmış olduğundan eğer ahvâl-i sıhhıyesinin ifa-yı vazifeye mani olmasından başka bir sebep yoksa Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlikten infilakı tehlikeli olacaktır. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reis Vekili Mustafa Bey vazifesini hüsn-i ifa ettiğinden asaleten tayinini ve fakat başka erkân-ı harbim olmadığından daha kıdemsiz binbaşı veya yüzbaşı rütbesinde hiç olmazsa dört erkân-ı harbin sür'at-i izamını son derece istirham eylerim.

15. Kolordu K. Mirliva Kâzım Karabekir

Yazdığım cevaptan ne samimi ve ne vatani düşündüğüm görülüyor. Ben Mustafa Kemal Paşa'nın Müfettişlikten ayrılmamasını istediğim gibi kendimin Kolordu Kumandanlığında bırakılmasını da rica ettim.[8]

Ben Kolordu Kumandanı olarak Kemal Paşa'yı millete ve orduya sevdirir, muhabbet ve itaat kazandırırdım. Çünkü ben misal olacaktım ve tesir yapacaktım. Şarkta ve dolayısıyla memleketteki nüfuzum buna müsaitti. Fakat bana benim kadar samimi ve kavi istinatgâh olacak yoktu. Kemal Paşa'nın Erzurum'a muvasalatından sonra birlikte bu işlere karar vermek en doğru olacaktır. Fakat kat'i birşey varsa Erzurum'dan zafer-i nihaiye kadar ayrılmamaklığım lüzumudur.

23 Haziran'da Amasya'dan yazılan aynı günde aldığım 3 maddeli şifreyi ehemmiyetine binaen aynen derc ediyorum. Bunun birinci ve ikinci maddelerini esasen Şarkta tatbik etmiş bulunuyorduk. Üçüncü madde pek ziyade şâyân-ı nazardır. İstanbul'da iken Bolşevik olmaya ve bu suretle kurtulacağımıza dair bu arkadaşlarda gördüğüm fikri olgun bir hale gelmesi! Bereket versin benim daha evvelden vaziyeti kavrayarak 17 Haziran'daki mütalaamı arkadaşlarımız hüsn-i kabul etmiş bulunuyor! Bolşeviklik! Bu, İtilaf zümresine karşı elimizde bir tehdit silahı olabilir fakat bugün Bolşevik olmakla Türkiye büsbütün ayaklar altında ve bir hercümerc ve kan ve ateşler içinde ufûl eder. Ben bunu İstanbul'da iken bu arkadaşlara lazımı gibi isbat etmiştim.[9]

8 Şevket Turgut Paşa 1339 senesinde İstanbul'da görüştüğümüz zaman şu izahatı verdi: Senin Erzurum Kongres'inin Milli Birlik ve Milli Mukavemet hazırladığını biliyordum. Mustafa Kemal Paşa'nın seni istirkabla işi bozacağına ve şahsını esas tutarak "bendan sonra tufan!" düsturuyla çalışacağına yalnız ben değil Fevzi Paşa da iman ettiğimizden Kemal Paşa'yı da İngilizler istediğinden seni Müfettişliğe getirmeyi düşündüktü. (Fevzi Paşa'nın mütalaası da 1335 senesi Teşrinisani nihayetinde Sivas seyahatinde görülecektir.)

9 Moskova'ya gitmek üzere 1336 senesi Şark Mıntakasına gelen Bekir Sami ve Yusuf Kemal Bey heyetinden Yusuf Kemal Bey Bolşevik olmakla Avrupa'nın tasallutundan kurtulacağımız kanaatinde hâlâ ısrar diyordu. Muhaveremiz o zamanda yazılıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Amasya Mukarrerâtı

Şifre :
Zata Mahsustur. Amasya :23/6/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

1- Rauf Beyefendi ile Üçüncü ve Yirminci Kolordu Kumandanlarıyla birlikte istihdaf olunan gaye-i milliyenin tahsiline kadar kumanda makamlarının başka ruhla harekete ve binaeneleyh makus ve muzır neticeler ihdasına müstaid ve mesela İzmir ve Aydın havalisini berbad eden Ali Nadir Paşa gibi hain ve korkak, İstanbul Muhafızı Reşit Paşa gibi fenalığı bilmeyerek alet olabilen cahil ve ahmak kimselere katiyyen verilmemesi ve daima milletin içinde kalarak İngilizlerin ve İstanbul'un imha tesiri altına girilmemesi ve şayet bizleri çekilmeye icbar ederlerse vekaletle olsun yine tedvir-i umûr edilerek gayeden uzaklaşılmaması ve bizleri istihlaf etmek üzere gelecekler hakkında şüphe olunmadığı takdirde onlarla beraber aynı hedef uğrunda çalışılması ve şüphe edilir de ihtarat-ı vakıa müessir olmazsa kendisinin derhal izale-i nüfuzu ve istifa ve avdete icbarı, bu da müessir olmazsa herhangi bir suretle atalete sevki mecburidir.

Şarkî Vilâyâta memur olan Dahiliye Nazır-ı sabıkı Mehmet Ali Bey'e bu memuriyeti kabul etmemesini ihtar ettim. Buna rağmen gelirse ikinci bir ihtardan sonra bir suretle tevkif ettiririz. Valiler hakkında yapılacak muamele de aynıdır. Bunun için mevkiinden çektirilecek bir vali veya mutasarrıf hiçbir vechile başkasına tevdi-i umûr etmiyecek ve bidayeten vekaletle idare-i umûr etmesi ve eğer ibkasına muvaffakiyet hasıl olamaz da başkası gelirse aynı şerâite ittibaı ve herhalde kendilerinin muhit-i millinin başından ayrılmayarak milli mesaiye devam olunması ve hükümet-i merkeziye milli teşebbüsatımıza karşı her ne suretle dest-i tecavüzünü uzatırsa muvafık surette hemen mukabil harekete tevessül olunarak milli gayenin olması zaruridir. Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesinin seda-yı milleti boğmak için yaptığı teşebbüsün mukabelesi bir misaldir.

2- *Rauf Beyefendi İstanbul'da bir çok zevât-ı mühimme ile görüştükten* sonra doğruca Aydın vilayetine geçerek oradaki ahvâle muttali olarak Ankara tarikiyle teşrif buyurdular. İstanbul'un ahvâlini gayet açık ve hazin bir surette anlattılar. İstanbul bütün manasıyla inhisar altında ufk-ı siyasisi tamamiyle İngilizler tarafından mahsur bulunuyor. Bugünkü kabineye dahil Nafia Nazırı Ferit, Maarif Nazırı Sait Beyler gibi bi'l-vücuh hamiyetleriyle temayüz etmiş efkâr-ı âliye erbabı bile bu mahsur vaziyetten hemen kurtulmak ve Anadolu'da bizatihi doğacak bir kudreti milliyeden başka hiçbir ümit ve kuvvetin bu devlet ve milleti tahlise saik olamayacağı ve garbi Anadolu'daki münevveran tarafından da böyle düşünüldüğü hakkındaki kanaat-i umumiye ve müşterekeyi bildirdi. İstanbul'da zevk-i istiklâl-i milliden mahrum bazılarının İngiliz esaretine girmekte beis görmedikleri anlaşılıyor. Binaenaleyh Anadolu'dan çıkacak sadanın etrafında

Levent Şahverdi Arşivi

olan bizler için bu vazife-i millienin pek mukaddes olduğu kanaati bir kere daha teeyyüd ediyor. Kudret-i milliyenin hemen bir arada temsili zarureti katiyesine karşı da zaten Erzurum'da tesir ve nezaretinizde olarak Vilâyât-ı Şarkiye kongresinin daha şumullu ve ve umumi bir şekilde akid ve takibi için zaruret-i müstacele görüldü. Umumi kongreye davet münasebetiyle yazılan tamimden maada İstanbul da Ahmet Rıza , Ferit ve Sait Beyler gibi millet nazarında temayüz etmiş büyük zevâta birer mektup dahi gönderildi. Maliye müfettişlerinden namus ve teşebbüs ile maruf Arif Bey Rauf Bey'le birlikte gelerek bugün Fuat Paşa ile beraber Ankara'ya müteveccihen otomobil ile hareket etti. Kendisi bu mektupları Dersaadet'e isal ve tevzie memurdur. Ve Anadolu'ya da çabuk gelmesi lazım gelen zevât-ı mühimmenin birer suretle İstanbul'dan çabuk çıkmaları gelecek murahhasların tesri-i intihabı ve ayrıca şerâit-i müstakbele düşünülerek paraya müteallik bazı vezaif tevdi edildi.

3- Bolşevizmin suret-i telakki ve tecellisi dahi müzakere edilerek esasen Kazan, Orenburg, Kırım vesaire gibi ahali-i İslamiye bunu kabul ederek diyanet, an'ane gibi işlerle zaten alakadar olmadığından bunun memleket için bir mahzuru olamayacağı düşünüldü. Yalnız 17 Haziran 1335 ve bila numaralı şifre ile mütalaa-i aliyeleri etrafında düşünülerek hakikaten Bolşeviklerin daha müessir bir vaziyete girmeleri halinde bîtaraf görünmek azmile İtilaf kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmaya icbar ve aksi takdirde vatanımızın Bolşevik pây-i istilasında kalmak tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre icabatı fiiliyesine kalkışmak muvafık olacaktır. Diğer taraftan ilk teklifin herhangi bir surette Bolşevikler tarafından yapılmasına intizar etmeyerek derhal o havaliden dahile doğru mütenekkiren gönderilecek birkaç kıymettar zatın vasıtasıyla hemen müzakereye girişmek ve anlaşmak pek muvafık olur. Bu suretle Bolşeviklerin bizim memleketimiz dahiline kesretle ve kuvvetle girmesine lüzum olmaz. İşbu gaye için zaten bu memleketin kudret-i milliyesi hazır olduğu beyanıyla yalnız şimdilik mütenekkiren mesela bazı murahhasların kabulü ve müstakbel vaziyetlerimiz, esliha, mühimmat ve vesait-i fenniye ve para ve lede'l-hâce insan vermek gibi işler üzerinde müzakerat yapılabilir. Bu suretle anlaştıktan sonra kendilerini hududta tutmak ve itilaf kuvvetlerinin memleketi terk etmeleri için bir islah makamında kullanmak tasavvur-ı âlileri vechile pek musîb olur. En son istitla ve vaziyetin ve Bolşeviklerin kendilerine karşı İngilizlerle beraber muhasım vaziyeti alan Ermeniler hakkında ne düşündüklerinin ve Bolşevizm ve buna müteallik olan hedefler uğrunda nakdi fedakârlığa ihtiyaç olacağına göre bu maksada kullanılacak paranız ve vilayete ahiren mürettep tahsisat-ı mestureden istifade kabil olup olmadığının inba buyrulmasını rica ederim. İşbu telgrafnamenin tarihi vüsulunun iş'arı da mercudur efendim.

3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal

Ben bu şifreye uzun cevabı muvafık bulmadım. 17 Haziran tarihli mütalaatımın hüsn-i telakki edilmesini kâfi gördüm. Yalnız müteessir olduğum

Levent Şahverdi Arşivi

cihet bu arkadaşlarımızın Bolşeviklik hakkındaki fikir ve mütalaalarının esaslı olmamasıdır. Hakikaten iyi bir şey dahi olsa neticesi Türkiye'nin bir tarafı Rusya'nın bir tarafı İtilafın elinde kalacağı ve ebedi harp sahasının Anadolu'nun içi olacağını bilhassa İstanbul'da iken Rauf Bey'le münakaşamızda söylemiştim. Bolşeviklik fikrinin yeniden nereden çıktığını Erzurum'a geldiklerine talikan kısaca şu şifreyi yazdım[10]:

Zati

Erzurum
23/6/1335

3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

C. 23 Haziran. Vakit ve zamaniyle temas hüsulu düşünülerek tedabir ittihaz edilmiştir. Kâfi para dahi bulunabiliyor. Bolşeviklerin Ermenilere karşı pek şedid davrandıklarını ve imha muharebesi yapmakta olduklarını işittiğimiz maruzdur.

Kâzım Karabekir

Bolşeviklik ve Amerika Mandası Fikirleri

27 Haziran'da iki mektup aldım. İkisi de vaziyeti ve efkârı iyi tasvir ettiğinden aynen yazıyorum. Biri İstanbul'dan 1 Haziran'da Miralay İsmet Bey tarafından yazılıyor. Diğeri Havza'dan 7 Haziran'da erkân-ı harb Binbaşısı Hüsrev Bey tarafından yazılıyor. Her iki mektubun her cümlesi mühim, fakat beni en ziyade düşündüren "Manda"nın efkâr-ı umumiye haline gelmesidir. İsmet mektubunda şöyle diyor: "Ekseriyet diye ifade olunabilecek bir kitle de –yahut benim tanıdıklarımın ekseriyeti– Amerika mandasını, parçalanmamış bir Türkiye'yi toptan deruhde etmek üzere tercih ediyorlar".[11]

Diğer bir yerinde de "Mustafa Kemal Paşa ile daha görüşemediniz, fakat bir muhitte ve vazifeten temastasınız" diyor. Mustafa Kemal Paşa'nın Erkân-ı Harbiyesinde istihbarat ve siyasiyat şubesi müdürü Hüsrev Bey de şu cümleyi yazıyor: "Amerika gibi bîtaraf ve prensiplerine sadık bir hükûmetin himaye değil fakat murakabe tarzında olan manda"sını ileri sürüyor. Ehven-i şer olan bu usulün millete ne derecelerde faydası dokunacağını doğrusu kestiremiyorum. Fakat ihtimal ki bu fikir en son bir çare-i halas olabilir. İstanbul'da Hüsrev Bey'le de görüşmüştüm. Mektubunda da kaydediyor. Bolşevikliğin de lüzumlu olduğunu yazıyor. Ben böyle yaldızlı kelimelerin vatanımızı İtilaf devletleri arasında taksime müntehi olacağını, milli kuvvetle sonuna kadar uğraşmaktan başka çare olmadığını söylemiştim. Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşeviklikten, Erkân-ı Harbiyesinin mandadan bahsedişi beni pek müteessir etti. Fakat kararımız verilmiş, yeminimiz edilmişti. İstiklal mücadelesi fikrinden ayrılanları da herhalde Erzurum'da yola getireceğime ümidim pek kavi.

10 İstila felaketinden kurtulmak için yalnız Bolşeviklik değil, Amerika mandasını kabul fikri de Mustafa Kemal Paşa ve muhiti tarafından kabul edildiği görülecektir.

11 İsmet, Sivas Kongresi'nden sonra dahi bu fikrini değiştirmemiştir. Şifreli telgrafı yazılıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Bey'in mektubu:

Sevgili Kardeşim Kâzımcığım

Bugün Ramazanın ikisi. Sen seferilikten kurtulmadık iddiasında bulunabileceğin için bu sene dahi Ramazanı tecrübe edebildiğin şüphelidir. Fakat ben işte iki gündür tecrübe ediyorum. Ve son onsekiz saat sabretmenin ne demek olduğunu anlıyorum. Dün akşam adeta başım ağrıyordu. Şimdi de ne olduğum şüphelidir. Ne karanlık günlerdeyiz, Kâzım, İzmir gitti ve teferruatı da hâlâ gidiyor. Daha ne kadar yerler işgal olunacak, bunu bilen ve tebliğ eden de yoktur. İtilaf devletleri Yunanistan'ın emr-i vakilerini teshil ediyorlar. Ayvalık'ı işgal ederken bizim askerle müsademe oldu (Yunanlılarla). Sonra hükûmet çekilmeleri için emir vermiş, çekildiler. Zaten buralarda İtilafçıların bıraktıkları asker ve esliha madum gibidir. İzmir de Yunanlılar heyet-i zabitana ve askere hakaret ettiler. Birkaç da şehit ve mecruh var. Kolordu Kumandanı Nadir Paşa'yı elinde beyaz bayrak ve yanında heyeti zabitan olarak Kordon boyunda dolaştırmışlar, dövmüşler. "Yaşasın Venizelos" diye bağırtmışlar. Yarın buraya bir Amerika heyeti geliyormuş. Hem Yunanlıların bu ahvâli hakkında tetkikat yapacak, hem Türk efkârını anlayacakmış. Zamanın yaldızlı hapı manda kelimesi ya : İstanbul'da bir müddetten beri hangi mandayı arzu etmeliyiz diye faalâne cereyanlar vardır. *Alemdar* ve Türkçe *İstanbul* gazeteleri İngiliz mürevvici, İstanbul İngiliz Muhipleri Cemiyeti namında bir cemiyet teşkil etti imza topluyorlarmış. Galiba İngilizleri isteriz diye. Halbuki Fransızlar İngilizleri hiç yalnız bırakmak istemiyorlarmış. Bizim memlekette bulunan sermayenin nısfından fazlası takriben yüzde altmış beşi Fransızların imiş. İngilizler de bizim memlekete en çok idhalat yapan memleket imiş. İhtimal bu alakalarla olacak ki hükûmet de İngiliz-Fransızı müştereken istiyormuş. Ekseriyet diye ifade olunabilecek bir kitle de (yahut benim tanıdıklarımın ekseriyeti) Amerika mandasını, parçalanmamış bir Türkiye'yi toptan deruhde etmek üzere tercih ediyorlar. Fakat öte tarafta bu işlere karar verenler ne bize soruyorlar, ne bizi düşünüyorlar. Avrupa milletlerinde hırs-ı istila, kudurmuş bir şekil aldı. Almanlar bîtâb, sulhu kabul edeceklermiş kanaati tavazzuh ettikçe Şarkta tatlı emrivakiler, bilâmukavemet, bilâ-müşkilat husûl buldukça hırs ve heves artıyor. İtalyanlar Konya'da iki bin kişi kadar imiş, hulasa vaziyet-i hariciye karanlıktır.

Büsbütün imha ve İstanbul'dan ihraç olunmaklığımız ihtimalatı zail olmamıştır. Hep aynı kuvvet ve ehemmiyetle bakidir. Gazetelerde Hind Müslümanlarının şefaati, âlem-i İslam'a karşı bir saygı lüzumu anlaşılarak Türkiye'nin imhasına gidilmeyeceği gibi az çok ümit-bahş haberler esaslı birşeye müstenit değildir. Bu haberleri kasden bizi uyutmak ve avutmak için çıkarıyorlar zannolunuyor. İntizar ediyoruz. Ankara, Kastamonu, Bursa, Sivas'ın bir kısmından ibaret bir Türkiye projesi ne şekil alacak? Heyet-i vükela 25 kadar olmuş birer birer dağılıp eski haline dönmesi karibdir. İzmir felaketi üzerine bir gün iki gün sönmeye yüz tutmuş olan nifak-ı dahili tekrar canlanmıştır ve berdevamdır. İttihadcılar ve

Levent Şahverdi Arşivi

İtilafcılar vehimleri bakidir. Milli galeyanları ve milli harekâtı ve teşebbüsatı İttihatçılıkla alakadar görenler vardır. Mustafa Kemal Paşa ile daha görüşmediniz. Fakat bir muhitte ve vazifeten temastasınız. Bazı gazeteler Anadolu'dan gelen Amerika heyetlerinin, Anadolu'da ekinin iyi olduğunu söylüyorlar. Eğer mezruat filhakika iyi ise, bu seneyi biçare ahali zayiatsız atlatabilseler gelecek seneler daha ferah olur belki. Bu havadisten pek çok sevindim. Çünkü Erzincan'da ekmeğin okkası gümüş para seksen kuruş diye biri söyledi de pek meyus olmuştum. ... * Bu sıkıntı günlerimizde İngilizce hocaya yol verdim. Kimse ile temasım yok. Kendi halimde, münzeviyane, akıbete intizar ediyorum. İtiyad mı diyeyim yoksa hastalık ve zaaf mı, içimde yine ümitli bir şey var. Bu bâdireyi pek güç fakat yine atlatacağız gibi geliyor. Ancak nifak-ı dahili gayr-i kabil-i tedavi ve teskin bir haldedir ki bu seyyie bugün olmasa yarın herşeyi yarar. Mühim mevkufları İngilizler aldılar, götürdüler. Halil Paşa, Seyfi Bey ve Vehip Paşa daha bir kısım kaldı. Almadılar. Seyfi'nin tevkif müzekkeresine su-i istimal yazmışlar. Ne sebeple, ne delil ile bilen yok. Çağırıp soran yok. İnsanın aklına durgunluk geliyor. Mesela beş sene yatmışlar... Sonra çağırıp demişler ki sizin kabahatiniz yok imiş. Eladlü esasü'l-mülk. Gözlerinden öperim sevgili kardeşim. Sıhhatim iyidir.

1 Haziran 1335 İsmet

Hüsrev Bey'in mektubu :

Havza 7/6/1335

Pek Muhterem Efendim

Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhında Havza'dayım. İşlerin istihbarata ve siyasata ait kısmını deruhte ettim. Birkaç güne kadar Amasya'ya gideceğiz. Canik mutasarrıfı Hamit Bey'i bekliyoruz. Erkân-ı Harbiye Reisi Batum'da bulunan menzil müfettişi Miralay Manasırlı Kâzım Bey'dir. Eskiden tanırım. Gayur bir zattır. Benden başka Kaymakam Arif Bey isminde Adanalı Mitralyoz Arif Bey vardır ki Yedinci Fırkada Balkan Harbinde ahbabım idi. Paşa hazretlerinin tanıdıklarındandır. Pek muhterem İbrahim Tali Bey de birliktedir. İstanbul'da günden güne elim şekle giren vaziyet-i siyasiye azabı, izzet-i nefs-i milli hakareti içinde inler iken Kemal Paşa'nın mühim müstakil bir memuriyetle Anadolu'ya gideceğini ve beni de Erkân-ı Harbiyesine muvafakatim olursa almak istediğini ve görüşmek arzusunda bulunduğunu söylediler. Görüştüm. Resmi vazifenin "Anadolu müfettişi" şeklinde asayiş-i millinin istikrarına matuf olduğunu, askerlikle alakadar olmadığımızı gördüğünden milli sahada belki hizmet ederim ümidiyle kemâl-i minnet ve şükranla kabul eyledim. Bugüne kadar geçen günler pek isabet ettiğimi gösterdi. İlk temas eylediğim ve ahvâl-i sıhhıyesinden naşi alkol istimal edemeyen Kemal Paşa'da yüksek bir cesaret-i medeniye, memlekete merbutiyet, zeki bir ihata görü-

* Üç satırlık bölüm Kâzım Karabekir tarafından çıkarılmış. (yayıncının notu)

Levent Şahverdi Arşivi

ğümden bu ân-ı mühlikde şu millete inşallah hüsn-i hizmete bir vasıta olacağı hissini bende uyandırdı. Karargâhta bu muhitleri, eşhası yakından tanımak itibarıyla bu hususta kendisine faydalı olmakta bulunduğumu da zannediyorum. İzmir vak'ası pek elim ve hanumansûz bir surette cereyan etmekte devam ediyor. İtalyanlar da genişliyor. Sahilde ne olacağı meşkûk. Konferansa heyetimizin kabulü bence hiç bir beşaret değil. Bilhassa kanaat-i siyasiyesi Ermenistan muhtariyetini, mensubu bulunduğu fırka İngiltere himayesini isteyen Sadrazam Ferit Paşa'nın riyaseti bilakis şâyân-ı endişe. Ayın ikisine kadar tek tük İstanbul gazeteleri elimize geçti. İngiliz himayesi isteyen hükûmetten Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan başka kimse yok. Rauf Ahmet (*İstiklal*) Cemiyet-i Akvam'ın murakabesi altında olmak üzere tavsif edilen bir "Manda" usulünü tervic ediyor. İstiklaliyet-i tammenin hiçbir vakit nasibedar olamayacağını, ismen olsa bile bin türlü kuyûd ve şurût altında hal-i esaretten farkı bulunamayacağını, binaenaleyh Amerika gibi bitaraf ve prensiplerine sadık bir hükûmetin himaye değil fakat murakebe tarzında olan "manda"sını ileri sürüyor. Ehven-i şer olan bu usulün millete ne derecelerde faydası dokunacağını doğrusu kestiremiyorum. Fakat ihtimal ki bu fikir en son bir çare-i halâs olabilir. Yalnız idamımızın hükmünü Avrupa cellatları bütün şenaat ve şiddetiyle tatbika devam eder iken dinleyen olur mu? İşte burası en mühim bir sualdir. Gerek Avrupa havadisleri, gerekse sizin kıymettar malumatınız Bolşevikliğin kuvvetli olduğunu Almanların da bu sulhü katiyyen kabul etmeyeceğini tebşir ediyor. İstanbul'da, Zeyrek'de limonluklar içindeki sakin ve pek şairane odanızdaki hasbihalimizde gördüğüm pek necip ruhunuzun, yüksek zekânızın dûr-endişâne mütalaaları bana bu hususta düşündüklerimi arza cesaret ve bu bâbda kıymettar düşüncelerinizi istirhama cür'et verdi. Bolşeviklik-Bulgar ve Macarların da iltihakıyla- bugün İtilaf kuvvetlerinin emperyalist istilasına, hırs ve tamahına, gadr ve itisafına karşı bir ittihat vesilesi oldu. Kavimlerin âdât ve irfanına göre pek çok muhtac-ı tadil olan yüksek prensipleri bir tarafa bırakırsak, inşallah en muazzam ve metin bir millet olan Almanların da bu cihete- gaddar bir sulhu kabul etmemek için- temayülleri bizler için pek büyük faydayı mucib olacaktır. Fakat biz ne olacağız? İstanbul'da, diyebilirim ki Mütarekeden beri zuhura gelen vekayi-i müessife vatanın duçar olduğu gadr ve itisaf karşısında her an bu suali kendime soruyorum. Daha orada iken ırk ve cins tanımıyan yüksek prensipleri hazm edemeyenler elinde ilim ve irfan ve refahın düşman-ı bi-amanı olan bu prensiplerin teşkilatsız, mürşitsiz, mağdur, biçare Türklerin son bir katliamından başka birşey olamayacağını düşünerek tamamen aleyhinde, her şeyden evvel bu büyük felaket içinde milletin birleşmesi, harici, dahili tehlikelere karşı hazırlanması, mefkure sahibi bir Türk olması lüzumuna iman eylemiştim. Bu imanın günden güne resaneti ile beraber büyük bir harpten çıkmış, beli bükülmüş, elinde, avucundakini vermiş, ordusuz, silahsız bir milletin yekvücut, muntazam bir teşkilata da malik olsa muhafaza-i mevcudiyetini bugün için şüpheli görüyorum. Tasavvur buyurursunuz ki Ermenistan meselesinin cihet-i

Levent Şahverdi Arşivi

tatbikiyesi başlasın, bir taraftan temin-i asayiş maksadiyle bir iki fırka da Yunan askeri Canik livasını işgale başlasın, İtalyanlar cenuptan Sivas'a ilerlesin, ne yapacağız! Son kurşunumuzu beynimize sıkıncaya kadar müdafaa edeceğiz, diyeceksiniz. Bunu iman-ı tam, topraklarını seven her Türk söylüyor. Fakat bununla millet istiklâlini, vatan hudutlarını kurtaracak mı? İşte bu müthiş düşüncelerdir ki bende her şeyden evvel karar-ı tam vermeye ve çizilecek proğram üzerinde yürümeye mukadderat-ı millet kimin elinde ise onu icbar etmek lüzumuna dair bir kanaat uyandırıyor. Tam manası ile bir Şûrâ-yı milli teşkili zannedersem zamanın pek darlığı cihetiyle mümkün değildir. Fakat herhalde İstanbul'da mevcutla büyük bir meclis-i meşveret daima lazımdır. Fakat İstanbul'un mahsur hali, ihtirasat-ı siyasiye, herhalde taşranın teşkilat-ı milliyesi tarafından kati irşadat ve delaletine arz-ı iftikar edecek şekildedir. Bu da kârgîr-i tesir olmazsa Şûrâ-yı Millinin merkezi anavatanın içerleri oluverir. Bence milletin -başındaki münevveranın- vereceği karar ya müstakil yaşamak yahut toprağın altını üstüne tercihte temerküz ederse her şeyden evvel Bolşeviklerle temas edilmek, prensipleri anlaşılmak, İslam da, Türk de an'anat ve kavaid-i muayyeneye halel vermemek şartıyla tadilen nasıl kabul olunacağını, nasıl tatbik edileceğini kararlaştırmak ve fakat hem-hudud olup düşman taarruzatına karşı mukabeleyi temin etmek için silah, cephane, erzak almak cihetlerini sağlam kazığa bağlamak lazımdır. Çünkü biz yalnız Bolşevik esasatını kabul eyledik. Makam-ı hilafet sırf bir makam-ı mukaddes ve mualla olarak oturacak, hükûmet avam eline geçti demekle İngiliz, Rum, İtalyan kurşunlarına siper bulamayız. Yalnız Rus Bolşevikleri prensiplerine şu kadar milyon Türk daha iltihak etmiş diye sevinir. Halbuki Rusların Kafkasya'yı tamamen istilaları ve bizimle elele vermeleri ancak bizim için prensibin kabulünü mümkün kılabilecektir. Şahsiyet-i mümtazeniz mevki-i hazıranız bu bâbda millete en büyük hizmeti ifaya inşallah sizi muvaffak eyleyecektir. İstanbul'dan ayrılırken bizim beybabayı gördüm. Avni arz-ı hürmet ediyor. Fırka Kumandanı Kemal de pek çok selam ve hürmetler takdim ediyor. Trabzon'a Kemal'i de istemiştik. Fakat o meyanda Koptagel'i intihap etmişler. Vali pek berbad bir herif. Yazdığı telgrafın İtilaf mümessillerinin teveccühüne mazhar olduğunu bildirerek iftihar ediyor! Halkın silahlarını toplamak lüzum-ı acilinden bahisler ediyor. Orada halktan tanıdıklarım çoktur. Bilenlere selam ederim. Maarif Müfettişi Mustafa Efendi isminde pek namuskar iyi bir zat vardı ona bir mektup yazarak zât-ı âlilerinin kıymet-i askeriye ve mezâyâ-yı şahsiyelerinden uzun uzadıya bahisler ettim. Çünkü Erzurum halkı namuslu kumandanların her vakit kulu kölesidir. Baki kemâl-i hürmet ve tazimle ellerinizi sıkar. Karargâh-ı alinizden tanıdık ve hassaten eski Kolordu arkadaşlarımız varsa selamlar ve hürmetler eylerim.

Hüsrev

Levent Şahverdi Arşivi

Bugünlerde Şarka Rus, Fransız, Amerikan bazı zabitler gelip geçiyor. Erzurum valisi mazul, Bitlis valisi de Erzurum'da, fakat Kadı vali vekili[12]. Ecnebiler hükûmetle alay ediyorlar. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisine şu şifreyi yazdım:

Erzurum:
28/6/1335

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine

Zatidir

Bugün ajansta Harbiye Nazırı ve Dahiliye Nazırlarının istifalarını ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kabine ile arasında hiç bir rabıta olmadığına dair bir beyanname neşrettiğini okuduk. Vaziyet-i dahiliyemiz hakkında olsun tenvir buyurulmaklığımızı pek mühim addeylerim. Ezcümle sebeb-i istifalarla Paris'teki sulh murahhaslarımızın hangi milli kuvvete istinat ettiklerinin iş'ar buyurulmasını son derece istirham eylerim.* Erzurum'daki ecnebi mümessilleri şimdiye kadar birkaç İngiliz zabiti idi. Fakat Amerikalı, Fransız ve Rus zabitlerinden de birer ikişer geldiler ve geliyorlar. Vilâyât-ı Şarkiyenin hayat ve mematıyla uğraşılırken yarınki bayram merasiminde kurûn-ı ûlâyı tanzir edecek olan Erzurum Hükûmetinin sarıklı ve cübbeli valisi ecnebi mümessilleri için ne kadar meserret-âmiz ve hande-âver olacaksa bizim gibi bihakkın endişe-i vatanla yürekleri parçalananlar için de gerek bu ve gerekse Bitlis ve Erzurum valileri gibi iki hamiyetli ve değerli valinin bu manzara-i elimeye rağmen mazulen dolaşmalarını görmek mucib-i elem ve teessür olacağını arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Cevat Paşa'dan 4 Temmuz'da gelen cevap şudur :

Zata Mahsustur Harbiye 3/7/1335

15. Kolordu K.

Sabık Harbiye ve Dahiliye Nazırlarının memleketin siyaset-i dahiliyesinde takip eylemek istedikleri yekdiğerine zıt efkârdan her ikisi de kabinenin ekseriyet-i azası tarafından hüsn-i telakki edilmediğinden istifaya mecbur oldular. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının beyannamesi ise maatteessüf bizde hiçbir zaman eksik olmayan post kavgasının bir numunesidir. Paris'teki murahhaslarımızın avdet edecekleri ajanslarda görüldüğü neticenin muzlim veya münevver hiç bir noktası görülmeksizin bu avdetin

12 Erzurum Valisi Münir Bey, Bitlis Valisi Mazhar Bey olup, her ikisinin de İstanbul'a gitmelerine mani oldum. Mazhar Bey Erzurum ve Sivas Kongrelerine de iştirak etti. Münir Bey Kemal Paşa'nın azlinden sonra İstanbul'a gitti.

* İngiliz esası isteyen hükümet murahhasları için bu cümleyi yazdım.

Levent Şahverdi Arşivi

esbâbı mechuldur. Valiler hakkında evvelce vukubulan iş'arları ehemmiyetle Babıali'ye arz edilmişti. Bu defa da yeni nazır Paşa'nın nazar-ı dikkati celbolundu. Zât-ı âlilerinin orada vücudu, bu yokluğu kapatabilir ümidiyle müteselli olarak gözlerinizden öperim.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye 1/3682 numaralıdır.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat

29 Haziran Ramazan Bayramı idi. Rawlinson ayrıca Denikin Ordusundan bir Rus Miralayı, Amerikalı bir mülazim (İstanbul'daki Amiral Bristol'ün müşavirlerinden imiş) ziyaretime geldiler. Rus miralayının Rus metrukatını aradığı anlaşılıyor fakat manen bitkin bir halde. Amerikalı Enver'in Şavşat'ta Ermenileri katliam ettiğini şimdi Gerus'a geldiğini söyledi. İade-i ziyaretimde Amerikalı Rawlinson'un odasında idi. Bir aralık Rawlinson latife ederek Amerikalının yan cebine eliyle hafif hafif vurarak dedi: "Amerikalıların işi, ceplerini dolarla doldurmaktır." Amerikalı da biraz ciddi olarak dedi: "İngilizlerin işi de bütün dünyayı yutmaktır! Burada ne arıyorsunuz?" Rawlinson kızdı, Fransızca muhavereyi bıraktı İngilizce bir şeyler söyledi. Amerikalı da mukabele etti. Tavırlarına nazaran Rawlinson "Münasebetsizlik ettin" dedi, Amerikalı da: "Sen münasebetsizliği daha evvel yaptın" dediklerini zannettim. Millî siyasetin ferdî numunesi (!) dedim ve bu dalaşmaya memnun oldum.

30 Haziran'da Kars kapısındaki İdman Bayramına ecnebileri de çağırdım. Yediden yetmişe kadar Erzurumluların gösterdiği çeviklik ve şetarat kalplerimizi dolduruyordu. Ecnebiler hayretle seyrettiler. Amerikalı "Yarın gideceğim." diye bir müddet sonra müsaade istedi. Gitti. Arkasından Rawlinson da böyle yaptı. Amerikalıyı yalnız bırakmıyordu. Rus zabitleri ile yalnız kalmıştık. Rus miralayı yanıma sokuldu. Bolşeviklerin muvaffakiyetle Lenkeran'ı da (Bahr-i Hazer sahilinde Bakü cenubunda) işgal ettiklerini, Enver'in Gerus'a geldiğinin doğru olduğunu söyledi. Pek samimiyet gösteriyordu. Anladığım hakikat şu idi: Amerikalı ve Rus zabitleri, İngilizlerin bilhassa Şarktaki hakimiyetini hoş görmüyor, umumi vaziyeti bize iyi gösteriyorlardı. Bu noktadan Rus zabitini iskandil ettim ve bilhassa dedim ki: "Bolşevikler gelmiş, gelmemiş, Enver gelmiş, gelmemiş bizim için haiz-i ehemmiyet değildir. Millet kararını vermiştir. Türkiye müstakil yaşayacaktır. Buraları da Türk'ündür. Başka kimse yaşayamaz." Rus miralayının gözlerinde parıltı görüldü. Sözleri daha canlandı. Dedi ki "Bunlar, bu İngilizler burada ne arıyorlar? Kabahat bizim hükûmetlerde oldu. Ruslarla Türklerin samimi anlaşmaları bu felaketlere meydan vermemeli idi. Bundan sonra olsun bu temin edilmeli ve bu adamlar kovulmalıdır. İngilizler Bolşeviklerden çok korkuyorlar, her taraftan askerlerini İran'a topluyorlar."

Rus zabitleri şurada burada da İngilizler aleyhinde söz söylemişler, Rawlinson haber almış bir iki günden fazla herifler kalamadı, hudut harici gittiler. Rawlinson bir kaç gün sonra bunlardan bahsederken "Keratalar Bolşevik mi nedir? Ben iş görsünler, Denikin ordusuna mühimmat bulsunlar diye getirdim. Onlar başka şeyler hazırlıyor. Denikin ordusunun mostralık

Levent Şahverdi Arşivi

zabitleri! Ordu değil sürü! Bolşevikler bunlardan çok yüksek" diye söylendi durdu. 30 Haziran'da Beyazıt Mevki Kumandanlığından gelen malumatta Ermenilerin Nahçivan mıntakasını işgal ve İslamların silahlarını vermelerini istediklerinden halkın ne yapacağız diye adam yolladıklarını bildiriyordu. Rawlinson'a protesto etmiştim. Kafkasya'da İngiliz kıtaatı kalmadı, elimden birşey gelmez, demişti. Beyazıt'a ve bunun mensup olduğu Van'daki Onbirinci Kumandanlığına şu iki şifreli emri yazdım:

Erzurum :30/6/1335

Beyazıt kumandanlığına
11. Fırka Kumandanlığına

Gayet aceledir.

C. 29/6/1335 ve 184 No.lu şifreye

Kuvvetli Bolşevik kıtaatıyla Enver Paşa'nın iki hafta kadar akdem Şuşa'da Ermenileri perişan ettiği ve halen Gerus'u işgal etmiş bulunduğu mevsukan haber alındı. Bunu Nahçivan'dan gelenlere de bildiriniz ve silahlarını teslim ettikleri takdirde mahvolmaları muhakkak olduğundan münasip yerlerde sebat etmelerini söyleyiniz ve gayr-i resmi mümkün olan muaveneti yapınız. Buradaki İngiliz mümessili İngiliz kıtaatının kâmilen Kafkasya'yı tahliye ettiğini binaenaleyh hiçbir şey yapmak mümkün olmadığını beyan ettiği gibi menabi-i muhtelifeden alınan haberler de bunu teyit etmiştir. İşbu malumat Beyazıt Mevki Kumandanlığına cevaben, Onbirinci Fırkaya berâ-yı malumat verilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Zata mahsus ve müstaceldir. 1/7/1335

Beyazıt Mevki K. ve 11. Fırka Kumandanlığına

Ermenilerin Nahçivan havalisinde tatbike başladıkları mezalim, son günlerini gördüklerinden kudurmuşçasına hareketleri neticesidir. Binaenaleyh Ermenilerin aklı başında olanlarına Şuşa ve Gerus'a gelen ve içlerinde Ermenilerin de bulunduğu istihbar olunan kuvvetlerle Ermenileri uzlaştırmak cihetini, Nahçivan'ın akıllı insanları teklif ve tavassut ederlerse vakit kazanırlar, pek faydalı olur. Fakat her nevi anlaşmanın esası, silah teslim etmemek ve kuvvetli mevzileri bırakmamak olmalıdır. 11. Fırka ve Beyazıt Kumandanlarına yazılmıştır.

Kâzım Karabekir

Nahçivan'a gitmek ve harekâtı idare etmek üzere piyade Yüzbaşı Halil, Mülâzım-ı evvel Osman Nuri, Mülâzım-ı evvel Edip, Topçu Mülâzım-ı evvel Naci Efendiler gideceklerdir. Yüzbaşı Halil Efendi vaktiyle de o havalide kuvâ-yı milliye kumandanlığı yapmıştı. Ahvâl-i mahalliyeye vakıf, cesur bir

Levent Şahverdi Arşivi

zabittir. Bu işe yine talip olmuştu. Beyazıt'ta bulunuyordu. Erzurum'a celb ile kendisine talimat verdim. Nahçivan gençlerinden 334'te bir alay teşkil etmiştim. O havalideki Ermeniler de tedip olunmuştu. Gelen Ermeni kuvvetlerini imha ile teşkilatı tevsi etmek ve bir mahalli Şûrâ hükûmeti halinde idare-i umûra başlayarak tarafımdan verilecek müteakip talimata tevfikan hareket etmek[13]

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri (30 Haziran, 1 Temmuz) İstanbul'da üç büyük yangın olmuş. Zaten açlıktan kırılan ve istila altında inleyerek maddi manevi ezilen biçare İstanbul halkı, kasdi olduğuna şüphe kalmayan yangınlarla da hırpalandığına çok müteessir oldum. Bayramın birinci günü Teşvikiye mahallesinde yirmi bir büyük konak ve saray yanıyor, üçüncü günü de Salmatomruk'ta sekiz yüz, Kuruçeşme'ye doğru bütün yalılar yanıyor. Kimbilir binlerce halk kıvranırken büyük medeni devlet zabitleri manzarayı pek şairane bulmuşlar ve şampanyalar yuvarlamışlardır. Ve bu da yine bedbaht insaniyet namına olmuştur.

1 Temmuz'da kimsesiz çocuklardan mürekkep Sanayi Gürbüzlerini tesis ettim. Kolordu sanayii için sanatkâr bulunamadığından kadroyu çocuklardan yapmayı daha Tekirdağ'da iken muvafık bularak Harbiye Nezaretine kabul ettirmiştim. Onbeşinci Kolordu dört fırkalı olduğundan iki bölük halinde kabulünü de temin ettirerek ilk hamlede dört yüz kadar şehit yavrusunu kurtardım. Mıntakamın her tarafına da yazdım kimsesiz çocukları toplamaya başladım. 1336 senesi Mayısının birinci günü çocuklar ordusu teşkiline muvaffak oldum. Tafsilat vardır.

Temmuz 2'de bir Fransız miralayı Erivan'dan geldi. Despriyer ismindeki bu zat ziyaretime geldi. Nazik ve zeki. İtalyanların 3 Temmuz'da Batum'a çıkacaklarını söyledi. Güya İngilizler çekileceğinden Kafkasya'yı İtalyanlar işgal edecekmiş. Kendisi yarın Trabzon tarikiyle Fransa'ya gidiyor. Milli kararımızı ve pek kuvvetli olduğumuzu lazımı gibi bu zata da anlattım. Dedim: "Adalet, adalet ise Türkiye yaşayacaktır. Adalet kuvvet ise yine Türkiye yaşıyacaktır." Lehimize Paris'te bizzat çalışacağını vaad etti.

2 Temmuz'da Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kumandanı Refet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya atideki şifre geldi. Pek ziyade şâyân-ı dikkatti. 24 Haziran'da Posta ve Telgraf Müdürü Refik Halit, telgrafhanelere ilan ediyor ki Mustafa Kemal Paşa posta ve telgraf umûruna müdahale ettiğinden azlolunmuştur. Telgraflarını kabul etmeyiniz. Bunu haber alan Refet Paşa'nın şifresi aynen şudur :

13 Bu zabitler yedi fedai neferle 17/18 gecesi Beyazıt Garnizonundan hareket ettiler. Suret-i zahirede firari gibi gösterildi. Bu ufak müfreze vazifelerini mükemmelen yaptılar, Ermenileri imha ettiler. Fakat bilahare Azerbaycan Müsavat hükûmetinin gönderdiği münasebetsiz bir memurun tezviratıyla halk ikiye ayrıldı. Bu zabitlere hüsn-i muamele olunmadı. Bunlar çekildi, Ermeniler hemen Nahçivan'a kadar müthiş intikam aldılar. Tafsilat gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Zata mahsus ve aceledir

Sivas: 1/7/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine :

1- Sivas murahhasları intihap edildi. Gerek bunlar ve gerek liva murahhasları hareket üzeredir.

2- Bilhassa telgrafhanelere vaki olan tebliğ üzerine hemen karar ittihazını zaruri görüyorum. Oranın vaziyeti başka türlü harekete müsait değil ise en muvafık çare artık işi sürdürtmeyerek ve bu son vak'a sebebi büyük bir teessür göstererek istifa etmektir. Aynı zamanda askerlikten istifa etmek suretiyle İstanbul'a celbinize sebep bırakmamak imkanı belki temin olunabilir. Çünkü yalnız vazifeden istifa edip İstanbul'a gitmemek daha ziyade nazar-ı dikkati celbedecek ve İstanbul'un ısrarını mucip olacaktır. Böyle bir karar verildiği halde Sivas'a avdet olunmayıp orada kalınması coğrafi vaziyet ve halkın emzicesi itibarıyla derece-i vücûbdadır.

3- Bu tarzda bir karar verildiği halde karargâhın buradaki aksamı hakkındaki mütalaaları nedir. Fırka kumandanlarından haber yok. Fırsat elden kaçmadan Arif'i Amasya'ya göndermek istiyorum. Muvafık mıdır? Amasya'ya onunla çantayı göndereyim mi? Her ihtimale karşı beş yüz lira alıkoymak istiyorum. Muvafık mıdır?

4- Fibamad daima ve münhasıran bu şifre ile muhabere edeceğiz.

3. Kolordu Kumandanı Refet

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Erzurum'a Gelişi; Mustafa Kemal Paşa'nın İstifası Meselesi

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey yarın Erzurum'a gelecekler. Vaziyeti daha iyi anlamak mümkün olacak. Şimdilik anlayabildiğim, vukuundan endişe ettiğim bir vaziyettir. Mustafa Kemal Paşa'yı Şark halkı tanımaz. Erzurum'a bir an evvel gelip esasları görüşmeden Ordu Müfettişi sıfatıyla yapılması şimdiden caiz olmayan icraata, her tarafa emirler vermeye başlaması ve azli emri üzerine Sivas gibi mühim bir merkezde durmaksızın Erzurum'a hareketidir. 3 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Erzurum'a geldiler. On yedi kilometre mesafedeki Ilıca'da Erkân-ı Harbiyemle istikbal ettim. Erzurum yakınında halk ve kıtaat ve benim çocuklarımla parlak istikbal yaptım. Müfettişlik Erkân-ı Harbiye Reisi Manastırlı Miralay Kâzım, erkân-ı harp Binbaşı Hüsrev, doktor Miralay Tali, Binbaşı Refik Beylerle yaver mülhak zabitleri karargâhın birinci kademesi beraber. Kemal Paşa, padişah yaveri kordonu ve altın imtiyaz madalyasını hamil, neş'esiz. Bilhassa Refet Paşa'nın şifresini okuduktan sonra ye'sini gizleyemiyordu. Kendisini tatmin ettim. Müfettişlikten hatta askerlikten çekilmenize hiç teessür duymadan karar verebilirsiniz. Size mukaddesatım namına söz veriyorum. Size müfettiş bulunduğunuzdan daha ziyade hür-

Levent Şahverdi Arşivi

metkar bulunurum. Sizi millete tanıtmak ve halkın ve ordunun hürmetini üzerinizden ayırmamak vazifemdir. Daha İstanbul'da iken Şark'a gelmenizi rica ettiğimi hatırlayınız. Müfettiş değil bir ferd-i millet gibi dahi gelse idiniz sizi başlayacağımız istiklâl mücadelelerinde re'sikârımıza çıkarmaya daha o zamandan karar vermiştim. Erzurum Kongresi esaslarında tevhid-i efkârdan sonra milli kuvvetle başlarız" dedim. Harbiye Nazırının teklifini ve cevabımı gösterdim. Pek memnun oldular. Rauf Bey'le samimiyetim ilan-ı hüriyetten evvel başlar. O zaman Peyk-i Şevket süvarisi olan bu merd insanla Zeyrek'te İsmet'le hasbihal ettiğim bahçede tanışmıştım. O zaman Mekteb-i Harbiyede kolağası rütbesiyle tabiye mullim muavini idim. Erkân-ı Harp Binbaşı Selahattin Adil Bey'le samimi arkadaş olmuş ve onu İttihat Terakki Cemiyeti'ne almıştım. Rauf'u bana o tanıttı ve o getirdi. O gün bahçede Rauf gemisiyle her fedakârlığa amade olduğunu söylerken kendisine pek derin bir samimiyet ve hürmet hissetmiştim. Emniyetimiz ve samimiyetimiz mütekabildi. Sözüme ne kadar sadık ve vefakar olduğumu bilirdi. Mustafa Kemal Paşa ile beraber gelmesini çok hayırlı addettim. Ona beni lazımı gibi tanıtacaktı. Refet Paşa'nın mühim şifresi hakkında muhtelif zamanlarda muhtelif arkadaşlardan anlayabildiğim benim tahminim gibi çıktı. Bilhassa Havza'dan çıkış, adeta firar gibi olmuş. Orta Anadolu halkı henüz bir istila tehlikesine maruz bulunmadıklarından İstanbul hükûmetine ve bilhassa Padişaha karşı asırların yekûn ettiği sadakat ve hürmeti sarsabilecek teşebbüsatı hoş görmemişler. Teşkilatta müşkilata maruz kaldığını Mustafa Kemal Paşa daha evvel de bildirmişti. Erzurum'da bir kongre[14] ile kuvvetlenmeden oralarda bir şey yapılamıyacağını herkes anlamış bulunuyor. Mustafa Kemal Paşa'nın padişah yaveri kordonu taşıması ve imzalarını Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyarî atması, şurada, burada bir dedikoduya zemin açtığı işitiliyordu.

Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in valilere namuzsuzca bir tamimini taber aldığımdan 3 Temmuz'da mukabil bir tamim yaptım.

Dahiliye Nazırının tamimi "Ordu Müfettişleri ve Kolordu Kumandanları, İttihat ve Terakki'nin bakiyesidir. Seferberlik emri verirlerse ahali bunu icra etmesin" tarzında. Benim tamimim de şu idi: "Şarkın müdafaasından ben mesulum. Kanun bana bir tehlike anında seferberlik emri vermek selahiyetini vermiştir. Her kim olursa olsun seferberlik emrine icabet etmezse derhal divan-ı harbe verdiririm". Bugün İstanbul gazetelerinin atideki hülasasını Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Şubesi bildirdi: Ermeni mutalebât ve müddeiyatını tetkik eylemek üzere on iki kişiden mürekkep bir Amerikan heyeti bu kere Kafkasya'dan şehrimize avdet etmiştir. Heyet-i mezkûre gayr-i kabil-i cerh vesaike müstenit olarak tertip eylediği raporu sulh konferansına takdim eyleyecektir. Raporun hülasası:

1- Ermenistan nüfusunun kalmaması hasebiyle Ermenilerin tasavvur eylediği vechile muazzam ve vasi bir hükûmet haline gelmesi mümkün değildir.

14 Erzurum Kongresinden sonra dahi Sivas Kongresini ne hükûmeti mahalliye, ne de ciheti askeriye muvafık bulmuyor. Halktan aldıkları intiba ile bana müracaat ettiler, kuvvet verdim, tesir yaptım. Tafsilat gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

2- Ermenistan'daki para fıkdanı o nisbette mahsûstür. Muavenet-i nakdiyede bulunulmadığı takdirde hükûmetin temadi-i hayatı mümkün olamayacaktır.

Bu halde bulunan Ermenistan'dan aldığımız haber: "5 ve 6 Temmuz günleri Ermeniler Erivan civarında bulunan Büyükvedi kasabasına (Büyük bir Türk köyü) hücum etmişler fakat mağluben çekilmişler. 800 maktul, 1200 mecruh varmış. İki top, 6 makineli tüfek, bir hayli ganaim Türklerin eline geçmiş. Harekâta memur Generalin verdiği mahrem bir emir de ele geçmiş. Muhteviyatı İslamların kâmilen imha ve Aras'a dökületeceğidir. Taarruz eden kuvvetin kumandanı olan bu Generalin imzası General Mayor Şolkonikof'tur.)

Vak'ayı müteakip Erivan'dan iki İngiliz zabiti gelerek Ermenilerle İslamları barıştıracağız, toplar da İngiliz kıtaatınındır, diyorlar. Topları alıp defoluyorlar. Bu zabitlerin İngiliz üniformasını havi iki Ermeni olduğunu bilahare İslamlar anlıyor. Ermeniler takviye alarak tekrar kasabayı sarıyorlar. İşte nüfuz ve parası kalmayan Ermenistan İngilizlerin kılavuzluğuyla Elviye-i Selâse'yi işgal ettiği halde kabına sığamadığı görülüyor. Müthiş surette Amerika, İngiltere ve Fransa muavenetine gark olmakta bulunan Ermeniler Sivas'a diye şiirler, hülyalarla sermesttirler. İzmir'i işgal eden Yunanlılarla Elviye-i Selâsemizi daha evvel aynı oyunla işgal eden Ermeniler Kızılırmak'ta el sıkışacaklar ve Kızılırmak'ı Türk kanı ile hakiki kızıl yapacaklarmış. Ermeni ve Rum milletleri Türk'ü boğmak için kiliselerde yeminler etmişler ve ediyorlarmış. Medeniyet dünyası bu kızıl günü tes'id edecekmiş! Zavallı iki cılız millet! İkiniz de Türk'ün ayakları altında can vereceksiniz. 5 Temmuz'da Kemal Paşa'nın Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya ve Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı Refet Paşa'ya verdiği emirler şunlardır:

Şifre: Aceledir. Erzurum: 3/7/1335

Ankarada 20. Kolordu Kumandanlığına

1- Cemal Paşa'nın mezunen İstanbul'a gittiğini teessürle haber aldım. Gerek zât-ı âliniz ve gerekse Selahattin Bey hiç bir sebep ve bahane ile kumanda mevkiini terk etmeyeceksiniz. Beyninizde ve bizimle sıkı ve daimi irtibatta bulununuz.

2- İşbu telgrafname suretinin Yusuf İzzet Paşa ile Bekir Sami Bey ve bilumum Kolordu ve Fırka Kumandanlarına emin surette isal ediniz.

3- Şimdilik bana vukubulacak mahrem iş'aratınızda adresimi şifre ederek Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı adresiyle göndermeniz mucib-i emniyettir. Yusuf İzzet Paşa ile Bekir Sami Bey'in bizim ile irtibatlarının sizin vasıtanızla olmasını temin buyurunuz.

4- İşbu telgrafın vusûlü ve icap edenlere tebliğ edildiğinin iş'arını istirham ederim.

İmza : Üçüncü Ordu Müfettişi ve Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyarî
Mustafa Kemal
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas'ta 3.Kolordu Kumandanlığına

Şifre Erzurum 5/7/1335

Hükûmet-i merkeziyenin tazyiki neticesi olarak menâfi-i millet ve memlekete mugayir yapması muhtemel tebligatı kontrol veya tevkif için muhabere kanalı olan mühim merkezlerde icabında tatbik edilmek üzere hemen tedabir ve tertibat alınmalıdır. Bu noktayı ne hükûmete, ne de telgraf memurlarına hissettirmemek lazımdır. İşbu telgrafın vüsulu bildirilecektir. Üçüncü Kolordu, Yirminci Kolordu ve bu da Onikinci ve Ondördüncü Kolorduya ve o da Bekir Sami Bey'e ve Onbeşinci Kolordu, Onüçüncü Kolorduya isal edecektir. İşbu telgrafın vusûlü aynı suret ve tarik ile bildirilecektir. İmza : Üçüncü Ordu Müfettişi ve Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyarî Mirliva Mustafa Kemal

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Cemal Paşa harekete geçmeyi teklif ederken İstanbul'a ansızın mezun gitmesi fena tesir yaptı. Kemal Paşa'nın imzasıyla telgrafhaneler bir şey kabul etmemek emrini almışlar, Erzurum'dan keşidesi mümkün ise de mahrecle-rinde iptal ihtimalinden dolayı artık imzasını şifre ederek benim imzamla muhabere zaruri oldu. Kemal Paşa imzasının üstündeki Yaver-i Hazret-i Şehriyarîyi yine kaldırmıyordu. 5 Temmuz akşamı İstanbul'da Harbiye Nazırı Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile makine başında görüşmek iste-dikleri bildirildi. Birlikte telgrafhaneye gittik. 6-11 sonraya kadar beş saat makine başında görüşüldü. Ferit Paşa diller döküyordu. Diyor ki "Paşam, şevketmeabımız sizi o kadar seviyor ki ben gıpta ediyorum. İstanbul'a geli-niz, hayat ve istikbaliniz müemmendir." Muhavere 6 Temmuz'da dahi devam etti. Memleket mahvolacak, İtilaf mümessileri yarına kadar cevap bekliyor diye zelil ve miskin şeyler yazıp durdu. Memleketin bu tehlikeli dakikasında felakete tavassutansa sen de efrâd-ı millet arasına gel karış ihtarına yine zeli-lane sözlerle behemehal İstanbul'a geliniz diye ısrar edip durdu. İzmir'den Nurettin Paşa'yı kaldırarak yerine âciz Ali Nadir Paşa'yı koymakla İzmir felaketini teshil eden hükûmet bu sefer de diğer kumandanları sırasıyla tebdile mi kalkmıştır. Bu ağır mes'uliyeti kimler yükleniyor. Vatanın istilası teshil edildiği bilinerek mi icraat yapılıyor, diye tarihi bir sual sorulmasını Mustafa Kemal Paşa'ya teklif ettim. Yazıldı. Meselesinin kat'i halli 8 Temmuz akşamı yapılacak muhabereye kaldı. Bu Ferit Paşa'nın, Jandarma tensikine memur Fransız Klut'e 2 Mart'ta Ben Türk değilim, Mısırlıyım, orduya lüzum yoktur gibi adiliklerini İstanbul'da kulağımla işitmiş ve arkadaşları da ikaz etmiştim. Daha o akşam tesbit ettiğim bu muhavereyi bir daha alakadarlara okudum, padişahın ne namuzsuz bir muhit içinde bulunduğuna herkes hay-ret ediyordu. Cemal Paşa'yı da Mustafa Kemal Paşa gibi İstanbul'a istedikleri ve onun da kabul ettiği anlaşılıyordu. Refet Paşa'nın 1 Temmuz telgrafına nazaran Cemal Paşa'nın Konya'da istinat edecek bir kuvvet bulamadığına hükmettim. Esasen harekete geçmek teklifi bir kuvvete istinattan ziyade

Levent Şahverdi Arşivi

Rawlinson'un beni teşvik ettiği gibi İtalyanların da Cemal Paşa'yı doğruca veya vasıta ile teşvik ettiklerine kanidim.

Mustafa Kemal Paşa bilhassa Fuat Paşa'nın da gitmesi halinde garpta istinatsız kalacağımızdan korkuyordu. Ben Fuat Paşa'nın merdliğinden ve fedakârlığından emindim. Müşarünileyhle bugün muhabere de ettik. "Şark mıntakasında ahvâl ve vaziyeti ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye teşkilatının ne derecelerde ilerlediğini ve Ermenilerin vaziyetini, hududun öte tarafındaki hadisat ve temayülât-ı mühimmeyi" soruyordu. Kafkasya'dan ve Avrupa'dan haber alan yegâne makam ben idim. Vaziyeti bütün Anadolu'ya istediğim tarzda tasvir eder ve herkesi inandırabilirdim. İtilaf menbaları, İstanbul, bedbin düşünen her ağız yalan yanlış havadisler doğururken benim kuvve-i maneviyelerin pek düştüğü ve kumandanların çözülmesi korkusu olduğu şu zamanda güzel şeyler yazmaklığım millet için hayırlı olacağını düşünerek kararla atideki vaziyeti bildirdim. Bunda bize ait olanlar yanlış değildi. Kafkas vaziyeti de hoşa gider havadislerdi. Bu havadisleri her tarafa neşir ile beraber Ali Fuat Paşa'ya da yazdım. Ali Fuat Paşa'nın sorduğu ve cevabım aynen şunlardır :

Zata Mahsustur Ankara: 6/7/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Telgrafcılar hakkındaki karar-ı musibi bildiren telgrafnameyi aldım. Burada henüz bu gibi zaruret tahaddüs etmedi. Vukuunda aynı tarzda hareket edileceği tabiidir, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Erzurum'da bulunduklarını istidlal ediyorum. O taraflarda ahvâl ve vaziyetin derece-i inkişafıyla Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye teşkilatının ne derecelerde ilerlemiş bulunduğundan ve ara sıra hudut boyuna geldikleri istihbar edilen Ermeni eşkiya ve taburlarıyla hududun öte tarafında cereyan eden hadisat ve temayülat-ı mühimmenin lütfen tebliğini rica ederim.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat

Zata Mahsustur 7/7/1335

20. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Erzurum'dadır. Ahvâl ve vaziyet bu havalide pek iyidir. Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye teşkilatı da pek kuvvetlidir. Vilâyât-ı Şarkiye kongresi Erzurum'da ictima etmektedir. Hududun Kars cihetinde Ermeni mezalimi devam etmekte, Müslümanlar da mukabele bi'l-misile mecbur olmaktadır. Ermenilerin yalnız Taşnaksutyun komitesi Bolşeviklik aleyhinde ve muharebededir. Diğer bütün Kafkas akvamı Bolşeviklerle ittihad etmişlerdir. Harekât-ı cesimeleri Batum'a teveccüh ettiği istihbar olunuyor. İngilizler Batum'u tahliyeye başlamıştır. Temmuz'un on beşine kadar İngilizlerin Kafkasya dahilinde kuvvetleri kalmayacağı zannoluyor. Ermenilerin manen ve maddeten pek düşkün bulunduklarını arz eylerim.

Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Müdafaa-i Memleket İçin Fiili Mukabele Kararının Kolordulara Tamimi

Mıntakam dahilinde tatbik ettiğim atideki dört maddenin umum kolordularca tatbiki için Mustafa Kemal Paşa'ya teklifte bulundum. Kabul ettiler. Ber vech-i ati tamim ettik:

No. 444 Erzurum 7/7/1335

Kolordulara Tamim

Vaziyet-i ahîre mukarrerât-ı âtiyenin katiyen tatbikini âmirdir. Tafsilât derdest-i takdimdir.

1- Teşkilât-ı askeriye ve milliye hiçbir suretle ilga edilmeyecektir.

2- Kumanda hiçbir suretle terk ve ahere tevdi olunmayacaktır.

3- Vatanın herhangi bir tarafında yeniden vaki olacak düşman işgal ve harekâtı umum orduyu, alakadar edecek, hasıl olacak vaziyete nazaran müdafaa-i memlekete müştereken tevesül olunacaktır. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirini haberdar edeceklerdir.

4- Esliha ve mühimmat kat'iyyen elden çıkarılmayacaktır.

5- İşbu şifre muhteviyatı Onbeşinci Kolordu Kumandanlığınca malumdur. Mezkûr Kolordu kumandanlığı Diyarbakır'da Onüçüncü Kolordu Kumandan Vekili Cevdet Bey'e bildirilecektir. Üçüncü Kolordu Kumandanı Refet Bey'e ve Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya tebliğ edilmiştir. Ali Fuat Paşa Konya'da Cemal Paşa Hazretleriyle Miralay Selahattin Adil Bey'e ve Bursa'da Sami Bey'e ve o vasıta ile 14. Kolordu Kumandanı Yusuf Paşa Hazretlerine verecek ve telgrafnamenin makamat-ı mezkûre tarafından ahz olunduğunu aynı tarikle bildirilecektir. Bekir Sami Bey işbu telgrafname muhteviyatıyla derdest-i takdim olan izahı emin bir vasıta ile Edirne'de Miralay Cafer Tayyar Bey'e isal edecektir. Üçüncü Ordu Müfettişi, Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyarî Mirliva Mustafa Kemal.

15. Kolordu K. Mirliva Kâzım Karabekir

Kolordulara Tamim

Erzurum: 7/7/1335

7/7/1335 tarih ve 444 numaralı şifreye zeyldir :

1- İstiklalimizi muhafaza uğrunda teşekkül ve taazzuv etmiş olan milli kuvvetler her türlü müdahale ve tecavüzden masundur. Devlet ve milletin mukadderatında irade-i milliye âmil ve hakimdir. Ordu, makam-ı muallâ-yı hilafetin masuniyetini dahi kâfil olan işbu irade-i milliyenin tabi ve hadimidir.

2- Müfettiş ve kumandanlar herhangi bir sebeple kumandadan ıskat edildikleri takdirde kendilerini istihlaf edecek zevât tevhid-i mesai olunabilecek evsâfa malik bulunursa kumandayı tevdi ve fakat mıntaka-i nüfuzlarında kalarak vezaif-i milliyelerini ifaya devam edeceklerdir. Aksi takdirde yani bir ikinci İzmir vak'asına meydan verebilecek kimselerin

Levent Şahverdi Arşivi

tayini halinde kumanda asla terk olunmayacak ve bilumum müfettiş ve kumandanlar tarafından emniyet ve itimadları selb olunduğu serdiyle muamele-i vakıa reddolunacak ve kabul edilmeyecektir.

3- Memleketimizi kolaylıkla işgal maksadına matuf olmak üzere İtilaf devletleri tarafından vaki tazyikat neticesinde hükûmet herhangi bir kıt'a ve teşkilat-ı askeriye ve milliyemizi ilgaya emir verirse kabul ve tatbik edilmeyecektir.

4- Âmâl ve gayesi istiklal-i millinin teminine matuf olan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin ve teşebbüsatının zaaf ve inhilaline badi olacak herhangi bir tesir ve müdahaleyi ordu katiyyen men edecektir.

5- Devlet ve milletin temin-i istiklâli gayesinde bilcümle memurîn-i mülkiye-i devlet Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin ordu gibi meşru müzahiridir.

6- Vatanın herhangi bir mıntıkasına taarruz halinde umum millet Müdafaa-i Hukuka amade bulunduğundan bu gibi hadisat vukuunda tevhid-i icraat derhal her taraf birbirini en seri surette haberdar ederek vahdet-i harekât temin olunacaktır. İşbu mukarrerat bilumum vilâyât Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri ve millet namına idare-i kelama salahiyettar zevât ile bilâ-istisna umum ordu ve makamat-ı mülkiye rüesası ile vuku bulan muhaberat ve müzakeratın neticesidir. Arza delalet eylerim.

7- Evveliyatındaki beşinci madde aynen : İşbu şifre muhteviyatı Onbeşinci Kolorduca malumdur. ..... Bekir Sami Bey işbu mukarreratı emin bir vasıta ile Edirne'de Cafer Tayyar Bey'e isal edecektir. Üçüncü Ordu Müfettişi, Fahri Yaver-i Hazret-i Şehriyarî Mirliva Mustafa Kemal.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

8 Temmuz'da Ermenilerden bazı malumat geldi. Hudut boyuna kadar İslam köylerini yağma ve katliam başlamış. Rawlinson bu gece Hasankale'de idi. Gelen malumat mevsuktu. Ermenilerin bu tecavüzleri şüphesiz ki İngilizlerin emriyledir. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan isteniyor, makine başında muhabereler olurken ortalığa dehşet vererek aleyhe cereyan yapmak maksadıyla olduğuna şüphe etmiyorum. Bir an evvel Sarıkamış'a giderek gözüyle görmesini telefonla söyledim, tahriren de şunu yazdım:

Erzurum : 8/Temmuz/1335

İngiliz Kaymakamı Rawlinson Bey Cenaplarına

1- Ermenilerin Kağızman ve civarı ahali-i İslamiyesini katiam suretiyle imhaya başladıklarını tahlis-i nefs maksadıyla firar edenler haber vermektedirler.

2- Ermeniler Kurudere'yi basarak beş erkek, üç kadın şehit ettikten sonra 33 erkek, 1 gelin, 1 kız, 440 mevaşiyi alıp götürmüşlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

3- 4 Temmuz'da Kars ile Oltu arasındaki Akçakale'ye tabi dört karyeye baskın yaparak birisinin insanlarını kâmilen, diğerlerinden altmışar adam götürüp kestikleri bildirilmektedir. Bu karyelere baskın yapan Ermeniler beş top, yedi makinalı tüfek istimal etmişlerdir. Bu kuvvetin kumandanı Arşak namında birisi imiş.

4- Bozkuş karyesinde bir İslamın kardeşiyle karısı ve kızını da Ermeniler götürmüşlerdir.

5- Ermeniler Karakurt mıntakasında İslamları katliam etmeye devam etmektedirler. Hudut haricinde cereyan etmekte ve umum üzerine de pek derin tesirat yapmakta olan bu ahvâl-i müellimeye âcilen bir netice verilmesini ve mes'ullerinin tecziyesi ile bizi de bu hususta tenvir etmek lütfunda bulunulmasını çok rica ve takdim-i hürmet eylerim efendim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Mustafa Kemal Paşa'nın Azli ve İstifası

Akşam Mustafa Kemal Paşa nezdine gittim. Yine mabeyinle muhabere edildi. Kemal Paşa'ya Başkâtip Fuat Bey vazifesine hitam verildiğini bildirdi. Ben istifayı münasip görüyordum. Bütün muhitimiz de bu fikirde idi. Azledilmesinin ordu ve halka suitesirinden korkuyordum. Nitekim de oldu. Artık askerlikten istifa ile münasebetsiz bir vaziyete düşmemesi lazımdı. Bunu kabul ile askerlikten de istifa ettiğini yazdı. Kemal Paşa pek meyustu. Ben kendisine hürmet ve samimiyette kusur etmeyeceğimi pek samimi ve ciddi bildirdim. Hazırol vaziyetinde selamla "bundan sonra dahi ne emirleriniz varsa ifayı bir şeref bilirim" dedim.

Ermenilerin katliamları ve istikbal için müthiş hazırlıklarına rağmen Dahiliye vekaleti valilere "seferberlik emri verilirse yapmayın" diye bir tamim yapmış. Ben de mukabil emri verdim:

3. Kolordu, 13. Kolordu, 20. Kolordu Kumandanlıklarıyla

İkinci Müfettişlik, Trabzon, Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Van, Bitlis vilayetleriyle Samsun, Erzincan sancaklarına, Bilumum Kolordu, Müfettişliklere Erkân-ı Harbiye-i Umumiyeye (Berâ-yı malumat)

Bir tehlike vukuunda seferberlik ilanına kanunen salahiyetim vardır. Meclis-i vükelâ kararıyla dahi Harbiye Nezaret-i Celilesi hududdan hiç bir Ermeni'nin geçirilmemesi ve millet-i masume-i İslamiyenin her türlü taarruzdan vikayesi için iktiza eden tedabirin ittihazında serbestiyet itası dolayısıyla serbest suretiyle bu hakk-ı kanunimi istimale tekiden müsaade etmiştir. Bu böyle olduğu halde Dahiliye Nezaretinin 26 Haziran 1335 tarihli ve Ali Kemal imzalı tamiminin Kolordum mıntakasındaki valilere dahi tebliğ edildiğini maattessüf pek geç olarak haber aldım. Bu tamimde memurîn-i hükûmete ve halkımıza kumandanlar tarafından verilecek seferberlik emrine itaat etmemeleri ve bu fesadın önünü almak için ne

Levent Şahverdi Arşivi

yapmak lazımsa yapılmasını aksi halde o emri verenler gibi icra edenlerin de mes'ul edileceğini söylüyor. Ne gibi bir saik ile yazıldığını anlamadığım bu tamim eğer madunlara tebliğ edilmiş ise derhal iptal edilmesini her makamdan rica eylerim. Bu havalinin müdafaa-i namus ve hayatı uhdeme mevdudur. Herhangi bir mıntakasına taarruz vukuunda vereceğim seferberlik emrine her kim itaat etmez veya fiilen veya kavlen işkâl ederse derhal divan-ı harp kararıyla mahv ve ifna olunurlar. Yüz binlerce şühedamızın titreştiği bu topraklar elden giderse Anadolu'nun baştan başa bir İslam mezarlığı olacağını herkesin bilmesi lazımdır. Kanunun pençe-i hükmünden ziyade Cenâb-ı Hakk'ın gazap ve lanetinden korkulmasının icab edenlere tebliğini rica ederim.

Kâzım Karabekir

8 Temmuz tarihiyle Ali Fuat Paşa İstanbul'dan bildirilen mufassal malumatı bildirdi, 9'da aldık. Hülasası:

Her taraftan Türk'ü boğmaya çalışmak berdevam. Bir taraftan da bizi avutmaya çalışıyorlar. Ermeniler, Rumlar müttefikan Ermenistan ve Pontus emellerine koşmakta.

Bunları İngiliz, Fransız ve Amerikalılar himaye ediyorlar. İtalyanlar, Rumlara karşı bize hafif muavenette bulunuyorlar. Romanya'daki Yunan kıtaatı umumen İzmir'e nakil olunuyor. Oradaki Fransız kıtaatı da Fransa'ya naklolunuyor. Jandark zırhlısı ile iki torpido Bolşeviklere iltihak etmiş, mütebaki gemiler de kendiliklerinden İstanbul'u terk etmişler. Yunan ve İtalyan gemileri de İstanbul'dan gitmiş, yalnız İngiliz harp gemileri kalmış. Paris'teki murahhaslarımız kovulmuş. İstanbul'daki Fransızlar bizi avutmağa çalışıyorlar. Maksatları avlamaktır. Yunan mehafili Trakya ve İstanbul'dan kat'-ı ümit ile pek meyus olmuşlar. Hatta İzmir'den de şüphe ediyorlarmış.

Malumat on altı madde olup en mühim olan on altıncı madde aynen şudur:

"Rus Bolşevikleri Kırım'da Bahçesaray umûr-ı şarkiye şubesi teşkil etmişler. Dersaadet'e bir adam yollamışlar. Bu adam bizden bir iki murahhas istiyor. Teklif-i hilafet ve esasat-ı diniye beyne'l-islam bilinecek şeydir. Bizim istediğimiz derhal demokrat bir idare-i hükûmet teşkili, amele ve köylünün himayesi için teşkilatın icrası ve idareye iştirakleri olsun, büyük sermayeler ve imtiyazlar, şirketler, bankalar, cemaat namına devrolunsun. Biz Türklere nakden Kırım'da altın gümüş olarak ihzar etmişler. Muavenet ve harekât-ı müştereke-i askeriye icrasında yardıma hazırlar. İngiliz ve Fransızlar memleketlerimizden tard olunsun. Biz bir murahhas yollayacağız. Şartlarımız hemen aynı şeyler. Fakat murahhas imzaya mezun olmayıp kararlarını bize yazacak. Alacağı mezuniyet üzerine imza edecek. Bu da sizin tasvip ve kabulunuze göre olacaktır. İsmi sonra yazılacaktır. Bolşevikler büyük kuvvetlerle Moskova etrafında seferberlik yapıyormuş. Maksatları belli değilmiş."

Ayrıca gelen haberlerden Fiume'de İtalyanlarla Fransızlar arasında 2 ve 6 Temmuz'da müsademeler olmuş. Fransızlardan 8 zabit, 139 nefer mecruh, 15 maktul varmış. Bütün bu malumattan en mühimleri Besarabya'daki İtilaf

Levent Şahverdi Arşivi

kıtaatına Bolşeviklik sirayeti. İtilaf devletlerinden İtalyanların ayrı vaziyeti bizim için şâyân-ı memnuniyet fakat memleketimizi ezmek ve paylaşmak projelerinde hareket berdevam. Bolşeviklerin bize yardımı tabii ve hoşa gider bir şey. Ancak bizi de Bolşevik yapmaya çalışmaları Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının 23 Haziran Amasya mukarrerâtının üçüncü maddesinde "Bolşevikliğin memleket için bir mahzuru olmayacağı düşünüldü" tabiri beni epeyce düşündürdü.

Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı zamanında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Şubesi Müdürü olmaklığıma rağmen Harb-i Umumi'ye girerken vesair bilmekliğim vazife icabı lazım şeyleri yalnız ben değil alakadar daha büyükler dahi bilmediği gibi bu sefer daha mes'ul ve müessir bir mevkide iken de emr-i vakiler karşısında kalabilir miyim? Gerçi bütün kuvvet elimde fakat zaten memleket lazımı olan bir vahdete malik değil iken birinci derece arkadaşlar arasında çıkacak mübayenetlerin her ümidimizi mahvedeceği kat'i idi. Bunun için Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyle bu hususu açık görüştük. Bolşevikliğin bizi büsbütün inhilale uğratarak her kavi milletin vatanımızdan bir parçayı istilasına müntehi olabileceğini Bolşeviklerle temasın benim vasıtamla olmasını diğer temasların malumat almak kabiline inhisarını tesbit ettik. Biri Moskova'ya, diğeri Bakü'ye olmak üzere iki memur gönderdik.[15]

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresine Girişi Meselesi

10 Temmuz'da Erzurum Kongresinin toplanması mukarrerdi. Fakat aza kâmilen toplanamadığından tehir olundu. Erzurum murahhasları taayyün etmişti. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in de Erzurum murahhası olarak kongreye alınması hususu, mühim münakaşalara sebep olmuş. Mustafa Kemal Paşa aleyhine müthiş propagandalar oluyordu. Mustafa Kemal Paşa azlolunmasına ve kendisinin de askerlikten istifasına rağmen ne üniformasını ve ne de padişah kordonunu çıkarıp atamıyordu. Erzurumlular nihayet şu kararı bana Müdafaa-i Hukuk Reisi Hoca Raif ve azadan Necati Bey vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'nın ikametgâhında hatta beraber oturduğumuz odanın bir köşesinde tebliğ ettiler. "Biz Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye girmesi bizim için iyi mi fena mı olacağına karar veremedik. Aleyhde çok sözler var. Halkın son kararı sizin reyinizdir.. Siz girsin derseniz intihab olunacaktır, muvafakatiniz yoksa kabul olunmayacaktır." "Bu resmi tebliği kaç gündür hususi de işitiyorum. Bir ordu kumandanı, bu felaketli zamanda milletin sinesine sığınıyor, efrad-ı milletten oluyor, sonra halk onu kendini vekil yapmakta tereddüt ediyor. Bu ne acı bir vaziyettir. Yarın bana karşı da vaziyetin bu olacağına acı bir misal değil mi?" diye kaç gündür tanıdıklarıma hasbihal ederken aldığım cevapların hülasası: "Mustafa Kemal Paşa'nın

15 Moskova'ya gönderdiğimiz Doktor Fuat Bolşevik olmuş, bir Bolşevik kız ile evlenmiş, şarka avdetinde fikri büsbütün değişmiş ve Bolşevikler hesabına çalışmıştır. Tafsilat gelecektir. Bunun gibi Azeri Binbaşı Yusuf Ziya da vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum Kongresi'yle ne münasebeti var. Şark halkından mürekkep bir Erzurum Kongresi'nin tesiri başkadır. Mustafa Kemal Paşa bilahare keyfi işler yaparak Milli kuvveti istediği yere sürükleyebilirmiş. Askerlikten istifa ettiği halde hâlâ üniforma ve yaver kordonu taşıması, ihtirasına delilmiş. Kumandanlık üniformasını tahakküm için taşıyormuş..." daha bir takım şahsi sözler. Bütün bunlara mukabil, "şahsına olan itimad dolayısıyla mesuliyetini kabul ediyorsa onun sözünden çıkmayız!"la iş yekun ediliyordu. Bu cereyan tabiatıyla Mustafa Kemal Paşa'nın kulağına da gidiyordu. Ve tabiatıyla endişe ve ızdırap içinde kıvranıyordu. Erzurum Kongresi'ne alınmadığı takdirde bir hiç olacağını kendisi de söylemişti. Halbuki benim kendisini İstanbul'da iken Şark'a davetim bunun için değildi. Halkın murahhaslarına o tebliğ ve tebellüğ köşesinde şunu söyledim: "Mustafa Kemal Paşa kongreye yalnız murahhas değil, reis dahi yapılmalıdır. Bir ordu kumandanı hayatının bütün kazancını sizler için feda etmiştir. Samimi çalışacağına millet kararından aykırı işler yapmayacağına itimad etmeliyiz. Bununla beraber böyle vaziyet karşısında karşısına dikileceğime şüpheniz var mı?" Mesele hallolundu.

10 Temmuz günü Trabzon'da saat 2.00 sonra da Boztepe'de Kırmızı cephanelikte bir infilak vuku buldu. Değirmendere cihetindeki erzak ve techizat ambarı çöktü. Mücavir mahalledeki binalar ekseriyetle harap oldu. Bir zabit ve üç muhafız şehit, bir zabit ile 3 nefer mecruh, ahalisinden on yedi kişi vefat, beş ağır yaralı, 70 hafif yaralı, dört hayvan mürt, on dört hayvan yaralı oldu. Ruslardan kalma 3500 sandık dinamit ve bir hayli miktar barut ve 300 15'lik mermi zayi oldu. Ermenilerin hududumuz üzerine kadar top ve makinalı tüfek sesleriyle İslamlar'a katliam yapmaları bunun İngiliz memurlarının teşvikile olduğu gibi tam kongre olacak bir günde Trabzon'daki bu infilakın da yerli Rumlar tarafından pek mahirane yapıldığına şüphe kalmadı ise de teşkil ettiğim heyet-i tahkikiye mevâdd-ı infilakiyenin tesirat-ı havaiye ile tahallülü ihtimalini rapor ettiler. Vak'a mahalli alt üst olduğundan bir ipucu bulunamadı. Yalnız Rawlinson kongrenin olmamasına ve Kemal Paşa'nın kongreye alınmamasına var kuvvetiyle çalışıyordu. Bunlar olursa Şarkın akibeti şüphesiz felaket olacakmış. Halbuki henüz ümit varmış! Ermeni katliamının Pozat ve Mescitli köyleri katliamını ve Karakurt istikametinden Ermeni top ve makineli tüfek ateşlerinin işitilmesinden herkesin fevkalede müteessir bulunduğunu ve bu cinayetleri gidip yerinde tahkik etmesini bu 10 Temmuz günü kendisine yazdım. Bu vak'aların İngilizlerin tesiriyle olduğunu işaa fena tesir yapıyordu. Herkes, İngilizlerin her fenalığı yapabileceğinden onları darıltmamak lüzumunu münakaşa ediyordu. Bunun da bir propaganda olduğu belli idi. Bunun için ben de Erzurum milli kararından sonra Ermenilere lazımı olan terbiyeyi vereceğimi, bunu İngilizlerin de haklı gördüğünü, Pontusçuların ise başını kaldıracak kuvveti olmadığını, Sarıkamış'ı çocuklar kasabası yaparak binlerce yetimleri orada toplayacağımı, ormanlarından Erzurum ve Şarkın ihtiyacını bedava vereceğimi propaganda yaptırıyordum. 11 Temmuz'da bir Ermeni keşif kolu Beyazıt mıntakasında bir postamıza taarruz etmiş ise de tard edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

12 Temmuz'da kongre için gelen murahhaslar beni ziyaret ettiler. Teşci ettim. Kıtaatımızın kongrenin emrine hadim olacağını, memleketimizi ve istiklâlimizi kurtarmak için esas kuracaklarını, İtilaf kuvvetlerinin bir iş yapacak halde olmadığını, neticenin Ermeni ve Rumlukla müsademeden ibaret olacağını, bunu da Türk milletinin nasıl olsa başaracağını, en mühim olan meselenin kongre ile milli birlik ve milli kuvvetin gösterilmesi lüzumunu izah ettim. Bir habis, "Orduya artık lüzum yoktur. Herkes silahını evinde taşısın, harplik iş kalmamıştır" dedi. "Siz kimsiniz ve bu fikri nereden aldınız?" dedim

"Sürmene murahhası Ömer Feyzi'yim. Harb-i Umumi oldu bitti. Artık hâlâ harp fikri memleketi tahrib eder. Kanaatimdir, orduya lüzum yoktur. Orduları dağıtmalı" dedi. Erzurum Kongresi'ne gelenler arasında böyle bir zehirli dimağın bulunması vahim idi. Kendisini mümkün mertebe ikaz ettim ve hudut üzerinde Ermeni topları patlarken Erzurum Kongresi'ne gelen bir murahhasın böyle bir fikrinin bir daha izhar edilmemesini söyledim. Kendisini bir kısım halk intihap etmiş, belki ahvâle pek bigânedir diye hırpalamadım[16].

13 Temmuz'da Kongre murahhaslarına iade-i ziyaretle ne İstanbul hükûmetinden ve ne de İtilaf kuvvetlerinden korkmamalarını tekrar izahla ölmek ve yaşamak kararının ellerinde olduğunu söyledim. Sahil murahhaslarının da İngiliz donanmasından endişelerine karşı İngiliz milletinin Şark işlerine karışmadığını bir İngiliz neferinin dahi burnunu kanatmayacaklarını haykırıştıklarını binaenaleyh donanmanın bostan korkuluğundan başka birşey olmadığını anlattım. Şarkın kumandanı ağzından böyle şeyleri işitmekten mütevellit memnuniyetlerini söylediler. Mustafa Kemal Paşa'yı hâlâ müteessir gördüğümden bugün kendilerine ve Rauf Bey'e şu tarihi vesikaları yazdım takdim ettim.

Erzurum
13/7/1335

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Hidemat ve fedakârlığı bütün cihanca müsellem olan ve ordu ve milletin mâbihi'l-iftiharı bulunan zât-ı sâmilerinin istifaya mecburiyetlerinden dolayı şahsım ve kolordum son derece müteessirdir. Yalnız gaye-i mukaddese-i milliyemiz için mücahededen hiç bir an geri durulmayacağı hakkındaki vaad-i samileriyle müteselli olduğumuzu arz ile vatan ve milletimiz için her türlü mesaide Cenâb-ı Hakkın muvaffakiyetler ihsan buyurmasını tazarru eder ve kolordumun ihtiramat ve tazimat-ı mahsusasını takdim eylerim efendim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

16 Bu habis Trabzon'a avdetinde kongrenin, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in aleyhinde neşriyatta dahi bulundu. Derdestle divan-ı harbe verilmesini emrettim. Fakat İstanbul'a kaçtı. Tafsilat gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum
13/7/1335

Bahriye Nazır-ı Esbakı Rauf Beyefendi Hazretlerine

Şimdiye kadar vatana pek şanlı ve şerefli hidemat ifasıyla tarih-i millimize kıymettar sahifeler yazdıran zât-ı samileri gibi bir recül-i hükûmetin vatan ve milletin saadet ve selameti için bir ferd sıfatıyla çalışmak üzere bütün varlığından vaz geçerek Erzurum'u teşrif ve bu gaye-i mukaddese uğrunda her türlü fedakârlığı ihtiyâr buyurması vatanın istihlası için yürekleri çarpan bütün insanlara büyük bir teselli ve ümid bahşetmiştir.

Herhalde muvaffakiyetlerini ve mülk ü millete nafi hizmetler ifasına mazhariyetlerini Cenâb-ı Haktan temenni eyler ihtiramat ve tazimat-ı faikamı takdim eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'le vaziyeti görüştüm: Ermenilerin pek şımardıklarını, İngilizlerin Mütareke mucibince diye toplayacakları silah ve mühimmatımızı Ermeni arazisinden geçirmekle Ermenilerin maneviyatlarını yükselterek Erzurum'a yürütmeye çalıştıklarını, Erzurum Kongresi esnasında bir taarruza maruz kalmaklığımızı da düşünerek icab eden hazırlıkları yaptığımı ve 15 Temmuz'da hududa kadar kıtaatı teftiş ve tatbikat yaptıracağımı izahla esas projem olan Elviye-i Selâse'nin istirdadını, Ermenilerin silahtan tecridini ve Ermenistan'ın rehine olarak işgalini ilk fırsatta tatbik etmek lüzumunu söyledim. Mustafa Kemal Paşa sordu: "Bu hareketi muvaffakiyetle yapacağına ümidin var mı? Ne kadar zamanda Ermeni ordusunu dağıtabilirsin?" Dedim: "Geçen sene hemen aynı kıtaatla aynı arazide harekâtı muvaffakiyetle yapmıştım. Ermeni ordusunu fena hırpalamıştık. Gerçi külliyetli silah, cephane almaktadırlar. Fakat manen, gerek şahsımdan ve gerekse Türk askerinden yılgındırlar. Başka bir hükûmetten yardım görmezlerse birbuçuk iki ayda meseleyi hallederim. Bugün için bir taarruzlarını muvaffakiyetle def ederim. Bolşeviklerin Şimali Kafkasya'ya girmesile Ermenilerin münferit kalacaklarını kat'i görüyorum. İşte bu fırsat kaçırılmamalıdır. Eğer İngiliz kıtaatı kâmilen Kafkasya'dan çekilirse, Bolşevikler Kafkaslar'a girmeseler dahi, Ermenilerin yine yalnız kalacağını ümit ederim. Gürcülerle anlaşabiliriz, onların derdi Batum'dur". Mustafa Kemal Paşa fikrimi kabul etti.

Şimdilik bir Ermeni taarruzuna karşı intizarda bulunacağım. Memleketimizi istila eylerlerse ilk fırsatta planımı tatbik edeceğim. 15 Temmuz'da otomobil ile kıtaatımı teftişe çıktım. Dokuzuncu ve Onikinci fırkaları gördüm. Akşam Horasan'da Onikinci Fırka karargâhında kaldım. Ermenilerin İslam katliamına mukabil, halkımıza lazımgelen kuvvet ve telkinde bulundum. 17 Temmuz'da Erzurum'a avdet ettim.

17/18 gecesi Beyazıt Garnizonundan Nahçivan mıntakasındaki Türkleri takviye ile o mıntakada şeanete başlıyan Ermenileri tenkile memur olan yüzbaşı Halil Efendi müfrezesi (Fedai dört zabit, yedi nefer) zahiren firar şeklinde hududu geçtiler.

Levent Şahverdi Arşivi

14 Temmuz'da Batum'dan yolcu alıp, akşamı hareket eden Rus bandıralı Kostantin vapuru 15'te Trabzon'a geliyor. Yolda vapuru, yolcuları otuz kişilik bir çete kâmilen soymuş. Yirmi beş milyon ruble tahmin edilen nukud-ı mevcudeyi ve kıymetli eşyaları almışlar, vapuru cebren sahile doğru yaklaştırarak vapur kayıklarına binip Rize yakınına çıkmışlar. Çetenin ekserisi Hıristiyan Gürcüsü, mütebakisi İslam Gürcüsü ile sair unsurlardanmış. Bunun da sahillerimizde asayiş bulunmadığını, tam Erzurum Kongresi sıralarında, âleme ilan için mürettep bir hokkabazlık olduğunu zannediyorsam da ipucu bulunamadı. Ermeni mezalimi hakkında malumat gelip duruyor. Hududumuza iltica eden 7 hane Akçakale muhacirlerini bizzat Ermeni hükûmeti memurları tamamıyla soymuşlar. Her vak'ayı Rawlinson'a protesto ediyorum. Açık telgraflarla da her tarafa ve İstanbul hükûmetine yazıyorum.

Cuma günleri idman hareketine bütün Erzurum gençliğini yediden yetmişe kadar çıkartarak, Kongre murahhaslarını davet ediyorum. 18 Temmuz müsameresi Kemal Paşa karargâhı ve murahhaslar huzurunda pek parlak oldu. Akşamı da Kolordu gazinosunda ziyafet ve musiki müsameresi verdim. Bugün Erkân-ı Harbiye-i umumiyeden ve hususi gelen malumattan herkes memnun: "Bolşevikler Dobruca'ya girmiş. İki Fransız fırkası Bolşeviklere iltihak ettiğinden mütebaki askeri çekmişler. İtalyanlar da mağlup olmuşlar. Bulgarlardan Dobruca mukabilinde muavenet istemişler. Harbiye Nazırı gayr-i mümkün demiş. Macarlar Vidin'i işgal etmiş! Garbi Trakya'da bir Bulgar fırkası üç Yunan fırkasının taarruzunu defetmiş. Amiral Kolçak mağlup olmuş, bir çok esir vermiş".

Yüzde elli noksanına dahi olsa, her halde lehimize bir hareketler inkişafta diye sevinmemek mümkün değil. Hususiyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin Amiral Kolçak'ın mağlubiyeti hakkındaki haberi mevsuk, 20 Temmuz'da Harbiye Nazırı Ferit Paşa'dan atideki şifre geldi. Tamim ettim. Clemancau'nun mektubu İstanbul hükûmetinin şifa bekleyen bir çok insanlara da hakikati, yani milli kuvvetten başka varlığımızı kurtaracak mevcudat olmadığını gösterdiğinden hesabıma Clemancau'ya teşekkür ettim.

Paris'e Giden Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya Fransa Başvekili Clemancau'nun Cevabı

Gayet Mahremdir 2/3162 20/7/1335

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

Fransa Reis-i Vükelası Mösyö Clemancau tarafından Paris'e davet edilen ve bir Fransız zırhlısıyla nakledilen Sadrıazam Damat Ferit Paşa'nın muhtıralarına cevaben yine Clemancau imzasiyle müşârünileyhe verilen mektup sureti zîrdedir :

Harbiye Nazırı Ferit

Levent Şahverdi Arşivi

Clemancau'nun muhtıramıza cevabı

Reis Efendi :

Düvel-i müttefika ve müştereke meclis-i âlisi zât-ı fahimaneleri tarafından Haziranın on yedisinde kendisine tevdi edilen muhtırayı en büyük dikkat ve itina ile mütalaa etti. Verdiği söze sadık kalan bu meclis bu vesika hakkında mütalaat-ı âtiyeyi dermiyan etmek arzusundadır. Zat-ı fahimaneleri Türkiye'nin harbe girmesini intac etmiş olan siyasi entrikalarla bunları takip etmiş olan facialar hakkında vermiş olduğu izahatta o zamanki hükûmet-i Osmaniye'nin icra etmiş olduğu cinayatı hiç bir suretle tahfif ve tadil etmek istemiyorsunuz. Bu izahatta hükûmet-i Osmaniye'nin İtilaf devletleriyle hiçbir sebeb-i nizaı bulunmadığını ve Almanya'nın muti bir aleti suretinde hareket ettiği, başlangıcı mazeretsiz ve tarz-ı devamı da merhametsiz bulunan bu harbin şimdiye kadar tarih-i beşerin kaydetmiş olduğu fecayii fersah fersah geçen kıtallerle terdif edildiği resmen veya zımnen kabul edilen, fakat fenalıkları Türk milletine atfedilemeyecek bir hükûmet tarafından ika edildiği ve Müslümanların Hıristyanlardan daha az müteessir olmadıkları, bu cinayâta dini bir taassup atfedemeyeceği ve Türkiye'nin asırlarca anâsır-ı muhtelifeye karşı takip etmiş olduğu tarz-ı hareketin an'anesiyle kabil-i telif olmadığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun idamesi, muvazene-i diniye-i âlem için elzem bulunduğu ve siyasetle adaletin hükûmet-i Osmaniye'yi harpten evvelki haline ircaı âmir bulunduğu iddia ve tezkar olunuyor: Meclis bu neticeyi ve ne de neticenin müstenedün bihi bulunduğu delaili kabul edemez. Meclis hükûmet-i hazıra-i Osmaniye'nin bir takım sevaik-i ahlakiye ile buna mecbur olmasa bile –ki bu şüphesizdir– icabat-ı maslahat neticesi olarak seleflerince takip edilmiş olan siyaseti tamamen takbih ettiğinden bir dakika bile şüphe edemez. Hükûmet-i Osmaniye'nin erkânı, ferden ferdâ memleketleri için bu kadar meş'um neticeler veren bu hareketleri takbih etmekte tamamen haklıdırlar. Fakat umumiyet itibarıyla bir millet, siyaset-i hariciyesini tedvir ve arzularını idare eden rüesa âlem nazarında muhakeme edilmek lazımdır. Türkiye bu düsturun haklı neticelerinden kendisini azade addedemez. Şu sade sebeple ki tarih-i hayatının en vahim bir dakikasında mukadderat-ı merhamet ve meslekten mahrum olan ve muvaffakiyetten hüsn-i istifade etmesini temin edemiyecek bulunan bir takım eşhasın eline düşmüştür. Mamafih bütün kıtaat-ı Osmaniye'nin Devlet-i Osmaniye'ye lüzum-ı iadesini talep ve iddia etmekle muhtıraya münhasıran kendi nazırlarının hataiyatı için Türkiye'ye cebren kefaret verdirmek caiz ve muhik olmayacağı zemininde, muhakeme-i akliyeye istinad etmiyor gibi görünüyor. Bâlâdaki talep ve iddianın esbâb ve vesaiki derindir. Bu iddia hakkındaki Türk hakimiyet-i tarihini ve âlem-i İslamiyetin vaziyet-i hazırasını işhad ediyor. Meclis, bisûd münakaşata girişmemek ve zât-ı âlinizi, refakat-i devletinizdeki murahhasları beyhude yere rencide etmemek arzusundadır. Meclis, hasail-i ber-güzidesini nazar-ı tahsin ile gördüğü Türk milletine karşı efkâr-ı hayır-hahâne ile mütehassis bulunuyor: ne çare ki bu hasail meya-

Levent Şahverdi Arşivi

nında anâsır-ı saireyi idare etmek kabiliyetini göremiyor. Bu hususta tecarib, pek uzun bir müddet zarfında o kadar sık tekerrür etmiştir ki bunların neticesi hakkında en ufak bir şüphe beslemek bile caiz değildir. Tarih müteaddid muvaffakiyetleri ve lakin aynı zamanda pek çok Türk nikbetleri kaydediyor. Muvaffakiyetler bir takım akvâm-ı ecnebiyenin Türk hakimiyeti altına alınmasından ve felaketler ise akvâm-ı mezkûrenin o hakimiyetten tahlis-i giriban etmesinden ibarettir. Hatta muhtıranızda bile daha dün hakimiyet-i Osmaniye altında bulunan bir takım kıtaatın cism-i devletten fekki ile memalik-i Osmaniye'nin küçültüldüğüne işaret eyliyor. Mamafih, bütün bu tebeddüller sırasında ne Avrupa'da, ne Asya'da, ne de Afrika'da hiçbir zaman vaki olmamıştır ki Türk hakimiyetinin herhangi bir memleket üzerinde tesisi akabinde o memleketin refahiyet-i maddiyesi ve seviye-i medeniyesi tedenni ve tenezzül etmemiş olsun. Keza ortada hiçbir misal yoktur ki herhangi bir memleket üzerindeki Türk hakimiyetinin zeval ve inkirazı üzerine o memleketin refahiyet-i maddiye ve seviye-i medeniyesinin tezayüd ve teali etmediğini isbat etsin. Avrupa Hıristyanları arasında olsun, Suriye, Arabistan ve Afrika Müslümanları meyanında bulunsun Türk nereye galip sıfatıyla girmişse orayı ancak harabiye götürmüş, Türk harp esnasında kazandığını sulh zamanında feyizlendirmek kabiliyetini aslâ ve kat'â gösterememiştir. Bu, zaten istidad ve kabiliyatının zemin-i tatbiki de değildir. Ahvâl-i mesrûdenin netice-i mantıkiyesi şöyle olsa gerek: Türkiye, hiç bir sebeb-i mazeret olmaksızın ve hiçbir taraftan tahrik edilmeksizin İtilaf devletlerine taammüden ve kasden hücum ettiğinden ve nihayet mağlup olduğundan, gayr-i mütecanis Türk İmparatorluğunu teşkil ve terkip eden akvâm-ı muhtelifenin mukadderatını tayin ve takdir eylemek vazifesini kendisine karşı galip gelen devletlere tahmil eylemiştir. Başlıca hükümât-ı müttefika ve müşterekenin murahhaslarından müteşekkil meclis-i âli, bu vazifeyi bizzat Türkiye'deki akvâmın âmâl ve menâfi-i daimesi ile tevafuk ettiği nisbet ve derecede ifaya hahişgerdir. Lakin meclis kemâl-i esefle şunu görüyor ki: Türk muhtırası bu hususta büsbütün başka mahiyette olan bir takım dini rekabetlere istinad eden mütalaatı ileri sürüyor. Bu mütalaata havale-i sem ve itibar edilse, Osmanlı İmparatorluğunun tamamiyet-i mülkiyesi, bu İmparatorluğun hududu dahilinde yaşıyan Müslüman ve Hıristyanların pek de o kadar nef' ve hayrı için değil, lakin Türk boyunduruğunu asla tatmış olmayan veya bu boyunduruğun nasıl bir siklet ile onu taşıyanlar üzerinde ağır bastığını unutmuş olan adamların hissiyat-ı diniyesine teba'iyet için muhafaza etmek iktiza ediyormuş. Şüphesizdir ki vukuat ile o kadar az tetkik ve teyid olunan bir mutalaaya şimdiye kadar asla tesadüf edilmemiştir. Son harbin bütün tarihi, mütalaa-i mezkûrenin hiç bir esasa müstenit olmadığına delildir. Protestan Almanya'nın, Katolik Avusturya'nın, Ortodoks Bulgaristan'ın ve Müslüman Türkiye'nin komşularını soymak için bir teşebbüsü ve bir ittifakın ehemmiyet ve şümûl-i dinisi ne olabilir? Bütün bu işte, Türk hükûmetinin emriyle vukubulan ve Hıristiyanlığın imhası, mütefekkir bir taassubun eserini hissettiren yegâne vak'adır. Lakin zât-ı

Levent Şahverdi Arşivi

devletleri tam aynı zamanda ve aynı hükûmetin emri ile bir çok bigünâh Müslümanların katl ve itlaf olunduğunu ve bunların adedi ile keyfiyet-i katli ihata eden ahvâlin fecaati, dini bir tarafgirlik gösterildiği hakkındaki şüpheleri tahfif ve hatta izale için kâfi olduğunu beyan buyurdunuz. Binaenaleyh harp esnasında hükûmetler pek az âsâr-ı taassup gösterdiler. İtilaf hükûmetleri ise hiçbir eser-i taassub göstermediler. O zamandan beri bu muhakemeyi tadil ettirecek hiçbir hadise zuhur etmedi. Herkesin kanaat-i vicdaniyesine rağbet olundu. Makamât-ı mukaddese kemâl-i itina ile halel ve tecavüzden masun bulunduruldu. Harpten evvel Müslüman olan akvâm elan bu dine mensup bulunuyorlar. Dine ait olan şeylerden hiç bir şey değiştirilmedi. Değişen yegâne şey merasim-i diniyenin ifasına ait olan şerâittir. Bu şerâit ise İtilaf devletlerinin emr ü murakabelerine icra ve teşmil ettikleri her yerde, her halde iyileşmiştir. Müslüman bir hükûmete ait arazinin küçülmesi bütün memalikteki Müslüman davasına halel iras edebileceği mütalaasının yanlış olduğunu söylememize müsaade olunsun. Mütefekkir bir dimağa malik olan bütün Müslümanlar için Dersaadet'teki tahtına malik olan hükûmetin tarihi, bir menba-ı şeref ve sürûr olmaz. Türk pek az ehli olduğu bir işe erişmeye yeltendi, ve evvelce serdettiğimiz esbâbdan dolayı bu işte bittabi pek az muvaffakiyet gösterebildi. Türk, daha müsait ahvâl dahilinde iş başına getirilsin. Kendi zihniyetine daha muvafık bir muhitte ve daha az müşevveş ve daha az müşkil şerâit tahtında kendi faaliyetinin inkişafına, bir fesâd-ı ahlak ve entrika an'anesi seyyiesiyle kat'-ı alaka ettikten ve belki de bunu unutturduktan sonra meydan versin. Belki o zaman Türk, her daim nefsinde mevcudiyetini bâhir delail ile isbat ettiği şecaat ve itaatten gayri hasaili ibraz suretiyle kendi memleketinin ve dolayısıyla dininin şan ve şaşaasını tezyide muvaffak olacaktır. Zât-ı âliniz- meğer ki hata etmiş olalım- elbette ümitlerimizi anlayacaksınız, muhtıranızın calib-i dikkat bir kısmında memleketinizin vazifesi bundan böyle bütün kuvvetini mütekâsif bir hırs-ı iktisadi ve dimagiye hasr ve vakf eylemekten ibaret olacağını beyân buyurursunuz. Bundan daha heyecan-âmiz ve merak-engiz bir tebeddül tasavvur olunamaz. Eğer zât-ı devletleri Türk ırkına mensup insanlar arasında, bu mühim inkılab ve tekamüle pişvâ olabilirseniz size ibraza muktedir olduğumuz bütün muavenete elbette tamamıyla kesb-i liyakat edeceksiniz. İhtiramât-ı faikamı lütfen kabul buyurunuz.

Clemancau

Bizim bütün düşüncelerimiz, Erzurum Kongresini şu veya bu devlete ricaya, minnete değil, millet kuvvetiyle hakkımızı kabul ettirecek esaslara tevcih idi. Kemal Paşa, Rauf Bey, ben bu hususta daima temasta ve hazırlıkta idik. Dört fırkalı kolordum, en ufak teferruatıyla elimde ve maksada sadıktı. Şark halkı da kemâl-i samimiyetle beraberdi. Bazı tek tük fenalar bittabi her zaman her yerde bulunurdu. Şâyân-ı dikkat olan hükûmeti mahalliyelerdi. Bunlar daima bedbin ve herşey bitmiştir, artık İstanbul hükûmeti ne yaparsa en iyidir kafasında idiler. Bilhassa Trabzon Valisi Ali Galip Bey padişahın

Levent Şahverdi Arşivi

ve İstanbul hükûmetinin bendesidir. Erzurum Valisi Münir Bey azledildi. Bidayette sözümden çıkmıyordu. Fakat kongre işi başlayınca, daha doğrusu Mustafa Kemal Paşa azledilince, ben komitacalık yapamam, diye çekildi gitti. Başladığımız işlerde en şâyân-ı itimad Van Valisi Haydar Bey'den de 21 Temmuz'da atideki şifreyi aldım. Kendisini lazımı gibi tenvir ve Şarkın müdafaasından mes'ul ben olduğum için esir İstanbul'u değil, beni dinlemesini yazdım. Maahaza o da azledildi ya.

21 Temmuz tarihli Harbiye Nazırı Ferit imzasıyla Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekâletine tayin olunduğum emrini 22'de aldım. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerin tensibiyle vekaleti deruhte ettim. 21 Temmuz'da kabine de değişmiş. Sadrazam ve Hariciye Nazırı yine Damat Ferit Paşa, Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Bahriye Nazırı Salih Paşa, Dahiliye Nazırı Adil Bey olmuş. Meclis-i Meb'usan için intihabat yapılmasına karar vermişler. Van Valisi Haydar Bey'den gelen malumatta: "İngilizler Seyyit Taha ile Simko'yu barıştırmış. Seyyit Taha'ya iki top, dört makineli, dört bin mavzer, külliyetli cephane ve kendisi için otuz, Şemdinan (Şemdinli) ahalisi için bin İngiliz lirası vermişler. Rumiye'den Cezireye kadar da beylik vaadetmişler". İngilizler bütün Kürdistan'da tahrikat yapıyorlardı. Gerek Diyarbakır mıntakasında 333 deki kumandanlığım esnasında ve gerekse Erzurum ve Kars üzerinden İran içerlerine 334 harekâtında hemen bütün Kürt aşiretlerine kumanda ettiğimden rüesayı yakından tanırdım. Erzurum'a muvasalatımda bunların güzeşte-i matluplarını tediye ederek, bunların mühimleri nezdine münasıp zabitler göndererek, ahvâli ve bilhassa Şarkın Ermenilere verileceğini, fakat el birliğiyle geçen seneki gibi muzaffer olacağımızı mütemadiyen anlatmakta idim. Hasankale ile Hınıs arasındaki dördüncü aşiret alayı kumandanı Haydar Bey şunu haber verdi:[17] "İngilizler mühim para sarfile Kürt istiklâli için ihtilal hazırlıyorlarsa da hiç birşey yapamıyorlar. Fakat namusumla temin ederim ki buna mani olan şahsiyetinizdir. Eğer sen şarka gelmeseydin bugünlerde Kürtlük meselesi muhakkak patlıyacaktı". Gerçi Diyarbakır'daki Onüçüncü Kolorduyu geldiğimden beri sıkı tutuyorum. Şimdi müfettişlik dolayısıyle bütün şark mıntakası ile daha sıkı ve yakın temasa gelmiş bulundum. Simko'yu İngilizlerin elinden aldım ve Rum havalisine gelen Ermeni ve Nesturilerle müsademelerinde muvaffakiyetini ufak tefek yardımlarla temin ederek Van'a karşı mürettep Ermeni ve Nesturi hareketlerini meflûc kıldım. Ayrı kalan Seyyit Taha dahi bilhare arz-ı sadakate mecbur oldu.

Erzurum Kongresi Açılıyor

23 Temmuz Meşrutiyet bayramı günü Erzurum Kongresi parlak bir surette açıldı. Bugün her tarafta şenlikler yapıldı. Köşk mevkiinde askeri ve milli eğlenceler yaptırdım ve kongre erkânını da davet ettim. Alkışlar arasında geldiler. Kongre ilk ictimaında padişaha ve bilcümle Belediye ve

17 Aşiret Mektebinden mezundu. Kars harekâtında şehit oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Milli Cemiyetlere âtideki beyannameleri yazdılar. Umum kıtaata da tamim ettirdim.

Atebe-i Ulyaya

Vatanın inkisamını, istiklal-i millinin zevalini intaca matuf âmâl ve teşebbüsat karşısında milletin mukaddes taht-ı hilafet ve saltanat-ı hümâyûnları etrafında gayr-i kabil-i tezelzül bir hale teşkil ettiğinin yâr u ağyâr nazarında teyid edilmesi vücûbunu takdir eden Şarki Anadolu vilayetlerince müştereken akdi takarrür edip bütün kaza, liva, vilayet mümessillerini ihtiva eden ve milletin hürriyet ve istiklâlini kazandığı yevm-i mübeccele müsadif bugün ekseriyet-i azimenin huzuru ile ve eltaf-ı sübhaniye ve ruhaniyet-i seyyidü'l-mürselîne istinaden resm-i küşâdı icra kılınan ve bilcümle fırak-ı siyasiye ve âmâl-i hususiye ve şahsiyenin fevkinde bulunan Erzurum Kongresi, milletin ruh ve vicdanına tercüman olmak üzere irade-i milliyenin şeref ve istiklali uğrunda her türlü fedakârlığa âzim bulunduğunu ve buralarda layezal olan hukuk-ı hilafet ve saltanatın muhafaza ve kemâkân bekasını bir gaye addettiğini ve camia-i Osmaniye ve İslamiye'den ayrılmamayı en mukaddes bir mefkûre sayarak kurretü'l-ayn-ı millet olan hanedan-ı celilü'ş-şanlarının ve makam-ı akdes-i hilafetpenahîlerinin etrafında bir kütle-i fedakârî olduğunu takrir ve tesbit eylediğini pür-azim ve iman bir lisanı sadakatle südde-i seniyye-i hilafetpenahîlerine arz eylemeyi birinci vazife sayar ve bu mazhariyetle kesb-i şeref ve bahtiyarî eyler sevgili padişahımız.

23/Temmuz/1335
Kongre heyeti

Bilcümle Belediyelere ve Milli Cemiyetlere

Vatan-ı mukaddesin parçalanması ve istiklal-i millimizin imhası için mevcudiyetimize tevcih edilmiş olan silah-ı gazap ve tehdidi kırmak, ve Ermeni, Yunan ihtirasına karşı milletin azim ve imanından masnu bir sedd-i metin tesis etmek üzere Şarki Anadolu vilayetlerinin muvafakat-i umumiyesiyle bütün kaza, liva vilayet mümessillerinden mürekkep akdi kararlaştırılan ve bilcümle fırak-ı siyasiye ve âmâl-i hususiye ve şahsiyenin fevkinde bulunan kongremiz, tevkifat-ı sübhaniye ve ruhaniyet-i hazret-i peygamberîye istinaden milletin hürriyet ve istiklâlini kazandığı yevm-i mübeccele müsadif bugün açıldı. Camia-i Osmaniye ve İslamiyeden ayrılmamak ve makam-ı hilafet ve saltanat etrafında sarsılmaz bir sedd-i metin teşkil ile Müdafaa-i Hukuk için her türlü fedakârlığı ihtiyara âzim bulunduğunu ve bu azim ve ittihad-ı milliden vatan ve milletin selamet ve istiklalini tulû edeceği ümid-i kavisini arz ve kulûb-ı milletin bizimle beraber bulunduğu kanaatini teyiden tekrar ve maruzatımızın orada münteşir gazetelere da iblağını rica eyleriz, efendim.

23-10/Temmuz/1335
Kongre heyeti

Levent Şahverdi Arşivi

Kongreye Mustafa Kemal Paşa reis intihab olunuyor. Riyaset kürsüsüne mirliva üniforması ve padişah kordonuyla çıkması münasebetsiz bir muameleye kendilerini maruz bırakıyor: Gümüşhane murahhası Zeki Bey riyaset kürsüsündeki Kemal Paşa'ya hitapla: "Paşa, evvela arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunuzu çıkarın da, sonra riyasete başlayın. Tahakkümden korkuyoruz" diyor. Kemal Paşa tabii pek müşkül bir vaziyette kalıyor; o akşam üniformayı atmaya mecbur oldu. Kongrenin resm-i küşadı günü Halit Bey'den aldığım şifre beni biraz müteessir etti. Aynen şudur:

Bizzat paşa hazretlerine mahsustur. Maçka
22/7/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Berâ-yı teftiş Değirmendere cenubundaki Halıcı Mehmet karyesine kadar gittim. Erzurum valisi Mithat Bey'in İstanbul'dan hareket ettiğini ve müreffehen sevki için Kolordudan emir verildiğini haber aldım. Mithat Bey'in iadesi veya ikamete memur edilmesi lazım geldiği Erzurum'da iken Mustafa Kemal Paşa hazretleri tarafından tebliğ edilmiş idi ise de kolordu emrine nazaran hakkında muamele icrasından sarf-ı nazar edilmiştir.

Bir valinin iadesi veya ikamete memur edilmesine Mustafa Kemal Paşa'nın yapayalnız karar vermesine hayret ettim. Fakat en mühim mesele emrimdeki bir fırka kumandanına haberim olmadan böyle bir emir vermesine canım sıkıldı. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldikleri zaman Bayburt'taki Halit Bey'le görüşmeyi rica etmişti. Çağırdım, 10 Temmuz'da geldi, iki gün kaldı, görüştülerdi. Halit Bey bana samimi ve mutidir. Fakat komitece gizli çalışmaya, bir kademe mafevklerle habersiz işler yapmaya da tabiatı manidir.* Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine neler tebliğ ettiğini bana söylemişti[18]. Halbuki Mithat Bey meselesinden daha müthiş işler görüşmüşler. Bunlar vakit vakit patlak verir ve birçok kimseler arasında itimadsızlığı, kırgınlığı ve emr-i kumandada müşkilatı mucip olurdu. Vali Mithat Bey'i tanıyanlardan yaptığım tahkikatta, diğer valilerden noksan ciheti olmadığı ve kuvveti görünce beraber yürüyeceği idi. Beraber yürütmek için ise kuvvetimiz lazım gibi idi. Henüz kongrede bir esas kararlaştırmadan İstanbul hükûmetinin valilerine karşı bir teşebbüsün muvafık- ve bilhassa benim haberim olmadan- olmayacağına Kemal Paşa da hak verdi. Fakat maatteessüf bir kaç gün sonra daha vahim bir haber aldım: Harput Valisi Ali Galip'i öldürmek için Mustafa Kemal Paşa Halit Bey'in tavsiye ettiği Ebülhindili Cafer'i birkaç refikiyle Erzurum'dan Harput'a yola çıkarıyor! Ben tesadüfen bunu haber

* Manüskride "manidir" kelimesinin yerinde "memnundur" yazılıdır. (yn)

18 Kemal Paşa Halit Bey'e diyor ki: "Sen de ben de menkubuz. İstanbul hükûmeti bizi istiyor. Günün birinde Karabekir bizi tahte'l-hıfz İstanbul'a gönderebilir. İkimizin istikbali aynı düşünmeye ve aynı çalışmaya bizi mecbur ediyor. Karabekir'e itimad etme! Şu şifreyi al, icab eden Şarkta vaziyete hakim olmanı temin et. İcabında talimat ve işleri sana yazarım." Bunu bizzat Halit Paşa 1340'da Ankara'da bana anlatmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

alır almaz, geri dönmelerine emir verdim. Ve haberim olmadan, bilhassa bulunduğum mevkide, bu kadar büyük bir teşebbüsü ne ile tefsir edeceğimi evvela Rauf Bey'e sordum. Ordu müfettişliği mesuliyeti bende olduktan maada, kongreye girmek meselesindeki vaziyetimi anlattım. Bu işler şayi olursa çok vahim neticeler olabilecekti. Bir valiyi öldürtmek kararını ferden veren Kemal Paşa'ya karşı ne vaziyet almalı idim?... Bir daha bana haber vermeden, bilhassa mes'ulü bulunduğum mıntakada, hiçbir şey yapmayacağına söz almakla samimiyeti sarsmadım. Fakat maatteessüf sözünde durmadı. 24 Temmuz'da pek münasebetsiz bir ajans aldık. Sadrazam Ferit Paşa hülasa olarak diyor ki: "Altı haftalık Paris'e gaybubetim esnasında Anadolu'da iğtişaş başlamış, şâyân-ı teessüftür". Halbuki, mütareke mucibince, bilhassa Şark vilayetlerinin, bu beyanata istinaden İtilaf devletlerince işgal edilmesine, sadrazam hak veriyordu. Derhal ajansın tekzibini ber vech-i ati Sadarete ve Harbiye Nezaretine teklif ettim. Erzurum Kongresi de Padişaha yazdı.

Erzurum
24/7/1335

Makam-ı Celil-i Sadaret-i Uzmaya
Harbiye Nezareti Celilesine

Bugün varid olan 23/7/1335 tarihli ajansın muhteviyatında zât-ı ulyâ-yı fehametpenâhînin altı haftalık müddet-i gaybûbetlerinde Anadolu'da bir hal-i iğtişaşın vukuu kabul ve buna teessüf-i azîm beyan buyuruluyor. Ahiren vekaleti uhde-i âcizaneme tefviz buyurulan Üçüncü Ordu Müfettişliği'nin ihtiva eylediği Şarkî vilâyât ve elviye-i müstakille mıntakasında hal-i iğtişaştan bir tek eser bile görülmediği cihetle böyle gayr-i vaki ve memleket için badi-i felaket olabilecek bir hadise-i meş'ûmenin ajanslar tarafından neşrinde mutlaka bir hata veyahut arasıra vaki olduğu üzere bir sehiv ve tasni olunduğunu zan ve kabul ediyorum. Mütarekenamenin 24. maddesini aynen burada arz ve tahrire mecburiyet görüyorum: Yirmi dördüncü madde: "Vilâyât-ı sittede iğtişaş zuhurunda mezkûr vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilaf devletleri muhafaza eder". İşte iğtişaş fiilinin makam-ı celil-i sadr-ı devletten kabul ve neşri gibi tarihi ve fevkalede tehlikeli bir hadiseye ehemmiyetle celb-i dikkat eylerim. Vilâyât-ı Şarkiyenin hiç bir tarafında iğtişaş mahiyetinde bir gûnâ macera olmadığından sarf-ı nazar, Harb-i Umumi'den evvel ve mütarekeden sonraki vekayi ve hadisat, âcizlerince tamamen malum olmasından naşi bu mıntakada bugünkü vaziyet-i dahiliyemiz kadar sükunetli ve emniyet-bahş bir safha tasavvur ve kıyas edilemez. Müfettişliğin daire-i nüfuz ve mes'uliyetine müsadif vilâyât ve elviye-i müstakilleden de şimdiye kadar buna dair bir gûnâ rapor ve malumat alınmadığı cihetle böyle bir raporun Babıali'ye de iblağına ihtimal veremiyorum. Herhalde devlet ve milletin hakk-ı mukaddesini vikayeten keyfiyetin lisan-ı resmi-i sadr-ı devletten müstacelen neşir ve tekzibini ve aksi takdirde maazallah memleketin

Levent Şahverdi Arşivi

daima bahane arayan İtilaf kuvvetlerince hemen işgal altına alınması için gayr-i kabil-i red ve itiraz bir vesika-i tarihiye teşkil edeceğine binaen bunun âsâr ve netayicinden pek ziyade memûl olan galeyana ve hunîn vekayi ve hadisata zemin ve sebebiyet verilmemesini pek çok merbut olduğum din ve vatanımın selameti namına zât-ı devletlerinden arz ve istirham eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettiş Vekili Mirliva Kâzım Karabekir

Dersaadet'te Atebe-i Felek-mertebe-i Cenâb-ı Hilafetpenâhîye :

Dün intişar eden 23 Temmuz 1335 tarihli ajansta zât-ı sadaretpenâhînin Anadolu'da iğtişaş zuhur ettiğine ve Kanun-ı Esasi'ye muhalif olarak Meclis-i Mebusan namı altında ictimaat vuku bulduğuna ve hukuk-ı şehriyârî ve menâfi-i âliye-i vataniyeye muhalif olan bu hareketin memurin-i mülkiye ve askeriye tarafından men'i icab edeceğine dair vilâyâta, elviye-i müstakilleye tebliğ kılınan beyanatını hali in'ikatta bulunan kongremiz huzurunda kemâl-i telehhüf ve hayretle mevzubahis eyledik. Cenâb-ı Hakkın bir lutf-ı mahsusu olarak millet-i necibelerinin avakıb-ı umûru derk ve tayakkun eylemesi cihetiyle en sakin zamanlarda bile emsaline tesadüf edilemeyecek derecede sükun ve asayişe mazhar olan vatanımızın hükûmeti seniyemizle düvel-i İtilafiye arasında akdedilen mütarekenamenin yirmi dördüncü maddesi ahkâmına idhal edilmesini adeta temin ve teshil edecek mahiyette bulunan beyanat-ı vakıanın devlet ve memleketin mesu'liyet-i mutlakasını deruhde buyuran zât-ı sami lisanından sudûru, muvacehe-i millete gayr-i kabil-i af ve telafi netayic-i müellime tevlid edebileceğine kanaat ederek hakikate mugayereti ecnebilerin de taht-ı tasdikinde bulunan işbu meselenin lisan-ı kat'i-i devletle tekzibini istirham eyleriz. Makam-ı muallâ-yı hilafete ve saltanatlarına ilelebed muti ve münkad olacağını her suretle teyid ve tecdid eyleyen ve akıbetin havf ve dehşeti önünde milli hissiyat ve efkârını irae eylemek üzere ictima eden ve mümesili bulundukları vilâyât-ı şahaneleri efkârını bihakkın temsil eyleyen kongreyi Meclis-i Meb'usan mahiyetinde göstererek esasen bir seneye karîb müddet tenberi her dakika Kanun-ı Esâsînin madde-i malumesine muhalif hareket eden hükûmetin bigayrı hakkın millete atf-ı cürüm eylemesi hakikatin ne derecelerde tahrif edildiğine bariz bir numunedir. Memurin-i mülkiye ve askeriyenin menâfi-i aliye-i vataniyeyi muhafazayı hadim heyetlerden ibaret olması itibarıyla da aynı gayeyi temine matuf olan mekasid-i milliye için ellerinden gelen suhûlet ve muaveneti ibraz eylemeleri icab ederken men ve zecr ile ihtar buyurmaları ezhân-ı beşerin hüsn-i tevile kudret-yâb olamıyacağı mesaildendir. Millet, ez-her cihet muhill-i hukuk ve muhalif-i siyaset ve ihtiyat olan beyanat-ı vakıanın tashih ve tekzibini ve keyfiyetten Babıali cânibinden kongremize itminanbahş olacak vechile malumat ita buyurulmasını ve müdafaa-i hukuk-ı milliyede iltizamı basiret ve teenni olunmasını ve efkâr-ı umumiyeyi tatmin etmek üzere meclisi meb'usanın bilâ-ifade-i zaman ictimaa davet

Levent Şahverdi Arşivi

edilmesini derkar olan hakk-ı tabiisine istinaden hükûmetten istirham eylemekte yek-zebandır.

(Sevgili Padişahımız) Kongre Heyeti.

26 Temmuz'da Harbiye Nezareti bana soruyor: "Erzurum'da kongre toplanıyormuş. Cihet-i askeriye bunlara karşı ne yapıyor?" Ben de cevap verdim ki: "Halk memleketimizi kimseye vermeyiz diye karar ittihaz ediyor. Bu haklı teşebbüslerinde ben de teshilât-ı lazımede bulunuyorum."

Hükûmetin sadrıazamı sersemce beyanatını ajansla her tarafa neşrederken ve Erzurum Kongresi'ne karşı vaziyet alırken İngilizler de lazımı gibi aleyhimize mümkün olan herşeyi yapmakta devam ediyordu. Bu cümleden olarak Van'daki on birinci fırkadan 26 Temmuz'da bir şifre geldi :

24/7/1335

15. Kolordu Kumandanlığına:

1- Seyyit Taha'nın Şemdinan kazamız dahilinde ve hududa üç saat mesafede kâin Mazird köyüne (Harita da bulunamamıştır) İngiliz-Revandiz hâkim-i siyasi ile geldiği ve orada bulunduğu hâkim-i siyasinin Şemdinan Kaymakamı Mehmet Efendi'ye Şemdinan ve havalisinin İngilizlerin idare ve himayesine verildiğini ve oradaki memurlarla Osmanlı asker ve jandarmasının hemen kazayı tahliye ederek Van'a gitmelerini mektupla bildirdiği.

2- Hakkari Jandarma kumandanı miktar-ı kâfi milis ve jandarma ile Deyr'den 19/7/1335'te Şemdinan'a hareket etmiştir. Buradaki bir zabit kumandasında yirmi neferlik müfrezemize icabında hükûmet-i mahalliye ve jandarmaya müzaheret ve muavenet etmesi emir ve tekid edilmiştir.

11. Fırka Kumandanı Cavit

Aynı gün Trabzon mevki kumandanlığından da şu şifre geldi :

Trabzon
25/7/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1- Gece nısfü'l-leylden sonra saat dörtte Trabzon Jandarma Kumandanlığından alınan bir tezkerede tahminen derununda elli altmış kişi bulunan üç motor Görele ile Vakfıkebir arasındaki sahili ateşe tutarak asker çıkarmak istemişlerse de gerek jandarmaların ve gerekse ahalinin müttehiden mukabelelerinden naşi muvaffak olamadıkları ve Trabzon istikametine gelmekte olduklarından kuvve-i muavine taleb etti. Elde bulunan kuvvetten bir zabit kumandasında onbeş nefer sevk edildi; gündüzün hiçbir taraftan bu gibi motor görülmediğinden tedabir-i ihtiyatiyeden olmak üzere bu akşam da aynı miktarda kuvvet verilmiştir.

Mevki Kumandanı Ali Rıza

Levent Şahverdi Arşivi

Rawlinson'un Silahları Teslim Alma Teşebbüsleri

Aynı zamanda Kötek'te (hudutta) bulunan ve hâlâ Ermenistan dahilinden fazla sürgü kolu, kama ve saireyi nakil için yerinde bizzat uğraşan ve fakat Ermenilerin katliamına karşı protestolarımı sükutla geçiştiren Rawlinson'dan da telefonla şu yazdırıldı :

Kötek
26/7/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

> Lüzumu miktarda iş görülmemiştir. Sarıkamış'ta tren-i mahsus bir karakol muhafazasında bekliyor. Sahra treni İngiliz zabiti muhafızile hududa geldi. Top parçalarını almak için sizin karakol trenin geçmesine müşaade etmiyor. Top parçalarını yolun bozuk mahallerinden aktarma için Zivin'deki kumandan asker vermiyor. Yolun temizlenmesi için son günlerde efrad mevcudu kifayet etmiyor. Ve onun için hiç yapılmasını değil nakline acele bir çare yoksa İstanbul'a komisyon-ı âliye top parçalarının isteyerek tehir edildiğini bildirmek vazifemdir.
>
> Kaymakam
> Rawlinson

Ermeniler hudutta top atıyor, "Sivas'a" diye bağrışıyorlar. Her tarafta mıntakama karşı da tecavüzlerin olduğu bir zamanda, Rawlinson'un yerinde başka biri olsa, yaptığının ne sersemlik olduğunu anlar. Fakat yalnız Rawlinson mu? Hatta yalnız İngilizler mi? Herif uhdesine düşen vazifeyi –belki muvaffak olurum diye– hâlâ çırpınarak yapıyor. Bu sade-dilliği ancak Türklerden yapan bulunur. Geçen sene Kars'ın zaptında İstasyonda zengin bir tren bir alayın gözü önünde kendilerini iğfal ederek kaçtı gitti. Bizzat alay kumandanı trenin başında! Ermeni memurlar diyor ki: "Kumandanımızla yapılan şerâitte trenimiz serbesttir ve şimdi hareket edecektir". Bizimkiler aktl edip, hiç olmazsa ben dahi Kars'ta bulunduğum halde, haber bile vermiyorlar. Halbuki kendi kararlarıyla derhal bütün Ermenileri esir ve treni zaptedecekler, bana da yaptıklarını haber vereceklerdi. Keza şurada burada İngilizim diye görülenlerin Ermeni casusudur diye derdesti de muvafıktı. Bu basit işi, birde bir İngilizin yaptığı şu hüneri mukayese aklıma geldi. Rawlinson'u takdir ettim. Fakat henüz Erzurum Kongresi'nden milli bir karar alınmadığı için Rawlinson' bir komedi tertip ettim. Şemdinan meselesi için Onbirinci Fırka kumandanlığına ve Van valisine şunu yazdım: "İngiliz kıyafetli adamın Ermeni olması da melhuz bulunduğundan, tahkikiyle, böyle zuhur ederse derhal tevkifi ve hükûmetçe malumat olmaksızın yapılacak bu kabil tecavüzlere mani olacak tedbir ittihaz olunsun". Trabzon sahiline çıkan çetenin de Batum ve civarında teslih edildiği haber alınan Rum ve Ermeni çeteleri olması melhuz olduğundan Harbiye Nezaretinin nazar-ı dikkatini celbettim. Silahların nakliyatı için de şöyle hazırlık yapmıştım. Bugün icrasına başlattım:

Levent Şahverdi Arşivi

1- Bir miktar lüzumsuz sürgü kolu ve kamaları bir trene tahmil ve iki zabit ve birkaç nefer muhafızla hududa göndermiştim. Fakat ne asker ve ne de halk tarafından yolda tahrip ettirdiğim yarmadan nakli için muavenet edilmemesini ve Ermeni trenlerinin de hududumuza sokulmaması emrini vermiştim.

2- Birkaç zabiti de köylü kıyafetine sokarak civardan bulacakları köylülerle beraber trene hücumla zabitleri bağlayarak tren hamulesini dağlara kaçırsınlar. Trendeki İngilizlere de bir şey yapmıyarak yalnız sözle ve işaretle korkutsunlar.

3- Erzurum ve Pasinler (Hasankale) Müdafaa-i Hukuk heyetleri ve halkı hükûmete müracaatla, silahlarımızın trenle gittiğini gördük, Ermeniler katliam yaparken biz buna razı olamayız diye şedit müracaatlar yapsınlar. Hükûmet de bana ve İstanbul'a yazsın.

4- Erzurum Kongresi artık silah verilmez diye milli kararı versin.

5- Ben üçüncü madde temin olunmuş addıyla Harbiye Nezaretine ve Rawlinson'a şunları yazdım :

Erzurum
26/7/1335

İngiliz Kaymakamı Rawlinson Cenaplarına

Ermenilerin hududun öte tarafındaki ahali-i İslamiyeye karşı yaptıkları mezalim ve fecayiin işidilmesi ve hududumuzun pek yakınında bile İslam kanlarını akıtmaktan çekinmediklerinin hudut üzerindeki asker ve ahali tarafından görülmesi, İslamlara attıkları mermilerin hududumuz içerisinde askerimiz arasına kadar düşmesi ve İslamlar hakkında tatbik ettikleri bu imha hareketiyle beraber Sivas'a kadar gidecekleri vesaire hakkında da bin türlü şayialar çıkarmaları halk üzerinde pek fena tesir yapmış olduğunu evvelce arzetmiştim. Ahvâl bu merkezde iken sürgü kolu ve kamaların trenle Sarıkamış üzerinden sevkedilmekte olduğu haberi hasıl olan heyecan ve galeyanı bir kat daha arttırdı. Bunların Ermenilere verilerek İslamların bir daha Ermeni celladlarının bıçakları altında bırakılacağı ve sağ kalanların da amele olarak çalıştırılacağı gibi bir fikir hasıl etti. Eslihanın Ermeni içerisine gönderilmesine her suretle mümanaat edileceği hakkında pek çok kıylükaller ve müracaatlar vaki oldu. Şu ahvâle karşı pek müşkil vaziyette kaldığımdan keyfiyeti ve sürgü kolu ve kamaların trenle sevki kabil olamıyacağı gibi karadan Trabzon'a gönderilmesine de ne derecede muvaffakiyet hasıl olacağını kestiremediğimden sulhün akdine kadar Erzurum'da İtilaf Mümessillerinin nezaret ve kontrolü altında depo edilmesi münasip olacağını ve burada bu suretle muhafazası mes'uliyetini deruhde edeceğimi Harbiye Nezaretine arzettim. Halkın İngiliz kavm-i necibine karşı olan itimad ve hürmetinin tezelzüle uğramaması ve Ermeniler tarafından İslamlara yapılan mezalim ve azgınlıklar dolayısıyla hasıl olan endişe ve galeyanın teskini için zât-ı âlileri tarafından da bu husus Dersaadet İngiliz Karargâh-ı Umumisine tek-

Levent Şahverdi Arşivi

lif buyrulursa ahvâle karşı en muvafık ve samimi bir iş yapılmış ve yine sürgü kolu ve kamaların daimi nezaretiniz altında kalmasıyla maksad da temin edilmiş olacağını ve bu tarz-ı hal ile âcizlerine karşı da büyük bir iyilik yapılmış olacağını arz eyler ve hissiyat-ı samimânemin kabulünü rica ederim.

Kâzım Karabekir

Rawlinson telefonu alınca otomobil ile Erzurum'a hareket eder. Pasinler Belediye heyetinden ve Erzurum Müdafaa-i Hukuk heyetinden yazılmasını istediğim şeyler vilayetten ayın 26'sında geldi. Fakat maatteessüf her iki müracaatın da nihayetlerine mes'uliyeti bana atarak işin içinden çekilmek tarzında fıkralar ilave ederek göndermişler. Aynen şunlardır:

Kazamızla hem hudud olan Elviye-i Selâse'de Ermenilerin unsur-ı İslamı katil ve ifna eyledikleri delail-i muknia ile sabit iken mıntakamızda bulunan esliha ve cephaneninin Kötek tarikiyle mahall-i mezkûra sevkine dair alınan haberler efkâr-ı İslamiyeyi tehyice bırakmıştır. Bunlar yakın bir atide bizlerin de Elviye-i Selâse halkı gibi aynı akıbete dûçâr edileceği kanaatini vermiştir. Hukuk ve namusu milliyemiz taht-ı temine alınmadıkça esliha ve mühimmattan bir tek fişek bile ita edilemeyeceğini şimdiden arzeder, şayet behemehal sevki lazım geliyorsa kolordu nezdinde şiddetli teşebbüsatla ya büsbütün verilmemesi veyahut idare-i zalimesini her suretle takyid edecek olan bu mühimmatın Trabzon veya sair tarikle sevki esbabının istikmalini istirham eyleriz.

25 Temmuz 1335
Pasinler Belediye Reisi Derviş
Müdafaa-i Milliye Reisi Bekir Fikri
Eşrâftan Hacı Ahmet, Hacı Mevlut, İmamzade Ahmet

Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin 25 Temmuz 1335 tarihli tezkeresi:

Bugün ahaliden bir heyet cemiyetimize müracaat ederek mevcut eslihanın süratle Kars'a nakli için İstanbul'dan makam-ı aidine emir verildiği istihbar olunduğunu ve sulh-i umumî takarrür etmeden Vilâyât-ı Şarkiye'deki İslam hukuku tamamıyla temin edilmeden milletin buradaki silahların teslimine kat'iyen muvafakat eylemiyeceğini ve şayet bu emr-i vaki tatbike konulacak olursa bunun hükûmet eliyle milleti silah ve ordusundan tecrid edilerek düşmana teslim edileceği manasında telakki olunarak eslihanın nakline kat'iyen mümanaat olunacağı ve bu takdirde halk efrâd-ı ailesini düşmanın eyadi-i zulmüne bırakmamak için kendi eliyle öldürdükten sonra düşmana mukabele edeceğini beyan ve hükûmetin bu emri mevki-i tatbike vaz etmeyeceğini ümid etmekle beraber bu hususun cemiyetimiz tarafından tekrar hükûmetin nazar-ı dikkatine arz edilmesini talep eyledi. Cemiyetimiz bu nokta-i nazara tamamiyle iştirak ettiğinden yakın bir mazide memleketin garbinde tahaddüs eden vaziyet-i malumeye

Levent Şahverdi Arşivi

düşürülmemesi için cihet-i askeriyenin bu muhik talebin iblağı istirham olunur. Ferman.

Vilâyâtı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı
Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi

Bu müracaatları ben İstanbul hükûmetine ve Rawlinson'a bildirerek millet silah vermiyor diyerek işin tarafımdan yapıldığını güya setredecektim. Millet silah vermiyor! Ne kadar kuvvetli bir istinadgâh. Buna karşı herşey biterdi. Fakat bir kumandan gelmiş, burada kafa tutuyor kanaati her cüreti arttırır, zayıf bir teşebbüs oluyordu. Gerçi ben muhafazasına mecbur olduğum milletin selameti için kararımı vermiş, üç ayı mütecaviz bir zamandan beri İstanbul'da İngilizleri de atlatıyordum. Ve istiyordumki, iş patlak verdiği zaman Erzurum Kongresi buna karar vererek, işi milli bir karara alsın. Halbuki kongre daha bu kararı vermediği gibi. halka söyletmek istediğim şeyler de isbatlı, şahitli uhdeme verildi. Pasinliler mecburiyet varsa Trabzon tarikini gösteriyor, Erzurumlularda cihet-i askeriyenin bu muhik talebinin iblağı diye beni gösteriyor. Vilayet de bu müracaatları, "esliha ve cephanenin Elviye-i Selâse'ye nakli hakkındaki haberin beyne'l-ahali heyecan husulune badi olduğundan ve ifadât-ı saireden bahisle" diyerek, bir tezkereye leffen bana gönderiyor.

Aleyhime hüccet olan bu vesikaları –çektiğim müşkilatı yeni nesil görsün diye– hatıratıma koydum. Ve işi bizzat milli mecraya koymak üzere, derhal (Aynı 26 Temmuz'da), ahali namına bana bir heyet gönderilmesini temin ettim. On bir zattan mürekkep olan bu heyette belediye reisi ve müftü bulunuyordu. Dedim ki : "Muhterem vatandaşlar! Silahlarımızı vermediğimi ve vermiyeceğimi biliyorsunuz. Fakat millet silah vermiyor demek büyük bir kuvvettir. Sizler için de ebedi bir şereftir. İstediğim tahriri müracaatlarda millet görünmüyor. Talebi cihet-i askeriye gösterirsek zayıf olur. Benim şahsımla kaim bir iş telakkisi herhalde hayırlı ve şerefli olmaz. Bizzat Rawlinson'a gidiniz ve deyiniz ki, bir taraftan hudut boylarında Ermeniler İslamları kesiyor, bir taraftan silahlarımızı istiyorsunuz. Sulhümüz akd edilip mukadderatımız belli olmadan azgın Ermenilerin karşısında tek bir fişek bile veremeyiz. İzmir gibi kurban gitmeden ise merdane ölüm bizim için daha müreccahtır." Heyet bunu muvafık buldu. "Şu sözleri bana da bir söyleyin bakayım" dedim; söylediler. Kendilerini takdir ettim. İşte böyle; "şimdi doğru Rawlinson'a! Hem biraz çıkışın. Herif üç beş İngilizle silahlarımızı alacak, bu ne rezalet!" dedim. Gittiler. Ben de ferahladım. "Bu akıl daha iyiymiş" dedim. Bir müddet sonra heyetten belediye reisi ve müftü geldiler. Diğerleri Rawlinson'u ziyaretten sonra dağılmışlar. "Nasıl, Rawlinson şaşırdı kaldı mı?" diye sordum. "Biz yanına girer girmez ayağa kalktı, yumruklarını sıktı, bir şeyler haykırdı; tercüme ettiler: Bakayım silah vermeyen siz misiniz. İngiltere'ye yazacağım, Trabzon'a yüz dretnot gelecek, Erzurum'a üçyüz bin İngiliz gelecek, hepinizi mahvettireceğim. Şimdi bana söyleyin silahlar verilecekmi yoksa şimdi yazayım mı?" diyormuş. "Ne âlâ, siz de veriştirmişsinizdir" dedim.

Levent Şahverdi Arşivi

Maattessüf hiç düşünemediğim bir berbatlığı yapmışlar. Sıkıla sıkıla anlattıklarına göre, Rawlinson'un tepinmesi, yumruk sıkması, haykırması bizimkilerin sinirlerini gevşetmiş, demişler ki: "Silah işine biz karışmıyoruz. Onu Karabekir Paşa ile halledin!" Rawlinson elini kafasına vurmuş ve bir uzun ferahlık ıslığı öttürmüş. Heyeti oturtmuş, sigaralar ikram etmiş ve sözünü ahbapça edâ ile devam ettirerek: "Şu halde demek şarkın başına belayı Karabekir getirecek desenize! Size namusum üzerine söz veriyorum. Erzurum'u kat'iyen Ermenilere verdirmem. Yalnız bir parça yer vermekle işi kurtarırım. Fakat bir şartla Şu Karabekir'i öldüremez misiniz? Bunu yaptığınız gün dediğimi Paris'e, Londra'ya yazarım ve diyorum ya namusumla söz veririm Erzurum'u Ermenilere vermeyiz!" Heyet şaşkın bir halde ne yaptıklarını ve ne yapacaklarını şaşırırlar. Rawlinson devamla: " Öldüremezseniz taşlayın, istemeyiz diye nümayiş yapın, İstanbul'a yazın, velhasıl bunu Şarktan attırın. Erzurum'u ancak böyle kurtarabilirsiniz" demiş. Heyet birbirine bakakalıyor. Çıkıyorlar, dağılıyorlar. Bana da tam haberi geliyor. Rawlinson'un yalnız kaldığı zaman yanındaki İngiliz zabitine de: "Bu Karabekir, bizi adamakıllı atlatmış, yazıklar olsun!" dediğini refakat zabiti haber verdi. Akşama doğru Zivin'den Nişancı alayı kumandanı şu telefonu verdi:

Zivin :
26/7/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1- Bugün 9 evvelde Taşkesen İstasyonu civarında vagonların bulunduğu mahalle ahaliden on kişi gelerek vagonda bulunan mekanizma ve kamaların kendilerine teslim edilmesini muhafız bulunan Mehmet Ali ve Kâmil Efendilerden taleb etmişlerse de zabitan muhalefet ve maiyetlerindeki efrâdı ahaliye silaha davranmış bunun üzerine ahalinin işareti üzerine civar tepeleri tutmuş olan ahaliden 300-400 atlı gelerek mezkûr zabitanı ve istihkam bölüğü efradından yedi neferi kollarını bağlıyarak götürmüşlerdir. Trende mevcut telefoncuyu da makinesiyle beraber götürmüşlerdir.

2- Taşkesen İstasyonu'nda mevcut makinenin makinistini tehdit ederek mekanizma ve kamaların bulunduğu vagonu taktırarak Haydaranlı'ya götürdükleri ve oradan arkalarıyla sandıkları dağa çıkardıkları.

3- Ahalinin hangi köylere mensup bulundukları beraberlerinde götürmüş oldukları zabitan ve efrad ve sandıkların ne tarafa götürüldüğü mechuldur.

4- Vagon başında bulunan İngilizlere hiç bir şey yapılmamıştır.

5- Mahall-i mezkûrda cereyan eden vakayı tahkike memuren gönderilen zabitin bâlâdaki raporunu arzederim.

Nişancı Alay Kumandanı Binbaşı Emin

Komedinin bu kısmı iyi tatbik edilmiş. Memnun oldum. Derhal vakayı ehemmiyetine mebni Harbiye Nezaretine, Rawlinson'a ve her tarafa ilan ile

Levent Şahverdi Arşivi

ikinci vahim bir vakaya meydan verilmemek üzere sürgü kolu ve kamaları havi trenin Erzurum'a celb emrini verdiğimi bildirdim. Huduttaki on ikinci fırkaya ve Nişancı alayına da emir verdim ki, civar ahaliye lazım gelen nasihatlerde bulunularak halkın teskini ve eslihanın Ermenilere geçirilmeyeceğinin anlatılması ve müfrezeler çıkarılarak ahali tarafından götürülen sürgü kolu ve kama sandıklarının buldurtulması ve münasip bir müfreze muhafazası altında Erzurum'a iade olunsun. (Tren gittiği gibi bir muhafız müfreze ile 28 akşamı Erzurum'a geri geldi. Beraber giden bir mülâzım-ı evvel İngiliz ile bir kaç İngiliz neferi de beraber). Rawlinson'a yazdığım tezkere aynen şudur:

Erzurum
27 Temmuz 1335

İngiliz Kaymakamı Rawlinson Cenaplarına

Dün (26/7/1335) saat 9 evvelde Taşkesen İstasyonu civarında sürgü kolu ve kamaların bulunduğu vagonların yanına ahaliden on kişi gelerek ve dünkü raporda arz edilen esbâbı dermeyan ederek işbu esliha malzemesinin hiç bir yere gönderilemeyeceğini memuru bulunan zabite söylemişler ve almak istemişlerse de zabitan ve efradımız tarafından şiddetle muhalefet ve mümanaat olunması üzerine mezkûr ahalinin işaretleri ile civar tepeleri tutmuş olan ahaliden 3-4 yüz kadar adam gelerek zabitleri ve muhafız efradı kollarını bağlıyarak cebren tutup götürmüşler. Ve istasyonda bulunan makinisti tehdit ederek bir makine ile vagonları Saydeli'ye sevk etmişler ve oradan arka ile sandıkları dağlara çıkarmışlardır. Bu vaka civar kıtaat tarafından haber alınır alınmaz derhal kuvvetli takip müfrezeleri çıkarılmıştır. Öteye beriye atılmış olan işbu malzeme müfrezeler tarafından taharri olunarak toplattırılmakta ve Erzurum'a celbedilmek üzere Hızırilyas istasyonunda ihzar olunan vagonlara tahmil edilmekte olduğunu arzeder ve bu vesile ile de takdim-i ihtiramat eylerim kaymakam bey.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Rawlinson yanındaki İngiliz zabitine İngilizce diyor ki: "Karabekir yamanmış. Aylardan beri bizi oynattı. Herşey onun kafasından çıkıyor. O burada kaldıkça bizim bir halt edeceğimiz yok." Bunu irtibat zabiti işitiyor. Geldi, haber verdi.

Mustafa Kemal Paşa'ya da bu silah vermek komedyasının üç ayı mütecaviz zamandan beri olan safahatını ve son garabetleri anlattım. Kongre dahi bu hususa hâlâ karar vermediğinden, işin olduğu gibi uhdemde kaldığını. Rawlinson'la çatışacağımızı, gerçi bu vaziyet şahsım için şerefli ise de, vaktiyle milli bir karar şeklinde göstermemekliğimizin de iyi olmadığını söyledim.

27 Temmuz'da Rawlinson ziyaretime geldi. Pek kurnaz davrandı. Taaccüple, "Bu ne hal?" diye söze başladı. "Köylüler silahları yağma etmişler. Bizim İngilizlerin gözü önünde vak'a cereyan etmeseydi oyun olduğuna şüphe edecektim. Fakat Erzurumlular biz silah işine karışmayız dediler, ne

Levent Şahverdi Arşivi

dersiniz?" Dedim ki: "Sen Erzurumluları bilir misin? Dün bana geldiler, hele bir tek silahımız gitsin de bak, diye adeta beni tehdit ettiler. Eğer size aksini söylediIerse mutlak bir oyunları vardır. Sana samimi söyleyeyim bu adamlar benim de senin de başını taşla parçalarlar. Ben onlardan korkarım. Artık silah ve cephane sözlerini bırakalım." dedim. Rawlinson mütehayyir görünerek : "Galiba bizim ikimizin de başını bu herifler bir gün kıracak. Ne belalı bir vazifeye düştüm. Vaziyeti İstanbul'a yazdım. Bakalım İstanbul kumandanlığı ne diyecek? Eğer Türkiye için vesile arıyorlarsa ihtimal bir yeri işgal ederler: Mesela: İstanbul'u! Gerçi orası da esasen işgal altında amma" dedi. Dedim: "Bir yeri işgal için evvela vesile aramak zahmetine lüzum olmadığını, İzmir, Antalya ve daha evvel de İstanbul'un işgali gösterdi. Siz hakikat-ı ve hissiyât-ı milliyeyi, bildirdiğim vechile, yazarsanız, hüsn-i niyet besliyorlarsa kabul ederler. Bugün Ermeniler hudut boylarında katliamlar yapar, hududumuz dahiline top atar, postalarımıza taarruz ederken halkın endişe ve galeyanı haklı değil midir? Ben müşkilatı Harbiye Nezaretine yazdım ve Erzurum'da sizin kontrolünüz altında muhafazadan mes'uliyeti kabul ettim. Siz de bu makul teklifi yazarsanız münasebetsiz hiç bir hal zuhur etmez." Rawlinson dedi: "Yazdım. Bir daha da yazarım. Bolşeviklerden mühim haberler var. Bahr-i Hazer sahiline hakim oldular. Krasnovodsk'u aldılar, Petrofsk'u aldılar. Petrofsk havalisindeki gönüllü ordu da Bolşevik oldu. Artık Ejderhan'la irtibatta bulunuyorlar. Erzurum'daki iki Rus zabiti Denikin'e merbut değilmiş. Şimalden gelen Bolşevikler arasında Alman, Avusturya, Macar esirleri de var. Türkistan'da Merv, Afganistan'da Kabil şehirlerini işgal ettiler, oraları da Bolşevik yaptılar. Hindistan'da şimalinde meşhur bir şehri de işgal ettiler. Enver de Timurhan Şura'ya gelmiş. Bugün Bolşevik cephesi Hindistan'dan Oltu'ya kadar demek. İranda da ahali kısmen Bolşevik oldu. Oralarda General Beach uğraşıyor. Her tarafta teşvikat var. Bu Enver'i öldürmeli. Kâinâtı karıştırıyor. Elime geçse ben öldürürüm." Rawlinson bu ifadeleri söylerken bende yaptığı tesiri de tetkik ediyor, gözleriyle her hareketimi kontrol ediyordu. Ben saf bir bakışla : "Şu bir yığın havadis arasında bir kelime var ki bir türlü anlayamadım. Oltu'nun bu işlerle münasebeti ne?" dedim. Rawlinson: "Cephe! Cephe! Bolşevik Cephesi! Hindistan'dan Karadeniz'e kadar oldu veya olacak" diye söylendi. "Paris Kongresinde Amerika, Kafkasya ve Türkiye mandasını kabul etmişse de Amerika ayanı "Biz Avrupa işine mecburiyet olmadıkça karışmayız." diyerek kabul etmemişler. Şu halde iş zavallı İngilizlere kalacak. Zaten Amerikalı'lar İslamları idare edemez. Bu hususta İngilizlerin tecrübesi olduğu gibi idaresinde milyonla İslam vardır."

"Bolşevik cephesi tesisi için mi İngiltere bu külfete katlanacak. Manda'dan maksat nedir?"

"Manda demek hükûmetin merkezinde büyük kumandanlık ve Erkân-ı Harbiyesi bulunacak ve tabii arzusunu icra için bir miktar kuvvet de bulunur. Mesela Mısır, Irak, Hindistan'da hep oradaki milletlerin asayişi için uğraşıyoruz."

"Bu manda ne zaman olacak? Bunun için kime mütalaa sordunuz?" Merkez-i hükûmetinizde büyük kumandanız, erkân-ı harbiyeniz ve askeri-

Levent Şahverdi Arşivi

niz, donanmanız var. Mandayı ilana mani olan silahları toplamak, şarktan Ermenileri, Garptan Rumları saldırarak Türk'ü boğdurduktan sonra mı ilan edilecek? Bak halk kongrede. Onlar da milli mukavemeti ilan ediyorlar."

"Biliyor musunuz İngilizlerin kaç dretnotu vardır ?" dedi.

Cevaben: "Türk yılmaz" dedim[19]

"Bu ne demek!"

"Her Türk bir dretnottur demektir, milyonlar dretnotuna manda olur mu?"

Rawlinson yutkundu. "Kahveniz pek güzeldi, bir daha emreder misiniz." dedi. Kahve ve sigarasını havai sözlerle içerek veda etti. Kemal Paşa'ya gitmiş, onunla da çekişmişler.

Erzurum'da casusluk etmesi muhtemel unsurdan bir kaç meyhanece Rum'u da defettirmiştim. Fakat Rawlinson'un yanındaki tercümanlar bilhassa şâbb-ı emred bir Rus zabiti heryere girip çıkıyor. Envai maskaralıkla Rawlinson'a iyi malumat verdiği gibi mürettep propagandaları da halka işaaya vasıta oluyordu. Casusluk ve boşboğazlık hususlarında zabitanımız bile pek cahil. Her hafta oynanan piyeslerimiz arasına bir de casus piyesi koydurdum. Rawlinson'la mülakatımızda silah meselesi, Bolşevikler hakkında malumat ve manda gibi üç esas vardı. Çıkan netice şu idi: Siz Bolşeviklere, Enver'e bel bağlayıp silah vermiyorsunuz. Halbuki İngiliz mandasına girmiş bulunuyorsunuz ve İngilizler İran'ı da elinde bulunduruyor. Bolşeviklere karşı Hindistan'dan Karadeniz'e kadar hudut çizilmiştir. Harbiye Nezaretine atideki şifreyi yazdım:

Erzurum
28/7/1335

Harbiye Nezaretine

> Erzurum İngiliz mümessili Kaymakam Rawlinson, 27 Temmuz 1335'te ziyaretime gelmişti. Esna-yı muhaverede manda hakkında şu beyanatta bulundu: "Paris Kongresinde Amerika, Türkiye ile Ermeni, Azerbaycan ve Gürcü mandasını kabul etmişti. Fakat son havadise nazaran galiba Amerika ayanı bunu kabul etmemiş. Şu halde İngiliz mandası olacak demektir. Esasen Amerika, İslamları sevk ve idare edemez, halbuki İngilizlerin bu bâbdaki tecrübesi büyük olduğu gibi taht-ı idaresinde milyonla İslam vardır" dedi. Mandadan maksadın ne olduğunu sordum. Cevaben mesela Kafkasya'da büyük bir kumandanlığımız bulunuyor. Ayrıca da Azerbaycan, Gürcü ve Ermeni Cumhuriyetleri nezdinde birer kumandan ve Erkân-ı Harbiyesi bulunur. Tabii asayişin temini ve arzu edilen mevaddın tatbiki için de bir miktar kuvvetimiz olur, dedi. Ve misal olmak üzere Mısır, Irak, Hindistan'da İngiltere'nin sırf insaniyet için çalıştığını ve asayişin idamesi ile oradaki akvamın refahına uğraştığını söyledi. Mandaya ait muhavere bu kadardır. Bendenize şimdiye kadar vaziyet-i siyasiyemiz hakkında hiç bir malumat verilmediğinden ber vech-i ati bazı

19 İstiklal harplerinde ruhlu marşlarımızı noksan görerek *Türk Yılmaz*'ın güfte ve bestesini bizzat yapmak ihtiyacında kaldım.

Levent Şahverdi Arşivi

maruzatta bulunmayı vazife-i namus ve hamiyet bildim: Hükûmetimizin bahsedilen mandaların mahiyetinden haberi var mıdır? Yoksa imha-yı tedrici ile günün birinde her varlığımızın, namusu milli dahi dahil olduğu halde, ikmal-i enfâs karşısında bîsûd çırpınacak veya zelilâne bir Mısır idaresi mi kabul olunacaktır.

Her halde Mısırlıların, Hindlerin asırlardan beri uyuşmuş ve sefahat ve mezelletle meşbu hûn-ı urûkunda bile bir cûşiş-i hamiyetmendane ve bir gayret-i dindarane görülürken muazzam bir tarihe ve esaret kabul etmez bir seciye ve ahlâka malik olan koca bir milleti bir tevekkül ve teslimiyet ile kendi elimizle zincir-bend-i esaret etmemek için ahvâlin pek basiretkâr ve azm ü metanetle karşılanması mütalaasında bulunduğumu arz eylerim.

Kâzım Karabekir

Rawlinson'un beyanatından başka bazı alametler de İngiliz mandasının teessüs etmekte bulunduğunu gösteriyordu. Mesela, Sadrazamın Paris'ten kovulması, İstanbul'dan geçen bazı Lehistan, Çekoslavak rical-i siyasiyenin "Hangi sulhu bekliyorsunuz. İçinde bulunduğunuz hal sizin için temadi edecek bir şekl-i sulhtur!" tarzındaki beyanatı... Gürcüler, Ermeniler, Azerbaycan'ın akılsız Müsavat hükûmeti İngiliz mandasını kabul etmişlerdi. Damat Ferit'in, Padişah Vahideddin'in de bunu kabul ettiklerine şüphe etmiyordum. Hususiyle İstanbul'da İngiliz Muhipler Cemiyetinin teşekkülü, matbuatın manda münakaşaları vaziyetimizi gösteriyordu. Bu delilleri Erzurum Kongresi azalarına, müdafaa-i hukuka lazımı gibi anlattım. Ve herhangi bir mandanın, isterse Amerika'nın olsun, ilk iş olmak üzere Şark vilayetlerimizi Ermenistan ve Pontus yapacağını ve silahlarımızın –Ermeni katliamına rağmen– toplanmak istemesinin esbabı da bu olduğunu izah ettim. Ekseriyet mandanın, kimin olursa olsun, aleyhine tamamiyle dönmüştü. O kadar ki Erzurum Kongresi Beyannamesinin yedinci maddesi tesbit olunurken "... bir devletin fennî, sınai, iktisadi muavenetini memnuniyetle karşılarız" cümlesine bile itirazla: "Bu ne demek, bir manda mı kabul ediyoruz" bağıran olmuş ve cümle "herhangi devletin" tarzında tesbit olunmuştur. Erzurum'da milletimizin istiklâli için esas kurulurken, İstanbul Hükûmetinin, milli kuvveti takdir etmeden, Mandayı kabul ettiğine ve Şarkî vilayetlerin terkine razı olduğuna devam eden muhaberat şahit olacaktır. 28 Temmuz'da Harbiye Nezaretinden aldığım ve cevaben yazdığım şifreler :

Harbiye
27/7/1335

Gayet müsteceldir :

Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekaletine

Ermenilerin Sarıkamış'ta mühim kuvvet tahşid ve silah mühimmat iddihar eylemekte oldukları ve bu kuvvetle Çakırbaba-Soğanlı tarafından

Levent Şahverdi Arşivi

taarruz edecekleri ve Kars civarındaki İslamları derdest ve tevkif ederek mahv ve ifna eyledikleri Erzurum Jandarma Alay Kumandanlığının iş'arına atfen Umum Jandarma Kumandanlığından bildirilmektedir. Bu bâbdaki istitlaatın iş'arını rica ederim.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Şube: 1

Harbiye Nazırı Namına Faik

Erzurum
28/7/1335

Harbiye Nezaretine

Ermeniler Kafkasya dahilindeki İslamlara her tür mezalim ve fecayii yapmakta ve az çok mukavemet gördükleri mahallere sunûf-ı muhtelifeden mürekkep kuvvetler sevk etmektedirler. Bu maksatla Nahçivan, Şerur mıntakalarına ve Kağızman, Oltu havalisine kuvvetler celb ve tahşid ve imha-yı İslam politikasını mütamadiyen takip ve tatbik etmektedirler. Ermenilerin bugünlerde Sarıkamış'a takviye kıtaatı olarak beşyüz kadar piyade ve süvari askeri ile dört topları geldiği, Sarıkamış ve garbındaki mıntakada bilumum ahaliden tekâlif-i harbiye ile araba ve vesait-i saire gibi bir takım hazırlıkta bulundukları istihbar kılınmış ve Oltu cihetindeki Müslümanlara karşı bir harekette bulunacaklarına ihtimal verilmemiştir. İşte Ermenilerin hudut yakınlarındaki harekât ve icraatları ve Vilâyât-ı Sitte'yi işgal edecekleri ve yakında Sivas'a kadar gidecekleri hakkında şayialar çıkarmaları ahvâl-i umumiye ve vaziyet-i siyasiyeden bî-haber olan halk üzerinde fena tesirler yapmakta ve her türlü dedikoduları mucip olmakta ve esasen mevcut olan havf ve endişeyi arttırmaktadır. Elyevm elimizde kalan eslihaya malik olduğumuz müddetce Ermenilerin her türlü taarruzlarına karşı emin bir vaziyette olduğumuzu arzeylerim.

Üçüncü Ordu Müfettiş Vekili Kâzım Karabekir

Vaziyet-i umumiye hakkında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'den 27 Temmuz 1335 tarihli ve 23 Temmuz vaziyet-i umumiyesi diye atideki şifreli telgraf geldi. Birinci maddesi Şarkı bekleyen akıbeti gösteriyor. Altıncı maddesi de Garbın akıbetini gösteriyor. Bu iki mel'un kuvvet fırsat bulursa Kızılırmak'ta birbirinin kanlı ellerini sıkacaklar. O zaman Padişah da Endülüs'te Abdullahü's-sagir gibi, beyinsiz başını döğecektir. İş İstanbul hükûmetine kalsa lazımı olan fırsatı çoktan verecekler, fakat bu vatanın bugün için yetiştirdiği fedakâr evlatları Ermenisini de, Rumunu da, mutavassıtlık yapan mel'unları da yaptıklarına pişman ettirecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

23 Temmuz 1335'te vaziyet-i umumiye

1- Ermenistan meclisi vükelasının bir nutkunda Kafkasya'da bulunan Ermeni muhacirlerinin Türkiye'ye avdetleri için Ermeni ordusunun muavenetine ihtiyaç olduğunu zikretmesi şâyân-ı dikkattir.

2- İbnüssuud'un Şerif ile hal-i harpte olduğu ve Taif civarında Şerif kıtaatını mağlup ettiği ecnebi matbuatında okunmuştur.

3- Elyevm Hicaz da bir hükûmet, Şam'da Faysal idaresinde ayrı bir hükûmet vardır. Sahil tamamıylaFransızların elindedir. Faysal, İngilizlerden kuvvet alarak Hicaz ve Suriye'nin ve hatta Kilikya'nın bir idare altında tevhidini talep etmekte. Şam ve Baalbek'te âmâl-i siyasiyesine râm olmayan gençleri idam etmektedir. Fransızlar Fransa'nın Suriye üzerindeki hukuk-ı siyasiyesinden vazgeçmiyeceğini dermeyan etmektedirler. Diğer taraftan Şam'da uzun zamandan beri tavattun etmiş Türkler, Araplar tarafından pek kısa mühletlerle emval ve emlaklerini ellerinden çıkararak terk-i vatana icbar edilmektedir.

4- Fiume'de İtalyanlarla Fransızlar arasında kanlı müsademeler olmuştur.[20]

İtalya-Fransa münasebatının ehemmiyetli surette gergin olduğu görülmektedir. 2 Temmuz'da sekiz Fransız zabitiyle 28 Fransız neferi mecruh olmuş. Temmuz'un 6'sında vaziyet daha ziyade vahamet kesbetmiştir. ... namındaki İtalyan zırhlısı karadaki Fransız karakollarına ateş açmış ve Fransızlardan 15 maktul, 111 mecruh vukubulmuştur. Japonya-Almanya arasında bir ittifaki hafi bulunduğu ecnebi matbuatında görülüyor.

5- Bela Kun idaresindeki Macar Bolşevik Ordusu Rumenlere karşı muhabereye devam etmektedirler. Muahede-i sulhiyenin tatbikinden mütevellit heyecanlar, adem-i memnuniyetler Almanya'da devam etmektedir.

6- Her hükûmette az çok askerin terhisi devam etmekte olduğu halde Yunanlılar mütemadiyen seferberliklerini tevsi ve bizzat arazimiz dahilindeki Rumları da silah altına almaktadır. Memleketimiz dahilindeki Yunan kuvveti, Ayvalık, Bergama havalisinde dördüncü Bahr-i Sefid, birinci ve sekizinci Girit alaylarından mürekkep bir fırka, Aydın, İzmir, Manisa havalisinde iki ila üç fırka tahmin olunmaktadır. Buna mukabil Kuşada, Söke, Fethiye, Antalya, Burdur havalisinde 33 ve 34. alayları vardır.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat

İyi tasnif edilmeyen bu altı maddelik havadisten birinci ve sonuncu bizi doğrudan doğruya alakadar ediyor. Arabistan müstahak olduğu cezayı çekmesine kimse acımıyor. İstanbul'da kendi hükûmetimiz eliyle milletinin kolaylıkla boğazlanması esbâbını ihzar ederken, Faysal'ın da Kilikya'yı dahi tahayyülü tabii görülüyor. Allah her millete yüz karası olacak kadar murdar insanlar da vermiştir. Millet teşkilatıyla bu sülükleri vücudundan kopa-

20 Bu havadisi evvelce de almıştık.

Levent Şahverdi Arşivi

rıp atabilir. İngiliz-Fransız, Fransız-İtalyan rekabetlerinin husumet haline inkılâbı, şurada buradaki hercümercler tabii hepimizin hoşuna gidiyor. Ve zayıf kalplere de kuvvet ilacı oluyordu. Ben esasen havadis azaldı mı kuvvet reçeteleri olmak üzere havadisler neşrinden geri durmuyordum. Fakat bir taraftan İngilizler, bir taraftan İstanbul, bir taraftan da bedbin insanların mütemadi fena şayiaları hükûmetsizlik yüzünden fırtına gibi ara sıra zayıfları sallar dururdu. Erzurum gibi en mühim merkezde vali vekili kadı-i belde idi. Pek namuskâr bir insan olmakla beraber bu zamanlar için daha akıllısına ihtiyaç vardı. Elde vali olarak Mazhar Müfit Bey vardı. Bunun tayinini yeni vali geç gelecek diye yazdım. Halbuki İstanbul başka şeyler hazırlıyormuş. Sırasıyla emirler yağdı, ben de lazımı gibi cevaplarını verdim: Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in derdestiyle İstanbul'a gönderilmesi, silahların teslimi emirleri müteakiben geliyor. Ben ne yazıyorum. Bu herifler neler yapıyor. Ne zillet! Güzel havadislere mukabil İngiliz zabitlerinin kaydettiğim tahrikatından maada kongre heyetini korkutmak için çıkardıkları dedikoduları ber vech-i âti nezarete yazdım:

Erzurum
30/7/1335

Harbiye Nezaretine

1- Erzurum'daki İngiliz zabitanının bazı dedikodularını haber aldım:

a) Üçüncü fırkadan iki alay asker isyan ederek zabitlerini katletmişler. Erzurum-Trabzon caddesi bunlar tarafından katedilmiş.

b) Erzurum ve havalisinde İslam Bolşevikleri tarafından gönderilmiş propaganda heyeti varmış. Bu heyet bilumum İslamları Bolşevik nazariyatı üzerine isyan ettirerek Hindistan'dan buralara kadar İngilizlere karşı cephe almak ve İngiliz ordularını rahat bırakmamak ve İngiltere idaresi altında bulunan İslamları galeyana getirerek İngiltere'yi müşkül bir vaziyete koymak için çalışıyorlarmış.

c) Hükûmet Amerika mandasını kabul ediyormuş ve bu kabul edilecek olursa burada İngilizlere karşı bir vaziyet-i hasmâne görülecekmiş.

d) Şu haller dolayısıyla hayatları bile tehlikede imiş.

2- Mümessil ile görüştüm. İngiliz kaymakamı Rawlinson bütün bu müşkilata İstanbul İngiliz karargâh-ı umumisiyle Paris Konferansı'nın ahvâl-i mahalliye ve vaziyete muvafık olmayarak verdikleri kararların sebebiyet verdiğini ve kendisine serbestî-i harekât ve salahiyet bahşedilmiş olsa idi şimdiye kadar Ermeniler tedip ve sıkı bir kontrol altına vaz edilmiş ve bu gibi hallere de sebebiyet verilmemiş olacağını söylemektedir.

3- Bize ait olan şayiaları tekzib ettim ve nereden işittiklerini sordum. Dedikodu diyor. Bu gibi şayiaların bizzat kendilerinden çıktığını ve Ermenileri, Kürtleri ve bizi birer suretle tahrik ve şayialar icad ettiklerine ve maksatlarının şarkı iğtişaşata vermek olduğuna kani oldum.

Üçüncü Ordu Müfettiş Vekili Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Biz de taze havadisler çıkardık: İngiltere'de Bolşeviklik hercümere yapıyor; Hindistan'da İngilizleri katliam ediyorlar; İtalyanlarla Fransızlar harbe girişiyorlar; Rusya'da ne kadar İngiliz varsa imha olunmuş; Türkiye'deki İngiliz askerleri memleketlerine gitmek için isyan çıkarmışlar.

Havalar Erzurum'da gölgede +29 dereceye kadar çıktı. Kongre faaliyetine devamda. Ben de geceleri, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in nezdinde, kongre faaliyetini takip ve günün havadislerini tetkik ediyoruz. Vali Münir Bey'in gitmesiyle boşalan Alman konsoloshanesini Kemal Paşa ve Rauf Bey ve arkadaşlarına tahsis ettim. Ferah ve rahat ve müsterih çalışıyoruz. 31 Temmuz'da Harbiye Nezaretinden sersemce bir emir geldi:

Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Yakalanarak İstanbul'a Sevki Hakkındaki Harbiye Nazırının Emri

Bizzat açılacaktır.

Harbiye
30 Temmuz 1335

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in mukarrerat-ı hükûmete muhalif ef'âl ve harekâtlarından dolayı hemen derdestleriyle Dersaadet'e izamları Babıalice bi't-tensip, mahallî memurînine evamir-i lâzime verildiğinden, Kolorduca da ciddî muavenette bulunulması ve neticesinden malumat itası rica olunur. 30 Temmuz 1335

Merkez dairesi 2733

Harbiye Nazırı Nazım

Şu cevabı yazdım ve kolordulara ve mıntakamın valilerine tamim ettim:

Erzurum
1 Ağustos 1335

Zata mahsustur.

Harbiye Nezaretine.

C : 30/7/1335 Merkez Dairesi 2733 Şifreye.

Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in mukarrerat-ı hükûmete muhalif ef'âl ve harekâtlarından dolayı derdestleriyle Dersaadet'e izamları hakkında mahallî memurînine emir verildiği cihetle Kolorduca da ciddî muavenette bulunulması emir buyuruluyor. Hükûmetin mukarrerât-ı siyaseti ne olduğunu bilemiyorsam da Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in ef'al ve harekâtında vatan ve milletin maksat ve menâfiine ve kavanin-i mevcûdeye muhalif telakki edilecek hiçbir hal ve hareketi olmadığını görüyorum. Müşarünileyhler mülk ü milletin saadet ve selameti ile

Levent Şahverdi Arşivi

alakadar her ferd-i vatanperver gibi yaşamaktadırlar. Pontus hükûmeti teşkili hülyasıyla Trabzon ve Samsun havalisine muhacir sıfatıyla akın akın müsellah Rum çeteleri çıktığı ve Ermenilerin büyük Ermenistan hayalini besledikleri ve hudutlarımıza kadar her türlü fecaat ve şenaati yapmakta ve Sivas'a diye feryadda devam eyledikleri ve İtilaf mensubînin de bunlara hafi ve celi her türlü muavenet ve müzaharette bulundukları herkesce malum ve bu hal İstanbul gazetelerinin bile neşriyati ile sabit olduğu halde hükûmetin mevcudiyetimiz aleyhine hazırlanan bu müthiş tehlikeden bihaber vaziyette kalarak millete hiçbir nefha-i ümit ve tatmin vermemesi ve bilakis en münevver ve kıymettar zevât ve kumandanların birer suret ve bahane ile millet arasından tecrid ve hapis ve tevkif edilmesi ve bir taraftan da esliha vesairenin alınması, bilhassa tehlikeyi pek yakın gören ve muhafaza-i namus ve hayat endişesiyle çırpınan bu mıntaka halkında pek haklı olarak Ermeni ve Rumların İzmir gibi nâgehânî olarak buraları da işgal edeceği ve bütün Müslümanların ayaklar altında çiğneneceği kanaatini hasıl ettirmiştir. Ve bundan dolayı millet kendi kuvvetine istinad ederek bu ihtisasatını hükûmet-i celileye ismaa ve bunun için her fedakârlığı yapmaya ve her ümidden mahrum bir halde namussuzca Ermeni ve Rumların süngü ve baltaları altında ölmektense namuskarane müdafaaya karar vermiş olduklarını evvelce arzetmiştim. Geçenlerde vukua gelen sürgü kolu ve kamaları sevkine mani olan ahvâl de böyle bir azim ve kararın neticesi olduğuna şüphe yoktur. Üçüncü fırka kumandanı Kaymakam Halit Bey'in bile mafhuzen sevkinin efkâr-ı umumiye üzerinde pek fena tesirler yapacağını ve belki de fırkasının mümanaat göstermesini ve isyanını intac edeceğini arzetmiştim. Mustafa Kemal Paşa gibi memlekette namusuyla ve hidemât-ı güzide-i askeriye ve vatanpervânesiyle tanınmış ve bütün askerlerin de pek ziyade hürmet-i mahsusasını kazanmış ve bâhusus henüz yirmi gün evvel memleketin nısfına kumanda etmiş olan ve hal ve hareketinde menâfi-i vataniye ve milliyeye mugayir birşey mahsûs ve meşhûd olmayan bir zatın tevkifine bir sebeb-i kanuni olamayacağı ve bâlâda erzettiğim ahvâl dolayisiyle halk ve ordu nazarında da iyi bir hareket olarak telakki edilemeyeceği cihetle müşarünileyhin tevkifine ve Kolorduca da bunun için muavenette bulunulmasına hal ve vaziyetin kat'iyyen müsait olmadığını arzeylerim. Bâhusus ki memleketi helak ve inkraz tehlikesinden kurtaracak yegâne çarenin tevekkül değil ancak milletin hak ve ruhunun aleme karşı izhar ve teyid kanatinde olan Vilâyât-ı Şarkiye'de ve henüz Ermeni süngü ve baltalarının âlâm-ı namusşikenânesini unutmuş bir tek insan ve bir tek hânumân bulunmayan bu muhitte böyle bir teşebbüsün icrası değil hatta ihsası bile büyük fenalıklar intac eder.[21] Esasen günden güne daha bariz ve pek vasi bir şekil almakta olan endişe-i milliyi tatmin edecek tedâbir-i sahiha ve vâkıfanenin ittihazı

21 Bu beyanatla ümid ediyordum ki matbuatla bu kararı neşretmezler. Halbuki 31 Temmuz İstanbul gazetelerinin "mühim bir tebliğ" serlevhasıyla ve Erzurum civarında kongre akd ve bazı teşkilat icra etmekte gibi sersemce kayıtla derdestleri hakkında Dahiliye Nezaretinden vilâyâta kat'i emir verildiğini neşrettiklerini bilahare gördük.

Levent Şahverdi Arşivi

ve buna bilhassa zât-ı samileri gibi dindar ve pek namuskar tanınmış bir recül-i kıymettarın a'mâl-i nüfûz ve irşâd buyurması pek ulvi ve tarihî olur. Her halde bura ahvâlinin İstanbul'da makûs telakki edildiğini zannediyorum. Hükûmetin en sadık ve hürmetkar cüz'ü olduğuna kat'iyen şüphe caiz olmayan âcizleri Anadolu'ya Dersaadet'ten bu kadar yanlış ve hatalı nazarlarla bakılmamasını ve çünkü bu nazar netayicinin pek elim ve nedametaver olacağı kanaatini bi'l-münasebe tekrar arz etmeyi bir vecibe-i hamiyet ve bir farîza-i namus addeder ve bugün âcizleri dahi şek ve mechuliyet içerisinde bulunduğumdan siyaset-i umumiyemizden ve hükûmetin takip ettiği makasid ve mukarrerattan haberdar edilmekliğimi istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Hükûmetin başına gelenlerin vazifesi İngilizlerin verdiği emri bize tebliğ etmek, bizden alacağı cevabı da ellerini uğuşturarak yutkuna yutkuna İngilizlere anlatmak, bir müddet nezaret maaşıyla nafakalandıktan sonra makamından kovulmak idi. Aylardan beri nazırların resmi geçidi böyle teâkub ediyordu. Bittabi bana bunu yazamazlardı. Siyaset-i umumiye diye, mahvımızı tacilden başka, görünürde birşey yoktu.

1 Ağustos'ta Trabzon mevkii kumandanından İstanbul efkârı hakkında hayli malumat aldım. (Trabzon valisi Ali Galip Bey izinli gitmişti. Şu malumatı mahrem olarak veriyor): Heyet-i hükûmetin padişahı iğfal ve tedhiş ettiklerinden zât-ı şahanenin ekser vekayi ve memleketin ahvâlinden malumattar bulunmadığını; hükûmetle Mustafa Kemal Paşa'nın arasını bulmak maksadıyla Dersaadet'e gittiğini, bu hususta Sadrazam ve Şeyhülislam ile görüştüğünü, Mustafa Kemal Paşa'nın teşebbüsatının blöf olduğunu söyledikleri ve mamafih korktuklarını veya ictima edecek meclisi mebusan azalıklarına Mustafa Kemal Paşa taraftarlarını intihap ettirerek zât-ı şahaneyi hal' ve hükûmeti ıskat ile mevki-i iktidara geçmek için çalıştığını, hükûmet ve dolayısıyla padişah ancak İngilizler kendilerini mevkiinde tutabileceklerine kani olup bütün manasıyla İngilizlere istinad ve hatta İngiliz mandasını kabule mütemayil bulunduklarını, zât-ı samilerininde Mustafa Kemal Paşa'yı iltizam ve onunla teşrik-i mesai ettiğinizden on beşinci kolorduya istinad eden Mustafa Kemal Paşa teşebbüsatının İngilizler Samsundan ve Halepten kuvvet göndererek söndürmek fikir ve maksadında bulunduğu ve yeni Harbiye Nazırının Dersaadet'ten izam edeceği kuvvete Trabzon'daki asker dahi iltihak ederek bütün teşebbüsat ve tasavvuratı men ve esasından kal' edeceğini beyan eylemiş ve Sivas valisine kat'iyyen kongreyi ictima ettirmemesi emri verilmiş. Bidayette vali men'e kâfi kuvveti olmadığı cevabını vermesi üzerine azletmişler ise de sonradan makine başında men'-i ictimaları hakkında verdiği teminat üzerine ibka ettiklerini ve İngilizlerle Amerikalılar arasında memleketimiz için rekabet bulunduğunu, Sivas Kongresi'ne vilayetlerden hiçbir murahhasın izam edilmemesi ve buna mümanaat olunması emredildiğini, elhasıl hükûmet-i merkeziyede yekdiğeriyle mütenakız efkâr ve hissiyat mevcut olduğu, kendisi bizzat Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek

Levent Şahverdi Arşivi

hükûmetle aralarını bulmayı teklif etmişse de bu da hükûmet için bir zül olacağı cevabını verdiklerini fakat vatanperverliği icabı yine teşebbüs eyleyeceğini söyledi.

Mevki kumandanının verdiği malumatta şunlar da var: "31 Temmuz –5 sonra da– Belediye dairesinde rüesâ-yı hükûmet, ecnebi mümessilleri ve Amerika iaşe heyeti reisi, eşrâf-ı belde, Rum ve Ermeni metropolidleri huzurunda bir çay ziyafeti verildi. Müteakiben vali tarafından selam-ı şahane tebliğ ve zât-ı şahanenin ecdadlarından Yavuz Sultan Selim'in icra-yı vilayet ettiği ve valide-i muhteremelerinin medfun bulunduğu Trabzon vilayetinin her türlü sadakat ve merbutiyetinden emin olduğu ve bu itimadın muhafazasını ve memleketin eczâ-yı vatandan ayrılmayacağı hakkındaki irâdâtı tebliğ etti.[22] Müftü tarafından arz-ı sadakat ubûdiyet cevabı verildiği gibi Ermeni murahhası tarafından cins ve mezhep tefrik edilmeksizin idare-i mülk ve memleket hakkında bir nutuk söylendi. Müteakiben Servet Bey tarafından dahi arz-ı teşekkür ve tahtgâh-ı saltanata Trabzon halkının layetezelzel bir rabıta ile merbut ve sadık olduğu mukabelesinde bulundu. Vali tarafından gelecek teşekkürle, aynı hissiyatın zât-ı hazret-i padişahîye iblağ için Trabzon ahalisi namına telgraf keşidesini ve işbu telgrafın da Servet Bey tarafından kaleme alınmamasını teklif etti. Umumen kabul ettiler. Müteakiben mümessiller ayrıldı."

Padişahı Kuva-yı Milliye ile çatıştırmak için kim bulduysa propaganda pek yaman. Riyakar, müstebidlerin tarihler dolduran vehim ve zan içerisinde kıvranarak yaptıkları fecayie bir misal daha kaydolacak! Vahideddin! Etrafındaki cürûf günden güne daha sadık kullardan olarak sana perçinlenecek. Sen de iyilere ve ilme hürmet yerine namussuzlara ve cahillere bel bağlayacaksın. Senden evvelki müstebidler gibi, her milli teşekkülü şahsına mürettep bir tecavüzün amili zannedeceksin. Her iraden yıkmaya matuf olacak! Her ilmi teşebbüsü senin murdar muhitin, cehl ve cebanetiyle, jurnal edecek fakat yakın misalini gözünle gördüğün vechile bugün sana ebedi sadakatten, layetezelzel rabıtadan bahseden milletin senden soğuyacak, iğrenecek, seni de tac ü tahtını da çiğneyecek! Tarih! Senden ibret almayanlar felaketlerin üzerlerinde tekerrürüne ve korktuklarına uğramaya müstehak ahmaklardır.

1 Ağustos tarihli ajansta, İstanbul'daki bütün siyasi fırkaların mümessilleri İstanbul'a gelen Amerika heyeti ile temasa gelerek Ermenistan tashih-i hududu kabul edecekleri gibi münasebetsizlikleri havi idi. Erzurum Kongresince bu teşebbüse mukabil bu cemiyetlerin teşebbüslerini red ve Amerika heyetine Wilson prensibini hatırlatmak için bir ihtar ve bir muhtıra neşrolundu ve her tarafa tamim edildi:

> Bugün çıkan 1 Ağustos 1335 tarihli ajansta bütün fırak-i siyasiye ve cem'iyat mümessillerinin İstanbul'a gelen Amerikan heyeti ile temas ederek Ermeni meselesine dair müdavele-i efkârda bulundukları ve

22 Trabzon'un Pontus hududu dahilinde bulunduğunu, her gün Rum muhacirleri gelmekte ve artık çetelerin faliyeti de başladığını bildikleri halde, mel'anet!

Levent Şahverdi Arşivi

Ermenistan'a bir hudut çizilmesi hususundaki nokta-i nazarlarını da bade't-tedkik bildireceklerinin ifham olunduğu münderic bulunuyor. Haiz olduğu salahiyet ve alaka-i kat'iyye dolayısıyla keyfiyeti nazar-ı ehemmiyetle gören kongremiz Şarkî Anadolu vilayetlerimizdeki mevcudiyeti İslamiyenin tarihî, ictimaî, harsî ve iktisadî esaslara ve kesafeti nüfusa müstenit olan istikrar ve şümulu karşısında İstanbul'daki fırka veya cemiyetlerin bir şekil ve sureti tasavvur ve teklif etmesinin hukuk-ı milliyemizi kâfil ve milletce şâyân-ı kabul olamamak ihtimalini tabiiyat-ı umûrdan saymak zaruri bulunduğundan milletin âmâl-i hakikiyesine müstenit kongremizin mukarreratı malum olmadıkça böyle bir vaziyet ihdasına meydan verilmemesini hassaten rica eyleriz.

Erzurum Kongresi Heyeti

Wilson'a muhtıra

Erzurum-Milli kongrenin Wilson'a gönderdiği muhtıra suretidir:

Cihan harbine iştirakte tereddüt gösteren küçük devletleri itma için emperyalistlerce başkalarının emvâlinden vuku bulan mevaidin tahakkukuna zât-ı alilerince muvafakat edildiği İzmir hadise-i elimesinden istidlal olunmaktadır. Reis cenapları! Dünyaya sulh ve salah devri açmak için ibda ve ilan ettiğiniz desâtirin on ikinci maddesinde Türk imparatorluğunun halen Türklerle meskûn olan aksamında mutlak ve müemmen bir istiklâliyet payidar olacağını tasvib buyurmuştunuz. Bunları itmam ve tefsir için Şubatta ilan ettiğiniz diğer dört madde ise sulhun daimi olabilmesi için hak ve adalete istinad etmesi lazım geleceğini, milletlerin bir hakimiyetten diğer bir hakimiyete sevk olunamayacağını, bu harpten mütevellit arazi mesailinin istikbalde ihtilafat ve muhasemat tevlit etmeyecek surette alakadar olan milletlerin menâfii nokta-i nazarından tesviyesi lazım geleceğini, anasırın temayülat-ı milliyesi nazar-ı itibare alınmakla beraber bir unsur içine diğer bir unsur-ı ihtilaf sokulmamak icab edeceğini beyan etmiştiniz. Bugün İzmir hakkında ittihaz olunan ve tatbik edilmek istenilen karar ise o esasat-ı adile ve insaniyeye külliyen mugayirdir. Evvela: İzmir Garbi Anadolu'nun yegâne bir iskelesidir. Saniyen: Nüfusu 1.600.000 karîb bir Türk vilayetinin merkezidir. Salisen: Burada Türkler nüfus-ı umumiyenin yüzde seksenini teşkil etmektedirler. Bu hakayık-ı sabiteye karşı vaktiyle mücerret Yunanistan'ı harbe teşrik için vaad olunmuş olmasından dolayı bu şehir nasıl olur da Türklere izhar-ı husumetten bir an hali kalmayan ve zîr-i tahakkümündeki Müslümanları zulmü altında inleten o küçük devlete terk olunur? Aynı sebepten dolayı Fiume'yi İtalya'ya bahşetmek isteyenlere karşı tezahür eden prensip hakimiyeti ne için Türkiye ve Türkler mevzubahs olunca müessir olamıyor? Reis cenapları! 600 senelik bir saltanata ve 1500 senelik bir hayata malik olan Türk milleti mevcudiyetleri tarihe karışmış olan milletlerin prensipleriniz sayesinde ihya olunduğu bir sırada imhadan başka bir mana ifade etmeyen mukarrerata boyun eğmiyecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Biz mevcudiyetimiz için kemâl-i namusla harbettik. Kanımızın son damlasını isar edeceğimiz sıralarda prensiplerinizin samimiyetine kani olarak terk-i silah edip mukadderatımızı vicdan-ı nasafetinize tevdi eyledik. Mütarekenin ilk gününden beri bir çok mezalim gördük. Aleyhimizde bin türlü tezvirat ve isnadat vuku buldu. Sesimiz galiplerin süngüsü altında boğuldu. Müdafaadan mahrum edildik. Mamafih bütün bu mağduriyetleri düsturlarınıza müsteniden ittihaz olunacak mukarreratın telafi edeceğine kani olarak kemâl-i sabır ve sükun ile neticeye intizar eyledik. Fakat İzmir hakkında verilen hüküm. İstanbul için de hazırlandığı rivayet olunan karar bütün ümitleri zir ü zeber etti. Artık mahvımızın mültezim olduğunu anlıyoruz. Son kararı vermek bize teveccüh ediyor. Ve bu son karar ise şeref ve namusla ölmek, ecdadımızın hûn-ı celadetile yoğurulmuş olan bu topraklar üzerindeki hakimiyeti bizim ve evlatlarımızın kanıyla müdafaa eyleyerek cihana yeni bir fedakârlık ve kahramanlık misali terk eylemektir.

Erzurum Kongre Heyeti

Trabzon Valisi Ali Galip Bey'in, Trabzon halkına padişaha merbutiyet telgrafı çekmek vazifesini aldığı ve bunu yaptığı anlaşıldı. Fakat vaziyeti, işi cereyanına terkedersek başımıza ne belalar geleceğini ve meselenin milli galeyan olduğunu mükerreren İstanbul hükûmetine yazdığım halde, valilerle ne namussuzluklar yaptıklarına 4 Ağustos'ta Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk Merkezine mensup iki zattan aldığım müşterek imzalı mektup bir numunedir. Trabzon Valisi Ali Galip Bey'den mülhem olan bu mektupta deniliyor ki: "Sulh murahhaslarımızın geri gelmesindeki esbâb böyle her tarafta hükûmetin haberi olmaksızın yapılan teşkilatlarmış. Zira düvel-i İtilafiye, siz hangi hükûmet tarafından murahhas olarak geliyorsunuz? Memleketinizde huzur ve sükun iade edilmedikçe sizi murahhas olarak kabul edemeyiz demişler. Bu münasebetle kongrenin daima hükûmetle birlikte teşrik-i mesai edeceğine hükûmeti ikna etmeli ve murahhaslar göndermelidir. –Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında bilumum devâire resmi emir vardır. Her nerede tesadüf edilecek olursa der-akap derdest ile izam edilecektir. Mustafa Kemal Paşa kongreye riyaset ettikçe hükûmet ile uzlaşmak imkanı yoktur. Mahkumun riyaseti altında toplananlar da mahkumdur, nazariyesini hükûmet gözetir. Mamafih kongre esaslı bir vazife görmek isterse riyasete diğer bir zat intihap etmeli ve İstanbul'a bu güzel maksatlarını su-i tefsire meydan vermeden bildirmelidir.– Rumlarla Müslümanlar arasında peyderpey tesis-i münasebet edilmektedir.

Trabzon'daki bu cereyana ve İstanbul'un bir padişahla Mustafa Kemal Paşa meselesi ihdasıyla bir çok emek ve fedakârlıklarla hazırlanan milli birliği kırmağa matuf şeytanetkârâne oyuna karşı, âtideki mütalaatımı Sadrazam ve Harbiye Nazırına yazdım ve vilayetlere ve kıtaata tamim ettim :

Tamimin mukaddemesi:

Levent Şahverdi Arşivi

5 Ağustos 1335

Erzurum'da teşekkül eden milli kongrenin mahiyet ve sebeb-i teşekkülü İstanbul'ca yanlış telakki edilmiş. Bunun Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle Rauf Beyefendi'nin tesir ve teşvikleriyle olduğu ve Kanun-ı Esâsîye muhalif ve makasid-i hükûmete münafi bulunduğu gibi bir zan hasıl etmiş olduğundan hakikat-i hali izhar ve makamât-ı âliyeyi tenvir etmek üzere Sadarete ve Harbiye Nezaretine yazdığım şifrenin bir suretini berâ-yı malumat tebliğ ediyorum. Bu tarzı telakkiye göre Dahiliye Nezaretinden vaki olan iş'ar üzerine mülhakata tamim buyurulmuş ise oralara kadar tashih-i keyfiyet buyurulmasını rica ederim.

Erzurum
5 Ağustos 1335

Makam-ı Celil-i Sadaretpenâhîye
Harbiye Nezaretine

Erzurum Kongresi hakkında son maruzatımla ahvâl ve vaziyeti âcizâne tenvire müsaraat ve bununla büyük bir vazife ifa etmiş olduğumu zannediyorum. Bu münasebetle de tekrar arzediyorum ki: Vilâyât-ı Şarkiye Erzurum Kongresi'ni Şarkî eyâlâtın milleti toplamıştır. Elyevm yetmiş kadar azasıyla Erzurum'da hal-i ictimada bulunan kongre Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey henüz İstanbul'dayken ve hatta buraca isimleri bile işitilmemişken büyük ve hunîn tehlikelerin vukua geleceğini muhakkak addeden Şarkî eyâlâtın halkının karar ve teşebbüsleriyle vukua gelmiştir. Bu toplanışta siyasi ve ya şahsi hiçbir tesirin mevcut olmadığı kat'iyetle anlaşılmıştır. İntibâhını suret-i kat'iyede felaketten alan, milletin ruhundan kopan bir heyecan ve kuvveti ecânib bir iki şahsa atfetmek suretiyle milletin ruh ve mevcudiyetini setr ve inkar tarikini iltizam ile kendi milletini iğfal ve bu suretle menâfiini tevsi ve temine çalışıyor. Vatan ve milletimiz için telafisi gayr-i mümkün zararları badi olan bu tarzı telakkinin bizzat hükûmetimiz tarafından dahi bilinmeyerek kabul ve ısrarıyla âmâl-i ecânibin teshil edildiğini görmek umumu meyus ve dâğdâr etmektedir.[23] Şark vilâyâtında endişe-i hayattan doğmuş olan bu cereyan-ı millinin inkişafına ve hal-i hâzırına Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in zerre kadar tesiri olmadığı ve ahiren kongreye herkes tarafından büyük bir hürmet ve tazimle kabul edilen bu iki zatın mevki-i siyasimizi daha ziyade müdrik olmalarından bilakis hükûmetimizin mevkiini düşünerek mevcut kuvâ-yı

23 1338 senesi Garp zaferini müteakip, Garp ordusunu Gazi Paşa ile birlikte ziyaret etmiştim. İlk Bursa'ya geldiğimiz zaman hâlâ ecnebi risale ve gazetelerinin ve hatta içimizde dolaşan Fransız muharrriresi Madam Gaulis'in Türkiye'den bahsederken "Kemalist" tabirini kullandıklarını ve Kemal Paşa'nın ikinci, üçüncü derece İtilaf kumandanlarıyla muhaberesini görünce, müşarünileyh Fevzi ve İsmet Paşalarla ahvâli mütalaa ederken bu tabirin kendisini bir Boer Generali menzilesine ve milleti de bir Generale tabi, muayyen zaman için mahdut kuvvete indirdiklerini ve Meclis Reisi ve Başkumandan sıfatıyla rastgelenle muhaberesinin yine bu nokta-i nazardan doğru olmadığını hayretle ikaz ettim.

Levent Şahverdi Arşivi

milliyeyi daha sakin ve müdebbirane bir şekle irca ile hüsn-i idare ettikleri alenen görülmektedir. Binaenaleyh kongrenin heyeti umumiyesi ve gerek Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında Dahiliye Nezareti'nden vilayetlere yazılan tamimler efkâr-ı umumiyede hüsn-i tesir yapmamıştır. Endişe-i namus ve hayattan mütevellit cereyan-ı millî hal-i galeyanda olup teskini ve efkârın tatmini için yegâne çare ancak meclis-i millinin hemen bilfiil toplanmasının temini olduğu ve bati davranıldığı takdirde vekayi-i milliyenin kendi kendine bu gayeye varacağını nazar-ı fahimanelerine arzeylemeyi lazime-i vazife addederim. Çünkü burada meşhûd ve mahsûs olan efkâr-ı umumiye millet vekillerinin kanaat ve tasdikine iktiran etmeyecek herhangi bir siyaset ve mukarreratın şâyân-ı kabul ve payidar olamayacağı ve bu azim ve tarih-i mes'uliyetin mahdud bir kaç zatın dûş-ı hamiyetine tahmildense efkâr ve arzu-yı millete istinad ettirilmesi merkezindedir. Ve hatta eğer şerâit-i hazıra içinde meclis-i millinin Dersaadet'te kuvâ-yı ecnebiye karşısında toplanması mahzurlu görülmek yüzünden bu lazime-i meşruta şimdiye kadar tehir buyurulmuş ise Anadolu'nun Babıali'ce tasvip ve nezd-i ulyâ-yı cenab-ı şehriyârîde irade buyurulucak bir mahalde toplanması sözlerinin bile söylenmekte olduğunu sırf saika-i vatanperverî ve vazife-i mevkiiyem dolayısıyla arz eyliyorum.

3. Ordu Müfettiş vekili Mirliva Kâzım Karabekir

Trabzon'dan gelen malumata mukabil düşündüğüm tehditle hakikat-i hali tasvir eden bu şifreyi, keşidesinden evvel Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylere de gösterdim. Pek muvafık buldular. İstanbul'un millet arasına yeni saçtığı fikir pek zehirli ve pek tehlikeli olacak mahiyettedir.

Gûyâ Kemal Paşa bana istinaden bir takım insanları peşine takarak padişahla mücadele edecek ve onu atarak yerine geçecekmiş! Ben de İstanbul'u korktuklarıyla tehdit ve kabahati efkâr-ı millette padişaha ve hükûmetine yükletiyorum. Eğer meşru bir millet meclisi ve onun itimad ettiği hükûmet işbaşına geçmezse Erzurum Kongresi'ni müteakip gelecek Sivas Kongresi ve onu takip edecek milli hükûmet olacağı tabii bir cereyan olacak. Bunu bugünden işlemekve bir tehdit silahı olarak göstermeyi faydalı buldum. Göz göre göre müstebit bir idarenin teessüsüne ve onun kabul edeceği zelilâne bir himaye sulhüne boyun eğemezdik. Şu halde maksadı ve silahı artık göstermek lazımdı. Aksi halde zaten henüz efrâd-ı millet arasında mevki-i ihtiramını tutturmaya çalıştığım Mustafa Kemal Paşa'nın ve müteakiben benim manevi mevkiim sarsılacak, işler başlangıcında karışacak ve hakikat yolunda şeref ve hayat-ı milleti kurtarmak için her varlığımızı fedaya azmeden bizleri vekayi-i müteakibe saman çöpü gibi sürükleyip götürebilecekti. İstanbul'a yazdığım telgraf Kongre azası ve Müdafaa-i Hukuk azaları ve her işiten nezdinde çok iyi tesir yaptı. Okuyanlar müttefikan şöyle söylüyorlardı: "Mazi, hal ve istikbal bir hakikat çerçevesi içinde." 6 Ağustos'ta vicahi dostum Rawlinson geldi: "Artık Erzurum'da İngiliz kalmıyacak. Emir aldım. Sarıkamış veya Kars'ta kalıp Karadeniz'den İran'a kadar hududu tarassut edeceğiz."dedi. Güldüm ve: "Geçende cephe Hindistan'dan Karadeniz'e kadar şimale idi; şimdi neden

Levent Şahverdi Arşivi

tersine döndünüz? Yeryüzünü çevirdiğiniz halde Bolşeviklerden endişe-deydiniz; şimdi sırtınızı çevirerek nasıl müsterih oturacaksınız?" dedim. Rawlinson da kendini gülmeye bırakarak: "Ah! Quatre Mösyö!" diye kafasını sağa sola salladı. Rawlinson'la Fransızca görüştük. Tercüman kullanmadığımız için herşeyi doğru olarak tarafeynin eksik ve artıksız anlaştığından memnundu. "Ah! Dört efendiler!" diye Paris'teki "Dörtler Meclisi"ni kastediyordu. Ve Şark'ı tanımadan kararlar vererek kendisini de fena vaziyete soktuklarına kızıyordu. Fakat Fransızca telaffuzu İngiliz şivesi gibi olduğundan "quatre" dedikçe bizim inatçı katır gibi telaffuz ediyor ben de gülüyorum. Rawlinson da bugün keyifliydi. Haylice gülüştük. Fakat bu gülmeleri kolordu hesabına 1200 kaydetmekle ödedik. Şöyle ki: Rawlinson parasız kalmış ve Kolordudan 1200 liradan fazla borç istemişti. Ben silah meselesini her atlatışta ihtiyacını vezneden tesviye ettirirdim. Bu paranın karşılığını da Harbiye Nezareti göstermişti. Batum'da Kars'ın tahliyesi esnasında on ikinci fırka kumandanımız olan miralay Ali Rıfat Bey'i İngilizler 2000 İngiliz lirasına (7500 Osmanlı lirası günün rayici ile) mahkum etmişler. Sebebi ordumuz çekilirken Kars'taki büyük telsiz telgraf istasyonunu tahrib etmişler. Halbuki bu mütareke ahkâmına mugayirmiş! (Sanki mütareke ahkâmına kendileri hürmetkardırlar). İngilizlerin en ufak hesaplarını nasıl gördüklerine misaldir. Açıktan kâr 7500 lira fakat bu kâfi mi? Beyhude Erzurum'daki İngilizlere para göndereceklerine evvela borç diye al sonra bir senetle ciro! İşte Rawlinson veda ziyaretine gelmiş. Tabii eski dostluğumuzu anarak latifeler edecektik. Her şahsi kavga bitmişti. Mesele bizden çıkmıştı. Hoşbeşten sonra Kolordunun 1200 lirasına mukabil bir sened vereceğini söyledi gitti.[24]

Akşam Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerle bilhassa yarın hitama erecek Erzurum Kongresi mukarreratını görüştük. Yarın pek şerefli bir gün olacaktı. Erzurum'dan ilk milli bir karar Şarkın ve dolayısıyla bütün vatanımızın kurtulacağını cihana ilan edecekti. Bayram arefesindeyiz gibi her tarafta neş'e ve samimiyet göğüslerimizi şişiriyordu.

Erzurum Kongresi'nin Kapanması, Mukarrerâtı ve Beyannamesi

7 Ağustos'ta Erzurum milli kongresi hitam buldu. 23 Temmuz'da başlamıştı. On maddelik beyannamesini neşretti. Her tarafa tamim ettim. Kolordu matbaasında binlerce nüsha tab ile her tarafa neşrettirdik. Bilahare mıntakamızın bütün matbaalarınca daha ziyade çoğaltıldı. Artık Vilâyât-ı Şarkiyedeki cemiyetlerin ismi "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olarak tesbit ve bunu temsil etmek üzere dokuz kişilik bir heyeti temsiliye intihab olunmuştur. Kongreye dahil olanlardan Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Hoca Raif Efendi (Erzurum), Servet ve İzzet Beyler (Trabzon), Şeyh Fevzi (Erzincan). Kongreye dahil olmayanlardan ben ve Bekir Sami Bey (Sivas vali-i sabıkı).

Erzurum Kongresi mukarreratı ber vech-i âti beyannamedir :

24 Rawlinson sonra yine geldi ve hayli maceralar geçirdi. Aşağıda gelecek.

Levent Şahverdi Arşivi

Şarki Anadolu
Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti

Şarki Anadolu Vilâyâtının Erzurum Kongresi Beyannamesi

Erzurum
7 Ağustos 1335

Mütarakenin akdini müteakip gittikçe artan ahd-şikenâne muamelat ve İzmir, Antalya, Adana ve havalisi gibi aksâm-ı mühimme-i memâlikimizin fiilen işgali ve Aydın vilayetinde ika edilen tahammülsûz Yunan fecayii ve Ermenilerin Kafkasya dahilinde hudutlarımıza kadar dayanan katliam ve imha-yı İslam siyasetiyle istila hazırlıkları ve Karadeniz sahilinde Pontus hayalini tahakkuk ettirmek gayesiyle hazırlıklar yapılması ve sırf bu maksatla Rusya sahillerinden akın akın muhacir namı altında gelen yabancı Rumların ve bu meyan da da müsellah eşkiya çetelerinin sevk ve celb edilmesi gibi hadisat karşısında mukaddes vatanın inkisam ve inhilal tehlikesini gören milletimiz hiç bir irade-i milliyeye istinad etmeyen hükûmet-i merkeziyemizin bu âlâm ve fecayie çaresâz olamayacağına emsâl-i meş'umesiyle kani ve bir çok müessirat tahtında ihtimal ki daha elim ve gayr-i kabil-i hazım ve kabul mukarrerata da serfürû edeceğinden tamamiyle endişenak bulunuyor. Binaenaleyh kendini en yakın ve en hûnîn tehlikeler karşısında gören Şarki Anadolu vilâyâtının mukaddesatını bizzat muhafaza gayesiyle her taraftan vicdanı milliden doğmuş cemiyetlerin iştirakiyle ahiren mün'akid olan Erzurum Kongresi 7 Ağustos sene 1335 tarihinde mesaisine hitam vererek bi-lutfihi teala ber vech-i âti mukarreratı ittihaz etti.

1- Trabzon vilâyeti ve Canik sancağıyla Vilâyât-ı Şarkiye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Mamuretülaziz, Van, Bitlis vilâyâtı ve bu saha dahilindeki elviye-i müstakille hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ve camia-i Osmaniye'den ayrılmak imkanı tasavvur edilmeyen bir küldür.

Saadet ve felakette iştirak-i tammı kabul ve mukadderatı hakkında aynı maksadı hedef ittihaz eyler. Bu sahada yaşayan bilcümle anâsır-ı İslamiye yekdiğerine karşı mütekabil bir hiss-i fedakârî ile meşhûn ve vaziyet-i ırkiye ve ictimaiyelerine riayetkâr öz kardeştiler.

2- Osmanlı vatanının tamamiyeti ve istiklâl-i millimizin temini ve makam-ı saltanat ve hilafetin masuniyeti için Kuvâ-yı Milliyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır.

3- Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf telakki edileceğinden müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir. Hakimiyet-i siyasiye ve muvazene-i ictimaiyeyi muhil olacak surette anâsır-ı Hıristiyaniyeye yeni bir takım imtiyazat itası kabul edilmeyecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

4- Hükûmet-i merkeziyenin bir tazyiki düvel-i karşısında buralar terk ve ihmal ıztırârında kalması ihtimaline göre makam-ı hilafet ve saltanata merbutiyeti ve mevcudiyet ve hukuk-ı milliyeyi kâfil tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

5- Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız anasırı gayr-i müslimenin kavanin-i Devlet-i Osmaniye ile müeyyed hukuk-ı müktesebelerine tamamıyla riayetkârız. Mal ve can ve ırzlarının masuniyeti zaten muktezi-yat-ı diniye, an'anat-ı milliye ve esasat-ı kanuniyemizden olmakla bu esas kongremizin kanaat-i umumiyesiyle de teyid olunmuştur.

6- Düvel-i İtilafiyece mütarekenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel sene 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her mıntakasında olduğu gibi Şarkî Anadolu vilayetlerinde de ekseriyet-i kahireyi İslamlar teşkil eden ve harsi, iktisadî tefevvuku Müslümanlara ait bulunan ve yekdiğerinden gayr-i kabil-i infikak öz kardeş olan din ve ırkdaşlarımızla meskun memâlikimizin mukasemesi nazariyesinden bi'l-külliye sarf-ı nazarla mevcudiyetimize, hukuk-ı tarihiye, örfiye ve dinimize riayet edilmesine ve bunlara mugayir teşebbüslerin tervic olunmamasına ve bu suretle tamamıyla hak ve adle müstenit bir karara intizar olunur.

7- Milletimiz insanı, asri gayeleri tebcil ve fenni, sınai ve iktisadi hal ü ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklâli ve vatanımızın tamamisi ve mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudud dahilinde milliyet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fenni, sınai, iktisadi muavenetini memnuniyetle karşılarız ve bu şerâit-i adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhün da âcilen takarrürü selamet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ehass-ı âmâl-i milliyemizdir.

8- Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihi devirde hükûmet-i merkeziyemizin de irade-i milliyeye tabi olması zaruridir. Çünkü: İrade-i milliyeye gayr-i müstenid her hangi bir heyeti hükûmetin indî ve şahsî mukarreratı milletçe muta olmadıktan başka haricen de muteber olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar mesbuk ef'âl ve netayic ile sabit olmuştur. Binaenaleyh milletin içinde bulunduğu hali zucret ve endişeden kurtulmuk çarelerine bizzat tevessülüne hacet kalmadan hükûmet-i merkeziyemizin meclis-i milliyi hemen bilâ-ifate-i an toplaması ve bu suretle mukadderat-ı millet ve memleket hakkında ittihaz eyleyeceği bilcümle mukarrerat-ı meclis-i millinin murakabesine arz etmesi mecburidir.

9- Vatanımızın maruz kaldığı âlâm ve hadisat ile ve tamamen aynı maksatla vicdan-ı millîden doğan cemiyetlerin ittihat ve ittifakından hasıl olan kitle-i umumiye bu kerre "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvanıyla tevsim olunmuştur. İşbu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından kâmilen âridir. Bilcümle İslam vatandaşlar, cemiyetin aza-yı tabiiyesindendir.

10- Kongre tarafından müntehip bir "heyet-i temsiliye" kabul ve köylerden bi'l-itibar vilâyât merakizine kadar mevcut teşkilat-ı milliye tevhid ve teyid olunmuştur.

Kongre Heyeti

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü madde mucibince eğer herhangi bir hükûmet-i merkeziyemiz Şark'ın herhangi bir parçasını terk ve ihmal ıztırarında kalırsa derhal Erzurum'da bir hükûmet-i muvakkate teşkil edilerek fiili harekete geçecek ve harekâtı da ben idare edecektim. Heyet-i Temsiliye de bir hükûmet-i muvakkatenin esası oluverecekti. Heyet-i Temsiliye azasından bulunduğum için bir tezkere ile de 9 Ağustos 1335'te bana tebliğ olundu:

Erzurum'da Üçüncü Ordu Müfettiş Vekili ve
15. Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine mahsustur.

Paşa hazretleri: zât-ı samileri Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin derdest-i tab' ve takdim bulunan nizamnamesi madde-i mahsusası mucibince Heyet-i Temsiliye azasından bulunduğunuzu arz ile takdim-i ihtiramat eyleriz, paşa hazretleri.

9/8/1335
Heyet-i Temsiliye Azasından Mustafa Kemal
Azadan Raif
Azadan Süleyman Servet
Azadan Hüseyin Rauf
Azadan İzzet

7 Ağustos'ta Erzurum'daki İngilizler hududun öte tarafına gittiler. Artık mümessil kalmadı. Bugün iki Amerikalı Erzurum'a geldi. Diyarbakır-Van-Beyazıt tarikiyle gelmişler. Yarın Erzincan üzerinden Trabzon'a gidecekler. Gördükleri vasi bir İslam diyarı, şâyân-ı hayret bir asayiş, memlekete sahip bir milli kuvvet. Ne aradıklarını doğru söyleyemiyorlar. Her gelen Amerikalı muavenetten bahseder; fakat her seyahat siyasidir. Ermeni ararlar bir, bu millet mandaya gelir mi iki! Emsalleri misillü bunlara da Kolordu gazinosunda ziyafet verdim. Milli ve askeri varlığı göre göre çıkıp gittiler. Bugün Beyazıt mıntakasında Balık gölü şimal-i garbîsindeki Celali aşireti Abbas köydeki Ermenilere baskın yaparak bir makinalı tüfek ile sekiz yük, cephane almış. Erzurum Kongresinin muvaffakiyetle hitamı dolayısıyla her tarafta sürûr ve samimiyet merkezden muhite dalgalanarak ittisa ederken İstanbul hükûmetinin marifetleri insana ne iğrenç geliyor. Mesela 7 Ağustos 1335 tarihli ajansta: Padişahın Londra'da münteşir *Morning Post* gazetesi İstanbul muhabirini kabul ile mülakatı var. Hülasası "(İzmir işgaline teessürle) Pederim İngiliz müttefikiydi, ben de İngiliz siyasetinin muhibiyim. İnsaniyet ve adalet hisleriyle mütehalli İngilizlerin muavenet edeceğini ümit ederim. Ahalinin babası sıfatıyla ben de müteessirim." Ajansta müteakiben gülmek için şu satırlar geliyor: "Dahiliye Nezareti, Teşkilat-ı Milliye vesair bu kabil harekâta nihayet verilmesi ve buna riayet etmeyenlerin derdestleri için ikinci defa vilâyâta tebligatta bulunmuştur." Padişahın bir gazete muhbiriyle mülakatı ve garip ifadeleri İngilizlerce mürettep olduğu aşikârdır. İtilaf hükûmetleri bir zümre halinde şurayı burayı ve bilhassa İstanbul'u işgal etmişken bu beyanat açıkça

Levent Şahverdi Arşivi

İngiliz mandasını kabul ettiğini padişaha söyletiyor. Dahiliye Nezareti teşkilat-ı milliye vesaireye nihayet verilmesini tamim ile "Millet gık demeyecek" demek istetiyor. Aynı günde Erzurum'daki İngilizler de tehdit makamında hududun ötesine çekiliyor. Behey! Milletsiz Padişah! Ve ey vaziyeti o kadar sarih yazmaklığıma rağmen sâir fi'l-menam gibi uykuda iş gören hükûmet! Siz bu gidişle mehîb bir çığ gibi büyüyen milli teşkilatın altında uyanmadan ademe gideceksiniz, haberiniz olsun!..

Silahlarımızın Teslim Edilmesi Hakkında Tekrar Eden Teşebbüsler

Dahiliye Nezareti ikinci derdest emrini verdiği gün Harbiye Nezareti de tarihimize bir milleti kendi hükûmetinin kemirdiğine misal olmak üzere daha büyük bir marifet yapıyor. Türkçesi kaba olmakla beraber en güzel tasvirdir: Dahiliye Nezaretinin pisliğine Harbiye Nezareti tüy dikiyor ki görmeyen gözler, duymayan dimağlar daha iyi işi farketsinler. 7 Ağustos'ta yazılıp 9'da aldığım bu tarihî aynen şudur. Yine tarihi aynı olan cevabım da onu takip edecektir. Bu kadar müessir hakikatler yazdığıma mukabil Harbiye nezaretinden atideki şifreyi 9/8/1335'te aldım:

Harbiye
7/8/1335

Gayet müstaceldir :

15. Kolordu Kumandanlığına

1- Ahalinin mümanaatı üzerine şimendiferle Kafkasya üzerinden Batum'a sevk olunmayıp mecburen Erzurum'a celb edildiğini 27 Temmuz 1335 tarih ve 1144 numaralı telgrafla bildirdiğiniz sürgü kollarını sevkleri emri verilen diğer sürgü kolları ile fazla kamaların Kaymakam Rawlinson ile görüşülecek ... Trabzon üzerinden sevklerini, hükûmetimizin başına bir gaile çıkarılmamak için bu sevkiyatın sür'at-i tanzimi 30 Temmuz 1335-4442 numaralı telgrafla bildirilmiştir. Bu husus hakkında kaymakam Rawlinson ile görüşüldü mü? Ne tarikle sevkiyata başlanıldığının sür'at-i iş'arı.

2- Bu defa General Milne'den alınan şedidü'l-meâl bir tezkerede sürgü kolu sevkiyatının kat'iyyen sürüncemede bırakıldığı ve Kafkasya dahilinden sevk olunmak üzere Erzurum'dan tahmilen tahrik edilen trenin nezaretten verilen bir emir üzerine geriye celbedildiğinin Kaymakam Rawlinson'a tarafınızda ifade olunduğu bildirilmektedir. Nezaretce böyle bir emir verilmemiş olduğundan bunda bir sehiv olacağını zannediyorum. Ahalinin temenniyatı, mümanaatı üzerine Erzurum'a celbe mecbur olduğunuzu bildirdiğiniz sürgü kollarıyla diğerlerinin Trabzon üzerinden sevkinden başka Nezaretce bir emir verilmemiştir.

3- Bu sevkiyatta cihet-i aharın kasdı olduğu kanaatini taşıyan General

Levent Şahverdi Arşivi

Milne müsaade edilen miktar haricinde kalan sürgü kolu ve kamaların sevki için tedabir-i âcile ittihazıyla mütareke ahkâmının icra edilmediğini kabul ederek tedâbir-i saireye müracaat eyleyeceğini bildirmiştir.

4- Fazla esliha muhafaza olunmakta bulunduğuna misal olmak üzere de on birinci fırka mıntakasında yedi bin beş yüzü mütecaviz muaddel mavzer bulunduğunu ve Van'daki Rus toplarından topçu teşkilatı yapılmakta olduğunu zikretmektedir.

5- Devletin vaziyet ve halini nazar-ı dikkatte bulundurarak neticede gayr-i kabil-i telafi zararlar tevlidi pek muhtemel olan bu sürgü kolları sevkiyatında iltizam-ı sür'at buyurulmasını ve Kaymakam Rawlinson ile görüşülerek muhafız terfiki suretiyle Batum üzerinden veya Trabzon üzerinden nakliyata hemen başlanılmasını ve neticenin sür'at-i iş'arını rica ederim.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye 4614

Harbiye Nazırı Nazım

Cevabım:

Erzurum
10/8/1335

Harbiye Nezaretine

C. 7/8/1335 tarih 1/4614 şifreye:

1- Sürgü kolu ve kamaların sevkine mani olan ahvâl hakkında Rawlinson ile görüşülmüş ve mumaileyhe tahriren de lazım gelen izahat verilmişti. Ermenilerin hududumuza dayanan fecayi ve mezaliminin efkâr-ı umumiyede husule getirdiği tesir ve endişeden tevellüt eden vekayie Rawlinson dahi tamamen vakıftır. Ve Ermenilerin yapmakta oldukları vahşet ve cinayet kendi itirafıyla ve İstanbul'da İngiliz karargâh-ı umumisine verdiği raporla da sabittir. Binaenaleyh bu vak'a başka bir tesir ve maksatla olmayıp sırf muhafaza-i namus ve hayat için milletin gösterdiği galeyan neticesi olduğuna ve şu mühlik vaziyet karşısında hiç bir şeyin gönderilmesine imkan olmadığına ve bu meselenin mütarekeyi ihlal mahiyetini tazammun etmeyeceğine ve bununla bir alakası bulunmadığına halen Kars'ta bulunan mumaileyhi ikna eylediğimi zannediyorum.

2- Sürgü kolu ve kamalar tahmil ve Erzurum'dan tahrik edilen trenin nezaret-i celilelerinden verilen bir emir üzerine geriye celb olunduğuna dair Rawlinson'a beyanatta bulunulmamıştır. Kendisine keyfiyeti ve mezkûr trenin Erzurum'a celbi mecburiyetinde kaldığımı ber-tafsil anlatmıştım. Artık sürgü kolu ve kamaların trenle sevki kabil olamıyacağı gibi karadan Trabzon'a gönderilmesine de ne derece muvaffakiyet hasıl olacağını kestiremediğimden sulhün akdine kadar Erzurum'da kendi nezaret ve kontrolleri ve kolordunun muhafaza ve mes'uliyeti altında depo edilmesini nezaret-i celilelerine arz ettiğimi bildirmiştim. Bunun müttefikîn hükûmetinin adalet ve insaniyet-perverliğine karşı beslemekte

Levent Şahverdi Arşivi

olduğumuz emniyet ve itimada münafi bir şekilde ve mütarekeyi ihlal mahiyetinde telakki olunmamasını kendi tarafından da mâfevk makamâtın hakikat vechile tenvir ve aynı tarzın teklif olunması İngiliz kavm-i necibinin mütehalli olduğu hak ve itidal-perestîden intizar eylediğimi de ilave etmiştim.

3- On birinci fırkada fazla silah mevcut değildir. Bu fırkanın fazla süngü kolu ve kamaları kâmilen Erzurum'a gelmiştir. Esasen kamaları mevcut olmayan Rus toplarından teşkilat da yapılmamıştır.

4- Hükûmeti müşkil bir vaziyette bırakmamak ve Mütareke ahkâmını tamamen tatbik etmek için son dereceye kadar çalışılıyor. Fakat millette hasıl olan hayat endişesi dolayısıyle malzeme-i harbiyeden hiç bir şeyin hiç bir tarafa gönderilmesine imkan kalmamıştır. Şarkî Anadolu vilâyâtında endişe-i hayattan mütevellit cereyan-ı milli hakkında müteaddit maruzatımla makamat-ı aliyeyi tenvir eylediğimi zannediyorum. Ermeniler Kafkasya'da İslamlara karşı her türlü mezalimi yapmak ve imha politikasını takip etmekle beraber Sivas'a kadar gideceklerini de alenen söylemekte ve gazetelerinde de görülmektedir. Bundan başka Poti, Sohumkale, Novrosiski vesair Rusya sevahilindeki mevakiden motor ve gemilerle pek çok miktarda Ermeni'nin silahlı olarak Batum'a gelmekte olduğu haber alınmaktadır. Bunların ne maksatla toplandıkları da birer sureti elde edilen ve hülasası 9/8/1335 tarih ve 1260 numaralı şifre ile arz olunan ve Wilson'la Clemancau, Bogos Nubar'a yazılan telgraflardan anlaşılmaktadır. Rumların da Pontus hükûmeti teşkil emeliyle nasıl çalıştıkları ve bu gayeyi temin için Trabzon ve Samsun havalisine akın akın çetelerle esliha ve mühimmat çıkardıkları ve Sohum'da mütemadiyen Rum gönüllüleri toplandığı ve şu suretle Rumiye gölünden Karadeniz sevahiline kadar Ermeni ve Rumların fiilen silahlandıkları ve fikren de emellerini istihsale çalıştıkları ahalinin tamamen malumudur. Bunları haber alan ve yakında büyük bir tehlikeye maruz kalacaklarını anlayan ve hükûmetin buna karşı bir tedbir ve icraatta bulunmadığını gören Şarki Anadolu vilâyâtı ahalisi kuvâ-yı milliyeye istinaddan başka çare olmadığına kani olmuştur. İzmir vekayi-i elimesiyle Kafkasya'daki imha-yı İslam fecayiinin temadisi havf ve endişesidir ki derhal Erzurum'da milli bir kongre akdine badi olmuş ve malum-ı samileri olan mukarreratı ittihaz eylemiştir. Süngü ve balta felaketlerinden pek ziyade yılgın ve uyanık olan halk arasında bu malzemenin gönderilmemesini mütarekeyi ihlal mahiyetinde telakki eden bir ferd bile yoktur. Halk, hükûmet-i seniyemizce bu safhanın İtilaf Devletlerinin nazargâh-ı ittılâ ve insafına tevdi olunmasını rica etmektedirler. Gayr-i kabil-i cerh olan beyanat-ı vakıaya rağmen sürgü kolu ve kamaların sevkinde ısrar olunmasını, milletin silah ve cephaneden tecrid ile Ermeni ve Rumların süngü ve baltaları altında öldürülecekleri hükmünün verilmiş olduğuna delil addedeceklerini ve bu suretle rezilane ölmekten ise fedakârane ifna-yı hayat eylemeyi göze aldırdıklarını söylüyorlar.

5- İzmir fecayiini ve diğer işgalleri havi mektupların zabitan ve efrada gelmesi ve memleketin peyderpey işgali için sulhün kasden uzatıldığı

Levent Şahverdi Arşivi

kanaati ve buna rağmen sürgü kolu ve kamaların sevkinin devamı ve buna karşı vaki olan galeyanın şüyûu üzerine zabitana kadar sirayet eden firar vukuatı pek arttı. Ve korkunç bir şekle girdi. Her türlü tedabire müracaattan geri durulmamakla beraber henüz önüne geçilmeye muvafakiyet hasıl olmadı. İzmir'den gelen mektuplar, ordunun silahı alındıktan sonra İzmir ve civarının Yunanlılara çiğnettirildiği ve Müslümanların öldürüldüğü mahiyetinde olduğundan buraların da aynı tarzda Rumlara ve Ermenilere verileceği ve İslamların ayaklar altında çiğnetileceği kanaati silahlı ve müctemi firarların tezayüdüne âmil oldu. Ahvâl bu merkezde iken sürgü kolu ve kamaların hangi tarikle olursa olsun sevkine teşebbüs, vahim akibetler tevlid edecek ve belki bir anarşiye ve bi'n-netice bütün esliha ve cephanenin yağma edilmesine ve bâlâda arz olunduğu vechile bu hususta hassasiyet peyda etmiş olan efrad ve zabitanın milletin harekâtına mümaşaten milletin karışmasına ve ordunun hükûmetin elinden çıkmasına müncer olacaktır.

6- Ahalinin sulh takarrür ve milletin mukadderatı taayyün edinceye kadar sürgü kolu ve kamaların Erzurum'da muhafazasını rica eyledikleri ve görmüş oldukları felaketlerin acılarını henüz unutmayan bu masum milletin sırf hayat ve namus korkusuyla kalbinden kopan ve feryad ve kararının muhalifi mütareke şeklinden General Milne'ce vaki olan kanaatin tashih ve bu mıntakada yaşayan insanların da bir hakk-ı hayat ve namusa malik olduklarının ve bu hak ve namusun siyanet ve muhafazasının halen haiz-i nüfuz ve kudret olanlara temin buyurulmasını, hükûmet-i seniyemizin teşebbüsatından ve hükümât-ı İtilafiyenin hissiyat-ı âdile ve insaniyet-pervaranelerinden bekledikleri maruzdur.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Sivas Kongresi'ne Karar Verilmesi

Şarkın atisi hakkında ben milli beratı almıştım. Artık istinad edeceğim bir kaç karargâh arkadaşım ve kolordum ve müttefişlik dahilindeki tabi olacaklar değil, bir millete sırtımı vererek Ermenistan ve Pontus teşekküllerine ebedi olarak mani olabilecektim. Bu bence tahakkuk etmiş bir netice idi. Fakat sevgili İzmirimizden başlayan feci tevessü de hepimizi düşündürüyordu. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Refet Bey Garp için bir Sivas Kongresini münasip bulmuşlardı. Bu fikri ben de muvafık bulmuştum. Müfettişlik mıntakası dahilinde bulunduğu için irticaın İstanbul'un ve İtilaf'ın şerrinden mahfuz olması lazımdı. Aldığımız malumata nazaran Sivas Kongresi'ne mümanaat için şimdiden mahalline emir verilmiş ve vaad alınmıştı. Kim bilir daha ne gibi hazırlıklar oluyordu. Bunun için kongrenin selametle toplanması taht-ı emniyete alınıncaya kadar Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerin Erzurum'da kalmaları münasip görüldü.[25] Sivas'ta Üçüncü Kolordu kuman-

25 Bu zatlar 29 Ağustos'ta Erzurum'dan hareket ettiler.

Levent Şahverdi Arşivi

danı Refet Bey yerine Miralay Selahattin Adil Bey tayin olunmuştu. Refet Bey bizim zümreden tanınmış ve son zamanlarda Bolşevikler hakkında verdiğim sevindirici malumat üzerine hükûmete ve İtilafa karşı fiili vaziyetler de almıştı. Azlolundu, hayli vakit geçtiği halde Bolşeviklerden bir haber çıkmaması üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya serzenişli bir şey de yazmıştı.

Abdullah Paşa'nın Şarka Tayini ve Mukabil Tedbirler

İstanbul hükûmeti Kolorduya Selahattin Bey'i gönderdiği gibi Ordu müfettişlik vekaletini lağvediyor ve Müşir Abdullah Paşa'yı Üçüncü Ordu Kumandanı tayin ediyordu. Yani her türlü icra salahiyetini haiz olmak için müfettişlik kumandanlığa tahvil ve kumandanlığa da sarayın arzusunu icra edebileceği zannolunan Abdullah Paşa tayin olunuyor. Abdullah Paşa Edirne'de Ordu Kumandanı iken ben fırka erkân-ı harbi kolağası idim. Bana o kadar teveccühü yoktu. Hele bir zabitin aile meselesindeki fena bir mevkii ve benim vazifeten hak ve adl karşısındaki müdafi vaziyetimden sonra bana garez olmuştu. Erzurum Kongresi'ni ve bilhassa Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in muhafazasını ve İstanbul'a karşı da müdafiliğini yapmaklığım neticesi ilk hamlede bütün yıldırımların benim kafama yağdırılacağı ve bu vaktin de Abdullah Paşa'nın kumanda mevkiine yerleşmesiyle olacağı pek aşikârdı. Abdullah Paşa Ordu Kumandanı olduğu anlaşılan telgrafında zabitan ve efradın ihtiyacını da soruyordu. Tebrik bile etmedim. Gönderilmesi ihtimalini düşünerek ihtiyacı bildirdim. İstanbul'dan hareketi zamanı tahakkuk edince hakkında yapılacak muameleyi sahillere emredecektim. Bu basitti. Bunu bütün arkadaşlar muvafık buluyorduk. Def etmek veya tevkif etmek! Erzurum Kongresi'nin hitamı günü İstanbul'un münasebetsizliklerinden biri de bu zatın geleceğinin her tarafa şüyuu idi. Sivas'tan Selahattin Bey pek samimi olarak bu hususta fikrimi sordu. Kendi kararını da bildirdi: Kendisi çekilip Refet Bey'e tekrar kumandayı bırakmak. Bu karar hakikaten pek samimi ve ahvâle en uygun olanı idi. Selahattin Bey'in şifresi aynen şudur:

Sivas
6/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1- Şimdi İstanbul'dan Üçüncü Ordu Kumandanı Abdullah imzasıyla ber vech-i ati şifreyi aldım: "Zabitan ve efrad ihtiyacat-ı mübremesinin serian iş'arı". Cevap verip vermemeyi henüz düşünüyorum. Paşa'nın Harbiye Nezaretinde aramızda geçen çılgınlığına mukabele suretiyle bir kavga çıkmış olduğundan mumaileyhin memuriyeti faal bir şekil alacağı halde bendeniz için kendisiyle çalışmak mümkün olmayacaktır. Bu akşam Amasya'da bulunan Refet'e bu hali, diğer tereddülat ve Şûrâ-yı Askeri dolayısıyla ahvâlin merak-engiz bir safhaya girmekte bulunduğunu

Levent Şahverdi Arşivi

ve binaenaleyh işinin başına geçmek üzere hazır bulunmasını yazdım. İstanbul'da fart-ı zekası mülabesesiyle tayin olunduğuna iştibah olmayan Paşa'nın bir takım münhalata memur sıfatıyla ve bir kalabalıkla gelebileceği ve hatta başka kuvvetlere dayanmaya çalışacağı muhtac-ı mülahazadır. Bu bâbdaki malumat ve mütalaanızın iş'arını rica ederim.

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Başka kuvvetler dediği halk ve efrad olacak. Trabzon'dan padişaha sadakat telgrafları, valinin iki yüzlü fakat İstanbul'a sadık vaziyeti Abdullah Paşa'ya da cür'et vermiş olacak. Hususiyle kendisinin de Trabzon mıntakasından bulunduğu söylenmesi tabii kuvvetimizi bilmeyen Selahattin Bey'i bu suallere sevketmiştir. Halbuki o veya başkası kim gelirse gelsin şarkta öyle bir vaziyetteyim ki kararımıza itaata mecbur olur. Selahattin Bey'i teskin için şu cevabı verdim:

Erzurum
7/8/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

C. 6/8/1335 Abdullah Paşa'dan aynı şifreyi bendeniz de aldım. Ve yalnız zabitan ve efradın elbise ve ayakkabıya olan ihtiyacı basit yazdım. Nezaretten tayinleri hakkında emir almadığım gibi kendileri de tayinleri hakkında bir şey yazmadıklarından tebrik dahi etmedim. Paşa'nın âcizlerine teveccühü, zât-ı alinizinkinden az değildir. Maahaza öyle bir muhite geliyor ki en taş yürekli olanlar bile gelse vekayi onları ikaz eder ve kalplerini sızlatır. Binaenaleyh gelecek kalabalık haiz-i ehemmiyet değildir. Milletten başka dayanacak kuvvet, dayanan için pek tehlikeli ve elim olur. Bunun için teşriflerine sükûnetle intizarı daha muvafık bulduğumu arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

11 Ağustosta Selahattin Bey'den Sivas Kongresine lüzum var mı tarzında atideki şifre geldi:

Sivas
10/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Mevâdd-ı atiye hakkında tenvirat-ı aliyelerine muntazırım:

1- Erzurum Kongresi intihabata müessir olduktan ve İstanbul bu hususa esasen karar verdikten ve mukarrerat neşredildikten sonra yeni bir Sivas Kongresinin mevzubahis edeceği zemin ne olabilecektir.

2- Acaba her tarafta vilayet ve liva kongreleri yapılarak intihabat hazırlıkları yürütülse ve teşkilat kökleştirilse daha iyi olmaz mı? Ve Bekir Sami Bey'le Refet Bey'in Sivas'ta bu cihet-i idaresi kâfi görülmez mi?

Levent Şahverdi Arşivi

3- Daha iki ay köylü sapanından ayrılmayacağına ve meyvalar hamı olduğuna nazaran İstanbul'u korkutmamak ve intihabat neticesinde ve kendisinin ıskat olunmayacağına icabederse teminat vererek siyaset-i aliye makamını bir derece başkalarının kucağından kurtarmak mümkün ve hayırlı olmaz mı? Bu noktada uyuşmak karışmaktan hayırlı bulunmaz mı?

3 . Kolordu Kumandanı Selahattin

Vali Reşit Bey de Erzurum Kongresi'nden sonra artık Sivas Kongresi'ne ne lüzum var diye fikrimi soruyordu. Meselenin ehemmiyet kesbettiğini gördüm. İlk darbenin hemen Abdullah Paşa'ya tevcih ile her tarafa kuvvetimiz hakkında bir fikir edinmeyi ve İstanbul hükûmetinden endişe etmemelerini temin etmekliğim lazım geldi. Daha ziyade vakit geçirmek, Sivas'tan şuradan buradan da halk namına diye "Sivas Kongresi'ne ne lüzum var?" diye müracaatların gelmesi veya göndertilmesi için aleyhtarlarımızı veya zayıf kalpliler harekete getirebilirdi. Bunun için Selahattin Bey'in suallerine cevap vermekle beraber Abdullah Paşa hakkındaki kararımı dördüncü madde olarak yazdım. Bunu takiben de Trabzon'a verdiğim emir ve İstanbul'a yazdıklarım âtidedir :

Erzurum
11/8/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

C: 10/8/1335 tarihli şifre :

1- Erzurum Kongresi nasıl Şarki Anadolu vilayetleri halkının vatan ve millet hakkındaki mukarreratını tesbit eyledi ise Sivas Kongresi de Garbi Anadolu vilayetlerinin aynı esasattaki kanaatlerini tesbit edecek ve bu suretle bütün Anadolu ve Rumeli'de vahdet-i milliyenin azim ve iradesini millet ağzıyla dünyaya bildirecektir. Şarkî Anadolu vilayetlerinin merkez-i hükûmetten ve Garbi Anadolu'dan ayrılarak istiklâliyet davasında bulunduğuna dair İngilizlerin neşriyatı kazibelerine de kat'i bir cevap olacaktır. Bu vaziyet, hükûmetin meclis-i milliyi ictimaa davet eylemesi ile attığı meşru adımı tesri ile irade-i seniyeye iktiran ettirecek ve istiklâl-i milli, tamamiyet-i mülkiye ve makam-ı mukaddesin mahfuziyeti esaslarını müdafaa eden kütle-i milliyenin meclis-i millide tamamen taazzuvunu temin eyleyecektir. Esasen Garbi Anadolu'nun tekmil vilayetlerden murahhaslar bi'l-intihab yola çıkmış olduklarından Sivas Kongresi'nden sarf-ı nazara maddeten imkân da mevcut değildir.

2- İkinci maddedeki mütalaaları pek doğrudur. Ancak kökleştirilmesi şâyân-ı arzu olan teşkilat Erzurum Kongresi'nce takarrür ettirilen esasat ve teşkilatın Sivas Kongresi'nde kabul ve tasdik edilmesinden sonra olması zaruridir. Mebus intihabı hususunda müessir olmak en mühim bir husustur ki bu da ancak heyet-i umumiyede takarrür ettirilecek esaslarla müyesser olacaktır.

3- Mümkün olduğu kadar hükûmeti tedhiş etmemek ve hukuk-ı teşri-

Levent Şahverdi Arşivi

ye ve murakebesini emniyetle istimale kadar bir meclis-i mebusan vücuda gelinceye kadar heyeti hükûmeti ıskattan millet ve memleket için bir fayda memul olamıyacağından bu cihetle uğraşmamak esas olup husus-ı mezkûrun Sivas Kongresi'nce de nazar-ı dikkate alınmasına sarfı mesai edilecektir.

4- Abdullah Paşa hakkındaki beyanat-ı alilerinin tamamıyla haklı olduğu tezahür eyledi. Müşarünileyhin tayini buralarda şayi olunca İzmir vak'a-i feciasında Ali Nadir Paşa'nın millet ve ordu için mucip olduğu avâkıb-ı elimeden haberdar olan halk ve ordu mensubini son derece düçâr-ı endişe oldu. Bu sebeple hem kendisine gelmemesi ve hem de Harbiye Nezaretine müşarünileyhin ve bu kabil zevâtın tayin edilmemesi hakkında tafsilen iş'aratta bulunduğumu arz ederim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Üçüncü Fırka ve Trabzon mevki kumandanlığına verdiğim emir :

Erzurum
11/8/1335

Zata mahsus ve pek aceledir :

3. Fırka Kumandanlığına
Trabzon Mevki Kumandanlığına

1- Abdullah Paşa'nın 3. Ordu Kumandanlığına tayin olunduğu şayi oldu. Henüz emr-i resmisi gelmemekle beraber İzmir'e Ali Nadir Paşa'nın tayiniyle başlayan devre-i şeametten umum mütevahhiş olduğundan müşarünileyhin bu memuriyetini halk ve ordu bu havali için de aynı felaket telakki ediyorlar. Ve hal-i galeyandadırlar. Bu galeyan Erzurum'da açıktan açığa görülmektedir. Müteredditt ellerde ikinci bir İzmir olmaya istidadı olan Trabzon'da da aynı efkâr ve cereyanın doğmuş olduğu şüphesizdir. Bunun için nezarete lazımı gibi arzıhal ile müşarünileyhin ve bu kabil zevâtın gönderilmemesini rica ettim. Maruzatımın vüsulünden evvel Abdullah Paşa'nın yola çıkması veya herhangi bir hisle gelmek teşebbüsünde bulunması da melhuzdur. Böyle bir halde ahaliden intihab olunacak bir heyet marifetiyle veya suver-i münasibe ile vapurdan çıkmayarak avdet buyurmasının tebliği ve bu tebligat ve ikaza rağmen müşarünileyh gelmek isterse şahsına karşı hürmetkar davranılmak ve hayatı taht-ı emniyette olmak şartıyla Trabzon haricinde münasip bir mahalde ikamet ettirilmesi ve Ardasa'yı bu tarafa geçmemesinin temini ve yapılan bu muamelenin bir hürmetsizlik telakki edilmeyerek ordunun kıymettar ve pek emektar bir kumandanı olmak sıfatıyla kendilerinin siyaneti için olduğunun ifhamı ve iş'arı.

2- 3. Fırka Kumandanlığı vekaletine ve Trabzon Mevki Kumandanlığına yazılmıştır.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'a yazdıklarım:

Erzurum
11/8/1335

Dersaadet'te Erkân-ı Harbiye Mektebi Müdürü Miralay Sedad Bey'e

Vatanın Şark cephesi Ermenilerin azgınlığı karşısında pek hareketli bir safhaya girmiştir. Paşa pederinizin Üçüncü Ordu kumandanlığını kabul etmesinden İzmir fecayiinin bu havalide ihdas edileceği teşe'üm edilmiş ve herkes galeyana gelerek fena fikirler tevlid eylemiştir. Müşarünileyh şimdiye kadar afif yaşamış bir emektardır. Kendilerini sıyaneten bu memuriyeti kabul buyurmamalarını pek hürmetkar bir his ile arz ederim. Zât-ı biraderleri bu noktada müşarünileyhi ikaz etmiş olacaktınız. Bu vazifeyi itmam buyurmanız rica olunur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Erzurum
11/8/1225

Zata mahsustur.

Harbiye Nezaretine

Üçüncü Ordu Kumandanlığına Abdullah Paşa hazretlerinin tayin buyurulduğu hakkında henüz nezaret-i celilelerinden bir emir ve tebliğ vaki olmamış ise de pek ziyade şâyân-ı dikkattir ki müşarünileyhin işbu memuriyete tayin olunduğu şayiası efkâr-ı umumiye üzerinde pek fena tesir yapmış ve bu âsâr günden güne artmakta bulunmuştur. İzmir hadise-i meş'umesinden evvel Ali Nadir Paşa'nın İzmir ve havalisi kumandanlığına tayini ve o feci safhada Paşa'nın uğradığı avâkıbı pek hassas bir surette takip eyleyen ordu mensubini ve ahali aynı zümre-i ricalden madud ve evvelce de dördüncü ordu kumandanlığında iyi bir şöhret bırakmamış olan Abdullah Paşa hazretlerini de bu havalinin Ermenistan'a kaptırılmasında bir mukaddeme-i zaaf ve şeamet ad ve telakki etmektedir. Binaenaleyh artık tamamıyla tehlike-i hayat ve namus karşısında ve pek had bir devre içinde olan işbu mıntıka-i vatanda müşarünileyhin icrayı memuriyetine imkan olamıyacağı ve aksi halde kendileri için de pek müşkil vaziyetler tahaddüs edebileceği cihetle gerek müşarünileyhin ve gerekse bu kabil zevâtın intihap ve tayini halkın namus ve hayat endişesiyle çırpındığı şu zamanda vatan ve millet için tehlikeli olacağını arz eylemeyi gerek müşarünileyhin vikaye-i şeref ve haysiyeti ve gerek ahali ve ordunun yar ve ağyara karşı itimatsız bir şekilde görünmemesi için mukteza-yı vazifemden addeylediğim maruzdur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

14 Ağustos'ta haber aldık ki: Bu teşebbüsle Abdullah Paşa istifa ettiği gibi Harbiye Nazırı da değişmiş. Nazım Paşa yerine daha berbad işlere namzet olduğu muhakkak olan Süleyman Şefik Paşa Nazır olmuş! Ben 12

Levent Şahverdi Arşivi

Ağustos'ta Tercan'daki (Mamahatun) süvari alayına tatbikat yaptırmak üzere Pırtın'a sahra şimendiferiyle gitmiştim. Her tarafa karşı ve bilhassa Dersim tecavüzlerine karşı merkezi vaziyette olan bu alay Erzincan-Sivas muvasalamızı da icabında temin edecekti. Bir kaç mesele hallinden sonra atlı olarak Kükürtlü kömür ocaklarını gözden geçirdim. Rusların yaptığı sahra şimendiferi Sarıkamış-Erzurum üzerinden Pırtın'a kadar işler bir haldedir. Kömür ocakları kısmen tesviye-i türabiye yapılmış. Pırtin'den kömür ocaklarına atla iki buçuk saatte gittik. Yol arabalar için pek müşkül. Geldiğim günden beri kömür ihracına son gayreti sarf ettiriyorum. Hudut boyundaki kıtaatı iaşe için trenlere muhtaç olduğumuz gibi bir ileri hareket için de pek lazımdı. 11 numaralı ocağa girdim. Ruslar tarafından çıkarılmaya başlanan bu kömür trenlerimizi tahrike kâfi bir kuvvette idi. Yevmiye ancak sekiz ton çıkarılabiliyordu ki yevmi ihtiyacımıza ancak kâfi idi. Amele için para lazımdı. Burada çalışanlar kendilerine silah teslimi caiz olmayan insanlardı. Onların da takati bu idi. Pırtın'dan Yeniköy'e kadar güzergâh köprüleri de ikmal edildiğinden demir ferşine müsaitti. Bir kaç kilometre daha yolu tenkis için bu ferşiyata karar verdim. Geçen sene elde büyük kuvvetler varken kömür ocaklarına kadar bu hattın inşası her halde mümkün olurdu. Fakat İran içlerine saldırış bu kıymetli işleri –acısını çekmek üzere– yaptırtmamış oldu. Erzurum mıntakasında teşekkül eden geri ordusu, bu vazifeyi ihmal ettiğinden dolayı, şimdi eziyeti çekenlerin ta'nına uğruyordu. 14 Ağustos akşamı Mustafa Kemal Paşa'nın ikametgâhına gittim. Rauf Bey de birlikte İstanbul'dan –Ali Fuat Paşa vasıtasıyla– gelen malumatı münakaşa ettik. Bunun mühim hülasası:

1- Hükûmet-i hazıra Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i hayyen –muvaffak olamadıkları takdirde meyyiten– derdest için mıntakamıza üçer dörder kişilik çetelere ayrılmış olarak otuz Kürt ve Arnavut zabitini göndermişler. Kürtlerden Bedirhani ile Şeyh Abdülkadir ihanet ediyorlar. Veliaht hükûmeti hazıra aleyhinde arzu-yı milliyi tervic ediyor.

2- İngilizlerin mecmu kuvveti iki fırka ile bir alaydır. Fırkanın biri Türkiye'de diğeri Mısır'da. Sudan'da müthiş ihtilal var. Türkiye'ye sevk edilmek üzere General Allenby ile kuvvet sevk edeceklerdi. Asker isyan etti. Bir nefer gönderemediler. Afganistan, Hindistan'a sarkmakta. İngilizler endişede. İngilizlerin tazyikatını nazar-ı itibara almayınız. İşgal edecek kuvvetleri yoktur. Tazyikleri kuru tehdittir.[26]

3- İtalya ve Amerika Şarkta milliyet prensibi tatbik için ittifak etmişler.

4- Fransa Eylüle kadar şarkta iki fırkadan fazla bırakmıyacak. Yani mevcut doksan bin onbeş bine inecek. Fransa'da sosyalizm kuvvetli, Suriye'den infikak etmişler.[27]

5- Avrupa karışık! İtalyan kabinesine sosyalistler hakim. Macar Bolşevikleri Romanya'ya taarruzda. Bulgaristan'da Bolşevizm var. Hırvatlar ve Karadağlılar Sırbistan'a hali isyanda, Bolşeviklerle birlikte çalışıyorlarmış.

26 Dört ay evvelinden beri bu kanaatteyiz.

27 Havadis mevsuk mu? Bilen yok. Tabii inanmamakla beraber hoşa gider laflar. Ağızdan ağıza tatlı tatlı alınıp verilmesi hale muvafık!

Levent Şahverdi Arşivi

6- Avrupa, Türkiye'yi taksim edemediği gibi icbar dahi edemeyerek Türk'leri tazyiki siyasi ve iktisadi ile kendi arzularına serfürû ettirmek istiyorlar.

7- Türkiye'nin hayatı için mutlaka bir devletin mandasını kabul etmek mecburidir. Fakat şu şartla ki Kürdistan ve Ermenistan'a tatbik edilecek manda usulu gibi değil. Müstakil yaşamış hükûmet olduğumuzu Amerikalılar da tasdik ediyorlar. İstiklal ve tamamiyeti mülkiyesini muhafaza suretiyle yaşayacak olan Türkiye hükûmeti istikraz için bir mandaya ihtiyacı vardır. Yoksa başka kayıt ve şartla değil.

Havadislerden sarf-ı nazar edilince pek mühim olan suikastlere karşı bidayetten beri yapılan takayyüdü teşdit edeceğim. Fakat bu manda meselesi günden güne efkâr-ı umumiye oluyor. İstikraz için manda ne demek? İstanbul'da kimler bu işe ve kimin namına müdahale ediyor. Milli kuvvetimizi tamamile göstermedikçe ve bu kuvveti sonuna kadar sarf etmedikçe mandaya mütemadil görünmek istiklâlimizi elimizle mahvetmek demektir. Hususiyle daha geçen hafta "Kongre aleni kararını cihana ilan etmiştir." tarzındaki mütalaam musip görüldü ve mecburiyet-i katiye olmadıkça mandaya yanaşılmayacağını ve mecburiyetin de ancak milli varlığımızın sarfından sonra görülebileceğini Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerle tesbit ettik.

Trabzon'dan bir Karakol Cemiyeti nizammesi gelmişti. Bunun İstanbul'daki bazı erkân-ı harbiye zabitanı tarafından, ordunun inhilaliyle başsız kaldığına nazaran milli seferberlik ve milli ordu için bazı tedbirleri ihtiva ediyordu. Halbuki Şarkta resmi bir ordu olduğu gibi milli birlik de temin edildiğinden bizce haiz-i ehemmiyet bir şey görülmedi.

Diğer bir malumat da; Posta Telgraf Müdiriyet-i Umumiyesinin yeni bir münasebetsizliği idi. Transit merkezi olan mahallerde kontrol memuru olarak birer misli maaşla adamlar koyarak zevât-ı resmiye ile kongre azası muhaberatının kontrolü ve münderecatından şüphe edilen şifrelerin tevkif ve hemen müdiriyet-i umumiyeye gönderilmesi ve bu hususta münasip derecede ikramiye ile taltifleri icra olunacağı, tebliğinin şifreli mahrem talimatla tamim olunması.

Buna karşı, şimdiye kadar olduğu gibi, icabeden telgrafhaneler ordunun daimi kontrolunda bulunması ve bu emri, yapmaya cür'et edenlerin divan-ı harbe verilmesini muvafık gördük.

Bugün havadis olarak gelen haberler: Enver Paşa'nın biraderi Batum'da İngiliz mahpushanesinden 8/9 Ağustos gecesi kaçırılmış. Ardahan kışlasında mevkuf imiş. Muhafız iki İngiliz zabitiyle dört İngiliz neferi kaçıranlar tarafından katledilmişler. Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa da Merkezi Umumi Azasından Küçük Talat'la birlikte ve muhafazalarına memur Mülazim Şadi Efendi ile birlikte firar etmişler. [28]

28 Her ikisi de Erzurum'a geldiler. Halil Paşa'nın mütalaat ve Kafkasya'da ve Trabzon'daki fuliyatı gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Manda Meselesi

15 Ağustos akşamı Kemal Paşa ve Rauf Beylerle yemeği bizim evde yedik. İstanbul'un suikastta cür'etine mukabil, onları daha ziyade şaşkın bir hale koymak için, bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın sadrazama münasip tarzda bir şey yazmasını muvafık bulduk. "Meclis-i Millinin tesrii, milli tezahürata mümanaat edilmemesi, saika-i hamiyetle millete muavenet eden memurîne dokunulmaması". İstanbul da aynı günde bir karar ve emir veriyor: Şifre ile muhabere memnu! Bunu 17'de aldım. Lazımı gibi cevabı o günde yazılıdır. Mustafa Kemal Paşa'ya gelen malumatta : Bir Amerika heyetinin sadr-ı esbak İzzet Paşa ile görüştüğünü ve 15-30 senelik Amerika mandasının kabulü hakkında Vilâyât-ı Şarkiyeden taleb edilmesini yazıyorlarmış. Erzurum Kongresi mukarreratını verdiğini manda lafzının burada hüsn-i telakki edilmediği tarzında münasip bir cevabın Kemal Paşa tarafından yazılması münasip görüldü.[29] Bu ne belalı manda imiş! Hanımların modasından daha iptilalı! Bereket herşey gibi Şarka kolay ve çabuk yayılamıyor.

16 Ağustos'ta Afyonkarahisar'da on ikinci kolordu kumandanı Selahattin Bey'den kızmak veya gülmek için şu şifre geldi :

Karahisar-ı sahip:
13/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Dersaadet'teki fırak-ı muhtelifenin bi'l-ittihad Amerika Heyetine verilmek üzere ittihaz ettikleri mukarrerat ber vech-i zir maruzdur:

1- Ermenistan için Türkiye'nin Şark hududu üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir arazi parçası terk etmekle Vilâyât-ı Şarkiye'nin ve orada iş başında bulunan büyükleri atide refahını ve serbest inkişafını düşünerek razı olabilecekleri fikrinde oldukları yalnız bu fikirlerini oradaki Kürtlerle teşrik-i mesai eylemiş olmak ve Kürtlerin de Ermenilere terki arazi fikrine katiyyen mütemayil olmamak dolayısıyle izhara taraftar olmadıklarını dahi izhar etseler bile orada Türk ekseriyetinin şerâit-i atiye kendilerine bu fikirde Kürtlerden ayrılacağını zannettiklerini. Şöyle ki: Evvela Türk, Kürt ekseriyeti ve aralarındaki ekalliyet-i sairenin meskun olduğu arazinin tamamiyeti, saniyen Türk istiklâl-i tammı temin edilmek ve fiilen teyid olunması, râbian *(Salisen atlanmış)* Türkiye'nin asri tekamülata mazhar olabilmesi için serbestçe inkişafına mani olan kuyûdun ref'iyle Wilson prensiplerinde vaadedildiği vechile istiklâl ve hukukundan en emin bir tarzda istifadesine imkan bahşolunması, hâmisen bu hususatta

29 Bu manda hikayesi Sivas Kongresi'nden sonra da devam etmiş ve benim şedid bir cevabım (Mustafa Kemal Paşa'ya ve bunu kurcalıyan İsmet Bey'e) bu bahsi tamamıyla kapatmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

ve Türklerin tesri-i terakkiyatında Amerika'nın bize müzaharetini ve Cemiyet-i Akvam'a karşı himayesi.

2- Tahliye edilecek araziden çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni nakledileceği arazide derhal iskanı ve derhal arazilerinden istifadelerini temin için Amerika'nın muavenet etmesi;

3- O civarda ve bilhassa Erzincan ve Sivas arasında mütekâsif Ermenilerin de yeni Ermenistan hududu dahiline nakillerinin temini;

4- Ermenistan nam ve hesabına olarak vaki olmasını muhtemel gördüğümüz terk-i arazi keyfiyetini, müstakil bir Ermenistan namına değil, ancak büyük ve medeni bir devletin mandası altında inkişaf edecek asrî bir devlet namına olacaktır. Çünkü; Bugünkü Ermenistan'a arazi terk etmek Türkiye'nin başına ikinci bir Makedonya yapmak demek olduğu gibi Kafkasya için de bir âmil teşkil etmek demektir.

5- Bütün bunlar kabil-i münakaşa bir metin mahiyetindedir. Bunların kat'i mahiyet iktisab etmesi ancak memleketteki heyetlerle temas etmek suretiyle mümkün olursa oraya Amerika Heyetinden bir zatın i'zamı elzemdir.

6- Ve en nihayet meselenin şekl-i kanuni ve meşrua ircaı için Meclis-i Milli-i Osmaniye tevdii tabiidir.

12. Kolordu Kumandanı Selahattin[30]

İstanbul'da Milli Blok, Vilâyât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf, Kürt Teali Kulübü, Sulh ve Selamet gibi, şahıs ve emelleri taban tabana zıt faal cemiyetler vardır. Memleketi kurtarmak azmiyle çırpınan bir çok namuslu insanları tanıdığım gibi, pek namussuz zamaneciler de vardı. Bu şifreye nazaran bunlar birleşiyor ve binlerce kilometre uzaktaki mıntakada hudutlar çiziyor, insan taksimat ve nakliyatı yapıyor. Evvela cehli mutlak içindeler. Mesela, üçüncü maddede, bilhassa Erzincan ve Sivas arasında mütekasif Ermenilerin nakliyatının temininden bahsolunuyor. Halbuki buralarda tek bir Ermeni yok! Harb-i Umumi'de harekâta sahne olan bu mıntakadan bu kadar gaflete, cehl-i mutlaktan başka tabir olur mu? Diğer maddelere gelince idraksizlik ve tarihten ibretsizliktir. Mesela dördüncü madde çocuk aldatır gibi! Girit'i kimin namına terk ettik, Bulgaristan'ı medeni bir devlet senelerce himaye etmedi mi? Adaları medenî bir devletin emanetine bırakmadık mı? Ne hacet, İzmir medenî bir devlet namına Yunan'a ciro edilmedi mi? İstanbul'da pazarlık eden hamiyetli efendiler ne olur Erzurum'a kadar gelip de zekâlarını burada sarf etseler! Bunu geldiğim zaman da yazmıştım. En akıllı ve tecrübeli insanların bile –ahvâl-i hazırına vâkıf olmadığı şeyler hakkında- uzaktan verecekleri kararın fecialara sebep olduğunu, kendi tarihimiz bile kaçıncı defadır tekrar edecek. Üç aydan beri şarka gelen İngiliz, Amerikan, Fransızlar bile şarkın kuvvetini teslim ettiler.

30 3. Fırka Kumandanının ismi de Selahattin'dir. Buna Balkan muhaberesinde elinden yaralandığından Çolak Selahattin [Köseoğlu] derler. [İlk Meclis-i Milliye meb'usu olarak girmiştir. 12. Kolordu Kumandanı olan Selahattin Bey [Kip] az sonra İstanbul'a gitmiş ve İstiklal Harbi'ne iştirak etmemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

O kadar rapor yazdım, hâlâ bizimkiler memleketi kurtaracağız diye masa başından karakuş hükmü veriyorlar. Ne olur bir kere sorsalar ki Şarktaki insanlarımız ne yazıyor? Erzurum'da kongre diye toplanan kimlerdir ve neye karar vermişlerdir? Ben zannediyorum ki Şarka bir türlü hâkim olamayan İtilâf siyasetçileri İstanbul'da namusuyla tanınmış zatları dahi şöyle aldatıyor: "Şarkta Ermenileri tatmin edin, bütün dünya efkâr-ı umumiyesi lehinize döner! En feyyaz vilâyetlerinizde müstakil bir hükûmet olarak yaşarsınız." Bu tarzda rüzgârlar çoktan beri Erzurum dağlarında dahi esiyorsa da hakikat güneşinin verdiği şevk ve millî galeyan dolayısıyla tesiri hiç oluyor. Hududun ötesindeki katliâmları açık telgraflarla yazarken ve Elviye-i Selâseyi haksız olarak işgal ve katliâmlar bize kan ağlatırken, ne gariptir, biz hududu eski yerine Arpaçayı'na koymayı, vaziyetten habersiz olarak iğfal edilenler de İstanbul'u ve güzel yerleri alacağız ümidiyle şarkı fedaya razı oluyorlar. Bilmemek ve bilmediğini bilmeyerek iş yapanlar dün olduğu gibi bugün, bugün olduğu gibi yarın da mutlaka fena yapacaklardır. Tarihî misâller lâzımı gibi münebbih olamıyorlar. Berlin Muahedesi'yle eyâlât-ı mümtazemiz olan Bulgaristan, sekiz sene sonra Rumeli-i Şarkî'yi istilâ etti; bir rub-ı asır içinde ise krallık oldu ve orduları Selanik'ten Çatalca'ya kadar milleti çiğnedi, bitirdi. O zaman da hep hali düşünen kısa mütalaalı büyüklerimiz bu istikbali feci bir levha olarak zihinlerinde tersim ettiremiyorlardı. Halbuki şimdiki vaziyetimizin mazi ile kıyas kabul eder yeri yoktu. Türk'ün imhasına karar verildiği gizlenmiyordu. Ermeniler Sivas'a diye bağırıyordu. Kızılırmak'ı müsemmasına benzeteceklerine kiliselerde Rumlarla elele yeminler ediyorlardı. Esasen Elviye-i Selâse'yi işgal ile lâzımı kadar şımarmışlardı. Bunlar beş sene, on sene değil, İstanbul'un emri vechile mütareke ahkâmı diye silâhları verdiğim gün –hele bir de tashih-i hudut diye yer verilirse– karşılarına Yunan ordusu gelinceye kadar yürüyecekler ve geçen sene emsalini gördüğümüz vechile Anadolu'yu kan ve ateşe bırakacaklardı. Medenî devlet yardakçıları bu istilâyı ne ile durdurabileceklerdi. Hangi medenî kuvvet, barbar diye haykırdığı masum Türkleri kurtarmak için kuvvet gönderecekti? İtilâf zümresi Rum ve Ermeni'ye kumandasını vermişti: Türk'ü boğ!.. Lâzımgelen silâh ve mühimmat ve kılavuzluğu da yapıyordu. Buna karşı Erzurum'da millet tanrıya ahd ü peyman vermiş, Türklük ölmez, Türk yılmaz parolalarını kendine tehlil yapmıştı.

İstanbul'un fırak-ı muhtelifesine yüzlerce Erzurum Kongresi beyannamesi gönderilmesini en iyi cevap buldum, İstanbul'un marifetini her tarafa anlattık. Millet bir daha anladı ki kendisini kurtaracak ancak kendisidir. Erzurum Kongresi'yle millî hâkimiyetini ilân ettiğinden herkes daha memnun oldu. Tashih-i hudut, Kürt istiklâli gibi propagandaların durmayacağı belli idi. Bu zehre karşı ben daha evvelden "Kürdistan'ı Ermenistan yapmak istiyorlar, fakat Kürt kardeşlerimizi çiğnetmeyeceğiz" diye bütün Kürtleri şerbetlemiştim. 17 Ağustos'ta yine manda hakkında şu şifreyi aldım:

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas:
17/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Vasıf Bey tarafından Kemal Paşa'ya yazılıp Konya'dan şimdi gelen şifre zirdedir: Amerika Mandası hakkında esbâb-ı mucibe raporu ve mütalaat yoldadır. Nihayet Amerika Tahkik Heyetinden iki kişiyi Sivas'a gönderip milletin arzusunu öğrenmeye ikna ettik. Bunları kabul ederseniz yollamak üzere gayet müstacel iş'arınıza şiddetle muntazırız. İlâveten böyle bir mülakatın her suretle mücib-i menfaat olacağı buraca mülâhaza edilmektedir, efendim.

3. Kolordu namına Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet Zeki

Artık sinirleniyordum. Amerika Tahkik Heyetiyle benim görüşmekliğim mümkün olsa da bir daha bu manda işinden onlar da vazgeçse![31] Çok düşündüm. Şimdiye kadar manda hakkındaki muhaberata bu şifreyi de ilâve ederek cereyanın aldığı istikametten korkmaya başladım. Amasya'da Mustafa Kemal Paşa arkadaşlarıyla Bolşevikliği ehven gördüğünü 23 Haziran'da yazıyordu. Ben daha İstanbul'da iken mevcut olan bu cereyan da bir taraftan efkâr-ı umumiye olarak büyümek istidadında idi. Henüz nevzâd halinde bulunan ise, istiklâlimizi kurtarmak için tek dağbaşı mezar oluncaya kadar uğraşmak fikriydi. Erzurum Kongresi'yle Şark için bu teminat alınmıştı. Fakat en münevver ve en şâyân-ı itimad vatandaşlarımızın İstanbul'da açtıkları bu cereyan günün birinde her ümidimizi kendisiyle sürükleyebilir miydi? İşte endişem bu idi. Mandaya girmek, Bolşevik olmak bunların ikisi de ölümdü. Şu fark ile ki; birincisi suda boğulmak, diğeri de ateşte yanmaktı. Hem de bu ölüm bir ecel-i mev'ûd değil milli bir intihar olacaktı. Yürünecek tek bir yol vardı. Bizim kat'ına başladığımız selâmet yolu. Güzergâhımızda su ve ateş yok değildi; fakat bunlara fidye-i necat olarak bir kaç avuç fedakâr atmakla milleti mes'ut hedefe vardırmak, mümkün olacaktı. Bu namus yolunun müntehası hürriyet ve istiklâl idi.[32] Bu şifre üzerine bir daha Mustafa Kemal Paşa ile görüştüm. Şimdiden gösterilecek bir temayülün vahametini tekrar ettim.

* * *

Harbiye Nezaretine gelen Süleyman Şefik Paşa'nın ilk tamimi ile buna verdiğim cevabı, hâlâ, her gün nelerle uğraştığıma bir misâl olmak üzere derc ediyorum. Benim en mühim vazifem tabii kıtaatımın her an mühim kuvvetler karşısında ifa-yı vazifesi idi. Bu en büyük zamanımı alıyordu.

31 25 Eylül'de Erzurum'a gelen Amerika Heyeti Reisi General Harbord'la mülâkatımızda arzularımı söyledim.

32 Bu hasbihalim, ne tesadüftür, 1336 senesi Ermenistan harekâtının icrası için çırpındığım zamanlar Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile muhaberata ve Moskova'ya gitmek üzere nezdime gelen Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beylerle muhaverata da zemin olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Daha Tekirdağ'ında iken yazdığım bir kolordu programı esasıyla kıtaatımı meşgul ediyordum. Ötede beride hayat ve ahlâkları mahva mahkûm şehit yavrularına karşı duyduğum derin ıztırabı gidermek için bunların tahsil ve terbiyelerini bir vazife bilerek haftamın bir gününü bunlara hasrediyordum. Kolordunun yegâne erkân-ı harbi Binbaşı Harputlu Mustafa Bey, iaşe ve muamelât-ı zatiyenin gittikçe artan müşkülâtı içinde lâzımı gibi kıvranıyordu. Bu vazifeye meftun arkadaş aynı zamanda kolordunun Erkân-ı harbiye reisi de bulunuyordu. Fırkalarda birer erkân-ı harb ancak kendi vazifelerini başarabiliyordu. Merkezi Erzurum'da bulunan dokuzuncu fırka erkân-ı harbi Fahri Bey'i aynı zamanda millî şubede kullanıyordum. Çok geceler üç dört saat uyumak müyesser oluyordu. Beni en ziyade yoran casusluk ve propaganda işleri idi. Bunu maatteessüf erkân-ı harblerimiz bile kavrayamıyordu. Bizi alâkadar eden Kafkasya ve Rusya'dan malûmat almak, casusluğa mâni olmak, günün zehirli propagandalarını, bedbin insanların vehmi mütalaalarını birbirinden ayırarak her birine mukabil vecizeler hazırlamak, ordunun efrad, zabitan ve halkın münevver, eşraf, esnaf, köylü kısımlarının hissiyatına daima vâkıf olmak, Kürdistan'ı, sahil halkını iyice dinlemek ve her ecnebi gemisi görünüşte gevşeyen asaba müsekkin bir propaganda yollamak ve bu kadar nazik ve hassas işleri hüsn-i idare ile halkın ve ordunun samimi teveccüh ve itidalini -Pek kavi muhalif mesaiye rağmen- ruhî barometresinde düşürmemekti. Almanlarla bir çok sene çalıştığımın ve bilhassa bir sene onlarla birlikte Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Şubesi Müdürlüğü ettiğimin mükâfatını hakikaten görüyorum. Benim en mühim kolladığım, pek nazik bir mesele var ki; onu da zikretmeyi faideli bulurum: Mustafa Kemal Paşa'nın hüsn-i idaresi... İstanbul bütün kuvvetiyle kendisine yükleniyor. Her tarafa emirler, gazetelerle neşriyat daima mütecaviz bir lisanla efkâr-ı umumiyede matrud ve mahkûm bir insan gösteriliyor. Aleyhine yapılan tecavüzler yetişmiyormuş gibi hayatına suikast hazırlanıyor veya öyle propaganda ile tedhiş ediliyor. Şark kendisini tanımıyor. Bana karşı ise halkın ve ordunun samimi hürmetiyle beraber henüz İstanbul hükûmeti de teveccühkâr davranıyor. O azlediliyor yerine beni tayin ediyorlar, onun için derdest emri veriliyor. Bana icra vazifesi veriyorlar. O Sivas'a gitmek için benim kuvvetime ve nüfuzuma muhtaç; hattâ bütün muhitiyle iaşelerinde dahi muavenetime muhtaç. O Kemal Paşa ki Harb-i Umumi'de muhtelif cephelerde Ordu Kumandanlığı yapmış, muvaffakiyetler kazanmış, mafevkleriyle didişmiş, hem-hizalarını hırpalamış. Bu noktalar da pek hassas. Hususiyle birkaç gün evveline kadar bana da âmir... İşte bu müselsel sebeplerle rencide olmasından, benimle arada bir su-i tefehhüm husûlünden çok endişe ediyorum.[33] Onu kırmamak için elimden gelen her inceliği yapıyorum. Ve onu millî cereyanın başına getirmek için de vazifemi yaptım ve yapıyorum. İşte bu tahammülü müşkül mesai arasında yeni Harbiye Nazırı ile muhaberatımız da ağır bir vazife:

33 Maatteessüf vakit vakit benim hiç taksirim olmadığı halde bu korktuklarım oldu. Hem de sonunda pek müthiş oldu! İzmir zaferini müteakip her zaman olduğu gibi bir takım dalkavukların "Münci, Dâhi" diye yaygaraları muvazenesini bozdu. Eski arkadaşlarının daima canlı tarih gibi yaşadıklarını istemez oldu!

Levent Şahverdi Arşivi

Dersaadet:
14/8/1335

No. 2884

15. Kolordu Kumandanlığına

Avâtıf-ı celile-i hazret-i hilâfet-penâhîden olarak Harbiye Nezareti uhde-i senâverime tevcih buyurulmuştur. Mülk ü milletin geçirmekte olduğu şu âvân-ı mühim ve nazikte teali-i şevket-i Osmaniye ve muhafaza-i menafi-i âliye-i vataniye hakkında geceli gündüzlü sarfı azm-ı kavisinde bulunduğum mesai-i acizanemin semeredâr-ı muvaffakiyet olması emrinde bulunum silâh arkadaşlarımın kıymettar olan muavenetlerine nail olmak hususundaki ümidim pek vâsidir. Malûm olduğu üzere vazife-i hamaseti hâk-i pâk-i vatanın nigehbânlığında merkûz olan ordunun siyasiyat ile iştigali bu vazife-i mukaddesesini ifada dûçâr-ı vehn ü halel ve bu hal ise menafi-i âliye-i vataniyenin heder olmasını intac edeceği cihetle katiyyen rehn-i cevaz olamayıp vazife haricinde olarak bu misillü siyasiyat ile meşgul olanların münhasıran vazife-i askeriyelerini ifaya davet edilmeleri ve millet-i Osmaniyenin seviye-i medeniyesi Avrupa düvel-i muazzamasınca mizan-ı tedkik edilmekte bulunduğu şu gayet mühim ve nazik zamanda emniyet ve asayiş-i memleketin müstakar bir halde bulunması emrindeki vücûb-ı katiyyeye nazaran bu bâbda cihet-i mülkiyeden taleb olunacak müzaheretin derhal ifası ve cüz'i ve küllî asayiş-i dahiliyi haleldar edecek vaz ve tavırda bulunacak olanların men'-i mukarrerâtı neye mütevakkıf ise onun da ifasına cihet-i mülkiye ile el birliğiyle çalışılması umum erkân, ümera ve zabitan ve asâkir-i şâhânenin hamiyet-i diniyelerinden muntazır olmakla bu bâbda icab edenlere ez ser-i nev tebligat-ı kat'iyye ve müessire ahzı.

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik

Milletin seviye-i medeniyesi aciz ve meskenet midir diye hakikaten düvel-i muazzama bakıyor. Biz de seviyemizi gösteriyoruz. Ordunun siyasetle meşgul olmamasını artık herkes anladı. Burada mesele bu değil. Ordunun büyük kumandanları ikmâl-i namus için çırpınıyor. Halbuki İstanbul'da hâlâ Nigehbancılar diye gazetelerde hayasızca ilânlar var. Harbiye Nazırına şu cevabı yazdım:

Erzurum:
16/8/1335

No. 1317

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa Hazretlerine:

Harbiye Nezaret-i celilesinin uhde-i fahimanelerine tevcih buyurulduğundan dolayı kolordu-yı acizî namına arz-ı tebrikât ve tazimat eder, mülk ü milleti saadet ve selâmete isâl edecek mesai-i vatanperveranelerinde muvaffakiyât-ı âliyeye mazhariyet-i sâmilerini Cenâb-ı Haktan tazarru ve niyaz eylerim.

Levent Şahverdi Arşivi

Her zaman ve bilhassa şu mühim ve nazik zamanlarda ordunun siyasetle iştigalinin pek vahim akibetler tevlit edeceği hakkında herkes lâzımı gibi tenvir edilmiş olduğundan 15. Kolordu mensubîninden hiç bir ferdin bu gibi şeylerle katiyyen alâka ve münasebeti olmadığını ve herkesin münhasıran vazife-i askeriyesiyle iştigal eylemekte ve kolordum mıntıkasında sükûn ve asayişin pek mükemmel ve memnuniyet-bahş bir derecede olduğunu arzeylerim.

Esasen Şarkî Anadolu vilâyâtı ahalisi ahvâlin fevkalâdeliği karşısında ihtilâf ve infiradın mûcib-i felâket olacağını derk ederek akdine lüzum gördükleri kanunî ve aşikâr bir kongre ile efkâr-ı milleti bir gaye-i mukadder etrafında tevhide muvaffak olmuş ve Kuva-yı Milliyeye istinadı temin eylemiş ve icabında her türlü fedakârlığı ihtiyarla hayat ve namuslarının muhafaza ve hukuk-ı milliyelerinin müdafaası hususuna karar vermiş olduklarından cihet-i askeriyenin muavenet-i fikriye ve fiiliyelerine ihtiyaçtan da vareste kalmışlardır.

Bununla beraber emirname-i nezaretpenâhîleri kıtaata tamim ve hususat-ı mezkûreye nazar-ı dikkatleri bir daha celb edilmiştir. *Alemdar* gazetesinin 7 Temmuz 1335 tarihli nüshasında "Askerî Nigehban Cemiyetinin millete beyannamesidir" serlevhalı ve hukuk-ı askerî Nigehban Cemiyeti kâtibi mes'ulü Mustafa Kemal imzalı birşey görüldü. Heyet-i askeriye ancak açık ve kat'i kanunlarıyla makamat-ı muhtelifeye bahşedilmiş salâhiyetlere istinaden muhafaza-i hukuk edeceği tabiidir. Ne maksatla kimler tarafından teşkil edildiği bilinmeyen ve beyanatı bilâkis inzibat ve itaat-ı askeriyeyi muhil ve memleketimiz hakkındaki ihtiraskâr emelleri temin mahiyetinde olan böyle bir cemiyete burada kimse atf-ı ehemmiyet etmedi ise de makamat-ı âliyenin bulunduğu bir mahalde teşekkül ve sözü ayağa düşürecek mahiyetteki beyannamelerinin matbuatla neşrine kadar müsaade olunması emr-i nezaretpenâhîlerindeki isabet ve maksadı ifham etmekte ve bu mütecasirlerinin himem-i devletleri ile cezasız bırakılmıyacağı ve bu kabil cür'etlerin tekerrür etmeyeceği kemâl-i şükran ile mahsûs bulunmakta olduğu maruzdur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

3. Kolordu, 20. Kolordu, 13. Kolordu, 12. Kolordu, Konya'da İkinci Ordu Müfettişliğine de ayrıca yazarak mütecasirlerin derhal divan-ı harbe verilmesini tebliğ ettim. İstanbul'dan Trabzon'a kaymakam rütbesinde üç alay kumandanı gelmiş. İstanbul'un tatbik etmek istediği planı 3. Fırka kumandanı Halit Bey şöyle bildirdi:

Torul
16/8/1335

Aceledir:

15. Kolordu Kumandanlığına

1- Fırkaya tayin kılınan kaymakam rütbesinde üç alay kumandanından ikisi Trabzon'a gelmiş ve kolordu nokta-i nazarı anlaşılıncaya kadar bir mahalde misafireten ikametleri emredilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

2- Gelen arkadaşlar vazifeye başladıkları takdirde vekâletin de bunlardan birisine intikal etmesi ve defaten fırka ve alay kumandanlıklarının yani fırkanın eline geçmesi icabedecektir. Bir defa 3. Fırka fethedilir edilmez akabinde sair fırkalar ile bilhassa kolordu kumandanlığında tebeddülat icra edilecek ve bu kuvvete istinaden Abdullah Paşa da ferih fahur vazifesine mübaşereti düşünecektir. Binaenaleyh tayinat-ı vakıanın harekât-ı vatanperveriye bir darbe olduğu bilinmeli ve ona göre davranılmalıdır. Bunun en kestirme tariki gelen alay kumandanlarının fırka haricinde ve geri hidematında istihdamı olduğu maruzdur.

Halit

Şu cevabı verdim:

Erzurum:
6/8/1335

3. Fırka Kumandanlığına

1- Harekât-ı vatanperveraneye kimsenin darbe vurmasına müsaade edilmeyecektir. Siyaseten en iyi bir mevkide bulunduğumuz halde bir zümre-i kalîle nedense kendisini İngilizlere oyuncak ettiği anlaşılmıştır. Mahaza elhamdülillah milletin kendisini göstermesiyle bu tehlike de muvakkattir.

2- Trabzon'a ne nam ile olursa olsun gelen ümerayı hemen Erzurum'a gönderirsiniz.[34]

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

17 Ağustos'ta Abdullah Paşa'nın katiyyen gelmeyeceği Ordu Kumandanlıklarının da lâğv olunduğu, Şarka bir heyet-i tahkikiye gönderildiği anlaşıldı. Heyet-i Tahkikiye Reisi Fevzi Paşa imiş. Evvelâ müsteşar olan zat zannettik. Ben heyet-i tahkikiyelere ve İstanbul'dan gelecek diğer zatlara aleyhdar değilim. Mütalaam şudur: "Bizzat tenvirlerine çalışmalı, namuskâr insanları kazanırız. Ahvâli yakından görerek İstanbul'u daha ziyade tenvir ederler. Kuvvet ve kudretimizi, millî teşkilâtı öğrenirler ve İstanbul'a da öğretirler". Mustafa Kemal Paşa bu hususta aksi fikirde. Mütalaası şu: "Gelirler, aleyhimize propaganda yaparlar. Bunun için heyet-i tahkikiyeleri geri iade etmeli. Karaya bile ayak bastırmamalı". Bu iki fikri hayli münakaşa ettik. Her ikimiz de fikrimizde ısrar ediyorduk. Nihayet benim mütalaam ekseriyetle musip görüldü. Aksi halde herkesi daha başlangıçta aleyhimize şahsî düşman yapacaktık, hem de İstanbul hükûmetine karşı şimdiden karşı koyacaktık. Halbuki geleceklerin aleyhimize propagandasına karşı müessir tedbirler mümkündü, nitekim yaptık. Meselâ karaya ayak basınca yanlarına en emin adamlarımızı terfik etmek, aleyhimizde teşvikat yapmayacakları-

34 Şarka gelen ümera ve zabitanın her birerlerini bizzat tenvir ve namus üzerine söz alarak münasip mahallerde istihdam ettim. Hepsi de gaye-i milliyenin istihsaline namuskârane çalıştılar.

Levent Şahverdi Arşivi

na namus üzerine söz almak, bizzat kendilerine hüsn-i muamele ve ahvâli münakaşa ile irşad etmek ve en nihayet yazacakları şeyleri kontrol etmek. 15 Ağustos'ta yazılıp 17'de aldığım Harbiye Nazırının hainane bir emri ile kendisine ve sadarete ve kolordulara yazdıklarımı sırasıyla yazıyorum. Mütalaatım metinlerinde görüldüğünden tafsilât vermiyorum.

15. Kolordu Kumandanlığına

Dersaadet: 15/8/1335

Kolordu kumandanlariyle kolordu ahz-ı asker rüesası ancak nezarette şifre ile muhabere edeceklerdir. Bunlar yekdiğeriyle şifreli muhabere için nezaretin vesatetine müracaat mecburiyetinde olduklarından aralarında şifre ile muhabere edecekleri hususat-ı mühimmeyi doğrudan doğruya nezarete yazacaklardır. Hal-i harp zail olduğu cihetle kumandanlar maiyetleriyle şifre ile muhaberat icra etmeyeceklerdir. Hususat-ı mebsuteye hasr-ı dikkat ve tevfik-i hareket olunması tamimen tebliğ olunur.

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik

Kolordum fırka ve makamlarına derhal şu emri verdim:

Erzurum:
17/8/1335

Harbiye Nezaretinden şifre ile muhabere edilmemesi hakkında gelen telgraf ile verilen cevap suretleri âtidedir. Mıntıkanız dahilindeki telgrafhanelere birer memur-ı askerî vaz edilerek muhaberatın kemâkân şifre ile cereyanı temin ve şifreyi çekmekten istinkâf eden telgraf memurlarının hemen tahte'l-hıfz divanıharplere sevklerini emrederim.

3. Ordu Müfettiş vekili Mirliva *Kâzım Karabekir*

Sivas'ta 3., Ankara'da 20., Diyarbakır'da 13., Konya'da 12. kolordu kumandanlarına ve Konya'da İkinci Ordu Müfettişliğine de şunu yazdım:

Aceledir.

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa hazretlerinden bugünkü 17 Ağustos 1335'te alınan 15 Ağustos 1335 tarihli açık bir telgrafname-i müessife üzerine müşarünileyhe takdim edilen cevabı aynen arz ediyorum. Bu bâbda itimad ve emniyet-i tammeyi mucip bir netice-i katiyye alınacağında şüphe yoktur. Binaenaleyh devletin ve milletin haris-i şan ve haysiyeti olan ordunun muhaberatı hiçbir vakit düşmanlarımızın hesap ve menfaatine olarak setâre-i vakar ve mahremiyetten çıkamayacağı cihetle kolordu ve fırka merkezlerindeki telgrafhanelere derhal bir zabit ikamesiyle büyük küçük makamat-ı askeriye muhaberatının ve bilhassa Ermenistan hudutlarında ve ecanibin temasında olan mahrem muhaberatın kemâkân emniyet-i cereyanı matluptur. Telgraf sirkati veyahut şifre açılması gibi

Levent Şahverdi Arşivi

ahvâle karşı gayet hassas ve müteyakkız ve telgraf müdürleriyle bu bâbda sıkı temasta bulunulması lâzımdır. Bu gibi haller namuskâr ve vatanperver olan telgraf memurlarımızdan esasen gayr-i muntazar olmakla beraber bu nokta-i nazarda herhangi bir emirle yapılacak en küçük bir suiistimâl ihanet-i vataniye telakki olunacağından mütecasirlerinin derhal divan-ı harplere tevdiini rica ederim. Bu telgrafın saat-i vusulü ve hükmünün icra edildiği iş'ar buyurulacaktır. Keyfiyet korlordulara ve berâ-yı malûmat mücavir müfettişlik ve mücavir kolordulara arz edilmiştir.

3. Ordu Müfettiş vekili Mirliva Kâzım Karabekir

Sadarete şikâyet:

Erzurum:
17/8/1335

Aceledir:

Makam-ı Celil-i Sadaretpenâhiye

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa hazretlerinden 17 Ağustos 1335'te alınan 15 Ağustos 1335 tarihli açık ve müessif bir telgrafname üzerine müşarünileyhe takdim edilen cevabname-i âciziyi huzur-ı fahamet-penâhîlerine arz eyliyorum. Makam-ı celil-i vekâletpenâhîleri, tarihin elîm âkıbetlerine karşı pek hassas olan vatan ve milletin ve onun yegâne hâris ve nigehbanı ordunun emniyet ve haysiyet-i âliyesini daima mahfuz bulunduracağında şüphe yoktur. Namus ve hayat-ı milletin yegâne kâfili olan esrâr-ı askeriyenin ifşasını emretmekle tarih-i millimizi ebediyen lekedar eden işbu telgrafından dolayı Harbiye Nazırı Paşa hazretleri hakkında zât-ı fahimanelerine arz-ı şikâyete mecbur oldum. Bu emrin derhal iptalini kemâl-i tazim ve itaatle arz ve istirham eylerim.

3. Ordu Müfettiş vekili Mirliva Kâzım Karabekir

Harbiye Nazırına protesto:

Erzurum:
17/8/1335

Aceledir:

Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa Hazretlerine:

1- Kolordu kumandanlarının birbiriyle ve ahz-ı asker rüesası ile ve maduları ile şifreli muhabere etmesinin memnuiyetine dair olan 15 Ağustos 335 tarihli telgrafname-i samileri 17 Ağustos 1335'te alındı. Edvar-ı sabıkada dahi bu tarzda bir memnuiyet-i istibdatkârane devletimizin tarih ve kavaninde mesbuk olmadığı cihetle mütarekeden sonra on birinci olmak üzere nezareti işgal buyuran zât-ı samilerinin vahim bir vaad ve tekeffül altında o makam-ı celili kabul buyurmuş oldukları fikri hâsıl oluyor. Ve şâyân-ı dikkattir ki bir müddetten beri millete itimatsızlık gösteriliyordu. Şimdi de alelıtlak ve açık bir lisan ve işaretle ordudan itimat ve emniyet nez' ediliyor.

2- Hudutlarımıza kadar her gün Ermeni baltalarıyla feci suretlerde

Levent Şahverdi Arşivi

kanları akan Kafkas ahali-i İslâmiyesinin âlâmından ve müstahzar Ermeni istilâsından her gün bu suretle raşedâr olan Şarkî Anadolu vilâyâtını ve vatan-ı umuminin bâb-ı selâmetini tutan bir ordunun mafevk ve madun bilcümle kumanda makamlarının tâ hududlara varıncaya kadar şifre muhaberatından menedilmesi ancak Ermenistan'ın ve mevcudiyetimize düşman olanların menfaatine kaydedilebilir. Ve ancak meşrutiyetini, istiklâl ve haysiyetini kaybeden ve ecnebi milletlerin ayakları altında sürünen bir milletin teşkilâtından sır ve mahremiyet denilen akide-i namus ve selâmet nez' edilebilir.

Binaenaleyh zât-ı samileri nezarete henüz üç gün evvel teşrif ettikleri cihetle erkân-ı harbiye-i umumiyede günü gününe mahfuz olan kanlı Ermeni vekayiinin icraat ve istihzarat dosyalarına muttali olmaksızın yazılmış olan bu emrin derhal tamim suretiyle geri alınarak ordunun ve milletin tarihi ve mukteza-yı necabeti olan haysiyetin idamesi ve orduyu lisana ve harekete getirmemek hususunda mazbut olan âdâba riayetin muhafazası.

3- Seferber düşman karşısında esrâr-ı askeriyeyi fâş etmek kanun nazarında ceza-yı idamı müstelzim iken zât-ı samileri esrâr-ı askeriyeyi fâş emrini veriyorsunuz. Binaenaleyh cihanın bütün namuskâr milletleriyle ordularında akide-i sır ve namus olan mahrem muhaberat kemâkân bizde dahi mecra-yı tabiisinde tutulacağı cihetle ona göre kolordulara ve alâkadarana tebliğ ve bunun hüsn-i cereyanının temini katiyyen emir ve taleb edilmiştir. Bunun haricinde hareket edecek büyük ve küçük memurlar hakkında esrarı devlet ve milleti fâş ve ihlâl edercesine takibat yapılacaktır.

4- Makam-ı nezaret-i celileye dokuz ayda on bir nazır geldiği halde hiç birisi siyaset ve mülâhazat-ı hükûmet hakkında büyük kumanda makamlarına olsun itminan-bahş bir tek kelime bile söylemiyerek daima mechul ve müphem ve endişenak vaziyetleri ihdas ve idame etmelerinden nâşi büyük bir memnuniyetsizlik tevlid etmiş olan bu hale de suret-i katiyyede nihayet verilmesi ve tedabir-i gayr-i meşruaya tevessül etmekten ise vatan ve milletin halâs ve selâmeti hakkında bugün neler düşünülmekte olduğunun izah buyurulmasını arz eylerim.

...

3. Ordu Müfettiş vekili Mirliva Kâzım Karabekir

İstanbul ifsadatını zabitanımıza kadar ulaştırdığı anlaşılıyordu. 3. fırkaya verdiğim âtideki emir mahiyetini gösterir. Fakat bu şâyân-ı endişe değildir, çünkü mahdud akılsız birkaç kişinin hasbıhali derecesini aşacak halde değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
17/8/1335

3. Fırka Kumandanlığına

Gümüşhane'de tabur kumandanınızla tabur tabibi henüz istibdad-ı idare ile meşrutiyetin farkını idrâk edemiyecek kadar sathî düşünceli midirler? Yoksa bir maksad-ı mahsus için dedikodu mu yapıyorlar? Bunlar bizim millete meşrutiyet gelmediğini ve padişahımızın istibdad-ı idareyi ihyasını kemâl-i memnuniyetle hasbihal ettiklerini tesadüfen işittim. Hürriyet bayramını tebrikte verdiğim izahatı bu tabur kumandanı eğer bilmiyor idiyse hiç olmazsa öğrenmesi lâzımdı. Bu asırda müstebit bir hükûmetin yaşayamayacağını, istibdad-ı idareli bir milletin ancak meşruti bir diğer hükûmetin müstemlekesi olacağını anlamayan bir adama tabur teslim edilmez. Çünkü istibdad demek hükûmet namı altında ahlâk ve cibilliyeti belli olmayan sekiz on kişinin millet hesabına çalıp çırpmasıdır. Bu zatlar devr-i sabıkın hal-i hazırdan iyi olduğunu söylüyorlarmış. 1324 senesi Devlet-i Aliyye'nin tamamiyle taksim edilmiş olduğunu ve meşrutiyet ilân edilmese idi birer Mısır fellâhı olacağımızı bilmeyenlere öğretseniz ve anlatsanız ki bugün Afganistan, Belucistan, Mısır ve hattâ Sudan bile, vaktiyle düştükleri esaret felâketinden kurtulmak için hal-i harptedirler.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Sarıkamış'taki Rawlinson'a Erzurum Kongresi beyannamesinden göndermiştim. 9 Ağustos tarihli mektubu ile Tiflis'e ve İstanbul'a göndereceğini, pek memnun olduğunu ve muvaffakiyetimi temenni ediyor. Mustafa Kemal Paşa'ya da selâm ve aynı temennideyim diyor. Vaziyeti lâzımı gibi Londra'ya yazacağını ve tekrar Erzurum'a gelmek ihtimalini yazıyor. Bu da tesadüfen 17 Ağustos'ta geldi. Pek bereketli bir günmüş!

18 Ağustos'ta gelen malûmattan Posta Müdir-i Umumisi Refik Halit Bey'in bazı namuskâr memurları azlettiği ve bazı mıntıkalarda Kuva-yı Milliye muhaberatı inkıtaa uğradığından, Refik Halit'in divan-ı harbe verilmek üzere azliyle, kongre beyannamesini çektiği için azledilen Sivas Başmüdürü ile Merkez müdürünün iade-i memuriyetleri esası üzerine ahali tarafından telgrafhanelerin işgali ile İstanbul'a tesir yapılmasını Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliyeye teklif etti. Kendileri, Rauf Bey, Raif Hoca, ben bulunuyorduk. Kemal Paşa, Refik Halit'e karşı böyle bir vaziyet alınmasını 20 Haziran'da, yani henüz Erzurum'a gelmeden Ordu müfettişi sıfatıyla da tamim etmiş, fakat hiçbir tarafta bu emir hüsn-i tesir yapmamıştı. Şimdi de bunu Heyet-i Temsiliye namına verecektik. Halkın henüz vaziyeti kavrayamadığı ve İtilâf'tan ve dolayısıyla İstanbul hükûmetinden korktuğu şu sıralarda böyle birşey yapamayacakları zannının kavi olduğunu söyledim. Cihet-i askeriye gayr-i mahsûs muavenet ederse yapılır, dedi. Şu halde nerelerde aziller varsa ve nerelerden telgraf çekilmiyorsa oralara hasretmek muvafık olacağını söyledim. Bizim mıntıkamızda böyle bir hal yoktu. Erzurum Müdafaa-i Hukukuyla Trabzon'da Heyet-i Temsiliye azasından İzzet ve

Levent Şahverdi Arşivi

Servet Beylere ve Van Valisi Haydar Bey'e yazılsın, lüzum yoksa yapmazlar, dediler. Ve yazılması lâzımgelen adresleri tesbit ettiler. Heyet-i Temsiliye'ce metni imzalanarak ve imzamla usulen şifrelendi.[35]

3. Fırka kumandanı Kaymakam Halit Bey Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin siyasî bir fırka haline kalbi için Mustafa Kemal Paşa'ya şu teklifte bulunuyor:

Torul:
20/8/1335

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Mahsustur

Beyannamenin dokuzuncu maddesinde Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti fırak-ı siyasiyenin fevkinde bir fırka-i millî olduğu beyan buyuruluyor. Ve bu suretle bütün milletten iktisab-ı kuvvet edilmekte gibi gayet mantıkî ve ilmî hareket ediliyorsa da ordunun ve milletin zâdesi olan Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kâfi derecede mesnetlere sahip olduğundan artık kanaatini değiştirmeyerek kendisine siyasî bir renk ve teşrî'î bir şekil vermesi ve vaziyet-i umumiyeye hâkim olması lâzımdır. Osmanlılığın vahdet-i siyasiye ve istiklâliyet gayesini her türlü hissin fevkinde tutan ve ahlaken yüksek ve kongremiz ruhuyla meşbû idealist meb'us namzedi olarak tayin edilmeleri ve meclis-i millîde ekseriyet kazanılarak mütecanis ve aynı zamanda mefkureli bir hükûmetin, milletin re'sikârına geçirilmesi düşünülmeli ve bu suretle behemehal şerefli bir sulhün akdi temin olunmalıdır. Eğer bu türlü hareket edilmezse meclis-i millî ve bi'n-netice hükûmet kozmopolitlerin eline geçecek, kongremiz nokta-i nazarını kabul ettirmek için daima ihtilâlci bir vaziyette kalmaya mecbur olacak, bütün bunlardan bittabi nef'ine uğraştığımız vatan zarar görecektir. Binaenaleyh memlekette sükûneti tesis etmek ve siyasî ve ictimai buhranlara bir nihayet verilmek üzere Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin siyasî biri fırka haline inkılâbını ve intihabata iştiraki arz ve teklif olunur.

Kaymakam Halit

Ne hal ve ne de istikbale uyacak bir teklif olmamakla beraber Kolordu şifresiyle gelen bu telgrafı Mustafa Kemal Paşa'ya verdim. Biz daha Sivas Kongresi'ni teminle meşgulüz, Halit Bey'se, Erzurum Kongresi beyannamesini okur okumaz her işi bitti zannıyla pek sevdiği siyasî mücadeleye hazırlanıyor. Müdafaa-i Hukuk bütün vatanda teessüs etse dahi bunun siyasî bir fırka haline inkılâbına suret-i katiyyede aleyhtarım. Vaktiyle İttihat ve Terakki'nin siyasî fırka haline inkılâb edilmemesi ve bütün vatan evlâtlarını meşrutiyet-i idareye hazırlayarak tarihî vazifesini ikmâl etmesi için çok söyledim. Fakat Merkezî Umumî, kuvveti elden kaçırırız endişesile, İttihat ve Terakki'yi bir fırka haline kalb ile meclis-i millîye girdiler. Tabii olarak karşılarına muhalif fırkalar çıkınca apıştılar. Ordudaki teşkilâta el uzatarak

35 28/8/1335 bu tebliği geri aldık. Çünkü hiç bir yer tatbik etmedi. Bilâkis memurinin vazifeleri başına iadeleri şahsî müracaatlarla temin olundu.

Levent Şahverdi Arşivi

"Aman! İttihat ve Terakkiye muhalefet var, muhalifler namussuzdur, İttihat ve Terakki hürriyet ve meşrutiyeti istihsal etti. Buna muhalefet olur mu?" dediler. Heyhat! Meşrutiyeti kurtaran İttihat ve Terakki tarihe karışmış, meclise giren onun gölgesi idi. Zaman ilerledikçe yeni vukuat ve ahvâl karşısında tarihin sahifeleri çevrildikçe o mukaddes cemiyetin sahifeleri uzaklaşıyor. Tabii gölgesi de sıfıra doğru yaklaşıyordu. İttihat ve Terakki'nin ordudaki kuvvetli elleri artık siyasetten el çekmişler, müdafaa-i vatan vazifesine hazırlanmaya ancak vakit bulabiliyorlardı. Bu hakikati anlamayan ve dinlemeyen İttihat ve Terakki reisleri ordudan yeni yeni kuvvetler teşkiliyle uğraşmakla ne büyük gaflet ettiklerini ve istikbal için vatana ne vahim yara açtıklarını her göz gördü. Orduya muhalifler de el attı. Tabii iki tarafın da kardeşleri, akrabaları, müşterek his ve müşterek menfaatlileri vardı. Her iki tarafın zabitleri gibi efratları da vardı. Memlekette bitaraf bir kuvvet bırakmamayı muvafık, muhalif vazife edinmişti. Orduya dokunmayın dedikçe "Ah hain! Ah muhteris!" diye yumruk sıkanlar oluyordu. Nihayet 31 Mart'ı, dağlara müfrezelerin isyan bayrağını dikmesini, Arnavutluk tedibinde isyanın parti lehine fırkalara kadar çıktığını tarihimiz -Ordu hesabına- feci yazdı. Zararın neticesi herkese hisse-i musibeti verdi.

Bu mütalaatımı izahla, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin suret-i katiyede siyasî cemiyetlerin fevkinde kalması lüzumunu Mustafa Kemal Paşa'ya söyledim. O da "aynı fikirdeyim" dedi. Bu intihab için fırkaların mevzubahis olmayarak, memleketin hür ve müstakil bir sulhe nâil olması fikrini kabul eden vatandaşlardan intihabına ve dar zihniyet taşınmamasına karar verdik.

20 Ağustos'ta Trabzon'a bir heyet-i tahkikiye geldiğini mevki kumandanı malumat verdi. Vaktiyle dokuzuncu kolordu kumandanlığında bulunan Mirliva Ali Fevzi Paşa, Rize mutasarrıf-ı esbakı Erzurumlu Ziya Bey ve nezdlerinden kâtip Sadullah Bey. Kendilerine ihzar olunan haneye hürmetle götürülmüş ise de Ziya Bey oteli tercih etmiş. Ali Fevzi Paşa mevki kumandanına, Harbiye Nazırı Nâzım imzalı bir tahrirat veriyor. Vazifeleri yazılı: "Cihet-i mülkiye ile cihet-i askeriyenin verdiği raporlar ve malûmat yekdiğerine mübâyin olduğundan berâ-yı tahkik Trabzon'a ve Erzurum'a gönderildiği ve hakkında lâzım gelen muavenet ve teshilât ibrazı." Ziya Bey'in ilk işi birine şu sual oluyor: "Rauf Bey Trabzon'da, Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da mı?" Heyet-i tahkikiyenin aldığı emir şâyân-ı dikkat! Demek valiler lisanen bizimle oldukları halde İstanbul'a büsbütün muhalif tarzda yazıyorlar, Trabzon ve Erzurum'da tahkikat yapacaklarına nazaran bu iki valinin raporları böyle olması melhuz. Trabzon valisi Ali Galip Bey'in vaziyeti bunu gösteriyordu. Erzurum'da halen vali vekili Kadı Hurşit Efendi isminde pek namuslu ve Kuva-yı Milliye'ye her an elinden gelen yardımı yapar; hattâ kongrenin resm-i küşadında dahi bulunmuştur. Her yazdığını da görürdüm. Giden vali Münir Bey daha ilk günlerde İstanbul'un Müdafaa-i Hukuk azasından mütekait Binbaşı Kâzım Bey ve diğer bir kaç arkadaşı aleyhine İttihatçılık fesadı yapıyorlar, tarassut altında bulundurulsun gibi müstebidane emirlerini bana göstermiş ve bilâkis bu arkadaşlara yardımla teşkilâtın tevsii lüzumu hak-

Levent Şahverdi Arşivi

kındaki beyanatımı hüsn-i kabul etmiş ve sözümden çıkmaz görülmüştü. İstanbul'da bulunması, Trabzon valisi Ali Galip Bey'in de izinli zamanına tesadüf ettiğine nazaran, her iki valinin Dahiliye Nezareti, Sadaret ve belki de saray tarafından bir çok suale maruz kaldıklarına şüphe yoktu. Bilhassa Münir Bey Erzurum'da her işi iyi biliyordu. Doğru vaziyeti söylese dahi benim raporlarımla epeyce mübâyenetler olabilirdi. Doğrusunu söylemesine karşı bir su-i zan hâsıl etmeye de hakkım yoktu. Yalnız "Millet yapıyor, Millet yapacak!" bu büyük kuvveti sıyânet her kalb-i selimin borcu idi. Münir Bey'i ve Ali Galip Beyleri Şarkta tanımıştım. Ali Galip Bey İstanbul'a mümâşât için İttihatçıların müthiş düşmanı görünür, saraya fıtrî merbutiyeti vardı. Fakat başlıca, iki tarafı kollamaya uğraşırdı. Münir Bey İstanbul'u sevmekten ziyade ziyade korkar, bana çok muhibdi. İstanbul kendisini azlettikten sonra artık Erzurum'da kalamadı, "Ben komitacılık yapamam" diye dostlarından kendisine infikâkine hak kazanmaya çalışırdı. Kaymakamlardan bilhassa Kemal Paşa'nın şahsı aleyhine münasebetsizlik eden vardı. Bunları bizzat tenvir eder ve halka nüfuz edenleri vilâyet vasıtasıyla tahvil-i mahal ettirirdim. Heyet-i tahkikiyenin aldığı âşikâr emir bu; tabii bunun bir de mahremi vardı. Bu da hiç şüphesiz benim şarktaki nüfuzumu kırmak ve bu suretle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i istinatsız bırakarak imhalarını temin etmek idi. Herhalde meseleyi böyle kabul ederek tertibat almak lâzımdı. Biri vaktiyle Erzurum'da Kolordu Kumandanlığı yapmış, diğeri Şarkta mutasarrıflık yapmış, aslen de Erzurumlu. Düşündüğüm tertibatı âtideki şifre ile Trabzon mevki kumandanlığına ve 3. Fırka kumandanlığına bildirdim:

Erzurum:
20/8/1335

Trabzon mevki kumandanlığına, Üçüncü Fırka kumandanlığına

Ali Fevzi Paşa heyetinin cihet-i mülkiye ile cihet-i askeriyenin verdiği mübâyin raporları tahkik etmesi ancak Kolordu merkezinde olabilir. Binaenaleyh işbu heyetin Trabzon'da halen işi yoktur. Derhal hareket etmelidirler. Orada velev iki gün dahi kalmaları hüsn-i niyetlerine delâlet etmez. Bunun için otomobillerin hemen ihzarıyla heyete Erzurum'a hareketleri hakkında namıma tebligatta bulununuz. Tehir-i hareket arzuları katiyyen kabul edilmeyerek behemehal suret-i münasibede otomobil ile izâmları ve neticenin inbası, refakatlerine nefer kıyafetinde mutemet bir zabit terfiki ile fikir ve muhaverelerinin anlaşılması pek muvafık olur. İşbu heyetin İstanbul ile telgraf ve şifrelerinin suretleri dahi Kolorduya gönderilsin. Trabzon mevki kumandanlığına ve 3. Fırka kumandanlığına bildirilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

(Heyet 26 Ağustos'ta Erzurum'a gelmiştir. Tafsilât yazılacaktır.)
Bugün 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'den açık şu telgraf geldi:

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas:
20/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Fransız müessesatı için gelen Fransız zabiti Mösyö Dupos, Haçin üzerinden Adana'ya gidecektir. Bazı hususat için zât-ı devletleri ile münasip görülecek bir yerde görüşmek istiyorlar. Cumartesi günü hareket edeceklerinden mümkün ise serian iş'ar buyurulmasını rica ederim.

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Sivas Kongresi İçin Menfi Propagandalar

Bir yere ayrılamayacağımdan beni görmek isteyenlerin Erzurum'a gelmesi lâzımdır cevabını verdim. 21'de Fransız zabitinin hezeyanını şifre ile Selahattin Bey'den aldım. Aynen şudur:

Sivas:
20/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Fransız müessesâtının küşâdı vazife-i zahiresi ve hakikatte...[36]

Akşam ikinci bir şifre daha geldi. Bugün yazılmış. Selahattin Bey'in kuvveti ile Sivas Kongresinin ictimaını temin ve himayeye çalıştığı görülüyor. Fakat Sivas valisi Fransız zabitlerinin beyanatından korkmuş. Esasen İstanbul'a da Sivas Kongresi'nin toplanmamasına çalışacağına vaad verdiğinden olacak Sivas Kongresi'nin toplanmaması için Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf başında mütalaalar söyledi. Heyet-i Temsiliyece lâzımı gibi cevap verildi. Esasen artık bütün millî işleri Heyet-i Temsiliyece yapıyor ve imzalıyorduk. Trabzon ve diğer yerlerden murahhaslar hareket ettiklerinden Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, ben, Hüsrev Bey daima beraber bulunuyorduk. Yeri uzak olduğundan Raif Hoca âni zuhur eden işlerde bulunamazdı. Bugünkü vaziyette beş kişi idik.[37] Sivas Valisi Reşit Bey, Sivas Kongresi'nin toplanmasının tehlikesini ve Fransız Binbaşısının sözlerinin hakikate inkılâbı melhuz, bunun da felâket olacağını anlatıyordu. Erzurum'da olduğu gibi Sivas'ta da ordu ve millete karşı himaye vazifesini yaptığı halde hükûmet acz ve meskenetle İstanbul hükûmetinin hakikaten mümessili olduğunu gösteriyordu. Makine başı muhaberatından sonra Sivas valisine ve Kolorduya âtideki şifreleri Heyet-i Temsiliye tarafından yazdık.

36 Karabekir belgenin sadece ilk kelimelerini not etmiş. Belge bulunamamıştır. (yn)

37 Yazılan şeylerin müsveddesini Heyet-i Temsiliyece imzalardık. Şifresini ben resmi adresimle imzalardım.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
21/8/1335

Sivas Valisi Mustafa Reşit Paşa Hazretlerine

Sivas Kongresi hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile vâki olan muhaberât-ı devletleri tamamen millî bir mesele olmak haysiyetiyle Heyet-i Temsiliyemizce de münakaşa edildi. Bu kongrenin şarkî ve garbî Anadolu vilâyetleri tarafından akdi mukarrer olmasına ve murahhasların kısm-ı azamı Sivas'a muvasalat etmek üzere bulunmasına nazaran bu bâbda söz söylemeyi salâhiyetimiz haricinde addeyleriz. Yalnız düşüncelerimizin hamiyet ve muhabbet-i vataniye ile maruf zât-ı devletlerine arzını bir vecibe-i milliye addeyledik. Şarkî vilâyetlerimizin kongre akdi teşebbüsatının daha ilk adımda İtilâf devletlerinin mûcib-i endişesi olduğu, bu vilâyetlerin ecza-yı vatandan ayrılarak istiklâl daiyesinde bulunduğuna varıncaya kadar erâcif neşri ile akamete mahkûmiyetine çalışıldığı, maalesef hükûmetimizin de ecnebi âleti olmaktan hayâ eylemediği malum-ı devletleridir. Fakat milletin azim ve iradesi bilutfihi teâlâ kongrenin akdini müyesser kıldığından beyannamenin neşri üzerine düvel-i İtilâfiye milletin istiklâl ve mevcudiyetini kurtarmak meşrû emeli ile toplandığı, hiçbir fikr-i tecavüz beslemediğini görerek İngilizler bile izhar-ı memnuniyet eylediler. Hattâ bu bâbda tafsilât ve malûmat verilmek üzere Erzurum mümessili kaymakam Rawlinson Londra'ya hareket eyledi ve yazdığı mektupta aynen şu suretle idare-i kelâm eylemektedir: Bilâhare tekrar gelmekliğim mümkündür, bu halde daha mes'ud şerâit tahtında görüşmek mazhariyetine nail olacağım. Dersaadet'ten aldığımız malûmatta da umum düvel-i İtilâfiyenin meşrû ve maksud olan bu cereyan-ı milliyi pek tabii telakki eyledikleri bilhassa Amerikalıların efkâr-ı umumiyesini anlamaya son derece ehemmiyet verdikleri, umumî bir şekilde in'ikad edecek olan Sivas Kongresi mukarreratına intizar olduğu hattâ milletle doğrudan doğruya temas için Sivas'a İstanbul'daki heyetlerinden iki Amerikalı memuru siyasî göndermeye karar verdikleri bildirilmektedir. Binaenaleyh Sivas'taki bir Fransız binbaşısının beyanatını biz indî bir mütalaa addetmekte mâzuruz. Çünkü hürriyet ve istiklâl uğrunda mücahede eden milletlerin pişvası olan Fransa efkâr-ı umumiyesinin cereyan-ı milliye düşman olacağını hatıra getirmek mümkün değildir. Mahaza milletimiz istiklâl ve mevcudiyetini her ne bahaya oturursa otursun, kurtarmaya azmeylemiştir. Bu cereyana tâbi olmayanlar mahkûm-ı zeval, yıkmak isteyenler maruz-ı mukavemet olacaklardır paşa hazretleri.

Heyet-i Temsiliye
Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf, Raif, Hüsrev
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
21/8/1335

3. Kolordu kumandanlığına

Vali Reşit Paşa hazretleriyle Sivas Kongresi hakkında telgraf başındaki muhaberatımız tabii malûm-ı âlileridir. Sivas Kongresi'nde umum vatanın mukadderatı hakkında ittihaz-ı mukarrerat olacağı cihetle bir Fransız binbaşısının lâfı ile milletin bu azminden geri dönmeyeceği bedihidir. Sırf Vilâyât-ı Şarkiyeye münhasır olan Erzurum Kongresi mukarreratının İngilizler üzerinde bile hüsn-i tesir eylediğini, asıl milletin efkârını anlamaya çalışan Amerikalıların Dersaadet'ten salâhiyettar iki memur-ı siyasiyi Sivas'a yollamaya karar verdikleri bir zamanda Sivas Kongresi'nin aleyhinde idare-i kelâm etmek için ya pek zaifü'l-kalb olmak yahut vatan ve milletle alâkadar bulunmamak icabeder. Binaenaleyh vali paşa hazretlerinin bu açık muhabereleri Sivas halkı üzerine fena tesir yapacağının nazar-ı teemmüle alınması lâzımdır. Kongre pek tabii ve meşrû olarak akdolunacağından bu bâbda velevki pek mahdut da olsa birkaç kişinin adem-i arzu göstermek suretiyle millette ağyâra karşı bir tefrika izharı hiç de şâyân-ı arzu bir keyfiyet olmadığından zât-ı biraderileri tarafından vali paşa hazretleriyle, bu sakim fikri taşıyan diğer zevat varsa onların da irşad ve tenviri bu gün için bir vazife-i vataniye olduğunu arz, takdim-i ihtiramat eyleriz.

Heyet-i Temsiliye
Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf, Raif, Hüsrev
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Ayrıca kolordu erkân-ı harbiye reisleri vasıtasıyla da şâyân-ı itimat olan Sivas Kadısı Hüseyin efendiye Heyet-i Temsiliyeden âtideki telgrafı yazdık:

Erzurum:
21/8/1335

Sivas'da 3. Kolordu Erkânı Harbiye Riyasetine

Kadı Hüseyin Efendi hazretlerine bu şifre mahlulunun okunması rica olunur.

Vali paşa ile telgraf başında Sivas Kongresi hakkında vâki olan mülâkat malûm-ı âlileridir. Vali Paşa'nın açık olarak telgrafla böyle bir mülâkat yapmalarını mebus Rasim Bey'e de kongrenin Sivas'ta olmaması hakkında telgraf çektirmelerini muvafık görmemekteyiz. İstanbul'daki ecnebilerin milletin bu gibi tezahüratını pek tabii ve meşrû bulduğu istihbar kılındığı gibi, Erzurum Kongresi'nin İngiliz ve Amerikalılara pek iyi tesir yaptığı ve hattâ Amerika heyetinden iki murahhas-ı mes'ulün Sivas'a gönderilmek üzere bulunduğu da ayrıca şâyân-ı kayıttır. Sivas halkının beyhude yere endişeye düşürülmesine sebebiyet vermek şâyân-ı esef bir hatâ olur. Milleti dalâlette bırakmamak lâzımdır. Bu sebeple zât-ı fazılanelerince Sivaslıları

Levent Şahverdi Arşivi

irşad ve tenvir ile Sivas Kongresinin millet ve vatan hakkında yapacağı hayırlı tesiri izah ve bu suretle halkın beyhude yere tevehhüme dûçâr olmamalarının temin buyurulmasını hassaten rica ve arz-ı hürmet ederiz.

Heyet-i Temsiliye
Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf, Raif, Hüsrev
15. Kolordu Erkân-ı harbiye Reisi Mustafa Sabri

Selahattin Bey'den de şu şifreyi aldık. Bizimle hemfikir olarak metanetle çalıştığına delâleti hasebiyle pek memnun olduk:[38]

Sivas:
21/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Dün Binbaşı Brunof'un müracaatını Vali Bey'in izam ve su-i tefsir ile telâşını nâ-bemevsim gördüm. Fransız zabitlerinin ihtisası iyidir. Zevât-ı münasibe ile bu gün görüştürülüyor. Cumartesi Kayseri yoluyla Haçin'e gitmek istiyorlarsa da refakatlerindeki zabit Ulukışla'yı tercih ettirmeye çalışacaktır. Sivas'taki meb'usan-ı mevcude ictimaı rica ediyorlar. Gerçi Dersaadet'ten geleceklere dair haber alınamamış ve evvelki bildirilenlere ilâveten Çorum'dan iki kişi gelmiştir. Refet Bey'le Sami Bey'in de tesri-i hareketlerini ve kendilerinin Dersaadet'ten çıkacakların yola çıkıp çıkmadığına ve diğerlerinin teşrifine dair malûmat itâsını Fuat Paşa'dan rica ettim. Bir an evvel bu tarafa hareketleri münasib olacağı itikadındayım. Şifreli muhaberatın takayyüden tervicine dair Harbiye Nezaretinin tamimli telgrafnamesini şâyân-ı dikkat buldum. Ve tavzihini rica ettim. Burada şimdiki halde telgraf başmüdürünün vazifesi başına avdeti ve hilaf-ı meşrutiyet emirler veren müdür-i umumisinin azil ve tecziyesi hakkında müteaddit imzalı bir müracaat-ı telgrafiyeyi kâfi ve muvafık görüyor ve telgrafhanemizin işgali gibi hususa mahal ve fayda olmadığını ve bu cihetlerin Kongrenin inikadı zamanlarında yapılabileceğini zannediyorum. Heyetin cevabını da bade'z-zeval bildireceğim. Paşa'nın zamanı hareketlerinin emr ü iş'arını rica ederim.

3. Kolordu kumandanı Selahattin

21'de Ankara'da Ali Fuat Paşa'nın âtideki şifresi geldi:

38 Selahattin Bey ayrıca yazdığımıza da 22/tarihli verdiği cevapta şunu bildirdi: "Vali Paşa Dahiliyenin istifsaratına kat'î bir cevap vermiş ve ictimaı men'de yolsuzluk ve imkânsızlık gördüğünü ve kendisine itimat olunduğu halde ahvâli hüsn-i idare edeceğini, aksi halde daha muktedir bir vali izamını rica etmiştir. Mazur görülmesini rica ederim." Buna şu cevabı Heyet-i Temsiliyeden verdik: "Vali paşayı hamiyetli ve namuslu bir zat olarak tanımaktayız. Âmâl-i milliyeye muhalif harekette bulunmayacaklarına eminiz."

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara
20 Ağustos 1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Nuh Bey'e verilecektir.[39]

1- Tekmil kolordu mıntıkasındaki telgrafhaneler işgal-i askerî altına alınarak şifre muhaberâtına başlanılmıştır.

2- Garpten gelecek murahhasların kısm-ı azamı Ankara'dan Sivas'a hareket ettiler. Vaziyet-i hariciye ve dahiliyemiz serian millî kongrenin küşâdını icab ettirmekte ve zat-ı âlileriyle arkadaşlarımızın serian Sivas'a hareketleri lazımdır.

3- İstanbul'daki Amerika heyeti namına Bahriyeli Mister Brown buraya geldi. Üç gün sonra Sivas'a otomobil ile göndereceğim. Türk muhibbi olup ahvâl-i umumiye hakkında malumat vermektedir. Sizlerle görüşecektir. Her tarafta misafirimiz olarak hüsn-i kabul edilmesi Dersaadet'ten rica olunuyor.

4- İngilizler sizi meyyiten ve hayyen derdest ve Rauf Bey'i de siyaseten elde etmek için Dersaadet'ten oralara adamlar gönderdiği Dersaadet'ten bildiriliyor. Bu hususta tafsilat ayrıca bildirilecektir.

2. Kolordu Kumandanı Ali Fuat

İkinci maddede Kemal Paşa ve Rauf Bey'in ve kongreye gidecek diğer arkadaşların tesri-i hareketi ve buna vaziyeti hariciye ve dahiliye sebep gösteriliyor. Dördüncü maddede suikast için adamlar gönderildiği bildiriliyor. Gerçi bu haberi ben daha evvel almış ve mümkün olan hiçbir şeyi ihmal etmemiştim. Bu iki madde nasıl telif olunabilecek? Bütün yol boyunca emniyet tesis ettirdikten maada Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik karargâhına da dokunmamıştım. Onlar da birlikte gideceklerdi. Yalnız müfettişlik Erkân-ı harbiye Reisi Manastırlı Kâzım Bey ile tabib Miralayı İbrahim Tâli Bey Erzurum'da kalacaklardı. Kâzım Bey müfettişliğin lağvı dolayısıyla Erzurum mevki-i müstahkem kumandanlığına, İbrahim Tâli Bey Kolordunun sertababetine tayin olunacaklardı. Kemal Paşa'nın getirdiği zabitlerden birini ahvâl-i sıhhiyesi dolayısıyla Trabzon'a tayinini rica ettiler. Ahvâl-i sıhhiyeden ziyade malûmat almak ve propaganda yaptırmak için olduğunu bilmekle beraber tehlike haberi verilen şahsiyetleri için bir emniyet noktası olmasını kabul ettim.

Bu şifrede beni en ziyade düşündüren nokta "Rauf Bey'i siyaseten elde etmek" ihbarı idi. Rauf açık yürekli, mert bir vatandaştı. Bizden habersiz hiçbir rey ve kararı olamayacağına mevcudiyetimle emindim. Fakat Mustafa Kemal Paşa nasıl telakki edecekti. Gerçi bir arada yaşıyorlar, pek samimi bulunuyorlar. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın, benim gibi samimiyete ve bunun her vaziyette eksilip artmayacağı insanların bulunduğuna imânı var mı idi? Mıntıkamda ve yegâne istinadgâhı olduğum halde benden habersiz işlere tasaddi ettiğini haber almamış mı idim... Bu düşüncelerle bedbin olmaya ken-

39 Kemal Paşa'ya Ali Fuat Paşa muhaberede namı müstear olarak bu ismi vermiş Kemal Paşa da bilmiyordu. Sorduk, öğrendik.

Levent Şahverdi Arşivi

dimi haksız buldum. Bilâkis dedim: İleride benimle de arayı bu gibi münasebetsiz propagandalarla açmak imkânını bırakmamak için şifreyi Kemal Paşa ve Rauf Bey'e verdim. İngilizlerin propagandadaki maharetlerine bir misâl olmak üzere şimdiden Rauf Bey'le araya "bir acaba?" koymaya çalıştıklarını, bu gibi zehirli propagandalara karşı müteyakkız bulunmaklığımızı ve milletimizin istiklâlini kurtaracak şerefli bir sulhe nail olmak için birbirimizden hiçbir şey saklamayacağımızı ve birbirimizden şüphelenmeyeceğimizi ve birbirimizden ayrılmayacağımızı ahde bir vesile olacağını düşünerek Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve ben tecdid-i imân eder gibi tekid-i samimiyet eyledik. Amerika heyeti namına Mister Brown isminde birinin Ankara'ya gelmesi, oradan Sivas'a geleceği, hüsn-i kabulü için Dersaadet'ten rica olunması beni yine kızdırdı. Onikinci kolordu kumandanı Selahattin Bey'in Afyonkarahisar'dan yazdığı 16 Ağustos'ta aldığımız şifrede bildirdiği İstanbul'daki fırak-ı muhtelifenin marifette pek ileri gittiğini, cevapsız bırakmamak lâzım olduğunu, aksi halde emr-i vakilerin Sivas Kongresine takaddüm ettiğini görmekle müteessir olduğumu söyledim. Heyet-i Temsiliye olarak dört kişi idik. (Kemal Paşa, Rauf Bey, Hüsrev Bey, ben). On ikinci kolordu kumandanına cevaben 20. Kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa'ya da re'sen olmak üzere âtideki şifreyi yazmayı teklif ettim ve yazdık:

Erzurum:
21/8/1335

12. Kolordu Kumandanlığına
20. Kolordu Kumandanlığına

C: 13/8/1335 şifreye: Dersaadet'teki fırak-ı muhtelifenin Amerika Heyetine verilmek üzere ittihaz ettikleri mukarrerat gerek burada ve gerek "Heyet-i Temsiliyemizce" son derece şâyân-ı teessür ve teessüf görüldü. Çünkü birinci maddede Ermenistan'a vilâyât-ı şarkiyyeden arazi terki mevzubahis olmaktadır. Halbuki ekseriyet-i kahiresi Türk ve Kürt olan bu vilâyetlerden bir karış toprağının bile Ermeniler hesabına kaydının bu gün için bi'l-amel mümkün olamayacağı şöyle dursun, unsurlar arasındaki münaferet ve hiss-i intikamın dehşet ve şiddeti Osmanlı Ermenilerinin avdetleri halinde bile vilâyetler dahilinde mütekâsif olarak iskânlarını tehlikeli göstermektedir. Binaenaleyh erbâb-ı ceraimden olmayan[40] Osmanlı Ermenilerine yapılacak azami müsaade şerâit-i âdile ve mütesaviye dairesinde vatanlarına avdete rızadan başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede Erzincan ve Sivas arasında mütekâsif bir Ermenilik tahayyülü ilimsizlik ve vukufsuzluktan başka bir şey değildir. Harpten evvel bile buraların sekenesi kısm-ı azamı Türk ve bir kısm-ı kalîli Zaza denilen Kürtlerden ve pek az da Ermeniden ibaretti. Bugün ise mevcudiyetinden bahsedilecek miktarda Ermeni yoktur. Binaenaleyh bu gibi cemiyetler salâhiyetlerini

40 İlâç için bir tane var mı? Rusların istilâ ettiği bu mıntıkadakilerin hepsi envai cinayetler yapmış ve geçen seneler orduları mağlup olan mıntıkadan kaçıp çekilmişlerdi. Hepsi Ermenistan'a kaçmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

takdir eylemeli ve bir iş yapmak isterlerse hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretlerinin sulh hazırlıkları meyanında yaptıkları resmî istatistik ve grafiklere olsun müracaat zahmetinden kaçmamalıdır. İşbu telgrafın aynen İstanbul'a gönderilmesini rica ederiz. (Heyet-i Temsiliye)

Müsveddedeki imzalar: Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf, Hüsrev.
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

21 Ağustos'ta yazılan Ali Fuat Paşa'nın 23'te bir şifresi daha geldi. Bu Erkân-ı Harb Aşir Bey'in İstanbul'dan getirdiği Kemal Paşa'ya ait şahsî ve vaziyet hakkında bazı malûmatı hâizdi. Bunda "Gönderilen paradan maada on bin lira derdest-i takdimdir. Ruşen Bey'in iltihakı müşküldür. İcabeden şeyleri yazmaktadır. Silah ve mühimmat hususunda Aydın ile Manisa taraflarına azami yardım ediniz. Ahmet Rıza ümidvâr ve isticâl ediyor. Diğer zevat ile görüştüm. Yalnız Ahmet Nedim Bey'i göremedim, İstanbul'da ekseriyetin Amerika taraftarı olmasına rağmen İngiliz taraftarlığını Anadolu'ya neşir için Dahiliye Nazırı ajansa emir verdiği cihetle, ajanslara itimat edilmemesini her tarafa tamiminizi Vasıf Bey rica ediyor" kısmı, umumumuzu alâkadar eden kısımdır. Gönderilen ve gönderilecek para, Ruşen Bey'in icabeden şeyleri yazdığı hususları beni o kadar alâkadar etmedi. Cephelere yardımı da Garp kolorduları yapıyordu. Ahmet Rıza Bey neden ümidvâr, neyi isticâl ediyor? Benim İstanbul'da iken bildiğim mesele, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey'le birlikte bir gece uzun müzakerelerle Ahmet Rıza Bey riyasetinde bir kabineye Harbiye Nazırı girecek, İsmet'i de alacaktı. İsmet benden bunu saklamış, yalnız bir kabineye iaşe nazırlığıyla girer misin gibi gülünç bir şey söylemişti. O zaman ben bu fikrin çocuk oyuncağı olacağını, hiçbir kuvvete istinat etmeyen İstanbul hükûmetine girmekle şahsi mevkiimizi de kaybedeceğimizi, halk açlıktan kırılırken, iaşe nazırlığının mersiyehanlıktan başka bir şey olmadığını söylemiştim. İsmet beni teşci için: "Açlık diyorsun, acaba açlıktan koca İstanbul'da kim ölmüş?" sualine cevaben "hangi evin halini sorduk? Bizim ev bile yarı aç!" dediğim aklıma geldi... Acaba Ahmet Rıza Bey neden ümidvârdı? Bu mandaya aleyhdar İstanbul'da kimse kalmamış mı idi? Beni en ziyade müteessir eden Vasıf Bey ekseriyetin fikrinden malûmat gönderiyor. Aşir Bey vesair zatlar kolordu kumandanlarımıza bu malûmatı getiriyor, Kolordu kumandanlarımız da aynen bize naklediyorlar. Müselsel mutavassıtlardan da aleyhde söz söyleyen olmuyor. Sivas Kongresi'nde bu meselenin müzakeresi bile caiz değilken, lehde bir neticeye varmak için başlangıcında işi bozmak olacaktı. İstiklâlimizi kurtarmak için sonuna kadar uğraşmak ve birbirimizden ayrılmamaya te'kiden ahdettiğimizden, bu şifre vesilesiyle bir münakaşa açmayı muvafık bulmadım. Esasen dün geçirdiğim bir kazadan yatıyordum. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Sivas'a hareketleri zamanı bir daha hasbihali muvafık buldum. 22 Ağustos'ta benim yetim evlâtlarıma mutantan bir sünnet düğünü hazırlamıştım. Muhtelif eğlenceler ve bu meyanda çocuklar için birer ikişer perdelik *"Soğuktan Donmuş Çocuk"*, *"Bilenle Bilmiyen Müsavi midir?"*, *"Temiz ve İğrenç Yemek Yemek"*, *"Çalışkan ve Tembel Kardeşler"* çocuk piyesleri yazmıştım. Bunlar da temsil olunacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum'un bütün insanlarının toplanacağı muhteşem bir müsamerede çocuklarımız sünnet edilecekti ve büyük çadırlar altında karyolalardan oyunları seyredeceklerdi. Evden otomobile bindim. İçkaleye doğru hemen yokuş başlardı. Arkadan yavruların otomobili geliyordu. Tam yokuşun ortasında bizim otomobilin freni tutmadı. Geriye doğru gitmeye başladık. Şoför şaşırdı, fren tutmuyor diye bağırıyor ve yanlış manevra ile bizi evin karşısındaki uçuruma götürüyordu. "Direksiyonu sağa çevir!" ihtarımı anlayamıyordu. Mecbur oldum otomobilden atlamaya. Sağ ayağım burkuldu. Atlarken şoföre, "direksiyon sağa!" diye de bağırdım. Otomobil kurtuldu. Ben evvelâ az ağrı duyduğum için çocuklarımızı mahzun etmeye katlanmadım.

Düğünü ilk açtığımız sanayi mektebinde yaptık. Bunun geniş bahçesi şehit yavrularının gayretiyle pek mükemmel donatılmış. Binlerce halk dolmuş. Sünnet başlamıştı. Çocuklara öğretmişler: Sünnet olurken: "Yaşa Paşa Baba!" diye haykırıyorlardı. Canı ziyade yanan, yahut metanet göstermeyenlerin ağlaması da bu cümle ile oluyor, bazısı perde perde "Yaşaaa... Paaşaaa... Baabaaa!" diye garip naralar atıyordu. Bu yavrucakların bu sevinçli günü ve şefkatli nazar ve haykırışları bana ayağımın acısını duyurmuyordu. Yürürken ıztırap duymakla beraber çadırlarda çocukları birer birer ziyaretle hediyelerimi verdim. Muhtelif şefkatli insanlar da çocuklarımızı hediyelerle memnun ediyorlardı. Evvelce sünnetli olanlar yüzlerce sünnetli arkadaşlarını mükemmelen eğlendirdiler. Sahnede çocuklarımızın az zamandaki kabiliyetine ben dahi mütehayyir oldum. Sahnenin iki cephesi açıktı ve bu suretle Hanımlar da pek rahatça seyrettiler. Akşam avdet zamanı ıztırabım pek ziyadeleşti. Ayağa kalktım, sağ ayağıma basamıyordum. Evde merdivenleri yardımla çıktım. Bir hafta yatağa mahkûm oldum.

23 Ağustos'ta Ermenilerin mezalimi hakkında yine haberler geliyordu. Fakat biz de boş oturmamıştık. Her vak'alarına şedit bir cevaba başlamıştık. 12 Ağustos'ta hududa yakın Tavus köyün 150 neferden ibaret İslâm ahalisini Ermeniler kâmilen imha ettiklerinden civar aşairden Abdülmecit Bey de sekiz yüz atlı ile bu Ermenilere saldırarak 3 zabitle 200 Ermeni mahvetmiş. Kaması alınmış iki top ile bir makinalı tüfek, otuz sandık cephane almışlar. Takviye ve tensik ettiğimiz aşiretlerin faaliyeti hepimizi memnun etmeye başladı. Ali Fuat Paşa İstanbul'dan gelen malûmatı ber vech-i âti bildiriyordu:

Ankara:
21 Ağustos 1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Nuh Bey'e: Dersaadet'ten alınan malûmatın hülâsası

1- Ermeniler tahrif edilmiş beyannamenizi Amiral Bristol'e vermişler. İnanmamış. Milli maksatların istihsali için herşeyden istifade olunabilirse de ihtiyatkârâne hareketi tavsiye etmiş.

2- 20 Ağustos'ta Alaşehir'de Aydın, Balıkesir, Karahisar ve civar sancaklara ait murahhaslar toplanarak bir içtima yapacaklar, bu içtimada Yunanilerin İzmir'den tardı ve ihracından başka bir emelleri ve bu emel-

Levent Şahverdi Arşivi

lerinden kendilerini çevirecek ölümden başka bir kuvvetin olmadığını İzmir'deki İtilaf komisyonuna bildirecekler. Bunlarla rabıtada bulunulması tavsiye olunur.

3- Dersaadet harekâttan çok memnun ve inkişafına hepsi duacı imiş.

4- Dersaadet'teki Amerika tahkikat heyeti raporlarını Amerika'ya göndermişler. Atideki nikat rapor hulasasını teşkil ettiğini söylemişler.

Türk milletinin vahdetini muhafaza ve Türkiye'ye süratle müzaheret etmek hükümetin Türkiye'deki ecnebi entrikalar milletin galeyanını, karışıklığını ve sefaletini mucib olup müsellah harekâtı intâc edecek ve neticesi meşum olup kıştan evvel yardım lazım, Garbi Trakya'da Şarki'ye rabt edilerek aynı müzaherete tâbi tutulması Türklerin ekseriyet-i münevveresi Amerika müzahereti taraftarıdır. Aynı zamanda şunları tavsiye ediyormuş. Bu hususdaki müracaatımızda Ermenilere katiyen arazi verilmemesi, ecnebi kıtaatın memleketlerinden ihracı ve bilhassa Dersaadet'ten ihracın tasrihi.

5- Dersaadet "manda" kelimesi yerine "müzaheret" kullanıyormuş.

6- Ankara'ya muvasalat edecek Sivas'a üç güne kadar hareket edecek olan Mister Brown'a atideki hususatın bildirilmesini rica ediyor. Teşkilat-ı milliye pek kuvvetli memleketin taksimine ve vahdet-i milliyeye muhalif karar verilirse müdhiş bir feverân olacağı ve Amerika'nın mütareke esası prensipleri elimizde bütün efkâr-ı beşere karşı bir cephedir. Amerika'nın haysiyeti bu hukukumuzun emperyalistler tarafından çiğnenmesine mani olmak üzere bize yardımını icap ettirir ve aynı zamanda muavenet ve müzahereti de pek insanidir ki bu hususun itimadımıza mazhar olan Amerika'dan bunu rica ederiz.

7- Amerikalılar Ermeni ve Rumların davetine gitmiyor, bizimkilere gidiyorlarmış.

20. Kolordu kumandanı Ali Fuat

Alaşehir Kongresi'ni memnuniyetle karşıladık. Sivas Kongresi her taraftan gelecek murahhaslarla umum vatan için karar-ı kat'iyi verecekti. Şark gibi garbın da kararını vermiş olması Sivas'ta işi kolaylaştırmış oluyordu. Şifrenin diğer malûmatı çok malûm olan Amerika mandası idi. Buna ise artık karar vermiştik. Sivas'ta suret-i münasibede Brown ile görüşülecek, fakat hakkımızda ne düşündükleri anlaşılacak, mandaya delâlet eder münakaşadan ihtiraz olunacaktı. Ali Fuat Paşa'ya Heyet-i Temsiliye'den şu cevap yazıldı:

Erzurum:
23/8/1335

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Cevap. 21/8/1335 tarih 2051

1-Beyannamenin tahrif olunduğu hakkındaki tenvîr-i âlileri üzerine Heyet-i Temsiliye tarafından dördüncü maddeyi teşkil eden tebliğin İstanbul'da ve bilcümle mümessillere îsâline delâlet buyurmanız tensib edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

2- Alaşehir'deki ictima bütün vilâyât-ı şarkiye halkı üzerinde pek samimi bir teessür uyandırmaktadır. Esasen İzmir için kalbi kan ağlayan bura halkı bu teşebbüse bütün ruh ve mevcudiyetiyle zahîrdir. Hissiyatımızın mezkûr heyete iblâğına tavassut-ı âlilerini rica ederiz.

3- Amerika müzahereti hakkında Sivas'ta icabına tevessül olunacaktır fendim.

4- Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına Erzurum Kongresinin Düvel-i İtilafiye mümessillerine irsâl edildiği beyannamenin Dersaadet'te Ermeniler tarafından tahrif olunduğu ve Amiral Bristol cenâblarına muharref bir beyanname verildiğini istihbar eyledik. Beyanname aslının hükümet-i seniyyeden taleb edilmesini tavsiye ederiz. Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi

Onbeşinci Kolordu kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir
Mustafa Kemal
Hüseyin Rauf
Raif
Hüsrev

Ali Fuat Paşa yazdıklarıma âtideki cevabı veriyor:

Ankara:
21-22/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 16 ve 19/8/1335 şifreye.

1 — Karakol Cemiyeti talimatnamesinden evvelce bir çok nüsha gelmişti. Tevzii muvafık görülmeyerek hıfzedilmiştir.

2 — Heyet-i tahkikiye iki defa tehdit neticesinde Dersaadet'e kaçmıştır. Şifre hakkındaki teşebbüs derdest-i icradır. Mıntıkamdaki telgrafhanelerin işgalinden sonra buraların ahvâli pek mükemmel olmuştur.

3 — Evvelce bildirdiğim gibi Erzurum Kongresi'ne ait tekmil muhaberat ve beyanname hükûmet tarafından her mahalde alınmış ve hiç kimseye verilmemişti. Şifre ile aldığım suretini derhal Dersaadet'e göndererek icabedenlere tebliğini rica etmiştim. Bundan sonra her şeyin daha iyileşeceğine ümitvarım. Gözlerinden öperim, efendim.

20. Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Fuat

Karakol Cemiyeti talimatnamesinin bazı istifadeli maddelerden nizamnameye teşkilât hakkında bir lâhika yaparak Kolordulara göndermiştik. Kongre beyannamelerinin Ankara'ca da tab ve teksiriyle Garbın her tarafına mümkünse Adana ve Antalya havalisine dahi dağıtılmasını Heyet-i Temsiliye'den Ali Fuat Paşa'ya yazdık. Heyet-i tahkikiyeler hakkında mübayin fikirlerde idik. Ali Fuat Paşa mıntıkasına geleni tehditle kaçırmış. Bizim mıntıkaya gelen ise Erzurum'a gelmekte.[41] 26 Ağustos'ta Erzurum'a varacaklardır. Ali Fuat Paşa'dan şu malûmat geldi:

41 Vakitsiz olarak İstanbul hükûmetine açıkça bu tehdit neticesi Ali Fuat Paşa azlolundu. Heyet-i tahkikiye şahsi intikam hisleriyle giderken ve sonra da muhaberatla, adamlarıyla zannederim daha fenalık yaptılar. Ve Garpda daha çok ihtilâllere maruz kaldılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara:
21/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Nuh Bey'e:

1- Tebdil-i kıyafetle Memalik-i Osmaniyeye dahil olan ümerâ-yı Afganiyeden bir zat ile onbeş kadar maiyeti, nam-ı müstear ile ve fukara-yı seyyâhîn şeklinde Dersaadet İngiliz mümessilinden vesait-i mahsusa ile aldıkları pasaportlarla Hicaz'a hareket edip elyevm Mekke-i Mükerreme'ye muvasalat etmiş ve mumaileyhin hutbe-i Hicaziye'de bilhassa îd-i adhada, Arafat'ta hilâfet-i İslâmiye'nin düçâr olduğu ahvâl-i elîmeyi ilân maksadında bulundukları.

2- Pangaltı'da Bakkal sokağında 1 numaralı Azerbaycan Hükûmeti Dersaadet konsolosu olduğunu iddia eden bir zat tarafından Zabitan-ı Osmaniyeden bazılarının Azerbaycan hükûmetine hizmet etmek üzere sevkedildikleri.

3- Sofu Ziya Paşa ile Ahmet Nuri Bey namında iki zat maiyetlerinde yirmişer, otuzar kişi olduğu halde İngilizler tarafından Ankara tarikiyle Nuh Bey nezdine gönderilmiş. Vazifeleri Nuh Bey'in hayyen ve meyyiten istisali[42]

20. Kolordu Kumandanı Fuat

Üçüncü maddenin müteaddit defalar dalgalanması bunu korkutmak için propaganda ihtimalini daha ziyade veriyordu. Hususiyle yirmişer otuzar kişi ile gelecek kafileler grup halinde dahi gelseler her yerde görmek ve yakalamak kolaydı. Şimdiye kadarki şifrelerde Nuh ismini Rauf zannediyorduk. Burada suikastın Nuh Bey'e teveccüh edeceği bildirilmesi üzerine Fuat Paşa'ya Heyet-i Temsiliye'den şunu sorduk:

Erzurum:
23/8/1335

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

C: 21/8/1335 Şifrenin 3. Maddesine.

1- Böyle bir teşebbüsün vukuu muhtemel olmamakla beraber bir tedbir-i ihtiyatî olmak üzere Eskişehir'den itibaren ittihaz-ı tedabir buyurulması ve İstanbul'dan eşkâli hakkında sarih malûmat talebi, yolcuların tetkiki gibi hususat hatıra gelmektedir. Maahaza zat-ı biraderlerince ne ve nasıl münasip görülürse olvechile yapılır efendim.

2- Nuh Bey'in medlûlü kimdir?

Hüsrev, Raif, Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal
15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

42 Alem-i İslâm'da hilâfete taarruz var diye bir hareket seslerini işittik. Nerelerde neler olduğu vesaikle Türk milletinin enzâr-ı ibretine konması pek lâzımdır. Azerbaycan hükûmeti İstanbul'dan bir hayli zabit almıştır. Şark cephesinden dahi firarla Azerbaycan ordusuna geçenler vardır. Bunların oraya gitmesine İngilizler mümanaat etmedikleri gibi teşvik propagandası da yapmışlardır. Maksat, Bolşeviklerle harbe Azerilerin cür'et edebilmesini temin idi. Maksatlarına kısmen muvaffak oldularsa da çok sürmedi. Zabitlerden sağ kalanlar Şark cephesine iltica ettiler. (1336 senesinde).

Levent Şahverdi Arşivi

Mıntıkamın merkez kumandanları doğruca emrime tâbi ve itimada lâyık arkadaşlardı. Bunlara bu suikastçılar hakkında yeniden talimât vermekle beraber, bütün iskelelerde ve Kavak, Havza, Zile, Tokat, Kayseri gibi uğrayabilecekleri merkezlerde dahi tedbir almaları için 3. Kolorduya tekrar yazdım. Heyet-i Temsiliye'den de ayrıca 3. Kolorduya yazdık ki "Bilhassa Sivas'ta kongrenin küşad ve müzakerâtın devamı esnasında merkezde bir inzibat taburu bulundurulması vesair her türlü tedabir-i teminiyeye tevessül kılınsın." Sivas Kongresi murahhasları toplanmış. Bir an evvel Şark murahhaslarının da gelmesine intizar ettikleri bildirildiğinden Erzurum'dan Kemal Paşa ve Rauf Beyle gidecekler bir haftaya kadar yola çıkacaklardır. Trabzon'dan gidecek İzzet ve Servet Beylere de birlikte hareketleri Kemal Paşa tarafından 23 Ağustos'ta yazıldı. Ben ayağımdan pek muztariptim. Hareket etmemek üzere sabit surette sarmışlardı. Artık her akşam Heyet-i Temsiliye halinde toplanamıyorduk. Pek mühim vaziyetler olursa arkadaşlar nezdime geleceklerdi. Trabzon'u temsil eden İzzet ve Servet Bey'e iki şifre yazıldı. Bilâhare İzzet ve Servet Beyler hayli münakaşaları ve muhabereleri mucip olduğundan bunlara ait mühim muhaberatı aynen yazıyorum:

17/8/1335

Trabzon Mevki Kumandanı Ali Rıza Bey'e

Âtideki telgrafnameyi Heyet-i Temsiliye âzâsından İzzet ve Servet Beyefendilere okuyunuz ve hareketlerini teshil buyurunuz. Hükûmet-i merkeziyenin teşebbüsat-ı ahîresi ile vaziyet kesb-i ciddiyet eylemiştir. Heyet-i Temsiliye'ce mühim kararlar ittihazı hissedilmektedir. Sivas Kongresi için Garbî Anadolu vilâyâtı murahhasları Sivas'ta tecemmû eylemektedir. İstanbul'daki Amerika heyeti Anadolu halkı ile temas etmek teşebbüsündedir. Bu maksatla mezkûr heyetten iki zatın Sivas'a gelecekleri haber alınmıştır. Binaenaleyh Heyet-i Temsiliyemizin birlikte Sivas Kongresinde isbatı vücut etmesi pek mühim görüldüğünden zât-ı âlilerinizin Samsun üzerinden Sivas'a hareketleri, bu mahzurlu görüldüğü takdirde Kolordunun kamyonlarından bi'l-istifade Bayburt'a kadar teşrifleri ve Bayburt'a buradan gönderilecek vasıta ile Erzurum'a gelinerek birlikte Sivas'a gidilmesi de mümkündür. Sivas Kongresi'nin hitamında hususat-ı zâtiyeleri icbar ederse Trabzon'a avdetleri hususu da temin olunabilir. Zaman-ı hareketinizin iş'arına intizaren arz-ı hürmet olunur.

Mustafa Kemal
Kâzım Karabekir

Biri bizzat Mustafa Kemal imzası ile, ikincisi Heyet-i Temsiliye tarafından:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
23/8/1335

Trabzon Mevki Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliye azasından İzzet ve Servet Beylere bu telgrafnamemizin okunmasını rica ederiz. Evvelce Sivas'a muvasalat edenlerden maada Ankara, Yozgat, Kırşehir, Denizli, Çorum murahhaslarının da Sivas'a yaklaştıkları, Konya, Niğde, Balıkesir, Adana murahhaslarının müteheyyi-i hareket bulundukları İstanbul namına İsmail Fazıl Paşa ile *Memleket* gazetesi sermuharriri İsmail Hami Bey'in Ankara'dan Sivas'a hareket eyledikleri ve Dersaadet Amerika Heyeti namına bizlerle görüşmek üzere gönderilen Mister Brown Ankara'ya muvasalat ile Sivas'a hareket eylemek üzere bulunduğuna dair malûmat alınmış olduğundan bir an evvel Sivas'a hareket zarurî olmaktadır. Birlikte seyahat mûcib-i suhulet ve sür'at olacağından hareketiniz haberine intizar eylemekteyiz, efendim. (Heyet-i Temsiliye)

Heyet-i Temsiliye:
Raif, Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

24'te şu cevabı aldık:

15. Kolordu Kumandanlığına

Trabzon 23/8/1335

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

17 ve 18/8/1335 kongrenin vaz' ettiği ahkâm-ı cedide vilâyetçe hazm ve temsil ve matlub olan vahdet ve âhenk temin edilmeden tavsiye buyurulan şekilde muamele icrasını mahzurlu görüyoruz. Tebliğ edilen evamir-i mahude sebebile vuku bulan müracaatlarımıza suret-i resmiyede teşekkül etmiş cemiyât-ı milliyeye ait bir cihet olmadığı yolunda kısmen teminat veriliyor. Heyet-i tahkikiyenin vürudd ettiği dünkü güne kadar memleketi ateş-i ihtilâl içinde zanneden gafillerin su-i tefehhümâtı nihayet bulacaktır, ümit ediyoruz. Heyet-i Temsiliyece icra edilecek muhaberatı sabıkı misillû taht-ı teminde bulunuyor demektir. Sivas'a hareketimizin şimdilik imkânı olmadığı maruzdur.

Mevki Kumandanı:
İzzet Servet Ali Rıza

Telgrafhanelerin halk tarafından işgaliyle Refik Halit'e karşı vaziyet alınması hususunun mahzurlu olacağını söylüyorlar. Esasen mıntıkamızda bu vaziyet olmadığından Erzurum Müdafaa-i Hukuku dahi halk kuvvetinin bu gibi şeylerde israf edilmesini muvafık bulmamışlardı. Asıl mühim olan nokta İzzet ve Servet Beylerin Sivas Kongresi'ne gitmek istememeleridir. Esbâb zik-

Levent Şahverdi Arşivi

retmedikleri gibi vekâletlerini de kimlere verdiklerini söylemiyorlardı. Gerçi Sivas Kongresi'ne gitmeyi Amerika Heyeti namına gelen Brown'la karıştırmanın fiili münasebetsizliği başlaması ve bunun Sivas'ta hüsn-i idare edilmezse, kongrede vahim bir vaziyeti meydana getirebileceği herkese de ders oldu. Fakat bu efendilerin sarih olarak bir şey söylememeleri aynı zamanda valinin ve pek az kalmalarına rağmen Heyet-i tahkikiyenin kendilerini korkutmasından da ileri gelebilirdi. Hususiyle 21 Ağustos tarihli bugün gelen ajansta valinin münasebetsiz bir beyanatıyla bu adem-i icabet birbirine teyellenebiliyordu. Bu ajans tekzib ve aynı zamanda gelecek cevaptan bir netice çıkarmak üzere Heyet-i Temsiliye'den İzzet ve Servet Beylere şu yazıldı:[43]

Erzurum:
24/8/1335

Trabzon Mevki Kumandanlığına

Âtideki telgrafnamenin İzzet ve Servet Beylere okunması rica olunur:

"21 Ağustos 1335 tarihli ajans Trabzon valisi Galip Bey'in Antant gazetesi muharririne bir beyanatını neşrediyor. Vali Bey bu beyanatında Trabzon ahalisinin Mustafa Kemal Paşa teşkilâtıyla alâkadar bulunmadığı gibi bir cümle sarfetmiştir. Vilâyet heyet-i merkeziyesinin buna cevaben Şarkî Anadolu'nun bir cüz'-i lâyenfeki olan Trabzon'da yegâne teşkilât olarak Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bulunduğu ve tekmil halkın bu cemiyetin âzâsı olduğu, Mustafa Kemal Paşa da bu cemiyetin bir uzvu bulunduğu tarzında beyanatta bulunması ve mahalli gazetelerle bu bâbda neşriyat yapılması muvafık mütalaa kılınmaktadır. Oraca tensip edildiği takdirde icabının icrasını rica ederim.

15. Kolordu Kumandanı
Mustafa Kemal Hüsrev Kâzım Karabekir

25'te Vasıf Bey'in verdiği malûmat tayakkuz nazarlarımızı başka taraflara da açmaya bizi mecbur etti. Malûmat şu idi:

Sivas:
24/8/1335

15. Kolordu Erkânı Harbiye Riyasetine

7/8/1335 tarihli Vasıf Bey'den gelen ve iyice anlaşılmayan şifre âtidedir:

1- Şekavet-i âdiyenin tenkili ile asayişin şâyân-ı takdir bir surette temin ve idamesi:

43 İzzet ve Servet Beylerle Mustafa Kemal Paşa'nın arasında başlayan münakaşalar bilâhare Şark Müdafaa-i Hukuklarının Kemal Paşa aleyhine vaziyet almasına müncer olmuşken, Trabzon Valisini kaldırarak ve tarafeyni hüsn-i idare ederek meseleyi hallettim. Eylül'de tafsilât gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

2- Anâsır-ı gayr-ı müslimeye karşı bilâ-sebeb tecavüzatta bulunulmaması. Cevdet Âli ve Kâmuran Âli iki kardeş İngiliz parasıyla Kürtleri harekât-ı milliyeye sevk suretiyle gâvur düşmanlığı isnadâtına mahal bırakılmaması ve İngilizlere hükûmetce celbedilmiş otuz Arnavut ve Kürt zabiti üçer dörder grup halinde arz-ı hizmet edecekler. Bunlar buradan hareket ettiler. Bin lira verilmiştir. İlk fırsatta hayyen, kaçıramazlarsa sizi ve Rauf Bey'i katledeceklerdir.

3. Kolordu Erkân-ı harbiye Reisi Ahmet Zeki

Şifrede cümleler takdim ve tehir edilmiş olduğundan 3. Kolordu Erkân-ı harbiye Reisi Zeki Bey anlaşılamadı kaydını koyuyor. Ben istifini düzeltince mâna çıktı. Suikastı İngilizler ve İstanbul hükûmeti iki Kürt birader vasıtasıyla hazırlamışlar. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i hayyen tutmayı da ümit ediyorlar, mümkün olmazsa imhalarına çalışacaklarmış. Bunlara garpten ve şimâlden ziyade cenuptan 13. Kolordu mıntıkasından intizar lâzım geleceğini anlatıyordu. Yani Kuva-yı Milliye dinsizdir, diyerek Kürtlerle bastırmak planı hazırlanmış. Bunu benim mıntıkamda yapamazlardı. Sivas'ı da Kürtlerin basarak bir iş yapabilecekleri hayaldi. Yolda bilhassa Erzincan-Suşehri arası en tehlikeli idi.[44] Buralarda lâzımgelen emniyet tesis olunmuştu. Şu halde Sivas Kongresi esnasında 13. Kolordu ile sıkı temasta bulunmak ve vak'ayı önlemek lâzımdı. Bunu ihmâl etmedim. Vasıf Bey'in diğer bir şifresi de bugün geldi:

Sivas:
24/8/1335

15. Kolordu Erkân-ı Harbiye Riyasetine

9/8/1335 tarihiyle yazılıp bugün Vasıf Bey'den aldığım şifre âtidedir: "Amerika mandasını istemek lüzumunda hemen herkes müttefikan Ermenilere toprak vermek mutlaka lâzım gelecek gibi görülüyor. Amerika müzahareti Ermeni ve Boğaz meselesi hakkındaki rapor derdest-i ikmâl ve takdimdir. Beyannamenizi yalnız devletlere değil milletlere hitaben neşir ve tamim etmeniz son derece mühimdir. Kongre kararına şiddetle intızar ediyorum."

3. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet Zeki

Zeki Bey bu şifreye ilâveten "Sivas'ın lâkaydisine rağmen herşey iyi gidiyor. Selahattin Bey ümidin fevkinde çalışıyor. Bekir Sami Bey geldi. Muhalif addedilenler üzerinde bile hüsn-i tesir hâsıl etti." diyor. Bu iyi, fakat manda, toprak vermek!... Çok dinledik de artık böyle bir malûmat geldi mi, halt etmişler deyip atıyorum. Mandada herkes müttefikmiş! Bu herkesin müttefik olduğu manda da Ermeniler hesabına şarktan toprak çiğneyecek!... Acaba bu müttefik olan kesler kimlerdir? Bana merak olmaya başladı. Bu merak birkaç

44 Bilâhare Sivas'a giderken bu mıntıkada pek tedbirli hareket etmeseydim Kürtlerin pususuna düşüyordum. (12 Teşrinisani 1335'te)

Levent Şahverdi Arşivi

gün sonra anlaşıldı. Vasıf Bey'in bahsettiği raporu 27'de Ali Fuat Paşa'dan aldık.

Ankara:
26/8/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Madde: 1- İçtimaî, iktisadî, harsî, dinî inkişafâtı temin edecek hariç ve sevahili ile beraber bütün Türkiye'nin istiklâl ve tamamiyet-i mülkiyesinin temini ve vilâyât-ı garbiyenin muhtariyeti halinde bu vilâyetlerin ekseriyeti Türklerle meskûn olan aksamının doğrudan doğruya Türk hâkimiyetinde ibkası ile millî vahdetin mahfuziyeti.

Madde: 2- Türkiye'ye bütün ekseriyet ve milliyetlere müsavi şerâit-i siyaseti milliye hakkında bir idare-i müstakille esasatını temin suretiyle istiklâlimizin tahkimi.

Madde: 3- Şark-ı karibde mütemadi emr-i vâki ve işgaller ihdasiyle kanlı ihtilâfat ve ihtilâller vücuda getiren ve malî ve iktisadî ve hukukî imtiyazatca esaretler tesis eden haricî rekabet ve ihtirasatı ref ve bunların netayic-i meş'umesi olarak zuhura gelen dahilî teşevvüşatı izale ile serbesti-i inkişafatımızı temin şerâitiyle ve aynı bir müddet mahdude ile tek bir devletin müzaharetine arz-ı ihtiyaç ediyoruz.

Madde: 4- Bu müzaharetin de muhtelif anasırın hüsn-i imtizac ve refah ve inkişafını ve memleketin imarının bilâ-garez teminine muvaffak olmuş ve kavanini bu esaslara binaen tanzim eylemiş olan ve Şark-ı karibde arzî ve siyasî ihtirasat perverde eylemeyen Amerika tarafından deruhde olunmasını istiyoruz.

Madde: 5- Ermeni milletinin ictimaî, iktisadî, harsî inkişafını temin edebilir mükemmel bir Ermenistan Kafkasya'da teşekkül etmiştir. Türkiye arazisinden bir kısmının işbu Ermenistan'a ilhakı maddeten imkânsızdır. Mamafih mukaddemâ Rus ordularıyla birlikte Ermenistan'a nakledilen ve kısmen de tehcir edilerek yeniden iskânları lâzım gelen Ermenileri işbu Ermenistan dahilinde tamamen tavattunları için ihtiyac-ı hakiki halinde tashih-i hudut suretiyle Türkiye arazisinden bir miktar mümkün olabilir.

Madde: 6- Payitahtımız ve merkez-i hilâfetimiz olan İstanbul'un müdafaadan mahrum bırakılmaması ve hâkimiyetin Türklerde ibka edilmesi şerâitiyle Boğazların haliharp ve sulhte sefâin-i ticariye için her millete açık bulundurulmasını kabul ederiz. Hitam.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat

Bu şifrenin altına şunu yazdım. "Ben Sarıkamış'ı yetimlerimiz için çocuklar kasabası olmasını düşünüyorum."[45] Tashihi hudut hangi tarafa? Görülüyor ki İstanbul'daki fırak-ı muhtelifenin hülasa-i marifetleri altı maddeye sıkıştırılmış oluyor. Aynı şeyler müteferrik malûmat halinde gelmiş ve mütalaatımızla beraber kaydolunmuştu. Bunun da diğerleri gibi dosya-

45 Bu emelime muvaffak olarak Rus kışlalarını iptidai ve muhtelif sanayi mektepleri yaparak bini mütecaviz çocuğu buraya topladığım zaman pek büyük saadet duydum.

Levent Şahverdi Arşivi

sına ve hatırata teessürle kayıttan başka yapılacak bir iş yok. Tabii Heyet-i Temsiliye'ye suretini verdim. Sivas Kongresi'nde İstanbul'dan da hazırlıklı gelenler olduğu anlaşılıyor. Şimdiden malûmat husulü iyi oldu. Daha bazı yerlerden gelen mütalaalarda da "Amerika mandaterliğinin kabulü için şerâitimizin peşinen dermeyan edilmesi" bildiriliyordu. 26'da Garp vaziyeti hakkında Ali Fuat Paşa'dan Heyet-i Temsiliye'ye şu malûmat geldi:

Ankara:
25/8/1335

Sayı: 2071

15. Kolordu Kumandanlığına

1- Heyet-i Temsiliye'ye, Konya ve havalisi müstesna olmak üzere ahvâl tamamıyla lehimize inkişaf etmiştir. Konya'ya dahi seri bir çare düşünülmektedir.

2- Benimle eski münasebete istinaden mi yoksa başka bir sebeple mi Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa Aydın ve Vilâyât-ı Şarkiye'de iade-i sükûn için mütalaat-ı mahsusamı sual ettiğinden kendisine yazdığım cevabı aynen 25 Ağustos 1335 tarihinde şifre ile zat-ı âlilerine bildireceğim.

3- Kara Vasıf buraya geldi. Sivas'a Antep murahhası olarak gelmek istiyor.

4- Henüz hareket olunmamış ise kongrenin serian in'ikadı vaziyet icabı olduğundan bir an evvel Sivas'a hareketleri ve bana bildirilmesini rica ederim. Murahhaslardan kısm-ı azamı Sivas'a hareket etmiştir. Merkezi Anadolu'ya nüfuzuyla hâkim olan Bektaşi şeyhini elde etmek üzere Miralay Refet Bey buraya muvasalat etti.

5- Hükûmet ve İngilizler Aydın'da Yunanlılarla Kuva-yı Milliye arasında bir hudut tayin etmek istiyor. Halbuki bu tarz-ı hareketlerinde muvaffak olur ise hükûmet ve İngilizler mevkilerini tahkim edecekleri gibi başımıza daima Yunanlıları musallat edeceklerdir. Bunun için Aydın Kuva-yı Milliyesi behemehal Yunanlıları İzmir vilâyetinden tard edeceklerini cevaben bildirdiler. Bunun üzerine hükûmet-i hazıranın mevkii büsbütün sarsıldı. Kuva-yı Milliyenin azim ve kararlarında muvaffakiyetleri zannediliyorsa da başlarında muktedir bir kumandan yoktur. Henüz teşebbüsatımızın muvaffakiyeti ise behemehal Aydınlıların muvaffakiyetine tâbi olduğu tamamıyla anlaşılmıştır. Binaenaleyh Refet Bey'in serian o havaliye hareketini muvafık görüyoruz. Bu hususdaki muvafakatinize intizar ediyoruz efendim.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat

Süleyman Şefik Paşa'nın Ali Fuat Paşa ile münasebet peyda etmeye ve avlamaya çalıştığını gördüm. Atideki şifreyi yazmayı münasip gördü. Mustafa Kemal Paşa'ya da gönderdim. Muvafık buldu. Yazdırdım.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
26/8/1335

20. Kolordu Kumandanlığına

C: 25/8/1335 ve 2071 şifreye:

Harbiye Nazırının mütalaa-i mahsusanızı sorması eski münasebeti ihya ve bu suretle kendisine karşı itimat temininden sonra her hangi bir mahalde bir mev'id-i mülâkat talebi ile zat-ı âlinizi makam-ı memuriyetinizden ayırmak için bir plan olması ihtimâlini arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Ali Fuat Paşa yazdığı raporunda vaziyeti İstanbul'a gayet güzel tasvir ediyor. Eldeki cüz'i kuvvetlerle evamir-i hükûmeti infaz şöyle dursun arzu-yı milliye muhalif vaziyet aldığı takdirde padişah ve vatan için elîm bir vak'aya sebebiyet verebilmiş olacağını izahla, İstanbul hükûmetini arzu-yı milliye muvafık olarak mukadderat-ı milletin teşebbüsüne davet ediyor ve "İzmir vilâyeti harab oldu, Aydın vilâyeti yüz bin müslüman muhaceretle sefalete düştü elli bini mütecaviz Müslüman şehit oldu. Kuva-yı Milliye düvel-i İtilâfiyeye karşı değil bu zulme sebep olan zalim ve gaddar Yunanlılara karşıdır. İngiliz Generali Milne'den daha fazla sefk-i dimaya sebebiyet verilmemesini rica ediniz" diyerek İstanbul'un âciz ve hissiz hükûmetini vazifeye davet ediyor. Ali Fuat Paşa'nın şifresi geldiği gün elimize gelen 11/7/1335 tarihli *Matin* gazetesi de "Türk mahallesi alevler içinde" serlevhasıyla Aydın'ın tekrar Yunanlılar tarafından işgal-i feciini tafsilâtıyla yazıyor. Bu İstanbul hükûmeti olmasa işler daha seri muvaffakiyete doğru büyük adımlarla gidecek. İngilizler İstanbul hükûmetini tahrip âleti olarak kullanıyorlar; tahribatta İstanbul'un bilhassa Ferit Paşa hükûmeti cidden düşmanlarımız hesabına mümtaz işler görmeye çırpınıyor. Bereket versin kuvvetimize lâzımı gibi erişemiyor.

Avrupa gazetelerinden vesair yerlerden gelen havadislerde Sivas Kongresi esnasında milletimizin maneviyatını arttıracak vaziyetler yok. Denikin ordusu Çariçin şimalinde ve Saratof'tan 120 kilometre mesafede. Baltof'u Bolşeviklerden hayli ganaimle zaptetmiş. Harkof cephesinde bu şehrin kırk mil şimaline kadar ilerlemiş. Poltava'ya da 56 kilometre yaklaşmış, yani Kafkasya'ya girmek şöyle dursun, Bolşevikler şimali Kafkasya'dan yani Volga mansabıyla Azak Denizi şimâl köşesinden 400 kilometre şimâldedir!... İtilâf devletleri arasında samimiyet berdevam. Alman imparatorunun kendilerine teslimlerinde ısrar ediyorlar. Hindenburg Mareşal Foch'a rica ediyor ve imparatoru istemekten vazgeçin, yerine kendisini teslim etmeye razı olduğunu yazıyor. Bereket versin ki hiç kimse ne ecnebi gazeteleriyle ne de saire ile meşgul! Bolşevik havadislerini benden duyarlar. Ben de herkesi memnun etmekten geri kalmam. Yalnız Erzurum Kongresi'ne takaddüm eden zamanda herifleri Kafkas'a yerleştirdik. İcabında hale münasip havadisler neşrinde kusur etmemek muvaffakiyetimiz için lâzımdır.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'dan Gönderilen Tahkik Heyeti

26 Ağustos'ta Erzurum'a yeni vali Reşit Paşa (Sivas'taki değil, bu kısa boylu. Sivas'taki büyük bıyık ve sakallı.) ve heyet-i tahkikiye gelmiş. Akşam üstü ziyaretime geldiler. Belediye Reisi ve 9. fırka kumandanı Miralay Rüştü Bey de bulundular. Vali de, heyet de vaziyeti müdrik değillerdi. Ben henüz yataktan çıkamadığım için vaziyetim resmî değildi. Esasen kendilerini resmî değil samimî hasbihale davet ettim.

"Hakkınızda hüsn-i kabul gösterdik, halbuki geldiğiniz vapurla iadeniz de mümkündü. Nitekim başka mıntıkalara giden heyetler İstanbul'a kaçmaya mecbur olmuşlardır. Erzurum Kongresi size millî birliği ve millî bir kararı göstermiştir. Ben sizin gelmenize muvafakat ettim; tâ ki birkaç münevver vatandaş daha kazanalım. Bilhassa İstanbul'a avdetinizde yanlış düşünenleri de ikaz etmek için, sizden istifade edelim. Sizi hiç tanımıyorum, fakat evvelce şarkta bulunmuşsunuz, kiminiz esasen buralı. Açık iki hemşehri gibi serbest hasbihal edelim. Bana fikirlerinizi serbest söyleyiniz. Size İstanbul'dan verilmiş olması tabii bulunan mahrem talimatınızı ve İstanbul'a yazdıklarınızı da gösteriniz. Bunlar üzerinde birbirimizi ikna edelim. Ve hakikat yolunda birlikte yolcu olalım. Gizli kapaklı vaziyetler, entrikalar karşısında tabii artık arkadaşlık mevzuubahs olamaz ve tabii neticesi iyi bir şey olmaz" dedim.

Cevaben müteşekkir kaldılar. Serbestçe münazaraya başladık. Ali Fevzi Paşa dedi ki: "Evvelâ bizde meclis-i meb'usanın hiçbir şeye yaramadığını şimdiye kadarki tecrübelerimizle gördük. Bundan sonra memleketin idaresinde buna lüzum olmadığı kanaatindeyim. İkincisi, halkın bütün endişesi, Ermeniler buralara gelirse katliâm yapacaklarıdır. Halbuki Avrupa bu katliama müsaade etmez." Cevaben "Paşam bu senin veya sizin fikirleriniz mi yoksa İstanbul hükûmeti bu iki fikri her yerde söylemeniz için size tevdi mi etti?" dedim. "Her iki hale karşı da yazıklar olsun! Meclis-i meb'usan olmasın demek istibdat devrine rücû etmek. Halbuki merkez-i hükûmet bugün istilâ altında olduğu için şeklimiz Mısır idaresi gibi mi olacak. Orada yine muayyen bir devlet hâkim. Bizi İtilâf taksim etmiş bir haldeyiz. Millet ses çıkarmadığı takdirde Türkiye Devleti namıyla bir şey kalmayacaktır. İzmir'de elli bin İslâm katliâm edilmiş, yüz bin muhacir dağlarda aç ölüyorken, bakınız Ermenilere de buraları vermeye İstanbul hükûmeti razı olmuş; mesele, katliâma Avrupa'nın mâni olacağını [söyleyerek] halkı iğfale kalkmış. Bu vazifeyi de siz yüklenip geliyorsunuz. Dünyada bundan daha âdi, süfli bir vazife tasavvur olunabilir mi? Burada kolordu kumandanlığı yaptınız. Bu toprağın mahsulünden, suyundan, havasından, halkının emeğinden, samimiyetinden siz bu varlığınızı yaşıyorsunuz. Bu millet meşrutiyetini almak ve idame etmek için ne emekler verdi. Siz mürteci saflarında bulunuyorsunuz. Bu millet bu Erzurum dağlarında nice evlâtlarını kurban verdi. Siz bu mazlumların katilleri arasına giriyorsunuz. Dünyada bundan daha büyük bedbahtlık olur mu?...".

Heyet büyük bir ıztırab içinde kıvranıyordu. Benimle ayrı ayrı görüşeceklerini, hatalı fikirlerini tashihle vatanî hizmete âmâde olacaklarını beyan

Levent Şahverdi Arşivi

ettiler. Vali söze başladı: "Zât-ı şâhâne gelirken huzura kabul etti. Buyurdular ki: Memleketi kurtarmak için gece gündüz uğraşıyorum. Gerçi bir takım Celâli eşkıyası türedi ise de bunlar imha edilecektir."

"Cevaben söylemediniz mi ki; Memleketi kurtarmak için geceleri dahi uykusunu terkedeceğine, kanun-ı esaside adem-i mes'uliyetin mukayyed olduğunu düşünerek, bu mukaddes vazifeyi millete bırakmalısınız! Sonra bu Celâli eşkıyası dediğiniz kimlerdir diye de sordunuz mu?" Vali pek şaşırdı. "Galiba İzmir civarında bazı soygunculuk oluyormuş. Onlar olacak!" dedi.

"Efendiler, bu sözlerinizi başka bir yerde tekrara artık mezun değilsiniz" dedim. "Ayrı ayrı sizlerle görüşmek isterim." Kül benizle müsaade aldılar ve ayrı ziyaretler vaad ile gittiler.

Az sonra Erzurum Müdafaa-i Hukukundan bir kaç zat geldi. Vali hükûmet kapısındaki nutkunda bana söylediklerini daha mufassal söylemiş ve hususuyla Celâlilerden bahsederken "Her tarafı Celâli eşkıyası bürüdü. Yakında hepsi tarihin kaydettiği Celâliler gibi imha olunacaktır" demiş. Halka fena tesir etmiş. Kuva-yı Milliyeye Celâli ismini verdiği ifadelerinden anlaşılmış. "Sizler de bu nutku dinlediniz mi? dedim. "Evet, orada idik. Kuva-yı Milliyeyi tezyifen söylediği anlaşılıyordu".

Dedim: "O halde siz ne yaptınız?"

Dediler: "Reyiniz hilâfına bir şey yapmış olmamak için doğruca buraya geldik. Vali nezdinizde imiş, çıkmasını bekledik."

Dedim: "Keşke o yanımda iken gelseydiniz. Beni daha nazik davranmaktan kurtarırdınız. Yapılacak şey: 'Bir kaç kişilik bir heyet halinde vilâyete giderek, valiye sormak, nutkunda Celâli tâbirinden maksadın ne idi? Bunu sana halkın içinde sorarak ilk günden mevkiini bitirmek istemedik. Halk Kuva-yı Milliyeye târiz edildiğini zanla galeyandadır?' diyerek tarziye alır ve halka söylersiniz. Tarziye vermez de açık olarak Kuva-yı Milliyeye taarruz ettiğini ifade ederse, hakkında yapılacak muamele hususunda birlikte bir karar veririz."

Heyet gittiler, bir müddet sonra geldiler. Vali tarziye vermiş, katiyyen bu maksatla söz söylemediğini, Kuva-yı Milliyeye hürmetkâr olduğunu söylemiş.

27 Ağustos'ta ayağıma hafif basabildiğimden salona çıkabildim. Harbiye Nazırına, gayr-i mâkul ve gayr-i meşrû fikirlerle meşbû bir heyet gönderdiklerinden dolayı teessürümü yazdım. Akşam Ali Fevzi Paşa ziyaretime geldi. Yalnız görüştük. İsti'fa-yı kusur etti ve şu malûmatı verdi: Padişah ve hükûmet İngiliz himayesini kabul etmişlerdir. Fakat milletten korkarak henüz ilân etmiyorlar. Bütün mesai İngiliz mandasını temine matuftur. İzzet Paşa ve taraftarları ise Amerika mandasına taraftardır ve bunu temine çalışıyorlar. Vaziyetin hülâsası budur. Ben dünkü mütalaamdan fevkalâde müteessirim. Fakat sözlerim kasdî değildir. Cahilâne bir mütalaamdı. Fakat hata ettiğimi, yanılmış bulunduğumu anladım. Bizim resmî vazifemiz takdim ettiğim açık emirde musarrahtır. Halbuki Ziya Bey'in başka talimatla çalıştığını hissediyorum. Artık katiyyen kendisiyle çalışmayacağım. Ne emriniz olursa icraya hazırım. Emir şu idi:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum'da 3. Ordu Müfettişliği Vekâletine

Cihet-i mülkiye ile cihet-i askeriyeden ahvâl-i mahalliye hakkında vâki olan mütebayin iş'ârât üzerine Trabzon ve Erzurum vilâyetleri dahilinde tahkikat icra eylemek üzere teşekkül eden heyete bi't-tayin müteheyyi-i hareket bulunan Erkân-ı Harbiye Mirlivalarından Ali Fevzi Paşa hazretleriyle Lâzistan mutasarrıf-ı sabıkı Ziya Beyefendiye vazife-i tahkikiyelerinin ifâsı zımnında cihet-i askeriyece teshilât ve muavenat-ı lâzime ve mahsusa irae ve icrası hususuna masruf himem-i vâlâları suret-i mahsusada rica olunur efendim. 5 Ağustos 1335.

Harbiye Nazırı Nazım

Ali Fevzi Paşa nâdim ve samimi görünüyordu. Yaptığım tahkikatta iyi adam olduğu söyleniyordu. Yalnız eski bir erkân-ı harb ve kumandan olduğundan, bilhassa malûmat-ı medeniyesi olmadığı anlaşılıyordu. Kendisinden mıntıkamızda istifade olunacak hali yoktu. Epeyce malûmat ve telkinatla İstanbul'a avdeti muvafıktı. Verdiği malûmat şimdiye kadar tahminî çıkardığımız bir hülâsanın tesbiti idi. İstanbul'da iki fikir mübarezede idi. Biri İngiliz, diğeri Amerikan mandası. İngiliz mandası isteyenler Kuvayı Milliye'yi imhaya çalışıyorlardı. Bu istikameti şüphesiz İngiliz'lerden alıyorlardı. Çünkü İngiliz mandası memleketin heyet-i umumiyesine şâmil olamayacak. İtilâf Devletleri yer yer işgal ettikleri ve daha da edecekleri yerleri alacaklar. Boğazlar ve birkaç vilâyet de Fas sultanlığından beter bir halde İngiliz himayesinde bir hidiviyet olacaktı. Padişah ve murdar tevâbii yaşamak için bu namussuzluğu kabul etmişler ve başka çaremiz kalmadı. İttihatçılar memleketi batırdı, bu kadarını olsun kurtarabildik diye vicdan acılarını giderecek formül de bulmuşlardı. Tabii bu tarzda bir manda millî kuvvete düşmandı. Çünkü milli kuvvet toptan bir karar vereceklerdi. Bu da mukavemet veya paralanmadan ehven bir mandaya girmek bu da Amerika olacaktı. İşte daha ben İstanbul'da iken ortada Amerika mandası sözü pek mebzul olmadığı halde Erzurum Kongresi kararı verildiği duyulunca bu Amerika mandası cereyan aldı. Millî kongrenin mukavemet kararını çevirmek için önümüze iyi insanlar tarafından, ehven-i şer olarak Amerika mandası telkini çıkıyordu. Şu halde bunun da düşmanlarımız tarafından bir çok emsâli gibi bir takarrüb yolunu bularak içimize burgulandığını zannetmek hiç de günah olmazdı.

"İzzet Paşa ve taraftarları". Bu mühimdi. Şimdiye kadar Amerika mandası hakkında aldığımız müteaddit tekliflerin ve bilhassa İstanbul'dan yeni gelenlerin ilhamat menbaı beliriyordu. İzzet Paşa'nın namus ve hamiyeti ve Yemen'de, Balkan Harbindeki hüsn-i hizmetleriyle hepimizin ve bilhassa erkân-ı harb zabitlerinin kalbinde yüksek yeri vardı. En samimi erkân-ı harbiyesinde en büyük bir teveccüh kazanan İsmet Bey'le mütekabil emniyet ve samimiyetleri tabii seviyenin pek yükseğinde idi. İsmet'in de bu fikirle meşbu olduğuna ve pek kıymetli arkadaşlarımızın da işin mürevvici olduğuna

Levent Şahverdi Arşivi

Fevzi Paşa ile hasbihalden sonra kemâl-i teessürle muttali oldum.[46] Amerika mandası telkinleri Sivas Kongresi yaklaştıkça kesafetini arttırıyor ve kongre azalarına adetâ telkih olunuyordu. Fakat hamdediyorum ki elimizde cihana ilân edilmiş bir millî mukavemet beyannamesi tesbit edilmiş bulunuyor. Erzurum Kongresi daha sâkit ve İstanbul'un memulü hilâfına, toplanıvermesiyle mümkün mertebe zararlı telkinlerden hariç kaldı. Çıkardığı beyanname pek kuvvetli idi. Yeni umumi kongrenin toplanacağı Sivas dahi bu karara tâbidi. Memleketin garbı ve cenubu istilâ altına girmiş bulunduğundan Sivas Kongresi'ne hâkim olacak fikir elbette Erzurum'dan götürülen olacaktı. Gerçi İstanbul'dan Amerika mandası ilhamıyla gelenler vardı. Bilhassa Kara Vasıf Bey Mister Brownn namında bir Amerikan murahhasıyla da geliyordu; fakat bunlara mukabil Erzurum'dan Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey ve Hoca Raif Efendi ve arkadaşları hür ve müstakil fikirlerle meşbu olarak ve ellerinde vatanın yarısı namına ilân edilmiş bir kararla gidiyorlardı. Elbette milletin aşkı, aşılama hisleri ezecekti. Erzurum bir sıyanet meleği gibi Sivas üzerinde emeline, aşkına nigehbân olacaktı.

28 Ağustos'ta Heyet-i Tahkikiyeden Ziya Bey yalnız geldi. Bu da samimi olarak her malûmatı ve kendi kanaatini söyledi. Ziya Bey, İngiliz Muhipler Cemiyeti'ndenmiş. Kanaati: "Memleketin şu felâketli vaziyetini kurtarmak ancak İngiliz mandasıyla olacaktır." İngiliz mandası bütün memleketin vahdetini temin edecekmiş. Amerika mandası yalnız İstanbul içinmiş. Bundan başka Amerika mandasında din tehlikeli olurmuş. Halbuki İngiliz mandasında ittihad-ı İslâm bile mümkünmüş. İstanbul'da ekseriyet İngiliz taraftarı imiş...

Dedim: "Ziya Bey, İngiliz mandasını kabul edince İngilizlerin müttefikleri olan Fransızlar, İtalyanlar, Amerikalılar, Yunanlılar da ivaz istemeyecek mi? Adana, Konya, İzmir'in işgali, Ermenistan'a Şark vilâyetlerini de vererek Amerika mandasına tevdii meselesi hep Boğazlarla ona mücavir vilâyetlerin de İngiliz himayesine girmesi için hazırlık değil mi? Bugün padişah ve hükûmet İngilizleri esasen kabul etmiş bulunuyorlar. Görüyorsunuz ki diğer devletler de girdikleri yerlere daha kuvvetli yerleşiyorlar. Şu halde İstanbul bir kaç vilâyetle Mısır hidiviyeti gibi oluyor. Nerede millî vahdet? İttihad-ı İslâm sözünün ne budalalık olduğunu hâlâ münevverlerimiz olsun anlamayacak mı? İngilizler girdikleri yerlerde İslâmlara ilim ve irfan mı veriyorlar? Bilhassa bizde yerleşince taassubu körükleyerek bütün münevverleri mahvettirerek bizi Hindistan'a benzeteceklerine şüphe var mı? Türkler yalnız amele ve yalnız kıtaatın neferi olacak ve herhangi bir İngiliz harbine diğer esir milletler gibi boğazlanmaya götürülecektir. Sen, İttihad-ı İslâm, diyorsun. Halbuki bugün Anadolu bile parça parça istilâ altındadır. İngilizler uzun seneler yaptığı propagandalarla Arapları da şöyle aldattı: 'Araplar, Asya ve Afrika'nın büyük kısmında ve fasılasızca bir sahada milyonlara baliğdir. Bir kerre Türk boyunduruğundan kurtulsalar ve hattâ İngiliz himayesine girseler bir müddet sonra zaten

46 30 Ağustos 1335'te Erkân-ı Harp Erzincanlı Saffet Bey, İzzet Paşa'nın ve İsmet Bey'in tekliflerini hamilen Trabzon'a yetiştirmiş bulunuyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

dağılmaya maruz olan İngiliz hükûmetini de inkıraza daha çabuk mahkûm ederek muazzam bir Arap imparatorluğu tesis ederler.' Bu Araplar için bir mefkûre oldu. Ordumuzdaki Arap Erkân-ı harbler bile bu illetle malûl oldular. Akıbet mefkûrelerine erdiler; fakat daha senesi dolmadan, parça parça büyük devletler arasında taksimi görerek ve bir hayvandan aşağı muamelelere maruz kalarak, memleketimize can atmaya başladılar. İstanbul'da bazı gazeteler aynı propagandayı, taraftar mütalaatla sütunlarına yazıyorlar. Sizin gibi münevver insanlar da bu zehirli aşıyı taşıyorsunuz. Herhangi bir devletin himayesine girmek parçalanarak ölmektir. Bunu bizzat istemek de bu tarzda bir intihardır. Buna karşı bir de müstakil bir devlet halinde yaşamak imkânını düşününüz. Bu imkân bugün vardır. Harb-i umumiden galipler de zayıf çıkmıştır. Aralarında rekabet de tabiidir. Şarka gönderecek fazla kuvvetleri yoktur. Hususiyle, milletin sadasına karşı Avrupa milletleri kendi hükûmetlerini bu sadaya hürmete mecbur edecekleri pek kuvvetli alaimiyle görülmektedir. Bunlardan sarf-ı nazar dahi etsek millet Garptan Rumların Şarktan Ermenilerin katliâmlarıyla mahvolacaklarını bugün İzmir'de ve Kars mıntıkasındaki milletimizin feryatları göstermektedir. Millî hayat, millî namus tehlikededir. Vatan her Türk'ü ikmâl-i namus için fedakârlığa çağırıyor!."

Ziya Bey sözlerimi hazmetmiş görünüyordu. Dedi ki: "Ben şimdiye kadar bu kabil bir muhakeme işitmedim. Fikriniz pek doğrudur. İstanbul'da gaflet içinde yaşıyormuşuz. Namus üzerine söz veriyorum, artık bende bu fikri herkese telkin edeceğim. İşte İstanbul'un bana verdiği hafi talimat ve benim yazdığım iki şifre İngiliz Muhipler Cemiyeti beyanname ve programını da takdim ederim. Artık ben de sizinle birlikte milletimizin istiklâli için çalışacağım."[47] Mahrem talimatı okudum. İstanbul'un gafletine hayret etmemek mümkün değildir. Mahaza hükûmet-i mahalliyelerin verdikleri jurnallerin da evlât ve ahfadımıza ibret-i tarihiye olmak üzere buldurup neşredilmesi pek lâzımdır. Heyete bu talimattan maada şifahen verilen zehir "İngiliz Muhipler Cemiyetini şarkta tesis, padişaha muhabbet, bana karşı husumet uyandırmak ve bu suretle talimatta muharrer maddelerin sühuletle temini." Daha bir iki mülâkattan sonra heyet âzâsı birbirine de darıldılar. Münferiden İstanbul'a avdet ettiler. Ziya Bey'e verilen hafi talimat İstanbul hükûmetinin tarihî düşüncesini gösterdiğinden aynen hatıratıma kaydediyorum.

47 Ziya bey bundan sonra Erzurum meb'usu olmaya uğraştı ve muvaffak oldu. Fakat 16 Mart 1336'da Ankara'ya iltihak etmedi. Bilâkis Erzurum müftüsüne yazdığı bir mektup nasılsa ele geçti. Diyor ki: İstanbul'da vaziyette tebeddül yoktur. Ankara'ya kaçan meb'uslar İttihat ve Terakki bakiyesidir. İtimat etmeyin. Bundan dolayı bilâhare Ankara'ya gelmesine rağmen, meclise kabul olunmadı.

Levent Şahverdi Arşivi

Babıâli
Dahiliye Nezareti
Kalemi mahsus 7180

Lâzistan mutasarrıf-ı sabıkı Saadetlû Ziya Beyefendi Hazretlerine

Saadetlû efendim hazretleri:

Melfuf talimatta muharrer esbâbdan dolayı zât-ı vâlâlarıyla 9. Kolordu Kumandanlığından mütekait Ali Fevzi Paşa hazretlerinin Trabzon ve Erzurum vilâyetlerine izamları ve umûr-ı tahririyenin ifası içín de bir kâtip terfiki meclis-i vükelâca tensip kılınmış ve heyet-i âliyelerine bilcümle memurîn-i mülkiyece teslihât-ı lâzime ibrâzı ve vesait-i mukteziyenin tedarik ve temini hususları da vilâyât-ı mezkûreye suret-i mahsusada tebliğ edilmiştir. Bir aylık tahsisat olarak itâsı meclis-i vükelâca mukarrer mebaliğ ile masarif-i hakikiye ve seferiye olmak üzere verilmesi takarrür eden avansın nezaret muhasebesinden ahzıyla bir gün evvel hareket buyurulması mütemennadır. Ol bâbda irade efendim hazretlerinindir.

1 Zilkade 1337 20 Temmuz 1335 Dahiliye Nazırı
Âdil

Babıâlî
Dahiliye Nezareti
Kalemi Mahsus

Aydın Vilâyeti ile Karesi Livası dahilinde ve mahâll-i mütecâvirede teşkilât-ı milliye namıyla çeteler teşkiline başlanılarak bu teşebbüsat gittikçe her tarafa sirayet ve tevessü etmiş ve bunların idaresi bazı zabitan ve ihtiyat zabitleri tarafından ele alınarak her tarafta efrad-ı askeriyenin celb ve cem'ine kalkışılmış ve Demirci Mehmet Efe ve Kuva-yı Milliye kumandanı Hacı Şükrü nam-ı müstearlarıyla her tarafa haberler gönderilerek silâh altına davet olunduğu halde icabet etmeyeceklerin ve evlâdını göndermeyeceklerin idam ve hanelerinin ihrak edileceği ilân olunmuştur. Diğer taraftan 3. Ordu Müfettişliğinde bulunan Mustafa Kemal Paşa ile Bahriye Nazır-ı esbakı Miralay Rauf Bey silk-i askerîden istifa ederek Erzurum'da kongre namıyla bir takım kimseleri toplamaya tasaddi ve ahaliyi tahrik edecek birer beyanname neşretmişler ve çete teşkilatın vilâyât-ı şarkiyede dahi germî verilmekte bulunmuşlardır. Gerek çete teşkilâtı ve gerek kongre namı altında ictimalar akdi ahkâm-ı kavanine mugayir ve emn ü asayişi muhil olduğu gibi, hususâ vatanın aksam-ı mühimme ve kesiresi düvel-i muazzama-i galibenin işgal-i askerisi altında ictimalar akdi ve bir mahalde muhill-i asayiş harekât vukuunda orasının düvel-i mezkûre taraflarından işgal olunacağı mütarekenamede münderic olup Aydın Vilâyetinde muhilli asayiş bir hal yok iken vilâyet-i mezkûre Yunan askeri tarafından ahkâm-ı mütarekenin tatbiki vesilesiyle işgal ve ahali hakkında envaı mezalim ve fecayii ikâ olunduğu cihetle böyle asayişi muhtel gösterecek ve binaen

Levent Şahverdi Arşivi

alâ zâlik işgale ser-rişte ittihaz edilecek ictimaat ve harekâtın devamı aksâm-ı bakiye-i vatanın da işgali ile maazallah mevcudiyet-i milliyemizi tehlike-i azimeye düşürecek mukarrerat ve icraata sebep olacağı derkâr bulunmasına binaen derece-i mazarratı izahattan müstağni olan bu harekât ve tahrikâtın men'i zımnında meclis-i vükelâca evvel ve âhir cereyan eden müzakerat üzerine Dahiliye Nezaretinden memurîn-i mülkiyeye ve Harbiye Nezaretinden memurîn-i askeriyeye tebligat icra kılınmış ise de cihet-i askeriye ve mülkiyece ifâ olunan tebligatın adem-i tevafukundan ve memurîn-i mülkiye ve askeriyeden bazılarının bu teşkilât ve teşebbüsata temayülünden veyahut tehdidata maruz kalarak buna karşı tedabir-i mania ittihazına cesaret edilememesinden dolayı ittihâzı icabeden tedabir-i mania her tarafta suret-i ciddiye ve müessirede tatbik olunmayıp hodserâne ve asayiş-şikenâne harekâtta temerrüt eden muharrerü'l-esami mürettibîn ve müşevvikîn ile bunlara ittiba ve iltihak edenler hakkında cihet-i mülkiye ve askeriyece müttehiden ittihazı tebligat-ı vakıa iktizasından ve vezaif-i esasiye icabatından olan tedabir-i mania ve muamelât-ı kanuniyenin tatbikinde tereddüt ve terahi edilmekte olduğu ve bu yüzden bazı mahallerce memurîn-i mülkiye ve askeriye beyninde ihtilâfat hâdis olduğu ve bu hallerin bazı mahallerde harekât-ı mebhûsün anhânın hükûmetin inzimam-ı malûmat ve müsaadesiyle vuku bulmakta olduğuna kanaat hâsıl edecek kadar yanlış zanlar husule geldiği muhaberât-ı vakıadan anlaşılmaktadır. Binaen alâ zalik memleketin hal ve istikbalini tehlikeye ilka etmekte olan bu harekât ve tahrikâtın ve bu yüzden memûrîn-i mülkiye ve askeriye beyninde tahaddüs eden ihtilâfâtın menşe' ve mahiyeti ve bu harekâtı tertip ve idare edenlerin hüviyet ve derece-i mes'uliyeti hakkında tahkikat-ı mükemmele icrası ve tahakkuk edecek ahvâle göre icabeden tedabir-i müessirenin bilâ-ifate-i vakit ittihazı için cihet-i mülkiye ve askeriyece intihab olunan ikişer zattan ve birer kâtipten mürekkep bulunan heyetlerin iktiza eden cihetlere i'zamı meclis-i vükelâca karargîr olmuştur. Mezkûr komisyonlar âtide muharrer vezaif ve salâhiyeti hâizdirler:

1- Her komisyon tayin olunan mıntıka dahilini sür'at-i mümküne ile dolaşarak oralardaki memurîn-i mülkiye ve askeriyeye evvel ve âhir icra edilmiş olan tebligatı tetkik ve tatbik ve bu tebligat beyninde tearuz ve memurîn-i mülkiye ve askeriye arasında ihtilâf olup olmadığını ve olduğu halde menşe' ve mahiyetini tahkik edeceklerdir.

2- Memurîn-i mülkiye ve askeriyeden vazifelerini tebligat-ı vâkıaya tevfikan ifâ hususunda tekâsül ve terahi edenler olup olmadığını ve olduğu halde kusurları neden ibaret bulunduğunu ve vazifelerini hüsn-i ifâ etmemeleri ne gibi mahzurata sebebiyet verdiğini tahkik ve tayin edeceklerdir.

3- Gerek çete teşkilâtına gerek kongre namı altında hilâf-ı kanun ictimaat akdine ve beyanname ve tehditname neşrine kimler tarafından teşebbüs ve kimler canibinden muavenet olunduğunu ve bu teşebbüsat ve tahrikâta memurîn-i mülkiye ve askeriyeden bazıları tarafından müsaade yahud müsamaha edilip edilmediğini ve bu memurlardan bazılarının iştirâk ve muavenette bulunup bulunmadığını tetkik eyleyeceklerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

4- Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile Demirci Mehmet Efe ve Kuva-yı Milliye kumandanı Hacı Şükrü nam-ı müstearını istimâl edenlerin ve bu teşebbüsat ve tahrikâtı tertip ve idare eden diğer eşhasın nerelerde bulunduklarını tahkik ve bir an evvel ahz ü girift edilerek firarlarına meydan verilmeksizin muhafaza-i kaviyye altında Dersaadet'e i'zamları hakkında memurîn-i mülkiye ve askeriyeye tebligat ifâ edildiğinden bu husus hakkındaki icraatı tetkik ve neticesinden malûmat itâ eyleyeceklerdir.

5- Esna-yı geşt ü güzârda ileri gelen ve söz anlayanlar vesatetiyle ahaliye tefhimat ve nesayih-i lâzime ifasıyla bu gibi harekât-ı gayr-i marziyeden vatanımıza terettüp edecek mazarrat-ı azîmeye karşı umum ahalinin ikazı ve bu harekâta ittiba ve iştirâkten katiyyen mücanebet vücûbunun umum memurin-i mülkiye ve askeriyece ve sunuf-ı ahalice tayakkun edilmesi vesaili istikmâl olunacaktır.

6- Hakayık-ı ahvâlden ve fiillerinin netâyic-i meş'ume ve mühlikesinden bî-haber olup memlekete nâfi bir hizmet-i vatanperveranede bulundukları zannıyla bu harekâta iştirâk etmiş olan efrâd-ı masumeye bu harekâtta devam ettikleri halde bundan vatanlarına ve vatandaşlarına ne gibi mazarrat-ı mühlike ve kendilerine kanunen mes'uliyet-i azîme terettüp edeceğinin anlayacakları surette ifhamıyla silâhlarını hükûmet-i mahalliyeye teslim ederek peyderpey yerlerine avdet etmeleri için icabeden tedabirin memurîn-i mülkiye ve askeriyece ittihaz ve tatbiki çareleri taharri ve temin edilecektir.

7- Alelâde azilleri yahut tebdil-i mevkileri icabeden memurîn-i mülkiye ve askeriyenin isim ve memuriyetleri ve tebeddüllerine ne gibi esbâbdan dolayı lüzum görüldüğü şifreli telgraflarla peyderpey Harbiye ve Dahiliye nezaretlerine bildirilecektir.

8- Heyet her gittiği mahalde icra edeceği tahkikattan istihsal edeceği netayicin ve icraat-ı mühimmesinin ve acilesinin hülâsasını şifre telgraflarla ve tafsilâtını muvazzah raporlarla Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine muntazaman iş'ar edecektir. Telgraflar ve raporlar müştereken imza olunacaktır.

9- Muhtac-ı istizan mevad kezalik şifre telgrafname ile Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine yazılacaktır.

10- Heyet ikmâl-i tahkikat edince keyfiyeti telgrafla Dahiliye Nezaretine ve avdet için alacağı cevaba intizar edecektir.

11- Heyete memur olan zevatın tayin olunan menatık dahilinde geştügüzar için ihtiyacına mecbur oldukları masarife mukabil avans suretiyle kendilerine verilecek mebaliğin suret-i sarfını mübeyyin tanzim ve müştereken tahtîm edecekleri müfredat defterleri Dahiliye Nezaretine tevdi olunacaktır.

Dahiliye Nazırı Adil
Harbiye Nazırı Nazım

Levent Şahverdi Arşivi

Heyetin raporları da ahvâli nasıl gördükleri ve vazifelerini nasıl ifaya başladıkları itibarıyla aynen şâyân-ı kayıt buldum:

Huzur-ı Sami-i Sadaretpenâhîye Harbiye ve Dahiliye
Nezaret-i Celîlelerine

Şifre:

Trabzon'da icra ettiğimiz tahkikat ve temasta bulunduğumuz bazı zevatın ifadatına nazaran Mora ihtilâlinde türeyip Mora ve Eğriboz'da bulunan İslâmdan bir nefer ve âsâr-ı İslâmiyeden yalnız Akropol'deki minare kaidesinden başka bir eser bırakmayan ve girdiği yerlerde İslâma ve âsâr-ı İslâmiyeye ta'kim usulü takip eyleyen Etniki Eterya cemiyetinin Rumeli'de edvâr-ı muhtelifeye münkasim tertibat ve tahrikâtına zamimeten Mütareke'yi müteakip Samsun ve Trabzon'da dahi çeteler teşkil ve bunları muhacir namıyla Rusya'dan ve öteden beriden getirdiği Rumlarla takviye etmesi ve bu suretle mahall-i mezkûrede bir "Pontus" hükûmetinin teşkili fikir ve temennisi ortaya çıkarılması ve vilâyât-ı şarkiyede dahi bir Ermeni hükûmetinin teşkil edileceği şâyiasıyla Ermeni komitelerinin fecâyi-i malûmesi halkı endişeye düşürmüştür. İşte bu endişenin sevkiyle maazallah ileride şu hükûmetlerin teşekkülü halinde kâmilen mahvedileceklerini muhakkak gören ahali-i İslâmiye son dem-i hayatlarına kadar makam-ı hilâfet ve saltanata olan merbutiyetlerine zerettümâ halel getirmemek ve korktukları onun hulûlüne değin sükûn ve sükûneti muhafaza ile menafi-i âliye-i vataniyeye mugayir hiçbir hal vukuuna meydan vermemek üzere hazır bulunmaya kendilerince lüzum ve ihtiyaç görmüşlerdir. Bu cihetle mezuniyet-i resmiye alınarak burada Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Vilâyât-ı Şarkiyye'de Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye namlarıyla birer cemiyet teşekkül etmiştir. Muahharen İzmir faciasının zuhuru üzerine bu cemiyetler Erzurum'a murahhaslar i'zâmıyla bir kongre akdederek ol bâbda bazı mukarrerat ittihaz edilmiş ise de bunlardan hiçbiri buraca henüz saha-i fiile çıkmamıştır ve elyevm bu vilâyette islâmlardan müteşekkil siyasî hiçbir çete olmayıp bilâkis Rumlar tarafından mükemmelen teşkil edilmiş çeteler mevcuttur. Hattâ bunlardan bir kısmı Maçka kazası dahilinde icra-yı faaliyet etmekte olduğundan Trabzon-Erzurum yolunun Hamsiköyü'ne kadar olan dokuz saatlik mesafesinde muhafaza için iki tabur asker bulundurulmakta olduğu halde yine vukuatın tamamen önüne geçilememektedir. Görüştüğümüz zevata hükûmet-i merkeziyenin bugünkü vaziyeti ile kendi korktuklarının inayet-i hakla vücut bulamayacağı yolunda vaki olan beyanatımız hüsn-i tesir etmiştir. Şimdilik bu vilâyete ait tahkikatımız bundan ibaret olup avdette yine ta'mik-i tahkikat edileceği ve yarın Erzurum'a müteveccihen buradan hareket olunacağı maruzdur.

22 Ağustos 1335

Fevzi Ziya

Levent Şahverdi Arşivi

Huzur-ı Sami-i Sadaretpenâhiye Harbiye ve Dahiliye Nezaret-i Celîlelerine

Şifre:

22 Ağustos 1335 tarihli telgrafnameye zeyildir:

Bugün Bayburt'a muvasalat olundu. Gerek burada gerek güzergâhta uğradığımız Cevizlik, Ardasa ve Gümüşhane'de ahalinin ileri gelenleriyle belediye neisleri ve Erzurum Kongresinde bulunan zevat ile temas ederek cümlesi kendilerini bir an için olsun makam-ı hilâfet ve saltanat etrafından tebâud ettirecek hiçbir kuvvet tasavvur edilemiyeceğini en samimi bir lisanla beyan ve ifade eylemişlerdir. Bu itibarla şimdiye kadar bilumum ahali sükûn ve sükûnetin muhafazasına son derece çalışmış ve elyevm de çalışmakta bulunmuşlardır. Trabzon'dan Ardasa'ya kadar olan kısımda ikame edilen muhafız taburları tarafından Santa'da bulunan ve sâlifü'l-arz telgrafnamede bahsolunan Rum çetelerinden bir kaçı istisâl ve istiman suretiyle ortadan kaldırıldığı gibi yollarda dahi asayiş son derece mükemmel olup Ardasa'dan Bayburt'a kadar olan kısımda ise her şey hal-i tabiide ve emniyet muharebeden evvelkinden daha mükemmel bir haldedir. Ferman.

25 Ağustos 1335

Fevzi Ziya

İngiliz Muhipleri Cemiyeti beyanname ve programını da hatıratıma yazıyorum. Yeni nesil görsün ki, Erzurum'da millet, istiklâli için Erzurum Kongresi akdiyle kararını verirken, İstanbul'daki padişah ve hükûmet ve bunlar gibi millet kanını emmeye hazırlanan tufeyliler Türk'ün istikbali için nelerle meşgul olmuşlardır. Ve yeni nesle ibret olsun ki emre râm olan menfaatperest mahlûklarla milletin yolu bir uçuruma müntehidir. Kendi bağrında ve kendi hür evlâtlarıyla kendi hükûmetini kurmadıkça her millete olduğu gibi mazlum Türk milletine de istikbal yoktur.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti
Adet

İngiliz Muhipleri Cemiyetinin takip ettiği maksat tamamiyet-i mülkiye ve mevcudiyet-i milliye esası dairesinde temin-i vifak için ârâ-yı umumiyeyi bir gayede cem ve tevhîd etmektir.

Siyasiyât ile alâkası yoktur. Sırf millî ve ferdî bir gayeye hâdimdir. Sıfat-ı ârızaya bakmaz. Her zatın ferdiyeti, şahsiyeti, zihniyeti itibarıyla iştirâki kabul eder.

İngiliz Muhipleri Cemiyetinin Beyanname ve Programı

İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin maksad-ı teşekkülünü izah eden beyannamesiyle programı ber vech-i âti aynen neşr olunur: Zîr-i idaresinde mil-

Levent Şahverdi Arşivi

yonlarca ehl-i İslâm bulunan İngiltere devlet-i muazzamasıyla hilâfet ve saltanat-ı seniyye beyninde asırlardan beri ber-devam olan muhadenet-i samimiyenin idame ve takviyesi, menafi-i islâmiyenin ehemmi olduğu halde hükûmeti yed-i gasbına geçiren serseriler tarafından bu an'ane-i kadîmeye ve menafi-i İslâmiyeye mugayir bir siyaset-i sakime takip olunarak, İngiltere devlet-i fahimesiyle kezalik dost-ı kadimimiz olan Fransa ve Amerika ve İtalya hükûmet-i muazzaması aleyhine hükûmet-i Osmaniyenin harbe sürüklenmesi hasebiyle bürûdet husûlüne sebebiyet verilmesine ve arzusu hilâfında cebren harbe sevk olunan millet-i İslâmiyenin kadîm dostları hususan İngiliz kavm-i necibi hakkındaki muhaleset ve muhadenet katiyyen tagyir etmeyip hissiyat-ı İslâmiye kemâfi's-sabık berdevam bulunmasına binaen iki millet beynindeki müveddet ve muhadenet-i kadîmenin teyid ve takviyesi ve İngiltere devlet-i fahimesinin muavenet-i hayırhahânesiyle memalik-i Osmaniyenin temin-i vahdet ve hukuku için "İngiliz Muhipleri Cemiyeti" namı ile bir cemiyet teşekkül etmiştir. Cemiyet-i mezkûre münhasıran ihtisasat-ı milliyeyi temsile sâidir. İngiliz kavm-i necibi hakkındaki muhabbetini izhar ve cemiyetin maksadına iştirak etmek arzusunda bulunanlar cemiyete dahil olabilirler. Yalnız harb-i meş'ume ve esnâ-yı harpte irtikâb olunan fecâyie sebep olanlar kabul olunmaz.

Program

1- Zîr-i idaresinde milyonlarca nüfus-ı İslâmiye bulunan İngiltere devlet-i fahimesiyle hilâfet ve saltanatı cami Devlet-i Osmaniye beyninde mine'l-kadim mevcut olan revabıt ve muhadenetin teyid ve takviyesi vesâilinin istihsali için merkezi İstanbul'da olmak üzere "İngiliz Muhipleri Cemiyeti" teşekkül etmiştir.

2- Bu gayeye vusul için cemiyet, iki milletin menafi-i mütekabilesini telif ve tanzim edecek esbâba tevessül edecektir.

3- Milel-i mütemeddinenin, ale'l-husus İngiliz kavm-i necibinin ilmî, edebî, ictimaî, iktisadî terakkiyatından Osmanlıları müstefid edecek ve Osmanlıları da İngilizlere vesair milel-i mütemeddineye tanıtacak neşriyat ve tesisata hizmet eyleyecektir.

4- Beşeriyetin muhibbi müşfiki, medeniyeti hakikiyenin samimi hâdimi ve Osmanlıların hayırhahı olan bilcümle akvamın Osmanlılar hakkındaki malûmatı tevsi ve Osmanlıları yakından tanımamaktan yahut ilkaat-ı garezkârâneden tahaddüs eden zehâbları izahat ve delâil ile tashih için icab eden teşebbüsatta bulunacaktır.

5- Cemiyetin maksadını tasvib edenler cemiyete dahil olabilirler. Harb ve harp fecialarına sebeb olanlar kabul olunmaz.

(Cemiyetin ayrıca bir de nizamname-i dahilisi vardır. Merkez İstanbul, nahiyelere kadar şubeleri bulunacak. Hanımlardan ayrıca heyet-i faaleler vardır.)

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Sivas Kongresi'ne Hareketi

Heyet-i Temsiliyeden Kemal Paşa, Rauf Bey, Raif Hoca ve diğer müfettişlik karargâhıyla gelenlerin ekseriyeti Vali Mazhar, Mutasarrıf Süreyya Beyler otomobil ile 29 Ağustos'ta Sivas'a hareket edeceklerdi. 28 akşamı bizim evde Heyet-i Temsiliye ile bir daha vaziyeti konuştuk. Heyet-i tahkikiyenin aldığı talimatı ve görüştüklerimizi anlattım. Artık mesele tamamıyla şu şekilde tesbit olunabilmişti: Padişah ve hükûmeti ve bunların yardakçıları Türkiye'nin taksimine ve İstanbul ile bir kısım memleketin İngiliz mandasına girmesine razı olmuşlardır. Buna mukabil, İzzet Paşa vesair namuslu insanlar bu vahim vaziyetten kurtulmaya çare Amerika mandasını bulmuşlardır. Bizim ise kararımız sonuna kadar istiklâlimiz için uğraşmak ve milleti esarete düşürmemektir. Nihayet nâçâr kalınırsa istiklâliyetimiz mahfuz kalmak ve memleket parçalanmamak üzere Amerika müzaheretine taraftar olmaktır. Fakat bu son vaziyet pek mahrem kalacak. Sivas Kongresi de istiklâl-i millîmizin kurtarılması için millî mukavemete karar verecek. Millî mukavemetin hududu Türk ve Kürt camiası idi. Bu da mütarekede elimizde kalan mıntıkalardan ibaretti. Bu millî hudut dahilindeki her ferdi istiklâl harbine kaldırılabilecekti. Sivas Kongresi'ni muhafaza için neler yapıldığı hakkında Selahattin Bey'den âtideki şifre gelmişti:

Sivas:
26/8/1335

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığına

C: 24/8/1335 ve 353 şifreye:

Kongre dolayısıyla Sivas'ta ittihaz edilen tedabir-i ihtiyatiye ve inzibatiye ber vech-i âtidir. Süvari ve ester-süvâr müfrezeleri ikmâl ve takviye ve Sivas'ta cem ve Amasya'daki istihkâm taburuyla Kolordu topçu alayı Sivas'a tahrik edilmiştir. Topçu alayından bir takım Sivas'a muvasalat etmiştir. İnzibat bölüğüne şâyân-ı itimat zabitan verildiği gibi münasip polislerle emin bazı jandarma efradı da sivil elbise ile kongre hizmetinde istihdam edilecektir. Kasabanın belli başlı mahreçlerine postalar ve kongrenin içtima edeceği mektep binasının karşısındaki binaya da bi'l-iltizam hizmet kıtası ikame edilmiştir. Halkın kuvve-i maneviye ve milliyesinin her türlü tezelzülden masun bulundurulmasına çalışıldığı gibi bu maksatla bir de gazete çıkarılmak üzeredir, efendim.

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Selahattin Bey cidden pek samimi olarak vazifesini yapıyordu. Gidecek heyetin muhafazası ve kolaylıkla seyahati ve hüsn-i istikbali için mıntıkam dahilindeki mevakie emir verdiğim gibi Selahattin Bey'e de şunu yazdım:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
28/8/1335

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı Miralay Selahattin Beyefendi'ye

1 — Erzurum Kongresi tarafından Şarkî Anadolu vilâyâtı namına Sivas umumî kongresine iştirak etmek üzere Heyet-i Temsiliyeden memur edilen zevat, yarın üç binek, bir kamyon otomobili ile buradan hareket edeceklerdir. Bu zevat Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle Rauf Beyefendi, Erzurum ulemâsından Raif Efendi, Erzincan Şeyhi Fevzi Efendidir.

2 — Bu meyanda tebdil-i havalı ve mezun olmak üzere heyet-i müşârünileyhâ ile beraber Sivas'a gidecek iki ümera, beş zabit vardır. Ayrıca Bitlis vali-i sabıkı Mazhar, İzmit mutasarrıf-ı sabıkı Süreyya Beylerle sivil ihtiyat zabitanından bir zat vardır.

3 — Heyet-i Temsiliye azası buradan büyük ve parlak bir nümayiş-i millî ile teşyi edilecekleri cihetle orada dahi yar ve ağyara karşı bilhassa parlak ve millî bir istikbal ihzar buyurulması ve otomobillerin yürüyüş kabiliyeti muhtelif olacağı cihetle Hafik'te toplu bir vaziyete girince oradan hareketlerini tanzim edeceklerdir. Binaenaleyh hareketlerini tam zamanında bildirmek üzere Hafik'e bir memur-ı mahsus izam kılınmasını ve bi'l-vücuh mazhar-ı teshilât olmaları hakkında mıntaka-i âlileri hududundaki alâkadârâna tebligatı mahremane inbâsını arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

29 Ağustos öğleden evvel, millî ve askerî parlak bir teşyi ile heyet yola çıkarıldı. Daha merdivenleri inecek kadar ayağımda kuvvet olmadığından ben bu güzel manzarayı evimin penceresinden seyrettim. Ve muhterem arkadaşlarımı dürbünle kilometrelerce seyrettim. "Hayırlı yolculuk ve hayırlı kongre!" diye dua ettim. Nazarlarımla ve kalbimle selametledim. Bugün kalben çok müsterihtim. Müşkülâtın yarısını atlattığımıza kanidim. Her başlangıç güçtür, düsturu istiklâl-i millî mücahedemiz için de aynı idi. Erzurum cihana şu hülâsa-i feryadı çınlatmıştı. "Ya İstiklâl ya Ölüm." Türk boynuna zincir vurdurmayacaktı, tarih buna şahitti. Türk hür yaşayacak, ölürken dahi hür ölecekti.[48] İşte Sivas Kongresinden çıkacak netice de bundan başka bir şey olamayacaktı. Mustafa Kemal gibi Rauf gibi iki vatan kahramanı bu imanla

48 Bu ilhâmat bana, boş ve ferah bir vaktimde "İstiklâl Marşı" yazmaklığımı mucip oldu. Gufte ve bestesini bizzat yaptım ve Ankara Millet Meclisine de şu kayıtla gönderdim: "Kabul edilecek İstiklâl Marşının güfte ve bestesin bundan aşağı olmamasını rica ediyorum." Marşudur:

Ya İstiklâl, Ya ölüm! Ya İstiklâl Ya ölüm!
Vatanım, milletim, sancağım, evim
İstiklâlsiz yoktur yerim
Zincir vurdurur mu Türkler boynuna?
Varlığı fedadır Vatan yoluna
Biz tarihin Türk dediği yılmaz milletiz
Hür yaşar, hür ölür, nurlu ümmetiz.

Levent Şahverdi Arşivi

gidiyorlardı. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Reisi muhterem Hoca Raif de bu aşk ile gidiyordu. Bütün bunların muhiti Erzurum'dan doğan istiklâl güneşinin ışık dalgalarını Anadolu'nun içerlerine götürüyorlardı.

Ali Fuat Paşa'nın İstanbul Hükûmetince Azli ve Buna Dair Teşebbüsler

29 Ağustos günü sevgili arkadaşlarımın gitmesinden müteessir, fakat millî bir gayeye mühim bir adım daha atıldığından müsterih ve geceli gündüzlü yorgunluktan biraz istirahata geçmek dolayısıyla ferahlı idim. Fakat Harbiye Nazırından Ali Fuat Paşa'nın azledildiği hakkındaki açık telgrafı, bugünü yan gelip istirahatle geçirmekliğime mâni oldu. Telgraf şu idi:

Harbiye: 28/8/1335
Gayet aceledir.

Açık Telgraf: 1041

15. Kolordu Kumandanlığına

Ankara'da Yirminci Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Fuat Paşa kendisine verilen evâmiri icra ve tenfizde taallül ettiğinden Kolordu Kumandanlığından azl ile yerine halef vüruduna kadar kolordu kumandanlığı vezaifinin Ankara'da bulunan Ahmet Hulusi Paşa tarafından vekâleten ifası hususunda şeref-sâdır olan irade-i seniyye-i hazret-i padişahî icabedenlere tebliğ kılınmış olduğu beyan olunur.

Harbiye Nazırı

Süleyman Şefik

Damdan düşercesine bir tebliğ. Kendisine ne emredilmiş, nelerde, niçin taallül etmiş, Neden şifreli yazılmıyor da her yere teşhir ediliyor? Ali Fuat Paşa İstanbul Heyetini kovmakla işin bu neticeye varacağı tabii idi. Fakat İstanbul'un bir Kolordu kumandanını azlederken tamimini böyle yapması doğru değildi. Ali Fuat Paşa azline takaddüm eden günde bazı icraatta bulunmuştu. Aydın ve Bursa vilâyetleri halkının Yunanlıları İzmir'den çıkarmaya kongreler akdiyle karar vermesi üzerine İngilizler halka cephane verilmesin diye Eskişehir'deki bir bölükten maada Kütahya ve Afyonkarahisarı'na da birer bölük getirmişler ve cephanelikleri işgal eylemişler. Aydın vilâyetinin Anadolu ile irtibatını kesmek için daha bir kaç tabur getirmeleri ihtimâlini gören Ali Fuat Paşa da, bazı zabitanla her tarafta Kuva-yı Milliye teşkiliyle, Geyve Boğazı'nı ve mühim köprü ve tünelleri işgal ve cephaneliklerdeki İngiliz ve bizim nöbetçileri kaldırtarak yerine Kuva-yı Milliye ikamesiyle Aydın vilâyetindeki harekât-ı milliyeye azamî muavenet emrini veriyor. İstanbul Ali Fuat Paşa'yı azletmekle bu kolordunun Kuva-yı Milliye haline inkılâbına sebep oluyordu. Halbuki korktuğu Kuva-yı Milliye idi. Fakat ben,

Levent Şahverdi Arşivi

bunu bizim için iyi görmüyorum. Askerî kuvvet kalmalı, Kuva-yı Milliye namıyla işler görülmeli idi. Aksi halde kolordu elden çıkabilirdi. Gerçi Ali Fuat Paşa da böyle hareket ediyordu, fakat vaziyetin ibresi benim korktuğum cihette idi. Bu hal daha Sivas Kongresi'nden evvel ve tesbit edilen programdan aykırı vaziyetler ihdas edebilirdi. Harbiye Nazırına cevap olarak açıkça ben de şunu yazdım ve bütün kolordulara ve Heyet-i Temsiliye'ye de yazdım. Ali Fuat Paşa'ya da rica ettim, bir suretini İstanbul'da Birinci Kolordu kumandanlığına tebliğ etsin.

Erzurum:
29/8/1335

Harbiye Nezaretine

20. Kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa'nın azliyle vekâletine Ankara'daki Ahmet Hulusi Paşa'nın tayini hakkındaki 28 Ağustos 1335 tarihli telgrafname-i samilerini aldım. Daima hakikate istinat etmek mûcib-i selâmet olduğundan bu bâbdaki kanaat-i âcizanemi arza müsaraat eylerim:

1- Mütarekeden beri sık sık tebeddül eden hükûmet ve nuzzârımız hiçbir vakitte büyük kumanda makamlarını devletin dahilî ve haricî siyasetinden ve takibi lâzım gelen hatt-ı hareketten haberdar etmemiş ve binaenaleyh âlâm-ı mütevaliye içinde kumandanları daima meçhul ve bittabi re'sen temasta bulunduğu milletin içtihat ve kanaatlerine merbut bırakmıştır.

2- Mütarekeden şimdiye kadar en namuskâr ve muktedir ve Harb-i Umumide dört beş senelik hûnîn tecrübelerde bi'l-vücûh irfan ve liyakatlarıyla temayüz etmiş büyük rütbedeki kumandanlarımız hiçbir saik-i vicdanî olmaksızın sırf söndürmek maksadıyla birer ikişer azl ve tagrib ve nefy ve tecrid edilmiş ve bunların yerine Balkan Harbinde iki üç hafta zarfında orduyu tarümar ettirmek gibi tarihî fecaatin ender kaydettiği ve Ali Nadir Paşa gibi düşmana karşı hakaretler altında beyaz bayrak taşıyan ve vatan ve milletin inkırazına âlet ve tarih-i millînin ebediyen istikrah ve nefretini mucip zaaf ve acz ile meşhûn olan düşkün insanlar getirilmeye başlanmıştır.

3- Talât Paşa ile rüfekası hükûmetinin hodbehod kararlarıyla memlekete ilkâ eylediği felâket göz önündedir. Bu kerre hükûmet-i hazıramızın dahi ahvâl-i mühlike-i sariha karşısında alâkadaran ile tevhid-i mesai yolunun aranmaksızın ve milleti terk ve ihmal suretiyle olan hatt-ı hareketi belki daha elîm şekilleri takip ve ikmâl eylemekte olduğu kanaatini vermektedir. Acı ve pek canlı misalleriyle tevali eyleyen bu ahvâl neticesinde milletin hükûmete karşı tedrici başlayan soğukluğu kesb-i vüs'at ve şiddet eylemiştir.

4- Ber vech-i bâlâ serd olunan bu ahvâl ve vaziyetlerdir ki orduyu maalesef tedricen hükûmete karşı uzak ve millete merbut bulundurmaya başlamıştır ki bu vechile vaziyetin hükûmet nokta-i nazarından ne kadar elîm bir şekle gireceğinde şüphe yoktur.

5- Bir müddetten beri hafiyen başlayan memleketin inkısâmı ve İngiliz

Levent Şahverdi Arşivi

Amerika mandaterlikleri bu son zamanlarda artık alenî propaganda derecesine ve matbuatın münakaşa sütunlarına geçmiştir. Bütün bunların hulâsa-i tetkikatı güya hükûmet İngiliz mandasını tervic ediyor. İngiliz mandaterliği makam-ı saltanat ve hilâfeti bir hidiv derecesine indirmek ve bugün zaten tamamıyla işgal altına alınmış bazı aksam-ı vatan ecnebi devletlerin ayrı ayrı mandaterliğine terk etmek imiş, millet ise hiçbir vakit istilâ ve tahakküm politikası takip etmeyen ve vahdet ve istiklâl-i milliye riayetkar olacağını ima eyleyen Amerika mandasını istiyormuş. İşte pek şâyân-ı teessür ve dikkatir ki bütün mes'ul makamlardaki zevat bu ana kadar hiç bir vechile hükûmetin nokta-i nazarını işitmemiş ve asla tenvir edilmemiştir.

6- Bâlâdaki bütün maruzatımın hülâsası hükûmet ile milletin ayrı ayrı yollardan gittiği ve şimdiye kadar daima meçhul ve muzlim bırakılan ordu için de âmâl-i milliye cereyanlarına müzahir kalmak mecburiyeti hâsıl olduğu ve bundan maada ordu ile hükûmet ve millet ile hükûmet arasında gittikçe artan bir su-i tefehhüm ile bürûdet husule gelmekte olduğu anlaşılıyor. Binaenaleyh kemâl-i hürmet ve mutavaatla arz ve teklif-i âcizânem şunlardır:

a) Hükûmet-i merkeziyemizi teşkil eden zevât-ı kirâm dinî, vatanî ve millî bir azim ve ruh ile bu mütehalif ve neticesi pek tehlikeli olacak cereyanları vicdanî bir surette tahlil ile hatalı ve yanlış yolları tefrik etmek ve büyük makamlardaki kumandanları aynı âmâl-i salime tahtında ikaz ve vatan ve milletin nokta-i selâmeti etrafında celb ve tevhit etmek.

b) Milletle ordu üzerinde hükûmet-i merkeziyeye karşı devama başlayan ve tehlikeli şüphelere saik olan şu hayat ve memat günlerinde evsâftan mahrum ve düşkün ricâl-i gerek kumanda ve gerekse büyük ve mühim işler başına getirmek suretiyle âlâm-ı vataniyeyi müzmin şekillere sokmamak.

c) Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i padişahînin irade-i seniye-i hilâfetpenâhîlerini ancak vatan ve milletin bihakkın mûcib-i selâmeti olacak hususat etrafına toplamak suretiyle hükûmet-i merkeziyemizin bihakkın niyât-ı hasene ile mütehalli olduğunu izhar eylemek.

d) Namus ve iktidarıyla meşhur olan Ali Fuat Paşa hakkında yanlış bir zehap ve telakki neticesi şeref-taalluk buyurulan irade-i seniye-i hazret-i padişahî hakkında atebe-i ulyâ-yı mülûkâneye yeni bir maruzat ile vaziyeti tashih ettirmek.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Ali Fuat Paşa da, evvelce verdiğimiz karar mucibince, vekâleti Ahmet Hulusi Paşa'ya vermeyerek halef gönderilmesine kadar vekâlette kalacağını 30 Ağustos tarihiyle bildirdi.

Son haftanın İstanbul gazeteleri havadisleri: Mustafa Kemal Paşa'nın silk-i askerîden ihracıyla nişanları ve fahrî yaverliğinin nez' edildiği yazılıyor ve suret-i umumiyede Anadolu ahalisine sükûnet ve hükûmet-i merkeziyenin emir ve talimatına tevfik-i hareketi tavsiye ve bir takım insanların teşvi-

Levent Şahverdi Arşivi

kat ve iğfalâtına kapılmamalarını tavsiye ediyorlar. Şûrâ-yı Askerî azalarının kısm-ı azamı istifa etmiş, lâğvedilmek üzere imiş. Erkân-ı Harbiye Reis-i sanisi Diyarbakırlı Kâzım Paşa yerine Miralay Mahmut Beliğ Bey tayin edilmiş. İstanbul gazetelerinden Kuva-yı Milliye aleyhine yazanları mümkün olduğu kadar postalardan aldırıp imha ettiriyordum. Heyet-i Tahkikiye Reisi Ziya Bey Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve mülâkatı neticesini sadarete ve Dahiliye Nezaretine ber vech-i âti yazdığını bildirdi:

Huzur-ı Sami-i Sadaretpenâhîye ve Dahiliye Nezaret-i Celilesine

Şifre:

Meb'usan intihabatının bir an evvel icra ve ikmâliyle in'ikad edecek meclis-i millînin itimad edeceği kabinenin teşekkülüne kadar padişahın itimadına mazhar olan ve milletin teşebbüsat-ı meşruasına mümanaatkâr vaziyette bulunmayan herhangi bir hükûmete karşı Erzurum ahalisinin tahassüsât-ı samimâneleri evvelki maruzatımın kat kat fevkinde ve cidden şâyân-ı teşekkür bir meziyettedir. Mustafa Kemal Paşa ile de dün gündüz ve gece uzun müddet görüştüm. Mumaileyhin ihtisâsâtı da halkın efkâr ve tahassüsâtıyla müterafık bir derecededir. Halife-i muazzamamız efendimize karşı sadakatten ve devlet ve memleket için de hizmetten başka bir fikir ve emeli olmadığını samimi vicdanından kopan teminat ile beyan ve ifade etmiştir. Ancak fikir ve emelinin yanlış tefsirâta uğratılmasından pek müteessirdir. Buna karşı kendisini tatmin ve ikna edecek bazı tafsilât itâ ettim. Evvelce verilmiş bir karara binaen bugün rüfekasıyla birlikte Sivas Kongresi'ne iştirak etmek üzere buradan hareket edecektir. Şayet kongrede bazıları tarafından müfrit bir fikir serdedilecek olursa bu gibi şeylerin de Erzurum Kongresi'nce olduğu gibi suret-i katiyyede önüne geçilebileceğini vaad ettiler. Halkın sükûn ve sükûnetin muhafazasındaki basiretlerine ve Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatının samimiyetine ve evvelki telgrafnamelerde tafsil ve izah olunduğu vechile son gaye itibarıyla maksadın meşruiyetine artık bendenizce kanaat-i kâmile hasıl olmuştur. Bu hususta katiyyen fırka ihtirası ve gizli bir fikir ve emel de yoktur. Şu kanaatime itimat buyurulduğu takdirde hükûmetçe ortadaki bedhahâne şâyiâta ve Rum ve Ermeni propagandalarıyla içimizdeki bazı erbâb-ı ihtirasın işaatına da zerre kadar ehemmiyet verilmeyerek hükûmet mevkiini kuvvetli bir surette muhafaza etmeli ve düvel-i Mutelife mümessillerine karşı da millete istinad etmek suretiyle bir hareket tayin ve ittihaz eylemelidir. Mustafa Kemal Paşa'nın fikir ve kanaati de bu merkezdedir. Şu itibarla bendenizce artık burada temdid-i ikamete ve başka türlü tahkikata lüzum ve icab kalmadığından heyetin avdeti istizan ve meb'usan intihabatının hitamını müteakip de maksad-ı maruz dairesinde teşekkül etmiş olan cemiyetlerin dağılacağı ilâveten arz ve beyan olunur efendim.

Ferman 30 Ağustos 1335

Ziya

Levent Şahverdi Arşivi

Van Valisi Haydar Bey'e Dahiliye Nezareti 18 Ağustos tarihli şu emri vermiş: "Erkânı vilâyetten münasibinin tevkiliyle Dersaadet'e azimetleri." Bunu Onbirinci Fırka kumandanı Cavit Bey yazıyor: "Haydar Bey'in Van vilâyetinden alınması ve bu vilâyetin kadı veya defterdar gibi aceze-i memurîn vekâletine bırakılması vatana bilerek ihanet olur. Haydar Bey'in teşebbüs ve nüfuzu tesirleri ve hüsn-i idaresiyle İngilizlerin çok çalıştıkları halde henüz girmeye muvaffak olamadıkları Van vilâyeti cenup mıntıkası pek çabuk elden çıkar. Bu şekil Van'ın da tehlikesini ve fırkanın bir de İngiliz kıtaatına karşı kuvvetli bir cephe almaya mecbur kalmasını belki de müsademeye girişmesini intac eder. Haydar Bey Van vilâyetinden ayrılırsa dahilî ve haricî işler çok fena olur." Haydar Bey de 23 tarihiyle aldığı emri ve kızından İstanbul'a gelmesinin tehlikeli olduğu imâlı telgrafını yazıyor; malûmatımı soruyor ve "Ahali bırakmamak, hareketime mâni olmak istiyor. Mamafih bu hafta içinde hareketimi münasip görüyorum" diyor. Haydar Bey'in şifresini 31'de aldım. Posta ile gelmiş! Haydar Bey'in yola çıktığını da öğrendim. Tedbir olmak üzere, evvelce Ermenilerin mezalimine karşı bir tehdit olsun diye Beyazıt'a naklettirdiğim fırka karargâhını tekrar Van'a nakil ile, iyi bir vali gelinceye kadar ve geldikten sonra da münasip bir müddet kalmasını muvâfık buldum. İngilizlerin Van'a karşı bir şey yapmaları ihtimali yoktu. Buna ne arazinin menaati ve ne de İngilizlerin gördüğümüz vaziyeti müsaade etmezdi. Aşiretler de her emrimize tâbi idi. İngilizler ancak Nesturileri; Hakkâri mıntıkasına ve İran dahilindeki Rumiye'ye yerleştirdikten sonra da Nesturi ve Ermenileri Van'a saldırtabilirlerdi. Halbuki ben bu ihtimale karşı daha evvel tedbir almıştım. Nahcivan mıntıkasına hâkim olmakla Ermenilerin İran'la muvâsalasını kestirmiştim. İkincisi, Simko'yu tutarak Rumiye'de melhuz akına karşı emin bir vaziyet aldırmıştım. Bunun için Haydar Bey'in Van'dan ayrılmamasını arzu etmekle beraber kendisi harekete karar vermiş ve hareket de etmiş olduğundan, Haydar Bey'i de Bitlis valisi Mazhar Bey gibi elde tutarak, herhangi bir ihtiyaca karşı hüsn-i istifadeyi muvafık buldum.[49]

31 Ağustos'ta Ali Fuat Paşa, Aydın Kuva-yı Milliyesi tarafından Dersaadet Kuva-yı İtilâfiye kumandanıyla İzmir Kuva-yı İşgaliye kumandanı General Milne'e çekilen cevabî telgrafı yazıyor. Yunan kıtaatı namına İngiliz Generali, Kuva-yı Milliyeye teslim-i silâh için hükûmet vasıtasıyla nota vermiş. Kuva-yı Milliyenin gayet metin olarak verdiği cevapta "Bizler hükûmet-i Osmaniye'nin emir ve müsaadesiyle harekât-ı milliyeye başlamadığımız gibi onun emriyle de bu hareketten feragat edemeyiz" diyerek, Yunanlıların İzmir havalisine tecavüzleri ve hunharlıkları tasvir olunuyor ve hedefin Yunanlılar olduğu, bunlara karşı taarruza başlanılacağı kat'i olarak söyleniyor. Yalnız, şu cümle ile biraz zaaf gösteriyorlar: "Yunanlılar Aydın ve İzmir'den çekildiği takdirde, Düvel-i İtilâfiye lüzum görüyorsa, bu havaliye akd-i sulha kadar İngiliz kıtaatı ikame edebilir." Bu teklifte iki büyük mahzur var. Biri İtilâf devletlerinin İngilizlerden maadası aleyhimize hissen daha

[49] Haydar Bey Erzurum'a geldi. Elaziz Valisi Ali Galip'in meselesi esnasında Elaziz'e gönderdim.

Levent Şahverdi Arşivi

muğber olur. Diğer mahzur da İngilizler bu tekliften istifade ile daha işgali matlup yerler varsa bilâhare yine Yunanlılara ciro etmek üzere işgale cür'et edebilirler. Mahaza yazılmış, olmuş. Esasen Sivas Kongresi'nce de vaziyet tesbit olunacaktır. Memnuniyeti mucip bir hal varsa o da Sivas Kongresi'nden evvel Şarktan ve Garptan millî varlığın kâinata gösterilmesi ve Sivas'tan çıkacak millî sadanın şimdiden şâyân-ı hürmet olacağını İtilâf'a ve İstanbul Hükûmetine ilân edilmiş olmasıdır. Garbın vaziyeti hakkında bugün Ali Fuat Paşa'dan âtideki şifre geldi:

Ankara:
30/8/1335

Aceledir:

15. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye:

1- Hükûmet-i hazıra Dersaadet ve civarına hâkim olan ve Dersaadet'te harekât-ı milliyeye yardım eden makamatı lağv ve zevatı tebdil ve kendilerini tevkif etmeye başlamıştır. Bugüne kadar müfettişlik ve kolorduların harekât-ı milliye lehinde vermiş oldukları evamirin aksine olarak Dahiliye Nazırı emirler tebliğ ederek müstereddit pek çok mülkiye memurinini kendine itaat ettirmeye mecbur etmiştir. Kastamonu vali-i sabıkı İbrahim Bey bize malûmat vermeksizin bizden aldığı talimattan bazılarını hükûmetten aldıklarıyla beraber eşraftan birisiyle padişaha göndermiş ve padişah da hükûmete tamamıyla inkiyad etmelerini ve milleti kurtarmak için her nevi tedabir ittihaz edilmiş olduğunu beyanla müsterih olmalarını ferman buyurmuş ve azledilen Kastamonu Jandarma Kumandanı da memuriyet-i sabıkasına iade edilmiş ve artık hükûmetin evamiri haricine çıkmayacağını bildirmiştir. Bu hâdisatın neticesi olmak üzere Kastamonu bozulmaya başlamıştır. Mamafih eski vaziyeti iade edecektir. Süleyman Şefik Paşa âhiren hizmet-i muvazzafaya alınan bir çok erkân, ümerâ ve zabitânla ordunun en güzide zabitanı tebdile başlamıştır. Hükûmet-i merkeziye ile anlaşmak imkânı kalmadığı gibi yerinde bir dakika kalması da vaziyetimiz için pek mühim ve tehlikelidir İngilizler Eskişehir ve Kütahya'daki halisü'd-dem İngiliz askerini ekserisi müslüman olmak üzere Hindlilerle tebdil etmiştir Bundan Anadolu'daki İngilizleri Hindlilerle tebdil edeceği anlaşılmaktadır. Bugünkü ahvâl ve vaziyet bizi iki düşman karşısında bulundurmaktadır. Biri İngilizler diğeri de hükûmet-i hazıradır.

2- Birinci maddedeki ahvâlin önüne geçmek için âtideki tedabir ittihaz olunmuştur: Sakarya'dan itibaren imalât-ı sınaiye şarka doğru tahrik edilerek ve Garptan Şarka hiç bir ecnebi kuvvet kabul edilmeyecek ve Anadolu'da olan Müslim Hintlilerin elde edilmesine gayret edilecektir Karahisar ve Kütahya cephaneliklerine vaz-ı yed etmek isteyen İngilizlere karşı Kuva-yı Milliye buralarını işgal edecek ve vazifelerinde ihanetleri tebeyyün eden en yüksek rütbeli memurîn-i mülkiye hakkında hükm-i adalet tatbik edilecektir. İşbu mukarreratın serian ve peyderpey tatbikine başlanacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

3- Bir irade-i seniye ile hizmetimden affolundum. Mamafih vekâlet suretiyle ifa-yı vazife ediyorum. Henüz kimse yerime tayin edilmemiştir. Nezaretten vekâleti deruhde etmesi emr olunan ve burada hesabât-ı atîkayı teftişe memur bulunan Mirliva Hulusi Paşa vaziyet ve şerâit-i hazıra dahilinde ifa-yı vekâlet edemeyeceğini Nezarete bildirmiştir. Öyle tertibat alınmıştır ki hiç bir kimse kumandanlığı deruhde edemeyecektir. Ben de bu vaziyetten bi'l-istifade vekâlet suretiyle vazifeme devam edeceğim.

Sivas'a yazdırılmıştır.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat

İstanbul emrine râm zannıyla gönderildiği yeni heyetlerin ve valilerin aramızda ne hal aldığına bir misâl olmak üzere, 31 Ağustos 1835 tarihli Erzurum'da çıkan *Albayrak* gazetesinde, Erzurum Valisi Reşit Paşa'nın tarziyesini okumak kafidir. Bu metni her tarafa neşrettiğimiz gibi Sivas'a Heyet-i Temsiliye için de derhal bildirdim:

Erzurum:
31/8/1335

Sivasta 3. Kolordu Kumandanı Miralay Selahattin Bey'e

Vilâyetimiz valiliğine tayin buyurulup geçen gün muvasalat eden Reşit Paşa hazretleri ferman-ı hümâyûnun kıraatini müteakip irad eyledikleri nutukta: Hâkimiyet-i Osmaniyenin temin-i bekasına, hilâfet-i muazzamanın masuniyetine ve hukuk-ı İslâmiyenin Ermeni ihtirasına çiğnetilmemesine mâtuf bulunan ve en medenî ve kanunî bir şekilde cereyan eden harekât-ı milliyeyi tarihteki Celâli harekâtına teşbih ettikleri şayi olmuş ve keyfiyet derin bir infial ve inkisâr-ı hayale sebep olmuştu. Vali Paşa'nın kalbi ve hüsn-i niyeti malûm olduğundan bunda bir yanlışlık bulunduğu nazar-ı dikkate alınarak Belediye Reisi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi ile bir kaç zattan mürekkep bir heyet bu mesele hakkında müşarünileyhle mülâkat etmişlerdir. Reşit Paşa hazretleri hukuk-ı hilâfet ve saltanatın ve istiklâl-i millinin teminine mâtuf bulunan bu millî harekâtı takdir ettiğini, kalben kendilerile beraber bulunduğunu ve böyle bir sözün söylenmemiş olduğunu ve esna-yı vedada zat-ı hazret-i padişahînin babaca selâmını tebliğ ediniz buyurmuş olduğu bir halka Celâli vasfının izafesi mümkün olmadığını beyan ederek keyfiyetin gazetelerle neşir ve tashih olunması lüzumunu ilâve eylemişler ve bu suretle husule gelmek istidadını gösteren su-i tefehhümün önü alınmıştır. Heyet müşarünileyhin el ele çalışmak emeliyle geldikleri yolundaki beyanatını da büyük bir hürmetle istima' etmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabebir

31 Ağustos'ta banyo yapabildim ve elbisemi giyebildim. İşlerin çokluğu ve yatağa mahkûmiyetten pek sıkılmıştım. 1 Eylül'de heyet-i tahkikiye Reisi

Levent Şahverdi Arşivi

Ziya Bey, gelirken Trabzon Belediye Reisine İngiliz Muhipleri Cemiyeti nizamnamesinden bir kaç nüsha verdiğini ve lehine söylediğini, şimdi nâdim olduğunu söyledi. İstanbul'a son bir telgrafname yazarak "İngiliz Muhipleri Cemiyetinin buralarda hiç geçmediğini ve bilâkis âlem-i İslâm İngilizler aleyhinde İstiklâl harbi ile meşgulken, merkez-i hilâfette İngiliz Muhipleri Cemiyetinin teşekkülü fena tesir etmekte olduğunu" bildirdi. Bunu Heyet-i Temsiliyeye ve Trabzon'a bildirdim. Trabzon mevki kumandanlığına ve 3. Fırkaya şunu da ilâve ettim: "Trabzon Belediye Reisinin ikaz edilmesi ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti namına yapılan propaganda mevki-i iktidarda bulunan bir kaç şahsın meseleyi etraflıca tahkik ve tamik etmeksizin, mevkilerini tahkim ve bir takım menfaat temin etmek maksadıyla yapılmış şeyler olduğuna ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti namıyla bir cemiyetin teşekkül ve teessüs ancak tarafeynin aynı hukuk ve salâhiyete malikiyeti, her hususta müsavat ve samimi bir muhabbetin mevcudiyetiyle kabil ve bu gibi şerâit mevcut olmadığından milleti kendi eliyle esarete almak için kurulmuş bir tuzak olduğunun mumaileyhe de anlatılması ve bu gibi, milletin kendi kendine intiharı demek olan şeylerin Trabzon muhitine sokulmamasına sa'y olunması pek lâzımdır."

Trabzon mevki kumandanlığından bugün aldığım malûmat: Erkân-ı harb Erzincanlı Saffet Bey(1)[50] 30 Ağustos'ta Trabzon'a gelmiş. Abdullah Paşa ile beraber gelecekmiş. Abdullah Paşa'nın lehinde bulunuyor. İngiliz-Amerika siyasetleri Türkiye için çarpışmakta olduğunu, re'sikârda bulunanların doğrudan doğruya İngiliz himayesine girmeye teşvik ve tergip etmekte olduğunu ve bizim için Amerika mandasının faydalı olduğundan bahsetti. Bendeniz de "Mevki kumandanı Vilâyât-ı Şarkiyye insanlarının, hiçbir kayıt ve şart altında olmayarak hür yaşamak veyahut ölmek fikrinde olduklarını" söyledim. Erzincan'a mezuniyet almış, "evvelâ sizi görmek üzere Erzurum'a gelmek istiyor". Hayret ettim. En buhranlı zamanlarda en mâkul hareket etmesi lâzım gelen insanlara da buhran geliyor. Benim erkân-ı harbim, beni görmeden, İstanbul'dan aldığı havayı geçtiği yere saçıyor. Hemen Erzurum'a hareketini yazdım. İstanbul, artık her çeşit propagandasını en samimi ağızlarla da bize kadar yetiştiriyorlar. Biri geliyor Amerika mandası, biri İngiliz mandası, biri Bolşevik olalım... Fakat bütün bunlar karşısında hür yaşamaya azmetmiş insanlar demir sed gibi dikiliyor. Saffet Bey'in gelmesine, erkân-ı harbiyeme alarak beraber çalışacağımdan dolayı da sevindim.[51]

Trabzon valisi Galip Bey de İstanbul'da izinden avdet etmiş. Defterdara mahrem olarak şunları söylemiş. "Padişah, makam-ı hilâfet ve saltanatı muhafaza edebilmesinin Ferit Paşa'nın sadaretiyle mümkün olacağına kail imiş. Padişahla Veliahd Mecid Efendi'nin araları açıkmış. Veliahdı sıkı bir

50 Halk Fırkası kâtib-i umumisidir. Çanakkale'de fırka, Irak'ta Kolorduda ben kumandan o, Erkân-ı harbiye reisi idi. Kuvve-i seferiyede ve Bağdat'ta ben Goltz'un Erkân-ı Harbiye Reisi iken yine refakatimde idi. Samimiyet ve hürmet-i mütekabilemiz vardı.

51 4 Temmuz'da geldi. İzzet Paşa'nın lâyihasını ve İsmet Bey'in mektubunu getirdi. Amerika mandası taraftarı olmalı imişiz. Bir müddet beraberimde çalıştı. Mezunen geldiğinden İstanbul'a avdeti tercih etti. İstanbul Meclisinin basılmasından sonra Garp Cephesine gelmiş. Fuat Paşa ile bulunmuş ve Moskova'ya da birlikte ataşemiliter olarak gitmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

nezaret altında tutuyormuş. Şehzadelerden birisinin Vilâyât-ı Şarkıyeye kaçırılarak padişahlığı ilân olunacağından korkuyorlarmış. Padişah ve Ferit Paşa İngilizlerin kendilerini kurtarabileceklerine kanaat hâsıl etmiş oldukların-dan, bütün kuvvetleriyle İngilizlere iltizam ve onlara istinat ediyorlarmış." Diğer malûmatta: Amerika iaşe heyetinin Trabzon'daki Rum ve Ermenilere olan muavenetleri ve vaz' u tavırları değişmiş ve Türkler lehine dönmüştür.

Trabzon'daki Rum ve Ermeniler bugünlerde Batum'a akın akın gidiyorlarmış. Amerikalılar İslâmlara fiili muavenet etmiyorlar, fakat artık İslâmlara yardım edeceklerini gizli gizli söylüyorlarmış! (Amerika mandası propagandası aşı tutsun diye olacak!) Batum'daki İngiliz kuvvetleri mütemadiyen vapurlarla Batum'dan hareket ediyorlarmış. Batum'da mevkuf olan Fırka kumandanı Mürsel Bey'in (Mürsel Bey fırkasıyla Azerbaycan'da idi. Ayrıca Kars'tan çekilen 12. Fırka kumandanı Ali Bey de Batum'da mevkuf ve cezayı nakdiyeye mahkûm edilmiştir) nezdinde yalnız iki nefer bırakarak, sekiz neferi Trabzon'a göndermişler. Bu neferlerin verdiği malûmata göre oradaki esliha ve mühimmatımızın bir kısmını İngilizler Ermenilere ve yerli milislere vermişler ve bir kısmını da maalesef denize dökmüşler. Bakü ve Tiflis'te İngiliz kıtaatı kalmamış. İstanbul'da Erzurum irsalâtına karşı müthiş bir sansür ve muayene varmış. (Biz zaten göndermek istediklerimizi elden gönderiyoruz.)

Onikinci kolordudan bildirilen malûmatta da: "Adana'daki Osmanlı irtibat zabiti ile maiyeti ve mıntıkada mevcut bütün zabitan ve mensubîn-i askeriyeyi, Fransız guvernörün terk-i vazifeye icbar etmiştir, binaenaleyh artık o havalide bir zabitimiz kalmamış".

Bu malûmatı Heyet-i Temsiliyeye 3. Kolordu vasıtasıyla verdim ve icabedenlere tamim ettim.

Bakü'ye gönderdiğimiz Doktor Ömer Lütfi Bey 2 Eylül'de Erzurum'a avdet etti. Verdiği malûmat: "Kafkasya'ya Bolşevik kıtaları henüz girmemiş olmakla beraber, Bolşevik cereyanları ve teşkilâtı var; fakat gizli. Bakü'de Azerbaycan Müsavat hükûmeti İngilizlerin elinde. Bize karşı lâkayd. Bizi ölmüş addediyorlar ve muavenet-i nakdiyeye yanaşmıyorlar. Bolşevikliğin yakında mahvolacağına kanidirler.[52] Gürcü Menşevik hükûmeti de İngiliz'lerin elinde. Bakü ve Tiflis'te büyük İngiliz kuvvetleri görülmüyor. İngilizlerin bütün Kafkasları tahliye edeceği şâyiaları da var. Bolşevik Ruslarla irtibata memur edilen Doktor Fuat Bey Moskova'ya geçmiş."

Posta Müdüriyet-i Umumiyesi kıymetli ve kıymetsiz paketleri lâğvetmiş! Kongre beyannameleri gelmesin diye olacak! 3 Eylül'de Harbiye Nezaretine acı yazdım: "Âlem tayyarelerle nakliyat yaparken, bizim eski varlığımızı da imha etmek insaniyete karşı büyük ayıptır."

Van'a vali tayin olunan Mithat Bey refakatinde bir defterdar ve bir polis müdürü ile Erzurum'a geldi. Mustafa Kemal Paşa bu zatın Erzurum valiliğine tayinini işittiğinden beri istemiyordu. Uzun muhaverelerden sonra, ahvâli

52 Bu itilâf propagandası. Bolşevik Ruslarla temasa geldiğimiz halde dahi durmamıştır. Ermeni harekâtına mâni olmak için halka ve zabitana bu propaganda müthiş yapılmıştır. Tafsilât gelecek.

Levent Şahverdi Arşivi

cihet-i askeriyece tarassut edilmek şartıyla, kefaletime Heyet-i Temsiliye razı oldu.[53]

20. Kolordu vasıtasıyla Garp mıntıkalarındaki kongrelerin hissiyatını müş'ir telgrafı aldım. Heyet-i Temsiliye azalarına bildirdim:

Ankara:
2/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Balıkesir harekât-ı milliye ve Redd-i İlhak heyet-i merkeziyesi Balıkesir ve Alaşehir kongreleri reisi Hacim Muhittin Bey'den alınan telgrafname ber vech-i zîrdir. Şarkî Anadolu Heyet-i Temsiliyesine: Kardeşler Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesinin Balıkesir ve Alaşehir kongrelerine gösterilen samimi teveccühten son derece memnun kaldık. Her iki kongrenin âciz reisi bulunmaklığım hasebiyle bi'l-vekâle arz-ı teşekkür ederim. Şarktan garba tevessü eden teşkilât-ı vatanperveranelerile garptan şarka tevessü edecek teşkilât-ı nâçizanemizin birleştiği kongremizin istihlâs-ı vataniyeye mâtuf teşebbüsat-ı vatanperveranemizin en büyük bayramı olacaktır. İhtirâmâtımızın kabulünü istirham eylerim.

20. Kolordu Kumandan vekili
Ali Fuat[54] Hacim Muhittin

Trabzon'daki *Selâmet* Gazetesini, Erzurum Kongresi'ne Sürmene murahhası olarak gelen Ömer Fevzi çıkarıyormuş. Aleyhe neşriyata başlamış. Halit Bey 31/8/1335 tarihiyle şöyle yazıyordu:

1- Evliyâ-yı umûr efendilerimizin hiyanetleri, hamiyetsizlikleri tahakkuk etmesine nazaran, Sivas Kongresi'nde kabinenin meslek-i sakimi şerh ve tamamen ispat edilerek, milletin serkârından atılmaları temin edilmelidir. Eğer büyük kongrenin mukni ve müsbet metâlibleri is'af edilmezse kıyam meşrû olmaz mı?

2- Trabzon'da Ömer Fevzi'nin mes'uliyetinde intişar eden *Selâmet* gazetesi kongre, Mustafa Kemal Paşa ve bilhassa Rauf Bey aleyhinde ateş püskürmekte ve efkârı aleyhimize sürüklemektedir. Bu muhalefet hükû-

53 1336 senesi Ağustos evasıtına kadar Van valiliğinde bulundu. Fakat mahallinden bir çok şikâyetler neticesi Ankara'ya başka bir vazifeye alındı.

54 Yine, 2 Eylül'de Ankara'dan Fuat Paşa bildiriyor: Konya'da 12. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey Harbiye Dairesi Riyasetine tayin olunmuş, yerine tayin olunan Sait Paşa'yı beklemeden gitmiş, Fuat Paşa'ya şu şifreyi yazmış: "Burada arkadaşlarla icra edilen müzakere neticesinde icraat-ı umumiyenin mehazir-i adidesi tebeyyün etmiş olduğundan münferit işler yapılması taht-ı karara alınmış ve ona göre ittihaz-ı tedabir olunmuştur. Binaenaleyh Sait Paşa gelsin gelmesin her halde serian hareket etmek şartıyla İstanbul'a azimetim karargir olmuş ve zat-ı âlilerinin ittihaz buyurdukları karar ve icraat vaziyet-i hazıra itibarıyla pek muvafık olmakla temenni-i muvaffakiyet ederim efendim." Selahattin.
Konya muhiti gibi, cihet-i askeriyenin de zayıflık göstermesi şayanı teessürdür. Orada metin bir kumandan yoksuzluğu!...

Levent Şahverdi Arşivi

met-i merkeziyye dalkavukluğunu yapan bir kısım Dersaadet matbuatına da sirayet ederse, Sivas Kongresi'nin muvaffakiyeti şüpheye düşecektir. Zamanın ehemmiyetine binaen bu herifi susturmak azmindeyim. Bu yumruğun aynı zamanda Trabzon ve Erzurum menatıkında ümit etmediği bir tarzda bir muameleye dûçâr olan heyetin bi'n-netice hükûmetin doğru düşünmelerine bais olacağını zannediyorum. Bu bâbdaki nazar-ı samilerinizin iş'arı maruzdur.

Komitaca icraatta bulunmaya Halit Bey hazır, tarafımdan bir işarete bakıyor. İkna ve tetkiksiz icraatın masum vatandaşları da nâhak yere hırpalayabileceğini anlattığıma rağmen hâlâ heyetin hüsn-i kabulüne de kızıyordu. Hangi tarihli gazetesinde neler yazdığını bildirerek yapılmasını muvafık gördüğü bir şekli yazacağına ve Ömer Fevzi'nin mahiyeti ve muhiti hakkında etraflıca tahkikat yaparak bildireceğine, işi izam ile Sivas Kongresi'nin muvaffakiyetsizliğine kadar getiriyor ve çare-i hal olarak yumruğu buluyor. Halit Bey askerce muhabereden ve askerce icraattan ziyade hususiyetten hoşlanır. Pek hamiyetlidir, pek samimidir. Fakat hüsn-i idaresi, biraz ilm-i ahvâl-i ruh bilmeyenler için, mümkün değildir. Bugün hürmet ettiğine yanlış bir zanla yarın muğber olabilir. Halit Bey'in işbu teklifinden birinci maddeyi meskût geçtim. Esasen Sivas Kongresi in'ikadından sonra kabinenin fenalıkları hakkında bir liste hazırlıyordum. Bunu yazacağım. Kongreye başka bir suretle hususiyle küşadından evvel birşey yazmayı muvafık bulmadım. Halit Bey'i teskin için şunu yazdım:

"Suret-i umumiyede eşhas hakkında kabul edilen meslek fazla insan kazanmak ve irşad etmektir. Binaenaleyh yeni valiler ve heyet milletçe kazanılmıştır. Yakında avdet edecek olan heyeti bambaşka bulacaksınız. Şahsı kırmak mesleği vaktiyle tecrübe edilmiş ve zararı pek azim görülmüştü. Dikkat edilen mesele emir ve kumandanın âciz ellere tevdi olunmamasıdır ki buna karşı icabeden tedabir yapılmış ve yapılmaktadır. Vali ve heyetin bura ahvâli hakkında yazdıkları raporlar tarafımdan okunmuştur. Millete kuvvet-bahş tarzda ve matlup vechiledir ki tabii bu keyfiyet her halde bu zevâtın adem-i kabul veya kesr-i haysiyetlerinden daha iyi ve kazançlıdır. Bu hususlar lâzımı gibi takip ve idare edildiğinden müsterih olmanızı rica eder gözlerinizden öperim.

Kâzım Karabekir

Halbuki Halit Bey bana yazmakla beraber Trabzon mevki kumandanı ve alay kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'e de yumruk vurması hakkında şedid yazmış. Ali Rıza Bey de Halit Bey'in arzu ettiği şiddetin tatbiki Trabzon'da anarşi yapar, başka bir salim tarz-ı hareket lâzım demiş, çekişmişler. Ali Rıza Bey gerek mevki kumandanlığı ve gerekse alay kumandanlığından istifasını bildirdi. Telif-i beyn ettim.

Ömer Fevzi hakkında bir kaç gün yapılan tahkikatta bu herifin elli sene akdem Rum iken ihtida eden bir aileye mensup olduğu anlaşıldı. Erzurum

Levent Şahverdi Arşivi

Kongresine geldiği zaman bilhassa ordu ve askerlik aleyhine beyanatıyla nazar-ı dikkati celbetmişti. Derhal tevkifini ve berâ-yı muhakeme Erzurum'a izamı emrini Trabzon mevki kumandanlığına emrettim. Meselenin ehemmiyetini ve bu tarz-ı hallin mecburiyetini valiye de haber vermesini bildirdim. "Böyle mühtedi ve kanı bozuk kimselerin Sivas Kongresi'ne girmesi ihtimaline nazarı dikkati celb için" Sivas'a da yazdım. Maatteessüf hakkındaki emri haber alan Ömer Fevzi bulunamamıştır.[55]

Yine Manda Meselesi

4 Eylül'de Erkân-ı Harb Saffet Bey geldi. Erzincan'da hususi işlerini tesviye vesilesiyle İzzet Paşa'nın Amerika mandası hakkında bir lâyihasını ve İsmet Bey'in de behemehal Amerika mandasını kabulden başka çaremiz kalmamıştır diye işbu lâyihanın kabulü için yazdığı mektubu getirmiş. Mektup, bana, lâyiha da Sivas Kongresi'ne. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i Erzurum'da bulacağı zannıyla Saffet Bey Erzurum'a gelmiş. Saffet de Amerika mandasından başka çare olmadığını; İstanbul'da aklı başında olan bütün erbab-ı namus bu fikirde imiş. Padişah ve hükûmet ve bazı menfaatperest âdi insanlar İngiliz mandasını istemekle Mısır hidiviyetine razı oluyorlarmış. Hayret ettiğim noktayı Saffet'e söyledim: "İzzet Paşa, İsmet Bey vesaire ve sen! Neden Anadolu'ya hâlâ gelmiyorsunuz da İstanbul'da acz ve meskenet içinde böyle planlar çiziyorsunuz. Kaçtır yazıyorum. Burada fırkalar erkân-ı harbsiz, benim bile çektiğimi gör! Bunun için evvelâ sen benim karargâhımda harekât-ı milliye şubesi Erkân-ı harbi olursun ve müstakillen bana merbuten çalışırız. Müsveddelerin yarısını bile ben yazıyorum. Bugünden itibaren dosyaları al ve millî vazifene başla! Sonra da çalışalım. İsmet'i İstanbul'dan çıkaralım. Lâyihaya gelince, bende kalsın. Sivas Kongresi işe başlayıncaya kadar tetkik edeyim. Artık sen de hiç bir kimseye manda lehine söz söyleme."

Bu lâyihanın Sivas Kongresine gitmesini hiç doğru bulmadım. Zaten İstanbul'dan Amerika mandası hissi ile meşbu hayli arkadaş geliyordu. Bir de bununla tesir aleyhimize olabilirdi. Sivas Kongresi mandaya değil, mukavemete karar verecekti. Son mukavemetten sonra biz pek mahrem aramızda son çare olarak müzaheret kararını düşünecektik. Saffet'e sordum, bu lâyihanın başka bir zat ile Sivas'a gitmiş midir? Gitmediğini temin etti. Ben de müsterih olarak lâyihayı kongre hitamına kadar kimseye hattâ Saffet'e dahi hissettirmeden yanımda uyuttum. Sivas Kongresi Saffet Bey'in Erzurum'a geldiği gün açılmıştı. Ara sıra Saffet lâyihayı göndermekten bahsettikçe, bu mufassaldır, bir hülâsa çıkararak mühim yerlerini bazı mütalaatla yaz, diye bir hafta kadar salladım. Saffet'in, lâyihamızı Sivas'a göndermiyor diye İstanbul'daki alâkadarları haberdar ederek, kongrenin bu lâyihadan haberdar edilmesinden çekiniyordum. 9 Eylül'de hutut-ı esasiyesini çıkartarak

55 İstanbul'a kaçtığı anlaşıldı. Affı için şefaatçiler de çıkmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

şifrelenmesini söyledim. Fakat şifrenin kongre hitamından evvel keşide edilmemesini şifre memuruna tembih ettim. 9 Eylül'de kongre mabeynle görüşmek meselesi, Ali Galip'in Sivas'a Kürtlerle taarruz edeceği işleri başlamış; kongre de 11 Eylül'de beyannamesini neşir ederek vazifesini bitirmiş. Heyet-i Temsiliye teşekkül ettiğinden, günlerce makina başında İstanbul hükümetine karşı alınacak vaziyetleri ve dahilî mühim vaziyetleri hal ile uğraştığımızdan, hülâsaten Sivas'a yazılmamış. Gerek İzzet Paşa lâyihası ve gerekse İsmet Bey'in bu manda meselesi hakkındaki mektubunu ehemmiyetine binaen aynen yazıyorum.[56]

Müşir İzzet Paşa'nın lâyihası

Hükûmet-i Osmaniye ile düvel-i İtilâfiye arasında akdedilecek sulha dair bazı mütalâat-ı hususiye

Mukaddime: Mensup olduğumuz manzume-i ittifakiye tarihte misli nâdir bir mağlubiyet-i elîme ile husamâmızın iradesine inkıyâd mecburiyetine düştükten sonra devletimizin bilâ-hazer velâ-noksan harita-i âlem ve âlem-i siyasetde arz-ı vücut edebilmesini temenni ve tahayyül edebilecek dünyada bir ferd-i âkil tasavvur olunamaz. Ancak metalib ve müsted'iyatımızı sulh konferansına arzdan evvel mukarreratında hak ve adli rehber ittihaz edeceğini resmen ve alenen vaad ve temin eden düvel-i müttefika-i galibe ve lâsiyemma. Amerika ricaline sual-i âtiyi irada ihtiyaç vardır: Düvel-i müttefika, bizim hakkımızda emsal-i tarihiyeye ve milel-i Nasraniye hakkında tatbik olunan muamelâta kıyasen mi itâ-yı hükm edecek yoksa mukarreratında taassub-ı diniye ve ihtirasat-ı fütuhat-cûyaneye mi tâbi olacak. Sulh murahhasımızın muhtırasına Mösyö Clemancau'nun verdiği cevapnamede Osmanlı Devleti ve Türk milleti âdeta kabiliyet-i medeniyesi dûn ve idare-i müstakilleye gayr-i salih bir hükûmet ve millet şeklinde tasvir edilerek pek mahdut bir dairede küçük ve hafif bir devlet haline ifrağ olunmak niyetleri ihsas edilmektedir ki bu endişenâk suale saik olan da işte bu ifadat ve istilzam ettiği teessürattır. Bir iki asır evveline kadar dünyanın hemen bilcümle devletlerinde cari olan idare-i mutlaka-i müstebidde, yakın vakte kadar Devleti Aliyye-i Osmaniye'de dahi hükümrân idi. Ancak o zamanki idaremizde düvel-i saireye kıyasen meşhud olabilecek fark ve istisna belki de lehimizde şahadet eder! Yine düvel-i mütecavirenin ve lâsiyemmâ bugün dûçâr-ı inkısam ve inkıraz olmuş olan Rusya ve Avusturya İmparatorluklarının cepheden merdane bir surette yıkamadıkları bünyan-ı metin-i devleti, fesad ve inhilâl-i dahilî ile dûçâr-ı vehn etmek için milel-i Hıristiyaniyeyi teşvik ve ifsada kıyam ettirdikleri tarihe kadar milel-i mezbure hakkında devletin muamelesi

56 Amerika mandası kabulü hakkında, Sivas Kongresinden hemen dört ay sonra dahi, İsmet Bey'in muhaberatı mühim olduğu için bu bahse hâşiye ediyorum. Bu suretle bu mühim bahis bir arada mütalaa edilmiş olacaktır. (İsmet Bey, Türkiye Cumhuriyeti ilk başvekili olan İsmet Paşa'dır).

Levent Şahverdi Arşivi

gayet müşfikane ve himayetkârane idi ki; bu kaziye "Umûr-ı hariciye ve maliyemizin ve hattâ harbiyemizin bunların yed-i emanetine tevdi edilmiş bulunması gibi vekayi ve vesaiki tarihiye ve" elyevm bu akvamın elimize geçtiği zamandan daha kesirü'l-adet daha zî-servet ve takabbül olarak "Aleyhimize kaim ve" mevcut olmaları gibi parlak bir vak'a-i gayret-feza ile müberhen bir hakikattir. Zaman-ı şevket ve istilâsında bunları seyf ile İslâm beyninde tahayyüre muktedir olan ecdadın sırf evamir-i diniye ve hissiyat-ı insaniyeye tebaan gösterdikleri bu merhametin ahfad hakkında mükâfatı bilmem ki bu hâl mi olacaktı? Rumlar bir buçuk asır evvel ifsadât-ı siyasiyesine mebni salb olunan bir patriklerinin matemini tutarak âlem-i nasraniyette aleyhimizde propaganda icrasından geri durmamakta iseler de erbab-ı insaf ve tarih-şinasân-ı âlem bu vak'ayı o devirlerin zihniyeti ile muhakeme ve Avrupa'da mesbuk olan emsaliyle munsifane mukayese ederler ise mazimize dair bir hükm-i âdilâne itâ ederler. Gerçi son asırlarda şah-râh-ı terakki ve medeniyette ve bilhassa san'at ve marifette Avrupa'dan geri kaldığımızı ve bunun neticesiyle siyaseten, kuvveten ve serveten dûçâr-ı inhitat olduğumuzu itiraf zarurî ise de teab'a-i Hıristiyaniyedeki temayülâtı iftirakcuyane ve bundan kesb-i kuvvet ve muvaffakiyet eden harici entrikaların ve kapitülâsyonlardan mütevellit müdahalâtın bu bâbdaki tesiratından ve ikbal devrimizin tarihinden küllîyen teâmi edilerek bu inhitatın ırkî bir adem-i kabiliyete atf ve isnadı muvafık-ı hak ve insaf değildir. Yine dahildeki ihtilâfât-ı mezhebiyeden ve bunun bir idare-i meşrutada mucip olacağı teşevvüşat endişesinden dolayı Avrupa hükûmâtından bir asırlık bir teehhürle nihayet devletimizde dahi idare-i meşruta ilân ve kabul olundu. (1908) Şüphe yok ki büyük bir endişe ile tahmin ve intizar olunan ihtirasat ve teşevvüşat zuhura gelerek ve neticede bir harb-i meş'uma sürüklenerek bu akıbet-i feciaya dûçâr olundu. Mahaza bu ahvâlin mes'uliyetini bütün millete tahmil etmek istemek, bu gibi ahvâl ve ihtilâlâtta teferrüd eden diktatörlerin ihtirâskâr rüesânın milletlerin mukadderatı ile oynayageldikleri hakkında görülen bir çok emsile-i tarihiyeyi inkâr eylemek demek olur. Ahiren serzede-i zuhur olan Ermeni kıtali gerçi Türk milletinin ekseriyet-i azimesi tarafından nefretle telakki edilmiş ve maatteessüf şu zaman-ı mühimde bazı fırka münazaatı ve münakaşatı tavikat ve tereddüdatı mucip olmasa fâil ve mürettipleri cezayı sezasının çoktan verilmiş olacağı tabii bulunmuş ise de bu fiil-i münferid hakkında hükm-i kat'î verilmezden evvel Ermenilerin de ef'âl ve cinâyât-ı müdhişelerinin munsifane bir surette tahkik ve muhakemesi icabeder. Ermeni milletinin zamanı harpte hükûmet-i metbuasına karşı kıyamı bir ihtilâl-i siyasî addolunsa bile asırlardan beri beraber yaşadığı diğer bir akide erbabını şeyh ü şâb, kadın, erkek demeyip öldürmek, yakmak, ırzına tecavüz etmek, kundaktaki çocuklarının ecsâdından armalar yapmak nisvanını toplayıp düşmanı müstevli efradı için kârhaneler ihzar etmek beynindeki farkı erbab-ı insaf tayin ve bunun müstelzim olacağı infialât-ı şedideyi takdir ile Türklerin saffetle itiraf ettikleri cürümleri için hiç olmazsa esbab-ı muhaffifeden addeyler. İhtilâl-i kebir ve nihayet Napolyon'un

Levent Şahverdi Arşivi

istilâ muharebatı ile tam bir rub-ı asır Avrupa'yı kana boyadıktan sonra bir mağlubiyet-i elîme ile teslim-i silâh eden Fransa'nın Viyana Kongresi tarafından dûçâr edildiği mücâzâta kıyasen hakkımızda tertip olunacak muameleye denilecek yoksa da Mösyö Clemancau'nun makalesinden ve bazı düvel-i muazzama ve sagirenin teşebbüsat ve tecavüzat-ı harisasından istidlâl olunan suret-i hallin mev'ud olan adl ve nasfete iktiran etmeyeceği derkârdır. İşte şu mukaddime ile düvel-i muazzamanın hissiyat-ı madeletkârânesine müracaattan sonra metalib ve temenniyatımızı ber vech-i âti serde ibtidar olunur.

Hukuk-ı esasiye-i siyasiye ve teşkilât-ı coğrafiyece tebeddülât Devlet-i Aliyye ile akdolunacak musalâhada nazar-ı dikkate alınacak nikat-ı mühimme ber vech-i âtidir:

1) Hilâfet; 2) Vilâyât-ı Arabiye; 3) Boğazlar ve İstanbul; 4) Ekseriyet-i mutlakası İslâm olan ve aynı zamanda Rum ve Ermeni ekalliyetleriyle meskûn bulunan Asya-yı Sugra vilâyâtı.

1) Hilâfet: Mısır'da bulunan Halife-i Abbasinin bi'r-rıza Sultan Selim-i evvele terk ve teferruğu ile beraber Mekke Emiri'nin dahi muvafakat ve mutavaatı ile hilâfet-i İslâmiye Hanedan-ı celîlü'ş-şan-ı Osmaniye intikal etmiş idi. Gerçi bazı mezahib hilâfetin Âl-i Resule ve Sâdât-ı Fatımiye'ye mahsus olduğu iddiasında bulunmakta ise de irtihal-i resul ile beraber hilâfetin Hazret-i Ebubekir'e intikali bu davanın butlânını ispat ve irae eder. Ancak şayet Avrupa'ca bizim bu kanaatimiz hilâfına bir fikir ve arzu mevcut ise bu meselenin bir mesele-i mahsusa-i İslâmiye ve diniye olmasına mebni bunun düvel-i muazzamaca fasl-ı cihetine gidilmeyerek beyne'l-islâm hallolunması için bir çare taharrisi adalete daha tevafuk eder. (Fikrimce bütün diyar-ı İslâmdan bi'l-intihab bir yerde "Tercihan İstanbul'da" cem olunacak bir meclis-i ulemanın ekseriyetle vereceği karara tebaiyet olunabilir.) Bir de şurası nazar-ı dikkate alınmak lâzımdır ki öteden beri hilâfet meselesi beyne'l-arab ve beyne'l-islâm bir çok ihtilâfatı ve sefk-i dimayı mucip olmuş olduğundan bugün hilâfetin başka bir hanedana tefvîzini yeniden bu gibi teşevvüşatı ve bundan istifadeye yeltenmek isteyen bazı düvel-i nasraniye beyninde de münazaatı istilzam edeceği akva-yı ihtimalâttan olmakla maslahaten câiz değildir.

2) Vilâyât-ı Arabiye: Hicaz'ın müstakil bir hükümdarlık halinde teşekkülü bir emr-i vâki olup bizce de artık denilecek bir şey kalmamıştır. Çünkü zümre-i âliye ile ittifak ve beraberce iraka-i dem bu hakkı Şerif Hüseyin'e bahsetmiştir. Ancak hilâfet meselesi lehimize hallolunduktan sonra Saltanat-ı Osmaniye ve Hicaziye arasında takarrür edecek bir surette Haremeyn-i Şerifeyn'e müteallik hukuk-ı hilâfetin tayin ve takrir ettirilmesi lâzım gelir. Mısır hakkında da alâkadar olan düvel-i galibenin tekâlifine bilâ-kayd ü şart tebaiyet mecburiyeti derkârdır. Filistin yani Arz-ı Mukaddes'te milliyet prensipleriyle teâruz eylemeyecek bir hudud-ı muayyene dahilinde olarak beyne'l-milel ve beyne'l-edyân bir idare tesisine razı olmak mecburiyeti görünmektedir. Arabiyü'l-asl olan ve arapça tekellüm edilen Suriye ve Irak vilâyâtına gelince bunların tamamıyla muh-

Levent Şahverdi Arşivi

tariyet-i idariyelerini devlet tasdik eder. Ancak bunların bizden külliyen infikâk ederek birer suretle Avrupa devletlerine ilhak edilmelerinin Wilson prensiplerine tevafuku kabul ve tasdik olunamaz. Diğer cihetten bunların Hicaz hükümdarlığına verilmeleri, ahalisinin dahi itirafı vechile mezâhir-i gûnâgûnu dâi olacağı gibi büsbütün hal-i bedâvette bulunan Necd emaretleri misillû işbu vilâyât-ı mütemeddinenin dahi küçük emîr veya sultanların idaresine tevdi olunmaları da ümerâ-yı Arab'ın muhasedât-ı malûmelerine binaen mahzurdan salim görülemez. Bu muhasedat ve mehazirin önünü almak için bunları kısım kısım bazı Avrupa düvel-i muazzamasının zîr-i murakabesine vaz' etmek de Arabistan'ın mukasemesinden başka bir manayı tazammun etmez. Binaenaleyh Suriye ve Irak'ın sabık Macaristan Kıraliyeti derecesinde bir muhtariyet-i kâmile-i idariye şeklinde zât-ı şâhânenin hâkimiyetine tevdi edilmesi ve ondan sonra Türk vilâyâtı hakkında zikrolunacak devlet-i müzahirenin bir müddet-i muayyene için kontrol ve muavenet tahtında bulundurulması en salim bir suret-i hal gibi görünmektedir. Maahaza bu hususa muvafakat olunmadığı takdirde bu bâbda rey-i âm usulüne müracaat olunması muvafıktır.

3) Boğazlar ve İstanbul: Boğazlar'da suret-i daimede serbesti-i mürûru kabul etmek gayr-i kabil-i ictinâbdır. Ancak medhallerin temellükü ve emr ü muhafazası şâyân-ı münakaşadır. Çünkü bu kadar mühim olan nıkat müdafaasız bırakılacak olursa harbi daha evvelden tasmim eden bir devletin zaman-ı lâzımında vaz-ı yed etmesi bir emri tabiidir. Binaenaleyh bunların hodbehod seddine hak ve salâhiyeti olmamak ve bu meselede Cemiyet-i Akvama karşı mes'ul olmak şartıyla kemâkân Devlet-i Aliyyeye bırakılması en tabii ve ahsen bir çaredir.

İstanbul'un Devlet-i Aliyye payitahtı olarak kalması için bir çok esbâb ve hukuk-ı tarihiye mevcuttur. Binaenaleyh bu bâbda son dereceye kadar ısrar mecburiyetindeyiz. Ancak İstanbul'un kapılarında bir Bulgar veya Yunan hükûmeti bulunursa artık bu şehirde asayiş ve istirahat ümit etmek pek vâhi olur. Binaenaleyh ya Devlet-i Aliyyeye ekseriyet-i mutlakası nüfusu Islâm olan Trakya'da bir hudud-ı metine-i sevku'l-ceyşiye vermek veyahut Şarkî ve Garbî Trakya'dan mürekkeb bir hükûmet-i mümtaze-i İslâmiye teşkil etmek mecburiyeti vardır.

4) Ekseriyet-i mutlakası islâm olan ve aynı zamanda Rum ve Ermeni ekalliyetleriyle de meskûn bulunan Asya-yı Sugra vilâyetleri: İstanbul dahil olmak üzere Türk ve Kürt vilâyâtının tamamen Devlet-i Aliyye arasında bulunması lâzımeden ve icabat-ı madelettendir. Yalnız anâsır-ı Hıristiyaniye ekalliyetinin müddeiyatı muhtac-ı münakaşadır. Biz âtide bahsolunacak ve bir ecnebi devletin müzaharetine müstenit olacak bir idare-i muvakkate ile ekalliyetlerin serbesti-i inkişafları tamamıyla temin edilmek ve idare-i muvakkatenin hitamından sonra dahi devam etmek üzere beynimizde kalmalarına ez cân ü dil hahişger ve tarafgiriz. Ancak kendileri artık bizimle yaşamak istemezlerse düvel-i muazzama-i mütemeddinenin ekseriyeti İslâmiyeyi ekalliyetin idaresine verip mahvetmek gibi bir haksızlığı ihtiyar edeceğine ihtimâl veremez. Cihan-ı medeniye-

Levent Şahverdi Arşivi

tin vicdanına müracaat ederiz. Kırk sene kadar evvel Yunanistan'a ve Sırbistan'a terk edilen arazimizde bulunan ahali-i İslâmiyeden kaç aile kalmıştır; halbuki zulmü ile teşhir edilmek istenilen Türk idaresinde mevcut olan milyonlarca ahali-i Hıristiyaniye dâvasıdır ki şu sayfalardaki feryad-ı muhikkimizi a'mâk-ı kalbimizden koparıyor. Binaenaleyh Hukuk-ı müebbede-i tarihiyeye mâlik bir millet ve mezhep evlât ve erbabının bu asr-ı medeniyette helâkine mahal vermekten rical-i mütemeddine tevakki etsinler. Bu bâbda âti'l-beyan çare şâyân-ı tetkik ve teemmüldür: Balkan harbinden beri Yunanistan elinde kalan ahali-i İslâmiyenin aded-i nüfusu ve miktar-ı arazisi ile Asya-yı Sugra'daki Rumların aded-i nüfusu ve miktar-ı arazisi mukayese edilerek İslâm ve Hıristiyan beyninde bir nüfus ve arazi mübadelesi icrası (Bittabi bilâd-ı cesime-i ticariye müstesna) bade'l-harb devleteyn beyninde takarrür eylemiş olduğundan bu esas üzerine suret-i tesviye bulmak taht-ı imkândadır. Aynı muameleyi Ermenistan hakkında da tatbik edebilmek mümkündür. Ve hattâ daha pek kolaydır. Çünkü bir kısım Ermeninin biraz şarka ve Türk ve Kürd'ün biraz garba alınmasıyla mesele hallolunabilir. Yalnız her iki cihetin menabi ve meharic-i ticariye-i bahriyesi ve hudud-ı sevku'l-ceyşiyeleri keyfiyetin dahi tahdid-i hudut komisyonları vasıtasıyla bilâhare suret-i muhikka ve âdilânede nazar-ı dikkate alınması lâzımdır.

Manda meselesi ve netice: Devletin şu düçâr olduğu hal-i zucrette ve akvâm ve edyân-ı muhtelife beynindeki ihtilafat ve münafesat içinde alelhusus taht-ı tehdidinde bulunduğumuz zaruret-i maliye muvacehesinde bir idare-i salime teşkili pek kolay bir mesele olmadığı gibi düvel-i galibenin dahi alacaklarından harp zarar ve ziyanlarından ve bir çok imtiyazatından dolayı müteaddit hukuk dâvasında bulunmaları vesaire gibi sebeplerle her halde şu son zamanlarda "manda" lâfzı ile eda olunan bir müzaharet ve murakabe olmaksızın devletin temin-i hayatı kabil olamayacağına her bir sahib-i fikr-i selimce kanaat olunur. "Manda" tabirinin şümulü pek malûm değilse de saltanatın hakk-ı kaza ve temsilinin mahfuziyeti, "Manda" emrinin nüfuzu câri olmakla beraber kuvâ ve heyet-i teşriiyenin bekası, cemaatlerin serbesti-i inkişafı ve mezahip ve tedrisatın hürriyeti tanınması, devlet-i müzahire memurîninin kontrolü altında yerli memurların da külliyetle temşiyet-i umûr etmesi, milis tarzında olsun bir ordu teşkil edilmesi, mütekaidin ve erâmil hukukunun gözetilmesi gibi hususatın şurut-ı esasiyeden olması iktiza eder. Bir de mandater olan hükûmetin kontrolü kâfi görülerek her gûnâ kapitülâsyonun suret-i katiyyede ref'i de ehemm-i umûrdan ve iktiza-yı madelettendir. Ondan maada "manda"nın müddeti mübhem tabirat ile ifade edilmeyip behemehal 15-30 senelik muayyen ve mahdut bir müddete münhasır olması lâzımgelir. Arazi-i devletin müteaddit mandalara taksimi devletin inkisam-ı katisinden başka bir şey addolunamaz. Binaenaleyh Asya-yı Sugra şibh-i cezîresi (Trakya ve İstanbul ile beraber) ve Arabistan vilâyâtı hakkında bâlâda dermeyan olunan teklifin kabul ettirilmesi takdirinde vilâyât-ı mezkûrenin dahi muayyen ve kat'i bir müddet dahilinde bir tek mandaya tevdi olunması istikbal ve hayat-ı devleti kâfil

Levent Şahverdi Arşivi

yegâne suret-i haldir. Bu mandanın Avrupa düvel-i muazzamasından birine tevdii halinde bir çok muhasedatı tevlit edeceği gibi istikbalimiz için de hayırlı olmaz. Binaenaleyh bu umumî manda'nın Amerika hükûmetine tevdi olunması ensebdir. Anadolu'da baş gösteren ve bir çok teşevvüşat ve sefk-i dimaya sebebiyet vermesi müsteb'ad görülmeyen iğtişaşâtın önü alınması için bir an evvel âlem-i medeniyetin şu tedbire tevessül etmesi bir vazife-i insaniye olduğu gibi bu teşevvüşâtın tesiri ile izmihlal ve inhilâl-i katiden kurtulmak için bizim dahi bir an evvel bunu taleb etmekliğimiz ensebdir. Vaziyeti hazıra-i siyasiyeye göre Sivas Kongresinin dört devlet mümessilinden Amerika mandasını taleb etmesinin pek mühim bir fayda temin edeceği ve rekabet-i malûme kefesini lehimize mühim surette ağır bastıracağı teklif ve beyan olunur.

Lâyihanın esası ile ahvâl arasında münasebet yok. Lâyiha şu esasa göre yazılmış:

1 — Âlem-i medeniyet halimize acıyabilecek! Ümerâ-yı Arab'ın muhasedatından, Türkiye'deki iğtişaşın Türkiye'yi batırdığından bahsederek insaniyet hisleri uyandırılacak.

2 — Anadolu'da iğtişaş baş göstermiş, bu da kan dökmeye sebep olacakmış. Bunun için bir an evvel âlem-i medeniyetin, bu teşevvüşâtın tesiriyle izmihlâl ve inhilâl-i katiden kurtulmaklığımız, bir vazife-i insaniyesi imiş!

3 — Suriye ve Irak vilâyetlerinin bizden ayrılması Wilson prensiplerine muhalifmiş. Buralarını Macaristan kraliyeti derecesinde bir muhtariyetle zatı şâhâne hâkimiyetine tevdii veya rey-i âma müracaat olunması.

4 — Milis tarzında bir ordu teşkili imkânı tasavvur olunmak.

5 — Sivas Kongresi Amerika mandasını istiyoruz deyince memleketimizi paylaşarak, yer yer işgal eden İtilâf zümresinin derhal razı olarak memleketimizi tahliye ve sulhumuzu imzalayacaklarını kabul etmek.

Bu esaslara karşı içinde bulunduğumuz hakikî vaziyet şudur:

1 — Âlem-i medeniyet denilen varlık şu veya bu millete acır bir şefkat kümesi değildir. Bilâkis, millî menfaati için kendisi kadar müterakki ve medenî bir milleti dahi, gücü yettiği ve siyaseti müsaade ettiği gibi bel' eder. Harb-i Umumide aleyhlerine harbe girdiğimiz âlem-i medeniyet ise Türkiye'nin battığı günü mukaddes bayram yaparlar.

2 — Anadolu'da iğtişaş yoktur. Başlayan millî teşkilâttır. Bunun sebep olacağı izmihlâl değil istiklâl olacaktır. Bunun için geçen vakit lehimizedir. Bir an evvel âlem-i medeniyetten istimdad izmihlâlimizi mucip olabilir.

3 — Suriye ve Irak! Daha devri istibdadda bile bizden ayrılmak için bir çok cemiyetler teşkil ve Fransız ve İngilizleri Türklerden çok seven ve Harb-i Umumi'de aleyhimize düşmanlarla müşterek fenalıklar yapan bu mahlûklar, şimdi uzun senelerin hazırlıklarına inzimam eden istilâların demir pençeleri altında bizi isterler mi? Ve Türkler de mütarekeden sonra Adana, İzmir, İstanbul Elviye-i Selâse gibi öz millet toprakları işgal altında dururken hâlâ Suriye ve Irak'tan bahse yanaşır mı?

Levent Şahverdi Arşivi

4 — Terakkiyât-ı hazıra karşısında Milis ordusunun bilhassa bizim gibi fakir ve irfanı pek geri milletlerde imkânı var mı?

5 — Millî mukavemete karar vereceği yerde, Sivas Kongresi Amerika mandasını isteriz dese, aylarden beri ne zorluklar ve ne fedakârlıklarla hazırlanan millî teşkilât inhilâl ediverir. Diğer devletler de, mandaya milletin rızasını işitir ve milli cephenin bozulduğunu görünce, paralama ameliyatını Manda kelimesiyle kolayca yapabileceklerdir. Halbuki istiklâl aşkı hemen bütün ordu erkânını ve yer yer halkı sarmış ve bu aşkla Erzurum Kongresi'nden millet sadası fışkırmış. Balıkesir'de, Alaşehir'de de aynı sesler yükselmiş; şimdi Sivas'ta bütün bunların muhassalası ile millî kuvvet ebedî olarak izmihlâlden kendini kurtaracak ve istiklâline sahip bir devlet halinde yaşamak ümitleri hakikat haline münkalip olacaktı.

İşte Anadolu'da millî kuvvetler arasında milletin hürriyet ve saadeti için fiilen uğraşan gözlerin gördüğü bu hakikate mukabil, istilâ altında hür bir nefes alamayan en münevver ve en tecrübeli ve hamiyetli insanların zan ve vehimleri arasındaki fark... Bu lâyihayı teyiden İsmet Bey'in gönderdiği mektubu, İstanbul hükûmeti hakkında dahi faydalı malûmat olduğundan, aynen yazıyorum:

27 Ağustos 1335

Kardeşim Kâzımcığım;

Bundan evvel bir mektup yazmıştım, yakında, onu, daha almamışsındır. Bununla vaziyet hakkında biraz malûmat vermek istiyorum. Fakat hakkında senin bilmediğin var mıdır? Vaziyet şimdi Anadolu ahvâli demektir ki buralarda biz onu mübalâğalı işitiyoruz. Bir aralık Anadolu halkı ile İstanbul hükûmeti arasında nifak bulunmamasına pek ziyade ehemmiyet verdik. Daha Ferit Paşa Paris'te idi; hükûmet de az çok intibah göstermiş idi. Ali Kemal Bey o sırada çekildi. Harbiye Nezaretine de İzzet Paşa veya Fevzi Paşa gelecek gibi idi. Kabul etmediler. Sonra Ferit Paşa da geldi. Yeni hükûmetler teşekkül etti. Teşkilât-ı milliye hususunda Ferit Paşa, Ruhi, Ali Kemal Bey vesaire gayr-ı kabil-i telâfi adımlar attılar. Bugünkü yekdiğerine tamamen zıd ve hasım telakki hâsıl oldu. Fakat şimdiki Adil Bey - Süleyman Şefik Paşa hükûmeti bütün evvelkilerine ameli bir surette taş çıkarmaktadır. Adil Bey maatteessüf tamamen İngiliz düşüncelidir. Ahalide adem-i tasvib artıp, onlar da mevkilerinde herçibâdâbâd durmak fikrinde bulundukça... Tedricen sukut ettiklerine ve bugün İngiliz vesair ecânibin ayak takımlarının elinde bulunduklarına kanaatim vardır. Siyaseti bizde öteden beri iki yüzlülük, hilekârlık ve oyunculuk suretinde telakki ettiklerinin en yakın misal-i imtisalı Adil Bey ve Süleyman Şefik Paşalardır. Aydın'dakilere günde iki defa telgraf çeker, bunların namuslarına itimad ederek teslim-i nefis etmelerini teklif ederler. Geçende İzmir'den bir İngiliz zabiti gelmiş, Kuva-yı Milliye'nin taarruz etmemelerini taleb etmiş ise de o sırada demiş ki: "Biz bunların ellerinden silâhları alınsın demiyoruz. Dağılsınlar da demiyoruz. Çünkü böyle bir

Levent Şahverdi Arşivi

talebi icra etmek muhaldir. Yalnız taarruz etmesinler diyoruz," der. Hemen ertesi günü Adil Bey aynı nakaratı tekrar ediyor: "Biz bilâkis bunlardan istifade etmek fikrindeyiz ilh..." demek istediğim tamamen iki yüzlüdürler. Öteden beri tasmim ettikleri tebeddülâtı şimdi yapıyorlar. Yani kâmilen Ali Nadir Paşa arkadaşlarını getirip seciye erbabını ihraç etmek. Daha Nazım Paşa zamanında "Ferit Paşa bütün kumandanların tebeddülünü ve yerlerine tayin olunan zevatın esamisini mübeyyin bir cedveli bir gün meclis-i vükelâda okumuş" Nazım Paşa kabul etmemiş. Nazım Paşa epey salim işler görmüş. Meselâ bütün Harbiye Nazırları içinde bir Şûrâ-yı Askeri teşkiline samimi bir surette çalışmış yegâne nazırdır. Bütün bu nazırların hepsi, ilk şerâiti kabul edip nazır oluyorlar. Ondan sonra şerâite serfüru ağır geliyordu. Yalnız Süleyman Şefik Paşa aşk ile devam ediyor. Bakalım. Gelir gelmez bizleri tebdil etti. Şûra âzası kabul etmediler. Ahmet Rıza'yı falan tevkife kıyam ettiler. Fransızlar müdahale etmiş diyorlar, tevkif olunmadı. Şifreler için kolordulara yazdı. Kabul etmediler. Zabitan grev yaptılar ilh... şimdi kudemâdan yeni yapılan kadroların emniyet ve muhabbeti sayesinde temini mevki düşünüyorlar. Eğer Erzurum'a gidecek birini bulurlarsa seni de tebdil etmeyi düşündüklerinde zerre kadar şüphen yoktur tabii. Bu Süleyman Şefik Paşa, İzmir fecayiinden sonra bana müracaat etmiş "Memleket mahvoluyor, taksim ediyorlar... Anadolu'da kıyamdan başka çare yoktur. Konya havalisine gidelim... Şehzadelerden birini alıp o civara götürelim... Etrafına toplanalım. Sen de bu şehzadeye erkân-ı harb reisi ol" demişti. Ben kendisine öteden beri emniyet etmediğini için lâ ve neam bir cevap vermeksizin başımdan savmış idim. Şimdi bu adam bu marifetleri yapıyor... İstanbul'da emniyet-i nefs endişesi arttıkça Ferit Paşa her giden nazırın yerine daha aşağısını bulmakta devam edecektir. Bu mülâhaza da unutulmasın. Vaziyeti hariciyeye gelince Amerika Heyeti burada herkesle temas etmiş idi. Şimdi İstanbul'da belli başlı iki cereyan vardır. Amerika, İngiliz taraftarlığı. İngiliz taraftarını Hürriyet ve İtilâf, Türkçe *İstanbul* gazetesi, Adil Bey ilh... Mütebakisi Tevfik Paşa dahil olduğu halde Amerika muaveneti taraftarıdır. Evvelce Amerika'nın kabul etmesi pek şüpheli olduğu için İngilizler sakin idiler. Halbuki, tahmin hilâfına olarak, Amerika'da Türkiye'ye gelmek için temayül artmış, neşriyat başlamış olduğu için İngilizlerde de telâş artmış. İstanbul'da propagandaya başladılar. Taraftarlarını hükûmet ile beraber körüklüyorlar. İstanbul'un bazı mahallelerine beyannameler bile dağıtmışlar; 'İngilizleri isteriz' diye... İngilizlerin emeli bu esnada memlekette, Amerika heyetinin tahkikatını ve temayülâtını iptal edebilecek cereyanlar izhar ve ilân ettirmek, bu suretle bir defa Amerika işini suya düşürdükten sonra yine bildiklerini yapmaktır diye tahmin olunuyor. Korkuluyor ki bütün Asya'yı eline geçirmiş olan İngilizler, yegâne kabiliyet-i harbiye ve ihtilâliyesi olan Türkiye'yi elinde bulundurarak tamamen çürütüp mahvetmek isteyeceklerdir. Eğer Amerika'nın gelmesi suya düşerse İngilizler için bugünkü taksim vaziyetini tevsi etmekten başka yapılacak bir şey yok gibidir ki, İngilizlere diğerleri bu hususta muavenet edecekler, muhalefet etmeyeceklerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faidesi olacaktır deniliyor ki ben de tamamıyla bu kanaatteyim. Bütün memleketi parçalamadan bir Amerikanın murakabesine tevdi etmek, yaşayabilmek için yegâne ehven çare gibidir. Fakat bugün için bu kanaatin kıymeti onun izharındadır. Avrupa'nın Amerika'nın pazarlık ettikleri bir zamanda Amerika lehine bir koz göstermektedir. Sen Erzurum'a giderken bana "Korkuyorum ki seni bir şeye karıştıracaklar" demiştim. Evimden dışarı çıkmadım ve hiç bir şeye karışmadım.[57] Fakat muhitim karıştı. Ben karışmadım da ne oldu. Hiç. Sekiz ay evimde oturduktan sonra bir gün çağırdılar. Şûrâ-yı Askerî teşkil ettiklerini ve beni de oraya tayin ettiklerini bildirdiler. Bir hafta sonra affettiklerini söylediler. Kim istemişti, sonra ne sebeple affettiler; bilen ve söyleyen yoktur. "Anadolu'ya silâh ve cephane giderse ben gönderirmişim, hep ben idare edermişim" Adil Bey'in kanaati bu. Merkumun her bildiği işte böyle ise vay milletin başına. Dahili nifak, hükûmetle millet arasındaki iftirak, en soysuz en alçak kısmının idare başında bulunması gibi ahvâlin memleketi daha nice felâketlere götüreceğine şüphe yoktur. Fakat erbâb-ı namus için hiçbir çare burada yok. Anadolu'da anarşi günden güne artıyor. Hükûmetsizlik hergün daha ziyade tebarüz ediyor. Bu hâl yalnız başına azim bir felâkettir. En muktedir hükûmetler, en temiz insanlar bu anarşiyi senelerce tedaviye ve mahvolan nüfuz-ı hükûmeti iadeye teşebbüs etseler muvaffakiyetleri şüphelidir. Bilâkis tutulan sâkim yolun inad ve ısrar ile takibinden mütevellit netayic bakalım ne olacaktır. İşte biz evimizde, hiçbir kimse ve hiçbir şeyle alâkadar olmaksızın (Hükûmetin kanaatine rağmen) ahvâli böyle teessürle görüyoruz. Dilhûn oluyoruz. Duadan başka elimizden bir şey gelmez. Malatyalılar bana Malatya meb'usluğunu teklif ediyorlar. Sen ne dersin. Gözlerinden öperim, seni bağrıma basarım sevgili kardeşim Kâzımcığım.

İsmet

Rauf Bey'in gözlerinden öperim. Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey bugünlerde Kastamonu'ya geliyorlarmış diyorlar.

İsmet Bey'in bu mektubu 1 Haziran mektubu gibi İstanbul'u olduğu gibi tasvir etmiş ise de Anadolu hakkında hiç isabet-i nazarı yok. Anadolu'da şûrişten, anarşiden ve neticesi azim felâketten bahsediyor. Halbuki dört kolordu arasındaki irtibat ve samimiyet ve Kuva-yı Milliye ile vahdet-i hareket bilâkis iyi bir vaziyete doğru gidiyor. Anadolu'daki asayiş belki her zamankinden iyi bir haldedir.

İsmet'in ahvâl-i ruhiyesi kavi iradeye teslimiyet olduğunu bildiğim ve İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile hükûmet teşkili hakkında bir cereyana

57 Benim korktuğum olmuş. İsmet Amerika mandası taraftarları tarafından lâzımı kadar bir şeye karışmış. Bunu üst cümlede yazmakla beraber, halâ bir şeye karışmadım diyecek kadar sâf bulunuyor. Karıştığı için de Kuva-yı Milliyemizin istikametini tebdile çalışmak gibi bir fenalık olduğunu fark edemiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

kapılmış olduğunu gördüğüm içindir ki, İstanbul'dan ayrılırken, bana olan büyük itimadına istinat ederek "Bu dava silahla hallolacak. Korkuyorum ki seni münasebetsiz bir işe karıştıracaklar" demiştim. İsmet mektubunu 27 Ağustos'ta yazmış.

Bu tarihte Erzurum Kongresi beyannamesinden de haberdar iken şunun bunun tarafından hazırlanan Amerika mandası cereyanına mükemmelen karışmış ve mütalaatıyla da bana tesire çalışıyor. Yalnız onun yazmadığı mühim bir nokta var. O da, İzzet Paşa'dan hiç bahsetmeyerek, Tevfik Paşa ve mütebakisi, diyor. Halbuki İzzet Paşa lâyihasını Saffet Beyle o gönderiyor ve o takip ediyor. Bunun sebebi, ara sıra ahvâl-i ruhiyeden bahsederken, kendinin zayıf olan rastgele uysal olmasını tenkid ettiğimden mektubunda İzzet Paşa'nın tesiri altında görülmemek için bu isimden bahsetmiyor.[58] İsmet

58 İsmet Sivas Kongresi mukarreratına vâkıf olduktan sonra dahi bu Amerika mandası lâyihasını benden bir tekdir alıncaya kadar takipte devam etmiştir; yahut İzzet Paşa kendisine nafiz bulunduğundan devam ettirilmiştir. Bu mühim meseleyi aynı bahiste mütalaa için buraya kaydediyorum: Sivas Kongresinden iki ay sonra Sivas'ta Heyet-i Temsiliyece bir ictima akdiyle burada kısmen Heyet-i Temsiliyeye dahil kumandanlar, kısmen dahil olmayanlar da bulunarak meclis-i millinin nerede toplanması muvafıktır ve kat'i harekete ne zaman ve ne tarzda geçeceğiz diye karar verilmişti. Bahsinde gelecektir. Bu ictima Teşrinisani ortasından nihayetine kadar devam etmişti. Kânunievvel'in birinde ben Sivas'tan hareket ettim. 9 Kânunievvel'de Erzurum'a geldim. Ben yolda iken 6 Kânunievvel'de Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da kolordu kumandanlığına şu şifreyi yazıyor:

Sivas:
4/12/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

İstanbul'da Miralay İsmet Bey'den alınan şifrede mezûnen Erzurum'a gelmiş olan Erkân-ı Harp Binbaşı Saffet Bey'in bir lâyiha getirdiği ve bunun telgrafla Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmiş olduğundan bahsolunmaktadır. Heyet-i Temsiliye'ye fi'l-hakika buna dair iş'ârât-ı vâkıa olmamasını ve ne suretle idi iş'ârını rica ederiz. (Mustafa Kemal).

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Vekilim Miralay Manastırlı Kâzım Bey de "Bu İzzet Paşa lâyihası idi. Arz edilmişti. Fakat dosyalar Kâzım Karabekir Paşa'da olduğundan avdetinde malûmat daha ziyade teyid ve teşrih olunacaktır" cevabını vermiş. Benim Erzurum'a muvasalatımda sual ve cevabı gösterdi. Hiç cevap vermeyelim dedim. Onlar bir daha sorarsa ben yazarım. Gerek Sivas Kongresi'nin ve gerekse bizim yeni verdiğimiz kararlarla bu lâyihanın zerre münasebeti yok. Benim de artık manda muhaberesine tahammülüm yok. Lâyiha nasılsa gitmemiş!.. Aradan bir aya yakın zaman geçti. Artık meclis-i meb'usan İstanbul'da tutmak hazırlıkları oluyordu. Bolşeviklerin muvaffakiyet haberleri de geliyordu. 31 Kânunievvel'de İsmet Bey'den şu şifreli telgrafnameyi aldım:

Deraliye
29/12/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Heyet-i Temsiliyeye hasbe'l-icab çektiğim bir telgrafname ile aldığım cevabın suretlerini zirde arz ediyorum. Lâyihanın size getirildiği, sizin vasıtanızla isâl olunduğu malûm olup Heyet-i Temsiliye'nin mütalaasını bilmek de lâzım olduğundan müstacelen bu hususta tavassut buyurulması rica olunur.

Miralay
İsmet

Levent Şahverdi Arşivi

mektubunda pek mühim bir şeye daha temas ediyor diyor ki: "İstanbul'da emniyet-i nefs endişesi arttıkça Ferit Paşa her giden nazırın yerine daha aşağısını bulmakta devam edecektir. Bu mülâhaza da unutulmasın." Bunu daha

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Mahsustur

Binbaşı Saffet Bey mezunen Erzurum'a giderken bir lâyiha sureti götürmüş idi. Bu lâyiha Erzurum'dan Heyet-i Temsiliye'ye telgrafla verilerek nezdi âlilerinde malûmat hâsıl edilmiştir. Lâyihadaki esasat Heyet-i Temsiliye'ce kabul olunmuş mudur?" Bu hutût-ı umumiye dahilinde icabında müdavele-i efkâr etmekte mahzur var mıdır?
C. Suret-i katiyyede Saffet Bey'in Erzurum'a getirdiği İzzet Paşa lâyihası bize gelmemiştir.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Mevki Müstahkem Kumandanı Miralay
Şevket

Manda meselesi için artık münakaşa edilecek iş kalmamıştı. Daha 25 Eylül'de Erzurum'a gelen Amerikalı General Harbord'a bu bâbda söylenmesi icab edenleri söyledim. Sivas'ta da suret-i kat'iyyede mücadeleye karar vermiştik. İsmet Bey'e ve Heyet-i Temsiliye'ye 336 senesinin ilk hayırlı şifresi olarak şunu yazdım:

Erzurum:
1/1/1336

Heyet-i Temsiliyeye İsmet Bey'e yazdığım şifreyi aynen arz ediyorum:
İstanbul Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket Bey'e

İsmet Bey'e:
İzzet Paşa lâyihasının hutut-ı esasiye ve mevâdd-ı asliyesini daha Saffet Bey burada iken 9/9/1335 tarihiyle M. Kemal Paşa hazretlerine yazmıştım. Kendilerine bunu sordum. Eğer bulamazlarsa tekrar ve aynen yazacağım. Yalnız büyüklerimiz Sivas Kongresi'nde milletin verdiği kararı da bu lâyiha ile karşılaştırsınlar. Lâyiha Arabistan'ın şekl-i idaresi, Türkiye'nin mandası gibi mesaili muhtevi. Bunlar ise kongre kararında sarihtir. Millet müttefikan kararını vermiş iken zâti bir lâyihadaki esasatı münakaşa veya kabule Heyet-i Temsiliye salâhiyettar değildir. Geçende Çürüksulu Mahmut Paşa da hâlâ Ermenilere arazi vererek tashih-i hudûttan bahsediyordu. Bittabi fena bir vaziyette kaldı. Erzurum ve Sivas Kongreleri kararını büyük zevat gayet esaslı okumalıdır. Arabistan'ı parçalatmayacağım diye sabık kabine dahi Türk milletini boyunduruğa koyuyor. Ve Kürdistan'ı ayırmayı kabul ediyordu. Kongreler bu hususu pek esaslı düşündü ve Arabistan'ı dahi toptan bizimle beraber yutmak isteyen harici eli gördü. İstirhamım şu ki Sivas Kongresi mukarreratında Türk'ü Kürd'ü müttehittir. Yeniden aykırı karar gayr-i mümkündür Konuşulacak mesail kongre mukarreratı üzerinde olmalıdır. Bu hususta dikkat ve tavassutu pek rica ederim.

Kâzım Karabekir

Artık mandayı kesip atmıştım! Saffet Bey şimdi İstanbul'da. O da mektupla "bu lâyihayı gönderdikti, bu ne iştir" diye bana yazıyordu. Kimsenin kızmaması için, yaptığımı hatırımda mahfuz bırakarak, göndermediğimi ifşa etmedim.
7 Kânunisani'de Heyet-i Temsiliye'den şu cevabı aldım:

Ankara:
6/1/1336

Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hz.

C: 1/1/1336 İsmet Bey'e mezkûr lâyiha hakkında itâ buyurulan cevap pek musip ve muvafık görülmüştür. Arz-ı teşekkür ederiz.
Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandanı
Mahmut

Üç gün sonra da Bolşeviklerin Odesa'yı zaptı ve İstanbul'daki Amerika gemilerinin Amerika'ya avdet emrini aldıkları haberi geldi. Bundan iki gün sonra yani 12 Kânunisanide İstanbul'da Meclis-i Meb'usan açıldı. Bu işten zannederim en ziyade üzülen ben olduğum için mandanın mürd olmasından da en ziyade sevinen bendim.

Levent Şahverdi Arşivi

evvel gördük. Bu bir mülâhaza değil bir maraz-ı ruhiyedir. Her müstebit ruh, her haris dimağ bu maraz-ı ruhiyeden kendini kurtaramaz. Tarih-i siyasî her millette bu kabil hükümdarları, başvekilleri ve encamlarını kaydetmiştir. Bizim de millî kabiliyetimizin inkişafına kadar bu hastalıkla malûl başların belâsını çekeceğimiz tabiidir.

4 Eylül'de gelen İstanbul malûmatı: İstanbul Hükûmeti Topçu ve Süvari Müfettişlikleri ve Akdeniz mevki-i müstahkem kumandanlığı lâğvedilmiş, İstanbul'da Onuncu Fırka Kumandanı Kemal Bey, Onikinci Kolordu (Konya) kumandanı Selahattin Bey Harbiye Dairesi Müdürlüğüne -kararımıza muhalif olarak- gitmiş.

Sivas Kongresi Açılıyor

5 Eylül'de Sivas'ta Heyeti Temsiliye'den Kongrenin açıldığı hakkında şu şifre geldi:

Sivas:
4-5/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Bugün 4/9/1335 Sivas Kongresi üç sonrada bilutfihi tealâ küşad olarak riyasete Mustafa Kemal Paşa, riyaset-i saniyeye Rauf Bey ve İsmail Fazıl Paşa intihab olunmuş ve müzakerât başlamıştır. Heyet-i merkeziyelere malûmat itâsı mercudur. Heyet-i Temsiliye

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Şu cevabı yazdım ve gelen malûmatla birlikte bütün şark mıntıkasına tamim ettim:

Erzurum
5-6/9/1335

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığına

1- İşbu telgrafname-i acizinin Sivas Kongresine takdim buyurulmasını rica ederim: Büyük felâketler karşısında vatan ve milletin felâh-ı mes'udu gibi mukaddes bir gaye ile mücehhez olan Umum Anadolu Millî kongresinin mübeccel bir günde küşadını takdis eylerim. Anadolu'nun ve bilâ-istisna bütün milletin tamamıyla meşru ve hürmete şayan olan seda-yı mevcudiyetle âmâl-i mukaddesesini tabii olarak büyük ümitlerle takip eyleyen ordumuz, vatanın nuru necatını Cenâb-ı Hakkın lütuf ve kereminden ve bu kudret-i ezeliyeye daima dindarane merbut bulunan milletimizin azim ve iradesinden temennî eyler.

2- Sivas'ta 3. Kolordu Kumandalığına, berâ-yı malûmat civar kolordulara bildirilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

17 Ağustos tarihli *Le Temps* gazetesinden İran hakkında malûmat: "İngilizlerle İran hükûmeti arasında bir itilâfname akid olunmuştur. Bu itilâfnamede Fransa'yı endişenâk eden mesele-i ticariye değildir. 1907 de Rus-İngiliz itilâfnamesi de İran'ın istiklâl ve tamamiyetine riayet etmeyi mütekabilen taahhüt etmişti. Aynı istiklâl ve tamamiyet kelimelerinin yalnız itilâfnamede dahi istimâl olunmasına nazaran onlara da 1918 senesinde 1907 senesindekinden başka bir mâna vermenin müşkül olduğu takdir edilir. Siyaseten Avrupa'da itilâfnamenin muhteviyatı tamamen malûm olmadığı halde dahi İran'ın istiklâline bir darbe teşkil ettiği suhuletle anlaşılır" diyerek uzun mütalaalardan sonra: "Biz Wilson prensiplerine sadakatimizi muhafaza ediyoruz. Sulhün muhafazası için yegâne çare bu prensiplere sadık kalmaktır." diyor... Göz önünde, dünyanın en eski ve en asıl bir kavmi olan Türkleri taksim ederken, İran hakkında Wilson prensiplerinden bahsetmek ne müstekreh maskaralık! Menfaatlerine gelen yerde insaniyet (!) prensiplerini -fiilen yan tarafta ayaklar altına almışken- lafzen telaffuzdan biz Türkler hakikaten utanırız. Çok defa çektiğimiz de harice karşı asalet-i ruhiyemizle hareket etmektendir.

Elaziz Valisi Ali Galip'in Sivas Kongresi'ni Basmak ve Dağıtmak Teşebbüsü

Onüçüncü kolordudan aldığım âtideki mühim malûmattan Malatya'da bazı teşebbüsler görülüyordu. Elaziz Valisinden sormakla beraber, mahallinden de tahkikata başladım. "Bedirhani ailesinden Celâdet ve Kâmuran ile Diyarbakırlı Cemil Paşa ailesinden ve firarilerden Ekrem namındaki üç şahsın silâhlı Kürtler muhafazasında ve vaktiyle Diyarbakır vilâyetinde aleyhimize propagandalar yapan İngiliz Binbaşı Noel refakatinde olarak Elbistan ve Arga üzerlerinden 3 Eylül'de Malatya'ya geldikleri ve mutasarrıfla belediye reisi tarafından istikbal edildikleri; Binbaşı Noel'in Türk, Ermeni ve Kürt nüfusunu tetkik etmek üzere hükûmet-i merkeziyenin müsaadesiyle dolaştıklarını söylediği ve fakat yeddinde vesikası olmadığı, Malatya'daki süvari alayının mevcudunun azlığı dolayısıyla bunların derdestine cesaret edemediği, bunların derhal tevkif ve mutasarrıfın azli için İstanbul'a müracaat ettiği"ni 13. Kolordu bildirmişti. Bunu 6 Eylül'de Sivas Kongresine bildirdim. Elaziz Valisi Ali Galip Bey'in cevap vermediğini, bilâkis ale'd-devam, muzır ve cereyan-ı millîye muhalif telgrafları Babıâli'ye çektiğini de öğrendim. Bunu da Sivas Kongresine bildirdim. İhtiyaten Mamahatun'daki Süvari alayına da hazırlık emri verdim. Celâdet ve Kâmuran'ın Kürtlük propagandası için geldiklerini daha evvelden haber almıştım. Fakat şimdiye kadar aldığım malûmattan Kürtlük kıyamı gayr-i muhtemeldi. Mevzii bir hâdise yapabilirdi. Sonradan anlaşıldı ki bu, Sivas Kongresi'ni basmak hazırlığı imiş.[59]

59 Elaziz Valisi Ali Galip hainî Sivas Kongresi'ni basmak için hazırlık yapıyormuş. Benim verdiğim malûmat üzerine Sivas'ta hainane muhaberatı ele geçirilmiş. On Eylül'den sonra tafsilât gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

6 Eylül'de Sivas Kongresi'ne İstanbul hükûmetinin şimdiye kadar yaptığı fenalıklar hakkında hazırladığımız muhtırayı yazdım. Yedi sekiz aylık bir hülâsa olduğundan aynen kaydediyorum:

Erzurum:
6/9/1335

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığına

Şifre: Zata mahsustur.

Heyet-i Temsiliyeye: Mütarekeden sonra hükûmet-i merkeziyeyi teşkil eden zümrelerin ve nazırların muvazene-i devleti ve hukuk ve haysiyet-i milleti pek fena bir surette bozan çürük ve perişan siyasetlerinin muhtelif tarihlerdeki acı numunelerini suret-i umumiyede gösteren bir muhtırayı icmalen zîre nakleyledim. Hatıra gelmeyen daha bazı mevad olabilir. Bunu mahza Sivas'taki umumî ve millî kongre heyet-i muhteremesini tenvir maksadıyla arz ediyorum. Heyet-i müşarünileyhâya takdim ve inba buyurulmasını hassaten rica ederim.

Erzurum:
6/9/1335

Sabık kabinelerin cürümleri

1- Millete itimad etmemek, millete istinad etmemek kanun-ı esasiye tecavüz ile millet meclisinin feshinden beri yedi sekiz ay geçtiği halde millet meclisini toplamamak.

2- Seda-yı milleti boğmak; düşman âmaline karşı münhasıran tevekkül ve teslimiyet politikası takip ile memleketin bazı aksamını peyderpey istilâya uğratmak.

3- Kudret-i milliyeyi külliyen inkâr ile beraber bunu ecanibe ve düşmanlarımıza daima akîm ve ma'dûm bir şekilde göstererek ecânibin vatan ve millet aleyhinde elîm kanaatlerine ve fena kararlarına saik olmak.

4- Milletin ruhundan doğan ve meşru ve kanunî olan millî cereyanı ve teşkilâtını dağıtmak, muhaberatını ve revabıtını men etmek.

5- Devletin hakk-ı kazasını ve milletin hukuk-ı istiklâlini ecnebilerin elinde bâziçe kılmak ve buna daima müsait ve bi'l-fiil müzahir bulunmak.

6- Mütarekeden beri dokuz hükûmet ve on bir Harbiye Nazırı mevkie gelmiş, hükûmetlerin her biri âdeta müsabaka edercesine biri diğerinden daha âciz ve ihmalkâr bir yol takip etmiş ve her nazırı vatan ve millete bîmuhaba birer rahne açarak âdeta gayr-i mes'ul ve bilâhare millete hesap verilmeyecek imişcesine hareket etmiş ve nihayet düşmanlarımızın bu kadar elîm şekillerde aleyhimize musallat olmalarını teshil ve ihzar eylemiştir.

7- Milletin âmâl ve gaye-i mukaddesesini red ve tezyif ile beraber zât-ı akdes-i padişahiyi iğfal ile milletin talep ve tâbi olduğu tarik-i felâh ve necâttan haberdar etmemek ve iradat-ı seniye-i hazret-i padişahiyi suistimâl etmek.

Levent Şahverdi Arşivi

8- Orduya itimad etmemek ve bütün Harb-i Umumî müddetince pek mazbut ve mücerreb fedakâr genç kumandanları birer birer ordunun başından ve bilhassa en mühim zamanlarda milletin sine-i hizmetinden çekerek kahr ve iptallerine delâlet etmek ve bilâkis Ali Nadir Paşa gibi metrûk ve ordu ile milletin haysiyetini payimal eden âciz ve mütevekkil bedbahtları bi'l-iltizam ve ale'd-devam kumanda ve riyaset makamlarına getirerek hayat ve mevcudiyet-i resmiye-i devleti kasden mefluc bir halde tutmak ve bu suretle devletin inkırazını teshil ve ihzar eylemek.

9- Vesaik-i sahiha ile teeyyüt ettiği üzere makamat-ı askeriyenin ve namuskâr kumandanların mahrem ve şifreli muhaberatını çaldırmak için Telgraf Müdür-i Umumisini salâhiyettar kılmak gibi en hassas ve tehlikeli zamanlarda ordunun haysiyetini su-i istimal ve emniyetini selbetmek.

10- Vatanın âkıbetinden mes'ul büyük kumandanları ve ricâl-i müteallika-i devleti dahilî ve haricî siyasetten hiçbir vechile haberdar etmeyip daima zulmette bırakmak.

11- Memleket dahilinde katiyyen eseri olmadığı halde iğtişaşın mevcudiyetini kabul ve ajanslarla neşrederek bu suretle Mütarekenin 7. maddesi mucibince daha bazı aksâm-ı vatanın dahi işgal-i ecnebi altına alınması için kabil-i red ve itiraz olmayacak surette vesika vermek.

12- Ordu ve devletin tarihte ve hiçbir devirde görülmediği üzere kumanda makamlarının şifre muhaberatını ref ile esrâr-ı askeriyeyi fâş etmek gibi ancak düşmanlarımızın menfaatine kaydolunan bir hâdise-i müessifeyi emir vermek suretiyle ikâa tasaddi etmek.

13- Hiç lüzum ve ihtiyaç olmadığı halde devlet hazinesinin tamamıyla boşaldığı bir sırada gayr-i meşru ve maatteessüf tamamıyla mütehakkik bazı gizli emelleri neşir ve idare maksadıyla ve câli ünvanlar ile bir takım metrûk ve kıymetsiz kimseleri Anadolu'ya teftiş heyetleri namı ile göndererek, hem hazine-i devleti ızrar hem de işbu gizli hareket ile milletin ruh ve âmâline mugayir ve hakikatte ise bir kaç satılmış dinsiz ve vatansızın tesir ve ifsadatıyla bazı ricâl-i safdilânenin terviç ve tedvir ettiği harekât-ı idare etmek suretiyle hukuk-ı âliye-i devlet ve milleti ihlâl etmek.

14- Münhasıran vatan ve milletin hâlâs ve selâmetine ma'tuf bir gaye-i diniye ve vataniye takib eden Erzurum ve Sivas Umumî ve Millî Kongrelerinin dağılması ve alâkadarânın tevkif edilmesi gibi esasen muta' olmayan emirleri veren ve namus ve mevcudiyet-i milliyeyi darbeleyen hükûmet-i merkeziyenin bilâkis payitaht-ı saltanatta gözü önünde ve bir kısm-ı vatanımızla namusumuzun heder edilmesini istihdaf eyleyen meşhur Ermeni kongresinin in'ikadını terviç ve beyannamelerini matbuatla neşre müsaade etmesi ve bununla da izzet-i nefs-i milliyi bi'l-külliye cerihadar ederek düşmanlarımıza müzaheret etmesi.

15- Devletin teşkilât-ı esasiyesinden olan ordu müfettişliklerinin ve keza şûrâ-yı askerînin sırf istibdad-ı mutlakı ele almak ve bu suretle makasıd-ı menfureyi bilâ-murakabe icra için bilumum hükûmatta dahi müdafaa-i memleket vazife-i âliyesiyle mükellef teşkilât ve hayatı devletin mihveri olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesini bile haberdar etmeksizin ilga

Levent Şahverdi Arşivi

etmek ve Şûranın lâğvını müteakip Harb-i umumide ef'al ve faziletlerile makamlarının ehilleri olduğunu gösteren erkân ve ümera-yı askeriyeyi ihmal ederek ve bir taraftan -binlerce erkân ve ümera ve zabitan tekaüt edilmesi lâzım geldiği bir sırada tekaütlükleri makul ve kanunî esbâb-ı adile-i askeriyeye istinad eden (haklarını bir heyet-i âliye-i askeriye muvacehesinde) isbata muhtaç bulunan 81 erkân, ümera ve zabiti tekrar hizmeti muvazzafaya almak.

16- Her devlet tayyarelerle posta muamelâtını tanzim ederken her türlü paket nakliyatını men ile yavaş yavaş milletin posta muhaberatını dahi imha esasını kabul etmek.

17- Cereyan-ı milliye taraftar zannoluhan vali, kumandan ve zevat-ı saireyi tevkif ve tahkir etmek.

18- İstiklâl ve mevcudiyeti milliyeyi ifna edecek bir siyaset takip ve bununla padişahı iğfal ve milletten gizleyerek bir cemiyetçi kalile teşkil ve bunu enzar-ı ecanipte millet mümessilleri diye göstermeye çalışmak ve bu suretle milleti âni emrivakiler karşısında bulundurmak.

19- Ferit Paşa her nazırın yerine daha aşağısını intihap etmekle hükûmet ve milleti efkâr-ı umumiyede lekelemesi ve küçültmesi.

20- Memleketin nigehbanı hakikî ve meşrû olan ordu mevcut iken ve memlekette bu kuvve-i icraiye-i meşruanın gayri hiçbir kuvve-i hafiyenin hâkim olması lâzıme-i hükûmetten bulunurken azaları acz ve meskenetlerine mebni ordudan ihraç edilmiş olan ve nigehban-ı askerî namıyla teşekkül eden ve esas ordunun ruhu inzibatını darbelemeye ma'tuf bulunan bir cemiyeti derhal imha yerine bilakis himayet ve sahabet eylemek.

Van Valisi Mithat Bey'in mahrem olarak verdiği malûmat: "Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin harekâtını, zât-ı şâhâne ile saltanat aleyhinde göstermek suretiyle padişahı evhâma sevkettikleri muhakkaktır. Herhangi bir vesile ile gerek Mustafa Kemal Paşa ve gerekse Sivas Kongresi lisanından makam-ı saltanat ve hilâfetin masuniyeti hakkındaki teminat sırasında zât-ı hümâyûnlarından bilhassa bahsolunursa, hem hüsn-i tesir eder, hem de politikacı esâfilin manevralarının su-i niyetten ibaret olduğu kat'î surette teeyyüd eyler. Anadolu'dan göreceği teminat üzerine padişahın Ferit Paşa'yı da terk etmesi melhuzdur." Bunu 8 Eylül'de Heyet-i Temsiliye'ye bildirdim. Ayrıca mühim olan şu şifreyi de yazdım:

Erzurum
9/9/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliye'ye : Van valisinden alınan malûmat-ı müteferrika meyanında vaktiyle Amerikalı Doktor Sher tarafından teklif ve o zaman Dahiliye Nazırı Ali Kemal tarafından bi'l-kabul Paris'teki Sadrazama tavsiye edilmiş ve Vilâyât-ı Şarkiyyeden Erzurum, Van, Bitlis vilâyetlerinin Ermenistan'la Türkiye arasında ve Amerika jandarmasının hâkimiyet per-

Levent Şahverdi Arşivi

desi altında bitaraf bir mıntıka olarak tesisini istihdaf eden projenin elan hükûmet-i hazıra ricaline mülâyim gelmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu teklifin tatbiki halinde bilâhare Rumeli-i Şarkî âkıbetine uğrayacağı bedihî olan bu tarz-ı hal hakkında dahi müteyakkız bulunmak lüzumu nazar-ı dikkat-i âlilerine arz olunur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Esasen Sivas Kongresinin böyle bir karar vermeye hakkı yoktu. Erzurum Kongresi Şark vaziyeti hakkında millî kararı tesbit etmişti. Fakat Amerika heyeti namına Sivas'a Mister Brown'un gelmesi, Amerika mandasına taraftar arkadaşların da bulunması dolayısıyla böyle bir projeden Heyet-i Temsiliye'nin haberdar olmasını faideli buldum. Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa 8 /9 Ağustos gecesi Batum'da Ardahan kışlasındaki İngiliz hapishanesinden firar etmişti. Oltu mıntıkasında Urucun'a gelmiş, bana 9 Eylül 1335 tarihiyle âtideki teklifi yazıyor. 10 Eylül'de aldım:

Erzurum:
9/9/1335

Kâzım Paşa Hazretlerine

Elviye-i Selâse'nin Ermeni ve Gürcü hükûmetleri elinden tahlisi ve cumhuriyet şeklinde idaresinin temini kabildir. Bunun için evvelce Ermeniler tarafından işgal edilip tahliye edilmeye başlanan Ardanuç, Şavşat, Artvin, Acara, Çoruh'un Ermenilerle Gürcülerden evvel tarafımızdan işgal edilmesi lâzımdır. Bu yerlerin Gürcüler tarafından işgaline İngilizler muvafakat etmiş gibidirler. Mezkûr mıntıkalarda Gürcüler vasıtasıyla propaganda yapılmakta ise de bir kaç Bey ve hoca ile pek cüz'i ahaliden maadası hıristiyan Gürcüler tarafından tebdil-i din ettirileceklerine kanaatleri olduğundan muhalif vaziyettedirler. Ahalinin yegâne ümitleri Osmanlı hükûmetinin avdetindedir. Fikrimce yüzer mevcutlu iki bölük asker ahali-i mezkûrenin elde edilmesine kâfidir. Onlar harice karşı eski Elviye-i Selâse muhacirlerinden bir takım gönüllüler ve Erzurumluların muaveneti şeklinde gösterilebilir. Şekl-i siyasiye gelince: Üç İl cumhuriyeti tesis ve ayrı bir bayrak kabul olunur. Cumhuriyet ahalisinin İstanbul'da sakin münasip zevatın iştirâkiyle yeni hükûmet tesisi, hariciye ve dahiliyesinin temini de mümkün olur. Cumhuriyetin idame-i hayatı için lâzım olan parayı Azerbaycan ve hal-i hazır teşkilâtı için bir miktar asker ve elbisesi ile cephaneyi, çavuş, onbaşı, zabiti de Erzurum temin eder. Burada hemen bir zabit ve küçük zabit mektebi açarak iki ayda talebe yetiştirmek ve bir ordu da tensik etmek kabildir. Bu cumhuriyet diğer Kafkas cumhuriyetleri gibi hayatını müdafaa ve temin için çalışmak hakkını iddia eder. Bu halde Erzurum'un Ermeni beliyesine karşı siperi olur. Vilâyât-ı Selâse'nin müdafaasına karar verilmişse buraya muavenet icrası menfaatimiz icabatındandır. Herhalde henüz boş olan yerlerin sür'atle işgali lâzımdır. Aksi halde muvaffakiyet Gürcülere intikal eder. Fazla izahat vermek üzere mutlak zat-ı âliniz veya

Levent Şahverdi Arşivi

diğer salâhiyettar bir zatın hududa kadar hemen teşrifi ve Erzurum'a doğru bir telefon hattıyla rabtını burası taahhüt ediyor. Mümanaat edilmemesi için lâzım gelenlere emir itâsı mercûdur.

Nuri

10 ve 12 Eylül tarihli şifrelerinde de, muntazam Ermeni kıtalarının Bardız vadisine inerek bir kaç köy tahrip ettiğini, teklifi kabul olunmayacaksa Azerbaycan'a gitmek istediğini bildiriyor. Bu tarihlerde ise, aşağıda görüleceği üzere, Sivas Kongresi'yle İstanbul hükûmeti arasında mücadele başlamış, bir taraftan da Elaziz Valisi Ali Galip'in ihanetine karşı tedbirlerle uğraşılmaya başlanmış ve daha mühim olmak üzere de Erzurum Kongresi murahhaslarının Sivas Kongresi mukarreratına karşı itirazları yükselmişti. Sabahlara kadar düşünmek, makine başında muhabereler, münakaşalar istirahate vakit bırakmıyordu. Nuri Paşa'nın 334 senesi Azerbaycan Vali Umumiliğine hükûmet tarafından gönderilmesi dolayısıyla orada askerî ve siyasî pek mühim vaziyetlerle karşılaşmış bulunması ve âhiren de İngiliz mahpushanesinden firarla "Üç İl Cumhuriyeti tesis ve ayrı bir bayrak kabulü ve mahallinde bir ordu tensiki" gibi mühim bir teklifini de harita üzerinden tetkik ile bu teklifin faide ve mahzurları ve hangi menbadan ne maksatla çıkarılmış olabileceği ihtimallerini de düşünmek için bir vakit ayırmaya mecbur oldum. Ahıska mıntıkasından çekilirken 3. Fırka kumandanı Halit Bey de Gürcülere karşı aynı tarzda halkın mukavemetine yardım etmiş ise de bir çok unsurun mahvından başka bir netice olamamıştı. Hususiyle 3. Fırkanın esası o mıntıka halkından idi. Şarkta bizi bekleyen tehlike Gürcü değildi. Bilâkis ben Batum'da, Tiflis'te, Bakü'de Gürcülerle dostluğumuz hakkında propagandalar yaptırıyor ve irtibata çalışıyordum. Bu suretle Ermenilerle yalnız kalmayı bütün şark siyasetinin esası görüyordum. Batum'a hâkim olan Acara mıntıkasında, Erzurum'a istinaden teşekkül edecek, Türk-Gürcü müsademeleri bize karşı Ermenilerden evvel Gürcü hareketini ve neticesi Ermeni-Gürcü ittifakını mucip olacaktır. Halbuki muvaffak olsak bile Üç il cumhuriyetini kimler kime kabul ettirecektir. Biz elimizde kalan öz Türk yerleri, asırlık musaddak bir devleti kurtarmak için çırpınırken bu yeni Türk cumhuriyetini kime anlatmak mümkün?.. Nuri Paşa pek namuskâr bir insandır, fakat herhangi istikamet-i vürudu belli olmayan bu kabil telkinlere kapılabilir.[60] Hususiyle, tahayyül ettiği Azerbaycan devleti için ümidinin heba olması dolayısıyla, kendisine yeni bir cumhuriyet mıntıkası gösterilirse, işi pek basit görerek hayale kapılacağı pek mümkündü. Teklifini ister kendi düşünsün, isterse İngilizlerin pek ince şeytanlığı ile sâfiyane harekete gelsin, neticesi bizim için pek zararlı bir işti. Kendisinin Azerbaycan'a gitmesini muvafık gördüm. Elviye-i Selâse'de yaptığımız ve yapacağımız işlerin bir hülâsasını vererek vaziyet hakkında kendisini tenvir etmeyi muvafık buldum. Azerbaycan hükûmetini ve halkını tanıması itibarıyla, oraya giderse

60 Bir müddet sonra Ahıska eşrafından Server Bey (Birinci Millet Meclisinde mebustu) da böyle bir fikirle Oltu'ya geldi. Onu da savdım.

Levent Şahverdi Arşivi

bize nakdî muavenet imkânını da düşündüm.[61] Kendisine 9. Fırka kumandanı Rüştü Bey vasıtasıyla şu cevabı verdirdim.

Erzurum:
12/9/1335

Nuri Paşa Hazretlerine

1 — Elviye-i Selâse hakkındaki mütalaat ve metalib-i âlileri hakkında kolordu kumandanı paşa hazretleriyle bi'l-etraf düşünüldü. Şimdiye kadar cevabın gecikmesi vaziyet-i dahiliye-i memleketin daha mühim bir safhaya girmesinden mütevellit mühim ve devamlı meşgaleden nâşidir.

2 — Bu icabat münasebetiyle zât-ı âlilerine verilecek cevabın sarahaten ve tahriren tesbit olunması zarureti hasıl olmuş ve berâ-yı müzakere salâhiyettar bir zatın gönderilmesine bir suretle lüzum kalmamıştır.

3 — Siyaseti dahiliye ve umumiyemizin aldığı şekle göre zât-ı âlilerinin şimdilik nam ve hüviyet-i mümtazelerini gizlemesi memleketin selâmeti icabıdır. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey gibi bazı kıymettar zevatın millî mücahede sahnelerine atılmaları İngilizleri ve bedhâhân-ı devleti pek ziyade kuşkulandırmış ve bugün âdeta devletin başına gaile çıkarmak için vesile ittihaz eylemişlerdir. Hal bu merkezde ve henüz Batum hâdisesinin bile ateşi üzerinde iken memalik-i dahiliyemizin siyasetle alâkadar olan Elviye-i Selâse işleriyle açıktan meşgul olmak ve açıktan bu havali ile irtibat ve muhaberede bulunmak takdir buyurulursa aleyhimize bazı netayic-i ma'kûseye sevkedebilir. Şüphesiz bu cihet takdir buyurulmuştur ki bu aralık Azerbaycan havalisinde ibrâz-ı mesai ve faliyet buyurmaları hakkındaki kararı pek musib görüyoruz.

4 — Elviye-i selâse işleriyle açıktan ve böyle canlı bir surette uğraşmaya ne imkân ve ne de siyaseti memleket müsait değildir. Mezun giden bir çok efrad ve zabitanımız avdet etmediği cihetle mevcut zabitanımızı iş başından tahsisen ayırmak daha mühim vazife nokta-i nazarından kabil olamıyor. Mahaza evvelce olduğu gibi ihtiyat zabitanından işe yarayanlar ve arzu edenler kendiliklerinden oraya geliyorlar. Nitekim şu günlerde bir binbaşı, bir yüzbaşı, iki mülâzım bu suretle geçmiştir. Zabitan ve küçük zabitanımızın siyasî hudutlarda çete işleriyle meşgul olmaları son tecrübelere göre ordunun zapt u raptını bozmaktadır. Binaenaleyh teşkilini arzu buyurduğunuz zabit ve küçük zabit mektepleri için buradan muallim heyetleri göndermektense oralardan gönderilecek gençleri buralarda mevcut talimgahlarda ve az bir zamanda kemâl-i itina ile yetiştirmek daha amelî ve müreccah olur.

5 — Orduya ait olan esliha ve cephaneyi bilhassa mütarekename mucibince sürgü kolları ve kamaları bazı kuyûdâta tâbi olduktan sonra yine ordu için muhafaza etmek mübrem bir mecburiyet halindedir. Fakat buna

61 Nuri Paşa Azerbaycan'a gitmeyi tercih etti. Bize yardımı esas vazife vererek gönderdik. 1336 senesi Bolşeviklerle Karabağ'da müsademe etmiş. Azerbaycan Süvari alayı ile İran'a çekilmişti. Hepsini karargâhımın bulunduğu Hasankale'ye getirttim. Tafsilât 1336 senesindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

mukabil Rus cephanesiyle bombalar depolarımızda vardır. Ve gerideki depolarda Rus eslihası da vardır. Bu eslihayı celb edip Elviye-i Selâsedeki mavzerlerle tebdil ve buna göre mühimmatını da itâ ve tensik etmek kolay ve mümkündür. Lüzumu kadar Rus cephanesiyle bombaları gönderilebilir.

6 — Oltu'dan Urucun'a kadar evvelce mevcut ve hal-i hazırda hafif tamire muhtaç olan telefon hattı derhal tamir ve islâh ettirilecektir. Muhaberenin bununla temini maksada kâfidir. Oltu'dan doğru bir telin Erzurum'a temdidi maslahata muvafık görülmemiştir. Çünkü Elviye-i Selâse'de olan mesai ve faaliyet ancak mahallî ve millî bir şekilde olup müstakil bir hat ile Erzurum'a raptı siyaseten ictinab olunan mahzura bâdî olabilir. Şu takdirde gerek ordu ile ve gerekse buradaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle Oltu'nun yapacağı muhaberenin sabıkı misillû bi'l-vasıta ve emniyetle idamesi lâzımdır. Mütekait Yüzbaşı Nazım Nazmi Efendi hassaten bu vazife ile tavzif edilmiştir.

7 — Buralardan olacak muavenetin şekil ve derecesi bâlâdaki mevadda arz edilmiştir. Şu halde Elviye-i Selâsede muhtelif mahallerde bulunan millî ve mahallî kuvvetlerin mahallî bir heyet-i siyasiye ve icraiyenin taht-ı idaresinde ve serian oraca tensik edilmesinden başka çare olmayıp bâlâdaki müzaharet ve muavenet derecatı hüsn-i neticeye ve o havalideki vahdet-i milliye ve islâmiyeyi tesise muvaffakiyet hususunde bütün kalp ve âmâl-i halise ile temenni olunmaktadır.

8 — Kabil-i icra olarak gösterilen bâlâdaki mevâd hakkındaki cevab-ı âlilerine intizar olunur efendim.

9. Fırka Kumandanı Miralay Rüştü

Erzurum Kongresi zamanı olduğu gibi, Sivas Kongresi'nin devam ettiği bugünlerde dört yanımızdan bizi meşgul edecek işler çıkıyordu. İşte 10 Eylül'de, bir de İstanbul'dan Teceddüt Fırkası namına göz tabibi Esat Paşa, Trabzon'a bir adamla Mustafa Kemal Paşa'ya verilmek üzere bir takım evrak vermiş. Erzurum'a geldi. 10 Eylül'de Heyet-i Temsiliye'ye bildirdim. Mütalaatımı da ilâve ettim:

Erzurum:
10/9/1335

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'e

Zata mahsustur.

Heyet-i Temsiliyeye: Dersaadet'ten Trabzon'a gelen Ahmet Efendi namında mutemet bir sivil tarafından zât-ı samilerine teslim edilmek üzere göz tabibi Esat Paşa'dan bir mufassal mektup ile uzun bir mütalaaname ve ayrıca Teceddüt Fırkası'nın intihabat münasebetile Anadolu'da vaz edeceği namzetlerin esamisini mübeyyin matbu ve fırka mühruyle musaddak beyannameleri vardır. Hülâsa-i müfâdı Teceddüt Fırkası'nın Anadolu millî harekâtından büyük ümitleri olduğu bildiriliyor. Bu izahat

Levent Şahverdi Arşivi

ile Dersaadet'teki mezkûr fırka merkezi umumisi Anadolu'daki millî ve umumî hareketin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri namı altında ve ancak müşterek bir gaye-i istihlâsa merbut ve programile de siyasî fırkaların fevkinde olarak nazar-ı dikkate alınmamış olduğunu zannediyorum. Ve öyle anlaşılıyor ki bu takdirde Dersaadet'te dahi bu merkezde neşir ve tenmiye ediliyor. Halbuki ecnebilerin ve hükûmet-i merkeziyenin şüphelendiği ve bin bühtan ile Anadolu harekât-ı milliyesini çürütmek istediği esas da budur. Binaenaleyh Anadolu millî cereyanı daima fırka mülâhazatının fevkinde ve tamamıyla vatanî ve umumî olup Meclis-i meb'usan içtima' ile ancak bilfiil vazife-i teşriiyesine hâkim olduktan sonra meclisteki gruplar siyasî ictihadlarına göre teşaub edebilir. Daha evvel bu gibi fırka nokta-i nazarlarını bais ve takip etmek Heyet-i Temsiliyenin ve kongrelerin istihdaf eylediği gayeye münafi olacaktır ki takdiri sâmilerinin de tamamıyla bu merkezde olacağı kanaatindeyim. Teşrif-i sâmilerine kadar işbu evrak nezd-i âcizîde mahfuz kalacaktır. Fakat bir takımın da aynen Sivas'a gönderildiği zannolunuyor. İhtiramatımı arz eylerim efendim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye'den gelen cevapta mütalaatımla hem-fikir oldukları ve Sivas'ta epey müddet kalacaklarından, namlarına gelen mekâtîb ve muharreratın ve mârrü'z-zikr beyannamelerle Sivas'a gönderilmesi istenildi.[62] Mühim noktaları şifre ile bildirdim. Diğerlerini de gönderdim. Teceddüt Fırkası'nın mühr-i resmisiyle bir mektup, bir hususî mektup ve on büyük sahifeden ibaret tab ve teksir ile bütün ecnebi devlet ve milletlere verilmesi musavver beyanname sureti...

Teceddüt Fırkası, mektubunda Mustafa Kemal Paşa'yı kendi aralarında ve başlarında bulundurmakla müftehir addediyor ve intihabâtta muhakkak kazanılacağı kanaatini serd ile beraber İttihat ve Terakki'ye ruhen merbûut ve ahlâkları metin ve fikir ve ilimlerinden istifade olunur zevatı namzet listesine ithal ettiklerini bildiriyor. Bazı livalarda ise namzetleri noksan bıraktıklarını ve Mustafa Kemal Paşa tarafından ikmali rica olunuyor ve fırka hakkında tenevvür edecek vesaya ve ihtarata muntazır bulunduğunu bildiriyorlar. Paşa hususî imzalı mektubunda ise, nazır-ı esbak Ferit Paşa ile hususî ve sıkı temasta bulunduğunu ve müşarünileyhin bir çok malûmat ve muhaberat ile tenevvür eylediği ve Mustafa Kemal Paşa'yı her türlü fırka hisleri fevkinde tanıdıklarını, tezahürât-ı milliyenin mümessili bilmekle beraber, bu mühim hâdisata canla başla iştirak eden fırka mensubîni zât-ı âlilerini fırkanın reis-i tabiisi ve hakikisi telakki ettiklerini fırka tarafından re'sen vâki olan müracaatı hüsn-i kabul buyurmalarını rica ve vazife-i riyasetleri hak ve sıfatıyla her türlü evâmir ve tenvirat ve intihabat hakkındaki tebligata ki muntazır bulunduklarını kaydediyor. On sayfalık mütalaanamede hiç bir fır-

62 Göz tabibi Esat Paşa ilân-ı meşrutiyeti müteakip İstanbul'da İttihat ve Terakki'ye girmişti. 7 Teşrinisani 1335 de Sivas'tan bildirildiğine nazaran mumaileyh Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini intihabata müdahale ile itham eder surette Sivas'a bir telgraf çekiyor, İstanbul gazeteleriyle de neşrettiriyor. Heyet-i Temsiliye de cevap veriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

kadan bahsolunmuyor, vâkıfane yazılmış, ilmî ve tarihî esasları muhtevidir. Mandaterlik aleyhindeki delâil ve vesaik-i kanuniye ve mantıkiye toplanmış ve Avrupa ulema-yı hukukiyûnun bazı mühim sözlerini derc etmiş. Hilâfetin de Türklerde bulunmasından nâşi, istiklâl-i tam ile kâim olması itikadatı diniyeden olan hilâfetin de vesayet kabul edemiyeceği beyan olunuyor.

Sivas Kongresi

Sivas Kongresi ayın dördünde açıldı. Bir haftadan beri tarz-ı mesaileri hakkında hiçbir şey yazmamışlardı. 10 Eylül sabahı erkenden yaverim Yüzbaşı Ferit Efendi ile Sivas'ta Yüzbaşı Osman Nuri Efendi'nin gece yarısından sonra ikiyi çeyrek geçe makina başında konuştukları bildirildi. Bu garip muhavere aynen şöyledir:

Sivas'tan Yüzbaşı Osman Nuri Efendi: "Kongre tarafından müntehab bir heyet Mabeynle muhabere etmek istiyor. İstanbul, mabeyni vermedi. Mabeyn verilinceye kadar umum muhaberâtın tatil edileceği kendilerine bildirildi ve buraca tatil edildi. İstanbul hâlâ ısrar ediyor. Oraca da İstanbul ile muhaberenin tatilini Paşa ve kolordu kumandanı münasip görüyorlar."

Erzurum'dan yaverim Yüzbaşı Ferit Efendi: "Yüzbaşı Osman Nuri kimdir? İstanbul'da mabeyni vermeyen kimdir? İstanbul'dan hangi saatte mabeyn istenildi ve hâlâ ısrar ediyor diyorsunuz, kaç saatten beri mabeyni vermek istemiyorlar. Mabeyinin verilmemesi Telgraf Müdür-i Umumisinin emriyle midir? Yoksa bir telgraf memurunun inadı mıdır?"

Osman Nuri: "Yüzbaşı Osman Nuri, Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin maiyetinde Erzurum'dan Sivas'a gelen Yüzbaşı Osman Nuri'dir. Tam üç saatten beri İstanbul merkeziyle uğraşıyoruz. Evvelce Dahiliye nezaretinden aldıkları emir üzerine telgraf memurları mabeynin verilemeyeceğini bildirdi. Ve akabinde kendi telgraf müfettişine bildirerek müfettişlik dahi aynı cevabı verdi. Mabeyn verilmezse kat'-ı muhabere edileceğini yazdık. Dahiliye nezaretinden emir gelmezse verilemez diyorlar. Dahiliye Nazırına da meseleyi bildirmiyorlar. Yarım saatten fazla bir zamandır bura ve Diyarbakır muhaberesini kat ettik. Maamafih diğer kolordulara da malûmat verilmesini ve aynı suretle hareket edilirse muvaffak olunacağını telefonla Paşa hazretleri emir buyurdular. Bunun üzerine arz ediyorum. Suret-i hareketinizin iş'arı müsterhamdır."

Yaverim Ferit: "Paşa hazretlerine etraflıca cevab verebilmek için âtideki sualleri de soracağım:

1 — Diğer kolordulara biz mi malûmat vereceğiz. Bunu siz mi temin edeceksiniz?.

2 — Gerek muhaberenin kat'ı hakkında ve gerekse mabeyn ile müzakere esasları gibi kongre mukarreratından paşa hazretlerini sür'atle haberdar ederseniz, lutfetmiş olursunuz. Ben şimdi Paşa hazretlerine malûmat veriyorum."

Osman Nuri: "Şifre geliyor. Diğer kolordulara biz malûmat vereceğiz."

Levent Şahverdi Arşivi

Muhabere 3 evvelde bitmiş. Gelecek şifreye intizaren bir teşebbüste bulunmadım. Çünkü niçin, ne oluyor? Anlamadığım gibi, bu 11 evvelde bahsolunan şifre de geldi. Tarihi 9 Eylül ise de 10 Eylül 3 evvelde Sivas'tan şifre geliyor, haberi verildiğine ve mabeynle muhaberenin gece yarısından sonra dahi devamına nazaran keşidesinde bir tehir olmadığı ve yazılışının da gece yarısından sonra, yani 10 Eylül'de olduğu anlaşılıyor. Şifre aynen şu:

Sivas
9/9/1335

Gayet aceledir.
Dakika tehiri mûcib-i mes'uliyettir.

15. Kolordu Kumandanlığına

Kongrenin atebe-i mülûkâneye olan maruzatına Dersaadet telgraf başmüdüriyetince muhalefet edilmiştir. Bir saat mühlet zarfında mabeyn-i hümâyûna yol verilmezse tekmil Anadolu'nun Dersaadet'le muhaberei telgrafisi kestirileceği cevaben mezkûr müdüriyete tebliğ ettirilmiştir. Kongrenin bu matleb-i meşruuna cevab-ı muvafakat alınmadığından ân-ı tebliğden itibaren Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezleriyle Sinop'ta telgraf muhaberatının tatili, yani kongrenin iş'aratından maada hiç bir telgraf Dersaadet'e geçirilmemesi ve Dersaadet'ten kabul olunmaması ve Garbî Anadolu ile muhaberemize mâni olmayacaksa Geyve boğazı cihetindeki hattın dahi tutulması veya muvakkaten kat'ı ve icraat neticesinin iş'arı rica olunur. Bu talimata mümanaat edecek telgraf memurları mahallerinde derhal divan-ı harbe verilerek haklarında en ağır ceza tatbik olunacak. İşbu talimatın tatbiki 20, 15, 13, 3. Kolordu kumandanlıklarından rica edilmiştir. Vusulünün iş'ar buyurulması.

Sivas'ta Umumi Kongre Heyeti
3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Derhal mıntıkamdaki irtibatı kestirmek için icab edenlere emir verdim. Yalnız ecnebi memur ve mümessillerinin ve alelumum hususî muhaberâtın kat edilmemesini de ilâve ettim. Bir çok insanların iktisadî, içtimaî münasebetlerinin kat'ı ile zarar-dîde olmalarını aleyhimize bir iş telakki ettim. Bir haftadan beri kongreye yazdıklarım hakkında dahi bir şey almamıştım. Şimdiye kadar neler görüşüldü, nelere karar verildi, kongrenin padişaha maruzatı nedir, buna sebep ne?... Tek bir fıkra yok. Makina başında yaverim dahi, beni sür'atle haberdar etmelerini bildirdiği halde, bu sükûtun mânası nedir? Hususiyle ben Heyet-i Temsiliye azasındanım. Sivas Kongresi'ne bütün Heyet-i Temsiliye azası murahhas iken, benim Şarktan ayrılmamaklığım için iştirak edememiştim. Fakat Erzurum'dan ayrılırken bilhassa Mustafa Kemal Paşa söz vermişti ki beni her gün mukarrerattan haberdar edecek ve mühim kararlar verilmeden reyim dahi alınacaktı! Eylülün altısında yazdığım yirmi maddelik mühim muhtıram ne oldu. Erzurum Kongresi esasları ne oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Kongrenin yaptığı bir işin esbâb-ı mucibesini bilmekliğim behemehal lâzımdı. Hususiyle Trabzon'daki Heyet-i Temsiliye azasından İzzet ve Servet Beyler iştirak etmemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın kuvveti ele alınca kimsenin haberi olmadan emrivakilerle bir çok işlere cür'et edeceği dedikodusu yatışmamış, bilâkis bir haftalık sükûttan sonra mırıltılar başlamıştı. Sivas'a şunu yazdım:

Erzurum
10/9/1335

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye: Kongre heyet-i muhteremesinin 9 Eylül 1335 şifreli telgrafnamelerini bugün öğleden bir saat evvel aldım. Esbâb-ı mucibe hakkında haberdar olmadığım cihetle dün gece nısfü'l-leylden sonra makina başında Osman Nuri Efendi'nin kolordu yaverine olan beyanatı üzerine ihtiyaten bir şey yapılmamış ve onu takip eyleyecek izahatına muntazır kalınmış idi. Bugün buraca da icabı ifa ve Trabzon'a lâzım gelen tebligat icra edildi. Bu münasebetle arz eylerim ki Erzurum Kongresi'nin her günkü müzakerât ve mukarrerâtını âdeta günü gününe takip etmek ve her türlü ahvâl karşısında en salim kanaatlerle mücehhez bulunmak âcizleri için müyesser olabiliyordu. Şimdi ise ya uzaklık veyahut işin çokluğu bundan mahrum kılıyor. Bu sebeple kongre heyet-i muhteremesinin zât-ı akdes-i pâdişâhîye olacak maruzatının müfad ve hülâsasından haberdar edilmekliğimi niyaz eylerim. Bununla beraber kongrenin müzakerât ve mukarreratından mühim ve hassas olan noktaların esbâb-ı mucibesini icra kararından evvel öğrenmek için gerek Şarkî vilâyât heyet-i temsiliyesi'nin bir uzv-ı mahsusu olmak ve gerekse mukarrerat-ı milliyedeki icra salâhiyet ve mes'uliyetini hâiz kumandan bulunmak gibi iki zaruret-i mahsusa vardır Yalnız mahrem, mevaddan başka kimseleri haberdâr etmemek lâzım gelince o nokta hakkında da kayıt ve işaret buyurulmasını rica ederim. Her halde nezd-i samilerince esasen takdir buyurulmuş olan bu noktalar hakkında sırasına göre tenvir ve haberdar edilmekliğimi hassaten istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Bugün elimize gelen 5 Eylül ajansı Sadrazamın yine münasebetsiz beyanatını yazıyor. Harbiye Nazırı Süleyman Şefik imzasıyla 19 Ağustos'ta yazılan ve tamim edilen Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın 3 Ağustos'ta Harbiye Nezaretine yazdığı tezkere de aynı mahiyette. Tezkere şu:

Sadaret-i Uzma
Mektubî kalemi
Bilâ

Harbiye Nezareti Celilelerine

Paris konferansından avdetimi müteakip makam-ı senâveriden vilâyâta tamim yolunda vuku bulan vesâyâya cevaben 3. Ordu Müfettişliği'nden

Levent Şahverdi Arşivi

mevrûd telgrafname mütalaa-güzâr-ı senâverî olduğu her tarafta asayiş ber-kemâl olup yalnız Aydın vilâyetinde Yunan işgalinden mütevellid teşevvüşât berdevam bulunduğu ve vilâyât-ı sairede dahi mahiyetleri yankesicilikten ibaret İslâm çeteleriyle bazı mıntıkalarda ibrâz-ı faaliyet eden Rum çetelerinden başka intizamı ihlâl eden hiçbir vak'a-i fevkalâde mevcut olmadığı kumandan-ı müşarünileyh tarafından iş'ar ediliyor. Teşkilât-ı milliye namıyla çeteler tertip ve Aydın vilâyetinde Demirci Efe ve Kuva-yı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü nam-ı müstearıyla her tarafta ahaliyi silâh altına davet ve icabet etmeyen gençleri ve evlâtlarını göndermeyen ihtiyarları idam ve haneleri ihrak edileceğini ilân eden her tarafta müsellah maiyeti ile halkın nukûdunu gasp eyleyen eşhas ef'alinin 3. Ordu Müfettişliği tarafından yalnız şehirlerde vukua gelebilen yankesicilik mahiyetinde gösterilmesi idrâki müşkil bir tevildir. Diğer taraftan silk-i celil-i askerîden ihraç edilmiş bulunan Mustafa Kemal ve birkaç gün Bahriye Nezaretini işgal eden Rauf Beylerin Anadolu'da vâsi muhaberat ve mütemadi seyahat-i hafiye neticesinde ve cevami-i şerifede tahdiş-i ezhânı mucip tefevvühâttan sonra âkıbet livâ-be-dest-i isyan olarak ahali-i Osmaniyeyi kongre namıyla câbecâ ictimaa teşvik ve meali vareste-i tekrar olan beyannameler neşreylemesini ve "Şarkî Anadolu vilâyetlerinin mevaki-i umumiyesinde bütün kaza ve liva vilâyet mümessillerinden mürekkep" içtima akdini meşru bir hal farz etmek için devlet lafzının da delâlet ettiği mefhumdan tegafül etmek lâzım gelir. Çete tertibi suretiyle Trablusgarp muharebesinin idamesi, Balkan muharebesini tevlid ve dünkü tebaamız olan akvâm-ı sagîrenin İstanbul kapılarına kadar vürudunu intaç etti. Ve bu suretle Harb-i Umumi esbâbı tahassül ederek nihayet bütün âlem-i beşeriyeti ve Devlet-i Osmaniye'yi bugünkü hal-i felâket-iştimâle dûçâr eyledi. Devlet-i Osmaniye'yi on seneden beri maruz kaldıkları felâketlerden hâlâ kâmbîn olamayanlar şimdi Anadolu kıt'asına musallat olmaya başladılar. Aynı esbâb, aynı netayic tevlit edeceğinden taşrada bulunan bilcümle memurîn geçirdiğimiz şu zaman-ı nâzik ve müşkilde hükümet-i seniyenin icraatını tas'ib ve bu sebeple menafi-i azîme-i vataniye ve hukuk-ı mühimme-i milliyeyi ihlâl edebilen ahvâlden ittika eylemeleri lüzumu nezd-i feyz-dânî-i atûfetlerinde vâreste-i izah olmakla mukteza-yı hale tevfik-i hareket ve her tarafta hükm-i kanuna riayet edilmesinin iktiza edenlere tebliğ siyakında terkim-i tezkere-i senaverîye ibtidar kılındı. 5 Zilkade 1337 3 Ağustos 1335

Sadrazam Damat Ferit

Harb-i Umumi'ye bile bizim sebep olduğumuzu söyleyen sadrazamın vaziyeti hâlâ nasıl idrâk ettiği yeni ajanstan da anlaşılıyordu. Erzurum Kongresi esnasında yazdıklarını Sivas Kongresinde de her tarafa ajanslarla neşrettirip duruyor. Harbiye Nazırı da "Mensubîn-i askeriyenin bu gibi teşebbüsatı hattâ tasvibkâr bir vaziyet ile telakkisinin fayda yerine selâmet-i memleket namına gayr-ı kabil-i telâfi azîm zararları müstelzim olacağı, istiklâl ve vaziyet-i umumiye-i memleketi bile nâ-kabil-i tevakki hatarlara

Levent Şahverdi Arşivi

ilka eyleyeceğini geçirdiğimiz pek elîm tecrübelerle sabittir" gibi sözlerle neşriyatı ordulara tamim ediyor. Can sıkıcı bir vaziyet, İstanbul işlerimizi akîm bırakmak için mütemadi işlerken, İtilâf dört yanımızdan akla gelmez dolaplar kurarken, Sivas'taki arkadaşlarımız akşam oldu hâlâ bana malûmat vermiyorlar! Mahaza evvelemirde İstanbul'a veriştirmek ve Sivas'ın arzusunu biliyor gibi görünmek her halde bir vazifedir. Harbiye Nezaretine neşriyatın reddi ve mabeyne yol verilmesi için şunu yazdım (Mücavir 3., 13., 2., Kolorduya da yazdım).

Erzurum:
10/9/1335

Harbiye Nezaretine

1 — 5 Eylül 1335 tarihli ajansta Sadrazam paşa hazretlerine atf edilen beyanat yine mûcib-i teessür ve münakaşatı bâdi olduğu gibi vatan ve milletin elân iç yüzünü bilmemek ve bu yüzden mütehassıl hatalı neşir ve telakkilerle hükûmet-i merkeziye ile milletin arasını açık tutmak muhataralarını görüyorum. Bu ajans münasebetiyle tekrar arz eylerim ki: Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa hareketi yoktur. Umum Anadolu'da tamamıyla milletin vahdet ve müşareketinden mütehassıl bir cereyan-ı millî vardır. Mustafa Kemal Paşa da o milletin sinesinde ancak bir ferttir. Mevcudiyetini hayat ve memat dalgasından kurtarmak isteyen bütün milletin bu harekâtını İttihat ve Terakki manevrası veyahut bir kaç şahsın tecellüdü mahiyetinde göstermek kadar zalimâne bir hareket ve kanat olamaz. Böyle telakki ve kanaatler tamamıyla devlet ve milletin zararına birer suikasttır. Tamamıyla açık ve vicdanî olarak söylemek lâzım gelir ki hükûmet-i merkeziye milletin itimad ve emniyetini gittikçe daha ziyade kaybetmektedir. Umumî olan millî harekâtın mahiyet-i askeriyesine gelince: Bunu da defaatle arz ettiğim veçhile tekrar arz ve teyid eylerim ki: En büyük kumandanlarından son neferine kadar zata akdes-i hazret-i padişahiye kemâl-i tazim ile merbut ve mütehassis olan ordu-yı hümâyûn millî cereyana pek ziyade kıymet ve chemmiyet atfetmekte ve âmâl-i meşrua-ı milliyeden büyük bir ümid-i necât beslemektedir. Binaenaleyh: hükûmet-i merkeziyenin tarih ve millet nazarında fevkalâde muhataralı olan vaziyeti her türlü câlî ve sun'i tesirlerden azade bir hal ile ve serian millete itminanbahş bir surette tashih edilmelidir.

2 — Bugün Sivas Umumî Kongresinin zât-ı akdes-i padişahîye olan maruzatına Dersaadet'te Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin suret-i kat'iyede mâni olduğu ve zât-ı hazret-i padişahî ile millet-i necibeleri arasında hail olmak gibi tarihin hiç bir vakit affedemiyeceği bir cür'ete karşı kongrenin bilâ-mâni maruzatları için yol açılıncaya kadar Anadolu'nun payitahtla olan muhaberatı da karar-ı millî ile inkıtaa uğramıştır. Acizleri telgraf müdür-i umumisinin böyle bir harekete cür'etini hükûmet-i merkeziyemizin karar ve malûmatı haricinde kabul ve tasavvur ettiğim cihetle alâkadaranın derhal tecziyesiyle beraber vaziyetin lisan-ı hükûmetten tas-

Levent Şahverdi Arşivi

hihi ve bilhassa milletin zât-ı akdes-i padişahîye olan revabıt ve tazimat-ı fevkalâdesine ve arzu-yı meşruunu sevgili padişahına bilâ-vasıta arz ve iblâğa mümanaat olunmayarak hükûmet-i celilemizce millet ve ordu revâbıtının bilfiil kazanılmasını suret-i mahsusada ve kemâl-i hulus-ı vatanperverî ile arza müsaraat eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Teceddüt Fırkası'nın İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektubun ve bilhassa tabib Esat Paşa'nın Sabık Harbiye Nazırı Ferit Paşa ile temasının ne büyük gaflet olduğu, Anadolu harekât-ı milliyesinin İttihat ve Terakki manevrası gibi gösterilerek ajanslarla tamime nasıl istinadgâh edildiği anlaşılıyordu. Ben de lâzımı gibi bunları acı cerh ettim. Esasen Mustafa Kemal Paşa'ya da lâzımı gibi bu münasebetsizliği yazmıştım.

10 Eylül'de Van valiliğinden azledilen Haydar Bey geldi. Akşamüstü Sivas'tan şu şifre geldi:

Sivas
9/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığı

Müstakil Kürdistan teşkili propagandası yapmakta olan İngiliz binbaşısı Mister Noel, yanında Mevlanzade Rıfat, Bedirhanilerden Kâmuran, Celâdet ve Cemil Paşazade Ekrem Beyler namındaki zevat ile Malatya'ya gelerek Elaziz Valisi Ali Galip de kendilerine iltihak ile Bedirhanilerden olan mutasarrıf-ı liva Halil Beyler müştereken millet ve vatan aleyhinde icraata tevessül eyledikleri ve gûyâ postayı vuranları takip eylemek maksadıyla etraftan Ekrâd celbine kalkıştıkları istihbar edildiğinden Harput'tan on beşinci Alay kumandanı makineli tüfekle mücehhez bir müfreze-i askeriye, Aziziye'den iki süvari bölüğü, Siverek'ten Malatya'daki süvari alayına mensup bölük Malatya üzerine tahrik edilerek mumaileyhin tevkifleri esbâbına tevessül edilmiştir. Netice ayrıca arz olunacaktır.

Heyet-i Temsiliye

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

11 Eylül sabahleyin Sivas'tan şu cevabı aldım:

Sivas
10/9/1335

Müstacel ve Zata mahsustur.

15. Kolordu Kumandanlığına

C: 10/9/1335 şifreye: Ayrıca ve ber-tafsil arz edileceği vechile Malatya'dan Sivas üzerine bir kısım ekrad ve malumü'l-esami zevat ile bir hareket yapılması hakkında Dahiliye Nezaretinin Elaziz vilâyetine emir ve talimat itâsı Vali Galip Bey'in de ayın 14'ünde harekete geçeceği hakkında

Levent Şahverdi Arşivi

cevap vermesi ve bütün muhaberatın Sivas'ta ele geçmesi üzerine artık İstanbul ile münasebetimiz münkatı ve hükûmet-i hazıraya olan emniyetimiz büsbütün münselip olmuştur. Binaenaleyh bu vaziyet-i katiyye karşısında Dersaadet'ten gönderilen ve kongre azasından hemen hiç kimsenin hüsn-i şahadetine mazhar olamayan Mithat Bey'in pek musîb olan teklif-i devletleri veçhile Van'a gönderilmesini arîz ve amîk tezekkür ettik. Hassaten şu yeni vaziyet karşısında müşarünileyhin Erzurum'da alıkonulması veyahut Dersaadet'e geri gönderilmesini zarurî bulduk efendim. Heyet-i Temsiliye.

3. Kolordu Kumandanı namına
Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet Zeki

Telgrafhanelerden malûmat toplanması için Erzurum telgrafhanesine bir memur göndermiştim. Gece Elaziz'den, telgraf memurlarından, şu malûmatı almış:

1 — Vali bir iş'âr-ı hafi üzerine Malatya'ya evvelki gün gitmişti. Oraya gelen ve dört kişiden ibaret bulunan bir İngiliz heyetiyle istişare etmekte iken kendilerini derdest için Malatya'ya getirmekte olan bir süvari müfrezesinin vürûdunu haber alır almaz mutasarrıf ve İngiliz heyetiyle beraber Vali Kâhta kazasına firar ettiler ve hepsi Hacı Bedir Ağa'ya iltica eder. Bedir Ağa onları himaye etmektedir.

2 — Süvari müfrezesi Kâhta'ya kadar takip ediyor; fakat o havalide müsellah Kürtlerin hücumuna maruz kalmasın diye müfreze Kâhta'dan az geri çekilmiş. Hacı Bedir Ağa'yı İngilizler külliyetli para ile kandırmışlar. Vali ve mutasarrıf sırf İngiliz taraftarıdır. Çünkü bu iki şahsın İngilizlerden çok para aldıkları rivayet ediliyor.

3 — Elbistan'dan hareket eden bir alay İngiliz askerinin ne miktar mevcudu olduğunu bilmiyorum. Bu kuvvet henüz Arga'ya muvasalat etmemiştir. İngilizlerin maksadları Elaziz valisine yardım etmekle beraber Kürtlerin kuvvetinden dahi istifade ederek Sivas'taki kongre heyetini derdest imiş.

4 — Harput ahalisinin fikri bir kişi kalıncaya kadar ölmek ve İngilizlerle çarpışmak ve hatta valinin vatan ve millete pek büyük ihanet ederek İngilizlerin kucağına atıldığı ve valinin evvelce böyle su-i fikir ashâbından olduğu ahalice bilinemeyip, bu hainin vücudu itlâf edilmeden vilâyetten kaçtığı ahaliyi pek müteessir etmiştir. Ele geçerlerse her ikisinin de katledileceği rivâyeti işitiliyor.

Sivas telgraf memuru da şu malûmatı veriyor:

Dahiliye Nâzırı Adil Bey'in emriyle Harput Valisi bir müfreze tertibiyle Sivas'a gidip kongre heyetini derdestle tahte'l-hıfz Dersaadet'e sevk etmek fikrinde iken haber alan Mustafa Kemal Paşa hazretleri derhal kuvvetli bir süvari müfrezesini Elaziz'e sevketmiş ise de bu müfrezenin Malatya'ya vürûdu gününde vali, mutasarrıf ve İngiliz heyeti Kürtlere firar etmişler. Müsellah bir çok Kürtlere mukabele edemeyeceğini hisseden müfreze Malatya'ya avdete mecbur olmuştur.

Aynı zamanda Sivas telgrafhanesi şunu bildiriyor:

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas
10-11/9/1335

10/11 Gece Mustafa Kemal Paşa Dahiliye Nazırı Adil Bey'e âtideki telgrafı çekmiştir:

Dahiliye Nazırı Adil Bey'e

Milleti padişahına maruzatta bulunmaktan men ediyorsunuz. Alçaklar, caniler, hainler! Düşmanlarla millet aleyhinde tertibât-ı hainanede bulunuyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunuza şüphe etmiyorum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve mezbûhâne harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın! Galip Bey ve hempaları gibi bülehânın ahmakça olan mevhum vaatlerine kapılarak ve Mister Noel gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikâb ettiğiniz denaetlerin milletçe tatbik olunacak mes'uliyetini nazar-ı dikkatte tutunuz! Gönderdiğiniz eşhas ile merkumun âkıbetini öğrendiğiniz zaman kendi âkıbetinizle mukayeseyi de unutmayınız!

Mustafa Kemal

Vaziyeti görüşmek üzere mevki-i müstahkem kumandanı Miralay Kâzım, 9. Fırka kumandanı Miralay Rüştü, Sertabip Miralay İbrahim Tâli, Kolordu Erkân-ı harbiye Reisi Binbaşı Mustafa ve Erkân-ı harb Binbaşı Fahri ve Saffet Beyleri nezdimde toplamıştım. Bu telgraf herkese pek fena tesir yaptı. İş çığırından çıkmıştı. Telgrafla Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre Reisi olması sıfatıyla olduğu kadar mevki-i içtimaisi için de pek yakışıksız bulduk. Hususiyle İstanbul'dan daha ağır küfürlerle bir cevabın her tarafa yazılması keyfiyeti akla gelince işi daha münasebetsiz görüyorduk. Esasen tarihimizde lisanın nezahatini muhafaza etmemek yüzünden işin millî tefrikaya ve müsademeye ve felâkete sürüklendiği vak'alar müteaddit idi. Bilhassa ajanslarla, gazetelerle, ağızdan hücumlar hep Kemal Paşa'ya idi. Ahlâkı, ihtirası hakkında her gün ağız dolusu lâflar söylendiğini kendi de biliyordu. Vaziyeti civar kolordulara bildirmek ve kongrece yapılacak işi sükûnetle bir karara bağlayıp icab eden yerlere malûmattan sonra İstanbul'la mücadeleye girmek lazım iken kördöğüşü gibi bir vaziyete düşmek böyle basit bir vaziyet karşısında şâyân-ı endişedir. Herhalde istikbalimizde bizi bekleyen daha vahim fırtınaları düşünerek sükûnet ve metanet lâzımdır. İş sükûnet bulduktan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya, vesayada bulunmayı münasip gördük. Şimdilik ilk iş olarak yapılacak şeyleri şöyle sıraladım:

1 — Elaziz valisi ihanet ettiğine göre oraya dün gelen vali Haydar Bey'i göndermek ve refakatine Tercan'daki süvari alayından iki bölük süvari ve bir makinalı tüfek bölüğü ile Kiğı üzerinden yarın 12'de harekete geçirmek.

2 — Sivas Millî Kongresini Kürtlerle bastırmak cinayetini tertip eden İstanbul hükûmetinin derhal çekilmesi için daima birlikte hareket ettiğimiz dört kolordu kumandanı tarafından müşterek imza ile padişaha müracaat

Levent Şahverdi Arşivi

etmek. Bunun için bir müsvedde hazırlamak ve işbu kolordu kumandanlarına da kabulden sonra, Sivas Kongresi'ne de teklif etmek. (Sivas Kongresi'nin mabeynle görüşerek ne isteyeceğini bilemiyordum. Fakat yapılacak şey kabinenin derhal istifasını talepti. Buna Sivas Kongresi müessir olamazdı. Dört kolordu kumandanının müracaatı meseleyi esasından halledebilirdi.)

3 — Diyarbakır kolordu kumandanı namuslu bir zat olmakla beraber Musullu ve Araptır. Metaneti yoktur. Bunun için bu kolordunun vaktiyle refakatimde bulunan Erkân-ı harbi vasıtasiyle icabında kumandanı tebdil etmek ve emrime almak.

4 — Elaziz ve Diyarbakır'la makina başında görüşerek vaziyete hâkim olmak.

5 — Erzurum ahalisi ile Elaziz ve Malatya belediyelerine ve padişaha müessir telgraflar çektirmek (Ankara ahalisinin de yapmakta olduğu anlaşılmıştı).

6 — Bir Kürt kıyamına karşı müteyakkız bulunmak ve bilhassa Erzincan'ı takviye ederek Dersim'e karşı kuvvetli bulunmak.[63]

7 — Sivas Kongresine mânevi kuvvet vermek.

İcabedenlere vazifelerini taksim ettim. Vaziyet pek ciddî ve bir elden idareye muhtaç olmasına rağmen Sivas Kongresi Reisi M. Kemal Paşa'nın, bana etraflıca malûmat dahi vermeyerek, parça parça teşebbüsler yaptığı anlaşılıyor. Halbuki vaziyet pek vahîm olmaya müsaittir. İngilizlerin Elbistan'dan kuvvet gönderdikleri vâki olmasa dahi, şüyûu aynı tesiri yapabilir. Ve mesele bir Kürt kıyamına müntehi olabilir. Eğer hakikaten İngiliz kuvvetleri -velev cüz'i olsun- gelirse bunu muhakkak addetmek ve vukuatı önlemek için lâzımdır. Elaziz havalisinde patlayacak bu infilâkın Diyarbakır'ı gayet çabuk saracağı ve ondan sonra benim mıntıkama da sirayetle, işin vahîm bir hal alacağını, bütün bu havaliyi tanıdığımdan, iyi görüyordum. Vak'ayı bizzat ele alarak bütün merkezlere kuvvet vermek ve kolorduları da İstanbul'a karşı yazdığım telgrafa imzayı koydurarak Sivas Kongresine işi hazır olarak takdimden başka çare yoktu. Elaziz'den ahz-ı asker Reisi Miralay Vehbi Bey'e makina başında şu sualleri sordum ve cevaplarını aldım:

S: — "Vaziyet nasıldır? Vali vekili kimdir ve nasıl zattır? Firari Ali Galip ve hempaları nerede ve ne yapıyorlar?"

C: — "Elaziz'de sükûn-ı tam vardır. Dün öğleden sonra 3'te Malatya'dan aldığım malûmatta Vali ve mutasarrıf ve İngiliz binbaşısı vesair malûm olan eşhasın Malatya'dan beş saat mesafedeki Kâhta istikametinde Erguvan nahiyesinde bulundukları ve orada kuvvet cem etmekte oldukları istihbar edildiği merkezinde idi. O vakitten beri başka bir malûmat almadım. Şimdi Malatya ile Elaziz arasındaki her üç muhabere telinin de kırılmış olduğunu

63 İstanbul mütemadiyen fena adamlarını, bilhassa Kürtlük mıntıkaya gönderiyordu. Bu sefer Dersim'e de Osman Nuri isminde birini tayin etmiş. Tahkikatta bu zat Ayvalık kaymakamı iken, oranın işgali üzerine açıkta kalmış. İngilizlerin himaye ve iltimasları üzerine hükûmet-i merkeziye tarafından Balıkesir mutasarrıflığına tayin edilmişse de Ayvalık ve havalisinde Rumları himaye ettiği ahalice malûm olduğundan Balıkesir halkı kabul etmemiş, yine İngilizlerin iltimasıyla Dersim mutasarrıflığına tayin kılınmış!... Günlere sığışamayan müthiş işler arasında kendi hükûmet memurlarımızla uğraşmak pek elîm oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

öğrendim. Yolun Malatya'ya yakın kırılmış olduğu anlaşılıyor. Fakat kimin tarafından ve ne suretle kırıldığını anlayamadım. Vali vekili yoktur. Valinin gaybubetinden şimdiye kadar namına olarak mektupçu Servet Bey idare-i umûr etmiş olduğu gibi şimdi de yine mumaileyh aynı surette ifa-yı vazife etmektedir. Kendisi genç ise de aklı başında ve şâyân-ı itimad bir zat olduğu maruzdur."

S: — "Harput ve Malatya'daki kuvvetler ne vaziyettedir? Takibata kâfi midir? Kolordumdan ben de miktar-ı kâfi kuvvet göndereceğim. Herhalde zât-ı âli-i biraderilerinin ve rüfekanızın bu vaziyet karşısında fevkalâde basiretkâr bulunması ve ahali ile eşraf, ulema ve mütehayyizân ile sıkı bir temas vücuda getirerek pek salâbetli ve dindarane bir kudret ve vahdet-i milliye husule getirmeleri temenni olunur."

C: — Harput ve Malatya'daki kuvvetler hakkında malûmatımı şifre ile arz edeceğim. Şu kadar ki bendeniz her bir emre muttali olmadığımdan Malatya'daki kuvvet hakkında tam malûmat veremeyeceğim cihetle, bu hususun Diyarbakır'dan sorulması münasiptir efendim.."

Makina başında Diyarbakır'da 13. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Halit Bey'e şunu yazdım:

1 — Elaziz valisinin ihanetinden ve hâin casusların Malatya'dan firarından ve civar kolordulardan hareket eden muhtelif takip müfrezlerinden cümlemiz haberdar olduk. Müstaceliyet-i maslahata binaen Harput'la görüştüm. Harput'tan aldığımız malûmata göre firarilerin Kâhta istikametinde Erguvan nahiyesinde bulunduklarını ve Malatya ile Elaziz arasındaki telgraf hattının kesildiğini öğrendik.

2 — Diyarbakır'daki kolordu kumandanlığı vaziyeti ne suretle mütalaa ediyor?

3 — Harput Vali vekâletini mektupçu Servet Bey namında bir zat ifa ediyor. Şâyân-ı emniyet midir?

4 — 3. Kolordu ile sıkı ve devamlı irtibatımız var mıdır?

5 — Erzincan'dan bir kuvve-i askeriye hareket ettireyim mi?

6 — Malatya'dan firar eden casusların hiçbir yerde rûy-i kabul görmemesi için bunların ihaneti ve devlet ve milletin kalpgâhına karşı suikastte bulunmamaları ve beyne'l-islâm sefk-i dimaya tasaddi gibi şer' ve kanunun en yüksek derecede cinayet addettiği, bu eser-i ihanetin tekmil mülhakata serian ve telgrafla neşri ve İslâm olanların bu casus zümreyi red ve imha etmesi için tedabir-i seria ittihaz buyurduğundan eminim. Derece-i tedabiriniz nedir?

7 — Hükûmet-i merkeziye şimdiye kadar ika ettiği muhtelif cinayata karşı muhtelif teviller buldular, nihayet zât-ı akdes-i padişahîyi bir şebeke-i casus ve ekâzib ile çevirerek milletten tamamıyla ayırmaya tasaddi ettiler. Ve en nihayet de Sivas umumî kongresini bi'l-muharebe Kürt eşkiyalarıyla bastırmak için Dahiliye Nazırı Adil Bey, Elaziz valisini memur etmiş ve Dersaadet'te aldığı büyük bir para mukabilinde vatansızca ve imansızca harekâta başlamıştır. Bir kabinenin bu suretle ve en mühim rolü ika' eden

Levent Şahverdi Arşivi

Dahiliye Nazırı hâin zuhur edince kabineye bir an bile itimad ve emniyet caiz olamayacağı cihetle hemen namuskâr ve âmâl-i milliyeye riayetkâr dinini, vatan ve milletini seven bir kabine teşkilini başkumandan-ı akdes padişahımız hazretlerinden umum kolordular namına müştereken bir telgraf yazmak mukarrerdir. Bu bâbda mütalaanız nedir. Tamamıyla mutabık kaldığımız takdirde arîza müsveddesini takdim edeyim.

Kâzım Karabekir

13. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Halit Bey'in cevabı:

1 — Malatya'da 100 kadar müsellah atlı, 60 piyade, iki mitralyöz, 8 sahra topu vardır.

2 — Cebel topu Malatya'ya yarın varacaktır. Hısnımansur'da da bir süvari bölüğü vardır. Elaziz'e iki gün sonra bir süvari bölüğü ve bir tabur varacaktır. Bunları da Malatya'ya sevkedeceğiz. Siverek'ten de bir tabur piyade Elaziz'e hareket edecektir. Elyevm Malatya'daki kuvvet vaziyet-i umumiyeye nazaran ciddî takibata müsait değildir. Malatya'daki esliha depolarının muhafazası mühimdir.

3 — 3. Kolordunun Aziziye'den göndereceği süvari bölüklerinin Malatya'ya vürudunda ciddî takibat mümkündür. Malatya teli bugün Malatya civarında kırıldı. Elaziz'e behemehal tamiri ve Erzincan üzerinden muhabere temini yazıldı. Üçüncü Kolorduya Malatya'ya bölüklerin tesrii için haber vermenizi rica ederim. Vali Dahiliye Nezaretinden ayın 14'ünde aşairle Malatya'dan Sivas'a yürüyeceğini yazdığına göre harekette sür'at lâzımdır. Sivas'ta ihtiyat kuvvet bulundurulması da lâzımdır. Firarîlerin Kâhta'ya kaçtıkları muhakkak değildir. Bir rivayete göre Malatya'ya beş saat mesafede Arga nahiyesinde aşâir cem ediyorlarmış. Fakat vali ve mutasarrıf ve İngilizlerin aşâiri ifsad etmesi muhtemeldir. Dinî nasayihden geri durulmuyor. Mecburiyet üzerine 15. Alay kumandanını talimatla Elaziz'den tahrik ettiren ve tevkif emrini veren bendenizim. Kumandanın tereddüdü fırsatı kaçırdı. Şimdi hakikati anladı. Fakat iş işten geçti. Vali Dersim'e de gitmişti. Dersimlilerin vaziyeti meşkûktür. Bunlar muhalif vaziyet alırsa Kiğı ve Erzincan'da kuvvet bulundurmanız icab eder. Dersim şimdi sakindir. Bizim kısm-ı küllîmiz, Musul ve çöl, Halep, Urfa istikametine karşıdır. Mıntıkamız vâsi, kuvvetler pek dağınıktır. Bu sebeple Malatya'ya en ziyade 3. Kolordunun, Dersim'e karşı zat-ı âlilerinin tedabir ittihazı zaruridir. Evvelce de bu bâbda Müfettişlikle muhabere cereyan etmişti.

4 — Servet Bey'i Vehbi Bey münasip gördü.

5 — Sivas ile sıkı muhaberemiz vardır. Yalnız Malatya teli yapılamazsa tavassutunuza ihtiyaç vardır.

6 — Casusların mıntıkamızda derdest ve tevkifi için her tarafa emirler verilmiştir. Belediye riyasetlerine tamim yazılmıştır. Bu mesele pek ehemmiyetle takip olunuyor. İngilizlerin parmağı olduğuna göre hükûmetin aşâirden ümidi kesince işgale müsaade etmesi ihtimali de vârid-i hatırdır.

Levent Şahverdi Arşivi

7 — Makam-ı hilâfete, makam-ı nezarete bâ-telgraf bu hayattan şikâyet edilecektir. Suretini takdim ederiz. Bundan en ziyade mıntıkamız itibarıyla biz alâkadarız. Mamafih bu madde hakkında kumandanın fikrini alarak arz ederim.

8 — Diyarbakır, Bitlis vilâyetleri asayiş ve efkâr-ı umumiyesi iyidir. İngilizlerin İmadiye harekâtından dolayı yalnız Cizre-Zaho istikameti bizi düşündürüyor.

Halit

3. Kolorduya arzu edilen fıkraları yazdırdım. Elaziz ve Malatya belediyelerine Erzurum halkı tarafından da maneviyatları takviye ve Sivas Kongresine karşı hürmetlerini tezyid için münasip şeyler yazdım. Sivas'ta Heyet-i Temsiliye'ye de: "Dersim'in vaziyeti meşkûk olduğundan şimdilik Erzincan'daki iki süvari bölüğünün ibkasını ve bunların bir tabur piyade, iki top ile takviye edeceğimi, bilâhare Erzincan'a bir tabur daha göndereceğimi; burası merkezî vaziyette olduğundan icabında her tarafa hareket mümkün olduğunu ve Van Valisi Haydar Bey'le Tercan'daki iki süvari ve bir makinalı tüfeği yarın (12 Eylül'de) Elaziz'e tahrik edeceğimi bildirdim. (13'te hareket edebildiler). 10 tarihli yazılıp (Ekseriya gece yarısı yazıp ertesi gün şifreler geldiğinden böyle oluyor) bu işler bittikten sonra gelen Heyet-i Temsiliye şifresi de "Ali Galip'in Kâhta mıntıkasında Bedir Ağa nezdinde efrad cem'iyle mukabil harekete kıyam eyleyecekleri ve ihtimâl Maraş'ta İngiliz kuvvetlerinden de istifade edecekleri tahakkuk etmiştir. 13. Kolordu takiplerine emir vermiş, 3. kolordu da imkân olduğu kadar kuvvetlerini cenuba doğru indirmiştir. Vaziyetin tamamen millet lehine temini ve bu hainlere kıpırdanacak fırsat verilmemesi için Mamahatun'daki süvari alayının Harput istikametinde tahriki"ni yazıyor. Elaziz ve Diyarbakır'la görüşerek daha ziyade tenevvür etmiş ve icâbâtını yapmış olduğumdan, vaziyete sıkı temastan başka yapılmasını lüzumlu gördüğüm diğer işlere geçtim.

Padişaha yazılacak telgraf hazırlandı. Aynen şudur:[64]

Başkumandan-ı Akdesimiz Şevketlü, Mehabetlü Padişahımızın Atebe-i Ulyâ-yı Mülûkânelerine

Şevketpenah efendimiz;

Bugün vesaik-i resmiye ile sabit ve kemâl-i teessürle her tarafa şâyi oldu ki Dahiliye Nazırı Adil Bey ve Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa hafi bir plan tahtında Elaziz valisi Galip Bey'i bazı din ve vatan hâini casuslarıyla beraber öteden beriden bir kısım müsellah Kürtleri toplayarak çeteler teşkil ve riyaset ettirmek ve bunları Sivas'ta in'ikad eyleyen ve her türlü manasıyla millî ve meşrû ve bundan dolayı da ordu-yı hümâyûnlarının emniyet ve müzaharetlerine mazhar olan kongreyi bi'l-muharebe bastırmak suretiyle beyne'l-islâm sefk-i dimaya tasaddi olunması ve ayrıca

64 Sivas Kongresi heyetiyle görüştükten sonraki şeklidir. Müsveddesine nazaran bir iki kelime kadar farklıdır. Bir kaç sahife sonra izahat vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânenin gayr-i münfek bir parçası ve makam-ı akdes-i saltanat ve hilâfet-i seniyelerine lâyezal bir hiss-i rabıta ile merbut olan Kürdistan'ı gûyâ ayaklandırmak suretiyle vatanı parçalatmak gibi mahzâ düşmanlara has bir planın tatbikini külliyetli para mukabilinde taahhüt etmiş oldukları tamamıyla tezahür etmiştir. Şifreli muhaberatı elde etmek ve bu câniyane harekâtı takip ve tefahhus eylemek suretiyle muttali olan civar kolorduların sevk ettiği muhtelit kuva-yı askeriye Galip hâininin riyasetindeki çeteyi Malatya'da tazyik etmiş ve Malatya'dan hâsiren firara icbâr eylemiştir. Takiplerine şiddetle devam olunuyor. Lehü'l-hamd işbu mel'anet planı vaktinden evvel keşfedilmiş ve tedabir-i katiye ittihaz olunmuştur. Beyne'l-islâm sefk-i dimaya ve memlekette iğtişâş ihdâsıyla felâketler intacına çalışan bu zümre-i ihanet takibat neticesinde kanunun ve şeriat-ı garrâ-yı Ahmediyenin pençe-i icraatına tevdi olunacaklardır. Düşman parasıyla ve vatansızlık hissiyle tertip olunan bu ihanete muttali olan Elaziz ahali-i İslâmiyesi pek derin bir nefret ve galeyan izhârıyla casusların bilfiil takibine koyulmuşlarsa da adaletin tatbik olunacağı vaadiyle sükûnete ircâ olunmuştur.

Şevketpenah efendimiz;

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyelerinin ve hanedân-ı celîlü'ş-şanımızın altı buçuk asırlık tarihi mübarekinde ve hassaten hayat ve memat ile çırpınan şu tarihi devrede devlet ve milletin kalbgâhına tevcih olunmuş bu kadar hainane bir misale tesadüf olunamaz. Zât-ı akdes-i hümâyûnlarına kemâl-i tazim ve ubûdiyetle merbût olan bütün millet-i necibeleriyle ordu-yı hümâyûnları vatan ve milletin ve zât-ı akdes-i hilâfetpenâhîlerinin halâs-ı suudu gibi bir gaye-i mukaddese etrafında toplanmış oldukları bir sırada düşman tarafından satın alınmış bir zümre-i ihanetin asâkir-i şâhâneleriyle müsademeyi ve beyne'l-slâm sefk-i dimayı mûcib suikastler tertip etmesi ve suikastin mihverini bilhassa Dahiliye Nazırıyla Harbiye Nazırının tedvir eylemesi hükûmet-i merkeziyeden derhal itimad ve emniyeti nez'ettirmiştir. Ayrıca hakan-ı celîlü'ş-şanımızla milletin arasında hail-i muzır olmak cürmü de tarihen affedilemez bir cinayettir. Umum milletin meşrû olan âmâlini ve bir araya gelen kuvvetini inkâr ve tevil edip de bunu İttihatçı manevrası göstermek ve zât-ı akdes-i hilâfetpenâhîlerinden ketm-i hakikat eylemek kadar azim bir günah ve mes'uliyet olamaz. Sevgili padişahımız umum milletin kudret-i müşterekesi siyasi tesirden külliyen âzâde ve münezzehtir. Ordu-yı hümâyûnları ise bi'l-külliye siyasî cereyanlardan münezzeh ve ancak umum vatan ve milletin ve zât-ı akdes-i hümâyûnlarının masuniyetine ahd u azm eylemiş olan millete müzahirdir. Binaenaleyh âmâl-i meşrua-i milliyeye istinat edecek dinine, vatan ve milletine merbut ve zât-ı akdes-i hümâyûnlarına sadık bir heyet-i cedide-i hükûmetin teşkili ile millet-i necibelerinin ve ordu-yı hümâyûnlarının tatminini ve bunu müteakip vatan ve milletine ihanet etmekte olan casus şebekesi hakkında tahkikat ve icraat-ı seria-i âdilânelerinin icrası ve bu surette bir heyet-i âdile-i hükûmet tesisine kadar merkez-i hükûmetle bir vechile muhabere ve münasebette bulunmamağa karar vermiş olan milletten ordunun ayrılamayacağı zât-ı vak'aya muttali ve

Levent Şahverdi Arşivi

mahalline mücavir olan kolordular kumandanı hakipây-i şâhânelerine arza mecbur olduk. Olbâbda ve katıbe-i ahvâlde emr ü ferman şevketlû padişahımız efendimiz hazretlerinindir.

İşbu telgrafı yirminci (Ali Fuat Paşa), üçüncü (Miralay Selahattin Bey), onüçüncü (Vekili Miralay Cevdet Bey) bir de ben imzalamayı muvafık buldum. Konya'daki muhit daima muhterizdi. Bunu, civarındaki Ali Fuat Paşa'ya da bildirmiştim. Müteakip hâdiseler bunu gösteriyordu. Makina başında aksi bir cevap almak bugünkü vaziyetimiz için iyi olmazdı. Bunun için vak'a mahalline mücavir kolordular kaydıyla dört kolorduyu kâfi gördüm. Vaziyeti görüşmek ve padişaha yazılacak dört kolordu kumandanının müşterek telgrafı ile hükûmetin ıskatını taleb etmenin en kestirme tarik olduğunu anlatmak üzere kongre erkân-ı muhteremesinden iki üç zat ile 3. Kolordu kumandanının makina başında bulunmasını rica ettim. Kolordu Kumandanından aldığım cevap: "Kongrenin hitamına mebni bugün öğleden sonra saat üçte merasim-i mahsusa ile mühim ve umumî bir içtima akdetmesi ve bu ictimada umumun bulunması mukarrer olduğundan arzu buyurulan içtimain altı sonrada olmasını rica ederim" den ibarettir. Vazifedar olan Mustafa Kemal Paşa, kongre mukarrerâtından, ne olup bittiğinden vakit ve zamanıyla haber vermeyerek, kendi başlarına bir şeyler yaptıkları gibi, kongrenin hitama erdiğini de bana yazmadı. Bu keşmekeşli vaziyette kongrenin hitamını halk, korktular kaçıyorlar telakki edeceği pek tabii birşeydi. Kongreyi prestijden düşürecek bu karara haberim olsaydı itiraz ederdim. Bir hafta devam eden kongre İstanbul'la muhabereyi kesmeye rağmen neye karar verdi, henüz haberdar değiliz. Diyarbakır'daki kolordunun mühim vaziyet karşısında behemehal bana merbutiyeti vaziyet-i coğrafiye ve siyasiye dolayısıyla lâzım olduğu gibi makina başında erkân-ı harbiye reisiyle olan muhaveremize nazaran da bunun pek lüzumlu bir şey olduğu anlaşıldı. Makina başında 13. Kolordu Erkân-ı harbiye Reisi Halit Bey'e şunu yazdım:

"Vaziyetin âtiyen daha nazik ve hâr bir şekil alması hâlinde Kolordunuzun doğrudan doğruya bana merbût olması düşünülmüştür. Böyle bir hal vukuunda kumandan vekili Cevdet Bey'in vaziyeti ve avakıbını iktiham edip edemiyeceğini bilmek isterim. Edemezse yarın maddî ve vicdanî ağır mes'uliyetler altında kalmaması için mumaileyhin kendiliğinden çekilerek hemen kumandayı vekâleten Kenan Bey'in deruhte etmesini münasip buluyorum. Fikrinizi şimdi yazınız."

Ayrıca şu iki maddeyi de yazdırdım:

"1 — Zât-ı şâhâneye umum kolorduların müştereken imzasıyla çekilecek olan telgrafnamenin müsveddesini şimdi oraya keşide ettireceğim. Diğer kolordu kumandanları da makina başındadır. Onlar da okuyorlar. Bunu mütalaa ederek cevap itâ buyurunuz.

2 — Vaziyet hakkında Diyarbakır Valisi beyefendi ile gayet açık ve kat'î olarak müzakere ediniz. Zira valinin ittihaz edeceği en zayıf ve mûcib-i tereddüt hareketi bütün vatanın âmâl ve avakıbı ile alâkadardır. Her taraftan bütün valilerden kat'î mutabakat cevabı alınmıştır."

Levent Şahverdi Arşivi

Halit Bey'in cevabı: "Harb-i Umumi'deki kahraman kumandanın emrine girmek şahsım için şeref ve cana minnettir. Cevdet Bey temiz kalbli, dürüst, fakat bu makamın ehli değildir. Kumanda hakkında zaten Kenan Bey'le muhaberedeyim. Şimdiye kadar olan muvaffakiyette sizden ders alan Hâlidinizin onda dokuzu nisbetinde hasrı muvaffakiyeti olduğuna emin olunuz. Zaman nazik olmasa idi Cevdet Bey'i idare ederdim. Fakat bazan anında yapılacak bir işte tereddüt gösterilmesi, son vak'a gibi, fırsatın kaçmasını mucib oluyor. Arabistan'la hem-hudut olduğumuzdan mûmâileyhin vücudundan manen istifade vardır. Vali Erzurum Kongresi mukarreratını alkışlamıştır. Sivas Kongresi'ne de halazâdesini intihab etmiştir. Sıkı temastayım. Galip Bey'in hıyanetine çok canı sıkıldı efendimiz."

Halit Bey'e tekrar şunları yazdım:

"1 — Hassaten gözlerinden öperim. Gayret ve fedakârlığınız ve mehasin-i ahlâkınızla müftehirim. Kenan Bey'in de gözlerinden öperim. Kumanda meselesini bu vechile hal ve tesbit edersiniz.

2 — Vali Faik Âli Beyefendi'ye ihtiramâtımı arz eylerim. Müşarünileyh hakkında yazdığım fıkraları kendilerine arz etmekte hiçbir beis yoktur.

3 — Diğer kolordular kâmilen ve tamamen mutabakat beyan ettiler." (Diğer makinalar başında aynı zamanda konuştuğumuz kolordulardan muvafakat cevabı geliyordu).

Dört sonra da makina başında Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı Selahattin ve Ankara'da 20. Kolordu kumandan vekili Mahmut Beylere (Ali Fuat Paşa teftişte imiş) şunu yazdırdım: "Elaziz Valisi Galip ile Bedirhanilerden Malatya mutasarrıfının ihaneti hakkında muhaberat cümlemizce malûmdur. Bu ihanet şebekesini Dahiliye Nazırı Adil Bey'in bizzat tedvir ettiği de sabittir. Düşman hesabına ve devlet ve milletimizin aleyhine olan bu suikast failleri milletin galeyân ve teessüfâtı ve bütün kolorduların müşterek karar ve harekâtıyla muhakkak te'dip edilecektir. Fakat bir kabinenin en faali olan Dahiliye Nazırı mihver-i ihanetini bizzat tahrik ve idare ederse o kabineye hiçbir zaman itimad ve emniyet caiz olamayacağı cihetle keyfiyeti derhal Umum Kolordu kumandanlarının müşterek bir lisan ile doğrudan doğruya Başkumandan-ı akdesimiz Padişahımız hazretleriyle muhabere ederek bu kabinenin derhal ıskat edilmesi ve yerine ancak âmâl-i milliyeye riayetkâr, dine vatan ve milletine ve zât ve makam-ı akdes-i hilâfetpenâhîye merbut olan namuskâr ve meşrutiyete tamamıyla sadık bir heyetin getirilmesi ve böyle bir heyetin gelmesine kadar hükûmet-i merkeziyeyi tanımamak ve irtibat ve muhabereyi kesmek hususunda milletin verdiği karardan ordunun ayrılamıyacağına maruzatta bulunmak musammemdir. Zât-ı âlilerinin temamî-i mutabakatı varsa beş kolordu kumandanının müşterek imzasını havi olacak maruzat müsveddesini takdim edeyim." (Bir taraftan da müsvedde yazdırılmıştır.)

20. Kolordu Kumandan vekili Mahmut Bey kolordusu namına derhal muvafakat etti. Selahattin Bey kongrenin şu telgrafını yazdırdı: "Şimdi bir suret vereceğiz. Bu suret 3. Kolordu, 15. Kolordu, 20. Kolordu, 13. Kolordu, 12. Kolordu kumandanlarının müşterek imzasıyla çekilmesini münasip görüyo-

Levent Şahverdi Arşivi

ruz. Mütalaa ettikten sonra diğer kumandanlarla aynı zamanda çekmek için intizar buyurunuz."

Suret:

Makam-ı Sadaret-i uzmaya

Şimdi doğrudan doğruya başkumandanı akdesimiz halife-i zîşanımız efendimize maruzât-ı mühimmede bulunmak mecburiyetindeyiz. Haile ika' edilmemesini rica ederiz. Aksi takdirde tevellüd edecek netâyic-i vahîmenin mes'uliyeti sırf zât-ı fahimanelerine râci kalacağını arz ederiz.

3., 15., 20., 13., 12. Kolordu kumandanları

Selahattin Bey'e şunu yazdım: "Bütün kolordu kumandanlarının mabeyn-i hümâyûn-ı mülûkâneye keşide edeceği telgrafnamenin sureti takarrür etmiş ve Sivas'a da verilmiş idi. Bunu mütalaa buyurdunuz mu? Şu halde sadarete çekilmesini teklif buyurduğunuz yol vermek hakkındaki telgrafı müteakiben o mu verilecektir? Bu bâbdaki mütalaanız nedir? Sadrazama böyle telgrafı vermektense başkumandan-ı akdese verilecek telgrafnamenin son bir maddesi olmak üzere bu telgrafımızı zât-ı şâhâneye takdime mâni olacaklar ihanet-i vataniye ile müttehem tutulacaktır diyelim olur mu?"

Kongreye şunu yazdım:

1 — Hükûmet-i merkeziyenin Dahiliye Nazırı Adil Bey de Elaziz Valisi Galip ve rüfekasının harekât-ı hâinanesini tertip ve ihzar ettiği cihetle hükûmet-i merkeziyeye katiyyen ordunun dahi itimad ve emniyeti kalmamıştır. Binaenaleyh şimdi Ankara, Sivas, Diyarbakır kolordularıyla görüşüyorum ve zât-ı şâhâneye başkumandan-ı akdesimiz sıfatıyla ve dört kolordu kumandanının müşterek imzasıyla bir telgrafname arzı için müzakere ediyoruz. Müsveddesini buradan teklif ettim. Mutabakat-ı tamme halinde müfâdı vechile arz edilecektir. Bu bâbdaki karar ve mütalaamız kongrenin kararına tevafuk ediyor mu?

2 — Erzurum ahalisi namına Müdafaa-i Hukuk Heyeti kâmilen telgrafhaneye gelmiştir. Onlar da zât-ı şahâneye telgraf çekmeyi taht-ı karara almışlardır. Vilâyât merkezlerinin telgraf çekmesi Sivas Kongresi'nin kararına tevafuk ediyor mu?

Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı:

Telgraf meali aynen âcizleri ve kongre heyet-i kirâmınca kabul ve tasvib edilmiş ve atebe-i hümâyuna arz olunmak üzere hail olunmaması ve aksi halde tevellüd edecek netâyic-i vahîme mes'uliyeti zât-ı fahimânelerine râci olacağı makam-ı sadarete bizzat arz olunmak üzere Sadrazam paşa telgraf başına davet olunmuş ve şimdi konağına İstanbul merkezinden telefon edilip vürutlarında yol açtırılacak ve zât-ı hümâyûna doğruca arz olunacaktır. (Selahattin).

Levent Şahverdi Arşivi

Kongrenin cevabı:

1 — Zat-ı şahâneye keşidesini teklif buyurduğunuz suretin muvafık olduğunu arz etmiştik. Yalnız yeni malûmata göre şu suretle ufak bir tadil yapılacaktır. O tadil şudur: İlk satırda "Dahiliye Nazırı Adil Bey" cümlesinden sonra "ve Harbiye Nazırı" cümlesi ilâve edilecek bundan başka telgrafnamenin ortalarına doğru "tertip etmesi ve suikasdin mihverini bilhassa Dahiliye Nazırının tedvir eylemesi" cümlesi yerine "tertip ve dahiliye ve harbiye nazırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren" cümlesi kaim olacaktır.

2 — Yol vermek hakkındaki telgrafı müteakip yol verildikten sonra teklif buyurduğunuz telgrafname çekilecektir. Yol verildiğine emniyet olmadan vukubulacak maruzatın hıfz ve iptal olunacağına şüphe kalmamıştır. Binaenaleyh padişahla kat'iyen bilâ-vasıta yâni hükûmet-i merkeziyenin müdahale ve kontrolü olmaksızın görüşmek elzemdir.

3 — Bu tashihatın 13. Kolorduya ve sair icab edenlere tebliğini rica ederiz.

Ankara'ya buradan tebliğ olunacaktır.

Tadilâtı Diyarbakır'a da yaptırdım. Ve her kolordu kumandanının dört kolordu kumandanı imzasını da koyması ve kumandanların makina başında bulunduğunu da padişaha bildirmesini kumandanlara bildirdim. Ve tertibimiz mucibince yolun açıldığı Sivas'tan bildirilince evvelâ kongrenin teklif ettiği kısa telgrafı, arkasından da benim teklif ettiğim telgraf Padişaha çektirildi. Trabzon'dan gerek bu telgrafların ve gerekse ihanet vesikalarının teksir ettirilerek İstanbul mebeyninine, ricâl-i marufeye ve matbuata tevzii için icab edenlere tebligat yaptım. Ankara'da 20. Kolordu'ya da bunu teklif ettim. Kabul ettiler.

Elaziz ve Diyarbakır'la olan muhaveremizin hülâsasını Heyet-i Temsiliye'ye bildirmiştim. Ve Şark merkezlerinden de padişaha müracaat ettireceğimi yazmıştım. Bugün yaptığım işleri tasvib eder cevabı aldım. Erzurum ahalisi namına Müdafaa-i Hukuk Heyeti padişaha yazdıkları gibi mühim merkezlerin de kendileri gibi hareketini tavsiye ettiler. Şimdiye kadar aldığımız malûmatta yalnız Ankara bu işe ilk teşebbüs etmişti. Akşamüstü Sivas'tan bir heyetin beni makina başına istediğini haber verdiler. Zaten biz bugün öğleden sonradan beri telgrafhaneden ayrılmamıştık. Gece yarısına kadar da ayrılmadık.

Sivas: Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

1 — Kongrenin tevkil ettiği salâhiyettar bir heyet ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahattin Beyefendi ve Sivas Valisi Reşit Paşa hazretleriyle birlikte makina başında bulunmaktayız.

2 — Kongremiz kemâl-i muvaffakiyetle ve bütün Sivas halkının iştirâkiyle pek parlak olarak son bir safha ile şimdi hitam-pezîr olmuştur Mukarreratını havi beyannamesi tamim edilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

3 — Hükûmet-i merkeziyenin malûmunuz olan hainâne icraatına karşı müştereken alınacak tedâbirin tatbikatına dair görüşelim. Fuat Paşa teftişte imiş, Mahmut Bey ve 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey ve mezkûr kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Halit Bey dahi makina başında bulunmaktadır.

4 — Makina başında mevcut olan zevat ber vech-i zirdir: Kongreden Mustafa Kemal Paşa hazretleri, Kongreden Rauf Beyefendi hazretleri, Kongreden İsmail Fazıl Paşa hazretleri, Kongreden Bekir Sami Beyefendi hazretleri Vali Reşit Paşa Hazretleri, Refet Beyefendi hazretleri, Kolordu kumandanı Selahattin Beyefendi, Erkân-ı Harbiye Reisi Zeki Beyefendi.

Kongrenin bugün hitama erdirilmesine ben taraftar değildim. Saatlerden beri canım sıkılıyordu. Makina başında verilecek izahatı sabırsızlıkla bekliyordum. Verilen izahat beni hiç tatmin etmedi. Biz iki mühim mes'ele karşısında idik. Biri İstanbul'un müracaatımıza lâkayt kalması hali idi. Tabii buna karşı Anadolu uzun müddet başsız ve mercisiz kalamazdı. Şu halde Sivas Kongresi bir meclis-i millî gibi işe vaz-ı yed mecburiyetinde kalabilecektir. İkincisi bir Kürtlük kıyamı idi. Kongrenin, böyle bir kıyam başlangıcında dağılıverdi şeklinde gösterilmesi İstanbul'un maneviyatını arttırarak mukavemete teşci edeceği gibi dahilde Sivas Kongresi'nin nüfûzunu -ki henüz her yere nüfûz edememişti- kırabilecektir. Sivas halkının iştirâkiyle parlak surette hitam-pezîr olduğunu bildiren kongre hakkında aldığım malûmatı muhitimde kime söyledimse su-i tesir yaptığını gördüm. Sabahtan beri Ali Galip vakasıyla meşgul olan rüfeka-yı mesaim ise meyus oldular. Tam celâdet gösterip kongrenin varlığını göstereceği günlere girmiştik. Üçüncü maddedeki "Müştereken alınacak tedâbirin tatbikatına dair görüşelim" teklifini kavrayamadım. Bana hiç malûmat verilmeden İstanbul hükûmetiyle kat'-ı alâka ediliyor. Sivas Kongresi mukarreratına ait daha birşey bildirmediler. Kongre neye karar verdi ki tatbikatını konuşacağız? Benim beklediğim izahat: Kongrenin mukarreratıyla beraber İstanbul hükûmeti taannüt ederse ne yapmaya karar verdikleri veyahut kongre vaziyetin inkişafına sükûnetle muntazırdır cümlesi idi. Sitemi ve ağır tenkidimi sonraya bırakarak âtideki iki suali sordum ve gece ahvâl hakkında düşünmelerini ve karar vermelerini teklif ettim:

1 — Hükûmet-i merkeziyetinin ve haricin tesir ve ihanetiyle eğer husûl-i emel def'aten müyesser olmaz ve pek geç kalırsa Anadolu uzun zaman başsız ve mercisiz kalamıyacağı cihetle vaziyet kesb-i salâh edinceye kadar ittihazı lâzım gelen mukarrerât-ı salime şüphesiz derpiş buyurulmuştur. Binaenaleyh şimdilik kongrenin dağılmaması fikrinde bulunduğumu ve bu bâbdaki mütalaa ve mukarreratın şifreli telgrafla yarın beyan buyurulması halinde âcizleri de mütalaamı takdim ederim.

2 — Kongre alelâde mi dağıldı, yoksa isticalen mi mukarrerâtını tesri ile dağıldı? Bu bâbda izahat verilmesini rica ederim.

Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Heyetin cevabı:

> Heyet-i Temsiliye'den Raif Efendi hazretleri, Hüsrev Sami, Mazhar, Hüsrev ve Kara Vasıf Beyler, Şeyh Fevzi Efendi hazretleri biraz evvel teşrif ettiler. Cümleten gözlerinizden öperiz.
>
> 1 — Hükûmet-i merkeziyenin hıyanette taannüt ve temerrüdü halinde ittihazı lâzım gelen karar derpîş edilmektedir. Bu hususta zat-ı âlileriyle de muhabere tabiidir.
>
> 2 — Kongre müzakerâtını tamamen tabii bir surette icra ve hiçbir isticâle lüzum görmeksizin ikmâl eylemiştir.[65] Bu geceki vaziyet üzerine lüzum hâsıl olursa kongre yeniden ve icabı vechile takviye olunmak suretiyle fevkalâde olarak içtima edebilecektir.
>
> 3 — Sadrazam zât-ı şahâneye yol vermedikten başka kendisi dahi muhabere etmekten kaçıyor. Makina başında zât-ı şâhâneye yol vermesi kendisinden musırren taleb olunmalıdır. Ankara ve Sivas, Amasya, Kastamonu, Niğde, Erzincan, Samsun bu suretle makina başında ısrar etmektedirler.

Makina başındaki en mühim muhaberemiz bitmişti. Yukarda tafsilen yazdığım şeyler hakkında bir kaç şey daha görüştük: Malatya havalisine gidecek kıt'alar, Van Valisi Haydar Bey'in serî' gitmesi, Dersim'e tayin olunan mutasarrıf Sivas'ta tevkif olunduğundan, münasip birinin serî'an izamı gibi. Asıl mesele hakkında henüz Sivas'ta hiçbir şey düşünülmediği, bir Kürt ihtilâli olabileceği de hesaba katılmadığı anlaşılıyordu. Bunların ikisini de ben kimseye söyleyemezdim. Hususiyle Sivas Kongresi mukarreratından hiçbir maddeyi bilmeden söz söylemek mümkün de değildi. Kürt ihtilâline karşı alâkadar olan 13. Kolordu'yu zaten emrime almıştım. Esasen müfettişlik vekâletinde Sivas Kolordusu da emrimde idi. Kongrenin zaruret halinde -belki pek geç kalarak- düşünebileceklerini ben tatbik etmiş ve mühim merakizi takviye etmiştim. Padişaha müracaatımız da, neticede işin millî bir hükûmete müntehi olacağı tehdidinden başka birşey değildi. İstanbul'un Ali Galip'le muhabere suretlerini 3. Kolordu bildirdi. Selahattin Bey bunları Dahiliye ve Harbiye Nazırlarına da bildirerek, kendisine neden itimad edilmediğini ve hayırsız Ali Galip'in Vali ve kumandan olarak vesait-i âdiye ile bir hiyanet tertip olunduğunu ilâve ile padişaha şikâyet edeceğini yazmış. Vali Reşit Paşa da aynı tarzda Dahiliyeye yazmış.

Vesika suretleri:

65 Bilakis Ali Galip'in teşebbüsünden acele ile dağıldıkları ve benim ikazım üzerine yanlış harekette bulunduklarını ve Sivas Kongresi mukarreratında Erzurum'daki mukarreratın 4 maddesini acele ile karıştırdıklarını Sivas'a geldiğim zaman kendilerinden anladım. Acele ile icab edenlere lâzımı gibi malûmat verilmemesi ve bu 4. madde meselesi Erzurum Kongresi azalarıyla Mustafa Kemal Paşa ve benim aramda günlerce münakaşayı mucib oldu. Şark Mustafa Kemal Paşa'ya adem-i itimad beyan ederek vaziyet aldıkları halde benim tavassutumla mesele halloldu. Sırasıyla mühim muhabereleri kaydettim.

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci suret:

Elaziz Valisi Beyefendiye

8/9/1335 No. 2 Sivas'a şâyân-ı itimad vasıta olmadığı cihetle malûmât-ı kâfiye alınamamakta ise de ora ahalisinden burada bulunan bir adamın ifadesine vesair yerlerden alınan malûmât-ı umumiyeye nazaran evvelâ ahali bu tahrikâta taraftar değildir. Saniyen asker ekall-i kalîldir. Bu hareketi idare etmekte olanlar, eşhas-ı malûme ile kumandan ve zabitandan bazılarıdır. Bunlar işe millî bir şekil vererek maksatlarını terviç ettirmeye çalışmaktadır. Halbuki millet bu işlere taraftar değildir. Orası daha karip olduğu cihetle istediğiniz malûmatı daha sühuletle istihsal edebilirsiniz. Maahaza gazeteler her nasılsa oraya memuriyetinizden bahis ettikleri cihetle bir gün evvel azimetiniz daha ziyade kesb-i ehemmiyet etmiştir. Birlikte bulunduracağınız kuvvetin ne kadar ziyade olursa muvaffakiyeti o nisbette teshil edeceği derkârdır. Bu kuvvetin miktarıyla vakti hareketinizi bir gün evvel tayin ve iş'arına muntazırım.

Nazır Adil

9/9/1335

İkinci suret:

Dahiliye Nezaretine

Şehr-i halin ondördüncü günü kâfi kuvvetle eşkıyanın takip ve derdesti için Malatya'dan hareket edecek vechile tedâbir-i mukteziye icra edilmiştir. Biavnillâhi teâlâ müsademede netice-i muvaffakiyet olduğuna itimad buyurulsun. Yalnız iş'arâtın cevapları ve mukteziyâtı tecehhür buyurulmamalıdır. 9/9/1335.

Elaziz Valisi Ali Galip

12 Eylül'de dahi bu ihanet vesikaları suretleri 3. Kolordudan kolordulara amim olarak bildirildi. İstanbul hükûmetinin ne namussuz bir heyet olduğuna şahit olduğu gibi, içinde bulunduğumuz ahvâli de tasvir ettiğinden aynen dere ediyorum: Son elde edilen vesaikten:

Sivas
12/9/1335

Deraliye: Dahiliye Nazırı Adil Beyefendi Hazretlerine

13. Kolordu Topçu Müfettişi Binbaşı Mustafa Behçet Bey vilâyete geldi. Edirne'den tanışırım. Mülhakatı teftişe çıktığını, Malatya'dan geldiğini söylüyor. Propagandada müşkülâta, itiraza maruz kalmış, biraz da korkuyor. Valinin şakası yok, aklını başına al demişler. Malatya'dan da meyusen avdetine hükmettim. Acizane vilâyet iğfâlata kaptırılmaktan

Levent Şahverdi Arşivi

masun bir hale getirilmiştir. Şunu arz etmek isterim ki Kolordu karargâhları ve müfettişlikler muzır propagandaya vasi germî vermiştir. Sıhhiye müfettişleri de müthiş propagandacıdır. Sıhhiye Müdüriyet-i umumiyesi uyanmalı bunlara verilmekte olan yüksek harcırahlar hepimizin bir parasıdır. Bunlar hep devr-i sabık mültezimlerini devr-i hazıra mevrûs yadigâr olduğunu düşünmek, kâfi tedâbir-i mukteziye icrası rey-i devletlerine menûttur. Yalnız acizleri tanıdığım bir sıhhiye müfettişi hemen talep edeceğim. Halûk, natûk, hâzık, faal ve fedakârdır. Vilâyetin ahvâl-i ruhiye-i sıhhiyesine hizmet edeceğinden eminim. Mülga. 3. Ordu Müfettişliği maiyetine memur ve esrarına vâkıf Doktor yüzbaşı Behçet Bey'dir. Askeri sıhhiyesinden mezun addedilerek Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesine verilmesi ve münhal olan Elaziz ve Diyarbakır vilâyetleri Sıhhiye Müfettişliğine ikinci sınıf maaşla tayin kılınması inayet-i devletlerinden muntazardır. İntizar edenleri bade't-tahkik inha etmiş oluyorum. Mûmâileyh Doktor Behçet Bey ile bilmuhabere muvafakatini de istihsal ettim. Tesri-i muamelesi için alâkadârâna evâmir-i hususiye itası mütemennadır. Ferman. 3/Eylül/1335

Elaziz Valisi Ali Galip

Doktor Behçet 3. Kolordu emrine verilmişti. Halen Kayseri'de mezun olduğunu 3. Kolorduya bildirdim. Anlaşılıyor ki Kayserili olan bu doktoru İstanbul'dan gelirken Mustafa Kemal Paşa karargâhına sokuşturmuşlar.

En son elde edilen vesaikten: Vesâik-i İhanet

Bizzat halledilecektir.
Şifre:

Dersaadet: 3 Eylül 1335
No. 906

Elaziz Valisi Galip Bey'e

C: 2 Eylül 1335 *arz olunmuştur. İrade-i seniyyesi* bugün sadır olacaktır. Binaenaleyh kesb-i kat'iyyet etmiştir. Talimat şudur: Malûmunuz olduğu vechile Erzurum'da kongre namı altında bir kaç kişi toplanarak bir takım kararlar ittihaz ettiler. Ne toplananların ne de ittihaz ettikleri kararların esas-ı chemmiyeti vardır. Fakat bu haller memlekette bir takım kıylukali mucip oluyor. Avrupa'ya ise pek mübalağa ile aksettiriliyor. Binaen alazalik pek fena su-i tesirat hâsıl etmekte oluyor. Ortada şâyân-ı ehemmiyet hiçbir kuvvet hiçbir vak'a olmadığı halde mücerred bu mübalagat ve su-i tesirâttan endişeye düşen İngilizlerin ahiren Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları istidlâl olunuyor. Hükûmetin umum sırasında tarafımıza da icra eylediği tebligat-ı malûmeye mugayir harekâtına devam etmekte olur ise çıkartılacak ecnebi kuvvetlerin Sivas'a ve oradan daha ileride ..... (Şifre halledilememiştir) alarak birçok mahalleri işgal etmeleri ihtimâli baid değildir. Bu ise memleketin menafiine bittabi münafidir. Erzurum'da toplanan eşhâs-ı malûmenin kariben Sivas'ta içtima ederek yine bir kongre akdetmek

Levent Şahverdi Arşivi

istemekte oldukları muhaberât-ı vâkıadan anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmayacağı hükûmetçe malûmdur. Fakat bunları Avrupa'ya anlatmak mümkün değildir. İşte bunun için orada toplanmasına meydan vermemek icab ediyor. Bunun için de evvel-be-evvel Sivas'ta hükûmetin itimad-ı tammına mazhar ve selâmet-i memlekete muvafık olan tebligatı harfiyen icraya âzim bir vali bulundurmak lâzım gelmektedir. Zât-ı vâlâlarını onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sivas'ta kongre akdetmek istemekte olan bir kaç kişiye mümanaat etmek o kadar güç birşey değilse de erkân ve ümera ve zabitan ve askerin bazıları da bunlarla hem-fikir oldukları anlaşılmasına nazaran hükûmetin ittihaz edeceği tedâbiri ellerinden geldiği kadar takip, tas'ib ve eşhas-ı malûmeyi mümkün olduğu kadar iltizam edecekleri nazar-ı dikkate alınarak şâyân-ı itimad bir iki yüz kişinin refakatinizde bulunması temin-i muvaffakiyet için münasib görülmektedir. Binaberin evvelce yazdığım vechile oralardaki Kürtlerden itimad edilen 100, 150 kadar süvariyi birlikte alarak ve ne için oraya geldiği hiç kimseye serdedilmiyerek Sivas'a hiç kimsenin intizar etmediği bir zamanda bi'l-vusûl vali ve kumandanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarma ve askeri miktarları cüz'î olmakla beraber hüsn-i idare olacak olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunmıyacağı cihetle derhal te'sis-i nüfûz ederek içtimaa meydan vermemiş olacak ve orada buluşanlar var ise hemen derdest edip mahfuzen İstanbul'a gönderebileceğiniz derkârdır. Bu suretle ihraz olunacak nüfûz ve iktidar-ı hükûmet dahilde sergüzeştcûyâne harekette bulunanları yıldıracak bu gibi harekât-ı gayr-i marziyenin vukuuna mâni olunacağı gibi hariçte de pek ziyade hüsn-i tesir ederek ecnebilerin asker çıkarmak ve oraları işgal etmek hususlarındaki tasavvurlardan sarf-ı nazar etmeleri için hükûmetçe bir mümessek-i kaviye müracaat ve teşebbüs teşkil edilecektir. Zaten Sivas muteberân-ı ahalisinden bazılarından mevsûken tahkik olunduğu vechile ahali politikacıların tahrikatından, para toplamak için vâki olan tazyikatından pek ziyade müteneffir ve bunların men'i için hükûmete her suretle müzaharete hazırdır. Orada jandarmaya derhal yazılacak istenildiği kadar efrad bulunacağı ve buna müteneffizân tarafından suret-i mahsusada muavenet olunacağına itimad edilmektedir. Bu suretle miktarı kâfi ve hükûmete kaviyyen merbut bir jandarma teşkil edildikten sonra birlikte götüreceğiniz süvarileri mutayyeben yerlerine iade ederiz. İşte yapılacak tedâbir bundan ibarettir. Bundan sonra kemâl-i suhuletle ve muvaffakiyetle tatbiki mücerred derece-i nihayede iltizam-ı mektûmiyete vâbestedir. Sivas'a memuriyetinizden ve hattâ o cihete gideceğinizden efrâd-ı ailenizden en emin olduğunuz hiçbir kimseye bile bahsetmeyiniz. Ve Sivas'a gidinceye kadar maksadı yanınızdakilere dahi sezdirmeyiniz. Muvaffakiyetin üssü'l-esası budur. Bu cihetle şimdilik her halde ailenizi orada bırakarak etraftaki aşâiri teftiş için beş on gün duracağınızı efrad-ı ailenize ve sairlerine bilifade hemen hareketle bir gün evvel Sivas'a bağteten vâsıl olmaya gayret etmelisiniz. Oraya vusûlünüzde âtide münderic telgrafnameyi icab edenlere bi't-teblîğ vali ve kumandanlığı ele alarak işe başlamalısınız. Bir taraftan da makina başında nezarete icab-ı

Levent Şahverdi Arşivi

hâle göre iş'âr-ı keyfiyet etmelisiniz. Bu suret malum olur olmaz size yine makine başında tarafımdan icab-ı hale göre tebligatı lâzıme icra olunacaktır. Bu suretle işe başladıktan sonra ne vakit münasip görürseniz ailenizi ve eşyanızı Sivas'a celb edebilirsiniz. Şu kadar ki elyevm orada bulunan Reşit Paşa'nın valilikten azlolunduğu ve yerine diğerinin gönderileceği her nasılsa şâyi olarak müşarünileyh tarafından nezarete müracat edildiğinden ve isimleri malûmunuz olan kimselerin Sivas'ta kariben birleşmek istedikleri iş'ârât-ı vâkıadan anlaşıldığından beyhude bir dakika geçirilemiyerek bir an evvel hareket ve bir saat evvel muvasalâta gayret etmeniz de maslahatan ehem ve elzemdir. Şu esbab ve mülâhazata göre ne vakit hareket ve ne kadar müddetle muvasalat edebileceğinizin iş'arı muktezidir. Sivas'ta ibraz edeceğiniz telgrafname şudur. Zât-ı âlilerinin Sivas vali ve kumandanlığına tayinleri meclis-i vükelâ kararıyla bi'l-istizan şeref-sâdır olan irade-i seniyye-i hazret-i padişahî iktizasından olduğundan hemen hareketle bu telgrafnameyi Sivas'taki memurîn-i mülkiye ve askeriyeden icab edenlere bi'l-irâe vali ve kumandanlığı deruhde ederek ifâ-yı vazifeye mübaşeret ve hemen iş'arı keyfiyet etmeleri tebliğ olunur.

Harbiye Nazırı Şefik
Dahiliye Nazırı Adil

12 sabahı Sivas şunu yazıyor:

"Şimdi buradan Diyarbakır'la muhabere tellerin arızası hasebiyle mümkün olamadığı vesaikten birer suretinin Diyarbakır'a Erzurum'dan verdirilmesi rica olunur."

Derhal Diyarbakır'da 13. Kolordu Kumandanlığına ve Elaziz 11. Kolordu ahz-ı asker riyasetine yazdırttım. Sivas, gerek İstanbul ve gerekse diğer mevkilerle iki gündür yaptığı fazla muhabere yerine, ilk işi bu vesikaları yazdırarak, bilhassa Kolorduların ve Müdafaa-i Hukuk merkezlerinin tenvirine çalışmalı idi. Bu suretle az zamanda yalnız kongre ve kolordular değil, bütün merkezler ve mahallî hükûmetlerin de aynı suretle vaziyet almaları mümkün olabilirdi. (Ben Erzurum'da bulunan Erzurum ve Van valilerine ve heyet-i tahkikiye reisine kabinenin çekilmesinden başka çare olmadığı hakkında telgraf çektirdim. Mıntıkamdaki diğer valilere de yazdırdım.)

Bugün (12) Sivas'tan şu açık telgraf geldi:

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Malatya'dan İlyas Bey'in şimdi verdiği malûmatı hâvi telgraf suretini âtiye derc ediyorum. 13. Kolordunun ciddi olarak nazar-ı dikkati celb edilmek lâzımdır. Vehbi Bey'e şimdiden talimat verilmelidir. Haydar Beyefendi bu geceden harekete geçmelidir. Tercan'daki süvari alayının bütün kuvvetiyle Harput istikametine hareketi münasip olur.

Kongre Heyeti

Levent Şahverdi Arşivi

Suret

Şimdi şâyân-ı itimad olan Jandarma Yüzbaşısı Faruk Bey'den alınan malûmat ber vech-i zîrdir. Faruk Bey Kâhta ve civarında takipte idi. Malatya'ya beş saat mesafede Raka karyesinde Kürtlerin içtima eyledikleri ve elyevm mutasarrıfla rüfekasının orada bulunduğu Siverek'e kadar olan aşâirin peyderpey mahall-i mezkûra gelmekte oldukları ve Dersim aşâirine varıncaya kadar Kürtlük namına davet edildiği mutasarrıfın fikri evvelâ Malatya'ya hücum ve kâmilen yağma edildikten sonra bütün kuvvetle Sivas istikametine yürüyeceklerini Malatya'da bulunan Türkleri katl ve tard edecekleri ve Dersimlilerin de aynı zamanda Harput'a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü mutasarrıfın Malatya'dan gitmesi Kürtlük namına kendilerine büyük bir zül ve hakaret imiş gibi telakki olunuyormuş. Vali bu yağma ve katl-i nüfusa taraftar ve razı olmadığı fakat mutasarrıfın fikrine de mâni olamayacağını bildirmiştir. Malatya'ya harben girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceği ve beraberlerinde bulunan İngiliz binbaşısı da Urfa'daki İngiliz fırkasının harekete âmâde olduğunu bildirmiş ise de Hacı Bedir Ağa bunu kabul etmediğini ve aşâirin Malatya'nın Kürdistan ve Malatya'da Kürt bayrağının çekilmesine ısrar eylediklerini dün akşam vali Malatya'ya avdet etmek istemiş ise de bırakmadıkları mübalâğadan âri olarak arz olunur. Şerâitleri zirdedir.

1 — Valinin yerine avdeti

2 — Mutasarrıfın kemâkân yerinde kalması

3 — Elaziz'den gelen askerin iadesi

4 — Valinin 100 müsellah Kürtle Malatya'ya girdiği zaman sükûnetin muhafazası ve Sivas istikametine yürümesi.

5 – Aşâirden alınan yedi tüfek, bir revolverin iadesi.

6 — Ber vech-i bâlâ maruzatıma iradeleri.

İlyas Bey 15. Alay kumandanıdır. Askerlikte şimdi, bugün, yarın gibi muhatabların kat'i anlayamayacağı kelimeler memnu olmasına rağmen, Malatya'da Sivas'ta bu tabiri kullanmış, aksi gibi telgrafın hangi gün yazıldığı da yoktur. 12'de geldi, Faruk Bey'in şimdisi de 12 midir? Bu telgrafı şöyle bir şifreli tebliğle 13. Kolorduya ve 11. Kolordu ahz-ı askerine bildirdim:

Erzurum:
12/9/1335

Malatya'dan İlyas Bey'den Sivas'a varit olan bir telgrafnamenin sureti aynen zirdedir. Kongre 13. Kolordunun bu telgrafına nazar-ı dikkati celb ediyor. Maamafih bunun bir blöf olması da muhtemeldir. Fakat Malatya'da bulunan sahra toplarının münasip mahallere tabiye edilerek şehrin temin edilmesi de münasip tedbirdir. Kürt içtimaını gayr-i mümkün görüyorum. İki günden sonra aç kalırlar. Herhalde bunun bir İngiliz manevrası olduğunu düşünerek ahali-i İslâmiye'yi ve Kürt kardeşlerimizi tenvir etmeniz muvafık olur. (Telgraf aynen yazılmıştır).

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

13. Kolordunun aynı günde yazdığı şifreli cevap 14'te geldi. 3. Kolordu'ya da bildirildi. Aynen zîrdedir:

Diyarbakır:
12/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Jandarma yüzbaşısı Faruk Efendi'nin iş'aratını mübalâğalı görüyorum. Bu kadar umumî bir hareket-i içtima yapacaklarına ihtimal vermiyorum.

2 — Malatya'da İlyas Bey'e sahra ve cebel toplarını tabiye ederek müsellah ekrâdı kat'iyyen şehre sokmamak ve Türk ve şâyân-ı itimad ve muallem olan kasaba ahalisinden eşraf ile görüşerek bir mikdar efrad depolardan silâh vermek suretiyle kuvveti tezyid etmek için derhal tebligat ifasını 3. Kolordudan ehemmiyetle rica ederim. Vali, mutasarrıf her halde mıntıkamda kalamazlar, Elaziz'e muvasalat edecek taburla süvari bölüğünü Malatya'ya tahrik için Elaziz'e emir verdim. Siverek'teki piyade taburu Osmaniye'den bir sahra topu alarak Harput'a hareket edecektir. Silvan'daki piyade taburuyla Siverek'teki süvari bölüğünü de şimdilik Diyarbakır'a celb ediyorum. Şimdilik Osmaniye'ye buradan iki sahra topu gönderdim. Türk, emin ve muallem efraddan bir kısım efradı taht-ı silâha almasını Elaziz'e de yazdım. Fırka kumandanı Kenan Bey'i Harput'a kadar otomobil ile oradan da icab ederse kuvvetle Malatya'ya göndermek üzereyim. Vaziyet kesb-i salâh edinceye kadar Malatya'da kalacaktır. Bu hususatın da İlyas Bey'e bildirilmesini ve iş'arını tel açılıncaya kadar Malatya hakkında sık sık malûmat alarak bildirilmesini rica ederim. Cebel takımının da Malatya'ya varıp varmadığının tahkiki;

3 — Ahaliye hiyanet hakkında beyannameler neşredildi. Elaziz belediye reisi milletin, vatanın selâmetine çalışanlarla beraber olduğunu bildirdi.

4 — Mamahatun'daki süvari alayının mümkünse muvakkaten Elaziz'e suret-i hareketini 15. Kolordudan istirham eylerim.

13. Kolordu Kumandanı Cevdet

Ali Galip ve avenesinin 10/11 gecesini Malatya kurbünde Raka, 11/12 gecesini Raka'ya yarım saatlik bir köyde aşiret reisinin nezdinde geçirdikleri Malatya'dan bildirildi. Elaziz'e ve Malatya'ya kuvvet vermek için hükümet-i mahalliyelere şu telgrafı yazdım:

"Düşman parasıyla vatan ve milletine ihanet eden ve bilhassa beyne'l-islâm kan dökülmesine çalışan Ali Galip ve hempâlarının tenkilleri için Kolordumdan da süvari alayını makinalı tüfekleriyle beraber Malatya'ya yola çıkardım. İşlerinin şimdiden ihzârını rica ederim."

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul telgrafhanesinden aynen şunu yazmışlar: "Telgrafname münderecatı Sadrazam paşa hazretlerine arz olundu. Vukubulacak maruzatları usulü dairesinde telgrafla arz olunmalıdır. Telgrafnamelerde kezalik usulü dairesinde takdim edilir buyurmuşlardır. Dersaadet Posta Müdürü"

Bu abuk sabuk sözlere mukabil sadrazama ben de şunu yazdım ve bütün kolordulara ve kongreye aynen bildirdim:

Erzurum:
12/9/1335

Makam-ı Sadaret-i uzmaya

Sivas'a Kürt eşkiyasının taarruzu en basit bir dimağa malik olanlar bile idrâk eder ki oradaki ecânib ve anâsır-ı Hıristiyaniye'nin "Kürtler Sivas'ı bastı katliam başladı" feryadını mucip olacak bu da cihana Kürtlerin umumi kıyamı tarzında gösterilerek vatanın inkısam ve izmihlâlini mucip olacaktır. Bir kolordu merkezi olan Sivas'taki asâkir-i şâhâneye Kürt eşkiyasını hücum ettirmekle iki din kardeşini ve tarihin aynı ırktan olan iki evlâdı yani Türk'le Kürd'ü birbiriyle çarpıştırmak isteyen ve vatan ve milletin kalbgâhına tevcih edilen bu kadar hainâne bir suikastın mürettibleri, ne gibi bir menfaat mukabilinde irtikâp ettikleri henüz anlaşılamayan Dahiliye ve Harbiye Nazırları olduğu imzalarıyla aynen tutulan müteaddit şifreli muhaberatından anlaşılmıştır. Âmâl-i milliyeye müstenit ve bihakkın meşru olan Sivas Umumî Kongresi'ni Kürt eşkiya çetesiyle bastırmak ve buna riyaset etmek üzere memur edilen Elaziz Valisi Galip Bey haininin daha evvel keşfolunan muhaberesi ve tertibât-ı lâinânesi üzerine bilmuhabere mücavir kolordu'ların müştereken tahrik eylediği kuvve-i askeriye tarafından üç gün evvel henüz daha Malatya'da iken cürm-i meşhud halinde sıkıştırılmış ve düşman parasıyla Dersaadet'ten memur olan Mevlanzade Rıfat, Kâmuran, Âli nam casuslarla ve bir kaç eşkiya avenesiyle beraber müşkülâtla firar edebilmiştir. Firari-i merkumun şiddetle takip edilmektedir. Avn-i hakla hayyen veya meyyiten derdestleri müyesser olacaktır. Bir kaç günden beri milletin ve ordunun zât-ı akdes-i padişahî ile temas ve maruzatına muannidâne bir surette mümanaat etmenin esbâb-ı müessiresinin bu cinayetler olduğu tahakkuk etmiş olmakla eğer başkumandan-ı akdesimizle milletin ve ordunun temasına ve vaziyet hakkındaki maruzatına bu andan itibaren bir dakika bile muhalefette devam edilirse bu hainler zümresini terviç etmek ve zât-ı şâhânenin itimad ve emniyetini pek fena bir surette su-i istimal ile beraber mevcudiyet-i devleti de kasden muhataraya ilka cürmüyle mes'ul olmak gibi dünya ve ahiretinizi zindan eyleyen avâkıb-ı mühlikeye zât-ı fahîmânelerince bizzat sebebiyet verilmiş olacağından bu hakikatin zât-ı akdes-i padişahîye arz ile beraber milletin ve ordular maruzatının doğruca zât-ı şâhâneye ref'ine yol verilmesi ve namus-ı zâtınızın kurtarılması tarihi bir hâdise olmak üzere arz ve neticeye intizar olunur.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Kongreden âtideki telgrafnâmeyi ve İtilâf mümessillerine verilmek üzere hazırlanan muhtırayı bildirdiler:

Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Bir saate kadar sureti âtide münderic telgrafname Umum Kongre Heyeti tarafından sadrazam Paşa'ya çekilecektir. Binaenaleyh siz de hemen bu esas ve meâlde birer telgrafname keşide ediniz. Ve hemen bildiriniz efendim.

Umumî Kongre Heyeti

Suret

Sadrazam Ferit Paşa'ya: Vatan ve milletin hukuk ve mukaddesatını payimâl ve zât-ı hazret-i padişahînin şeref ve haysiyet-i mülûkânelerini ihlâl ile teşebbüsat ve harekât-ı gafilâneniz tahakkuk eylemiştir. Milletin padişahımızdan başka hiçbirinize emniyeti kalmamıştır. Bu sebeple hal ve istirhamlarını ancak zât-ı hümâyûna arz etmek ıztırârındadırlar. Heyetiniz gayr-i meşru harekâtının netâyic-i vahimesinden korkarak millet ile padişah arasında hail olur, bu bâbdaki temerrüdünüz daha bir saat devam ederse millet artık kendisini her türlü harekât ve icraata serbest telakkide mazur görecektir. Ve bütün vatanın heyet-i gayr-i meşruanızla suret-i katiyyede alâka ve irtibatını kat edecektir. Bu son ihtarımızla bundan sonra milletin alacağı vaziyet burada bulunan ecnebi zabitânı ve marifetiyle İtilâf mümessillerine dahi mufassalan bildirilecektir.

Umumî Kongre Heyeti

Sivas
12/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Bilcümle devletlerin İstanbul süferâ ve mümessillerine berâ-yı malûmat isâl olunan muhtıra: Sekiz ay evvel feshedilmiş olan meclis-i millîmizin kanun-ı esasî mucibince nihayet dört ay zarfında yeniden ictimaı lâzım geldiği halde mütarekenin akdinden beri teâkub eden hükûmetler intihâbâtın icrasında taallül etmiş ve bu suretle meclis-i millî hâlâ içtima edememiştir. Bu sebeple bilhassa hükûmet-i hâzıranın takip etmekte olduğu siyaset-i dahiliye şekl-i idaremizi mutlakiyetten tefrik edilmez bir hale getirmiştir. Bu vaziyet üzerine harekâtıyla icraatında hiçbir fikr-i meşrutiyet kalmayan Ferit Paşa kabinesi nefret-i umumiye karşısında zulüm ve şiddetle payidar olabilmek siyasetine sülûk ederek kendi aleyhinde bulunan millî vahdeti ihlâl için anâsır-ı İslâmiyeyi yekdiğeriyle kıtâle sevk etmek istemiş ise de bu teşebbüse ait vesaik milletin eline geçerek memleketin emniyet-i umumiyesi haleldar olmaktan kurtarılmıştır. Bunun

Levent Şahverdi Arşivi

üzerine millet vaziyeti zât-ı hazret-i padişâhîye arz ile itimad-ı umumiye müstenit bir kabine teşkilini istirham etmek istemiş ise de hükûmet-i hazıra milletle padişahın temasına da mâni olmuş ve bu suretle millet için bir hükûmet-i meşrua teşekkül edinceye kadar heyet-i hazıra-i vükelâ ile kat'-ı münasebetten başka çare kalmamıştır. Çünkü böyle bir tedbire tevessül edilmediği takdirde Ferit Paşa kabinesinin teşvikatıyla Anadolu asayişinin haleldâr olacağı muhakkak idi. İstanbul'da itimad-ı millîye müstenit bir kabine teşekkül edinceye kadar devam edecek olan bu vaziyetin meşruiyeti ve bilhassa hükûmet-i metbualar nokta-i nazarınca da lüzumunu vâreste-i izah addederiz. Çünkü hükûmet-i hâzıranın Versay Konferansı'na gönderdiği heyet-i murahhasa sırf âmâl-i milliyeyi temsil eden bir hükûmet tarafından gönderilmiş olmadığından dolayı bir ehl-i hibre telakki edilmişti. Binaenaleyh sulhün takarrürü de ancak millete müstenit bir Osmanlı kabinesi teşekkül etmekle kabil olabilir. Bu suretle gerek milletimizin ve gerekse Avrupa ve Amerika menafi-i âliyesinin icabât-ı âtiyesine tevafuk etmekte olan vaziyet-i hazıra-i milliyemizin muhill-i asâyiş hiçbir fikre müstenit olmadığını ve emniyet-i umumiyeyi ihlâl edecek hiçbir hâdise zuhur etmeyeceğini ve bütün manasıyla muslihane bir hatt-ı hareket takip edileceğini Sivas'ta mün'akit umum Anadolu ve Rumeli murahhaslarından müteşekkil umumî kongre suret-i kat'iyyede tekeffül ve temin ederek kesb-i fahr ile cihana adalet vaad eyleyen düvel-i muazzamanın müzaharet-i maneviyelerinden emin olduğunu da ayrıca arz eder.

12 Eylül 1335
Sivas'ta Mün'akit Umumî Kongre Heyeti

Sabahleyin lâzımı gibi yazmıştım. Kongrenin dediği saatte de 13. Kolordu ile müştereken şunu yazdık:

Erzurum:
12/9/1335

Makam-ı Sadaret-i uzmaya

Henüz vaziyetin vahameti idrâk buyurulamıyor. Her tarafta galeyan azimdir. Kolorduların sevgili padişahımız efendimize olan ebedî hürmetlerini ve geçirdiğimiz tarihî hayatı doğrudan doğruya atabe-i şâhâneye arza mecburuz. Zira vatana, millete ve padişahımızın hukuk-ı mukaddeselerine suikast ve ihanet görülmektedir. Eğer mümanaatta devam olunursa mani olanlar iki cihanda elîm mesuliyete dûçar olacaktır.

13. Kolordu Kumandanı Kumandanı Cevat
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Akşama doğru kongreden gelen telgraf:

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas
12/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Hükûmet milletin sevgili padişahına olan maruzat ve irtibatını kesmekte ve tahakkuk eden hareket-i hainânesinde devamda temerrüd eylediğinden millet de meşrû bir hükûmet re'sikâra geçinceye kadar hükûmet-i merkeziye ile münasebât-ı idariyesini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta muhaberat ve mürâselâtını tamamen kat'a karar vermiştir. Mahalli memurîn-i mülkiye ve askerî kumandanlarıyla müttehiden bu hususu temin edecek ve neticeyi Sivas'ta umumî kongre heyetine bildirecektir.

2 — İşbu tebligat bilcümle kumandanlara ve rüesâ-yı memurîn-i mülkiyeye verilmiştir.

Umumî Kongre Heyeti

Lahikadır: Bu tebligatın icra olunduğu haberi Kongre Heyetince malûm olduktan sonra aynı vechile beynimizde muhaberâta devam olunacağından telgrafhanelerde adam bulundurulması mercudur.

Kongre Heyeti

Kongreden gelen bu talimat icab edenlere tamim olundu. Evvelce de umum muhaberatın kat'ı emri gelmişti. Halbuki İstanbul ile iktisadi ve içtimaî münasebette bulunan birçok insanlar bu işten büyük zararlara uğrayacağından, kat'olunacak muhaberatın resmî olanlara hasrını muvafık buldum. Nitekim kongre de diğer bir tamimle bunu ilâna mecbur oldu. Gece 10 sonrada kongre beyannamesi telgrafla geldi. Derhal tamim ettirdim. Saatlerce inceden inceye tahlil ettim. İki nokta şâyân-ı tahlildi. Biri üçüncü madde Erzurum Kongresi'nin dördüncü maddesine muarız! Diğeri de onuncu maddedeki Heyet-i Temsiliye ile Erzurum Kongresi Heyet-i Temsiliyesi ne oluyor, yeni Heyet-i Temsiliye kimlerdir. İstanbul hükûmetiyle açılan mücadeleyi Heyet-i Temsiliye mi idare edecektir?... Bu hususları bu buhranlı günlerde meskût geçerek bu beyannamenin Şarkta nasıl tesir yapacağına intizarı muvafık buldum.[66]

Sivas
11/9/1335

UMUMİ KONGRE BEYANNAMESİDİR:

Bütün milletçe malûm olan mehalik-i hariciye ve dahiliyenin tevlid etmiş olduğu intibah-ı milliden doğan kongremiz mukarrerât-ı âtiyeyi ittihaz etmiştir.

1 — Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile düvel-i İtilâfiye arasında mün'akid mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 1334 tarihindeki hudu-

66 Pek mühim vaziyetler hâsıl oldu. Tafsilât gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

dumuz dahilinde kalan ve her noktası İslâm ekseriyet-i kahiresiyle meskûn olan Memâlik-i Osmaniye aksâm-ı yekdiğerinden ve camia-i Osmaniyeden gayr-i kabil-i tecezzi ve hiçbir sebeple iftirak etmez bir kül teşkil eder; memâlik-i mezkûrede yaşayan bilcümle anâsır-ı İslâmiye yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhûn ve hukuk-ı ırkiye ve ictimaiyeleriyle şerâit-i muhitiyelerine tamamıyla riayetkâr öz kardeştirler.

2 — Camia-i Osmaniyenin tamamiyeti ve istiklâl-i millimizin temini ve makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın masuniyeti için Kuva-yı Milliye'yi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esas-ı kat'idir.

3 — Memâlik-i Osmaniyenin herhangi bir cüz'üne karşı vâki olacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız dahilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâta karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde mücahedât-ı milliyede olduğu gibi müttehiden müdafaa ve mukavemet esas-ı meşruu kabul edilmiştir.

4 — Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bilcümle anâsır-ı gayr-i müslimenin her türlü hukuk-ı tâbiiyetleri tamamıyla mahfuz olduğundan, anâsır-ı mezkûreye hâkimiyet-i siyasiye ve muvazenet-i ictimaiyemizi ihlâl edecek imtiyazat itâsı kabul edilmeyecektir.

5 — Hükûmet-i Osmaniye bir tazyik-i haricî karşısında memleketimizin herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmâl etmek ıztırarında bulunduğu takdirde makam-ı hilâfet ve saltanatla vatan ve milletin masuniyet ve tamamiyetini kâfil her türlü tedâbir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

6 — Düvel-i İtilâfiyece mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 1335 tarihindeki hududumuz dahilinde kalıp bir ekseriyet-i İslâmiye ile meskûn olan ve harsî ve medenî faikiyeti müslümanlara ait bulunan vahdet-i mülkiyemizin taksimi nazariyesinden bi'l-küllliye feragatle bu topraklar üzerindeki hukuk-ı tarihiye, ırkiye, diniye ve coğrafiyemize riayet edilmesine ve buna mugayir teşebbüsatın iptaline ve bu suretle hak ve adle müstenit bir karar ittihaz olunmasına intizar ederiz.

7 — Milletimiz insanî, asrî gayeleri tebcil ve fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve harici istiklâlini ve vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen her hangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muâvenetini memnuniyetle karşılarız. Ve bu şerâit-i âdile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun de acilen takarrürü selâmet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ehass-ı âmâl-i milliyemizdir.

8 — Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihi devirde hükûmet-i merkeziyemizin de irade-i milliyeye tâbi olması zaruridir. Çünkü irade-i milliyeye gayr-i müstenit herhangi bir heyet-i hükûmetin indî ve şahsî mukarrerât-ı milletçe mutâ olmadıktan başka haricen de muteber olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar mesbuk ef'âl ve netâyic ile sabit olmuştur. Binaenaleyh milletin içinde bulunduğu hâl-i zucret ve endişeden kurtulmak çarelerine bizzat tevessüle hacet kalmadan hükûmet-i merkeziyemizin meclis-i millîyi hemen ve bilâ-ifâte-i ân toplanması ve bu

Levent Şahverdi Arşivi

suretle mukadderât-ı millet ve memleket hakkında ittihaz eyleyeceği bilcümle mukarrerât-ı meclis-i millînin murakabesine arz etmesi mecburidir.

9 — Vatan ve milletimizin maruz olduğu mezalim ve âlâm ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdan-ı milliden doğan vatanî ve millî cemiyetlerin ittihadından mütehassıl kitle-i umumiye bu kerre "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvanıyla tevsîm olunmuştur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasât-ı şahsiyeden külliyen müberrâ ve münezzehtir. Bilcümle müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin aza-yı tabiiyesindendirler.

10 — Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin 4 Eylül 1335 tarihinde Sivas şehrinde in'ikad eden umumi kongresi tarafından maksad-ı mukaddesi takip ile teşkilât-ı umumiyeyi idare için bir "Heyet-i Temsiliye" intihab edilmiş ve köylerden vilâyet merkezlerine kadar bilcümle teşkilât-ı milliye takviye ve tevhid olunmuştur.

Umumî Kongre Heyeti

Sivas Kongresi

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ
4 Eylül 1335'te aktedilmiştir.

Bismillâhirrahmanirrahim

Rumeli ve Anadolu'nun ittifakı tamamıyla 4 Eylül 1335 tarihinde Sivas'ta akdolunan kongrenin mukarreratıdır:

"Mevâdd-ı Esasiye"

1 — Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile düvel-i İtilâfiye arasında mün'akit mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 1334 tarihindeki hudut dahilinde kalan ve her noktasında ekseriyeti İslâmlar teşkil eden aksâm-ı Memâlik-i Osmaniye yekdiğerinden ve camia-i Osmaniye'den gayr-i kabil-i tecezzi ve infikâk bir küldür. Bilcümle anâsır-ı İslâmiye yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve hiss-i fedakârî ile meşhun ve vaziyet-i ırkiye ve içtimaiye ve şerâit-i muhitiyelerine riayetkâr öz kardeştirler.

2 — Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâtın reddi hususlarında müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir. Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız bilcümle anâsır-ı gayr-i müslimenin hukuk-ı tabiiyelerine tamamen riayetkârız. Bunların mal, can, ırzlarının masuniyeti, muktezıyât-ı diniye, an'anât-ı milliye ve esasât-ı kanuniyemizden olmakla bu esas kongrenin kanaat-i umumiyesiyle de tekrar edilmiştir. Ancak Rum ve Ermenilerin bizzat veya bi'l-vasıta hafi ve celî her ne şekil ve surette olursa olsun hâkimiyet-i Osmaniye ve hukuk-ı İslâmiyeyi ve mevcudiyet-i milliyemizi muhil bir vaziyet almalarına kat'iyyen müsaade edilmeye-

Levent Şahverdi Arşivi

cektir. Millet ve vatanımızın zararını müeddi her nevi teşebbüslerine karşı milletimiz bilcümle vesait-i maddiye ve maneviyesiyle müdafaa ve mukabelede kendini sahib-i hak ve salâhiyet telakki eder. Bu bâbda düvel-i İtilâfiyenin herhangi bir suretle vuku bulacak teşebbüsâtını aynı gayenin husûlüne matuf bir sebep telakki eyleyeceğimizden bu takdirde dahi hukuk ve mukaddesatımızı bütün varlığımızla müdafaada katiyyen tereddüt edilmeyecektir. İcab eden esbab ve tedâbir-i tedafüiye ittihazı zaruri görülmüştür.

3 — Hükûmet-i Osmaniye'nin tehlike-i inhilâline karşı hilâfet-i İslâmiye ve saltanat-ı Osmaniye'nin bekası esası maksadı teşkil ettiği cihetle müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir. Gaye-i mukaddesenin temini için ancak hasbe'l-vaz'iyye bu mesaimize bilfiil iştirake imkân bulunamayan yani taht-ı işgalde bulunup iradelerini istimal ve serbest izhar edemeyen mahallerdeki dindaşlarımızı serd olunan şerâit-i mücbirenin zevaline kadar mazur göreceğiz.

4 — Hükûmet-i Osmaniye bir tazyik-i düvelî karşısında mülkümüzün herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmâl etmek ıztırarında bulunduğu anlaşıldığı takdirde alınacak idarî, siyasî, askerî vaziyetlerin tayin ve tesbiti:

Hükûmet-i Osmaniye bir tazyik-i düveli karşısında (Allah göstermesin) vatan-ı umuminin izmihlâl-i tammına bir mukaddeme demek olan buraları terk ve ihmâl etmek ıztırarında bulunduğu takdirde yani vatanımızın hükûmet-i Osmaniyeye ve makam-ı hilâfete merbutiyeti muahedat imza edilmek ve düvel-i İtilâfiyeye muhtıra ve notalar itâ olunmak suretiyle veya kanaat-bahş olacak vesaik-i saire-i siyasiye ile terk ve ihmal olunduğu tahakkuk eylediği halde hilâfet-i mukaddeseye, saltanat-ı Osmaniyeye olan merbutiyetimizi muhafaza ve temin etmek ve vatanımızı Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek üzere derhal bir idare-i muvakkate teşekkül edecektir. Resmen mevcut olan teşkilât ve kavanin-i mevzua-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye dairesinde tedvir-i umûra devam edilecektir. Ve bilcümle mülki ve askeri rüesa ve memurîn-i devlet idare-i muvakkateye tâbi olacaktır. İdare-i muvakkate tekmil ecnebi devletlerine işbu vaziyet-i cedideyi usulen ve resmen iblâğ edecektir. Mevzubahis olan idare-i muvakkate teşkilât-ı milliyemizin vücude getirdiği kongrece intihab olunacak heyettir. Tasavvur edilen hal kongrenin mün'akit bulunmadığı bir zamanda vukua geldiği takdirde Heyet-i Temsiliye işbu intihab vazifesini muvakkaten deruhde ederek mavakadan derhal vilâyâtı haberdar edecek ve hemen kongreyi içtimaa davet eyleyecektir.

5 — Heyet-i Temsiliye tarafından heyet-i merkeziye vasıtasıyla tebligat icra edilmedikçe muhaceret memnudur. Heyet-i Temsiliye muhaceretin tarz-ı icrasını ve mahallini ihzar ve tesbit edecektir. Heyet-i Temsiliye düçâr-ı taarruz olması ihtimali olan mahalleri şimdiden nazar-ı dikkate alacaktır. Ve bu taarruzların mahiyet ve vüs'atını teemmül edecektir. Buna nazaran icab eden ahalinin sıyânet-i hayatları için mesken, iaşe vesaire nokta-i nazarlarından mahallî heyet-i idarelerin tetkikatına müsteniden bir plan yapacaktır. Bu plan ve bunun suret-i icrası mahallî heyet-i idarelerince

Levent Şahverdi Arşivi

şimdiden malûm olacaktır. Zaman-ı icrası tehlikenin tahakkuku halinde bildirilecektir. Ancak esbâb-ı muhtelifeden dolayı ân-ı mutasavver mahalline vakit ve zamanıyla tebliğ edilemediği takdirde mahallî heyet-i idareler vak'anın hudusuyla planın tatbik-i lüzumuna kanaat-i tamme hâsıl eder ise mes'uliyeti üzerine alarak tatbik etmekle beraber Heyet-i Temsiliyeyi haberdar eyleyecektir. Mesele gayet mühim ve nazik ve her türlü tedâbire rağmen şâyân-ı arzu olmayan ahvâl-i perişaniyi mucib olabileceğinden son derece iltizâm-ı dikkat ve ihtiyat olunmalıdır. Ahalinin bulunduğu yerden nakli suretiyle imkân-ı tahaffuz bulunamadığı takdirde ahaliyi yerinden oynatmamak şâyân-ı tercih olacağından bu takdirde dahi mucib-i zarar olmayacak tarz-ı hareket iltizam ve aynı zamanda gayr-i muntazam kuvvetlerin mahallî tecavüzüne karşı tedâbir ittihaz eylemek sureti kabul edilecektir.

6 — Eczâ-yı memleketimizin nasıl yekdiğerinden gayr-i münfek bir kül teşkil ettiğini ve buradaki hukuk-ı İslâmiye istikrar ve şümûlünün hiçbir suretle kabil-i izale olmadığını efkâr-ı umumiye-i cihana karşı izhar ve iblâğ etmek, kongremizin hitamıyla beraber teşkilât-ı milliyemizdeki gaye ve kongremizin in'ikadındaki maksat ve meslek-i harekâtımıza dair kongrece takarrür eden hususat, hülâsa, milletimizin âmâl ve mutalebât-ı vicdaniyesi gayet sarih ve kat'î bir beyanname ile millete ve hükûmet-i merkeziye ve ecnebilere iblâğ olunacaktır. Bundan başka maksat ve meslek teşkilâtımızı neşir ve tamim ve her tarafça hüsn-i tefhim ve telkin hususunda aza-yı cemiyetten her biri bittabi bilcümle heyet-i idare ve Heyet-i Temsiliye mükellef ve muvazzaftır. Bu bâbda mümkün olan her türlü vesait istimal olunacaktır. Elyevm gazete çıkmakta olan ve gazete çıkarmak vesaiti mevcut olan veya bu vesaitin imkânı tedariki bulunan bilcümle merâkizde ekalli bir gazeteyi o mahallin heyet-i idaresi taht-ı himayesine alacaktır. Kongrece ittihaz edilmiş ve vicdan-ı milliye mutabık olan mukarrerât ve esasat aleyhine kavlen, kalemen, fiilen herhangi bir şahıs veya kuvvet tarafından su-i tefsirat ve telkinatta bulunulduğu takdirde harekât-ı vakıa bütün manasıyla millet ve vatana hıyanet ve cinayet telakki edilecektir.

1. — Cemiyetin Unvanı

Vatanımızın maruz kaldığı hâdisât ve vekayi ile ve tamamen aynı maksatla vicdan-ı milliden doğmuş cemiyetlerin ittihad ve ittifakıyla hâsıl olmuş olan kitle-i umumiye "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvanıyla tevsim kılınmıştır. İşbu millî cemiyet her türlü fırka cereyanlarından âridir.

2. — Maksat

Osmanlı vatanının tamamiyetini ve makam-ı mualla-yı hilâfet ve saltanatın ve istiklâl-i millinin masuniyetini temin zımmında Kuva-yı Milliyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

3. — Teşkilât

a) Bi'l-umum İslâm vatandaşlar cemiyetin aza-yı tabiiyesindendirler.

b) Teşkilât her biri ale'd-derecât yekdiğerine merbut olmak üzere köy ve mahallâttan başlayarak nahiye, kaza, liva, vilâyet, müstakil liva taksimatına tâbidir. Köy, nahiye, kaza ve mülhak livalarda heyet-i idareler ve müstakil livalarla vilâyetlerde heyet-i merkeziyeler ve kongrece müntehap bir Heyet-i Temsiliye vardır.

1 — Köy heyet-i idaresi: Köyde ve mahallâtta mukim köy halkından müntehap laâkal üç azadan terekküb eder. İçlerinden biri bi'l-intihâb reis olur. Vazifesi köylüyü ve mahalle halkını tehlikeye karşı muhafaza ve irşâd etmek ve mâfevk heyetten alacağı talimatı tefhim ve ilân ve ahkâmını tatbik ettirmektir. Köy ve mahallenin ve köy ve mahalle halkının ahvâli hakkındaki düşüncelerinden mafevk heyeti haberdar eylemektir.

2 — Nahiye heyet-i idaresi: Nahiyeyi teşkil eden köyler heyet-i idarelerince müntehap lâakal üç azadan terekküb eder. İçlerinden biri bi'l-intihab reis olur. Vazifesi bütün köylerdeki cereyan-ı milliyi tevhid etmek ve tehlike karşısında onları müheyya bulundurmak ve mafevk heyetten alacağı talimatı tebliğ ve tatbik ahkâmını temin eylemektir.

3 — Kaza heyet-i idaresi: Merkeze merbut mahalle ve köy ve nevahi heyet-i idareleri tarafından müntehap lâakal beş azadan terekküp eder. İçlerinden bir reis ve bir kâtip intihab olunur. Vazifesi: Kaza dahilinde cereyanı milliyi tevhit etmek ahaliyi tehlike karşısında müheyya bulundurmak hususunda köy ve nahiye heyet-i idarelerinin vazifelerini hüsn-i ifa ve her köy ve mahallenin ve kendisine mülhak nevahinin cesametine ve icabât-ı mevkiiyesine göre bekçi teşkilâtını takip ve icra ettirmek ve mafevk heyet-i idareden ahz ve telakki edeceği talimat dairesinde cemiyetin her türlü âmâl ve makasidinin husûlünü temin ve teshil eylemektir. Bu teşkilât-ı aynen tatbik mümkün olmayan yerlerde mahallinin şerâit ve icabatına muvafık bir tarzda icra olunur. Ve en yakın heyet-i idareye kesb-i irtibat eder.

4 — Liva Heyet-i İdaresi: Livaya mülhak kazalar ile merkez-i livaya merbut kurâ ve mahallât ve nevâhi heyetleri tarafından müntehap lâakal yedi azadan terekküp eder. İçlerinde bir reis ve bir kâtip intihab ancak liva merkezlerinde ayrıca kaza teşkilâtı yapılamayacak ve vazifesi bu heyet tarafından görülecektir. Vazifesi: Cemiyetin nizamnameye mutabık olarak teşkilâtını taazzuv ettirmek ve bilhassa bekçi teşkilâtına ehemmiyeti nisbetinde atf-ı dikkat ettirmek ve liva mülhakatı dahilinde her türlü fırkacılık hissiyatından âzâde olan mekasid-i cemiyetin tamamen tefhimi esbâb ve tedâbirini ihzar ve bu mekasid-i nezihe ve milliyeye mâni olabilecek her türlü teşebbüsatı derhal akim bırakmak ve bu hususat için lüzum görülecek mukabil vesaite müracaat eylemek ve mafevk heyet-i merkeziye ile sıkı bir temas ve irtibatta bulunarak oradan ahz edeceği talimat dairesinde hareket eylemektir. Teehhürü cemiyetin mekasid-i esasiyesine ve memleket ve milletimizin hayat ve menafiine muzır ve tehlikeli olabilecek fevkalâde mühim ve müstacel ahvâlde liva heyet-i idaresi doğrudan doğruya Heyet-i

Levent Şahverdi Arşivi

Temsiliye'ye müracaat eder. Ve mensup olduğu vilâyet heyet-i merkeziyesine de malûmat itâ eyler. Heyet-i Temsiliye livaya vereceği cevaptan vilâyet heyet-i merkeziyesini de haberdar eder.

5 — Müstakil liva ve vilâyet heyet-i merkeziyesi: Nevahi, kaza ve liva heyet-i idareleri tarafından müntehib-i evvel 10 azadan terekküp eder. İçlerinden biri bi'l-intihab reis olur. Bu heyeti aynı zamanda merkez kazasının heyet-i idaresi makamına da kaimdir. Vazifesi: Vilâyet dahilinde mevcut bilcümle heyet-i idarelerin vezaif-i mevdualarını hüsn-i ifa eylemelerini temin ve Heyet-i Temsiliye ile icra edeceği muhaberât netâyicinden ve oradan alacağı talimat ve malûmattan icab edenleri derhal haberdar eder. Teşkilât-ı milliyeye ait hususatı bilâ-terahi takip ve netâyicinden Heyet-i Temsiliyeye malûmat itâ eyler. Tehiri cemiyetin mekasid-i esasiyesine ve memleket ve milletimizin hayat ve menafiine muzır ve tehlikeli olabilecek fevkalâde mühim ve müstacel ahvâlde karar ve tedâbir ittihaz ve icrâsıyla hemen Heyet-i Temsiliyeye malûmat itâ eder. Vilâyet hududu haricinde ve fakat cemiyetin muhiti dahilinde vuku ve hudusuna muttali olabileceği ahvâl ve hadisat-ı fevkalâdeden hem mahallini ve hem de Heyet-i Temsiliyeyi derhal haberdar eyler. Ahvâl-i fevkalâdede lüzum görülüyor ise fevkalâde olarak vilâyet kongresini içtimaa davet eder. Heyet-i merkeziye kongreye karşı bir senelik muamelât ve hesabattan mes'uldür.

6 — Vilâyet kongresi:

a) Mekasid-i milliye etrafında daha âm ve şâmil bir surette anlaşmak ve tedâbir-i lâzımeyi ittihaz eylemek üzere senede bir defa Mart, Nisan, Mayıs ayları zarfında vilâyet merkezlerinde bir kongre akdedilecektir. Vilâyet kongresi namıyla tevsim edilecek olan işbu kongre kaza ve liva heyet-i idarelerinden müntehap ikişer azanın iştirâkiyle in'ikad eder. Vazifesi, vilâyet dahilinde bir senelik mesai-i milliye ve netâyici tetkik ve karara rabt ile umumî kongreye ait raporu ihzar ve cemiyetin vilâyetine ait hususi bütçesini tayin ve tesbit eyler ve Heyet-i Temsiliyeye ait masarifi ifraz ve irsal eyler.

Umumî Kongre

b) Umumî kongre senede bir defa 10-23 Temmuzda in'ikad eyler. Mahall-i in'ikad Heyet-i Temsiliye ile vilâyât heyet-i merkeziyelerinin bi'l-muhabere kararlaştıracağı mahaldir. Umumî kongre kaza, liva heyet-i idareleriyle müstakil liva ve vilâyât heyet-i merkeziyelerince müntehab birer azadan teşekkül eder. Millet ve memleketin mukadderatı hakkında her türlü müzakerat icra ve mukarrerât ittihaz eyler. Heyet-i Temsiliye'nin bir senelik icraat ve teşebbüsatını tetkik ve neticesine göre hüküm ve kararını itâ eder ve Heyet-i Temsiliye'yi ifa veya tecdiden intihap Heyet-i Temsiliye'nin bütçesini tayin ve kabul eder. Heyet-i Temsiliye azaları kongre müzakeratında irad-ı kelâma salâhiyettar olup itâ-yı reye mezun değillerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Heyet-i Temsiliye

Heyet-i Temsiliye âtideki madde-i müzeyyelede mezkûr olduğu vechile kongre tarafından müntehap evsâf-ı lâzımeyi hâiz asgarî dokuz, azamî on altı azadan terekküp eder. İçlerinden biri reis olur. Bir de heyet-i tahririyesi vardır. Merkezi, ahvâl ve hâdisata göre en münasip göreceği mahaldir. Mevcut teşkilât-ı milliyemizin esbâb-ı beka ve devamını temin ve bu hususta lâzım gelen tedâbiri ihzar ve bilcümle heyet-i müteşekkileyi bir noktada cem ve tevhid ve temsil ederek teşkilât-ı mezkûre beynindeki aheng-i irtibatı tesis ve bu suretle âmâl ve mekasid-i milliyenin sür'at ve sühulet-i husulünü temin eder. Heyet-i Temsiliye nizamnamenin mevâdd-ı esasiyesinde musarrah olan maksad-ı kat'i-i millînin bir noktasını bile ihmâl etmemek şartıyla vatanın tamamiyetini ve milletimizin istiklâlini temin hususunda her türlü tedâbiri ve mukarrerât-ı siyasiye ve icraiyeyi ittihaza mezundur. Ancak mukadderat-ı memleket ve millet hakkında mühim ve esaslı mesailde kat'î karar ittihazından evvel heyet-i merkeziyelerin reyini istihsal eder. Mukadderât-ı memleket ve milleti kat'iyyen tayin ve tesbit edecek vaziyetler için dahi son ve kat'i kararı kongre müzakeresi ile itâ edebilir. Ahvâl-i fevkalâde zuhurunda Heyet-i Temsiliye umumî kongreyi fevkalâde olarak içtimaa davet eder. Heyet-i Temsiliye umumî kongreye karşı bütün bir senelik muamelât ve hesâbâtından mes'uldür.

Yedinci maddeye zeyildir:

Heyet-i Temsiliye azaları ber vech-i âti intihab olunur:

Heyet-i Temsiliye, Anadolu ve Rumeli vilâyât ve elviye-i müstakillesinin kongrede hazır bulunan murahhasları tarafından mensup oldukları vilâyât ve elviye-i müstakille namına kongre dahilinden veya haricinden ve fakat mensup oldukları mahalli bihakkın temsil edecek zevattan vilâyetler namına intihab olunacak asgarî bir, azamî iki ve müstakil livalar namına birer mümessilden teşekkül eder. İşbu mümessiller mensup oldukları vilâyet ve müstakil livanın kongrede hazır bulunan murahhasları tarafından nisabın iki misline müsavi irae olunacak namzetler meyanında nisabı kadar kongre heyet-i umumiyesince tefrik ve intihab olunur. Ve her vilâyet ve müstakil liva namlarına haiz-i ekseriyet olanlar Heyet-i Temsiliye azalığı sıfatını ihraz ederler. Murahhasları kongreye yetişememiş olan vilâyât ve elviye namına Heyet-i Temsiliye meyanına intihabı icab eden azalığı veyahut kongrenin mün'akit olmadığı bir zamanda herhangi bir sebepten dolayı inhilâl eden azalıklara intihab olunacak zevat, Heyet-i Temsiliye ile ait olduğu heyet-i merkeziyeler arasında bilmuhabere tekarrür ettirilir. Bu takdirde icab eden azayı heyet-i merkeziyeler heyet-i idarelerle bi'l-istişare namzet olarak nisabın iki mislini bi'l-intihâb Heyet-i Temsiliye'ye bildirir. Ve heyetçe tercih olunan zat mümessil sıfatını ihraz eder.

Heyet-i Temsiliye vatanın heyet-i umumiyesini temsil eder.

Levent Şahverdi Arşivi

8 — Heyet-i Temsiliye, heyet-i merkeziye ve idareler, mesail-i mühimmede salâhiyettar gördüğü zevatı azasından ad ile istişare edebilir.

9 — Heyet-i idare ve merkeziyeler bu nizamname ile tayin ve tesbit olunan esasat ve salâhiyet dairesinde serbesttir.

10 — Cemiyetin varidatı istiklâlin kadr ve menziletini takdir buyuran her ferdin ibraz ve izhar eyleyeceği muavenet-i nakdiyeden ibarettir.

11 — İrade-i milliyeyi hâkim kılmaktaki âmâl-i cemiyet, ancak Millet Meclisinin toplanarak hukuk-ı teşriiye ve murakabesine tamamen ve emniyet ve serbesti ile bilfiil sahip olmasıyla tahakkuk edeceğinden bu emniyet Millet Meclisinin teyidi üzerine cemiyetin alacağı vaziyet-i âtiye kongre kararıyla taayyün eder.

Kongre Heyeti

10 Eylülde kongre bana malûmat vermiyor diye Heyet-i Temsiliye'ye şikâyet etmiştim. Kongre beyannamesini müteakip cevap aldım. Heyet-i Temsiliye aynen şöyle diyor: "Sivas Kongresi'nde ittihaz edilmiş olan mukarrerat şimdiye kadar zat-ı âlilerince malûm olanlardır. Başka birşey değildir. Zât-ı şâhâneye vuku bulacak olan son maruzat hakkında taraf-ı âlinizden teklif olunan suret esas olarak kabul edilmiş, bundan daha evvel kongrece hazırlanmış olan ariza ise hükûmet-i merkeziyenin mümanaatı yüzünden ibtale mahkûm olmuştur. Bunun da muhteviyatı kongreyi tenviren evvelce irsal buyurulan yirmi maddelik mütalaanamedir. Ahiren kararları verildikçe esbâb-ı mucibesiyle bundan haberdar edileceğiniz tabiidir. Kongrenin mukarrerât-ı esasiyesi Erzurum Kongresi'nce ittihaz edilmiş olan mukarreratın hemen aynı gibidir. Ve ancak bugün neşrolunacak bir surete ifrağ olunabilmiştir." Bu bâbda Heyet-i Temsiliye'den Erkân-ı harp Binbaşı Hüsrev Bey de Erzurum Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Kâzım Bey'e şunu yazıyor:

1 — Kâzım Paşa hazretlerinin vaziyetten günü gününe haberdar olmadığında bâhis serzenişkârâne yazılmış bir şifrelerini gördüm. İşin içinde bulunmak hasebiyle sizi bu bâbda tenvir eylemekliği münasip gördüm. Ve pek hürmetle sevdiğim müşarünileyhe de vaziyetin izah buyurulmasını rica ederim. Kongre müzakeratı pek seri cereyan ettiği gibi mukarrerat da son günde ittihaz kılındı. Şarkî Anadolu nizamname ve beyannamesi umumileştirilerek hemen aynen kabul edildi. Arada hadis olan vekayi-i mühimme Kolordulara, hassaten Erzurum'a bildirilmekte idi. Bugunun mes'elesi olan Malatya vak'ası ise Kâzım Paşa hazretlerinin tebligatıyla malûm olmuş telgrafhanelerin işgali suretiyle suretleri maruz şifreli muhaberat yakalanmıştı. Kongre Kâzım Paşa hazretlerinin pek vâkıfane kaleme aldıkları muhtıra esas itibar olunarak hükûmet aleyhinde padişaha müracaat etti. Fakat merkez bunun saraya isâline mümanaat etti. Manda meselesine gelince, buradaki Amerikalı muhbirin teminat verecek veya müzakereye girişecek salâhiyeti yoktur. Yalnız bununla müteaddit defalar mahremane mülakatlar yapılmış, tavsiyesi vechile bunun vasıtasıyla

Levent Şahverdi Arşivi

Amerika Senatosuna telgraf çekilerek aleyhimizde haksız karar verilmeden bir heyet göndererek hakikati mahallinde görmeleri istirham edilmiştir. Sadrazam Ferit Paşa istiklâl havası çalarken kongrenin alenen velevki şerâit-i milliye dahilinde olsun bir müzaharet taleb eylemesi efkâr-ı umumiyeyi kaybetmek nokta-i nazarından pek tehlikeli görülmektedir. Birbirini tevali eden hâdisat ve vekayi birçok muhaberâta sebebiyet vermiş ve bu hal ekseriya telgrafhanede heyetçe bulunularak intizam-ı mesai pek tabii olarak haleldar kılınmasını müeyyid bulunmuş olduğunun hesaba katılmasını da ayrıca istirham ederim. Kongre üç gün kadar Kâzım Paşa hazretlerinin tavsiyesi vechile vaziyet-i hazırasını muhafaza ederek ondan sonra yalnız Heyet-i Temsiliye mi kalacak yoksa heyet-i umumiye mi idare-i memleketi tedvir edecek buna karar verilecektir. (Hüsrev)

Bu şifreyi 3. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Zeki Bey de kapadığına göre vaziyetin hakikati bu olduğuna şüphe kalmıyor. Vaziyetten ben de son günde alelacele mukarrerat ittihaz kılındığını tahmin ettiğim gibi, beyannamenin Erzurum beyannamesine teâruz eden mütekabil 3 ve 4. maddelerinin acele den mütevellit bir dikkatsizlik olduğuna kani olmuştum. Erzurum'da hususî müzakerelerimizde dahi mükerreren şu fikir kabul edilmişti: "Vilâyât-ı Şarkiye hariç olarak, iyi bir sulh esasatını itilâf teklif ederse kabul edilsin. Vilâyât-ı Şarkiye kendi kuvvetiyle uğraşarak Ermeni ve Pontus belâsından kurtulabilir. Esasen böyle bir sulh teklif olunursa Vilâyât-ı Şarkiyeyi kurtaracağız diye arkamızdan kimse gelmez. Şu halde Sivas Kongresi'nde verilecek kararda Erzurum Kongresi'nin ruhunu ihlâl edecek kayıt bulunmasın." Bu esas Erzurum Kongresi müzakerelerinde de müttefikan kabul edilmişti. Halbuki Sivas Kongresi'nin üçüncü maddesi bunu iptal ediyor. Acaba İzmir ve İstanbul'un tahliyesine mukabil şarkın feda edilmesi gibi bir sulh esası meydana çıkarsa Sivas Kongresi hangi kuvvetle iş görebilecektir? İstanbul hükûmeti vaziyete tamamıyla hâkim olacak ve Sivas Kongresi'ndeki azanın da memleketlerinde teessüs edecek sulh ve sükûna koşacakları pek tabii bir haldir. Şu halde iş Şark vilâyetleri azalarından mürekkep bir heyete devrolunacak, yani Erzurum Kongresi ve beyannamesine rücu olunacak.[67] Gerçi Sivas Kongresi'nin bir Misak-ı Millî hududu çizmesi ve bunu ilân etmesi iyi birşeydir. Fakat Erzurum Kongresi esasını iptal edecek bir ibare yazmamak ve yazılmak ekseriyetle taleb olunuyorsa, bunu tesbitten evvel, hiç olmazsa bana bildirerek, Erzurum ve Trabzon Müdafaa-i Hukuklarını tenvir ve reylerini istihsal ile bir zemini itilâf bulmak işin doğru ve hak olan ciheti idi. Hüsrev Bey'in aynı tarikle verdiği bazı malûmatı daha vardır. Bunlar 14-15 Eylülde yazılmıştır. Buraya kaydı silsile-i vekayii muhafaza için münasiptir. Bunlardan birinde diyor ki:

[67] Sivas'a geldiğim zaman arkadaşlarımız bu hakkı teslim ettiler. Alelacele son gün verilen karar dolayısiyle ve Malatya vak'asından mütevellit telâşla bu mühim noktaya dikkat edilmediği ve benim kongre acele mi dağıldı sualime de büyük bir hata olarak doğru cevap vermediklerini itiraf etmişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Mister Brown arkadaşlara şahsi fikir kaydıyla demiş ki İrar Azerbaycanını Türk Azerbaycanı ile birleştirerek bir hükûmet yapmak. Gürcüleri ihmal eylemek, Erzurum ile Trabzon'u da Ermenistan'a ilhak ile Azerbaycan, Ermenistan ve Memalik-i Osmaniye olmak üzere üç hükümete Amerika mandasını tatbik eylemek: Fakat Ermenistan müstakil olmayıp Türkiye'ye tâbi bir muhtariyet teşkil etmek. Bu belki de efkâra bir iskandil olacaktır. Binaenaleyh Elviye-i Selâse ve Şarkî Vilâyetler Müdafaa-i Hukukunun buna nazaran nazar-ı teemmüle alınması ve gelecek Amerika heyetiyle müzakerât ve mübâhasâta mukabil hazırlıklarla yürütülmesi şâyân-ı dikkattir. (Hüsrev).

Amerika Heyeti

30 Amerikalıdan mürekkep bir heyet 25 Eylülde Erzurum'a gelecekmiş. Hüsrev Bey diğer bir şifresinde de Amerikalılarla Sivas memurîn, eşraf ve kongre azasından bir heyetin görüştüğünü, Amerikalıların elinde yazılı birçok sualler olduğunu, sorup not aldıklarını bildiriyor. Heyet-i Temsiliye tarafından münasip cevaplar yazarak Suşehri ve Erzincan'a telgraf başında yazdırdıklarını söyleyerek mühim sual ve cevapları bildiriyor:

S: — Meskûn unsurun lisanı hakkında.

C: — Herkesin Türkçe konuştuğu ve umumî olduğu.

S: — Anasır hakkında.

C: — Türk ile Kürd'ün yekdiğerinden ayrılmaz iki müslüman kardeş bulunduğunu.

S: — Siyasî fırkaların âdetleri ve hal-i faaliyetleri.

C: — Yalnız Hürriyet ve İtilâf Fırkası olduğu halde faaliyette bulunmakta olduğu. Esasen vaziyet-i hazıra fırka faaliyetlerini akamete uğratmış tekmil millet istiklâl ve mevcudiyeti için birleşmiştir.

Matbuat ve ekseriyet-i efkâr kezalik fırka cereyanlarının söndüğü, efkâr-ı umumiyenin vahdet etrafında toplandığı, âmâl-i milliye ne ittihad-ı İslâm ve ne de Turancılık, yegâne gaye mütareke esnasındaki hudutlarımız dahilinde kalan İslâmları birbirinden ayırmamak, liberal, yani hür bir hükûmet teşkil eylemek. Bu meyanda halkın hareket-i milliyeye son derece merbut kaldığı, Ferit Paşa kabinesinden onu tutan İngilizlerden nefret eylediği, bilhassa İzmir mes'elesinin İngilizlerden büsbütün soğumamıza sebep olduğu, Türklerin umumiyetle Avrupalılardan ağızları yandığı için yalnız Amerika'dan muavenet-i insaniyetkârâne beklediği, fakat bu umidi de boşa çıkarsa artık işin Hilâl ve Salip mes'elesi olduğuna iman eyleyeceği ve kanının son damlasını dahi lüzumunda akıtmaktan çekinmiyeceği izah edilmiştir.

Şimendiferler hakkındaki suallerine cevap; Erzincan - Sivas hattı hakkında evvelce tetkikat yapıldığı o zaman Erzincan'ın Fırat vadisi ile Eğin'e uğrayıp Sivas'a getirilmek suretiyle ileride Eğin'den Harput'a bir kol ayır-

Levent Şahverdi Arşivi

mak düşünüldüğü ve bu suretle Sivas - Samsun hattı da inşa olunacağından Cenubun mahsulâtını Şimale Karadeniz limanlarına ve oradan Rusya sahillerine isal gibi büyük menafi-i ticariye muhakkak olduğu.

Tıbbî birçok sualler sormuşlardır. Harpten evvel ve sonraki vefiyat, mevcut hastalıklar, etibba-yı sıhhiyeye olan ihtiyac.

C. Buna yoktur denmiş ve sebep olarak mevcut tabiplerimizin seyahat müşkülâtı yüzünden merakiz-i mühimmede tavattun eyledikleri görülmüştür. Müessesat-ı sıhhiyemizdeki ihtiyaç: Çamaşıra, bilhassa umum memleket için ilâca ihtiyaç gösterilmiştir. Bu bâbda suret-i umumiyede ne istersiniz sualine karşı teşkilât-ı sıhhiyemizin çoğalması, hiç olmazsa kaza merkezlerinde doktor bulundurulması, köylerimizin sıhhî şerâit altında inşası, lüzum olan yerlerde emrâz-ı zühreviye hastahaneleri tesisi. Mahsulât ve hayvanat üzerine müstenit malûmat da verilmiştir. (Hüsrev).

Mustafa Kemal Paşa da bir heyetle Amerikalılarla görüşmüş şunu yazıyor:

21/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

General Harbord maiyetiyle dün buraya geldi. Kendi arzusu üzerine gayet mahremane 3-4 saat kadar konuştuk. Yanında daha iki general ile Robert Kolej muallimlerinden tercümanlık vazifesini ifa eden Hüseyin Bey bulunuyordu. Biz de Rauf, Bekir Sami ve Rüstem Beylerle beraberdik. Müşarünileyhin sorduğu suallerin başlıcaları şunlardır:

1 — Kuva-yı Milliyenin mebde-i teşkilâtı ve bugünkü derece-i kuvveti ve şümûlü.

2 — Anâsır-ı gayr-i müslime ve bilhassa Ermeniler hakkındaki nokta-i nazarımız.

3 — Muavenet ve müzaheret hakkındaki fikrimiz.

Bu suallere uzun uzadıya verilen izahatlı cevaplarda âtideki noktalar tefhim edilmiştir.

1 — Teşkilât-ı Milliye vuku bulan hak-şiken muamelelerden müteessir olan millet her tarafta kendiliğinden müdafaa-i hukuk-ı meşruası için taazzuv ettiği ve Erzurum Kongresi'yle bütün Şarkî Anadolu'da ve Sivas umumî kongresiyle de umum Anadolu ve Rumeli'de vahdetini temin etti. Kuvveti büyüktür. Saha-i şümulü de bütün vatandır. Mütareke tarihiyle tahassül eden hudut haricinde hiçbir emel ve teşebbüsatımız yoktur.

2 — Memleketimizde yaşayan bilcümle anâsır-ı gayr-i müslimeye olduğu gibi Ermenilere dahi bir gûnâ suikastimiz yoktur. Bilakis onların her türlü hukuk-ı tabiiyetlerine tamamen riayetkârız. Bunun aksi olarak işaat erâciften ve İngilizlerin tesvilâtından ibarettir.

3 — Bîtaraf ve kuvvetli bir devlet ve milletin beyannamemizin birinci maddesi ahkâmı mucibince muavenetine ihtiyacımızı itiraf ve bunu memnuniyetle kabul ederiz.

Levent Şahverdi Arşivi

General bütün harekât ve teşebbüsât-ı milliyemizi takdir ve "Bir Türk olsaydım ben de ancak bu suretle hareket edecektim" demiş ve pek samimi ve lehimizde ümitbahş olacak efkâr ve mütalaat da serd eylemiştir. Muhaveremizin tamamen mahrem tutulmasını suret-i mahsusada rica etti. Bugün Erzincan üzerinden Erzurum'a hareket etti. Zat-ı âlileriyle görüşmesi kendisine tavsiye edildi. General ayrıca Erzurum'da kırk bin kişilik bir kuvvetin cem edilerek Ermenistan'a taarruz ve bu suretle Turanilik gayesinin istihsaline çalışılacağı hakkında şayiat mevcut olduğunu ifade etmiştir. Cevaben bunun katiyyen asıl ve esası olmadığı ve tekmil Vilâyât-ı Şarkiyedeki kuvvetin on bin kadar bulunduğu ifade edilmiştir. Refakatlerindeki Hüseyin Bey'i Erzurum Heyet-i Merkeziyesiyle temasa getirerek oradaki Ermeni fecayiinin hâlâ mevcut âsârının gösterilmesi muvafık olur. Hüseyin Bey'e icab eden şeyler söylenmiştir efendim. Mustafa Kemal

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Amerikalıların niçin bize mümaşat ettikleri ve bir Amerika Heyetinin seyahatinin sebebi ne olduğu anlaşılıyordu. Bunu ben daha evvel haber alarak 9/9/1335'te Heyet-i Temsiliyeye bildirmiştim. Şark'ı Ermenistan yapmak projesi! Üst tarafı lâfügüzâf! Bu mel'ûn proje İstanbul hükûmetine mülayim gelmişti. Şimdi Sivas yumuşatılıyordu Mister Brown'un heyetinin bulunduğu bir zamanda Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına bunu söylediği vakit ne cevap vermişlerdir? Hüsrev Bey, Şarkî Vilâyetler Müdafaa-i Hukuklarının buna nazaran nazar-ı teemmüle alınmasını söylüyor. Halbuki bunun cevabını Erzurum'da birlikte tesbit etmiştik. Başka türlü bir karara imkân var mıdır? Heyet Erzurum'da lâzımı cevabı elbette alacaktır. Fakat Sivas'taki Heyet-i Temsiliye Erzurum'dan doğmuştur; bir daha böyle bir fikri bilhassa şarkta telâffuz etmemeleri kat'î olarak ihtar olunmalı idi. Bundan başka Amerika mandası, velev müzaheret şeklinde olsun, kongre ruznamesinde yer bulmamalı idi. Biz müteaddit münakaşalarla karar vermiştik ki, Sivas Kongresi mukavemet düsturunu takviye edecek ve bütün kuvvetlerimiz ve menbalarımız tükenirse o zaman yine muayyen arkadaşların kararıyla Amerika müzaheretini münakaşa edebilecektik. Ne ise Sivas'ta olup bitenleri öğrenmekle vaziyeti iyi kavradım. 25 Eylül'de Amerika Heyeti bir de benden cevabını alacaktır.

13 Eylül'de İngiliz Miralayı Neil (?Neal) isminde biri Malatya'ya geliyor ve halkı teskin ile Binbaşı Nowill'in geri çağırıldığını vak'adan İngiltere hükûmetinin haberi olmadığını (!) söylüyor. Tabii buna çocuklar bile inanmaz; fakat İngiltere hükûmetini harice karşı lekeden kurtarmak için bu basit siyasî oyunun ihmâl olunmaması nazar-ı ibrete alınmalıdır. Bizim tarafımızdan bakılınca bu teşebbüse "tüy dikmek" denir.

Padişaha çekilen müşterek telgrafı ve vesaik-i mühimmeyi tab' ettirmek için Trabzon'da İslâm matbaası olmadığı ve şapirografla çıkarılan müteaddit nüshaların İstanbul'a bir zabitle 14'te gönderilmiş ve gazetelerle de neşrolunacağını Trabzon mevki kumandanı bildirdi. Ne elîm malûmat! Trabzon'da

Levent Şahverdi Arşivi

1335 senesinde bir İslâm matbaası yokmuş! Bu şimdiye kadar hatırıma bile gelmedi. Erzurum'da bulunduğu halde mühim bir iskele ve şehrimizde olmaması meşrutiyet devrinde dahi ne kaba çalıştığımıza güzel bir misâldir. Mahallî bir iki gazete Rum matbaasında basılıyormuş! Ne yazık!...

Heyet-i Temsiliye İstanbul'a müteaddit nüshaların gönderilmesine teşekkürle Sivas'ta *İrade-i Milliye* ve Afyon'da *Öğüt* gazeteleriyle de teksir edilerek İstanbul'a göndereceklerini bildirdiler. Kaç gündür yapılan müteaddit muhabereler, telgraf başında münakaşalar üzerine Sivas Kongresi'nin emirlerinden mütevellit dedikoduları lehimize bir çerçevede toplamak lüzumunu gördüm. Atideki beyannameyi mıntıkamdaki gazetelerle neşir ve açık telgraflarla mülkî ve askerî makamlara, Müdafaa-i Hukuklara, Kolordulara yazdım.

Erzurum
14/9/1335

İhanet-i Malûme Üzerine
Onbeşinci Kolordunun Beyannamesi

Vatan ve milleti parçalamak gayesini takip eden büyük bir kasıt ve ihanet planı Cenab-ı Hakk'ın avn ü inayeti ve bu millet-i masumeye mükâfât olarak vaktinden evvel keşfolunmuştur ki ber vech-i âti teşrih ve hülâsa olunur:

Büyük ve müşterek bir tehlike-i mevcudiyet karşısında Türk ve Kürt kardeşler milliyeti baştan başa ve bir azm-i dindarane ile muhafaza-i hayata çalıştığı şu arada Kürtlüğü ayaklandırmak ve bir şekavet ocağı halinde göstermek için hain ve harici ellerin tesiri ve parasıyla ve mahrem talimatı hamilen iki ay evvel Mevlanzade Rıfat, Kâmuran ve Âli namındaki eşhas ile bir iki refiki Dersaadet'ten hareket ederek evvelâ Halep'e vâsıl olurlar. Oradan zaten bir müddetten beri Diyarbakır havalisinde propaganda ile meşgul İngiliz Binbaşısı Mister Nowill nam zât ile birleşerek ahîren Urfa mıntıkasından Malatya havalisine girerler. Bunlara Malatya mutasarrıfı Halil ve Elaziz Valisi Galip nam şahıslar da iştirak ederek müsellah Kürt eşkıyasından çete teşkili ile hükûmete isyan ve köylerin silâh tedarik etmelerini tembih ederler. Takip edilen gizli gaye; Kürdistan'ı ve Anadolu'yu isyan halinde göstererek bilfiil ecnebi işgalini hazırlatmak ve Kürtler bir parça halinde ayrıca Sivas'ın şarkındaki bir kaç vilâyeti dahi bittabi Ermenilerin hissesine düşürmek ve bu suretle vatanı parçalamaktır. İşte büyük hedef budur. Bunu vaktinden evvel keşfeden ve büyük bir dirayet-i vatanperverî gösteren Onüçüncü Kolordu kumandanı keyfiyeti Harbiye Nezaretine haber verir, fakat oradan hiçbir emir ve malûmat gelmez. Bu hâdisenin tamamıyla merbutu olmak üzere keşfolunan ikinci bir sahne-i vukuat ise artık her şeyi meydana çıkarır ki o da şudur. Mukadderâtımızı düşünmek üzere Sivas'ta Rumeli ve Anadolu murahhaslarından ibaret olarak toplanan umumî millî kongrenin içtimaına mâni olmak ve azalarını tevkif ve imha etmek şenaatiyle Elaziz Valisi 100 kadar müsellah Kürt eşkıyasını topladıktan sonra onlara riyaset suretiyle nagehânî Sivas'a baskın

Levent Şahverdi Arşivi

vermek ve orada Sivas vali ve kumandanlığını bizzat deruhde etmek için Dahiliye ve Harbiye Nazırları olan Âdil Bey'le Süleyman Şefik Paşa'nın müşterek imzalı ve 2 Eylül 1335 tarihli mufassal bir şifreli talimâtıyla memur edilir. Ve Malatya üssü'l-hareke ve hazırlık mahalli ittihaz olunur. İşte böyle gayr-i meşru ve menfur emeller için iki kardeş milleti birbiri aleyhine kullanmak gibi beyne'l-islâm kan akıtmayı terviç eden ve vicdansızca müretteb olan bu ihanetin asıl daha acıklı safhasını hiç şüphesiz asayiş-i memleketi bâlâda beyan edildiği vechile bilfiil muhtel göstermek için Kürt eşkiyası Sivas'a girince orada bittabi karşılarına çıkacak milletle ve askerle muharebe edecek ve aynı zamanda her taraftan az çok Sivas'ta toplanmış bir halde olan Ermeniler ve hattâ bazı ecnebiler aleyhinde Kürt eşkiyası tarafından bizzat veya bu nama kaydolunacak birkaç vak'a dahi ihdas olunacak ve bu suretle vahdet ve kudretini ve hakk-ı mevcudiyet ve salâbetini son zamanlarda cihana gösteren ve kabul ettiren ve hemen birçok devlet ve milletlerin de müzaheretini kazanmış olan vatan ve milletimiz artık böyle bir fecîa üzerine bu kerre hiçbir nokta-i istinad dahi bulunmayarak vatanın kabil-i red ve itiraz olmayacak bir surette işgal-i düvelî altına alınması ve binaenaleyh parçalanması takarrür edecekti. İşte Dahiliye ve Harbiye Nazırlarını kimbilir ne gibi vaadlerle içine alan bu büyük ihanet planının şu teşebbüsat safhası da keşfedilince bi'l-muhabere civar olan bütün kolordularca harekât-ı seria ve müşterekeye başlanmış ve acilen sevk edilen kuva-yı askeriye ile hainler henüz Malatya'da iken cürm-i meşhut halinde yehleten bastırılmış ise de fecirle beraber hâsiren cenuba doğru firara fırsat bulmuşlardır. Bu firarî hainler sür'atle takip edilmektedir. Kariben Cenab-ı Hakkın inayetiyle bütün bu hain zümrenin şeriat-ı garrâ-yı Ahmediyenin ve kanun-ı celilin pençesine tevdi olunacaklarında hiç şüphe yoktur. İki bed-tıynet nâzırın imzalarını havi olan 2 Eylül 1335 tarihli şifre ile buna müteallik birçok vesaik-i cedide din ve milleti seven memurîn-i devlet tarafından tevdi ve ihbar edilmekle namus ve tarih-i millimizde unutulmaz bir hatıra-i fahr ü selâmet bırakmışlardır. Bu levha-i ihanet her tarafa intişar edince bilâ-istisna ve her yerde nefretler ve lanetler uyandırmıştır. Ali Galip haininin ordunun kuvve-i askeriyesini tenkis ve askeri firara teşvik kasdıyla bir de komite teşkilâtı Onüçüncü Kolorduca keşfedilmiş olmakla bunlar da şiddetli bir surette takip ve taharri edilmektedir. İşte şimdiye kadar hâlâ meclis-i mebusanı açmayan ve toplamayan ve sık sık eşhas tebdil ile nihayet bir kabiliyet-i leime alan hükûmet-i merkeziyenin ne gibi bir hain plana esir olduğu şimdi pek kolaylıkla anlaşılmaktadır. Artık böyle yılan gibi zehirli iki nazırı kucağında tutan hükûmet-i merkeziyeden milletin ve âmâl-i milliyeye müzahir olan ordu-yı hümâyûnun itimad ve emniyeti derhal zail olmuştur. Milletin âmâline riayetkâr ve meşrutiyete sadık, dinini, vatanını seven bir heyet-i cedide-i hükûmetin intihabını hükümdar-ı zişanımız ve başkumandan-ı akdesimiz sevgili padişahımızın atabe-i seniyye-i mülûkânelerine gerek kongre heyetince gerekse müştereken bütün kolordular kumandanlarınca ve Erzurum ve Van vilâyetlerince heyet-i tahkikiye riyasetince arz edilmiştir. Ve böyle bir heyet-i cedide iş başına gelinceye

Levent Şahverdi Arşivi

kadar payitaht ile olan muhaberat ve münasebât-ı resmiye, karar-ı milli ile kesilmiştir. Bu levha-i ihanetin mütemmimesi olmak üzere ihanet ve mes'uliyetin verdiği havf ve telâş ile hükûmet-i merkeziye bu kerre milletin ve ordunun sevgili padişahına maruzatta bulunmasına musırrane mâni oluyor ki bu da bir iki gün zarfında zail olacak ve her halde zât-ı akdes-i hazret-i padişahî bu casus ve ihanet şebekesinden tamamıyla haberdar olacaktır. Üç beş hain vatansızın masum vatana ve milletin zararına olarak ve düşman parasıyla tertip eylediği bu sefil plan böylece akamete ve mütecasirleri kahr u tedmir icraatına mahkûm kalmış ve namuskâr milletimizin daha kudretli ve müşterek bir vahdet-i diniye ve miliye göstermesini ve hakan ve milletine pek ziyade merbut olan ordu-yı hümâyûnun da gaye-i mukaddeseye daha emniyetle sarılmasına sebebiyet vermiştir. Bugün bu vaziyet; Sivas'ta Rumeli ile Anadolu kongresi tarafından ecnebi devletleri mümessillerine tamamıyla bildirilmiş ve bugün Anadolu'nun vahdet ve selâmet-i milliyesi ve asayişin mükemmeliyeti ve hainlerin takip edilmekte olduğu bildirilmiştir.

Daha bir ay evvel Cevdet Bey birinci şifrenin beşinci maddesinde yanıyordu. Kendisini şöyle ikaz ettim: "Beşinci maddede Harbiye Nazırının Heyetin tevkifi talebine dair telgrafla sadarete ehemmiyetle yazdığı cevabını vermesinden Dahiliye Nazırı ile hemfikir olmadığını istidlâl buyuruyorsunuz. Halbuki her iki nâzırın bu cinayette hemfikir olduğuna dair vesaik vardır. Bu cevap sizi ve cümlemizi aldatmak ve uyutmak oyunundan başka hiçbir şey değildir." Bunu şifrenin bildirildiği 3. Kolorduya da yazdım. 13. Kolordunun 12 tarihli âtideki şifresi de İngilizlerin mahallî lisana vâkıf casuslarının burgu gibi nasıl nüfûz ettiklerini gösterir:

Diyarbakır
12/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Binbaşı Nowill Malatya'ya gelmezden evvel maiyetiyle Pazarcık ve Elbistan havalisinde Sinemenli aşiret reisi Hasan Ağa oğlu Topo'nun yayladaki çadırlarına giderek nüfuslarını, köy etrafının krokisini aldığı ve merkum Topo'nun delâletiyle de bu mıntıkadaki Athanı aşiret reisi Paşo ile de görüşerek aynı vechile nüfuslarını kaydetmiştir. İngiliz silâhlarıyla müsellah maiyetinde Diyarbakır havalisinden yirmi kadar Kürt bulunuyormuş. Bunları Ekrem'in götürmüş olduğu anlaşılmıştır. Mister Nowill'e yollarda ahz-i asker şube riyasetleri tarafından sebeb-i seyahati sorulmuş sefaretin iltiması üzerine Dahiliye Nezaretinin vesikasıyla dolaştığı ve Osmanlı ordusunun İran havalisinde bulunduğu esnada kendisinin de orada bulunduğu ve Kürtçe iyi bildiğini, Anadolu'daki kızılbaşların Ermeni taraftarı olduğunu, Ermeniler arzu etseler de bunların hükûmet-i Osmaniyeye merbut bulunduklarını, şu halde Ermenilerin kesafet-i nüfusa

Levent Şahverdi Arşivi

malik olamayacaklarını cevaben ifade etmiştir. Bu ifadeler Kürtleri iğfâl için desise ve siyasettir.

13. Kolordu Kumandanı Cevat

14 Eylül'de Elaziz'den âtideki şifreyi aldım:

15. Kolordu Kumandanlığına

Malatya'ya muvasalat eden Miralay Mösyö Neil hakkında Malatya mutasarrıflığı vekâletinden şimdi alınan 12 Eylül 1335 tarihli telgrafname suret-i husulü malûmat zımnında ber vech-i zîr arz olunur. 13/Eylül/1335.

Elaziz Valisi namına Servet

Mıntaka-i Şimaliye mutemedi berri ... siyasi-i âlâsı Mösyö Neil bugün Arga tarikiyle Malatya'ya geldi. Mûmâileyhin beyanat-ı resmiyesine nazaran memlekette Kürt propagandasıyla meşgul olmak üzere evvelce livaya gelmiş olan İngiliz Binbaşısı Nowill'in İngiltere hükûmeti tarafından böyle bir memuriyete tayin edilmediği ve kendisinin derhal celp ve iade edileceğini ve hiçbir suretle telâşa mahal almadığını söylüyor. Livanın asayişi yolundadır. Vali ve mutasarrıf beylerin elyevm kasabaya altı saat mesafede Kozluk ve Raka karyeleri arasında ekrâdın ictimaile uğraşmakta oldukları anlaşılmış olduğundan eşraf ve mütehayyizânı beldeden müntehap bir heyetin bugün kasabanın üç saat mesafesinde bir mevkide Bedir Ağa ile görüşmek üzere gittikleri ve elyevm avdet eylemedikleri ve neticenin ayrıca bildirileceği.

Mutasarrıf vekili livanın asayişi yolundadır diyor, müteakiben de vali ve mutasarrıf beyler ve elyevm kasabaya altı saat mesafede Ekrad'ın ictimaıyla meşguldür, diyor. Civar Türk aşiretlerini toplamak ve Siirt mıntıkasından bir miktar kuvvet celbi için 13. Kolordu Kumandanlığına şu şifreyi yazdım:

Erzurum
14/9/1335

Diyarbakır 13. Kolordu Kumandanlığına

1 — Elaziz ile Malatya arasında kâin İzoli aşâiri reisi Hacı Kaya'nın pek fedakâr ve hamiyetperver bir zat olduğunu buradaki müteallikatından bazı zevat haber verdi. Malatya'dan firar eden hainlerin vaziyet-i hazırasına ve lüzum-ı tenkillerine dair kendisinin ve bunun gibi diyanet ve hamiyette müştehir vatanperver rüesânın bi'l-etraf ve sür'atle haberdar ve vahdet-i âmâl uğrunda istifade-bahş olacağına şüphe yoktur. Bu bâbdaki tedâbir-i müttehazeden haberdar edilirsem pek müteşekkir kalırım.

2 — Siirt mıntıkasındaki vazü'l-ceyşi biraz kesif telakki ediyorum. Gerek Şeyh Mahmud'un gerek Erbil, İmadiye, Zaho vekayiinin şekl-i hazırı o mıntıkayı İngilizlere şiddetle aleyhtar bulunduruyor. Binaenaleyh Siirt

Levent Şahverdi Arşivi

mıntıkasında bir miktar kuvveti ihtiyaten garba çekmek mütalaasındayım. Bu bâbdaki takdir ve mütalaa-i âliniz ne merkezdedir?

15. Kolordu Kumandanı Mirliva *Kâzım Karabekir*

Sadarete ve İngiliz Generaline de şedit telgrafnameler yazdığım misalleriyle beraber bildiriyor. Mütalaasında noksan gördüğüm yeri ber vech-i âti izah ettim:

Erzurum:
13/9/1335

3. Kolordu Kumandanı Cevdet Beyefendiye

1 — Taraf-ı âlilerinden sadarete yazılan telgrafname ile İngiliz Generaline çekilen protesto isabet-i reyinizin en beliğ tercümanı ve hepimiz için vâcibü'l-imtisâl olan salâbet-i diniye ve safiyet-i ahlâkiyenizin en celî burhanıdır. Bu hareketinizle ve şahs-ı âlileriyle iftihar ettik.

2 — Maḥaza zât-ı mes'ele hakkında yine bazı izahat vermekten kendimi alamadım. Malûm-ı âlileri olduğu üzere bu entrikalar hep İngiliz eseridir. Hedefleri de ortalığa fesad vererek son İslâm devletini parçalamak ve bilhassa Diyarbakır vilâyetini öteden beri Mezopotamyanın aksam-ı mütemmimesinden ad ve iddia eylediklerinden bu vilâyetimizi yutmaktır. Ali Galip ve Kâmuran hempalarıyla Harput'a musallat olmak istemesi cepheden zorlamak için bir sebep ve bahane bulamadığı ve Diyarbakır vilâyetini Harput vilâyetine nüfûz suretiyle arkadan çevirmek ve daha kolaylıkla ele geçirmek maksadıyladır. Binaenaleyh bu vaziyet ve ihtimâle göre Harput vilâyetine daha ziyade ehemmiyet verilmesi icab eder. Bu hususta icab eden tedâbiri ittihaz buyuracağınızdan eminim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Cevdet Bey sadarete yazdığı telgraf ve İngiliz Generaline protestosu üzerine, tasavvur ettiğim kumanda mevkiindeki mahzurunu tamamıyla izale ettiğinden, âtideki şifreleri yazdım ve muvafık cevabını her iki adresten aldım:

Erzurum:
13/9/1335

Zata mahsustur:

13. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Halit Bey'e

Kumandan Cevdet Bey'in Sadarete telgrafı İngiliz Generaline protestosu, kani ve kaili bulunduğunuz safiyet-i ahlâkiyesine parlak bir misal olduğu gibi sizin de mûmâileyhi mucib-i memnuniyet bir surette hüsn-i idare ve ikazınıza tercümandır. Mûmâileyhin zaaf ve tereddüdünün artık geçmiş olduğunu işbu telgrafnamesiyle anlıyorum. Binanenaleyh kendisinden

Levent Şahverdi Arşivi

kumandayı nez'edecek bir hâli kalmadı demektir. Evlâd-ı Araptan olması metanet-i ahlâkiyesiyle şahsen muhitine bir tesir yapabilecek olan mûmâileyhin yine makamında kalmasını münasip gördüm. Yalnız siz vaziyetin nezaket ve ehemmiyetini ve tereddütlere artık tahammülü olmadığını ara sıra kendisine bir lisan-ı münasible anlatır ve kemâkân idare edersiniz. Kenan Bey'e kumanda hakkında birşey yazdınızsa bu tebligattan bahis ile geri alırsınız. Cevdet Bey'e de birşey hissettirmezsiniz. Keyfiyeti kongreye de yazdım. Samimiyetle gözlerinizden öperim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Sivas:
13/9/1335

Şifre:

3. Kolordu Kumandanlığına

Kongre Heyet-i Temsiliyesine: 13. Kolordunun kumandanı Miralay Cevdet Bey'in gerek Sadarete ve gerekse İngiliz Generaline yazdığı telgraf ve protesto, mûmâileyhin hal-i hazır için muzır görülen tereddüt ve cür'etsizliğinin tamamen zail olduğunu gösterdi. Erkân-ı Harp reisi Halit Bey'in de şahadeti vechile sâfiyet ve metaneti ahlâkiyeye malik olan mûmâileyhin evlâdı Araptan olması dolayısıyle da muhitine yapacağı tesirden şu sırada müstağni kalınamayacağı gibi mûmâileyhi gücendirmekten ziyade büsbütün kazanmak daha musib görüldüğünden kemâkân mevkiinde kalmasını münasip gördük. Halit Bey'e bu yolda tebligat yapıldığını berâ-yı malûmat arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Bugün öğleden sonra (13) 13. Kolordunun 11'de yazdığı iki şifre geldi. Vaziyeti izah ediyor:

Diyarbakır
11/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Malatya mutasarrıfının Kâhta ve civarı aşâir rüesâsıyla şifre ile muhabere ettiği ve aşâiri Malatya'ya davet ettiğinin istidlal edildiği Malatya'dan bildirildi. Mutasarrıfın Bedirhanilerden Kâmuran, Celâdet Mutasarrıfın yeni olması malûm Heyet-i muzırranın bir haftadır Malatya'da bulunduğu sırada bu muhabere nazar-ı dikkati calip görülmüştür.

2 — 15. Alay Kumandanı Binbaşı İlyas Bey kumandasında Elaziz'den 52 ester-süvar, iki makinalı tüfek Malatya'ya sevkedilmiştir. Bu akşam Malatya'ya varacaktır. Elaziz'e Diyarbakır'dan bir tabur sevk edilmiştir. Siverek'teki süvari bölüğü, Malatya'da alayına iltihakı emri verilmiştir. İcabında Elaziz'deki topların ve bütün kuvvetin Malatya'ya celbi için İlyas Bey'e salâhiyet verilmiştir. 3. Kolordudaki ester-süvâr müfrezemiz de Sivas'tan Malatya'ya hareket etmek üzeredir.

Levent Şahverdi Arşivi

3 — Malatya'daki alaya telgrafhaneyi işgal ederek mutasarrıfın Ekradla şifreli ve açık muhaberesine mümanaat etmesi emrolundu. İngilizin de şifreli muhaberesi men edilecektir. İlyas Bey Malatya'ya muvasalat edince eski kuvvet mûmâileyhin emrine girecektir. Heyetin ve mutasarrıfın hiyanetine kanaat-i vicdaniye hâsıl olunca hemen mutasarrıfı, heyeti tevkif ederek mahfuzen Sivas 3. Kolorduya sevk emri verilmiştir. Vali Kâhta'dadır. Mûmâileyhin de aşâiri tahrik ettiği ve topladığı anlaşılırsa onun da tevkifine emir verdim. Siyaseten daima mehazir olduğu İngiliz binbaşısının tevkif edilmemesi ve kendisine on iki saate kadar hemen Malatya'dan geriye avdet etmesinin lisan-ı münasiple tebliğini emrettim. Ve keyfiyeti de berâyı malûmat nezarete de bildirdim.

4 — Elaziz'den Dersim, Malatya livalarıyla, Malatya kaza belediye reislerine açık bir telgraf yazarak heyet-i malûmenin fesadına, İngilizlerin muzırrâne siyasetlerine dair malûmat vererek İslâmiyetin tecziyesine hizmet edecek iğfâlata kapılmamalarına dair nasihat verdim. Bunun çok tesiri oldu. Hattâ telgrafçılar İngilizin telgrafını çekmemişlerdir. Aşâirin Malatya'ya yürümesine pek ihtimal vermezsem de ahvâl nezaket kesbederse zaruret halinde 3. Kolordudan istiane edilmesini İlyas Bey'e emrettim. Müracaat vukuunda mümkün olan muavenetin ifâsını 3. Kolordudan rica ederim.

5 — Heyetin tevkifine dair olan telgrafıma bu gün nezaretten cevap aldım Sadarete ehemmiyetle yazdığından bahsediyor. Bundan nezaretin Dahiliye Nezareti ile hemfikir olmadığını istidlâl ettim. Elaziz valisi ise ellerinde Dahiliyeden vesika olduğu anlaşılmıştır. Cevabını verdim. Şifahen de İlyas Bey'e tevkifin münasip olmadığını söylemiştir. Tevkif mes'elesinin bugüne kadar teehhürüne Malatya'daki kuvvetin takviyesinden başka heyet-i mezkûrenin bir İngiliz emrinde bulunması sebep olmuş. Urfa ve Antep'teki İngiliz kuvvetlerinin bunu bahane ederek bir işgale teşebbüsleri ihtimali düşünülmüştür. Fakat mutasarrıfın Ekrâd'la şifreli muhaberesi ve nezaretin sarih cevap vermemesi valinin esrarengiz siyaseti üzerine tevkif emri verilmiş olduğu maruzdur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Diyarbakır:
11/9/1335

Dakika tehiri caiz değildir.

15. Kolordu Kumandanlığına

Malatya mutasarrıfının ve oradaki heyet-i fasidenin tahrikâtı üzerine İngiliz Binbaşısı müstesna olarak mutasarrıf ve valiyi hâmil olduğu halde heyetin tevkifine emir verdiğimi arz etmiş ve esasen hıyanetleri mesmuum olduğundan ve bunu hissetmiş olmalılar ki dün fecirle beraber cümlesi Malatya'dan firar etmişlerdir. Mutasarrıfın Ekrâd rüesasıyla yaptığı şifreli muhaberata ait telgrafları Malatya merkezinden aldırdım. Takdim edece-

Levent Şahverdi Arşivi

ğim. Şimdi Malatya'dan alınan malûmata nazaran bu heyetin Malatya'da beş saat mesafede Buhkan karyesinde müsellah aşâir toplamakla meşgulmüş. Esasen Pazarcık, Elbistan, Arga kazalarını dolaşarak gelirken bu heyet Alevî ve Kürt köylerini gezmişler, Kürtlere behemehal silâh tedarik etmeleri ve hükûmete isyan etmelerini tenbih eylemişlerdir. Bu da ispat ediyor ki Bedirhanilerden olan mutasarrıfın hıyanetinden ve valinin anlaşılmayan hafi bir maksadından istifade ederek bir inkılâb yapmak istiyorlar. Geldiği günden beri Vali aşâir arasında serseri bir surette dolaştı. Hattâ Kolordu kıtaatını zayıflatmak maksadıyla efradımızı firara teşvik etmek için bir cemiyet-i hafiye teşkil ettiği ve firariler sahte rapor verdiği istihbar kılındı, Ali Galip mesleksizdir. İngiliz parasına vicdanını satması da pek muhtemeldir. Kâhtalı aşiret reisi Bedir Ağa da bu heyetle beraberdir. Bedir Ağa Malatya sancağında en müteheffiz bir adamdır. Bütün kazalara ve Bedir Ağa'ya vaziyet ve maksat izah edilerek beyanname yazılmış ise de İngiliz liraları saf vicdanları izlâl etmesi müsteb'ad değildir. Malatya'daki süvari alayı Elaziz'den sevk edilen kolla takviye edilerek bu muzır heyetin nerede görülürse derdest ve tevkifini emrettim. Vilâyete mektupçu, mutasarrıflığa jandarma tabur kumandanı tevkil edilmiştir. Vilâyete bademâ vali ve mutasarrıfın emirlerini icra etmemelerini ve mülhakata hıyanetlerinden bâhis tamim yapmalarını tebliğ ettim. Malatya'da kuvvetli bulunmak icab ediyor. Kısm-ı külli kıtaatımız Siirt mıntıkasındadır. Maamafih imkân derecesinde Malatya'yı takviye edeceğim. 3. Kolordunun Aziziye'den tahrik ettiği süvari bölüklerinin Malatya'ya tesri-i hareketlerini ihtiyaten, Sivas'tan da bir piyade alayı ile bir cebel bataryasının hazır bulundurulması için 3. Kolordudan hassaten rica ederim. Dersim'e karşı 15. Kolorduca Kiğı ve Erzincan'da münasip kuvvet bulundurulmasını da ihtiyaten muvafık buluyorum. Dahiliye Nezareti mutasarrıf hakkındaki maruzatımı is'af etse idi bu haller olmazdı. Binbaşı Nowill'in hıyaneti hakkında Dahiliyede Erkân-ı Harbiye-i umumiyede dosyaları vardır. Buna rağmen Nowill'e Dahiliyeden vesika verilmesi de hayretle telakki edilmiştir. Mütareke şerâitinin tatbikinden kolordu mes'uldür. Nowill'in mütareke şerâitini teftiş için gönderildiğine dair Harbiye Nezaretinin bile haberdar edilmemesine göre bu heyet-i muzırranın belki de kabinenin malûmatı haricinde bir maksad-ı hafi olarak gönderildiğine hükmediyorum. Bu mes'elenin tahkiki ve vali ile mutasarrıfın azil emrinin resmen ve derhal vilâyete tebliğinin selâmet-i vatan namına Nezaret-i Celileden hassaten istirham ederim. Nezarete, 3. ve 15. Kolordu Kumandanlıklarına yazılmıştır.

13. Kolordu Kumandanı Cevdet

Hükûmet-i merkeziye, valisiyle birlikte, İngilizlere yardım ederek, bütün şarkın felâketini mucip olacak bir Kürt ihtilâli hazırlıyor. Tarihimizde bu kadar iğrenç vak'a bilmiyorum. Mes'elenin garip ciheti bir ay evvel Mustafa Kemal Paşa, Ali Galip'i öldürtmek için Erzurum'dan adamlar göndermeye kalkmıştı. Şimdi de Ali Galip Mustafa Kemal Paşa'ya karşı, fakat bütün kong-

Levent Şahverdi Arşivi

re heyetini imha edecek ve muvaffakiyet halinde bir Kürt mes'elesi çıkaracak ve İngilizlerin Diyarbakır ve Elaziz'i kolaylıkla işgaline sebep olacak bir harekete kalkıyor. Mustafa Kemal Paşa Ali Galip hakkında bana hiç malûmat vermemişti. Muârız gördüklerini mahvetmek arzusundan başka birşey öğrenememiştik. Acaba Ali Galip hayatına karşı ergeç Mustafa Kemal Paşa'dan bir darbe geleceğini haber almış mı idi, yoksa Mustafa Kemal Paşa mı bunun aksini haber almıştı, öğrenemedim.

14 Eylül'de öğleden evvel gayet mühim olan âtideki şifre geldi. Aynı zamanda bu şifre açık telgraf olarak Trabzon Müdafaa-i Hukuk heyet-i merkeziyesine ve Kolorduya serlevhasıyla de geldi. Şifre memurlarının büyük hatası. Herkesçe malûm olan birşeyi şifre etmek münasebetsizlik. Kaç zabit beyhude yere şifre ile uğraşıyor. Umumî kongre Heyet-i Temsiliyesinin tebligatı aynen şudur:

Sivas:
13/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Kongrece ittihazı tasavvur edilen tedâbiri havi suret ber vech-i âti maruzdur. Bu bâbdaki nokta-i nazarı mütalaa-i âlileri alındıktan sonra heyet-i umumiyece tezekkür olunarak mevki-i tatbike konulacaktır. 15/9/1335 zevaline kadar iş'arına muntazırız efendim. 13/9/1335 Umum Kongre Heyet-i Temsiliyesi

Âmâl-i milliyeyi bir suret-i hainânede te'vil ve tefsir ile teşebbüsat ve harekât-ı milliyeyi gayr-i meşru olmak üzere ilân eden ve makam-ı saltanat ve hilâfete karşı sadakat-i ebediyemizi bütün vesait-i meşrua ve kanuniye ile te'yide müsaraat ettiğimiz halde padişah ile millet arasında bir sedd-i hail teşkil eden ve ahaliyi yekdiğeri aleyhinde teslih ve mukateleye sevk ve tahrik eden hükûmet-i merkeziye ile kat'-ı rabıta ıztırarında kalan Umumî Kongre Heyeti ber vech-i zir mukarreratı zât-ı âlilerine tebliği vazife addeder.

1 — Nam-ı nâmî-i hazret-i padişâhîye olarak kavanin-i mevzua dairesinde umûr ve muamelât-ı devlet kemâkân tedvir ve temşiyete devam olunacaktır. Bilâ-tefrik-i cins ü mezhep ahalinin can ve mal ve ırzı ve her türlü hukuku taht-ı teminde bulunacaktır.

2 — Memurîn-i hükûmetin vazife-i mevdualarını milletin âmâl-i müşterekesine tevfikan icra eylemeleri tabiidir. Mahaza ifâ-yı vazifeden istinkâf eyleyenlerin mazeretleri istifa makamında addolunarak yerine münasipleri tevkil olunacaktır.

3 — Esna-yı vazifede âmâl ve cereyan-ı millî hukukunda [*"hilâfında"* olmalı] hareketleri tezahür ve tahakkuk edecekleri selâmet-i din ve millet namına suret-i şedidede teciziyeleri kat'idir.

4 — Memurîn-i müsta'fiye ve ahaliden kime olursa olsun mukarrerât-ı milliyeye muhalefet ve harekât ve telkinât-ı mefsedetkâranede bulunanlar dahi şediden dûçâr-ı mücâzât olacaklardır.

Levent Şahverdi Arşivi

5 — Milletin selâmet ve saadeti adl ve hakkaniyeti dahil-i memlekette emn ü asayişle temini ile kabildir. Bu bâbda icab eden tedâbirin kolordu kumandanları ile valiler ve müstakil mutasarrıflıklardan muntazardır.

6 — Milletin maruzatını zât-ı şâhâneye arz ve iblâğına muvaffak olunup itimad-ı millîyi hâiz bir hükûmet-i meşrua teşkiline kadar bilcümle muhaberatın mercii Umumî Kongre Heyet-i Temsiliyesi olacaktır.

7 — İşbu mukarrerat bilcümle teşkilât-ı milliye merakizine tevdi ve ilân olunacaktır.

Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi kimlerdir; biz ne olduk? Yani Erzurum Kongresi Heyet-i Temsiliyesi. Malûmat yoktu. Mütalaamı bildirmek için Erzurum'daki arkadaşlarla vicahen görüşmek, en mühim olan Trabzon'un da mütalaasını öğrenmek lâzımdı. Sivas'tan gelen âtideki şifre ve telgrafnameyi de tetkikle işe başlamayı münasip gördüm.

Sivas:
13/9/1335

Gayet aceledir:

15. Kolordu Kumandanlığına

Hükûmet-i merkeziyenin takip ettiği meslek-i irticakârâne ve son zamanlarda aldığı vaz'-ı mutlakiyet, mevcut heyecanı teşdide bâis olduğu gibi meb'usan intihabatının icrasında ihmalkârane hareketi ile de sulhün aleyhimizde olan bilcümle icabatını kabul ve millete bir emr-i vâki tarzında takdim edeceğini işrab etmekte ve şu hal sulh konferansına verdiği nota mucibince Toros'un berisindeki vilâyâtımızın ziyaı ve Aydın vilâyâtında kabul ettiği hududun Garp aksâm-ı sahiliyesinde ve memleketin muhtelif kıtaat-ı meşgulesinin mazallah zayi edilmek tehlikesi bütün uryanlığıyla hesap edilmekte olduğundan meclis-i meb'usanın intihabıyla devletin hukuk-ı mukaddesesini istimale ve irade ve kudretini izhara meydan kalmadan böyle bir vaziyet-i mühlike karşısında ittihaz-ı tedâbir ve müdafaa-ı hukuk eylemek ve keza halkı teslih ve yekdiğeri aleyhine kıyam ve kıtâle teşvike cinayetkârane teşebbüs ettiği elde edilmiş olan vesaik ile gayr-i kabil-i red bir surete tahakkuk eden hükûmet-i merkeziye ile her türlü tedâbire rağmen muhafaza-i mevki ettiği müddetçe kat'-ı münasebet edilmekle şayet bu müddet ve şu hal devam edecek olursa memleketin idaresi ve aynı zamanda tahassülü muhtemel yeni vaziyetlere karşı mukadderât-ı milletin takrir ve tesbiti zımnında bir umumî kongrenin fevkalâde olarak akdine ihtiyaç hasıl olması memuldur. Lede'l-icab bu fevkalâde kongrenin derhal içtimaını temin ve azasını şimdiden intihab eylemek menafi-i memleket icabatından görülmektedir. Garbî Anadolu'nun murahhasları zaten Sivas'ta müctemi bir haldedir. Binaenaleyh: Her sancaktan kazalarının adedine göre muktezi murahhasların şimdiden intihabile ilk icra edilecek tebliğde gösterilecek mevki-i ictimaa şitâb etmek üzere ihtiyaten

Levent Şahverdi Arşivi

hazır bulunmalarının temini ile isimlerinin şimdiden Sivas'ta Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmesi rica olunur. İşbu şifrenin suretinin mıntıkadaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve hükmünü müttehiden icraya himmet ve bir an evvel intac buyurulması rica olunur.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

1 — İşbu şifrenin mensubiyeti ve kurbiyeti olan kolordular tarafından Bursa'da 17. Fırka, Çine'de 57. Fırka, Bandırma'da 61. Fırka, Niğde'de 11. Fırka kumandanlıklarına hemen bildirilmesi.

2 — 61. Fırka dahi bu şifreyi alır almaz derhal bir suretini Edirne'de birinci kolordu kumandanlığına keşide etmesini Heyet-i Temsiliye rica eder.

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Sivas:
13/9/1335

Telgraf:

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığına

Hükûmet-i merkeziyenin icad ve takip etmekte olduğu meslek-i irticakârânesine ve yaşamakta olduğumuz günlerin mehalik ve muhatarat-ı azimesine karşı müdafaa-i hukuk ve muhafaza-i mevcudiyet için meclis-i millînin intihab ve in'ikadını temin ve tesri etmek bugünün en mühim vazifesidir. Hükûmet-i merkeziye milleti iğfâl ile meb'usan intihabatı ayrıca icra etmemiş olduğu gibi son zamanda karar verdiği intihabatı da türlü esbâbla tavik ve tehir etmektedir. Ferit Paşa'nın Toros'un ötesindeki vilâyâtımızdan feragat ettiği sulh konferansına verdiği muhtıralarla sabit ve Aydın vilâyetinde Yunanlılarla tahdid-i hududa teşebbüsü oradaki işgali emr-i vâki bir ilhak olarak kabul ettiğine delil bulunmuş ve aksâm-ı meşgule-i saire memleket içinde bunlara benzer gafilâne ve hainane siyasetle mahkûm ve memleketi inkisama uğratacağı kaviyyen melhuz ve meclis-i millînin in'ikadından evvel sulhnameyi imza ile milleti bir emr-i vâki karşısında bulundurmak niyetinde olduğu muhtemel bulunmuş olduğundan Umumî Kongre orduyu ve milleti intibaha davetle ber vech-i âti hususatın sür'at-i icrası vezaif-i hayatiye-i milliyeden ad ve beyan eyler: Evvelâ intihabat hazırlıklarının mer'i kanundaki en asgarî müddet zarfında icra ve ikmâli için belediyeler ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri faaliyet-i tamme ile çalışmalıdır. Saniyen sancaklardan çıkarılacak meb'usların miktarı nüfusa nazaran adedi hemen tesbit olunarak Heyet-i Temsiliye'ye şimdiden bildirilmelidir. Namzetler meselesi bilâhare bi'l-muhabere kabul olunacaktır. Salisen gerek intihabat hazırlıkları, gerek intihabâtın icrasında mucib-i tehir esbabın şimdiden teemmül ile ref'i ve hiçbir teehhüre meydan verilmeyerek sür'at-i ifasına muavenet buyurmanız mercûdur.

Heyet-i Temsiliye

Levent Şahverdi Arşivi

İzzet, Servet ve Zeki Beylerle Muhabereler

Mıntıkamdaki Müdafaa-i Hukuk merkezlerine ve mahallî hükûmetlere yazdırdım ve geçirdiğimiz tarihî ve hayatî dakikaları da nazar-ı dikkate alarak, elbirliği ile çalışılmasını da tahşiye ettim. Kongre, Heyet-i Temsiliyesinin cevap beklediği altı madde ile diğer fevkalâde kongre hazırlığı hakkında icab edenlerle görüştüm. Trabzon'un da aynı düşüncede olduğunu gördüm. Trabzon'da İzzet ve Servet Beylerin (Heyet-i Temsiliye azasından) mütalaaları ve cevabım bu hususta halkın ve benim düşüncelerimi gösterir. Meselenin en mühim ciheti halkta ve zabitanda Mustafa Kemal Paşa'ya karşı, izalesi mümkün olmayan bir emniyetsizliğin pek ileri gitmesi idi. Vak'aların icad edildiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu suretle emr-i vakilerle diktatörlüğe yürüdüğünü, vaktiyle Erzurum'da iken Elaziz valisini öldürmek istediğini, onun da şimdi buna karşı hareketi aralarındaki şahsî husumeti millî işe karıştırdıklarını, Kemal Paşa'nın Dahiliye Nazırına yazdığı telgrafın şahsî intikamına milleti âlet edeceğini, daha bazı şahsiyata taalluk eden sözlerle büyüyen dalgalar bana doğru köpüklerini gösteriyordu. Sivas Kongresi'nde verilen kararların bazı hataları olmakla beraber, millî birlik tesisi için mühim esasları vardı. Yalnız Kemal Paşa'nın her tarafa ataklığı, buna mukabil vakit ve zamanıyla bana bile malûmat vermemesi, hakikaten hissine mağlup olarak şahsî hasımlarına da millî hücumları tevcih fıtratı, millî kuvvetimizin kendini gösterdiği şu sırada şarktaki kuvvetlerimizi bizden ayıracak mahiyet kesbediyordu. Garp mıntıkalarının ise daha fena vaziyette olduğu gelen şifrelerden anlaşılıyordu. Ali Fuat Paşa ve Refet Bey var kuvvetleriyle diyar diyar henüz millî cereyanların serbest inkişafına uğraşıyorlardı. Ben şarkta halk ile Sivas Kongresi arasında bir samimiyet bağı oldum ve tarafeyne fazla gittikleri cihetleri samimi yazdım. Mustafa Kemal Paşa'nın da mevki-i ihtiramını lâzımı gibi tuttum. Şöyle ki: Sivas Kongre heyeti bana yazdığı gibi, Trabzon merkezine de mevki kumandanı vasıtasıyla malûmat vermiş ve mütalaa sormuş. 14 Eylül'de mevki kumandanı yazıyor ki: "Trabzon heyetinin gayr-i muvafık vermek istedikleri cevabı Sivas'a şifre ile bildireyim mi? Kongre heyetinin sorduklarını ve Trabzon'un da cevabını bu gece makina başına bir zabit gönderin yazdırayım."

Yazdırdığı cevap şudur:

Trabzon
14/9/1335

Sivas'a 16'da yazılmıştır

Sivas'ta Anadolu Vilâyât-ı Şarkiyesi Heyet-i Temsiliyesine

Müdafaa-i Hukuk heyet-i merkeziyesine vârid olan telgrafnamelerinden haberdar olduk:

1 — Umumi Kongre Heyet-i Temsiliyesi namı altında Erzurum Kongresi'nde kabul edilen nizamnamede bir madde yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — İtâ buyurulan tafsilât ve izahat doğrudan doğruya mevâdd-ı esasiyenin 4. maddesi hükmünü ihtiva ettiği görülüyorsa da o maddeye tebaiyet için iktiza eden şerâit mevcut değildir. Şu veya bu şahsın âmâl-i milliyeye karşı vukubulacak harekât-ı hodserânesi veyahut icra edilecek fesad-âmiz tertibat sebebiyle hükûmetten kat'-ı alâka eylemek, şimdiye kadar gayet samimi bir surette icra kılınan tefhimat ve tebligatın aksini tazammun edeceği cihetle -ki bir kısım halkın bu iddiada bulunduğu malûmdur- efkâr-ı millette gayet tehlikeli bir sukuta maruz kalmamızı ve gerek Erzurum Kongresi'nin mahiyet-i maneviyesine ve gerekse şahsen her birerlerimiz hakkında bâdi-i töhmet olarak hükümler itâsına sebebiyet vereceği şüphesizdir.

3 — Padişahımıza arz-ı keyfiyet olununcaya kadar merkezle münasebatın kat'ı matlub olan gayeyi yani irade-i milliyeye hâdim bir hükûmetin teşekkülünü mucip olabilmekten ziyade esasen hükûmet-i merkeziye ile hasıl olan su-i tefehhümün tezyidini intac eyleyeceğine şüphe yoktur. Evvelce Erzurum ve şimdi Sivas kongrelerinden hâkipây-i şâhâneye keşide kılınan telgrafların yed-i hümâyûnlarına vâsıl olmadığı hakkındaki şüpheler izale edilmeden vukubulan müracaatlar arzu olunan tesir-i müstahseni daha ziyade meşkûk bir vaziyete getirecek ve belki de Damat Paşa kabinesi bu ser-rişteyi kendi lehinde istimale meydan bulacaktır.

4 — Bundan başka bu kadar hırs-ı câh arzusunda bulunan adamlar, kin ve gayzlarına galebe edemiyerek İngiliz ve Fransızlara müracat ve memleketin başına ayrıca bir işgal felâketi ihzar etmeleri dahi ihtimâlden baid olmasa gerektir.

5 — İttihazı tasavvur buyurulan tedâbirin muvafık olmadığı kanaatindeyiz. Meselenin son derece mühim olduğu vareste-i izah bulunmakla şayet ekseriyet-i ârâ ile karar ittihazı cihetine gidilecek olursa bu bâbda Heyet-i Temsiliye'den müstafi addedilmekliğimizi rica ederiz.

6 — Zat-ı şahâne maksad-ı hakikiden haberdar değillerse derhal Anadolu namına bir heyetin sür'at-i seria ile Dersaadet'e i'zâmı ve selâmet-i millet ve memleket namına bir heyetin her türlü mehaliki göze alması lâzımeden olmakla bu tarik ile mes'ele halledilinceye kadar teşebbüsât-ı vâkıanın suret-i kat'iyede tehiri fikrindeyiz. Burada bulunan Gümüşhane murahhası Zeki Bey'le de görüşülerek aynı fikre şiddetle taraftar olduğunu ilâve ile arz-ı hürmetler eyleriz.

14 Eylül 1335

İzzet Servet

Benim mütalaatım gerçi Sivas Kongresi'nin Erzurum Kongresi mukarreratını iptal eder mahiyette olduğundan, Sivas'ı daha ağır tenkid mahiyetindedir. Fakat zaten Heyet-i Temsiliye azasının yukarıdaki cevapları Sivas'ı lâzımı gibi sarsacak ve düşmanlarımıza karşı daha başlangıçta birbirlerine girdiler hissini verdirerek, bütün muvaffakiyetlerimizi ümitsizliğe düşürebileceklerinden, bu bahsi ayrıca Sivas'taki yeni Heyet-i Temsiliye ile anlaşmaya

Levent Şahverdi Arşivi

bırakarak, Sivas Kongresi beyannamesinden çıkarabildiğim iyi manayı ve arkadaşlarımızın hüsn-i niyetini toplayarak, Trabzon'a ve aynı zamanda 6 maddelik suale cevap olmak üzere Sivas'a şu şifreyi yazdım:

Erzurum
14/9/1335

Fevkalâde müstaceldir:

Sivas'ta Umumî Kongre Heyet-i Temsiliyesine

Servet ve İzzet Beylerin kongre sualine karşı aynen muttali olduğum cevaplarına mukabil kendilerine yazdığım mütalaat aynen ber vech-i âtidir; aynı zamanda 14/9/1335 tarihli şifreli telgrafname-i âlilerinin dahi cevabı olduğunu arz eylerim.

Kâzım Karabekir

Erzurum:
14/9/1335

Trabzon Mevki Kumandanı Ali Rıza Bey'e

1 — Sivas Kongresi'nin istifsarına cevaben Trabzon Heyetinden Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri cevabı okudum. Pek yakından tanıdığım bu zevata itimad ve hürmetim fevkalâdedir. Mûmâileyhümün mütalaatına saik olan fikr-i asliyi anlıyorum ve taraftarım. Yalnız teferruat hakkındaki nikat-ı nazarım ber vech-i âtidir:[68]

a) Nizamnamenin mevzubahis olan dördüncü maddesinde yalnız bir tazyik-i haricî karşısında terk ve ihmal şıkkı nazar-ı dikkate alınmıştır. Filhakika vekayi-i âhirede bu maddenin dâl olabileceği bir terk ve ihmal keyfiyeti yoksa da haricin teşvik ve teşcii ile Dahiliye ve Harbiye Nazırları tarafından tertip ve Ali Galip'e tebliğ edilmiş olan ve suretleri size de yazılan bir ihanet var ki bu vak'a nizamnamenin esna-yı tanziminde derpiş edilebilen ihtimalâtın fevkinde ve seri, kat'i tedbirleri âmirdir.

b) Erzurum Kongresi Şarkî Anadolu vilâyâtının muhafaza-i hukuku için toplanmış ve kararını Şarkî Anadolu vilâyâtı namına vermişti. Sivas'ta in'ikad eden kongre ise umum milleti temsil eden bir kongredir ki bu kongrenin de ayrıca bir Heyet-i Temsiliyesi ve vaziyet-i hazıraya göre kararları olması bir emr-i tabii ve mantıkîdir. Sivas'taki umumî millî kongre ve Heyet-i Temsiliyesi Şarkî Anadolu vilâyâtı Heyet-i Temsiliyesi'ni ilga etmiş olmuyor. Bu Heyet-i Temsiliye bittabi her an mevcuttur. Yalnız bu Heyet-i Temsiliye'den olup da elyevm Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesine

68 Erzurum kongresinin dördüncü maddesi:
Hükûmet-i merkeziyenin bir tazyik-i düveli karşısında buralarını terk ve ihmal ıztırarında kalması ihtimaline göre makam-ı hilâfet ve saltanata merbutiyeti ve mevcudiyeti hukuk-i milliyeyi kâfil tedâbir ve mukarrerat ittihaz olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

dahil olmuş bulunanlar var ise bunların Şarkî Anadolu vilâyâtı Heyet-i Temsiliyesi'nden istifa etmelerini talep etmek doğru olabilir. O zaman Sivas Kongresi umum milletin menâfiini ve Şarkî Anadolu vilâyâtı Heyet-i Temsiliyesi de münhasıran Şarkî Anadolu vilâyâtının hukuk ve menâfiini muhafaza ve müdafaa kudretinde bulunmuş olurlar.

c) Umumî kongrenin hükûmet-i merkeziye ile kat'-ı alâka etmesini ve makamat-ı resmiyeyi kat'-ı muhabereye davet eylemesini zarurî bulurum. Çünkü hükûmet-i merkeziye içinde milleti yekdiğeri ile kıtâle hem de eşhas-ı resmiye delâletile teşvik eden Dahiliye ve Harbiye Nazırları var ki makamat-ı mülkiye ve askeriye artık bu nazırlarla bittabi muhabere edemezler. Sadrazama gelince o da bu iki hain nâzırı hâlâ mevkilerinde tutmakla bu nazırların mürevvic-i efkârı ve âmâli olduğunu ispat etmekle beraber milletin ve kolorduların halife ve padişahımız efendimiz hazretlerine vukubulan maruzatına da musırren mâni olmaktadır. Binaenaleyh hükûmet-i merkeziyenin bu ihaneti hakkında şevket-meâbımızın ve umumun nazar-ı dikkatini ve hakikati öğrenmek merakını celp için dahilin merkezle muhabereyi kat eylemesinden başka çare kalmamıştır. Esasen kat'-ı muhabere ve münasebet tabiri de doğru delildir. Hükûmet milletin emniyet ve itimadını kaybetmiş olduğu için kanun-ı esasi mucibince bizatihi sâkit ve ma'dûmdur. Bundan başka pek mühim bir mesele de yapılmış olan bir işe adem-i iştirak, şimdiye kadar pek samimi bir surette muhafaza edilen ve ilâ maşallah muhafaza edileceği muhakkak olan vahdet-i iradeyi ihlâl eder. Yalnız kongre tarafından yazılan maddeler hakkında beyanı mütalaa edilmesi ve evvelce yapılmış olan ıztırarî bir işin tasvib olunması fikrindeyim.

d) Kongrenin altıncı maddesinde teklif ettiği merciiyet ve salâhiyet keyfiyeti meselenin ruh-ı esasisini teşkil etmektedir ki bu bahiste şimdiden isticâl edilmemesi hususunda tamamen hem-fikirim. Umumî kongre, şâyân-ı itimâd bir hükûmet re'sikâra gelinceye kadar ancak istişarî mahiyet ve kudretini muhafaza eder.

e) Kongre Heyet-i Temsiliyesinin teklifâtından birden beşe kadar olan maddelerine gelince: Bunların mahiyetleri itibarıyla kongrece değil sorulmasını hattâ beyanname halinde veya bir temenni şeklinde bile neşrini fazla görürüm. Çünkü bu maddeler zaten yapılmakta ve ortada bu maddeleri yazdıracak bir vak'a görülmemekte olduğu gibi tazammun ettikleri esasat da kavanin-i mevzua mevâddından başka birşey değildir. Dediğim gibi rey sorulması icab eden yalnız altıncı maddedir ki bu bâbdaki fikrim de yukarıda yazılmıştır.

f) Hükûmet-i merkeziyenin teşebbüs ettiği ihanetkârane hareket anâsır arasında ihtilâf ve fecayiin hudûsunu ve bi'n-netice memleketin işgal ve inkısamını tevlid edecek mahiyettedir. Sivas Kongresi'nin bu vak'a karşısında ittihaz etiği tedâbir ve milletin kongre mukarreratına tamamen iştirâk ve müzâhereti suretiyle bir mevcudiyet-i milliye gösterilmesi sayesindedir ki hükûmet-i merkeziyenin tertip ettiği plan akamete uğratılmış ve memleketin işgaline bâdi olacak hâlât bertaraf edilmiştir. Hattâ bilhassa

Levent Şahverdi Arşivi

bu mes'ele için 13/9/1335'te Malatya'ya gelmiş olan İngiliz Miralayı Neil üserâ ile beraber bulunan Binbaşı Nowill'in harekât ve teşvikatından İngiliz hükûmetinin malûmatı olmadığını ve geri aldırdığını söylemiş ve milletin azim ve kararı karşısında mes'eleyi bu suretle tevil ve tamir mecburiyetinde kalmıştır.

g) Keyfiyetin zat-ı şâhâneye arz ve ismâı meselesine gelince bunun için bir heyet-i mahsusanın İstanbul'a gönderilmesi gidecekler için muhataralı ve maksadın bu suretle temini de imkânsızdır. Bu husus başka suretlerle temin edilmektedir.

2 — Dahiliye ve Harbiye Nazırlarının müşterek imzasını hâvi vesika hükûmet-i merkeziyenin nasıl bir ihanet planı tertip etmiş olduğunu tamamen göstermektedir. Bu vesaiki Trabzon heyet-i merkeziyesi görmemiş ise bir suretinin verilmesi.

3 — Bunun üzerine yazılacak cevapta tadilât yapılıp yapılmadığının ve yapıldı ise muaddel suretinin iş'arı.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

15 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa Trabzon'da İzzet ve Servet Beylerle makina başında görüşmüş. Trabzon mevki kumandanının bildirdiğine nazaran, İzzet ve Servet Beyler Gümüşhane murahhası Zeki Bey'le birlikte verecekleri malûm cevapta tadilât yapmakta iken, Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat makina başına çağırarak uzun uzadıya muhavereleri neticesini Kolorduya yazdık, cevabımızı oradan alırsınız'la bittiğine nazaran anlaşamadıkları ve cevaplarında da tadilâttan sarf-ı nazar ettikleri anlaşıldı. Valinin bu işlerde tesiri var mıdır? Trabzon'un vaziyeti nasıldır Trabzon telgrafhanesinin İstanbul ile muhabere ettiği hakkındaki şikâyetlerin tahkikatından valinin iki yüzlü görüldüğü, vaziyetin iyi olduğu dedikoduların malûm tarzda olduğu, Trabzon'dan İstanbul'a iki hat olup birisi İstanbul Batum arasında İngilizlerin idaresinde olduğu, diğeri Samsun tarikiyle İstanbul ile muhabereye mahsus olduğu, Başmüdürün namuskâr ve vazifeşinas olup bize hiç müşkilât göstermediği anlaşılmıştır. Valinin İstanbul'a çekmek istediği telgraf metnini Sivas'ta Heyet-i Temsiliye beğenmiyerek bunda tadilât yapmışlar. Eşraf ve ulema telgraf çekmemişler. Mustafa Kemal Paşa makina başında halledemediği meseleyi bana şifre ile soruyor: 16'da aldığım şifre şudur:

Sivas
15/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Tarafımızdan Heyet-i Temsiliye azasından olup elyevm orada bulunan İzzet ve Servet Beyefendilere Erzurum'dan Raif Efendi'nin beraber alınması hakkındaki muvafakatlerine, müstafi Miralay Refet Bey'in Heyet-i Temsiliyeye idhaline vaziyet-i ahîreden dolayı Sivas'a gelmeleri zaruretine dair keşide eylediğimiz üç telgrafın hiçbirisine cevap alınmadığından ve kendilerinden bu sükût-ı amîkin sebebinin istizâh olunduğunun

Levent Şahverdi Arşivi

ve cevaba intizar edildiğinin mîr-i mûmâileyhe sür'at-i tebliği ve alınacak cevabın irsali mercudur.

3. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Ahmet Zeki

Heyet-i Temsiliye

Aynı tarihli diğer bir şifrede dahi Heyet-i Temsiliye şunu yazıyor:

"Diğer telgrafnamemizde de tavzih edildiği gibi Trabzon heyet-i merkeziyesine, bilhassa Servet ve İzzet Beylere sorulan müteaddit suallere karşı sükût-ı amik ile mukabele edilmiştir. Binaenaleyh Trabzon vaziyetini bir an evvel anlamak ve ona göre oradaki muhataplarımıza karşı tarafımızdan da icabı gibi vaziyet alınmak üzere tenvirimize delâlet rica edilmiştir. Bu istirhamatımızı te'kid ederiz."

Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ve makine başında muhavereleri pek ena tesir yapmakta ve İstanbul kaç zamandır aşıladığı "Mustafa Kemal Paşa padişahı indirip yerine geçmek için fesad çeviriyor" propagandası bir akiki korku gibi herkesi istilâ etmekte olduğundan, bu ismi kimse işitmek stemez bir hale geldi. Bugün Dahiliye Nazırına öyle telgraf çekerse, şunu unu imhaya kalkarsa, yarın kuvvet eline geçerse ne yapmaz, diye benim arargâhımda bile uğultular çoğaldı. En hafif söylenenler: "Bu adam İstanbul ükûmetinden ve padişahtan intikam için milleti sürüklüyor" diyorlardı. en bu dedikodulara karşı evvelâ muhitimi sonra da Erzurum Kongresi'ne iren arkadaşları ve Erzurum'da yakından bildiklerimi ikaz ediyordum. iyordum ki: "Bazı hatalar, ileri fazla gidişler gerçi vardır. Fakat memleket- irade-i milliyenin hâkim olması ve kanunun muta olmasından başka bir arekete ben de taraftar olmam ve göz yummam. Fakat bu vaziyet bugün oktur. İhtilâf noktalarını anlaşmak mümkündür. Aksi hareket İstanbul ükûmetinin arzusuna tâbi olarak millî kuvvetimizi inhilâle uğratmaktır." eyet-i Temsiliyenin İzzet ve Servet Beylerden şikâyeti üzerine de Trabzon evki kumandanlığına âtideki şifreyi yazdım:

Erzurum:
16/9/1335

Gayet aceledir:

Trabzon Mevki Kumandanlığına
(Bir sureti 3. Fırka Kumandanlığına)

1 — Heyet-i Temsiliye azasından İzzet ve Servet Beyefendilere Erzurum'dan Raif Efendi'nin beraber alınması hakkındaki muvafakatlerine müstafi Miralay Refet Bey'in Heyet-i Temsiliye'ye idhaline ve mûmâileyhümânın vaziyet-i ahîre dolayısıyla Sivas'a gelmeleri zaruretine dair umumî kongreden çekilen telgrafların cevapsız kaldığı bu sükût-ı amîkin sebebinin yine kongrece istizah olunduğu ve cevabına intizar edildiği Sivas'taki kongre Heyet-i Temsiliyesinden iş'ar ediliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Geçende de yazdığım vechile İzzet ve Servet Beyleri pek yakından tanırım, kendilerine itimad ve hürmet-i tamme beslerim. Ancak şu son günlerde hükûmet-i merkeziyenin cinayeti yüzünden tahassul eden ve seri karar ve icraatı istilzam eyleyen vaziyete karşı mûmâileyhümânın bu tarzda hareketlerini doğru bulmadığımı da söylemekten men'-i nefs edemem. Mûmâileyhümânın vaktinde Sivas'a yetişmeleri ve müzakerâta iştirâk ile karar ve icraata müessir olmaları lâzımeden iken oraya gitmeyerek kongreye uzaktan muahazekâr bir vaziyet almaları işin içinde bulunmayanlara vahdet-i harekâtı muhil bir şekil arz etmesinden endişe ediyorum.

8 — Servet ve İzzet Beylerle kısa bir müddet teşerrüfümüz esnasında herhalde beni iyice anlamış olmalıdırlar ki ben şahısların zekâ ve yaradılışları ne kadar yüksek olursa olsun memleket ve milleti kurtaramıyacaklarına, selâmetin şahıs sivriltmekle değil, ancak ve ancak irade-i milliyenin ve kanunun hâkim ve muta olmasında bulunduğuna mine'l-kadîm mutekidim. Bu itikadıma münafi harekâta karşı asla göz yummam. Halbuki şimdiye kadar olan işlerde böyle şâyân-ı tenkid bir hâl görmedim. Kongrenin son altı maddelik istifsarına verdiğim cevabı da bittabi okuttunuz. Binaenaleyh İzzet ve Servet Beylerin sükût-ı ahîrlerini anlayamadım. Vatan ve milletin en tehlikede bulunan kısmı unutulmasın ki Pontus mıntıkası olan Trabzon'dur. Hükûmet-i hazıranın maatteessüf bütün Şarkî vilâyetlerden sarf-ı nazar ettiği ve hainane bir planla bunları ayaklar altına bırakacağı tamamıyla aşikâr oldu. Müthiş bir para kuvveti birçok edanî ve bunlar vasıtasıyla da sade-dilânı mest ve bîhûş ettiği şu zamanda Trabzon millî kuvvet ve birliğini göstermezse buna ben zaleke takdirü'l-azîzi'l-alîmden başka birşey diyemem. Bu telgrafımı aynen mûmâileyhüme okumanızı gerek mûmâileyhümün ve gerek sizin bu bâbda beni ve kongreyi tenvir etmenizi rica ederim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Üçüncü Fırka kumandanı olup henüz doğrudan doğruya açıkça fırkası başına geçirmediğim Halit Bey'e de bunun suretini bildirdim. Mustafa Kemal Paşa'nın Halit Bey'le bazı muhaberelerini işittiğimden, bu sefer de icabı gibi vaziyet alınacağından bahsetmesini tehlikeli gördüm. Halit Bey Trabzon'da ancak benim muvafakatimle bir iş görebilecek vaziyettedir. Halktan sarf-ı nazar, mâdunlarını kendisine muğber etmiş bir vaziyettedir. Yapacağı herhangi bir teşebbüsün evvelâ kendi, sonra da Mustafa Kemal Paşa aleyhine tashihi gayr-i mümkün bir vaziyet ihdasından korktuğum içindir ki fırkasını alay kumandanlarından Atıf Bey'in vekâletiyle idare ediyorum. Henüz muhaberatta imzasını şifre ettiriyordum. 16 Eylül'de Halit Bey'den şu şifreyi aldım:

Levent Şahverdi Arşivi

Torul
16/9/1335

Zata mahsustur:

15. Kolordu Kumandanlığına

Halit Bey'den:

12/9/1335 ve 777 şifre ile Gümüşhane mutasarrıfı ile murahhas Zeki Bey'in Trabzon'a gittikleri arz edilmişti. Bugün 16/9/1335 saat 1,30 sonra da telefonla beni bulan murahhas Zeki Bey Mustafa Kemal Paşa'nın selâmını ve Sivas Kongresi'nin Erzurum Kongresi'ne kalb ettiğini ve kendilerinin buna itiraz ettiklerini ve birkaç güne kadar Vali de dahil olduğu halde beni ziyarete geleceklerini ve her halde zât-ı devletlerinizin Gümüşhane'ye gelmesini iltimas eylemekliğimi söylemişler ve cevaben düşmanlarımızın bizi tefrikaya uğratmak ve aramıza su-i tefehhüm koymak en birinci emelleri olduğu Sivas'la muhabereleriyle Trabzon'daki mukarreratlarını mufassalan bilmedikçe cevap veremiyeceğini ve bunları anlamadıkça da paşa hazretlerini Gümüşhane'ye davet edemeyeceğimi bildirdim. Gelecek cevabı mütalaamla beraber aynen bildirileceğini Kolordunun tenevvürü için münasip görülürse Sivas Kongresi'nden de meselenin bir kerre istiknâh buyurulması maruzdur.

3. Fırka Kumandan Vekili Atıf

15/16 gecesi Trabzon'da, muhtelif yerlere, âtideki beyannamenin tâlik edilmiş olduğunu, bunun da gazeteci Ömer Fevzi'nin tertibat-ı hainanesi olması muhakkak olduğunu, 16 sabahı beyannameler polis tarafından toplandığını, valiye bu gibi hainâne teşebbüsata karşı fena neticeler hâsıl olacağını hatırlattığını mevki kumandanı bildirdi. Beyanname aynen şu imiş:

Vatan felâkete sürükleniyor. Ağla ey millet-i hazan ağla. Ağla ey kavm-i perişan ağla! Ey millet on senedir kanını eme eme doyamayan seni, felâketler içerisinde inleten o menhus cemiyet bugün yine idareyi eline alıyor. Bu sefer Şarkî Anadolu Cemiyeti namıyla ve İttihad yâdigârlarından mürekkep cemiyet-i meş'umenin kararlarını iyi tetkik et, göreceksin ki senin idamını hazırlayacak olan ipler orada hazırlandı. Anlayacaksın ki memleketin felâketini davet edecek kararlar orada verildi. Düşün millet, düşün de ağla. Sonra pişmanlık fayda vermez. Bugünkü felâketlerine senin sükûtun sebep olmuştur. Bugünkü sükûtun da yarınki felâketlerini hazırlıyor. Hareket et bugünkü hareketinle yarınki hayatını kazanmış olacaksın. Mukadderâtının çiğnenmesini, namusunun, ırzının payimâl olmasını arzu etmeyenlere hitap ediyoruz. Şarkî Anadolu Cemiyeti verdiği kararlarla seni felâketler uçurumuna atacak, bugün onlardan doğan o idare-i muvakkate seni padişah-ı azamından hilâfe-i zî-şânından ayırmaya çalışıyor. Vatanını düşmanlarına çiğnetecek kararlar veriyor. Namusunuz, ırzınız mukaddema mukadderatınız hürmetine bağırın. Yekvücut olup Halife-i azamınıza sadakat telgrafları çekin ve deyiniz ki siz, idare-i muvakkate denilen bir çetenin zulmüne kat-

Levent Şahverdi Arşivi

lanmayınız. Bizi bir idare-i muvakkate değil ancak Peygamberimizin vekili olan Halife-i zişânımız korur ve himaye eder. Halife yolundan haktan başka bir yol istemeyiz.

Trabzon'da vaziyetin aleyhimize bir şekil alacağından endişe etmiyorum. Çünkü Müdafaa-i Hukuk vesair insanların bana merbutiyeti olduğu gibi, icabında valiyi oradan kaldırmakla ve muârız görülecekleri Erzurum'a aldırmakla mesele kalmaz. Ancak Erzurum'da dahi doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına müteveccih hücumların umumî ve pek bariz bir vaziyet almasından ihtirazen icab edenleri tenvire bir müddet dahi çalışmayı muvafık buldum. Bunu da artık tahriren yapmaktansa Ardasa'ya giderek vali ve murahhaslarla orada görüşmek ve icab ediyorsa lâzım gelecek icraatı orada yapmayı muvafık buldum. Garp mıntıkasında vali vesair memurin-i hükûmetten muhalefet edenler tahte'l-hıfz Sivas'a gönderildiği gibi, Eskişehir vesairedeki İngilizlere karşı da 20. Kolordu Kuva-yı Milliye haline inkılâp etmiş. Henüz Ankara valisi Sivas Kongresi'nin meşruiyetine kail değilmiş, Eskişehir, Sivas Kongresi'nin telgraflarını almıyormuş, Afyonkarahisar da aynı vaziyette imiş. Konya'dan haber yokmuş. Kastamonu'ya Miralay Osman Bey gitmiş. Girmekte mukavemete uğramazsa muvaffakiyeti şüphesizmiş. Ali Fuat Paşa Eskişehir'le bizzat meşgul, Refet Bey Çorum'daki Ankara valisini yakalamakla meşgul. Eskişehir'le Ankara şimendiferi, Eskişehir şimalinde yolu tahrip suretiyle, kolorduca tahrip edilmiş... İşte 16 Eylül'deki vaziyet. Anlaşılıyor ki Sivas Kongresi'nin bir günde âni beyannamesi ve buna takaddüm eden habersiz İstanbul ile kat'-ı münasebâtı ve en son da altı maddelik kararını hazmettirmek için zaman ve kuvvet sarfına mecburuz. Bunlar ne ise, fakat bir kolordunun Kuva-yı Milliye haline inkılâbını Sivas Kongresi'nin tasvib ve takdir etmesi ve kongre emri olarak ısdârı ve daha doğrusu Mustafa Kemal Paşa'nın orduyu Kuva-yı Milliye haline inkılâp ettirmeye başlaması, beni ve asker arkadaşlarımı pek müteessir etti. Bu işi Trabzon ve Gümüşhane mıntıkasındaki 3. Fırkaya da yapmasından, ihtirazen 9. Fırka kumandanı Rüştü Bey'i 3. Fırka kumandanlığıyla doğruca Trabzon'a göndermeyi ve Halit Bey'i Erzurum'daki 9. Fırkaya almayı tasarladım. Sivas'tan gelen bu mühim şifre aynen şudur:

Sivas
15/9/1335

Adet: 126

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa hazretlerinin talimatı ber vech-i âtidir. Bu talimat kongre heyet-i umumiyesince tasvib edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Suret

Şimdiye kadar hükûmet-i merkeziyenin milleti dilhun edecek siyaseti kâfi gelmiyormuş gibi bu kerre de Aydın Kuva-yı Milliyesinin meşrû hareketlerini akîm bırakmak ve Anadolu-yı Şarkîyi Garbîden vurmak maksadıyla İngilizlere hafi bir surette iltica ederek Dersaadet-Eskişehir-Konya şimendifer hatlarını İngiliz kıtaatıyla işgal etmeye çalıştıklarını, Sivas'ta bütün millet namına hal-i in'ikadda bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kongresi tarafından haber aldım. Hükûmet-i merkeziyenin hainâne teşebbüsatına karşı son derece azimkârane hareketi bütün milletdaşlarımızdan rica ve vaziyet-i dahiliye ve hariciyemizin makam-ı hilâfet ve saltanatın muhafazası ve millet ve vatanın istiklâlini temin için azimkârane ve fedakârane hareket zamanı artık hulûl eylemiştir. Binaenaleyh âtideki talimata göre hareket ve icraatta bulunmanızı taleb ederiz. Eskişehir mıntıkası Milli Kumandanlığına süvari kaymakamı Atıf ve 23. Fırka mıntıkasını ve Alaşehir dahil olduğu halde millî kumandanlığına Kaymakam Lütfi Beyler tayin edilmiştir. İşbu kumandanlara millet namına her nevi salâhiyet bahşedilmiştir. Buradan tekmil hükûmet-i mülkiye ve askeriyeyi zîr-i idarelerine alacak ve itaat etmeyenleri millet namına tevkif edecekler ve her nevi hareketleri hukuk-ı milliyeyi azami surette temin edecek surette tanzim edecekler ve gayr-i kanunî ahvâl ile asayişsizliğe kat'iyyen meydan vermeyeceklerdir. Mütareke ahkâmına mugayir olacak her nevi dahilî ve haricî tecavüzata karşı hukuk-ı milleti icabında silâhla müdafaa edecekler ve daha fazla ecnebi kuvvetlerin Eskişehir'in garptan şarkına geçmesine mâni olacaklardır. Bu maksatla her nevi vesaitten istifade meşrudur. İşbu talimat dairesinde harekâtımızı tanzim arzu-yı millî iktizasından olmakla müsellem olan hamiyet ve dirayetinizden azamî surette menafi-i devlet ve millet ve hukuk-ı padişahiyi muhafaza eylemenizi heyetimiz namına rica eder ve icraatınızdan peyderpey malûmat vermenizi ve muvaffakiyetinizi temenni eyleriz.

2 — 5/9/1335 tarihli muhtıra-i devletleri kongrede umum muvacehesinde kıraat edildi. Münderecatının mucib-i memnuniyet ve şükranının verilerek nazar-ı itibara alınmasına müttefikan karar verildi. Gözlerinizden öperiz kardeşim.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal
3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Bu talimatı Ali Fuat Paşa teklif etmiş, kongre de tasvib ederek kendi emri gibi ısdâr etmiştir. Şu halde kolordunun Kuva-yı Milliye haline kalbolunması mes'uliyeti kongrenin oluyor! Bu talimatta hilâfet ve saltanatın muhafazası akdem vazife olarak gösteriliyor. Kuva-yı Milliye kumandanlarına fevka'l-kanun salâhiyetler veriliyor. Halbuki kongrenin 13 Eylül tarihiyle, yani iki gün evvel mütalaa sorduğu 6 maddelik tamimin birinci maddesi, kavanin-i mevzua dairesinde umûr ve muamelât-ı devletin tedvirine devamdan bahse-

Levent Şahverdi Arşivi

diyordu. Bu yeni talimatla kaymakam rütbesindeki askerler hükûmet-i mülkiyeye de âmir oluyor ve itaat etmezse millet namına tevkif hakkına malik bulunuyor. Muayyen insanların tevkif salâhiyeti kolordu makamından daha aşağı inerse millet namına (!) diye neler olur bilinmez.. Bu talimata ikinci madde olarak benim on gün evvel gönderdiğim muhtıranın mucib-i memnuniyet ve şükran olduğu ve nihayetinde de samimi beyanat da beni düşündürdü. Bu ayrıca ve vaktinde bana yazılmalı idi; her nasılsa unutuldu ise de yine ayrı yazılması muvafık olurdu. Hususiyle muhtıranın birinci maddesi ordunun ehemmiyetinden, çete ve komitelerin fenalığından bahsediyordu.. Gerek bu yeni vaziyet ve gerekse Sivas Kongresi beyannamesinde Erzurum'da verilen kararlar ve Erzurum Kongresi beyannamesine rağmen tezad işlerin sebebi ne olabilirdi? Ya dikkatsizlikten veyahut verilen sözlerin, kararların, yapılan tekliflerin ehemmiyeti yoktur, muhit değiştikçe yeni sözler, yeni kararlar verilecektir gibi fena bir düşünceden ileri gelebilirdi. Her iki halde de zaman ilerledikçe ne müşkil vaziyetlere düşeceğimizden endişeye başladım. Bu son vaziyet bir kolordu kumandanının teklifi ve kongrenin kararı. Ben ancak şarkta bu vaziyete müsaade etmem. Başka yapacak birşey bulmuyordum. Yalnız Heyet-i Temsiliye diye bu mühim kararları tebliğ eden heyetin vazife ve mes'uliyeti nedir? Benim de dahil olduğum Heyet-i Temsiliye mi bu ve daha mühim vaziyetleri idare edecektir. Bunu kongre Heyet-i Temsiliyesine şöylece, bugün, 16 Eylülde sordum: "Vezaif ve mes'uliyeti nizamname-i mahsusu ile tayin edilmiş olan Şarkî Anadolu vilâyâtı Heyet-i Temsiliyesi ile Umum Heyet-i Temsiliye vezaif ve münasebâtı ne suretle birbirine rabt ve telif edilmiştir?" aynı zamanda kongre nizamnamesinin de bugün makina başında yazdırılmasını rica ettim.

16/Eylül akşamı Elaziz vali vekili Servet Bey'den aldığım telgrafta Ali Galip ve hempâları meselesinin muvaffakiyetimizle neticelendiği bildirildi. 17 sabahı da 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'den tafsilât geldi. Her tarafa tamim ettirdim. Alâkadarlara teşekkür yazdım. Bir Kürtlük kıyamına müntehi olabilecek Ali Galip vakası elbirliği gayretle tarihe karışmış oldu Telgraflar:

15. Kolordu Kumandanlığına

Gayet müstaceldir;

Malatya mutasarrıflığı vekâletinden alınan 14/9/1335 tarihli telgrafnameme sureti berâ-yı malûmat zire naklen arz olunur. 15/9/1335

Vali Vekili Servet

1 — Buraca yapılan tedâbir-i âcile ve gerekse Arga'ya izâm kılınan heyet-i nasihanın içtima etmiş olan aşâir rüesasına yapmış oldukları tebligat netice-i hasenesi olmak üzere bine karib içtima etmiş olan bütün aşâirin tamamıyla dağılmasına muvaffakiyet hâsıl olmuştur.

2 — Buradan firar eden ve bir takım vaatlerle aşâir rüesasını elde ve Ekradlar başına ve bi'n-netice arzusuna muvaffak olamıyan Ali Galip

Levent Şahverdi Arşivi

ve Halil Rahmi Beyler artık yapılan tertip ve teşvikat neticesi memleketi terk etmek zarureti karşısında bulundukları cihetle buradan gönderilen Pötürge kaymakamı sabıkı Ragıp Bey'le Kâhta'da aşâir reisi Hacı Bedir ağanın himayelerine Kâhta tarikiyle Urfaya gitmek üzere bugün Arga'dan hareket etmişlerdir.

3 — Başına toplamış olduğu bir takım hazele ile buraya gelerek Türk ve Kürt anasırları arasına tohumu nifak saçmak isteyen İngiliz Binbaşısı Nowill âmiri olan Miralay Mösyö Neil'den aldığı emir ve talimat üzerine yarın alessabah Gözene tarikiyle ve yine jandarmalarımızın himayesiyle merkez livaya uğratılmaksızın Gözene nahiyesi üzerinden müreffehen Elbistan'a hareket edeceklerdir.

4 — Salifülarz ittihaz kılınan tedâbir-i hasene neticesi olmak üzere bütün vekayi mündefi olmuş, memleketin her tarafında sükûnu tamme berkemal olduğu berâ-yı malûmat maruzdur.

Diyarbakır

Tehiri gayr-i caizdir.

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığına

Elaziz valisi Ali Galip ve Malatya mutasarrıfı Halil Rahmi Beylerin dahil bulunduğu heyet-i fesâdiye Ermeniler Malatya'ya hücum ediyor, Harput'tan Malatya'ya gelen asker Ermeni askeridir diyerek aşâiri iğfâl etmek suretiyle cem'e ve bu suretle maksatlarını istihsale çalışmışlarsa da ittihaz edilen askerî, idarî ve siyasî tedâbir sayesinde aşâir tamamen dağıtılmıştır. Hakikati anlayan rüesa gözyaşları dökerek izhar-ı nedamet makam-ı ulyâ-yı hilâfete arz-ı sadakat eylemişler ve hainleri koğmuşlardır. Vali ile mutasarrıf iğfâl ettikleri aşiret reisinden Urfaya kadar kendilerini salimen îsâl etmesi için istirham tenezzülünde bulunmuşlardır. İngiliz binbaşısı icabında Urfa'dan asker getiririm demesi üzerine rüesâ hakikati büsbütün anlamış ve İngiliz binbaşısından nefret eylemişlerdir. Eğer kuvveti, binbaşı kuvveti gelirse bütün varlıklarıyla müdafaa edeceklerini söylemişler ve heyet-i fesadiyeyi büsbütün iştigal etmişlerdir. Bunun üzerine Binbaşı Nowill getirdiği heyet-i fesadiye ile beraber Kâhta'dan Antep istikametine savuşmuştur. Mutasarrıf ile valinin Urfa-Halep tarikiyle İstanbul'a firar edecekleri tahakkuk etmiştir. İngiliz müstesna olmak üzere diğerlerinin mıntıkam dahilinde takip ve derdestine emir verdim. 12/9/1335'te Malatya'ya gelen İngiliz ordusuna mensup Miralay Neil'e Binbaşı Nowill harekâtından şikâyet etmiştim. Britanya ilâ-yı siyaseti namı taşıyan bu zat da Binbaşı Nowill'e harekâtı muahaze ve tenkit ederek hemen avdetini tebliğ etmiştir. Esasen aşâir de iştigal ettiği ve aleyhinde deveran ettiği için savuşup gitmiştir. Dün General Harbord riyasetinde buraya gelen ve Harput ve Sivas istikametine hareket eden Amerika heyetine bu meseleyi bütün anlattım. Binbaşı Nowill'in harekâtını protesto ettim. Mütarekenin tarih-i akdinden beri maruz kaldığımız tahrikat-ı siyasiye ve haksızlıklara dair ne kadar vesaik varsa kendilerine verdim. Pek ziyade beyan-ı memnuniyet ettiler. Bugün hakikatin anlaşılması ve kolor-

Levent Şahverdi Arşivi

duların müttehiden tedâbir-i siyasiyesinde Malatya livasında sükûnetin tamamen avdet ettiğini Amerikalılara söylediğim gibi Halep'teki Generale de bildirdim. Bütün efrâd-ı millete de beyannamelerle hakikati anlattım. Elaziz vilâyeti Belediye riyasetinden de irşadatımdan dolayı teşekkürler ve sadakati havi cevaplar aldım. Bugün mıntıkam sükûn-ı mutlak içindedir. Herkes hainleri pek ziyade olarak tel'in etmektedir. Harekât 16849 No. ile makam-ı sadarete Erkân-ı Harbiye-i Umumiyeye berâ-yı malûmat mücavir kolordulara arzedilemiştir. 16/9/1335.

13. Kolordu Kumandanı Cevdet

17'de gelen bu mesele ile alâkadar iki şifre aşağıdadır.

Sabık Malatya muasarrıfının aşâir ağalarına yazdığı şifre sureti aynen âtiye dercedildi:

13. Kolordu Kumandanı Cevdet

Suret:

Hacı Bedir Ağa geldi. Görüştük. Cengâver 100 süvari ve 200 piyade ile yaylada intizar ederek Neil Bey'e serian iltihak ederek ve gece gündüz demeyerek nihayet üç güne kadar cümleten Malatya'ya yetişiniz. Cümlemiz ve Bedir Ağa dahi vali bey hazretleriyle beraber bulunacağız. Bu iş din ve devlet içindir. Bir dakika geri kalmayınız. Devlet bugün de biz Kürtlerden sadakat ve fedakârlık bekliyor. Sizi şiddetle bekliyoruz. Azizlerim.

Mutasarrıf Halil

Diyarbakır:
16/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Fariler yüz müsellah Kürt himayesinde Malatya'ya beş saat mesafede Raka köyündedir. Dün Malatya mutasarrıf vekiline Galip Bey tezkere yazarak aşâiri Malatya'ya hücumdan men ettiğini, kendisi bâ-irade-i seniyye Mustafa Kemal Paşa'yı derdest için emir aldığından bunun için tedâbir ittihâz edildiğini, buna muhalefet edecek askerlere bilâhare ağır ceza göreceklerini bildirmiş, mutasarrıf vekili cevap bile vermemiştir. Fakat kolorduдan kendisine lâyık olan cevab-ı muvafık verilmiş, kendisinin mücrim olduğu bütün milletin kendisini ve hıyanetlerini tel'in eylediği bildirilmiştir.

2 — 12/9/1335'te Malatya'ya Pepi (?) isminde Halep'ten bir İngiliz Miralayı gelmiş İlyas Bey Nowill'in harekâtından kendisine şikâyet etmiş. Kürtler kendisine misafir oldukları için onlarla beraber olduğu ve onları himaye ettiği bildiriliyor. Dersim, Harput ve mülhakatı Diyarbakır'la Bitlis vilâyetleri sakindir. Heyet-i fâside sevk edilen kuvvetin Ermeni olduğunu. Malatya'yı Ermeniler basacağı iğvasıyla ... anlaşılmıştır. Kolorduca ehemmiyetle takip olunuyor. Ve avn-i hakla hiçbir şey yapamıyacakları kanaatindeyim. Urfa'da İngiliz kuvvetinde tezayüt yoktur. Harekât 2385 No. ludur

13. Kolordu Kumandanı Cevdet

Levent Şahverdi Arşivi

17 Eylül'de Heyet-i Temsiliyenin 16 tarihli ve benim 6 maddelik kongre sualine cevap olan (Ben 14 tarihiyle yazmıştım. Fakat şifrenin keşidesi 15 olacak ki C. 15 demişler) âtideki açık telgrafı aldım:

Sivas:
16/9/1335

Trabzon Heyet-i Merkeziyesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine
Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: 15/9/1335 — Servet ve İzzet Beylerin Heyet-i Temsiliyenin Trabzon heyet-i merkeziyesinden istizah eylediği hususata cevaben çektikleri açık telgrafname alındı. Muhteviyatının açık olarak iş'ar edilmesi mahzurdan salim olmayan bu mütalaatı Heyet-i Temsiliye tamimen Servet ve İzzet Beylerin şahsî mütalaalar olarak telakki eder. Heyet-i Temsiliye tamimen talep ettiği mütalaatı İzzet ve Servet Beylerden değil nizamname mucibince Trabzon Heyet-i merkeziyesinden talep etmiştir. Servet ve İzzet Beylerin nokta-i nazarlarını havi hususî telgrafname ile taraf-ı âlinizden hem kendilerine ve hem de Heyet-i Temsiliye'ye cevap olmak üzere dermeyan buyurulan mütalaat hakkında da ber vech-i âti izahata lüzum görmüştür,

a) Evvelâ mûmâileyhümâyı malûmunuz olan mütalaata saik olan fikr-i aslîyi keşfetmek maatteessüf Heyet-i Temsiliye'ce mümkün olamamıştır.

b) Nizamnamenin dördüncü maddesi muhteviyatı bir idare-i muvakkate teşkili esbâb ve şerâitini izah eder. Halbuki malûm vekayi-i ahire-i ihanetkârane sebebiyle ittihaz edilmiş ve edilmesi lüzumu hakkında mütalaa sorulmuş olan tedâbir hiçbir vakit idare-i muvakkate teşkil etmek gayesine matuf değildir. Binaenaleyh bu hususla dördüncü madde arasında münasebet aramaya lüzum yoktur. Tedâbir zât-ı şâhâneye doğrudan doğruya arz-ı hale yol bulmak ve meşrû bir kabinenin mevki-i iktidara is'adını istirham etmek maksadına matuftur.

c) Sivas'ta in'ikad eden kongre Garbî Anadolu murahhaslarıyla Erzurum Kongresi'nin heyet-i umumiyesini binaenaleyh umum Şarkî Anadolu vilâyâtı namına sahib-i salâhiyet olmak üzere kongrenin kararına tevfikan intihab edilen bir heyet-i mahsusa bulundurmakla Sivas Kongresi bittabi umum Anadolu ve Rumeli namına ve bütün milleti temsil etmek üzere umumî bir kongre halini kesbetmiştir. İşbu kongre Erzurum Kongresi mukarrerat ve teşkilâtını aynen ve fakat bittabi teşmilen kabul eylemiş ve bi'n-netice Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti unvan-ı şâmili altında tevsian tevhit edilmiştir. Nizamnamenin üçüncü maddesi ve kongrenin mukarrerat-ı esasiyesi zaten bu gaye-i âliyenin teminini emel-i kat'î olarak göstermiştir. Sivas Umumî Kongresi Erzurum Kongresi'nde Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına intihab eylediği Heyet-i Temsiliye'ye tamamen beyan-ı itimad ederek aynen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için Heyet-i Temsiliye olarak kabul edilmiştir. Buna nazaran Sivas umumî

Levent Şahverdi Arşivi

kongresinin kararları başka, Erzurum Kongresi'nin kararları başka ve Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliyesi başka ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliyesi başka gibi başkalıklar ve ayrılıklar elbette mevzubahis olamaz. Ve bunun mevzubahis olması şüphesiz ki pek samimi olan maksad-ı vahdet ve gaye-i mukaddesimiz için son derece muzırdır. Bu takdirde birbirini ilga eden Heyet-i Temsiliyeler olmadığı gibi birine dahil olunca diğerinden istifasını talep etmek doğru olabileceği azalar da mevcut değildir. Bugün umum Anadolu'ya ve Rumeliye şâmil olan cemiyetimizin Sivas'ta bulunan yegâne Heyet-i Temsiliyesi Erzurum Kongresi'nde nizamnamesinin mevâdd-ı mahsusasına tevfikan müntehap dokuz zevattan beşinin huzuruyla ifâ-yı vazifeye devam etmektedir. Bu zevat acizleriyle Rauf ve Bekir Sami Beyefendiler ve Raif ve Şeyh Hacı Feyzi Efendiler hazeratından ibarettir. Bundan başka Canik livası nizamname mucibince mümessil olarak Refet ve Süleyman Beyleri namzet olarak göstermiş Heyet-i Temsiliyenin hazır olan beş azası Refet Bey'i tercih etmiş ve hazır bulunmıyan azalar meyanında Servet ve İzzet Beylerin reyini dahi sormuştu. Mûmâileyhümâ cevap dahi vermedikleri ve verecekleri cevap menfi dahi olsa ekseriyetin reyi nazar-ı dikkate alınması tabii bulunduğundan Refet Beyefendi ber mucibi nizamname Heyet-i Temsiliye azalığı sıfatını bi'l-ihraz ifâ-yı vazifeye mübaşeret eylemiştir. Hukuk ve salâhiyeti ve menafii Şarkî Anadolu vilâyâtından bittabi az olmayan ve Sivas umumî kongresinde bulundurduğu münevver ve bihakkın mahallerini temsil eden azasının keyfiyet ve kemiyeti hiçbir vakit Erzurum Kongresi'nde hazır bulunan azadan aşağı olmayan Garbi Anadolu'nun muhik ve meşru olan mütalaat ve tekâlifi nazar-ı dikkate almayarak onları ale'l-ıtlak tâbi vaziyetinde bulundurmaya kalkışmak bizim aklımızın bir türlü kabul edemeyeceği hususattan her halde onları tatmin etmek üzere işte hem bu zaruret yüzünden ve hem de vazifesi başında bulunmayan noksan azalarımızın faaliyetlerinden istifade edilmediğinden naşi muavenete olan ihtiyaçtan dolayı yine nizamnamemizin sonlarındaki sekizinci maddenin Heyet-i Temsiliyeye bahşeylediği salâhiyete istinaden umumî kongre heyetinin dahi Garbî Anadolu için sahib-i salâhiyet gösterdiği zevâttan altı kişi ile Heyet-i Temsiliye takviye olunmuştur. Bu zevat şunlardır: Askerliken müstafi Miralay Vasıf Bey, Hüsrev Sami Bey, Akkâ mutasarrıf-ı esbakı Hakkı Behiç Bey, Mazhar Bey, Ankara meb'uslarından Ömer Mümtaz Bey, Niğdeli Kâtipzade Mustafa Bey. Bu altı zattan elyevm üçü hazır olup diğer üçü muvasalat etmek üzeredir. Pek güzel ifade buyurulduğu vechile Kanun-ı Esasi mucibince bizatihi sakıt ve ma'dum olan vatan ve milletin mukadderatı aleyhindeki teşebbüsât-ı hıyanetkârane vesaik ve ef'al ile sabit olan Ferit Paşa kabinesini şâyân-ı itimad görmemek ve bunun yerine âmâl-i milliyeye hâdim meşrû bir kabinenin mevki-i iktidara getirilmesi lüzumunu zât-ı şâhâneye arz ve isma' eylemek teşebbüsünden ibaret olan Sivas umumî kongresinin kararında isabet-i mutlaka olduğunu takdir etmek derin bir tetkike muhtaç değildir. Bundan sarf-ı nazar etmeyi teklif bilmem ne dereceye kadar doğrudur.

Levent Şahverdi Arşivi

d) Mucib-i tedhiş olan tatbiki münasip olup olmayacağı nizamnameye tevfikan heyet-i merkeziyemizden ve sahib-i salâhiyet azamızdan istizan eylediğimizden altı maddelik mukarrerat muhteviyatı ise bundan telâşa ve Sivas Kongresi'nin umumî veya gayr-i umumî Heyet-i Temsiliyenin şöyle veya böyle olmasından bahse hiç de lüzum yoktur. Yapılması lâzım gelen şeyi mezkûr mukarreratın tatbik veya adem-i tatbikine dair her ne suretle olursa olsun mütalaa ve nokta-i nazar bildirmekten ibarettir. Bittabi Heyet-i Temsiliye her taraftan gelecek olan mütalaatı nazar-ı dikkate alarak heyet-i umumiyece şâyân-ı kabul ve kabil-i tatbik bir karar ittihaz eder. Servet ve İzzet Beylerin mutlaka kendi fikirleri terviç olunmadığı takdirde Heyet-i Temsiliye azalığından müstafi telakki edilmeleri tarzındaki iş'arları bittabi hüsn-i tesir yapmadı. Ve Heyet-i Temsiliye Trabzon heyet-i merkeziyesinden istizah olunan mevâd hakkında mezkûr heyetin mütalaatı anlaşıldıkça Heyet-i Temsiliyece karar ittihazına imkân olamayacağı ve her halde Trabzon Heyet-i merkeziyesinin cevabına muntazır bulunduğumuzu arzederiz.

e) İstizah olunan mukarreratın altıncı maddesinden maksad İstanbul'da meşrû bir heyet-i hükûmet taraf-ı şâhâneden mevki-i iktidara getirilinceye kadar Ferit Paşa kabinesi ile kat'-ı muhaberat edilmiş olduğuna göre her vilâyeti mübhem ve müstereddit bir halde bırakmayıp vaziyet-i umumiyeden haberdar edebilmek için bir merci-i muhaberat gösterilmesi münasip görülmüş ve buna binaen merci-i muhaberâtın Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi olabileceği hafızası kaydedilmişti. Bundaki merciiyet ve salâhiyet izah olunduğundan başka birşey değildir. Heyet-i Temsiliye'nin istişarî mahiyet ve kudreti ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesinde musarrah olduğu derecede ve teşkilâtı dahilinde bulunan heyet-i merkeziye ile salâhiyettir azalarına karşıdır. Yoksa bu heyeti velev muvakkaten olsun idare-i hükûmete karar vermiş bir heyet gibi tefsire kalkışmak haksızlık olur. Sivas umumî kongresi içtima ve müzakeratını hitama erdirmiş olduğu halde vaziyet-i cedide icabı olarak Şarkî Anadolu vilâyâtının her tarafından murahhaslar davet etmek suretiyle yeniden ve fevkalâde olarak in'ikadı lüzumu başta zât-ı âlileri olduğu halde birçok zevât-ı kıymettarın hatırlatması üzerine düşünülmüş bir keyfiyettir. İşbu izahatla izale-i şüphe mümkün olacağı ümniyesi ile hürmetlerimizi takdim ederiz efendim.

Anadolu ve Rumeli Heyet-i Temsiliyesi

Heyet-i Temsiliye'nin vaziyeti hakkında tenevvür etmiş olduk. Ayrı yet-i Temsiliye yok; evvelce mevcut olan Şarkî Anadolu Vilâyâtı Heyet-i nsiliyesi dokuz kişi olacaktı. Altı zat daha ilâve ile onbeş olmuş. Tabii amnamesi de bildirilecek. İngiliz Sefiriye nizamnamesinde ne güzel madde var: "En mahrem işleri bile vaktiyle alâkadârlara bildirmemek, ra istenildiği zamanda o işin yapılmamasını mucip olur." Halbuki Sivas gresi kararları alenî olduğu halde, arada su-i tefehhümler hâsıl olmadan lâkadar olanlar bile vaktinde haberdar edilmiyor. Yerinde malûm olan

Levent Şahverdi Arşivi

şeylerin her tarafta malûm olduğunu zannedenler daima nüfûz ve kudretlerinden zayi edeceklerini unutmamalıdırlar. Heyet-i Temsiliyeden yukardaki telgraftan az sonra da Trabzon'dan İzzet ve Servet Beylerin bana yazdıkları şu telgraf geldi:

Trabzon
16/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Mazmununa muttali olduğumuz 14 Eylül 1335 tarihli telgrafnamelerine cevaptır.

A — Nizamnamedeki dördüncü maddenin tazammun ettiği vekayi-i müessife dolayısıyla tatbiki zaruri olan tedâbire ait kolordularca şevketmeâb efendimize keşide kılınan telgrafname münderecatı millet ve ordunun meşru bir heyet-i vükelâ talep etmek hususunda sahib-i hak ve salâhiyet olduğunu irae eder bir hüccet-i tarihiyedir.

B — Sivas Kongresi Garbî Anadolu vilâyetlerinden müteşekkil olacağı için o nam ile in'ikad eylemesi ve Erzurum Kongresi'nde ittihaz edilen mukarreratın tebliği için Heyet-i Temsiliyeden muayyen zevatın Sivas'ta bulunması lüzûmu gerek mevâdd-ı esasiye ve gerek nizamnamemizde tadilâta mesağ olmadığı ve hattâ Sivas Kongresi'nin Heyet-i Temsiliyemiz meyanına aza intihabına salâhiyettar bulunmadığı kongrece takarrür etmiş mesaildir.

C — Vilâyât-ı Şarkiyye murahhasları, murahhas sıfatıyla Sivas'ta isbat-ı vücut etmedikleri cihetle mezkûr kongre umumî milleti temsil edemeyeceği tabiidir. Ancak mukarrerat ve nizamnamemizi aynen kabul etmediği takdirde bir de müttehiden hareket olunacağına dair mesbuk olan karar temsil-i umumi için bir tarik olabilir.

D — Heyet-i Temsiliye azalarının hâiz oldukları sıfatı terk yani Vilâyât-ı Şarkiyenin kendilerine gösterdiği emniyet ve itimadı küçük görerek Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliye azalığını kabul edeceklerine aksi sabit oluncaya kadar inanamıyacağız. Ve bu şekilde ancak Sivas'ta toplanan vilâyâtın mümessili olabilmeleri lâzım gelir.

E — Sivas Kongresi Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesine müdahale şöyle dursun vilâyetleri namına ancak bir heyet-i irtibat şeklinde âdetâ vilâyet heyet-i merkeziyeleri gibi Heyet-i Temsiliyemize tâbi olmaları ve bu hal bir sene için zarurî olup sene nihayetinde umumî kongrenin ittihaz eyleyeceği kararlar bittabi muta' olacağı hakkındaki kongre müzakeratı Mustafa Kemal Paşa ile rüfeka-yı kiramının hatırlarındadır. Binaenaleyh Sivas Kongresi'ni umum milleti Vilâyât-ı Şarkiyye kongresi kendi muhitini muhafaza ve müdafaa hizmetinde bulunmuş olacakları hakkındaki mütalaat-ı devletlerine iştirak edemeyeceğiz. Erzurum'da Anadolu'nun vahdet-i umumiyesini temin için çare düşündük ve o çareyi Sivas temin etmiş oldu. Fakat her halde Sivas Kongresi'nin bugün iktisab etmek istediği kuvveti bahşeden Erzurum Kongresi'nin

Levent Şahverdi Arşivi

mevcudiyet-i maneviyesini bel' edecek salâhiyeti yoktur. Bu cihetler gayet açık ve sarih olarak mevzubahis edilmiş ve kararlaştırılmıştı.

F — Sivas Kongresi'nin altıncı maddesi hakkındaki fikr-i âcizanemize iştirâk buyuruluyor. Teşekkür ederiz. Çünkü bu suret-i hareket efkârda pek fena tesirler hasıl edecek ve zaten emniyet ve itminan-ı tamme sarsılmış olan ezhân-ı umumiye bi'l-külliye teşviş edilmiş olacaktır. Esasen hâdis ve cârî olan ahvâlden kat'-ı nazar edildiğine göre asıl nazar-ı dikkati celb edecek olan işbu salâhiyet ve merciiyet meselesidir.

G — Her halde uzun bir zamana tahammülü olmayan kabine meselesi halledilinceye kadar her vilâyet ve müstakil liva memurları mevzuat-ı kanuniye dairesinde kemâkân vazife eylemeleri eslem tariktir kanaatinde bulunduğumuzu hürmet-i tazimkâranemize terdifen ara eyleriz. 16/9/1335

İzzet Servet

İzzet ve Servet Beylerin mütalaaları doğrudur. Erzurum'da görüşülen, Erzurum Kongresi'nde karar verilen şeyler dedikleri gibidir. Fakat Sivas Kongresi de bir emr-i vâki yapmıştır. Esasen günü gününe bana dahi haber verilmediğinin hikmeti bir emr-i vâki halinde neticeyi tebliğ olduğunu kabul etmek lâzım geliyor. Fakat buhranlı bir devrede olduğumuz için, ben iki tarafı telif edecek vechile bulduğum şekli 14 Eylül'de Şarka da Sivas'a da yazdım. Mustafa Kemal Paşa'nın emr-i vâkilerle sıçramalar yapmasına karşı müteyakkız olmaktan başka yapılacak birşey yok. Ben mümkün olduğu kadar Sivas Kongresi mukarreratını, esbâb-ı mucibelerini bilmeden müdafaa etmekle millî kuvvetimizi rahnedar olmaktan kurtardım. Gümüşhane murahhası Zeki Bey de Trabzon'dan mevki kumandanı şifresiyle şunu yazıyor:

Trabzon:
16/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Telgrafnamenizi okudum. Bu hususdaki mütalaat-ı âcizanemize iştirak buyurduğunuza teşekkür ederiz. Yalnız Sivas Kongresi Erzurum Kongresi'ni kendisine kalbedemez. Henüz mürekkebi kurumayan nizamnamemiz bugün parçalanıyor ki bu da âti için başka türlü endişeleri tevlid eder.

2 — Sivas'ın bir Heyet-i Temsiliye intihabına hakkı yoktur. Sivas'ta bir şahsın ihanetiyle merkezden fekk-i irtibatı muvafık bulmuyorum. Heyet-i vükelâdan her türlü fenalığı memul ediyoruz. Şimdiye kadar zât-ı şâhâneye bizi bir âsi diye irae etmeleri kâfi değil midir? Yarın İngiliz ve Fransızlarla Ferit Paşa teşrik-i mesai eder ve milletin namusunu, mukadderatını onların yedine tevdi eder ise pek fena bir neticeyi intac edecektir. Bunun için Sivas Kongresi bizim için âmir olamaz. Biz bu ahvâl ve şerâit dairesinde hareket ettiğimiz takdirde efkâr-ı umumiye aleyhimize dönecek ve o dakikada başka mekaside hizmet ettiğimize zahip olacaklardır. Vali beyle mutasarrıf

Levent Şahverdi Arşivi

bey ve bendeniz görüştük. Vali Bey meseleyi pek mühim görüyor. Bilhassa bu mesele için devren Gümüşhane'ye gelmeleri takarrür etmiştir. Ve zât-ı âlilerinin de oraya teşrifinizi ve orada bu hususa dair İstanbul'daki meşhudatını zatınıza iblâğ ile beraber müdavele-i efkâr edilmesini münasip gördüler. Muvafakat buyurulduğu takdirde burada kendilerinin ne zaman hareket etmeleri zât-ı âlilerinin de Erzurum'dan hareketle Gümüşhane'ye ne zaman muvasalat buyuracakları kararlaştırılmak üzere keyfiyetin alelacele iş'arı vesait-i nakliyenin fıkdanından dolayı vali beyin Gümüşhane'ye azimet ve avdetleri için oradan bir binek otomobili gönderilmesi ve maiyetindeki memurîn için de buradaki nakliye kamyonlarından birisinin itâsı hususunda lâzım gelenlere emir buyurulması ehemmiyetle arz olunur.

Zeki

Zeki Bey daha açık yazıyor. Bu zat Erzurum Kongresi'nde dahi Gazi Paşa'ya "Kordonunu ve üniformanı çıkar da gel, diktatörlükten korkarım" demişti. Bunun bu sözlerini Şarkta herkes biliyor ve işitiyordu. Erzurum'da bulunduğumdan aynı sözleri söyleyen Erzurum murahhaslarını ve Müdafaa-i Hukuku az çok ikna ediyordum. İçlerinden bazıları Zeki Bey gibi daha tok sözle "Mustafa Paşa'yı sen tekeffül ile bu vaziyete getirdin. Fakat bugün sürüklendiğimiz bir vaziyet tahaddüs etmiştir. Bundan endişe etmeyelim. Diktatörlüğe göz yummam diyorsun. Halbuki bu gün Erzurum Kongresi kararı feshedilmiştir. Yarın Sivas Kongresi kararının aynı akıbete maruz kalmasından da endişe ediyoruz. Bu halin müteselsilen nereye gideceğini ve samimi başlayan işimizin neye müncer olacağını kestiremiyoruz. Size olan kalbî rabıta ve itimadımız olmakla beraber emr-i vâkilerin arkasından gelemeyiz" diyenler oluyordu. Bu açıkça şu demek idi ki sen de millî kararlar yerine Mustafa Kemal Paşa emr-i vâkilerine mesnet olacaksan samimiyet ve itimadımızı kaybedeceksin. Ben fikir ve kararımı Trabzon'a dün şöylece yazmıştım: "Ben, şahısların zekâ ve yaradılışları ne kadar yüksek olursa olsun memleket ve milleti kurtaramayacaklarına, selâmetin şahsı sivriltmekte değil, ancak ve ancak irade-i milliyenin ve kanunun hâkim ve muta' olmasında bulunduğuna mine'l-kadim mutekidim. Bu itikadıma münafi harekâta karşı asla göz yummam." Bunu daha açık olarak konuştuklarıma söz veriyorum. Açıkça onlar, Mustafa Kemal Paşa'nın aklı estiği cihete hepimizi sürükleyeceklerinden korkuyorlar: ben de[69] buna meydan vermeyeceğimi ve gaye-i milliyeye varıncaya kadar istinadgâh olacağım bir şahsiyetin Anadolu'ya gelmemesinden dolayı, Kemal Paşa'yı tutmak elzem olduğunu, onun da benim Şarktaki nüfûzuma istinada mecbur olduğundan endişeye mahal olmadığını, sonrası için de şahsen yine mukavemet edebileceğimi söyledim. Meselenin en mühim ciheti orduda aynı fikrin çalkanması idi. Muhit-i müşaverem olan Erkân-ı Harbiyem 9. Fırka kumandanı Miralay Rüştü Bey, hattâ Mustafa Kemal Paşa karargâhından kalan Miralay Manastırlı Kâzım Bey, Miralay İbrahim Tali' Beyler de, bu fikir dalgalarının köpüklendiğinden,

69 Sivas'ta da aynı endişe vardı. Fevzi Paşa İstanbul'dan bu endişeyi getirmiş, aynı cevabı vermiştim.

Levent Şahverdi Arşivi

teessürlerini anlattılar. Mustafa Kemal Paşa'ya ufak bir ikaz olmak üzere âtideki şifreyi yazmaklığımı müttefikan tasvib ettiler:

Erzurum:
17/9/1335

Zata mahsustur.

3. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine mahsustur.

Zât-ı samilerine pek merbut olan kalb ve hissiyatım itibarıyla her şeyi daima açık söylemek kanaatini muhafaza ediyorum. Hissiyat-ı mütekabilemiz de bittabi ancak buna müsaittir. Paşam Sivas'tan gelen tebligatta ve tamimlerde kâh Heyet-i Temsiliye namına ve kâh resen ve 10/Eylül/1935 tarihinde de Dersaadet'teki hükûmete hitaben resen tebligat ve ihtaratınız vâki olmaktadır. Buna itimad ve emniyet buyurunuz ki bu tarzda imzanızla vâki olan tebligat sizi en ziyade hürmetle sevenler nezdinde bile büyük bir samimiyet ve selâmet-i fikir ile tenkid olunuyor. Artık âfâkî rüyeti daha dar olan muhitlerde ve bilhassa Anadolu harekâtını başka şekil ve mahiyette göstermek dâvasında olanlar nezdinde bunun ne kadar müessir ve aksülâmele saik olacağını takdir buyurursunuz. Zât-ı devletlerini masun ve vatan ve millete pek kıymettar bir hatıra-i mevcudiyet mesai-i vatanperveranelerini daima arzu ettiğimiz parlaklığıyla idame ettirmek, esasen pek az ricâl-i fedakâriye mâlik olan vatanımızın mukteza-yı menafiidir. Binaenaleyh Heyet-i Temsiliye ve kongre mukarreratının daima imzasız sadece Heyet-i Temsiliye diye neşrini rica ederim. Bittabi aramızdaki şifre muhaberatının icab ettirdiği şekl-i malûmdaki zatî imzalarına bunun hiç şümûlü yoktur. Zât-ı samilerinin her halde ortada münferit bir şekilde görülmemesi mukteza-yı nef'-i memlekettir. İttifak-ı âlâ ile maruz olan işbu ricalarımın hüsn-i telakki buyurulacağından eminim. Ellerinizden öperim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Bu ikazın ne kadar yerinde olduğuna 16 tarihli olup bu müsveddeyi yazarken aldığımız âtideki üç telgraf da hak verir.

Sivas:
16/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına bir sureti de Vilâyet-i Celileye

12 Eylül 1335 tarihli talimata zeyildir: Muhaberât-ı resmiye icra edilmemesidir. Hususî ve ticarî muhaberat tamamen serbesttir. Yalnız Dersaadet'le olacak bu gibi muhaberatın taht-ı murakabede bulundurulması lâzımdır.
16/9/1335

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas:
16/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına, Erzurum Vilâyetine de gönderilmiştir

12/9/1335 tarihli tebligata zeyildir:

1 — Hıyanet-i vataniyesi fiilen ve vesaika müsteniden sabit olmuş bulunan Ferit Paşa kabinesinin ıskatıyla yerine âmâl-i milliyeye hâdim meşru bir heyetin ikamesi istirhamının zât-ı akdes-i hazreti padişahîye arz ve ref'ine heyet-i hazıra-i hükûmet mümanaat eylemekte bulunduğundan kongrece takarrür ettirilip tatbiki Heyet-i Temsiliyemize havale buyurulan tedâbir maruzât-ı mezkûre mesmu-ı şâhâne olup meşrû bir heyet mevki-i iktidara geçinceye kadar Ferit Paşa kabinesiyle yalnız muhaberat-ı resmiyenin kat'ıdır.

2 — Vâzıh olan bu maksad-ı meşruun tesri-i istihsali için sizce vârid-i hatır ve kabil-i icra sair tedâbir-i müessire varsa iş'arı rica olunur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Sivas:
16/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına, Erzurum Vilâyetine, Albayrak gazetesine

1 — Sivas'ta Umum Anadolu ve Rumeli murahhaslarından mürekkep umumi kongre bilutfihi taâlâ 4 Eylül 1335 tarihinde bi'l-ictima 11 Eylül 1335'te mesaisine hatime vermiş ve aynı tarihli beyannamesiyle mukarreratını enzâr-ı millete arz ve maksad-ı ictimaı cihana ilân eylemiştir.

2 — Sırf istiklâl ve mevcudiyet-i milliyemizi kurtarmak gayesiyle vicdan-ı milliden doğan bu mukaddes cereyanı bazı kesânın, gûyâ anâsır-ı gayr-i müslime aleyhine göstermek istedikleri istihbar kılındığından bilâ-tefrik-i cins ve mezhep bilumum tebaa-i şâhânenin aynı hakka malik ve memleketimizdeki ecânibin vatan ve milletimiz aleyhinde bulunmamak şartıyla Osmanlı misafirperverliğine mazhariyette berdevam olduklarının bilumum memurîn tarafından halka ve icab edenlere tefhimi rica olunur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Kararların ne acele verildiği ve karar tashihinin de yine ne büyük telâşla yapıldığı görülüyor. Bu üç telgraf bâlâdaki şifreyi yazarken geldi. (Heyet-i Temsiliye namına) sözünün rastgele konduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın bir kaç yaveriyle gelişi güzel yazıp durduğunu herkes söylemeye başladı. Nasıl oluyor da bir kongre heyeti İstanbul ile umum muhaberatın kat'ına karar veriyor? Ben mıntıkamda hususî muhaberatı menetmedim. Buna hakkımız olmadığı gibi, lüzum da yok. Bilakis Trabzon'da bulunan, meselâ bir koyun taciri, İstanbul'daki şerikinden haber alamamak yüzünden mühim zararlara uğrar. İstanbul'a işleyen vapurlar muhaberesiz ne yaparlar? Ferdî zarar görenler ne bana ve ne de kongreye rahmet okumaz. İşte 12'de verilen emir

Levent Şahverdi Arşivi

16'da geri alınıyor. Elbet bunu tatbik eden mıntıkaların şahlanması müessir olmuştur. Her ne ise, aynı şeyin bir birini müteakip telgraflarla yazılması, bilhassa şifreli muhaberatla hallettiğimiz meselenin açık telgrafla tekrar sorulması ve Kemal Paşa'nın imzasına bazı şahsî dedikodular da oldu. Bu vaziyet böyle iken Mustafa Kemal Paşa, bilcümle muhaberatın ve Erzurum'da iken Ferit Paşa ile olan muhaberelerinin broşür halinde Erzurum'da *Albayrak* gazetesi matbaasında tab' olunmasını, eski Erkân-ı Harbiye reisi olan şimdiki mevki-i müstahkem kumandanı Miralay Kâzım Bey'den, Hüsrev Bey vasıtasıyla istiyor. Zaten lâzımı kadar makûs tesir yapan işlerin bununla da ne hal alacağı düşünüldü. Kâzım Bey'in Hüsrev Bey'e bu iş için yazdığı âtideki şifreli cevabı muvafık bulduk.

Erzurum:
17/9/1335

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığına

Hüsrev Bey'e;

Broşür halinde tab olunmak üzere keşide edilen telgraflar ve buradan da icab eden suretler ait olduğu mercilerden alındı. *Albayrak* matbaasının malûm olan kifayetsizliğine mebni kolordu ve vilâyet matbaalarına müracaat edilecekse de evvel-be-evvel burada (Kâzım Paşa hazretleri nezdinde) vâki olan müzakeremizde takarrür eden mülâhazat ber vech-i âti arz olunur; Kongrenin mühim tebligat ve mukarreratını bir araya getirmek nokta-i nazarından böyle bir eserin toplanması pek muvafık ise de Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin zatî ve şahsî olan muhaberat ve teşebbüsatıyla bunları birbirine karıştırmamak mütalaasındayız. Ve her halde Erzurum Kongresi'ni müteakip yine burada müzakere edildiği üzere halen dahi bu neşriyatın zamanı değildir. Vakti müsait bulunca bittabi neşredilir. Fakat o zaman müşarünileyhin hatıratı yalnız bu kadar bir kaç telgrafa münhasır olmayıp daha vâsi ve kıymettar olduğu cihetle sıra ve kıymet-i tarihiyesine göre tasnif ve heyet-i umumiyesi bir hatırat şeklinde tab ve neşrolunur. Mehazirinin oraca da takdir buyurulmasını rica ederiz.

Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Kâzım

İngiliz Generallerinin Trabzon'a gelişi

18 Eylül'de Batum'dan Trabzon'a 3 İngiliz Generali geleceğini haber alın-a Trabzon Kumandanlığına 17 tarihiyle şu şifreli talimatı verdim: "Şu sırada rabzon'a üç İngiliz Generalinin birden gelmesi câlib-i dikkat ve hükûmet-i erkeziyenin millet ve ordunun bu kadar muhâcemâtı karşısında belki ngilizlere Trabzon'u işgal teklifinde bulunabilirler. Vâkıâ İngiltere bugün ahili karışık bir vaziyette olması itibarıyla bir İngiliz neferinin dahi maksatız kanını akıtmak istemezse de vaziyeti müsait ve mukavemet olunmayaca-

Levent Şahverdi Arşivi

ğını anlarlarsa bittabi fırsat-ı istifadeyi kaçırmazlar. Binaenaleyh bu İngiliz generallerinin de ahvâl ve efkâr-ı umumiyeyi anlamak üzere Trabzon'a gelip memurîn ve ahali ile temas etmek istemeleri muhtemeldir. İcab edenleri şimdiden tenvir ve ikaz ediniz ki İngilizler kime ne sorarlarsa son neferimize kadar ölsek de müdafaa edeceğimiz ve kimseyi karaya çıkarmayacağımız cevabını alsınlar. Ve o kanaati tamamen hâsıl etsinler. Bir de Batum'daki İngiliz fırkası nereye gitmiş veya gidecekmiş bunun hakkında malûmat istihsal etmenizi ve her halde İngilizlere karşı hiçbir taraftan bir zaaf gösterilmeyerek vaziyetin hüsn-i idaresi."

18'de bir torpido ile üç general bir miralay Trabzon'a gelmiş. Generallerin biri Haziran bidayetinde Erzurum'a gelen General Beach, diğeri Batum kumandanı General Koti, üçüncüsü İngilizlerin Kafkas kıtaat kumandanı General Faus. Otomobil ile doğruca İngiliz mümessilinin dairesine giderek, zeval vakti yemek yemişler. Öğleden sonra bir buçukta yine otomobillerle, iskeleye inmişler. Mümessili de beraber alarak, geldikleri 66 No'lu torpido ile Batum istikametine gitmişler. Torpido limanda iken her zamanki gibi 155 No'lu Amerika torpidosu posta getirmiş. Generaller iskelede iken Amerikan torpidosundan çıkan bir Amerikan zabiti de yanlarına gelmiş. Generallerden biri Boztepe'ye bakarak not defterine bazı şeyler kaydetmiş ve Fransızca olarak: "Peut-etre nous pouvons soumettre de cette côté" demiş. Bu cümleyi işiten bir takrip, bu heyetin yanına sokulan bir istitlâat memuru imiş. Mevki kumandanı buna pek ihtimal vermiyor. Sebep de İngilizce konuşurken bu cümleyi Fransızca söylemeye bir mecburiyet olamazdı, diyor. Bu generaller gelmeden az evvel İngiliz mümessili mevki kumandanının bunların sebeb-i ziyaretlerini sorduğu zaman şu cevabı vermiş: "Niçin geldiklerini bilmiyorum. Fakat benimle görüşmek isteyecekler ve Değirmendere, Kavak meydanı, Boztepe cihetlerini dahi gezecekler ve dört saat sonra avdet edeceklerdir."

Bu ziyaretin ve telaffuz olunduğunu kabul ettiğim -şâyân-ı itimad bir memurumuz duymuştu- cümleden günün birinde böyle nümayiş yapmak ihtimallerini ve bunun bize de ihsası ile şimdiden tesir yapmak istediklerini kabul ettim.[70]

Sivas'a, korkutmamak için, yalnız ziyarete gelen heyeti Amerika heyetine karşı bir nümayiş için gelmiş olduğunu yazdım. Mevki kumandanına dünkü talimatımı şu tarzda tekid eyledim. Askerî planımız 3. Fırkaca icra olunacak harekâttır ki, bu da, Trabzon'u tahripten vikâye için, bir İngiliz debarkmanına mukabele dahilde olacaktır. Fakat bir Yunan teşebbüsüne sahilde mukabele edilecektir. Mevki kumandanına bugün (18) de yazdığım emir şudur:

70 Filhakika İstanbul işgalinden sonra bu nümayiş yapıldı. Vaktiyle hesaba katılarak millî ve askerî tertibat alındığından hiçbir tesir yapmadı.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
18/9/1335

Trabzon Mevki Kumandanlığına

İngiliz Generallerinin böyle azimet ve avdetlerini Amerikalı Harbord heyetine karşı mukabil bir nümayiş mahiyetinde telakki ediyorum. İskelede sarf ettikleri ihbar olunan fransızca cümlenin hakikaten fransızca olarak sarfedildiği kabul olunsa bile İngilizceyi birdenbire kesip de fransızca hem de böyle mühim bir cümle sarf etmeleri o esnada yanlarına sokulduğunu hissettikleri istitlâât memuruna bu lâfı an kasdin işittirmek ve işaa etmek maksadından başka hiçbir şeye matuf olamaz. En fena ihtimâl olarak İngilizlerin mümessilleri vasıtasıyla Trabzon efkârını bir işgale karşı bîgâne zan ve tahmin etmeleri ve bu suretle tecrübe kabilinden ufak bir kuvvet ihraç etmeye kalkışmaları da nazar-ı hesaba alınmalıdır. Böyle bir halde ahalinin ve askerin gösterecekleri ufak bir zaaf tecrübe için yapılmış olan bu hareketi ciddî bir hale kalb ettirir. Ve bir kere de ayağına yer ettikten sonra derhal yerleşecekleri ve bir emr-i vâki olacağı şüphesizdir. İngilizlerin bu esnada büyük bir kuvvet ihraç etmelerine imkân pek azdır. Çünkü Batum'da zayıf mevcutlu iki alayları var ki bu kuvvet Batum'un elde bulunmasına ancak kâfidir. İstanbul'dan kuvvet getirmeleri ihtimali de İstanbul'un vaziyet-i nazikesi dolayısıyla pek zayıftır. Gelecek kuvvet her halde ehemmiyetsiz olacaktır. Böyle ufak bir kuvvetle yapacakları blöfe ehemmiyet vermek maazallah mühlik emr-i vâkileri intac edeceği cihetle bu bâbda gayet metin ve hesabî davranmak elzemdir. Keyfiyetin yalnız şâyân-ı emniyet zevata izahı ve bu ihtimalin işaasıyla hiç yoktan bir telâş ve heyecana mahal verilmemesi rica olunur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Trabzon Valisi Galip Bey'in Mütalaaları

Trabzon Valisinin 18 Eylül akşamı makina başında benimle görüşmek istediği bildirildi. Akşam 8.30'dan 2 evvele kadar görüştüm. Vali Galip Bey bana bazı sitâyişkârâne sözlerden sonra şöyle bir mukaddeme ile suallerine sordu: "Bundan iki ay evvel dahili işlerimizin bazı mühim safahattan geçtiğine şahit oldum. Mesâil-i cariyeyi takip ettim. Ve mevkiimin kesb-i salâbet etmesi ve bi'n-netice devletime, milletime ebâ an ceddin sadakatla merbut bulunuşumun icabı olarak bir hizmette bulunmaklığımın husul bulması için bundan bir ay evvel birçok fedakârlıkla İstanbul'a gittim. Esasen mevcut keşmekeş bir su-i tefehhüm neticesi olduğuna kani bulunduğumdan bu su-i tefehhümün izalesi için çok hem de pek çok çalıştım. Hattâ, bir aralık Erzurum'a giderek bir mutavassıtlık rolünü ifa etmek istedim. Lâkin muvaffak olamadım. Fakat gazete sütunlarında, ashab-ı hamiyet meclislerinde, daha yüksek mehafillerde dilimin döndüğü, aklımın erdiği mertebede söyledim. Bir dereceye kadar ifhâm-ı meram edebildim. İşte bu hal ile Trabzon'a

Levent Şahverdi Arşivi

avdet ettim. Lâkin iş bununla kalmıyordu. Zât-ı devletiniz gibi bir sahib-i seyf ü kalemle ve bir recül-i siyasiyle görüşmek arzusuna düştüm. Kısmet bu gece imiş. Bundan dolayı Cenab-ı Hakka hamdederim. Şimdi efendimle görüşeyim ve müsaadenizle bazı sualler irad edeyim. Evvelâ; hâl-i mütehaddis-i hazır itibarıyla efendimden sorarım ki bunun bu suretle devamı ihtimali karşısında siyasi, mali, iktisadi, mülkî idare vaziyetimiz ne olabilir? Saniyen, Dersaadet'in bugünkü samt u sükûnu devam eylediği takdirde ne gibi tedâbir-i müessire düşünülmektedir. Salisen, mülk ü milletin saadet ve selâmeti mevzubahis olduğu cihetle, bu gayeye vusûl için ne gibi mevâni tahaddüs edebileceği ve bunlara karşı ne gibi tedbirler düşünüldüğü lütfen beyan ve izah buyurulur mu? Rabian, 1324'te Selanik iş'arat ve 31 Mart'ta Hareket Ordusu muamelâtı ve Mahmut Şevket Paşa'nın teminatına rağmen ahîren bir şekl-i garib hudusü acaba şüphe-âver birer mâ-sabak teşkil etmez mi? Hamisen, gerek ordu-yı hümâyûn tarafından ve gerek vilâyât cânibinden kabineye adem-i itimad meselesi daha başka yolda tutturulmuş olsa idi acaba daha müessir olmaz mı idi? Sadisen hilâfet-penâh efendimiz ki selâtin-i Osmaniye içinde bir mevki-i müstesna işgal buyuruyorlar ve akıl ve fetanetce eslâf-ı ızamına faikiyeti hâiz bulunuyorlar bu mülk ve milletin yegâne hâris ve hukuk-ı Osmaniye'nin müdafii olmakta haiz-i ka'bü'ş-şeyyik olmaları itibarıyla daha başka maruzat ile ve daha başka yolda tedâbir ile emniyet-i şâhâneleri celb edilemez mi idi? Lütfen şu suallerime birer cevap ihsan buyurulur ise mesele-i mühimme-i hazırayı muhakeme için bir kapı açılmış ve mütalaat-ı saire-i âcizânemin arzına müsait bir zemin ihzar buyurulmuş olur."

Trabzon valisinin bu hazırlanmış suallerini İstanbul hükûmeti sormuş gibi geldi. Bizim ne düşündüğümüzü, ne yapmak istediğimizi ve ne yapacağımızı öğrenmek ve lâzım gelen tedbirleri almak için bu sualler sorulabilirdi. Bu suali soran zata verilecek cevabın Babıâliye derhal aksedeceğine hiç şüphe etmiyordum. Vali beyin pek uzun senasına teşekkürden sonra şu cevabı verdim:

"1 — Hükûmet-i merkeziyenin tahakkuk etmiş olan ihaneti İstanbul'daki samtu sükûnu belki daha bir kaç gün devam ettirilebilir, aksine imkân yoktur. Buna karşı evvelâ her ferdi millet ve hükûmet vazife-i namus ve hamiyeti yapmalıdır ki bize düşen ilk vazife vatan ve milletin hayat ve mevcudiyeti karşısında pek mehînâne bir tavır alan kabineyi derhal istifaya ve terk-i mevkie davet ve icbar etmektir. Bu suretle âmâl-i meşrua-i milliyeye istinad eden akıl ve tedbire bihakkın malik meşru bir kabine zât-ı akdes-i hazret-i padişahî cânibinden iş başına geçirilince beyan ve mütalaa buyurulan iktisadî, siyasi tedbirleri orası hal ve takdir eyler. Millet ve orduda kat'î bir kanaat mevcuttur ki şevketmeâb efendimiz hazretlerine henüz hakikî âmâl ve vaziyeti arz etmemek cür'eti devam etmektedir. Maahaza muhtelif vesait ile hâkipây-i muallâ-yı cenab-ı padişahîye her halde bütün hakikatler ve tedvir edilmekte olan ihanetler muhakkak bir surette ve şu bir iki gün zarfında tamamıyla arz ve tasvir edilmiş olacaktır. Zât-ı şevketpenahîleri bu hakikî safhaya muttali olunca bu mücrimleri kabine diye devlet ve milletin başında bir an bile tutmayacaklardır. Birinci, ikinci ve üçüncü maddelerin cevabı bu kadardır.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — 1324 senesiyle Mahmut Şevket Paşa merhumdan bahis buyuruluyor. Bugünkü vaziyet ile mukayese için küçük bir münasebet dahi bulamıyorum. Eğer maksat bir diktatörlükten bahis ise bunca âlâm ve mesâibin altından pek mecruh bir surette çıkan ve bütün intibâhını felâketten alan millet ile ordunun böyle şeylere zerre kadar tahammülü olamayacağını kat'i bir lisan ve kanaatle arz eylerim. Bununla beraber bu suali irad buyurmanızdan Anadolu'daki cereyan-ı millî kudretini ve merbût olduğu gaye-i hâlâsı ve mukaddes ve keza işbu gayenin meşruiyetinden nâşi ordu-yı hümâyûndan kazandığı müzaharetin derece-i kuvveti hakkında zât-ı samilerince henüz esaslı malûmat olmadığı zannını tevlit ediyor. İzahını rica ederim. Zât-ı akdes-i hazret-i padişâhînin evsâf-ı âliye-i hüdâ-pesendâneleri hakkında bütün milletin ve ordunun revâbıt ve tazimatı pek derin ve lâyezâldir. Bunun içindir ki millet-i necibeleriyle ordu-yı hümâyûnları zât-ı akdes-i hümâyûnlarından bugün devlet ve milletin en büyük ümid-i necat ve selâmetini arz ve istirham ettiler. Milletin ve ordunun en son şekl-i maruzâtı zaruretin tevlit eylediği en meşrû ve en tazimkâr bir tarzda vâki olmuştur. Evvelden beri kabinenin ittihaz ettiği sakim hatt-ı hareket daima vatan ve milletin selâmetini ayak altına alarak milleti red ve ihmâl ve haricî, dahilî felâketlerin cereyan ve tevessüe müsaadekâr bir vadidedir. Bu kadar ikaz ve maruzata karşı gayri mütehassis kalmakla beraber daima makûs ve ancak düşmanların hesap ve menfaatine kaydolunabilen bir tariki kasden ihtiyar etmiştir. Milletin kudretini izhara mâni olmak politikasından husule gelen mehâzir-i şedide-i hariciyeyi takdir etmeyecek bir ferd tasavvur edemem. Nihayet malûm olan en son suikast ve ihanet planının iki nazır tarafından bizzat tedviri kabineyi derhal gayr-i meşru ve gayr-i muta' bir şekle ifrağ etmiş ve millet ile ordu hakikati zât-ı akdes-i padişahiye arza karar vermiş ise de artık tarihin en feci mesuliyetlerini de uhdesine alan kabine nazırları bu kerre tarih-i millimize karşı son bir inad ve mes'uliyet daha deruhde ederek padişah efendimizle millet ve ordunun arasına sedd-i hail olmaya karar vermiştir ki işte bu amayı basiret nihayet bugünkü vaziyeti ihdas etmiştir."

Galip Bey: "Bendeniz diyecek idim ki bugünkü hal-i tezebzübü güzellikle yani şân-ı padişahla âmâl-i milliyeyi telif suretiyle bertaraf etmek için zât-ı saminizle elele verelim. Zira bu bâbda masruf olacak gayret sahibi için ilelebet bais-i fahr ü mübâhât olur. İstanbul'a bir heyet-i mahsusa izam edelim, hattâ icab ederse bade'l-müşâvere bizzat azimet edeyim. Fakat civar-ı âlinizde vesait-i münasibe ile hakikatin hakipây-i hümâyûna arzı derdest-i arzu idüğü anlaşıldığından buna hacet kalmıyor demektir. Hemen Cenab-ı Hak tesirlerini halk etsin duası tekrar olunmaktadır."

Ben: "Memleket dahilinde hiçbir tezebzüb ve keşmekeş yoktur. Her şey intizam-ı tammında cereyan ediyor. Bu fena tefsirleri yapan ancak umum efrâd-ı milletin bugün itimadını bi'l-külliye kaybetmesinden nâşi kanun-ı esasi nazarında madum ve sakıt addolunan kabine ricâlidir. Burada ayrıca ilâveye lüzum görüyorum ki bütün maruzat şan-ı muallâ-yı cenab-ı padişahî ile telif olunmuş ve daima bu nokta-i vâcibü't-ta'zime riayet edilmekte olduğu görülmüştür. Bütün Anadolu'daki makamat-ı mülkiye ile kumanda makam-

Levent Şahverdi Arşivi

larının daima yan yana ve müttehit bir kanaat ile âmâl-i milliyeyi deraguş eylemiş bulunmaları da pek ziyade mucib-i şükran ve isabettir. Vaziyeti ve vahamet-i maslahatı takdir eyleyen vülât-ı kiram ile kumandanlar sadrazam paşayı irşad ve terk-i mevkii selâmet-i memleket icabından ad ile hikmet-i hükûmeti bu noktada büyük bir samimiyet ve celâdetle arz eylediler. Son itâ buyurulan izahata göre vaziyeti bihakkın takdir buyurmuş olan zât-ı samilerince dahi hükûmet-i merkeziyenin tamamıyla gayr-i meşrû bir şekle girdiğine tam bir kanaatle kabul buyurulmuş ise bunun her halde pek açık ve kat'i bir lisanla Dersaadet'e arz ve iblâğ buyurulacağında şüphe yoktur. Ve her halde bütün millet aynı hassasiyetle çırpınırken Trabzon gibi mühim bir şehirde bir casus ve hainin beyanname neşri ve duvarlara taliki ve âmâl-i milliyeye ve ordu-yı hümâyûnun mevcudiyet ve haysiyeti aleyhine neşriyatta bulunması gibi zaaf-ı inzibatî ve ancak bedhâhân için vesile-i bühtan ve istifade olan vaziyetlerin ihdasına meydan verilmemesini ve âhiren pençe-i adaletten firar eyleyen bu mel'unun behemehal derdest edilmesi suretiyle izhar-ı kudret buyurulmasını hassaten rica ve teyid-i hürmet eylerim."

Galip Bey: "Önümüzdeki hafta Gümüşhane'ye devren seyahatim müsammemdir. Talihim varsa zât-ı devletinizle müşerref olurum. Ve daha bazı mütalaat-ı mühimmeyi şifahen arz ve tafsil ederim. Herhalde teveccühkârân-ı kadirînizin hakk-ı âcizanemde bekası ehass-ı temenniyatımdır."

Ben: "Bu ayın yirmi beşinde Amerikalılar Erzurum'a geleceklerdir. Bunları gönderdikten sonra zât-ı samileriyle şifahen teşerrüf etmek üzere Trabzon'dan hareket gününün iş'ar buyurulmasını rica eylerim."

Galip Bey: "1324'ten bahsim o zamanki ef'alin tekerrürü ihtimaline mebni olmayıp belki o vekayiin cânib-i âlice irâs edebileceği kuşkuya remiz maksadına ve bu kuşkuya mahal verilmiyecek surette hareket lüzumuna müstenit idi. Bi'l-vasıta vukubulduğu beyan buyurulan cereyanı millinin kuvvet ve miknetine dair itâ buyurulan izahat ise mucibi şükrandır. Zaten cereyan-ı halden bunun haiz-i hükm ü kuvvet idüğine dair bir kanaat hâsıl olmuş idi. Ömer Fevzi'nin hıyanetini bendeniz meydana çıkardığım ve cihet-i adliyeye tevdi-i mes'ele eylediğim cihetle merkumun takipsiz kalması ihtimali derpiş buyurularak serzenişe maruz bulunduruluşum muhik olmasa gerektir. Belki merkumun tevkif ve Erzurum'a izamı hakkındaki iş'âr-ı saminizin kable'ş-şüyu resmen tebliğ edilmemesi gaybubetini teshil etmiştir. Mamafih kendisi aranmaktadır. Bendeniz inşallah Eylülün 24. Çarşamba günü Gümüşhane'ye muvasalat edersem dört gün kadar orada kalmak niyetindeyim. Binaenaleyh zât-ı saminiz de 26 veya 27'sinde Gümüşhane'yi teşrif buyurursanız şerefyâb-ı mülâkâtınız olurum. Baki hürmetler arz ederim."

Ben: "Ömer Fevzi hakkındaki maruzatımın serzeniş kabul buyurulmamasını rica ederim. Merkumun vaziyeti ve firara meydan buluşu bu kabil eşhası o muhitte sahabet edici bir zümrenin mevcudiyeti hakkında fena bir zehâb husule getirdiği cihetle bunun mahzurundan ihtirazen zât-ı âlilerine arzetmiştim. Kabine hakkında Dersaadet'e keşide buyurulacak telgrafname-i âlilerinden haberdar edilmekliğimi ayrıca rica ve arz-ı hürmet ve samimiyet eylerim efendim."

Levent Şahverdi Arşivi

19 Eylül gece yarısından sonra ikiye kadar süren bu muhavere yapılırken şifre ile Trabzon mevki kumandanlığından da şunları sordum: "Vali Bey ile bu akşamki muhaveremizin hutût-ı esasiyesinin İstanbul'dan mülhem olduğu zannedilmektedir. Bugünlerde İstanbul'dan valinin nezdine kimse geldi mi veya vali İstanbul ile muhabere ediyor mu, yoksa bu sualler valinin sırf zatî mütalaası mıdır?"

Kaç günlük yorgunluk üzerine bu gece geç vakte kadar muhabere inzimam etti. Vali hakkındaki kararımı gelecek cevaba bırakarak, öğleden sonra arkadaşlarla Ilıca banyolarına gittik. Erzurum'un 17 kilometre garbında. Akşamüstü Sivas'tan Heyet-i Temsiliyenin makina başında görüşmek istediğini haber verdiler. Erzurum'a avdet ettik. Trabzon valisinin İstanbul hükûmetiyle ve bunun en hamiyetsiz Harbiye Nazırıyla sıkı teması bulunduğuna göre, bizden korkmakla beraber, İstanbul hükûmetinin arzularını fırsat bulursa fiilen de yapabileceğine şüphemiz kalmadı. Batum'dan Trabzon'a gelen üç İngiliz generalinin de mürettep olarak geldiği anlaşılıyordu.

18 Eylül'de şifre ile Mustafa Kemal Paşa'ya şunu yazmıştım: "Trabzon valisi ile Zeki Bey bendenizle görüşmeyi arzu ettiklerinden 20 Eylül'de Kâzım ve Talî' Beylerle Ardasa'ya hareket edeceğim. Trabzon ile su-i tefehhüm izale olunacağı gibi valiyi de yakından anlayacağım. Zât-ı samileriyle makina başında görüştüklerini de işittim. Kendilerine izah olunacak mesail varsa sürat-i iş'arını istirham eylerim. Van Valisi Mithat Bey hakkındaki maruzatımın cevabına muntazırım. Zât-ı samilerine Rauf ve Mazhar Beyefendilere ve rüfeka-yı saireye arz-ı tazimat eylerim." Bunun üzerine 19 Eylül akşamı makina başında görüşmek istediler. Şark Heyet-i Temsiliyesi ne oldu diye sorduğum sualin 18'de yazılmış cevabı da bu akşam geldi. Aynen şudur:

> Heyet-i Temsiliye'nin mahiyeti hakkında makina başında zât-ı âlilerine de arz olunan İzzet ve Servet Beylere ait bulunan mufassal telgrafnamede sarahat-i kâfiye itâ kılınmıştı. Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti artık kalmamış, daha doğrusu tekmil Anadolu bir kitle halinde bir cemiyet teşkil eylemiş olduğundan bütün vatandaki millî cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı altında birleşmiş olduğu gibi malûmunuz Heyet-i Temsiliye de Sivas Kongresi'nce intihap olunan daha altı aza ile bi't-takviye umumileştirilmiştir. Binaenaleyh umumî bir sıfatı hâiz olan bu heyet nizamnamesinin madde-i mahsusasındaki sarahat dairesinde hâiz-i salâhiyet bulunmaktadır efendim.
>
> Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliye namına
> Mustafa Kemal

9.15'te makina başında görüşmeye başladık:

Sivas "Ardasa'ya ne vakit teşrif buyuracaksınız efendim?"

"Amerikalıların Erzurum'dan gitmesinden sonraya talik ettim. Trabzon valisi ile dün gece makina başında görüştüm. Hülâsasını arz edeceğim."

Telgrafhaneye şunu soruyorduk: "Burada makina başında Kâzım Karabekir Paşa ile Kâzım, Rüştü, İbrahim Talî', Saffet, Mustafa ve Fahri

Levent Şahverdi Arşivi

Beyler vardır. Oradaki zevatın da bildirilmesi rica olunur." Sivas buna cevap vermeyerek sözüne devamla:

"Evvelâ Trabzon'dan gelen son bir telgrafı aynen arz edeceğim. Badehu görüşmeye devam ederiz."

Telgraf sureti

Hükûmetimizin bizden kat'-ı rabıta etmek ıztırârında kaldığı surette dahi bizim hükûmetimizden fekk-i irtibat etmememiz esası üzerine tertip edilmiş olan Şarkî Anadolu vilâyâtı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizamnamesinin dördüncü maddesinin sarahatine mugayir ve menafi-i milliyeyi muhil olan altı maddeyi kabul etmiyoruz. Maruzatımızın zât-ı şâhâneye iblâğı ciheti ise bir heyet-i seferiye ile temin olunabilir kanaatindeyiz. Merciiyet meselesi için muhaberat-ı resmiyenin ber-sabık icrasına mümanaat edilmemesi kâfidir. Meselenin cihet-i sairesi hakkında İzzet ve Servet Beylerin telgraflarını tasvib ettiğimizi maa'l-ihtiram arz eyleriz. 18/9/1335

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi *Rıza*
Belediye Reisi Hüseyin Hamdi

"Bu telgrafa bazı mütalaat: 1- Sivas umumî kongresinde ittihaz olunan mukarrerat-ı cedide ile artık ayrıca bir Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kalmış olmayıp tamimen beyanname ile bildirildiği vechile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teessüs etmiş bulunuyor. Trabzon'un bu hususta gerek taraf-ı devletinizden ve gerek makina başında bizim tarafımızdan verilen izahata rağmen elân yalnız Şarkî Anadolu'ya ait bir adres kullanılmakta devamı âdeta yeni kararı kabulde tereddüt etmekte oldukları zehâbını tevlid ediyor. Bu bittabi doğru değildir. Bilakis bütün vatan ve milletin yekpare ve yekvücut olduğunu fiilen gösteren bu yeni kararı şâyân-ı şükran ve mahmidet görmeleri iktiza eder. Saniyen telgrafnameleri metinde dördüncü maddeye ait tefsirde pek fâhiş bir hata vardır. Filhakika Sivas umumî kongresince aynen kabul edilen dördüncü madde muhteviyatı Hükûmet-i Osmaniye tazyik altında bizden kat'-ı rabıta, ıztırarında kaldığı surette dahi biz o rabıtayı muhafaza etmek için bütün mevcudiyetimizi sarfedeceğiz. Bugün bu karara muhalif ittihaz edilmiş hattâ hatıra getirilmiş bir karar yoktur. Mevzubahis olan tedbir, Hükûmet-i Osmaniyeden fekk-i irtibat değil, bilakis Hükûmet-i Osmaniye makam-ı muallâ-yı hilâfet ile irtibatımızı kat'eden ihanet ve hıyaneti fiilen sabit olmuş bir Ferit Paşa heyetinin bizatihi madûm olduğu cihetle yerine âmâl-i milliyeye mutavaatkâr meşrû bir kabinenin mevki-i iktidara getirilmesini zât-ı muallâ-yı hilâfetpenâhîden istid'a ve istirham eylemektir. İşte buna mümanaat eden Ferit Paşa ve rüfekasının mümanaatı mündefi oluncaya kadar kendileriyle milletin ve millete meşrû bir surette müzahir olan ordu ve hükûmet-i mahalliyenin muhaberat-ı resmiyesinin inkıtaının bir çare ve tedbir olarak tatbik edilmesinden ibarettir. Bu cihet izah olunduktan sonra dahi Trabzon'un hâlâ açık telgrafla menafi-i

Levent Şahverdi Arşivi

milliyeyi muhil olan mukarreratı kabul etmiyoruz tarzında ve muhaberat-ı resmiyenin ber-sabık icrasına mümanaat edilmemesi suretinde ferdi efkâr ile vesâyâda bulunulması buraca bir türlü tefsir olunamamaktadır. Zât-ı devletinizi temin ederim ki İngilizlerden ikiyüz bin İngiliz lirası aldığı tahakkuk eden Konya Valisi Cemal ve yine İngilizlerden yüzelli bin lira aldığı tahakkuk eden Dahiliye Nazırı Adil ve İngilizlerden bu mekadirden fazla İngiliz lirası aldığı tahakkuk eden Ankara Valisi Muhittin Beylerin ve Paşa'nın kongre ve Heyet-i Temsiliyenin mukarrerat-ı ahîresi hakkında efkâr-ı umumiyeyi teşviş ve tesmim için yazdıkları propagandalarda ve Urfa'da İngilizler tarafından yazılıp Urfa mutasarrıfına imza ettirilen ve firari Galip'in de eseri tasnii olduğuna şüphe olmayan bir açık telgrafname Trabzon telgrafnamesi muhteviyatında görülen muzır tesirden daha fazla bir tesir görülemez. Trabzon'daki zevatın bu ciheti takdirden uzak olacakları kabul edilemez. Bahusus biz altı maddelik mukarrerat hakkındaki mütalaalarını Ali Rıza Bey vasıtasıyla şifre olarak mahremane sormuş ve bittabi o yolda mahremane cevap beklerdik. Ve bu mevâd taht-ı karara alınıp berâ-yı tatbik tebliğ edilmiş değildi. Maahaza nizamnameye riayeten her taraftan mütalaa sorulmuş idi.

2 — Malûm-ı samileri olduğu vechile Heyet-i Temsiliye'den olan İzzet ve Servet Beylerin Sivas umumi kongresinde de hazır bulunmak üzere mükerreren davet eylediğimiz halde hiçbirine cevap dahi vermemişlerdir. Buna da ne mana vermek lâzım geldiğinde mütehayyiriz. Son defa makina başında görüşüldüğünde dahi kat'i olarak ne vakit geleceklerinin bildirilmesi sualine karşı Servet Bey şimdilik cevap veremem. İzzet Bey'le görüştükten sonra bildiririz dedi. Ona da hâlâ bir cevap vermediler. Bundan başka Trabzon'da bir heyet-i merkeziyenin olmadığını ileri sürüyorlar. Filhakika böyle ise kendilerini Erzurum Kongresi'ne murahhas gönderen kimlerdi. Bir de reisinin imzasıyla tasdik olunan bu son telgraf nameleri altındaki Heyet-i Merkeziye'nin mahiyeti nedir. Bu heyet Heyet-i Temsiliye ile istihza için Servet ve İzzet Beyler tarafından kendilerine göre idare olunan bir heyet midir. Bir de Heyet-i Temsiliye mevzubahis mütalaatı Trabzon heyet-i merkeziyesinden sordu, buna verilecek cevabı belediye riyasetine tasdik ettirmekteki maksad ve mana ne olabilir. İşte bütün bunlar Servet ve İzzet Beylerin tavır ve hareketlerinden hüsn-i tefsire medar olacak mahiyette olmasa gerek. Eğer Trabzon ahali-i muhteremesi Servet ve İzzet Beylerin bâziçe-i hissiyatı ise ki buna hiçbir vakit inanılmaz, biz de orada temin-i maksad-ı mukaddes için istimal edecek kuvvet bulmaktan âciz değiliz. Trabzon valisine gelince bu zat malûm-ı samileri olduğu bidayetten beri hiçbir reng-i ahlâk göstermeye muvaffak olamayan ve bu defa da hem bizi tatyib etmek ve hem de rezil Ferit Paşa kabinesine itimadını muhafaza etmek suretiyle pek ziyade gülünç bir rezalet-i ahlâkiye göstermiştir. Bunda Servet ve İzzet Beylerin dahi açık telgrafla ilân olunan ictihad-ı sefihlerinin tesiri gayr-i münkerdir. Maahaza tuttuğumuz iş memleket ve millet için hayat ve memât meselesi olduğundan hiçbir suretle bu gibi rüzelâya müsamahakâr davranmayacağımız tabiidir. Binaenaleyh taraf-ı devletinizden kendilerine vukubulan son teklif vechile Ferit Paşa kabinesine karşı yapmağa mecbur olduğu son ve kat'î protestoyu

Levent Şahverdi Arşivi

yapmadığı takdirde derhal Kastamonu valisi gibi bi't-tevkif ilk vapurla Ferit Paşa nezdine izâmı zaruridir.

3 — Gerek vali ve gerek Servet ve İzzet Beylere şimdiye kadar kemâl-i hulus ve samimiyetle gösterdiğimiz hürmet ve tevazu her halde lâyık olduklarından fazladır. Sinop'ta İnebolu'da ve Bolu'da hülâsa Bursa şehrinden başka her yerde Ferit Paşa kabinesi ile kat'-ı rabıta edilmiş olduğu bir sırada Heyet-i Temsiliye mukarreratının menafi-i millete mugayir olduğu açık telgraflarla ilân etmek belâhatini gösterenlere karşı fazla hürmet etmeye zaman ve vaziyet-i hazıra asla müsait değildir. Bu zevatın bugün yapmaya mecbur olduğu vazife vatan ve milletin menafi-i âlisine ma'tuf ve heyet-i umumiye-i milliyenin hemen yek-âvâz olarak tevessül eylediği icraatı harfiyen tatbik eylemektir. Aksi takdirde kendilerini makasid-i milliye-i vataniyenin Ömer Fevzi'den pek çok aşağı muhalifleri tanımaya mecburiyetimiz tabiidir.

4 — Diğer bir telgrafımla arz ettiğim vechile Trabzon vaziyet ve teşkilâtına Halit Bey'in memur edilmesi muvafık mütalaa etmekteyiz. İcra-yı icâbı rey-i biraderilerine menûttur. Her halde o muhitte bugün ve yarın için kuvvetli bir el lâzımdır.

5 — Van valisi hakkında tensibiniz vechile hareket buyurulması bir kaç gün evvel cevaben şifre ile arz edilmişti. Elân vâsıl olmadığı anlaşılıyor.

6 — Rauf Bey ve Hüsrev Bey vesair rüfekadan bazıları şimdi telgraf başındayız. Cümlenizin gözlerinden öper, hürmetler eyleriz. İmza meselesi hakkındaki ikaz-ı biraderîlerine yazılan cevabın henüz şifre yapılmakta olduğunu şimdi anladım. Belki yarına kadar yetiştirilemezse gerek onun ve gerek diğer muhaberatın nereye çekilmesi münasip olur, iş'arını rica ederim. Hoca Raif Efendi hazretleri ailesini merak ediyor. Kendilerinin kemâl-i sıhhat ve afiyette olduğu, yalnız onların da ne halde olduğu ifade ve istizan ediyor. Mustafa Kemal."

"İstanbul'dan vesaireden namıma gelip posta ile göndermiş olduğunuzu beyan buyurduğunuz mektup ve evrak vesaireyi almadım. Yalnız bu akşam hülâsaten mezkûr mekâtibden bahis telgrafnamenizin açılmış olan bir kısmını okudum. Fırkaların teklifini pek gülünç buldum. Acaba bu mektuplar ve evrak ne vakit gelebilir. Washington sefir-i sabıkı Ahmet Rüstem Beyefendi dahi teşrif buyurmuşlardır. Koca diplomattan pek çok istifadeler memul ediyoruz. Yalnız bizim çocukların bazan dili dolaşıp Alfred demeleri mucib-i mahcubiyetimiz oluyor. Hepinizin gözlerinden öperim. Fuat Paşa teşkil eylediği Kuva-yı Milliye ile Eskişehir'i bizzat muhasara etmektedir. Ankara'daki İngiliz mümessilleri Eskişehir'e firar etmişlerdir. Bizimle görüşmek üzere Amasya'ya kadar gelen İngiliz mümessili Zolter Merzifon'daki İngiliz askerini çektikleri takdirde memnun olup olmayacağımızı sormuş. Bittabi cevaben pek memnun olacağımız bildirilmiştir. Fransız memurîn-i siyasiyesinden biri bugün görüşmek üzere Sivas'a geliyor. Bu gece Kayseri'dedir. Vazife-i mahsusa ile Konya'ya hareket etmiş olan Refet Bey'le bu gece Kayseri'de görüşmüşler. Şimdi bildiriyor. Mülakat neticesi pek ziyade lehimizedir. Kenan Beyefendi şimdi yanımızda bulunuyor. İlyas Bey'le Faik Âli Bey'in halazadesi İhsan Bey'le beraber geldiler. Cümlenize selâm ediyorlar. Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal Paşa hazretleri, Rauf Beyefendi, Selahattin Beyefendi, Kenan Bey, İlyas Bey, Hüsrev Bey ve maiyet zabıtanı makina başındadır."

Trabzon'un bu yeni telgrafını şimdi öğrendik. Vaziyet lâzımı gibi ehemmiyet kesbediyordu. Mustafa Kemal Paşa açık telgrafla 16 Eylül'de İzzet ve Servet Beyleri Heyet-i Temsiliye'ye tekdir ettirmiş ve İzzet ve Servet Beyleri mücerret iki şahıs gibi göstermişti. Bunların gerisinde halkın bulunduğunu ve fikirlerinin Trabzon'un efkârı olduğunu Belediye Reisiyle Müdafaa-i Hukuk Reisi müşterek imza ve açık telgrafla yazıyordu. Mustafa Kemal Paşa şimdiki beyanatına nazaran henüz vaziyeti kavramadığı ve Heyet-i Temsiliye'nin de aynı halde oldukları görülüyordu. Trabzon ve Erzurum; Kastamonu, Ankara ve hattâ Sivas vaziyetine benzer miydi? Oralarda henüz milli bir teşkilât olmadığından zabitanın ve bilhassa kolordu kumandanlarının mahallin valisini def etmekle zaten vaziyetten bihaber olan halkın kuvvet cihetine temayülü tabii idi. Halbuki mıntıkamda, bilhassa Trabzon ve Erzurum daha mütarekenin ilk gününden, milli teşkilâtlarını yapmışlar ve benim de inzimâm-ı kuvvet ve tedbirimle millî mukavemet teşekkül etmişti. Bu halk bir hedef için bir Erzurum Kongresi yapmışlardı. Mustafa Kemal Paşa bu işlerin kurulduğu tarihlerde henüz İstanbul'dan bile çıkmamışlardı. Erzurum Kongresi'ne giren Kemal Paşa'nın benim reyimle girdiğini herkes biliyordu ve yine herkes kendisinin diktatörlüğe doğru yürüyeceğini hesaba katmıştı. Erzurum'da olduğumdan işi yerinde ben idare ediyordum. Trabzon'la Mustafa Kemal Paşa'nın makina başında sert görüşmesi ve Trabzon murahhasını aynı zamanda Erzurum Kongresi'nin intihap ettiği dokuz kişilik Heyet-i Temsiliye'nin ikisi olan İzzet ve Servet Beylere karşı dürüşt vaziyeti Trabzon'u lisana getirmişti. Mustafa Kemal Paşa Halit Bey'i Trabzon'a göndermekle cebren Trabzon'u kendisine münkad yapacağını zannediyordu. Halbuki Halit Bey Trabzon'a giderse işler büsbütün çığırından çıkacaktı. Çünkü Mustafa Kemal Paşa asabiyetle doğrudan doğruya mümâileyhe en muhterem şahsiyetler aleyhine icraat emri verecek, bu sefer Halit Bey mahvolacağı gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın vaziyet-i hazırası da tutulmaz bir hale gelebilecekti. Ben Mustafa Kemal Paşa'nın millî reislik mevki-i ihtiramını tutmaya daha ilk günden kararımı vermiştim. Fakat ahvâle gayr-i vâkıf olan tekliflerini de Trabzon'a tatbik edemezdim. Çünkü Şarkın tehlikeye düşmesi anında ben bu insanlarla iş görecektim. Bundan başka Sivas Kongresi'nin ve müteakiben Heyet-i Temsiliyenin bazı mühim hatalı icraatının körü körüne bir icra âleti olarak kırıp dökmek ne mevkiime ve ne de ahlâkıma uygun değildi. Binaenaleyh her iki tarafı kollamak ve tarafeynin hatalarını nazikâne münakaşadan sonra müşterek bir kanaatle evvelâ ikna sonra icraata girişmek icabı faziletti. Valiye gelince buna karşı yapılacak şey basitti. Ardasa'dan otomobil ile Erzurum'a veya Sivas'a getirtmek. Bunda düşündüğüm, tahkikatsız bir valinin şerefini ebedî mahvetmekti. Tahkikat yaptırıyordum. İşte bu düşüncelerle şu cevabı yazdırdım: "Beyanat ve mütalaat-ı samilerinin kâffesine ve bir sıraya riayet suretiyle cevap arz edeceğim."

"Evvelâ Trabzon işini ve açık telgraf meselesini arz edeyim. O telgraf açık gelmeyecekti, fakat buraya mevki kumandanı sorarken şifreli verilmesi

Levent Şahverdi Arşivi

kaydı buradan söylenmediği cihetle o tarzda yazıldığından bu hata sahib-i imza olan zevata ait değildir. Servet ve İzzet Beylerin hatt-ı hareketlerine hakikaten nâ-be-câ bir şekilde görüyorum ki kendilerine son yazdığım iki telgrafla, müessir bir lisan kullandım. Maahaza bittabi izzet-i nefislerini mahfuz bulundurmaya pek riayet ettim. Paşam Trabzon'un vaziyet-i ahîresini mühim görüyoruz. Takdir buyuruluyor ki Trabzon Anadolu'nun sair aksam-ı dahiliyesinden bir kısma şebih değildir. Çünkü resen tehlike karşısında bir memleketimizdir. İzzet ve Servet Beyler esasen sahib–i hamiyet ve vatanperver zevattır. Müsaadenizle şunu arz edeyim ki kendileri henüz bir türlü ictihad ve kanaatlerini telif edemedikleri Sivas mukarrerat ve tebligatına karşı mütalaatını serbest ve hattâ lisan-ı münazara haricinde bir tarz ile bildirmeleri filhakika su-i tesir ikaından hali kalmamıştır. Her halde yine kendilerini ikna ve telife çalışıldığı bir sırada muateb telakki etmek de doğru olamaz. Zira böyle telakki edildikleri anda bütün hissiyat ve muamelâtımızı ona tevfik mecburiyetinde kalırız ki bunun maddî, mânevi mahzurlarını büyük telakki ediyoruz. Bu zevatın bahsettiği noktaların birkaçı hallolunmuş demektir. Sivas Kongresi'ni, bir idare-i muvakkate şekline sokmakla ve payitahtla fekk-i rabıtaya mahal verilmesine taraftar olmayan mûmâileyhümâ ve taraftaranına karşı zaten bu fikir ve icraatın gayr-i vâki olduğu beyan ve temin edildiği cihetle bu hallolunuyor. Şarkî Anadolu vilâyâtının Heyet-i Temsiliyesinin lâğv ve bel' edilmesi noktasına gelince bu nokta henüz ve mutlaka muhtac-ı tetkik ve münakaşadır. Çünkü bu fikir burada dahi mevcuttur. Erzurum dahi Şarkî Heyet-i Temsiliyenin lağvına taraftar değildir. Çünkü umum vatan-ı Osmaniyenin ve meselâ İzmir ve Adana'nın tahlisi vesaire gibi büyük menafi-i vataniye karşısında şark hudutlarımızdan bazı tashihat veyahut küçük bir fedakârlık mevzubahis olunca Sivas Heyet-i Temsiliyesinin böyle bir âli vazife karşısında belki de kanaati ekseriyetle bu noktaya imâle etmesi ihtimâli daima kendilerini tehdit ediyor. Ve halbuki kendileri bir karış toprak vermemek şartıyla bazı kuyud-ı kat'iyye ile mücehhez bulundukları cihetle Erzurum Heyet-i Temsiliyesinin bel' ve ilgasını bu nokta-i nazardan istemiyor. Bundan maada Şarkî Anadolu vilâyâtının teşkilât-ı milliyesine karşı doğrudan doğruya nazım ve âdeta vakit hasrıyla ordu teşkilâtı nokta-i nazarından bir müfettişlik karargâhı gibi telakki olunuyor. Ve hassaten melhuz olan vekayi-i ciddiye karşısında şarkî vilâyâtımızın teşkilât-ı milliyesini başsız bırakmamak mütalaatı da inzimam eder ki bütün bunlar şâyân-ı tetkik ve mülâhaza hususattandır. Bahusus ki Heyet-i Temsiliyede Van, Bitlis, Elaziz, Diyarbakır gibi dört vilâyetin murahhaslara henüz bilfiil bulunmadığı ve Erzurum ile Trabzon'da böyle bir fikir ve kanaat câri olduğu bir sırada bunu mevki-i tetkik ve münakaşaya koymaksızın kat'i bir karar ve kanaatle adem-i kabulü biz dahi tasvib etmiyoruz. Buna binaendir ki bu fikir etrafında dikkatlice işlemek ve bu tebligatı emr-i vâki telakki ederek kabul ettirmekte ısrar etmemek mütalaasındayız. Şu halde Trabzonlularla bu bâbda dikkatli bir müzakere lâzımdır ki işi hararet-i lisandan ziyade sükûnetli ve makul esaslarla tatmin ve idare etmek ve her halde bu hall-i kat'î için bazı tadilât ile telifi icab edince onu da ihtiyac-ı kat'î-i memleket ve ruh-ı idare-i millet add

Levent Şahverdi Arşivi

ile bunu göze almak lâzım gelir. Ve bu da cümlemiz için en makul bir hattı harekettir. Bunun için Amerikalıların ziyaret ve avdetini müteakip bizzat Ardasa'ya gideceğim. Ve cümleyle görüşeceğim. O zamana kadar Trabzon muhaberat ve münasebatını hal-i intizam ve muvazenede tutmayı ve şimdilik Trabzon muhaberatının da âcizlerini tavsit buyurmanızı suret-i mahsusada rica ederim. Trabzon'da kuvvetli bir milliyet ve vahdet-i cereyan mevcut olduğu ve birçok düşmanların da tesir ve temas için uğraştığı bir sırada orasını kendi elimizle ve mütekabil su-i tefehhümlerle başka bir şekle koymamak ve bu suretle düşmanlarımızın ve bedhâhânımızın eline bir silâh-ı bühtan ve taarruz vermemek mecburiyetindeyiz. Trabzon ve ricali ve muhiti şu vaziyette iken orada kuvvetli bir el bulundurmak mütalaasına gelince ben o mühim ve hassas muhitte kuvvetli elden ziyade makûlât ile telif ve telkin hassasına malik kuvvetli bir dimağı tercih ederim. Çünkü malûm-ı samileridir ki her muhit ancak kendi evsaf ve havâssını hazmedeceği zihniyetleri kabul ve takdir edebilir. Vali Galip Bey'e gelince: Zât-ı samilerine pek hülâsasını arz ettiğim makina başındaki mükâlemât vâsi ve müessir bir şekilde kendileriyle cereyan etmiştir. Müşarünileyh tekrar mülâkat talep ve ricasında bulunduğu cihetle onunla da görüşeceğim. Anadolu'da zuhur ettiği ahîren anlaşılan seciyesiz, ahlâksız bazı valiler yanında artık pek dûrbîn davranmamız lâzımdır ki bu nokta-i nazardan Galip Bey'i de tetkik etmekte olduğum tabiidir. Fakat Trabzon vilâyetinde hâkim olan fikre karışmış olan mûmâileyhi esbâb-ı müessire-i hakikiye olmadıkça başka bir tarz muameleye tâbi bulundurmayı da aynı esbâbdan nâşi muvafık bulmuyorum. Esasen kendilerini fena fikirler takibine müsait vaz ve harekâtta bırakmıyorum. Daima mevki kumandanıyla hassaten temasta olup efkâr ve mülâhazat ve harekâtından günü gününe haberdarım. Netice olarak arz ederim ki Şarkî Anadolu Vilâyâtı dediğimiz mıntıkadaki barometreyi hal-i muvâzenette tutmak ve şimdiki malûm olan teşkilât derecesinde tekâmül esbâbından mahrum ve belki de tedenniye dûçâr etmemek ve bütün Anadolu cereyan-ı millisini arzu edilen müşterek bir salâbet altında tutmak için şarkî vilâyâta ait mukarreratın ittihazından evvel buranın dahi kanaat ve mütalaatını almak hususundaki ricalarımı bi'l-münasebe bir kerre daha arz ve tekide derin bir muhalesetle müsaraat eylerim. İltifat ve selâmlarını tebşir buyurduğunuz rüfeka-yı kirama cümlemiz samimiyet ve hürmet-i mütekabile arz eder ve gözlerinden öperiz. Raif Efendi hazretlerinin efrâd-ı ailesinin sıhhat ve âfiyet-i tammede bulunduklarını Rüştü ve Necati Beylere atfen tebşir eylerim. Kâzım Karabekir."

Trabzon valisile mülâkat hülâsasını da şöyle yazdırdım:

"Vali bendenizle görüşmek için mukaddeme olarak şâyân-ı dikkat bir medhiyeden sonra esasa girişti. Şu vaziyetin ıslâhı için çareler taharrisi arzusunda olduğunu söyleyerek, şu sualleri sordu:

1 — Bu hâl devam ederse siyasî, malî, iktisadî ve idarî vaziyetimiz ne olacaktır?

2 — Dersaadet'in sükûtu devam ederse ne gibi tedâbir-i müessire düşünülmektedir? Mülk ve milletin selâmet ve saadeti düşünüldüğü cihetle bu gayeye vusûl için ne gibi mevani tahaddüs edebileceği düşünüldü mü?

Levent Şahverdi Arşivi

3 — 1324'te Selanik iş'aratı ve 31 Mart'ta Hareket Ordusu muamelâtı ve Mahmut Şevket Paşa'nın teminatına rağmen bilâhare bir şekli garip hudusu acaba şüphe-âver birer ma-sabak teşkil etmez mi? Gerek ordu ve gerek vilâyât cânibinden kabineye adem-i itimad meselesi daha başka yolda tutturulmuş olsaydı acaba daha müessir olmaz mı idi? Selâtin içinde bir mevki-i mümtaz işgal eden şevket-meâb efendimize daha başka yolda tedâbir ile maruzatta bulunularak emniyet-i şâhâneleri celb edilemez mi idi?

Bunlara karşı verdiğim cevaplar:

1 — Bu hal devam ededursun evvelâ her ferd-i millet ve hükûmet vazife-i namus ve hamiyeti yapmalı yani ihanet eden bu hükûmeti istifaya davet ve icbar etmeli.

2 — Dersaadet'in sükûtu devam edemez. Çünkü padişahımız efendimiz hazretleri bu kabinenin hıyanetine muttali olunca bunları bir dakika mevkilerinde tutmayacak ve âmâl-i meşrua-i milliyeye istinad eden akıl ve tedbire bihakkın malik meşrû bir kabineyi iş başına getirecek ve bunlarda siyasî, iktisadî vesair tedbirleri yapacaklardır. Zât-ı şâhâneleri bu ihanete muttali olmak için vaziyet ve vesait-i muhtelife ile hakipây-i hümâyûna arz edilmiştir.

3 — Bugünkü vaziyetin 1324 ve 31 Mart vaziyetleriyle mukayesesi mümkünü't-tasavvur bile değildir. Bugün millet hakk-ı meşruunu müdafaa ve istimâl ediyor. Maksat diktatörlük ihdas etmekse buna artık bu memlekette imkân tasavvur edilemez. Padişahımız efendimiz hazretlerine karşı ubudiyet ve sadakatimiz pek derin ve lâyezâldir. Bunun içindir ki vecâib-i tazim ve ubudiyete tevfik sadakatle şikâyetlerimizi hilâfet-penâh efendimize arz ettik.

Bundan başka vali İstanbul'a açıkça müracaat etmeye davet olunmuş ve Ömer Fevzi haininin derdesti esbabının istikmâli ve bir daha bu gibi hainlerin beyanname taliki vesaire gibi zehir ve iftira saçmamaları hususunun temini temenni olunmuştur. Vali İstanbul'a bir heyet gönderilerek keyfiyetin hakipâya arzını ve bu heyetle kendisinin de gitmesini teklif etmişse de bizim vesait-i muhtelife ile arz-ı keyfiyete tevessül ettiğimize göre bu fikrinden nükûl etmiştir. Böyle bir heyetin gitmesi ve buna saray ahvâline vâkıf olan Gümüşhane murahhası Zeki Bey'in de ilâvesi teklif edilmektedir."

Mustafa Kemal Paşa doğrudan doğruya imzasıyla mütalaatını söylüyordu. Ve nihayetine de imzasını atıyordu. İmza hakkındaki mütalaamıza cevap yazdım dediğine ve muhaberatımızda dahi şahsî imzasını kullandığına nazaran mütalaamızı hüsn-i telakki etmediğini görüyorduk. Vakit gece yarısını geçmiş 20 Eylül'e girmiştik. Benim cevabım yarımda bitmişti. Buna Kemal Paşa şu cevabı yazdırdı:

"1 — Şifre meselesini izah buyurmuş oldunuz. Biz zannediyorduk ki zât-ı âlinizin de müsaadeleriyle Heyet-i Temsiliyenin Trabzon heyet-i merkeziyesiyle mahrem muhaberatının mevki kumandanından doğrudan doğruya istifade edebilecektir. Bilâhare bundan gayri bir emir mevki kumandanlığına tebliğ buyurulmuş ise haberdar edilmekliğimizi rica ederiz.

2 — İzzet ve Servet Beylerin Sivas mukarrerat ve tebligatından ictihat ve kanaatleriyle kabil-i telif olamayacak hakikatte hiçbir nokta yoktur. Bununla

Levent Şahverdi Arşivi

beraber kendilerine mucib-i tereddüt olabileceğini zannettiğimiz noktalar hakkında da izahat-ı kâfiye verildiği itimadındayız.

3 — Şarkî Anadolu vilâyâtının Heyet-i Temsiliyesinin lâğv ve bel' edilmesi gibi bir meselenin ihdası bizi cidden mütehayyir kıldı. Hakikatte böyle bir mesele mevcut değildir. Ve bu fikrin oraca sebeb-i hudûsü de anlaşılmamaktadır. Şarkî Anadolu Heyet-i Temsiliyesinin lağvedilmiş olduğunu kim söylüyor. Geçen gün mufassalan izahına çalıştık ki bugün Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi nâm-ı şamilini alan Heyet-i Temsiliye Erzurum Kongresi'nce intihab olunan Heyet-i Temsiliyeden başka birşey değildir. Garbî Anadolu fedakârlık ederek Şarkî Anadolu'nun Heyet-i Temsiliyesine beyan-ı itimad eylemiş harekât-ı milliye ona tabiiyeti kemâl-i samimiyetle kabul eylemiştir. Malûm-ı âliniz Şarkî Anadolu Heyet-i Temsiliyesinin adedi on altı kişidir. Garbî Anadolu murahhasları meyanından altı zatın nizamnamenin sekizinci maddesi ahkâmınca alınması Şarkî Anadolu Heyet-i Temsiliyesinin bel'ini mucip olabilir mi?. Heyet-i Temsiliyenin bütün millet için müşterek olması zannımızca pek ziyade şâyân-ı temenni birşey idi. Sivas'ta mün'akit kongre bütün milletin makasidini aynı noktada cem ve bilcümle millî cemiyetler bir şekli vahdette kabul edilince bir parçasını başka ve diğer parçasını da yine başka bir heyetin temsil etmesi nasıl doğru olabilir. Erzurum Kongresi de vesair suretle vukubulan müdavele-i efkârda hep çalışılan cihet bu vaziyet-i umumiyenin teminine matuf değil mi idi. Ve bugün hâsıl olmuş bulunan şekil ne Erzurum'ca ve ne de Trabzon'ca meçhuldür. Bilakis her iki tarafça da böyle bir neticenin husulünü görmek ehass-ı âmâl idi. Şimdi bu yeni içtihad nasıl bir menbadan sâdır olmuş bulunur ve böyle bir içtihadın tatbikinin bütün vahdetimizi ve bi'n-netice bütün maksad ve teşebbüsat-ı meşruamızı mahvedeceği nazar-ı dikkate alınmıyor mu. Sonra meselâ İzmir ve Adana'nın tahliyesine mukabil Şarktan tavizat vermek Heyet-i Temsiliye'nin kabul edebileceği ihtimali nereden istihrâc olunuyor. Şarkî Anadolu menafii nokta-i nazarından Erzurum Kongresi'nce takarrür ettirilip Heyet-i Temsiliyece ahkâmına riayet zarurî olan mevâd aynen baki kaldıkça bu gibi menfi mülâhazata zemin olan mütalaa mı olabilir. Bundan başka Heyet-i Temsiliyenin ale'l-ıtlâk ne şarkta ve ne de garpte arazi terkine ve bu suretle muahede akdine salâhiyeti mi vardır ki bir takım endişeler vârid-i hatır oluyor. Şarkî Anadolu'nun ordu teşkilâtı nokta-i nazarından bir müfettişlik karargâhı gibi telakki olunabilecek bir Heyet-i Temsiliye'ye malikiyeti zannederim hiçbir vakit mevzubahis olmamıştı. Ve bugün dahi olamaz. Vâkıâ Erzurum Kongresi'nde teşkilât ve nizamname yapılırken teşkilât-ı milliye nokta-i nazarından memleketi müfettişlik devairi nazar-ı dikkate alınarak bir takım menâtıka ayırmak ve her birinde vilâyât heyet-i merkeziyeleri ile Heyet-i Temsiliye arasında mutavassıt birer heyet bulundurmak hususunu bendeniz teklif etmiştim. Fakat bunun mahzur ve bî-lüzum olduğunu serd ile nizamname projesinden çıkaran Erzurum ve Trabzon murahhasları Servet ve İzzet ve Necati Beyler gibi memleketleri ile en çok alâkadar olan zevat idi. Bugün ordu müfettişlik makamındaki bir heyetin teşkiline lüzum hâsıl olsa bile bu heyet elinde

Levent Şahverdi Arşivi

temsil hakkını değil belki icra vesaitini deruhde edebilir. Herhalde Sivas Kongresi'nin mukarreratını münakaşa ile münasebettar olmayan bir keyfiyettir. Gerçi Heyet-i Temsiliye de halen Erzurum, Erzincan, Canik, Sivas ve ahiren iltihak etmiş Diyarbakır'dan maada Şarkî Anadolu'nun bazı vilâyetlerinden henüz tayin olunan murahhaslar hazır değildir. Fakat Elaziz, Bitlis kongre mukarreratına tamamen itimadını beyan etmiştir. Van'da ise maatteessüf henüz teşkilât dahi yapılmamıştır. Binaenaleyh Şarkî Anadolu namına Heyet-i Temsiliyede ekseriyet vardır. Memleketin yekpare milletin yekvücut olup aynı teşkilâta ve aynı maksada tâbi olduğuna delâlet eden müşterek bir Heyet-i Temsiliye'nin adem-i kabulü meselesini müzakere ve münakaşa etmek ve Sivas Kongresi'nin bu bâbdaki kararının tadilini düşünmek Allah muhafaza etsin pek ziyade muzır ve hatar-nâktir. Ve bilhassa zât-ı samilerinin böyle bir münakaşaya müsait bulunmayacağınızı kaviyyen kabul etmekteyiz. Hiçbir vakitte evvelinden mukarrer olmayıp bugün emr-i vâki gibi gösterilen bir cihet yoktur. Trabzon'da kuvvetli bir el bulundurmak hususundaki kanaatimde musırrım. Orada kuvvetli dimağlar çok olabilir fakat, kalblerin ihtirası ve menafi-i şahsiye ile meşhûn olması ekseriya güzel dimağların mahsûl-i zekâsını şâyân-ı arzu olmayan neticelere isâl edebilir.

Netice olarak buyurduğunuz noktayı pek ziyade şâyân-ı dikkat görürüm. Şarkî Anadolu vilâyâtına ait mukarreratın ittihazında evvelâ nizamnamenin Heyet-i Temsiliyeye bahş eylediği salâhiyet istimal olunmaktadır. Bu salâhiyetin fevkinde hususat dahi yine nizamnamenin emir buyurduğu vechile kable'l-ittihaz vilâyât heyet-i merkeziyelerinden sorulmaktadır. Ve şimdiye kadar bunun haricinde yapılmış hiçbir noktanın gösterilmesi imkânı yoktur. Ve bilmeyerek böyle bir hata tarafımızdan irtikâb edilmiş ise lütfen tasrih ederek ikaz buyurmanızı selâmeti maksad namına hassaten rica ederim. Bu gibi hususata nizamnamemizin sekizinci maddesine tevfikan sahib-i salâhiyet azayı kiramdan bulunmaları ve hem de her türlü usul ve nizamın fevkinde mevcut revabıt-ı samimiyet-i mütekabile icâbı olarak zât-ı samilerinden sorulmuş ve sorulmakta bulunmuştur. Herhalde bugünkü hassas vaziyet işinde bir takım şekle ait nikatta münakaşatı uzatmak ve ale'l-husus aramızda ayrılığa delâlet edecek yeni şekiller ihdasına kalkışmak vatan ve millete hizmet etmek ister iken tamamen aksine hadim olmuş bulunmaklığımızı mucip olabilir. Biraz rahatsızım, daha fazla oturamıyacağım. Bu bâbda bir mütalaaları olursa yarın gece arzu buyurduğunuz zamanda yine makina başında görüşürüz. Gözlerinizden öperiz efendim. Mustafa Kemal."

Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı 1.45 evvele kadar devam etti. Mustafa Kemal Paşa cevabında bilhassa bana –Sahib-i salâhiyet olmaklığım ve revabıt-ı samimiyet-i mütekabile icabı- bu gibi işleri sorduğunu yazıyor. Bu pek garip! Erzurum'da zaten başka türlü harekete imkân olmadığından, hakikaten böyle çalıştık. Fakat Sivas Kongresi ne yapıyor, ne yaptı, niçin yaptı, dive çırpınıp durduğum halde bu cevabı almak hepimizin hayretini mucip oldu. Diğer mühim olan Erzurum Kongresi beyannamesinin iptal olunması ve Heyet-i Temsiliye'nin yeni Heyet-i Temsiliye arasında kaynaması idi. Bunun

Levent Şahverdi Arşivi

başka şekli yoktu. Kemal Paşa'nın bu yeni beyanatından çıkan netice bütün kuvvetleri kendine muhit yapmak olduğunu gösteriyordu. Makina başında herkes içinde gûyâ her şeyi evvelinden benimle de anlaştığını söylemekle, beni müşkil mevkide bırakıyordu. Kendisine verilecek cevabı arzusu vechile yarın geceye bırakmayı ben de münasip gördüm. Ben ve muhitim bu işten pek müteessir idik. Bu teessürle buna cevap hoş birşey olmazdı. İşi tatlıya bağlamak ve gerek Sivas'ta ve gerekse Erzurum'da ve sonra da telgrafçılar vasıtasıyla bütün memlekette Mustafa Kemal ile Kâzım Karabekir birbirine muarız oldular diye millî kuvvetimizi sarsıntıdan vikâye için bu gecelik şu kısa izah ile Sivas Kongresi kararına hürmetkâr olduğumuzu yazdırdım:

Erzurum
20/9/1335

1 — Telgrafın açık yazılması hakkındaki izahatla arz-ı maksad edemedim. Mesele şöyle oldu: İzzet ve Servet Beyler bu cevabı yazarlar. Trabzon Mevki Kumandanı bunu ağır bulur ve şifre etmezden evvel bendenizin malûmatı olsun için buraya yazar. Bendeniz zât-ı samilerine de yazdığım cevabı onlara da verdim. Bilâhare taraf-ı âlilerinden telgraf talep buyurulunca gece nöbetçisi olan zabitin sehv telakkisi yüzünden telgraf şifre edileceği yerde açık olarak verilmiştir. Yoksa tarafımdan Trabzon kumandanlığına bir emir verilmemiştir.

2 — Sivas Kongresi'nin umum milleti temsil ettiği ve her kararının muta' bulunduğu şüphe ve münakaşaya bittabi değmez bir hakikattir. Bu kadar muhaberemiz teşkilâtın şekline ait olup bu bâbda arzu-yı samileri vechile yarın gece görüşüleceğini arz eder, zât-ı devletleriyle rüfeka-yı kiramlarına takdim-i tazimat ve samimiyet eyleriz.

Kâzım Karabekir

Bu geceki münakaşa nihayet buldu. 20 Eylül'de imza meselesi hakkındaki cevap geldi. Aynen şudur:

Sivas:
19/9/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: Muhterem kardeşim;

Derin bir samimiyete müstenit olduğuna asla şüphe etmediğim kanaatinizi açık bir lisan-ı uhuvvetle bildirmiş olmanız revâbıt-ı uhuvvetimizin tarsînine ve kalbî memnuniyetin tecellisine bâdi olmuştur. Tasavvur buyurulan mehâziri tamamen takdir ediyorum. 10/9/1335'te resen hükûmete vuku bulmuş bir tebliğim yoktur. Yalnız telgrafhanede bulunduğum bir sırada bi't-tesadüf Dahiliye Nazırı Adil Bey'le makina başında karşı karşıya geliverdik. Onun Sivas Valisi Reşit Paşa'ya verdiği manasız

Levent Şahverdi Arşivi

cevaplara karşı bendeniz sırf şahsî olmak üzere mûmâileyhin şahsına hitaben malûmunuz olan biraz sertçe ihtaratta bulundum. Bu âdeta bir muhavere şeklinde cari olmuştur. Bundan başka gerek hükûmete ve gerek zât-ı şâhâneye ve gerek ecânibe vukubulan müracaatlarda ale'l-ıtlâk kongre heyeti veya Heyet-i Temsiliye ifadesi imza makamına kaim olmuştur. Yalnız Amerika Senatosuna yazılan ve malûmunuz olan bir mektuba kongre kararıyla beş kişi vaz'-ı imza etmiştir ki bu meyanda bendenizin de imzam vardır. Dahilî olan alenî muhaberata gelince bunda da Heyet-i Temsiliye ibaresini imza makamında kullanmakta idik. Ancak bunun bazı taraflarca su-i tesir ve adem-i emniyeti mucip olduğu görüldü. Filhakika böyle umumî bir tabirin delâlet eylediği şahsiyetler ve kuvvet gizli kalıyor. Ortada mes'ul kimdir. Bazı taraflardan bilhassa Kastamonu, Ankara, Malatya, Niğde, Canik gibi yerlerden doğrudan doğruya şahsen makina başına çağırılmaya başlandım. Adetâ Heyet-i Temsiliye unvanı altında gizlenen şahıslarla müşâreket-i şahsiyem olup olmadığına dair bir tereddüt emaresi his olundu. Hattâ Trabzon'dan Servet Bey de Heyet-i Temsiliye imzalı tebligatı su-i telakki ve heyet-i mezkûrenin keyfiyet ve kemiyeti hakkında birçok yanlış mütalaalardan sonra şahsen bendenizi makina başına çağırdı. Görüşüldükten sonra bütün münakaşa (L H) cür'etinin imzanın Heyet-i Temsiliye olarak mevhum bir şahsiyet ifade eder tarzda vaz'edilmiş olduğunu söyleyen işte bu esbabdan nâşi bu imza meselesi iş'ar-ı biraderîlerinden evvel Heyet-i Temsiliye'de mevzu-ı müzakere olmuştu. Heyet-i Temsiliye'nin hafi bir komite heyet-i icraiyesi olmayıp hükûmetin müsaade-i resmiyesini almış kanunî, meşru bir .... mümessillerinden mürekkep bulunması cihetiyle kanun-ı mahsusa tevfikan mukarrerat ve tebligatın bir şahs-ı mes'ul tarafından imzalanması usulü zarurî görülmüş ve Heyet-i Temsiliyenin tebligat ve neşriyatına umumî ve mevhum bir nam izafesi suretiyle düşeceği gayr-i kanunî şeklinden dolayı hâsıl olarak mahzurlu ve cereyan-ı millî aleyhdarlarının esasen yapmakta oldukları propagandalara imza bulunmak yüzünden ilâve edebilecekleri zarardan pek fazla görüldü. Ve bi'n-netice müttefikan vaz'-ı imza usulü taht-ı karara alındı. Bu karara rağmen bu defa vuku bulan ihtar-ı biraderîleri üzerine mes'elenin bir kerre de mevki-i tezekküre vaz'ını Heyet-i Temsiliye'ye teklif ettim. Evvelce dermeyan edilmiş olan esbâb ve mütalaata binaen aynı suretle yazılması belki Heyet-i Temsiliye kararıyla olduğu tasrih edilmek üzere yazılmasına müttefikan karar verdiler. Şahsım mevzubahis olmak itibarıyla bu müzakerede bîtaraf kalmayı münasip gördüm. Prensip olarak bir zatın imza etmesi kabul edildikten sonra benim yerime diğer bir zatın imza etmesi mevzubahis oldu. Bu noktada heyetin dermeyan eylediği mehâzir şunlardır:

Bütün cihan benim bu işin içinde bulunduğumu bilir. Bugün diğer bir zatın imzası ile tebligata başlanınca ve benim ismimin ortadan kalkmasıyla ya aramızda bir nifak ve iftirak olduğuna hükmolunacak veyahut herhangi bir zat imza eylediği halde benim ortaya çıkmaktan müctenib gayr-i meşru bir vaziyette olduğuma, binaenaleyh harekâtın gayr-i meşru

Levent Şahverdi Arşivi

olduğu zehabına düşülecektir. Bundan sarf-ı nazarla heyet-i umumiyeye itimad ve emniyet-bahş olacak diğer bir arkadaşımız imzasıyla ortaya çıkınca bugün benim hakkımda vârid olan mehâzir aynen o arkadaşımızın da hakkında vârid olacaktır. O halde onun da çekilip diğer birinin vaz'-ı imzaya başlaması gibi bi'n-netice bizim için eser-i zaaf teşkil edecek olan bir silsile takip etmek lâzımdır. Bilmem bu ciheti ne dereceye kadar tasvib buyurursunuz. Filhakika bendenizin şahsım işin mebde'inde hedef-i taarruz gibi tasavvur edilmişti. Fakat gerek dahilen ve gerek haricen muhtemel olan taarruzlar vâki olmuş elhamdülillah kâmilen maksadımız lehine neticelenmiştir. Hükûmet-i merkeziye ve bedhâhân her teşebbüsünde makhur olmuştur. Ecânibe gelince Amerikalılar, Fransızlar ve hattâ İngilizlerle pek ciddî temas hâsıl olmuş ve bunların Sivas'a kadar gelen sahib-i salâhiyet memurîni lehimizde bizimle hüsn-i münasebata girişmişlerdir. Bizim de dahil olduğumuz Kuva-yı Milliye'nin bir iki kişinin eser-i tahrikâtı olmayıp tamamen millî ve umumî bir şekil ve mahiyette olduğu ıttılaımız dahilinde bâ-rapor murahhaslarına bildirmişlerdir. Bir de bu gibi harekâtta az çok ön ayak olanlar hakkında memleketimizde malûm olan ahlâksızlık icabı bazı kirli vicdanlı insanların kilükalinin önüne geçmek mümkün değildir. Bu halet-i hasise her millette de aynıdır, Bu gibi mahzurlara karşı burada düşünülen yegâne çare bizim sarsılmaz bir tesanüd ve samimiyetle maksad-ı mübeccelemize yürümekte bir an tereddüt göstermemekliğimizdir. Bendeniz menafi-i umumiyeye ait ve şâmil olan ef'al ve harekâtımızda zati içtihadımla değil umum rüfeka-yı kiramımın vicdanî ve samimî birliği ile hareketi tercih ettiğim zât-ı biraderîlerince müsellemdir. Maahaza bu hususta başkaca vârit olacak mütalaa-i biraderilerinin iş'arına intizar eder ve kemâl-i hürmet ve samimiyetle gözlerinizden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

18'de yazılmış Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzalı bir şifrede "İzzet ve Servet Beylerin mütalaat-ı hodserânedir. Bu iki zat menafi-i âdiyelerini herşeye tercih ediyor. Bunların tekâsül ve tesâmühleri yüzünden Trabzon vilâyeti teşkilâtı, Vilâyât-ı Şarkiye'nin en fakiri kaldı. Trabzon vilâyetini serian bir şekle sokmak için Halit Bey'in memur edilmesini muvafık gibi mütalaa kılıyoruz" deniyor. Ben buna cevaben: "Halit Bey mizacı iktizası ihdas eylemesi muhtemel vaziyetlerin bu nazik zamanda belki ıslahı mümkün olamaz. Haberim olmadan Halit Bey herhangi teşebbüs için maruzatta bulunursa tervic buyurulmasın."

20 Eylül'de İzzet ve Servet Beylerden mevki kumandanı şifresiyle şunu aldım:

Levent Şahverdi Arşivi

Trabzon:
18-19/9/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: 16/9/1335

1 — Sivas Kongresi'nin mukarrerat ve nizamnamemizi tebliğe memur olmak üzere Heyet-i Temsiliye'den üç zatın kongrece tahdiden taht-ı karara alınmış ve bilâhare Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle Rauf ve Bekir Sami Beylerin bu vazifeyi ifâ buyurmaları kararlaştırıldığına mebni ne Raif Efendi'nin de ve ne de bilâhare beraber bulunan Hacı Fevzi Efendi'nin ve bittabi Sivas'a davet olunan bizlerin Sivas Kongresi'nde bulunmaklığımız karar-ı müttehide münafi olurdu.

2 — Miralay Refet Bey'le Süleyman Bey'e gelince yalnız iki isim hakkında beyanı mütalaa etmek bu zevatın evsaf ve şahsiyetleri hakkında velev hülâseten olsun malûmat edinmeden keyfe mâyeşâ birini tercih eylemek doğru olamazdı.

3 — Bundan başka Sivas Kongresi'nde nizamnamemizin sekizinci maddesine istinad edilmeyerek daha altı zatın Heyet-i Temsiliye meyanına alınması nizamname encümeni azasından bulunan ve mevâdd-ı mezkûrun ne esasa mebni vaz' edildiğini tamamıyla müdrik olanlar için kat'iyyen şâyân-ı kabul olamaz.

4 — Bu gibi tafsilât ile zât-ı devletlerinin pek tabii olarak iştigal buyurmamış olmaları meşagil-i mühimme-i devlet arasında maatteessüf fazla tasdii mucip oluyor. İttihaz-ı fırsat edebilirsek maruzât-ı şifahiye ile bütün hakayiki arza muvaffak olacağımızı ümit ve kemâl-i hürmet ve tazimatımızı hakk-ı âcizanemizde izhar buyurulan iltifat ve teveccühatın medyûn-ı şükranı olduğumuza terdifen arz eyleriz.

Mevki Kumandanı Ali Rıza
İzzet Servet

Münakaşatı bırakarak vahdet göstermeleri ve mübeyenet-i efkâr izale edilinceye kadar benim vasıtamla muhabere etmeleri için kendilerine şunu yazdım:

Erzurum
20/9/1335

Trabzon Mevki Kumandanı Ali Rıza Bey'e
3. Fırka Kumandanlığına

İzzet, Servet ve Zeki Beylere:

Amerikalı General Harbord heyetinin mah-ı halin yirmi beşiyle otuzu arasında Erzurum'a gelmeleri ve benim bu heyeti Erzurum'da istikbal ve kabul etmekliğim lüzumu dolayısıyla Ardasa'da görüşmekliğimiz bir kaç gün teehhür edecektir. Bunun için şimdilik bazı mühim müstahberatı yazacak ve bi'n-netice bir ricada bulunacağım.

Levent Şahverdi Arşivi

1 — İstanbul'dan Ankara tarikiyle alınan bir haberde kabine azasından bazı zevatın istifa ettiği ve kabinenin de bir beyanname neşriyle istifa edeceği bildiriliyor.

2 — Bundan birkaç gün evvel Amerika murahhası Amiral Bristol hükûmete bir muhtıra vermiş ve bunda dahil-i memlekette bir Ermeni kıtâli olursa Amerika'nın Türkiye'yi gayr-i reşit bir millet add ile Wilson prensiplerinin on ikinci maddesini tatbik edemeyeceğini bildirmiştir. Buna karşı konferans reisi sıfatıyla olacak Clemancau konferansın Türkiye'ye on ikinci maddeye tevfikan muamele etmediğini ve Amerika'nın yalnız başına bu maddeyi nazar-ı dikkate alamıyacağını itiraz kabilinden bildirmişse de Amerika murahhaslarının verdikleri cevapta Amerika'nın konferans namına değil Amerika namına hareket ettiğini ve prensiplerinin sahibi olmak itibarıyla on ikinci maddenin tatbikini taahhüt etmiş olduğunu ve Türkiye'deki kıtâllerin önü alınabilirse sulh konferansındaki murahhasları vasıtasıyla on ikinci maddeyi müdafaa edeceğini bildirmiştir. Ehemmiyeti derkâr olan bu muhaberat-ı siyasiyede iki esası tahlil edeceğim: Birisi ortada ne bir Ermeni kıtâli ne böyle bir ihtimâl ne de Ermeni olmadığı halde Amerikalıların böyle bir nota vermeleridir. Zann-ı galibe göre bu nota şöyle tefsir edilebilir. Dersaadet'teki İngiliz Muhipler Cemiyeti namıyla kurdukları bir dolapla bizi bir müstemleke haline koymak isteyen İngilizler malûm olan Sivas baskınını hükûmet vesatetiyle hazırladılar ve aynı zamanda Amerikalıları bir Ermeni kıtâli olacağı hakkında haberdar ettiler. İngilizlerin düşündükleri: Ali Galip birkaç yüz Kürtle Sivas'a gelecek, bir mukabele görecek bu meyanda Sivas'ta veya havalisinde Kürt kıyafetine girmiş Ermeniler tarafından beş on tane de Ermeni öldürülecek bu defa Anadolu'yu gezmekte olan Harbord heyetine ve Amerika efkâr-ı umumiyesine Ermenilerin katliamı şeklinde gösterilecek ve müdahale ve işgale yol açacaklardı. Cenab-ı Allah bu millete acıdığı içindir ki neticesi itibarıyla bu kadar mühlik plan vaktiyle keşfedildi ve inayet-i hakla akim bırakıldı. Diğer esas ise Amerikalıların on ikinci maddenin tatbikini deruhde etmeleridir. Bu da hiç şüphe yok ki Anadolu'nun gösterdiği bir azm-i millî ve vahdet-i iradeye istinad etmiştir.

3 — Samsun'daki İngiliz mümessili Merzifon'daki İngiliz müfrezesinin çekilmesi efkâr-ı umumiyeyi memnun edip edemeyeceğini kongreden sormuş. Kongre de memnun kalacağı cevabını vermiştir. Hiçbir sebep yokken bu vak'a dahi vahdet-i milliyeye karşı gösterilmesi zaruri olan hürmeti tamamen ifade eyliyor.

4 — Kongre ile görüşmek üzere bir Fransız zabiti geliyormuş. Bu zabiti istikbal için bir zat Kayseri'ye gönderilmiş. Bu gece (19/20 Eylül 1335) vukubulan mükâlemeleri hakkında kongreye mevrûd cevap neticenin tamamen lehimizde olduğunu tebşir etmiştir.

5 — İngilizler bu vahdet-i milliyeyi kırmak için son gayretleriyle çalışıyorlar. Bu meyanda Konya valisi Cemal Bey'e iki yüz bin, Dahiliye Nazırı Adil Bey'e yüz elli bin, Ankara valisi Muhittin Paşa'ya daha ziyade bir meblâğ tevzi ve İstanbul'da İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin polisler

Levent Şahverdi Arşivi

refakatıyla aza kaydettikleri mevsuken anlaşıldı. Trabzon'un muhit-i sâfından kat'iyyen şüphe etmemekle beraber bu entrikalara karşı İzzet, Servet ve Zeki Beyler gibi rüfeka-yı hamiyetimizin Trabzon muhitini nasıl bir kuvvet ve şiddetle gözetmeleri ve ittihad-ı millinin kırılmaz bir metanette olduğunu göstermenin ne kadar lüzumlu olduğunu elbette takdir buyururlar.

6 — İşte bâlâdaki izahat vaziyet-i hazıranın ne kadar mühim ve sükûn ve ittihada ne kadar muhtaç olduğunu tamamen göstermektedir. Kabinenin düşeceği şu sırada Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesinin vahdet-i milliyemiz karşısında hürmetkâr bulunduğu ve inşallah bu azim ve vahdet sayesinde lehimize karar vereceği şu mühim günlerde Trabzon heyetiyle kongre arasında tahaddüs eden ve kabil-i telif gördüğüm bir ihtilâf-ı kanaatten ibaret olan vaziyetin derhal ıslahı selâmet-i vatan namına ne kadar mühim ve elzem olduğunu bahse lüzum görmem. Ben kongreyi dahi aynen bildirdiğim kanaatlerimi İzzet, Servet ve Zeki Beylere de yazmıştım. Kongrenin tekâlif ve mukarrerat-ı ahîresinde gördüğüm hatalı veya müfrit cihetleri kongre ile anlaşıp halletmek üzereyim. Binaenaleyh İzzet, Servet ve Zeki Beylerin vahdeti muhil bir şekil göstermemek için şifahen görüşülüp bu mübâyenet-i efkâr izale edilinceye kadar kongre ile vuku bulacak muhaberelerinin vesatetimle icrasını ve pek mazbut şiâr-ı vatanperveri icabatınca bilhassa bu aralık Trabzon muhitinde yar u ağyâra karşı vahdet-i milliyemizi daha kuvvetli bir şekilde göstermenizi rica ile cümleye arz-ı samimiyet eylerim.

Kâzım Karabekir

20 Eylül'de o kadar çok muhabere oldu ki Mustafa Kemal Paşa ile makina başında yarı kalan muhaveremize vakit kalmadı, yarına bıraktık. Muhaberelerin mühimlerini dercediyorum: Sadrazam Ferit Paşa'dan Trabzon Valisi Galip Bey'e bir telgrafla bir şifre gelmiş. Mevki kumandanı bunları bana bildirdi. Valiye verilmemesini yazdım. Telgraf Anadolu'daki ahvâlden şikâyet, şifre de Samsun ve Trabzon tarikiyle memleketimize Bolşevikler girdiği hakkında. Her ikisi de mel'unâne propaganda. Hükûmetin hâlâ ne gibi melânetlerle mevkiinde durmaya çalıştığını gösterdiğinden aynen derc ediyorum.

Pangaltı
19/9/1335

Trabzon Valisi Galip Bey'e

Gayet müstaceldir:

Meâli lâyıkıyla tefhim edilemeyen telgrafname-i âlileri tevarüd eyledi. Anadolu'da serzede-i zuhur teşkilât İzmir'in istilâsıyla onu takiben Yunanlılar tarafından ika edilen mezâlim-i vahşiyane Vilâyât-ı Şarkiye hakkında bedhâhânın an kasdin işaa eylediği havadisin inzimamından husule gelip fakat bazı menfaat-cûyân bu felâket-i milliyeden istifade kay-

Levent Şahverdi Arşivi

dına düşmüş olduğundan Devlet-i Osmaniyenin bir cüz'-i gayr-i münfekki olan İzmir'in istilâsı ve fecayi-i malûme hükûmet-i seniyyeyi ne derece dilhun etti ise Anadolu ahvâli de o derece dûçâr-ı teessüf etmektedir. Devlet-i Osmaniye mukaddemâ akdedilmiş olan bir mütarekename hükmünce terk-i silâh etmiş ve orduları terhis edilmiş olduğundan bugün elinde siyasetten başka bir silâh-ı müdafaa bulunmamaktadır. Dört aydan beri İzmir hâdisesi hakkındaki teşebbüsât-ı mütevaliye bi-inayetillahi teâlâ makrun-ı muvafakiyet olarak düvel-i İtilâfiye tarafından oraya yirmi gün mukaddem bir heyet-i tahkikiye gönderilmiş olduğu ve lehimizde zuhuru muhakkak olan netice delâletiyle eyalet-i Osmaniye'yi Yunanlıların tahliyesi kaviyyen ümit edilmekte bulunduğu halde Anadolu hâdisesi bu netâyic-i harbiyeyi imha edebilir. Yine hükûmet-i seniyyenin himemât-ı mütevaliyesi neticesi olarak Paris Kongresi'nde yakında Osmanlı murahhaslarının da davet edilmesi Avrupa matbuatının mütarekeden beri hakkımızdaki şedit lisanının kabul-i itidal olması ve düvel-i muazzama ricâl-i siyasiyesinin zaaf-ı hale ve Türk milletinin masumiyetine kail olmağa başlamasından husule gelen hüsn-i nasfet ve adalet sebebiyle bu defa daha muvafık bir vaziyette sulh akdi muhtemel iken iğtişâş-ı hazır bu cihetten dahi mülkün ilelebed mağduriyetini intâc edebilir ve yakında konferansa davetimiz mevzubahis iken dûçâr-ı inhilâl olarak bütün âlem-i medeniyet ve insaniyet karşısında kazanmaktan ümitvâr olduğumuz dava-yı muazzamı tehlikeye ilka ihtimalini binaen zât-ı valâları gibi kâr-âşinâ ve eba an ceddin bu devletin bende-i nedim-vecdi olanlara lâyık hareket, kemâl-i metanet ve şecaatle hakikat-i hâli herkese anlatarak erbâb-ı gafleti kanun dairesine ircaa ve kuvve-i teşriiyenin intihab ve ictimaına kadar hiçbir kimsenin namına beyan ve mütalaa hakkını hâiz olmadığı millet-i mağdûre-i Osmaniye hakkında bazı erbâb-ı gafletin bu nevi serkeşâne muamelelerine dereceten vahim olacağını ifhama delâlet ve bezl-i himmet edilmiş olduğu beyanıyla terkim-i cevâbnâmeye mübaderet kılındı.

Damat Ferit

Trabzon Valisi Galip Bey'e

Hariciye Nezaretine tevarüd eden haberlere nazaran bir takım Bolşevikin sevahil-i Osmaniyeye geçerek Samsun ve Trabzon tarikiyle Anadolu'ya dahil oldukları anlaşılmaktadır. Harekette bulunduk, içtimai min duhul ve dahil-i mülkte Bolşevizm usulünün intişar ve tevessüünün men'i hakkında ne gibi tedbir ittihaz edilmiş olduğunun izah ve iş'arı. 19/9/1335

Damat Ferit

Valinin İngiliz teliyle Sadarete yazdığı ve bu cevapları aldığı anlaşılıyor. Vali telgraf ve şifrelerin verilmemesinden muğber olarak bugün (20 Eylül) eşraf-ı memleket, Belediye Reisi ve erkân-ı hükûmetten bir kaç zatı evine davet ediyor ve diyor ki: "Sadaretten gelen telgraf ve şifreler verilmiyor. İki

Levent Şahverdi Arşivi

kuvvet arasında idame-i memuriyet kabil değildir." Muhaberata müsaade edilmesi için kumandan Paşa'ya müracaat edelim kararını veriyorlar. Mevki kumandanı kendilerine diyor ki: Güzergâhta 3. ve 20. Kolordular da vardır Paşa'ya müracaat edeceğinize zât-ı şâhâneye yazın. Fakat halk ısrarla makine başına gelerek bana şu telgrafı yazıyorlar:

Trabzon
20/9/133

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Paşa hazretleri:

Muhaberat-ı resmiyenin adem-i icrası ehemmiyet-i mevkiiyesi malûm olan memleketimizin menafi ve siyasetiyle kabil-i telif olmadığını telakki buyurursanız muhaberât-ı resmiyenin kemâkân icrasına müsaade buyurulması ve diğer kolordu kumandanlarına da bu bâbda istitâfımızın tervic emrinde delâelet buyurmanızı selâmet-i memleket namına bilhassa istirham eyleriz.

Eşraftan Hacı Salihzade Server
Eşraftan Barutçuzade Ahmet
Eşraftan Eyüpzade İzzet
Ulemadan Hatipzade Emin
Müftü Mahir
Hacı Ahmetzade Hafız Mahmut
Eşraftan Alaybeyzade Faik
Züheyrzade Zühtü

Ekserisi Müdafaa-i Hukuk merkezini teşkil eden heyete şu cevabı yazdırdım:

Erzurum
20/9/1335

Trabzon Heyet-i Muhteremesine

C: Muhaberat-ı resmiyenin münkati bulundurulması hususunu Umum Anadolu ahalisi, Vilâyetler ve Kolordular müttefikan taht-ı karara almıştır. Çünkü cihet-i mülkiye ve askeriyenin mercileri olan Dahiliye ve Harbiye Nazırları Vilâyât-ı Şarkiyeyi tâ kalbgâhından vurmak isteyen iki hain-i din ve vatandır. Sadrazam ise bu adamları kabinesinde tutmakla aynı ihanette tamamen müşterektir. Binaenaleyh bu gibi hainlerle kat'-ı münasebet şer'an, kanunen ve aklen her namuslu vatan evlâdı için farz olmuştur. Bu adamların din, vatan ve milliyetlerine zerre kadar rahm ü şefkatleri ve kalplerinde hamiyetten cüz'î bir eser olsa idi mütevekkilâne ve hainane bir siyasetin kurbanı olan İzmir'in namusu ve hayatı düşman çizmeleri altında

Levent Şahverdi Arşivi

inlerken vahşi bir istilâdan henüz kurtulan Şark vilâyetlerimizi müthiş bir planla bu bedbaht kısm-ı vatanın âkıbet-i feciasına uğratmak denaetini irtikâptan haya ederlerdi. Halbuki bu dinsizler bu zavallı millete acımaktan pek uzaktırlar. Vatan ve milletin inkisam ve imhası karşısında en evvel feryad-ı hamasetlerini ilâ edeceklerini ve bu uğurda bütün mevcudiyetlerini ilk safta fedaya hazır olduklarını yakinen bildiğim Trabzon halkının hükûmet-i hazıranın irtikâp eylediği müthiş ve iğrenç denaeti henüz lâyıkıyla kavramadığını görmekle ve din ve vatanını düşman parasına satmış bir zümre-i ihanetin orada vâsi mikyasta zehir saçmakta olduğunu anlamakla cidden müteellimim. Bugün Anadolu'nun her yerde ulema, eşraf ve her ferd-i milletle sevgili padişahı arasına giren ve şevketmeabımızın itimad-ı hümâyûnlarını millet zararına suiistimal eden bu kabinenin derhal işten çekilmesini ve yerlerine itimad-ı hümâyûna lâyık ve hukuk-ı milliyeyi temine kadir erbâb-ı namus ve hamiyetin getirilmesini halife-i muazzamından istirham ederken Trabzon ahali-i muhteremesinin de kendi felâketlerini ihzara çalışan zümre-i edani ile temasa değil belki şevketmeab efendimize hakikaten ve feryatlarının ismına çalışmaları selâmet-i vatan ve millet namına elzemdir. Dahili ve harici düşmanlarımızın kurdukları ima planı pek müthiştir. Hükûmetin bazı ricalinin de azim servetler mukabilinde bu planı teshil ettikleri tamamıyla anlaşılmıştır. Bunu kıracak ancak ve ancak milletin azim ve iradesidir. Yanlış bir adım müebbeden kan ağlatır. İzmir son dakikasına kadar millî kuvvetini izhar yerine menafi ve siyasetini temin edeceği zannına kapılarak bugün Yunan servetine gark olan bir vali ile âciz ve deni bir hükûmetin muhaberât-ı resmiyesini idame etmekle batmış ve mahvolmuştur. Fetebiru.

Kâzım Karabekir

Vahideddin'in Beyannamesi

Gece onbuçuk olmuştu. Cevabım heyet üzerinde ve bekleyen halk üzerinde pek iyi bir tesir yapmış. Padişaha dediğim tarzda müracaata karar verdiklerini bildirdiler.

Makina başında padişaha yazılacak hususatı müzakere ve münakaşa ederken Samsun'dan padişahın âtideki beyannamesi verilmeye başlar.[71]

Beyanname-i Hümâyûn

Bugünlerde Anadolu'da serzede-i zuhur olan ahvâl ve harekâtın safahatı mahallerinden vürûd eden telgrafnamelerden vâsıl-ı sem'-i ittılaımız olmuştur. Bu hal-i esef-iştimal İzmir işgali ile onu takip eden vekayi-i fecianın ve Anadolu Vilâyât-ı Şarkiyesi mukarrerâtı hakkında işaa edilen rivâyâtın efkâr-ı ahalide hasıl ettiği teessürat neticesi olup vukuat ve şayi-

71 Bu beyanname 9 Teşrinievvel'de yani Ferit Paşa kabinesinin sukutundan bir hafta sonra da posta ile geldi. 22'de Harbiye Nazırı Süleyman Şefik imzasıyla.

Levent Şahverdi Arşivi

at-ı mezkûreden bilcümle efrâd-ı ahalimizle beraber kalbimizde husule gelen teessürat pek âmik ve hukuk-ı devlet ve milletin sıyaneti emrinde sarf-ı mahasal-ı gayret etmek cümlemiz için pek tabii ise de şu ân-ı mühimde hükûmet ve millete terettüp eden vazife, teşebbüsat-ı makule-i siyasiyeye ve ittihaz-ı ârâ-yı umumiye ile muhafaza-i hukuka çalışmaktan ibarettir. Hükûmetimizin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir fecayii Avrupa düvel ve milel-i mütemeddinesinin nazar-ı dikkat ve meveddetini celp ile mahalline bir heyet-i mahsusa izam ve bî-tarafane tahkikata ibtidar olunarak enzâr-ı medeniyette hakkımız tezahür etmekte bulunduğu ve Anadolu Vilâyât-ı Şarkiyesine dair olan rivâyât ve şâyiâta karşı da hükûmetçe her türlü teşebbüsattan hali kalınmayıp zaten vahdet-i milliyemizi ihlâl edecek hiçbir karar ve tedbir olmadığı halde dahil-i memâlikte asayiş ve inzibatı sektedâr ve nüfûz-ı hükûmeti haleldar eyleyecek her gûnâ harekât ve efrâd-ı millet beyninde tefrika ve şikakı müeddi olacak her türlü teşebbüsat devletimizin menafi-i esasiye ve hayatiyesiyle kabil-i telif değildir. Bazı kimseler tarafından memleketin vaziyet-i hakikiyesi tebdil ve gûya ahali ile hükûmet arasında muhalefet vücudu ilân edilerek hakkımızda Avrupa efkâr-ı umumiyesinin tağlit kılınması menafi-i âliye-i memleketi külliyen rahnedâr edebileceği gibi bi'l-vücuh şâyân-ı teessüf olan bu hal şerâit-i kanuniye dairesinde bir an evvel icrasını arzu eylediğimiz intihabatı da dûçâr-ı teehhür ederek sulhün takarrüb etmekte bulunduğu bir sırada vücûdu lâbüd olan heyet-i meb'usanın da ictimaını ta'vik ve bu yüzden hükûmetin müşkilâtını tezyid eyleyecektir. Bugün umum efrâd-ı milletimden intizarım hal ve mevkiin nezaketini bi't-takdir muhafaza-i sükûn ve itidal ve ahkâm-ı kavanine ve evamir-i hükûmete temami-i ittiba ile memleketin intizam ve asayişini muhil harekâttan ictinâb eylemek ve bu suretle kariben sulh müzakeresine davet olunacak Osmanlı murahhasları konferans muvacehesinde milletle hem-ahenk olarak isbat-ı mevcudiyet edebilmekti. Altı buçuk asırdan beri Avrupa muvazenesinde bir âmil-i mühim olan devletimizin vahdet ve tamamiyetini ve millet-i Osmaniyenin vaz' u haysiyetini temin edecek bir sulha kariben nailiyetimizi eltaf-ı sübhaniyeden ümit etmekteyim. Düvel-i muazzamanın hissiyat-ı nasfetkâraneleri ve hakikate gittikçe nüfûz etmekte olan Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesinin itidalperverliği de bu ümidimi tevsik eylemektedir.

Hükûmetin her türlü müşkilât-ı dahiliyeden masun kalarak takviyesi ve memleketimizin her tarafında ahkâm-ı kavanine harfiyyen riayetle sunûf-ı tebaamızın mahfuziyet-i hukuku ehass-ı âmâlimiz olup heyet-i hükûmetimizin de bu bâbdaki âmâl-i hümâyûnumuzu tamamıyla rehber-i hareket ittihaz edeceğine eminim. Şu efkâr ve âmâl-i halisanemizin memalikimizin her cihetine neşr ü tamimiyle sadakat ve hamiyetlerinden mutmain olduğum bilcümle efrâd-ı milletimin sem'-i ittılaına isalini irade ederim.

24 Zilhicce 1337 – 20 Eylül 1335 Mehmet Vahideddin

Levent Şahverdi Arşivi

21 Eylül'e geçmiştik. Beyannameyi herkes okumuş. Hâlâ padişahı işten aberdar etmeyen İstanbul hükûmeti, halka da yol vermiyordu. Anadolu'dan azılan telgraflara ve hususiyle kolorduların müşterek telgrafnamelerine adişah beyannamesiyle cevap veriyorlardı. Mevki kumandanı tarafından rabzon valisi hakkındaki şu mühim tahkikattan bugün haberdar oldum: Vali Galip Bey Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'ya müteveffa familyandan nâşi münasebeti vardır. Amerikalı miralay refakatindeki nazırın oğlu urgut valinin hanesinde kalmaktadır. Kabinenin terk-i mevki edeceğine ek az ihtimâl veriyor; icab ederse mevkilerini muhafaza için ecnebilere ahi dehalet eyleyebilecek tıynette olduklarını söylüyor. Muhaberat kat' edilden beri telgrafla muhabere etmemiştir. Seferberlik ve harp senelerinde a'zul kalarak zaruret çektiğinden iki tarafı idareye çalışıyor."

Valinin İstanbul ile sıkı irtibatta bulunduğu ve zaten Erzurum Kongresi ararlarına tearuz eden Sivas Kongresi'nin bazı kararlarından dolayı lâzımı dar müteessir bulunan Müdafaa-i Hukuku ve halkı büsbütün tahrik ettiğie şüphe kalmadı. Daha ziyade o muhitte kalması pek zararlı idi. Binaenaleyh dit bir muameleye hak kazanmıştı. Tahte'l-hıfz dahile alınmasına karar rdim. Esasen Gümüşhane'ye devre gelecek ve benimle görüşmek için bekyecekti. Ardasa'ya vürûdunda tevkif ve bir otomobil ile Erzurum'a sevki in Halit Bey'e bugün (21 Eylül'de) şifre ile emir verdim. Heyet-i Temsiliye'ye bu kararımı bildirdim. Ancak cihet-i askeriye valileri tevkif ediyor şayi, dahil ve haric için, çirkin olduğundan emrin Heyet-i Temsiliye'den icab lenlere verildiğini ve cihet-i askeriyeye mümanaat edilmemesi tarzında na bir tebliğde bulunmalarını teklif ettim. Kararımı muvafık bulduklarını, zu ettiğim tarzda bir emirle bildirdiler. (Bu tebliğ Galip Bey'in tevkif olunğu 24 Eylül'de gelmiştir.) Bu bâbda Halit Bey'e verdiğim emir de tevkifin ker üniformasıyla yapılmaması ve Ardasa'da teşkilât-ı milliye yapıyor şekli sterilmesi idi. Halit Bey şu cevabı yazıyor: "21/9/1335 tarih ve 1525 numalı zata mahsus şifrede emir buyurulan hususat Ardasa'da Teşkilât-ı Milliye evcut olmakla beraber, ahali vasıtasıyla icrası şimdilik mümkün değildir. eçenlerde Ardasa'dan geçen Fevzi Paşa heyetiyle görüştürmek ve maksadmilliyi bildirmek üzere ihzar edilen Ardasa Müdafaa-i Milliye Cemiyeti aları söz vermişken, tam heyet geleceği zamanda bilâ-sebep korkularından ğılmış ve yerlerine tebdil-i câme ettirilmiş zabitân tayin edilmek mecburiti hâsıl olmuştu. Ortada böyle bir misal var iken ahali vasıtasıyla yapmak uvâfık olmayacaktır. Onun için tebdil-i kıyâfet ettirilmiş zabit ve efrad sıtasıyla işbu emrin suhuletle tatbik edileceğini ve bu bâbda merak buyulmamasını arz eylerim."[72] Bu tevkif emrini Halit Bey'e vermekle beraber 9. ka kumandanı Miralay Rüştü Bey'i, Erkân-ı Harbi Fahri Bey'le Trabzon'a mur ettim. Bunlar şimdiye kadarki bütün mukarrerat ve muhaberatı ve kın vaziyetini yakından görmüşler, vaziyeti iyi kavramışlardı. Rüştü Bey bzon'a valinin Ardasa'da birleşecek vechile hareketini tanzim edecek valiye tarafımdan Erzurum'a gelmesini müş'ir bir davetiye verecekti.

[72] Halit Bey neye merak ettiğimi anlamış, fakat söz vermesine rağmen yapmıştır. Bizzat kendisi üniformasıyla rovelverini çekerek valiyi kamyona koymuş göndermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu suretle gelirse Ardasa'da tevkif muamelesine de lüzum kalmayacaktır. Gelmezse Halit Bey kendisini Kuva-yı Milliye tarafından yapılıyor hissini verecek tarzda tahte'l-hıfz gönderecektir. (Erzurum'a gelmesi mümkün olmadığını söylediğinden tahte'l-hıfz kamyonla gönderilmiştir.) Rüştü Bey icab ederse 3. Fırka kumandanlığını deruhde edecek, karargâhını Trabzon'a nakledecektir. İcab edenleri irşad edecek ve bana pek merbut bulunan Müdafaa-i Hukuk heyetine Sivas'la münakaşa etmemelerini, benim aynı meseleler hakkında lâzımı gibi münakaşada bulunacağımı bildirecektir. Ben Erzurum'u şifahen, Trabzon'u da muhtelif vasıtalarla teskine uğraşırken Sivas'tan birkaç imzalı şu açık telgrafı aldım:

Sivas:
20/9/1335

Kâzım Paşa Hazretlerine, Miralay Kâzım ve İbrahim Tali' Beyefendilere

İmza vaz'ı, vesaik neşri ve Heyet-i Temsiliye'nin bugünkü şekli üzerine son günlerde tahaddüs eden ve esas itibarıyla bir hedefe teveccüh eyleyen münakaşatın maatteessüf gittikçe hissi bir hale vahdeti umumiyeyi kökünden sarsacak bir vaziyete getirdiğini görmekle şahsen müteellimiz. Binaenaleyh müşterek ve hayatî gayenin şahsî ve hissî gibi kıymetsiz avâmil yüzünden kaybedilmesi ve milletin necât ve saadetine hasr-ı vücud eyleyen cümlemiz için tabiidir ki tevakki olunacak bir esas teşkil eder. İşte bunun içindir ki sırf hususî bir mahiyette fakat bütün safiyet ve meveddetle bu bâbdaki düşüncelerimizi size yazıyoruz. Aynı hisle muhakeme olunacağına şüphe yoktur.

1 — İmza ve vesaik meselesi cereyan-ı millinin ciddiyet ve şümulünü nakisedar etmek gayretinde bulunan İstanbul hükûmeti ve ecnebilerle düşman ırkların tesir-i muzırları karşısında evvelce hissettiğimiz mecburiyet bugün kalmamıştır. Vekayi seyr-i tabiisini sür'atle takip eylemiş ve bütün cihan milletin birliğine, azmine imân getirmiş ve Cenab-ı Allahın inayetiyle bir hüsn-i tesadüf teşkil eden Harput, Kastamonu vekayii Dersaadet hükûmetinin cinayatı münasebât-ı resmiyenin kat'ı ilh... gibi bariz ve kat'î vekayi de bu azim ve iradeyi bir kat daha tebellür ve ilâ eylemiştir. Binaenaleyh şahsiyeti tanınmış hiçbir suretle şaibedar olmamış zevatın ismini gizlemek değil belki milletin içine karıştığını söylemek zamanı tamamen gelmiştir. Bu sebeptendir ki heyet kelimesi ile anonim olarak Cemiyetler Kanununa mugayir muhaberat yaparak mevhum bir şekilde kalmaktansa kanuna riayetle maruf şahısların imza koyması daha doğru ve daha müfiddir. Âmâl ve gaye-i millî hakkında salâhiyettar makamların maruzatının da milletçe icabınca bilinmesinin mahzurlu olması şöyle dursun bugün için faydalı bulunmaktadır. Evvelce verdiğimiz karar vechile fakat bugünkü his ve muhakememizle yalnız Kemal Paşa hatıratının ancak maksad-ı mukaddesin istihsalinden sonra tab' ve eyadi-i millete tevdiini muvafık görmekteyiz. Fakat verilen listedeki vesaik-i mühimmenin bugün oraca bir

Levent Şahverdi Arşivi

broşür olamazsa burada *İrade-i Milliye* ile yaptığımız gibi olsun *Albayrak*'la muntazaman neşri suretiyle efkâr-ı umumiyeye arz ve halkın tenvirini lüzumlu ve faideli addediyoruz. Bu bâbdaki müşterek imzalı telgrafnameleri de Heyet-i Temsiliye tarafından müzakereye vaz'olunmuş ve heyetin de maruzatımızı teyid eylediği görülmüştür.

2 — Heyet-i Temsiliye'nin şekl-i ahîrine gelince; Şarkî Anadolu heyetinin Garbî Anadolu kongresince bel' ve lâğv olunması şöyle dursun, bilakis maruz heyet şâyân-ı şükran ve tebcil bir muvaffakiyetle Garbî Anadolu efkârını tamamen Şarkî Anadolu ile birleştirmiş ve kendi maksad-ı meşruu dahilinde nizamnameyi aynen ve şâmilen kabul ettirmiştir. Binaenaleyh altı mümessil ile takviye olunan Şark heyeti hakikatte bil'akis garp teşkilâtını yed-i idaresine almıştır. Münasebât-ı siyasiye ve tavizât-ı arziye gibi mesail-i mühimme ve mes'ule bittabi nizamname mucibince bu heyetin daire-i salâhiyeti haricinde olduğundan vârid olamaz, heyet olsa olsa nizamnamede musarrah esasatı müdafaa eder ve muztar kalırsa dördüncü maddeye istinad eyler. Gerek kongre hal-i ictimada iken ve gerekse Heyet-i Temsiliye'ce istişarî mahiyette devam eden bugünkü mesaisine hâkim olan yegâne fikir bundan ibarettir. İzahat-ı mesrudeden Şarkî Anadolu'nun başsız kalmadığı da taayyün eder. Gayet samimî olan bu maruzatım da bundan sonraki mesaimiz için nazar-ı dikkate alınmasını rica ve gözlerinizden öper ve arz-ı iştiyak ve hürmet eyleriz. Âmâl-i milliyenin husûl-pezîr olacağı şu mühim devre-i mesaimizde en ufak bir su-i tefehhümün dahi adem-i husulünü Cenab-ı Allahtan dileriz.

Hüsrev Refik Hüseyin Rauf

Pek acı ve doğrudan doğruya bana, gûyâ hissime tebaan yapıyormuşum ibi bir hitaptı. Bunu Kemal Paşa'nın yazdırdığına ve bilhassa pek sevdiğim auf Bey'e müşterek imza ile yazdırdığına kimse şüphe etmedi. Lâzım gelen evabı Rauf Bey'e şöylece verdim:

Erzurum:
21/9/1335

Rauf Beyefendi Hazretlerine

1 — Pek samimane olan telgraf kemâl-i muhabbetle mütalaa edildi. Hepimiz aynı gayenin ve aynı aşkın merbutu olduğumuz cihetle birbirimiz lisanından samimiyetten başka birşey sudûr edemeyeceği tabiidir. Vahdet ve kudret-i müşterekeyi bilhassa mükemmel tutmak hepimiz için fariza-i mutlakadır. İkaz ve irşad ise hepimizin hakkı ve vazifesidir. Sizlerin hatırına gelmeyenler bize teveccüh eder, bizim de hatırımıza gelmeyen olursa size teveccüh eder. Hepimiz birbirimizin hissiyat ve hüviyetini pek açık bildiğimiz cihetle artık buraya şahsî ve hissî hareketten bahsetmek insaf ile nasıl telif buyuruldu?

2 — İmza vaz'ı hakkında Kemal Paşa hazretleri izahat ile tenvir buyur-

Levent Şahverdi Arşivi

dular. Bittabi etrafıyla ve noktası noktasına mütalaa buyurdunuz. Vesaik neşri hakkındaki nokta-i nazarımıza iştirak ediyorsunuz. Şu halde hatırat müstesna olmak üzere diğer vesaik-i resmiye peyderpey neşredilir. Buna daha evvel cevap verilse idi derhal müsaarat olunacaktı.

3 — Heyet-i Temsiliye meselesine gelince: Evvelâ şunu rica edeyim ki bizi ancak telif ve tavassut mevkiinde tasavvur buyurunuz. Burada verilen kararda yapılan nizamnamenin tadil ve tashihi salâhiyeti olmadığı halde hiçbir mütalaa sorulmadan yapılan tadilâttan haberdar olunca gerek Erzurum ve gerekse Trabzon, âcizlerine, bu haksızlıktır diye pek acı şikâyette bulundular. Ve hattâ en mutemet olan Zeki Bey 16 Eylül'de bunu şöyle tasvir etti: "Henüz mürekkebi kurumayan nizamnamemiz bugün parçalanıyor ki bu da âti için başka türlü endişeleri tevlit eder." Zât-ı âli-i biraderânelerinden rica ederim. Âcizleri yerinde olsanız ne yaparsınız? Daha ilk günü rica ettim ki, tadilâta ait kararlar bade'l-istişare yapılsın. Bendeniz akıbeti derpîş ederek bu istirhamda bulunmuştum. Kâzım Bey'e Hüsrev Bey'in yazdığı cevapta ise serzenişkârane telgraf tabiri ile meskût kaldı. Mukarrerat ittihaz edilirken arkadan yürüyecek aksâm-ı millet daima düşünülmelidir. Bendeniz bunu bi'z-zarure Erzurum'da iken şifahen de bir kere arz etmek mecburiyetinde kalmıştım. Efkâr tazyik ile veya emr-i vâkilerle yürütülemez. Şimdiye kadar bu nokta-i nazike etrafında ne zaman gaflet edilmiş ise mutlaka mukabelesini ve cezasını çektik. Asıl şâyân-ı nazar olan da vekayi-i mühimme karşısında hem-fikir iken teferruat-ı umûrla birçoklarını lisana getirmeye ve tehlike-i âzime yerine eşkâle taalluk eden hususata hasr-ı zihin ve dikkate meydan verildi. Erzurum ve Trabzon nizamnamesinin tadil ve tashihine muvafakat etmiyor ve tekiden bendenizi de iz'ac ediyorlar. Bendeniz tekrar meseleyi heyet-i muhteremenize arz ile beraber suret-i hususiyede zât-ı biraderanelerinden, hepimizin kanaat-ı müşterekesi olmak üzere rica ediyorum ki ictihad ve kanaatlere tevafuk etmeyen hususat için ısrar yerine erbâb-ı fikr-i selimden olan bu heyetleri telif ve irza elzemdir. Arz-ı samimiyetle gözlerinden öperim.

4 — "Şunu da arzedeyim ki buradan müşterek imzalar ile çekilmiş telgraf olmadığı gibi böyle mazbutiyeti çığırından çıkaran müşterek imzalara taraftar da değilim. Binenaleyh lede't-tetkik buradaki mukarreratımızın müsveddesi emsali vechile rüfekamız tarafından imzalanmış ve yanı başımızdaki odada çalışan telgraf memuru da o müsvedede gördüğü imzaları vaz' eylemek hatasında bulunmuştur ki zannederim zât-ı âlilerinin de diğer rüfekamız ile beraber imza buyurmalarına sâik olmuştur.

Kâzım Karabekir

Rauf Bey de vaziyeti kavramamış görünüyor. Erzurum Kongresi halktan salâhiyeti tamme almış yetmiş azadan mürekkepti. Verdikleri kararın Sivas'ta tebdili hakkını kimseye vermemişlerdi. Hususiyle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey şark halkından olmadığından, daha ilk Erzurum'a geldikleri günlerde bunların şark için sonuna kadar uğraşamayacakları endişesi halkta vardı. Bugün bu sözleri bir hakikatmiş diye benim kulağıma da söy-

Levent Şahverdi Arşivi

luyorlar. Padişaha ve hükûmetine karşı vaziyet alan halkı Sivas Kongresi'ne mutlaka mutavaata mecbursunuz diye hangi kuvvetle ve ne hakla tazyik edebiliriz. Hususiyle kolordumun dört fırkasının da ümera ve zabitanın ve efradın kısm-ı küllisi şark halkındandır. Ben şarkta vahdeti ve bana merbutiyeti ancak teşekkül etmiş Müdafaa-i Hukuk heyetleriyle müzakere ve münakaşa ile temin etmiştim. Şimdi benim dahi malûmatım olmayan ve aklımın yatmadığı bir işe, bir emir zabiti gibi vasıta-i tebliğ ve tebellüğ mü olacaktım? Fazla olarak Heyet-i Temsiliye'nin en mes'ul bir azası idim. Benim şark halkı nazarında Sivas Kongresi'nin emirlerini infaza memur bir insan şeklinde görünüşüm kongrenin de zararına idi. Ben şark halkı nazarında mevkiimin nüfûzunu kaybedince her şey, her şey muallakta kalırdı. Kongre de, Heyet-i Temsiliye de, Mustafa Kemal de... Ricalarıma rağmen bütün Sivas Kongresi boyunca tek bir kelime yazmadılar. En mühim olan Şark Heyet-i Temsiliyesi şu şekli alacak. Erzurum Kongresi beyannamesi yerine Sivas Kongresi'nin beyannamesi kaim olacak, ne dersin diye bana sormamaları hakkıma, salâhiyetime tecavüzdü. Tabii ben bunu başka düşüncelerle bir emr-i vâki suretinde kabule mecburdum. Başka türlü telakki eden bir kimseye de rast gelmedim. İşte bunun için Rauf Bey'i acı olarak ikaz ettim. 21 Eylül akşamı Sivas'la makina başında konuştuk; Mustafa Kemal Paşa, Hoca Raif Efendi, Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Vasıf Bey, Diyarbakırlı İhsan Bey, Şeyh Fevzi Efendi Sivas'ta, Ben, Miralay Rüştü, Miralay Kâzım, Miralay Tali' Beylerle Erkânıharp zabitlerim Erzurum'da makina başında idik. Selâmlaştıktan ve mütekabil hürmet ve samimiyetlerimizi izhardan sonra padişahın beyannamesine mukabil halkın yeniden padişaha hakikat-i hali tekrara bir fırsat verdiğini Erzurum ahalisi, kabinenin bilcümle cinayetlerini tekrar etmek suretiyle padişaha maruzatta bulunacaklarını, Trabzonluların da bunu yapacaklarını ve beyannameden haberdar olan merkezlerin de aynı müracaatının muvafık olacağını bildirdim. Muvafık görüldü. Padişahın beyannamesi bu suretle tamim olunmayacak fakat Trabzon, Erzurum, Sivas, Samsun gibi haberdar olan yerlerden cevap verilecek. Veliahd hazretlerinin *Memleket* gazetesinde neşrolunan lâyihasının Erzurum ve Trabzon'daki gazetelerle neşrolunmasını Heyet-i Temsiliye tekid etti. Tebligat yapıldığını ve Trabzon'a da telgrafla verilerek neşredildiğini bildirdim. Veliahdın lâyihasını Amerika heyetine de verdiklerini zât-ı şâhâneye verilmeyen telgrafları ve vekayi-i ahîre tafsilâtını ilâve ile resait-i mahsusa ile gönderdiklerini bildirdiler. Geç vakit muhabereye başlamıştık. Gece yarısını geçmişti. Mustafa Kemal Paşa'ya da şunu yazdım:

Erzurum:
21/9/1335

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Arz-ı ihtiramatımdan sonra maruzumdur: 19/20 Eylül gecesi makina başında olan muhaberemizin geç vakte kalmasından nâşi buradan verilecek cevabın arz edeceği fikir ve kanaatlerde daha itinalı işlemek için tehir edilmişti. Bazı mevâdd-ı mühimmeye ber vech-i âti arz-ı cevap olunur:

Levent Şahverdi Arşivi

1 — Bir ayrılık fikrinin buradan baş vermesindeki mahzur-ı azîmeden bahis buyuruldu. Böyle istişmâm hasıl oldu ise bunda isabet olmayıp bilakis bu tarzda bir fikir hal ve vaziyeti pek samimâne derâguş etmiş olan bizlerin hayalinden dahi geçmemiş ve geçemez. Hassaten mühim semereler iktitaf olunacağı bir sırada salâbet-i milliyeyi ve vahdet-i müşterekeyi daha büyük bir azm ve rabıta takviye eylemek ve binaenaleyh kongrenin gaye ve mukarreratını daima bir şekl-i salimde göstermek menfaat-i vataniye icabıdır.

2 — Trabzon ve Erzurum merkezlerinin kongre mukarreratından bir iki mühim noktayı ictihad ve kanaatleriyle telif edememelerinden mütehassıl muhabere ve müddeiyatına gelince bu maceraya bizim seyirci kalmamız ve bîtaraf bulunmamız kadar basit bir hattı hareket olmazdı; fakat takdir buyurulur ki böyle bir tavassutu ihdas, yegâne salim bir harekettir. Efkâr ve kanaatler üzerine ve bahusus samimi ve kıymetli bir muhitte vâki olacak tazyik ve icbarın hiçbir zaman müsbet neticeler vermeyeceği şüphesizdir. İkna, her teşebbüsün esası olmalıdır. İşte âcizlerinin vazifesi ahengi bozmamak nokta-i nazarına matuf bir tahlil ve telif ifasıdır. Eğer evvelce olan arz ve ricalarım vechile bu kabil mühim bir iki nokta hakkında mukarrerattan evvel âcizlerinin veyahut alâkadaranın mütalaaları emir buyurulsa idi böyle bir teşebbüse de mahal kalmazdı, sanırım. Kongre ise bayramdan bir gün evvel in'ikad ile beşinci günü müzakeratına hatime ve mukarreratını ittihaz eylemiş idi. Şimdi mevzubahis ve muhtac-ı hall ü telif görülen iki noktaya gelince: Birisi Şarkî Anadolu vilâyâtı Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesinin yine umum Heyet-i Temsiliyeye merbut olmak şartıyla ibkası, diğeri de Şarkî Anadolu tabirinin kaldırılması yani unvanın tebdil edilip edilmemesidir. Bu mevzuların leh ve aleyhinde uzun boylu bir fikir arz edilemiyecektir. Çünkü son günlerdeki muhaberat şüphesiz tahlil buyurulmuş olacaktır. 19/20 gecesi olan izâhât-ı âlinizde Şarkî Anadolu Heyet-i Temsiliyesinin aynen ibka ve fakat umum Heyet-i Temsiliye'ye kalbedildiği beyan buyurulmuştur. 19 Eylül 1335 telgrafnamesinde ise bu Heyet-i Temsiliye'nin artık kalmadığı bildirilmiş idi ki bi'n-netice "bel' ve ilga" keyfiyetinin bilfiil vukuu görülüyor. Halbuki bu Heyet-i Temsiliye'nin Şarkî vilâyât namına hususî bir hüviyetinin muhafazasına şiddetle taraftar bulunuyorlar. Bundan nâşidir ki âcizleri âdeta ordu müfettişliği gibi bir vazifeye muadil telakki ve tefsir etmiş idim. Şark mıntıkasının seferberliğinde nasıl bir kumanda mercii lâzım ise Erzurum Kongresi'nin hikmet-i akdi olan Şarkî eyalâtın bir Ermeni muhtariyetine kalbi veyahut Samsun ve Maraş tarikleriyle ihraç ve tazyik hareketi vukuu ile tav'an ve kerhen hükûmet-i merkeziyenin terk ve ihmali vukuunda o zaman Şarkî Anadolu kıt'ası bittabi fiilen müdafaaya başlayacağı ve neticeye kadar Garbî Anadolu'nun ayrı düşeceği cihetle böyle bir hakikat-i muhtemele karşısında ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesinin şarka mı garba mi geçeceği yeniden mevzubahis olması icab eder ki her halde teşkilât-ı milliyenin ya şarkta veyahut garpta başsız ve mercisiz kalacağından şüphe yoktur. İşte bu bedahet karşısındadır ki Şarki

Levent Şahverdi Arşivi

vilâyât Heyet-i Temsiliyesinin fiilen mevcut ve meşgul ve mes'ul olması icabeder. Artık umum Heyet-i Temsiliye içinde mi yoksa ayrı mı bulunmalı yahut tasvir olunan hakikat-i muhtemele karşısında amelî başka bir tedbir mi ittihaz edilmeli o keyfiyet yeniden muhtac-ı hall ü tetkiktir. Unvana gelince: Birinci nokta ihtiyaç ve hakikate göre kabul ve takdir edildikten sonra kongrenin verdiği umumî unvan içinde bi'z-zarure eski namı kendi kendine baki kalır ve Heyet-i Temsiliye ve merkezlerde mahzursuz bu ismi taşır. Tekrar burada arz ederim ki âcizleri heyet-i merkeziyelerle Heyet-i Temsiliye'nin arasında bir merci-i tahlil ve muhabere olmasını hiç arzu etmiyorum. Fakat merkezlerin ictihad ve kanaatlerini ve harekât-ı vakıasını mütebâyin görünce telif ve teskin cihetini iltizam mecburiyeti oldu ve bu vaziyet ile gerçi pek müşkil bir vaziyette kaldığımı itiraf ile beraber hararetli bir muhabere ve münakaşanın ihdas edeceği mahzurları izaleye ve bir tarz-ı hal ve telif bulmaya hâdim olacağından müsterihim. Bugün Erzurum heyet-i merkeziyesinden bir zat müracaat ederek bi'l-münasebe nizamnamenin vâki olan tashihatına ve bir iki noktasının da Şarkî Anadolu kongresinin muhafaza etmek istediği hususiyete mugayir olduğunu ve hattâ burada Kongre encümenlerinde bin müşkilâtla tadil ve ibka edilen maddelerin Sivas Kongresi'nce kâmilen ilga veya tashih olunmasına muteriz bulundu. Tafsilâtını bilmiyorsam da bir kerre gaye için vahdet-i müştereke muhakkaktır. Hal böyle iken, şekle, nizamnameye teferruata ait hususatta ısrar buyurulmıyarak nokta-i telif aranmasını, işin selâmeti namına pek ziyade rica eylerim.

Kâzım Karabekir

Bu telgrafı yazdırırken 22 Eylül'e girmiştik. Geç vakit olduğundan ve Mustafa Kemal Paşa'ya hitab edildiğinden Sivas'ta makina başından Heyet-i Temsiliye'nin kâmilen gittiğini bildirdiler. Telgrafı yazdırdıktan sonra biz de çekildik.

Veliahd Abdülmecid Efendi'nin Padişaha Lâyihası

Veliahdın lâyihasını Erzurum'da *Albayrak* gazetesine yazılmak üzere 16 Eylül'de Hüsrev Bey Mevki-i Müstahkem Kumandanı Kâzım Bey'e göndermişti. 18 Eylül'de Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzalı şifrede şu yazılıyordu: "Lâyihadaki 'Arz etmeyi bir vecibe addeylerim' cümlesindeki keyfiyet tetkik ve tahlil edilince cümlesine kadar olan kısmın tayyedilerek bilcümle makamat ve hey'at-ı merkeziyeye tamim buyurulmasını rica ederiz." Halbuki gelen açık telgraf gazeteye verilmiş ve herkes de okumuştu. Hususiyle bir gazete aynen de derc etmişti. Şimdi lâyihanın başından bir ikrayı tayyediniz diye nasıl tebligat yapılırdı. Bunu Heyet-i Temsiliye istiyor demek ise zaten lâzımı kadar gerilmiş asaplar üzerinde yeniden bir müessir lâvesi olacaktı. Nitekim bunu alâkadarlarla münakaşada görmüş ve Heyet-i Temsiliyeye 19'da şu teklifte bulunmuştum: "Veliahd-ı saltanat hazretleri-

Levent Şahverdi Arşivi

nin maruzatlarında silinmesi iş'ar buyurulan kısmın tayyına bi'l-müzakere taraftar olmadık. Zira bu cümle hükûmet-i merkeziye-i hazıranın kullandığı bir cümle olup veliahd hazretleri bunu bir girîzgâh olarak ele alıyor ve bu isnadı mantıki bir surette çürütüyor. Gösterilen azm-i milliye ve heyecana tamamıyla hak veriyorlar. Saniyen bu tarihî vesika *Memleket* gazetesiyle intişar etmiş ve bittabi her tarafa tevzi edilmiştir ki bu metn-i aslîyi tadile hakkımız yoktur. Hem de aleyhimize hiç yoktan bir maksad-ı mahsus isnadına yol açar. Binaenaleyh metnin aynen derci mütalaasındayız. Başka bir iş'arlar vâki olmadığı takdirde o suretle neşredileceği maruzdur. Kâzım Karabekir."

Mademki her hangi bir cümle tayyedilmek Heyet-i Temsiliyece matlup edilmiş, şu halde neden açık telgrafla aynen yazılıyor; mademki yazılıyor aynı zamanda neden bu husus ihtiyar olunmuyor. Aradan iki günden fazla vakit geçiyor, her taraf suretini alıyor, artık şunu yazma, bunu yaz demek nüfûz israfından başka birşey değildir. Bu akşamki muhaveremizde bu hususa dair bir bahis geçmediğinden 21 Eylül nüshasında *Albayrak* lâyihayı aynen yazdı. 22'de yazılmış ve bize 23'te vâsıl olan cevabî şifrede şu yazılıyor: "Veliahd-ı saltanat hazretlerinin lâyihalarındaki maruz aksam hakikatte mevcut olmayan ve be-tahsis harekât-ı milliye aleyhinde yazılmış bir ibare olmak cihetiyle tayyı lüzumuna buraca tekiden karar verilmiş idi. İş'arât-ı ahîreleri üzerine keyfiyet bir kere daha müzakere olundu. Aleyhimize yazılmış birşeyin tayyından hasıl olacak faide mahzuruna galip görüldüğünden, ke'l-evvel tayyolarak neşrine mesağ verildi efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal."

21'de Albayrak bu lâyihayı aynıyla neşretmiş bulunduğundan yapılacak şey Heyet-i Temsiliyeye bu yeni hatasını da bildirmekti. Bugünlerde diğer mesele de günlerce mübhem kalmış ve beyhude muhaberelere sebep olmuştu. Bunu da kaydettikten sonra her iki mesele için Heyet-i Temsiliyeye yazdığımı kaydedeceğim. Heyet-i Temsiliyenin 18'de yazılmış fakat bize 20'de gelmiş ve 21'de yazılmış aynı günde gelmiş iki tamimi vardır. Bunlar aynen zirde yazılmıştır. Birincisinde "Hainlerin yeni bir teşebbüs-i câniyânede bulunacakları mevsuken haber alınmıştır." İkincisinin nihayetinde de "Böyle bir mukateleyi ihzar eden" cümleleri, pek mühim şeyler ifade ettiği halde, hiç izahat verilmemiş ve tamimler arasına gelişi güzel karıştırılıvermişti. Telgraflardan bu cümlelerin ehemmiyeti anlaşılacaktır.

Birinci Tamim:

Sivas
18/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Millet ve vatan haini Damat Ferit Paşa'nın 13/9/1335 tarihli İstanbul gazetelerinde görülen Fransız ajansı Havas muhabirine vâki olan beyanatında Anadolu vilâyâtının Dersaadet'le olan kat'-ı muhaberesi yağmacıların hareketi suretinde gösterilmekte ve şerik-i cinayeti Harbiye Nazırı'nın faaliyeti sayesinde gûyâ bu harekâtın kaybolmaya yüztuttuğu

Levent Şahverdi Arşivi

söylenerek na-meşru kabinesinin mevkiini aklınca harice karşı muhkem göstermeye yeltenmektedir.

2 — Mevkilerini bir kaç saat daha fazla muhafaza etmek, ecnebi kesesinden biraz daha fazla para almak kaygısıyla yalan söylemekten utanmıyan, zât-ı hazret-i padişâhîyi iğfâl eylemekten korkmayan bu hâinlerin yeni bir teşebbüs-i caniyanede bulunacakları mevsuken haber alınmıştır. Millet ile sevgili padişahlarını temas ettirmeyen, hakikat-i halin makam-ı mukaddes-i hilâfetin gûş-u ıttılaına vusûlüne müsaade etmeyen bu alçaklar bu kerre de zât-ı akdes-i hilâfetpenâhîlerini iğfâl ile bir beyanname ısdârına çalışmakta imişler.

3 — Mevki-i iktidara meşrû bir kabine geçinceye kadar Dersaadet'le münasebât-ı resmiye münkati bulunduğundan oradan gelebilecek her türlü beyanatın asıl ve esastan âri addedileceği şüpheden varestedir.

4 — Her tarafa tamim edilmesi mercudur.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

İkinci tamim

15. Kolordu Kumandanlığına, Erzurum Vilâyetine, Erzurum Heyet-i merkeziyesine, Amerikalı General Harbord'a

19 Eylül 1335 tarihiyle Damat Ferit Paşa tarafından Trabzon Valisi Galip Bey'e keşide olunan bir telgrafnamede takım takım bolşeviklerin sevahil-i Osmaniye'ye geçerek Samsun ve Trabzon tarikiyle Anadolu'ya dahil oldukları ve binaenaleyh dahil-i memlekette bolşevizm usulünün intişar ve tevessüünün men'i hakkında ne gibi tedâbir ittihaz edilmiş olduğu istizah edilmektedir. Bu iş'arın kizb-i muhakkak olduğunu milletimize ispat için hiçbir söze hacet olmadığı kanaatindeyiz. Yalnız âmâl-i milleti başka bir surette göstermek için Ferit Paşa'nın irtikâb-ı cinâyâtta ne derece ileri gittiğine nazar-ı dikkat-i umumiyeyi celb ile iktifa ederiz. hükûmet-i merkeziyenin pek hâinane olan tezviratı ile milleti Avrupa'ya karşı ittihama kalktığı kemâl-i hayret ve teessüfle görülüyor. Kalb ve vicdanını menafi-i ecnebiyeye satan bir takım kesânın asl u faslı milletimizce meçhul bir nam ve bahane tasni ederek mefkûre-i istiklâl-i milleti boğmala ve milletin lehü'l-hamd kendi kuvvetiyle şimdiye kadar hâsıl ettiği tesirât-ı haseneyi ihlâle çalıştığı aynen anlaşılıyor. Devletimizin menafi-i esasiye ve hayatiyesini düşmanların nısfına şimdiye kadar müteaddit defalar ihmâl ve ızlâl ve dahil-i memlekette şûriş ve tefrika ihdasına bizzat nazırlarıyla ve düşman arzusıyla ibtidar eden bir heyet-i hükûmete tekmil millet alenen adem-i itimad izhar eylemiş iken halen muhafaza-i makam hırsını ve menafi-i ecnebiyeyi müdafaa hevesi ile milleti hakk-ı kelâmından mahrum ve padişahı muhteremine arz-ı tazallümden memnu bırakılıyor. Dahil-i memlekette asayiş ve inzibat lehü'l-hamd yolunda ve herkes iş ve gücünde iken gûyâ asayişsizlik bahane edilerek millet arasında nifak ve mukatele ihdasına çalışıyor. Ve her taraftan vâki olan istirhamat ve müracaata rağ-

Levent Şahverdi Arşivi

men hâlâ zât-ı şevket-simât-ı hazret-i padişahî milletin âmâl ve metalibinden mechuliyet içinde bırakılıyor. Bu derece hâinane makaside âlet olan ve gayr-i meşru surette millete cebir ve tahakküm gösteren heyetin hiçbir mevki-i meşruu olmadığı ve milletin kendilerini hiçbir surette tanımadığını ve umum efrâd-ı milletin hukuk-ı âliye-i hilâfet ve saltanatı ve istiklâl-i milli ile hukuk-ı mukaddes-i meşrutiyeti müdafaaya âmâde ve şâyân-ı emn ü itimad ricâlden mürekkep bir heyet-i hükûmet mutalebesinde olduğunu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi bu vesile ile bir kerre daha beyan eyler ve bütün bu maruzât-ı muhikkaya rağmen hükûmet-i merkeziyenin ecnebi kuvvetiyle memlekette nifak ve mukatele ihzarına fiilen tevessülü görüldüğü halde tevellüd edecek avâkıb-ı vahime ve netice-i fecianın tekmil mes'uliyetini böyle bir mukateleyi ihzar eden gayr-i meşrû hükûmet erkânına ait kalacağını ve milletin kendi âmâl ve kanaat-i sadıkasına bütün kuvvetiyle musır ve merbut kalacağını tekmil âlem-i medeniyete ilân eyler.

2 — Bu beyannamenin en küçük makamata ve nevahiye ve kurâya kadar tebliği ve suret-i tebliğ ve netâyicinin Heyet-i Temsiliye kararıyla arz olunur.

21/9/1335

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Her iki tamimin mühim görülen fıkralarını Heyet-i Temsiliyeye 20 ve 22 Eylül tarihli şifre ile sormuştum. 22 tarihli de mütalaat yazmıştım ki aynen şöyledir:

"Heyet-i Temsiliyeye: Trabzon valisine Damat Ferit Paşa'dan bolşeviklik hakkında gelen şifre üzerine yazılan beyanname, geldi: 1 — Bunun nihayetinde muhtemel bir mukateleden bahsolunuyor. Filhakika böyle bir mukatele ihtimâli var mı? Yoksa maksad Ali Galip mes'elesine kıyasen hükûmeti tehdit ve mes'ul etmek mi? Herhangi şık olursa olsun bu kelimenin General Harbord'da "Bir mukatele olacak da bunu bu tarzda önlüyorlar" fikrini hâsıl etmesinden bihakkın endişe edilir. Bu kelime yerine tezebzüp veya buna muadil bir kelime konulması taraftarıyım.

2 — Bu beyannamenin bilumum kaza ve kurâya kadar neşir ve tamimi arzu olunuyor. Memleket ve millet ne Bolşeviklikten, ne de Galip Bey'e bu şifreden külliyen bî-haber iken böyle bir tamimin neşri hiç yoktan bir şüphe ve aksi tesir hasıl etmesinden korkuyorlar. Binaenaleyh yalnız heyet-i merkeziyelere ve valilere tamimini kâfi addederim. Bu bâbdaki karar-ı âlileri makina başında istirham olunur. Kâzım Karabekir." 22 tarihli cevabı 23'te aldım. Bu cevap da 22 tarihinde yazdığım bâlâdaki şifrenindir. Sormamış olsaydım, hiç de haberim olmayacak olan bazı vukuat üzerine tamim yapılmış olduğu anlaşıldı ki aynen şudur:

Levent Şahverdi Arşivi

Fevkalâde müstaceldir

Sivas:
22/9/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: 22/9/1335 şifreye;

İstizah buyurulan beyanname hakkındaki noktalara sıra ile ber vech-i âti arz-ı cevab olunur:

1 — Ferit Paşa'nın malûm işaasından sonra Merzifon'dan Çorum'a un tedarikine giden sekiz kişilik bir süvari müfrezesine karşı Bolşevikler geliyor diye Çorum'da bulunan piyade mitralyöz kıtaatı ve oraya maksad-ı mahsus ile gitmiş olan Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın teşvikiyle olacak, ahali derhal silaha sarılarak Merzifon yolu üzerinde mevziler alınmış ve gelenlerin ateşle istikbal hazırlığı yapılmıştır. Bu hal bazı tedâbir ile bertaraf edilmiş idi. Tarafeyn birbirinden haberdar olmaksızın mukatele olacaktı. İngilizler Merzifon'da bulunan kuvvetlerini kâmilen Samsun'a nakletmişlerdir. Ora ahali-i Hıristiyaniyesi İngilizlerin teşvikiyle Bolşevikliğe atfen her hangi bir vak'a ihdas edebilirler. Ulukışla civarında İngiliz askerleri bazı mevkilerde siperler kazarak, mitralyözler yerleştirerek bolşevik kıtaatın harekâtına mâni olmaya hazırlanıyorlar. Eskişehir'de Kumandan Atıf Bey'in İngilizler tarafından hakaret-âmiz bir surette evinin basılıp alınması ve mevkufen İstanbul'a gönderilmesi yüzünden gerek mûmâileyh kumandanın askerleri ve gerek ahali-i İslâmiyenin izhar-ı teessür eylemeleri ve Fuat Paşa'nın vaziyete hâkim olmak üzere Eskişehir civarına gitmesi İngilizler tarafından Bolşeviklik harekâtı mahiyetinde gösterilerek sebeb-i taarruz ittihaz edilmesi ihtimâl dahilindedir. Bütün bu hususat su-i tefsir edileceğinden endişe buyurduğunuz General Harbord'la pek samimî görüşülmüş ve kendisi hakikat-i vaziyetten âgâh edilmiştir. Mevzubahis beyanname Düvel-i İtilâf mümessillerine ve her tarafa verilmiştir.

2 — Beyannamenin bilumum kaza ve kurâya ve en küçük kıtaat-ı askeriyeye kadar neşir ve tamimine görülen lüzum Damat Ferit Paşa'nın Trabzon valisine Bolşevikliğin Anadolu'ya girdiği hakkında ve buna karşı ne tedâbir alındığını istilâm eden telgrafnamesinin Trabzon valisi tarafından tamik edilmesinden neş'et etmiştir. Esasen valilerle heyet-i merkeziyeleri teşkil eden zevat bu gibi erâcife inanacak kadar safdil ve gafil olmadıklarından onlara karşı böyle bir beyannameye hiç de lüzum olmayabilirdi. Maksat Ferit Paşa'nın zehirli propagandasının isâl olunması muhtemel yerlere kadar tenvir-i efkâr ile mukabil tedbir alınmış olmak ve millete kendilerini yakinen vâkıf olabilecekleri bu hakikatin hilâfında Ferit Paşa'nın nasıl irtikâb-ı kizb ü dürûğ eylediğini anlatmaktır. Mütalaat-ı maruzaya binaen beyannamenin evvelce istirham olunduğu vechile neşr ü tamimine müsaade buyurulması rica olunur. Heyet-i Temsiliye.

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kadar acı muhabere ve münakaşata rağmen mühim vekayiden beni olsun haberdar etmemek ve makina başındaki beyanatta haber veriyorum denilmesine rağmen Müdafaa-i Hukuk merkezlerine ve valilere ne yazılırsa hemen onları bana da yazmaktan ibaret olan tarz cidden yapanlar için iyi olmuyordu. Tabii müteessir oluyordum, çünkü bilâhare aks-i tesiratı ile bütün şark mıntıkasında benim uğraşmaklığım tabii oluyordu. Bundan başka, gerek Heyet-i Temsiliye azası olmak ve gerekse kolordu kumandanı bulunmak -hem de nasıl kolordu? Kuvvetçe bir ordu, mevkice Ermenistan ve Pontus mes'eleleriyle alâkadar mıntıkada- ve gerekse bu işlerin cereyanına ilk esaslı istikameti vermek dolayısıyla bunu bir hak telakki ediyorum. Muhitim müteessir oluyordu, çünkü beyhude sual cevaplarla zaman ve emek heba oluyordu. En mühim muhabereler bu yüzden bir iki gün teehhür ediyordu. İşte emniyetsizlik mi, intizamsızlık mı, lâkaydîlik mi; varsa yoksa emr-i vâkilerle muayyen bir hedefe sıçramalar yapılıyor diye muhitten merkeze hücum eden fikir dalgaları ile mücadeleden usanmışlardı. En mühim işlerin esbâb-ı mucibesi veya kat'i tarzdaki şekli bir defada yazılmadığından, bazan cevap gelinceye kadar mes'ele Sivas'ın arzu etmediği şekilde de vâki oluyordu. Nitekim Veliahdın lâyihası, ilk arzuları vechile, aynen neşrolunmuştu. Bu hususları şikâyetten ibaret olan âtideki şifreyi 24 Eylül'de Heyet-i Temsiliyeye hitaben yazdım:

Erzurum:
24/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye:

1 — Bolşeviklik cereyanı hakkında Garbî Anadolu'daki vekayiden malûmattar olmadığım için istifsara mecbur kalmıştım. Bu gibi hadisat ittihaz olunacak hatt-ı hareketimin kemâl-i sıhhatle tayin ve tesbitine bir âmil-i mühim oldukları için evvelki maruzatım vechile herhalde vekayiin anında haberdar edilmekliğimi istirham ederim. Meselâ hükûmet-i merkeziyenin yeniden câniyâne bir teşebbüsatta bulunacağının mevsuken istihbar kılındığı iş'ar buyurulmuş ve bu bâbda mahiyet-i mes'ele hakkında tenvir buyurulmaklığım istirham kılınmışken elân bir cevap itâ buyurulmadı.

2 — Veliahd hazretlerinin maruzatının baştaki cümlesinin tayyı iş'ar buyurulmuş ve *Memleket* gazetesindeki aslı vechile yazılmasının münasip olacağını zira *Memleket* gazetesiyle bizim neşrettiklerimiz arasında mübayenet ve hâk ve silinti görülürse dahildeki husamâmızın eline kuvvetli bir silah-ı taarruz verileceğini eğer bu mütalaaya birşey denilmezse maruzatın aynen neşredileceğini arz etmiştim. Aradan üç gün geçtiği halde bir cevap alınamadığı için 21 Eylül 1335 tarihiyle *Albayrak* bu maruzât-ı aynen neşretti. Halbuki gazetenin intişarından sonra dün akşam, heyet-i âliyenin o cümleyi çıkarmak hakkındaki kararını tebellüğ ettim. Gazete intişar etmiş olduğu için yapılacak hiçbir şey kalmadı. Bu gibi kararların mümkün olduğu kadar sür'atle tebliğini de bu münasebetle istirham eylerim. Saniyen bu

Levent Şahverdi Arşivi

maruzatname buraya açık telgrafla gelmişti. Bu cümle tayyedilerek gelmiş olsaydı o zaman *Albayrak*'ta o suretle neşredilirdi. Halbuki açık telgraf birçok yerlere tevzi olundu. Ve okundu. Şimdi Albayrak tahrifen neşrederse gazetenin mevki-i hürmetini sarsmış oluruz ki bunun da mahzuru malûm-ı âlileridir. Binaenaleyh bu gibi hususatın daha evvelce ve kongrece tesbit ve takririnden sonra iş'arını rica eylerim.

Kâzım Karabekir

Veliahdın lâyihası 21 Eylül 1335 tarihli *Albayrak* gazetesinde neşrolunmuştu. Müteakiben Trabzon gazeteleri de neşretti. Aynen şudur:

Veliahd-ı saltanat-ı seniyye devletlü necabetlü Abdülmecid Efendi hazretleri taraf-ı âlilerinden 15 Şevval 1337 ve 16 Temmuz 1335 tarihinde hâkipây-i şâhâneye takdim olunan lâyiha *Memleket* gazetesi nüsha-i fevkalâdesinde manzurumuz olmakla ber vech-i âti naklediyoruz:

Hâkipây-i meali-ihtivâ-yı cenab-ı tâcidâr-ı azamîlerine maruzât-ı mahsusa-i bendegânemdir:

Menafi-i âliye-i memlekete müteallik fevka'l-had mühim gördüğüm mesaili ber vech-i zîr hâkipây-i meali-ihtivâ-yı cenab-ı tâcidârîlerine arz etmeyi bir vecibe addeylerim. Ahîren Anadolu'nun bazı aksamında hükûmet-i merkeziyeyi tanımamak tarzında başlayan teşevvüşâtın, Celâliler devrini andıran şekavetin maazallahu teâlâ netâyic-i müessife tevlid eyleyeceği şüpheden vârestedir. Keyfiyet tetkik ve tahlil edilince evvelâ bu halin bilhassa hükûmet-i hazıranın böyle buhran-engiz bir zamanda idare-i umûra adem-i kabiliyetinden ileri geldiği ve keza esbâb-ı âtiyeden tevellüd eylediği nümâyân olur. Mütarekeden beri merkez-i saltanat-ı seniyyede ve vilâyât-ı şâhânede kulûb-ı âmmeyi temin ve tatmin edecek bir idare-i metine ve salime tesis edilmemiştir. Umûmun muntazır olduğu hakk-ı madeletin tesisine ve selâmet-i memleketin husûlüne hadim icraat yerine bir takım agrâz ve ihtirasat takip olunarak halk arasında tefrika ilka ve âdâ-yı vatanın ma-hasal-ı âmâli olan şikak ve nifak planı ihdâs olundu. Umûr-ı idarede devam eden tezebzüp ile fırkacılık teşeddüt eyleyen ihtirasatı yüzünden günden güne merkezde ve vilâyâtta mütezayit olan teşettüt-i efkâr-ı millet-i necibe-i Osmaniyeyi en vahim ve hayret-engiz bir zamanda vahdet-i milliye seciyesinden mahrum ve müstaid-i tefessüh göstermektedir ki bunun maddî ve manevî mazarrat-ı müellimesi muhtac-ı izah değildir. İzmir, Edirne vilâyetleriyle Vilâyât-ı Şarkiye gibi her dem maruz-ı tehdit olan aksâm-ı vatanda kulûb-ı ahaliyi tatmin edecek tedâbir-i sâibenin ittihazına sarf-ı makderet olunmamakla beraber ahalinin hukuk-ı milliyelerini muhafaza emrinde yapmak istedikleri mesai-i vataniyenin hükûmetçe müzaharet-i münasebiden mahrum bırakılması ve bilhassa İzmir fecayiini müteakip ahalide uyanan müdafaa-i vatan hissiyat-ı necibesinin hüsn-i idare ve tevhidine himmet olunmayarak Dahiliye

Levent Şahverdi Arşivi

Nezaretince yağmagerlik, çetecilik gibi âmâl-i hasîse isnadıyla şâibedâr edilmesi inkisâr-ı kulûb-ı ammeyi bâdi olduğu gibi Sadrazam Paşa'nın Vilâyât-ı Şarkiyye'de vâsi Ermenistan muhtariyeti tesisi yolundaki beyanatı dahi havali-i mezkûrece mucib-i teessür-i azîm olarak memleketlerinin ahare terk olunacağı zehâbını tevlid eylemiştir. Bu gibi teessürat-ı ahaliyi hükûmet himmetinden kat'-ı ümit ve necat ve selâmet çarelerini bizzat taharriye sevk etmiştir. Ber vech-i maruz teessürat ve infialât-ı milliyeyi teskin, ezhân-ı ahaliyi tatmin edecek tedâbire tevessül olunmak vecaib-i katiyyeden iken bu emr-i mühimme hâlâ atf-ı ehemmiyet olunamamaktadır. Sulh konferansına davet münasebetiyle umum efrâd-ı millete ilka edilen ümitler dahi bu kerre teati edilen muhtıralar münderecatının intişarıyla Avrupa'da olduğu gibi rehin-i inkisar olacağı ve infilâat ve teessürat-ı mevcudenin tezayüd edeceği bedihidir. Ferit Paşa'nın sulh konferansına takdim eylediği muhtıra manası itibarıyla şâyân-ı eseftir. Bilâ-lüzum temas edilen harp, tehcir, taktil meselelerinde devlet ve milletin mes'uliyetini tahfif edecek yerde delâil ihmâl olunarak bütün mes'uliyetin dûş-ı millete tahmiline sebebiyet verilmiş ve Rumeli'de hudud-ı şarkiyede ahiren İzmir'de binlerce katil ve imha edilen nüfus-ı İslâmiyenin uğradığı fecayi büsbütün meskût bırakılmıştır. Bir fıkrasında ise memalik-i şâhânenin hercümerc içinde ve muhtac-ı muavenet olduğu beyan olunarak müdahalât-ı ecnebiyeye meydan vermiştir. Mevzubahis olması icab eden Toros silsilesinin cenubunda milyonlarca Türk meskûn ve ekseriyet-i azîmesi Türk olan Adana, Halep, Diyarbakır vilâyetleri ve Maraş, Urfa livaları bulunduğu unutulmuş ve bu gibi nice gayr-i muvafık ifadat ile ele geçen kıymettar fırsatlar izaa ve hattâ muarızlarımıza kendileri için faide-bahş senetler itâ olunmuştur. Sulh konferansının cevabı ise baştan nihayete kadar efrâd-ı milletin intibahını davet eyleyecek bir vesikadır. Tarih-i muahedatta emsali görülmemiş bir tahrikat ile memlûdur ki Ferit Paşa muhtırasının kaide ve üslub-ı diplomasiye icâbât-ı hal ve vaziyete gayr-i muvafık şekil ve mahiyeti bu cevabı davet eylemiştir. 3 Temmuz tarihli Temps gazetesi de pek vazıh bir surette ahvâli irae etmektedir. Ve bu surette Avrupa'nın zaten hakkımızda pek cüzî olan emniyeti bu kerre tamamen zail olmakla heyet-i murahhasamızın Dersaadet'e izamı gibi tarihte emsal-i nâ-mesbûk bir harekete dûçâr edilmesine sebep olmuştur. Heyet-i murahhasamızın bu akıbeti üç sebepten neş'et ettiği tezahür eder. Evvelâ ekseriyet-i milletin adem-i itimadını kazandığı müteaddit telgraflar ve beyanat ile işaa kılınan bir kabinenin reisi olan Ferit Paşa'nın o milletin hukukunu müdafaaya salâhiyettar olamıyacağı hattâ dörtler meclisinde anlaşılmıştır. Saniyen memlekette tezelzülün terakkisi, muarızların menafii iktizasından olduğundan sulh tehiriyle bu kargaşalığın tezyidine hizmet edilmiştir. Salisen bugün mukasememizin tevlit eylediği Avrupa rekabetine mürur-ı zamanla çareler taharri olunabilecektir. Binaenaleyh ahvâl pek vahimdir. Bittabi devlet ve milletin şeref ve haysiyeti emrinde derhal ecvibe-i münasibe itâ olunmak veya lüzumuna göre teşebbüsât-ı lâzimede bulunmak bu netâyic-i elimeyi davet edenler hakkında muamele-i lâzime ifasında tekâsul

Levent Şahverdi Arşivi

edilmemek muktezidir. Muhtıraya verilen cevab Devlet-i Osmaniye hakkında konferansça takarrür eden hutut-ı esasiyeyi ihsas eylemektir. Türk unsurundan gayr-i hiçbir kavm ve unsurun idare-i Osmaniye'de bırakılmaması iltizam olunduğu anlaşılmaktadır. İnkişaf-ı Osmanîye tahsis edilecek muhit-i mahdud hakkındaki imâlarla tezahürat-ı mevcude pek ziyade câlib-i dikkattir. Mes'ele-i Osmaniyenin düvel-i saire menafiine taallukundan dolayı daha ziyade muhtac-ı tetkik ve ta'mîk olmasına binaen bir müddet daha tehiri icab ettiğine dair konferansın tebliğ-i ahîri fevkalhad şâyân-ı teemmüldür. Amerika tarafından Ermenistan ve Dersaadet için vekâlet manda taleb edebilmek üzere kongrenin reyi istimzac olunacağının hemen resmi bir mahiyette intişarı ve İtalya murahhas-ı cedidinin konferansa Asya-yı Osmaniye'deki İtalya menafiinden bahseylemesi keyfiyet-i teehhüre taalluku itibarıyla kemâl-i ehemmiyetle tetkik ve teemmül edilecek hususat-ı mühimmedendir. Bilhassa vekâlet mes'elesinde hukuk-ı esasiyemizin şerâit-i hilâfete nazaran temini müdafaası fevkalhad cây-i dikkat ve teemmüldür. Konferans Memalik-i Osmaniye hakkında tetkikat-ı amîka icra edeceğini dermeyan eylemekte ise de reviş-i ahvâle nazaran ilân edilen prensiplere sadık kalarak hakkımızda mukteza-yı hak ve madeleti tamamen tatbik edeceğine intizar olunamaz mütalaasındayız. Ancak devlet ve milletin muhafaza-i hukuku emrinde yekvücut olarak göstereceği kudret ve kabiliyet mümkinü'l-istihsal olan gayeyi tayin hususunda ibraz eyleyeceği fetanet ve rüyetle mukadderatını muhafaza edeceği ümidindeyim. Binaenaleyh ber vech-i âti arz edilecek tedâbirin bilâ-ifate-i vakt ittihazı vücub-ı kat'i tahtındadır. Artık menafi ve ihtirasata mağlup veya bir takım ümitlere firifte olarak imrâr-ı evkat edilirse düvel-i garbiye arasında itilâf husulüne meydan bırakılmış olacağı ve maazallahu teâlâ devletin inkisamı doğrudan doğruya teshil edileceği muhakkaktır.

1 — Millet ve devletin nokta-i istinadı olan makam-ı mualla-yı hilâfet-i saltanatın hiçbir fırkaya mütemayil görünmeyip mevki-i bülendinde bîtarafâne muvazene-i umumiyeyi muhafaza ve bu suretle yalnız muhtelif cereyan-ı efkârı ve harekât-ı umumiyeyi tevzin ve telif eylemek.

2 — Bu mühim devrede irade-i milletten istiğna edilemeyeceğinden ve bilhassa bütün mes'uliyeti deruhde etmek akıl ve mantıka sığmayacak derecede mühlik ve hatarnâk olmasıyla derhal intihabatın icrasına ibtidar etmek.

3 — Fırka münafereti hemen külliyen bertaraf edilerek ve esasat-ı siyasiyesi tenemmüv etmemiş fırkalara iltifat buyurulmayarak adl ve rüyet-i dirayetle milletin itimadına mazhar tecrübeli ve umûra vâkıf ricâl-i devletten bir temerküz kabinesi teşkil etmek.

4 — Vaziyet-i hariciye derece-i kifayede tavazzuh etmiş olmasıyla eshab-ı iktidar ve ihtisastan ve ricâl-i devletten bir heyet-i meşveret teşkil ile şerâit-i hazıra dairesinde mümkinü'l-husul olan gayeyi temin edecek sarih ve makul teklifin hemen teemmülü ile efkâr-ı umumiye-i cihaza arz ve bu suretle menafi-i hayâtiye-i memlekete mugayir mukarreratın sudurına takaddüm olunması.

Levent Şahverdi Arşivi

5 — İcraat-ı lâzimenin serian ifası ve bu hususta mazi ile kat'-ı alâka etmek ve bu suretle bir takım ahvâl-i gayr-i lâyikaya hitam vermek üzere aff-ı umumi ilânı.

6 — Anadolu'da teşekkül eden cemiyetlerin mutalebâtını tetkik edip ahvâle göre menafi-i umumiyeye elverişli ve müfid olanların kabul ve icrası.

7 — Ahali arasında gittikçe ziyadeleşen münaferet-i mütekabile-i umumiyenin izalesine son derece sarf-ı makderet ederek millet-i İslâmiyeyi bir kitle-i vahide haline getirmek ve bütün cihana yek-emel, yek-menfaat sahibü'l-azm bir millet halinde görünmek.

Bu nikat-ı mühimmenin icrasında edilecek tekâsül hafazanallah felâket-i azîmeye sebep olacağını zât-ı hümâyûnlarından hafi tutmak bir ihanet olacağından bi-hasbe'l-vazife arzına cür'etyab oluyorum. Olbâbda.

Vali Haydar Bey 19 Eylül'de Palu'ya varmış. 20 tarihli şifresini de aldım. Yollardaki tetkikatını dört madde ile şöylece yazıyor:

1 — Ermeni'ye karşı umûm aynı his ve nefretle mütehassistir. Seferberlikte hükûmet de, ordu da ahaliyi azamî şiddetle hırpaladıkları için hükûmetle millet arasında bir rabıta-i samimiyet teessüs etmediği gibi herkes de halinden usandığı için Ermeni'den gayri kim gelirse hâlâ acıları unutamadıklarından ve şiddetle muhtac-ı istirahat olduklarından memnuniyetle istikbal edecekleri şüphesiz.

2 — Kongrenin sebeb-i ictimâını mukarreratını herkes tasvib ve tebcil ediyor. Yalnız akılları erenlerin İtilâf Devletlerinin kongreleri doğrudan doğruya aleyhlerinde bir hareket telakki ederek buraları istilâ ve neticede Ermeni'ye teslim için asker sevk etmeleri ihtimalinden korkuyor ve bu korkuyu izhar ediyorlar.

3 — Hükûmetle milletin ihtilâfı en ufak köylere varıncaya kadar duyulmuştur. Herkes endişe ile neticeye muntazırdır. Bilhassa hükûmetin bu harekâtı bastırmak için İtilâf'tan kuvvet istemesinden korkuluyor. Esasen ihtilâfın bir an evvel halli menfaat-i umumiye iktizasındandır.

4 — Hükûmet-i muvakkate teşkili zahiren tasvib edilse de hiçbir yerde mazhar-ı hüsn-i kabul olmayacaktır. Esasen hükûmetle millet arasında maddî hiçbir rabıta yoktur. Yalnız, manevî bir rabıta vardır. Kitab camia-i İslâm, şiraze de hilâfettir. Bu şirazeyi de koparmamak elzemdir. Vali Haydar.

Heyet-i Temsiliyeye muhtasaran bildirdim. Gerçi Malatya hâdisesi bastırılmış ise de 13. Kolordunun 17 Eylül'de yazıp 20'de gelen şifresinde şu malûmat veriliyordu: "Maraş'ın İngiliz işgal-i askerisi altında olması ve Fransa işgalinin Elbistan'a kadar tevessü etmiş bulunması sebebiyle Elbistan'ın Sivas, Kayseri istikametlerine ve Malatya'ya karşı vaziyeti mühim görülmektedir. Bu tarikle gelen Miralay P. Peel Elbistan'la Ergani arasındaki yolların ve geçitlerin krokisini alması ve Alevîler arasındaki farkı tetkik etmesi ve

Levent Şahverdi Arşivi

Malatya'ya gelirken Elbistan kazasında Alevî köylerine uğrayarak esliha tedarikini tavsiye etmesi bu ehemmiyeti bir kat daha arttırmıştır. Elbistan'ın Maraş sancağı dahilinde bulunması hasebiyle İngilizlerin müdahalelerine meydan vermemek için nefs-i Elbistan'a kuvvet gönderilmesi münasip görülmemektedir. Bunun için Aziziye'deki alaydan veyahut Sivas'tan Gürün ve Darende'ye münasip bir kuvvet gönderilmesi ve faal zabıtan vasıtasıyla Elbistan efkârının tenvir edilmesi pek ziyade faideli görülmektedir." denilerek o mıntıka ahz-ı askeri emrine münevver zabit gönderildiği ve Elbistan vaziyetine göre muktezasının ifası 3. Kolordudan rica olunuyor, bana da malûmat veriliyordu. Bunun için Haydar Bey'in süvari müfrezesiyle bir müddet Elaziz'de bulunmasını muvafık bulduğumdan kendisine de yazdım.

Bu hafta zarfında garp mıntıkasında vekayi hakkında kolordulardan alınan malûmatın mühimleri şunlardır:

— Ali Fuat Paşa'nın Kuva-yı Milliye kumandanlığına tayin ettiği Atıf Bey'i Eskişehir'de İngilizler evinde bastırarak tevkif ve İstanbul'a göndermişler. Sebep olarak, Eskişehir'den bir miktar silâh ve cephane çıkarıldığını söylemişler. (14 Eylül'de haber aldım).

— Âmâl-i milliyeye muhalefetkâr olması cihetiyle Kayseri mutasarrıfının tevkifi ve Sivas'a sevki emrolunmuş; Çorum mutasarrıfı olup Kayseri'ye becayiş eden Sami Bey'in Kayseri'ye muvasalatında tevkif ve Ankara'ya sevki için Vali vekâletini deruhde eden ahz-ı asker reisi Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Emrullah Bey'e yazılmış. (17 Eylül'de).

— Konya'daki kolordunun yeni kumandanı Sait Paşa kendisini iyi tanıyan arkadaşları tarafından münasip tarzda müracaatla bizimle beraber hareketinin teminini teklif etmiştim. Bekir Sami ve Hüsrev Beyler yazmıştır. Cevaben Konya'da beş misli İtalyan kuvveti bulunduğundan kendilerinin bitaraf addedilmesini rica etmiş (Hüsrev Bey yazıyor 17 Eylül'de).

— Kastamonu ve Çorum Sivas'a raptedilmiş. Ankara valisi, Çorum mutasarrıfı, Jandarma kumandanı, Kastamonu'daki Jandarma Alay Kumandanı ve Telgraf Baş müdürü mevkufen yolda imiş. Konya'da Sait Paşa istifa etmiş Harekât-ı Milliye Konya'da kuvvetlenmiş. Kabinenin bir beyanname neşriyle istifa edeceği hususî olarak, İstanbul'dan öğrenilmiş, Ankara ahalisi Eskişehir'le uğraşıyorlar. (19'da).

21 Eylül'de aldığım telgrafta, Ferit Paşa kabinesine mutavaatkâr olduğu anlaşılan Kastamonu valisi Ali Rıza Bey'in milletçe bi't-tevkif Şam vapuruyla Dersaadet'e iade kılındığı ve teşebbüsat-ı milliye aleyhinde bulunduğu tahakkuk eylemesine binaen de, Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın mahfuzen Sivas'a getirilmekte olduğu, Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa tarafından bildiriliyordu.

22'de Ali Fuat Paşa'nın verdiği malûmat 22'de geldi: İki güne kadar bin kişi kadar Kuva-yı Milliye Eskişehir civarında tecemmü edecektir. Yaptığım teşebbüsat neticesinde Mirliva Hamdi Paşa ve maiyeti bu akşam trenle Dersaadet'e avdet edecektir. Taannüd eden Eskişehir mutasarrıfına Dersaadet'e avdeti için son ihtarname gönderilmiştir. İki üç güne kadar muslihane bir surette Eskişehir mes'elesinin halledileceğinden ümitvarım.

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizler kendi aleyhlerine zararı bâdi olmadıkça bîtaraf kalacaklarına dair vaad vermişler.

Benim kolordumun yedi sekiz aylık muhassesatı kolordu veznesinde mevcut, Erzurum'un geçen sene istirdadında ele geçen sahipsiz eşya büyük bir kilise dahilinde çürümeye yüz tutmuştu. Bunların bedelini de bir aylık tahmin ediyorduk. A'şar ve Trabzon rüsûmâtı da bize birkaç ay temin ederdi. Heyet-i Temsiliye'nin 18'de yazıp 20'de aldığımız tamiminde:

"1 - Hiçbir suretle İstanbul'a para çıkarılmaması takarrür etmiştir. Ziraat Bankaları da İstanbul'a hiçbir suretle para göndermeyeceklerdir. 2- Hususi şahsî para muamelesi bittabi bu kaidedenden müstesnadır." Bu iyi, fakat 22'de aldığım Mustafa Kemal Paşa'nın bir şifresinde, "3. Kolordu'nun vaziyet-i maliyece pek sıkıntıda bulunduğunu yüz bin lira yardım edilmesini, Heyet-i Temsiliyenin de paraya ihtiyac-ı mahsusu olduğundan, sırf makasid-i milliyeye sarf edilmek üzere öbür tarafa verilen cephaneye mukabil alınan paradan gönderilmesi" rica ediliyor. Yüz bin lira göndermek gayr-i mümkün. Diğer kolordular da talebe başlarsa benim kolordum müşkil vaziyete düşecek. Ben geldiğim günden beri kasamın miktarını İstanbul hükûmetinden bile saklıyorum. Ve bir sene bir tarafa muhtaç olmadan dört fırkamı beslemeye uğraşıyorum. Silâh kadar para da aynı ehemmiyette olduğundan her ikisini ilk günden beri herkesten masun bulunduruyorum. Hududun öbür tarafında ufak ufak şûra hükûmetleri tesisiyle Ermenilerin katliamına mukabil onları ben de rahat bırakmamak için şûralara silâh ve cephane ile yardım ediyorum. Fakat mukabil paradan sarf-ı nazar, onlar benden biraz da para koparmaya muttasıl uğraşıyorlar. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey diğer arkadaşları Erzurum'da şekerle beslemiştim. Geçen sene Rus metrukâtından tonlarca şeker igtinam etmiştik. Hariçte şeker bir, bir buçuk liraya idi, ben sekizde bir fiyatla zabitana rütbelerine göre vererek onların terfihlerine çalışıyordum. İşte fark-ı fiyatla yiyecekleri bedava oluyordu. Sivas'ta mühim menzil ambarları vardı. Bunlarda her nevi yiyecek ve eşya dolu idi. Kolorduyu ikaz ettim. Gerek bunlardan ve gerekse hükûmet-i mahalliyelerin mal sandıklarındaki fazlalardan istifade etsin. Bizim muavenetimiz pek cüz'i mümkün olabilir. Heyet-i Temsiliyeye de benim yaptığım gibi yardım etsin, maahaza İstanbul'dan bir hayli paranın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderildiği de malûm idi. Hatırlattım. İstanbul hükûmetinin temerrüd ettiği bir zamanda parasızlığımızın şüyûu her halde iyi birşey değildi.

23 Eylül'de aldığım bir telgraf 22 Eylül'de Heyet-i Temsiliye'nin padişaha yeni bir müracaatı idi. Bir sureti General Harbord'a verilmek üzere bana tebliğ olunuyordu:

Hâkipây-i meali-ihtivâ-yı hilâfetpenâhîye

Şevket-penâh efendimiz:

Kullarını hâkipây-i hümâyûnlarına tekrar arz-ı hal ve hakikate saik olan sebeb heyet-i hazıra-i vükelânın ketm-i hakayıkla zât-ı şehinşahilerine arz ve ilâm ettiği vechile bir emel-i nâ-meşrû değil milletin metalib-i

Levent Şahverdi Arşivi

muhikkasıdır. Mükerrer istirhamatımızın kabinenin dest-i hıyanetiyle südde-i seniyyelerine arzına mümanaat edilmesi memleketin ve tebaa-i sadıka-i hümâyûnlarının zararına telâfi-nâ-pezîr bir hesap kayd ve teşkil ediyor. Bu kerre Ferit Paşa'nın müzeyyel mütalaatı ile vilâyâta tebliğ edilen beyanname-i hümâyûnları muhteviyatından dahi pek bariz anlaşılıyor ki milletin âmâli ve mekasidi meşruası kabinenin irtikâp edip fiilen ve vesaik ile sabit harekât-ı hainaneleri zât-ı akdes-i hümâyûnlarından mektum tutulmuştur. Ferit Paşa'nın zât-ı şevket-meâb-ı şehriyârîlerine muhalif-i hakikat maruzatta bulunmak suretiyle millet ve vatana karşı irtikâp eylemekte olduğu ihaneti tasniden çekinmediği de kemâl-i teessürle görünmektedir. Tarihin hiçbir safha-i ihanete makîs olamayacak bir cinayetle ahaliyi yekdiğeri aleyhinde iğva ve milleti ihtirasât-ı ecnebiyeye feda eden bu kabinenin arzu-yı millî hilâfına olarak mevkiinde kalması pek büyük felâketler celb ve ihzar etmektedir. Bütün cihan mülk-i hümâyûnlarında sükûn ve âsâyişin müterakkıbı iken vilâyetlere çekilen telgrafnamelerle bir taraftan aşâir-i mutîayı efrâd-ı ahali üzerine teşvik ile beraber memâlik-i şâhânenizin hercümerci içinde ve muhtac-ı muavenet olduğunu resmen beyan ederek müdahale-i ecnebiyeyi davet eyleyen diğer cihetten Vilâyât-ı Şarkiyede vâsi bir Ermenistan teşkiline ve Toros silsilesinin cenubunda kâin yerleri terke âmâde bulunduğunu ifade ile dahili ve haricî düşmanlarımızın âmâlini tervic ve tatmin etmek isteyen bir kabinenin mevki-i iktidarda kalmasını zât u mülk-i hümâyûnlarımızın düşmanlarından başka hiç kimse arzu etmez. Paris sulh konferansının meb'uslarımızın intihabatından ve meclisin in'ikadından evvel Türkiye hakkında ittihaz-ı karara başlaması muhtemeldir. Milletin itimadına müstenit olmadığı düvel-i İtilâfiyece de malûm bulunan Ferit Paşa kabinesinin bu suretle re's-i idarede kalması murahhaslarımızın konferansa davet ve kabul olunmamasını, kabulü halinde de evvelce olduğu gibi bu defa da tard ve iade ile aleyhimizdeki hükmün tebliği ile iktifa olunmasını istilzam edecektir ki bunun neticesi olarak zuhuru tabii olan felâketin milleti büsbütün dûçâr-ı yeis edeceğini zât-ı şâhâneleri pek iyi takdir buyuruyorlar. Binaenaleyh memleketi siyaneten Ferit Paşa kabinesinin hemen iskatıyla itimad-ı umumiyeye mazhar zevattan mürekkep bir kabinenin teşkiline müsaade-i şehinşahîlerini bütün millet namına niyaz ve istirham eyleriz. Ol bâbda ve katıbe-i ahvâlde emr ü ferman hazret-i tâcidâr-ı azamîlerinindir.

22/9/1335

Hâkipây-i şâhâneye vukubulan maruzat sureti berâ-yı malûmat maruzdur.

Anadolu ve Rumeli Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

23 Eylül'de 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey şu şifreyi yazıyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas:
23/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Bütün millet nazarında tahakkuk eden ef'âl-i cinayatekârânesine rağmen hükûmet-i hazıranın erbâb-ı namusa terk-i mevki etmeyerek İngiliz müzaheret ve muavenetiyle mukavemet-i müsellehaya teşebbüs etmesi ve hattâ taarruzî bir harekete geçmesi ihtimaline karşı Kolorduca tedâbir-i lâzımeye tevessül edildiği gibi Ulukışla-Kayseri yolunun setri için bu istikamete karşı kuvvetli bulunması 11. Fırka kumandanlığına yazılmış ve Ankara-Eskişehir istikametinin setri için 20. Kolordu kumandanlık vekâletinin nazar-ı dikkati celb edilmiş olduğu berâ-yı malûmat maruzdur

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

13. Kolordu'dan da 20'de aldığım şifrede teyakkuzunu gösteriyordu. Bunlar Heyet-i Temsiliye'nin "Hükûmetin yeni bir teşebbüs-i caniyânede bulunacağı" tamimi ile daha ziyade ehemmiyet kazanıyordu. Ben dört fırkamla zaten her tarafa karşı hazırdım. Bir fırka (3) Trabzon mıntıkasında sahile ve sahildeki Pontusçu Rumlara karşı, iki fırka (9 ve 12) Pasinler ovasında Ermenilere karşı ve icabında her tarafa karşı elde, diğer bir fırka da (11) Van-Beyazıt-Karaköse mıntıkasında Ermenilere ve Kürtlük hâdiselerine karşı. Nasturilere karşı Simko vesair civar aşiretler, Ermenileri işgal için de birçok Şûralar faaliyette idi. Herhangi bir tecavüz başlangıcı halinde derhal Ermenilere taarruzla bu tehlikeyi bertaraf etmek esas planımdı. Bütün istihzaratım bu gayeye müteveccihti. Cenuptan bir taarruzun Malatya hâdisesini yeniden birlikte sürüklemesi ihtimaline karşı, süvari alayımın bir müfrezesi Elaziz'de bulunuyordu. Fakat bunu Kürtlere büyük bir kuvvet olarak işaa ettirmiştim. Kuvve-i umumiyenin yüz bin süngü olduğunu işaa ediyordum. Bunu Kürtler şeksiz kabul ettiği gibi, Ermeni ve Gürcüler de geçen seneki istilâlarımızın henüz dimağlarındaki kuvvetli izlerinden, ihtimâlden uzak görmüyorlardı. Gelip geçen ecnebiler, kontrole memur İngilizler, hattâ Rawlinson dahi bu kadar bir kuvvet toplayabileceğime ve halkta bu kadar silâh bulunduğuna inanmıştı. Çünkü İngiliz usulü birşeyin doğruluğuna inanmak için en az beş kişiden -muhtelif yerlerde muhtelif kimselerden- aynı suali sorarlar. Ben ona beş değil, belki beş yüz kişiden, seksen bin, yüz bin rakamlarını işittirmiştim. Hattâ malûm olan yüz bin tüfeğin Rus ordusunun inhilalinden dolayı mevcut olduğunu, malûm olmayan daha çok miktarın bulunabileceğini de Harbi Umumi'den evvel Şarkta herkesin bir silâhı olduğunu bildiğinden kabul ediyordu. İşte ben Şarkta mevcut dört fırkamla, bunların dört misli gölgesiyle, dahilde, harice karşı pek kuvvetli idim. 25 Eylül'de Erzurum'a gelecek Harbord heyeti de bu dalgaları daha bir kaç gün evvelinden beri duya duya gelmekte idi. Bugün Trabzon'dan gelen ve heyete intizar eden bir Amerikan kaymakamı da Erzurum'daki canlı hayatı görerek ve malûmat toplayarak Harbord'a muntazırdı. Bu da General Harbord'a yaman

Levent Şahverdi Arşivi

malûmat verecekti. Erzurum kalesinde ufaklı büyüklü her cinsten yüzlerce top, binlerce cephanesini herkes görüyordu. Bunların kamalarının elimizde saklı olduğunu en ziyade alâkadar olan Rawlinson da tahkik etmişti...

Amerikan Generali Harbord'un Erzurum'a Gelişi

Harbord Heyetine Ermenilerin mezalimini vesaikile birlikte hazırlatıyordum. İngilizlerin Ermenileri nasıl teşvik ettiği de tafsilen mevcuttur. Bunu aynen hatıratımda kaydedeceğim. Harbord Heyeti hakkında 22 Ağustos 1919 tarihli Temps gazetesinde şu malûmat yazılı idi: "Amerikan kuvve-i seferiyesi erkân-ı harbiye reisi General Harbord Amerika reisicumhurundan gelen talimat üzerine Ermenistan veya Mavera-yı Kafkasya'yı teftiş için bir heyet riyasetinde olmak üzere dün Paris'i terketmiştir. General Harbord heyeti diğer bilcümle heyetlerden ve halen Ermenistan'da ve Mavera-yı Kafkasya'daki teşkilâttan büsbütün başkadır. Bunlar oralardaki bilcümle ahvâli tetkik edeceklerdir."

"Un Mission americaine en Arménie. Le Major général James G. Harboard, chef de l'état-major général du corps expéditionnaire américain, a quitte Paris hier, à la tête d'une mission envoyée en Arménie et Transcaucasie, sur les instruction du président des Etats-Unis, transmises par le sous-secrétaire d'Etat Polk. La mission du général Harboard est distincte de toute autre mission ou organisation se trouvant actuellement en Arménie ou en Transcaucasie. Le général Harboard examinera les question..."

Hakikaten şimdiye kadar aldığımız malûmat da "Amerikalıların Ermenistan'da, Gürcistan'da vâsi mikyasta çocuklara ve kimsesizlere yardım ettikleri ve binlerce çocukları himayelerine alarak besledikleri ve talim ve terbiye ettikleri"dir. İslâm çocuklarının da bunlar arasında din ve milliyetlerini kaybettikleri ve Hıristiyan isimleriyle vaftiz edildiklerini biliyorduk. Bilhassa Ermenilere İngiliz ve Fransızların esliha ve mühimmatça, Amerikalıların da eşya ve mualece cihetiyle hesapsız muavenetlerini de iyi biliyorduk. Daha mühim bir bildiğimiz de sene başından beri Türklere de yardım edeceğiz diye bir takım Amerika memurlarının her tarafı gezerek bol vaatlerde bulunması ve her yerde Türk misafirliğinin ikram ve hediyelerine bir kuru teşekkürle savuşup gitmeleri idi. Bunların da Ermeni muhtacîni aradıkları ve halbuki gayr-i muhtaç dahi Ermeni bulamayınca savuşup gittikleri görülüyordu. Beşeriyet, insaniyet, adalet gibi sözlerin henüz kalpazanlık devrinde olduğunu ve her milletin kendi çıkarı için hoşlanmadığı, daha doğrusu riyasetine engel olan başka milletlerin açları, çıplakları elinden son lokmasını, son şeyini almaktan da hayvanî lezzet duyduğunu; kuvvetli yumruk ve politika yani entrikanın bir milletin yaşaması için yirminci asırda dahi yegâne müstenadgâhı olduğunu herkes ibret gözüyle görüyordu. İşte büsbütün başka olduğu ilân olunan Harbord heyetinin de ot yiyen, çıplak gezen bir nesle mensubdada değil, ahvâli, yani yenilir yutulur şeylerden midir diye bu mıntıkalarda yaşayan zî-ruhları görmeye geldiklerinde, hiçbirimizin şüphesi yoktu.

Levent Şahverdi Arşivi

İşte bu kanaatle Harbord heyetine yediden yetmişe kadar Erzurum'daki Türk varlığını göstermek için hararetli hazırlanıyorduk. İstanbul kapısı haricine azametli ve zarif çadırlar, envai spor meydanları (Futbol, cirit, bisiklet, koşu, güreş, oyun... her yaş için) hazırlatıyordum.

Bugün 23 Eylülde sabık ordu kumandanı Halil Paşa'yı (Enver Paşa'nın amcası) "Demir Ali Bey" namıyla ve Nahcivanlı Büyük Han refakatıyla Erzurum'dan Nahcivan'a yola çıkardım. Halil Paşa İstanbul'dan firar ettikten sonra Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş, dahil-i vatanda bir vazife verilmesi mahzurlu olduğundan vesatetimle Şark'a gitmeye karar vermiş, birkaç gün evvel Erzurum'a gelmişti. Halil Paşa ile Harb-i Umumi bidayetinde, birer kuvve-i seferiye kumandanı olarak, vâsi vazifelerle İstanbul'dan çıkmıştık. O şimalî İran'dan Kafkasya'ya, ben Tahran üzerinden Afganistan üzerine gurbete çıkmıştık. Daha memleketimiz dahilinde muhtelif emirlerle döne dolaşa birer fırka mahiyetinde olan kuvve-i seferiyeler evvelâ Rus cephesine, sonra da Irak'a gitmişti. Halil Paşa (o zaman Bey) İran dahilinde Rumiye'den ileri geçememiş, ben ise şahsen Halep'ten Bağdat'a gidip gelmiş, nihayet Halil Paşa ile Kûtü'l-amare muharebelerinde tanışmıştım. Ben Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi, o Kolordu Kumandanı; ben kolordu kumandanı, o ordu kumandanı olarak bir buçuk seneye yakın birbirimizi tanımıştık. Halil Paşa cesur, fakat makamının icab ettirdiği ihata ve ağır başlılıktan uzak, pek hovarda-meşreb, işrete münhemik, maiyetiyle laubali bir kumandandı. Enver Paşa –ki binbaşılığından beri pek yakın arkadaşımdı ve Manastır'da İttihat ve Terakki teşkilâtını birlikte yaptığımızdan her haline pek yakından vakıftım– hayatında Napolyon'u pek taklit ettiğinden, onun yaptığı gibi kardeşini paşalıkla Kafkaslara, amcasını Ordular grubu kumandanlığıyla bütün şarka kumandan yapmış ve nafıa mesleğinden babasını dahi paşa yaptırmıştı. Bu tafsilâtı buraya kaydetmekten maksadım Halil Paşa'nın bu kerre bana yaptığı pek mühim bir tavsiyenin aleyhinde fena bir fikir hâsıl etmemesi içindir. Halil Paşa Erzurum'da benim misafirim olarak kalmıştı. Yanında bir zabit arkadaşı vardı. Azerbaycan'a geçerek oralarda yaşamadan başka çarem kalmadı diyordu. Kendisine güzel bir Azerî kıyafeti ile şâyân-ı itimad bir arkadaş buldum. İcab eden muaveneti de yaptım ve şu tavsiyede bulundum: "Halen Azarbeycan'da Müsavat hükûmetinin vaziyete hâkim olduğunu, kendilerine bir kaç haber göndermeme rağmen, Türkiye ölmüştür diyerek bize nakden yardım etmediklerini, halbuki Kuva-yı Milliyemizin behemehal müstakil Türkiye'yi yaşatacağını, ergeç Ermenileri ezerek Kafkaslara hâkim olacağımızı, Azerbaycan veya Ermenistan'a İtilâf kuvvetleri sevkiyatı görülürse köprü ve tünellerin tahribini ve esliha ve mühimmatın yağma edilmesini, Bolşeviklerin de yakında Kafkas'ı aşacağına şüphe etmemelerini, bunun için vakt ü zamanıyla bolşeviklerle irtibat ve anlaşmalarını, İngilizlerin Kafkaslarda yakında yalnız sözleri kalacağını, icab edenlere anlatması ve bolşeviklere Arpaçayı boylarında ittisalimize mâni olmamaları". Halil Paşa bu zemin üzerinde çalışacağını vaadetti. Fakat o da bana pek garip bir tavsiyede bulundu: "Buralarda beyhude ne uğraşıyorsunuz? Üç dört vilâyet ne verirlerse bütün arkadaşlar çekilin orada toplanarak Türklüğün büsbütün

Levent Şahverdi Arşivi

silinmesine mâni olun. Kürtler bir belâ, Ermeniler diğer bir belâ, bırakın keratalar birbirini yesinler. Buradaki didinmelerinize acıyorum. Bu çıkmaz bir iş!" Halil Paşa bu sözleri söylerken ayıktı ve ciddî idi. Fakat ben yakından tanıdığım için böyle mühim kararları aklına gelmeden ağzından düşürdüğünü bilirdim. Bunları işitenler kani olmuşlardır ki İstanbul hapishanesinden Batum'daki Nuri Paşa'nın firarı anında- kaçması tesadüfü garibi ile Nuri Paşa'nın Üç İl cumhuriyeti teklifi ile Halil Paşa'nın bu daha garip tavsiyesi farkına varmadan bu vahim fikri zerketmek veya Türkiye'den ayrılacak şarka yeni bir sergüzeşt aramak için İngilizlerin yeni birşeytanlığıdır.

23 Eylül'de Heyet-i Temsiliye namına Kemal Paşa Trabzon valisinin derdesti için teklifim vechile tebligatta bulundu. Diğer bir şifresinde de yine Halit Bey'in Trabzon'a memuriyetini tekrar rica ediyor ve "Asabiyyü't-tabia olduğundan mahzur görüyorsanız Trabzon'un ıslâhı neye ve ne gibi vasıtaya mütevakkıf ise doğrudan doğruya taraf-ı devletlerinden ittihazını istirhamla iktifa ederiz" diyordu. Valinin tevkif ve Erzurum'a gönderilmesi için Ardasa'da her şey hazırdı.

Vali 21/22'de yazıp 23'te bana vâsıl olan şifresinde sadrazamın telgraf ve şifresini vermediğimden müteessiren diyor ki: "Evet paşa hazretleri, samimiyetim cây-i bahis ve tereddüt değildir. Namusum ve vicdanım ve asırlardan beri ailece nân u nimetini yediğimiz Âl-i Osman'a sadakatim her neyi emrederse ondan gayrıya ittibaım da mümkün değildir." Müteakiben "İstanbul ile anlaşmamazlığa tavassuta çalışıyorum. Tarafeynin hesap ve kitabına muvafık bir netice istihsali mümkündür. Ayın 24'ünde Gümüşhane'ye muvasalat edip Eylülün sonuna kadar orada kalacağımı tekrarla herhalde mülâkat-ı seniyyelerine arz-ı iştiyak eder ve teyid-i ihtiram eylerim." Galip Bey Trabzon Valisi sıfatıyla son şifresini, aleyhinde son bir sohbet olmak üzere yazmış bulunuyordu. Nazarında millet, Kuva-yı Milliye vesaire yoktu. Yegâne düşündüğü padişaha sadakatti. Bu uğurda her şeyi yapacağını açık söylüyordu. Trabzon'un elimizden çıkmış vaziyeti yoktu. Sivas Kongresi'nin şimdiye kadar izah ettiğim âni kararı ve Mustafa Kemal Paşa'nın makina başında mütehakkim vaziyeti kendisine karşı bir vaziyet ihdas etmişti. İzzet ve Servet Beylerin aleyhdarlığı uyandırdığı hakkındaki kanaatinin yanlış olduğunu 18 Eylül'de Belediye Reisi, Müdafaa-i Hukuk Reisi imzalı telgrafı la göstermişti.

Halkın endişesi şu olduğu anlaşılıyordu: İttihat ve Terakki Fırkası'ndan nuğber olanlar ve muhaceret esnasında hükûmetin hiçbir suretle muavenet ve himayesine mazhar olmayanlar ve sabıkan murahhas-ı mes'ullerin u-i idare ve muamelelerinden dilgir bulunanlar son harekâtı İttihat ve Terakki manevrasına hamlediyorlar ve mezkûr fırkaya mensup Servet ve zzet Beylerin murahhas intihap ve Heyet-i Temsiliye'ye aza olmaları, her ki kongre riyasetini Mustafa Kemal Paşa, riyaset-i saniyesini Rauf Bey'in hraz eylemesi, meb'us namzedi, intihabat vesair kongreden bazı tamimler halkın tereddüdünü ve şahsî menfaat veya fırka maksadı ile istihsaline vasıta ve âlet olmaktan korkmalarını mucip olmuştur. Evvelce Erzurum Kongresi mukarreratı hakkında fikirler beslemiş iken, şimdi büsbütün başka bir esa-

Levent Şahverdi Arşivi

sın meydana gelmesi Servet ve İzzet Beyleri de matlup faaliyet mevkiinden düşürmüştü. Dehşetli İttihatçı düşmanı olan valinin de İstanbul'dan aldığı ve padişaha sadakat hislerinin de inzimamıyla halka bu kabil-i hazm olan zeminde telkinler yapması ve hepsinin toplanarak Mustafa Kemal Paşa'ya aleyhtar bir şekil hâsıl etmesi müşarünileyhi her dem müteessir ediyor ve Halit Bey'le şifreli muhabereler yaparak uzaktan zan ile istediği icraatı Halit Bey'e yaptırmak istiyordu. 24 Eylül'de Heyet-i Temsiliye'ye şunu yazdım:

3. Kolordu Kumandanlığına

Erzurum
24/9/1335

Heyet-i Temsiliyeye;

Trabzon muhitini yakından teftiş ettiğim gibi oradaki cereyanı da daima takip etmekteyim. Evvelce de bi'l-münasebe arz ettiğim vechile cereyan-ı milliyi idare ve idame hususunda bendenizin meslekim evvelâ halkı tenvir ve irşad etmek ve fikren ve ruhen bu cereyana kanaat ve samimiyetle bağlamaktır. İrşad ve ikna vazifesini yaptıktan sonra yine temerrüd edenler görülürse şu halde bir maksad-ı hasis peşinde koşan mel'unlar olduğu tamamen tebeyyün etmiş olacağından, onlar da lâyık oldukları muameleye maruz kalırlar. Pek büyük tecrübelerle tahassül eden bu prensibi aynen Trabzon muhitine de tatbik ettim. Bir müddet-i muvakkate ahvâle nigehbân ve icabında hâkim olmak üzere dokuzuncu fırka kumandanı Rüştü Bey'i Erkân-ı Harbiyle birlikte ve 3. Fırka kumandanlığı vekâleti ile Trabzon'a gönderdim. Mûmâileyh karargâhını Cevizlik'te tesis ile idare-i umur edecektir. İki seneden beri kendisini yakinen tanıdığım ve necabet ve metanet-i ahlâkiyesini pek çok sevdiğim Kaymakam Halit Bey'i şu aralık Trabzon muhiti için münasip bulmam. Çünkü Trabzon vüs'ati ve İstanbul'un entrikalarına kurbiyeti dolayısıyla orada pek büyük bir ihtiyat ve basiretle iş görmek ister. Halbuki Halit Bey'in asabiyet-i mizacı cümlece malûmdur. Biz Halit Bey'den ancak bir harp ve darp zamanında lâyıkıyla istifade edebiliriz.

İngiliz telakkisine gelince, âcizleri mümkün olduğu müddetçe âşikâr ve maddî bir husumetten ictinâbı tercih ederim. Binaenaleyh bu ve bu gibi esbab ile Halit Bey'in o havalide şimdilik mütenekkiren kalması lüzumunu arz ederim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

24 Eylül sabahı Trabzon Valisi Galip Bey'le fırka kumandanı Rüştü Bey Ardasa'da mülâki oldular. Vali Bey'in yanında altı adamı varmış. 24/25 gecesini Gümüşhane'de geçirmek niyetinde imiş. Tehir-i hareketi için bindikleri kamyon kırdırılmış. Erzurum'a gelerek görüşmekliğimiz hususunda Rüştü Bey'le gönderdiğim mektubu okumuş, gelemiyeceğini söylemiş ve benimle makina başında konuşmak istemiş. Halit Bey bu malûmatı veriyor ve muhaberenin altıya kadar temdidiyle planlarına yardım edilmesini rica ediyordu. Muhabereye geç başlamak suretiyle görüştüm. Şüpheye düş-

Levent Şahverdi Arşivi

memesi için yanıma Erzurum valisini de aldım. Galip Bey Erzurum'a izinsiz gelemeyeceğinden, her halde benim Gümüşhane'ye gelmekliğimi yazıyor. Akıbet 8.15 sonrada Halit Bey bizzat valiyi tevkif ve kamyonla mahfuzen Erzurum'a yola çıkarıyor. Şeref ve haysiyetinin muhafazasını da tekeffül ediyor. Bu hususta icab edenlere ben de emir verdim. 25 Eylül'de öğleden evvel General Harbord riyasetindeki Amerika heyeti Erzurum'a geleceklerdi. Bu heyet geceyi kasabalarda geçirmeyerek hariçte açıkta seyyar karyolalarında geçiriyorlarmış, yanlarında fotoğraf ve sinema makinaları da varmış. Dün akşam Mamahatun'dan geçmişlerdi. Bir haftadan beri hazırlığımız bitmişti. Mükemmel taklar, çadırlar, allı yeşilli bayraklar uzaklardan fark olunuyordu. Bütün halk atlı arabalı, yaya bu vâsi meydanlığa toplanmış ve toplanıyorlardı. Kıtaat, mektepler, iki bando, milli mızıkalar etrafa büyük bir gurur ve sürûr dağıtıyordu. Kolorduca tertip olunan merasim programı Kolordu matbaasında tab ve tevzi olunmuştu. Program:

General Harbord cenaplarının riyasetindeki Amerika Heyet-i muhteremesinin istikbal programıdır 25/9/1335

1 — İstanbul kapısı haricinde Tayyare hangarı civarında ihzar edilen çadırlarda Kolordu kumandanı paşa hazretleri tarafından çay ziyafeti, bu esnada gürbüzler (Şehit yavruları) tarafından şarkılar, idman oyunları ve mızıka,

2 — Cirit ve at oyunları.

3 — Futbol.

4 — Millî oyunlar ve pehlivan güreşleri

5 — Avdet.

6 — Öğle yemeği kolordu gazinosunda.

Ben otomobille heyeti Kez köyünde karşıladım. Birlikte merasim mahalline geldik. Heyet üçü general olmak üzere 17 kişi, 13 de şoför, fotoğrafçı, sinemacı gibi maiyet var. Harbord heyetine bu muazzam manzaranın hüsn-i tesir ettiği görülüyordu. Fotoğraflar alınıyor, sinema işliyordu. Şehit yavruları tarafından münasip bir kaç sözle buket verildi. Mektepler de ayrı ayrı bu merasimi yaptılar. Halk tarafından müessir nutuklar söylendi. Bütün sözler, "buraların hâkimi biz Türkleriz; asırlardan beri böyle idi ve nihayete kadar da böyle olacaktır." Çadırlara dönülecek yerdeki takın yanında gördükleri bir manzara kendileri için canhıraş idi. İki Erzurum genci ortalarında büyük bir levha tutmuşlardı: "Wilson Prensipleri Madde: 14" Bu türkçe kendilerine izah edilince teessürleri hissolunuyordu. Levha kendilerine hediye edilecekti. Görülen bu şeylerin fotoğraf ve sinemaları alınıyor ve Amerika'da bu varlığı ve bu levhayı göstererek lehimize çalışacaklarını söylüyorlardı. Çadırlara geldik, burada yüzlerle hanımın da bulunmasına pek ziyade hayret ettiler. Harbord bana dedi ki: "Mühim bir varlık görüyoruz, fakat itiraf edeyim ki Türkiye'de gördüğümüz bu ilk manzaradır. İçinde bulunduğunuz felâkete rağmen Türkler uykuda kanaatiyle dolaşıyorduk. Mıntıkanızda gördüğümüz

Levent Şahverdi Arşivi

manzaralar bizi hayrete düşürdü. Milli merkeziniz olan Sivas bile uyuyor." Ben bu sözleri hayretle dinledim. Mühim bir heyet, şüphe yok ki millî kuvvetimizi görerek Amerika namına ve belki de cihan namına bir karara müntehi bir kanaate sahip olarak dolaşıyorlardı. Ne kuvvetimiz varsa neden göstermiyorduk. Hiç olmazsa bir halk kalabalığı ve bir halk feryadı... Generale cevap vermiş olmak için dedim ki: "General hazretleri bu mıntıkanın bir Ermenistan mes'elesi karşısında dâvası var. Halkımız, bu dünyada yalnız Amerikalıların verdiği sözde durduğunu bildiği için Reisiniz Wilson'un sözü üzerine hakkını silâhla müdafaadan vazgeçmişti. Fakat onun da suya düştüğünü gördüğündendir ki yediden yetmişe harekete gelmişlerdir. Bu millete tahakküm olunur mu? Size bunu gösteriyorlar. İhtimal geri mıntıkalar buna ihtiyaç duymamıştır." Harbord muhtelif sahalardaki hareketleri gördükçe hayret ediyordu. Dedi ki: "Hudut üzerinde dağlar arasında böyle bir varlığı hatırımıza bile getirmemiştik. Bu büyük bir kuvvet." Amerikalılar birbirleriyle İngilizce görüşüyorlar, biri diğerine gördüğü daha canlı hareketi göstererek hiçbir hareketi kaçırmamaya çalışıyorlardı. Çayları içtik, pastaları yedik. Her hareketi kendi sahasında görmek için muhtelif öbekleri dolaştık. Laz oyunu, Erzurum oyunu, pehlivanlar, cirit kendilerini ziyade alâkadar ediyordu. Lisan bilir zabitler bütün aralarındaki mükâlemeleri dinliyorlardı. Hepsi hayretle, biz Türkleri Türkiye seyahatinde dahi tanıyamamışız, bu müthiş bir kuvvettir, hanımlar bir yere çıkmazmış, Amerikalılar sinemaları görsün de inansın gibi takdirkârane konuşmalar.

Buradan otomobillerle şehrin asırlık Türk âbidelerini dolaştık. Yakutiye medresesi, Çifte Minareler, iç kale ve saat kulesi, Ermenilerin yakıp yıktığı yerler, canlı bir müze gibi muhafaza olunan içinde yanmış insanlarıyla karşılıklı büyük konaklar... Türkocağı ve Ermeni mezalimi hakkında canlı levhalar görüldü.

Yemeği kolordu gazinosunda yedik. Pek mükemmel tezyin olunan gazinoda Türk ve Amerika bayraklarının çapraz vaziyetlerinden çok memnun oldular. Amerika'ya geldiğimiz takdirde aynı tarzdaki bayraklar altında ziyafetler vaad ediyorlardı. Yemekler hoşlanacakları şeylerdi. Piyano, keman, flütten ibaret, zabit arkadaşlardan mürekkep bir âhenk yemek müddetince büyük takdirlerini celb ediyordu. Yemekte bir aralık Harbord yine ilk sözünü kulağıma isâl etti: "Bu varlığı memleketinizde başka bir yerde görmedik. Temenni ederim ki bulunsun da biz görmüş olmayalım. Fakat Generalim bunda sizin şahsiyetiniz görülüyor. Maahaza hudut mıntıkasında gördüklerimiz ve bir Avrupai sofrada yemek yemek bizde tasavvurumuzun fevkinde bir tesir yaptı. Sizi tebrik ederim." dedi.

Dedim: "Size muhit olan heyet-i zabitanı en medenî ordu zabitanından farklı mı buluyorsunuz? Gördüğünüz halk, asker ve heyet-i zabitan her yerde tabii aynıdır. Yarın Ermeniler arasına gireceksiniz. Mukayeseye medar olmak için burada tezahürat görüyorsunuz, diğer mıntıkalar ihtiyaç görmemiş olacaklar." Sofrada her Amerikalı yanında kendileri kadar şık ve lisan bilir bir zabit bulunuyor. Karargâhın öteden beri âdetince yemekte baş açık, temiz tuvaletli, yemek yemek tamamıyla kendileri gibi.

Levent Şahverdi Arşivi

Yemekten sonra hükûmeti ziyarete gittik. Vali Reşit Paşa'dan bazı ihzari malûmat sorduktan sonra General Harbord şöyle söyledi:

"Amerika sermayesiyle Türkiye'ye yardım etmek ister. Bunu hüsn-i kabul edeceğinizi şimdiye kadar görüştüğümüz ricalinizden ve halkınızdan anladık. Fakat bu sermayeyi himaye için bir miktar da asker getirmek ister."

Cevap verdim: "Sermayenizi getirmekle siz de Türk milleti de menfaat görür. Bunun için bunun manası vardır. Fakat asker ne olacak? Bunun sizce manası nedir?"

Harbord: "Sermayenin hin-i hacette her hale karşı muhafazası için münasip miktar kıtaat."

"Sermayenizi Türklerin yağma etmesinden mi korkuyorsunuz yoksa haricî bir devletin taarruzundan mı? Eğer Türklerden korkuyorsanız bu büyük haksızlık ve bizi hiç tanımamaktır. Türk her zaman sözünde durmuştur. Maatteessüf bize verilen sözde duranlar azdır. Bundan biz şimdiye kadar çok kaybettik. Bundan başka Türklerin yağmasını tasavvur ediyorsanız, getireceğiniz kuvvetlerin daha evvel, ellerinden silâhlarının alınacağını da düşünün. Türkün tarihine bakın! Türke tahakküm olmuş mudur? Asırlarca müstakil yaşamış bir millete askerle hâkim olmak mümkün müdür. Meselâ şu bulunduğunuz Erzurum'a hâkim olabilmeniz için en az üç yüz bin süngü lâzımdır. Siz sermayenin kazancıyla asker mi besleyeceksiniz. Bu Türkiye'yi istilâ demektir ki buna milyonlar ordusu lâzımdır. Ve bunun için çok büyük kanlar akar. Siz Türk sözüne itimad edin, Türkler nazarında Amerikalıların insaniyette en ileri gitmiş bir kavim olduğunu tecelli ettirin. Hürriyet ve istiklâlimizi alacak sermaye bizim için ateştir."

Harbord: "Hissiyatınızı tebcil ederim. Kat'iyyen mutasavver birşey ifade etmedim. Memleketinizin saadetini arzu ederim. Maksadım Amerika'da maruz kalabileceğim sualler hakkında fikir almaktı. Amerika sermayesinin Türkiye'ye muaveneti için lâzımı gibi çalışacağım."

Vilâyetten sonra gezilecek diğer bazı yerleri de dolaştık. Generallerden biri tabya ve kışlaların çokluğunu göstererek, "Bunlar yerine mektep ve fabrika yapsa idiniz şimdi memleketiniz böyle fakir değil, bizimki gibi zengin olurdu." dedi.

"Generalim, bu gördüklerin olmasa idi burada bugün Türk mevcudiyeti kalmazdı. Asırlarca vahşi çarların, vahşi sürülerine karşı bu tabyalara sığınarak barındık. Wilson Prensiplerinin sözde kalmasıyla daha bir hayli zaman varlığımızı muhafaza için bunları azaltmaya değil çoğaltmaya bile mecbur kalmaklığımız muhtemeldir. Bununla beraber tabya adedince mekteplerimiz de vardı. Vahşi eller onları gördüğünüz harabelere çevirdi" diyerek cevap verdim. General yaptığı hataya nadim oldu. Özür diledi ve milletimizin bundan sonra refahını temenni etti. Heyet akşam hareketle, geceyi Erzurum'la Hasankale arasında geçirecekti. Bir kaç saat istirahat ettiler, kendilerine Ermeni mezalimi hakkındaki vesaiki verdim. Yanlarında İngilizce Türk tercümanı kendilerine tercüme edecektir. Heyeti Kars kapısında bir müfreze ile teşyi ettik. Pek büyük bir memnuniyetle ayrıldılar. Belediye Reisi ümmi gibi bir adamdır. Fakat Harbord'un sualine gayet güzel bir cevap vermiş. Harbord

Levent Şahverdi Arşivi

"Erzurum'da Ermeniler Türklerden ziyade imiş şimdi hiç Ermeni kalmamış" deyince, Belediye reisi Zakir Efendi "İşte mezarlıklar burada. Erzurum ölüsü de Türk, dirisi de!" demiş.

Amerika heyetinden benim temin etmek istediğim bir madde idi. Hallerinden onu da temin ettiğimi ümit ediyorum: "Ermenilere yumruk vururken bîtaraflıklarını kazanmak"[73]

Amerikan Heyetine Verilen Rapor

Harbord heyetine verilen mezalim ve entrika raporu aynen zirdedir. Ermenilerin zulüm ve vahşetlerinin mütarekeden beri ne halde olduğunu gösterir.

25 Eylül 1335'te Amerika Heyetine verilen rapor

İngilizler bidayet-i mütarekede, mütareke ahkâmına riayet etmemişler ve bizi pek çok sıkıntıya, sefalete maruz bırakmışlardır. Mütareke ahkâmına itaatle Elviye-i Selâse'den ordumuz çekilirken, Gümrü, Kars, Ahıska, Ardahan, Nahçivan, Batum mevakiinde ordumuz için mübayaa ve tedarik ettiğimiz külliyetli erzak, melbusat, eşya ve bilhassa malzeme-i sıhhiye ve edviyeyi nakle imkân bırakmamışlar ve müsadere etmişlerdir. Bu husus ordumuzu ve dolayısıyla memleketimizi büyük bir ihtiyaç içinde bırakmıştır. Ordunun erzakını bırakarak dahilden yeniden mübayaada bulunması milleti büyük sefalete maruz bırakmış, birçok ahali açlıktan ölmüş, tohumluklarını da yiyeceklerine sarfa mecbur bırakarak bu sene için dahi memleketimiz halkını büyük mahrumiyetlere maruz bırakmıştır. Batum'da terhis ettiğimiz ordunun silâhları yine Batum'da depolara vazedilmiş, muhafazasına zabit ve asker bırakılmıştı. Buradaki silâhlar kâmilen alınarak Ermenilere, Rumlara, Ruslara verilmiştir. Batum'da Azerbaycan hükûmetinden mübayaa ettiğimiz gaz, benzin, mazot gibi şeylere vaz-ı yed etmişler, kıtaatımızın getirdiği erzakları dahi vagonlarıyla müsadere etmişlerdir. İngilizler rastgele bahaneler icad ederek Osmanlı zabitanını tahkir etmişlerdir. Azerbaycan mıntıkasındaki ordumuz kumandanı Nuri Paşa'yı, Beşinci Fırka kumandanımız Mürsel Bey'i, Onikinci Fırka kumandanımız Miralay Ali Rifat Bey'i mucib-i töhmet hiçbir şeyleri olmadığı halde hapsetmişler ve büyük bir kumanda mevkiinde olduklarını nazar-ı itibare almayarak izzet-i nefis kıracak muamelelere maruz bırakmışlar ve hiçbir hakk-ı kanuniye müstenit olmayarak bunları

73 Ankara hükûmeti Ermeni harekâtını tehlikeli görüyordu. Mustafa Kemal Paşa yazıyordu ki: Üç buçuk fırkanla Ermenilere birşey yapamazsın, başımıza belâ açarsın. Bilhassa Amerikalılar da Trabzon'a debarkmanla vehamet-i azîm olur. Ben bunu Amerika heyetine yaptığım nümayişle 335'te temin etmiştim. 336'da işler benim gördüğüm gibi neticelendi.
Harbord Erivan'da şu sözleri söylemiş: "Paris'e murahhas göndereceğinize Erzurum'a gönderin de Türk'lerle anlaşsın, aksi halde işiniz harabdır." Bunu Gümrü'de sulh müzakeresinde Ermeni heyeti reisi Hatisyan pek büyük bir teessürle söyledi.

Levent Şahverdi Arşivi

Batum'da İngiliz divan-ı harbinde muhakeme etmişler ve muhakemeten bir cürüm sabit olmadığı halde Kars'ta kazara yanan telsiz telgraf istasyonu mes'elesinden dolayı Ali Rifat Bey'i yedi bin küsur lira tazminat akçesine mahkûm etmişlerdir. Mütarekeyi müteakip Ordu-yı Osmani terhis edildikten soma elde kalan efradı İngilizlere firara teşvik ettiler. Bunun için pek çok propaganda yaptılar ve firar eden Şamlı Nuri isminde birini İngiliz Yüzbaşısı Farel kendi yanınaa aldı. Erzurum'a gelirken birlikte getirerek firar eden askerleri İngilizlerin himaye ettiğini göstermek istedi. Bir taraftan da bu gibi efrada casusluk yaptırıldı. Bilâhare merkum Nuri'yi Erzurum, Hasankale, Horasan ve hudutta bulunan kıtaatımız önünden geçirerek Kars'a götürdüler. Osmanlılar Irak'tan çekildikten sonra İngilizler Zaho'ya kadar Musul vilâyetini işgal ederek bu mıntıkaya hâkim olmuşlar ve o tarihten itibaren aşâir arasında propagandalar yapmaya, istiklâliyet fikirleri uyandırmaya çalışmışlar, bu suretle Süleymaniye'den Van'a kadar olan aşâirin hükûmet-i Osmaniyeye merbutiyetini kırmaya çalışmışlardır. Rumiye, Hoy ve Van ve Cizre mıntıkalarında bir Kürt cereyanı hâsıl etmek yekdiğerinden ayrılmaz iki müslüman kardeş arasına nifak sokmak istemişler, Şemdinanlı Seyyit Taha'yı iğfâl ederek bu fikirlerine âlet etmişlerdir. Seyyit Taha'yı para ile rütbe ile teşkil edecekleri hükûmete riyaset vaadiyle iğfâl etmişler evvelâ Revandiz'e sonra Musul'a davet etmişlerdir. Seyyit Taha'ya ve Şemdinan halkına İngilizler para (rivayete nazaran 26.000 lira altın akçe), bir miktar top ve cephane silâh vermişler bu suretle Şemdinan'a iade etmişlerdir. Bir taraftan da İranlı Simko Ağa denilen aşiret reisini para vesair ile elde ederek Seyyit Taha ile itilâf ettirmeye gayret ettiler. Rumiye, Hoy taraflarında dahi maksatlarının hâsıl olmasına çalıştılar. Seyyit Taha Musul'dan avdet ettikten sonra Rumiye'ye Simko Ağa nezdinde giderek itilâfı temin ile İngilizler tarafından verilen top, silâh, cephaneyi ve iki tayyareyi getirmek için 500 deve Revandiz'e gönderilmiş olduğu haber alındı. 21 Haziran 1335'te üç İngilizler zabiti Seyyit Taha ile Simko'nun nezdine giderek müzakeratta bulunmuşlar Ve Seyyit Taha ile olan itilâfı temin etmişler. Revandiz hâkim-i siyasisi Peel, Seyyit Taha ile Şemdinan kazası dahilinde Mazir köyüne gelerek Şemdinan kazası kaymakamı Mehmet Efendiye Şemdinan ve havalisinin İngiliz himayesine verildiğini ve buradaki memurlarla Osmanlı asker ve jandarmasının hemen kazayı tahliye ederek Van'a gitmelerini teklif etmişlerdir. Bu teklife oradaki memurlar cevab-ı red vermişler. Peel Rumiye tarafına gitmiş ve avdetinde Şemdinan'ı tahliye etmelerini tekrar Şemdinan Jandarma zabitine yazmıştır. Peel'in yazdığı mektupta âtideki cümleler de bulunmaktadır. "Mektubuma cevabınızı aldım. Son derece hayrette kaldım. Nasıl olur da siz resmî yalan söylüyorsunuz. Kat'iyyen Mehmet Efendi Şemdinan kaymakamı hasta değil, sizin orada bulunmanız icab etmez, son defa olarak size yazıyorum. Gidin... Ve illâ nezaketten hariç size karşı harekette bulunmaya mecbur olacağım." İngilizler bu suretle her tarafta siyasî propagandada bulunmuşlar hükûmet-i Osmaniye aleyhinde para ile isyan tertibine çalışmışlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mütarekeyi müteakip 1 Kânunısani 1335 tarihinde Osmanlı askerinin Kars, Sarıkamış, Ardahan ve Kağızman mıntıkalarından çekilmesi üzerine bu havalinin ekseriyet-i azîmesini teşkil eden İslâmlar, Kars'ta bir millî şûrâ vücude getirdiler. Bu suretle bu havaliyi idareye başladılar. Şûra şâyân-ı takdir bir surette mezkûr mıntıkayı idare ile emniyet, asayişi muhafaza ettiler. Şûranın idaresi zamanında bu mıntıkada fena hiçbir hâdise zuhur etmedi. Sükûnet ve asayiş her suretle mükemmeldi. Osmanlı askeri çekildiği sırada İngiliz askeri de Kars'a gelmişti. İngiliz mümessili şûrayı kabul ve tasdik ile bunların idaresinden izhar-ı memnuniyet etti. Sükûn ve asayişi muhafazada gösterdikleri liyakati takdir ettiler. Fakat az zaman sonra İngilizler getirdikleri kıtaatla ansızın Nisan 1335'te şûrâyı basarak azalarını dağıttılar. Ve bir kısmını hapis ve nefy ettiler. İdareyi kendi ellerine aldılar. Ve İslamların haberi olmadan bir gece Gümrü'den Kars'a Ermeni askeri getirdiler. İngiliz nüfûyla Kars'ta Ermeni kuvvetini tezyid ederek idareyi Ermenilere teslim ettiler. Ermeniler bu suretle İngiliz nüfûzuyla bu mıntıkanın her tarafına yerleştikten sonra İslâmları imha ederek nüfusça ekseriyet temin etmeğe bu suretle birçok mezalim ve fecayi icrasına başladılar. Bu sebeple bu havalide asayiş bozuldu. Her gün yüzlerce, binlerce İslâm'ın kanı akıtılmaya başlandı. İngilizlerin yardım ve himayesi Ermenileri şımarttı. Ermenilerin İslâmlar hakkındaki mezalimini arttırdı. Ermeniler Sarıkamış, Kağızman ve Ardahan'ı hep İngilizlerden teslim aldılar. İngilizlerin nüfûzuyla bu mıntıkaya yerleştiler. İngilizler birkaç defalar Oltu Şûrâsına Oltu havalisinin de Ermenilere verildiğini tebliğ etti. İngiliz zabitleri gidip Oltu Şûrâsıyla görüşerek kabul etmelerini teklif ve ısrar eylediler. Oltu Şûrâsı Kars, Kağızman, Iğdır, Ardahan taraflarında yapılan mezalimi görerek İngilizlere mümâşâtta bulunmadı. Ermenilerin yaptıkları mezalimi anlatarak Ermenileri kabul etmedi. Ermeniler birkaç defalar top, makinalı tüfek ile Oltu ve Bardız üzerine taarruz ve tecavüzde bulundular ve birçok köyleri tahrip ve ahalisinden çoğunu gerek muharebe esnasında ve gerek derdest ederek katil ve ifna eyledilerse de şimdiye kadar da bir muvaffakiyet elde edemediler. Mamafih taarruzlarına hâlâ devam eylediklerı işitilmektedir. İngilizler Ermenilerin mezaliminden korkarak dağlara iltica eden Müslümanların Ermenilere teslim olmalarına çalışmışlardır. Bu maksat için 1/7/1335'te Kars Millî Şûrası azasından Ahmet Efendi namında birisiyle görüşmek için bir İngiliz zabiti refakatine iki Ermeni zabiti alarak Kumru Dağına gitmiş ve mûmâileyh ile görüşmüşler, on güne kadar behemehal Ermenilere teslim olmalarını teklif etmişlerdir. 5/9/1335 günü bir İngiliz zabiti Kars Millî Şûrası azasından Ahmet Bey ile iki Ermeni zabiti ve beraberlerinde 8 Ermeni Jandarması olduğu halde Bardız tarafındaki aşiret reisi Eyüp Paşo ile görüşerek Ermenilere mutavaat eylemeyi teklif etmişler ve İngiliz hükûmetiyle uğraşmak mühim bir mes'ele olduğunu pek büyük cezalara dûçâr edileceği bildirilerek tehdit etmişlerdir. Üç güne kadar cevap vermek üzere mühlet vermişler mutavaat ettiği takdirde birçok para vereceklerini de bildirmişlerdir. 31/7/1335 günü İngiliz zabiti Bonfon maiyetinde dört nefer ve bir Ermeni zabiti Ahmet Robenson ismin-

Levent Şahverdi Arşivi

de evvelce Osmanlı ordusunda hizmet etmiş bir tercümanla Oltu'ya gelmişler, Oltu hükûmet-i muvakkatesine bu civarın Ermenilere verildiğini bildirerek Ermenilere arz-ı mutavaat etmelerini teklif etmişler. Oltu hükûmeti İngiliz zabitine hürmet ederek on gün sonra cevap verebileceklerini bildirerek mutavaattan imtina etmişlerdir. Ve Ermenilerin İslâmlar hakkında reva gördükleri fecayii anlatmışlardır. 20/7/1335'te Kağızman'a İngiliz zabitanından bir heyet giderek Kağızman ahalisine Ermenilere mutavaat etmeleri hakkında nasayihde bulunmuşlar ise de Ermenilerin haklarında yaptıkları mezalimi dinleyerek ses çıkarmamışlardır. 5/7/1335'te Ermeniler Karakurt civarında bir kaç İslâm karyesine hücum ederek katliam yapmaları üzerine müslümanlar birleşerek müdafaada bulunmuşlardır. 7/7/1335 günü bir İngiliz zabiti gelerek İslâmlar üzerine top attırmış (Mûmâileyhin İngiliz üniformalı bir Ermeni zabiti olması muhtemeldir) Erzurum İngiliz mümessili Kaymakam Rawlinson ile 4/7/1335 tarihindeki mülakatta Kars İngiliz mümessilinden aldığı malûmatta kırk bin İslâm muhaciri o havaliye toplandığını ve fenalık muhtemel bulunduğunu bu mes'eleyi tahkik için Kars'a gideceğini bildirdi. Ve o havaliye gitti. Neticede Kars, Sarıkamış, Kağızman taraflarında Ermenilerin İslâmlar hakkında büyük fenalıklar ve katliâmlar yaptıklarını tasdik etti. Merciine verdiği raporda dahi derc ettiğini söyledi. Bardız aşireti reisi Eyüp Paşo'nun İngilizlerin ısrarı üzerine mutavaatı kabul ederek kırk atlı ile Kars'a giderken Ermeniler tecavüz ederek birkaç atlısını katlettiklerini, bunun üzerine Eyüp Paşo'nun imtina ettiğini anlamış ve yine bir defa daha Eyüp Paşo İngilizlerin teklifi üzerine mutavaat etmiş iken Ermenilerin Verişan karyesine 200 piyade 2 makinalı tüfek ile baskın vererek karye ahalisinden bir çoğunu katil ve mallarını yağma etmeleri üzerine Eyüp Paşo'nun muhalefet ettiğini anlamış ve Ermenilerin Kaymakam Rawlinson'un eşyasını getiren otomobile taarruz ederek otomobili yağma ve şoförle bir İngiliz onbaşısını yaraladıklarını görmüş iken yine Eyüp Paşo ile görüşerek icra-yı nesayihde bulunmuş ve istiklâliyetten bahsetmiş ve bir Kürt aşiret reisiyle de görüşerek Kürt istiklâline ait sualler sormuş ve aşiret reisini otomobiline alarak dolaştırmıştır. İngilizlerin bu suretle Ermenileri himaye etmeleri ve yardımda bulunmaları Ermenileri şımartmış, İslâmlar hakkında icra ettikleri mezalimi tezyit ettirmiştir. Ermeniler; İslâmları imha etmek üzere komitalar tertip etmişler, bir taraftan da muntazam kıtaatın top, tüfeğiyle yevmiye bir veya birkaç köy basarak yaylalardaki aşâire hücum ve katliam yapmışlar, müslümanların mal ve eşyalarını yağma ve ırzlarına tecavüz etmişler İslâm kadınları askerleriyle birlikte çıplak olarak dolaştırmak gibi insaniyete ve medeniyete münafi tecavüzatta bulunmuşlardır. Bunlardan başka İngilizlerin nüfûzundan daha ziyade istifade etmek için bazı zabit ve neferlerini İngiliz kıyafetine koymuşlar ve bu kıyafetle İslâmlara emir vererek müşkül zamanlarda bu desisenin bahşedeceği muvaffakiyetten istifade etmişlerdir.

5/6/1335 günü Iğdır'dan Beyazıt'a bir İngiliz mülâzım-ı evveli maiyetinde bir Ermeni tercümanı olduğu halde gelerek Beyazıt mutasarrıfıyla görüşmüşlerdir. Beyazıt havalisinin İngiliz hükûmeti himayesinde

Levent Şahverdi Arşivi

teşekkül eden Ermeni hükûmetine verildiğini tebliğ etmişler, konferansın bu tebliğinin derdest-i tebliğ bulunduğunu bildirmişler ve Ermeni askeri himayesinde onbeş bin Ermeniyi bir aya kadar getireceklerini bildirmişler ve aynı günde İran'ın Bakü tarafına hareket etmişlerdir. İngiliz kıyafetinde gelen bu zabitin Ermeni olduğu, bu teklifin aslı olmadığını Erzurum İngiliz mümessili Rawlinson itiraf etmiştir.

7/8/1335 günü Kağızman'a iki otomobil ile İngiliz kıyafetinde zabit ve asker gelmiş, Karacaviran karyeli Ömer Ağa isminde birinin derdestine teşebbüs etmişler, muvaffak olamayarak yine otomobillerle Iğdır'a savuşmuşlardır. Gümrü'de İngilizce, Fransızca lisanlarına âşinâ Ermenilerden 300 mevcutlu ve İngiliz kıyafetli bir tabur teşkil ve şeklen de İngiliz askerlerine benzeterek İngiliz askeri namıyla Kars ve Sarıkamış'a sevk etmişler. bu İngiliz kıyafetinde gelen Ermeni askerleri içinde ora müslümanlarınca ismen tanınan birçok Ermeniler görülmüştür. Bu kıyafetteki askerlerle İngilizler Ermenilere taraftar ve Ermenilere yardım ediyorlar diye şayia çıkararak ahali-i İslâmiyenin kuvve-i maneviyelerini kırmaya ve müslümanları katil ve imha maksatlarını teshile gayret eylemişlerdir.

25/7/1335 günü Sarıkamış'a İngiliz kıyafetinde süvari ve piyadeden mürekkep 200 kadar asker getirmişler. İngiliz esteri koşulu 4 top da bu askerle birlikte gelmiştir. Ermenilerin bazıları "Kağızman ve Mıcıngert karyelerindeki İslâmlara, biz İslâmlarla hoş geçinmek istiyoruz. Bizi İslâmlar aleyhine teşvik eden ve katliama sebep olan İngilizlerdir. İngilizler bize (Ermenilere) bizim dostluğumuza bakmayın, siz İslâmları öldürün, silâh ve cephane bizden diyorlar" ifadesinde bulunmuşlardır. Ermeniler hem İslâmları katletmiş ve hem de İngilizlere atf-ı cürüm ederek tezvir yolunu tutmuşlardır. Ermenistan kabine reisi Hatizof İngiltere'nin Ermenilere pek mühim muavenette bulunduklarını lisan-ı şükran ile ber vech-i âti surette beyanatta bulunarak itiraf etmiştir: Cenab-ı Hakka çok şükür Ermeni davası her yerde hüsn-i kabul görmüştür. Yedi vilâyet Ermenistan'a verilmiştir. Bu iş Paris'te takarrür etmiştir. Bir emr-i vâkidir. Askerimiz her yerde âli-cenâb hamimiz İngilizlerin cesur askerleri tarafından kıymettar muavenet görmektedir. Meselâ bir mahal askerimiz tarafından işgal ve ana vatana ilhakı lâzım gelince oraya derhal miktar-ı kâfi İngiliz zabit ve efradı giderek Müslümanları iğfâl ve ikna ederek ondan sonra bize ihbar-ı keyfiyet ediyorlar. Askerlerimiz onların açtıkları yolda resm-i geçit yaparak apansızın en müşkül mevkilere kolayca dahil olabiliyorlar. İşte bu suretledir ki Nahcivan, Vedi havalisindeki icraatımız feth-i muvaffakiyet olmaktadır.

Ermeniler Kars, Ardahan, Nahcivan, Şerür, Iğdır mıntıkalarını işgal ettikten sonra, Müslümanları imha maksadını takip ettiğini ketm etmeyerek açıktan açığa Müslümanların kâmilen kesileceğini ve yeryüzünde Müslüman bırakılmayacağını söylemeye başlamışlardır. Bu sözlerden ve Ermenilerin her gün arttırdıkları mezalimden havf eden Müslümanlar her tarafa feryatnameler yağdırmışlardır. Hudut haricinden alınan bu feryatnamelerden bir kaçının sureti merbuttur. Ermeniler hududumuza karib

Levent Şahverdi Arşivi

mahallerde yedi vilâyet bize verilmiştir. "Sivas'a, Sivas'a" diye bağırmaya başlamışlar ve bu suretle İslâmları tedhiş ederek emval ve eşyasını yağma etmekle beraber katliama da başlamışlardır. Ermeniler haricin muavenetiyle işgal ettikleri Kars, Kağızman, Ardahan mıntıkalarında bunca mezalim ve katliamlarla hicrete mecbur ettikleri binlerce İslâm hanelerine ve Rusya'nın muhtelif mahallerinden teşvik ve tergib ile hicret ettirerek getirdikleri yüzlerce Ermeni ailelerine rağmen elân bu havalide kesafet-i nüfus ve ekseriyet-i azîme İslâmlardadır. Bu hale karşı İslâmlar kabil değil Ermeni hâkimiyetini kabul etmiyorlar. Fakat protestolarına karşı Ermeni mezalimine tahammül ve Ermenilere itaat etmek cevabını aldıkça meyus oluyorlar ve mezalime karşı hayat kavgası yapıyorlar. Mütarekeden sonra Ardahan ve Ahıska mıntıkalarını Gürcüler işgal ettiler. Bu işgali müteakip Gürcüler de İslâmları imha ederek ekseriyet temin etmek gayretine düştüler. Bu suretle birçok İslâm kanı akıttılar, binlerce masum kadın, çocuk ve malûllere de tecavüz ettiler. Nihayet İngilizlerin tesiriyle Gürcüler yalnız Ardahan'ı tahliye ettilerse de yine İngilizlerin delâletiyle Ardahan Ermenilerin işgali altına girdi. Birçok mezalim icra edilerek beyhude yere Müslüman kanı akıtıldı. Batum'da İngilizlerin himayesinden şımaran Ermenilerden ve Rumlardan İngiliz ordusuna alınan askerler ve jandarmalar şehirde gizli ve aşikâr birçok kanlar döktüler. İslâmlara kasaba dahilinde yapılmadık hakaret kalmadı. İngiliz işgalinde bulunan Batum şehrinde geceleri emniyetle harice çıkılamadığı gibi müslümanlar emniyetle tarlalarına, haric-i kasabaya gündüz dahi gidememeğe maruz kaldılar. Gürcü hükûmeti İngilizlerin Batum'dan çekilmesi ihtimaline karşı müslüman kesafeti ve ekseriyetine bakmayarak bîçâre müslümanların silâhı olmadığını düşünerek cebren Batum'u işgal etmeyi tasavvur etmiş ve bu maksatla birçok Gürcü askeri Batum hududuna cem etmiştir. İngilizler Batum'u terk ederken ekseriyet-i azîmeyi hâiz olan İslâmlara teslim etmezlerse birçok ihtilâl ve karışıklıkların zuhur edeceği, birçok kanlar akacağı anlaşılmakta ve bu halden istidlal edilmektedir. İnsanî düşüncelerden başka bir emel ve takip etmediğine kani olduğumuz Amerika milletinin nazar-ı adalet ve insaniyet ve hak-perestîsine bu hususu da arz ederiz.

Haziran 1335'te Karaurgan'da bulunan Ermeni müfrezesi Sarıkamış'tan gelen yüz hane İslâm muhacirînin 9 inek, 6 at, 200 kile zahireleriyle mevcut para ve yiyeceklerini almış ve bunları bir ahıra doldurarak kadınları aramışlar üzerlerinde buldukları zî-kıymet eşyaları alarak bu muhacirlerin gözleri önünde taksim etmişlerdir. 4 Temmuz 1335'te Kars ile Oltu arasındaki Akçakale'ye tâbi dört karyeye baskın yapmışlar, birisinin insanlarını kâmilen diğerlerinden altmışar adam götürüp katletmişlerdir. Bu karyelere baskın yapan Ermeni kuvvetinin kumandanı Arşak namında birisi olup bu tecavüzde Müslümanlara karşı 6 top, 7 makinalı tüfek istimâl etmişlerdir.

Ermeniler 4 Temmuz 1335'ten 10 Temmuz 1335 e kadar Karakurt mıntıkasında bulunan İslâm köylerine bir hayli piyade, top ve makinalı tüfekle tecavüz ederek İslâm köylerini dağıtmışlar, ezcümle Zaraphane,

Levent Şahverdi Arşivi

Başköy, Armutlu, Hopveren, Kalabaş, Akkoyunlu, Kömik, Kazıkaya karyeleri ahalisinin bir kısmını katletmişler, emval ve mevaşilerini gasbetmişler, ahaliyi perişan bir halde dağlara çekilmeye mecbur etmişlerdir. Firar edebilenlerden bir kısmı hududumuz dahiline iltica etmiştir. Ermeniler 5 Temmuz 1335'te Karakurt'un 7 kilometre şimalindeki Mescitli köyüne ve Karakurt'un cenubundaki Kelyantepe köyüne baskın yaparak ahalisini katletmişlerdir. Bu müslümanlara karşı istimâl ettikleri top ve tüfeklerin sesleri hududumuzdan işitilmekte idi. 7 Temmuz 1335 Alakilise karyesini dahi top ve makinalı tüfek ateşiyle bombardıman ederek mezkûr karyeye tecavüzde bulunmuşlar ve bu karye müslümanlarından 11 nefer şehit etmişlerdir. Akçakale karyesinden Ermenilerin mezalimi üzerine firar eden 7 hane halkı 9 Temmuz 1335'te Osmanlı toprağına iltica etmişlerdir. Ermeniler 8 Temmuz 1335'te dört top ve iki mitralyöz ile Başköy ve Gülentop köylerine taarruz etmişler, İslâmlardan hayli zayiat verdirmişlerdir. İslâmlar da dağlara kaçmış ve kaçamayanların da ne olduğu anlaşılamamıştır. Köylerini terkeden İslâmlar hudut civarında çadırlarda barınmaya mecbur olmuşlardır. Mescitli karyesinden Derviş Ağa'yı 8 Temmuz'da şehit etmişlerdir. 12 Temmuz 1335'te Gazikaya, Entep, Armutlu ve Başköy karyelerine baskın vererek İslâmların mallarını yağma, mevaşilerini gasp etmişler ve İslâm ahaliden bir çoğunu katletmişlerdir. Ermeni ve Rumlardan mürekkep 150 kişilik bir Ermeni piyade kuvveti 19/7/1335'te beraberlerinde iki top, iki makinalı tüfek olduğu halde Bulaklı karyesine âni bir taarruz yaparak bu karyeyi işgal etmişlerdir. Ahalinin bir kısmı firar etmiş, firar edebilenler hududumuza iltica etmişlerdir. Ermeniler köyün emval ve eşyasını yağma etmişlerdir. İslamlardan iki adam şehit ve iki adam mecruh olmuştur. Bulaklı karyesini yağma eden Ermeni müfrezesi yine aynı günde yani 19/7/1335'te Başköyü'ne gitmişler ve bu köye top ve makinalı tüfekle taarruz etmişlerdir. Endaht edilen toplardan 15 kadarı hududumuz dahiline düşmüştür. Ermeniler Kars mıntıkasında Kurudere namındaki karyeyi basarak beş erkek, üç kadın katlettikten sonra 33 erkek, bir gelin, bir kız, 440 mevaşi alıp götürmüşlerdir. Bozkuş karyesinde bir İslâm'ın kardeşiyle karısı ve kızını da Ermeniler götürmüştür. 20 Temmuz 1335'te Ermeniler Kars civarında Berdik karyesi müslümanlarının 93 öküz, 30 inek, 50 koyunlarını Kaluköy müslümanlarının 4 öküz, 10 koyun ve birçok eşyalarını gasp etmişlerdir. Şüregel, Kinegi, Karakaş İslâm köylerinin bütün mevaşisini gasp etmişlerdir. Kars'ta Yusuf Paşa camiinin imamı ezan okurken Ermeniler taşlamışlar, sebbetmişler ve ezan okumasına mâni olmuşlardır. Kars ve Kağızman havalisindeki camilerde ezan okumağa bu suretle Ermeniler mâni oluyorlar ve ezan okuyanları taşlıyor ve sebbediyorlar. Ermeniler Ergine, Kinegi, Benekli, Savçak kolu ve daha diğer iki köy İslâmlarını köylerinden çıkararak ve eşyalarını, mevaşilerini yağma ederek ve insanları hakkında bazı mezalim icra ederek Ermeni köylerine dağıtmışlar ve bu köylere Ermenileri yerleştirmişlerdir. Temmuz 1335'te Kars'ta Ermeniler Müslümanların reislerini, büyüklerini derdest ederek

Levent Şahverdi Arşivi

geriye sevk etmişler. Yüzü mütecaviz müslümanı Osmanlı tebaası diye tutmuş ve meçhul bir istikamete göndermişler ve ekseri müslümanı casus diye itlâf etmişlerdir. Kars ve Sarıkamış civarında yine Temmuz ayı içinde Ermeniler İslâmların gençlerini toplayarak kaybetmişlerdir. Kars ve Göle muteberanından sekiz kişiyi imha ve Şükrü Çavuş isminde birini idam etmişlerdir. Yine Temmuz 1335'te Ermeniler tekâlif-i harbiye namıyla İslâmların at, öküz, araba ve mevaşilerini cebren toplamışlar, bu tekâlifi kabul etmeyen Akçakale çukurundaki sekiz Müslüman karyesi üzerine 300 piyade, top ve makinalı tüfek sevkederek ahaliyi dağıtmışlar ye ahaliyi Allahuekber dağına çekilmeye, taşlar arasında, mağaralar içinde imrar-ı hayat eylemeye mecbur etmişlerdir. Osmanlı toprağına hicret etmekte bulunan Fahrettin Bey namında birisi hemşirezadesi Ali Efendi ailesinin beş yüz ruble paraları ve bütün eşyaları Temmuz 1335'te Sarıkamış'ta Ermeni hükûmeti tarafından kâmilen alınmış, hududu geçinceye kadar ellerinde birşey kalmayacağını söyleyerek beyhude yere zahmet etmemeleri bildirilmiş. Sarıkamış'ta Ermeniler muhacirin ortasına bomba atarak bir kadın ve bir erkek el ve kollarını kaybetmelerine sebep olmuşlardır. Ermeniler Kars ile Oltu arasındaki İslâm köylerine tecavüz ederek birçok mezalim icra etmişlerdir, Digor nahiyesinde Kars Millî Şûrasına mensup Ali Keleş ile diğer bu nahiyenin iş bilenlerinden on iki kişiyi Ermeniler derdest etmişler ve emval ve eşyalarını yağma etmişlerdir. Temmuz 1335'te Merdinik civarında Sucivank karyesinde 3 top ve 400 nefer piyade ile Ermeniler taarruz etmişler. Müslümanlardan bazılarını katlederek emvâl ve eşyalarını yağma etmişlerdir. Zaruşat, Göle, Çıldır, Şüregel, Dağıbaba, Kurudere ve Nahtküldür İslâm ahalisi Ermenilere haraç vermekten canları yanmıştır. Mallarını çekip cebir ile alıyor ve birçok hakarette bulunuyorlar ve eli tutan adamlarını birer birer kaybediyorlar. Ötede beride buldukları birer ikişer adamlarını öldürmüşlerdir. Temmuz 1335 Mescitli, Alakilise, Hamamlı, Hopveren, Şadvan karyelerini basarak ahalisinin bir çoğunu katletmişlerdir. Ermenilerin, katl-i nüfus ettikleri sırada bir suretle tahlis-i nefs edip hududumuz dahiline geçen ve beş on yerinden süngü ile mecruh olan ve kolları kesik kadın ve çocuklar Beyazıt'ta Amerika heyetine gösterilmiş ve mûmâileyhüm tarafından fotoğrafları alınmıştır. Sarıkamış Ermeni müfrezesi kumandanı Şimşekyan'ın Saatviran karyesi ahalisinin imhası hakkında verdiği emri, Gülantepli Süleyman isminde bir Müslüman elde etmiş ve mefhumunu anlayınca Saatviran karyesi ahalisini firar ettirmiş. Ermeniler bu karye halkından yalnız sekiz kişiyi yakalayarak katletmişlerdir. Temmuz 1335 Zek karyesi üzerine bir Ermeni zabiti kumandasında on Ermeni neferi gelerek vesait-i nakliyeye ait ne varsa kâmilen vermelerini bildirmişler ve bir haylisini toplamışlar. Ahali sızlanmaya başlamış, bunu bahane ederek katletmişler. Göle taraflarında ahaliyi soymuşlardır. Kars ve havalisinde taharriyat yapmışlar. Miri malı diye eşya-yı beytiyeyi bile müsadere etmişlerdir. Küçük Yusuf karyesinden Ömer Ağa oğlu Osman Ağa'yı Ermeniler üç gün ayaklarından baş aşağı asmışlar, işkence etmişler, üç gün sonra yedi bin manat ala-

Levent Şahverdi Arşivi

rak bırakmışlardır. Alakilise'de Köroğlu namındaki Müslümanı cerh etmişlerdir. 19/9/1335 günü çift sathlı bir Ermeni tayyaresinin uçtuğu hududumuz haricindeki yaylalarda bulunan ahaliye bomba ile tecavüz ettikleri hududumuzdan görülmüştür. Ermeniler İslâm köylerinin zehairini harmanlarından gasp ediyorlar. Ve bir türlü biçmelerine mâni oluyorlar. 20/8/1335 günü Sitahan karyesi şarkındaki tarlalardan ekin biçmekte olan ahaliye top ve makinalı tüfekle taarruz ettikleri hududumuzdan görülmüştür. 30/8/1335 günü Ermeniler Karaçayır, Sofulu köylerini yakmışlar ve bu köylere civar dört köyün mallarını yağma etmişler ve ahalisini esir götürmüşlerdir. 1/9/1335 günü Ermeniler Hamamlı karyesini basarak Kurban Ağa'nın 32 nüfustan ibaret akraba ve taallukatını pek fecî bir surette katletmişlerdir. 2/9/1335 günü Merdinik'te 500 piyade, 10 toptan ibaret Ermeni kuvveti Korvat karyesine taarruz ve tecavüz etmişler, birçok Müslüman katletmekle beraber 3-4 Müslüman köyünü ve mezruatını ihrak etmişlerdir. 3/9/1335 günü Ermeniler 300 piyade, 8 makineli tüfek, 4 top ile Malakan yaylasına ve Büyükkumru karyesine taarruz etmişler, birçoklarını katlederek bâki ahalisini firara mecbur etmişlerdir. Mütarekeyi müteakip Osmanlı askeri Aras mıntıkasından çekildiğinden ekseriyet-i azîmeyi hâiz ve kesafet-i nüfusa malik olan Nahcivan, Şahtahtı, Şerûr, Vedi, Zengibasar, Iğdır havalisindeki Müslümanlar Nahcivan'da bir hükûmet-i muvakkate ve Şûra teşkil ettiler. Bu mıntıkaları idare, asayiş ve inzibatının teminile uğraştılar ve bu hususta büyük muvaffakiyet gösterdiler. İngilizler Kars havalisinde yaptıkları gibi evvelâ mümessiller ve badehu bir miktar İngiliz askeri gönderdiler. Ve şimendifer hattını işgal etiler. Ve Tebriz ve Tiflis hattı üzerinde bulunan bu mıntıkayı işgal ve Ermenilere teslim etmeyi kararlaştırarak 24 Mayıs 1335'te İngiliz zabitanı kumandasında 6000 mevcudunda tahmin edilen sunûf-ı muhtelifeden mürekkep bir kuvvet ile bu havaliye tecavüz ederek işgal ettiler. Ve hükûmeti Ermenilere teslim ettiler. Ermeniler İngilizlerin bu muavenet ve nüfûzundan istifade ederek daha işgali müteakip 27/Mayıs/1335'te İslâm köylerine taarruza başlamışlardır. Ermeniler bu suretle işgal ettikleri Aras mıntakasında dahi işgal ettikleri günün ferdasında icrasına başladıkları mezalim ile asayiş ve inzibat ihlâl ederek birçok kanların dökülmesine sebep oldular. Ermeniler Nahcivan ve havalisine girer girmez Müslümanların silâhlarını toplamak bahanesiyle birçok İslâmları katletmeye ve eşraf-ı beldeyi toplamaya başlamışlar, erzak ambarlarına vaz'-ı yed etmişler, Müslümanlar bu muamelelerden korkmuş teminat istemişler. İngilizlerin tavassutu ile silâhlarını kâmilen teslim etmişler. Ermeniler Nahcivan'da ve Yenice'de bulunan ahalinin silâhlarını topladıktan sonra silah taharrisi bahanesiyle her gün bir köye baskın yapmağa başlamış, bazı rüesanın teslim edilmesini ahaliden talep etmişler ve eli iş tutar, aklı iş keser kimseleri derdest ve takip etmişler ve birçok mahallerde katliamlar yapmışlardır. Bu mezalimin tevalisi ve bilhassa Vedi mıntıkasındaki İslâmlara iki alay ile taarruz etmeleri bu havalide galeyana sebebiyet vermiş ve İslamların bu suretle ölmektense her türlü fedakârlığı göze aldırarak Ermenilere mukabelede bulunmalarını intâc ettiği işitilmiş-

Levent Şahverdi Arşivi

tir. Ermeniler Revan mıntıkasında Vedibasar denilen mıntıkada İslâm köyleri ahalisine Temmuz iptidalarında tecavüz ve icrâ-yı mezalime başlamışlardır. Silah toplamak bahanesiyle birçoklarının mallarını gasp etmişler ve birçok erkekleri ve bilhassa rüesayı yakalamışlar, işkence etmişler, katletmişler, bazı karyeleri yağma etmişler bunun üzerine Müslümanlar karyelerini bırakarak firara mecbur olmuşlar ve kadınlarını Ermenilerin tecavüzünden masun bulundurmak için Çemen karyesine toplamışlar, Ermeniler on sekiz karye kadınlarının toplandığı bu Çemen karyesi üzerine de tecavüz etmişler bu sebeple bu on sekiz karye erkekleri toplanarak kadınlarını muhafazaya çalışmışlar. Ermeniler top ile makinalı tüfekle yirmi beş gün bu ahaliyi tazyik ederek birçoklarını katl ve ifna etmişlerdir. Van ve Sason alayları namlarını verdikleri askerlerin bu mıntıkada katl ve ifna ettikleri erkek ve kadının miktarı pekçoğa bâliğ olmuştur.

Ermeniler Vedi mıntıkasında Temmuz 1335 iptidasında tazyik ve katliam yaparlarken Şerûr, Şahtahtı, Nahcivan mıntıkalarında dahi İslâmlara tecavüz etmeye ve katl ve ifnada bulunmaya teşebbüs etmişler, rüesayı toplamışlar ve silah taharrisi namıyla İslâmların mallarını yağma ve gençlerini toplayarak semt-i meçhule sevketmişler ve defaten on üç karyeyi basarak karye ahalisini katletmişler ve kadınlara tecavüz etmişler bu vak'a üzerine Müslümanlar kadınlarını toplayarak muhafaza etmeye çalışmışlar. Ermeniler top ve makinalı tüfekle tecavüz ederek ve zırhlı tren istimal ederek birçok kadın, çoluk, çocuk mahv ve ifna etmişlerdir. Ermenilerin Nahcivan ve Şerûr mıntıkasına taarruz ve baskın yaparken kumandanlarının kıtaatına verdikleri emirde aynen şu cümleler vardır: "Şerûr ahalisini Aras çayına dökmek Üçüncü Alay kumandanının vazifesidir. Maksat Şahtahtı ve Kırvan karyelerini batırıp ora müslümanlarını dahi Aras çayı arkasına dökmektir." 14 Temmuz 1335'te Ermeniler Zengibasar mıntıkasında 18 köy ahalisine iki ay içinde köylerini terk edip gitmelerini teklif etmiştir. Bunun üzerine köyünden çıkanlara tecavüz ve mallarını yağma etmişler. Erkek ve kadın katletmişler. Ahali ne yapacağını şaşırmış, Ermenilere kendilerine ilişik edilmemesi için ne isterlerse vereceklerini bildirmişler. Para, mal ve silah vermişlerse de Ermeniler yine bir türlü razı olmamış bu mıntıkayı muhasara etmişler ve ahalisine her türlü fecayi ve mezalimi yapmışlardır. Ermeniler Revan şehrinde geceleri İslâm hanelerine tecavüz ediyorlarmış. Mallarını gasp ve ırzlarına tecavüz etmek gibi mezalim icra ediyorlarmış. Kasaba haricinde hatta istasyon yolu üzerinde gurûbdan sonra geçen İslâmları kaybediyorlarmış. Kırda, sahrada hiçbir İslâm bulunamıyormuş. Bulunan İslâmları derhal Ermeniler yakalayarak katl ve ifna ediyorlarmış. İslâm zenginlerinden parası gaspedilmeyen hemen hiç kimse bırakılmamış. Revan'ın Kabristanlık mahallesinde Ali oğlu Cebbar'ın gözünün önünde evine girmişler, namusuna tecavüz etmişler ve sonra katletmişler. Ve kadınların da memelerini kesmişlerdir. Revan etrafındaki karyelerden Ermeniler topladıkları İslâmları Kırkbulak Eçmiyazin'e göndermişler, bunların akıbetleri meçhuldür. Revan'da bulunan müslümanların kısm-ı azamı bu mezalimden firar etmişler. Dağlarda

Levent Şahverdi Arşivi

taşlar ve mağaralar arasında aç çıplak vakit geçirmeye mecbur olmuşlar, bu sefalet sebebiyle içlerinde tifo hastalığı da çıkarak mahva maruz kalmışlardır. Penbek Karakilisesinin cenubundaki Maymak dağının cenub-ı şarkisinde Dereçiçke denilen mıntıkadaki İslâm karyelerine Ermeniler tecavüz etmişler ve katliam yapmışlar, bu civar halkının akıbetlerinin ne olduğu meçhuldür. Ermeniler Kamarlı mıntıkasında üç İslâm karyesi ahalisini katletmişler, Aras'a atmışlardır. Bu mes'ele İslâm ahalisini korkutmuş birçoklarının emval ve eşyalarını bırakarak dağlardan firar ederek civar İslâm köylerine hududumuza iltica ve hicret etmelerine sebep olmuştur. Revan mıntıkasından Gur, Ömer-i Ulya ve Süfla, Abbas, Şiran, Rihan, Cağındır, Boranlı karyelerinden Buruki aşireti Ermenilerin bu mezaliminden korkarak dokuz yüz hanede beş bin beşyüz kırk beş nüfus hicret ve hududumuza iltica etmişlerdir. Iğdır mıntıkasında 10 Temmuz- 15 Temmuz arasında İslâm karyelerinden silâhlarını teslim etmelerini teklif etmişler İslâmlar mutavaat göstererek en evvel Sürmeli, Gelgel, Karabulak, İncesu, Harabe karyeleri teslim etmişler. Ermeniler, bunların silâhlarını aldıktan sonra rüesasını toplayarak katletmişlerdir. Bu vak'a üzerine o mıntıkada bulunan yetmiş köy korkarak tekliflerine karşı teminat istemişler, bunun üzerine Ermeniler İslâm karyelerine tecavüz ederek birçok köyleri ve ahalisini katliam etmişlerdir.

Ermeniler 12/8/1335 günü Iğdır mıntıkasında Molla Ömer cenubundaki Tavus gölü karyesine baskın yaparak ahalisini kâmilen katl ve ifna etmişlerdir. 13/8/1335 günü Yukarı Katırlı, Aşağı Katırlı karyelerinin erkeklerini kâmilen toplamışlar ve ekserisini katletmişlerdir. Yine o günlerde Alikos (Ali Hoca), Parçanıs, Hamurkesen karyelerinin erkeklerini tefrik ederek ekserisini katletmişler. Iğdır civarında 21 İslâm karyesine baskın vererek dağıtmışlar. Müslümanlardan yakaladıklarını katletmişler, kadınlarını çıplak olarak Eçmiyazin'e götürmüşlerdir. Bu köylerden yedisinin ismi Kulubey, Kerim Arkı, Canfeda, Kazanca, Küllük, Yağcı, Kiti'dir. Iğdır havalisinde bulunan rüesanın kısm-ı azamı toplanmış ve Kırkbulak ve Eçmiyazin taraflarına gönderilmişse de bunların avâkıbı meçhul kalmıştır. Bu hareketler bu mıntıka halkını izab etmiş, bilhassa yapılan mezalim ve namusa tecavüz İslâm kadınlarını çıplak olarak askerleri arasında gezdirmeleri ve asker hayvanlarına bu suretle bindirip götürmeleri ahalinin galeyanını ve bir kısım İslâmların müdafaasını mucip olmuş ve bu suretle Kulp mıntıkasının İslâm aşâiri eline düştüğü istihbar kılınmıştır. Iğdır mıntıkasından Sürmeli, Karahaçlı, Yağlıağa karyelerinden ve Zilân aşiretinden seksen yedi hanede beşyüz elli beş nüfus hududumuz dahiline hicret etmiş. Ermeniler bu hicret edenlere birçok telefat verdirdikleri gibi birçok emval ve mevâşilerini de gasp etmişlerdir. Kağızman Şûrâsı dağıtılarak Ermeniler Kağızman'a geldikten sonra evvelâ Kağızman etrafında yollarda ötede beride gördükleri İslamların eşya ve emvalini gaspetmeye başlamışlar ve sonra eşraftan bazılarını işkencelerle katletmişler, rüesayı toplamışlar ve daha sonraları katliam etmeye ve İslâmları ifna etmeye başlamışlardır. Kağızmanlı Kadı'nın oğlu Aziz Efendi yanında bir arkadaşı ve ailesi ile Kars'a giderken Teknis ile Ağadeveler

Levent Şahverdi Arşivi

arasında Ermeniler bunların ellerini kesip yanlarında vücutlarını delerek açtıkları ceplere ve burunlarını, kulaklarını ve dudaklarını kesip göğüslerine açtıkları ceplere koymuşlar ve gözlerini oyup çıkarmışlar. İki kadına da şeni muameleler icra ve namusuna tecavüzden sonra katletmişlerdir. Kağızman eşrafından Mustafa Efendizade Aslan Bey ile zevcesi Nine Hanım, eşraftan İsmailzade Ahmet Efendi ve refakatlerinde İslâm muhiplerinden Halatyan Nazar olduğu halde Kağızman'dan Kars'a giderken bir Ermeni karakolu önünden geçerken şose üstünde Ermeniler üzerlerine hücum ederek dördünü katlederler. Burun ve kulaklarını keserler vak'adan haberdar olan Kağızman Ermeni memurları Aslan Bey ve refiklerinin cesetlerini kasabaya aldırırlar ve kasabada gezdirerek ahaliye teşhir ederler. Bu vak'ayı gören Kağızman ahalisinden bir kısmı eşya, erzak ve emvalini bırakarak firar ederler. Ermeniler bu fırsattan istifade ederek Kağızman'da İslâmların emval ve eşyasını yağma ederler. Ermeniler 11/8/1335 günü Kağızman eşrafını toplayarak semt-i meçhule sevk etmişlerdir. Bunlardan Mehmet Bey namındaki zatın cesedi, 17/8/1335 günü Kars cenubunda ve Küçükzaim karyesi civarında bacaklarının kaba etlerini cep şeklinde yırtarak ve ellerini mezkûr cebe sokmak suretiyle ve işkencelerle katledilmiş olduğu halde bulunmuştur. Ermeniler Kağızman etrafında bulunan İslâm karyelerine de baskınlar vererek birçok bîgünah İslâmı katletmişlerdir. 10/7/1335 günü İslâm karyelerine karşı kullandıkları topların sesi hududumuzdan işitilmekte idi. Çürük karyesini bu suretle basarak erkeklerini katl ve mallarını yağma etmişler ve kadınlarının namuslarına tecavüz etmişlerdir. Ermenilerin terakki ve ticaretine mâni oluyor diye İslâmlara dükkân açtırmamışlardır. Kağızman'da Ermeniler kadınlara dahi işkence yapıyorlarmış. Kadınları cebren hükûmete götürerek darb ediyorlarmış. Mahmut namında birinin ailesini ağır bir surette darp etmişlerdir. 10:20/8/1335'te Ermeniler Kağızman ahali-i İslâmiyesini katle başlamışlar ve bir kısmını camie doldurmuşlar bu felâketi görerek kaçıp Çukurçam ve Kükürtlü dağına ve kısmı azamı aç çıplak kadın ve çocuk olmak üzere iki yüz kadar nüfus can atmışlar, taş diplerinde, mağaralarda imrar-ı hayata mecbur olmuşlardır. 22/6/1335 günü Ermeniler Kağızman kasabasında İslâmların beygir ve esterlerini kâmilen toplamışlar.

VESAİK

Suret:

Biz Rusya'nın Revan vilâyeti dahilinde bulunan Zilân aşiretindeniz. Bundan bir kaç gün mukaddem Ermeniler tarafından cebrî surette top ve silâh kuvvetiyle memleketimizden tard ve teb'id olunarak bütün emlâk ve zehairimizi terk edip Karakilise kazasının hudut mıntıkası dahilinde taşlık arazide muvakkaten iskân ettik. Kış takarrüb etmektedir, kış tedarikinde bulunmak bulunduğumuz mahalde gayr-i mümkün bulunduğundan ileride memleketimize avdet etmek mümkün olmadığı takdirde Memalik-i

Levent Şahverdi Arşivi

Osmaniye dahilinde münasip bir mahalde iskânımız için emir ve iş'ar buyurulması müsterhamdır efendim.

Karakilise'de Zilân Aşireti Reisi Abdülfettah

Suret:

Kağızman'ın Horasan cihetindeki bin haneyi mütecaviz aşâir kâmilen aşâirime mensup ve kısmen akraba-yı âcizîdir. Şu günlerde Ermenilerden gördükleri mezalim ve hakaret kendilerini ebediyen mahv ve izmihlale uğratmış, istimdad yolunda vukubulan feryad-ı dilsûzaneleri ciğerleri parçalayacak raddeye gelmiştir. Kendimizi ma-aile hal-i müdafaaya mecbur etmiştir. Asker olmak istimdada gitmeye mâni oluyor. Ebna-yı cinsime ve aşâirimin hayat ve imdatlarına yetişmemek ile bittabi manevi bir mes'uliyete hedef olacağız. Farz-ı muhal olarak şahsım itibarıyla gitmemek lâzım gelse de galeyana gelen aşâirimin hareketine mâni olmak iktidarım haricindedir. Bu bâbda ne gûnâ davranmak icab edeceğine dair hareketimin tayini müste'zendir.

Zilân Aşireti Reisi İhtiyat Binbaşı Ali

Suret:

Kars ve Kağızman hududunda bulunan ebna-yı cinsime ve lâsiyemmâ aşâirime mensup Ekrad'a karşı Ermenilerin yaptıkları zalimane ve kâhirane hareket bizi tamamıyla imhaya yüz çevirttirmiş, beher gün çakerlerinin mevcudiyetinden istimdad talebinde bulunmaktadır. Bu istimdad-ı mütemadiyeler ciğerlerimize tesir etmiş, bademâ hayatımızı teenni bir surette beklemek bir vechile tahammül haricinde olduğundan İslâm aşâirin mezalim-i dilsûzânelerine şitâbda bütün mevcudiyetimle mecbur kaldımsa da asker bulunmak itibarıyla bilâ-emir gitmek muvafık olamıyacağı zehâbı istizân-ı devletlerine dehalete beni mecbur etti. Sabırsızlıkla intizardayız. Müsaade buyurulmadığı takdirde galeyana gelen aşâir-i mevcudemi teskine iktidarım yoktur. Bütün aşâir ise bu haldedir. Ya mezalimi vakıanın oradaki milletimiz vesair milletler üzerinden ref'i esbabının istikmâline veyahut ne suretle hareket edileceğinin inbasına lütuf ve merhamet buyurulmasını selâmet namına arz eylerim. Ferman

Sebiki Aşireti Reisi İhtiyat Binbaşı Abdülmecid

Suret:

Şu altı seneye kariptir ki, vahşiyane hareket eden zalim Ermenilerden görmüş ve elyevm görmekte olduğumuz zulüm ve hakaretin tarifi gayr-i kabil olduğu cümleye müsellemdir. Maamafih yine bu sıralarda canavarcasına muamele yapmakta oldukları bir takım yerlerden ileride söz bilen büyüklerimizi derdestle şimdilik tevkif ve bilâhare ne gûnâ muamele edecekleri de mechulümüzdür. Ve bir de nahiyemizde hükûmet-i mahalli ittihaz ettikleri Karakurt'tan gidip gelen yolcuların ve civar kuradan değir-

Levent Şahverdi Arşivi

mene giden adamların ellerindeki öküz, inek ve ağnamını dahi yiyecek ekmeklerini bile cebren almaktadırlar. Rükûbumuza mahsus atlarımızı ve kendi ırz ve namusumuzu muhafaza etmek için elimizdeki tüfeklerimizi peyderpey toplamaktadırlar. Artık buralarda pek sahipsiz kalmış olduğumuzdan ve çok yerlerde dahi İslâmları katleyledikleri reyü'l-ayn müşahede olunduğundan bu sızıltılarımızın icab eden mahallere bildirilmesi, zira bizlere yakın bir devlet-i muazzama olmadığı gibi uzak yerlere gidip halimizi anlatmaya Ermenilerin ihafesinden takat getirmeyip sizleri vasıta ederek işbu niyaznamemizin takdimine ictisar kılındı. 4 Temmuz 1335

Karapınar karyesi ahalisi namına Ömer

Suret:

İmhası mukarrer bir kitle-i masumenin mülevves ayaklar altında çiğnenmesi musammem namus-ı millimizin müdafaası için Cenab-ı Hakkın dergâh-ı adaletine sığındığımız ve hukuk-ı müeyyedemizin tezahürünü beklediğimiz bir sırada firaren gelen Vedibasarlı Musa oğlu Ekber, Abdullah oğlu İbrahim nam eşhasın ifadelerine nazaran düşmanı bîamanın kahir pençesiyle viran olmuş kırk beş pare köy ahali-i İslâmiyesinin ilticahgâhları olan dört büyük köyün merkezi olmakla beraber dört nahiyenin de kapısı mesabesinde bulunan Büyükvedi de havali-i mezkûreyi az zamanda mezaristan haline ifrağ edecek derecede şiddetli ve kanlı bir müsademenin başladığı ve sekiz topla tahminen dört bin kişilik Ermeni kuvvetinin bir hakk-ı sibaâne ile karye-i mezkûreyi kuşattığı ve her türlü vesait-i müdafaadan mahrum ve mazlum İslâmların beş kilometre mesafede kâin tren hattındaki zırhlı vagonlardan müthiş bir surette bombardıman edilmekte oldukları ve mel'unların maksadı aslilerinin hasad mevsimi olmak hasebiyle ahali-i İslâmiyeyi dağlara dağıtmak ve köylerdeki mezruâta tesahûb etmek olduğu anlaşılmaktadır. Hükûmet-i Osmaniyeyi temsil eden vicdanperver nâçizlerin öksüz ve zayıf kalan ebna-yı cinslerinin vahşete kurban olmalarına kat'iyyen razı olamayacakları hakkındaki emelimizde sabit olduğumuzu üç aydan beri devam eden feryad ve figanımızla izhar ettik. Zavallı kadınların, ak sakallı ihtiyarların, süt emen çocukların velhasıl beşer cildine bürünmüş bütün felekzedelerin destgîr olabilecek hamiyet-mendânı etraflarında göremedikleri için hakk-ı hakikiyi süngü uçlarında parlatan kuvvetlere karşı mukavemet edemeyecekleri tabiidir. Ağladık, sızladık, yazdık, bağırdık millet prensibi maskesi altında beşeriyeti ezmeye çabalayanlara bile feryad ettik. Kafalarımızda patlayan gülle sedaları yüzünden işitilmedi. Âlem-i İslâmiyetin yegâne hami-i müşfiki olan halife-i rûy-i zeminin riyasetini deruhde ettiği hükûmete de feryadımızı isma edemezsek artık kime gidelim, hangi yabancılara sarılalım, bu şikâyetimizin merci-i aidine bildirilmesiyle beraber bizi zulm ü kahr altında ezen millete karşı hayatımızın müdafaasını istirham eyleriz.

Nahcivan ve ahalisi vekili Cebbar zade Naki

Levent Şahverdi Arşivi

Suret:

1 — Bundan üç gün mukaddem bir İngiliz Generali Kötek'e gelerek beni yanına istemiş ve Ermenilerle aramızdaki münazaanın esbabını sormuştur. Münazaanın yeni olmayıp eski olduğuna ve biz mevcutça kendilerinden üç kat daha fazla olduğumuz halde kendilerine imtiyaz verilip bize niye verilmediğini cevaben söyledim. Eğer âdil olduğunu tasdik ettiğimiz İngiliz devletinin hakkımızı vermekten ictinab ederse umum Kürt milletinin kırılacağını ve diğer milletin de bu âkıbete dûçar olacağını bildirdim. General neleri istediğimizi sordu. Cevaben: Erzurum, Erzincan ve bütün Kürdistan'ı istediğimi söyledim. Müteakiben General Türkiye'yi sevmediğimizi ve bunları vermeğe razı olup olmayacağını sordu. Siyaseten sevmediğimizi ve mes'eleyi devletlerinin halledebileceğini söyledim. General bizim sulh konferansında efkârımızı müdafaa edecek adamlarımızın olmadığını ve bizde siyasî zevat bulunmadığını söyledi. Kendisine kardeşlerimizin davet edilmediği bir mahalle nasıl gidebileceğimizi ve bu şerâiti hâiz Dersaadet'te adamlarımız olmadığını İngiltere hükûmetinin bunları nazar-ı dikkate almasını rica ettim. Ve dört bin sene zarfında biz de adam yetiştirebileceğimizi ve biz de iktisab-ı marifet edebileceğimizi söyleyerek Generali memnun ettim. Ve Ermenilerin bütün mezalimini anlattım. Bunun üzerine beni otomobiline alarak gezdik ve bize yardım etmeye çalışacağını söyleyerek Kağızman'a gitti. Orada bir gece kaldıktan sonra esbâb-ı münazaayı anlamak üzere Karakurt'a gitti. Ermeniler şimdilik Karakurt kazasında silâh patlatmakta ve silâhlarını vermeyen müslümanları oradan kaçırmaktadırlar. Yakında bizim tarafta da bu icraata başlayacaklarını zannediyorum

Hasan Bey

Suret:

İnha olunur ki Karakurt nahiyesinden gelen Ermeniler hükûmeti bizim başlarımıza getiren felâket birer birer Allah rızası için ve Peygamber aşkına olsun Avrupa'daki devletlere bildirin. Şayet eğer bildirmediniz ise yarın kıyamet gününde rûz-ı mahşer kurulduğu zamanda Bâri Teâlâ hazretleri Kadı olur, Peygamberimiz şefaatçi olur, filcümlemiz size dâvacı oluruz. Andan sonra;

1 — Her bir karyemizin ikişer üçer kişi eşrafımızdan derdest edip on gün kadar aç susuz hapis bırakır, günde yüz elli ağaç vuruyor. Parası olan da kendini kanını geri alıyor. Olmayanı öldürür.

2 — Mal, davar alır, kut-ı yevmîleri kat edilir.

3 — Günde bir iki karyemizi top ve mitralyöz ile yıkıp yakmaktadır. Dahi İslâm ırzına müdahale olunmaktadır. Dünkü gün Mescitli ve Alakilise, Hoyviran ve Şadırvan karyelerindeki olan İslâmlar üzerine taarruz ettiler. Yirmi kişi şehit ve otuz beş kişi mecruh olduğunu, eğer böyle devam ederse Kars ve Erivan vilâyetlerinde İslâm namı kalmıyacak. Altı

Levent Şahverdi Arşivi

yüz seneden beri umum devletlerin içinde olan İslâmlara böyle zulüm ve taaddiye mübtelâ olunmamış.

4 — Kars ve Erivan ve Batum vilâyetlerinde ve balâda tahrir olunan vilâyetler cihan yüzünde ne kabahat etmişlerdir ki gaddar kelp Ermenileri üzerine musallat etmişler. Muhafazamız için başka bir devlet yok mu idi ki tahlis olunmaklığımız için gelse idi. Ermenilerin işlediği zulüm ve taaddiler Şeddad, Nemrut, Firavun zamanlarından beri vuku bulmamıştır. Ve şimdiki halde filcümlemizin hayatları tehlikededir. Bu gibi mazlumiyetimizi lâzım gelen makamlara bir an evvel bildiriniz efendim. 11 Temmuz 1335

Gazikaya'dan Acemoğlu Osman
Gazikaya'dan Velioğlu Ahmet
Yukarı Küplüce'den Ağaoğlu Bekir Efendi
Aşağı Küplüce'den Kadir oğlu Fakih Süleyman
Aşağı Küplüce'den Mahmut oğlu Esat Efendi

Suret:

İnha olunur ki; Karakurt nahiyesine gelen Ermeniler zulüm ve taaddiye başlamış günde bir iki karyemizi harab etmeye çalışıyorlar. Ermenilerin zulüm ve taaddisi belki Şeddad, Nemrud zamanından beri meydana icra olunmamış günde bir iki köyümüzü top ve mitralyöz ile gasp ve garet etmekteler ki tazallüm-i hal halledeceğimiz evvelâ Hazreti Allah saniyen Peygamberimiz aşkına maruzatımız vechile eğer halimiz böyle giderse maa-aile altı yedi bin haneye kadar diri diri Ermeniler elinde mezara ilka olunacağımıza şüphe etmeyesiz. Merhamet-i âlilerine dehalet ederiz. Ve her lâzım gelen makamlara bildiresiz. Ol bâbta mazlumların ahvâllerini bildirmeniz müstercadır. 10 Temmuz 1335.

Şemdik oğlu Bekir
Örtülü karyesi namına Ağazade namına Süleyman Koli
Kazıka kariyesi namına Acem oğlu Osman
Yüzbaşı Şerif oğlu Hacı Salih
Külce kariyeli Sait Abid
Zeylân Aşireti Reisi Hasan
Armutlu kariyeli Rüstem oğlu Ali

Suret:

Cihana adalet ve müsavat mümessili olduğunu ilân ve ale'l-ıtlâk her ferd ve cemiyet-i beşeriyenin müdafaa-i hukukunu tekeffül eden İngiliz devlet-i muazzama-i fahimesi icabat-ı siyasiye ilcaatı vesilesiyle iki üç mah evvel Şûrâmızı ilga ve aza-yı müntehabesini tard ettiği sırada mal ve can ve ırzımızın taht-ı emniyette bulunduğu taahhütle Şûrâmızın yerine Ermeni heyet-i hükûmetini ikame etmiş idi. Fakat heyhat hezârân heyhat ki bu

Levent Şahverdi Arşivi

taahhüdat yalnız kuru mevaidden ibaret kalmakla beraber hayatımız, mevcudiyetimiz, istikbalimiz mahv ve ifna edilmektedir. Bu kabilden olarak İngilizler çekildikten sonra hükûmet-i Ermeniye tarafından her türlü tasvir ve tasavvurun fevkinde ikâ olunan ve elân bütün şiddetiyle icra edilmekte olan vahşet ve mezalime tarih-i cihanda emsali nâ-mesbuk cinâyât sahifeler dolduracağı cihetle tafsilinden sarf-ı nazar edilmiştir. Yağma ve imha edilen emval ve eşya ve mülkümüzü Ermeni top ve kılıçları altında her gün feciane öldürülen efrâd-ı ahalimizin keza her dakika hedefi taarruzları olan kadınlarımızın, namusumuzun muhafazasına bir sed çekileceği ümidiyle cinâyât-ı ânifeden bir kaçını arza tevessül ediyoruz: Kağızman Şûrâ reisi ve mutasarrıf-ı sabıkı Aslan Bey refikası ile ve eşraftan Ahmet Bey ile iki hizmetçisiyle Kars'a giderlerken müsellah Ermeniler yollarını keserek Aslan Bey'in refikasının ırzına tecavüzden sonra insaniyet kabul edemeyecek derecede peşini takip ederek suret-i feciada katletmişler, keza Küçükyusuflu Ömer Ağazâde Osman'ın malik olduğu servetini kendilerine terk için bin türlü işkenceden sonra tepesi üstü asarak yedi bin manatını gasp etmişler ve badehu serbest bırakmışlardır. Keza tekmil erbâb-ı fikr ve ağniya ile ileri gelenleri kısmen katl ve kısmen hapishanelerde cefa çektirmektedirler. İslâmların imhası maksad-ı mahsusuyla takip edilen siyaset-i cebbaranenin âsâr-ı fiiliyesi her gün tekerrür etmekte mal, can ve ırzımız her an Ermenilerin hedeflediği mezalimi bulunmaktadır. Ah u enînimizin dinlenmediği, dinlenmeyeceği kendilerine temin edilmiş olmalıdır ki pek tabii ve pervâsız icra kılınan vahşet tevali ve teşeddüt etmekte bulunduğundan medeniyet ve insaniyetin tekâmül ettiği asr-ı hazırda maruz kaldığımız bu felâkete acıyacak, bizi can ve ırzımızı kurtaracak bir hükûmet, feryadımızı dinleyecek, bize istiaman ve istimdad edecek yegâne cemiyet-i beşeriye arasındaki adaletin temin ve tevziini fiilen ispat edecek Amerika hükûmet-i fahimesi olacağını takdir ederek hükûmet-i müşârünileyhânın sahabet ve sıyanetine dehalet ettiğimizden nazar-ı ıttılâ-ı fahîmânelerine arz ve iblâğına delâlet ve inayet buyurulmasını istirham eyleriz.

Kars Vilâyeti Ahali-i İslâmiyesi
Namına Millet Vekili Bekir

26 Eylül gece Trabzon Valisi gelmiş. Bugün görüştüm. Trabzonluların bir İngiliz debarkmanından korktuklarını, kendisi kabinenin çekilmesine taraftar olup iki defa yazdığını ve bir daha arzu olunursa şedîd yazacağını beyan ve Kuva-yı Milliyenin kudretine imân etti. Trabzon halkının zât-ı şâhânenin beyannamesine cevap olarak hazırladıkları bir müsvedde gösterdi. "Zelilâne sözler" dedi. "Evvelâ siz kani olmalısınız ki, İngilizlerin kudreti olsa Trabzon'u çoktan işgal ederler. Elimizden silâhları aldıkları gün bu olacak ve orası Pontus, burası Ermenistan olacak. Bu emeller tahakkuk ederse o zaman Trabzonluların evvelâ mal ve namusları, sonra da kalan varlıkları ebedî mahvolur. İngilizlerin işgalini farz etsek bile arkasından asıl olan diğer belâlar gelemeyecekse ne hükmü olabilir. Rus istilâsı gören Trabzon bile bugün her mevcudiyetini muhafaza ederek kurtulmuştur."

Levent Şahverdi Arşivi

Vali Bey cereyan-ı millîye tamamıyla taraftar olduğunu, vaziyeti daha iyi kavradığını söyledi. Sadrazama çekilmesinin bir lüzumu mübrem olduğunu mübeyyin bir müsvedde yazdı.

Galip Bey İstanbul hakkında bazı malûmat verdi: Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, elfâz-ı galîza istimaliyle, icabında bir taburla gelip istediğini derdest edebileceğini söylüyormuş. Uryanîzade Cemil Molla Padişaha haber göndererek "Padişahı için feda-yı can eden sadrazamlar görülmüştür. Fakat sadrazamı uğruna feda-yı can eden padişah ilk olarak kendileri görülüyor" demiş. Galip Bey diyor ki: "Ferit Paşa'nın veya bunun hükûmeti zamanında Avrupa'ya gidecek sulh murahhaslarının imzalayacağı şeylere milletin itimad etmeyeceğini şimdiden yazmak da kabineyi düşürmeye saik olabilir." Trabzon gibi şarkın en mühim bir yerine vali tayin olunan bu zat hakkında tevkifini müteakip alınan malûmat bunun sicillini gösterir:

a — Kendi menfaatinden başka birşey düşünmeyen; lisanı vicdanının kat'iyen tercümanı değildir. Her vakit iki yüzlüdür.

b — Daima rakı içer ve kumar oynar.

c — Hal-i hazır hükûmetin müverricidir. Kendisine Dahiliye Vekâleti vaad edilmiştir.

d — Rum kulübü azasındandır. Evinden Rum kulübüne bir de telefon vardır.

e — Su-i istimal ve borç yapar. İstanbul'a giderken dört iç, altı dış lastik götürmüş, elli liraya satmıştır. Yaverine otuz madenî altın borçludur.

İcab edenleri telgraf müsveddesiyle birlikte Heyet-i Temsiliyeye yazdım. Trabzon'a da, zât-ı şâhâneye hazırlanan müsveddenin Trabzon halkını lekedar edeceğini, açık lisanla milletin itimadına lâyık bir kabine istenilmesini yazmalarını ve İngiliz debarkmanından korkmalarındaki manasızlığı izahla, halka iyice anlatmasını Rüştü Bey'e yazdım. Rüştü Bey 26 akşamı Trabzon'a varmıştı. 27'de icab edenlerle görüşmüş, tavsiyem vechile teferruata ait hususatın hallini âtiye talik etmiştir. 20 Eylül tarihiyle Müdafaa-i Hukuklara, Trabzon Müdafaa-i Hukuk heyet-i merkeziyesi imzasıyla telgraf yazılarak: Sivas Kongresi'nin Erzurum Kongresi mukarrerât-ı esasiyesine mugayir icraat yaptığından bahisle, Vilâyât-ı Şarkiye kongresinin çizdiği hudut haricinde hiçbir karar kabul edilemeyeceği tamimini de haber alarak iptal ettirdim. Kabinenin tebdili ve meclisin açılması hedef-i mesaimiz olduğunu ve bir tehlike karşısında Erzurum Kongresi kararı tabiatıyla muta' olacağı fikrini hüsn-i telakki ile Heyet-i Temsiliyeye karşı samimi yazacaklarını vaad etmişler. Valinin alınması ekseriyetin memnuniyetini mucip olmuş. Beyanname-i hümâyûna cevaben Rize, Sürmene, Torul ahalisi Ferit Paşa kabinesine itimad etmediklerini yazmışlar. Diğer mülhakat ve Trabzon da yazacaklarmış. Cereyan-ı millî her tarafta matluba muvafık olup, nefs-i Trabzon'da bazı eşhasın "bu İttihatçılık manevrasıdır" dedikodularına rağmen iyi bir şekilde imiş. Yanlış fikirlerin tashihi ve efkâr-ı umumiyenin tenvirine çalışıyorlarmış. Talimatım vechile, Vali vekili olan defterdar bey "Trabzon valisinin âmâl-i milliyeye muhalif efkâr ve ef'alinden dolayı, millet tarafından kongre nezdine izâm edildiği ve cereyan-ı millinin iktisab ettiği kuvvet ve vaziyet karşısında

Levent Şahverdi Arşivi

hal-i hazır kabinenin derhal istifa etmesi lâzım geleceğini İstanbul'a yazmış. Sivas Kongresi'nin İttihatçıların manevrası olduğunu beyanla Mustafa Kemal Paşa vesaire aleyhine beyanatta bulunarak, kongre mukarreratını halka tebliğ etmeyen Bayburt kaymakamını vilâyet vasıtasıyla celb ile vaziyeti kendisine izah ettim. Cereyan-ı millîden ayrılmayacağına söz verdiğinden Hasankale kaymakamlığına nakil ile Mekteb-i Mülkiyeden mezun bir gencin istikbalini su-i tefehhüm ve şiddet-i mesleğe çarptırtmadım.

26'da gelen malûmat:

Heyet-i Temsiliyeden verilen 25 tarihli şifrede:

— İstanbul telgrafçılarının mahrem ihbaratına nazaran İngilizler Anadolu'ya trenle asker sevkiyatı yapıyorlarmış.

— Konya-Dersaadet treni de iki gündür gelmiyormuş. Eskişehir'den İzmit'e kadar bilet veriliyormuş. Haydarpaşa'ya verilmiyormuş.

— Merzifon'dan Samsun'a çekilen İngiliz askerlerini Samsun'da vapur bekliyormuş.

Heyet-i Temsiliyeden gelen açık telgrafta da:

> İngilizler Eskişehir'deki kuvvetlerini hissolunur derecede tezyide kıyam eylemeleri civar halkını teessüre düşürdüğünden birçok millî kuvvetler Eskişehir hükûmeti aleyhinde hareket eylemişlerdir. Harekât-ı milliyenin matlub olan intizam dahilinde sevk ve idaresi için Ali Fuat Paşa Kuva-yı Milliye'nin kumandanlığını deruhde buyurmuşlardır. Eskişehir'e dört saat mesafede bir İngiliz zabiti ile mülakatta İngilizler umûr-ı dahiliyemize müdahale etmeyerek katiyyen bîtaraf kalacaklarını ve mevcut İngiliz askerinin demiryolundan ayrılmayacaklarını temin etmişler, bunu bir heyet vasıtasıyla da tekid etmişlerdir. Cevaben, maksadımızın Ferid Paşa kabinesinin iskatı olduğunu, İtilâf hükûmetine karşı asla bir fikr-i tecavüz beslemediğini Fuat Paşa söylemiştir.

26 Eylül'de Bakü'den iki zat geldi. Batum-Trabzon tarikiyle gelmişler. Bunlarla görüştüm, Heyet-i Temsiliyeye mütalaatımla birlikte 27'de yazdım.

Erzurum:
27/9/1335

Zata mahsustur.

3. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye:

Bugün Bakü'den iki kişi Batum-Trabzon tarikiyle geldiler. Birisi Kafkasya İttihad Fırkasından Ahmetzâde Ağa Sadık diğeri Nuri Paşa meselesinden dolayı İngilizlerce takib olunan Odabaşızade Temel Bey'dir. Bunlar elyevm Azerbaycan hükûmetinin mensup bulunduğu Müsavat Fırkası'nın bize göndermeyi vaad ettiği heyet değildir. Ağa Sadık'ın kendi fırkası namına söz söylemek için yedinde vesikası vardır. Maksatları şudur:

Levent Şahverdi Arşivi

1 — Azerbaycan hükûmeti Denikin kıtaatı veya Ermenistan tarafından hücum olursa Osmanlı kıtaatı tarafından muaveneti filiye görmeyi ümid edebilir mi?

2 — Mensub oldukları İttihat fırkası Rusya'daki bolşevikliği himaye etmek ve bu suretle eski Rusya tarafdaranı ile bolşevikliği birbiri ile çarpıştırarak Rusluğu zaafa düşürmek, fakat Azerbaycan'a bolşeviklik sokmamak taraftarıdır. Çünkü elyevm servet Müslümanlar yedinde olduğu için bunun taksimini bittabi istemiyorlar. Binaenaleyh Türkiye'nin de bolşevik olmamasını arzu ediyorlar.

Bu adamlara henüz kat'i cevaplar vermemekle beraber bilhassa Ağa Sadık'ın mensup olduğu fırka dolayısıyla kendilerini teftiş ve tetkik ettiriyorum. Zira İttihat Fırkasının reisi olan Doktor Karabey vaktiyle 326 veya 327 tarihinde İttihâd-ı İslâm gayesiyle İstanbul'a gelmiş ve o zamanki İttihat ve Terakki rüesasiyle görüşmüş, onları tahrik etmiş ve bir heyetle tahrikat için Azerbaycan'a geçerken Van mıntıkasından birdenbire ortadan kaybolduğu cihetle Rus casusu olduğuna hükmedilmişti. Azerbaycanlıların saffet ve gafletinden bi'l-istifade aynı rolü şimdi oynaması ihtimalini nazar-ı dikkatte bulunduruyorum. Bundan başka Ağa Sadık'tan bize karzen veya bilâ-kaydüşart para verip vermeyeceklerini sordum. Cevaben: bu bâbda bir selâhiyeti olmadığını, avdetinde cemiyetine söyleyeceğini bildirdi. Bakü'de tüccardan Halim imzalı Rauf Bey'e ve Batum'da İsa imzalı Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyefendiye hitabıyla iki de mektup getirdiler. Bakü'den gelen birincisinde Haşim'in delaletiyle tüccar olduğunu yazıyor. Nazmi ve Nazım Bey, Cafer ve Haşim iyidir. Getirdiği mallardan külliyetli ziyan ettiğini yazıyor. Batum'dan gelen ikinci mektup, hamil-i mektup murahhas efendinin şâyân-ı itimat olduğunu yazıyor. İsim yazmamış. Pek hafi ve mahrem esrarımızı burada pek hafi bir komite vardır, bu komite sizlere lâzım, her hususu ifa edecektir. Pek gizli olacaktır. Buradaki Türk zabitlerinden de bu komiteye dahil olanlar var, diyor.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Heyeti Temsiliyenin cevabı:

Sivas:
30/9/1335

Zata mahsus,

15. Kolordu Kumandanlığına

C: 27/9/1335

1 — Gelenleri tanımıyoruz. İstizah ve teklif eyledikleri mevâddın tedafüi bir ittifak mahiyetinde olmasına göre bize mukabeleten temin eyleyecekleri şerâit ve fevaid ne olacaktır. Bunu söylemiyorlar ve en mühim olan para meselesine de adem-i salâhiyetten dem vuruyorlar. Ağa Sadık hakkında beyan buyurulan mütalaat son derece şâyân-ı dikkat görülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Mektup getirenlerde tanımamakla beraber Rauf Beyefendiye mektup yazanın verdiği esami meçhul değildir. Bu bâbda vaziyet daha ziyade tavazzuh ve tenevvür eyledikçe iş'ar buyurulmasını rica ederiz.

3. Kolordu Kumandanı Selahattin
Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Karabey'le 1326 senesinde bir defa görüşmüştüm. Halil Bey (Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa) bir gün Babıâli'de, Azerbaycanlı bir göz doktorunun muayenehanesinde biriyle görüştüreceğim, bakalım bu adam sende ne tesir yapacak, demişti. Dörtyol'un Nuruosmaniye Caddesi'yle Babıâli Caddesi köşesini teşkil eden bir binaya girdik. Orada bir doktorla beraber Karabey, bir de Lehli sarı sakallı zayıfça bir adam vardı. Halil Bey tarafeyni birbirine tanıştırdı. Lehli tarihi bazı resimleri Padişaha vermek istiyormuş. Karabey de "Kafkasya Türk menbaı; kuvvetinizi bilmiyorsunuz oralarda biraz uğraşın, mekteplere milliyet hissi verelim, teşkilât yapalım" diye uzun bir proje söyledi. Lehlinin yanında resitasyon okur gibi lâyenkati atıp tutması ve nazarları bende iyi tesir yapmadı. Dedim ki: "Çarlık Rusyasının hafiye teşkilâtı karşısında bu dediklerin gizli olur mu? Birçok bîgünahların mahvına sebep olursun. Bundan başka biz memleketimize adam bulamıyoruz. Nerede kaldı Kafkaslara. Bir de Rusya ile samimi gitmek meşrutiyet Türkiyesinin umdesidir."

Bu adamlardan ayrıldıktan sonra Halil Bey'i ikazla: "Bu adamların hepsinin casus olduğuna, Kafkaslarla ne derece meşgul olacağınızı anlamak istediklerine kaniim. Yüz vermeseniz iyi olur" dedim. Halil Bey cevaben: "Ben de seni bunun için getirdim. Sen bu gibileri daha iyi tetkik edersin. Vay keratalar, bizi aldatacaklar ha!" dedi.

Halil Bey Manastır'da benim iki sene mıntıka Erkânı harbiyesinde bu işlerle hayli tecrübem olduğundan ve bu günlerde Miralay Sadık Bey'le İttihat ve Terakki erkânı arasındaki ihtilâfı birlikte hüsn-i halle çalıştığımızdan bu haricî işten beni de haberdar etmiş ve reyimi almıştı. Fakat nedense sair mühim hususlarda olduğu gibi bu pek aşikâr tuzağa düşmemek hususundaki samimî ikazım da zamanın mes'ul ricalince hüsn-i telakki edilmemiş, birçok para ve insan sarfıyla bu Karabey ile teşkilât yapılmış, Van'a kadar da gelinmiş, bu herif dahilde hariçte teşkilâta dahil olanların defterini ve bir hayli parayı alarak huduttan kaçmış ve Rusya hükûmetine vaziyeti anlatmış! Bu vak'ayı hayli zaman gizli tuttular. Ben Harb-i Umumi'de duydum. Ve Halil Paşa'ya da bu gaflete nasıl düştüğünü sordum. Cevaben: "Herif o kadar fena adam değildi. Tahkik ettik, fakat refakatine verdiğimiz arkadaşların herife emniyetsizliği nihayet meseleyi bu hale soktu!" demişti.

İşte bu adam şimdi bir fırka namına Erzurum'a garip suallerin cevabını almak üzere murahhas gönderiyor. Asıl garibi, Nuri Paşa'yı Batum'dan kaçıran Temel Bey isminde bir Azeri de beraber... Temel Bey'e Nuri Paşa vak'asını sordum. Nasıl kaçırdığını, bir kaç nöbetçiyi vurduğunu uzun uzadıya anlattı. "Kaçırmak ne münasebetle oldu, sana bu vazifeyi kim verdi?" diye sordum. Diyor ki: "Nuri Paşa Kafkas kumandanı olarak memleketi kurtardı. Batum'da

Levent Şahverdi Arşivi

mahpus yatmasına biz razı olamadık. Bir kaç arkadaş karar verdik, ben de cesaretle yaptım." Azerbaycan'a Müsavat Fırkası hâkim idi. Yolladığımız adamlarımıza yakında bir heyet göndereceklerini bildirmişlerdi. Bu iki zatın biri vesikalı, diğeri yolda buluşmuş idi. Hesabımıza elverecek bir sözleri bile yok yalnız bizden ne yapacağımızı soruyorlar. Kuva-yı Milliye ve millî azmimiz hakkında lâzımı gibi doldurarak bunları bir iki gün sonra savdım.

Bugünlerde Ahmet Robenson adresine Bandırma cihetlerinden gelen bir şüpheli mektup ele geçti. Ahmet Robenson kimdir? Tahkikat neticesinde ebeveyninin İngiliz olup ihtida ettiklerini ve oğulları Robenson'un da isminin evveline bir Ahmet takarak bir Türk vatandaşı gibi Harb-i Umumi'de ihtiyat zabiti olarak orduya dahil olduğunu ve Mütareke'de Elviye-i Selâse'nin tahliyesi esnasında 9. Orduda hizmette bulunduğu fakat Kars'ta kalarak gelmediği anlaşılmıştı. Bu adam hakkında Kars mıntıkasındaki tahkikatımda orada İngilizler hesabına casusluk etmekte bulunduğu haber alındı. Ne ibret alınacak vak'alar! İhtida ile içimize karışanlar, yüzümüze gülerek menfaatler gösteren insanlar ne uzun müddetler zavallı Türk milletine neler yapmışlar kim bilir. Geçen sene Erzurum'da yakaladığımız mühtedi Rus casusunu tezkiye için bir mahalle halkının karargâhıma geldiği zaman hallerine bakıp da hatıratıma şunu kaydetmiştim:

Ey Türk oğlu! Sen pek safsın, seni herkes aldattı!
Erdim diyen, döndüm diyen çemberinden atlattı!

Bugün de 28 de 13. Kolordu kumandanlığından gelen 26/27 tarihli şifreden Kürtlerin de Paris Konferansına istiklâllerini kurtarmak için teşebbüste bulundukları anlaşılıyor. Rumlar, Ermeniler daha evvel bu marifeti yapmışlardı. Sersemlik sırası Kürtlere gelmiş. Halbuki mıntıkamdaki Kürtler böyle bir teşebbüsün Ermenistan hesabına olacağını öğrenmişlerdi. Elaziz valisi ve İstanbul Hükûmeti erkânı olan Türklerin akılsızlıkla nelere çalıştığını bu şifre gösteriyor:

Diyarbakır:
26-27/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Firari Diyarbakırlı Ekrem'in Urfa'dan pederine gönderdiği mektup hülâsası ber vech-i âtidir: Binbaşı muhbir Neil vasıtasıyla Paris Konferansına Kürtlerin vaziyetini anlatmak ve Türk ihtirasatının önüne geçip Kürtlerin hukukunu muhafaza etmek üzere Halep, Antep tarikiyle Malatya'ya kadar kâmilen yollarda Kürtlerin ekseriyetini istiklâl ve hürriyete teşne gördüm. Mustafa Kemal Paşa Malatya'da tevkifimizi emrettiğinden seyahate devam etmeyerek Malatya'dan geri döndük. Şimdi Urfa'dayım. Pazartesi günü Haleb'e gideceğim. Oradan İstanbul'a gitmek niyetindeyim.

2 — Bu mektup yanında hizmet eden Mehmet Sadık namındaki ada-

Levent Şahverdi Arşivi

mıyla derdest edilmiştir. Bu adamın ifadesine göre vali Urfaya gelmemiş, bir takım jandarma ile Saka köyünden bir semt-i mechule gitmiş. Mutasarrıf ve diğer heyet-i faside ile beraber Urfa'ya gelmiş ve Haleb'e gitmişlerdir. (Mücavir kolordulara yazılmıştır).

13. Kolordu Kumandanı Cevdet

28 Eylül'de intihabat hakkında Sivas'tan âtideki tamim geldi:

15. Kolordu Kumandanlığına

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin maksad-ı meşruu ve istihlâs-ı vatan emrindeki nikat-ı nazarı semerât-ı nâfıası fiilen iktitaf edilmeye başlanıldığından teşebbüsat-ı malûmesi ile taayyün ve tahakkuk eylemektedir. Erzurum ve ahiren Sivas umumî kongresinin 11 Eylül 1335 tarihli beyannamesi muhteviyatı işbu teşebbüsatın desatir-i esasiyesidir. Umumî kongre beyannamesinde:

1 — 30 Teşrinievvel 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan aksâm-ı vatanı yekpare ve bu vatanda yaşayan İslâm vatandaşların yekvücut olduğu musarrahtır.

2 — Camia-i Osmaniye'nin tamamiyeti ve istiklâl-i millîmizin temini ve makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatın masuniyeti esas-ı kat'î olarak kabul edilmiştir.

3 — Vatanımızda birlikte yaşadıkça bilcümle anâsır-ı gayr-i müslimenin her türlü hukuk-ı tabiiyelerinin mahfuz olduğu ve fakat anâsır-ı mezkûreye hâkimiyet-i siyasiye ve muvazenet-i ictimaiyemizi ihlâl edecek imtiyazat itâsı kabul olunmayacağı beyan olunmuştur.

4 — Beyannamenin 7. maddesi ki aynen şudur: Milletimiz insanî asrî gayeleri tebcil ve fennî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâl-i vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hududumuz yani Düvel-i İtilâfiyece mütarekenamenin akdolduğu 30 Teşrinievvel 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde milliyet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılarız. Ve bu şerâit-i âdile ve insaniyeyi muhtevi sulhun da âcilen takarrürü selâmeti beşer ve sükûnu âlem namına ehass-ı âmâl-i milliyemizdir. Nokta-i nazar-ı siyasimizi teşkil eder.

5 — Mukadderat-ı millet ve memleketi kanun-ı esasi dairesinde müteşekkil bir heyet-i hükûmetin uhde-i kifayetinde bulundurularak kanun-ı esasi ahkâmına riayet-i mutlaka ve bilcümle kavanin-i devletin tamami-i tatbiki lüzumu ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmıştır. Cümlemiz işbu esasata samimi merbut kalarak çalışmak sayesinde vatan ve milletimizin her türlü müdahale ve esaretten tahlisi ile mazhar-ı selâmet ve saadet ve refah olacağını mutmaindir. Cemiyetimiz mesaisini daima daire-i meşrutiyetinde sarfetmeyi mukteza-yı menafi-i mevcudiyet ve meşrutiyetimiz

Levent Şahverdi Arşivi

bilir. Binaenaleyh meclis-i millînin in'ikadıyla bugünkü vazifemizin meclis-i millîye intikali tabiidir. Ancak vatan ve milletimiz için mucib-i felah olacağına kat'iyyen emin olduğumuz bâlâda musarrah maksad ve nikat-ı nazarın meclisi meb'usanca tasdiki ve memleket ve milletimizin selâmeti namına şiddetle arzu etmek cemiyetimizin vezaif-i esasiyesindendir. Bu sebeple de milletin intihab edeceği meb'usların hiçbir maksad ve nikat-ı nazara sadakati tahakkuk edenlerden intihab edilmesini kemâl-i hulûs ile tavsiye ederiz. Cemiyetimiz memleket ve milletin vahdet ve selâmetine ait balâdaki nikat-ı nazarı mahfuz kalmak şartıyla herkesin içtihadına tamamen hürmetkardır. Ve meb'usan intihabatına cemiyetimizin gayr-i meşru bir gûnâ tesir ve müdahalesi vârid-i hatır olamaz, yalnız herşeyden akdem mevzubahis olan mes'ele vatan ve milletimizin hayat ve memâtı mes'elesi olduğundan bu noktanın teminine cemiyetimiz milleti irşad ve ikâz ve intihabatı tesri ve takip etmeyi bir vazife-i vataniye addeyler. Binaenaleyh livanız dahilindeki intihabat hazırlıklarının derecesini ve malûm olmuş ise namzetlerinizin ve kimin meb'us olmak istediklerini iki gün zarfında sür'at-i iş'arını Heyet-i Temsiliye hassaten rica eyler.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

Milletimizin nasıl bir sulhü kabul edebileceği tesbit olunmuştu. Meclis-i Meb'usanımız milletten direktifini alıyordu. Teşekkül edecek meclisimizin çıkaracağı hükûmet millî kuvvete, millî arzuya istinad etmiş bir kuvvet olacaktı. Eğer İtilâf devletleri kökü tamamıyla millet içinde bulunduğunu gördüğü bu hükûmet ve meclise de itimad etmezse veya yine istiklâlimizi muhtel tekliflerde bulunursa artık sonuna kadar biz de sebat edecektik: Fakat mühim olan mes'ele meclis nerede toplanacaktı. İstanbulun iki cihetle tehlikesini herkes görüyordu. Biri haricî düşmanlarımız, diğeri de devireceğimiz Ferit Paşa kabinesi ve bunu tutanlar! Buna padişah da dahildi. Acaba tam manasıyla milletin sinesinden çıkacak meclis-i meb'usanımıza hürmet edilecek miydi? Yoksa tevkif ve nefy olunan vatandaşlarımız gibi, hazır gelmişler deyip bunlar da mı toplanacaktı? Eski meb'uslardan ve yeni olması muhtemel olanlardan fikirlerini yokladıklarım hep İstanbul'da toplanmak fikrindeler. Başka bir tarzın kanunen gayr-i caiz olduğunu, bundan başka halkın da razı olmayacaklarını ileri sürüyorlardı. Bu mühim mes'elenin halline henüz vakit var. Şimdilik Ferit Paşa hükûmetini devirmek günün mes'elesi.

29'da Heyet-i Temsiliye'ye teklif ettim ki: "Hükûmet-i merkeziye gittikçe nevmid olacağından zümre-i ihanetin aleyhinde devamlı bir tehditle aralarında serî bir iftirak husule getirmek için pek müessir bir beyanname neşrile Trabzon, Samsun ve İzmit tarikiyle İstanbul halkına dağıtmak faideli olur. Bu beyannamede âmâl ve harekât-ı milliyenin vüs'at ve azameti ve payitaht kapısına kadar dayandığını, vatan ve milletin halâs-ı karibini kat'î bir lisanla göstererek İstanbul âfâkındaki vatanperverlere büyük bir kuvvet-i kalp ve imansızlara da dehşet ve huşyet vermek ve İstanbul'daki anâsır-ı gayr-i müslime ile ecânibe büyük bir itimad ve emniyet bahşeylemek lâzımdır."

Levent Şahverdi Arşivi

29 Eylül'de Abdülkerim Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ile muhaberesi hakkında şu şifre geldi. Bu metin şifreden evvel *İrade-i Milliye* heyet-i istihbariyesi imzasıyla da açık geldi. Bu kadar müşkülâta ve çekişmeye rağmen 25 akşamı başlayan ve 27'de makina başında görüşülen mevâd hakkında biz 29 da haberdar olduk. Bu ne fena bir usul. Her bir adım itimad ve hürmeti takviye edeceğine, taannüt ve müşkülâta yol açıyordu. Ne büyük tesadüf ki ben samimiyet bağı olmak tab'ındayım. Sivas'tan gelen malûmat aynen şudur:

Sivas:
28/9/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Ali Fuat Paşa hazretleri delâletiyle Abdülkerim Paşa imzalı bir telgrafname alındı. 25/9/1335 akşamı Ankara'da Ali Fuat Paşa'yı, İstanbul'dan telgraf başına istediler. Bulamadılar. Kerim Paşa'nın şifresinde hükûmet ve milletin telif-i beyn için millî harekâtın müdirânı ile görüşmek üzere tayin olunacak mahalle zevat-ı âliye ile gelebileceği bildirilmekte idi. 27 Eylül 1335'te İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşa telgraf başına çağırıldı. Makina başında Heyet-i Temsiliye huzuruyla sekiz saat Abdülkerim Paşa ile muhabere edildi. Bütün muhaberattan çıkan netice hükûmetin bu tavassutu ileri sürdüğü zât-ı akdes-i hazret-i padişâhînin ise zât-ı hümâyûnlarına karşı milletin cümlemizi zât-ı hazret-i hilâfetpenâhîye karşı beslemekte olduğu lâyezal sadakat kerratla teyid edilerek bugün azim ve kararlarının hıyanet-i vataniyesi mertebe-i sübûta varan Ferit Paşa kabinesinin sukutu ile yerine namuskâr ve âmâl-i milliyeye mutavaatkâr ve hadim bir heyetin kuudu olduğu arîz ü amîk izah kılındı. Ve cereyan-ı millinin takip eylediği safahat ve teşebbüsat nihayetine kadar tafsil edildi. Beyanname-i hümâyûndaki hakayik bu nikat-ı nazardan şerh olunarak vaziyet-i siyasiyenin lehimizde aldığı son şekli sırf mevcudiyet-i milliyenin izhar-ı ahîrine medyun olduğu yoksa Ferit Paşa kabinesinin siyaset-i sefihanesinin neticesi olmadığı bildirildi. Sevgili padişahımızın iğfâl olunmakta bulundukları teşrih kılındı. Ferit Paşa kabinesinin bütün hataiyât-ı siyasiye ve dahiliyesi birer birer anlatıldı. Vaziyet-i hakikiyeyi gören ahalinin hattâ ecânibin İngilizleri bile umûr-ı dahiliyemize müdahaleden ve cereyan-ı millî aleyhinde bulunmaktan tevakki eyledikleri bildirildi. Ve işin en kestirme tarikinin keyfiyeti şevket-meâb efendimize arz etmek olduğu bildirildi. Buna dair verdiği cevabı Anadolu vaziyetinden hilâfet-penâh efendimizin haberdar oldukları ve milletin arzusunu yerine getirecekleri merkezinde idi. Buna karşı vaziyetin tamamen şevket-meâb efendimizce malûm, olduğuna milletin kani bulunduğu, çünkü bu halde zât-ı akdes-i hümâyûnlarına merbut bulunan birkaç şahsı elbette tercih eylemeyecektir. Milletin kavi, müdrik azminde kat'î bulunduğu ve şevket-meâb efendimizin itâ-yı karar ve hall-i mes'ele buyurmaları zamanı olduğu bildirilmiştir. Kerim Paşa tekrar görüşeceğini beyan ederek muhabereye hitam vermiştir.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

30 Eylül Kerim Paşa ile muhavereden birşey çıkmamıştı. Teklifim vechile tazyik müessir olabilirdi. Ben Trabzon'dan bunu yaptırıyordum. Trabzon halkı da sadrazama hitaben şu telgrafı yazıyorlardı: "Bugüne kadar Anadolu'dan yükselen feryad-ı milliyi Trabzon kendisine mahsus vakar ve sekînet ile tetkik ve takip etti. Memleketin bu vaziyete fazla tahammülü yoktur. Muhabbeti vataniyeniz var ise artık terk-i mevki ediniz paşa hazretleri."

Şimdiye kadar memleketin muhtelif yerlerinden mühim tesirler yapılmış oluyordu. Mukavemet eden yerlerden Konya'da Vali Cemal Bey hapishanedeki bilcümle mahpuslar -katilleri dahi- çıkarıp teslih etmiş ve ecnebilerin müdahalesini celbe çalışmış ise de Refet Bey'in tazyikiyle İstanbul'a firar etmiş. Ahali vali vekâletine ittifak-ı ârâ ile sabık meb'us Vehbi Bey'i intihap etmişler. Karaman, Bozkır, Bolu, Kütahya, İzmit'e kadar mıntıka âmâl-i milliyeye irtibatını bugüne kadar ilân etti. Konya'da İngiliz ve Fransız mümessilleri Refet Bey'i ziyaretle harekât-ı milliyeye karşı tamamen bîtaraf olacaklarını teyid eylemişlerdir. Burdur, Isparta, Denizli, Afyonkarahisar sancaklarıyla Bursa vilâyeti, Dinar, Uşak, Gediz, Alaşehir, Söke kazaları ve mülhakatının da Heyet-i Temsiliyeye kesb-i irtibat ederek hükûmetle alâkalarını kestiklerini Ali Fuat Paşa 2 Teşrinievvel tarihiyle bildirdi.

Harbord heyetinden geride kalmış Amerikalı bir kaymakamla iki zabit, tercüman olarak bir Ermeni zabit 29'da Erzurum'a gelmişlerdi. Bunlar da Ermenistan'a geçti. Amerikalı kaymakam Beyazıt üzerinden geçmek istiyordu. Sebebini sordum. Külliyetli kıtaat Ermenistan'a taarruz etmek üzere hazırlandığından Ermeniler İtilâf nezdinde şikâyette bulunmuşlar. Müsaade ederseniz lehinize olur dedi. Aynı zamanda Türkiye'deki asayiş hakkında bu mıntıkayı gözünüzle görürsünüz dedim. Ve refakatine memur vererek gönderdim. Bazı mühim merkezlerde lisan bilir zabitleri böyle heyetler geldikçe halk kıyafetiyle karşılarına çıkarıyor ve iyi tesirler yapıldığını görüyordum. Bu zat da Kürt mıntıkasından geçerken güzel muhataplar bulacaktır.

Memleket harici havadisler şunlardır: İngilizler Zaho mıntıkasında katledilen hâkim-i siyasîlerinin intikamını almak için İmadiyeliler üzerine asker sevketmiş. Ve tayyare ile de taarruzda bulunmuş ise de, vukubulan müsademelerde bir top iki makinalı tüfek ve 455 maktul ve mecruh terk ile Zaho'nun 10 kilometre şimalinde Kersus karyesine çekilmişler. Rusya havadisleri: Şimal cephesinde İngilizler Arkanjel mıntıkasını tahliye ediyorlar. Denikin'in silâh altına aldığı efraddan cepheye sevk olunanlar peyderpey kaçmaktadır. Kaçalinski mıntıkasından alınan askerden 5000 nefer isyan etmiştir. Orenburg ve Yeskof cephelerindeki Bolşevik orduları mühim muvaffakiyetler kazanmışlardır. Kolçak ordusunun arkasında, Ural dağları şarkında Kurgan'dan çekildiği esnada isyan zuhur etmiş, ordunun kalan aksamı da büsbütün dağılmıştır. Cenup cephesinde Ubayan istikametinde Bolşevik hücumları devam etmekte ve Biyelograt istikametinde şiddetli muharebeler olmakta ve Bolşevikler Kalino istikametinde muvaffakiyetle ilerlemektedir. Garp cephesinde Peskof dairesinde Novosiliye şehri Bolşevikler tarafından işgal edilmiş ve General Sokolof fırkası mahvedilerek iki alay kâmilen esir edilmiş, üsera mecmuu 30 bin kişi imiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Nahcivan mıntıkasından gelen malûmat oradaki vaziyeti gösteriyordu. Raporlar Nahcivan ve havalisine kumandan olarak gönderdiğim Yüzbaşı Halil Bey'den, bir de Azerbaycan hükûmeti tarafından orduya da gönderilen nümâyende (Murahhas) Samet Bey'den idi. Nahcivan mıntıkasını Türkiye'ye aittir diye hudud-ı millî içerisine almak imkânsızlığından dolayı Azerbaycan'la birleşerek oraya rabtını veya müstakillen idaresini Halil Bey'e talimat vermiştim. Ahvâle göre makûl tarzı oradaki halk murahhaslarıyla kararlaştıracaklardı. Verilen şekli gösteren raporları aynen derc ediyorum:

Nahcivan:
7/9/1335

No: 3

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Nahcivan ve havalisine dahil olduğumuz vakit cereyan eden muhaberat ve vukuat ve neticesi bertafsil Onbirinci Fırka kumandanlığı vasıtasıyla arz edilmişti. Ondan sonra hudutlarda ufak tefek ehemmiyetsiz pek çok müsademeler olmuştur. Ve elân da düşmanla muharip vaziyette bulunuyoruz. Düşman Büyükvedi'yi daima top ile taciz ediyor. Develi elimizdedir. Düşmanın Büyükvedi karşısında dört top ile beş yüz mevcutlu bir alayı mevcuttur. Kamarlı'da kuvveti yoktur. Yalnız Ermeni ahalisi vardır. Zengibasar'da şimdilik sükûnet vardır. Fakat müslüman ahali Ermenileri köylerine koymuyorlar. Iğdır ve Sürmeli mahâlinde düşman ahali-i İslâmiyeye çok zulümler yaptı. Ve Sürmeli mahalinden yirmi dört köyü dağıttı. Sürmeli mahâline muavenet edemiyoruz. Dere-elegez'de, Keşişkendi'nde düşmanın bir alayı mevcuttur. Bu alay Nahcivan'dan ricat eden alaydır. Zengezor'da düşmanın kuvâ-yı muntazaması yoktur. Milis teşkilâtı vardır. Ve iki topuyla miktarı malûm olmayan makinalı tüfekleri mevcuttur.

2 — Düşmanın elân ruhu sönük ve kuvve-i maneviyesi kırık ve ahvâl-i dahiliyesi karmakarışıktır. Hükûmet Taşnaksutyunların elindedir.

3 — Ordubad'da Azerbaycan hükûmetinin bir nümâyendesi mevcuttu. Bu zâtı Nahcivan ve Şerür'a getirerek Azerbaycan hükûmetinin bayrağını çektik ve bu havaliyi Azerbaycan hükûmetine ilhak ettiğimizi ilân ettik. Azerbaycan hükûmetiyle bu zat vasıtasıyla muhabere ediliyor ve Azerbaycan hükûmeti de hatt-ı hareketimizi tasvib ediyor. Ve bize para ile muavenet ediyor.

4 — Zengezor'u Azerbaycan hükûmeti işgal etmek istiyorsa da henüz bir hareket yoktur. Eğer buna muvaffak olursa o vakit Azerbaycan hükûmetiyle birleşmiş olacağız.

5 — Evvelce sulh yapmaklığımız için bize müracaat eden İngiliz ve Amerika murahhaslarına biz Azerbaycan hükûmetine kendi kendimize mülhak oluyoruz. Ve bütün hukuk-ı siyasiyemizin müdafaa ve muhafazasını Azerbaycan hükûmetine tevdi ediyoruz. Binaenaleyh bu hususta

Levent Şahverdi Arşivi

hükûmet-i mezkûre ile müzakere ermelerini söyleyerek bize olan tekliflerini bu vechile reddetmiş idik. Bundan bir hafta mukaddem Erivan'dan Lavtin isminde bir İngiliz Miralayı bu tekliflerimizin kabul edildiği ve Azerbaycan hükûmetiyle müzakerede bulunduklarına ve İngilizlerin Kafkasya'dan çekildiklerinden kendisinin de yakın zamanda gideceğini yazıyordu.

6 — Şimdi biz teşkilât-ı mülkiye ve askeriye ile meşgulüz. Yalnız elimizdeki mevcut zabitan pek az olduğundan her halde laakal küçük rütbeli (Mülâzım) sekiz zabit ile miktar-ı kâfi muâleceyi havi bir doktorun gönderilmesine müsaade buyurmanızı selâmet-i memleket namına rica ederim.

7 — Memlekette pek çok hastalık mevcuttur. Hiçbir doktorumuz ve mualecemiz yoktur.

8 — Bu raporumu hâmil heyet zât-ı âlinize buralarının ahvâli hakkında şifahen de arz-ı malûmat edecektir. Bu heyet Erzurum'da iki üç gün kalacaktır. İaşelerinin teminine müsaade buyurulması.

9 — Bu heyet avdetlerinde ailemi de beraber getirecektir. Erzurum'dan Palu'ya kadar biri yaylı biri furgon olmak üzere iki arabanın itâsı hususuna müsaade ve emir buyurulması.

10 — Bu havalide hiç şeker yoktur. Zabitan ve küçük zabitan için kâfi miktar şekerin de kayınpederimin biraderi Büyükhan'a teslim edilmek üzere itâsı hususuna emir buyurulması maruz ve müsterhamdır.

Nahcivan ve havalisi kumandanı Halil

Zeyl: Bu rapor şâyân-ı itimad zevat ile gönderildiği için şifre tahviline lüzum yoktur.

Nahcivan:
3/9/1919

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanlığı Huzur-ı Samilerine

1 — Ordu-yı Osmanî'nin bu havaliden çekildiği zaman İngilizlerin bu havaliye gelip de Nahcivan-Şerür-Vedi ve Ordubad İslamlarının Ermeni hükûmetine teslimlerini ve itaat etmelerini söylemiş idi. Şimdiye kadar Ermenilerin zulmü altında inleyen yarım milyon nüfus İslâm'ın istimdadına hiçbir taraftan yetişilmemiş idi. Ve Azerbaycan hükûmeti bazı mühim mes'elelerden dolayı İslamların muavenetine yetişemedi. Ve daimi surette İslamların düşmana karşı müteyakkizane durumları için düşmanın hîn-i taarruzunda kendi kendilerini müdafaa etmek için bendelerini Azerbaycan Hükûmetinin memuru olarak Ordubad'da İslâmlara muavenet teşkilâtında bulunmak üzere tayin edilmiştim. Ordubad'dan Vedibasar'a kadar habis Ermeni zulmü altında inleyen Müslümanları kurtarmak ve muavenete şitâb olmak üzere gönderdiğiniz zabit ve efrada binlerce teşekkür eder ve Cenab-ı Allahın daimi surette kalplerinizi ve kâffe-i İslâmın bu dünyada tenvir ile müşerref olmasını Cenab-ı Allah'tan dualar ederim. Halil Bey

Levent Şahverdi Arşivi

cenapları bu toprağa ayak basar basmaz Cenab-ı Allahın lütf u keremiyle ve siz kumandan cenaplarının daimi evkatta kömekiyle bu havalide bulunan düşman tard ve tenkil edilmişti. Binaenaleyh Azerbaycan hükûmeti memuru olduğumdan tarafımdan ve hükûmetim nâmına zât-ı samilerine teşekküratımı arz eylerim. Ve hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiye evvelden Devlet-i Aliyye-i Osmaniyenin yeryüzünde bulunan İslâmlara muavenet etmesini tekrar cenab-ı haktan tazarru ve niyaz eylerim.

2 — Zengibasar ve Sürmeli mahâllinin İslâmları şimdi düşman tazyiki altındadır. Ve İslâmlara çok fena muamele etmektedirler. Elân bugüne yarına mezkûr mahallerin İslâmlarını mahvetmek malûm-ı âlileridir. Şimdilik bu İslâmları düşmanın tazyiki altından kurtarmak siz kumandan cenaplarının vicdanına vabestedir. Bu İslâmlara yakın vakitte bir parça kuvvetin işbu mahallere gönderilmesini kemâl-i yeis ve sûzişle rica ederim.

3 — İleride Ermeni tehlikesine binaen Ordubad'dan Vedibasar'a kadar Milis teşkilâtı yapıldı. Fakat teşkilâtımızın nevâkısı çok ise de ehemm-i nevâkısı zabit, doktordur. Mezkûr teşkilâtın parlak olması için sekiz dokuz zabit ile bir doktor ve mualece daha gönderilmesi için de Cenab-ı huzur-ı âli- kumandanî-i samilerine arz ve istirham eylerim efendim.

Nahcivan ve havalilerinin vali muavini Samet Bey Cemilinski

Bu Nahcivan mıntıkası 1334'te Ermenilerden kurtarılmış, karargâhımla bir müddet kaldığımdan, teşkilât-ı milliye ve askeriyesi tarafımdan yapılmıştı. Kuvvetli bir alay yapabilmiştim. Batum muahedesi mucibince burası Osmanlı hükûmetine aitti. Mütareke neticesi Elviye-i Selâse elimizden çıkmış, artık bu havali ile aramızda İran ve Ermenistan arazisi kalmıştı. Bu mıntıkanın ehemmiyeti bir defa kâmilen öz Türk olmasından, ikincisi Azerbaycan'la ittisalimiz için bir koridor olmasındandır. Muktezi ve mümkün muaveneti Beyazıt'tan yaptırıyordum. Raporlar üzerine lâzım geleni yaptırdım.[74]

1 Teşrinievvel 1335'te her tarafa tamim olunan havadislerin mühimleri şu idi:

1 — Kütahya, Hendek, Adapazarı, İzmit havalisi (Kandıra ve Şile'ye kadar) Kuva-yı Milliye'ye iltihak ettiler. (Burdur, Isparta, Denizli, Afyonkarahisar sancakları ile Bursa vilâyeti, Dinar, Uşak, Gediz, Alaşehir, Söke kazaları ve mülhakatının da Heyet-i Temsiliye ile irtibat hâsıl ettikleri 2 Teşrinievvel tarihiyle ilân olundu.)

2 — İngilizler Kütahya'daki 150 neferlik müfrezelerini çektiler. Merzifon'daki İngiliz kuvvetleri de Samsun'a çekildi. Samsun'u da tahliye edecekleri söyleniyor. İngilizlerin, mevcudiyet-i milliyemize riayetle mütarekename ahkâmına muhalif ve sebepsiz işgallere nihayet verdik-

74 Maatteessüf 1336'da halk kendilerini kurtaranların, tahakkümü var, diye bunları istememeye kalktı. Azerbaycanlı vali de halkla birleşti. Tafsilât gelecektir. Nahcivan'a yakın mıntıkaya kadar Ermenilerin tekrar işgaline bizzat halkın tehlikeden uzaklaşınca başlayan tefrikası sebep oldu. Kuvvetli kıtaat göndermeye ve oradan da Erivan'ı tehdide mecbur oldum.

Levent Şahverdi Arşivi

leri anlaşılıyor. Harekât-ı milliyenin meşruiyetini şurada burada İngiliz zabitleri söylemektedirler. Temps Gazetesi de "Türk milletinin azim ve vahdet-i millisi karşısında Türkiye'nin taksiminin gayr-i kabil olduğunu" yazıyor.

3 — İngiltere hükûmeti Suriye'deki hukukundan feragat ettiğini bir beyanname ile ilân etmiş ise de Suriyelileri Fransızlara karşı silâhlandırmaya devam etmekte olduğundan Fransız mehâfilinde İngilizlere karşı mevcut olan adem-i hoşnudîyi tezyit eylemiştir. Hattâ Adana'da Fransızlarla İngilizlerin müsademe ettikleri ve İstanbul'a trenle birçok İngiliz mecruhu geçtiği de istihbar edilmiş.

4 — Ankara valisi Muhittin Paşa külliyetli tahsisat ile Çorum'a gelerek bazı tertibat ve ifsadat yapmakta iken Kuva-yı Milliye tarafından derdest[75] ile Sivas'a gönderilmiştir. Firari Konya valisi ile Konya Telgraf Başmüdürü İstanbul'a kaçmışlardır. Konya'da bunların şerik-i denaetleri de sıvışmaktadırlar.

5 — İstanbul hükûmeti Maarif Nazırı istifa etmiştir. *Tasvir-i Efkâr* gazetesi kabinenin sukutunun yakın olduğunu yazıyor.

Bugün Erzurum'da ikinci yetimler mektebinin, resm-i küşadına muvaffak oldum. Evvelce açtırdığım Sanayi Mektebi'ndeki çocukları bir heyetle bizzat tetkik ederek istidadı ziyade olan çocukları ileride zabit olmak üzere gece yatılı iptidai mektebi halinde ayırdık. Evvelce Amerikalıların yaptırdığı binalarda bu yeni mektebin mükemmel bir başlangıç merasimini yaptık. Tahsil ve yaşlarına göre defaten üç sınıf halinde işe başlandı. Artık Erzurum ve havalisinde muavenete muhtaç çocuk kalmamıştı. Bütün şark mıntıkasında bu kabil çocuklar oralardaki kıtalar tarafından toplanarak Erzurum'a gönderilmeye başlanmıştı. Bunun halk ve ordunun üzerinde olduğu kadar kendi ruhumda dahi pek büyük bir eser-i sürûr ve inşirâh yaptığını görmekle saadet duyuyordum.

2 Teşrinievvel'de Sivas'tan âtideki cevabı aldım:

Sivas:
1/10/1335

C: 29/9/1335:

1 — Mütalaat-ı devletleri pek musîb görüldü. İtâ buyurulan esasat dahilinde bir beyanname kaleme alınmak üzeredir. Trabzon'da tab olunarak İstanbul'a sokulup dağıtılmasının temini için aynen zât-ı devletlerine bildirilecektir. Sivas ve Ankara'da da tab olunarak sevk ettirilecektir.

2 — Şimdilik daha kat'î bir teşebbüs imkânı mutasavver değildir. Hiç şüphesiz ki hükûmetin taannüd-i hazırı ara sıra Trabzon telgrafhanesinin kaçakçılığına Bursa'nın henüz harekât-ı milliyeye iltihak etmemiş olmasına

75 Bu vazifeyi yapan Keskinli Rıza Bey 1926 Kânunısanisinde, yani bu millî vak'adan altı sene sonra Reisicumhur Gazi Paşa'yı da dağa kaldıracağı cürmüyle Ankara'da İstiklâl Mahkemesi tarafından astırılarak öldürülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

ve İzmit'in de henüz kazanılmış bulunmasına ve Konya'ya gönderdikleri Kara Sait Paşa'nın icraat-ı mev'ûdesine medyûn bulunmaktadır. Bunlardan sonuncusu Refet'ten bugün gelen malûmat lehü'l-hamd mündefi olmuştur. Refet Bey de Sait Paşa'yı geldiği trenle İstanbul'a iade etmiş ve zât-ı şâhâneye arz-ı hal eylemesine dair vaad almıştır.

3 — Şimdilik mesai-i maruzamızın hedef-i aslisi İzmit'i tamamen kazanıp orada bir üssü'l-hareke yapmak himmet-i devletleri ile kariben Trabzon tamamen emin bir şekle gireceğinden Bursa'yı da buradan giden murahhasların muvasalat ile işe başlaması sayesinde kazandıktan sonra İstanbul'a münhasır bir şekilde kalacak olan hükûmete karşı harekât-ı milliyeyi İzmit'ten Üsküdar'a ve hattâ Kadıköyü'ne kadar fiilen ve fikren sokmak.

4 — Vaziyet inşallah lehimize inkişaf-ı mes'udiyetine devam ettikçe aynı zamanda Heyet-i Temsiliye karargâhının Ankara'ya ve daha garba nakil suretiyle İstanbul'a yaklaşmak hususunda da müessir olabileceğini düşünüyoruz. Bu bâbdaki mütalaa-i devletlerini anlamak istiyoruz.

5 — Ali Fuat Paşa İstanbul içinde dahi kabine aleyhinde teşebbüsata giriştiğini bildiriyor. Bunun ne dereceye kadar faal ve müessir olacağını kestiremiyoruz efendim.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal
3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Damat Ferit Paşa Kabinesinin İstifası ve Ali Rıza Paşa Kabinesi

Bugün Ferit Paşa kabinesinin düştüğünü ve Ali Rıza Paşa'nın riyaseti altında yeni kabinenin[76] işe başladığı haberini aldığımdan ben de Sivas'a âtideki teklifi yapmıştım:

76 Yeni Kabine:
Sadrazam: Ali Rıza Paşa
Şeyhülislâm: Haydarizâde İbrahim Ef.
Harbiye Nazırı: Cemal Paşa
Hariciye Nazırı: Mustafa Reşit Paşa
Bahriye Nazırı: Ferik Salih Paşa (ibkaen)
Şûrâ-yı Devlet Reisi: Abdurrahman Şeref Bey
Dahiliye Nazırı: Damat Mehmet Şerif Paşa
Adliye Nazırı : Mustafa Bey (İpkaen)
Maliye Nazırı : Tevfik Bey (İpkaen)
Nafıa Nazırı : Abut Paşa (ibkaen)
Ziraat ve Ticaret Nazırı : Hadi Paşa (ibkaen)
Maarif Nazırı: Sait Bey (Sabık kabineden yakında istifa etmişti)
Evkaf Nazırı: Sait Bey (Vekâleten)

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
2/10/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye:

1 — Yeni kabinenin Bahriye Nazır-ı esbakı Ali Rıza Paşa'nın riyaseti altında teşekkül ettiğini ve Harbiye Nezaretine de Mersinli Cemal Paşa'nın tayin edildiğini haber aldık. Muvaffakiyet-i milliyenin parlak mukaddemesinden dolayı arz-ı tebrikât eylerim. Dün akşam şifre ile arz ettiğim Kâzım Bey'e gelen mektubun manzur-ı âcizî olan son fıkralarında Cemal Paşa'dan bahsediliyordu. Cemal Paşa'nın Anadolu harekât-ı milliyesine karşı hiçbir vechile muhteriz bulunmayıp bilakis Dersaadet'te dahi çalışmakta olduğunu ve binaenaleyh yanlış bir zehap hâsıl olmamasını bildiriyordu. Şu halde müşârünileyin memuriyetini hüsn-i telakki ve makasid-i milliyemizde kendisini teşci etmek ve nazır-ı sabık Süleyman Şefik Paşa ile Dahiliye Nazırı Adil ve telgraf müdür-i umumîsi Refik Halit Beylerin firarlarına meydan verilmeyerek derhal divanı âliye şevkleri bütün kolordular ve vilâyetler tarafından bir anda şifreli telgrafla sadaretten istirham edilmesini teemmül ediyorum. Kabul buyurulduğu takdirde bütün vali ve kumandanlara Heyet-i Temsiliye tarafından âcilen teklif edilmesini rica ederim.

2 — Anadolu'nun vaziyetini zayıf düşürmemek için Harbiye Nezareti kendisi için muhtaç olduğu kuvvetli muhit ve maiyeti İstanbul'dan ve o civardan ihzar mecburiyetinde olmalıdır. Ve meselâ Cevat Paşa'yı yine Erkânı Harbiye-i Umumiye riyasetine, Yusuf İzzet Paşa'yı ve Miralay Bekir Sami Bey'i İstanbul muhafızlığına, İsmet Bey'i müsteşarlığa almak ve buna göre en mühim ve hassas makamlar pek emniyetli ellere tevdi edilmelidir. Refet Bey'in bilâ-sebep istifaya mecburiyeti dahi tashih ile bu kıymetli arkadaşımızın silk-i askerisinde bırakılması temin olunmalıdır.

3 — En buhranlı bir zamanda Mamuretülaziz'e gönderilen Haydar Bey'in memuriyetinin irade-i seniyyeye ıktiran ettirilerek asaletinin temini.

4 — Kastamonu valisi İbrahim Bey'in derhal izzet-i nefsinin tashihi ve meselâ Trabzon'a tayinine delâlet buyurulmasını arz eylerim.

Kâzım Karabekir

Daha Samsun'da bile İngilizler varken ve Sivas mıntıkasında eğreti gibi otururken Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'a yaklaşması düşüncesini muvafık bulmadım. Tehlikeye düşmelerinden sarf-ı nazar, uzaklarda bulundukça manevi tesiri de büyük olacaktır. Bundan başka Heyet-i Temsiliye Şark vilâyetlerinin de merkezi demek olduğundan şimdiden uzaklaştıkça Şark üzerindeki tesirini de kaybedebilecektir. Kuva-yı Milliye'nin matlup olan derece-i tevazünde muhafazası için şimdilik Sivas'ta ahvâle intizar etmeli ve hiçbir zaman da Ankara'dan daha Garba geçmemelidir. Aksi halde az zamanda oradan oraya koşan bir kaç kişinin hiçbir teşkilâtı yoktur diye mak-

Levent Şahverdi Arşivi

sad-ı millimizin bir çete harekâtı gibi gösterilmesi ve gürültülere boğulması pek muhtemeldir. Bu fikrimi Heyet-i Temsiliyeye 3 Teşrinievvel'de yazdım[77] ki aynen şudur:

Erzurum:
3/10/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliye'ye:
C: 1/10/1335:

Kuva-yı Milliye'yi temsil eden heyet-i âliyenin değil Ankara'nın hattâ Sivas'ın garbine bile geçmemesi fikrindeyim. Çünkü şarkî vilâyâtın Kuva-yı Milliyesini teşkil eden heyetin bütün bütün uzaklaşmasını ve dolayısıyla bu vilâyetlerin teşkilâtsızlığını mucip olacağı gibi şimdiye kadar pek meşru ve mantıkan idare edilmekte olan harekât-ı milliyenin öteden beri daima her bir teşebbüsümüzü fena görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızca bir çetecilik harekâtı gibi göstermeleri mümkün ve maksad-ı mukaddes-i millinin böylece gürültülere boğulması mahzuru mevcuttur. Kabinenin sukutuyla lehü'l-hamd buna hacet kalmadığından ve Kuva-yı Milliyenin matlup olan derece-i tevazünde muhafazası için Heyet-i Temsiliyenin Sivas'tan garbe geçmemesi mütalaasında bulunduğumu arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Hududa kadar olan kıtaatı teftiş etmek ve vaziyet hakkında kumandanları tenvir etmek üzere bugün otomobil ile Hasankale üzerinden öğleyin Horasan'daki on ikinci fırka karargâhına geldim. Aras cenûbunda hudut üzerindeki Karakilise'ye kadar da otomobil ile gidip o havalideki kıtaatı teftiş ile gece Horasan'a döndük. Heyet-i Temsiliye beni saat 4 sonra da makine başına istemiş. Teftişte bulunduğum bildirilince "İstanbul'da hal-i inikadda bulunan kabine ile muhaberede olduklarını" bildirerek oraya yazdıkları telgrafı aynen yazdırmışlar. İşbu telgrafı açık olarak Müdafaa-i Hukuk merkezlerine ve Belediye Reislerine tamim etmişlerdir. Aynen şudur:

Bugün Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın vukubulan istizahı üzerine heyetimiz tarafından teklif edilen hususat aynen ber vech-i âti derc olunur. Cevaben

77 Bunun tesiriyle Heyet-i Temsiliye üç aya yakın daha Sivas'ta kaldı. Eğer derhal Ankara mıntıkasına ve bilhassa daha garbe gitselerdi iki hafta sonraki Şeyh Recep hâdisesi, Fevzi Paşa heyetinin teşebbüsü gibi mühim vakalar karşısında hâdisat büsbütün başka bir cereyan alacaktı. Bu hâdiselerden sonra bilhassa Sivas-Samsun mıntıkalarındaki teşkilâtın da hitamı Sivas'ta kumandanların ictimaıyla görülerek emniyet geldikten sonra artık mahzursuz Heyeti temsiliyenin garbe nakline müttefikan karar verdik. Bu karardan bir aydan fazla zaman sonra Ankara'ya gidilmiş iken bile nelere maruz kalındı. Ve benden istimdad olundu. Gazinin hatıratında (Sahife: 208) bu şifremin Sivas ictimaından sonraya kaydı, metnin noksan yazılarak manasız tenkidlerini hayretle gördüm. Eğer kendileri fikrimi kabul etmiyor idiyseler beni ikna etmeli veyahut buna lüzum görmüyorlarsa Ankara'ya olsun gitmeli idiler.

Levent Şahverdi Arşivi

berâ-yı tahlîf saray-ı hümâyûna azimet edeceklerinden cevabının yarın itâ olunacağı bildirilmiştir. Hükûmet ile millet arasında mutabakat-ı enzar ve âmâl hususlü tamimen tebliğ edilinceye kadar kemafi's-sabık muhaberat-ı resmiyenin münkati bir halde bulundurulması lüzumu Heyet-i Temsiliye kararıyla tebliğ olunur. 3/10/1335

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

Sadrazam fehametlû devletlû Rıza Paşa Hazretlerine

Millet şimdiye kadar resikârına geçenlerin kanun-ı esasiye ve âmâl-i milliyeye münafi harekât-ı malûmesinden müteessiren hukuk-ı meşruasını tanıtmak ve mukadderatını emin ve ehil ellerde görmek karar-ı kat'isini vermiş ve lâzım gelen teşebbüsat-ı azimkâraneye tevessül eylemiştir. Teşkilât-ı muntazamaya tâbi Kuva-yı Milliye irade-i kat'iyye-i milleti bi-avnillâhi teâle'l-kerim tamamen izhar ve ispat etmek kudretini ihraz eylemiştir. Millet kuvvet ve iradesini hiçbir vakit âmâl-i mukaddes-i şâhâneye mugayir ve münafi, mülk ü millete mübayin bir tarzda gayret etmek ve niyet-i gayr-i makulesinde değildir. Millet zât-ı akdes-i hilâfet-penâhîye mazhar-ı emin ü itimadı olan zât-ı fahamet-penâhîleriyle rüfeka-yı kiramınızı müşkül vaziyette bırakmaktan katiyyen mütevakki olup bilakis tamamen müzahir olmaya bütün samimiyetiyle hazırdır. Ancak heyet-i vükelâ meyanında Ferit Paşa ile teşrik-i faaliyet eylemiş nuzzârın mevcudiyeti heyet-i celilelerinin nokta-i nazarlarıyla âmâl-i milliyenin derece-i mutabakatini kemâl-i hulus ile anlamak mecburiyeti hâsıl edilmiştir. Milletçe emniyet-i tamme tahassul etmedikçe atılmış olan hatve-i salâhın tevfiki ve yarım tedbirlerle iktifa olunması milletle heyet-i celileleri arasında da su-i tefehhümatı mucib olabileceğinden gayr-i caiz görülmektedir. Binaenaleyh heyetimiz kat'i ve sarih olarak zât-ı sami-i sadaretpenâhîleriyle ber vech-i âti hususatın hükûmet-i cedidece tasvip ve kabul edilip edilemiyeceğini kemâl-i hürmetle anlamayı vecibe addeder.

1 — Hükûmet-i cedide Erzurum, Sivas kongrelerinde tayin ve tensip edilen teşkilât ve makasid-i meşrua-i milliye riayetkâr kalması.

2 — Meclis-i millînin in'ikadıyla murakabe-i fiiliye başlayıncaya kadar mukadderat-ı mülk ü millet hakkında bir gûnâ taahhüd-i kat'i ve resmîye girilmemesi.

3 — Sulh kongresinde tayin-i mukadderat-ı millet ve memlekete memur olacak murahhaslarla sabıkı gibi nâ-ehillere tayin edilmeyip milletin bihakkın amâlini müdrik ve itimadına mazhar ehl-i vukuf ve iktidardan intihab buyurulması. Bu esasata tamamen itilâf hâsıl olduğu takdirde milletin vicdanından doğmuş ve bilcümle düvel-i İtilâfiyece meşruiyeti ve kudreti tanınmış olan teşkilât-ı milliyemizin hükûmete müzahir olacağı ve bu suretle hükûmetin temin-i mukadderat-ı millet ve memleket hususunda sulh kongresinde vukubulacak teşebbüsatının daha emin ve müessir olacağı tabiidir. Bir defa bu nikat-ı esasiyede bir mutabakat hâsıl olduğu anla-

Levent Şahverdi Arşivi

şıldıktan sonra hâdisât-ı ahîre sebebiyle hâsıl olan ahvâl-i gayr-i tabiiyenin izalesi maksadıyla bazı maruzât-ı taliyede bulunmaklığımıza müsaade-i sadaret-penâhîleri istirham olunacaktır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

3 Teşrinievvel'de yazılıp aynı günde ve 4 Teşrinievvel'de gelen mühim şifreleri aynen kaydediyorum:

Sivas:
3/10/1335

Dakika tehiri gayr-i câizdir.

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Ber vech-i âti mealde sadrazama müracaat buyurulması ve neticesinin inbası rica olunur.

Ahali-i İslâmiyeyi teslih ve yekdiğeri aleyhine mukateleye sevke kıyam eyleyen ve orduyu inhilâl ve bi'n-netice vatanı müdafaasız bırakmak için emir verdiklerinden ve ordunun esrarını şifreleri çalmak için tertibat-ı fiiliye ittihazı suretiyle fâş eden ve kanun-ı esasi ahkâmınca taarruzdan masun olan muhaberat-ı hususiye-i milliyeye mâni olan nuzzarı sabıkadan Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa, Dahiliye Nazırı Âdil Bey'in Millet Meclisinin küşadında divan-ı âliye tevdi edilmek üzere hiçbir tarafa firarlarına meydan verilmemesini ve Telgraf müdür-i umumisi Refik Halit Bey'in aynı esbabdan dolayı tevkifi ile mahkeme-i aidesine tevdiini kanunun masuniyet ve kudsiyeti namına taleb eyleriz.

15. Kolordu tarafından Erzurum 13. Kolordu tarafından, Diyarbakır 12. Kolordu tarafından Konya, 20 Kolordu tarafından Ankara ve Kastamonu vilâyetlerine birer suretinin de sür'at-i itâsı rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

Sivas:
3/10/1335

Dakika tehiri câiz değildir.

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Ber vech-i âti telgrafın Harbiye ve Dahiliye Nazırlarına keşidesi ve inbası rica olunur.

Dahiliye Nazırının harekât-ı ihanetkâranesine âlet olarak ahaliyi bilfiil teslih ve mukateleye kıyam eden Konya Valisi Cemal ve Elaziz Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerin tevkifleriyle divan-ı harbe tevdileri ve Trabzon Valisi Galip Kastamonu sabık valileri İbrahim ve

Levent Şahverdi Arşivi

Ali Rıza Beylerle Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın istihdam olunmaması ve hukuk-ı kanuniye-i milliyeye tecavüz etmediklerinden ve harekât ve âmâl-i milliyeye müzaharetlerinden dolayı azledilen Sivas Valisi Reşit Paşa'nın memuriyet-i asliyesinde ibkası, Bitlis vali-i sabıkı Mazhar Müfit ve Van vali-i sabıkı Haydar Beylerin derhal münhal vilâyâta tayin ve istihdamları rica olunur.

2 — 15. Kolordu tarafından Erzurum 13. Kolordu tarafından Diyarbakır 12. Kolordu tarafından Konya 20. Kolordu tarafından Ankara ve Kastamonu vilâyetlerine birer suretinin itâsı rica olunur.

Mustafa Kemal

Sivas:
3/10/1335

Gayet aceledir.

15. Kolordu Kumandanlığına

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın ilk tebliğine cevap olmak üzere ber vech-i âti telgrafın mahrem olarak müşârünileyhe keşidesi ve inbası rica olunur:

Zât-ı devletlerinin harekât-ı milliye-i meşruanın bidayetinden beri büyük bir kanaat ve imânla başında bulunduğunuz malumumuzdur. Harbiye Nezaretini teşrifleri memnuniyetle karşılanmıştır. Muvaffakiyet-i devletlerine bütün ordu ve tekmil Kuva-yı Milliye müzahir olacaktır. Mahzâ temin-i muvaffakiyetleri maksadıyla âtideki hususatın sür'at-i mümkine ile tatbikini rica ederiz:

A — Cevat Paşa veyahut Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa'yı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyasetine,

B — Galatalı Miralay Şevket Bey'i İstanbul'daki Kolordu Kumandanı ve İstanbul muhafızı (ve Yusuf İzzet Paşa İstanbul muhafızı Galatalı Şevket Bey 25. Kolordu kumandanı suretinde olabilir.)

C — Miralay İsmet Bey Harbiye müsteşarlığında.

D — 10. Fırka Kumandanı Kaymakam Kemal Bey'in Polis müdüriyet-i umumiyesine tayinine delâlet.

E — Ordu üzerine de su-i tesir etmiş olan ve Harbiye Nezaretini âtıl ve kıymetsiz bir hale düçâr eden ve iade-i rütbeleri meclis-i millîden geçmeksizin olan ve fikr-i mahsus-ı siyasî ile istihdam edilmekte bulunan mütekaidinin derhal asıllarına ircâma, mühim ve hassas makamların emniyetli ellere tevdii lâzımdı. Ve üçüncü kolordu kumandanı sabıkı Miralay Refet Bey bilâ-sebep istifaya mecbur edildiğinden bu muamelenin tashihine, kendisinin elyevm bulunduğu Konya'da 12. Kolordu kumandanlığında ibkası.

F — Fuat Paşa'nın yerine tayin edilen Hamdi Paşa ve 12. Kolorduya tayin edilen Sait Paşa derhal asıllarına irca olunmalıdır.

G — İlk fırsatta müfettişliklerin ihyasına Şarkî Anadolu'daki kolordu-

Levent Şahverdi Arşivi

lar 13. Kolordu da dahil olduğu halde Kâzım Karabekir Paşa'ya ve Garbî Anadolu'daki Kolordular İstanbul ve Edirne de dahil olduğu halde Ali Fuat Paşa'ya tevdii ve şimdilik iki müfettişlikle iktifa olunması münasib mütalaa kılınmıştır.

Mustafa Kemal

Sivas:
3/10/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C: 2/10/1335 Şifreye:

1 — Ferit Paşa ve rüfekasının sukutu muvaffakiyet-i milliyesinin temin ve istihsalinde zât-ı âlîlerinin mesbuk teşebbüsat-ı katiyeleri tesiri şâyân-ı takdir ve tebrik olmakla Heyet-i Temsiliyece arz-ı teşekkür olunur. Kâzım Bey'e gelip şifre ile bildirildiği iş'ar buyurulan mektup henüz vâsıl olmadı. Cemal Paşa hakkında tasavvur olunduğu gibi hareket olunacaktır. Ancak kendisi ile muameleye ibtidaren bugün öğleden sonra Sadrazamla telgraf başında ve vukubulacağını arz ettiğimiz muhabereden sonraya talik edelim.

2 — Sadrazama âtideki mealde derhal müracaat olunmasını tensib-i samileri vechile bilcümle vali ve kumandanlara şunu yazdık. Ahali-i İslâmiyeyi teslih ve yekdiğeri aleyhine mukateleye sevke kıyam eyliyen ve orduyu inhilâl ettirilmek ve bi'n-netice vatanı müdafaasız bırakmak için emir verdiklerinden ve ordunun esrarını şifreleri çalmak için tertibat-ı fiiliye ittihazı suretiyle fâş eden ve kanun-ı esasi ahkâmına taarruzdan masun olan muhaberat-ı hususiye-i milliyeye mâni olan nuzzar-ı sabıkadan Ali Kemal Bey, Süleyman Şefik Paşa Dahiliye Nazırı Adil Bey'in millet meclisinin küşadında divan-ı âliye tevdi edilmek üzere hiçbir tarafa firarlarına meydan verilmemesini ve Telgraf müdür-i umumisi Refik Halit Bey'in aynı esbabdan dolayı derhal tevkifiyle mahkeme-i aidesine tevdiini ve kanunnamenin kudsiyetini taleb ederiz.

3 — Hemen divan-ı âliye tevdii Millet Meclisinin hal-i in'ikatta bulunmasına mütevakkıf olduğu için üçüncü madde o suretle yazılmıştır.

4 — Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya âtideki mahrem telgrafın keşide olunmasını tekmil kolordu kumandanlarına yazdık. Ve Harbiye Nazırının ilk tebliğine cevaben keşide olunmasını rica ettik. Zât-ı devletlerinin harekât-ı milliye-i meşruanın bidayetinden beri büyük bir kanaat ve imânla başında bulunduğunuz malûmunuzdur. Harbiye nezaretini teşrifleri memnuniyetle karşılanmıştır. Muvaffakiyeti devletlerine bütün ordu ve tekmil Kuva-yı Milliye müzahir olacaktır. Mahza temini muvaffakiyetleri için âtideki hususatın sür'ati mümkine ile tatbikini rica ederiz:

A — Cevat Paşa veyahut sabık Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa'yı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyasetine.

Levent Şahverdi Arşivi

B — Galatalı Miralay Şevket Bey veyahut Yusuf İzzet Paşa İstanbul'daki kolordu kumandanı ve İstanbul Muhafızı Yusuf İzzet Paşa İstanbul muhafızı ve Galatalı Şevket Bey 25. Kolordu kumandanı suretinde olabilir.

C — Fırka kumandanı Kaymakam Kemal Bey'in polis müdüriyet-i umumiyesine tayinine delâlet.

D — Ordu üzerinde su-i tesir yapmış olan ve Harbiye Nezaretini âtıl ve kıymetsiz bir hale düçar eden ve iade-i rütbeleri meclis-i millîden geçmeksizin olan fikr-i mahsus-ı siyasi ile istihdam edilmekte bulunan mütekadinin derhal asıllarına ircâı ile mühim ve hassas makamların emniyetli ellere tevdii lâzımdır ve üçüncü kolordu kumandanı sabıkı Miralay Refet Bey bilâ-sebep istifaya mecbur edildiğinden tashihiyle kendisinin elyevm bulunduğu Konya'da 12. Kolordu Kumandanlığına tayin ve Fuat Paşa'nın hakkındaki muamelenin 20. Kolordu kumandanlığında ibkası,

E — Fuat Paşa'nın yerine tayin edilen Hamdi Paşa ve 12. Kolorduya tayin edilen Kara Sait Paşa derhal asıllarına irca olunmalıdır.

F — İlk fırsatta müfettişliklerin ihyasıyla Şarkî Anadolu'daki Kolordular İstanbul ve Edirne dahil olduğu halde Ali Fuat Paşa'ya tevdii ve şimdilik iki müfettişlik ile iktifa olunması münasip mütalaa kılınmıştır.

G — Âtideki telgrafname kolordu kumandanları ve elyevm harekât-ı milliyeye müzahir vali ve vali vekilleri tarafından Harbiye ve Dahiliye Nazırlarına keşide edilmek üzere şifre ile tamim edilmiştir. Dahiliye Nazırının harekât-ı ihanetkâranesine âlet olarak ve ahaliyi bi'l-fiil teslih ve mukateleye kıyam eden Konya Valisi Cemal ve Elaziz Valisi Ali Galip ve Malatya mutasarrıfı Halil Beylerin tevkifleriyle divan-ı harbe tevdileri ve Trabzon Valisi Galip ve Kastamonu sabık valileri İbrahim ve Ali Rıza Beylerle Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın istihdam olunmaması hukuk-ı kanuniye-i milliyeye tecavüz etmediklerinden ve harekâtı âmâl-i milliyeye müzaheretlerinden dolayı azledilen Sivas Valisi Reşit Paşa'nın memuriyet-i asliyesinde ibkası, Bitlis vali-i sabıkı Mazhar Müfit, Van vali-i sabıkı Haydar Beylerin derhal münhal vilâyâta tayini ve istihdamları talep olunur.

6 — Kastamonu vali-i sabıkı İbrahim Bey İstanbul'da hükûmete bütün esrarı tevdi ve arz-ı hizmet eyleyerek tahliye olunmuştur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

4 sabahı Horasan civarındaki kıtaatı teftişten sonra öğleden sonra lasankale'ye geldim. İntihabat hakkında Heyet-i Temsiliyenin tebligatına arşı ne vaziyet alacaklarını soran kıtaatıma şu emri verdim: "Asker bulunaklığımız hasebiyle intihabat ile hiçbir alâkamız yoktur. Fakat bedbaht illetin artık ismini yazmasını bilmez, sırf menfaat ve hırs peşinde dolaşan utaassıp insanlar elinde oyuncak olacak hali kalmamıştır. İlmen ve ahlâken atlûb şerâiti hâiz olmayan eşhasın intihap edilmemesinin de temini selâet-i millet ve memleket namına bizlere borçtur. Bu hususta bezl-i gayret uyurulmasını rica ederim."

4 sonra da makina başında Heyet-i Temsiliye ile buluştuk. Şunu yazm:

Levent Şahverdi Arşivi

Hasankale:
4/10/1335

Heyet-i Temsiliyeye:

1 — Umuma arz-ı tazimatla muvaffakiyat-ı milliyenin tamamını temenni eylerim.

2 — Sadarete yazdığım mevâddın suretini şifre ile takdim edeceğim. Bundan başka şimdilik Dahiliye ve Harbiye Nezaretine başka birşey yazmayı muvafık bulmuyorum.

3 — Eğer Harbiye Nezareti müfettişlik ve Şûrâ-yı Askeriyi ihya etmez, ma'zul kumandanları yeniden nasp etmezse ayrıca bir teklif yaparım. Fakat mevaki-i muhtelifeye kimlerin nasp olunacağını yalnız Heyet-i Temsiliye suret-i hususiyede bir lisanla ve talep şeklinde olmayarak muhtelif nezaretlere yazmasını muvafık gibi görüyorum.

4 — Valiler hakkında mücazat veya mükâfata cihet-i askeriyenin karışmaması ve hattâ valilerin bile müracaatı bir müdahale gibi telakki olunmamak için bunun da Heyet-i Temsiliyece teşebbüsü daha doğru olmaz mı?

Kâzım Karabekir

Sivas

Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

1 — Heyet-i Temsiliye cümleten hürmet ve gözlerinden öperiz.

2 — Sadaret yazılan şifreyi henüz hallediyorlar.

3 — Üçüncü ve dördüncü maddeler hakkında nokta-i nazarımıza tamamen iştirâk ediyoruz ve tamimle vukubulan tebliğde bu cihete dikkat edilmiştir. Yalnız zât-ı âlinize yazılan şifreye berâ-yı malûmat heyet-i umumiyeyi ihtiva etmiştir, efendim.

Heyet-i Temsiliye

Sadarete yazdığım şifre şudur: Heyet-i Temsiliyece de tasvib olunmuştur.

Hasankale:
4/10/1335

Makam-ı Celil-i Sadaret-i uzmaya

Son bir kaç ay zarfında nezaret mevkilerini işgal ettikleri halde vatan ve milletin mahv ve harabiyetini mucip olacak ve düşmanlarımızın âmâlini terviç ve temin edecek emir veren nuzzar-ı sabıkadan Ali Kemal ve Âdil Beylerle Süleyman Şefik Paşa'nın millet meclisinin küşadında divan-ı âliye tevdileri esbâbının şimdiden istikmâli ve ahaliyi bilfiil teslih ve mukateleye kıyam ettiren Konya Valisi Cemal, Elaziz Valisi Ali Galip ve Malatya mutasarrıfı Halil Beylerin ve aynı âmâle hizmet ve muavenet eden telgraf

Levent Şahverdi Arşivi

müdür-i umumisi Refik Halit Bey'in derhal tevkifleri ile mahkeme-i aidesine tevdiini istirham eylerim. Bir tehlike vukuunda seferberlik emri vermek hakkını kanunen hâiz olduğum ve meclis-i vükelâca da işbu hakk-ı kanunimi istimal etmekliğim tekiden emr olduğu halde Ali Kemal Bey valilere verdiği emirde seferberlik emri veren kumandanlara itaat edilmemesini ve işgaller ne kadar gaddarane olursa olsun milletin boyun eğmesini emretmiş ve bu suretle milletle ordunun arasını açmak ve kumanda mevkiini düşman menfaatine hiçe indirmek istemiştir. Âdil Bey ve Süleyman Şefik Paşa ise şifreleri çaldırmak ve esrâr-ı askeriyeyi ifşa demek olan şifre muhaberatını men etmek ve muhaberat-ı hususiye-i milliyeye mümanaat ve başıbozuk Kürtleri teslih ve teşvik ile kolordu merkezine taarruz suretiyle asayiş-i dahiliyeyi ihlâle ve bu suretle müdahale-i ecnebiyeyi celb ederek mevcudiyet-i devlet ve milleti imhaya tasaddi etmek, Ordu müfettişlikleri ve şûrâ-yı askerî gibi teşkilât-ı esasiye ve mühimmeyi ceffe'l-kalem bir rey ile ilga etmek ve senelerce ticaretle iştigal etmekte bulunan ve herbiri esnâyı seferde ehliyetsizliklerinden dolayı tekaüde sevk olunan zevatın gayr-i kanunî bir suretle tekrar iş başına ve en mühim mevkilere celb ile ordunun kuvvet ve inzibatı ve samimiyetini bir kaç mahdut zât uğruna mahva yürümek ve en muktedir ricâl-i devleti âmâl-i milliyeye mümâşât töhmetiyle azil ve tevkife cür'et etmek gibi cinâyât ile müttehem olduklarını arz eylerim. Gayr-i kanunî olarak iade edilen rütbelerin sulh akdedildikten ve umûr-ı hükûmet mecra-yı tabiisine girdikten ve mağduriyetini iddia edenler evvel emirde usulen muvazzaf zabitan divan-ı harbinde beraat kazandıktan sonraya taliki ve âmâl-i milliyeye mümâşât ettiklerinden dolayı azledilen zevatın tekrar iş başına alınmalarına müsaadeleri maruz ve müsterhamdır.

Kâzım Karabekir

Sivas'tan gece açık şu telgrafı aldım:

Sivas:
4/10/1335

Gayet mühimdir.

15. Kolordu Kumandanlığına

Bugün yeni kabine ile makina başında muhabereye devam edilmiştir. Kabine dünkü teklifimiz hakkında beyanname ve nizamnamemizin muhteviyatını istizah etti. İcabeden malûmat ve izahat verildi. Heyet-i vükelâca bade'l-müzakere bu gece cevap verileceği bildirildi. Binaenaleyh netice-i kat'iyyeye kadar kemafi's-sabık muhaberat-ı resmiyeye hiçbir taraftan girişilmemesi lüzumu Heyet-i Temsiliye kararıyla rica olunur.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Ben de bu şifreyi yazdım:

Levent Şahverdi Arşivi

Hasankale:
5/10/1335

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine: Kuvve-i milliyenin bir cereyan-ı siyasî olduğu zu'munda bulunanlara ve bu tarzda görmeyi emellerine muvafık bulanlara karşı güzel tedbirler ittihazını muvafık bulduğumu arz eylerim. Meselâ: 1) Milleti azîm zararlara giriftar eden ve âlem-i medeniyet nazarında mevki-i siyasimizi sarsan Balkan ve Harb-i Umumî seferleri mes'ullerinin sulhün akabinde divan-ı âliye verilmeleri esasının taleb edildiğini hükûmete ihsas etmek ve bu suretle bir kaç mahdut zatın yine bir gün gelip de bakiyye-i milleti his ve arzularına göre imha edemiyeceklerini millete anlatmak. 2) Şunun bunun azil ve nasbi gibi hususatı her taraftan talep etmekle tarihimizin kaydettiği bir hatayı bir daha yapmamak için pek makul olan bu talebi suret-i hususiyede ve rica yollu yapmak.

Kâzım Karabekir

Mustafa Kemal Paşa'ya bu şifreyi yazmaktan maksadım şu idi. Gerek İstanbul hükûmetinin ve gerekse kendi muhitinin itimadını teyiden kazanmak ve kendisine de gerek halen ve gerekse istikbalen nazar-ı dikkate alacağı mühim esasları hatırlatmak.

Samsun'daki İngiliz taburunun 4 Teşrinievvel'de limanı terk ettiğinden halkın şenlik yaptığı haberi gelince bütün şark mıntıkasında dahi şenlik yapılmasını temin ettim. Heyet-i Temsiliye ve 3. Kolordu kumandanlığına tebrikler yazdım:

Hasankale:
5/10/1335

Heyet-i Temsiliyeye

Samsun'un tahliye edilmesi, muvaffakiyatı milliyenin mukaddeme-i hayırdır. Mübarek vatanımızın yakinen tamamıyla tahliyesi ve milletimizi mes'ut edecek hayırlı bir sulha nailiyet inayet-i hakla şüphesizdir. Mesai-i vatanperveranelerinin bu tecelliyatını kolordu-yı âcizi namına tebrik ile arz-ı tazimat eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

3. Kolordu Kumandanlığına

Samsun'un tahliyesi beşareti umum kolordu-yı âcizîyi ve mıntıkamız halkını pek mesrur etmiştir. Mıntaka-i âlinizin kâbus-ı istilâdan kurtulduğunu tebrik eder ve bakiye-i vatanımızın da yakinen siyret-i saadetini Cenab-ı Allah'tan tazarru eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

5 Teşrinievvel'de Hasankaledeki kıtaatı teftiş ettim. Kaleyi de dolaştım.

Levent Şahverdi Arşivi

6 Teşrinievvel'de Sivas'tan âtideki mufassal telgrafnameyi aldım. Bu bir tamim olup Müdafaa-i Hukuklara, Belediyelere, vilâyetlere, ahz-ı askerlere de tebliğ olunuyordu.

Sivas:
5-6/10/1335

Tamim:

15. Kolordu Kumandanlığına

Sadrazam paşa hazretleri Erzurum ve Sivas kongrelerindeki mukarrerat-ı esasiye ve mekasid-i teşkilât-ı milliyeyi tabii bulmakla beraber mütalaalarında bazı izaha muhtaç cihât görüldüğünden hükûmetle milletin hakikî olarak temin-i itilâfı maksadıyla ve bilcümle merakizin hülâsa-i mütalaatınâ istinaden itâ olunan cevap ve dermeyan edilen tekâlif ber vech-i âti aynen tamim ve tebliğ olunur. Vürud edecek cevap ve ona nazaran ittihaz olunacak mukarrerat derhal tebliğ olunacaktır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

4 Teşrinievvel 1335 tarihli cevabî telgrafname-i sadaretpenâhileri muhteviyatına nazaran cemiyet Heyet-i Temsiliye'nin vukubulmuş olan maruzat ve tekâlifini tamamen tasvib ve kabul buyurulmuş olduğu kemâl-i şükranla anlaşıldı. Ancak taraf-ı âcizanemizden taahhüt edilmesini talep buyurduğunuz nikat hakkında ber vech-i âti izahatta bulunmaklığımıza müsaade-i samilerini rica ederiz. Hükûmetin rehber-i harekâtının ahkâm-ı kanuniyeye tamamen riayetkâr olması tabii olup heyet-i âcizanemizce de bunun ..... temin etmek yegâne gayedir. Son zamanda hadis olan ahvâl-i gayr-i tabii ve gayr-i kanuniyenin âmil ve müsebbibi Ferit Paşa kabinesi idi. Bu husus mezkûr kabinenin sukutuyla heyet-i celilelerince ahkâm-ı kanuniye dairesinde hareket ve Ferit Paşa kabinesi tarafından ikâ edilmiş gayr-i meşrû ef'al ve harekât esbab ve müvellidatının ref'i için icab eden tedâbir-i kat'iyye ittihaz buyurulduğu takdirde bizatihi zail ve bu yüzden vukuu melhûz mehazir ve devamı muhtemel harekâta sebebiyet verilmemiş olur. Cemiyetimizin heyet-i vükelâ-yı hazıra ahkâm-ı kanuniye dairesinde her türlü taahhüdat ve müzaharette bulunabilmesi için evvelâ hükûmetin meşrû ve kanunî olan teşkilât-ı milliyemizi hüsn-i kabul eylediğini sarih ve kat'î bir lisanla ifade buyurması lâzımdır. Aksi takdirde cemiyetimizle Hükûmet-i merkeziye arasında emniyet ve samimiyet-i mütekabilenin husul bulduğu meşkûk kalacak ve bi'n-netice mübayenet-i harekât ve teşebbüsatın zuhûru melhûz bulunacaktır. Payitaht, Anadolu'yu yekdiğerinden tefrike heyet-i âcizanemiz ve mümessilleri bulunduğumuz efrâd-ı millet sebebiyet vermiş olmayıp bil'akis hükûmet-i sabıkanın Paris sulh konferansında Vilâyât-ı Şarkiyenin bi't-tamam vâsi bir muhtariyeti hâiz Ermenistan olmak üzere kabulü ve Toros hudud-ı Osmaniye gösterilerek iki üç vilâyetin camia-i Osmaniye haricine bırakılması ve payitaht ve

Levent Şahverdi Arşivi

vilâyâtımızın ekseri yerlerinde mütareke ahkâmı hilâfında birçok işgaller ve haysiyet ve istiklâl-i devlet ve milleti muhil ahvâle seyirci kalması ve mevcudiyet-i milliyesini muhafaza azm-i dindaranesiyle hukuk-ı mukaddesesini müdafaaya kıyam eden kongre azasının eşkiya çetesi gibi tenkili maksadıyla Mamuretülaziz vilâyetinde bir takım eşkiya teşkilâtına bi't-tevessül Sivas, Elaziz vilâyetleri ahalisi arasında mukatele esbabını ihzar emrini veren hükûmet-i sabıkanın cür'et-i gayr-i meşruası olmuştur. Aksâm-ı Memâlik-i Osmaniye'nin işgali tehlikesine gelince: Teşkilât-ı milliye izhâr-ı mevcudiyet eylediği günden beri hiçbir işgal vâki olmadığı gibi bilakis Ferit Paşa kabinesinin müsamaha ve siyaneti neticesi olmak üzere ahkâm-ı mütarekeye mugayir olarak işgal edilen Merzifon ve Samsun gibi yerlerimiz tahliye edilmiştir. Binaenaleyh vahdet-i milliyeyi heyet-i âcizanemiz değil, hükûmet-i sabıkanın ihlâl eylediğini müstağni-i arz u beyandır. Tarafımızdan hiçbir daire-i resmiye işgal edilmemiş olduğundan gayr-i vâki bir halin tashihi gayr-i vâriddir. Ecânible vâki olan münasebâtımız bir şekl-i siyasi-i resmî olmayıp Kuva-yı Milliyemiz aleyhinde hükûmet-i sabıkanın neşriyat-ı vâkıasının sıhhat veya adem-i sıhhatini tahkik zımnında gelen ve payitahtta milletin itimadına mazhar ve Kuva-yı Milliyeye müstenit meşru bir hükûmet göremeyen düvel-i İtilâfiyenin nezdimize ba's eyledikleri bir takım memurîn-i siyasiyeleriyle vâki olan temaslardan ibaret olup gayesi âmâl-i milliyeyi teşkilât-ı milliyenin vüs'at ve kudretini irade-i milliyenin şimdi şümûl ve kat'iyyetini tayinen onlara ibraz ve irae ile milletimiz hakkında celb-i hürmet ve itimadı temine inhisar eylemiştir ki: Bu da sulh konferansında mukadderat-ı millet hakkında muzır değil bilakis birçok netâyic-i müfide istihsal edeceği âzâde-i şek ve şüphedir. Meb'usan intihabatı hakkında hükûmet-i sabıkanın verdiği evâmir-i zahire dairesinde hareket eden hükûmetler henüz defter-i esasiyi bile tanzime yeni başlamış olduklarından intihabatta ahalinin hürriyetine tecavüz ve müdahale şimdiye kadar maddeten gayr-i kabil olduğu gibi cemiyetimiz bir fırka-i siyasiye olmadığından ihtirasat-ı siyasiyeden bittamam beri bulunacağını ve intihabatta kat'iyyen ahalinin ictihad ve hürriyet-i vicdaniyesine müdahale etmeyeceğini bi'd-defaat beyannameleriyle esasen ilân eylemiştir. Muamelât-ı hükûmete irâs edilen sekte ancak muhaberat-ı resmiyenin inkıtaıdır ki bu da milletin eb-i müşfik ve ekremi bulunan padişahına maruzat ve istirhamatını takdimine mâni teşkil ile padişah ve efrâd-ı millet arasında bir sedd-i hail teşkil eden Ferit Paşa kabinesinin harekât-ı nâ-meşrûasının netâyic-i zaruriyelerindendir. Şu noktaya kemâl-i ehemmiyet ve ciddiyetle nazar-ı dikkat-i fahamet-penâhîlerini celbe mecburuz ki: Beyanat-ı samilerine ve memleketimizde usul-i meşrua icabınca hâkimiyet-i milliye cârî bulunduğu mezkûr ise de feshinden itibaren meclis-i meb'usanın dört ay zarfında içtimaı kanun-ı esasimizin ahkâm-ı sarihasından iken bugüne kadar intihabatın defatir-i esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Muhtac-ı izah olmadığı vechile dört ay zarfında içtimaı bir mecburiyet-i kanuniye tahtında bulunan meclis-i millîmin şu ana kadar adem-i içtimaı Ferit Paşa kabinesinin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesini ve kanun-ı esasiye bir

Levent Şahverdi Arşivi

tecavüz-i katisini teşkil eder. Ve kanun-ı cezanın madde-i mahsusasına tevfikan bir cinayet addedilerek müsebbipleri hakkında ahkâm-ı kanuniye tamami-i tatbiki hâkimiyet-i milliyeyi kabul ve ahkâm-ı kanuniyenin tatbikini kendisi için bir vazife-i kanuniye addedecek her hükûmet-i meşruanın ilk vazife-i mukaddesesidir. Ferit Paşa kabinesinin tevlid eylemiş bulunduğu bugünkü vaziyet-i gayr-i tabiiyenin adem-i tekerrürü için ilk maruzatımızda serdine müsaade istirham eylediğimiz âtideki teklifin hüsn-i telakki ve tatbikini istirham eyleriz:

1 — Meşru ve kanunî olan teşkilât ve teşebbüsat-ı milliyemiz bazı bedhâhân ve bilhassa Ferit Paşa kabinesi tarafından Bolşeviklik veya İttihatçılık mahiyetinde, su-i tefsir ve bu yüzden memleketimiz dahilinde şûriş olduğu tamim ve işaa edilmişti. Bugün de millet arasında nifak ve şikak olduğu zehâbında bulunulduğu anlaşılmıştır. Bu şayiat kat'iyyen gayr-i vâriddir. Bilakis memleketimizde her zamandan ziyade asayiş ve huzur olup millet dahi bir kitle-i müttehide halindedir. Bu hakayık bütün cihan nazarında sabittir. Hükûmet-i merkeziye için pek büyük bir kuvve-i maneviye ve bir nokta-i istinad ehemmiyetinde bulunan bu vaziyete rağmen Ferit Paşa kabinesi tâ son zamana kadar Anadolu ahvâlini müşevveş ve mucib-i endişe göstererek milletin cihan nazarında iktisaba başladığı itibar-ı medeniyeti izaleye çalışmaktan hâli kalmadı. Binaenaleyh bugün tekmil Anadolu'nun hükûmet-i cedideden beklediği ilk iş milletin yekvücut olup sükûn içinde hukuk-ı meşruasının müdafaasına çalıştığını ve memleketin hiçbir tarafında muhill-i asayiş hiçbir hal ve hareket mevcut olmadığını ve hususiyle âmâl-i milliyenin tekemmüle haklı ve meşru olduğunu resmi bir beyanname ile cihan efkâr-ı umumiyesine ilân etmektedir. Bu suretle milletin teşkil ettiği vahdet-i umumiyeye hükûmette iltihak ederek hiçbir kuvve-i siyasiyemiz bu mübeccel cereyanın haricinde kalmamış olacaktır.

2 — Hükûmet-i sâkitanın tahrikat-ı ihanetkâranesine âlet olarak ahaliyi teslih ve mukateleye sevk eden bir takım rüesâ-yı memurîn mahkeme-i aidesine tevdii ve harekât-ı meşrua-i milliyeye mümanaat ve hıyanet eden bazı vülât-ı sabıkanın da hükûmeti devlette istihdam olunmamaları ve mahza hukuk-ı kanuniye-i milliyeye müzaharet ettiklerinden dolayı azledilenlerin de memuriyetlerine iadeleri ile hak ve adaletin yerine getirilmesi talep ve rica olunur.

3 — Ordunun maneviyatı üzerinde su-i tesir icra eden Harbiye Nezaretini âtıl ve gayr-i kabil bir hale getiren iade-i rütbeleri meclis-i millînin tasdikine iktiran etmemiş olan ve yegâne sebeb-i istihdamlarına bir takım esbab ve mülâhazât-ı sakime-i siyasiyeden ibaret bulunan mütekaidînin derhal asıllarına ircaıyla mühim ve muayyen makam-ı askeriyenin ehli ellere tevdiini ordunun ve memleketin selâmeti namına arz ve teklif ederiz.

4 — Anâsır-ı İslâmiye'yi birbiriyle mukateleye sevk edip milletin harekât-ı meşruasını işkâl etmek üzere hükûmet-i sabıkanın vermiş olduğu gayr-i kanunî evamir-i hainaneyi ait oldukları eşhasa tebliğ eden ordunun esrarını muhtevi şifreli muhaberat-ı askeriyeyi çaldırmak için tertibat itti-

Levent Şahverdi Arşivi

hazında ve bilhassa posta ve telgraf müdüriyet-i umumiyesinde bir hafiye casus teşkilât-ı vücuda getirmekten çekinmeyen ve bu suretle muhaberat-ı resmiyenin mahremiyet ve kudsiyet-i kanuniyesini ihlâl eden nuzzar-ı sabıkadan Ali Kemal ve Âdil Beylerle Süleyman Şefik Paşa, meclis-i millî küşadında divan-ı âliye tevdi edilmek üzere hiçbir tarafa firarlarına meydan verilmemesini ve bilhassa posta ve telgraf müdür-i umumisi Refik Halit Bey'in derhal tevkifiyle mahkeme-i aidesine tevdii kanunun masuniyeti ve hukuk-ı milliyenin kudsiyeti namına talep ederiz.

5 — Gerek İstanbul ve gerekse taşrada harekât-ı meşrua-i milliyeye iştirâk etmiş veya harekât-ı mezkûreyi tervic eylemiş olanlar aleyhinde hükûmet-i sabıka tarafından başlanılmış olan takibat ve tazyikat-ı keyfiyeye nihayet verilmesi kanuna istinaden kemâl-i ehemmiyete talep ve rica olunur.

6 — Bidayette İtilâf hükûmâtının sırf kendi askerî nokta-i nazarlarından vaz' ve ikamesi teklif ve hükûmet-i Osmaniye tarafından deruhde olunan Dersaadet matbuat sansürünün birçok sebep ve bahaneler ile evvelâ İtilâf kontrolü ve bilâhare müellifin tarafından kable't-tab sansüre iştirak edilmesi suretindeki müdahalât ile nüfûz-ı hükûmetin zevali ve sabık kabinenin de bu ecnebi kuvvetinden nâ-meşru istifadesi yüzünden bugün matbuat milletin âmâl-i meşruasını izhar ve hukuk-ı mukaddesesini müdafaa edemiyecek bir hal-i elîme gelmiş ve bunun bütün mes'uliyet-i maddiye ve maneviyesi hükûmetin dûş-ı tahammülüne yüklenmiştir. Binaenaleyh Osmanlı hükûmetine kanun-ı esasiye mugayir olan bu hale resmen bir nihayet verilmesini ve şayet düvel-i itilâfiye tarafından kendi nokta-i nazarlarında askerî sansürün devamında ısrar olunacak olursa bu sansürün hükûmet-i Osmaniye matbuat-ı umumiye müdürünün murakabe-i kat'iyyesi altında olmak üzere hutut-ı esasiyesi muayyen ve Dersaadet matbuatınca malûm şerâit dairesinde müellifin tarafından icrasına müsaade ile hükûmet-i Osmaniyenin efkâr-ı umumiye-i millet karşısında sansür mes'uliyetinden tahlisini arz ve teklif eyleriz. Maruzat ve tekâlif-i mesrudeye milleti tatmin edecek cevabı sariha ve muvafıka itâ buyurulacağı zamana kadar temin-i makasid-i milliye için milletçe ittihaz edilmiş olan tedâbir-i fiiliye kemâkân devam zaruretinde kalacağını bilcümle vilâyât ve müstakil elviye ile mülhakatından aldığımız kararlar üzerine kemâl-i kat'iyetle arz eyleriz.

6 Teşrinievvel'de otomobille Köprüköyü'ne yarım saatte gittim. Oradaki kıtaatı teftiş ile Hasankale'ye ve buradan Erzurum'a geldim. Samsun'un tahliye şenlik merasiminde Erzurum'da dahi bulundum. Anadolu-yı Garbi Umum Kuva-yı Milliye başkumandanı namıyla Ali Fuat Paşa'dan bir şifreyi ve Garptaki vaziyeti bildiren, İstitlâat komisyonu imzasıyla da açık bir telgrafı aldım. Artık Garpte muntazam ordumuzun tamamıyla Kuva-yı Milliye haline resmen inkılâp etmiş olduğunu gösteriyor. Halbuki İstanbul'da yeni hükûmet teşekkül ettiğine ve meclis-i millî de toplanacağına göre bu vaziyetin temadi edemeyeceği tabii olduğu gibi, düşmana karşı bir cephe teşkilinin

Levent Şahverdi Arşivi

de ancak ordu ile mümkün olacağından ergeç yeni bir şekil zarurî olacağını zannediyorum. Şifre ve telgraf şunlardır:

Eskişehir:
5/10/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Hükûmet-i sabıkanın efkârını tervic edip bunun âmâline hizmet eden memurînin gayr-i meşrû kuvvetlerden istifade ederek icra etmiş olduğu tasniat ve takibat ve akla gelmeyen bin türlü işkencelerine rağmen Eskişehir ahalisi diğer millettaşları misillü âmâl-i millî uğrunda son derece çalışarak nihayet âmâl-i milliyeye muhalefet edenlerden bir kısmını tevkif etmiş ve diğerleri İngiliz kuvvetlerinin muavenetine müzahir olarak trenle kaçmış ve nihayet 4 Teşrinievvel 1335 Bolu muhasebecisini mutasarrıf vekâletine tayin ederek tamamıyla âmâl-i milliyeye iştirak etmiş olduklarını tebşir eylerim.

2 — Muhalefette son derece taannüt eden Mutasarrıf Hilmi Bey muğber bir milliyetperver tarafından katledilmiştir.

3 — İngiliz muavenetiyle Dersaadet'e dün gece trenle kaçmış olan Hamdi Paşa ile maiyetinin derdest ve tevkiflerini Harbiye Nazır-ı cedidi telgraf verilmiştir.

4 — Bilâhare rica üzerine maiyetimde yüzlerce gönüllü süvari olduğu halde Eskişehir'in Dersaadet şarkında İngiliz Generali Sally Clayde'la mülâkat edilmiş ve esna-yı mülakatta harekât-ı milliyeye karşı hiçbir muhalefette bulunmayacağı, bilakis işbu harekâtı takdir ettiklerini ve şimdiye kadar âmâl-i milliyeye muhalif hareket ettiğinden dolayı mâfevkleri tarafından dûçâr-ı muhatab olduğunu, fakat böyle birşeye sebebiyet vermediği ve kendisi ile maiyetinin şimendifer hattını muhafazaya devam edeceğini bildirdi. Ben de cevaben bana yazmış olduğu mektubların millete ait olduğu cihetle vukubulan şikâyetler üzerine muahezeye maruz kalmış olması muhtemel olduğunu bildirdim. Söylediği sözlerin hülâsası: Dün hükûmet-i sabıkanın müdafii iken bugün âmâl-i milliyenin muvaffak olması üzerine milletin müdafii olmak istediklerini beyan etti.

Anadolu-yı Garbî Umum Kuva-yı
Milliye Başkumandanı Ali Fuat

Ankara:

Bilumum vilâyât ve müstakil livalara

Evvelki gün akdedilen mitingi müteakip müftü efendi hazretlerinin delâlet ve irşadıyla liva-yı mülhakaca hakkı meşrualarını müdafaa zımnında millî bir alayın teşkiline teşebbüs edilmiş vâkıâ müşârünileyh hazretleri alaya nefer sıfatıyla kaydedilmesini talep eylemiş ve vukubulan makama teklifi üzerine alayın fahri kumandan ve sancaktarlığı kabul eylediği gibi

Levent Şahverdi Arşivi

ulema-yı kiramdan Hacı Atıf Efendi hazretleri de alayın müftülüğünü ve Hacı Bayram Veli Cami-i şerifi hatibi Hafız Mehmet Efendi birinci taburun imamlığını deruhde etmişlerdir. Bunu müteakip eşraftan Kütükçüzade Hacı, Kınacızade Mehmet ve Belediye azasından Emin ve Tomikalezâde Naşit Efendiler gönüllü nefer olarak kaydedilmişler ve bugün millet eşraf-ı memleket ve ihtiyat mütekait zabitan son derece arzu ile komisyona müracaat eylemekte ve kayıt muamelesi devam olunmaktadır. Ankara vilâyeti hükûmet memurlarından hemen kısm-ı azamı işbu alaya gönüllü olarak kaydolundukları gibi Ankara mülhakatından vürud eyleyen müteaddit telgrafnamelerde ahali-i muhteremeden ve eşraftan birçok zevat mahallerinde aynı teşkilâtı yapmağa başladıklarını bildirmişlerdir.

1 Teşrinievvel 1335

İstıtlaat Komisyonu

4 Teşrinievvel'de Heyet-i Temsiliye ile makina başında görüşerek her taraftan şunu isteriz, şunu istemeyiz tarzında makamlara telgraf keşidesinin mahzurunu anlatmıştım. 6 Teşrinievvel'de Trabzon'daki Heyet-i Temsiliye azalarından da bu bâbda itiraz geldi. Vilâyet makamı da bu fikirde görülüyor. Esasen Erzurum'da dahi aynı tesiri yapmıştı. Telakkiler ve benim bu hususu nasıl idare ettiğim anlaşılmak için şifreleri aynen kaydediyorum:

Trabzon
5-6/10/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Ali Kemal ve Âdil Beylerle Süleyman Şefik Paşa'nın meclis-i meb'usanın küşadında divan-ı âliye sevk edilmek üzere firarlarına meydan verilmemesi ve Refik Halit ve Konya Valisi Cemal, Elaziz Valisi Ali Galip Beylerin tevkifi ve Trabzon Valisi Galip, Kastamonu vali-i sabıkı İbrahim ve Ali Rıza Beylerin istihdam edilmemeleri ve Mazhar ve Haydar Beylerin münhal vilâyetlerden birine derhal tayinleri ve Reşit Paşa'nın Sivas'ta ibkası hakkında Babıâliye telgraf keşide edilmesi lüzumuna dair makam-ı vilâyetten Sivas'tan keşide kılınan 3 Teşrinievvel 1335 tarihli şifreler ehemmiyetine mebni vali vekili ve Rüştü Bey vesair arkadaşlarla aramızda mevzu-ı münakaşaya vaz' edildi. Bundan evvel Heyet-i Temsiliyece meclis-i vükelâya teklif edilen şerâitten birinci madde makasid ve âmâl-i milliyeye sadık kaldıkça Kuva-yı Milliyenin kabineye müzaharet edeceği müstesna olduğu halde diğer tekliflere karşı hiçbir kabinenin makam-ı iktidarı kabul edemeyeceği kıyası nefs ile anlaşılacak mesail-i reddiyedendir. Makasid-i milliyenin şahsiyatla karıştırılmasının ve buna madun makamat-ı resmiyenin tavsit edilmesinin değil vukuu, şüyuu bile Müdafaa-i Hukuk teşkilâtının esasını ve mevcudiyetini sarsabilecek mahiyettedir. Zât-ı samilerinin de efkâr-ı hâkimaneleri dahiline giremeyecektir. Cihet-i müfritane görülen ve makasid-i milliyenin nam-ı ulvisiyle münasebettar olmayan bu gibi

Levent Şahverdi Arşivi

mesailin kat'iyyen mevzubahis olmamasına itinâ buyurulması lüzumunun Heyet-i Temsiliyeye iş'arına delâlet buyurmalarını ve şayet muhakeme ve telakkimizde hata ediyor isek ikaz ve irşat buyurulmamızı istirham ile arz-ı hürmet eyleriz.

Mevki Kumandanı
Servet İzzet Ali Rıza

Verdiğim cevap:

Trabzon Mevki Kumandanlığına

İzzet ve Servet Beylere mahsustur:

5/6/1335 tarihli telgrafname-i âlileriyle bahs ve münakaşa edilen Heyet-i Temsiliye'nin mufassal tamimleri buraya dahi gelmiş ve muhteviyatından bazı mevâddında fiilhakika ileri gidildiği görülerek makina başında muhabere edilerek tasavvur ettiğim şekl-i mutedili hakkında heyet-i müşarünileyhânın berâ-yı ikaz nazar-ı dikkati celb edilmiş idi ki bunun nazar-ı dikkate alındığı ahiren vâki muhabereden anlaşılmıştır. Bu bâbda taraf-ı âcizîden makamâta yazılan telgrafnamede yalnız cinayet-i uzmâ ile mücrim ve tel'in ve teşhire sezâ beş şahsın pençe-i adl ve kanuna verilmesi arz ve teklif edilmiştir. Mütalaa-i biraderileri doğrudur. Yalnız geçende bi'l-münasesebe yazdığım vechile bu havaliden ikaz sudûrunda Heyet-i Temsiliyeye yazılmakta olan mübayin mutalaat bazı cihetlerden su-i tefsire ve yanlış zehâblar tevlidine hizmet ettiği cihetle dahile ve harice karşı bilhassa göstermek mecburiyetinde olduğumuz vahdet ve kudret-i müessire cereyanları arasında bu kabil nikata daha fazla ehemmiyet vererek fazlaca meşgul olmamaklığımız lâzım gelir ki bunu takdir buyurursunuz. Böyle olmakla beraber gözetilmekte olan gayenin nezahatine ve vicdanî olan zehâb ve kanaatime mugayir gördüğüm noktalarda daima suret-i mahremanede ikaza müsaraattan geri kalmıyorum. Arz-ı ihtiram eylerim efendim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye'ye 7 de şunu yazmıştım. Gelen cevabıyla aynen şunlardır:

Erzurum:
6/10/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye:

Sadrazam paşa hazretlerine verilmiş olan mufassal cevap burada kemâl-i ehemmiyetle tetkik ve mütalaa edildi. Pek mühim mevâddı ihtiva etmekle beraber sadr-ı müşarünileyhin itâ buyurduğu cevap madde

Levent Şahverdi Arşivi

madde bilinmedikçe tahlil müşkül olacağından işbu cevapların aynen ve müstacelen buraya verilmesini istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Bu sualimin cevabını 14 tarihiyle 16'da aldım. 8'de gelen diğer bir şifre de aynı mes'eleye ait olduğundan birbirini müteakip âtiye yazdım:

Sivas:
8/10/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Harbiye Nazırı Cemal Paşa hazretleri delâletiyle kabine ile vukubulan muhaberat neticesinde müşarünileyhten gelen cevap aynen ber vech-i âtidir.

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine cevap:

1 — Zât-ı devletlerine ve rüfeka-yı kirama âcizleri har ve samimi teşekküratımı takdim ile kesb-i mübahat eylerim. Kabine aza-yı kiramı bu hiss-i hürmette tamamen müşterek ve sadrazam paşa hazretleri gözlerinden öperler.

2 — Teşkilât nokta-i nazarından vukubulacak servis tarzındaki muhaberata kabine müsaade etmiştir.

3 — Ahalinin efkârını tatmin için beyannamenin tesri-i neşrine zaruret hâsıl olmuş ve nikat-ı lâzimeye dikkat olunmuştur.

4 — Zât-ı hazret-i padişâhîye yazılacak maruzat ile tebligat suretine ait kabine mütalaasını almak mevaid-i devletlerinin icrasına başlandığını gösterir bir hali mucib-i fahr oldu. Yeni intihabı meb'usan kanunî intihap zamanını kısaltmak ve meb'us adedini azaltmamak ve tarz-ı intihabı kolaylaştırmak esasına müstenittir. Bu esaslara göre intihap bu ay gayesinde hitam bulacaktır. Zât-ı devletlerine ve rüfeka-yı kirama hürmet-i kâmilemin takdimine müsaade buyurulmasını rica ederim.

Harbiye Nazırı Cemal

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

C: 7/10/1335 Şifreye:

Taht-ı riyasetimde teşekkül eden heyet-i celile-i vükelâ milletin âmâli vechile vatan ve memleketin saadet ve selâmetini temin için azm-i kat'î ile sarf-ı mesai etmek hususunda tamamıyla müttehidü'l-efkârdır. Camia-i Osmaniyenin temini ve istiklâl-i millinin muhafazası ve makam-ı mualla-yı hilâfet ve saltanatının masuniyetini kanun-ı esasi ahkâmınca bütün milletin kuvvet ve iradesine istinaden temin olunacağı bî-iştibah bulunduğu

Levent Şahverdi Arşivi

gibi mütareke tarihindeki hudud dahilinde kalan bilcümle arazi ve bilâd-ı Osmaniye'nin esas-ı mütareke olan Wilson prensiplerine tevfikan doğrudan doğruya zîr-i idare-i saltanat-ı seniyyede ibkası ve hudud aslında kalıp ekseriyet-i azime-i İslâmiye ile meskûn bulunan vahdet-i mülkiyenin inkısamını men ile bu topraklar üzerindeki hukuk-ı tarihiye ve ırkiye ve diniye ve coğrafiyemizin ve bu suretle hak ve adle muvafık bir karar ittihazının temini gibi hükûmet-i hazıraca maksud-ı kat'i ve meclis-i millînin in'ikadına kadar mukadderat-ı millet hakkında bu gûnâ taahhüd-i kat'î ve resmiye girilmemesi ve sulh konferansına gönderilecek murahhasların âmâl-i milliyeyi müdrik ve mazhar-ı itimad erbâb-ı rüyet ve iktidardan intihab olunması tabiidir. Memleketimizde usul-i meşrutiyet icabınca hâkimiyet-i milliye câri bulunmasıyla vazifesini bihakkın müdrik olan hükûmet-i hâzıra milletin kararını istihsal etmeksizin mukadderat-ı millet hakkında karar ittihaz edemeyeceği cihetle hükûmet intihabatın bir an evvel icrası için her türlü teşebbüsat ve tevessülâta müracaat ve meclis-i meb'usanın tesri-i in'ikadı zımnında lâzım gelen teshilâtı ifaya gayret etmekte olup ancak hükûmetin rehber-i harekâtı ahkâm-ı kanuniyeye tamamen riayetle hilafı ahvâlin men ve izalesinden ibaret olduğundan o ahvâl-i gayr-i tabiiye ve gayr-i kanuni devamı devlet-i Osmaniyenin merkezi ile Anadolu'yu yekdiğerinden tefrika müncer olarak birçok avâkıb-ı vahimeyi tevlid ile neuzübillâhi taâlâ payitahtın bekasını tehlikeye ilkasını ve aksâm-ı memalikin işgal altına alınmasını intac ve binaenaleyh vahdet-i mülkiyeyi ihlâl edeceğinden hükûmet-i hazıra tarafınızdan vaz-ı yed olunan devair-i resmiyenin tahliyesi ve muamelât-ı hükûmete iras olunan sektenin ref'i ve ednâ halelden bile masuniyetini vâcib olan nüfûz-ı hükûmete riayet olunması ve ecânib ile münasebât-ı siyasiye görüşülmemesi ve meb'usan intihabatında ahalinin hürriyetine kat'iyyen tecavüz olunmaması hususlarının tarafınızdan taahhüt edilmesini taleb ediyor.

Sadrazam Ali Rıza
3. Kolordu Erkânı Harbiye Reisi Ahmet Zeki

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine âtideki mühim mütalaamı da yazdım:[78]

Sivas:
8/10/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine:

Heyet-i Temsiliye namına tamim buyurulan 6 Teşrinievvel 1335 tarihli telgrafnamede Heyet-i Temsiliye ricâlinin kabineye ve yüksek makam ve

78 Cumhuriyet idaremizin teessüsünden sonraki hükûmet manzumesi ile Halk Fırkası ve meclis-i millînin vaziyeti bu şifredeki mütalaatımla mukayese olunarak bir kıymet hükmü verilebilir.

Levent Şahverdi Arşivi

memuriyetlere girmesi hakkındaki şayiât red ve tekzib olunmakla beraber kat'iyyen böyle bir emel ve davete mümâşât olunmayacağı da beyan ediliyor ki bunun her tarafta tesirat-ı hasenesi görülecek ve şüphesiz ki düşman ruhlu insanların ilk evvel aleyhimizde kullanacağı silâhlardan biri böylelikle kırılmış olacaktır. Bu bâbda hassaten arz-ı takdirat eylerim. Fakat bu güzel azim ve kararın şimdiye kadar bizde görülmüş tecârib ve netâyice nazaran daha şümullü olmasını da hassaten arz ve mütalaa eylerim. Burada da zât-ı devletleriyle bilhassa görüşüldüğü ve katiyetle takarrür eylediği vechile Heyet-i Temsiliye'den zât-ı sâmileriyle Rauf Beyefendi ve bu kıbâlde olan zevat-ı müessire-i âliyenin meb'us olduktan sonra da bir vechile hükûmete karışmayarak daima meclis-i millîdeki grubun re's ve ruhunda nafiz ve kabinenin şekil ve terekkübü ve ricalinin kıymet ve hüviyeti ne olursa olsun daima meclis-i millî içinden nâfiz ve murâkıb bulunmayı en mühim bir hâdise-i muvaffakiyet ve elzemü't-tatbik bir karar addeylerim. Ancak bu suretle hükûmet daima milletin murakabesi altında kalarak gerek hükûmet gerekse ayan ve saray muvazeneti karşısında milletin ruh ve âmâli hedefinden asla inhiraf ettirilmemiş ve tehlikelere ifratlara da meydan verilmemiş olur. Bir emelin ve bir grubun en yüksek ve en muktedir tanınmış ricali kendi daire-i harbinden çıkıp da hükûmet işine karışınca meclis-i millî daima zayıf kalmış ve müteaddit cereyanlar karşısında ya sürüklenmiş veyahut parçalanmıştır. Vatan ve milletin felâh-ı tammı şiddetle mevzubahis olan bu devirde işbu maruzatım etrafında müsbet ve kat'î bir karar ile mücehhez bulunulmasını kemâl-i hürmetle istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

8 Teşrinievvel'de Trabzon'a İngiltere'nin Dersaadet fevkalâde komiseri Amiral dretnotla gelmiş. Mevki Kumandanına demiş ki: "Harekât-ı milliyeye karşı bîtarafız. Yalnız asayişe dikkat olunmalıdır. Trabzon Valisi neden Erzurum'a gitti?"

Heyet-i Temsiliye 7 tarihiyle muhaberatın serbest olduğunu bildirdi. Heyet-i Temsiliyeye şu tebriki yazdım ve cevabını aldım:

Erzurum:
8/10/1335

Sivas'ta Heyet-i Temsiliyeye:

Müstesna bir azim ve celâdetle yapılan mesai ve fedakârlıkları neticesi millî bir hükûmete mazhariyetten dolayı arz-ı tebrikât ederim. Vatan ve milletin yegâne hârisi olan vahdet-i millinin mütebaki tecelliyat-ı mes'udesini sırasıyla idrâk şerefine nailiyeti Cenab-ı Haktan tazarru eylerim.

Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C. 8/10/1335 tele:

Hissiyat-ı necîbânelerine arz-ı şükran olunur. Zât-ı vâlâları gibi hamiyetkâr ve fedakâr kumandanlara ve rüesaya malik oldukça bu millet için necat ve saadet muhakkaktır. Cenab-ı Hak âmâl-i meşrua-i milliye uğrundaki mücahede-i mukaddesimizde cümlemizi muvaffak bi'l-hayr buyursun. Âmin. 11/10/1335.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Bugünlerde Erzurum'daki kıt'a ve müesseselerin teftişine başladım. Ankara'da bulunan 20. Kolordu hakkında 22/9/1335 tarihli bir irade-i seniyye ile Harbiye Nezaretine yazdığım cevap aynen âtidedir:

22/9/1335

Harbiye Nezareti

Mehmet Vahdettin

15. Kolordu Kumandanlığına

Ankara'da bulunan 20. Kolordu numarasının vakt-i hazara mahsus Ankara kolordusu numarası olan 5. Kolordu namına tahviliyle işbu kolordu karargâhı şimdilik Eskişehir'de tesis edilmiştir. Ankara'daki kolordu karargâhı heyeti Eskişehir'e davet ve kendilerine onbeş günlük mühlet itâ edilip bu müddet zarfında gelecek olanlar ke'l-evvel memuriyetlerinde istihdam ve gelmeyecekler hakkında muamele-i kanuniye ifâ edilecektir. İşbu irade-i seniyyenin icrasına Harbiye Nazırı memurdur. 21 Zilhicce 1337 ve 17 Eylül 1335

Yaver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyari
Harbiye Nazırı Süleyman Şefik
Sadrazam Damat Ferit

Yazdığım âtideki cevapla yeni Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya nezaret makamından geçen münasebetsizlikleri bildirdim. 3., 13. ve 20. Kolordulara da malûmat için yazdım.

Erzurum:
10/10/1335

Harbiye Nezaret-i Celilesine

Bugün posta ile makam-ı nezaret-i celilelerinden ve sadr-ı mes'ul Damat Ferit Paşa ile Süleyman Şefik Paşa'nın müştereken istihsal ettikleri 17 Eylül 1335 tarihli bir irade-i seniyye-i padişahî sureti tebliğ ediliyor ki müfadı Ankara kolordu karargâhının Eskişehir'e nakli vesaireden bahis

Levent Şahverdi Arşivi

olup bilhassa mütalaa-i sami-i nezaretpenâhîlerine arz eylerim. Bu münasebetle iştigalât-ı mühimme-i nezerat-penâhîleri sırasında birer birer tetkikine müsaraat buyurulacağında şüphe olmayan ber vech-i âti mevâddı mühimme-i askeriyenin ıttılâgâh-ı devletlerine arzını bir vecibe-i vataniye ve fariza-i vicdaniye addeylerim.

1 — Mütarekeden beri sekiz hükûmet mevki-i iktidara geldi. On bir zat nezaret-i celileleri makamını işgal eyledi. Her birerlerinde tamamıyla gayr-i mes'ul ve bilâhare millete hesap verilmeyecek imişcesine bî-muhâbâ hareketi yüzünden âdeta müsabaka edercesine biri diğerinden daha büyük rahneler açtı ve bi'n-netice düşmanlarımızın bu kadar elîm bir şekilde aleyhimize musallat olmaları teshil ve bilfiil ihzar olundu.

2 — Devletin teşkilât-ı esasiyesinden olan Ordu müfettişlikleri ve şûrâyı askerisi sırf istibdâd-ı mutlakı ele almak ve bu suretle bazı makasid-i menfureyi bilâ-murakabe icra eylemek kasdıyla ve hattâ müdafaa-i memleket vazife-i âliyesi ile mükellef ve hayat ve teşkilât-ı devletin mihveri olan Erkânı Harbiye-i Umumiyeyi bile haberdar etmeksizin lağvedildi.

3 — Kolordular kuvâ-yı umumiyesinin muvazeneti ve her türlü istihzarat-ı seferberî nokta-i nazarından bir cüz'-i gayr-i münfekki olan ahz-ı asker devairi aynı makasid tahtında kolordulardan fekkedilerek resen nezaret-i celileye rabt olundu.

4 — Devletin ve orduların tarihinde hiçbir devirde görülmediği üzere kumanda makamlarının şifre muhaberatı ref ile esrarı askeriyeyi fâş etmek gibi ancak düşmanlarımızın, menfaatine kayıt olunan bir hâdise-i müessife makam-ı nezaretten emir verilmek suretiyle ikâ olundu. Ezcümle kolorduyı âcizinin seferber vaziyette ve Ermenilerin fecayi-i mütevaliyesi ve âmâl-i hırsı istilâsı karşısında hududumuz başında bulunduğu bile düşünülmedi.

5 — Orduya itimad etmeyerek bütün Harb-i Umumî müddetince pek mazbut ve mücerreb fedakâr kumandanları birer birer ordunun başından ve bilhassa en mühim zamanlarda milletin sine-i hizmetinden çekerek kahr ve teşhir ve ibtallerine delâlet olundu. Ve daha fenası Ali Nadir Paşa gibi metruk ve ordu ile milletin haysiyetini tarihimizde payimâl eden âciz ve mütevekkil bedbahtlar bi'l-iltizam kumanda ve riyaset makamlarına çıkarılarak hayat ve mevcudiyet-i devlet kasden mefluc bir hale getirildi. Ve bu suretle maazallah devletin inkırazı ihzar ve teshil olundu.

6 — Vesaik-i sahiha ile teeyyüd ettiği üzere makamat-ı askeriyenin ve namuskâr büyük kumandanların muhaberatını çaldırmak için telgraf müdür-i umumisi salâhiyettar kılındı.

7 — Zerre kadar lüzum ve ihtiyaç olmadığı halde ve devlet hazinesi tamamıyla boşaldığı ve şiddetle muhtaç kaldığı şu sırada gayr-i meşru ve bilhassa tamamen mütehakkik olduğu üzere bazı gizli emelleri neşir ve idare maksadıyla ve cali unvanlarla bir takım metruk ve cahil kimseler Anadolu'ya ve en uzak mahallere teftiş heyetleri namıyla ve pek mebzul avaid ve tahsisat ile gönderilerek hem hazine-i devlet hazin bir surette ızrar, hem de gizli ve gayr-i meşru makasid ile necib milletin ruh ve âmâli ta'zib edildi.

Levent Şahverdi Arşivi

8 — Senelerden beri ef'al ve faziletleriyle makamlarının ehli olduğunu gösteren muktedir ve namuskâr erkân ve ümera-yı askeriye ihmal edilerek bir taraftan binlerce erkân ve ümera ve zabitanın tekaüde sevk edileceği bir sırada esasen tekaütlükleri veyahut ihraç ve tecrid gibi mücâzât-ı maruzalarının kanunî ve makul esbâb-ı âdile-i askeriyeye istinad eden ve haklarını ancak bir heyet-i âdile-i askeriye veya divan-ı harb muvacehesinde ispata mecbur ve muhtaç bulunan birçok metruk seciyesiz ümera ve zabitanı tekrar ve fazladan hizmet-i muvazzafaya almak suretiyle hem ordunun vakar ve haysiyetini haleldar, hem hazine-i devlet mukabilinde müfid ve müsbet zerre kadar bir eser-i hizmet görmemek şartıyla ızrar edildi. İşte bâlâdaki teessüfâver enmuzecleri ve buna mümasil acı manzaraları ikâ ve intaç eden daha birçok emirlerin hepsi makam-ı nezaret-i celilelerinden ve hemen ekserisi de Süleyman Şefik Paşa zamanında verildi. Arz-ı malûmat eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Trabzon halkı beni meb'us yapmak için şöyle müracaatta bulundular:

Trabzon :
10/11/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Secâyâ-yı vatanperverâneleri ve efkâr-ı hakîmâne ve mezâyâ-yı âliyeleriyle bilcümle Türk ve Müslümanların ve bilhassa Trabzonluların âmâk-ı kalbinde bir mevki-i bülend ihraz eyleyen zât-ı samilerini vilâyetimiz namına meb'us intihap eylemek şerefinden bizleri mahrum bırakmayacağınıza emin olarak muvafakat-i devletleri cevabına muntazır bulunduğumuzu arz eyleriz.

Şu cevabı verdim:

Trabzon ahali-i muhteremesinin hakkımdaki muhabbet ve teveccühlerine an-samim teşekkür ederim. Yalnız vatanımıza ve bu meyanda hassaten Trabzon'a halen asker olarak daha ziyade arz-ı hizmet edeceğimi zannettiğimden bu bâbdaki davet-i samimaneye icabet edemediğime ciddden müteessirim. Teyid-i hürmet ve muhaleset eylerim, efendim.

Sivas Heyet-i İstihbariyesinden gelen malûmat hülâsası (9 tarihli):

1 — İngiltere'de sosyalizm cereyanları gittikçe şiddetleniyor. Fransa'da ahvâl-i umumiye iyi değildir. Pahalılık ve şerâit-i sulhiyeden adem-i memnuniyet gayr-i muntazar vekayiin zuhur edeceği hissini veriyor.

2 — Şair D'annunzio on bin kişi ile Fiume'yi işgal etmiştir. İtalya hükûmetinin mümanaat için gönderdiği kuvvetler de D'annunzio'ya iltihak ediyor. Yugoslavlarla İtalya arasında yeni bir mücadele melhuzdur.

Levent Şahverdi Arşivi

3 — Fransa matbuatı İngiltere aleyhinde yazıyor. Suriye meselesinde müsaadekâr davranmayı İngiltere'den talep ediyorlar. En büyük parçayı İngiltere'nin yutmak istediğini yazıyorlar. İngiliz kuva-yı işgaliyesinin Suriye'den yavaş yavaş çekildiği haber alınmış. Araplar istiklâlleri için uğraşacaklarmış.

4 — Yunanlılar Aydın havalisinde asker tahşid ediyorlar.

5 — İzmir Belediye Dairesi meb'usan intihabatı için hükûmet-i merkeziyeden tahsisat talep etmiştir.

6 — Tekmil Anadolu ve Rumeli'de teşkilât-ı milliyeye iltihak etmeyen hiçbir mevki kalmadığı tebşir olunuyor.

14 Teşrinievvel'de Heyet-i Temsiliyeye âtideki mütalaatı yazdım:

Erzurum:
14/10/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Heyeti temsiliyeye:

Nazar-ı dikkate alınmaya şayan addettiğim mevâdd-ı âtiyeyi ıttılâgâh-ı âlilerine arz eylerim. Teşebbüsatın müntic-i muvaffakiyet olması şart-ı esasi olduğundan bunların halen mi yoksa meclis-i millî tarafından mı talep ve tatbik olunacağı vaziyet-i siyasiyemize istinad ettiği için heyet-i âliyelerinin kanaâtini istirham eylerim:

A — Veliahd-ı saltanat hazretlerinin lâyiha-i meşhuresindeki aff-ı umumî ilânı pek mühim ve lâzımdır. Birçok mağdurîn ancak ve münhasıran hırs ve kinin kurbanı olmuştur. Zaten eğer Balkan ve Harb-i Umumî mes'ulleri hakkında takibata karar verilirse bu işlerde birinci derece alâkadar görünenler esasen bu daire-i mes'uliyetin icabatına tâbi olacakları cihetle aff-ı umuminin şümûlünde ancak bihakkın mağdur olanlar mazhar-ı hak ve adil olacaklardır. Mahaza bu husus zümre-i hukukiyûnun nazar-ı tedkikinden geçirilmelidir.

B — Mütarekeden beri vatan ve millete rahne açmakta yekdiğeriyle müsabaka eden hükûmetlerin ancak mukteza-yı acz ve zaafını ve bu meyanda âmil olan kindar emellerin tesir-i mahsus ile pek çoğu mağdur birçok insanlar Malatya ve menfalara ecnebi eliyle ecnebi hakaretleriyle nefy olundu. Devletin hakk-ı kazası inân-ı istiklâli düşman eline bu vechile teslim edilince ne bâb-ı devlette ne de şiar-ı millette haysiyet kalmadı. Binaenaleyh maznunlar ve mes'uller aynen ve tamamıyla hak ve adle müsteniden kendi mehakim-i aidemizde takibat-ı muntazama-i kanuniyeye ittiba edilmek ve mağdurlar ihkak edilmek üzere cümlesinin salimen payitaht-ı saltanata celpleri.

C — Halep İngiliz kuva-yı harbiye kumandanlığının müşavir-i siyasisi İngiliz miralayı ....'nın geçende Kürdistan mıntıkasına neşrettiği malûm-ı âlileri olan bir beyannamesinde İslâmlar aleyhine ika-ı fecayi eyleyen Ermeni zalimlerinin de mahkemelere verileceği beyan olunduğuna göre adl ve zulmün ancak ve daima şahıslara tevcih kılındığını ispat için

Levent Şahverdi Arşivi

Dersaadet'te bu merakiz-i mühimme-i dahiliyede mehakim-i aidesine derhal talimat-ı lâzime itâ ile beraber bu bâbdaki esbâb-ı mucibenin düvel ve mileli ecnebiyeye vâzıh delâil ve beyyinat-ı akliye ve kanuniye ile neşri ve bu karar ve tatbik-i âdilânenin hüsn-i kabul görmesi zeminlerinin istikmâli

D — Ali Fuat Paşa'nın son aldığı Garbî Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Başkumandanlığı unvanını alması, Garp cephesinde Yunanlılara karşı tedâbir-i umumiye ittihaz edilmek istenilmesinden midir? Bu tedâbirin ciddiyet ve meşruiyetini daima izhâr ve efkâr-ı hariciyeyi devamlı ve müessir bir surette lehimize celbe tevessül lâzımdır. Tâ ki Türklerin hülâsa-i âmâli, izzet-i nefislerinin asla ve ebedâ tahammül gösteremeyeceği Yunanlıların bir ferdine kadar Garbî Anadolu'dan çıkmadıkça başka bir şekl-i sükûn ve itminanın gayr-i mümkün olacağı hakikati daha bariz ve âdeta müfrit bir surette kendini göstersin. Hükûmet-i seniyyenin suret-i mahremanede rey ve tasvibini de almak şartıyla yakın günlerde emsaline tesadüf edilmemiş bir surette bütün vilâyât ve elviye-i şâhânenin merakizinde ve muntazam bir program ve tesbit edilmiş mevzular tahtında büyük mitingler başlamalı ve nümayişler bilhassa ecanip olan mahallerde bir tufan haline girmeli ve müracaatlar en ziyade milletlere tevcih olunmalıdır. Bütün mitinglerin mevzuu anâsır-ı hıristiyaneye zerre kadar husumeti ihsas etmemeli ve bil'akis mümkün olan mahallerde ve meselâ Sivas Ankara vesaire gibi kabil olan yerlerde anâsır-ı hıristiyaniyeyi de cezb ve hayat-ı âtiyeleri namına ikna etmelidir. Ve tekerrür ederse her halde mükemmel bir program ve ihzarat ile başlamalı ve amelî olmak için herhalde mühleti pek dar tutmamalıdır.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Erkân-ı Harbiye-i Umumiyeden 15 Teşrinievvel'de gelen vaziyet-i umumiye hakkındaki tahrirat aynen şöyledir:

Şube: 2 - 4144

15. Kolordu Kumandanlığına

1335 Ağustos evahiri ve Eylül ayları zarfındaki vaziyet-i umumiye hülâsasıdır:

1 — Gürcistan'ın taht-ı silâhta on bir bin mevcutlu beş fırkasıyla Azerbaycan'ın yine on bir bin mevcutlu üç fırkası mevcut olduğu Azerbaycan ve Gürcistan'ın müttefik bulundukları haber alınmış idi. Ahiren Miralay Haskel tarafından Azerbaycan ile Ermenistan arasında Nahcivan Şerür havalisini ihtiva etmek ve Gökçegöl'e kadar mümted olmak üzere bitaraf bir mıntıka tesis olunduğu anlaşılmıştır.

2 — Ermenistan'ın üç zayıf fırkadan mürekkep olan ordusunda itâatsizlik âsârı meşhud olduğu bazı haberlerden istidlal edilmiştir.

3 — Hazirandan beri matbuat-ı ecnebiyede ve bazı resmî mehafilde Ermenistan hükûmetinin vaziyeti pek ümitsiz olarak gösterilmekte ve Ermeniliğin Türk Tatar çetelerinin taht-ı tazyikinde olduğu ve bu çetelere

Levent Şahverdi Arşivi

Türk zabitânı tarafından kumanda edildiği ve Kafkasya'daki her türlü ihtilâl hareketlerinin menşeinin Memalik-i Osmaniye dahilinde bulunduğu şâyi idi. Bunları tekzip etmek üzere on beşinci kolordunun 1335 senesi Temmuz ayı zarfındaki Kafkasya vukuatı hakkında Nezarete gönderdiği rapor Türkçe ve Fransızca olmak üzere tab' ve tevzi edilmiştir.

4 — İngiliz Binbaşısı Nowill refakâtiyle Elaziz taraflarında dolaşan bazı eşhasın Malatya Elaziz vali-i sabıkı Galip Bey'in Kürt cereyanlarına germî verdikleri ve teşkil edecekleri bazı Kürt kuvvetleriyle Sivas'a gidecekleri haber alınmış ve on üçüncü kolorduca takiplerine tevessül edilmiş ise de kolordudan bilhassa Binbaşı Nowill'in ne olduğu hakkında Nezarete yeni malûmat gelmemiştir.

5 — Zaho civarlarında bir liva kadar askerle İmadiye ve Ali Guyan aşâirine karşı hareket eden İngilizlerin harekâtının ve ayrıca Şeyh Mahmud ile İngilizler arasındaki müsademâtın ne neticeye müncer olduğu haber alınamamıştır. Halep'te de Araplarla İngilizler arasında bazı vekayi' hadis olduğu şayi olmuştur.

6 — Suriye meselesinden dolayı Fransızlarla İngilizler arasında büyük zıddiyetler başladığı vaziyetin tetkikinden anlaşılmış ve bir Fransız Amirali Beyrut civarında Araplar tarafından cerh edildiğinden Fransız taraftarlığı eden Emir Sait İngilizlerce taht-ı tevkife alınmıştır. Matbuat neşriyatından İngilizlerle Fransızlar arasında evvelce akdedilmiş dört suret-i hal ve muahede mevcut olduğu anlaşılmıştır.

a) 24 Teşrinievvel 1915 mukavelesi 37° derece-i arz dairesinin cenubundaki memalik-i Arabiyenin istiklâli Şerif'e vaad olunmuş Bağdat ve Basra üzerinde İngiliz kontrolü kabul olunmuştur.

b) 1916 mukavelesi Nehrü'l-âsiden Bahrisefid'e kadar beyne'l-milel mıntıka Hayfa havalisi ile Irak İngiliz mıntıkası, İskenderun Kilikya havalisile Sivas - Diyarbakır hattının cenup mıntıkası Fransız mıntıka-i nüfûzunu Halep, Şam, Urfa, Deyrizor, Musul müstakil Arap mıntıkası nüfûzu.

c) 11 Haziran 1917 muahedesi, harpten evvel mevcut Arap hükûmetleriyle harp esnasında Türk idaresinden ayrılacak aksama istiklâl-i tam bahşediliyor. İşte bu mukavelât uzun uzadıya münakaşa edilmiş ve en nihayet Paris'te Allenby ve Franchet Desperey iştirâkiyle yapılan mukavelede ber vech-i âti hususat takarrür etmiştir: a) İngiliz kıtaatı Şam, Humus, Hama'yı tahliye edecekler, fakat Fransızlar işgal etmeyecektir, b) Hayfa, Tikrit hattının şimalindeki İngiliz kıtaatı oraları tahliye edeceklerdir, c) Kilikya'da sırf Fransız kuvvetleri kalacaktır, d) Dört şehre bir muavenette bir lüzum hasıl olursa bu muavenet Fransızlardan talep olunacaktır.

7 — 21 Eylül 1335 tarihinde Onikinci kolorduya mensup 11. Süvari Alayı ilga edilmiş ise de ahîren yeniden ihya edilmiştir.

8 — Anadolu'daki Rum ve Ermenilerin mezaliminden ihtirazen ve tehlikeyi görerek hicret etmekte oldukları Rum ve Ermeni matbuatında intişar etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

9 — Yunan kıtaatı Aydın Akhisar cephelerinde her türlü mukarrerata rağmen taarruz ve ilerlemeye kalkışmışlar ise de her defasında mağluben çekilmişlerdir. Yunanlıların tahkimat yaptıkları ve İzmir'e takviye kıtaatı getirmeye çalıştıkları anlaşılıyor.

10 — Beyne'l-milel heyet-i tahkikiye vezaifini 13 Teşrinievvel 1335'te hitâma erdirmiştir. Tanzim edecekleri raporu yakında konferansa yollayacaklardır. Netice-i kanaatlerini gizli tutmaktadırlar. Bu heyetin yalnız tahkik-i fecâyi ile değil aynı zamanda İzmir mukadderatını tesbitle de mükellef ve vâsi salâhiyeti hâiz oldukları anlaşılmıştır.

11 — Aydın şehrinin bir harabeden başka birşey olmadığı ve yangınlardan masun kalan bin kadar Müslüman hanesinde Hıristiyanların iskân edildiği Aydın ve havalisinde köylerin ve her türlü menabi-i hayâtiyenin mahvolduğu fecayiin şimdiye kadar tesbit edilenlerden daha vâsi mikyasta bulunduğunu heyet-i tahkikiye görmüştür.

12 — Samsun ve Merzifon İngiliz kıtaatı tarafından tahliye edilmiştir.

13 — Ankara - Haydarpaşa ve Kütahya - Haydarpaşa hatları muhtelif zamanlarda tahrip edilmiş ise de yeniden tamir edilmişlerdir.

14 — Eskişehir'de sabık kumandan Hamdi Paşa idaresinde teşkili 28/9/1335'te emrolunan asayiş livası teşkilâtından sarf-ı nazar olunmuştur.

15 — 20. Kolordu, şûrâ-yı askerî, Akdeniz Boğazı Kumandanlığı, süvari, topçu müfettişlikleri, nakliye müfettiş-i umumiliği, mekâtib-i askeriye müfettiş-i umumiliği ilga edilmiştir.

16 — Anadolu istikametinden mütemadiyen HaydarPaşa'ya gelen İngiliz mecruhunun nereden geldikleri hakkında henüz bir haber alınamamıştır.

17 — Sulh konferansı tarafından Bulgarlardan alınan Garbî Trakya aksamı Fransızlar tarafından işgal edilmektedir. İskeçe kazası Yunanlılar tarafından işgal olunacaktır.

18 — Türkiye mesailinin hallinden evvel konferansın tatil-i müzakerât etmesi ve merkez-i müzakerenin Londra'ya nakli İngilizler tarafından teklif edilmiş ise de kabul olunmamıştır.

19 — Alman muahedesinin tasdikinin Amerika'da bazı itirazât-ı mucip olduğu ve Fransız meb'usanında Mösyö Barto ile Clemancau arasında şedit münakaşalar cereyan ettiği görülüyor.

20 — Payitaht ve civarında iki aydan beri anâsır-ı saire her türlü taşkınlıklardan ihtiraz etmekte ve Rumların birbirine muhalif bir kaç partiye ayrıldıkları haber alınmaktadır. Fakat Dersaadet dahilinde bulunan 712 Yunan neferine mukabil 83 zabitin bulunması Dersaadet Yunan Konsoloshanesinde 160 makinalı tüfek bulunması şâyân-ı dikkattir.

21 — Sırp kilisesinin Rum patrikhanesinden infikâkı mes'elesi müzakere edilmekte ve bundan dolayı kilise ile patrikhane arasında ciddi müşkülât baş göstereceği mahsus bulunmaktadır.

22 — Macaristan elân Rumenlerin taht-ı işgalindedir. Ve Macaristan'da birçok emval ve hububat Romanya'ya nakledilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

23 — Rusya'da bolşevikler Denikin'e karşı müteaddit mağlubiyetlere uğramışlardır. Ukrayna'nın merkezi Kief şehri Bolşeviklerin elinden çıkmış fakat diğer taraftan Ukrayna ile Denikin arasında da ihtilâf baş göstermiştir.

24 — Dahiliye Nazır-ı sabıkı mektup ve telgrafnameler üzerine sansür vaz' etmek üzere bazı mukarrerat vaz'etmiş ve bunu 29 Eylül 1335 tarihiyle Harbiye Nezaretine bildirmiş ise de idarenin tebeddülü üzerine bu tedbirden sarf-ı nazar olunması Dahiliye Nezaretine yazılmıştır.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat

Bahriye Nazırı Salih Paşa Heyet-i Temsiliye ile müdavele-i efkâr etmek üzere gidiyormuş. 15'te Kemal Paşa'dan şifreyi aldım. Esasen mütalaatımı kısmen dün yazdığımdan iki şifre ile daha bazı mütalaat yazdım :

Sivas:
14/10/1335

Zate mahsustur.
Gayet aceledir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

Bahriye Nazırı ayandan Salih Paşa hazretleri Heyet-i Temsiliye ile müdavele-i efkâr eylemek üzere 15/10/1335'te Dersaadet'ten hareketle Amasya'yı teşrif buyuracaklardır. Müşârünileyh vâki olacak mülakatta hükûmetin siyaset-i hariciye ve idare-i dahiliyesine ve ordumuzun istikbaline ait esasat-ı mühimmeyi ihtiva edeceği kaviyyen memul bulunmakla bu bâbdaki mütala-i âlileri hutut-ı esasiyesinin iş'arını rica eyleriz.

Heyet-i Temsiliye namına *Mustafa Kemal*

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Erzurum:
17/10/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

C: 14/10/1335 Zatî Şifreye:

Heyet-i Temsiliye'ye: Siyaset-i hariciye ve dahiliyemiz hakkındaki esasat kongrelerde hemen kâmilen takrir edilmiştir. Ordumuz hakkında en mühim gördüğüm kat'iyyen bir milis ordusu kabul edilmeyerek mutlaka daimî bir ordu ibkası ve bu ordunun mevcudu ne olursa olsun mevcut kadroların azaltılmamasıdır. Civar hükûmâtın daimî orduları bulunması jandarma fennî ve gönüllü bir sınıf olduğundan memleketin vüs'ati ile mütenasip mevcuda bâliğ olamaması mutlaka daimî ordunun kuvvete mazhar olmasına ihtiyaç gösterir. Bundan başka her sene mühim miktarda yirmi yaşındaki gencin oldukça talim ve terbiye görmesi de maarif-i umumiyemiz hesabına bir kârdır. Arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
18/10/1335

Amasya'da Beşinci Fırka Kumandanlığına

Kolordu şifresiyle;

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Bugünkü telgrafıma zeyildir:

1 — İtilâf devletleri ya hâlen veya sulh konferansında Şark vilâyetlerindeki ordunun mütarekename ahkâmınca silâh teslim etmelerini istemeleri muhtemeldir. Komşu devletlerden Gürcülerle bilhassa katliamda berdevam bulunan Ermenilerin hududları ve şerâit-i hayâtiyeleri ve terk-i silâh keyfiyeti iyice tesbit ve takrir edilmedikçe daima maruz-ı tehdid olan halkımızın bir tek silâh bile vermeye müsaade etmeyecekleri bedîhîdir. Bu hususun ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmasını arz ederim.

2 — Bundan, başka memâlik-i müstahlasamızda bir hayli Rus mühimmatı vardır. Bunların sevahilde teslimi taahhüt edildiği için haklı olarak istiyorlardı. Halbuki meselâ Erzurum'da bir ambarda mevcut Rus mühimmatı yirmi bin arabalıktır. Binaenaleyh bunların itâsına ne vesait-i nakliyemiz ne de paramız kat'iyyen kifayet edemeyeceğinden bu hususta da dikkatli davranılması elzemdir. Sâniyen bunlar harben alınmış esliha olup milletimizin hakkıdır.

3 — Sulh konferansına gidecek murahhasları Bahriye Nazırı Paşa hazretleri bileceğinden bu babda tenvir buyurulmaklığımı rica eder, Salih Paşa hazretlerine tazimat-ı mahsusamın takdimine lütfen vesatetlerini istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

11 Teşrinievvel tarihli açık telgrafla her tarafa Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan tamimde: "Cemiyetimiz intihabat-ı meb'usana gayr-i meşru bir gûnâ müdahalâtta bulunmayacaktır. Heyet-i Temsiliye tarafından kimsenin namzetliği vaz'edilmeyecektir. Ancak cemiyetimizin vicdan-ı millîden doğan nokta-i nazar ve buna nazaran tesbit olunan esasatı kabul edenler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına namzetliklerini vaz ve isimlerini mensup oldukları liva heyet-i merkeziye ve heyet-i idareleri vasıtasıyla ve aynı zamanda doğrudan doğruya Sivas'ta Heyet-i Temsiliyeye iş'ar edeceklerdir." deniyordu. Halbuki 16 Teşrinievvele kadar aldığım malûmatta Mustafa Kemal Paşa Trabzon mıntıkasındaki 3. Fırka kumandanı Halit Bey'le şifreli muhabere etmekte ve intihabata müessir olmasını talep etmektedir. Halit Bey herhangi bir mes'eleyi uzun boylu düşünmeden ve başka bir vasıtaya lüzum olup olmadığını teemmül etmeden silâhına sarılır bir hilkatte olduğundan mafevk makamı olan benim dahi haberim olmadan ve reyim hilâfına bu tarz-ı hareketin fenalığını düzeltmek de güç ve belki tehlikeli olur. Kemal Paşa'ya şunu yazdım:[79]

79 Maatteessüf söz verilmesine rağmen bu muhaberat temadi etmiş ve beni pek müteessir etmiştir. Tafsilâtı gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum:
16/10/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine: Mıntıka-i âcizîde arzu-yı millîinin temin ve tatbiki için son noktaya kadar askerlikten ve silsile-i meratipten ayrılmamak cihetini âtinin zabturabtı için dahi elzem görüyorum. Cür'etle basiretin mezcedilmediği yerlerde ve işlerde netice pek parlak da olsa tez elden ma'kûs ve mahkûm-ı zevâl olduğu emsaliyle sabittir. Bilhassa İngiliz, Fransız mümessillerinin bulunduğu Trabzon muhitinde silsile-i merâtibin ra'na görülmesine ve pek basiretkâr harekete ihtiyaç fevkalâdedir. Maatteessüf verdiğim sarih talimata rağmen Halit Bey bizzat ve kıyafet-i askeriyesiyle valiyi tevkif ettiği garabeti dile destan olmuştur. İntihabat mes'elesinde de bu suretle ibraz-ı faaliyet ederse kendi haklarında İngilizlerce vâki olan demarşın tekerrürü ve müşkül vaziyetin tahassülü gayr-i kabil-i ictinab olur. Bunun için mumaileyhle muhabere edilmeyerek arzu-yı âlilerinin tatbikinde delâlet-i âcizanemi istirham eylerim. Mumaileyhin vaziyet-i zâtiyesi her türlü dâvadan beri ise herhangi bir mıntıkadan meb'us intihabı hakkındaki fikr-i samîlerinin iş'arı maruzdur.

Kâzım Karabekir

Halit Bey'e de şunu yazdım: "İntihabatta milletin serbest rey vermesi ve askerin kat'iyyen müdahale etmemesi esastır. Yalnız mükemmel tahsile malik olmayan veya Müdafaa-i Hukuk esasına muarız olup memleketi tefrikaya sokmak isteyen kimseler hakkında icab edenlerin irşad ve tenviri maksada kâfidir."

Trabzon Valisi Ali Galip Bey yeni hükûmetin iş başına geçmesi dolayısıyla rahatsız da bulunduğundan serbest bırakılmasını, yerine iyi bir vali tayini lüzumunu Sivas'a bildirdim.

16 Teşrinievvel'de Erzurum Şark cephesinde Erkân-ı Harbiye seyahati yaptırdım. Trabzon 9. Fırka kumandanı Miralay Rüştü Bey'le Erkân-ı Harbi Fahri Bey'i de Erzurum'a celb etmiştim. Erkân seyahatini bizzat idare ediyordum. 17'de şimal cephede Karaköy'ün mıntıkasında bir otomobil yardan uçtu. Erkânıharp miralayı mevki-i müstahkem kumandanı Kâzım ve Kolordu Erkân-ı Harbiye reisi Mustafa Beyler zedelendiler. Günlerce hasta yattılar. 17 akşamı Heyet-i Temsiliyeye şunu yazdım:

Erzurum:
17/10/1335

3. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye:

Yeni kabine mevki-i iktidara geçeli iki hafta kadar olduğu halde İstanbul Muhafızlığı, Umum Jandarma Kumandanlığı ve Polis müdüriyeti gibi üç mühim makama icrası lâbüd olan tebeddülata dair henüz bir haber alınmadığından bu bâbdaki malûmat-ı âliyelerinin iş'arını istirham eder

Levent Şahverdi Arşivi

ve hükûmet-i sakıta adamlarının, polisler marifetiyle kapı kapı dolaşarak İngiliz Muhipler Cemiyeti için aza kaydettikleri hakkındaki malûmat pek şâyân-ı teemmül olduğundan ihmâl olunursa tehlikeli olacağını nazar-ı dikkat-i âlilerine arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Bolşeviklerle irtibat için gönderilen Doktor Fuat Sabit Bey'den doğruca geçmiş bir şifre halledilmek üzere Rauf Bey tarafından gönderildi. Şifreyi ve cevabını aynen yazıyorum. Şimdiye kadar aldığım malûmatın sıhhati bu şifredeki - bilhassa beşinci madde - malûmatla teyyüd etmiş oluyor. Azerbaycan hükûmeti İngilizlerin nüfûzu altındadır. Bizde geçen ahvâl ile alâkaları yoktur. Bilakis bizi zaafa uğratmak isteyen İngiliz memurlarının tesiriyle bol para vererek ordumuzdan zabit, küçük zabit ve hattâ efrad kaçırıyorlar. Bugünlerde bazı iyi zabitlerimiz ve küçük zabitlerimiz Azerbaycan'a firar ettikleri gibi İstanbul'dan da gidiyorlar. İstanbul'dan gidenlerin ehemmiyeti yoksa da benim kıtaatımdan gayr-i meşru bir tarzda gidişler inzibatı, itaati sarsabilecektir. Tabii şedit karşıladım, ağır tamimler yaptım ve tedbir aldım. Belki Bolşevik istilâsına karşı da bir hazırlık için Azerbaycan ordusuna Türk zabitlerinin gitmesine İngilizler müsaade ediyor. Fakat mıntıkamdaki mesaiyi ihanet telakki ediyorum. Gelen ve yazdığım şifre aynen şunlardır:

Amasya:
19/10/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

Âtideki şifre 9. Fırka Kumandanı Miralay Rüştü Bey'de bulunan miftahla halledilemeyeceğinden bu hususta delâlet-i âlilerini rica ve muhteviyatının mahrem olarak tesri-i iş'arını istirham ile takdim-i ihtiramat eylerim. Rauf.

5. Fırka Kumandanı Cemil Cahit

1 — Bakü'de bulunan makina kuvvetsiz olduğundan telsiz muhaberesi mümkün olamadı. Gürcü Hükûmetinin muvafakati ile bir Türk telgrafçısı vasıtasıyla Tiflis'ten telsiz muhaberesi mümkün olacağını zannediyorum. Muhabereyi tesis etmek üzere Tiflis'e geldim.

2 — Azerbaycan hükûmeti istikraza muvafakat ediyor. Murahhası gelecektir. Zuhur eden kabine buhranı şimdiye kadar tehirine sebep olmuştur. Bolşeviklerle görüştüm. Bolşevizmin memleketimizde tesisi için içtimaî, iktisadî hiçbir esas olmadığı gibi halkın irfan ve an'anesi de buna muhalif olduğundan hiçbir ıslâhat-ı içtimaiye davetine girişmeden ne suretle yardım edeceklerini sordum. Her suretle yardım edeceklerini ve şimdi yol olmadığından yalnız paraca yardım mümkün olduğu ve ne miktara ihtiyaç hasıl olursa derhal vereceğini temin ettiler.

4 — Enver Paşa'nın Bolşeviklerle teşrik-i mesai ettiğine dair kat'î bir malûmat alamadım. Fakat malûmatın ancak Moskova ve Taşkent'e gitmek

Levent Şahverdi Arşivi

ile mümkün olacağına kanaat getirdim. Buradaki vazifemi bitirince oralara gitmeyi düşünüyorum.

5 — Azerbaycan hükûmeti sulh konferansında İngilizlerden ümitvar olduğu cihetle ihtiyat ve itidalle hareket etmektedir. Sulh konferansının maksadı Mavera-yı Kafkas konfederasyonu yapmaktır. Hükûmet buna taraftardır. Bu cihetle açıktan açığa bize yardım etmek ve icabında muhasemeyi kabul etmek fikrinde olmadığını anladım.

6 — Reis-i vükelâ Nasip Bey, Rauf Bey'in buraya gelmesinin muvafık olacağını söyledi. Silâh ve cephane ne miktar verileceğini ve hangi vasıtalarla gönderileceğini soruyor.

7 — Azerbaycan'ın kuvveti on beş bin, yirmi bin arasındadır. Türk zabitân ve küçük zabitânı ile tensik edilmedikçe kabiliyet-i harbiyesi olmadığı kanaati umumidir.

Doktor Fuat Sabit

Cevabım:

Gayet Müstaceldir

21 Teşrinievvel 1335

Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığına

C. Rauf Beyefendi Hazretlerine

Doktor Fuat Sabit'ten mevrûd şifre âtiye nakledilmiştir. Bu bâbdaki mütalaam ber vech-i âtidir: Birinci maddede mezkûr muhabere mes'elesini doğru bulmam. Bu husus hiç yoktan İtilâf Devletlerince kîl ü kali mucip olacağı gibi Gürcülerin muhaberatımıza ve mürselünileyhimizin adreslerine muttali olacakları cihette de caiz değildir. Yanız Tiflis'in umuma hitâben yazdığı ajansları ve tamimleri, hiç kimseye hissettirmeden bizim telsiz alır ve bu suretle ahvâl-i umumiyeden istenildiği gibi derhal haberdar oluruz. Bunun için ecnebi lisanları için bir telsiz mütehassısı celb etmek üzereyim. Bundan başka Azerbaycan hükûmeti veya adamları zabitânımızı bol para vaadiyle kendilerine celp ve cezp ederek firar ettiriyorlar. Nitekim Nahcivanlı Büyükhan böyle güzide bir kaç zabitimizi ayartmış ve götürmüştür. Bu hal, zaten müheyya-yı firar olan efrâda su-i tesir yaptığı ve bu yüzden firarlar çoğaldığı için Azerbaycanlıların bu tarz-ı hareketlerine karşı şedid davranıyorum. Arz-ı tazimat eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

22'de Ermenilerin Elviye-i Selâse'den henüz işgal edemedikleri Oltu kazasını işgal için hazırlıklarda bulundukları haber alındı. Mütareke ahkâmı diye kıtaatımız 93 hududu garbine alınmış Oltu mıntıkasının kanaati ve halkının kâmilen Türk olması dolayısıyla kendilerini müdafaa edebilmek için Üçüncü Fırka o mıntıkadan çekilirken Kumandan Halit Bey Oltululara iki top, yüz kadar küçük zabit ve neferle bir kaç zabiti milis halinde bırakmış. Ermeniler bu mıntıkayı kat'î işgal edebilmek için faik kuvvetler toplamakta olduklarından Oltu'nun ise sukutu bilâhare tarafımızdan zaptını pek müşkil

Levent Şahverdi Arşivi

kılacağı gibi, her türlü ileri harekâtımıza da müessir olacak ve o havalide dağlar arasındaki kuytu yerlerdeki Türkler şüphesiz imha edilecekti. Bunun için icabında burasını bir müfreze ile işgal mecburiyetindeyim. Bu hazırlığı bir taraftan yapmakla beraber Harbiye Nezaretine de şu şifreyi yazdım:

Gayet Müstaceldir

Erzurum: 22 Teşrinievvel 1335

Harbiye Nezaretine

Ermenilerin Oltu kazasını işgal etmek üzere Merdinik'te bin beş yüz piyade ile on makinalı tüfek ve on top içtima ettirdiklerini ve tekliflerinin kabulü için Doktor Es'ad namında birinin riyasetinde bir heyet gönderdiklerini Ermenilerin malûm olan zulüm ve katliamlarına tabiatıyla maruz kalacak olan takriben kırk bin nüfus ırz ve canını korumak için hududumuz dahiline firara mecbur olacakları Oltu'dan bildiriliyor ve muavenet taleb ediliyor. Hudut hariciyle fiilen meşgul olmadığımızdan kendilerine cevab-ı lâzime verilecekse de sulh konferansı tarafından henüz Ermeni hudutları çizilmediği şu esnada mahza İslâm kanı dökmekten başka bir maksat ve hedef takip etmeyen bu hareketin siyaseten derhal men olunması zımnında düvel-i İtilâfiye nezdinde teşebbüsat-ı ciddiyede bulunulması menut-ı rey-i samileridir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Bugün Harbiye Nezareti de şu malûmatı veriyor:

"Gürcistan hükûmetinin Arjantin ile Papa tarafından tasdik olunduğu ve Yunan hükûmetinin dahi bu yeni cumhuriyetle müzakere etmek üzere İstavraki isminde birinin idaresinde bir heyet gönderdiği haber alınmış ve menafii bize uygun olan Gürcistan'ın muhasımlarımız zümresine iltihak ettirilmemesinin temini sadarete yazılmıştır. Gürcistan ve Azerbaycan ahvâlinin mahrem bir surette ve kemâl-i dikkatle takibi ve arasıra malûmat itâsı."

Bu malûmatı Heyet-i Temsiliye'ye vermekle beraber sahilden birkaç zabit gönderdim. 23'te Harbiye Nezaretinin 21 tarihli şifre ile cevabını aynen yazıyorum. İstanbul'dan gelen zabitleri müteaddit kefaletlerle kabul ettiğimizden ve aykırı bir hareketi derhal haber aldığımdan o kadar mühim bulmadım. Fakat Ermeniler kaç aydır İngilizlerin tavassutlarıyla Kürtlerle anlaşmaya çalışıyorlar. Erzurum'daki mümessil Rawlinson'un müteadit defalar hudut haricine gidip buna çalıştığını biliyorum. İstanbul'un sakıt hükûmetinin de bu maskaralığa yardım ettiğini haber aldım. Harbiye Nezaretine yazdığımı Sivas'a da bildirdim. Ermenilerin Kürtlere yazdığı mektupla aldıkları cevabı da Şark halkı efkâr-ı umumiyesine arz için Erzurum'daki *Albayrak* gazetesiyle neşrettirdiğim gibi Sivas'taki *İrade-i Milliye* gazetesine de gönderdim. Kürtlere de bu şeytanetin Kürtleri mahv etmek esası için kurulmuş bir tuzak olduğunu her tarafta anlattırdım. Bu mektupları da şifreleri takiben yazıyorum:

Levent Şahverdi Arşivi

Zate mahsustur.

Harbiye: 21/10/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Mukabil bir cereyan hazırlamak için propaganda yapmak üzere bazı zabitânın vapurla Dersaadet'ten hareket ettikleri ve bunlardan bir kısmının Samsun'a çıktıkları ve diğer kısmının Trabzon'a çıkacaklarına dair bir haber alındı. Bunun derece-i mevsukiyeti pek meşkûk olmakla beraber nazar-ı dikkate alınmasını ve neticeden malûmat itasını rica ederim.

Harbiye Nazırı Cemal

Cevabım:

Zata mahsustur.

Erzurum: 25/10/1335

Harbiye Nezaret-i Celilesine

Mukabil bir cereyan hazırlamak için Dersaadet'ten çıkmış olan zabıtanın mıntıka-i âcizi dahilinde yapabilecekleri işler haiz-i ehemmiyet olmamakla beraber bu gibilerin vürudlarında haklarında kanunun icabatının icra olunacağı maruzdur. Yalnız ahîren muttali olduğuma göre Beyazıt hududunda iken Harp esnasında Konya vilâyetine muhaceret eden Haydaranlı aşâiri reisi Kürt Hüseyin Paşa'ya Ermeni ve İngilizlerin tesir ve müdafaasıyla hükûmet-i sakita tarafından ve Konya Valisi Cemal Bey vedaatiyle birçok esliha verilerek mukabil bir cereyan ihzarı için işbu aşiret eski yerlerine müteveccihen Sivas tarikiyle hareket ettirilmiştir. Filhakika bunlar dahi gelince tedâbir-i kat'iyye ittihaz olunacaksa da her halde bu aşiret nezdindeki fazla eslihanın daha Sivas'ta iken alınmasının pek muvafık olacağı cihetle Üçüncü Kolordu'ya emir verilmesine müsaade buyurulmasını arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Mektuplar:

Ermenilerin Kürtlere müracaatı

Hamit Bey'in, Ali Merze Bey'in ve Ahmet Haso ve Yusuf Bey'in Huzur-ı âlilerine

Zât-ı devletleri ile hüsn-i münasebât meydana getirmek ve bilumum Kürtlerle hali sükûnette ve uhuvvette yaşamak bizim en büyük emel ve maksadımızdır. Zât-ı devletlerinizle biz ergeç nihayet dost ve muhib olacağız. Taraf-ı âlinizce de aynı gaye ve fikrin takip edilmekte bulun-

Levent Şahverdi Arşivi

duğuna kaviyyen ümitvarız. Hangi esbab ve hangi avâmil bizi ve sizleri yekdiğerimizden uzak bırakıyor. Bugün olmazsa yarın, yarın olmazsa öbür gün muhakkak dost ve kardeş olacağız. Bu uhuvveti ve ahengi bizzat ve kendi reyimizle husule getirsek tarafeynin her suretle müstefid ve memnun kalacağını tasavvur buyurabiliyorsunuz. Bizim gayet âlicenap ve asil bildiğimiz Kürt milleti neden dolayı bizimle uzlaşma tarikini tercih edememişlerdir. Şu uhuvveti ve biraderliği temin ve takviye etmek üzere bendeleri senelerden beri kesbetmiş olduğum müşahadât ve tecâribe müsteniden zât-ı devletlerine işbu tezkereyi yazmağa lüzum gördüm. Kürt Beyleri, Kürt aşâiri ye Kürt milletiyle götürülecek bu uhuvvet cephemizde müstahdem umum Ermeni zabitânı ve ümerası arzukeş ve âmâdedir. Bu satırları onlarla icra kılınan meşveret ve mülâhazat neticesi olarak zât-ı âlilerine hitâb ediyorum. Fikir ve nokta-i nazarlarınızı hemen iş'ar buyurunuz. Şerâitinizi bildiriniz. Bendeniz âlicenab beyler sizlerin ve aşâirinizin kaffe-i mutalebatını Ermeni hükûmeti namına temin edebileceğimi, arz ediyorum. Sizlerin arzu buyurduğunuz menatık ve mahallerde yaşamanızı ve sizlerce icab edecek her türlü suhuletin ibrazını keza temin ve taahhüt eylerim. Kürtlerle Ermeniler hiçbir zaman birbirlerinden uzak ve soğuk kalmayacaklardır. İşte bu maruzâtı cidden nazar-ı itibara alıp bir an evvel görüşmek ve mübadele-i efkârda bulunmak üzere münasip bir vaktin ve münasip bir mevkiin zât-ı devletlerince tayin ve bize tebliğini istirham eder ve kemâl-i samimiyetle ellerinden sıkarım devletlü Hamit Bey, Ali Merze Bey, Ahmet Haso Bey ve Yusuf Bey Hazretleri. 30 Ağustos 1919

Dost ve muhibbiniz Haçadur Ağa

Kürtlerin cevabı:

Baron Haçadur Ağa

Mektubunuzu aldım. Ermenilerin âgûş-ı İslâmiyette pek mes'udane idame-i hayat ettikleri sırada bile yine makasıd-i asliyeleri uğrunda hafi ve celi her türlü fenalığı ikadan geri durmamışlar ve ezcümle bu harpte cepheden müsellahan firarla Rus ordularına iltihak etmişlerdir. Bunu inkâr edemezsiniz. Binaenaleyh ihanetleri tamamen ve gaye-i maksadları zahiren anlaşılan Ermenilerle İslâm Kürt milleti meyanelerinde uzlaşmak imkânı kalmamıştır. Ve beş seneden beri İslâmiyeti mahvetmeye fırsat buldukça nüfus-ı İslâmiyeyi şiar-ı insaniyete mugayir bir tarzda balta ve süngülerle katl ve muhadderât-ı Osmaniyeye tecavüz etmeyi mübah gören Ermenilerle Kürt milleti bir araya gelemez. Ermenilerin on misline faik olan Kürt milleti Ermeni himayesine girmez ve girmesi imkânsızdır. Evet; biz de kan dökülmesine taraftar değiliz. Fakat cümle-i âmâliniz olan nüfus-ı İslâmiyenin tenkisi yolundaki azim ve harekâtınızı var kuvvetimizle men edeceğiz. Siz Ermeniler böyle vahşiyane İslâm nüfusunu katletmekle ihraz-ı ekseriyet edemezsiniz. Böylelikle icrâ-yı hükûmet de hiç edemezsiniz. Bizim sizinle hal-i sükûnette yaşamamız şerâit-i âtiyeye bağlıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

1 — Sulhün takarrürüne değin Ermenilerin Aras nehrinin arkasına yani öbür tarafına geçmelidir.

2 — Iğdır havalisini tahliye ve Kürt milletine terk eylemelidir.

3 — Netice-i sulha kadar hiçbir Ermeni sudan geçmeyecektir. Arzularıyla bu havalide kalacak yerli Ermeniler bizim teşkilât ve emrimize itaat edecektir.

4 — Ermeniler içimizde kat'iyyen silâh taşımaya selâhiyeti olmayacaktır. Ve Ermeni askeri sulhün neticesine kadar bu havaliye gönderilmeyecektir.

5 — Aras nehrinin arka cihetinde yani Ermeniler içinde kalan İslâm kardeşlerimizin hukuku, canı, malı mahfuz kalacaktır.

6 — Bu şerâit kabul ve icra kılındığı takdirde tarafeyn taarruz ve tecavüz etmeyecek ve sulhe intizar eyleyecektir.

İşte Haçadur Ağa! Nokta-i nazarımız ve şerâitimiz altı maddeden ibarettir. Kabul olunduğu takdirde naire-i harp itfa olunacak aksi halde tevessü ederek İslâm milleti ribka-i esaretinizden kurtulmak çarelerine tevessül ve Cenab-ı Haktan nusreti tazarru eyleyecektir. Bu vesile ile mukabeleten ellerinizi sıkarım Haçadur Ağa cenapları. 4 Eylül 1335

Aşiret Rüesasından Hamit Bey
Bu dahi Ali Merze Bey
Bu dahi Ahmet Haso Ağa
Bu dahi Yusuf Ağa

Mektupta bahsolunan Kürtler gerçi Elviye-i Selâse tarafında hudud civarındakilerdir. Fakat propaganda umum Kürtlerin celb ve cezbi için yapılıyor. Yahut da güyâ tarihde Ermeni Kürt bir imiş diye Kürtler iğfâle uğraşılıyor. Buna mukabil benim mütemadi propagandam: Kürtlerin de eski dağî Türkler olduğu ve bilhassa eski milli birlikle beraber yüzlerce senelik din ve vatan birliğidir. Kürt beylerinin cevabında bilhassa İslamiyet bağına nasıl sarıldıkları ibret-âmizdir. Kürtlerin ıslah ve temdîni teşebbüslerinde bu rabıta pek mühimdir. Kürtleri bize bağlayan ana kuvvet dindir.Yalnız cahil Kürt şeyhleri felâkettir. İlk fırsatta değerli Türk ulemasının bu şeyhleri istihlâf etmesi hükûmetin birinci vazifesi olmalıdır.[80] Ne yazık ki Şark mıntıkasındaki valilerin hemen hepsi bir kaç aylık yenidir. Hemen hepsi istikbalden emin değiller, ahvâle vukufları yok. Yani hükûmet-i mahalliyelerin ekserisi beceriksiz, ara sıra harekât-ı milliyeye aleyhdarlarla da uğraşmaktayız. Kıtaatın erkân-ı harbiye kadrosu da noksan. Gerek kolordum ve gerekse dahilen aynı ve tev'em-i ehemmiyet olan Diyarbakır mıntıkası için Harbiye Nezaretine yine acı yazdım. Fakat maatteessüf kimse gelmiyor. Şarkın en lâtif mıntıkası olan Trabzon'a dahil!... Teşrinievvel nihayetlerinde Van'a kadar Kürtlük mıntıkasını dolaşmak ve halkla temasa gelmek ve Azerbaycan'a başlayan firarlar hakkında bizzat kıtaatı ikaz etmek için teftişe hazırlandım. İstanbul'da "Kızıl Hançerciler" imzalı beyannameler dağıtılmış. Kürt Mustafa Paşa ve Ahmet Hamdi Paşalar da dahilmiş!

80 Lâyihalarımdaki bu esası son olarak 1339 senesinde bir daha Hükûmet-i Cumhuriyemizin erkân-ı muhtelifesine tahriren de arz etmiştim.

Levent Şahverdi Arşivi

Konya vilâyetinde de bazı irticaî hareketler oluyormuş gibi bazı malûmat da geliyordu. Gerçi Şark kıtaat ve halkının şahsıma karşı büyük emniyet ve itimadları vardı. Fakat Van uzak mıntıka, daimî ifsadat bütün Kürtlükte müessirdi.

27 Teşrinievvel'de Sertabip Miralay İbrahim Talî' Bey ve iki yaverle bir otomobile binerek 9 evvelde Erzurum'dan hareketle 1 sonrada Horasan'da 12. Fırka karargâhına ve yemekten sonra 2.30'da hareketle 3.30 da Velibaba'ya vardık. Gece burada kaldık. Yol Aras üzerindeki Elçekrek Köprüsüne kadar şose, buradan itibaren balastı hazır güzergâhtır. Velibaba üç dört asırlık bir veli türbesi; 1209'da müceddeden yapılmış. Muharebede bazı taşları top mermisinden düşmüş. Nahiye merkezi. Müdürü genç bir ihtiyat zabiti. Ahalisi kısmen eski, kısmen yeni Erivan muhaciri Türk. Elli hane kadar, iki bin kadar mevaşisi var. Buradan sonra Kürt köyleri pek büyük mesafelerle başlıyor.

28 Teşrinievvel 6'da hareket ettik. Eşek İlyas köyüne ahali gelmiş. Yanındaki Ruslardan kalma - yol amelesi için - zeminliklere muhacirler gelmiş. Tahir köyü harap. İki hane kalmış. Jandarma karakolu var. Kürt Ali de harap. Hava lâtif hararet +15°. Yol Tahir'e kadar yüzde beş kadar meyilli şose güzergâhı, fakat Tahir'den sonra eski taşlı ve dik meyilli güzergâh otomobil için müşkil. Bazı yerde ihtiyaten iniyorduk. Yolda bir saat mola ettik. Van ve Beyazıt mıntıkasından toplattığım kimsesiz çocuklar kafilesine rast geldik. Zavallılar sevinçten bağırışıyorlar, dualar ediyorlar, etrafımdan ayrılmak istemiyorlardı. Akşam 4.30 Zidekan'a vardık. Evvelce ekserisi Ermeni imiş. Şimdi on beş hane. On hanesi Iğdır cihetinden gelmiş Kürtler. Hazırladıkları dam altında yatmaktansa evvelce gönderdiğimiz çadırlarda yattık. Hava iyice soğuk, fakat temizdi. Zidekan seyitler demekmiş. Mevaşi çok. Buradan Kosedağı, sivri mehîb kaya olarak, Eleşkirt ovası ise pek lâtif görülüyor.

29 Teşrinievvel 8.30 da faytonlarla hareket ettik. Ova düz, fakat dereler üzerinde köprülerin olmamasından Karakiliseye kadar arabalarla gitmek mecburî. Yol âdi izden ibaret, birkaç derecik arabalara bile müşkilât gösterdi. Yağmur mevsiminde hayvan dahi zor gider. Beyazıt-Karakilise şimendiferinin Hanzir'e kadar güzergâhı varmış. Çetgan'da güzergâhla mülâki olduk. Köprüleri ahşap yapılmış, mevcut duruyor. Bugün hava + 8°, yarı bulutlu idi. Akşamüstü Karakilise'ye geldik. Ruslar tarafından yapılmış güzel bir binada yattık. Burası kaza merkezi. Rusların şimendifer inşaatı dolayısıyla birçok vagonlar, barakalar malzeme dolu. Sağlam olarak bir kaç hane kalmış. Muhacirler açıkta 30 Teşrinievvel sabahleyin istasyon ve barakaları teftiş ettim. Fazla barakaları muhtacine verdirdim. Halkla görüştüm. Bugün hava + 12, sümbülî, lâtif. 10.30 da trenle hareket ettik. Öğle vakti Gülesor'da mola verdik. Karakoyunlu aşireti reisi İbrahim Bey'in hanesinde öğle yemeği yedik. Birkaç kimsesiz çocuğu perişan gördüm. Yanımıza birkaç takım elbise aldırmıştım. Bunları yıkattık giydirdik. Pek büyük tesir yaptı. Karakoyunlu aşireti büyüktür. Kayıhan neslindenmiş. Fırat geçmeyip geri dönerek Karabağ'da yerleşmişlerden imişler. İki saat moladan sonra trene bindik. 4.30 sonra da Beyazıt'a vardık. Bu hattın tûlü 102 kilometre kadar, genişliği de 105 santimetre. Yani dar hat, güzel şimendöfer. Köprüler ahşap,

Levent Şahverdi Arşivi

güzergâh takviye ister. Vaziyeti dolayısıyla hüsn-i muhafazası gayr-i mümkün. Başka tarafa nakli de kolay olmayan bir tesis. Geçen sene bu hattın ucu olan Şahtahtı'dan naklettirdiğim külliyetli malzeme-i nakliye Beyazıt'ta kalmış. Derhal Karakilise'ye nakline emir verdim. Hiç olmazsa Karakilise'de bir depo halinde muhafaza olunur. Bilâhare nafıaca Horasan mıntıkasına nakil veya Horasan'a kadar inşaat yapılarak hattın işletilmesi teemmül olunur. Geceyi Beyazıt istasyonunda güzel binalarda geçirdik. Burada bir alayımız var. Kasaba birkaç kilometre cenupta ve dağ üstünde. Gece Sivas'tan âtideki şifreyi aldım:

Gayet Müstaceldir
Derhal keşide olunacaktır
Zata mahsustur.

Sivas: 29/10/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir
Paşa Hazretlerine

Meclisi Meb'usanın mahall-i ictimai, bade'l-ictima Heyet-i Temsiliye ve teşkilât-ı milliyenin alacağı şekil ve tarz-ı faaliyeti, Paris Sulh Konferansının hakkımızda müsbet veya menfi bir karar vermesi haline karşı tarz-ı hareket gibi mühim mukarrerat hakkında 15, 13, 12, 20 ve 3. Kolordu Kumandanlarıyla müdavele-i efkâr edilmesi taht-ı elzemiyette görülmüştür. Sizce bir mahzur görülmediği takdirde mıntıka-i âlilerini teftiş bahanesiyle merkezden ayrılarak Teşrinisaninin yedisi ile onuncu günü arasında Sivas'ta bulunmak üzere hareketinizin iş'arını rica ederiz. Bu telgrafın vasıl olduğunun iş'arı müsterhamdır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına
Mustafa Kemal

Van'ı Teftiş

Van mıntıkasını teftişe çıktığımı her tarafa yazmıştım. Beyazıt'tan avdetimin su-i tesir yapacağı tabiî idi. Bunun için teftişi müteakip Sivas'a geleceğimi ve Teşrinisani ortasında bulunabileceğimi bildirdim. Van'daki fırka otomobili ile Beyazıt'tan hareket ettim. Yol Van'a giderken pek dik bir yokuş olduğundan İran arazisinden geçerek akşam Ernis'e geldim. Burada Ruslar göl için bir tersane yapmışlar. Birkaç motor faaliyette. Buradaki alayı teftiş ettim. 1 Teşrinisani'de Van'a geldik. Yol, göl kıyısından latif manzaraları takiben geliyor.

Van harabezâra dönmüş. Şehir kâmilen yangın yeri. Bağlarda bir mahallede birkaç yüz halk var. Harb-i Umumî bidayetlerinde Ermenilerin Van'da İslâmlara karşı katliam ve yangınlarını yerinde dinledim ve gördüm. Küçüklük zamanlarımı hazin hazin andım. 304 ve 305 senelerinde babam Van Jandarma Kumandanı idi. Ben iptidaî mektebine gidiyordum. Van bağları bahçeleri, suları, gölü velhasıl tabiatin en lâtif varlıklarıyla cennet gibi

Levent Şahverdi Arşivi

ter verdi. İstanbul'dan uzaklığına ve buraya gelinceye kadar çekilen meşakkatlerine rağmen Van'da geçen hayat pek rahat ve tatlı idi. Her şey ucuz, her şey rahat ve iyi idi. O zamanlar Ermenilerle de arada samimiyet vardı. Aşçımız bir Ermeni idi. Bize daima latif hikâyeler anlatır, işini bilir, Türklere ve İslâmlara pek muhib idi. Ermeni aileleri de mesturiyet vesaire cihetiyle İslâmlara benzerdi. O zamanlar Van'daki hayatla bugünkü viraneler beşeriyet namına ne iğrenç şeylerdir. Evimiz, mektebimiz hep o viranelikler arasından otuz sene evvelki latif varlıklarını yâda müessir oluyordu. Zavallı Van gölü! Etrafında birkaç milyon müterakki Türk evlâdını beslediğin zaman kim bilir ne kadar çok güzelleşeceksin. Van o zaman şarkın bir medeniyet merkezi olacak. Eski issız güzelliğinden daha şirin olacak...

Van'ın her tarafını gezdim. Şehirdeki İç Kalesine çıktım. Burası 11. Fırka merkeziydi. Mevcut kıtaları teftiş ettim. Göl kenarında iki fırkalık nısıf tombaz tertibatlı köprücü takımı Harb-i Umumî varlığımızın bir nişanesi olarak duruyordu. Bunların Erzurum'a şevki için emir verdim. Ruslar Rumiye Gölünde daha çok tesisat yapmışlardı. Maahaza Van Gölünde de Ernis'ten Bitlis mıntıkasına kutrî olarak gölün bir köşesinden diğer köşesine mühim bir menzil hattı açmışlar ve Ernis civarında mazot menbaları bulmuşlar. Beyazıt şimendiferini Ernis'e indirerek menzillerini kuvvetleştirerek ve Musul-Diyarbakır mıntıkalarını istilâya hazırlığa başlamışlar. Güzergâh Ernis'e yakın gelmişti.

4 Teşrinisani'de yine otomobil ile Van'dan 7 evvelde hareketle Ernis'e uğramadan -Hoşap suyunun garbinde ve yoldan üç dört kilometre uzaktadır- akşam Beyazıtağa'ya geldim. Bargiri, Beyazıtağa... Bunlar birkaç haneli Kürt köyleri. Gerçi harpte harap olmuş fakat imarı için beş altı ağaç bir ev teşkil edecek vechile olduğundan gelen aileler dam yapmış. Buralarda henüz menzil teşkilâtımızı zayıf bir tarzda muhafaza ediyoruz. 5 Teşrinisani'de 7 evvelden yine otomobil ile hareket ederek Tendürük -eski bir yanardağ, lâvları tahaccür etmiş garip bir şekilde- eteklerinden ve dehşetli bir inişten yaya inerek Beyazıt'a geldik. Yolda altı kurdun yaya pusuda beklediklerini gördük. Yolun hemen yüz metre açığında yolcu bekliyorlar. Ateş ettik dağıldılar. Akşam Beyazıt'a geldim. 6 Teşrinisani sabahleyin istasyon binaları ve müessesatı gezdim. Dehşetli para sarf etmişler, müthiş malzeme yığmışlar. Hükümet-i mahalliye ve halka muktezi muavenet yapılmakla beraber malzemenin Karakilise'ye naklini emrettim. Trenle Karakilise'ye geldik. Beyazıt'a gelen mühim şifreleri trende okudum. Şunlardır:

15. Kolordu Kumandanlığına

Meclis-i Meb'usanın mahall-i in'ikadı hakkında kabine tarafından dermeyan olunan mütalaat Heyet-i Temsiliye tarafından verilen cevab ber vech-i âti arz olunur. Vilâyât heyet-i merkeziyesi ile bu bâbda görüşülerek netice-i mütalaatın iş'arı istirham olunur. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Levent Şahverdi Arşivi

Suret

Âtideki telgrafın Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine arzını rica ederim. Salih Paşa Hazretlerinden gelen telgrafnameden içtima edecek heyet-i meb'usan meyanında şahsiyetleri ile alâkadar tehcir ve taktil mes'elesiyle millet ve memlekete münafi sair mesavi ile lekedar olan kimselerin bulunması caiz olmadığından bu cihete mâni olmak için mümkün olan esbaba tevessül edileceği ve fakat bu tarz-ı tevessül hukuk-ı şahsiye ve ahkâm-ı kanuniyeye tecavüz mahiyetinde olamayacağı ve maksadı nezih ve bîtaraf zevatın intihabları tercih ve bir günâ müdahaleye meydan vermemek için memleketimizde mevcut fırak-ı siyasiye ve anâsır-ı Hıristiyaniyenin de intihabata iştirakiyle Meclisin kuvve-i temsiliyesinin bütün memlekete şümûlünü isbat etmek olduğu ve bu bâbda zaman-ı teşebbüs teehhür etmiş olmakla ve bundan sonra temami-i maksadı temini mümkün olamaz ise daha azim neticenin tarzında dokuz maddelik muhtıranın altıncı maddesi tadil olduğu bildirilmiştir. Vâkıâ İttihat ve Terakki'ye mensup olan erbâb-ı namus ve iffetin intihab olunmaması muvafık ve makul değildir. Ancak evvelce intihap olunan Meclisi Meb'usan hakkında efkâr-ı umumiye-i cihanın ne merkezde bulunduğu malûm-ı âlileri olması ile şimdi intihab edilecek meb'usan meyanında yalnız İttihatçılığın mesavisi ile alâkadâr tehcir ve taktil ve menafi-i millet ve memlekete diğer seyyiat ile lekedar olan kimselerin bulunmaması gayr-i kâfidir. Eğer Heyet-i Meb'usan milleti tecelli ettirmeyip de her hangi bir fırka ve eşhas namına olursa ve bahusus intihabatın i'mâl-i nüfûz ile yapıldığına ve İttihat ve Terakki'ye mensup o kabil meb'usan çıkarıldığına dair edna bir şahsa iştibah olursa dahil ve haricen pek büyük su-i tesir kaviyyen de mevcuttur. Hukuk-ı şahsiye ve ahkâm-ı kanuniyeye tecavüz olmamak şartıyla bu maksadın temini pek mümkündür. Teşebbüs zamanı mürur etmediği de malûmdur. Binaenaleyh hamiyet-i vataniye ve diniyemize müracat ile memleketin hal ve müstakbeli için ehemmiyet-i fevkaladesi olan bu mes'ele hakkında rica eylediğim tarzda hareket buyurularak geçen Meclis-i Meb'usanda bulunanların İttihat ve Terakki'ye mensubiyeti olanlardan intihap ettirilmemesi ve paşa-yı müşarünileyh ile bittabi kararlaştırılmış olduğu vechile fırak-ı siyasiyenin intihabata iştirak için serbest bırakılmaları ve bir günâ mümanaat olunmamasını rica eder, samimî hürmetlerimi arz eylerim.

Diğer şifre de Erzurum'dan Kolordu vekâletinden gelen âtideki hülâsadır:

Zata mahsustur

Erzurum: 4/11/1335

Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Heyet-i Temsiliye arasında Amasya'da geçen müzakeratın zabıtnamelerini dün akşam şifre ile verdiler. Bunlar altı büyük kıt'a kâğıdı doldurmuştur. Bu şifreleri yolda halletmek imkânsız

Levent Şahverdi Arşivi

olduğu cihetle buraya avdet-i sâmilerine kadar muhafaza edeceğim. Esbâb-ı mucibesinden sarf-ı nazar olunursa mevâddı ber vech-i ati arz ve hülasa olunur.

1 — Mütareke hududunun asgarî bir taleb olmak üzere temin-i istihsali müştereken *kabul edilmiştir. Mahaza* Kürtlerin serbesti-i inkişaf ve her surette hukuk-ı ırkiye ve ictimaiyece mazhar-ı müsaadat olmaları tervic edilmiş ki bundaki maksad da ecânib tarafından Kürtlerin istiklâli maksad-ı zahirisi altında yapılmakta olan tezviratın önüne geçmek içindir.

2 — Ecnebi işgalinde olan Kilikya'yı Arabistan ile Türkiye arasında İngiliz ve Fransızlar *bir état tampon* vücude getirmek istedikleri cihetle bunun kat'iyyen red ve müdafası ve keza Aydın'ın da gayr-i münfek bir cüz'ü vatan olarak şiddetle müdafaası.

3 — Bulgarlarla Türkleri leddilhace birleştirmemek mülâhazasıyla İstanbul ile Bulgarya arasında zahiren bir hükûmet-i müstakile vaziyetinde bir *müsta'mire yaparak* Midye Enez hattına kadar şarkî Trakya'yı dahi alarak garbi ile birleştirmek gibi bir ihtimal ve mülâhaza mahsûs olunduğundan bu dahi kat'iyyen reddolunacaktır.

4 — Anâsır-ı Hıristiyaniyeye fazla bazı imtiyazat verilmemesine ma'tuf gaye lâzimü'l-istihsal bir hedef olarak kabul edilmiştir.

5 — *Memleketimize pek çok sermaye* dökecek bir devletin umûr-ı maliyemiz üzerinde bir hakk-ı murakabeye malik olması zaruri olduğundan bu hakk-ı murakabenin istiklâlimizi ve menafi-i milliyemizi zarar-dide etmeyecek vechile mütehassıslarca şimdiden esaslı surette düşünerek tahdid ve tesbiti.

İşbu beş madde Meclis-i millînin takdis ve müzakeresine arz olunacaktır.

6 — Meclisi Meb'usan toplanarak murakabe-i milliyeye bilfiil sahip ve hâkim olduktan sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ve Heyet-i Temsiliyesinin alacağı sekil için yeni bir kongre akdi mutlak olmayıp *Meclis-i Meb'usanda Müdafaa-i Hukuk* esasatını kabul edecek meb'usan grubunun kongre halinde vereceği karar muta' olur.

7 — Yetmiş seferinde Fransızların Lyon'da ve bu defa Almanların Weimar'da yaptıkları vechile sulhün akdine kadar meclis-i millînin Anadolu-yı şâhânede hükûmet-i seniyyenin tensib edeceği başka bir mahalde *ictimai* muvafık görülmüştür.

8 — İntihabat serbest olacak ve cemiyetle Heyet-i Temsiliye katiyen müdahale etmeyecektir. İttihatçılığın ve İttihat ve Terakki fikrinin uyanmasından ve seyyiatlı İttihatçılardan ve eski İttihatçı meb'uslarımdan İtilâf devletleriyle tebaa-i Hıristiyaniyemiz pek ürktüğü cihetle onların girmemesi için Heyet-i Temsiliye irşad suretinde çalışacağını hükûmete karşı temin etmiştir. Fırak-ı siyasiye ile anâsır-ı Hıristiyaniye intihabata serbestçe iştirak ederek Meclisin kuvve-i temsiliyesini her nokta-i nazardan bütün memlekete şümulü isbat olunacaktır.

9 — Hükûmetle teşkilât-ı milliye arasında nikat-ı esasiyede itilâf olmuş ve ihtilâf kalmamış olduğundan hükûmetin mevki ve kuvvetine müda-

Levent Şahverdi Arşivi

haleden ictinab olunacak ve kavanin-i mevcude ahkâmına ittibaı meslek ittihaz etmiş olan hükûmete karşı ceza mutalebâtından sarf-ı nazar olunacaktır. İntikam politikası takip olunmayacaktır. Teşkilâta muhalefetten dolayı mevkuflar varsa derhal tahliye olunacak ve fakat bunlar meyanında ef'al-i memnua mürtekibi olanlar haklarında müddei-i umumilikçe yapılacak takibat-ı kanuniyeye mümanaat olunmayacaktır.

10 — Galeyanlı nümayişler ve makalelerden sarf-ı nazar olunacaktır.

11 — Hükûmet aleyhinde birşey yazılmayacaktır. (Zabta geçen mevâd burada hitâm buluyor.)

Ayrıca Anadolu'nun cihât-ı muhtelifesindden ber vech-i âti vukubulan teklifat ve istirhamat da dikte edilmiştir.

1 — Bazı kumandanların tardına ve bir kısım zabitanın Divan-ı Harbe tevdilerine dair sâdır olan iradât-ı seniyye ve evamir-i sairenin tashih olunması.

2 — Malta'ya teb'id edilmiş olanlar hakkında mehakim-i aidemizde takibat-ı kanuniye yapılmak üzere Dersaadet'e celbleri esbabına tevessül.

3 — Ermeni zalimlerinin de mahkemeye verilmesi, Meclis-i Meb'usana terk olunacaktır.

4 — İzmir'in tahliyesi için hükûmet-i merkeziye tarafından yeniden protesto yapılması ve icab ederse hafî talimat ile ahaliye mitingler akdettirilmesi.

5 — Umum Jandarma Kumandanı, Merkez Kumandanı, Polis Müdürü ve Dahiliye Müsteşarlarının tebdilleri. (Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerince.)

6 — İngiliz Muhipler Cemiyetinin kapı kapı dolaşıp ahaliye kâğıt mühürletmelerine mâni olmak.

7 — Ecnebi parasıyla satın alınmış cemiyetlerin faaliyetlerine ve bu gibi gazetelerin muzır neşriyatına nihayet verilmesi. Bilhassa zabitan ve memurînin bu gibi cemiyetlere intisap eylemelerinin katiyen men'i.

8 — Aydın Kuva-yı Milliyesinin takviyesi ve işlerinin teshil ve temini bu husus Harbiye Nezaretince tanzim olunur. Donanma Cemiyeti'nin yüz bin lirasının lüzumu kadarı hükûmet tarafından bu maksada tahsis kılınmalı.

9 — Harekât-ı milliyeye iştirak etmiş memurlar umumca sükûnet ve emniyet-i tamme husulüne kadar yerlerinden kaldırılmamaları ve emel-i milliye muhalif hareket etmelerinden naşi millet tarafından işten el çektirilmiş memurînin memuriyetlerine tayinden evvel suret-i hususiyede müdavele-i efkâr edilmesi.

10 — Garbî Trakya muhacirlerinin sevk ve naklinin temini.

11 — Acemî Sadun Paşa ve maiyetinin suret-i münasibede ikdarı.

Sulh Konferansına gidebilecek zevatın esamisi:

Tevfik Paşa Hazretleri	: Reis
Ahmet İzzet Paşa Hazretleri	: Askerî murahhas
Hariciye Nazırı	: Siyasî murahhas

Levent Şahverdi Arşivi

Reşat Hikmet Bey	: Siyasî murahhas
Hamit Bey	: Heyet-i mütehassısa (Maliye)
Miralay İsmet Bey	: Askerî murahhas

15. Kolordu Kumandan Vekili Miralay *Kâzım*

Karakilise'den arabalarla Zidekan'a geldik. Hava güneşli fakat gece sular kâmilen buz tutmuştu. Çadırda yattık. Sabahleyin - 2 idi. Öğle vakti hâlâ sular erimemişti. 7.30 sabahleyin arabalarla hareket ettik. Yokuş otomobil için tehlikeli idi. Tahir'de öğle yemeğini yedik. 4 sonra da Velibaba'ya geldik. Otomobil ile Elçekrek'e geldik. Burası tepelerle muhat olduğundan hava mutedil. Kışın da böyle imiş. 40-50 sağlam ev var, muhacirler yerleşmiş. 8 Teşrinisani'de sabahleyin buradaki alayı teftiş ettim. Horasan'a geldik, buradaki piyade, topçu ve fırka hastahanesini teftiş ettim. Hasankale'ye geldik. Cephanelikleri teftiş ettim. Akşam Erzurum'a geldik. Hava bulutlu fakat +10. Daha Palandöken beyazlanmamış. 9 Teşrinisani'de Erzurum'da Kolorduya ait işlerimi gördüm ve âtideki teftiş lâyihasını yazdım. Bazı aşiret zabitleri maaş almadıklarından sızlanıyorlardı. Bunları tanzim ettim. Şarkın hal-i hazırı hakkında bu teftiş lâyihası iyi bir fikir vereceğinden aynen yazıyorum:

Erzurum:
9/11/1335

Harbiye Nezaretine

Van ve Beyazıt havalisindeki kıtaatı ve ahvâli teftişten 8'de avdet eltim.

1 — Suret-i umumiyede herkes ekmek derdindedir. En fena bir vaziyette Van hükûmet ve jandarması bulunuyor. Bunlara mümkün olan muaveneti yaptırdım. Fakat paraları bitmiştir. Bu ay dahi maaş veremeyeceklerini söylüyorlar. Kışın yollar kapanır, gönderilse dahi para mahalline gidemez. Vali ve Jandarma kumandanlarının müteaddit müracaatlarına cevap dahi alamadıklarından mütessirdirler.

2 — Adamsızlık, hükûmetin ve jandarmanın kıtaatın münhalâtı azimdir. Bu elim derde seri bir deva umum vatanımızın menafii için elzemdir. Başka milletlerin geceli gündüzlü mesaileriyle memleketimizde fitne koparmak suretiyle Türk'le Kürt'ün girift bulunduğu ve büyük bir muhabbet ve hürmetle hükûmet-i Osmaniyenin inkısam kabul etmez bir rüknü olduğunu fiiliyatla dahi gösteren mıntıkalarda hükûmetsizlik göstermek düşmanlarımız hesabına zaferdir. Anadolu'nun varlığı bu havalinin mevcudiyetiyle kaim olduğunu düşünemeyen küçük memurlara menafi-i âdiye göstererek olsun vazife-i vataniye ifa ettirilmelidir. Halbuki izinli gidenlerden geri gelmemek yolsuzluğu hâlâ devam etmektedir. Giden gelmediğinden kalanlar da bittabi gönderilemiyor. Bunun için ıstırap ve teessür ziyadedir. Bunu bittabi millet de hissediyor ve görüyor. Bu yeis bazı genç zabitânı hattâ efradını teşvik ederek Kafkasya'ya firara kadar varmıştır. İzinli gidenlerin

Levent Şahverdi Arşivi

kalması ancak becayiş tarikiyle ve bu da mafevklerinin hüsn-i rızasıyla olmak usul-i askeriyeden iken muamelât-ı zâtiye yolsuz muamelâtında devam etmektedir. Ve müsteşarlık ve muavinlikten nakil emirleri doğruca fırkalara dahi tebliğ olunmaya başlanmıştır. Bu felâket-i ruhiye memurîn-i hükûmet ve jandarma için de aynıdır. Bitlis dahi dahil olduğu halde Erzurum'a kadar memurîn-i hükûmet hep izin tariki ile sıvışmış ve umûr-ı idareyi yerliler eline teslim etmişlerdir. Bendeniz bunu geçen kabinenin bir suikasdi gibi telakki ediyorum. Devâirin aynı tarz muamelesi kurulan suikasd esnasında ikinci derece memurların da medhaldar olduğunu gösteriyor. Sırası gelenlerden terfian gönderilmek ve kabulde tereddüt edenler hakkında en şedid muamele-i kanuniye tatbik edilmesi bu havalinin ve neticesinde umum memleketin selâmeti için elzemdir.

2 — Erzurum'daki Kolordu menabii ve Harbi Umumî ile Ermeni kıtâlinin bıraktığı şehit evlâtlarından mürekkep leylî eytam ibtidaî mektebinin Van'a kadar aşiretler üzerinde dahi pek büyük bir hüsn-i tesir yaptığını gördüm. Buna işe derdi de munzam olduğundan herkes evlâdını mektebe göndermek için istirhamatta bulunuyor. Aşiret zabitleri evlâtlarının kâmilen iptidaî mekteplerinde tahsil ve terbiyesi gerek halen dolayısıyla ve gerekse âtiyen doğruca bu havalinin salâh ve saadetinin temininde büyük bir yardımı olacaktır. Esasen kimsesiz masumlar da her tarafta doludur. Mevakideki zabitan ve memurîn çocukları da muhtac-ı himayedir. Binaenaleyh 20 Teşrinievvel 1335 tarih ve 1620 numaralı istirhamım vechile kolordu merkezinde olduğu gibi fırka merkezlerinde dahi böyle leylî mektepler açılmasına müsaadelerini istirham eylerim. Bendeniz Erzurum'daki mevakideki zabitan ile aşiret zabitânı evlâdını da almaya başladım.

3 — Van vilâyeti ile Beyazıt sancağının muvasalası Makû garbinde on beş yirmi kilometre kadar İran'ın Ovacık nahiyesinden geçiyor. Ruslar şimendöferi ve şoseyi Suvalan'dan geçirmişler. Kışın dahi bu yol kapanmıyor. Bu arazi, evvelce nevahi-i şarkiye meyanında bizim idi. Rusların malûm olan tazyiki ile yapılan tahdid-i hudutta İran'da kaldı. Nevahi-i şarkiyenin bu kısmı bizim için pek mühimdir.

4 — Van gölündeki merâkib-i bahriyenin bir ecnebi şirketine verilmesi siyaseten pek mahzurludur. Bir komodorluk tesisi ile sulhten sonra faaliyet ibrazı ise pek lâzımdır. Gölde mevcut merâkib-i bahriye (ikisi tamire muhtaç) üç vapur, 150 ton istiabında iki duba, dört yelkenli kayık, göl etrafında elektrikle müteharrik merâkib-i bahriye imalâthanesi, bunlardan başka Ernis tersanesinde bir, Beyazıt istasyonunda dahi bir adet vapur aksamı mevcuttur.

5 — 107 santimetre genişliğindeki Beyazıt şimendiferi halen lüzum oldukça Beyazıt ile Karakilise arasında işlemekte ise de balastı yoktur. Ayrıca Karakilise'den Malazgirt'e ve yine Karakilise'den Tahir Gediği'ne doğru Hanzir köyüne kadar tesviye-i türabiye yapılmıştır. Bunların ne inşası ve ne de atiyen işletilmesi nafia ve cihet-i askeriyece gayr-i mümkündür. Bir şirkete verildiği takdirde siyasî fenalıklar ihdasına mâni tedâbir iyice düşünülmelidir. Azerbaycanlı bir kumpanyanın bu hatta talip olacağını

Levent Şahverdi Arşivi

işittim. Bunu pek nafi bir iş telakki ederim. Esasen Bakü'den Aras boyunca Çulfa'ya kadar Ruslar tarafından yapılan güzergâha Azerbaycanlılar demir ferş ediyorlar. Fikirleri Bakü'nün sahil ile muvasalasını Gürcistan'dan geçmeden dahi temin imiş. Çulfa-Şahtahtı-Makû-Beyazıt-Karakilise mevcut hattını Erzurum üzerinden Trabzon'a indirmek tasavvurları varmış. Bu hususun temini bu havali için en büyük iyiliktir.

6 — Eleşkirt ve Pasinler Karakilisesi isimlerini halk ve askerce Karaköse tesmiyesini pek muvafık buldum. Köse dağının tarafeyninde oldukları gibi kilise ile de bir alâkaları da yoktur. İhtimal ki tarih isimleri de böyle idi. Tensip buyurulursa tamimine ve Harita Şubesince bu tarzda tashihine müsaade buyurulmasını rica eylerim.

7 — Bendeniz 10 Teşrinisani'de geri mıntıkasını teftişe çıkacağım. Suşehri'ne kadar mevcut olan anbarları teftişten sonra iaşe vaziyetimizin ve Sivas vilâyeti aşarının naklinin tanzimi için bir kaç gün 3. Kolordu kumandanıyla görüşmek üzere Sivas'a kadar dahi gidip avdet edeceğimi arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Bugün Nahcivan havalisi kumandanının âtideki raporu Beyazıt'taki Alay kumandanı vasıtasıyla şifreli telgraf olarak geldi:

Dakika tehiri caiz değildir.

Beyazıt: 9/11/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Nahcivan havalisi kumandanı Halil Bey'den bugün 8/11/1335'te geç vakit alınan malûmat ber veçh-i zîrdir. Cephaneye eşeddü ihtiyaçları olduğundan pek ziyade istirhamatta bulunuyor. Memur ve vesairi nakliyelerini Beyazıt'a göndermişlerdir. Bu hususta emri devletlerinin bidiriğ buyurulması maruz ve müsterhamdır.

Hilmi

Suret:

1 — Azerbaycan hükûmeti bugün yani bu ayın dördüncü günü Zengezor Ermenileri ile muharebeye başladığını resmen bize bildirmiştir.

2 — Ermeniler bütün cephelerde bizimle muharebeye başlamıştır.

3 — Kağızman ve Sarıkamış vesair cephelerde ahalinin gayr-i resmi surette muharebeye başlayarak şu suretle bize muavenet etmeleri için icab edenlere arz-ı malûmat edilmesi.

4 — Beyazıt'ta her ne cins cephane varsa sürat-i mümkine ile bize gönderilmesi için makamattan evamir-i seria istihsal etmenizi ve bu hususta istical etmenizi selâmet-i memleket ve millet namına rica ederim.

5 — Amerika'nın burada Sulh Konferansı namına bir nümâyendesi var-

Levent Şahverdi Arşivi

dır. Azerbaycan ve Ermenistan ve Gürcistan hükûmetleriyle Amerika'nın Kafkasya'daki murahhası aralarında cereyan eden müzakereler ve konferans neticesi Nahcivan havalisinin Sulh Konferansının mukaddera neticesine kadar Amerika Valisinin taht-ı nezaretinde idare edilmesi karar kılınmış ve şu suretle Amerika Valisi buraya gelmiş idi. Fakat biz bu kararı dinlemeyerek bu havaliyi Azerbaycan'a ilhakı baki kalmak şartıyla Amerikalıların burada konsolos namı altında bir nümâyendesi kalabileceğini ısrar ettik. Ve birçok ısrarımızdan sonra Amerikalılar da bu hakkımızı tasdik ederek talebimizi kabul etmişlerdir. Bilâhare Azerbaycan'dan aldığımız talimat-ı hususiyede de bu türlü hareketimizi tavsiye ediyorlardı. Beyazıt'ta Rus cebel toplardan kamasız bir adet mevcuttur. Bu topun kundağını cephane almaya gelecek vesait-i nakliyemizle buraya gönderilmesi maruzdur. Efendim.

Sivas'a Hareket

Lâzımı olan yardım 11. Fırkaca yapılmak üzere emir verdim. Sivas'a, Harbiye Nezareti'ne ve mücavir kolordulara da vaziyet bildirildi.

10 Teşrinisani 8.30 da iki binek, bir kamyon ile Sivas'a müteveccihen hareket ettim. Bu sefer iki zabit, birkaç muhafız nefer, bir Lewis makineli tüfeği, bir telefon da fazla olarak aldım. İcap eden emniyet tertibatını da yaptırdım. Bilhassa Erzincan'la Refahiye arası, Kürtlerin daimî soygunculuğundan, pek emin değildir. 3 sonrada Mamahatun'a geldik. Kamyon gelmedi, diğer bir otomobil de geç geldiğinden geceyi Mamahatun'da geçirdik. Burası kaza merkezi, fakat Ermeniler geçen sene kâmilen yakmıştı. Yüz ev kadar yerleşmiş, birkaç dükkân da açılmış. Murad-ı Râbi zamanından kalma büyük kârgir bir han bugün Rus metrukâtı malzeme ile dolu. Seferden evvel burada bir süvari bölüğü otururmuş. Buradaki metrûkâttan hayli kereste de var. Erzurum'dan bir heyet emrettim, gelip esaslı tadad yapsınlar; bir miktar ahaliye muavenet edilecek, diğerleri askerî inşaata ve hususiyle civardaki kömür ocaklarına lâzım. Karabıyık-Hudud sahra şimendiferi kömürünü Rusların açtığı bu ocaklardan çıkartıyoruz. Ruslar kömür ocaklarına kadar sahra şimendiferi güzergâhını tesbit ve kısmen de yapmışlar. Bunu ikmale çalışacağız.

Şose Pırtın hizasından Yeniköy'e kadar taşlık ve fena. Değirmenderesi'nde ikiye ayrılıyor. Sırtlara çıkan bizim, dereyi takip eden Rusların. Daima biz köprü masrafından kaçmak için yolları pek fena olmak üzere dağlara çıkarmışızdır. Halbuki Ruslar daima nehirleri, dereleri takip etmişler, meyil ve kavisleri az, esaslı şoseler yapmışlardır. İşte bu iki yoldan Ruslarınki suyu iki kere bir taraftan diğer tarafa geçiyor. Fakat kısa, muntazam ve emniyetlidir.

Mamahatun belediye reisi oğlunu evlendiriyormuş. Bu havalinin tahripkâr âdeti üzere bir haftadır her gün ziyafet veriyormuş. Bu akşam biz de davet olunduk. Üç kişilik bir çalgı: Kırnata, büyülü, def. İptidaî bir ahenkle bağırışıp durdular. Şerefimize güveyi de önümüzde bir bar havası oynadı. Birkaç türlü oyunlar oynandı. Yirmi dört türlüsü varmış!

Levent Şahverdi Arşivi

Mamahatun'da geçen sene bir çukura doldurulup yakılan biçare Türklerin cesetlerinin olduğu yere bir âbide yapılmasını ve bir mektep inşası için lâzım gelen yardımı temin ettim. Mustafa Kemal Paşa'dan âtideki şifreyi aldım. Hareketimi yazmıştım. Mümkün sür'atle gidiyordum. Eski ve yeni mühim vaziyetleri Sivas'ta görüşüp anlayacaktım. Gelen şifre:

Aceledir

Sivas: 9/11/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Fuat Paşa geldi, gözlerinizden öper. Hasretle hareketiniz haberine muntazırız. Yeni ve pek mühim bir vaziyet karşısındayız. Cümleten takdim-i hürmet ederiz. Mustafa Kemal.

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Yolda olduğumu ve hürmetlerimi bildirdim.

11 Teşrinisani 6 evvelde hemen şafak sökerken hareket ettik. Sansa Boğazının geçen seneki müthiş kışını hatırlayarak ve otomobilin mükerrer lastik patlamalarıyla uğraşarak 3,30 da Erzincan'a geldik. Sansa Boğazındaki yol bir senede berbat olmuş. Toprak kayması, dereciklerin yolu oyması neticesi otomobil zahmet çekiyor. Erzincan ovası yeşillik, ağaçlık, hava da mülayim. Belki yüksek dağlarla muhat olduğundan Erzurum ovası gibi ferah değil. Gece daire-i askeride kaldık. Şarkın en lâtif ve Ermeni ateşinden masun kalabilen askerî binası Van'ın ve hattâ Erzurum'un sebze ve meyve yoksuzluğuna rağmen Erzincan'ın üzüm, elma, armudu mebzul ve pek latif... Lâzımı olan benzin kışlalarda imiş. Yarın kamyon alacak.

12 Teşrinisani 8 evvelde yola çıktık. Yalnız bağları henüz geçmiştik, kamyon daha bize iltihak etmemişti. Bize doğru süratle gelen iki atlı gördük. Kürtlerin boğazı kapadıklarını, bir saat ileride bir binbaşıyı soyduklarını ve çoğunu yaraladıklarını, kendilerinin de hükûmete haber vermek için döndüklerini söylediler. Hemen süvari alayına Yerhanı'na gelmelerini yazdım. Biz de iki otomobil ile Yerhanı'na geldik. Soyulan binbaşı Refahiye ahz-ı asker reis-i sabıkı olup sahtekârlık mes'elesinden evrakı divan-ı harpte bulunan zatmış. On iki yaşındaki oğlu sol ayağının üst kısmından yaralanmış. Bir taraftan bundan malûmat alırken bir taraftan boğaza karşı zabit ve şoförlerle bir pusu kurdurdum. Telgraf hattına da telefon atarak Erzincan'ı arattım. Refahiye bulundu. Vak'ayı haber verdik. Biraz sonra kamyonumuz geldi. Fakat Kürtler yüze yakın oldukları, evvelce gönderdiğimiz süvari zabit müfrezesi civarda olmadığı anlaşıldığından süvari alayının vürudüna kadar bekledik. Süvari alayı geldiği zaman boğazın cenup sırtlarından sevk ettirdim. Biz de boğazdan Kıranhanı'na çıktık. Erzincan'da hükûmet nüfûzu yok, her şey kuvvete müstenit. Ufak bir münasebetsizlik Kuva-yı Milliye aleyhine kıyama müncer olabilecek. Kıranhan'da süvari müfrezemize mülâki olduk. Kürtlerle dün müsademe etmişler. Kendilerine pek faikmiş. Kürtlerin savuştuklarını zannetmişler. Zabitlerine çıkıştım. Vazifelerini herhalde iyi yapma-

Levent Şahverdi Arşivi

mışlardır. Bugün boğaza hâkim sırtları dolaşmadıkları gibi dünkü vak'ayı alaylarına bildirmemişlerdi. Geceyi hatt-ı bâlâ üzerindeki handa geçirdik. Kürt eşkiyası kaçmıştı.

13 Teşrinisani'de erkenden Kıranhanı'ndan hareket ettik. Mecruh çocuğu tatyib ederek Refahiye'ye gönderdim. Babası Refahiye'ye gitmiş, Refahiye hizasına varmadan otomobilimiz şosenin haricinde çamura battı, saatlerce uğraştık. Öküzlerle çıkarabildik. Bir yerde tekrar battık bu sefer de yol üzerinde ikişer saat uğraştık. Ne garip iki defa çamura saplandık, birinde yoldan ayrıldığımızdan diğeri de yoldan ayrılmadığımızdan!... Akşam Suşehrine geldik. Bu havalı Harb-i Umumî son senesinde mıntıkamdı. O zaman kesif kıtaata bedel şimdi ıssız. O zaman benim kolordu karargâhı olan Refahiye, ordu karargâhı olan Suşehri şimdi sâkit bir halde. 14'te sabahleyin 8.20 evvelde Suşehri'nden hareket ettik. Karabayır'ın dik ve uçurum yokuşlarını çok defa inerek geçtik.

Sivas'a Varış

Akşam ortalık kararırdı, fakat şose güzel olduğundan tehlikesizce 8 sonrada Sivas'a vardık. Şehrin Şark medhalindeki jandarma karakolunda Heyet-i Temsiliye arkadaşlarımız beni bekliyorlarmış. Samimî birbirimizi derâgûş ettik. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve diğer arkadaşlarla bu birleşme hepimizi samimî sevindirmişti. Otomobillerle Heyet-i Temsiliye'nin bulunduğu sultanî mektebine geldik. Bana da burada bir oda tahsis etmişlerdi. 16 Teşrinisani müzakere günü olarak tesbit olundu.

15'te Sivas'ın Selçukilerden kalma şâyân-ı takdir cami ve medreselerini gezdim. Sonra da şarktan gelen ve Heyet-i Temsiliyeye son günlerde gelen şifreleri okumakla meşgul oldum. Trabzon mevki kumandanlığından verilen malûmatın hülâsası:

> "10 Teşrinievvel'de Fransız mümessili daireye geldi. Trabzon'daki Fransız mekteplerinin açılacağını ve bazı mektep eşyası hakkında malûmat sorduktan sonra size arz-ı hürmetle ne zaman Trabzon'a geleceğinizi sordu ve birkaç gün evvel haberdar edilmesini söyledi. Harekât-ı milliyenin bir ecnebi hükûmetine istinad edip etmediğini sordu.[81] En büyük müessirin İzmir işgali olduğunu ve millet kendi kuvvetine istinaden yaptığını söyleyince Kâzım Karabekir'le Mustafa Kemal Paşaların öne düşerek harekât-ı milliyeyi ihdas ettiklerini söyledi. Harekâtın milli olduğunu izah ettim. Amerikalıların Ermenistan mandasını aldıkları gibi Türkiye mandasını da istediklerini, halbuki bu iki millet hasım olduğundan gayr-i mümkün olduğunu, Ermenistan arazisinin taşlık ve gayr-i münbit olduğunu söyledi ve Ermenistan hakkında bizim ne düşündüğümüzü, Enver Paşa'nın ordudaki nüfûzunu, Enver ve Nuri Paşaların nerelerde bulunduklarını sordu ve

81 Erzurum'da İngiliz Mümessili Rawlinson da İtalyanların yardım edip etmediğini araştırıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Enver'in baba, amca ve biraderlerini paşa yaptığını söyledi. Nuri Paşa'nın iktidar ve yaşını sordu. Cevaben Ermenistan tevessü etse de idareden âcizdir. Ermeniler ziraatten ziyade ticaret ve sanayi ile uğraşırlar, Enver'in bugün nüfûzu yoktur diye cevap verdim."

Millet Meclisi'nin Toplanacağı Şehir Hakkında Münakaşalar

Heyet-i Temsiliyece mühim görülen mes'ele şu imiş: Heyet-i Temsiliye kararıyla 16 Teşrinievvel'de Mustafa Kemal Paşa Bahriye Nazırı Salih Paşa ile görüşmek üzere Amasya'ya gidiyor. Meclisin Bursa'da toplanması lüzumuna müttefikan karar veriyorlar. Salih Paşa bu fikri hükûmete kabul ettiremezse istifa edeceğini de söylüyor. Hattâ şöyle birşey de imzalıyor:

"Meclis-i millînin İstanbul'da tamamen hali emniyette serbest olarak icrâ-yı vazife edebilmesi şarttır. Bunun şerâiti hazıraya göre ne dereceye kadar temin edilebileceği teemmül edildi. İstanbul'un ecnebi taht-ı işgalinde bulunması hasebiyle meb'usanın vazifeyi teşriiyelerini hakkile pek müsait olmayacağı fikri hasıl oldu. 70 seferinde Fransızların Lyon'da ve ahiren Almanların Weimar'da yaptıkları vechile sulhün akdine kadar muvakkaten Meclis-i millînin Anadolu'yu Şâhânede hükûmet-i seniyyenin tensib edeceği emin başka bir mahalde içtimai muvafık görüldü. Bahriye Nazırı Salih Hulusi."

Heyet-i Temsiliye bunu bilcümle heyet-i merkeziyelere ve kolordulara tamim ediyor. Salih Paşa İstanbul'a gittikten sonra bu fikrini hükûmete kabul ettiremiyor fakat istifa da etmiyor. Heyet-i Temsiliye ile hükûmet arasında münakaşa başlıyor, Heyet-i Temsiliye karar veriyor: Kolordu kumandanlarını toplayıp işi halletmek. 15., 20., 3. Kolordu kumandanları yani ben, Ali Fuat Paşa, Selahattin Bey ve 12. Kolordu kumandanı namına Erkânı Harbiye Reisi Şemsi Bey Sivas'ta toplandık.

Mustafa Kemal Paşa Meclisin İstanbul'a gitmesi aleyhinde. Bu fikrini bazı arkadaşlara da kabul ettirmiş. Benimle de yalnız görüştü. Şu fikri sarih görüyordu: "Meclis kat'iyyen İstanbul'da toplanmasın. İstanbul hükûmetini millet nazarında gayr-i meşru gösterip ilga etmek ve Eskişehir veya Ankara'da meclis-i millîyi toplayıp millî bir hükûmet yapmak. Bu işleri başarmak için ordu vasıtasıyla bir inkılâb hareketine başlamak." Bu fikrini kabul ettirmek için millî hükûmetin Harbiye Nazırlığına Ali Fuat Paşa'yı veya tercihen beni düşündüğünü de söyledi. Heyet-i hükûmet taayyün etmiş. Kendisi reis-i hükûmet, Bekir Sami Bey dahiliye, Rüstem Bey hariciye, Rauf Bey bahriye daha diğerleri münasip yerlere. Yani Heyet-i Temsiliye kabine oluyor... Hususî münakaşamızda fikrimi kat'î bildirmedim: "Lehde, aleyhde mütalaa yürütülebilir. Belli başlı denebilir ki İstanbul'da tazyik altında hür bir Meclis olamaz. Fakat Anadolu'da Meclis toplamak da acaba kolay olur mu? Bu fikirleri iyi işleyebilmekliğim için şimdiye kadarki hükûmetle vesair rical ile olan muhabereleri okuyayım. Buna ait dosyayı bu gece bana vermelerine müsaade buyurun. Bunun üzerine ben de kat'î fikrimi arz ederim. Ergeç

Levent Şahverdi Arşivi

nasıl olsa netice millî bir hükûmet teşkili zarurî olacaktır. Fakat beni Şarktan ayırmayı hatırınıza getirmeyiniz. Ben en iyi vazifemi şarkta yaparım. Harbiye nazırlığını Ali Fuat Paşa yapabilir fakat Ermeniler, Kürtler, Bolşevikler, İtilâf propagandaları gibi en ince teferruatına kadar bilinerek iş görülmesi elzem ve bütün İstiklâl Harplerimiz için bir üssü'l-hareket olan şarkta hâlâ benden başka arkadaşımız olmadığını daima teemmül buyurursunuz" dedim.

Mütalaatımı Kemal Paşa da muvafık buldu ve istediğim dosyayı bana verdiler. Gece bu dosyayı sabaha kadar tetkik ettim. Evrak arasına nasılsa karışmış bir de bizim Üçüncü Fırka Kumandanı Halit Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile intihabata müdahale hakkındaki muhaberelerini de gördüm. Pek müteessir oldum. Heyet-i Temsiliye, daha doğrusu bütün İstiklâl mücahedelerimizin reisi olan Mustafa Kemal Paşa'nın benim mâdun kumandanlarımla -verdiği söze rağmen- benden gizli muhaberesi beni çok üzdü. Görmemiş gibi olarak bu muhaberatın temâdi etmeyeceğini hüsn-i niyetle telakki ederek teessürümü azaltmaya çalıştım.[82]

Dosyadan Meclisin toplanacağı yer hakkında şu hülâsaları çıkardım: Heyet-i Temsiliye'nin Meclis İstanbul'da toplanamaz ısrarına karşı esbak Sadrıazam Müşir İzzet Paşa 31/10 ve 9/11 tarihli şifrelerinde şu fikirde: "Meclis hariçte toplanamaz. Harekât-ı milliyenin ruhu olanlar hariçte Müdafaa-i Hukuk diye kalsınlar. Bir tehlike-i istilâ ve mukasemeye karşı müheyyâ-yı fedakârî olduklarını ihsas ile iktifa etsinler. Hükûmete müdahale olunmasın. İrşad hususu hakîmane olsun." Harbiye Nazırı Cemal Paşa 2/11 ve 27/28/11 tarihli şifrelerinde şu fikirde: "Meclis hariçte olamaz. Çünkü payitahtın mahall-i ahere nakli demektir. Hariçte toplanması düvel-i İtilâfiyenin kararına bir tesir yapar. Dahilen bazı vekayi ihdas eder ve memleketi tehlikeye uğratır. İtilâf devletleri Meclise birşey yapmazlar, bu kendileriyle meşruttur. Şahıslarına bir tesir melhuz zevat fedakârlık yaparak meb'usluktan istifa ederler. İstanbul yalnız Osmanlıların değil yüz milyonlarca ehl-i İslâmın payitahtıdır. Hariçte toplanmak payitahtın nakli telakkisi olup şimdiden güftügûlara ve ecânib tarafından envai tefsirâta yol açtığı cihetle bunun âvakıb-ı vahimesi kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkatte tutulmalıdır." Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa; 31/10 tarihli şifresinde şu fikirde: "Meclis-i millî hariçte mahzurludur. Henüz sabit fikir alamayan İstanbul'un mukadderatı için fena yardım ederiz. Saniyen hükûmetin kontrolü lâzımdır. Dedikodulardan ictinab için en elzem olan temas kayboluyor. Halbuki bizim daha İstanbul ile Mudanya arasında muntazam postamız yok." Hülâsa bütün mütalaalar İstanbul'da toplanmak esasları üzerinde.

Ahvale ait bazı mühim malûmat da şunlar: Dahiliye Nazır-ı esbakı Mehmet Ali Bey'in 25 Teşrinievvel 1335 tarihli mektubu hülâsası: "Fransızlar Edirne'den Toros dağlarına ve İran hududuna kadar büyük ve müstakil bir Osmanlı devletinin bekası kendi menfaatleri iktizasından olduğunu Türkiye umûruyla meşgul Mösyö Brenlo ve Mösyö Grault, Dağıstan Hariciye Nazırı Haydar Bey'e söylemişler, Haydar Bey de İsviçre'den gelirken Mehmet

82 22'de ben daha Sivas'ta iken Halit Bey'den gelen şifre üzerine kendisine de yazdım. Kemal Paşa'ya da teessürümü Rauf Bey vasıtasıyla anlattım. Tafsilât gelecek.

Levent Şahverdi Arşivi

Ali Bey'e söylemiş. (Ferit Paşa kabinesi zamanında) Reşit Sadi imzalı 28 Teşrinievvel 1335 tarihli mektup hülâsası: Amiral Bristol hükûmât-ı ecnebiyeden hiçbirine bağlanmamayı tavsiye ediyor. Ve idare-i hükûmetteki acziniz*den* bahisle ıslâhat-ı ciddiye ve hakikiyeye kadar kavi bir hükûmete muhtaç olduğunuzu ileri sürerek memleketinizde muntazam ve âdil bir hükûmetin teşekkülünü arzu ediniz ve böyle bir hükûmetin yalnız Anadolu'da değil Irak, Suriye gibi Osmanlı İmparatorluğunun her tarafında isteyiniz! *Türkiye Türkler için demeyiniz.* Avrupa ve Amerika'da da su-i tesir yapıyor. Bilakis Türkiye umum sekenesi için vatandır deyiniz!.. Fransızların fikri: Konferansa gelmeden evvel bizimle anlaşınız. Amerikalıların mandayı red edecekleri muhakkaktır. Evvelce uzlaşma suretiyle hareketiniz menfaatinize muvafıktır. Bizim istediğimiz İngilizlerle ve belki de İtalyanlarla müştereken muhtelit, hafif bir murakabeden fazla birşey olmadığından dediğimiz tarzda hareket edince mutazarrır olmaz ve istiklâlinizi kurtarırsınız. 17/10 tarihli Miralay Galatalı Şevket Bey'in malûmatı: "Amiral Bristol Türkiye'nin taksimi bile dahil-i ihtimaldir. Millî teşkilâtı takviye ve hükümdar ve hükûmetle müttehiden çalışınız. Amerika mandayı alırsa Türkiye, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan mandasını da beraber almak ister." *Bugün aldığım* Harbiye Nezaretinin şifresi de aynen şudur:

15. Kolordu Kumandanlığına

1916 senesinde Sir Edward Grey ile Mösyö Cambon arasında akdedilen muahede esas ittihaz edilerek İngilizlerle Fransızlar arasında Suriye itilâfı sene-i maliye Eylülünün on yedisinde akdedilen yeni bir itilâfname ber veçh-i ati hal olunmuştur:

1 — Şarkta Fransız nüfûzuna dahil olması lâzım gelen havalide iki mıntıka tefrik edilmiştir. Bunlardan biri şimdiye kadar mevcut bulunan İngiliz kıtaatı yerine Fransız kıtaatı ikame olunacak mıntıka ve diğeri de Fransa tarafından işgal edilmemek şartıyla İngilizler tarafından tahliye olunacak mıntıkadır. *İtilâfname bu mıntıkadan birincisini mavi mıntıka, ikincisini de* A mıntıkası namıyla tevsim edilmektedir.

2 — Bu mıntıkalardan birincisi Kilikya'yı, Kürdistan'ın bir kısmını ve Suriye'nin sahil mıntıkasını ihtiva, binaenaleyh bizi en ziyade alâkadar eder ki hududu Beyrut'un cenubundan başlar. Şarka ve sonra şimale tevecc*üh* eder. Şam, Hama, Humus, Halep şehirlerini hariçte bırakır. Halep'ten, Urfa, Malatya, Harput şehirlerini dahilinde bulundurmak üzere Sivas'a gider. Ve bu şehirleri de dahiline alarak bir hatt-ı müstakim üzere cenuba tevecc*üh* ve Mersin'in biraz garbinde, denize müntehi olur.

3 — İkincisi ise Halep, Hama, Humus ve Şam şehirlerini ihtiva eden mıntıkadır. Birinci mavi mıntıkada Fransız memurini orada teessüs edecek bir hükûmet-i mahalliye ile bi'l-itilâf arzu ettikleri gibi bir kontrol veya direkt veya endirekt bir idare tesisine selâhiyettar olacaklar.

4 — *İkinci A mıntıkasında* iki Fransız bir Arap hükûmeti veya bir Arap hükûmat-ı müttehide-i müstakilleşi tanımaya mecbur bulunacaktır. A

Levent Şahverdi Arşivi

mıntıkasında Fransa'nın teşebbüsatı sınaiye ve istikrazât-ı mahalliye hakkı rüchanı bulunacak ve Arap hükûmeti ecnebi müşavir veya muallim celbine lüzum görürse bunları münhasıran Fransa'dan celb eyleyecektir.

5 - Musul ve havalisi şimdilik yine İngilizlerin taht-ı işgalinde kalacaktır.

6 — Bütün bu havalideki Fransız kıtaatı Beyrut'ta bulunacak Fransız generali Gouraud'nun emrinde olacaktır.

7 — Mavi mıntıkada Fransızların Senegalli ve Cezayirlilerden mürekkep olmak üzere 30 bin kadar askeri bulunacağını ve bunun cengâver kabilelerle meskûn olan vâsi mıntıkanın işgali için kâfi olduğunu ve Kuvayı Milliye merkezine yaklaştıkça tehlikenin artacağını *Matin* gazetesi 29 Teşrin tarihli nüshasında yazıyor.

8 — General Allenby Fransızlara Türklerin Araplarla muhtemel ittifakını beyan ve bu mıntıkayı işgal için çetin müsademeler yapmaya mecbur kalacakları cihetle Araplarla uzlaşmalarını tavsiye ediyor.

9 — Bu itilâfname Emir Faysal'ın son defa Suriye'den Marsilya'ya muvasalatından bir gün akdem akdedilmiş ve Faysal bunu tadil ettirememiştir. Bu itilâfnameden bizim kadar belki bizden daha ziyade Arapların da müteneffir oldukları muhakkaktır. O cihetlere Emir Faysal'ın geçenlerde Paris gazetelerine vaki olan bir beyanatına nazaran başka hiçbir ümitleri kalmazsa haklarını müdafaaya şitâb edecekleri muhakkaktır. Lloyd George'un son nutku ve Arapların İngilizler tarafından mütemadiyen teslih ve ihzar edilmekte oldukları da şâyân-ı dikkattir.

10 — İşbu şifre 13, 15, 3, 12, 20. Kolordulara tebliğ edilmiştir.

Harbiye Nazırı Cemal

Bütün bu malûmat ve mütalaattan çıkan netice hakkımızdaki vahim kararı ancak pek müdebbirane hareketle birlik ve kuvvet teşkiliyle tadile muvaffak olabileceğimizdir. Hiçbir hükûmetin şu veya bu tarzda muayyen ve kat'î müzahareti yoktur, gayr-i mes'ul lâflarla her devlet ricali kendi hükûmetinin işine yarayabilecek propagandayı yapıyor. Amerika mandası hamdolsun Sivas'ın istiklâliyet havası içinde işitilmiyor. Fakat İstanbul'dan mütalaa ve propagandalar hâlâ yağmakta. Bu dosyayı tetkikten sonra Meclisin İstanbul haricinde toplanmasının, henüz teşkilâtımızı ikmâl etmediğimizden ve namus ve hamiyetlerine itimad ettiğimiz birçok kıymetli arkadaşlarımızı da fikrimizle birleştiremediğimizden tehlikeli bir iş olacağını kabul ettim. Ve yarın 16 da ictimaa kadar da düşünmek üzere yattım.

16 Teşrinisani. Bitlis mıntıkasını da Kolordum mıntıkasına aldım. 13. Kolordunun buralardaki asayiş vaziyetini tutacak kuvveti yoktu. Oraya 33. Alay 3. taburu ile iki top gönderdim... Kiğı Müdafaa-i Hukuk Heyetinin açık telgrafla "iki ay evvel kaza kaymakamlığına gelen Süleymaniyeli zatın Dersaadet'te müteşekkil Kürt Cemiyeti erkânından olup Dahiliye Nazır-ı sabıkı Ali Kemal Bey'in de mensuplarından olduğunu, Kürtlerle Türkler arasına tefrika düşürmekte olduğu ve Kürtlerin istiklâliyet kazanacaklarını propaganda yapıyor. Bu yüzden kazamızın asayişi bozulmuştur. Buradan

Levent Şahverdi Arşivi

kaldırılması" hakkında Sivas Kongresi riyasetine diye şikâyetleri geldiği gibi, Amasya, Karahisar, Erzincan, Refahiye, Dersim hükûmetleri hakkında da bu kabil şikâyetler geliyordu. İşte Heyet-i Temsiliye ve Kolordu Kumandanları aleyhine takaddüm eden hal. Garbî Anadolu ise yer yer işgal altında ve hemen her taraf aleyhimize kıyam almaya müstaid bir halde idi. Bizzat Sivas'ta bazı yerlere "Şeriat isteriz" gibi kundaklar hazırlanmış ve Heyet-i Temsiliyeye aleyhdarlık etmiş kimseler serbest gezmekte ve söylenmekte idiler. İşte bu vaziyette 16 Teşrinisani müzakeresi oldu. Sivas'taki aleyhtarlığa karşı Kolordu Kumandanı Selahattin Bey ve Vali Reşit Beylerle görüştüm. İşin sıkı tutulmasını ve elebaşılık eden şeyhin derdesti lüzumunu söyledim. Bu adam kaçtı. Vaziyet daha emin oldu.

Millet Meclisinin İstanbul'da Toplanması Hakkındaki Mütalaat

Bugünkü müzakere "Meclis nerede toplansın" idi. Ben iki günlük temasımdan, mahallî hükûmet ve aklı erenler Heyet-i Temsiliyenin fikrini tehlikeli buluyorlardı. Ali Fuat Paşa'dan maada kolordu kumandan ve erkân-ı harbiye reisleri de böyle düşünüyorlardı. Mahaza 3., 12., 13. Kolordu benim mütalaatımla yürüyeceklerdi. Uzun münakaşalar oldu. Netice şöyle tebellür etmişti: İstanbul hükûmeti İstanbul'u, Heyet-i Temsiliye yani İstanbul'un millî hükûmeti Anadolu'da bir yeri. Heyet-i Temsiliyenin askerlerden hararetli tarafları Ali Fuat Paşa idi. Ben şu mütalaada bulundum: Anadolu'nun herhangi bir yerinde toplanacak Meclis tabii olarak millî bir hükûmete müntehi olacaktır. İstanbul hükûmetinin bundan endişe ettiği görülüyor. Bunu görenler de çoktur. Daha Erzurum Kongresi esnalarında bile millî hükûmet teşkil edeceğiz zanlarıyla hayli tahrikât yapılmış ve yapılmaktadır. Meclisin Anadolu'da toplanmasına karar verirsek mühim bazı müessirlerle akamete uğrayabilir:

1 — Meb'uslar istediğimiz yere gelmez de İstanbul'da ekseriyet teşekkül ederse pek mahcup oluruz. Dahile ve harice karşı milleti temsil etmeyen Heyet-i Temsiliye oluruz. Bunun için her meb'usun fikri sorulmalıdır.

2 — Ekseriyeti Anadolu'da toplamaya muvaffak olsak dahi İstanbul'da toplanacak meb'usanların temsil ettiği mıntıkalardan başlayacak itirazlar, tuğyanlar çabuk umumileşir, yer yer istilâlar, İstanbul hükûmeti ile mücadeleler neticesi millî birliğimize hâkim olmayı pek şüpheli kılar. İstanbul bu sefer daha kolay Anadolu'yu iğfâl edebilir. Der ki: İyi adamlardan mürekkep hükûmet istiyorlardı, emniyet ettikleri insanlar iş başına geçti. Meclis de topluyoruz, birkaç muhteris kendileri hükûmet teşkil etmek için milleti batıracaklar... Buna karşı bizim propagandamız ne olabilir. Hakikat-i hali görenlerin adedi pek cüz'idir.

3 — Para mes'elesi en mühim düşüncelerin biri olmalıdır. Mevâdd-ı âtiyenin tesbiti her türlü karar için esas olacağını zannediyorum: a) Cihet-i askeriye, hükûmet, jandarma daha ne kadar müddet bu vaziyete intizar edebilir, b) Boğaz tokluğu hizmet ne kadar devam edebilir yani anarşi olmadan elimiz-

Levent Şahverdi Arşivi

deki memurîn ve orduyu ne kadar müddet tutabiliriz, c) Garpteki kıtaatın ve hattâ Heyet-i Temsiliyenin parası kalmadığından kolordumdan borç istiyorsunuz. Anadolu'da Meclisin toplanması dolayısıyla açılacak mücadelelerde seferberlik ve tekâlif-i harbiyeler tabiî olacaktır. Henüz uzun ve tahripkâr bir harpten çıkan millet, mecburiyet-i katiyeyi görmedikçe ikna edilemeyeceğinden emirlere itâat etse bile para ve tekâlif-i miriye denilince itaat etmeyeceği muhakkaktır. Ferit Paşa hükûmeti gibi fenalığı anlayanların adedine nisbeten çok olmasına bedel İstanbul ile irtibatı kesmek ve o hükûmeti devirmek için maruz kaldığımız müşkilât az mıdır? Ben şahsen yeminimi tekrar ederim ki tek dağbaşı mezar oluncaya kadar mukavemetten vazgeçmeyeceğim. Fakat millî bir hükûmet etrafında halkımızı toplayabilmek için Meclisin evvelâ İstanbul'da toplanması lâzım ve bizim için de faydalıdır. İşin olacağı şudur: İngilizler ve padişah muhakkaktır ki bu Meclis Anadolu'nun müdrik mukavemeti zan ile bunu ortadan kaldıracaklardır. Ancak o zaman herkes bize hak verecek ve teşebbüslerimizde muvaffakiyet mümkün olacak ve açık olarak millî hükûmetimiz Anadolu'nun göbeğinde gün gibi doğabilecektir. Bugün İstanbul'da meclis-i millînin imha edileceğini kabul edecekler ancak bizlerden ibaretiz. Fakat vak'anın tecellisi ile hakkımızı herkes teslim edecek, temerrüt edenlerde ise kuvvet ve kudretleri kalmayacaktır. Bununla beraber muayyen arkadaşlarımızın meclise iştirâk etmemesini de elzem görürüm.

Fikrim heyet üzerinde tesir yaptı. Rauf Bey sordu: "Acaba İngilizler dediğini yapacak mı? Yoksa birçok müessirat altında İstanbul Meclisi de felâketli bir sulh esasatını kabul edecek mi ?"

"Bence muhakkak. Hele Heyet-i Temsiliyeden bir iki sima da görünürse daha kat'îdir" dedim.

Rauf Bey "Öyle ise ben Mecliste bulunmaya razıyım. Her ne tarzda olursa olsun İngilizlerin taarruzuna ilk evvel göğsümü ben gereceğim. Tâ ki sizler millî birliği temine ve millî hükûmeti tesise muvaffak olun!" dedi. Rauf hayatıyla bunu temin edecekse iş pek kolaydır. "Rauf Bey," dedim, "belki seni kaybederiz. Fakat muvaffakiyetimiz kat'î olur."

Mustafa Kemal Paşa'dan maadası gevşemiş ve mütalaatımı tasvib etmişti. Kemal Paşa şundan korkuyordu: İstanbul'da toplanış belki bir uyuşmaya müntehi olacaktır. İngilizler herhangi icraatta bulunsalar dahi inkılâb harekâtına başlayacağımızı kat'î bulmuyordu. Kendisini celse haricinde dahi lâzımı gibi temin ettim. İsticalin her şeyi mahvedeceğini tekrar izah ettim. İstanbul Meclisinin zelilâne bir sulhü kabulüne karşı da şimdiden tedbirlerin tesbiti lüzumunu ileri sürdüm. Artık Meclisin İstanbul'da toplanması lüzumu kabul edilmişti.

Müteakip celselerdeki müzakereler: Meclisin toplanmasından sonra Heyet-i Temsiliye'nin vekayie intizaren haricde kalması, meclis-i millide Heyet-i Temsiliye olamayacağı gibi, artık Heyet-i Temsiliye namıyla meclis-i millî ve hükûmetle temas da caiz değildir. Sulhü müteakip teşkilât-ı milliye ilga olunmalı, şekl-i ahere ifrağı lâfzî olur. Fırkacılığa inkılâb milletin zararınadır. İstikbalin bilinmez tehlikeleri için millî teşkilât nezih ve bitaraf kalmalıdır. Hakkımızda menfi bir karar verilir, bunu Meclis de kabul ederse

Levent Şahverdi Arşivi

şekline göre mevzîî veya umumî teşebbüsat, Meclis kabul etmezse mes'ele basittir. Meclise istinadgâh olmak. İşte bu esaslar 16'dan 29'a kadar devam eden birkaç müzakerede münakaşa ve tesbit olundu. Heyet-i Temsiliyece merkezlere ve Kolordulara âtideki tamim de yapıldı:

19/11/1335

15. Kolordu Kumandanlığı

1 — İstanbul'un düvel-i İtilâfiye ve bilhassa İngiliz kuvve-i bahriyesinin taht-ı işgalinde ve kuva-yı bahriyesinin taht-ı muhasarasında olduğu ve kuva-yı inzibâtiyesinin ecanip elinde ve muhtelit bir surette bulunduğu malûmdur. Bundan başka Rumların kendilerinden İstanbul meb'usu namıyla 40 kişi intihab ettikleri ve Atina'dan gelmiş Yunan rüesa ve kumandanları taht-ı idaresinde olmak üzere hafî polisi ve kuvve-i ihtilâliye teşkilâtı yaparak devletimize ân-ı lâzımında asî bir vaziyet alacakları tahakkuk etmiştir. Hükûmetin İstanbul'da maatteessüf mukayyed olduğunu itiraf eylemek mecburiyeti vardır. Bu esbâbdan naşi, meclis-i millînin mahall-i içtimaını münakaşa etmek gibi bir mes'ele tahaddüs eylemiş bulunuyor. Meclis-i millî İstanbul'da in'ikad eylediği takdirde, meb'usanın ifa edecekleri vazife-i vataniye nazar-ı dikkate alınırsa mehâlike maruz kalmalarından cidden tevahhuş olunur. Filhakika İtilâf devletlerine mütareke ahkâmını bozarak ve sulhün takarrürüne intizara lüzum görmeksizin vatanımızın aksâm-ı mühimmesini işgal ve anâsır-ı Hıristiyaniyeye hukukumuza tecavüz fırsatı bahşeylemek suretiyle vuku bulan hak-şikenâne muamelâtını tenkid ve red ile temamiyet-i mülkiye ve masuniyet-i istiklâlimizi azimkârane bir surette talep ve müdafaa edecek olan heyet-i meb'usanın dağıtılması ve azasının tevkif veya ihtâl edilmesi müsteb'ad değildir. Kars'ta in'ikad eden İslâm Şûra-yı Millisine İngilizlerin yaptıkları gibi intihabata iştirak eylememiş olan anâsır-ı Hıristiyaniyenin ve onlara peyrev olan İngiliz Muhipler ve Nigehban Cemiyetlerinin bu hususta düşmanların âmâlini tervicen her türlü fenalığa tasaddî eyleyebilecekleri de varid-i hatırdır. Binaenaleyh meclis-i millînin İstanbul'da içtimaı, Meclisten intizar olunan vazife-i ciddiye ve tarihiyenin ifasını akim bırakacağı ve meclis-i milli devlet ve milletin timsâl-i istiklâli olduğundan ona vurulacak darbe ile istiklâlimizin de rahnedar edileceği müstağni-i arzdır. Kabine namına Amasya'da Heyet-i Temsiliye ile müzakeratta bulunan Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleri dahi bu hakayıkı derpiş ile Meclis-i millînin İstanbul'un haricinde emin bir mahalde içtimaı lüzumuna vicdanen ve fikren kanaat hasıl etmiş ve bu hususdaki muvafakatini imzası tahtında teyid eylemiştir. Meclis-i millînin düşman tesirinden âzâde ve emniyet-i mutlakayı hâiz bir mahalde içtimaı halinde İstanbul'da içtimaına nazaran mutasavver bilcümle mehazir bertaraf edilmiş olacağı gibi makam-ı hilâfet ve saltanatın tehlikede bulunduğunu cihan efkâr-ı umumiyesine ve betahsis âlem-i İslâmı fiilen ihsas etmiş olacak ve istiklâl ve mevcudiyet-i milliyemizin aleyhinde suduru memul bir karar karşısında vezaif-i milliye

Levent Şahverdi Arşivi

ve vatanîyeyi ifaya kadir bir halde bulunacak ve itilâf devletleri nazarında meclisin mukadderat-ı millete tamamen hâkim bulunduğa daha bâriz bir surette izhar olunabilecektir. Meclisin hariçte içtimaında varid-i hatır olan mezahir ber vech-i âtidir.

Bedhâhân İstanbul'dan vazgeçildiği tarzında muzır bir propagandaya fırsat bulacaktır. Hükûmet İstanbul'da olduğu gibi Meclisle teması ve irtibatında mazhar-ı suhulet olamayacaktır. Meclisin merasimi iftitâhiyesi zât-ı şâhâneyi seyahat külfetine maruz bırakmamak maksadıyla tevkil buyuracakları bir zat vasıtasıyla olabilecektir. İşte bu mehazire istinad eden hükûmet-i hazıra meclis-i millînin hariçte küşadına muvafakat eylememiştir. Bu adem-i muvafakat yüzünden mehazir-i mevcudeye âtideki mahzurlar dahi inzimam eylemekte bulunmuştur. Meclis-i millînin kanunî bir şekilde içtimaı, Meclis-i Meb'usan ve Ayan'ın aynı zamanda ve aynı mahalde bulunmasına vabeste olduğundan hükûmetin hariçte tensip edeceği bir mahalde içtimaa muvafakat etmemesi yüzünden Meclis-i Ayan ve hükûmet hariçteki içtimaa icabet etmeyecek ve zât-ı şâhâneye usulü dairesinde meclisi küşad ettirmeyecektir. Buna nazaran meclis-i millînin hariçte ictimaına kanunen imkân kalmayıp İstanbul'da in'ikadı mehazir-i maruzaya rağmen zaruret hükmüne girmiş bulunuyor. Meb'usan-ı kiram İstanbul'a gitmekte tereddüt gösterip hariçte kendiliklerinden toplandıkları takdirde vücuda gelecek bu içtima bittabi Meclis-i millînin malûm olan mahiyet-i teşriiyesi şeklinde olamaz. Belki milletin mevcudiyetini, âmâlini, istiklâlini temsil ve mukadderatı hakkında verilecek hükümleri tenkid ve millete istinaden reddedebilecek bir içtima mahalli şeklinde olabilir. Bu takdirde Meclis-i millî de bittabi İstanbul'a in'ikad etmemeye mahkûm kalır. Bu tarz-ı hareket hükûmetin itiraz ve aleyhinde tedâbir-i zahîriyeye tevessülü ve bi'n-netice milletle hükûmet-i merkeziye arasında inkıta-i münasebâtı mucip olması da varid-i hatırdı. Meb'usanın bir kısmının İstanbul'a gitmesi ise bu bâbdaki mahzuru tezyid edebilir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bâlâda serd olunan bilcümle hususatı nazar-ı dikkat ve münakaşadan geçirdikten sonra Meclis-i millînin İstanbul'da içtimaı zaruretine karşı vaziyetten bilcümle meb'usları haberdâr ederek her birinin mütalaa ve nokta-i nazarını istihsal eylemeyi vazife addetmiştir. Bundan başka İstanbul'da meclis-i millîyi dahil olmadan evvel meb'usîn-i kiramın suhuleti içtima nazar-ı dikkate alınarak bazı mevkilerde toplanıp âtideki hususatı tezekkür ve netâyic-i müzakerâtı tevhid maksadıyla Heyet-i Temsiliyeye bildirmeleri lüzumlu görülmüştür. Tezekkür olunacak hususat şunlardır.

A — İstanbul'da içtima zaruretine karşı İstanbul'da ve haricen umum vatanda ittihaz olunması lâzım gelen tedâbir ve tertibat.

B — Meclis-i Meb'usanda vatanın temamisini ve devlet ve milletin istiklâlini tahlisten ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttefik ve azimkâr bir grup vücuda getirmek esbabının teemmülü.

Meb'usanın mezkûr hususatta müdavele-i efkâr için toplanmaları münasip görülen mevaki şunlardır: Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Birinci maddeyi aynen mıntıka-i âlilerinde bulunan meb'uslara tebliğ ile ol eşhas mütalaalarını sür'at-i mümkine ile istihsal ve bilâ-ifate-i *ân Heyet-i Temsiliyeye iblâğ* ve mıntıka-i âlilerindeki heyet-i merkeziyelere de itâ ile bu hususta faaliyetlerinin temini, saniyen, mıntıka-i âlilerindeki meb'usların birinci maddede tasrih olunan mevakide ictimalarını teshil ve teminle netice-i müzakerelerinin *Heyet-i Temsiliyeye iblâğı için iktiza* eden tertibat ve tedâbirin alınması müsterhamdır. Mıntaka-i âlileri dahilinden meb'us olup halen İstanbul'da bulunanların İstanbul'a karip içtima mahallerinden birine daire-i intihabiyelerince davet ettirilmesi lâzımdır.

3 — İşbu telgrafnamenin vasıl olduğu ve münderecatının tamamen anlaşıldığının hemen bildirilmesi hassaten mercudur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

Kararlar verilmesine rağmen bilhassa 22 akşamı Bekir Sami Bey'in evindeki hususî ictimaımızda (Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Selahattin Bey, Bekir Sami Bey, ben) hararetli münakaşalar yaptık. Meclis-i Mebusan da fena bir kararı kabul ederse ne yapılacak bahsi açıldı. Ali Fuat Paşa eski fikrinde musır. Meb'usların gitmemesini temin ele derhal ihtilâl vaziyetine geçmek. Bu şedit kararın istinad ettiği düşünceler: 1) Bizde efkâr-ı umumiye yoktur. Bir veya bir kaç kişi öne düşmelidir. 2) Tam hesap olamaz, ne çıkarsa bahtımıza... Bekir Sami Bey de az çok ihtilâle taraftar, diğer arkadaşlar sükût ve halleriyle taraftarlıkta devamdalar. Pek hararetli münakaşaya sükûnetle şu cevabı verdim: 1) Bizde efkâr-ı umumiye vardır. Gerçi ekseriyet gayr-i müdriktir, fakat millete hâkimiyet, müdrik olan kısmına hâkim olmakla mümkündür. Aksi nazariyeyi kabul eden Abdülaziz de, Abdülhamid de, İttihad da, İtilaf da, Damat Ferit de hepsi de düşmüşlerdir. Yarın bu tarz-ı hareket bizi de düşürür ve bugün İttihadcılara olduğu gibi lanetler yağdırır. 2) Millet ve memleketin mukadderatı için ince ince hesaplar yapılır. Milyonla halkın hayat ve namusu için ne çıkarsa bahtımıza, denemez.

Hülâsa 29 Teşrinisani'ye kadar resmî, hususî müzakerelerde mütalaa ve kararlarını heyet-i umumiyece kabul olundu. Kararlarımızın imza altına alarak her birerlerimizde birer nüshası bulunması teklifini de kabul ettiler. Âtideki şekil tesbit ve imza olunarak müzakerede bulunan arkadaşlar birer nüsha aldık.

Sivas: 29 Teşrinisani 1335

1 — Meclis-i Meb'usanın mahall-i ictimaı

2 — Bade't-ictimâ Heyet-i Temsiliye ve teşkilât-ı milliyenin alacağı şekil ve tarz-ı faaliyeti.

3 — Paris Sulh Konferansının hakkımızda müsbet veya menfi bir karar vermesi haline karşı tarz-ı hareket.

gibi mevâddı mühimmeyi müzakere ederek taht-ı karara almak üzere 12., 15., 20., 3. kolordu kumandanlarıyla 13. Kolordu kumandanı veya

Levent Şahverdi Arşivi

Erkân-ı Harbiye reisi 29/10/1335 tarihinde Sivas'a davet olundu. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa ve 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşalar Hazeratı Sivas'a geldiler. Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Selahattin Beyefendi de zaten Sivas'ta bulunuyordu, 12. Kolordu Kumandanı mıntıkasının ahvâl-i fevkalâdesi ve kendisinin vazifeyi yeni deruhde eylemiş bulunması hasebiyle mahall-i memuriyetinden ayrılmayı mahzurlu görerek Erkân-ı Harbiye Reisi Binbaşı Şemsettin Bey'i gönderdi. 13. Kolordu vaziyeti itibarıyla pek nazik olduğundan ve Heyet-i Temsiliyece verilecek kararlara itimadı bulunduğundan bahisle mahallinden adem-i infikâkleri tensip edildi. 16/11/1335'ten 29/11/1335 tarihine kadar kolordu kumandanlarının iştirâkiyle Heyet-i Temsiliyece icra olunan müzakerattan bâlâdaki mevâdda taalluk eden mukarrerat ber vech-i zîrdir:

1 — Meclis-i millînin İstanbul'da ictimaındaki mezahir ve mehalike rağmen Hükûmet-i seniyyenin hariçte ictimaa adem-i muvafakati yüzünden ve memleketi buhrana duçar etmekten ictinaben İstanbul'da içtimaı zarureti kabul edildi. Ancak âtideki tedâbirin ittihazı lüzumu takarrür etti:

A) Bilumum meb'usları vaziyet hakkında tenvir ile münferiden mütalaalarını talep etmek.

B) Meb'uslar İstanbul'a gitmeden evvel Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Edirne gibi mahallerde kısım kısım toplanarak Meclis-i millînin ictimaına nazaran gerek İstanbul'da ve gerek hariçte alınması lâzım gelen emniyet tedâbirini ve programımızın esasatını müdafaa edecek kuvvetli bir grubun vücude getirilmesi esbâbını tezekkür ve teemmül eylemesi,

C) Teşkilât-ı cemiyyeti sür'atle teşmil ve tarsin için kolordu kumandanlarının mıntıka kumandanları ve ahz-ı asker rüesası vasıtasıyla delâlet-i seria-ı fiiliyede bulunmaları,

D) Bilcümle rüesâ-yı memurîn-i mülkiyeden her ihtimale karşı teşkilât-ı milliyeye sadakatte bulunacaklarına dair söz almak ve kendilerinin vesait-i mevcudeleriyle teşkilât-ı cemiyeti taazzuv ettirmeye sür'at-i tevessüllerini talep etmek,

2 — Meclis-i millî İstanbul'da ictima ettikten sonra meb'usan emniyet ve serbesti-i tam ile ifâ-yı vazife-i teşriiye eylemekte olduklarını teyid edeceği güne kadar Heyet-i Temsiliye şimdiye kadar olduğu gibi hariçte kalarak vazife-i milliyesine devam edecektir. Ancak bilcümle livalardan meb'us olan zevattan intihab edilmek üzere birer, vilâyet ve müstakil livalardan ikişer zatın nizamnamenin 8. maddesine istinaden Heyet-i Temsiliye azası olarak Eskişehir kurbünde cem edilerek vaziyetin tavzihi ve Meclisi Meb'usanda suret-i hareketin takriri tezekkür edilecektir. Bu ictimaı müteakip Heyet-i Temsiliye suret-i münasibede takviye olunduktan sonra diğer zevat İstanbul'a Meclis-i millîye gidecektir. Heyet-i Temsiliyenin vazifeye devam ettiği müddetçe teşkilât-ı milliyenin şekil ve tarz-ı faaliyeti nizamnamede münderic olduğu gibi olacaktır. Meclis-i Meb'usan emniyet-i mutlaka içinde bulunduğunu teyid ettiği zaman Heyet-i Temsiliye nizamnamede mevcut selâhiyetine istinaden umumî kongreyi içtimaa davet ede-

Levent Şahverdi Arşivi

rek 11. madde mucibince cemiyetin alacağı vaziyet-i âtiyenin takarrürünü Kongrenin kararına terk edecektir. Kongrenin mahalli ictimai ve suret-i in'ikadı o zamanki ahvâl ve icabata tâbi olacaktır. Kongrenin davet olunduğu zaman ile in'ikadı arasında geçecek müddet zarfında Heyet-i Temsiliye hükûmet-i merkeziye ve Meclisi Meb'usan riyaseti ile mecburiyet-i kat'iyye görmedikçe münasebât-ı resmiyede bulunamaz.

3 — Paris Sulh Konferansı hakkımızda menfi bir karar verdiği ve hükûmet ve meclis-i millice kabul ve tasdik edildiği halde vesait-i seria-i münasibe ile irade-i milliye bilistimzac nizamnamede musarrah olan esasatın istihsaline çalışılacaktır.

15. Kolordu K. Mustafa Kemal — Kâzım Karabekir
20. Kolordu K. Ali Fuat
3. Kolordu K. H. Selahattin Rasim
Mahzar Müfit Vasıf — İbrahim Süreyya — Hüseyin Rauf — Rüstem — Hüsrev
Bekir Sami — Ömer Fevzi — 12. Kolordu Erkân Harbiye Reisi Şemsettin

Sivas'ta müzakereler olurken cereyan eden şâyân-ı kayıt ahvâl ve hâdiseleri de kaydediyorum: 31 Teşrinievvel 1335 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Ermeniler lehine bazı hudut tashihatı beyanatını Heyet-i Temsiliye'ye protesto ettim. Kendisine ve matbuata ber vech-i âti yazıldı:

Sivas: 17/11/1335

Dersaadet'te Çürüksulu Mahmut Paşa Hazretlerine

31 Teşrinievvel 1335 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde *Bosfor* gazetesi muhabirlerinden birine vaki beyanat-ı devletlerinde Ermenilerin fazla mutalebatına hak vermeksizin hududlarda bazı tashihat icrasına razı oluruz denildiğini okuduk. Şarki Anadolu'da Ermenistan lehine tavizât-ı araziyede bulunulacağı vaadini mutazammın olan bu cümlenin sulh komisyonu azasından bir recül-i devlet tarafından sarf edilmiş bulunmasının Şarki Anadolu ahalisinin pek muhik olarak son derece mucib-i infial ve teessüfü olduğunu beyan eyleriz. Milletin Erzurum ve Sivas Kongreleri mukarreratı ile Ermenistan'a bir karış toprak bile terk etmeyeceği ve hattâ hükûmet bu kabil bir mecburiyet-i elîmeye serfürû eylemek ıztırarında kalsa bile kendi hukuk-ı meşruasını bizzat müdafaaya azmeylemiş bulunduğu cihana ilân edilmiş olduğundan bu azim ve karar-ı millinin herkesten evvel ihzarat-ı sulhiye komisyonu aza-yı kiramınca malûm ve muta' bulunması lüzumunu arz ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

Bugün Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa'nın tamiminde: İngilizler Sait Molla ve hempâlarını teşkilât-ı milliye aleyhinde istihdam etmektedirler. Sait Molla'nın uzun zaman Memalik-i Osmaniye'de yaşamış İslâm düşmanı İngiliz rahiplerinden Rahip Frew'e yazdığı mektupların hülâsaları bildiriliyor. Ve Heyet-i Temsiliyece bu mektuplar vakti lâzımında neşir olunacağından yalnız şâyân-ı itimad kimseleri tenvir etmekliğimiz tavsiye olunuyordu. Mektupların suretleri şunlardı. Bunlardan başka Konya'ya ehemmiyet verilmesi, Mustafa Kemal Paşa ve taraftarlarına samimî görünmeli ki emniyetle buraya gelsin, Ankara'da el altından işe başlanmıştır, intihabatı tavik için propagandaya başlandı gibi mevâddı havi mektup da varmış.

Sait Molla'nın Rahip Frew'e yazdığı mektupların sureti

Birinci mektup:

Aziz dostum:

Verilen iki bin lirayı Adapazarı'nda Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra netâyic-i müsmiresini elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu malûmatı şu tezkeremle size tebşire müsaraat ettim. Yarın sabah bizzat gelip tafsilât vereceğim. Kuva-yı Milliye taraftarlarının Fransa'ya fevkalâde inhimâk gösterdiklerini ve General Desperey'in Sivas'a gönderdiği zabitlerin Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiltere hükûmeti aleyhinde bazı kararlar ittihaz ettiklerini Ankara'daki (K. B. D. 283/3) adamımız suret-i mahsusada bir kurye ile gönderdiği mektupta bildiriyor. (D. B. K. 91/8) her ne kadar cemiyetimize dahil ise de bu zatın Fransızlara casusluk ettiğini ve sizin bu teşkilâta riyaset eylediğinizi işaa ve beyan eylediği kanaâti bendenizde hasıl olmuştur. Bu mes'ele hakkında da kanaât-ı âlîlerine ve itimadı üstadanelerine muhalif olarak vukubulacak beyanatımla şimdiye kadar o zat hakkında göstermiş olduğunuz itimaddaki hatayı izhar etmiş olacağım. Dün sabah Adil Bey ile birlikte Damat Ferit Paşa hazretlerini ziyaret ettim. Biraz daha sabır ve intizar buyurmaları lüzumunu tarafınızdan kendilerine tebliğ ettim. Müşarünileyh hazretleri cevaben size teşekkür etmekle beraber Kuva-yı Milliyenin Anadolu'da tamamen kök saldığını ve mukabil bir hareket neticesi olarak rüesâ-yı mel'unesi tepelettirilmedikçe kendilerinin mevki-i iktidara gelemeyerek zât-ı şâhânenin de tasvibine iktiran eden mukavele ahkâmının Konferansta müdafaasına imkân olmadığını ve Kuva-yı Milliyenin de dağıtılması için İngiltere hükûmet-i fahimesi nezdinde teşebbüsat-ı seria icra edilerek müşterek bir notanın meb'usanın intihabından evvel Babıâliye verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şile'de Rumlara karşı ika edecekleri harekât-ı tecavüziyeyi esas ittihaz ederek Kuva-yı Milliye'nin asayişi ihlâl ettiklerini ileri sürerek maksadın tesriine çalışmamızı ve İngiliz matbuatının Kuva-yı Milliye aleyhinde neşriyatta bulunmasının teminini ve suret-i mahsusada torpido

Levent Şahverdi Arşivi

ile gönderilen (E. B. K. 19/2) ye telsiz telgrafla dün görüştüğümüz mesail hakkında talimat verilmesini rica ediyor. Bu gece on birde Adil Bey (K) da sizi görecek ve Ferit Paşa'nın bazı hususî ricalarını daha tebliğ edecektir. Badehu zât-ı şâhâne ile Mister (T. D.) görüşebilecektir. Refik Bey'e artık itimad etmeyiniz. Sadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Hürmetlerimi takdim ederim. 11/10/1919

Sait

Tahşiye:
Karacabey'le Bozkır'dan henüz bir haber alamadık.

İkinci mektup:
12 tarihiyle Ankara'daki (K. B. D. 285/3) tarafından gelen mektupta Sivas Heyet-i Temsiliyesinden Erkân-ı Harp miralığından mütekait Vasıf Bey'in Desperey ile temas etmek üzere gönderileceği ve birkaç güne kadar yola çıkacağı bildiriliyor. Hikmet Bey paraları almış. Biraz daha para istiyor. Evvelki gün sizi ziyarete geldiğimde takip edildiğimi söylememiştim. Avdetimde biri sarı bıyıklı ve diğeri kumral ve köse iki şahsın sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epice korktum. Yalnız birbirlerine yavaşça "Bu Sait Molla imiş, artık gidelim" dediklerini işittim. Bu fazla temas benim hakkımda hayırlı olmayacak. Fuat Paşa türbesi civarındaki görüştüğümüz haneyi işgal edebilirseniz temas yapabileceğiz. Nazım Paşa cemiyetimizden haberdar olmuş. Bana çok teessüf etti. Müsaadenizle (K.B.S. 495/1) tertibine kendilerini ithal ettim. Hane mes'elesi halledilinceye kadar teması müşarünileyh yapacaktır. Karacabey'de (K. B. D. 289/3) e gönderilen 1200 lira vasıl olmuştur. Hareket edeceklerdir. Ferit Paşa Babâli'ye verilecek notaya her dakika muntazırdır. Zât-ı şâhâne bu vaziyetten pek müteessirdir. Teselli ettirmeniz ve daima kendisine ümitbahş beyanatta bulundurmanız menafiimiz icabatındandır. Bizim padişahların her şeye karşı zayıf olduklarını unutmayınız. Seyyit Abdülkadir Efendi o mes'ele hakkında pek tuhaf beyanatta bulundu. Güya arkadaşları "Muhalif-i hamiyet olur" diyorlarmış. Artık siz icabına bakınız. Polis Müdürü Nurettin Bey'in tebdili rivayet olunuyor. Hepimizin hâmisi olan bu zat hakkında lâzım gelenlerin nazar-ı dikkatini celb ettiriniz. Hürmetlerimi takdim ederim. 18/19/10/1919

Sait

Tahşiye:
Ali Kemal Bey o zatla görüşmüş. Muhavereyi idare edemediğinden muhatabı maksadını anlamış ve hattâ kendisine kemâl-i hakaretle "Biz sizin İngiliz hesabına çalıştığınızı anladık" demiş.

Üçüncü mektup:
Yapılan propagandaları Göz Tabibi Es'ad Paşa kolu ve bilhassa Çürüksulu Mahmut Paşa malûmat-ı resmiyeye istinaden mütemadiyen tekzip ettiriyor ve halkın teskin-i heyecanına çalışıyorlar. Bu adamlar

Levent Şahverdi Arşivi

müracaatlarında hiç cevap verilmemesini dün kararlaştırılan zata, zât-ı şâhâne vasıtasıyla emir vermenizi rica ve hürmetlerimi takdim ederim. 19/10/1919

Sait

Netice gördüğüm gibi çıktı: Meb'uslar da İstanbul'u tercih ettiler, mevzii ictimalar bile olamadı. Ben Erzurum'a avdetten sonra Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerin meclise gitmesi lüzumlu görülmüş. Fikrim soruldu. Mustafa Kemal Paşa'nın kat'iyyen gitmemesini, Rauf Bey'in de zaten arzusu da olduğundan gidebileceğini bildirdim. Akıbet Rauf Bey ve bazı arkadaşlarımız Malta'ya kadar boyladılar. Fakat bu, bize kuvvet verdi. İngilizler 16 Mart'ta Meclisi basarak milletimize hakaret ve suikast yapması neticesidir ki birçok kıymetli arkadaşlarımız İstanbul'dan kaçarak sine-i millete iltica ya mecbur olmuşlardır. Bunların iltihakına ve vaziyetin sarahatine rağmen zafer-i nihaiye kadar dahilî, haricî çekilen müşkilât ve ıstıraplar ispat eder ki eğer Meclis İstanbul'a gitmeyip Anadolu'da toplansa idi birçok kıymetli arkadaşlarımızı bile karşımızda bulacak ve işi felâket ile bitirecektik.

19 Teşrinisani'de kar yağmaya başladı. Boş vakit bulduğum günler şehri, müessese ve mektepleri gezdim. Şimal cihetinde Sanayi Mektebi, Darülmuallimin, askerî pavyonlar... Epeyce şeyler başlamış fakat hepsi yarı kalmış. Bu cihette birkaç kilometre mesafedeki şelâleden elektrik celbi de düşünülmüş. Şehrin şimal-i şarki cihetindeki Amerika Çocuk Müessesesi bir varlık gösteriyor. Şehrin vasatında hükûmet ve ikamet ettiğimiz Sultanî Mektebi güzel varlıklar. İki adet çifte minare, Sultan Alâaddin tarafından yaptırılan Ulucamiden ve daha bir kaç camiden bir kaç han ve şehri temaşa için üzerine çıktığımız ahşap saat kulesinden başka ehemmiyetli bina göze çarpmıyor. Diğer binalar ahşap, sokaklar karmakarışık ve çamur deryası. Karşıdan karşıya geçmek için yüksek atlama taşları var. Çarşıda hayat hal-i tabiide. Erzurum gibi harbin sefaleti neticesi görülmüyor. Mektepler medreseler pek geri. Çocuklar kundura çıkarıyorlar. Kunduralıklar ve önleri berbad bir halde ve manzarada. Çocuklarda faaliyet yok, sıhhatleri bozuk, terbiye-i bedeniye pek gevşek. Muallimlerine biraz nasihat ettim: "Çocuklar saf havada faal bulundurulmalı, kundura çıkarmanın temizlik olmadığını, bilakis çocukların ayakları üşüyerek envai hastalıklara uğrayacakları gibi kundura çıkardıkları yerlere kimi çorapla, kimi kundura ile bastığından kunduraların içi pislik ve mikrop doluyor, evleri de kirletirler." Mekteplerde basit bir tarzda olsun müzeler, nebat ve hayvan koleksiyonları -talebenin dahi yapabileceği- olmadığı gibi el işlerine de ehemmiyet verilmiyor. Evkafın bir cami yanındaki mektebi sanki hapishane, hem gayr-i insanî bir hapishane. Elli kadar kız ve erkek çocuk üst üste. Berbat koku ve rutubet içinde. Bir kız çocuğuna dersini sordum: Zina, livata... diye başladı. Bu *Mızraklı İlmihal*'den bahis imiş. Ahmediye de okuyorlar. Ne vali, ne maarif müdürü, ne de bir büyük zat bu mektebin şimdiye kadar semtine uğramamış. Buraya yavrularını gönderen ana ve babaların cehalet ve hissizliğine hayret ettim. Kumandan ve Valiye ve Heyet-i Temsiliyeye bu ahvâli vakit buldukça görüp mâni olmalarını rica

Levent Şahverdi Arşivi

ettim. Sivas'ta en iyi kızlar mektebi ve buna mülhak ana mektebi idi. İyi lâfı diğerlerine kıyasendir. Her vasıtaları eksik, yalnız temizlik ve intizam vardı. Kolordu sanayiine alınan kırk elli kadar kimsesiz çocuk en bahtiyar bir halde san'atla da uğraşıyorlar. Darüleytam diye askerî pavyonlarında dört yüzden fazla çocuk boş oturuyorlar. Perişan bir haldeler. Vilâyet bakamadığından Kolordu himayesine almış. Şehre sekiz kilometre kadar mesafedeki Ziraat Mektebi 309'da tesis olunmuş. 325'te numune çiftliği yapılmış. Sekiz on yetim çocuk var. Beş yüz dönüm arazisi varmış. Fakat boğaz medhalinde münasebetsiz bir yerde. İstatistik sordum. Yokmuş! Geçen sene buğdaydan bire bir buçuk almışlar! Bu sene arpa ekmişler bire on almışlar. Müessesede ne esaslı bir kütüphane ve ne de müze ve ne kendisine ait numune vesaire yok. Kızılırmak üzerinde Sivas'ın varlıklarından Kesik ve Eğri köprüler var. Kızılırmak üzerinde Kesik köprü kârgir, Ankara yolu üzerinde Sultan Aziz zamanında 1292'de yapılmış. Yeni gibi duruyor. İki kısımdan mürekkep. Sivas cihetinde kısım 100 metreden ziyade diğer kısım 30 metre kadar. İkisi arası ada. Kızılırmak büyük kısım altından akıyor. Diğer kısım kuru mecra halinde. Sular ziyade olunca akıyor. Köprünün üstünde bazı kaldırım kısımları çökmüş, su birikintileri hasıl olmuş. Bizim fena hallerimizden bakımsızlık şâyân-ı esef. Az masrafla yapılmayan bu ufak bozukluklara sonra birkaç misli para sarf olunacak. Eğri köprü 150 metre kadar tûlde kârgir. Köprünün Sivas cihetindeki elli metrelik kısım şose istikametinden eğri olduğundan köprünün ismi de Eğri köprü olmuş. Bu köprü Harput yolu üzerinde 50 metrelik kısım yıkıldığından on beş sene evvel yapılmış. Bir taş üstünde selvi ağacına bağlı bir at gibi bir hayvan resmi varsa da tarih yok. Sivas'ın Daülkelp Hastahanesi temiz. Aynı meydana nazır otomobil parkı da var. Bunlar da şehir harici müesseselerden.

21 Teşrinisani'de Heyet-i Temsiliye'ce tamim olunan vaziyet-i umumiye şudur:

Sivas:
21/11/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 – Heyet-i merkeziyelere: İstihbarat-ı hususiyeye nazaran Avrupa, Amerika'nın müzahareti hakkındaki kararına intizarla beraber eski taksimi anlaşmalarını tesbit eylemişlerdir. Fransızlarla İngilizler tamamen uyuşmuşlardır. Yunanistan ve İtalya bulundukları yerleri alacaklar. Fransızlar da Suriye İtilâfnamesi mucibince Diyarbakır, Sivas'a kadar imtidad eden parçayı işgal edecekler.

2 — Mütelifin İzmir, Aydın, Manisa'nın işgali için İngiliz, Fransız ve Osmanlı askeri sevk olunacağını hükûmete evvelce bildirmişler iken bilâhare vazgeçmişlerdir. Bizerte'den Senegal askeri Mersin'e naklolacaktır. Amerika mehafil-i resmiyesi, İtilâf hükûmetlerinin işgal mıntıkalarında intihabı men ve aksâm-ı sairede teşevvüş, asayişi ihlâl ve şekaveti teşvik suretiyle yaptıkları tahrikata ait vesaiki büyük bir ehemmiyet ve alâka ile

Levent Şahverdi Arşivi

takip ve taleb eylemektedirler. Bilhassa bu hususata dair resmî eşhasın iştirakini ve mehafil-i resmiyeden müdahale teşvikini gösterir evamir ve talimat ve vesaik ve delâile son derece ehemmiyet verilmektedir. Binaenaleyh bu gibi vesaik ve delâilin elde olarak cem olunması ve Heyet-i Temsiliyeye malûmat itâsa rica olunur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşalar, Selahattin Bey ve ben bugün 3. Kolordu Kumandanlığı odasında Adana, Maraş, Antep mıntıkalarında harekât-ı milliye için talimatname müsveddelerini okuduk. Mütarekeyi müteakip hükûmet Adana vilâyeti ile Antep, Maraş ve Urfa livalarını tahliye gafletinde bulunmuştu. Bundan istifade ederek İngilizler bu havaliyi işgal etmişlerdi. Son günlerde İngilizler çekilerek Fransızların yerleştiği ve bir seneden beri o havalide mühim bir Ermeni kesâfeti vücude getirilmeye uğraşıldığı anlaşılmıştı. Fransızların maksadı Kilikya'da kesif bir ermenilik tesisiyle asıl Ermenistan'la birleştirerek kendi himayelerinde büyük Ermenistan'ı teşkil etmek olduğu faaliyetten ve Avrupa matbuatından anlaşılıyordu. İngiliz gazeteleri bunun imkânsızlığından bahsediyorlardı. İşte haksız yere istilâya uğrayan ve akıbeti feci görülen bu halkımızı kurtarmak için 20., 13., 3. ve 12. Kolordular muaveneti ile millî harekât başlayacaktı. Bunun için hazırlanan esasları okuduk. Esasta ve teferruatta aynı fikirde idik. Bu talimat Sivas Vilâyet matbaasında 23'te tabedilmiş oldu. Bu talimatın vaktinden evvel düşman eline geçmesi pek büyük mahzurlu idi. Gerçi Heyet-i Temsiliye mührü olduğundan millî bir varlık görülüyordu. Fakat yapılacak işlerin teferruatı vardı. Tabedildiği gün matbaaya kontrole gittim. Esaslı bir nezaret altında değildi. Matbaadaki vazifedarları birer birer tetkik ettim. En mühim tab vazifesinin bir Ermeni elinde olduğunu gördüm. Heyet-i Temsiliye ve 3. Kolordu kumandanını ikaz ettim. Talimattan birkaç nüshanın aşırıldığı şüphesiz idi. Teşkilât-ı milliyenin taazzuvu için mıntıkama 23'te şu emri verdim:

Sivas:
23/11/1335

15. Kolordu Vekâletine

1 — Teşkilât-ı milliyenin mahalle ve köylere varıncaya kadar taazzuv etmiş ve kuvvetli ellerde bulunması yapılacak sulh muahedenamesinde menafi-i mülk ü millete azim tesir yapacağından Fırka kumandanları ve Ahz-ı asker heyetlerinin mıntıkalarındaki teşkilâtı itmam ve takviye etmeleri ve teşkilâtsız yer kalmamasını pek lüzumlu görüyoruz. Vilâyet, liva ve kaza merkezlerinin ise nizamnamesi vechile en metin ve namuskâr ve müdrik insanlardan müteşekkil bulunması ve aralarında hamiyet-i tammenin mevcut bulunmasına ziyade dikkat olunmalıdır. İntihabat dolayısıyla vukubulan şahsî hisler behemehal betaraf olmalı ve vatan ve millet kaygusu her hissin fevkinde görülmelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Teşkilâtın ve icra ve takviyesiyle mümkün mertebe Ahzüasker zabitanı meşgul olmalıdır. Fakat Fırka kumandanları bizzat veya münasip görecekleri zevat icraatı kontrol etmelidirler.

Kâzım Karabekir

Fevzi Paşa'nın İstanbul Hükûmeti Adına Bir Heyetle Anadolu'ya Geliş

Sivas'taki pek mühim bir mes'ele de Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa[83]'nın riyasetinde Samsun'a çıkıp Sivas'a gelmekte olan heyetin vaziyeti idi. Bu heyetin diğer iki sivil şahsiyetini tanımıyordum. Haiz-i ehemmiyet de değildi. Fakat Fevzi Paşa ile 326 senesinde Arnavutluk harekâtında, Harb-i Umumi'de İstanbul, Çanakkale, pek az da Diyarbakır mıntıkalarında iyi arkadaşlığımız vardı. Namus ve hamiyetine emindim. Zayıf cihetı kuvvetten korkar, fena ahvâlde fazla bedbin olmasıydı. Bugünkü vaziyette İstanbul'u kuvvetli gördüğünden aldığı emri tam bir gayretle ifaya çalışacağını biliyordum. Bu heyet Samsun'a çıkar çıkmaz aleyhinde Heyet-i Temsiliyede feveran başladı. Zahiren intihabın serbest cereyanına nezaret ve memurinin ahvâlini tetkik vazifesiyle geliyorsa da asıl maksadlarının Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Teşkilât-ı Milliye hakkında malûmat almak, halkın temayülâtını, Teşkilât-ı Milliyenin suret-i idare ve işaesini tetkik etmek, daha fenası merkez-i hükûmete karşı alınan vaziyetin fenalığı hakkında halkı ikaz etmek ve meclisin İstanbul'da toplanmasını temin olduğu yaverinin Mustafa Kemal Paşa aleyhinde de bulunduğu geçtikleri yerlerden haber veriliyordu. Fevzi Paşa 24'te Sivas'a gelecekti. Aleyhinde dehşetli bir cereyan başlamıştı. Dövelim, öldürelim diye asabî haykırmalar oluyordu. En ziyade Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey hiddetlerini gösteriyorlardı. Ben çok müteessir oluyordum. Bir kere benim prensibim hilâfına asabiyet; ikincisi hürmet ve samimiyetim olan bir arkadaşıma hakaret.... Acaba Fevzi Paşa *niçin geliyordu?* Kendisiyle sükûnetli görüşülerek ikna olunamaz mı idi. Birliğimizi ve kuvvetimizi görünce bize temayülü ihtimali kuvvetli değil mi idi? Benden başka kendisine zahir olacak, bu işi samimî şekle koyacak kimse de yoktu. Ben Fevzi Paşa'ya yapılacak hakarete katiyen tahammül edemeyeceğimi, aleyhine söylenen sözlerden pek müteessir olduğumu arkadaşlara ve bilhassa bu hususta pek ileri giden Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Bey'e söyledim. Şu teklifte bulundum: "Eğer sizler Fevzi Paşa'ya karşı samimî davranırsanız ben de Fevzi Paşa'yı ikna ederek fikrimize getiririm. Ve bir umumî ictimada samimî surette münakaşa ve fikrimizi kabul ve hiç değilse aleyhdarlıkta devam etmeyeceğini temin ederim. Yalnız ilk ricam samimî bir arkadaşımız geliyormuş gibi arkadaşça istikbaline çıkmazlığımızı da rica ederim. İtimadın tehdid ve tazyikle değil telkin ve ikna ile kazanılacağına güzel bir misal görmüş olacağız." Fikrim kabul olundu.

83 Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşadır.

Levent Şahverdi Arşivi

24 Teşrinisani akşama doğru Samsun caddesinde 8 kilometre mesafedeki çiftliğe gittik. Geç vakte kadar bekledik. Hava soğuk, ortalık çamur. Otomobilleri bozulduğundan Yenihan'da kaldıklarını anladık. Arkadaşlar epeyce sabırsızlandılar. Yarın artık gelemeyiz dediler. 25'te yağmurlu bir havada bir kıt'a-i muntazıra ile bir kaç arkadaş Fevzi Paşa'yı karşıladık. İhzar ettirdiğimiz yere getirerek yarın mufasalan yalnız görüşmeye karar verdik. Vazifesini müş'ir talimat şudur:

> Anadolu dahilinde ahvâl-i umumiyeyi tetkik ve teftiş ile muamelât-ı umumiyenin kavanin ve nizamat-ı mevzua ahkâmına muvafık olarak cereyan edip etmediğinin ve intihab-ı meb'usanın her türlü tesirden âzâde ve kemâl-i hürriyetle icra olunup olunmadığını ve müslim ve gayr-i müslim bilumum efrad-ı tebaa beyninde nifak ve imtizâca münafi ahvâl olup olmadığını ve esbâb ve müessirlerini bi't-tahkik ıslâh ve fenalıkların izalesi tedâbirini mahallinde tahkik ve ahaliye gerek intihabı meb'usan ve gerekse umur ve muamelât-ı saire hususunda hukuk ve vazifelerini tanımak için irşad ve tenvir etmek ve lede'l-icab memurîni de ifâ-yı vazifeye davet ve ikaz eylemek bilumum memuriyetlerinin devam ve adem-i devamına karar vererek bu babda merci-i aidine teklifatta bulunmak vazife ve selâhiyet-i fevkalâdesiyle mütekait Birinci Ferik Hurşit ve Ferik Fevzi Paşa hazaratı riyasetinde iki komisyon teşkil edilmiştir. Mezkûr komisyonların kolordu mıntıkasına vürudunda vazifelerini seyahat ve emniyetleri nokta-i nazarından her türlü teshilât ve muavenetin ifa ile taleb edecekleri malûmatın itâsı mercudur.
>
> Harbiye Nazırı Cemal

Fevzi Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa Hakkındaki Fikirleri

26 sabahleyin ziyaretine gittim. İki saat kadar münakaşa ettik. Fevzi Paşa'nın en mühim vazifesinin beni görmeye geldiğini anladım. Mustafa Kemal Paşa'yı tutmaklığımın felâketini, istikbalde bednâm olacağımı anlattı. Söylediği iki şey şunlar: 1) Yegâne istinâdgâhları sen olan Mustafa Kemal Paşa muhteris ve menfaat düşkünüdür. Maksadı, şekl-i hükümeti değiştirmek, diktatör olmaktır.[84] Ahlâkı herkesçe fena tanılan bu zatın milletin başına belâlar getireceğini seni seven bütün arkadaşlarınız ve ben yakinen biliyoruz. Ali Fuat Paşa da muhterisin biridir. En itimad ettiğin İsmet de aynı fikirdedir. Ve benim gibi o da seni ikaz etmek fikrindedir. Bunların hiçbir kuvveti olmadığı halde sen bunlara kuvvet veriyorsun. Âtinin vahim vaziyetlerinde omuzlarına büyük mes'uliyet alıyorsun. Kendisinin İstanbul'a celbine sen mâni oluyorsun. Buna zahîr olma! Bunu milletin, memleketin selâmeti için sana benim ve birçok arkadaşlarımızın samimî olduğundan ve

84 1338 senesi son aylarında bir gün Bursa'da aynı Fevzi Paşa, İsmet'i de telmih ederek "Biz Mustafa Kemal Paşa'yı diktatör yapacağız." demiştir. Yine ikimiz baş başa idik. O günlerin hatıratımda tafsilât ve ruhî tahlilâtım vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

senin bu vatana olan namuskârane fedakârlıklarını herkes bildiğinden söylemeyi bir vazife bildim. 2) Mustafa Kemal Paşa yaverlerini de meb'us yaptırıvermiş. Bu gibi meb'usların yapacağı fena tesiri de düşünmelisiniz.

Dedim: "Paşam! Mustafa Kemal Paşa'ya başımıza seçmesini daha İstanbul'da teklif eden de benim. Bugün bütün kuvvetimle tutmayı en büyük bir vazife bilirim. Ondan daha hamiyetli ve değerlisini İstanbul'da iken aradım, bulamadım. Pekâlâ hatırlarsınız. Hanginiz esaret altındaki İstanbul'dan çıkıp da geldiniz. Bugün de sizden rica etsem ihtimal yine gelmezsiniz. Burada kalınız, seni reis yapalım. Bugün benim kuvvetle tutacağım zattır ki milletin riyasetinde durabilir. Doğrudur. Fakat bu bizzat ben olamam. Çünkü ben istinadgâhsız kalırım. Siz ve emsaliniz esaret altında oturmayı tercih ediyorsunuz. Bugünkü vaziyetimiz en tabiî ve en meşru bir şekildir. Bu mütalaa kolordu kumandanları ve Heyet-i Temsiliye için de böyledir. Keşke milletin ilerisinde ve kolordu kumandanlıklarında daha değerli zatlar bulunaydı. İstanbul'da dedikodu yapan arkadaşlar iş bu raddeye kadar muvaffakiyetle geldikten sonra olsun Anadolu'ya gelseler ya. Ne yazık ki Şarkın münevver evlâdları bile İstanbul'dan çıkmazken şarklı olmayan bizim gibiler en felâketli günlerde halka teselli ve emniyet verdik, halk da pek tabiî olarak rehberlerini gördü ve onlara selâhiyet ve kuvvet verdi. Halkın zabitana olan itimadını ve bizlere karşı beslediği ümit ve muhabbeti yer yer gezip göreceksiniz... Şu veya bunun meb'us olması fena tesir yapar fikrine gelince, bu ana mes'ele değildir. Esasta bir olduktan sonra bunların samimî olarak halli gayr-i mümkün değildir."

Fevzi Paşa'yı nihayet ikna ettim ki millî mukavemet olmazsa esaret altına, hem de Mısır gibi, bir devletin değil, parça parça muhtelif devletlerin esaretine düşeceğiz. Ve devletler de Rum, Ermeni jandarmasıyla Anadolu'da Türklüğü kazıyacaklardır. Halbuki millî bir mukavemetle istiklâlimizi kurtarmak imkân dahilindedir. İmkân olmasa dahi boyunduruğa boyun uzatmaktansa ikmâl-i namus eylemek ve işi pek pahalıya mal etmek bilhassa biz askerlere bir borçtur. Herhalde boyunduruğu paralayacağız. Bilhassa Ermeni- Yunan vahşilerini biz bitmeden evvel bitireceğiz. Her halde istiklâl aşkıyla son nefese kadar çarpışacağız. Tek dağ başı mezar olunca kadar uğraşmaya karar verenler her halde muvaffak olurlar. Olmasalar da tarihte namerd insan tanınmazlar. Harb-i Umumi'den sonra birçok milletler asırlardan beri ölü oldukları halde meydana çıkarken asırlık Türk milleti, hem de sessizce, zillet ve meskenetle nasıl ölür... Millî varlık, millî birlik teessüs etmiş, millî karar verilmiştir. Artık bu işlerle ve Mustafa Kemal Paşa ile uğraşmak yanlıştır. Millî karara karşı harekettir, ihanettir, felâkettir.

Fevzi Paşa millî mukavemet ve millî karara hak veriyor. Yalnız "Mustafa Kemal hepinizi atlatır, sürükler, birşeyden haberiniz olmaz. O millî kararı, sizin meşru emelinizi değil, şahsî ihtirasını düşünüyor. Onu tanımıyorsunuz," diyor ve endişesini bir noktada, Mustafa Kemal'in şahsında toplıyor, diktatör olacak diye endişe ediyordu. Kendisini şöyle tatmin ettim: "Görüyorsunuz ki içimizde gayr-i müdrik insan yoktur. Şahsî olarak aykırı istikamete gitmesi mümkün değildir. Bugün nasıl tutuyorsak, aykırı hare-

Levent Şahverdi Arşivi

ketini görünce bırakmak elimizdedir. Mustafa Kemal halka ve halkçılığa hürmet ettikçe mevkiinde durabilir. Herhalde pis bir muhit yapmasına meydan vermeyiz. Şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da muvaffakiyetin birlikte harekette olduğunu görüyor."

Fevzi Paşa hak verdi "Bu suretle kendisini başı boş bırakmaz ve icabında vaziyet almayı düşünmüş olduğunuza nazaran bugünkü vaziyet zaruridir," dedi. Kendisine karşı arkadaşların itimadsızlığından ve aleyhinde bulunduğundan bahsetmedim. Yalnız heyete ve bilhassa boşboğazlık eden yaverine nasihat etmesini söyledim. Ve Heyet-i Temsiliyeyi ziyaret etmesini ve samimî davranmasını ve Kuva-yı Milliyeye taraftar olduğunu söylemesini samimî rica ettim. Kabul etti. Bu suretle samimî ziyaret de vukubuldu. Tarafeyn memnun göründüler. Ben 26'da Fevzi Paşa'yı daire-i samimiyet ve ittihadımıza almaya ve bilhassa Mustafa Kemal Paşa ile aralarındaki uçurumu doldururken ne yazık ki Kemal Paşa bana verdiği söze rağmen bizim 3. Fırka Kumandanı Halit Beyle hem de meb'usların şahısları hakkında şifreli muhaberatta bulunmuşlar. Garip bir tesadüf oldu. Öğleden sonra müzakerelerimizin hitâmında *İrade-i Milliye*'ye yazılacak bazı müsveddeleri istemiştim. Bunları okurken evrak arasından Halit Bey'in 22 tarihli 25'te Mustafa Kemal Paşa'ya gelen ve 26 yani bugün de Mustafa Kemal Paşa'nın Halit Bey'e verdiği cevabı okudum. Aynen şunlardı:

Maçka'dan: 22/11/1335

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

a) Gümüşhane sancağıyla Trabzon sancağından Cevizlik kazasında meb'us, mütebaki kazalarda ise intihabla iştigal edilmektedir.

b) Gümüşhane sancağıyla Cevizlik kazasında Müdafaa-i Milliye namzetleri kazanmışlardır. İzzet ve Servet Efendilerin fevkalâde muhalefetlerine mukabil fırka da muvaffakiyet için pek büyük bir mesai ve kudret ile cevap vermektedir. Neticenin lehimize çıkarılacağına kanaatim kavidir.

c) Trabzon vilâyeti namzetlerinin esamisini 9/11/1335 ve 870 No. ile arzetmiştim. Bunlardan yalnız Lâzistan sancağının bir namzedi noksan olup o da Rizeli Osman Efendi'dir. Mûmâileyh Müdafaa-i Milliye azasından bulunmasına ahalinin arzusuna ve aynı zamanda liyakatine binaen namzed gösterilmiştir. Arz-ı keyfiyet olunur. 25'te gelmiştir.

Kaymakam Halit

Maçka'da Kaymakam Halit Bey'e

C. 22/11/1335 Himem-i vâlaları müstelzim-i şükran olmuştur. Lâzistan sancağına namzet olarak sizce muvafık görülen Rizeli Osman Efendi'nin temin-i muvaffakiyeti bizce temenni olunur efendim. 26/11/1335

Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

Evvelâ intihabata müdahale edilmeyecekti, sonra benim mahunum olan bir fırka kumandanıyla hem de vaziyeti hayli münasebetsiz ve müşkil bir halde olan ve her taraftan aleyhine şikâyetler yağan Halit Bey'le ve verdiği söze rağmen bu taze muhabereye çok canım sıkıldı. Ben bugün saatlerce Mustafa Kemal'i müdafaa ettim, onun vaziyetini kuvvetlendirmeye çalışıyorum. O bilakis benim fırka kumandanlarımla benden habersiz, arzum hilâfına vaziyet tesis ediyor. Duyduğum acı tesire rağmen Fevzi Paşa'nın hâlâ kulaklarımda çınlayan sözlerini o kadar büyütmedim. Evvelâ Rauf Bey'le görüşerek bu münasebetsizliğin temadisine mâni olabileceğimi düşündüm. Rauf Bey de mütehayyir kaldı. Kemal Paşa'ya lâzımı gibi anlatarak bir daha tekerrür etmeyeceğini temin etti. Ben de artık bizzat bu teessürümü söylemekten vazgeçtim. Yalnız Halit Bey'e şunu yazdım:

Muçka'da 3. Fırka Vekâletine

> Halit Bey'e: 22/11/1335 tarihli Kemal Paşa'ya yazılan şifreyi okudum. Milletin feryadı ve orduların millete müzaheret ilânı esası sabık kabinenin imhasına cür'et ettiği meşrutiyet-i idareyi tesis idi. Şu halde askerlerin hiçbir vechile intihaba tesir yapmaması ve milletin kemâl-i serbesti ile namzetlere rey vermesi lâzımdır. Kıtaatımızın siyasete müdahalesiyle inzibat ve samimiyetin sarsılmasına meydan verilmemesini hassaten rica eylerim.
>
> Kâzım Karabekir

27'de Kara Vasıf Bey Sivas'a gelmişti. İstanbul'a ait verdiği tafsilâtın mühim noktaları şunlardır: Efkâr-ı umumiye Amerika lehinde, Fransızlara, karşı hiç temayül yok, İngiliz Muhipler Cemiyeti İngilizlere taraftar. Mustafa Kemal Paşa'nın teşkilâtı istediği cihete götürecek ve bir hükûmet yapacak korkusu var. Muhtelif fırkalarda da bu fikir var. Padişah da Mustafa Kemal ve Rauf için bundan endişe ile bunların bulundukları işi bozmak istiyor. Meclisin İstanbul'da toplanması fikrinde bazı tedbirleri her birerlerimiz gibi o da sayıyor.

İşte İstanbul'dan gelenler, şâyân-ı itimad bazı arkadaşlarımızı da yad ederek Mustafa Kemal'in oynayacağı rolden endişelerini söyledikleri gibi şark halkı da zaten şimdiye kadar aynı endişe ile muztarip olmakta idiler. Bilhassa Erzurum Kongresi mukarreratının kaldırılması meselesindeki vaziyetleri istikbal için kendilerini daha hassas bulunduruyordu. İşin daha münasebetsiz bir safhası açılmıştı.

26 Teşrinisani öğleden sonraki müzakerede 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey ile Mustafa Kemal Paşa'nın arası açıldı. Selahattin Bey celseyi terk ederek çıktı gitti. Sebebi hükûmetle daha mülayim olalım, bilhassa parasız bulunuyoruz. Meclisin İstanbul'da alacağı şekilden sonra kat'î hareketle herşeyi ele alırız, bugün madem ki meşru hükûmet İstanbul'dadır. Meclis toplanıncaya kadar inkıta yapmayalım fikrini ileri atmıştım... Kemal Paşa: Parasız kalırsak mes'ele teşkilât-ı milliyeye inkılâb eder demişti. Meşru

Levent Şahverdi Arşivi

hükûmet varken anarşiye ve belki de tevaif-i mülûk şekline döneriz, her halde teenni ve basiretle hareket lüzumunda ısrar etmiştim. Selahattin Bey mülayim olalım, behemehal hükûmetle anlaşalım dedi. Mustafa Kemal Paşa da Selahattin Bey'e kızdı bağırarak cevap verince Selahattin Bey de: "Bağırmaya hakkınız yok, fikrime hürmet etmiyorsunuz" dedi ve çıktı gitti idi. Selahattin Beyle hukukum en eski olduğundan Heyet-i Temsiliye arkadaşları benim tavassutumla samimiyetin iadesini rica ettiler. Selahattin'e rica ettim ve samimiyeti iade ettim. Garip vaziyetler. Kemal Paşa bulunduğu vaziyeti göremiyor. Dünya âlem aleyhinde iken beni şifre mes'elesiyle, Selahattin Bey'i başka bir sebeple müteessir ediyordu. Selahattin Bey barışmış ertesi günü celseye gelir gelmez daha asabî bir halde söylenerek çıktı gitti. Yine arkadaşlar bana rica ettiler. Bilhassa Rauf, Mazhar Müfit, Bekir Sami Beyler rica ediyordu. Bugünkü dargınlığın sebebini sordum, bilmiyoruz, siz anlar ve halledersiniz dediler. Selahattin Bey'in dairesine gittim. Zavallı hiddetinden ağlayacak bir halde idi. Ne olduğunu sordum. "Söylenmez! Bu adam namusumla, oynuyor. Biz millî mes'ele hallediyoruz, halbuki..." diyerek hâdiseyi anlattı. Muhitinin münasebetsizliği olabileceğini söyleyerek teskine çalıştım. Ve kimseye açmamasını ve müzakeratı hayırlısıyla bitirmekliğimize engel çıkarılmamasını samimî rica ettim. Söz verdi. Kendisini müteessir eden vaziyeti tashih ettirdim.

Heyet-i Temsiliye ile anlaşacak iki mes'elemiz daha vardı. Biri Sivas Kongresi hitamıyla beraber Erzurum Kongresi azalarının, Erzurum Kongresi'nin kararını Sivas Kongresi bel' ettiğinden dolayı malûm olan uzun muhaberelerden hasıl olan su-i tefehhümün izalesi, diğeri de Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzalı iş görme mes'elesi. Birinci mes'elede haklı olduğumu Mustafa Kemal Paşa da Rauf Bey de tasdik ettiler. Bunu hususî görüşerek her arkadaş nazarında hak kazandım. Benim sualim basit ve kestirme idi: "Eğer şark vilâyetlerinden herhangi yeni bir kısım müstesna olmak üzere istiklâlimizi müeyyid bir sulh esasatı kabul olunursa Sivas Kongresi ahkâmını tatbik mümkün müdür?" Bu suale karşı sükût veya itizar olunuyordu. Şu halde diyordum: "Hiç olmazsa makina başında Sivas Kongresi esasatı kabul olunmadan anlaşmak mümkün değil mi idi?" Netice, kongrenin Malatya hâdisesi ve mahallî bazı endişeler neticesi aceleye geldiğini fakat benim "Kongre acele mi dağıldı, yoksa tabiî bir halde mi?" diye sualime acele olduğunu itiraf etmemekle hata ettiklerini söylediler. İmza mes'elesine gelince: Gün geçtikçe Kemal Paşa'nın imzası karşımıza büyük müşkilât çıkarıyordu. En yakın muhitimizde bile bu kîl ü kale sebeb oluyordu. Halit Bey'le meb'usların şahıslarını tayin muhaberesi ise benim nazarımda dahi daha ziyade mahzurlar tebellür etti. Bu husus Mustafa Kemal Paşa'nın arzusuyla mevki-i münakaşaya kondu. Millî reis bulunmasına daha ilk günde olduğu gibi taraftardım. Fakat Heyet-i Temsiliye diye tamimlere ve muhaberelere imza atılırsa bütün heyetin mes'uliyeti altında olacağını, namına olan imzaların yaptığı ve yapacağı müşkilâtla beraber Heyet-i Temsiliyenin herhangi bir muhabereden haberimiz yoktur gibi mazeret beyan etmeleri muhtemel olduğu gibi Mustafa Kemal Paşa'nın zatî imzasının

Levent Şahverdi Arşivi

Bahi herhangi bir makamda Heyet-i Temsiliye kuvvetini temsil edebileceğini söyledim. Daha evvel de Heyet-i Temsiliye azaları namlarına imza taraftarı olduğundan, fikrim bazı münferit arkadaşlarca tasvib olunmasına rağmen, bu yolda devama karar verildi. Gerçi daha dünkü imzalı Halit Bey'e yazılan zati imzalı şifre vardı. Fakat bir daha böyle şeylerin tekerrür etmeyeceği ve Kemal Paşa'nın her muhaberesinin behemehal Heyet-i Temsiliye'de görüleceek ve mes'uliyeti kabul olunacağını en itimad ettiğim arkadaşlar temin ettiğinden bu mes'ele de kapandı.

Demirci Efe tarafından gelmiş bir heyeti de müzakerelerin birine Kemal Paşa davet etmişti. Bunun muvafık olmadığını, sonra bu gibi adamların şımarıklığının yapacağı müşkilât ve fenalığı söyleyerek temadisine mâni oldum.

Artık işimiz bitmişti. Heyet-i Temsiliye birçok meb'usların uğrağı olduğundan, evvelâ Eskişehir'e giderek meb'usanın emniyeti vesaire için müzakeratta bulunacaklarını sonra da Ankara'yı merkez ittihaz edecekleri takarrur etti. Emniyet mes'elesinin pek mühim olduğunu Eskişehir'de tehlike büyük olacağı gibi, Ankara için de Kuva-yı Milliye esaslı teessüs ve taazzuv etmeden istical etmemelerini söyledim. 30 Teşrinisani'de Ali Fuat Paşa, Vali Haydar Bey, 12. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Şemsettin Bey garbe, 1 Kânunievvel'de de ben şarka hareket ettik. Fevzi Paşa Heyeti de şarka geleceğinden bugün o da kararımız vechile hareket etti. Ben otomobil, onlar yaylı arabalarla. Fevzi Paşa Heyetiyle Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinin temasta bulunmasını ve milli kuvvetin sarsılmaz bir kütle, pek kavi ve yekvücut olduğunu, intihabatın serbest ve efrâd-ı milletin mukadderatını müdrik olup serbestiyet-i tammede olduklarını izah etmelerini merkezlere bildirdim. Bu hakikati heyet de yolları boyunca gördüler.

Sivas'tan Şarka Hareket

Sivas'tan 10 evvelde hareket etmiştim. 12.30'da Koçhisar'a vardık. Buraya kadar şose mükemmeldi. Heyet arabalarla 6 da çıkmışlardı. 1 sonrada geldiler. Cadde ortasında yüksek bir sütun üzerindeki Sultan Osman heykeli memlekette yegâne bir heykel. Koçhisar şose boyunca seksen hane İslâmdır. Güzel yeni bir mektebi var. Fakat geceleri cam ve çerçevelerini çalıyorlarmış. Halka ve memurîne acı söyledim. Çarşı boyunca dükkânlarda, şâyân-ı hayrettir, oyuncaklara varıncaya kadar Avrupa malı dolu. Ecnebi oyuncakları köylere kadar gelmiş. Mektep önünde iken babası kucakta dört yaşında bir çocuk getirdiler. Çocuğun ağzına vurmaklığımı babası yalvardı. Bu suretle çocuk söylermiş. "İbrahim Tali' Bey doktordur, baksın" dedim. İbrahim Tali' Bey baktı. Küçük iken düşürdünüz mü? — Evet! Bayıldı mı? Evet!... Herif doktora aldırmıyor, benim tokatı bekliyordu. İbrahim Tali' Bey de "Bu tokat herifin manevî ümididir, çare yok hafifçe ağzına dokununuz," dedi. Çocuk bilhassa kulakları kir içinde. Çocuğun ağzına elimle dokundum, herife de "Çocuğu temiz tutarsan pek yakında söyler," dedim. Dua etti, gitti.

2 sonra da hareketle 3.15'te Zara'ya vardık. Şose buraya kadar da iyidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Zara'nın şimal tarafı Cebel-i Hamrin'e müşabih dağlardır. 1325 senesinden beri her sene kânunlarda Koçhisar ve Zara'da zelzeleler oluyormuş. Hayli harabiyeti mucip olmuş. Bilhassa Zara'da güzel bir iki bina tehlikeli surette çatlamış. Geceyi Zara'da geçirdim. Buradan sonra yol güzergâhtır. 2 Kânunievvel sabahı 7 evvelde hareket ettik. Fakat az sonra derede çamura saplandık. Geçende geçtiğimiz köprü çökmüş. Bir saat uğraştık, hayvanlarla çektirdik 10.30'da Şerefiye'ye geldik. Burası Harb-i Umumi'de menzil noktası imiş. Şimdi bir hanlık konak yeri. Güzel çeşmesi var, bir saat yemek molasından sonra hareket ettik. Karabayır karla örtülmüş. Yarım saat yaya yürüdük. Karabayır karakolundan sonra çamur berbad. Bir karış tekerlek batıyor. İnip otomobili itmeye mecbur oluyoruz. Birçok zahmetle karanlıkta 6 sonrada Suşehri'ne gelebildik. Sivas'a giderken yollar nisbeten kuru idi. Suşehri'nden Sivas'a bir günde gelebilmiştik. Suşehri'ndeki ambarları teftişten sonra 8.45'te hareketle 2 sonrada Çobantekke'ye geldik. Buradan sonraki yokuş pek çamur. Grupla yani 4,30 da Refahiye'ye geldik. Giderken uğramamıştım. Şoseden bir kilometre kadar cenubdadır. Bu eski Kolordu karargâhımda (1. Kafkas Kolordusu) ahz-ı askerinde kalan menzil ambarlarını teftiş ettim. Burada halk kaymakamın ihtilasından ve nüfûzsuzluğundan şikâyet ettiler. Maarif ianesi diye para toplamış, bin lira kadar cebine atmış. İane hesabından 360 lirayı zarurete mebni zimmetine geçirdiğini itiraf etti. 309da Mülkiye Mektebinden mezunmuş. Refahiye Jandarma takım kumandanı da eşkiyadan dehalet eden Paşo namında bir adam. Eşkiya iken aynı kaymakamı dağa kaldırmış! Şimdi birlikte hükûmet idare ediyorlar! Fevzi Paşa'ya buranın vaziyeti hakkında bir mazrufu iyi tanılan jandarma bölük kumandanına bıraktım. (Milletin başına hükûmet namı altında bir takım şerirlerin gönderilmemesine tavassut etmelerini de ilâve ettim.) Bilhassa Ferit Paşa hükûmeti zamanında en nazik yerlere nerede anarşi yapacak tıynette adamlar varsa tercihan gönderiliyordu. Bunları öğrenmek de hayli zamana mütevakkıftı. Dersim'e de İngilizlerin iltimasıyla mutasarrıf gönderilmek istenilmişti.

4 Kânunievvel'de Refahiye'den 10 evvelde hareket ettik. Kıranhan yakınlarında buz ve kar yolu kapamıştı. Bu yollar âdi güzergâh olup bir tarafı uçurum, diğer tarafı dağ olduğundan topraklar yağış ve rüzgârların tesiriyle yolları az zamanda doldurarak otomobil ile geçidi tehlikeli kılıyordu. Bir gün evveline kadar tehlikeli yerler temizlettirilmesine rağmen yol berbattı. Kıranhan'ına bu sefer bir piyade bölüğü celp etmiştim. Yolun sağlam taşlarını temizlemişler fakat yanlarında kar küreği getirmemek gafletinde bulunmuşlar. Hayli zahmetle karanlıkta (Saat 5'te) Erzincan'a gelebildik.

5,6,7 Kânunievvel'de Erzincan'da kaldım. Kışla ve ambarları teftiş ettim. İstirdaddaki halinden daha ziyade harabiyet var. Harbiye kışlasında bir cephe sağlamdı. Şimdi kâmilen yanık. Hastahane iki yeni pavyonla 1288'de yapılan eski bina sağlam. Süvari alayını, bütün mektepleri, hükûmetin darü'l-eytâmını gördüm. Yetimler haftada iki üç gün sıcak yemek yiyebiliyorlarmış. Derhal bu iki yüz çocuğu da Kolordumun himayesine aldım. Kırım Seferi zamanında yapılıp 1298'de tamir gören Debbağhane, Askeri İdadi Mektebi binası, Serum dairesini birer birer dolaştım. Hüsn-i muhata-

Levent Şahverdi Arşivi

...ları hususu için icab eden talimatı verdim. Dağlar bembeyaz olmuştu. Ara sıra şehre de kar yağıyordu. Fevzi Paşa heyeti de yollarda atları değiştirdiklerinden 6 Kânunievvel'de Erzincan'a gelmişlerdi. 8 Kânunievvel'de 10'da Erzincan'dan hareketle Bican'da bir saat yemek molası vererek 3 sonrada Mamahatun'a geldik. Heyet 8 sonrada geldiler. 9 Kânunievvel'de 10 evvelde Mamahatun'den hareketle 1 sonrada Karabıyık'a geldik. Ambarı teftiş ettim. Yeniköy-Karabıyık arası karlı. Erzurum'a kadar da kar yol boyunca basılarak buz halinde. Ova bembeyaz. Soğuk öğle vakti – 3'tü. 3.30 sonra Erzurum'a vardık. Fevzi Paşa Ilıca'da kalmışlar.

9 Kânunievvel akşamı evimde, bir buçuk aylık pek uzun bir mesafedeki seyahatimin muvaffakiyetle ve sıhhatle bitmiş olduğunu düşünerek, müsterih bir halde masamın yanına oturdum. Masamın üstünde bir rapor gördüm. "Hart'ta elli kişilik müfrezenin silâhları" alındığından bahsediyor. Harb-i Umumiden kalan bir rapor nasılsa gelmiş zannettim. Hiçbir vak'adan haberim yoktu. Hart'ın nerede olduğunu da bilmiyordum. Raporun tarihine baktım. 9 Kânunievvel 1335 yani bugün! Derhal telefonla Kolordu Vekâletine bıraktığım Kâzım Beyle görüştüm. Ve derhal gelmesini söyledim. Hayret! Hart, Bayburt'un şimalinde büyücek bir köymüş. Nahiye merkezi, Bayburt kazasına tâbi. Burada Şeyh Eşref namında bir mutaassıbın kuvvetli miktarda müritleri varmış. Karadeniz sahillerine kadar nüfûzu varmış.[85] Harb-i Umumi'de bile isyankâr vaziyetleri varmış. Bu sefer inkişaf eden vak'a şöyle başlamış: 6 Ağustos 1335'te Bayburt kaymakamı (Kuva-yı Milliye aleyhinde dedikodu yapıyor diye şikâyet üzerine kendisine nasihatle tekerrür etmeyeceğini temin ettiğinden şimdi Hasankale kaymakamı) Hart nahiye müdürü ve Bayburt kadısının, "Şeyh Eşref Şiilik telkinatı yapıyor" yolundaki şikâyetlerini Erzurum Valisine bildiriyor. 20 Teşrinievvel'de Hart müdür-i sabıkı tekrar vilâyete bizzat şikâyet ediyor. 26 Teşrinievvel'de vilâyet kaymakam vekili Jandarma Yüzbaşısı Şükrü Efendi'den tahkikat soruyor. 6 Kânunievvel'de kaymakam vekili vilâyete şu cevabı veriyor: Kaza müftüsü riyasetinde hocalardan mürekkep bir heyetle tahkikata başlıyor. Fakat müftü müzekkeresiyle celb edilmek istenildiği halde Şeyh Eşref gelmiyor. Hükûmet dinsizdir, zabitler şer'-i şerife riayetsiz kâfirlerdir diyor. 8 Kânunievvel'de hükûmet-i mahalliye satvet-i hükûmeti göstermek için Bayburt'taki kıt'adan elli kişilik müfrezeyi Hart'a gönderiyor. 9'da evlere iğfâl neticesi yemek için dağıtılan müfrezenin silâhlarını alıyorlar... Bu garip vaziyet hakkında kolordu da yeni haberdar oluyor. Bu geçmişi dinlemekle beraber derhal Bayburt ahz-ı askerinden telefonla sorduğum malûmattan daha felâketli bir haber geldi. 9/10 yani bu gece, biraz evvel Gözü-i Süflâ'ya emniyet için gönderilen 60 nefer dört makinalı tüfekten ibaret müfrezeyi Şeyh Eşref müritleriyle basmış ve tekbirlerle hücum ettiğinden asker şaşırmış, müfreze kâmilen esir olmuş. Makinalı tüfekler ve silâhlar kâmilen âsilerin eline geçmiş. Şeyh Eşref Bayburt üzerine gelmeyerek bir saat mesafeden Hart'a dönmüş. Fakat ahali heyecan içindelermiş. Bayburt kasabası ve Trabzon şosesi tehlikede imiş!...

85 Tafsilât 16/1/1336 tarihli tamimde vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şeyh Eşref Mehdi olduğunu söylüyor ve esir ettiği efradı terhis, zabitlere tövbe ve istiğfar ettiriyormuş...

Bu vak'anın şimdiye kadar fiilî teşebbüslerini gördüğümüz İstanbul ufkundan geldiğini ve vahim bir irtica hâdisesinin başlangıcı olduğunu kabul ile şiddetli ve kat'î tedbir almaya karar verdim. Derhal 9. Fırkadan Erzurum'dan bir, Gümüşhane'den bir, Narman'dan iki tabur, Erzincan'dan iki bölük süvari, Erzurum'dan 10,5 luk iki toplu obüs bataryası, Üçüncü Fırkadan bir taburla iki topu Bayburt mıntıkasına tahrik ve her iki fırka kumandanı Miralay Rüştü Beyle Kaymakam Halit Bey'i de Bayburt'a gönderdim. Kuvvetlerin Bayburt'ta toplanması en az on gün istediğinden Şeyhi oyalamak için Erzurum Kadısı Hurşit Efendiyi, bazı dinî nasihatlerle vakit kazanmasını tenbih ederek, Hart'a gönderdim.

Bugünlerdeki vaziyetimizde mühim olan hususlar şunlardı: Kıtaattan bazı firarlar vardır. Hudut haricindeki mahallî hükûmetler de teşvikle kendilerini takviye için firara sebebiyet veriyorlar. Bardız mıntıkasında Eyüp Paşo isminde bir Kürt Ermenilerin Bardız'ı işgaline mâni olmakta Kosor mıntıkasında İzzet namında biri Kürt cumhuriyeti teşkil ederek kendisini reisi cumhur göstermekte. Azerbaycan hükûmeti Cenub-i Şarkî Kafkas hükûmeti teşkili için fevkalâde vekil namıyla İsmail Bey isminde birini Oltu'ya göndermiş. Teşkilâta başlamış. Maaşla sunûf-ı muhtelifeden müstafi, mütekaid zabit istiyor. Azerbaycan manatlarının Oltu ve Sürmeli mıntıkalarında tedavülü, cephane vesaire verilmesi, muhacirlerin iadesi gibi mevâddı teklif ve Azerbaycan hükûmetiyle icab eden muhaberata tavassut edeceğini bildiriyor. Erzurum'da istihbarat şubesi küşadına müsaade istiyor. Kürt Cumhuriyeti, Azerbaycan hükûmetinin yeni hükûmeti gibi şeylerin İngilizlerin oyunu olduğuna şüphe etmedik. Bir daha Kürt Cumhuriyeti isminin çıkmaması ve Oltu mıntıkasını da daha yakından idare ile o mıntıkanın asayişini tehlikeden kurtaracak tedâbir aldırdım. Sivas'ta Heyet-i Temsiliye'den bugün 10 Kânunievvel'de Cenup mıntıkaları hakkında gelen malûmat da şudur:

Zata mahsustur:

Sivas: 7/12/1335

15. Kolordu Kumandanı
Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Paris Sulh Konferansına gitmek üzere Suriye'den hareket eden ve âmâl ve metalib-i milliyemiz hakkında yakından malûmat hasıl etmek ve Heyet-i Temsiliye ile müdavele-i efkâr eylemek üzere Sivas'a uğrayan Suriye ve Ermenistan Fransız Fevkalâde Komiseri François George Picot ile vaki olan mülakat-ı hususiyede milletin âmâl ve metalib-i kat'yesini Sivas Kongresi beyannamesinde münderic olduğu izah edilerek Kilikya, Urfa, Maraş ve Antep'in mütarekename hilâfına işgal ve buralarda Ermeniler tarafından ika edilmekte olan mezalim Fransızların Hükûmet-i Osmaniye memurlarına reva gördükleri muhakkirane tarz-ı muamele şediden protesto olunmuş

Levent Şahverdi Arşivi

ve bu haksız işgallerin bertaraf edilmesini milletin kat'iyen taleb eylediği ve bu maksad uğruda bütün kuva-yı maddiye ve maneviyesini sarfetmeye azmeylemiş olduğu bildirilmiştir. Mûmâileyh cevaben: Daha hareketinden evvel Ermeni kıtaatının yeni işgal olunan mahallerden çekilmesini emreylediğini Fransızların Devlet-i Aliyye'nin istiklâlini tanıdıklarını ve bunun teminini arzu eylediklerini Adana'da menafi-i iktisadiye teminine mukabil Maraş, Antep, Urfa havalisi ile beraber Kilikya'nın da Fransızlar tarafından tahliye edilmesinin ve bu bâbda Sulh Konferansında diğer devletler işgallerinin ref'ine çalışmalarının muhtemel bulunduğu, sırf mütalaat-ı şahsiyesi olmak ve bir kayd-ı mahremane tahtında bulunmak şartıyla dermeyan eyledi. Ve bizden Adana'da ve Urfa, Maraş, Antep'te teşkilât-ı milliyemize kemâken devam etmekle beraber Fransızlar aleyhine müsellahan bir isyan ve kıyam çıkarılmamasını rica eyledi. Biz de buna mukabil kendileri ve Ermeniler tarafından sebebiyet verilmedikçe ahali-i İslâmiyenin müsellahan tecavüzatta bulunmamaları esbabına tevessül eyleyeceğimizi ve fakat sebebiyet verdikleri halde mes'uliyetin kendilerine raci olacağını söyledik. Tafsilât-ı maruzanın son derece mahrem tutulması pek mühimdir. Mülâkat-ı mezkûreden hasıl eylediğimiz kanaate nazaran Fransızlar şarkta Türkiye lehinde harekette kendilerini menfaatkâr görmektedirler. George Picot'nun teması da sırf nikat-ı nazar-ı millî hakkında kat'î malûmat ile Paris'e gitmek maksadına matuftur. Binaenaleyh menatık-ı meşgulede eskisinden daha germî ile teşkilât-ı milliyemizin taazzuv ve teşmiline gayret edilmek ve fakat iş'ar-ı ahîre kadar müsellahan hiçbir tecavüze meydan verilmemek lâzımdır. Umûr-ı dahiliyemize jandarma ve polisle müdahale gibi mütareke ahkâmına mugayir harekâtlarının hem hükûmet ve hem de ahali tarafından usulü dairesinde şediden protesto edilmek suretiyle bir intizar ve hazırlık vaziyetinde bulunmak maksad-ı siyasimize bugün için en muvafık düşecektir.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal
3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Musul şimal mıntıkasında bulunan ve Harb-i Umumi'nin son zamanlarında Ermenilerle birlikte Rumiye Gölü cenup havalisinden İngiliz nezdine kaçan Nasturilerin silâhlı olarak yerlerine avdet ettikleri ve Van üzerine hareket yapacakları şayiaları ara sıra çıkardı. Bugünlerde yine başladı. Kışın buna imkân olmamakla beraber Van mıntıkasındaki bilhassa memurini rahatsız ediyordu. Şemdinan mıntıkasında nüfûzu olan Seyyit Taha, İran'dan Şemdinan'a geldiğini, kendisine teçhizat gönderilirse her emrime hazır olduğunu bildirdi. Bütün Kürtlük mıntıkasında en mühim manevî kuvvet din. Teşkilâta dahil bazı rüesanın muntazam aylıklarını vermek de maddî kuvvet idi. İşte Seyyit Taha'nın bana yazdığı ve cevabım da bu rabıta idi. Cenuptan gelen kavlî ve fiilî istilâ teşebbüsleri bu suretle çürüyordu.

11 Kânunievvel'de Erzurum'daki mekteplerimizi Fevzi Paşa heyetine gösterdim. Çocuklarımız büyük kabiliyet gösteriyorlar.

Bugün Dahiliye Nezaretinden vilâyete gelen bir şifrede "Bolşeviklerin

Levent Şahverdi Arşivi

eline düşmüş Rus limanlarıyla kat'ı münasebet edildiğinden Osmanlıların da hiçbir vechile münasebette bulunmaması" tebliğ olunuyordu. Harbiye Nezaretinden bu hususta birşey bildirilmediğinden sordum. Bizim aldığımız malûmat "Petersburg'a taarruz eden Podeniç ordusunu Bolşevikler mağlûp etmiş ve bu ordunun silâhları Estonyalılar tarafından alınmış. Cenupta da Denikin'i mağlûp edilerek Bolşevikler Harkof ve Kief'i zabt ile cenuba yürümektedirler. Denikin Rostof'u (Azak denizi şimal-i şarkisinde) tahliye ediyor. Azerbaycan'dan alınan haberde de Denikin'in Bakü üzerine de hareket yaptığı" bildiriliyordu.

12'de gelen haberlerde Pontusçuların faaliyeti görülüyordu. Pontus Komitesi bilhassa Batum'da büyük faaliyetleri var. Reisleri Sarraf Yovanidi imiş. *Elefteris Pontus* namıyla gazete çıkarıyorlarmış. Trabzon metropolidi Trabzon'a bir Rum vali muavini geleceği propagandasını yapıyor. Bu herif Paris'ten yeni geldi. Zahiren bize taraftar görünüyor. "Pontus hayaliyle uğraşmamaları ve Ermenilere asker vermemelerini nasihat" edeceğim, diye Batum'a gitti. Trabzon'da Rumlar iki parti. Venizeloscular, Kral Konstantinciler. Metrepolid Venizelosculardandır. Batum'da İngilizlerin 25 fırkalarından 3500 kişilik bir müfrezeleri var. Üçte ikisi Hindli. 300 kişilik bir milis kuvveti de var. Yarısı Rum. Batum'a mütarekeden bugüne kadar Trabzon mıntıkasından 3233 Rum ve 897 Ermeni muhaciri gitmiştir. Orada hayat daha ucuz olduğundan, aynı zamanda da İngilizler Batum'da İslâm ve Gürcülerin Bolşeviklerle anlaşacaklarından korktuklarından sadık gördükleri Ermeni ve Rum nüfûzunu teksife çalıştıklarını zannediyorum. Dersim'e yeni gelen Osman Bey isminde bir mutasarrıfın teşvikiyle "Bizim Kürt kulübüne itimadımız var" gibi İstanbul'a bir telgraf çekmişlerse de Harput'ta alıkonulduğu ve bu mutasarrıfın Ayvalık'ta Yunanlıların harekâtını teshil ettiğinden Eskişehir'e kabul olunmadığı haberi geldi. 13. Kolordu mıntıkasında da bilhassa hükûmet reisleri vasıtasıyla millete ihanetten hâlâ vazgeçilmediği görülüyor. Bu belâların def'i için hâlâ ordu çırpınıyordu. Bugün vakit bulup yazabildiğim geri mıntıkası teftiş lâyihamı, mıntıkam hakkında vâzıh malûmat vereceğinden aynen yazıyorum. Bu esası Heyet-i Temsiliye'ye de izah etmiştim.

Tahrirat ve şifre telgrafla (zâtidir) — Geri Mıntıkası teftiş lâyihası *Harbiye Nezaretine* — Erzurum: 13/12/1335

Kolordunun geri mıntıkasını teftişte şâyân-ı dikkat gördüğüm mevâd ber vech-i ati maruzdur:

1 — Dahil ve hariç düşmanlarımız her müsait yerde dini ve örfi tahrikâtta berdevamdırlar. Buna karşı tedbir ve daima halkı ikaz ve tenvir ve her fikr-i iftirakı bir Ermeni ve Rum istilâsı ve onu da imha-yı İslâm siyaseti takip edeceğini anlatmak ve bir menfaat mukabili anlamak istemeyenleri de ezmektir. Bunu yapacak bilcümle memurîn, gazeteler ve aklı eren efrâd-ı millettir. Bugünün en mühim mes'elesi Kürtlüktür. Bunun kolordu-yı âcizi mıntıkasındaki vüs'ati ve şekli malûm-ı samileridir. Şarkın

Levent Şahverdi Arşivi

mahdud bir kaç gazetesini Kürdistan'da kimse anlamaz, akılları erenlerin de tesiratı ancak memurin-i hükûmetin gösterececkleri şekil ve renge bağlıdır. Tasavvur buyurulsun ki bir mutasarrıf veya kaymakam zerk olunan fikr-i leîme taraftardır. Hattâ daha ehveni acz ve meskenetten veya su-i istimalâtından dolayı bitâraf, seyirci kalıyor. Böyle yerlerde düşmanlarımızın muvaffakiyeti ne kadar kolaydır. Vazife-i vataniyemizin ibkasında fevkalbeşer bir gayretle çalışılıyor, fakat bu gayret de artık bugün fiiliyatla birçok marifetler izhar eden unsurlardan tehlikeli olan mıntıkalara memurlar göndermek neticesi tahassül eden fenalıklarla heba olduğu herkesi müteessir ediyor. Bendeniz ırk mes'elesini fevkalâde mühim görüyorum. Bugün bir Suriyeli asker veya mülkiye memuru, namuskârane, Türk milletiyle beraber çalışabilir, fakat bilakis düşmanlarımız hesabına da çalışması da mümkündür. Bu imkân daima göz önünde bulundurularak bu zevatı her yeri Türklerle meskûn yerlerde kullanmak pek basiretkârane olur. Dünyada yalnız Türk'e has olan safiyetten hâlâ vazgeçilmezse daha şahidi olacağımız feci mukadderatımızı zavallı Türk tarihine kaydedeceğiz, demektir. Dersim'in Erzincan'a en yakın aşâirinde bile Kürtlük cereyanı yapılırken ve o biçare halk Araplarla ve Ermenilerle ittifak ederek büyük bir devlet olacaklarına dair tahrik ve iğva olunurken Erzincan hükûmeti uyuyor, belki de malûmatı var da igmaz veya teşvik ediyor. Bugün bir Kürt - Arap birliği diye çalışılırken velev iffet ve sadakate binlerce şahidi dahi olsun hassas noktalarda bir Arap mutasarrıfı veya bir Kürt kaymakamı bulundurulması kendi elimizle korkulan felâketleri ihzar demektir. Meselâ bugün Bayburt vak'ası hiç yoktan hükûmet-i mahalliye ve daha ziyade mevki kumandanının idraksizliğinden çıkmıştır. Mevki kumandanı ise ahz-ı asker kalem reisi Şamlı Miralay Hasan Lütfü Bey'dir. Bu gibi zevatın pek namuslu olması ve Türkten iftirak eden ve memleketlerinden Türk'ü kovan vatandaşlarından ve ırkdaşlarından bile teneffür etmesi, variddir. Fakat en ehven olarak bunların kendi memleketlerinde vaziyetlerini tesbite kadar vakit geçirmek politikası gözetecekleri de nazar-ı teemmüle alınmalıdır. Binaenaleyh, bir Türk gibi, kalbi hiçbir zaman çarpmıyacaktır. Mahzurlu olmakla beraber ufak rütbeden olanlar pek o kadar haiz-i ehemmiyet olmayabilir. Fakat kaymakam, mutasarrıf veyahut erkân-ı harp ve kumandanlar hakkında nasp ve tayinlerde her Nezaretçe esaslı düşünmek pek lâzımdır.

2 — Fakrü zaruret, bilhassa istikbalimiz olan etfalde müthiş tahribat yapıyor. Erzincan'da uryan ve sefil bir halde 200 kadar zükûr etfalı Kolordu himayesine aldım ve Erzincan Leylî Eytam Mektebini de küşad ettim. Bununla yalnız istikbale insan yetiştirmiş olunmuyor, umum milletin aşâir de dahil olduğu halde, bütün kalpleri kazanılıyor. Herkes, şefkatli himayesini gördükçe, hükûmetimize karşı da hissî şükranı ve bittabi hürmet ve itaati de artıyor. Şehit aşiret evlâtlarından bir haylisi dahi aşiretleri reisleri tarafından şükran-ı mefharetle Erzurum Leylî İptidaî Mektebine getirilmiş ve bizzat kendileri de mektebin hayat ve intizamını ve memleketin selâmeti uğruna terki hayat edenlerin evlâtlarının ne büyük bir refah

Levent Şahverdi Arşivi

ve şefkat içinde bulunduklarını görerek hükûmetimize karşı sadakat-i kalbiyelerini teyid etmişlerdir. Şarkî vilâyâtın harabezar bir halde ve binlerce etfal mevte mahkûm iken mazinin âlâmıyla âh ve enin içinde bulunan halk, hükûmetimizin Hilâl-i Ahmer'in cüz'î muaveneti hariç olduğu halde hiçbir suretle himaye ve sahabetini görmemişlerdir. Vilâyât-ı müstevliye ahalisine tevzi edilmek üzere hükûmetin tahsis ettiği yedi milyon zahireden bir kısm-ı mühimmini Trabzon'a nakleden Amerika heyeti bu erzaktan dahili vilâyât ahalisine birşey vermemiştir. Bunları Trabzon'da sevahil halkına, bilhassa anâsır-ı gayr-i müslimeye tevzi etmektir. Yine buralarda geştügüzar ederek Amerikalılar tarafından ayrıca teberru edilen zehair ve mevâdd-ı iaşe tevzi pusulaları veren Miralay Daily ismindeki zatın dahi mevaidi boşa çıkmıştır. Binaenaleyh Kolorduca küşad edilen Erzurum ve Erzincan mekteplerinin âcilen tasdik ve 9/11/1335 tarih ve 1722 No. lu maruzatım vechile diğerlerinin de küşadına müsaadeleri maruzdur.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliyeden gelen bugün aldığım şifre Damat Ferid'in milletten habersiz yaptığı teşebbüsü gösteriyor:

Zata Mahsustur.

Sivas: 12/12/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Zât-ı şâhânenin tasvibine iktiran ve İngiliz murahhaslarıyla sabık Sadrazam Damat Ferit Paşa arasında takarrür ve imza olunan 12/9/1919 muahede-i hafiye sureti bu kerre Dersaadet'ten elde edilmiştir. Teyid ve mevsukiyeti için aslının ele geçmesine çalışılmaktadır. Mezkûr muahedename ber vech-i âti 7 maddeyi ihtiva eylemektedir.

Suret:

1 — İngiltere hükûmeti kendi mandası altında Türkiye'nin temamiyet ve istiklâlini deruhde eder.

2 — İstanbul makarr-ı hilâfet ve saltanat olacak ve Boğazlar İngiltere'nin murakabe ve kontrolüne tâbi tutulacaktır.

3 — Türkiye müstakil bir Kürdistan teşkiline mümanaat etmeyecektir.

4 — Bunlara mukabil Türkiye İngiltere'nin Suriye ve Elcezire'deki hâkimiyetini icabında muavenet-i fiiliye ibrazıyla temin ve hilâfete ait manevî kudret ve selâhiyetinin İngiltere'nin gerek Suriye havalisiyle ve gerekse Müslümanlarla meskûn diğer aksamda istimalini taahhüt eder.

5 — Millî cereyanların önüne geçebilmek için Türkiye'de yeniden tesis edilecek olan nim meşruta idareye karşı vukubulacak aksülamelleri İngiltere hükûmeti teskin için bir kuvve-i zabıta tahsis edecektir.

6 — Türkiye Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün hukukundan feragat ede-

Levent Şahverdi Arşivi

rek hususi ve nim-resmi mahiyeti haiz olan İngiltere hükûmeti konferansta Türk murahhaslarının bu bâbdaki arzularını is'afa meyyal olacak ve bunun kabulünü deruhde edecektir.

7 — Sulh şerâitinin takarrüründen sonra Zât-ı şâhâne dördüncü maddedeki hususatı tevsi için İngiltere hükûmetiyle ayrıca bir mukavele teati edecektir. Bu mukavelenin ahkâmı mahrem tutulacaktır. İşbu mukavelename Dersaadet'te nüshateyn olarak tanzim ve tarafeyn-i âkideynce teâti ve kabul edilmiştir. .

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal
3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Şâyân-ı hayret bir teşebbüs! Manda altında tamamiyet ve istiklâl ne demek? Nim-meşruta bir idare ne demek? İngiliz kuvve-i zabıtası ne demek? Müstakil bir Kürdistan nedir? Ermenistan'dan bahsedilmediğine nazaran şark vilâyetleri ne olacak, Kürdistan diye ayrılarak Ermenistan mı olacak? Ermenilerin Kürtlerle kardeşlik tesisine çalışmaları da aynı tarihlere tesadüf ettiğine göre şark vilâyetlerimiz Kürtleri de istiklâl diye aldatarak bir kuytu yer ayırdıktan sonra Ermenilik olacağına şüphe kalmıyor. Amerika mandası hakkındaki teşebbüsler de demek ki Padişah ve Ferit Paşa'nın bu teşebbüsüne karşı bir tertip. İhtimâl Fransa, Amerika da böyle propaganda çıkarmışlar.... Bu muahede-i hafiye ile Padişah milletinden habersiz onları bu meyanda müdafaasına memur bulunduğum Şark'ı bitiriyordu. Padişah kuvveti yalnız Ferit Paşa'dan mı alıyordu? Şarkın başına gelecek felâketi bilenler ve buna razı olanlar herhalde belki içimize kadar sokulmuşlardı. Acaba Fevzi Paşa heyetinin Erzurum'a kadar gelmesinin bununla da alâkası var mı idi? Daha neleri görmek ve daha kimlerle neler konuşmak istiyorlardı?..

İşte bu düşünce ile bu akşam (13 Kânunievvel) Fevzi Paşa heyetini ziyarete gittim. Millî vaziyeti iyi tetkik edip etmediklerini sorduktan sonra bahsi Kürdistan mes'elesi cihetine intikal ettirdim. Fevzi Paşa pek söze karışmıyor. İlhami Bey'in heyetin gizli vazifelerini idare ettiğine şüphem kalmadı. Birçok sual ve münakaşalarımla şu hülâsayı söylediler: "Zannediyorum ki İstanbul'daki Kürtlük merkezi fenalığa çalışmıyor. İtilâf Devletleri Türkler aleyhinde olduğundan, şayet Vilâyât-ı Şarkiyeden Türkler çekilsin derlerse Kürt milliyetini göstererek Ermenileri sokmamak için çalışıyor. Malûm ya şimdi milliyet prensibi var. İstanbul'daki Kürt Cemiyeti muhterem insanlardan mürekkeptir."

"Bu yanlış bir zihniyettir," dedim, "İstanbul'daki Kürt kulübüne ve Kürtlük mes'elesine sabık hükûmetin yardım ettiğine şüphe etmiyorum. Mühim bir vazife ile gelen sizler bile bilmeyerek vahim bir hata yapıyorsunuz. Bugünkü prensip milliyet değil, milliyet diye aldatarak müstemleke edinmek prensibidir. Arapların olduğuna bakın? Olacağını da göreceğiz. Eğer şarktan Türkler çekilirse buraların Ermenistan olacağına şüpheniz var mı? Belki Kürdistan diye açlıktan ölen Dersim'e böyle göz boyayıcı bir isim verirler. Erzurum'dasınız, yani şarkın en kenar vilâyetinde. Burası Kürtlük müdür ki İtilâf Devleti Türklere Şarktan çekilsin diyecektir? Erzurum Kongresi bu felâ-

Levent Şahverdi Arşivi

keti görerek toplanıp kararını vermedi mi?... İzmir Türk değil mi idi? Neden İtilâf emrine münkad olan hükûmet bu emri, hem de kolay tatbik için oraları âciz ellere tevdi'den sonra verdi. Adana ve Maraş'ta bugün İtilâf üniformasıyla Türk'ü katleden Ermeniler değil midir? Nerede milliyet prensibi? Milliyet prensibini ancak millet kendi el birliğiyle ve hayatını karşılık koyarak yapabilir. İşte Sivas Kongresi bütün vatanımız için bu esası koydu. Şarkta Türk, Kürt diye ayrı iki fikir yoktur. Kürt de biliyor ki Türksüz kendine yaşamak hakkı yoktur. İşte bunun için o da Türk milleti camiasının bir ferdi olarak her kuvvete karşı aynı azimle karşı koyacaktır. Benim gördüğüm Türklerden Kürtleri ayırmak için istiklâl yemlemesi atılıyor. Bugün bu kadar asırlık Türk milleti henüz elinde tecrübeli kumanda heyetleri, zabitleri, orduları varken istiklâlini kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya olduğu halde hiçbir kuvveti olmayan biçare Kürt milleti nasıl hükûmet tesis edebilir. Ermenilerle baş başa kaldığı gün mes'ele yoktur. Hudut boyunca Ermeniler Sivas diye bağırışıyorlar. Kürt bunu kulağıyla dinliyor ve istikbalinin nerede olduğunu görüyor. İstanbul'da Kürtlükle uğraşanlardan namuslu insanlar olabilir. Bunları gidince ikaz edin ki bu gayretlerini sarfedecek hayırlı yerler bulamıyorlarsa hiç olmazsa birşeye karışmasınlar. Kürtlük diye şarkın milyonla asırlık Türkünü de mahvedecekler. Cahil, saf bir halde hayat kaygusuyla meşgul biçare Kürtleri de." Bu beyanatım karşısında İlhami Bey de söz bulamıyordu. Haklısınız, uzaktan vaziyet görünmüyor, tarzında cansız tasdiklerde bulundu...

Heyet 14 Kânunievvel'de Erzurum'dan Trabzon'a hareket ettiler. İlhami Bey'in kim olduğu hakkında tahkikat yaptırdım. Bu zat İtilâfçılardanmış. Kâmil Paşa kabinesi zamanında polis müdürlüğü de yapmış. Bir İtilâf Kulübünün de reisi imiş. Ben buna ehemmiyet vermedim. Biz şu veya bu fırka ile meşgul değildik. Millî teşkilâtımız milletin umum efradını bağrına basıyordu. Teşkilâta girmeseler dahi ne kadar fazla vatandaşımızı tenvir edebilsek bir kârdı. Fakat her irşad olunan bizim için mutlak bir kazanç olmuyordu. İşte İlhami Bey'in Trabzon mıntıkasında emin olduğu kimselere söylediğine göre bu zat kolordum için iyi bir fikir taşımıyormuş. Fevzi Paşa heyeti, Kuva-yı Milliye aleyhinde gazetesiyle ihanetkâr bir vaziyet alan firarî Ömer Fevzi'nin ne gibi bir selâhiyetle Divan-ı Harbe tevdi ve derdestine teşebbüs edildiğini ve Vali Galip Bey'in kaldırılması mes'elesini tahkik etmişler. İntihabata Fırka Kumandanı Halit Bey'in gayr-i meşru müdahalesini de Harbiye Nezaretine şikâyet etmişler. Bugünlerde Hart vak'asıyla meşgul olduğumdan Fevzi Paşa heyetiyle Kürtlük mes'elesi hakkındaki münakaşamı ancak 6/1/1336 da Harbiye Nezareti, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya da yazdım.

Aynen şudur:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum: 6/1/1336

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa Hazretlerine
20. Kolordu Kumandanlığına (Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine)

Ferik Fevzi Paşa heyetiyle Erzurum'da Kürtlük mes'elesi üzerinde mufassalan görüştük. Heyetten İlhami Bey İstanbul'daki Kürt Cemiyetinin muhterem insanlar olduğunu ve sırf Vilâyât-ı Şarkiyenin Ermenistan'a verilmemesi için Kürtlük mes'elesinin ortaya çıkarılmış olduğunu söyledi. Hükümet-i sabıkanın Kürtlük mes'elesini kabul ve hattâ muavenet ettiği anlaşıldı. Mes'eleyi ikiye ayırdım. Biri eğer Kürtlük mes'elesini ortaya çıkarmakla Şark'ı kurtarmak mümkün ise ve bu mesaide bir takım kiliselerin namussuzca irtikâbatı yok idi ise bize işin bidayetinde neden hiç malûmat verilmedi. Şarkın valilerinin ve kumandanlarının birçok istirhamatlarına mukabil işin gizli tutulması mes'elenin gayr-i meşru olduğunu ve bu azim ve Kürdü de Türk'ü de mahv ve harab edecek zihniyetin bir ictihad neticesi olmadığını âlem nazarında isbat etmiştir. İkincisi Kürdü ayırmakla Ermeni mes'elesinin hal değil belki bugün sönmüş ve hiçe inmiş bir halde olan Ermenilerin kollarını sallaya sallaya zavallı Kürtleri ve aralarında girift olan Türkleri usulleri vechile imhaya kudret bulacaklardır. Çünkü Kürt ilim ve irfandan bihaber ve daima birbirinin imhasına müsait bir haldedirler. Bugün hududumuzun öte tarafında kalan halkın ekseriyeti Kürt olduğu halde içlerinden hiçbiri kendilerini idare edemiyor bir takım Türk, Çerkes Beylerin idaresinde Ermenilere karşı koyuyorlar. Bugünkü vaziyette Ermenilerin hattâ takviye olundukları halde dahi Şark vilâyetlerine birşey yapmaları gayr-i mümkün gibidir. Fakat bir kere Kürt Türkün muavenet ve sahabetinden ayrıldı mı evvelâ biri birine girer, saniyen de az bir kuvvetle himaye olunacak Ermeniye çiğnenir. Bu hakikati hayatı, namus ve malı buralarda ayak altında olan Kürtler görüyor ve bize sarılıyor ve Kürtle Türk birçok namussuzca propagandalara rağmen bu hayalde yekvücuttur. Her türlü tehlikeden uzak ve hiçbir şeyi ayak altında olmayan kimseler, İstanbul'da ne gibi menfaat ve iğfâl ile bu işlerle uğraşıyor, akıl ermiyor. Bu izahatı İlhami Bey'e de verdim. Mümâileyh cevaben Avrupa bir kaç vilâyetimizi verirse ne yaparız, ancak Wilson prensipleri mucibince buralar Kürtlüktür diye belki kurtarabilir fikri üzerine Kürt kulübünün çalıştığını söyledi. Kendilerine cevaben bu Kürt ayrılık fikrinin Vilâyât-ı Şarkiyeyi Ermenistan yapmak planını tatbik için çıkarıldığını, çünkü medenî milletlerin hukuku bile çiğnenirken Kürdün hukukunu kimsenin düşünmeyeceğini bu perdenin pek kanlı bir akıbet hazırlayacağını ve Vilâyât-ı Şarkiyeyi ancak Erzurum Kongresi'nde anâsır-ı muhtelifenin müttefikan kabul ettiği vechile sonuna kadar ölümü gözüne almış olduğunu izah ettim. Kürt Teali Cemiyetini ikaz edeceğini vadettiler. Fakat ciddî ve samimî mi yoksa kanaat ve zihniyetini tebdil etmeyerek başka

Levent Şahverdi Arşivi

zihniyetle mi döndüler, bilemem. Vatan ve milletimizin evvelâ Kürtler ve badehu Türkler vesaire olmak üzere izmihlâl-i tammı demek olan bu mes'eleyi zât-ı âli-i nezaretpenâhîlerine de arz ediyorum. Gerçi Şarkta arzım vechile Kürt Türk ayrılığı yoktur. Fakat İstanbul'da hâlâ bu tehlikeli oyunla oynayanların icab edenler vasıtasıyla ikaz buyurulması menut-ı rey-i nezaretpenâhîleri olduğunu arz eylerim.

Kâzım Karabekir

Mustafa Kemal Paşa'ya ilâve: (Harbiye Nazırı Cemal ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşalara yazdığım şifrenin suretini arz ediyorum.)

Erzurum'daki müesseselerimiz ve mekteplerimizle meşgul oluyor, Hart'taki hâdisenin seyrini bekliyordum. 18 Kânunievvel'de gelen malûmatta: "Şeyh Eşref'in hükûmete isyan halinde bulunduğu, mintarafillâh şeriat neşredeceğini, yedi devlet krallarını Hart'a toplayacak padişahı da huzuruna getirip bütün dünyayı ıslâh edeceğini ilân ediyormuş. Heyetten ahz-ı asker reisine tokat vurmuş, Erzurum kadısına -sakalı bir tutamdan az diye- kâfirsin demiş. Kendisinin mehdî olduğu, kurşun işlemediği, keramet göstermekte ve meselâ lâhzada sakalının rengini değiştirmekte olduğu halk arasında şâyi olduğu gibi, kendi iddiası ve müridanının da kabulü vechile Hazreti Muhammed'in ruhu Şeyh Eşref'te tecelli etmiş, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali vesair sahabe-i kiramı hazreti Ayşe ve Fatması mevcut imiş. Yani yakın müridanına bu isimler verilmiş."

Şüphe yok ki bu herif zırzobun biri, fakat kendisinden aşağı kalmayanlar da çok. Eshabını tam tertip bulmuş. Asıl garibi bu herife kurşun işlemediğine ve keramatına inananlar. Kerameti şeyhin kendinden menkul olmasına rağmen Erzurum'a kadar sirayette. Esir olan müfrezelerin de bu gibi telkinlerle yıprandığına şüphem kalmadı. Asıl mesele bu herifleri oynatan el nerede? Oyunun müteakip safhaları neler? Son perdenin Kuva-yı Milliye teşkilâtı olduğu, bilhassa şahıslarımızın asıl hedef olduğunu kabulü lazım, basiretli bir vaziyettir. Erzurum Kongresi'nde aza olmasına rağmen Kuva-yı Milliyenin ve ordunun müthiş aleyhtarı olan ve Trabzon'da gazetesiyle de hezeyanlar savuran ve İstanbul ile sıkı irtibatı olan firari Ömer Fevzi'nin Erzurum Kongresi'nden avdette Bayburt ve Hart mıntıkasından Sürmene'ye geçtiği anlaşıldı ise de, o havali hükûmet reisleri de bir zamanlar kongre aleyhinde bulunmuşlardı. Garip bir tesadüf olmak üzere Rawlinson yanında bir maden mühendisi dediği bir İngilizle Gümüşhane civarlarında meşgul. Fevzi Paşa heyeti Şeyh Eşref'in isyanını ve Ömer Fevzi'nin vaziyetini bildikleri halde, Trabzon'da Ömer Fevzi'yi siyanet tarzında tahkikat yapmaları ve İlhami Bey'in beyanatı ve kolordu aleyhinde bulunması gibi hallerin heyet-i mecmuası bir demet diken... En ehemmiyet verdiğim nokta şeyhin bilhassa kuvvetli müridanı bulunan sahil kısmı ne halde? Bu şeyhin şeyhi de Elaziz'de imiş. Bunun vasıtasıyla Şeyhe nasihati teklif eden saflar da var. İşi büsbütün muhtelif mıntıkalara sıçratmak tehlikesini görerek bu adam-

Levent Şahverdi Arşivi

...ları yerinde tarassud ettirmek ve Hart vak'asını her tarafa duyurtmamayı muvafık buldum. Sürmene sahillerinden silâhlı müritlerin akın akın Hart'a doğru yola çıktıkları haberi geldi. Demek Şeyhin Bayburt'a taarruz etmemesi kuvvetlerinin toplanmasını beklemesinden. Zahiren deli saçması gibi birşey olan bu hâdisenin siyasî hedefleri ve onlara varmak için tedbirli idaresi mevcut. Buna karşı toplanan kuvvetlerin kaymakam Halit Bey'in kumandasında Bayburt'ta toplanmasından sonra Hart'a kat'î bir darbe vurmak, bu zamana kadar da şeyhi oyalamak ve halkı dinlemek ve irşad için Miralay Rüştü Bey'i de heyet-i tahkikiye reisi olarak o havalide ruhî faaliyette bulundurmak. Ben Erzurum'da bir hâdise yokmuş gibi teftişlerimle meşgul olmak. Havalar da ... 10 ve kar her tarafı beyazlatmış bir halde Rawlinson'un Gümüşhane'deki mesaisi hakkında şu şifre geldi:

Dakika tehiri gayr-i caizdir.

Maçka: 17/18/12/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Dün gece Gümüşhane mutasarrıfı nezdinde maden mühendisi hakkında görüşmek üzere bulunurken Erzurum'a hareket edebileceklerini müş'ir telgrafname-i samilerini alan Rawlinson, bugün için hareket edeceğini söylediği halde hareket etmemiş ve Rum metropolidi vekili ile Rum ahaliyi kabul ederek kendileriyle görüşmüştür. Dün gece mutasarrıf nezdinde maden muhaveratı, akabinde biraz da siyasiyattan bahsedelim diye intihabatı sormuş, intihabatın kemâl-i sükûnet ve sür'atle hitâm bulduğuna ve Rumların da iştirak eylediğine dair aldığı cevaptan pek memnun gözükerek teşkilât-ı milliyeyi istifsar eylemesi üzerine gerek mutasarrıf ve gerek Mecliste hazır bulunan mebus Zeki Bey tarafından bu teşkilâtın milletin sinesinden ve yaşamak azminden doğduğu ve milletin bu hayatî vazifesini bir adım geri atmaksızın kemâl-i azimle takip edeceği ve her tarafta bu maksad-ı mukaddes etrafında bütün kanlar dökülünceye kadar bir ittihad-ı tam husûle getirildiği anlatılmış ve Miralayın Gümüşhane'de başka gruplar bulunup bulunmadığı hakkındaki sualine de Anadolu'da elyevm her yerde câri bir fikir ve emel olup o da yaşamak hakkını talepten ibaret bulunduğunu bahsedilen muhalif grupların ancak İstanbul'da bulunabileceği cevabı verilmesi üzerine Miralay yaka silkercesine bir tavırla ben İstanbul'u sormuyorum. Buralarını soruyorum, mukabelesinde bulunmuş ve akabinde zât-ı sami-i kumandanîleriyle ve Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, nafiz zekâlarına senahan olduktan sonra zât-ı âlileriyle birlikte Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Türklere hizmet edebilecekleri kanaatinde bulunduğunu söylemiştir. Miralayın bu sabah Rumlarla yaptığı mülakat esnasında civarlarındaki mutarassıtlarımız tercümanın Rumca bilmemesinden naşi Türkçe geçen muhaveratı güzelce zapteylemiştir. Rumlar esna-yı ziyafetlerinde hükûmetimiz hakkında adem-i memnuniyetlerini imâ ile teşkilât-ı milliyeden korktuklarını ve şimdiye kadar 60 kişi

Levent Şahverdi Arşivi

kadar öldürüldüğünü dermeyan etmelerine mukabil Miralay bu memleket Türklerin olduğundan teşkilât-ı milliyelerine birşey denemiyeceğini ve teşkilât Türklerin hakkı olduğunu ve Türklerle iyi geçinmelerini veyahut burasını terk etmelerini ve Yunanlıların İzmir'de yaptıkları fecayie karşı Türklerin de buralarda Rumlara karşı fena muamele yapmamaları için Rumların Venizelos'a müracaatta bulunarak İzmir'i terketmesini teklif etmelerini ve Türkler hakkındaki (M Y C H) müracaatta bulunmalarını ve kendisinin başka birşey yapamayacağını ve adam öldürüldüğü hakkındaki ifadelerine de delilsiz inanamayacağını cevaben kendilerine anlatmıştır. Miralayın ne vakit hareket edeceği henüz malûm olmayıp hareketini müteakip arz edileceği maruzdur.

3. Fırka Kumandan Vekili Atıf

Erzurum'daki kimsesiz çocukların talim ve terbiyesi şâyân-ı takdir bir derecede. Vali, memurîn ve eşraf-ı memlekete mekteplerimizi ve çocuklarımızı gösterdim. Pek büyük iyi tesirler bıraktı. 21 Kânunievvel'de de altı yaşından ufaklar için evime yakın bir ana mektebi resm-i küşâdı yaptık. Bir taraftan da maarif ve hususî mektepleri teftişe başladım. Evkafın mektepleri elim bir halde. Çocuklar yerde oturuyor. Ellerinde *Yusufname* diye bir kitap var. Fakat çocuklar okuduklarını anlamıyorlar. Üç senelik çocuklar daha rakam ve yazıya başlamamışlar. Okudukları *Kelâm-ı Kadim* ile *Yusufname*! İşte bu mekteplerin yetiştireceği Şeyh Eşreflerle makina başında memlekete saadet getirecek çocukların ahvâlini gözüyle görerek halk üzerinde müessir vaziyetler hasıl oluyordu. Bu münasebetsiz mekteplerdeki kimsesizleri bizim mekteplere aldırmak ve buradaki çocukları da teşkilâta alarak mümkün olan yardımı yaptırıyordum. Maarif mekteplerinin terbiye-i bedeniye hususuna muavenet mümkündü. Fakat en mühim noktası her yerde ve her hususta temizlik ve bakımda titizlikti. En iyi mektepte etrafı berbad, içerlerinde kir, örümcek, eğri büğrülük gibi ince ince tetkik ve uğraşılması insanlığın en lüzumlu bir meşgalesi olan teferruat memleketimizin yalnız mekteplerinde değil müdür-i umûrları muhitinde de aynıdır.

21 Kânunievvel'de Erzincan'daki Süvari alayından, Mülâzımievvel Cemal Efendi'nin 9 neferle alaydan firar ettiği ve efradı "Kumandan Paşa bizi Taşkent'te Enver Paşa'nın yanına gönderiyor" diye iğfâl ettiği ve Pülümür'e yakın telgraf hattını keserek Dersim istikametine giderken jandarmalar bunları önleyerek müsademe olup, Cemal Efendi ile iki neferin maktul, diğer neferlerin derdest edildiği haberi geldi. Kıt'a harici vak'alara inzimam eden bu askerî vaziyetler pek mühimdi. Bu zabit bir kaç ay evvel Konya'dan firarla Adana-Diyarbakır-Çapakçur tarikiyle ve Kürt kıyafetinde gelmişti. O zaman bunun Elaziz Valisi Ali Galip'le teşrik-i mesai ettiğinden şüphe de edilmişti. Fakat bir vesika bulunmamış ve kendisi de evvelce kumandamda bulunmuş, yine kolordumda hizmet etmek arzusunda bulunduğunu bildirmiş ve kendisine hüsn-i şahadet de edildiğinden Süvari alayına vermiştim. Firarların açacağı inzibatsızlık rahnesini mükerrer acı tamimlerle bildirmekliğime rağmen bu hali ve Dersim mıntıkasına teveccühü ve evvelce de Kürt kıyafetinde

Levent Şahverdi Arşivi

bütün Kürdistanı dolaşması kimseyi kendisine acındırmamıştır. Rawlinson hakkında 23 ve 24'te âtideki şifreleri aldım:

Bayburt: 22/12/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Kaymakam Rawlinson cenaplarıyla bugün görüştüm. Hülâsaten mükâlememiz âtide arz olunur. Mustafa Kemal Paşa ile mühim bazı mesail için görüşmek istediğini, fakat doğrudan doğruya Paşa'nın nezdine giderek mülakatta bulunması, diğer İtilâf Hükûmetlerinin nazar-ı dikkatini celb edeceğinden bunların anlamaması için tesadüfen bir mahalde mülakat edilmiş bir şekilde görüşmeye çalıştığını.

2 — İngilizler Türkiye'nin lehinde ve istiklâline dokunmayacak bir tarzda çabuk ve esaslı bir sulh yapmak istedikleri, fakat müzakere etmek için milletin âmâline, arzusuna tamamen müzahir, kuvvetli bir hükûmet bulunmaması bu işi tehir ettiği, bunun için intihabatın bir an evvel icrasını arzu ettikleri.

3 — İntihabatın serbest icra edilip edilmediğini sormuş, intihabat tamamen serbest yapıldığını ve netice-i intihabat bu hususu teyid edeceğini söyledim.

4 — Harekât-ı milliyeye muhalif diğer kuvvetli fırkalar bulunup bulunmadığını sordu. *Harekât-ı milliye bütün milletin ruhundan doğduğunu* ve harekât-ı milliyenin esas maksad ve âmâline muhalif hiçbir fırka bulunmadığı, yalnız Türkiye'nin aleyhinde bulunan bazı milletlerin ve hükûmetlerin kendilerine hisse çıkarmak ümidiyle para ile elde ettikleri mahdud zevatla bir kaç gazetenin harekât-ı milliye aleyhinde muhalif neşriyat ve işaalara teşebbüs ettikleri cevabı verilmiş ve kendisi bu hususu tasdik eylemiştir.

5 — *Kendisi milliyetçi* olduğunu ve *harekât-ı milliyeden pek memnun* olduğunu, Türkiye'nin lehinde bizzat dahi pek çok çalıştığını, bu hususta şimdilik izahat veremeyeceğini, yalnız İngiltere Hariciye nazırına üç dört saat bu bâbda maruzatta bulunduğunu,

6 — Memleketimizde birçok madenler bulunduğundan, sulh olursa İngiltere tarafından hemen şimendiferler yapılması, madenler ihracatı ve memleketin imarına Hükûmet-i Osmaniye'ye nakden muavenet edileceğinden ve birçok şirketlerle bu husus için kendisi bizzat görüştüğünü,

7 — Bizim menfaatimize ait daha birçok söyleyecek sözleri varsa da Mustafa Kemal Paşa ile görüşmemiş olduğundan söylemeyeceğini beyan etmiştir.

8 — Mûmâileyh otomobilleri tamir ve ihzar için yarın dahi burada kalacak 24/12/1335 sabahı hareket edeceğini ve yevm-i mezkûrda Kop Dağı'nda muavenet için 12 çift öküz ihzar edilmesini talep ve Bayburt'a kendisi için yapılan ihzarattan ve ikamet mahallinin iyi olmasından beyan-ı memnuniyet etmiştir. Yarın sabah 23/12/1335 saat 11,30 evvelde

Levent Şahverdi Arşivi

görüşmek için üzere karargâha gelecektir. Bugün yalnız kaymakam vekili ve belediye reisi ile görüşmüş ise de şâyân-ı ehemmiyet birşey konuşmadığı maruzdur.

Heyet-i Tahkikiye Reisi Miralay Rüştü

Bayburt: 23/2/1335

15. Kolordu Kumandanlığına

Kaymakam Rawlinson ile bugünkü mükâlemede mühim görülen bazı mevâd ve mıntıkamızdaki harekât hakkında hasıl olan kanaat ber vech-i âtidir:

1 — Kaymakam Erzurum'da zât-ı samileriyle görüşerek badehu Sivas'a gidecek, Mustafa Kemal Paşa ile bazı mühim hususat görüşülecek. Teklifatı kabul edilirse hemen Ankara'ya ve şimendiferle İstanbul'a ve Londra'ya gidecektir.

2 — Mustafa Kemal Paşa'nın ve zât-ı samilerinin sabık hükûmeti tanımadıkları ve Mustafa Kemal Paşa'nın rütbesinin alındığını, evvelce hükûmet-i sabıka İngiltere hükûmetine bildirmiş. Şimdi Kemal ve Kâzım Paşaların hükûmete karşı vaziyetleri nasıl olduğunu anlaması kendisi için pek mühim olduğunu söyledi. Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'den bulunduğu ve milletle birlikte çalışmak için evvelce kendisi askerlikten istifa ettiğini ve Kuva-yı Milliyenin şimdi hükûmet-i hazıraya müzahir bulunduğunu ve Kuvveyi Milliyenin programı ile mekasıdı asliyesini hükûmet-i hazıra tamamen kabul eylemiş olduğunu ve milletle şimdi hükûmetin fikri bir olduğunu cevaben söyledim.

3 — Gümüşhane'de bıraktığı mühendis İngiltere'de büyük maden şirketine mensup olduğu, sulhten sonra teşebbüsatta bulunmak üzere bu mıntıkada nerelerde maden bulunduğunu taharri ettiği ve mümâileyhe muavenette bulunmaklığımı söylemiştir.

4 — Kaymakam, Bayburt'ta bulunduğu müddetçe zât-ı samileriyle Mustafa Kemal Paşa ile görüşeceğinden ve intihabatta, Kuva-yı Milliye'den bahsetmiş, Hart vak'asından vesair hususattan bendenize ve görüştüğü kaymakam vekili ve belediye reisinden vesairelerinden hiçbir şey sormamıştır.

5 — Gümüşhane'de bulunduğu müddetçe dahi yapılan tahkikat neticesine nazaran yalnız intihabata, Kuva-yı Milliye'ye dair bazı şeyler sormuş. Rumların metrepolit vekili ve iki Rum'la görüşmüş, maden taharrisi için mühendisle dolaştığı esnada bazı insan kemikleri bulunan bir mağara civarından geçtiği halde mezkûr mağaraya girmemiştir.

6 — Binaenaleyh: Kaymakam Rawlinson'un bu defa Gümüşhane ve Bayburt mıntıkasında bulunduğu müddetçe Ermeni tehciri ve Rumların harekâtı, Hart vak'ası vesair hususatla meşgul olmadığı, yalnız beraberinde götürdüğü maden mühendisi vasıtasıyla mevcut madenler ve şimendifer yapılması icab eden yollar hakkında malûmat almağa çalıştığına kanaat hasıl olduğu.

Levent Şahverdi Arşivi

7 — Mûmâileyh yarın (24/12/1335) saat 5 evvelde Bayburt'tan hareket edeceği maruzdur.

Heyet-i Tahkikiye Reisi Miralay Rüştü

Şeyh Eşref Hadisesi

24 Kânunievvel'de Bayburt'ta harekâta hazırlanan 28 ve 29. Alaylarla 10,5luk obüs bataryası Halit Bey'in kumandasında harekâta başladı. Of'dan da sahilden geleceklerle Hart'taki âsilerin birleşmesine mâni olmak üzere 3. Fırkadan bir tabur tahrik olunmuştu. 24/25 gecesi köy sarılmış ve şeyhe teslim olması için haber gönderilmiş ise de şeyh bir kişi kalıncaya kadar uğraşacağını bildirdiğinden 25 Kânunievvel 4 sonrada köy kenarına iki obüs endahtla tehdid edilmiş, fakat yine temerrüd ettiklerinden hakikî müsademe başlamıştır. Garip bir tesadüf olarak ilk endahtta top ateş almamış. Şeyhin kurşun işlemez, top atsalar da ateş almaz diye propagandalarından efradı muhafaza mümkün olamadığından fena tesir yapmış. Fakat derhal ikinci topun ateşlenmesi efsunu kırmış!.. Civar köylerdeki müritler bir taraftan toplanmış ve kıtaat köye bir kaç yüz metre yanaşmışlar, köyden şiddetli mukabele edilmiş. Müsademe gece yarısına kadar sürmüş. Gece on ikide esir zabitlerimizden Hamit ve Haşim Efendiler iki müritle şu haberi getirmişler: "Şeyh ile iki kızı ve iki oğlu, başmüritlerden beş kişi top ateşinden telef olmuşlardır. Diğer müritler hükûmetin af ve merhametine sığınıyorlar. Esir zabitler kâmilen sıhhattedirler." Zabitlerimizi ve evvelce alınan esliha ve techizat ve hayvanları müritler getirmişler, bütün müritler de teslim olmuşlar. Fakat Of'tan gelen tabur kumandanı yaralanmış, on neferle Of'a gitmiş. Tabur hayli zayiat vermiş. Bu Hart vaka'sı bize 3 zabit, 43 nefer mecruh ve 18 nefer şehide mal oldu. Vak'ada medhaldar olanları celb ettirdim. Bu hâdise hakkındaki tahkikat hitamından sonra makamata ve kıtaata yazdığım rapor vak'ayı tafsilen naklettiğinden aynen âtiye derc ediyorum:

Tamamıyla halledilen Hart meş'elesi hakkında rapordur[86]

Bayburt'a dört saat mesafede ve nahiye merkezi olan Hart köyünde mukim Şeyh Eşref alelâde bir medrese talebesi iken tabur imamlığından mütekait ve halen Harput'ta mukim Osman Bedrettin Efendi namında birşeyhin dergâhında hizmet ederek biat almış ve avdetinde muhitinin safdil ve cahillerini ve Hart nahiyesi halkının bir kısm-ı mühimmiyle Sürmene'den İsmail Çebi ailesinden ve Başoğullarından bir kaçını Gümüşhane'nin Yağmurdere taraflarındaki bir kaç köy halkını müridânı

86 Mevkuflar İdare-i Örfiye mıntıkası olan Bayburt *Divan-ı Harbine* tevdi olundu. Birkaçı fail-i asli olarak idama mahkûm oldular. Muhtelif cezalarla hüküm olunan ekseri mevkuflar Ankara Meclis-i millîsi tarafından af olundular. On sekiz Mehmetçiğimizin şehit olması ve üç zabit ve kırk üç neferden ekserisinin kolsuz, ayaksız kalması ile bu affın vak'anın tehlikeli mahiyetinin izahıyla itirazım kale alınmadı. Şark kıtaatına bu af pek fena tesir yapmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

meyanına idhal ve bu vesile ile 400 kadar silâhlı aveneye mâlik olarak icrâ-yı tarikate başlar. Hayatını böylelikle geçirmeye başlayan Şeyh muhitinin cahil halkından ve bilhassa müridanından gördüğü hürmet ve fevkalâde merbutiyet üzerine 1324 senesinden itibaren iddia-yı nübüvvetle Cenab-ı Hak tarafından şeriatın ilâsına memur olduğunu her tarafa işaa ve bu suretle âlem-i İslâm'ı kendisine rabt etmek sevdasına düşer. Bu maksadla son günlerine kadar çalışmaya koyulur. Ve bu son zamanlarda efkârını daha ileriye götürerek Padişaha bütün zabitân, asker ve memurîne, ulemaya küfür isnad ederek hepsinin kâfir olduğunu ilân etmiştir. Kendisi tarafından icad olunan mezhep şudur: Maktul Şeyhin müridânı tarikatından olmayanlara selâm vermezler. Kadınları tarikatten olan erkeklerden kaçmazlar. Haricin zebhettiği etten yemezler, tarikatten olmayanların cenazesine gitmezler ve kendi cenazelerine dahi kimseyi kabul etmezler, hattâ bir müridin kendi pederi tarikatten değil ise cenazesine gitmez. Cuma namazını kılmazlar. Camiye gitmezler. Müridler kendi tarikatlerinden olmayanların kâmilen kâfir olduğunu iddia ederler. Şeyhin ulûhiyetine kanidirler. Harbi Umumi'den evvel şeyhin bu muzır efkârından etrafa yaptığı tesiri nazar-ı dikkate alan hükûmet o zaman kendisini Erzurum'a celb ile taht-ı nezarette bulundurmuş ve fakat Erzurum'un sukutu ile kendisini serbest bırakmış, bunların tekrar istirdadından sonra Şeyh yine Hart'ta bu efkâr-ı muzırrasına germî vererek icrâ-yı habaset ederken 16 Ağustos 1335 Bayburt hükûmetince vilâyete müracaatla vilâyette Şeyhin bu muzır efkârını bâb-ı meşihate bildirir. Meşihât-ı celile de tahkikat için makam-ı fetvaya emrederse de tahkikat yapılmaz. Şeyh harekâtına yine serbest devam eder. En nihayet 6 Kânunievvel 1335'te Bayburt hükûmetince berâ-yı isticvab Bayburt'a gelmesi için tebligat yapılırsa da adem-i itaatle hükûmet, zabitan ve ulemanın kâfirliğinden bahis ve Hart'taki müridânını silâhla isyana davet ve nahiye müdürüyle jandarma takım kumandanını tehdit eder. Bunun üzerine jandarma kuvvetinin adem-i kifayesinden dolayı ve satvet-i hükûmetin vikayesi için bir zabit kumandasında bir müfreze Hart'a sevki lüzumu 6/12/1335'te kaza kaymakamlığından bera-yı muavenet taleb eylediler. Bu taleb de cihet-i askeriyece ıs'af edilerek 6/12/1335'te 50 kişilik bir müfreze sevk edilir. Müfreze Hart'a giderek Hart'ı ihata ve müridanın ateşine mukabele etmeyerek müfreze kumandanı tarafından şeyhe itaat etmesi hürmetle tebliğ edilirse de müfreze kumandanı tarafından büyük bir fikr-i mefsedetin mevcudiyeti hissedilerek Bayburt'tan kuvvet izamı istirham edilir, bunun üzerine vak'anın tevessüüne meydan verilmemesi için cihet-i mülkiyece lede'l-müzakere kolordu kumandanlığı vekâletinden 17. Alay kumandanıyla kaza kaymakamı Hart'a izam ve tahkikatta bulunarak su-i tefehhümün izalesi emredilir. Hart'a giden bu heyet şeyhin bir semt-i mechule savuşmasıyla görüşemez. Müfreze avdet etmek isterse de ahali askerin yorgun olduğundan bahis ile yemek yedikten sonra gitmelerini rica eder. Asker birer ikişer yemek için hanelere tevzi olunur. Bu esnada şeyh müridanıyla hariçden Hart'a gelir ve askerin silâhlarını ahali ile birlikte toplar ve zabit ve efrad:

Levent Şahverdi Arşivi

esir ve telefon başında Bayburt'tan takviye kıtaatı istemekte bulunan Alay Kumandanı Nuri Bey'i de şehit ederler. Bayburt'tan ikinci bir müfrezenin Hart'ın cenubundaki Kırzi-i süfla karyesine gelir ve vaziyet-i siyasiyenin nazik bir zamanda beyne'l-islâm kan dökülmesini men için Miralay Hasan Lütfü Bey 9/12/1335'te giden müfrezeye iltihak eder. Ve Hart'a yakın Kırzı-i süflâ köyünde müfrezeye iltihak eder. Geceyi geçirirken şeyhin müridanı tarafından köy bilâhare müfreze ile beraber esir edilir. Bunun üzerine şeyh mehdiliğini müridanına ve civar halka tasdik ettirir. Ve bu muvaffakiyetleri dolayısıyla kendisinin sahib-i şeriat olduğunu, bütün kâinatla harb edeceğini havi beyannamelerini civar kurâya ve Sürmene cihetlerine gönderir. Ve artık halife-i müslimine, padişah ve hükümete alenen isyana kıyam eder. Ve aynı zamanda da icad ettiği mezhep mucibince İlyas namındaki müridini Hâşâ Allah ad ve merkuma hem kendisi secde etmiş ve hem de müridlerini ettirmiştir. Son vakayi münasebetiyle efradımızı kazanmak ve efrad arasında 31 Mart hâdisesi gibi bir vak'a ihdas etmek üzere esir ettiği efrada telkinat yapmış ve 26/12/1335'te cuma günü camide namına hutbe okutmaya karar vermiş ve ileri müridlerinden bazılarını ashab-ı kiramın isimleri ile yad ederek Ebubekir ve Ömer namındaki müritlerini yanında bulundurmuştur. Bunun üzerine bu âsinin tedibi için civardan Bayburt'a kıtaat sevkine mecburiyet hasıl oldu. Ve aynı zamanda yine İslâm kanı dökülmemesi için cihet-i askeriye ve mülkiyeden bir heyet-i tahkikiye teşkil edilerek şeyhe müteaddit hevet-i nasihalar ve bu meyanda vilâyet kadısı efendi de gönderildi. Zabitan ve efradımızın silâh ve tüfeklerimizin iadesi ve hükümete inkıyadı halinde kendisine birşey yapılmayacağını ikna için 16 gün çalışıldı. Fakat Şeyh bu müracaatı kabul etmeyerek taannüt ve temerrüt gösterdi, harb edeceğini de beyan etti. En nihayet daire-i inkiyada girmeyen bu âsi adamın tedibine kanaat hasıl olarak Bayburt'a toplanan kuvvet 24/12/1335 günü Hart'ı muhasara etmek suretiyle harekâta başladı ve evvelâ civar köylerdeki âsiler tedip edilip badehu Hart'a son teklifatta bulunulmuş ise de Şeyhin silâhla mukabele etmesi üzerine istimâl-i silâha mecburiyet hasıl olmuş ve hemen ilk atılan top mermisinin şeyhin oturduğu mahalle isabeti kendisiyle beraber beş mühim müridinin ve iki çocuğu ile iki kızının itlâfına sebebiyet vermesi üzerine diğer müridanı tamamen dehalet ederek teslim oldular. Zabitan efrad ve silâhlarımızı iade ettiler. Hart'ın sukutu ve Şeyh Eşref mes'elesinin bu suretle halli bu lain adamın muzır efkârını da öldürmüş ve Sürmene cihetinde bulunan müritleri de tamamen hükümete dehalet arz ve itâat ederek af talebinde bulunmuşlar ve bilfiil muharebeye iştirak etmedikleri ve kan dökülmesine sebeb olmadıkları için bu cihetten dolayı haklarında takibatta bulunulmaması münasip görülmüş, yalnız Hart vak'asına iştirak eden müritlerin en ileri gelenlerinden 76 kişi tevkif ve berâ-yı muhakeme Erzurum'a celb edilmiş ve Şeyh Eşref hâdisesi de tarihe karışarak bu suretle hitam bulmuştur.

Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

27 Kânunievvel'de Karabağ kumandan ve Valisi General Sultanof'un 2 Kânunievvel 1919 tarihli mektubuyla Halil Paşa'nın 11/12/1335 tarihli raporunda:

Denikin'in Bakü istikametinde taarruz edeceği ve Kafkasya'ya karşı yapacağı harekâtta Bakü'yü bir üssü'l-hareke ittihaz etmek istediği anlaşılması üzerine Nahcivan kuvvetleriyle müttehiden Zengezor harekâtını icra etmek üzere Gerus mıntıkasına tahşid edilmiş olan Azerbaycan kuvvetlerinin Bakü'ye avdet ettirildiği ve bundan dolayı Zengezor harekâtına nihayet verilerek Amerika'nın Kafkasya Mümessili Kolonel (Rey) in tavassut ve teklifiyle mes'elenin sulhen hal ve tesviyesi ve itilâf akdi için Azerbaycan ve Ermenistan bolşeviklerinin Tiflis'e gittiği ve Tiflis konferansında verilen kararları Azerbaycan'ın muvakkaten kabul etmek mecburiyetinde bulunduğu ve Ermenilerin tatil-i muhasemât hakkındaki mukarrerata rağmen ahvâl ve vaziyetin kendilerine müsait olmasından bi'l-istifade Zegezor'u Türklerden tathir ve maksadlarını temin için Okçu, Şabadin, Kiğı mıntıkalarında bulunan 25 karyeyi vahşiyane surette imha ettikleri, bunlara karşı müdafaada bulunulmakla beraber ve vesaitin noksaniyeti Nahcivan'ı müşkil bir mevkie soktuğu bildiriliyor ve Mamafih Zengezor'un vaziyet-i mevkiiye-i askeriye ve siyasiyesi itibarıyla haiz olduğu ehemmiyet-i azîmeden dolayı bu mes'elenin ihmâl edilemeyeceği ilâve olunuyor ve ber vech-i âti muavenet talebinde bulunuluyor:

1 — Ermenilerin meşgul ve tazyik etmek için Oltu'dan itibaren teşkilâta malik mevkilerden umumî ve kuvvetli taarruz yaptırılması,

2 — Zabitanıyla beraber lâakal 2000 kişilik bir kuvvet,

3 — Mebzulen Rus ve Osmanlı tüfeği cephanesi.

4 — Rus cebel topları,

5 — Doktor ve ecza-yı tıbbiye.

Şark Orduları Grubu Kumandanı olan Halil Paşa'ya Harb-i Umumi'nin son senesinde ben karargâhımı Nahcivan'da tesis ettiğim zaman bu Zengezor mes'elesinin halline müsaade edilmesini ve bu suretle Azerbaycan'la emin muvasala tesisini mükerreren teklifime rağmen müsaade edilmedi ve Tahran üzerine beyhude harekâtın ilerletilmesinde ısrar olundu idi. Bu gafletin bugünkü elîm vaziyetimizde halli için benden laakal 2000 kişilik bir kuvvet yani hâl-i hazır bir fırka istiyor. Bütün Ermenistan işgalimiz altında, elimde seferber iki fırka ile "Erivan Nahcivan" mıntıkasında topluyum. Ermeniler lâzımı gibi darbe yemişler, böyle müsait bir fırsatta yapılmaması siyasi ve askerî bir cürüm olan Zengezor hareketinin artık bugün benim kuvvetimle icrası imkânsızlığını Halil Paşa da pekâlâ biliyor. Fakat Harb-i Umumide mevkiinin selâhiyeti buna müsaitken, yaptığı pek vahim hatanın sonra şimdi böyle bir taleple vicdanî azabından kurtulmak istiyor; belki böyle bir teklifi kefaret-i zünûb sanıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Rawlinson ile Mülâkât

Bugün 4 sonrada Rawlinson dairemde beni ziyarete geldi. İki saat konuştuk. Konuştuklarımızı ancak 28'de tesbitle Mustafa Kemal Paşa'ya şifreli telgrafla bildirdim. Ehemmiyetine binaen aynen yazıyorum.

27'de Rawlinson nezdimden ayrıldıktan az sonra istasyonda yangın görüldü. Erzaktan zaten sıkıntıda idik. Erzak ambarları zannıyla pek müteessir oldum ve bizzat yangına Müstahkem Mevki Kumandanı Kâzım Bey'le birlikte gittim. Beş ton mazot, bir miktar benzin, gaz ve şimendifere ait üstüpü ve pamuk bulunan ambarın yanmakta olduğunu gördüm. Şüphesiz bu da bizim için büyük bir zarardı. Fakat her şeyi bir vahid-i kıyasiyle takdir insanlar için ruhî bir kanun olduğundan pek kıymetli olan erzak ambarlarımıza bir tehlike olmadığını görünce teessürüm kalmadı. Bizde dikkatsizlik yüzünden hususî ve resmî ne kıymetli varlıklarımızın yanıp kül olduğuna bu yangın da bir misaldir. Yangının sebebi: Ambar memuru olan zabit yok iken yarınki tren için odun çıkarmaya giren neferlerden biri lambayı kazaen düşürmüş!... Sersemler. İştiale müsait malzeme ambarlarına lamba ile gireceğine gündüz gözüyle girse olmaz mı? Sonra bu kadar mühim malzeme olan bir yere memur zabit yokken nasıl girilir. Lâkaydîlikten başka bir sebeb yok. Bin müşkilât ve mahrumiyet içerisinde herkes gözünü dört açacağına akıl ve iz'anını kaybediyor. Beyhude zarar ve beyhude ceza...

Rawlinson'la mülâkatımız hakkındaki şifreli telgrafname aynen şudur: (Bazı mütalaatımı ardı sıra yazacağım.)

Zata mahsustur.

Erzurum: 29/12/1335

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine. Pek ziyade mahrem tutulması rica olunur.

1 — Rawlinson geldi, görüştük. Zahirde 15. ve 13. Kolordularda mütareke şerâiti ifa edilmiş mi tahkikidir. Fakat asıl vazifesi gayr-i resmî surette ve haricin ve dahilin, hattâ hükûmetimizin nazar-ı dikkatini celb etmeksizin bendenizle görüştükten sonra zât-ı Samileriyle de görüşmektir. Lord Curzon demiş ki Türkiye'de şimdiye kadar kuvvetli bir hükûmet göremediğimizden sulh gayr-i mümkün oldu. Hükûmet-i hazırada dahi bir kuvvet görmüyoruz. Milletin itimadına mazhar olan Mustafa Kemal Paşa'nın da Sulh Konferansında bulunmasını veyahut sulh mukarreratına mutabık kalmasını lüzumlu görüyoruz. İşbu hususun zât-ı samilerine yazılmasını rica ettiler ve ayrıca da görüşerek sulh hakkında ne düşündüklerini anlayacaklar ve belki ufak tefek münakaşada bulunacaklar. Bendeniz cevaben dedim ki Millet Sivas Umumî Kongresinde kararını neşretti. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bunu tadil edemezler ve bundan fazla, eksik bir şey dahi söyleyemezler zannındayım. Sulh mukarreratını

Levent Şahverdi Arşivi

imzaya gelince bunu ancak milletin itimadına mazhar olan bir hükûmetle bu hükûmetin tayin edeceği heyet yapar ve bunun haricinde kalacak herhangi bir zatın imzası milletçe haiz-i ehemmiyet olmaz. Binaenaleyh Meclis-i Meb'usanın ictimaına bir şey kalmamıştır. Milleti ve buna istinad eden hükûmeti yakın zamanda karşınızda bulacaksınız. Rawlinson dedi ki: Bugün İngiltere'de pek kuvvetli partiler Türkiye'nin mevcudiyet ve istiklâline pek ziyade taraftardırlar. Asya müstemlekâtımızın huzuru ancak bu suretle mümkün olacağını İngiliz hükûmeti de kabul etmiştir. Diğer devletlerin Türkiye'yi taksim etmesi arzusuna rağmen bu olmayacaktır. İngiltere Türkiye'nin mevcudiyet ve istiklâlini temin ve iktisaden inkişafına çalışacaktır. Yalnız endişe edilen nokta birçok fedakârlık ihtiyarından sonra Türkiye'nin yine bir gün İngiltere'nin düşmanları tarafına geçivermesidir. İşte bu endişe dolayısıyla İngiltere Türkiye dahilinde hakikî İngiliz dostu olacak simalarla anlaşmak istiyor. Bunların da tabiî Türk milletine nüfuzu olan zevat olması lâzımdır. Yoksa şimdiye kadar gördüğümüz hükûmet erkânı gibi İstanbul'dan hariç mahallerle alâka ve kudreti olmayan insanlar değil. Ben dedim ki: Türkiye'yi kazanırsanız bizim birkaç zabit ve ulemâmızdan mürekkep bir heyet sizin yüz bin kişinizin söz dinletemediği yerlerde sükûnet yapar. Tabiî aksi de aynı kuvvette. Endişenize gelince iyi biliniz ki evvelâ Alman dostluğu mahdut olan ve elyevm mevcut olmayan şahsiyetlerin tesiri idi. Bugün milletimizin müdrik, gayr-i müdrik her ferdi İngiliz dostluğu taraftarıdır. Rawlinson dedi ki: Biz de bunu anladık. Şimdi sizden hususi fikrinizi soracağım. Meselâ Cumhuriyet mi iyidir yoksa padişahlık mı? Meselâ ben cumhuriyet taraftarıyım. Krallık, İmparatorluk modası geçti. Birçok debdebe ve masraf yerine millet kendi işini kendi görür. Cevaben dedim ki: Bunu Avrupa milletleri için soruyorsanız zaten cumhuriyet olmayan pek az millet kaldı. Bizim için soruyorsanız bizde Cumhuriyet olamaz, çünkü an'anevî padişahlığa karşı hürmet ve muhabbet çoktur. Saniyen biz henüz on senelik bir meşrutiyet-i idareye malikiz. Binaenaleyh Avrupalılar gibi pek ileri düşünemeyiz. Cevaben dedi ki: Peki payitahtı nasıl düşünüyorsunuz? İstanbul'un bir Türk şehri olduğu esası kabul edilmiştir. Fakat Çanakkale İtilâf tarafından işgal olunacak, ihtimal İstanbul etrafında da İtilâf askeri bulunur. Böyle bir yerde hükûmet nasıl olur. Bin türlü siyasi entrika ve tazyik olur. Saniyen Türkiye bir Asya hükûmeti demektir. Evvelce Rumeli'de de Anadolu kadar yerleriniz varken İstanbul muvafıktı. Fakat şimdi memleketinizin bir köşesi kalacaktır. Anadolu'nun idaresi ve terakkiye sevki İstanbul'dan gayr-i mümkündür. Tabiî siz asker olduğunuzdan amelî düşünürsünüz. Diplomatlar türlü türlü düşüncelerle karar verirler. Siz amelî ne düşünüyorsunuz? Dedim ki: Ben bunu hiç düşünmemiştim. Şimdi böyle bir suale ilk defa maruz kaldığımdan mütehayyir kaldım. Maahaza mes'ele de pek basit değildir. Ve şahsî düşüncem de mes'elenin azameti karşısında hiç kalır. Yalnız Anadolu'nun idaresi noktasından galiba en kolay yer İstanbul'dur. Çünkü bugün şimendiferlerimiz olmadığından İstanbul bize en merkezi bir yer geliyor. Meselâ Erzurum'dan

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'a gitmek, Sivas'a gitmekten kolaydır. Dedi ki: Bu doğru fakat siyasî nokta-i nazardan meselâ Bursa'da olacak bir hükûmet her şeyden serbesttir. Ben dedim ki: İstanbul'da hükûmetimizi serbest bulundurmayacak olanlar Bursa'yı da uzak görmezler. Esasen İstanbul bizim an'anevî ve yegâne yerimizdir. Kolayca oradan hükûmetin çıkıvermesi lafzen kolay gelirse de gayr-i mümkün bir iştir. O dedi ki: Demek padişah yine hükûmete karışacak meselâ hâlife olarak siyasete karışmasın ve nerede otursa otursun, tarzını düşünmüyorsunuz. Yani hükûmet sabıkı gibi kalacak. Ben dedim ki: Bu bizim kanun-ı esasîmizdir. Bunun tadili bir sebep tahtında ancak millete râci olur. Bu mülakatta bu bahsi kapatmak için ben bu gibi şeyleri şimdiye kadar hiç düşünmemiştim, dedim. Bundan sonra bahis Avrupa ve Amerika devletlerine intikal etti. Fransızların Suriye'ye ve Adana'ya ancak on iki bin müstemleke askeri getirebildikleri, bir tek Fransız göndermediklerini, İtalyanların Yunanlılarla anlaştığını fakat İtalya dahili berbad olduğunu ve Bolşevik cereyanlarla sarsıldığını, parası bittiğini, Almanlara ajanlık yapmaya başladığını, Anadolu'ya silâh sattığını, Yunanlıların her tarafta şarlatan Venizelos'un Türkler aleyhinde yapmadık bırakmadığını, fakat artık Yunanlıların nazardan düştüğünü, Amerikanın vahim karışıklıklar geçirmekte olduğunu ve Wilson'un kendi mütalaatı olarak meydana attığı Cemiyet-i Akvam ve milliyet prensiplerini Amerika halkının bile kabul etmediğini, Ruslara gelince biz artık Denikin'e dedik ki: Biz işe karışmıyoruz. Gidin Bolşeviklerle anlaşın, Rusların on seneden evvel kendilerini toplamaları gayr-i mümkündür. Birçok ufak hükûmetler teşekkül edecek fakat neticede yine birleşecekler zannediyoruz, dedi. Şu halde Kafkas hükûmetleri ne olacak diye sordum. Dedi ki: Biz Batum'u Denikin'e bırakmak fikrindeyiz. Fakat kuvvetli olur da tutabilirse. Elyevm orada bir livamız var. Ayrılamıyoruz çünkü muhtelif akvam Batum için birbirine girecekler. Ben dedim ki: Ya İzmir, Antalya, Adana ne olacak? Ermeni hükûmeti teşekkül edebilecek mi? Hususiyle Rusların Kafkasya'ya gelmesi düşünüldüğüne nazaran. O dedi ki: En mühim mes'ele İzmir'dir. Antalya ve Adana bunun yanında hiçtir. Ve İzmir'in tahliyesiyle beraber oraları da kat'iyyen ve sühuletle tahliye olunur. İzmir için ısrar edenler çoksa da Yunanlıların ne parası ne adamı var. Biz de bütün kuvvetlerimizi artık çektik. Maahaza İngiltere efkârı Yunanlıların aleyhine dönmüştür. Nasıl olsa İzmir'den çıkartılacaklardır. Ermenilere gelince değil sizin tarafa geçmek, daha öbür tarafta bile tutunamıyorlar. Ben bizzat gördüğümü hükûmetime anlattım, Ermenilerin esasen bir hükûmet teşkil etmeleri müşkil. Aras nehrinin cenubuna ise kat'iyyen hâkim olamadılar. Ben hududun dağlardan değil Aras nehrinden geçmesini teklif ettim ve zannediyorum ki böyle de olacak. Bilmem gaybubetim müddetince bu herifler ne yaptı? Ben dedim ki: Her gün hırsızlık ve haydutluk. Binlerce muhacir geldi. O dedi ki: daha iyisi bu sulh olunca İslâmları dahile alınız Hıristiyanları da def edin gitsinler. Gümüşhane Rum metropolidi yaka silkerek Türklerden şikâyete geldi. Ben de burası Türkiye'dir, defolun Yunanistan'a dedim. Selâmetiniz için başka

Levent Şahverdi Arşivi

da çare yoktur. Ben sordum ki: Batum'da Rumlar Pontus komitesini faaliyete getirmişler. Acaba Batum'u mu Pontus yapacaklar. Dedi ki: Suret-i kat'iyede söylerim ki Pontus filân yoktur. Rumların ne şarlatan millet olduklarını bilirsiniz. Bizim Başvekil büyük zenginlerden biriyle mülakatta Türkiye'deki zayıf hükûmetin nihayet bulmasını görmek isteriz dediğini sizin bazı gazeteler su-i tefehhümle zayıf Türkiye'nin nihayet bulması gibi yazdılar. Kat'iyyen böyle olmadığının tashihini de başvekil hassaten söylemiştir. Herhalde emin olunuz İngilizler size iktisaden büyük yararlıklar yapacaklar. Meselâ Afrika-yı cenubideki maden şirketimiz ki en büyük bir sermayeye maliktir benimle bir de mühendis gönderdi ki Gümüşhane'de ve Erzurum havalisinde maden taharriyatında bulunsun. Elyevm Gümüşhane'de bıraktım. Tetkikat yapıyor. İlk iş şimendiferlere de başlayacağız. Tabiî bidayette külliyetli para dökeceğiz ve memleketinize de servet getireceğiz. Fakat endişemizi de söyledim. Kuvvetli şahsiyetlerle anlaşmak istiyoruz. Bunun için bir kerre rica ettiğim noktayı Kemal Paşa'ya yazınız. Bir de İstanbul'da iken işittim ki Müdafaa-i Hukuk'a muhalif kuvvetler varmış, siz biliyor musunuz? Ben dedim ki: Muhalif kuvvet yoktur. Fakat Rum veya Ermeni tohumu birkaç kişi ve birkaç gazetenin külliyetli para mukabili yaygarası vardır ki tabiî zikre değmez. O dedi ki: Ben de geçtiğim yerlerde millî kuvveti esaslı ve kuvvetli görüyorum. Herhalde Türkler için bizzat çok çalıştığımı kemâl-i iftiharla size bir daha söylerim. Giderken de böyle yapacağımı mektupla size yazmıştım. Ben dedim ki: Ulüvv-i cenabınızı yakînen biliyorum, teşekkür ederim. Mülâkat bu kadar.

2 — Bendenizin anladığım Kuva-yı Milliyenin vahdet ve kuvvetini ve buna muhaliflerin derece-i ehemmiyetini tetkik etmekle beraber akdedilecek sulhte İngilizlerin hayırhahlığını göstererek iktisadî inkişafı ellerine almak için şimdiden zemin hazırlamak ve efrad-ı millet arasında umumun hürmetini kazanmış, nâfizü'l-kelim, sözüne sadık ve millet namına yapılacak iyiliğe mukabil vakt-i fırsatta İngiliz aleyhtarlığı yapmayacak kimselerden teminat almak. Kendileri iş'ar-ı ahire kadar Erzurum'da beklemek emrini almışlardır. Cevab-ı âlilerine intizar edeceklerdir.

3 — Hilâfetle hükümdarlığın ayrılmayacağını ve cumhuriyet-i idarenin bizde teessüs edemeyeceği ve merkez-i hükûmetin İstanbul'dan başka mahalle nakledilemeyeceği ve bunların aksinin milletimizce kabil-i hazm olamayacağı diğer mülâkatlarımda dahi kendilerine iyice anlatacağımı arz eyler takdim-i ihtiramât eylerim.

Kâzım Karabekir

Rawlinson'un beyanatında göze çarpan pek mühim noktalar var. Hükûmetimizin nazar-ı dikkatini dahi celb etmeden bizimle görüşmek istemesi 12/9/1919 tarihli muahede-i hafiye ile Ferit Paşa hükûmetini ve Padişahı Türkiye istiklâlini terke ikna etmiş olduklarından şimdi Kuva-yı Milliye reisleriyle büsbütün aykırı bir vaziyeti münakaşalarıyla kazanılan avı kaçırmamak düşüncesi olabileceği gibi onlardan gizli olarak bizlerden

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyetçi olduğumuzu, padişahlık, hilâfet ve İstanbul aleyhtarlığı gibi müthiş iftiraklara sebeb olabilecek esaslar hakkında müsbet bir fikir aldıktan sonra Bismark gibi bir rol oynayarak daha Kuva-yı Milliyenin inkişafı sıralarında milletimizi birbirine katmak planı da pek muhtemeldi. Bunun için Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine yazdığım 3. maddedeki esasların taraftarı olmadığımızı tekrar Rawlinson'a söyleyerek nifak ümitlerini kırmayı muvafık buldum. İade-i ziyaretimde bu esasları bir daha söyledim. Rawlinson da Mustafa Kemal Paşa'yı görmek arzusu gevşemişti. Rawlinson'a verdiğim cevapları Heyet-i Temsiliye de muvafık görerek 8/1/1336 tarihiyle bana şu şifreli telgrafnameyi yazdılar:

Ankara: 8/1/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım KarabekirPaşa Hazretlerine

C. 1 Kânunisani 1336: Rawlinson ile mülâkatı müş'ir şifreleri mütalaa edildi. Mumaileyhin İstanbul hakkındaki mütalaatı Lloyd George'un teklifatıyla tamamen tetabuk etmektedir. Taraf-ı âlilerinden ita buyurulan cevaplar esasat-ı milliyemizin ruhunu ihtiva etmekle sezâvâr-ı teşekkürdür. Rawlinson hükûmet-i metbuası tarafından Heyet-i Temsiliye ile temas ederek görüşmeye dair talimat alarak sahib-i selâhiyet bir vaziyette bulunuyorsa bir an evvel Ankara'ya gelmesi mucib-i faide görülmektedir. Tabiî bizle yapacağı mülâkat da Sivas Kongresi hutut-ı umumiyesi dahiline münhasır kalacaktır. Sahibi selâhiyet olmadığı takdirde buraya kadar gelmesine lüzum yoktur. Buna nazaran kendisinden keyfiyetin açıkça istizahı ile iş'arını istirham eyleriz.

Heyet-i Temsiliye Namına

Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Meclis-i Millî açılmak üzere iken Heyet-i Temsiliye'nin bu mühim mes'ele hakkında bir İngiliz mümessili ile görüşmesi, velev Sivas Kongresi hutut-ı umumiyesi dahiline inhisar etse dahi pek nazik bir mes'eledir. Bu esaslar hakkında Rawlinson'la görüştüklerimizi ve yazdıklarımı tarih sıralarına riayet etmeksizin - Topluca bir arada kavrayabilmek için - aşağıya yazıyorum:

Heyet-i Temsiliyeden şifre

Ankara: 9/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

İngiltere Hükûmeti Başvekili Lloyd George'un İstanbul ve Boğazların beynelmilel bir hale ifrağına, Türk hükûmetinin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ve İstanbul'un yalnız makarr-ı hilâfet olarak bir payitâht-ı dinî olarak kalacağına dair Sulh Konferansına teklifatta bulu-

Levent Şahverdi Arşivi

nacağı gazetelerde görüldü. Ana'anat-ı milliye ve diniyemize mugayir olan böyle bir kararın milletimizce asla muta' olamayacağı tabiidir. Mümessillere bu bâbda şedid protestolarda bulunulması ve bir suretinin de berâ-yı malûmat Hey'et-i Temsiliyeye keşidesi rica olunur.

Hey'et-i Temsiliye namına Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Her tarafta mitinglerle protestolar yapıldı. Rawlinson'un Heyet-i Temsiliye ile görüşmek selâhiyet ve arzusunu anlamak üzere muhtelif tarihlerdeki sorduğuma verdiği cevapları Ankara'ya şöylece yazdım:

Erzurum: 16/1/1336

20. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Rawlinson'un Erzurum'a muvasalatında aldığı emir iş'ar-ı ahire kadar Erzurum'da kalması imiş. Sahib-i selâhiyet zannetmiyorum. Maahaza olsa dahi Ankara'ya gelmesi zamana mütevakkıf olacaktır. Kaç gündür hastadır. Bir yere daha çıkmadığını arz eylerim.

Kâzım Karabekir

20. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Erzurum: 17/1/1336

Rawlinson'la son mülâkatımda nezd-i âlinize gelmek hususunda, bir tehalük görmedim. Meclis-i Millînin açılması dolayısıyla yeni hükûmete intizar ediyorlar. Bendeniz de zât-ı âliniz tarafından millete istinad eden hükûmetin her hususta rey ve kararı muta' olacağını ve bu hükûmetin sulh murahhasları azalarını tayin edeceğini bildirdiğinizi söyledim. Cevaben Kemal Paşa ve Rauf Bey'in tayinleri iyi olur. Acaba Kemal Paşa kabul eder mi, dedi. Bu hususta adem-i malûmat beyan ettim. Arz eylerim

Kâzım Karabekir

Rawlinson'la temaslarımda ahvâl-i umumiye ve Bolşevik harekâtı hakkındaki malûmatı sırasıyla kaydedeceğim. Mülakatlarımdan İngilizlerin hakkımızdaki tasavvurlarını bu bahse taalluku itibarıyla buraya kaydettikten sonra gün sırasıyla vekayii zikre başlayacağım. Son mülâkatımızdaki aldığım malûmata ve geçen muhaveratımıza nazaran çıkardığım neticeyi âtideki makamata şifreli telgrafla şöylece bildirdim:

Levent Şahverdi Arşivi

Harbiye Nezaretine
20. Kolordu Kumandanlığına (Mustafa Kemal Paşa Hz.)
3. Kolordu Kumandanlığına

Erzurum 17/1/1336

Erzurum İngiliz Kontrol memuru Kaymakam Rawlinson'la birkaç mülâkatımda anlayabildiğim hususatı ber vech-i âti arz eylerim: İngilizler Boğazlara yerleşmek istiyor. Bunu temin için hilâfetin hükûmetten ayrılması, hükûmetin İstanbul'dan çıkması gibi mes'eleleri kendileri icad ediyorlar. Hattâ İstanbul'da zabitânın resm-i selâm hususunda tazyiki de akıllarınca herkesi İstanbul'dan nefret ettirmektir. Boğazları beynelmilel şekilde tutmak istiyorlarsa da muârızları kuvvetlidir. Türk milletinin mitingleri de hakk-ı meşru olduğundan İstanbul'dan çıkmamayı ve hilafetle hükûmetin ayrılmamasını temin edecektir. Hilâfet ve hükûmet ayrılığı diye padişahla milletin arasına tefrika sokmaya çalışıyorlar. Binaenaleyh milletin padişaha olan merbutiyet ve muhabbetini huzur-ı hümâyuna arz ile vatan ve milletin saadetine müştereken ve kemâl-i şecaatle çalışmanın temin buyurulması pek faydalı olur. Rawlinson Boğazların daima serbest kalması için İstanbul şehrinin behemehal değil, fakat Boğazların tutulması ve Marmara'da bir ufak donanma bulunması hususunu zaruri diyor. Sebebi Rusya günün birinde belki Yunanla ittifak eder ve Boğazları işgal ve sed edermiş. Dedim: Millet bu düşünceyi haksız buluyor ve protesto ediyor. Boğazlarda oturulacağına Karadeniz'de donanma yaptırılması iş daha kolay olur. Herhalde anladığım şey, milletin ve hükûmetin mukavemeti az olursa Boğazların birine veya ikisine yerleşmek isteyeceklerdir. Bilâkis padişahın, hükûmetin ve milletin yekvücut olarak izhâr-ı sebat ve metaneti her hususu arzumuza göre halledeceğini arz ederim.

Kâzım Karabekir

İngilizlerin himayesine giren padişaha ve İstanbul hükûmetine - milletin hayrına olduğu kadar kendi selâmetleri için de lâzımdır kanaatiyle - yazmaklığıma rağmen Harbiye Nezareti Sadaretin verdiği cevabı tahriren bana tebliğ eylemiştir.

2/2/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Erkân-ı Harbiye-i
Umumiye Şube 2
394

İngiliz Mümessili Rawlinson ile ahvâl-i siyasiye-i umumiyeye dair vaki olan muhaverenizi havi telgrafnameniz Makam-ı Sami-i Sadaret-i uzmaya arz ve iblâğ edilmişti. Bu kerre cevaben makam-ı müşârünileyhâdan

Levent Şahverdi Arşivi

mevrud tezkere sureti berâ-yı malûmat melfufen tesyâr kılınmış olmakla muktezasına Tevfik-i hareket olunması rica olunur.

Harbiye Nazırı Vekili

Suret

Devletlû efendim hazretleri

Erzurum İngiliz Mümessili Kaymakam Rawlinson ile 15. Kolordu Kumandanı arasında cereyan eden muhavereyi havi şifre suretinin gönderildiğine dair varid olan 25 Kânunısani 1336 tarihli ve 394 No. lu tezkere-i aliyeleri mütalaa-güzâr-ı senâverî oldu. Mesail-i siyasiyenin müzakere ve halline selâhiyettar olmayan memurinin mensubin-i ecnebiye ile lede'l-hace vaki olacak mülakatlarında muhatabını intaka ve söylenilen sözleri istimaa hasr-ı mesai ile cevap ve tafsilât itâsından tevakki levazım-ı hazm ve ihtiyattan olduğuna ve maahaza bu gibi umur-ı mühimmenin iş'ar ve inbasında muhafaza-i mahremiyete son derece itina ve dikkat mukteza-yı maslahat bulunduğuna binaen ba'dezîn bu yolda hareket edilmesi için icab edenlere ihtar ve tebliğ-i keyfiyete himmet buyurulması siyakında tezkere-i senaveri terkim kılındı efendim.

5 Cemaziyelevvel 1338 27 Kânunısani 1336

Sadrıazam Ali Rıza

Hiç şüphe yok ki Padişah da yazdığımı okudu. Yaptığı muahedeyi şahsının daha mı selâmetine buldu, bilmem. Milletinin istikbali yerine kendi âmâlini düşünenler daima dar bir ufukta şaşkınlıkla bindiği dalı kesiyorlar.

Tarih sırasıyla mühim vukuatı kaydediyorum: 30 Kânunievvelde vaziyet-i umumiye hakkında Harbiye Nezaretinden âtideki malûmat geldi:

Harbiye 27/28 - 12-1335

15. Kolordu Kumandanlığına

25/12/1335 vaziyet-i umumiyesi ber vech-i zirdir

1 — 15. Kolordu mıntıkasında şâyân-ı zikr bir vak'a olmamıştır.

2 — Adana, Maraş, Urfa havalisinde Fransız kuvvetleri tezâyüd etmektedir. Maraş, Antep havalisinde 18. Cezayir Alayı, Urfa havalisinde 413. Alay vardır. Bütün bu kuvvetlerin merbut bulunduğu büyük cüz'-i tammı 123. Fransız Ordusudur.

3 — Irak'ta Zibar havalisinde İngilizlerle Kürtler arasında büyük müsademeler cereyan ettiği haber alınıyor.

4 — Suriye ahvâli gittikçe fena bir şekil almaktadır. Vürûd eden Arapça gazeteler açıktan açığa Fransız ve İngilizlere karşı hücum etmekte ve Türklerden iftiraka nedamet etmektedirler. *İstiklâl-i Arabi* gazetesinin bir nüshasında "Eğer General Gro, muzaffer olmakta mahir ise Sivas'a ilerlesin de tecrübe-i talih etsin" mealinde bir makale görülmüştür.

5 — Yunan kuvvetlerinin suret-i inkisamı ber vech-i zirdir: Beş fırka

Levent Şahverdi Arşivi

İzmir ve Ayvalık havalisindedir. Bir fırka bu havaliye sevkedilmek ve ihtiyatı teşkil etmek üzere Midilli ve civarındaki adalarda mütehaşşittir. Yedi fırkası Garbî Trakya ve Makedonya'dadır. Evvelce Almanya'ya giden ve bilâhare Yunanistan'a gelen üç fırkalı Dördüncü Kolordu Girit'te mevkuftur.

6 — Avrupa'da mukadderatımızın tayini için hararetli muhavereler cereyan etmektedir. Venizelos Atina'dan Paris'e gitmiştir. Bu müzakerât neticesinde şayi olabilen haberlerde sulh şerâitinin pek ağır olduğu hissini vermektedir. Zahiren Amerika'nın hiçbir işe karışmadığı ve büyük bir sükûn muhafaza ettiği görülüyor.

7 — Kopenhag'da cereyan eden İngiliz Bolşevik müzakeresi kısa bir inkıtadan sonra yeniden başlamıştır. Bolşeviklerin Garp cephesinden tamamen emin olmak için garptaki hükûmetlere mülâyimane davrandıkları ve bütün mesailerini cenub-ı şarkiye ve cenuba tevcih ettikleri görülmektedir.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat

Hükûmete maneviyat vermek için 30 ve 31'de âtideki şifreli telgrafnameyi yazdım.

Harbiye Nezaret-i celilelerine

Bugün Aras vadisinde ve Arpaçayı'nın garbındaki mıntıkada Ermeni nüfuz ve hâkimiyeti yoktur, bu mıntıkada ekseriyet-i kahire müslümanlardadır. Ancak belli başlı kasabalarda memur ve bir miktar Ermeni askeri tutunabiliyor. Ermeniler her türlü ihtimamat ve tazyike ve siyasi entrikalara rağmen bir tesir ve nüfuz göstermeye muvaffak olamamışlardır. Bu mıntıkanın ekseri mahallerinde İslâmlar tarafından teşkil olunan müteaddit hükûmet-i muvakkate ve Millî Şûralar idare-i hükûmet etmektedir. İslâmlar, Hükûmet-i Osmaniyeden ayrılmayacaklarını ve başka idare altına girmeyeceklerini söylüyorlar. Ermenilerin buralarda idare-i hükûmete ve temin-i asayişe muktedir olmadıkları ve olamayacakları mehafil-i ecnebiyede anlaşılmıştır. Binaenaleyh hal-i hazır arazimizden en küçük bir parçanın bile Ermenistan'a terki mes'elesi büsbütün ortadan kalkmıştır. Bilâkis Elviye-i Selase'nin mevzubahs edilmesi ve hiç değilse (Iğdır, Kulp, Kağızman, Sarıkamış ve Oltu) bizde kalmak üzere hududun İran hududundan itibaren (Aras nehri -Kağızman şimalinde Maden Dağı- Ağadeveler dağı - Kars Çayı istasyonu-Kekaç Suyu-Kuzukalmaz Dağı - badehu Ardahan-Oltu yolunu takiben Horasan Dağı ve Hodiulya) dan sonra eski hudud hattından geçirilmesinde ısrar olunması lâzımdır. Buna muvaffak olunacağını kanaatindeyim. Mevsukiyetine itimad ettiğim istitlaât-ı hariciye ile de bu kanaatim teeyyüd etmiştir. Hükûmetçe bu cihet şimdiden ehemmiyetle nazar-ı teemmüle alınarak ona göre teşebbüsat ve istihzaratta bulunulması ve hududun bu suretle tahdidi temin edildikten sonra hududun öte tarafında kalan İslâmlarla bizim tarafta

Levent Şahverdi Arşivi

kalan Ermenilerin mübadelesinin de teklif olunması muvafık olacağını arz eylerim.

Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Harbiye Nezaretine arz ettiğim teklif berâ-yı malûmat 13, 3, 12, 20. Kolordu kumandanlıklarına arz edilmiştir.

Zata mahsustur

Erzurum: 31/12/1335

Harbiye Nezaretine

3., 13., 20., 12. Kolordu Kumandanlıklarına

15. ve 13. Osmanlı Kolorduları mıntıkasına tekrar gidip mezkûr Kolordu Kumandanlarını ziyaretle rapor vermek üzere geldiğini elindeki resmî vesika ile bildiren ve 26/12/1335'te Erzurum'a vasıl olan İngiliz kaymakamı Rawlinson'dan aldığım malûmata göre:

1 — Adana ve Suriye'ye çıkan bütün Fransız kuvvetleri on iki bin nefer kadardır. Ve hemen hepsi de Cezayirli, Tunuslu ve Torfo denilen müstemlekât askeridir. Fransızların büyük kuvvet sevkine iktidarları yoktur. Bilhassa halis Fransızlar gelmiyor. İzmir havalisindeki Yunanlılar ise kuvvet ve paraca fevkalâde zaruret içindedirler. İzmir'den İngiliz kuvvetleri kâmilen çekilmiştir.

2 — Venizelos her tarafa baş vurarak aleyhimizde envai iftiralarda bulunmakta ve kuvve-i maneviyemizi kıracak yalan havadisler neşretmekte ve İzmir'i tahliye kararı verileceğinden korkarak herkesi iz'ac eylemektedir. Fakat mevkii eskisi gibi değildir. Bilhassa İngiltere'de nazardan düşmüştür.

3 — Antalya ve Adana'nın tahliyesi mes'elesi en basit olup en ziyade müşkilât İzmir'de ise de bunun tahliyesine karar verileceği pek ziyade melhuz bulunmaktadır. Ermeni mes'elesi ise Türkiye dahilinde mevzubahis değildir.

4 — Meclis-i Millinin itimadına mazhar hükûmet iş başına geçer geçmez sulh akdedileceği ve hükûmetin milletin itimadını ne kadar ziyade kazanmış ve kuvvetli olursa o kadar ziyade muvaffakiyet temin edeceği

Harbiye Nezaretine ve 3, 13, 20, 12. Kolordu Kumandanlıklarına arz olunmuştur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Artık soğuklar her tarafta ziyadeleşiyordu. Şarkın en soğuk mıntıkası Erzurum ve Horasan mıntıkalarıdır. Hasankale, Bayburt, Van, Erzincan ve sahil kısımları sırasıyla mutedildir. Meselâ 30 Kânunievvelde Erzurum'da -11, Horasan'da -9, Hasankale'de -4, Bayburt'ta -2, diğer yerlerde sıfıra düşmemişti.

Levent Şahverdi Arşivi

31 Kânunuevvelde İstanbul'da Miralay İsmet Bey[57] imzalı âtideki şifre geldi:

İstanbul'dan: 29/12/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Heyet-i Temsiliye'ye hasbe'l-icab çektiğim bir telgrafname ile, aldığım cevabın suretlerini zirde arz ediyorum. Lâyihanın size getirildiği, sizin vasıtanızla isal olunduğu malûm olup Heyet-i Temsiliye'nin mütalaasını bilmek de lâzım olduğundan müstacelen bu hususta tavassut buyurulması rica olunur.

Miralay İsmet

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur:

Binbaşı Saffet Bey mezunen Erzurum'a giderken bir lâyiha sureti götürmüştü. Bu lâyiha Erzurum'dan Heyet-i Temsiliye'ye telgrafla verilerek nezd-i âlîlerinde malûmat hasıl olmuştur. Lâyihadaki esasat Heyet-i Temsiliye'ce kabul olunmuş mudur? Bu hutut-ı umumiye dahilinde icabında müdavele-i efkâr etmekte mahzur var mıdır?

Miralay İsmet

C. Suret-i kat'iyede Saffet Bey'in Erzurum'a getirdiği İzzet Paşa lâyihası bize gelmemiştir. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

Mevki-i Müstahkem Kumandanı
Miralay Şevket

Şayan-ı hayret bir iş! İzzet Paşa'nın lâyihası Sivas Kongresi'nden evvel gelmişti. Kongrece nazar-ı dikkate alınması arzusuyla 4 Eylül'de Erkânıharp Binbaşı Saffet Bey getirmişti. İsmet Bey'in 27 Ağustos 1335 tarihli mektubunda da esas Amerika Mandası kabulü idi. İsmet bu lâyihanın bilhassa Amerika mandası mes'elesini yegâne çare-i selâmet bulmuş şöyle yazıyordu: "Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkes tercih ettikleri zemininde Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faydası olacaktır, deniliyor ki ben de tamamıyla bu kanaatteyim. Bütün memleketi parçalamadan bir Amerika'nın murakabesine tevdi etmek yaşayabilmek için yegâne ehven çare gibidir. Fakat bugün için bu kanaatin kıymeti onun izahındadır. Avrupa'nın Amerika'nın pazarlık ettikleri bir zamanda Amerika lehine bir koz göstermektir." Sivas Kongresi'nde verilecek esas karar istiklâliyet idi. Bir tesir yapmamak için bu lâyihayı tehir etmiş ve bazı hülâsalarının çıkarılarak son günlerde yazılmasını muvafık bulmuştum. İstanbul hükûmetiyle irtibatın kat'ı, Elaziz valisi Ali Galip'in kongreyi basmak teşebbüsleri mühim muhaberatı zarurî kıldığından keşide edilmediği anlaşıldı. Esasen ben Sivas'ta iken de millî istiklâlimiz için

57 Cumhuriyet İdaremizin İlk Başvekili İsmet Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

yapılması lâzım gelen esaslar da tesbit edilmiş ve imzamız altına alınmıştı. Artık şu manda vesaireden kimse bahsetmiyor ve edemezdi. Sivas Kongresi millî kararı cihana ilân edeli üç buçuk ay olduğu halde ve bu kararı İsmet de bildiği ve Fevzi Paşa heyetiyle gönderdiği haberin mukabil cevabı olarak Sivas'ta verdiğimiz kararı öğrendiği halde bu yeni teşebbüse mana vermek mümkün değildir. Âtideki cevabı yazdım:

Erzurum: 31/12/1335

İstanbul Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Bey'e

İsmet Bey'e:

İzzet Paşa lâyihasının nikat -ı esasiye ve mevadd-ı asliyesini Saffet Bey burada iken 9/9/1335 tarihiyle Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine yazmıştım. Kendilerine bunu sordum. Eğer bulamazlarsa tekrar ve aynen yazacağım. Yalnız büyüklerimiz Sivas Kongresi'nde milletin verdiği kararı da bu lâyiha ile karşılaştırsınlar. Lâyiha Arabistan'ın şekl-i idaresi, Türkiye'nin mandası gibi mesaili muhtevi, bunlar ise Kongre kararında sarihtir. Millet müttefikan kararını vermiş iken zati bir lâyihadaki esasatı münakaşa veya kabule Heyet-i Temsiliye selâhiyettar değildir. Geçende Çürüksulu Mahmut Paşa da hâlâ Ermenilere arazi vererek tashih-i hududtan bahsediyordu. Bittabi fena bir vaziyette kaldı. Erzurum ve Sivas Kongreleri kararını büyük zevat gayet esaslı okumalıdır. Arabistan'ı parçalatmayacağım diye sabık kabine dahi Türk milletini boyunduruğa koyuyor ve Kürdistan'ı ayırmayı kabul ediyordu. Kongrelerde bu husus pek esaslı düşünüldü ve Arabistan'ı dahi toptan bizimle beraber yutmak isteyen haricî eli gördü. İstirhamım şu ki Sivas Kongresi mukarreratında Türk'ü, Kürd'ü müttehittir. Yeniden aykırı karar gayr-i mümkündür. Konuşulacak mesail kongre mukarreratı üzerinde olmalıdır. Bu hususa dikkat ve tavassutu pek rica ederim.

Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliyeye de bu şifreyi aynen yazdım 6/1 tarihiyle şu cevabı aldım:

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Ankara 6/1/1336

C. 1/1/1336 İsmet Bey'e mezkûr lâyiha hakkında ita buyurulan cevap heyetimizce pek musip ve muvafık görülmüştür. Arz-ı teşekkür ederiz.

Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Levent Şahverdi Arşivi

Asıl dikkat edilecek nokta şudur: Ferit Paşa hükûmeti padişahla birlikte İngiliz himayesini kabul ve muahede imzalıyorlar. Rawlinson ise tehalükle bize cumhuriyet-i idareden, hilâfetin ayrılmasından, merkez-i hükûmetin İstanbul'dan çıkmasından bahsediyor ve evvelâ Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmeye hahişkâr iken son günlerde işi tavsatıyor. Bir taraftan da Amerikan mandası fikri yine kurcalanıyor. Halbuki İstanbul'da Meclis-i Milli de Sivas Kongresi esasını kabul etmiş ekseriyet-i kahire ile açılmak üzere bulunuyor. Meclise ehemmiyet verilmeyerek birkaç insanın kararıyla uğradığımız akibetin gûya vahametini temizlemeye uğraşıyorlar. Milletten ilham ve kuvvet alan bir meclisten habersiz iş görmek arzusu ne büyük tedbirsizlik. Buna İsmet'in nasıl cür'et ettiğine hayret ediyorum. Bu arkadaşların bir an evvel Anadolu'ya geçip münhal bulunan mühim mevkileri işgal etmeleri şahısları için de pek lazımdır. Bunu Fevzi Paşa'ya defaatla söylemiştim. Ne gariptir ki Fevzi Paşa heyeti İstanbul'a avdetten sonra İsmet Bey bu şifreyi yazıyor. Münhalâtımız pek çok ve mühimdir. Her kolordu, her vilâyette de böyledir. Ordu münhalât için Heyet-i Temsiliye ile, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile muhabere etmiş, bana da Harbiye Nezaretinden gelen cevabı aynen yazarak mütalaamı soruyordu, şöylece yazdım:

Erzurum: 1/1/1336

20. Kolordu Kumandanlığına

> C. 29/12/1335 Heyet-i Temsiliye'ye. Zabitânın taşralara sevki hakkındaki mütalaa-i âlileri pek muvâfıktır. İstanbul'da açıkta ümera ve erkân-ı harp zabiti var. Lütfen bir miktarının da bizim kolorduya gönderilmesine delâlet buyurulsun. Erzurum kolordu ahz-i askeri münhal, kolordunda mevki-i müstahkem Erkân-ı Harbiyelerinde tek bir zat vardır. Bir senedir Trabzon mıntıkasındaki 3. Fırka erkân-ı harpsizdir. Mezunen gelen birini kendiliğimden nasp ve tayin ettim. Bütün kolordunda tek bir topçu alay kumandanım yoktur. Piyade kumandanlıkları da kâmilen münhaldir. Doktor ve baytara ihtiyacımız çoktur. Muktedir ümera ve zabitânın taşraya çıkarılmadığından maada mezunen İstanbul'a gidenlerin yüz elli beşi de İstanbul'a yerleşmiş olduğunu arz eylerim
>
> Kâzım Karabekir

İş başında ve hattâ Kolordu kumandanlıklarında olanlar bile bugün için kısmen pek zayıf insanlar. Meselâ 31/12/1335 tarihiyle 13. Kolordu Kumandanı Miralay Cevdet Bey Harbiye Nezaretine yazıp bir suretini bana gönderdiği lâyihasında "Diyarbakır mıntıkasının Fransız mıntıka-i nüfuzuna dahil olduğu, bazı istihbarat ve istitlâattan da Van, Bitlis ile Muş'a kadar Ermenistan Cumhuriyetine verileceği muhtemel görülüyor, İngilizler de Siirt livasını alarak Bitlis'e kadar uzanarak Ermenistan'la hem-hudut olmak istemeleri muhtemeldir. Bu gibi hallerin mıntıkamda pek büyük galeyanı mucip olması muhtemeldir!"

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi nelere karar veriyor, daha dün yazıyorum ki "En küçük bir parçanın bile Ermenilere verilmesi mes'elesi ortadan kalkmıştır." En tehlikeli bir mıntıkadaki bir kolordu kumandanı "Felâket karşısında galeyana gelmesi muhtemeldir" diye lâyiha yazıyor. Ümitvar olduğumuz değerli arkadaşlarımız da İstanbul'dan çıkmıyorlar. Kolordu kumandanını ve Erkân-ı Harbiye Reisini ikaz için "Hükûmetimizin maneviyatını kuvvetli bulundurmak lüzumu olan bir zamandayız. Ermenilerin değil Bitlis ve Muş'a kadar uzanmaları hududumuza kadar dahi gelmeleri gayr-i mümkündür. Bütün yaz çalıştıkları halde ancak Aras'a kadar hâkim olabilmişlerdir. Ermenilerle hududumuz arasında müteaddit İslâm tevaif-i mülûkü teşekkül etmiştir." diyerek Ermenilerin son vaziyetini de bildirdim. Şimdiye kadar bir karış yer için millet ve ordu kan dökeceğini bağırıp dururken bütün şarkın felâketi karşısında "Halkın galeyanı muhtemeldir" gibi berbat bir cümlenin hem de bir kolordu kumandanının ağzından Meclis-i Meb'usan açılırken çıkması her halde lehimize bir vaziyet değildir. Bunun için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'ya da vaziyeti izah ve şunu ilâve ettim: "Bu memlekete her türlü felâket veya saadetleri Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerinin nasp ve tayin ettiği insanlar getirmiş ve yine de getirecektir. En metîn ve emin olması lâzım gelen Şarkın birçok makamatının maatteessüf âciz ve asabı bozuk veya şüpheli ellerde bırakılması ile ihzar olunan felâketi bir daha hale ve tarihe karşı olan vazife-i vicdaniyemi ifa için dürbîn olduğunu yakînen bildiğini zât-ı samilerine arz eyliyorum."

12 tarihli cevapta: Mezkûr kolorduya evsaf-ı lâzimeyi haiz kimse bulunup gönderilmediği, buhranlı bir an zuhurunda emir ve kumandanın Fırka kumandanlarından Kenan Bey'e devri teemmül olunmakta bulunduğu beyan edilmekte ve kıymettar ikazınıza teşekkür ederim denilmektedir.

Ermenilerin mufassal vaziyetlerini aynen yazıyorum. İslâm Şûraları arasında irtibat vardır. Ermenilerin İslâmları katliam etmelerine mukabil Sarıkamış, Kars, Kulp, Zengibasar, Şerür, Nahcivan, Azerbaycan teşkilât-ı İslâmiyesi müttehit bir cephe teşkil etmişlerdir. Aralarındaki tesanüte tabii muavenet edilmektedir.

Şifreli telgraf ve tahrirat

Erzurum: 4 / 1 / 133[illegible]

Harbiye Nezareti Celilesine

3, 13, 12, 20. Kolordu Kumandanlıklarına

30/12/1335 tarih ve 721 No. lu şifreye lâhikadır:

1 — Mütareke mucibince kıtaatımız tarafından tamamen tahliye ve terk edildikten sonra Ermeni işgalini ve üzerlerinde Ermeni hâkimiyetini kabul etmeyerek müteaddit hükûmet-i muvakkate ve millî şûralarla idare edilmekte olan ve bugüne kadar Ermeniler tarafından, değil idare-i hükûmet ve temin-i asayişe, henüz işgale bile muvaffakiyet elvermeyen hudu-

Levent Şahverdi Arşivi

dumuza mücavir menâtıkın hududlarıyla rüesâsını Kolorduca mevsuken tedarik edilen malûmata göre zîrde arz eylerim. Aynı gayeye vusulü en mukaddes bir emel addetmiş olan mezkûr millî hükûmetler arasında kat'i bir vifak ve ittihad mevcut olduğu da cümle-i istitlââtımızdandır. Hudut tarifatı 1/420000 mikyaslı Rusça haritaya nazaran arz edilmiştir. Mezkûr mevakiin ekserisi aynı mikyastaki Rusça haritadan tercüme edilmiş Türkçe 400000 mikyaslı haritalarda da bulunabilir.

a) Ordubad, Nahcivan, Şahtahtı, Çulfa ve havalisi Azerbaycan'a iltihak ve irtibatını ilân etmiş olan Nahcivan hükûmet-i islâmiyesi elindedir.

b) Şarken Nahcivan hükûmeti ile şimalen (Büyükvedi - Küçükvedi - Aras Nehri - Harabekelân – Eçmiyazin'in 8 verst cenubunda kâin Hatun A-H), garben (Aras cenubunda Dize-Cennetabat - Orgof) ve cenuben Devlet-i Osmaniye hudutları dahilinde Şahtahtılı Cengiz Bey'in riyaset ettiği bir Şûra vardır. Mezkûr mevki Şûra hududuna dahildir. Aras'ın şimalinde ve Erivan ile Eçmiyazin arasının cenubunda (Tekkebt, Ardat, Hacı İlyas, Şurlu, Handar, Necli, Sarbanlar) İslâm köylerini havi Zengibasar namıyla maruf mıntıka dahi Cengiz Bey'e tâbi olarak İslâmlar elindedir. Bu mıntıkaya da Erivan'ın yedi verst mesafesinde olmasına rağmen Ermeniler girememişlerdir.

2 — Mezkûr hududun şimâl ve garp aksâmı karşısında Aras cenubunda yalnız (Eçmiyazin istasyonu - Aras cenubunda Süleymanabad - Taşburun - Karaköy - Halkalı - Küllük - Aras Nehri) hattının dahilinde kalan parçada Ermeniler tutunmaktadırlar ki bu mıntıkada Iğdır kasabası ve Iğdır'ın Eçmiyazin ve Revan'a giden şosenin geçtiği Markara köprüsü mevcuttur.

3 — Şarken (Devlet-i Osmaniye hududunda Çengel geçidi - Halkalı - Küllük - Sürmeli), Şimalen Aras nehri ve nehrin şimalinde Karadağ silsilesi, garben Kağızman'ın 8 verst şarkındaki Kızılkilise köyü ve bu köyden cenuba imtidad eden hat ve cenuben hudud-ı Osmaniye dahilinde kalan kısımda Kulplu Şamil Bey ve rüfekası icra-yı hükûmet etmektedir. Mezkûr mevaki Şûra hududu dahilindedir. Merkezi Kulp kasabasıdır.

4 — Şarken Şamil Bey Şûrası, şimalen (Aras nehri - Hartcana - Çaloğlu), garben (Silahan hudutları dahilinde Pozat karyeli Bekir Bey'in Şûrası vardır. Bu şûranın şimalinde Zebart Dağı, Kuyruk Dağı, Gilyantepe, Saatviran) mıntıkasındaki ahali Şûra tarafına çekilmiş ve bu mıntıka Ermenilerle Şûra arasında bitaraf kalmıştır. Mezkûr Şûra mıntıkasında Aras nehrinin cenubunda yalnız Kağızman kasabası Ermenilerin elindedir.

5 — Mezkûr bitaraf mıntıkanın şimalinden itibaren Bekir Bey'in Şûrasının garp hududunda Karakurt, Armutlu, Başköy ve Çaloğlu köyleri Ermeniler tarafında kalmak üzere Oltu hududunda Allahuekber dağından cenuba doğru Emirhan silsilesi Hüseyinağayurdu dağı, Hamara Dağı ve Soğanlı silsilesi hudutlarının dahili Ermeni kıtaatının taht-ı nüfuz ve işgalindedir. Kolordumuzun İran hududundan Karadeniz'e kadar uzanan mıntıkası dahilinde yalnız bu mıntıkada Ermenilerle doğrudan doğruya temas vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

6 — Şarken Soğanlı dağı karşısında (Çakırbaba dağı - Çermik - Allahuekber dağı - Arsenik - Muşeh -Tekirdağ) şimalen (Penesgerd-i ulya, Hamas, Oltu ve Ardahan hududu), garben ve cenuben hudud-ı Osmanî sahası dahilinde Oltu hükûmet-i muvakkatesi Oltulu Ziya Bey ve rüfekası riyasetindeki Şûra tarafından idare edilmektedir. İşbu hükûmet-i muvakkate, hududunu rüesasından Örtülülü Bilâl, Penesgertli Cafer Çavuş, Eyüp Paşo gibi zevatın kumandalarında milis efradından müteşekkil müfrezelerle müdafaa etmektedir.

7 — Mezkûr hükûmet ve Şûraların yerlilerden atlı ve piyade teşkilâtları vardır.

8 — Kars şehrinde Ermeniler hâkim iseler de etrafındaki Akbaba, Zaruşat, Çıldır havalisindeki islâmlar şimdiye kadar içlerine hiçbir Ermeni sokmamışlar ve mezkûr havalide meskûn Malakanlar ile ittifak vücude getirmişlerdir.

9 — Nezaret-i celileye ve 3, 12, 13, 20. Kolordulara arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Bu muhaberatın cereyan ettiği günlerde Heyet-i Temsiliye ile de mühim bir muhaberemiz oldu. Garpteki arkadaşlarımız Kuva-yı Milliye nam ve şekline pek bel bağlıyorlardı. Bu nam, benim hoşuma gitmemesinden değil, zabturaptı mahvedecek kumandayı sarsacak, sözü ayağa düşüreceğinden korkuyordum. İzmir mıntıkasında Yunanlıların millî orduları da kalsa bunu def edecek ordumuzdur. Kuva-yı Milliye teşkilâtı zararlıdır. Biz Yunanlılarla karşı karşıya kalınca mes'ele pek basittir. Orduları hükûmet muntazam planla tahrik eder. Mes'ele Avrupa'nın temerrüdü ve hükûmetin de henüz İstanbul'daki vaziyette bulunması zamanıdır. Bu iki şıkkı birbirinden ayırmalıdır. İşte muhaberatımız aynen şunlardır:[88]

Ankara: 31/12/1335

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

1 — Yunanlılar, İzmir ve havalisinde millî bir ordu vücude getirerek Paris Sulh Konferansının tahliyeye karar vermesi halinde dahi isyan ederek işgale devam etmeye karar verdikleri bundan başka Yunanistan'ın da şimdiden İzmir'i resmen ilhak merasimine hazırlandığı anlaşılmaktadır.

2 — Böyle bir hale karşı bütün kuvve-i vasıtamızla Yunanlıları vatanımızdan tard etmek zarureti karşısında kalacağız. Eliyevm cepheyi tutan Kuva-yı Milliyenin yalnız başına böyle bir hareketi intacı müteassirdir. Binaenaleyh, âtideki tarzda hareket lâzımdır.

3 — 14. ve 12. Kolordular heyet-i umumiyesi kâmilen zamanın hulûlünde suret-i zâhire ve resmiyede hükûmet-i merkeziyeye karşı alâkasını

88 Kuva-yı Milliye hevesi vücut buldu. Nihayet mazarratı fiilen görüldü. Ordu Çerkes Ethem Kuva-yı milliyesiyle müsademeye mecbur oldu. Bu hususiaki teşkilât ve teferruatı içinde bulunan arkadaşların vesaikinden okumalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

keserek Kuva-yı Milliye şekil ve suretini iktisab edecektir. Mezkûr kolordunun umum İzmir cephesi gerisinde bulunan fırkaları tertip ve tanzim edilecek, bir plan dahilinde harekât-ı lâzimeyi icra edecektir. Ona nazaran fırkaların mümkün olduğu kadar seferber mevcuduna iblâğı lâzımdır.

4 — Kıtaatın seferberliği hususat-ı saireden noksanlığı ikmâl için şimdiden icab eden tedbir ve tertibata tevessül olunacaktır.

5 — İşbu telgrafın vasıl olduğunun ve bu bâbdaki mütalaa-i âlilerinin serian bildirilmesini rica ederim.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

6 — 12., 14. Kolordu Kumandanlıklarına, Miralay Refet Beyefendi'ye yazılmış ve 20. ve 15. ve 13. Kolordu Kumandanlıklarına berâ-yı malûmat keşide edilmiştir.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Cevabım:

Zata Mahsustur.

Erzurum: 3/1/1336

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye: Yunanlıların İzmir ve havalisinde milli bir ordu vücude getirerek Paris Sulh Konferansının tahliyeye karar vermesi halinde dahi işgal ve mukavemete devamlarına mukabil yapılacak tedabir hakkındaki 31/12/1335 tarihli şifreli tamim üzerine ber veçh-i âti nukat-ı mühimme etrafında arz-ı malûmat eylerim:

1 — Sulh Konferansı İzmir'in tahliyesine karar verirse o zaman Yunanlıların vücude getireceği millî ordunun kısm-ı azamı şüphesiz ki yerli Rumlar, Adalılar, Makedonyalılar teşkil edecek ve kumanda heyetleriyle bir kısmı da bilfiil Yunan ordusunun mürettebâtından ibaret olacaktır. Böyle âli bir karar karşısında bizim tarafımızdan meseleyi takip edecek Kuva-yı Milliye değil Osmanlı ordusudur. Kuva-yı Milliye o zaman ikinci derecede ve ordunun emrinde kalır. Kolordular hükûmetin resmi ve muntazam bir plan dahilinde Aydın vilâyetini tekrar işgal harekâtına başlar. Kuva-yı Milliye'ye bâhusus vazifeler verilir veyahut da muntazam ordunun ikmâl hidematını ifa eyler.

2 — Fakat Avrupa eski planları veçhile İzmir vilâyetini velev daha mahdud bir esasta olsun Yunanistan'a verirse böyle bir vaziyette şimdiye kadar olduğu gibi uğraşacak ancak milli ordudur ve bu milli ordumuzu civar kolordunun kısm-ı küllileriyle takviye eylemesi pek doğrudur.

3 — Kolordunun bütün şekil ve mevcuduyla hükûmet-i merkeziyeden fekk-i irtibat ile milli orduya münkalip olması zirdeki büyük mahzurları intac edecektir:

a) Hükûmete isyan ve gayr-i mes'ul şeklini alması memleketin ahvâl-i dahiliyesinin dahile ve harice karşı fenalaşması,

Levent Şahverdi Arşivi

b) Bu kolordunun tahliye edeceği mıntıkaların tesis ve muhafaza-ı asayiş için hükûmet-i merkeziye yeni teşkilâta mecbur kalacağı cihetle buna hiçbir vechile devletin müsaade etmeyeceği ve bu cihetle o mıntıkaların ancak ordu kuvvetiyle tutulan asayişinin bozulacağı,

c) Kuva-yı Milliye bu kadar vüs'at kesbedince zapturapt sarsılacak ve firar vekayii müthiş surette artacaktır.

d) Payitahttan hazine-i devletten gelen ve gelecek olan paralar ancak muntazam bir ordunun muntazam levazım heyetlerinin kontrolü ve mes'uliyeti sayesinde emniyet ve idareye mazhar idi. Kuva-yı Milliye ise hükûmet ve devair-i maliye-i devlete karşı böyle bir intizam ve mes'uliyeti temsil etmeyeceği cihetle hazine-i devletin muavenet ve muamelesi bittabi inhitât ve naçarîye düşeceği,

4 — Bu mülâhazata binaendir ki zamanın hulûlünde 12., 14., 20. Kolordunun teşkilât ve şekl-i resmisi ve hükûmet-i merkeziye ile olan irtibatına halel gelmeden kısm-ı küllileriyle Kuva-yı Milliyeye muavenet ederler. Kumanda, menzil, levazım vesaire gibi teşkilât ve tertibatın şimdiden ona göre güzel bir intihaba uğramak suretiyle ihzarı ve bu vechile millî ordu gerisinde daima kuvvetli bir teşkilât ve kuvvetli menabi depoları bulundurulması,

5 — İzmir hakkında ikinci maddede arz ettiğim tarz-ı hal vaki olursa o zaman devletlerin hükûmetimize karşı alacakları vaziyet ve yapacakları zecir ve tazyik derecesi ve muhafaza-i hudut ve asayiş namıyla terk ve teklif edecekleri ordunun şekil ve miktarı bittabi şimdiden kestirilemediği cihetle bu gibi ahvâlde dahi tedabirin şekil ve derecesine tesir edebilir. Herhalde böyle bir tazyik bilhassa Marmara Denizinde bahrî bir ablukaya karşı Dersaadet'ten çıkması lâzım gelen menabi-i mühimmenin şimdiden suret-i mahirane ve mahremane ile ve müteaddit istikametlerden Anadolu'ya çekilmesi lâzımdır. Bugünkü vaziyet ve takdirata karşı mütalaa-i âcizî bundan ibarettir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Denikin ve Bolşeviklerin harekâtına ait gelen malûmatı makamlara ve kıtaata bildirdim. Aynen şudur:

Erzurum: 7/1/1336

Harbiye Nezareti Celilesine
3., 13., 12., 20. Kolordu Kumandanlıklarına

1 — Azerbaycan'dan alınan 24/Kânunievvel/1335 tarihli bir haberde Bolşeviklerin her yerde galebe çaldığı ve Denikin'in bozgun halinde her tarafından ricat ettiği bildiriliyor. Ayrıca gelen, hususî bir haberde de Petrofsk'un şimalinde Kızlar şehrine Bolşeviklerin taarruz etmekte oldukları bildirilmektedir.

2 — Batum'da münteşir İslâm Gürcistanı gazetesinin 1 Kânunisani 1920 tarihli nüshasında malûmat-ı âtiye görülmüştür:

Levent Şahverdi Arşivi

a) Gönüllü ordu başkumandanının riyaseti altında gönüllü kıtaat kumandanları fevkalâde bir ictima akdederek vaziyetin vahametinden uzun uzadıya bahsetmişler ve ecanibin karışmaması şartıyla yeni teşekkül ve teessüs eden hükûmetlerle müzakerata ibtidar edilmesine karar vermişlerdir.

b) Batum'da Harkof, Poltava, Rostof, Kiyef, Novoçerkask vesaire şehirlerden hicret eden muhacirleri iskân edecek mebani kalmamıştır.

c) Denikin tarafından 56 yaşına kadar olanların taht-ı silâha alınması ilân edilmiştir.

d) Kazak kitleleri cephe-i harbi terkle evlerine gitmekte ve birçokları silâhlarını da beraber götürmektedirler.

3 — Bir ayı mütecaviz zamandan beri alınan malûmat, Bolşeviklerin kat'î taarruzlarında devamlarını ve Denikin'in de her tarafta perişan olduğunu gösteriyor. Denikin, geçen sene de aynı vaziyete düşmüş ve fakat o zaman İtilâf ordularının kuvvet ve kesafeti sayesinde kendisini bugün dahi tehdit etmekte olan aynı tehlikeden kurtarabilmiş idi. Mezkûr tehlikenin bu defa ki tekerrürünün Düvel-i Mütelife ve müşarike için pek mühim ve müşkil bir mahiyet iktisab ve ihdas edeceği şüphesiz ve Kars ile Batum'daki seri ateşli esliha ve mühimmatının İngilizler tarafından Novorosiski'ye gönderilmesi calib-i dikkattir. Şu sıralarda bilhassa payitaht matbuatının müttehit ve azimkâr bir lisan ile idare ve intişarının ve milletteki hâkim ruhun her tarafta yekvücut olarak her suretle irae ve izhârının idamesine muvaffakiyet temin edildiği takdirde millet ve memleketimizin istiklâl-i mukaddesini kâfil şerefli bir sulha mazhariyetin muhakkak bulunduğunu arz eylerim.

4 — Nezarete ve Kolordulara arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa'dan 7 tarihli 8'de gelen iki şifrede: Rumların sene başına tesadüf eden 14 Kânunisani'de, Yunanistan hükûmeti mesuliyeti kendine tevecciih etmemek üzere, İzmir'in Yunanistan'a ilhakını acil maksadıyla, yerli Rumlar tarafından müstakil bir hükûmet-i milliye vücude getirilmesine çalışıyor. Yunan kıtaatı da bu hükûmete iltihakla katliam ile Türkleri hicret ettirecekleri anlaşıldığından her tarafta muazzam mitingler yapılarak İtilâf ve Amerika mümessillerine bu istihzaratın protesto edilmesi isteniyor. İtilâf devletleri namına yapılan Yunan işgalinin yağma, ırza taarruz, katliam gibi vahşilikleri hâlâ devam etmekte bulunduğunu Mütelifin tahkik heyetleri de itiraf ettiğini, bu halin temadisi halinde milletimizin vesait-i muhtelifeye müracaata mecbur kalacağı, bunun ise selâmet-i cihan için tehlikeli olacağı ve bundan terettüp edecek meşguliyetin doğrudan doğruya işgali tertip eyleyenlere râci bulunacağı, Anadolu'da ikinci bir Makedonya ihdasına müsaade etmeyeceğimizi, bu haksızlığın bir an evvel tashihi ile işgalin ref'i gibi esasatın münderic olması tavsiye olunuyor ve eğer Rum hükûmet-i milliyesi teşekkül ederse her tarafta muazzam mitinglerle şedit protestolar yapılması taleb olunarak, Aydın Cephesi Kuva-yı

Levent Şahverdi Arşivi

Milliyesinin fiilen protesto mahiyetinde olmak üzere, bir taarruz yapacağı bildiriliyor.

Selâmet-i cihanı tehlikeye koymak elimizde ise şimdiye kadar neden duruyoruz! Bizim için en büyük nimet Yunanlılarla Ermenileri yalnız bıraktırabilmektir. Bu gibi teşebbüsler bilâkis cihanı aleyhimize kaldırır. Bu cümleyi anlamadığımdan Heyet-i Temsiliye'ye 8'de şöyle sordum: "İzmir işgalini ve yapılmakta olan istihzaratı protesto etmek üzere heyet-i merkeziye tarafından Düvel-i İtilâfiye mümessillerine yazılması bildirilen mevad arasında "Bu halin temadisi halinde milletimizin vesait-i muhtelifeye müracaata mecbur kalacağı, bunun ise selâmet-i cihan için tehlikeli olacağı" kaydından murad ne olduğunu, ne gibi vesaite müracaat edileceği ve bunun selâmet-i cihan için nasıl bir tesir yapacağı anlaşılamadı. Bu hususta izahat ita olunmasını ve bu suretle yapılacak işe evvel emirde bilerek başlamaklığımın temini rica eylerim." 12'de gelen 11 tarihli cevap: "Vesait-i muhtelife kaydının her türlü tefsirata müsait olması ve bunun Avrupalıların en korktuğu katliam, Bolşeviklerle ittihad gibi manayı mutazammın olması cihetile berâ-yı tahvif bu gibi bir kaydın protestoda bulunması Dersaadet'te İzmir Müdafa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesinin teklifi üzerine muvafık görülmüş ve tamim olunmuştur efendim." Daha Bolşeviklerle temas olmadan bu gibi bir tehdid - hususiyle İzmir hakkında alınan malûmat doğru değil ise - ne dereceye kadar muvafıktır. İstanbul'daki İzmir Müdafaa-i Hukuk Heyeti ve buna mukabil tedbirler aynı menbadan bir maksad-ı mahsusla verilip verilmediği şâyân-ı tetkiktir. Meclis-i Meb'usan açılmak üzere, iş başında âmâl-i milliyeyi kabul etmiş insanlar hükûmet halinde. Herhangi müsbet vekayi karşısında yapılacak teşebbüsler, haber alınmış, millette galeyan hasıl olmuş diyerek iyi bir tesir yapabilir. Fakat zan üzerine ağır tehdidlerin hükûmet ve meclise rağmen Heyet-i Temsiliye'nin faaliyette olduğunu göstererek kuvvet ve kudret menbaı hakkında suitesirler yapacağı şüphesiz olmakla beraber, selâmet-i cihanı tehlikeye koyacağız diye efkâr-ı umumiyeyi aleyhimize çevireceğimiz de muhakkaktır. Bunun için ben mıntıkama bu tamimi yapmadım. Ve Heyet-i Temsiliyeye şunu yazdım: "İzmir hakkında söylendiği gibi bir teşebbüs de görülmediğine nazaran bizi hatalı yollara sevk için yapılmış propaganda olduğu anlaşıldı."

Erzurum: 13/1/1336

Ankara'da 20.. Kolordu Kumandanlığına

C. 11/1/1336 Heyet-i Temsiliye'ye: Milletin gösterdiği azim ve selâbet ve bunun icab ettirdiği fiiliyat karşısında Düvel-i İtilâfiye'nin nazarları şüphesiz tahavvül etmiş ve pek mühimmi matbuat-ı ecnebiye mülk u milletimizin istiklâl ve masuniyeti zemininde ale'd-devam yazılar yazmaya başlamıştır ki bu tahavvül ve hürmetin esbâbı bittabi zahirdir. Biz azim ve âsârımızla hukuk-ı sarihamıza riayet ve hürmet celb ederken Avrupa'yı tahvif ve i'zab ve Avrupa'nın haşin olan izzetinefsini kesreylemek gibi

Levent Şahverdi Arşivi

hususatı şimdiye kadar yapmadık. Binaenaleyh tezahürat ve tesirat ne şekilde izhar edilirse edilsin en büyük mes'elenin halli ile iştigal olunan bu mühim günlerde Avrupa efkârını ve matbuatını yine aleyhimize icaleye sâik katliam ve Bolşeviklerle ittihad gibi meaniyi şâmil müracaatı bendeniz hiç de musip görmüyorum. Bütün Avrupa matbuatı ve efkâr-ı umumiyesi Bolşeviklikten müteneffir dururken ve Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi Bolşeviklik memleketlerine sokulmaması için en şedit tedabir ve tahribatı elyevm yapmakta iken bizim vaktiyle arz ettiğim ve bi'l-vücuh mutabakat-ı efkâr hasıl olduğu vechile henüz hiçbir vechile temas ve irtibatta dahi bulunmadığımız Bolşevik ihtisâsâtıyla uğraşmamız ve bununla Düvel-i İtilâfiyeyi tahvife kalkışmamız iyilikten ziyade fenalık vermesinden korkarım. Binaenaleyh bu fikirler üzerinde hiçbir taraftan müracaat olunmaması mütalaasında olduğumu arz ederim.

Kâzım Karabekir

7'de Mustafa Kemal Paşa'dan âtideki şifreyi almıştım:

15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

Müstaceldir.

Ankara: 5/6-I-1336

Erzurum Heyet-i Merkeziyesinden 26/12/1335 tarihiyle alınan şifrede valinin harekât-ı milliyeyi lekedar etmek üzere el altından çalıştığı, tehcir ve taktil fülinden dolayı haklarında ahz ü girift müzakeresi sadır olan Ebülhindili Cafer, Arslan vesairenin hükûmete civar bir hanede iskân ettirildikleri, Sıhhiye ve Polis Müdürlerinin, Jandarma Alay Kumandanı ve Evrak Müdürünün bunlarla gece gündüz hal-i temasta bulunduğu ve valinin tesiriyle aleyhlerinde şahadette bulunacaklara mahkemede tebdil-i lisan ettirilmeğe uğraşıldığı ve bu gibi gayr-i kanuni ahvâli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine atf eyledikleri ve maznunların Heyet-i Temsiliye'nin kendilerine zâhir bulunduğuna dair bilâ-pervezane işaatta bulundukları, valinin öteden beri fukara sıfâtıyla hükûmetin sırtından kan emmeyi san'at ittihaz etmiş bir takım tufeyli insanlardan mürekkep bir parti tesisine çalıştığı, her vesileden bi'l-istifade harekâtı milliyeyi nazarı millette küçültmeyi bir gaye edindiği ve hükûmete istinad eden bu menfi grubun seyyiat-ı ahvâlinin orduya ve cemiyete istinad olunmakta bulunduğu mufassalen tadad edilmekte cemiyetin muhafaza-i nezahat ve meşruiyeti için talimat talep olunmaktadır. Kendilerine icabına tevessül olunduğu ve neticeye intizar eylemeleri cevaben bildirildi. Keyfiyetin lâyık olduğu ehemmiyetle tahkik ve tetkikiyle mütalaat-ı samilerinin iş'arına muntazırız efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Levent Şahverdi Arşivi

Bana bu hususta hiç müracaat olunmamıştı. Müdafaa-i Hukuk merkeziyle görüştüm. Daha Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da iken Ebülhindili Cafer ve arkadaşlarıyla temasta bulunarak, Fırka Kumandanı Halit Bey vasıtasıyla icabında herhangi bir icraat için -meselâ birini öldürmek- gibi emrine âmâde bulunmasını temin ettiğini ve daha o zaman ilk icraat olmak üzere Elaziz valisi Ali Galip'e saldırıldığını, bu adamların Erzurum'un kabadayı takımından olup İttihat ve Terakki zamanında çetecilikle birçok servet topladıklarını izahla şimdi de Heyet-i Temsiliyenin fedaisiyiz diye Müdafaa-i Hukuk teşkilâtına tagallübe yelteniyorlar ve Fırka Kumandanı Halit Beyle de irtibatta olduklarından orduya da mensubiyetlerini ileri sürüyorlar, sizin aleyhdar olduğunuzu biliyoruz, bu gibi şuursuz insanlarla münasebetin fenalığını anlatmak için Heyet-i Temsiliye'yi ve bilhassa Mustafa Kemal Paşa'yı ikaz etmek istedik, dediler. Kendilerine anlattım ki mesele karıştırılmıştır. Şöyle tahlili lâzımdır. Evvelâ hâlâ Elviye-i Selâse ve İzmir havalisinde katliamlar olurken tehcir ve taktil meselesinden dolayı herhangi bir vatandaşımızın mes'uliyetinden bahsetmek büyük bir hatadır. İkincisi vali ve hükûmet erkânının nasıl bir acz içinde bulunduklarını bilmemek büyük bir yanlıştır. Üçüncüsü bu gibi şikâyetleri evvelâ birlikte tetkik ve tahlil ederek Heyet-i Temsiliye'ye lüzumlu olan kısmını yazmak ve bu suretle maksadı karıştırmamak pek lâzımdır. Şikâyet olunan adamların Heyet-i Temsiliye veya kumandanlarla teması hâlâ devamda mıdır, herhangi gayr-i meşru bir vazife teklif olunacak mıdır? Bunlara dikkat olunmalı, beyhude yere kırgınlık olmamalıdır. Cafer ve rüfekasını icabında meşru bir halde istihdam mümkündür[89] diye icab edenleri ikaz ettim. Uzun uzadıya Heyet-i Temsiliyeye yazmanın doğru olmadığını söylediler. Ben de şunu yazdım:

Erzurum: 8/1/1336

20. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye C. 5/6-1-1336. Gerek Erzurum heyet-i merkeziyesinin ve gerekse Hoca Raif Efendi'nin ahvâl-i mahalliyeden şikâyetleri sırf meb'usluk intihabında araya giren ve her yerde zuhuru tabii olan hissiyâttır. Hükûmetin Kuva-yı Milliye'yi zaafa düşürecek kuvveti yoktur. Bilâkis kendi acz-i mutlak içindedir. Heyet-i merkeziyenin doğruca -malûmatım lâhık olmadan- heyet-i âlilerine müracaatının doğru olmadığını kendileri de anladılar. İcab eden hususat tahkik ve icabının icra edileceğini arz eylerim.

Kâzım Karabekir

8'de gelen bir şifrede Rauf Bey'in İstanbul'da Meclis-i Milli'ye gitmesi lüzumuna Heyet-i Temsiliyece karar verildiği bildirilerek bu hususta rey ve mütalaam soruluyordu. Rauf Bey'in gitmesinde Kuva-yı Milliye için teh-

89 Yeşilordu mensubininden bir müfreze ki bunları Ankara muhitinin isyan ettiği zaman garba göndermiştim. Hayli hizmetleri de oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

like değil kuvvet vardı. Bunu zaten Sivas'ta iken münakaşa ve halletmiştik. Soruş ve cevabımı aynen kaydediyorum:

Ankara: 7/1/1336

Gayet müstaceldir, tehiri mucib-i mes'uliyettir.

Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hz.

1 — Ankara'ya gelen meb'uslarla hasıl olan temas neticesinde Meclis-i Millide bizden birimizin bulunması zarureti anlaşılmaktadır. Esasat-ı milliyemize sadık kuvvetli bir grubun teşkili ancak bu suretle olabilecektir. Aksi takdirde bütün emeklerin heba olabilmesi taht-ı ihtimâle girmektedir. Bunun için Heyet-i Temsiliyece Rauf Beyefendinin Meclis-i Millî küşadında Dersaadet'te bulundurulmasını muvafık ve zaruri mütalaa etmekteyiz. Bu bâbda bir karar ittihaz edilmek üzere rey ve mütallaa-i devletlerinin iş'arını rica eyleriz.

2 — Konferansa davetimiz halinde gidecek sulh murahhasları meyanında kezalik Rauf Beyefendinin bulunması hakkındaki mütalaa-i âlîlerini ayrıca istirham eyleriz. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Cevabım:

Gayet aceledir.

Erzurum: 9/1/1336

20. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye. C. 7/1/1336. Rauf Beyefendinin Meclis-i Millide bulunması ve sulh murahhasları meyanında bulunması muvafık ve faidelidir. Meclis-i Meb'usanda büyük bir kuvvet alacağı gibi harekât-ı milliye dolayısıyla sulh muahedenamesinde imzası ecnebilere daha ümitbahş olur. Meclis-i Meb'usanda riyaset veya riyaset-i saniye gibi bir vaziyetten daha bidayetinde müctenip bulunmasını muvafık bulduğumu dahi arz eylerim. Çünkü böyle bir temayül eğer rey kazanılmazsa mevkiini sarsar, eğer kazanılırsa kuvvetli muarızlar hasıl eder. Rauf Beyefendiye ve rüfeka-yı kirama bu vesile ile arz-ı tazimat eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

İngiliz zabit üniformasıyla Erivan'dan Beyazıt tarikiyle Makû'ya biri geçmiş. Rawlinson bana haber vermediğinden bunun, İngilizce bilen matruş bir Ermeni olmasını kuvvetle tahmin ettim. Derdest emrini verdimse de herif geçmiş gitmiş. Diğer bir haber de Nasturilerin İngiliz üniformasıyla Van vilâyeti cenup kısımlarına taarruz edeceklerdir. İngiliz üniformasını suiistimal edenlere karşı ateşle mukabele emrini verdim. Rawlinson'a da şikâyette bulundum ve ateş emri verdiğimi tahriren yazdım.

Levent Şahverdi Arşivi

10 Kânunısanide Erzurum ve Beyazıt meb'uslarını Erzurum'dan merasimle yola çıkardık. İntihabat dolayısıyla muhafazakâr takım muğber olduğundan bulunmadılar. Bugün tesbit ettiğimiz Rusya vaziyetini tamim ve makamata bildirdim. (5. maddedeki ahvâle göre mütalaamı da yazdım.)

Acele

Erzurum: 10/1/1336

Harbiye Nezaret-i Celilesine

3, 13, 12, 20. Kolordulara

1 — Bolşeviklerin Petrofsk'un şimalinde Kızlar şehrine taarruz etmekte olduklarına dair mevsuk bir menbadan alınan 24/12/1335 tarihli bir haber 7/1/1336 tarihli şifrede arz edilmişti.

2 — Bugün gelen 17 Teşrinisani 1335 tarihli nim resmî Azerbaycan gazetesinde ise zirdeki malûmat okunmuştur:

a) Denikin ordusunun arkasında zuhur eden Yeşilordu tarafından Karadeniz sevahili, Novorosiski'nin 200 kilometre cenub-ı şarkisinde ve Bahr-i Siyah sahilinde Soçi'ye kadar işgal edilmiş, Maykop şehri şarkında Labinski ve Novorosiski şimal-i şarkisinde demiryolu üzerinde Kırımski şehirleri zaptolunmuştur. Zabtolunan bu yerlerin hepsinde Şûralar teşkil edilmiştir. Ahali Şûra hükûmetleri ile hüsn-i alâkadardırlar. Yeşilordu'nun miktarı 70 bin kadardır.

b) Mahmu kıtaatı, Denikin arkasında ve Azak sahilinde (Maryanpol, Berdiyansk, Aleksandrofsk) şehirlerini işgal edip Tanmarruk etrafında birçok mevakii ele geçirmişlerdir.

c) Lloyd George, Rusya mes'elesi hakkında mühim beyanatta bulunmuş ve bu meyanda "Cesaretle diyebilirim ki, artık Bolşevizmi hiçbir şey ile mahvetmek mümkün olamayacaktır; binaenaleyh, Rusya'da sulhu tesis için büsbütün başka tedbirler ittihaz etmek lâzımdır."

3 — Mezkûr malûmat sırasında icraat-ı mühimmesinden bahsedilen Yeşilordu, geçen sene de mevcut ve Kafkasya ve şimalinde Denikin'e karşı icra-yı faaliyet etmekte iken Denikin'in muvaffakiyetli harekâtı, Dağıstanlılardan Denikin'e alet olan bazı rüesanın ihanet ve hıyanetleri yüzünden dağılmış ve Yeşilordu'nun faaliyeti az mevcutlu ve ehemmiyet-i ciddiyeyi gayr-i haiz çetelerinin küçük harekâtına münhasır kalmış idi. Bir kere mezkûr ordudan yeniden bahsedilişi Yeşilordu'nun teşkil ve tensik edilerek 70 bin mevcudunda bir ordu halinde ve Denikin'in gerisinde icra-yı harekât ve faaliyete başladığını göstermektedir.

4 — Düvel-i Mutelifenin Türkiye sulhünü tacil hususundaki siyasetlerinde görülen tahavvülât nazar-ı dikkate alınacak olursa bu tahavvulât ve istical ile son bir kaç aylık vekayi arasında pek yakın münasebet ve alâkalar mevcut olduğu tezahür eder. Ezcümle mezkûr vekayi sırasında Dabravulların Dağıstanlılara *sulh talebinde bulunmaları*, Sohum'da Bolşeviklik zuhuru, Ermenistan'ın Gürcistan'a takarrübe çalışması

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizlerin Batum'daki serî ateşli eslihayı Novorosiski'ye sevketmeleri, *Temps* gazetesinin Lloyd George'un Türkiye mes'elesi hakkındaki beyanatından bahsederken "Amerika'nın ittihaz edeceği mukarreratı bilmeksizin Türkiye ile akd-i sulh hakkında verilen karar, günden güne vahim ve tehlikeli bir mahiyet kesb eylemekte olan bir mes'elenin icabatından ileri gelmiştir." tarzındaki neşriyatı ve Bolşeviklerin Kafkasya şimalinde yeniden ve kuvvetli bir halde zuhur etmeleri, birçok Rus limanlarını ele geçirmeleri bilhassa şâyân-ı zikirdir.

5 — 7/1/1336 tarih ve 1/26 nolu şifre ile de arz eylediğim vechile ahvâlin İtilâf aleyhine fena bir renk alması ve bu kerre Odesa'nın dahi düşmesiyle kariben akdini teklif edecekleri musalahanamemizde muhtelif vesile ve misâllerden istifade ederek ordumuzu tenkis ve muhtelif vesilelerle uğraştıkları halde henüz elimizden alamadıkları silâhlarımızı almak isteyecekleri ihtimali pek ziyadedir. Düvel-i mezkûrenin kat'î bir ihtiyaç ve mecburiyet içinde bir an evvel akdine çalıştıkları musalahanamemizde ordumuzun silâh ve kuvvetini muhafaza etmesinin ve memleketin izzet ve şerefile mütenasip mevaddın derc ve kabul ettirilmesinin pek mühim olduğunu ve ittihad ve azm-i milliyi gösterecek âsâr ve ef'al ibrazının ise bu hususta en kıymetli müessir bir âmil olacağını arz eylerim.

6 — Nezaret-i celileye ve 3, 12, 13, 20. Kolordulara arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

11, 12 Kânunısanide mekteplerimizi halk ve hanımlar ziyaret ettiler. Müsamere ve çay ziyafeti verdirdim. Pek iyi tesirler bırakıldı.

11'de Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan Trabzon intihabâtında Halit Bey'in müdahalesi ve Trabzon ahvâli hakkında âtideki şifre geldi. Fevzi Paşa heyetine büyük iyilik yapmış ve her türlü kolaylıklar gösterdiğim halde, bana bir şey yazmayarak Nezarete şikâyetlerinden müteessir oldum. Halit Bey'in bazı müdahalesi olduğu ve bunun Mustafa Kemal Paşa'nın şifreli muhaberesiyle olduğunu görerek mes'eleyi yatıştırmıştım. Bunu heyet de kısmen öğrenmişti; artık hükûmete şikâyet doğru değildi. Bunun için heyet hakkındaki malûmatı cevaben yazarak, heyetin serbestçe Anadolu'da nasıl dolaştığını hükûmete bildirmek de bana borç oldu. Bu hususiaki şifreleri aynen yazıyorum:

Harbiye: 10/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Bu defa vazife-i teftişiyesi hitama ermesi dolayısıyla Dersaadet'e avdet eden Ferik Fevzi Paşa Hazretleri Erzurum'dan hareketten sonra Trabzon vilâyeti dahilinde ve 3. Kafkas Fırkasının mıntıkasında görmüş olduğu ahvâlden zât-ıâlilerini haberdar edememiş olduğu cihetle müşârünileyhin bu mıntıkada fena olarak gördüğü hususattan en mühimmini ber vech-i zir arz ediyorum. Şöyle ki; şimdiye kadar 3. Kafkas Fırkasına kumanda etmiş bulunan Kaymakam Halit Bey'in Fırka kumandanlığı vezaifiyle

Levent Şahverdi Arşivi

kabil-i telif olamayacak derecede ve bir komiteci ruhuyla siyasetle iştigal ederek kendi fikir ve ictihadı hilâfında bulunanları cebir ve tazyik eylemek ve intihabatta Kur'an ve Selâta el bastırmak suretiyle arzu ettiği müntehiplere rey verdirmek ve bu memleketi bir İttihat ve Terakki zihniyetinden başka bir zihniyetin, idarenin kurtarmasına imkân olmadığı fikrini öne sürerek herkesi bu fikre imâleye gayret ve cebir göstermek gibi teşebbüsat ve icraatı o havali hakkında az çok bir hoşnutsuzluk meydana getirmiştir. Herkes ictihadında hür, serbest olmakla beraber asker elbisesi altında bulunanların icihadlarını izharda kanun müsait olmadığından pek yakın tanımamakla beraber şeref, haysiyet ve vekarını tanır, vazifeyi hüsn-i ifa eder bir zabit olduğunu işittiğim Halit Bey'in şimdi Erzurum'da doğrudan doğruya ıslâhkâr nazarlarınız altında bu kusurlarını tashih eyleyeceğine pek ziyade mutmainim. Mumaileyh bu defa fırkadan infikâk ederken yaptığı bu taminde "Yazılan menhus bir emir üzerine ayrılıyorum" gibi bir tabir kullanmıştır ki, hükûmet-i merkeziyenin kendisini yalnız becayiş suretiyle kurtarmak için yaptığı teşebbüsatın adedlerini ve bunlardaki müşkilâtı biraz da tasavvur etmiş olsa idi Nezaretin emrini bir emr-i menhus değil, bir emr-i necabet telâkki eylemesi icab ederdi. Ve esasen mafevk makamatın emirlerini madun makamata tebliğ edenler hiçbir hakka malik değillerdir.

Harbiye Nazırı Cemal

Yazdığım cevap:

Erzurum: 11/1/1336

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine

C. 10/1/1336 ve 1/196. Maçka intihabına silâhla müdahale olunduğu mes'elesinin tahkiki 3. Fırka kumandanı Rüştü Bey'e sormuştum. Mumaileyhin cevabı aynen ber vech-i zir maruzumdur: "Maçka intihabında revolver ve silâhla müdahale vaki olmamıştır. Maçka intihabının bir mes'ele şeklini alması sırf intihabatta kaybedenlerin tarafdarlarının mes'eleyi pek izam eylemelerinden mütevellittir. Cihet-i adliyece tahkik-i keyfiyet olunmakta bulunduğundan hakikat-i madde, netice-i tahkikatla anlaşılacağı maruzdur." Halit Bey müfrit milliyetperver olduğundan Trabzon mıntıkasında ise gözleri hırs ve menfaatle dolu bazı kimseler bulunduğundan Fevzi Paşa heyetinin esaslı tahkikat yapmış olduğunu zannetmiyorum. Trabzonlu Ömer Fevzi gibi İstanbul'da Damat Ferit Paşa ile yârânının hususî talimâtıyla ve biraderi Sürmene kaymakamının tesiri ve nüfûzuyla ahali namına Erzurum Kongresine iştirak eden ve kongreyi müteakip gazetesiyle misli görülmemiş surette vahdet ve âmâl-i milliye aleyhine zehirler saçan ve esasen orduyu dağıtmak fikir ve emelinde olması hasebiyle ordu aleyhinde de bühtan ve müfteriyâtta bulunan ve elyevm hal-i firar ve ihtifada olan bed-tıynet bir şerirün ve onu Trabzon'da himaye eden bir şirzime-i kalile mensubunun Fevzi Paşa heyetini de

Levent Şahverdi Arşivi

oldukça zehirledikleri görülüyor. Çünkü bu defa Halit Bey aleyhine söylenilen ifadeler vaktiyle bütün ordu aleyhine ve yine bu şekilde ve aynı mahalde cereyan etmiştir. Halit Bey'in İttihat ve Terakki zihniyetinden bahsetmesini katiyyen zannetmiyorum. Zira o dahi içine düştüğümüz bu halden her daim müteessirdir. Ve yapanları hayır ile yadetmiyor. Yalnız heyetin bitaraf bir nazarla dolaşmadığını Samsun - Sivas - Zara - Erzincan - Erzurum - Trabzon velhasıl her taraf şikâyet etmiştir. Sivas'tan heyetle beraber gelirken Zara'da ahali doğruca bendenize gelerek heyetin kendilerini Mustafa Kemal Paşa aleyhine teşvik ettiklerini şikâyet ettiler. Heyet Samsun'dan Sivas'a kadar bilerek bilmeyerek teşkilât-ı milliye aleyhtarı göründüklerinden haklarında her tarafta hürmetsizlik bile yapılacaktı. Fakat Fevzi Paşa Hazretlerine olan hürmetim dolayısıyla bilhassa mıntıkamda gayet sıkı emir ve tesirlerle kendilerine ihtiramat yaptırmıştım. İtilâf ve Hürriyet'ten olan İlhami Bey'in kat'iyyen harekât-ı milliyenin aleyhtarı olduğu ve sabık kabinenin zihniyetini tamamıyla taşıdığını Erzurum'da iken Kürtlük mes'elesi hakkındaki fikrinden bendeniz de anladım. Hürriyet ve İtilâf'ın esasatından biri olan gençlik aleyhtarlığı vazıhan kendilerinde görülüyor. Her nasıl olursa olsun sabık kabinenin bir an evvel yapacağı sulhün harekât-ı milliye ile akim kalmasından münfail göründüler. Heyetin diğer ilmiyeden olan zatı zaten sinnen bir şey düşünmek kabiliyetinden mahrumdur. Fevzi Paşa Hazretlerinin de pek ziyade düşkün ve manen bitkin olduğunu ve İlhami Bey ne derse onu kabul ettiğini hayretle gördüm. Binaenaleyh böyle bir heyetin netice-i tahkikatının buna nazaran kabul edilmesini istirham eylerim. Halit Bey'in fırkamdan ayrılırken verdiği emr-i yevmiyi celp ettiriyorum, tetkik edeceğim ve ahvâl ve harekâtında fazlalıklar varsa ıslah edeceğim. Ancak mucib-i şikâyet olan böyle bir emrinin bendenize gönderilmeden Nezaret-i celileye isalinin de hüsn-i niyete makrun olmadığı ve yok yere su-i nazarlar tevlidine çalışıldığını arz eylerim.

Kâzım Karabekir

Sivas'tan gelirken Zara'da halk, heyetin Mustafa Kemal Paşa aleyhinde bulunduklarını, hareketim zamanı söylemişlerdi. Erzincan'da Fevzi Paşa'yı ikazla gerek Kuva-yı Milliye ve gerekse Mustafa Kemal Paşa aleyhinde bulunmanın mucip olacağı vahameti bildirmiştim; adem-i malûmat beyan ederek arkadaşları hakkında müteyakkız bulunacağını vaadetmişti. Esasen fena hallerde maneviyatını çabuk kaybeden Fevzi Paşa, milletle İstanbul hükûmeti arasındaki vaziyeti ve millet azminin bir tarafta İtilâf kuvvetinin, diğer taraftaki mehip ve müessir vaziyetlerini görerek manen pek düşkündü. Ben bu satırları heyetten bahsederken bile hatıratıma yazmayarak, yalnız muhtıra-i takvime not almıştım. Fakat Trabzon'dan bana hususi yazmayarak, Fırka Kumandanının emr-i yevmîsini dahi aleyhimize bazı şikâyâtla hükûmete isal etmeleri üzerine, Nezarete dahi yazarak heyetin gösterdiği klişeyi tarihe mal etmeğe mecbur oldum. Halit Bey'in emr-i yevmîsini getirttim cümle şudur: "6/12/1335'te gelen ikinci bir emir, menhus İngiliz siyaseti

Levent Şahverdi Arşivi

neticesi olarak 9. Fırka Kumandanı Rüştü Bey'le becâyişimin icra edildiğini ve vazife-i cedideme mübaşereti bildiriyor." Menhus kelimesinin emre değil, İngiliz siyasetine vasf olduğu sarihtir. Bu su-i tefehhümü Harbiye Nezaretine de bildirdim.

12'de Heyet-i Temsiliye'den gelen şifrede, hükûmetin Düvel-i ecnebiyeye verdiği muhtırayı ve tehlikesini bildirerek, merkezlerin hükûmetin nazar-ı dikkatini celp etmesini tamim ediyor. Muhtıra vakitsiz olduğu kadar da var, bir manda kabulü gibi bir şey. Hayret! İsmet'in, İzzet Paşa lâyihası esasatı dahilinde müdavele-i efkârı sorduğunun haftasında hükûmetin bu muhtırayı devletlere tebliği hayrete değer. Kabineyi teşkil eden zatlar, İzzet Paşa ve İsmet Bey'in hüsn-i münasebet ve fikir birliği gibi rabıtaları göz önüne getirilince müessirle müteessir olan insanların aynı olduğunu kabul zarurî oluyor. Demek benim 1336 senesinin ilk muhaberesi olan cevabım ve burada Çürüksulu Mahmut Paşa'nın da misâl getirilerek Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarını büyüklerimizin okumasını tavsiyem bir kuvvetin değil, şahsî bir düşüncenin in'ikâsı gibi telâkki olundu. Ne yazık ki aynı sıradan Fevzi Paşa henüz Anadolu'dan avdet etti. Hiç olmazsa resikârımızda tuttuğumuz Mustafa Kemal Paşa ile biz bir kaç kolordu kumandanı arasında tebellür eden istiklâl aşkının bile her şeye kâfi geldiğini ve aksine hareket edenleri harab edebilecek bir kuvvette olduğunu görmüştü. Fakat biz yalnız da değildik. Hâdisat cereyan-ı tabiisiyle halk kitlesini bizimle perçinlemişti. Hiç olmazsa İstanbul'da toplanmaya başlayan meb'usların yakın içtimaını bekleyerek milletin itimadını almadan hangi kuvvete istinaden böyle mühim bir teşebbüse giriliyordu. En hâkim olduklarını zanneden mevki-i iktidarlar iyi yapıyoruz kanaatiyle pek büyük fenalıklar yaptıkları gibi kendilerinin hâkim değil mahkûm olduklarını da ergeç gördüklerine yakın tarihimizde dahi acı misaller doludur. İşte bu muhtıraya da millet, cevabını vererek hükûmetin muallakta durduğunu cihana göstererek sarsmıştır. Ajansla tebliğ olunan muhtırayı ve Heyet-i Temsiliye'nin cevabını ve teklifimi sırasıyla aynen kaydediyorum:

Deraliyye: 7 Kânunisani 1336

Ajans

Dün, Bâbıâlice, Düvel-i İtilâfiye mümessillerine sulh esasları ve sulhten sonra Türkiye'nin tâbi olacağı teşkilât-ı idare hakkında bir muhtıra tebliğ etmiştir. Muhtırada: "Hükûmet-i Osmaniye, Türkiye'nin netayic-i harpten mütevellit vaziyet-i elimesini tamamıyla müdrik olmakla beraber harpte dûçâr olunan muvaffakiyetsizliklerin bir milletin adalet ve insaniyet umdelerine mebni mevcudiyet-i siyasiyesi hakkını nakisedâr eylemeyeceğine mutmain bulunduğunu ve mütarekenin akdinde hâkim olan fikre nazaran şimdi akdolunacak muahedenin şarkta bir ahd-i intizam ve sükûn temin eylemesi icab ettiği, ıslâhatın muntazar neticeye iktiran etmemesi haricî ve dahilî silsile-i ahvâlden münbais bulunduğunu teslim etmemek muvafık-ı hakkaniyet olamayacağı ve Bâbıâlinin tahammül-güdâz vaziye-

Levent Şahverdi Arşivi

te sür'atle nihayet vermek lüzumuna mebni şarkta bir devre-i terakki ve ümran küşâdına hâdim olan usul-i idaresini mukteziyat-ı asriyeye muvafık suretle tanzim samimane arzu ve vasi fikr-i ısrarına tebaan adliye, maliye ve zabıtaya ait ıslahata şâmil ve ekalliyetlerin hukukunu kâfil olarak yeni teşkilât vücude getirmeye azmetmiş olduğu ve bu ıslahatın temamıyla tatbikini temin için hükûmet-i Osmaniye'nin istiklâlini haleldar ve izzet-i nefsi milliyi cerihadar eylemeyecek şekilde düvel-i muazzamadan birinin muavenetini kabule âmâde olduğunu beyan ve ıslahat cümlesinden olarak Memalik-i Osmaniye'de bir heyet-i teftişiye-i adliye tesisine dair olan lâyihanın iki nüshasının leffen gönderildiği ilâve edilmektedir.

Ankara: 10/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

1- Heyet-i merkeziyelere de tebliği rica olunur.

2- Hükûmetimizin Meclis-i Millinin küşadı aretesinde Düvel-i Müttefike mümessillerine ifasına ictical ettiği muhtırayı gazetelerde gördük. Bu teşebbüsten hükûmetimizin Teşrinievvel 1335 tarihli taahhüdatının ikinci maddesine tamamen muhalif olduğunu arz eyleriz. İkinci madde Meclis-i Millinin in'ikadıyla murakabe-i fiiliye başlayıncaya kadar mukadderat-ı millet hakkında bir gûnâ ahd-i kat'î ve resmiye girilmemesi tarzındadır. Bundan maada aynı tarihli taahhüdatın birinci maddesiyle hükûmet-i seniyenin tamamen kabul etmiş olduğu Erzurum ve Sivas Kongrelerinin beyannamemizdeki yedinci maddede tayin ve tesbit eylediği şerâit kat'iyyen nazar-ı dikkate alınmayarak devletin umûr-ı dahiliyesi ve istiklâli ile dahi alâkadar olabilecektir. Tarz-ı umumide herhangi bir ecnebi devletin adeta himayesine temayül gösterilmiş olması âmâl-i milliyeye ve menafi-i hakikiye-i vataniyeye küllîyen mugayir görünmektedir. Yedinci madde, milletimiz, insanî, asrî gayeleri tebcil ve fenni, siyasi, iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh; devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklâlini ve vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudud dahilinde milliyet esasları üzerine memleketimize karşı *istilâ* emeli beslemeyen herhangi devletin fenni, sınai, iktisadi muavenetini memnuniyetle karşılarız. Ve o şerâit-i âdile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhün de âcilen takririyle selâmet-i beşer ve sükûnet-i ammeyi temin âmâl-i milliyemizdir. Binaenaleyh heyetimiz muhtıra-i mezkûrenin neşri suretiyle alenen bir taahhüdât altına girilmiş olmasında ve bu taahhüdün menafi-i memlekete tevafukunda asıl ve isabet görülmediğinden hükûmet-i seniyenin ehemmiyetle nazar-ı dikkatini celbetmeyi bir vazife-i vataniye addederiz. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Erzurum Heyet-i Merkeziyesine aynen bildirdim. Bunlar kararlarıyla beraber diğer merkezlere de bildireceklerdir. 12 Kânunısani'de İstanbul'da

Levent Şahverdi Arşivi

Meclis-i Meb'usan açılmış. Bence bu işe meclisin vaz-ı yed ederek hükûmete hesap sorması ve neticesine göre icabına müsaraatı, hariç ve dahile karşı daha muvafık olurdu. Merkezlere tamim edildiğine nazaran arzu edilen olmakla beraber şu teklifimi de Heyet-i Temsiliye'ye yazdım:

Erzurum: 13/1/1336

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

C. 10/1/1336 — Heyet-i Temsiliyeyedir. Hükûmetin ajanslarla müntešir muhtırası hakkındaki mütalaat pek musip olup buna muttali olacak Meclis-i Milli tarafından da bu noktada mugayir-i selâhiyet hareket eyleyen hükûmetin tenkid ve muahaze ve icabına müsaraat olunması fikrinde olduğumu arz eylerim.

Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye'den 14'de şu şifreyi aldım. Bolşeviklerin muvaffakiyatı herkesi memnun ediyordu. İstihbarat vesaitimiz iyi ve emin idi. Vaziyeti hakikiyi görüyor ve her tarafa gösteriyordum.

Ankara: 13/1/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Bolşeviklerin muvaffakiyatına dair ita buyurulan malûmata arz-ı şükran olunur. Fi'lhakika vaziyet elhamdülillah lehimize inkişaf etmektedir. Dersaadet matbuatının vatansız kısmına karşı heyet-i merkeziyeden beyanat-ı müessirede bulunulmaktadır. Burada Hâkimiyeti Milliye isminde bir gazete çıkarıyoruz. Zahiren hususî bir gazete halindedir. Yazıları, Heyet-i Temsiliyemiz tarafından verilmektedir. Lloyd George'un Meb'usanda verdiği bir cevapta Batum'da 3000 askerleri kaldığını bunları da geri almak tasavvurunda oldukları, Rusya'ya on beş milyondan fazla masraf ettiklerini fakat Fransa'nın daha az masraf ihtiyar etmiş olduğu maahaza artık her iki devletin Rusya işine asla müdahale etmemeye karar verdikleri, Bolşevizm Sibirya'ya fazla yüklenmesinden tedabir-i mania ittihazı maksadıyla Amerika ile Japonya'nın hal-i müşarekede bulundukları bildirilmektedir.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

14'te Erzurum'daki Kolordu Topçu Alayı, Telsiz ve Tayyare Müfrezelerini teftiş ettim. Mektep çocuklarımızın topların üstüne inip binmelerine ve her hafta manejde hayvana bindirilmelerine başlattım. Büyük şevk geldiği gibi mütenevvi idman da oluyor. Telsiz hakkında da basit malûmat verdirdim. İptidai tahsili gören çocukların bu gibi varlıkları nazarî işitmeleri bir alâka

Levent Şahverdi Arşivi

avandırmıyor, fakat makina faaliyetini ve hasılatını gözüyle yerinde görmekle zihinlerinde büyük bir inkişaf oluyor. Tecessüs hisleri artarak mevcudatla daha ziyade alâkadar oluyorlar.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin nezaret ve mes'uliyeti altında neşrolunan Mecmua-i Askeriye'nin 26/10/1335 tarihli nüshasında genç kumandanlara bir tariz vardı; bu makaleyi o zaman tenkid ederek, böyle feci bir zamanda, hayatımız bahasına işe atıldığımız bir zamanda, bu gibi yazılara Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyaseti neden müsaade ediyor diye şifreli telgrafla yazmıştım. Şimdiki reis Cevat Paşa bu şifreme 14/11/1335 tarihli mektubuyla cevap veriyor. Bu mektubun son fıkralarını, yalnız hal-i hazır için değil, kendi hesabıma bütün hayatım için hiçbir zaman kabul etmediğim gibi, istikbal için de edemeyeceğimden, verdiğim cevap bu hususta düşüncemi bildirmek itibarıyla yazılması belki okuyacak birkaç vatandaşımızın da ruhuna kuvvet verir ümidiyle, muvafık olur. Cevat Paşa'nın mektubu:

Dersaadet: 14/11/1335

Huzur-ı birinderilerine

Maruzdur: 26/10/1335 tarihli Mecmua-i Askeriye münderecatına ait şifrenizi aldım. Mucib-i teessür olmaya değeri var ise de fakat bu vâkıayı mecmua münderecatı için mevzu usuldeki bir sehv-i gayr-i ihtiyarinin neticesi veya ki bu usulün suiistimali gayesi nazarıyla görmek lâzımdır. Ve çünkü ağaçta meyva toplamak isteyen bir sahib-i marifetin üstünde bulunduğu dalı baltalayacağına görüp geçenlerden hiçbiri ihtimâl veremez. Maazalik sehv-i vaki tarik-i makbulüne irca edilecektir. Ancak mevki-i riyasetin sahib-i sabıkı hakkında ityân edilmiş vasıfları istimalde zât-tâlikerinden ayrılacağım. Makamlar bir hil'at, bir elbisedir. Bu libasın içine girenlere hürmet ordu için hem vazife hem de zarurettir. Bunu siz daha pek çok ivi takdir buyurursunuz. Muhabbetle gözlerinizden öperim efendim.

Ferik Cevat

15 Kânunisani'de verdiğim cevap:

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa Hazretlerine

Huzur-ı samilerine,

Maruzumdur. 11/1/1335 tarihli iltifatname-i samileri 10/1/1336'da kemâl-i şükran ile şeref-telâkki olundu. Makamların bir hil'at ve libas olduğunu kabul ediyorum. Fakat her önüne gelenin bu muhterem olduğu kadar da mes'uliyetli olan bu hil'âti sırtına almamasını da pek mühim görüyorum. Bu hil'âtin nikab-ı namus ve iffetine bürünerek senelerce her varlığımızı emen istibdad-ı idareyi yeniden vaz ile biçare milleti büsbütün malûl ve sakat süründürerek kendi saadet-i hayâtiyelerini temine çalışanlara karşı bir kolordu kumandanı sıfâtıyla hakk-ı tenkit ve itiraza malik

Levent Şahverdi Arşivi

olduğumu zannediyorum. Bu hil'âtin bahşettiği kuvvet ve kudreti suiistimal ile vatan ve milletimi mahv ve tahribe çalışanlara karşı yine mevkiim dolayısıyla sükûtu, onların şerik-i cürüm ve cinayeti olmak addediyorum. Buna ra'na misâl bugün şarkla garbın içinde bulunduğu haldir. Muhterem hil'atler içerisinden çıkan namus-şiken emirleri keşke İzmir'de daha başlangıcında reddetse idi. Keşke hil'atlere bürünenlere karşı dipçik, tokat, tükürük yemeden evvel itaat-i mutlaka yerine hamaset gösterip maiyet tuğyan etseydi de tarihimizde iğrenç sahifeler yazdırmasalardı. Dünyanın bütün milletleri istihkar-ı hayatla haklarını alırlarken Mısırlılar bile esaret zincirlerini kırmak için kanlarını dökerlerken biz nasıl oldu da İzmir rıhtımlarında garsonlara tokatlandık, nasıl oldu da bir kolordu heyeti akla sığmaz hakaretler altında "Zito!" diye bağırdı. Bütün bu işler, bu hakarete katlanışlar libas ve hil'âtin altındaki acezenin marifetleri değil mi idi?... İşgaller ne kadar gaddarane olursa olsun mukabele edilmemesi emrini veren, memleketin her tarafı ayaklar altında ezilirken hâlâ teslimi silâhı emreden ve en nazik silâhımız olan şifreyi men edenler hil'atlara bürünmüştür diye nasıl mazhar-ı ihtiram oluyorlar? Bunlara ihtiram ordu için nasıl bir vazife ve zaruret oluyor? Herhangi bir zata olan hürmet-i mahsusa hissi bu hakayıka mugayir bir kaide tevlit etmeyeceği kanaatindeyim. Milyonla halk koyun gibi salhaneye sürülürken, memleketi düşmanlara teslim için entrikalar çevrilirken muhterem olan zatlar giydikleri hil'âtin şeref ve kudsiyetinin icabatını yaparlar. Herhangi bir sebebden dolayı buna muktedir değiller ise hiç olmazsa âcizâne seyirci vaziyette kalarak şerik-i cürüm olmayı olsun kabul etmezler. Telakki-i âcizânemi bu tarzda izah eder ve kemâl-i hürmetle ellerinizden öperim Paşa Hazretleri.

Erzurum: 15/1/1334
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Rawlinson'un tekliflerini ve mülâkatlarımda anlayabildiğim fikirlerini yazmıştım. Bu mülâkatlar olurken Rawlinson'un Mütareke ahkâmı hakkında 14 tarihiyle yazdığı mektubuna cevabımı yazıyorum.. Rawlinson 25 tarihinde de İstanbul'dan aldığı emir üzerine madde madde bu silâh mes'elesini sordu. Tezyit veya tenkis edilip edilmediğini anlamak istemişler. Artık bundan sonra da bu muhaberatı kestiler. Rawlinson'a verdiğim cevabı Müdafaa-i Hukuk'tan bir heyet celb ederek evvelâ onlara okudum ve kendi ifadeleri olarak kabul edilmesini de söyledim. Bu cevap şarka geldiğimden beri kullandığım formüldür:

Erzurum: 17/1/1336

İngiliz Kaymakamı Rawlinson Cenaplarına

14 Kânunisani 1920 tarihli mektubunuzu almakla kesb-i şeref ederim. 26 Kanunuevvel 1919 tarihli mektubunuzda 31 Kânunievvel 1335 tarihli mektupla cevap vermiş ve mütarekename mevad ve ahkâmının aynı derece-i ehemmiyet ve itina ile meriyü't-tatbik kaldığını bildirmiştim

Levent Şahverdi Arşivi

Mütarekename mucibince kıtaata fazla silâh bırakılmamıştır. İşbu fazla esliha ve malzeme Kolorduca emniyet ve muhafaza altındadır. Fakat şerâit-i hazıra dahilinde sevkleri adîmü'l-imkândır. Erzurum'a teşrifinizin ferdasında ulema, âyan ve eşraf-ı mahalliyeden elli kişilik bir heyet nezdime gelerek Erzurum'u sebeb-i teşrifinizi sordular ve beyanatı âtiyede bulundular: "İzmir ve Adana gibi hiçbir sebep ve hakk-ı meşru olmaksızın işgal edilen memalikte türlü türlü nam ve kisvelerle Rum ve Ermeniler ahali-i İslâmiyeye karşı tecavüzât-ı şenia ve fecia ve katliamlarda bulunurlarken ve Ermeniler müsellahan hududumuzda bekler ve mezalimden geri durmazken ve bir taraftan da bunlar malzeme ve vesait-i harbiye ile takviye edilirken bizim silâhlarımızın gönderilmesi bura ahalisini de aynı akıbete uğratacağı binaenaleyh sulh takarrür ve vaziyet tamamen inkişaf etmeden ve diğer bizi imha etmekte bulunan milletlerin de eslihası tahdid, tecavüzat ve mezalimi men edilmeden mezkûr fazla esliha ve malzemenin hiçbir tarafa sevkine imkân yoktur." Sayılan fecayiin pek elim olan derecesini ve izhar edilen endişenin dahi pek haklı olduğunu pek âlicenap olan zât-ı âlilerinin dahi takdir buyuracağınızı Erzurum ahalisi ilâve etmiştir. Arz eyler ve samimî hürmetlerimi takdim eylerim kaymakam beyefendi.

Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Kafkasya Hadiseleri

18 Kânunisani 5.30 sabahleyin şiddetli bir hareket-i arz uykudan uyandırdı. Erzurum mıntıkasında pek mebzul madenler olduğu gibi, şarkında Hasankale, garbında Ilıca'da muhtelif kaplıcalar buranın ara sıra bu gibi âfâtla mütecessir olacağını gösteriyor. Erzurum'un Palandöken mıntıkasında pusulayı inhiraf ettirecek derecede madenler vardır. Ruslar Hasankale'de mazot çıkarmaya başlamışlar. Herhalde madencilik ve petrol hususlarında Erzurum'un istikbali parlaktır.

19'da mektepleri ve parkları kolordu şube müdürleriyle teftiş ettim. 20'de toplanan ber vech-i âti malûmatı kıtaata ve makamata yazdım:

Harbiye Nezaret-i Celilesine
3,, 13., 12., 20. Kolordululara ve Heyet-i Temsiliyeye

En sonuncusu 14 Kânunisani 1336 tarihli olan mevsuk malûmat zirde maruzdur:

1 — Cephelerdeki muvaffakiyetsizliğinden dolayı Denikin hükûmetinin iskat edilerek yerine General Romanofski'nin tayin edildiğini Azerbaycan gazetesi yazıyor.

2 — Bolşevik hariciye nazırı Azerbaycan ve Gürcistan hükûmetlerine çektiği bir telsiz telgrafta aralarında Denikin aleyhine harbî bir ittifak akdini teklif etmiştir. Mezkûr hükûmetler arasında müzakerat devam etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

3 — Batum'daki efkâr-ı umumiye, İngilizlerin an-karib Batum'u terk ve Batum'un Gürcülere intikal edeceği merkezindedir.

4 — İngilizlerin Batum'dan Ermenistan'a sevke ihzar ettikleri 14/1/1336 tarihinde arz edilen esliha ve mühimmat Gürcistan hükûmeti tarafından müsadere edilmiştir.

5 — Tasdik edilen Azerbaycan ve Gürcistan istiklâliyeti şerefine 14/1/1336'da Batum'da büyük bir şenlik yapılmış ve Azerbaycan hâtipleri tarafından büyük iki Osmanlı Sancağı altında Türkiye lehinde pek hararetli bir lisan ile beyanatta bulunulmuş ve teşekküllerine en büyük âmil olan Türkiye'nin hizmet ve muavenetleri kemâl-i minnet ve şükran ile yad olunmuştur.

6 — Batum'da Pontus faaliyeti görülmüştür.

7 — Kânunisani bidayetinde Batum'a Amerika'dan gelen bir milyon banknot, Ermenistan'a sevk edilmektedir.

8 — Batum'da bir Osmanlı banknotu 1500 Denikin manatına mukabildir. İngilizler Denikin manatlarının tedavülde devamı için halka ısrar etmekte imişler.

9 — Nezaret-i celileye ve Kolordulara arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Bugün alınan diğer malûmat: Halil Paşa Bakü'de, Nuri Paşa da Dağıstan'da bulunuyorlar. Bugünkü ajans: "Meclis-i âli, pazartesi sabahı Clemancau'nun riyaseti altında ictima etmiş, Azerbaycan ve Gürcistan *mümessillerini istima'* etmiştir. Bolşeviklerin ileri hareketi neticesinde her iki memleketin maruz kalacağı tehlike hakkında mümessiller tarafından verilen izahat üzerine Meclis, General Denikin'e olduğu gibi mezkûr hükûmetlere de muavenet-i maddiyede bulunulacağını beyan etmiştir." *Temps* gazetesi de soruyormuş: "Türk Milli Ordusunun Türkiye'de *hayat-ı manzumeyi* yeniden tesis edip edemeyeceğini ve müslüman unsurunun Bolşeviklere karşı İtilâf Devletlerine muavenette bulunup bulunmayacağı."

Bolşeviklerin Kafkasya'ya inmesi dolayısıyla itilâf devletlerinin telâşlı tedbir ve propagandaları görülüyor. Şimdiye kadar Azerbaycan ve Gürcü hükûmetleri hiç sayılırken, istiklâlleri kabul edildikten maada bu hükûmetlere yardıma da koşuluyor. 14'Kânunisanide Azerbaycanlıların istiklâl bayramları olmuş. Zavallı Türkler! Kurban Bayramı için hazırlanan kurbanların allı pullu süslenmesi ve takdirkâr nazarlar celp için âleme gösterilmesinden başka bir şey değilsiniz. Denikin'lerin, Kolçak'ların milyona varan orduları, Çar Erkân-ı Harbiyesinin idaresinde oldukları halde, bilhassa son günlerde güneşe maruz buz kitleleri gibi eridiği halde siz ne yapacaksınız? Size istiklâl verenlere sorsanız ki bunu neden Denikin felâketinden evvel vermediniz? Neden Azerbaycan'a lâzım gelen yardımı o zamanlar yapmadınız? Bilâkis sizi Ermenilerle Zengezor'da müsademelere teşvikle kuvvet ve malzemenizi bitirmek ve sizi başka ufuklarda meşgul etmeye çalıştılar. Eğer Denikin'de kudret kalsa idi siz Zengezor'da uğraşırken Denikin de Bakü'ye karargâhını kuracak ve memleketinizi işgal ile Bolşeviklerle harbe sizi nefer olarak kullanarak devam edecekti.

Levent Şahverdi Arşivi

Rawlinson'la son mülakatımızda Bolşeviklerle Azerbaycan ve Gürcülerin müsademesini sabırsızlıkla bekliyor gördüm. Gürcülerin Bolşeviklerle birleşeceğinden korkuyor, İngiliz siyasetinin müthiş bir esasını gizlemiyor. Diyor ki: "İkiye iki zam edersen dört olur yani kuvvet iki misli artar; fakat ikiyi iki ile vuruştururşan belki yarısı, belki hepsi.... her halde evvelki ikiden bir kısmı telef olur!" İşte Halil ve Nuri Paşaların da bir gece içinde biri İstanbul, diğeri Batum hapishanelerinden kaçırılmaları ve böyle bir zamanda ikisi de Azerbaycan mıntıkasında bulunmaları ne gibi tesirlerle olduğuna şüphe bırakmıyor. Gerçi Halil Paşa'ya lâzımı gibi vaziyetimizi anlatmış ve Azerbaycan'ın Bolşeviklerle müsademeye girerek mevcudiyet-i siyasiye ve milliyelerini mahvetmemeleri için vaktiyle irtibat hasıl ederek anlaşmalarının muvafık olacağını anlatmıştım. Halil Paşa Erzurum'da iken bizim şarkta uğraşmayarak kaç vilâyet verilecekse orada hükûmet tesisimiz fikrinde, kendisi de Azerbaycan mıntıkasında hükûmet yapabilecekleri kanaatinde idi. Fakat bizim millî kararımızı ve kendisinin bizden ayrı hareketin kendi telâketi olacağı gibi öz milletine ve Azerbaycan halkına da fenalıktan başka bir şey olamayacağını anlatmış ve kabul ettirmiş olduğumdan, Bolşeviklerle zaten bir kuvvet olmayan Azerbaycan ordusuna güvenerek müsademeye kalkacağını zannetmiyorum. Fakat Nuri Paşa'nın Azerbaycan'ı kurtaracağım diye tesire kapılacağını endişe ediyorum.

20 de gelen malûmat: Nazilli'den Miralay Refet Bey'den ve Heyet-i Temsiliye'den gelen malûmat aynen şunlardır. Birincisi İtalyanların propagandası da olması melhuz. Fakat İstanbul'da Ermeni ve Rum kesafeti ve bazı askerî teşkilât hayırlı alâmetler değil.

Nazilli: 15/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Antalya'dan bildirildiğine göre İtalya Antalya konsolosunun şifresinin mühim aksâmı ber vech-i zir arz olunur: "Konferanstaki İtalya mutahhasları ile matbuatı tarafından İngiliz teklifine karşı şiddetle iltizamı ve müdafaa olunan nokta-i nazarı Fransızlar da kabul etmişler. Ve İngilizler bu mukavemet önünde ricata mecbur olmuşlardır. İngiliz nokta-i nazarı: "İstanbul ve Boğazların beynelmilel bir idare altına vaz'ı ve Osmanlı İmparatorluğu makamının Anadolu'ya nakil ve yalnız makam-ı hilâfetin İstanbul'da kalması ve Anadolu'nun birçok aksâmının hâkimiyet-i Osmaniyeden nez'i idi." Bunun üzerine pek azim münakaşalar olarak neticede İtalyan nokta-i nazarı galebe etmiş ve konferansça "İstanbul Boğazlar, Trakya ve hâkim Anadolu'nun kemâkân hâkimiyet-i Osmaniyede kalması ve fakat Memalik-i Osmaniye'de ıslâhat icrasının taht-ı mecburiyete alınması kararlaştırılmıştır."

Miralay Refet
Mevki Kumandanı Servet

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: 15/1/1336

İstanbul'da mütarekeden sonra 250 bin Rum ve Ermeni Amerika'dan gelmiş ve yerleşmiştir. Rumlar, İstanbul'da mümessil-i siyasiler nezdinde Rumlar için bir ahz-ı asker şubesi teşkil etmişler, bir de mehakim şubesi teşkil eylemişlerdir; son hafta zarfında Yunan zabitân ve asakiri İstanbul'da fazlalaşmıştır. Atina meclis-i meb'usanı, İstanbul'da bir darülfünun, âsâr-ı atika mektebi teşkiline karar vermiştir. Pire'de Kral taraftarlarıyla Venizelos taraftarları arasında kanlı müsademat olmuş. İstanbul'dan iki Fransız taburunun bahren sevk edildiği görülmüştür. Bunların Pire'ye gideceği rivayet olunuyormuş.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

21'de Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden âtideki millî planı aldım. İcabında Mustafa Kemal Paşa, Umum Anadolu Kumandanı namıyla Başkumandan olacak. Ali Fuat Paşa da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi. Şark mıntıkasındaki 3, 13, 15. Kolordu benim kumandamda, Garp mıntıkasındaki 12, 14, 20. Kolordu ve cenup grubu da Mustafa Kemal Paşa'nın kumandasında olacak. Emrimdeki kolordulardan yalnız 3. Kolordunun dahilî taşkınlıklara ve haricî teşebbüslere karşı vazifesi zikredilerek 15. ve 13. Kolorduların da bu kolordunun vazifesini mümkün olduğu kadar teshile çalışılması zikrolunuyor. Planda tafsilât Garp Cephesine ait olmakla beraber harekât-ı milliyenin esas planı olduğundan aynen yazıyorum:

Ankara: 14/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Yunanlıların resmi veya gayr-i resmi Aydın vilâyetinin ilhakını ilân etmeleri veyahut düvel-i itilâfiyenin Sivas Milli Kongresi'nin çizmiş olduğu hudud dahilindeki Anadolu'yu inkisama uğratacak herhangi bir teklifin tebliği halinde makam-ı hilâfet ve saltanat ve hükümet-i merkeziye ve Meclis-i Millî hiçbir teşebbüs veya hareketle mârrü'l-arz tehlikelere karşı bir tedbir ittihaz edecek vaziyette bulunmadıkları takdirde veyahut yapılacak her nevi teşebbüsat-ı muslihane müsmir bir netice vermez ise sırf son bir tedbir olmak ve tekmil memleketin kuvâsını bir maksad uğrunda istimâl etmek ve Sivas Millî Kongresi mukarreratının ikinci maddesi ahkâmını müsmir bir neticeye isal etmek üzere milli tarzda tatbik edilmek üzere millî bir plan tertip edilmiş ve tarafınıza gönderilmiş ise de tecahhur eylemesi ihtimâline mebni mevadd-ı mühime-i esasiyesi ber vech-i zir arz olunur:

1 — Tekmil Kolordular, Harbiye Nezaretinin 24 Kânunisani tarih ve 32 No. lu seferi kadroların ikmâli hakkındaki gayet mahrem işaretli emirnamesini harfiyen icra etmeleri muktezidir. Ahvâl ve şerâit-i hazıraya

Levent Şahverdi Arşivi

nazaran yapılacak bu seferberliğin ve harekâtın muvaffakiyetle neticelenmesi için İzmit, Adana, Bandırma, Balıkesir-Akhisar ve Afyon-Alaşehir ve Afyon-Nazilli şimendifer hatlarına tamamıyla hâkim olmakla beraber İzmit ve Afyonkarahisar cephane depolarıyla Niğde esliha deposuna vaz-ı yed edilmek ve mezkûr hatların işletilmesini deruhde etmek icab eder.

2 — Tecemmü-i sevkü'l-ceyşîye dair; Aydın vilâyetindeki Yunan kuvâsı, iki üssü'l-harekeye istinad eder. Biri Foça, diğeri İzmir'dir. Hemen iki grup halinde bulunan bu kuvveti birbirinden ayırmak ve ilk hamlede vilâyetin mühim bir kısmını istirdad ile cepheyi küçültmek maksadına matuf olacak ilk harekât-ı askeriyenin hedefi, Manisa ve bunun şarkındaki ... Boğazı ve İzmir-Torbalı şimendifer hattının şarkındaki sırtları işgal etmeye matuf olmalıdır. Hareket-i evveliyemizin temini maksadıyla Akhisar'da ve Alaşehir'de iki muntazam seferber mevcudunda fırkanın tahşidiyle Söke havalisinde laakal topçu ve makinalı tüfekle takviye edilmiş iki bin kişilik bir kuvve-i milliyenin ve Yunan'ın Selanik'te ihtiyat olarak bulundurduğu 30000 kişilik bir kuvvetin Bulgaristan'ın tamamıyla bitaraf kalmaları halinde bu kuvveti ya Aydın darü'l-harekâtına ve Çanakkale Boğazı'nın bir mahallinde karaya çıkartarak Şimâl grubunun gerilerine bir hareket icra edilmesi melhuz bulunduğundan Bandırma'da bir ihtiyat kuvvetinin tahşidi icab etmektedir. Mabadı 60 No. lu şifre ile takdim edilecektir.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Müstaceldir.

Ankara: 15/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

60 No. lu şifrenin mabadidir: Millî Seferberlik ilân edilir edilmez 12. ve 14. Kolordular Kumandanlıkları mıntıkaları dahilinde bulunan landarma kıtaatı seferberlik nizamnamesi veçhile seferber edilecek ve kolordu kumandanlarının tertip edecekleri plan mucibince üss-i ceyş, dahiliye ve sahilleri muhafaza ve tarassud edeceklerdir. Aynı zamanda geri mıntıkası kumandanlığını deruhde edecek olan miralay Bekir Sami ve 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyefendiler derhal ve Afyonkarahisar ve Konya esliha ve cephane depolarına vaz-ı yed edecekler ve şimendifer hattına hâkim olacaklardır. Bunun için Eskişehir, Afyonkarahisar ve Konya civarındaki ecnebi kıtaatına karşı iki misli kuvvet cem ederek harekât-ı milliyenin başladığını ve harekât-ı milliyenin hiçbir devlete husumet emelinde olmayıp zulüm ve hayatına kasdedilen milleti Osmaniye'nin ve makam-ı hilâfet ve saltanatın istiklâl ve istihlâsı için bizzat mukadderatına hâkim olacağını ve binaenaleyh Türkiye'de bulunan vesâit-i nakliye, şimendifer, esliha ve cephane ve malzeme ve ihtiyacatı harbiyeye sahip olmalarına azmettiklerini işgallerinde bulundukları şimendifer hattı, esliha ve mühimmat depolarını derhal terk etmedikleri takdirde silâhla mukabele edecekleri ve binaenaleyh vakit kaybetmeyip bunların teslimi ve dahil-i

Levent Şahverdi Arşivi

memlekette bulunan silâh ve cephanelerini mahalli kumandanlıklarına teslim ve bulundukları mahallerde tamamıyla bitaraf kalmaları ve haklarında her nevi dostane muamelede kusur edilmeyeceği ve teshilât gösterileceği tebliğ edilmekle bir azim ile mârrü'l-arz mevakie vaz-ı yed edilecektir. İzmit'in garbinde bulunan İngiliz ordugâhıyla İzmit'in arasında şimendifer imalât-ı sınaiyesi mükemmelen tahrip edilecek ve tahribata 10. Kafkas Fırkası kumandanı memur olacaktır. Birinci Fırka kumandanı kendisine tebligat vaki olur olmaz İzmit piyade cephaneliğine baskın yaparak muhteviyatını İzmit - Adapazarı arasına nakletmek en mukaddes bir vazife telâkki edilecektir. Her bir ihtimâle karşı Adana'dan Fransızların şimal-i garbiye hareketini men maksadıyla Toros tünel ve köprülerinin tahribinde müteyakkız bulunulacaktır. Bunu an-ı lâzımında yaptırmak 3. Kolordu kumandanına ait olacaktır.

Lâhika: Kumanda mes'elesi sırf tasvir edilen vaziyetin bir emr-i vaki halinde husûl bulacağı mülâhazasıyla iş başında bulunanlardan azami istifade etmek mecburiyetine nazaran halledilmiştir. Mustafa Kemal. Hitâm bulmuştur.

20. Kolordu Kumandan Vekili *Mahmut*

Zata mahsustur

Ankara: 14/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — 56 No. lu şifrenin mabadidir.

2 — Madde 3; İkinci maddedeki kuvvetlerin ihzar ve tecemmüüne dair cephede ibraz-ı faaliyet eden 61. ve 57. Fırkalar seferber haline vaz edilerek vazife-i harbiyelerine devam etmelidir. 56. Fırkadan takriben iki piyade alayı, 23. Fırkadan 1 fırka karargâhı, bir piyade alayı, bir cebel taburu ve 14. Kolordudan bir istihkâm, bir süvari, bir nakliye, bir sıhhiye müfrezesi, sabık 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfü Bey'in kumandası altında Akhisar'da, 24. Fırkadan iki piyade, bir topçu alayı ve 41. Fırkadan bir piyade alayı, 20. Kolordudan bir muhabere, bir süvari, bir istihkâm, bir nakliye, bir sıhhiye müfrezesi -mümkün ise şimendiferle- 24. Fırka Kumandanı Kaymakam Mahmut Bey kumandasında Alaşehir'de; 41. Fırkadan bir piyade alayı, bir cebel taburu ve 11. Fırkadan iki piyade alayı ve 12. Kolordudan bir muhabere, bir süvari, bir istihkâm, bir nakliye, bir sıhhiye müfrezesi - mümkün ise şimendiferle - Sabık Kavak mıntıkası kumandanı Kaymakam Arif Bey kumandasında Alaşehir'de ictima edeceklerdir. Bundan başka 20. Kolordu bir ve bir başkumandanlık karargâhı teşkil ederek Afyonkarahisarı'na ve 12. Kolordu da, bir kolordu karargâhı teşkil eyleyerek ilk kademe olarak Alaşehir'e gönderecektir. Miralay Refet Bey Söke havalisinde 2000 kişilik bir kuva-yı milliyeyi sür'atle ihzar edecek ve buna 57. Fırkadan 2 cebel topu ve 1 makineli tüfek bölüğü verilecektir. 3. Kolordu; Samsun, Sinop, Merzifon mıntıkası Hıristiyan unsurunun taş-

Levent Şahverdi Arşivi

kınlığını ve hariçten bir ihracın men'ini temin edecek ve Silifke sancağı da dahil olarak Adana İşgal mıntıkasının garbına ve şimâline tevessüüne mâni olacaktır. Harekât başlar başlamaz 3. Kolordudan takviye olunacak olan 11. Fırka, 3. Kolordu emrine girecektir. 15. ve 13. Kolordular mümkün olduğu kadar 3. Kolordunun vazifesini teshile çalışacaklardır.

4 — Aydın cephesinin Gediz Çayı hatt-ı fasıl olmak üzere iki gruba taksim olunacak, mezkûr çayın şimalindeki kuvvetlerle şimal grubu ve cenubundaki kuvvetlerle cenup grubu teşekkül edecek ve şimal grubunu 14. Kolordu kumandanlığı ve cenubunu ise Alaşehir'e gelecek olan Kolordu karargâhı maiyetine verilmek üzere Miralay Refet Bey sevk ve idare edecektir. Her iki grubu Umum Anadolu Kumandanı namıy la Mustafa Kemal Paşa idare ve Erkân-ı Harbiye riyasetini de Ali Fuat Paşa deruhde edecektir. 20. Kolordunun Afyonkarahisarı'na göndereceği karargâh Umum Anadolu Kumandanlığın karargâhını teşkil edecektir. 12, 14, 20. Kolordular şimal ve cenup grubu kumandanı doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'ya ve 3., 13. ve 15. Kolordular kademeli olmak itibariyle Kâzım Karabekir Paşa'ya ve Kâzım Karabekir Paşa da Mustafa Kemal Paşa'ya merbut bulunacaktır. Gerek seferberliğin sür'at ve inzibatını temin ve gerekse muharebe cereyan ederken mıntıkalarda asayişin muhafazasıyla ihtiyacatın ve depo kıtaatının ihzarı vazifesiyle İzmit, Eskişehir, Bolu sancaklarının mıntıka kumandanlığına mümkünse merkezi Bilecik olmak üzere 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey ve Kütahya, Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Konya kumandanlığına 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin; Ankara ve Kastamonu vilâyetlerinin kumandanlığına 5. Kolordu Ahz ı asker Reisi Nurettin Beyler memur olacak ve doğruca Mustafa Kemal Paşa'ya merbut bulunacaktır.

Mabadı altmış numaralı şifrededir. (Mustafa Kemal)

14/1/1336 tarih ve 60 hususi numaralıdır.

20. Kolordu Kumandanı Vekili Mahmut

(Bir harita ve bir kuruluş planı vardır)

Akşam 20 tarihiyle şu şifreyi aldım:

"Ankara'dan samimi selâmlar göndererek gözlerinizden öperiz. Miralay İsmet, Mustafa Kemal"

Ne kadar sevindim. Bilhassa Rauf Bey'in İstanbul'a gitmesine mukabil kıymetli ve samimi bir arkadaşımızın gelmesi taze bir kuvvet olduğu gibi Rauf Bey'in teessürünü de hafifletti. Fakat İsmet'in avdet etmesi ihtimali de aklıma gelince canım sıkıldı. Şunu yazdım: "Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve İsmet Bey'e: Ankara'dan gelen samimi selâmları pek azim meserretle karşıtlarım. İsmet Bey Rauf Bey'in yerine geldi ise sevincim daha azim olacaktır. Arz-ı tazimat eylerim. Kâzım Karabekir." Şu cevabı alarak sevindim: "İsmet Bey en nazik ve mühim bir devreye girdiğimizi nazar-ı dikkate alarak bizi kıymettar mesaisinden müstefid etmek ve bu devrenin inkişafına kadar Heyet-i Temsiliyede bulunmak üzere gelmiştir. Cümleten gözlerinizden öperiz. Mustafa Kemal."

Levent Şahverdi Arşivi

22'de şu şifre geldi:

Gayet acele ve zata mahsustur.

Ankara: 22/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

İngilizlerin Dersaadet'te tecavüzü arttırarak nazır ve meb'uslardan bazı zevatı ve bilhassa Rauf Bey'i tevkif ederlerse bi'l-mukabele Anadolu'da bulunan İngiliz zabitânı tevkif edilecektir. Binaenaleyh Erzurum'da bulunan Rawlinson'u kaçırmamak için şimdiden ittihaz-ı tedabir edilmesini rica ederim. Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Dakika tehiri mes'uliyeti muciptir
Fevkalâde müstaceldir.

Ankara: 22/1/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hz.

İngilizler hükûmete verdikleri bir notada Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Cevat Paşa'nın vazifeden çekilmesini talep etmişlerdir. İstanbul'a verdiğimiz cevapta çekilmek için acele etmemelerini ve İngilizlerin notasını aynen bize yazmalarını bildirdik. İngilizlerin bu talebi Meclis-i Milliye tahakküm ederek memleketi eskisi gibi kendilerine muti vesait ile idare etmek mümkün olup olmadığını keşif mahiyetindedir. Yahut memleketin idaresini ellerine almak için milletin muhtemel olan mukavemetini kırmayı göze aldırmanın yani kat'i bir hareketin mukaddemesidir. Her iki halde de İngilizlerin talebine mutavaat etmek onların işini teshilden başka bir netice vermez. Harbiye nazırına çekilmemesini ve İngilizlerin cebren kaldırmalarını dahi göze aldırmasını teklif etmek mütalaasındayız. Daha karar-ı kat'i verecek kadar malûmat alınmadı. Hemen nokta-i nazarınızı bildirmenizi rica ederim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Cevabımı aynen kaydediyorum:

Gayet acele - Dakika tehir edilmeyecek

Erzurum: 22 Kânunisani 133[illegible]

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 — C. 22/1/1336 — İngilizlerin Cemal ve Cevat Paşalar hakkında verdikleri nota selâbet-i milliyemiz için cihana karşı gösterilecek bir imti-

Levent Şahverdi Arşivi

handır. Bu notaya serfürû etmek maazallah çorap söküğü gibi daha birçok fenalıklar için meş'um bir başlangıç olur. Bugün vatan ve millet ve hükûmetin bütün tecelliyatına hâkim meşru olan Meclis-i Millîmiz var iken ve kabine henüz Meclis-i Milliden itimad reyi almak üzere iken İngilizlerin böyle gayr-i meşru ve haysiyet-şiken bir vaziyetine hiçbir vechile hazım ve tahammül göstermemek lâzımdır. Bugün müşârünileyhüm için pek şanlı ve şerefâver ve milletin haysiyetine muvafık bir rol vardır. Binaenaleyh hiçbir vechile terk-i mevki ve makam etmeyip bâlâdaki esasat-ı meşruadan bahisle hükûmet-i merkeziyenin cevab-ı red vermesi ve hattâ fiilen cebir ve müdahale ile makamlarından alınmak suretini iltizam ettikleri halde bile yine aynı metanet-i milliye ve şeref ve haysiyet-i âliye ile serfürû etmemekte ısrar etmelidirler. Eğer tevkif ve tecrit olunmaları vaki olursa ve Meclis-i Millîmiz başka bir muamele-i tazyik ve dürüştâneye uğramazsa Meclis-i Milliden ve her taraftan şiddetli protestoların yağdırılması ve karar vechile her taraftaki İngilizler hakkında mukabele-i bilmisil yapılması bu ilk safhanın cevap ve muamele-i kat'iyyesi olur.

2 — Telgrafname-i âlilerinde müşârünileyhümün çekilmek için acele etmemelerinin Dersaadet'e bildirildiğinden ve daha karar-ı kat'î verecek kadar malûmat alınmadığından bahis buyuruluyor. Her ne olursa olsun bu fena başlangıcı en mühlik netayic ile mukayese etmek lâzımdır. Alınacak malûmat-ı mütemmimeden ve notanın tarihiyle metni mufadından müsaraaten malûmat ita buyurulmasını rica ederim.

3 — Cemal ve Cevat Paşaların şahsiyet-i maneviyeleri bütün milletin şahsiyet ve haysiyetiyle alâkadar olduğu ve bu iki reçül-i devletin çekilmesinde İngilizlerce ısrar ancak umum milleti rencide ve ızrar demek olacağı ve bu da İngiliz siyasetinin şarktaki âmâl ve menafiini muhakkak surette ihlâl edebileceğini gerek Heyet-i Temsiliye tarafından gerekse Dersaadet'teki Kuva-yı Milliye mümessileri tarafından tahriren ve şifahen İngilizlerin ricali siyasiye ve müessiresine anlatmak pek faydalıdır.

4 — Bu telgrafname-i âcizîden sonra bazı mütalaat-ı muhimmeyi ayrıca arz edeceğim.

Kâzım Karabekir

Erzurum: 22/1/1336

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeyedir. 22 Kânunısani 1336 tarih ve (.....) No. lu şifreye lahikadır: Bulgaristan'da ve son günlerde Yunanistan'da tahaddüs eden harekât ve vaziyet-i ahire câlib-i dikkattir. Son tarihli ajanslara nazaran Fransa matbuatı lede'l-hace Bolşevikler aleyhinde olarak Türklerin İtilâf devletlerine muavenet edip etmeyeceğinin öğrenilmesine lüzum gösteriyor. Mütarekeden sonra ilk olarak ve alenen ortaya konulan bu hâdiseyi fevkalâde mühim addediyorum. Kanaat-i âcizâneme göre zekâ ve mantıkın en büyük nazik bir imtihanı devresine girmiş bulunuyoruz. Maa-

Levent Şahverdi Arşivi

zallah yanlış ve taşkın bir hareket ve mülâhazanın intişarı memleketimizin her tarafında hiç değilse iktisadî tazyike badi olabilir. Herhalde gerek Bolşeviklerle ittihad ve gerekse Bolşevikler aleyhinde İtilâf devletlerine muaveneti temin ve taahhüd gibi her ikisi de başlı başına birer tehlike-i uzma olan iki mes'ele-i mühimmeyi veyahut bu vaziyete karşı muhafaza-i bitarafinin tarz-ı iltizamı gibi siyaset-i dakikayı her hal ü kârda pek dûrendişâne mülâhazata merbut görüyorum. Binaenaleyh mütalaa-i âciziyi mücmelen ber vech-i zir bast ve tahrir ediyorum:

a) Vaziyet tavazzuh etmeden bütün âsâr ve vekayi bilfiil hududlarımıza kadar dayanmadan ve hattâ dayandığı halde dahi kuvvetinin ve tesiratının derecesi kanaatbahş, bir surette tayin olunmadan Bolşevikleri iltizam memleketin mahvıdır.

b) Şimdiden mukavemet karar ve harekâtına girişmek veya vaad vermek dahi Bolşeviklerin galibâne hareketleri halinde mahvımız demektir. Bolşevikler galip gelmeseler bile vatanımızı kendi elimizle İtilâf hükûmetine teslim demektir. Şöyle ki: Bolşevikler aleyhinde İtilâf devletlerine muaveneti taahhüd etmek İtilâf kuvvetleriyle lede'l-hâce yan yana harb etmek demektir. Herhalde böyle bir muavenet bizim hududlarımızda mı, yoksa bizim kuvvetlerimizi Yunan kuvâsına yaptıkları gibi meselâ Rusya sahillerine ve Batum'a ve Bulgar hudutlarına sevki suretinde mi veyahut da bu muavenetin zımnında İtilâf kuvâsının sellemehüsselâm Bolşeviklere karşı duracak diye memleketin herhangi bir sahil ve dahil aksamına sokulması mı. Herhalde her üç nokta-i nazardan mütehassıl neticeler: Milletimizi, kuvvetimizi bilâ ivaz ve garaz kırıp dağıtmak ve aksâm-ı memâlikimizi bir daha felah bulmayacak surette kendi elimizle İtilâf'a işgal ettirmek demektir. Şu halde eslem tarik, muhafaza-i bitarafiyi şiddetle iltizamdır. Fakat bu siyaset-i bitarafiyi o kadar mahirâne idare lâzım gelecek ki bunda hakikaten İtilâfiyûnun kendileri için faideli olduğu kanaati tevellüt etmiş bulunmalıdır. Ve İtilâfiyûna anlatılmalı ki eğer biz İtilâf devletlerine muaveneti taahhüt ve beraberce hareket edersek düvel-i İtilâfiye'nin nakden, bahren, berren ve kuvvetle her türlü muavenete mazhar Denikin ordularının bile başaramadığı bir istilânın buğz ve adaveti doğrudan doğruya bize tevecüh edecektir. Binaenaleyh memleketimize birçok zararları, felâketleri getirebilecek olan Bolşevizmi hiçbir vechile istemeyen hükûmet ve milletimiz, bâlâda maruz mehazir-i azîmeye karşı ancak bitaraf kalmakla ve bunu şerâitile ilân suretiyle hudutlarımızda bir sed ve mâni teşkil edebilir. Fakat bu bitarafi; istiklâliyetimizin fiilen masun kalmasıyla yani İtilâf kuvâsının işgal sahalarından kâmilen çekilerek bizi enzâr-ı umumiyede hukuken müstakil bitaraf bir şekle ifrağ etmesiyle olabilir. Zira memleketimizde yerleşmiş İtilâf kuvâsı bulundukça Bolşevikler için daima bir hedef-i muhasemât teşkil edeceği gibi İtilâf kuvvetleri böyle içimizde kaldıkça esasen bir seneden beri devam eden işgal ve istilâ ve tazyik ve imha siyasetinden pek meyus olan ahalinin saika-i nevmidî ile bolşevizme tamamıyla saik olmak gibi bir aks-i tesir husule getirir. Ve işte ancak İtilâf kuvâsının kâmilen çekilmesinden tahassül edecek bu şekl-i bitarafi ile:

Levent Şahverdi Arşivi

ki İtilâf devletlerinin âmâli vechile memleketimiz Bolşevikliğin intişarına mani olmuş olur.

Kâzım Karabekir

Vaziyet hakkında mufassal şifrelerle beraber mütalaatıma da şu cevabı aldım:

Ankara: 25/1/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hz.

Bir malûmata nazaran İtilâf mümessilleri Bolşeviklere karşı ne gibi tedabir ittihaz ettiğini Babıali'den sormuşlardır. Malumatın derece-i sıhhati alakadarândan sorularak alınacak malûmat hemen arz edilecektir. 22/1/1336 telgrafnamedeki mütalaat-ı aliyelerine tamamen hemfikiriz. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandanı Vekili Mahmut

Bâbıâli'den soracaklarını tahmin etmiştim. Mütalaatım Heyet-i Temsiliye'ce tasvib olunduğuna göre İstanbul'a da bildirilmesi muvafık olurdu. Bunu ayrıca rica ettim. Vaziyet hakkındaki mufassal şifreleri aynen yazıyorum:

Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'nın İtilaf Devletleri Tarafından İstifaya Mecbur Edilmeleri

Ankara: 22/1/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Harbiye Nazırıyla Erkân-ı Harbiye-i umumiye reisinin vazifelerinden çekilmeleri üzerine cereyan eden muhabereye cevaben sadrıazam paşa hazretlerinden varit olan cevabname ile bi'l-mukabele yazılan iki kıt'a telgraf berâ-yı malûmat aynen ber vech-iâti arz ve bunlar hakkında heyet-i merkeziyelere lüzumu derecede malûmat itası rica olunur. Mustafa Kemal.

Suret

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın kabineden çekilmesi ve Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'nın tebdili yalnız İngilizler tarafından taleb olunmamıştır. İngiltere ve İtalya ve Fransa mümessilleri Babıali'ye müşterek bir ültimatom vererek esbâb-ı mucibe serdiyle 48 saat zarfında şu metalibin husûlünü istemişlerdir. Bu ağır teklif karşısında kabinece bi'l-etraf müdavele-i

Levent Şahverdi Arşivi

efkârdan sonra umumen çekilmeye karar verildi. Ve Meclis-i Meb'usan müteşekkil buluna idi kabinece başka gûna hareket edilmek gayr-i mümkündü. Teklifleri geri aldırmak üzere düvel-i selase mümessilleri nezdinde serd ettikleri esbâb-ı mucibenin reddiyle teşebbüsat-ı lâzımede bulunuldu. Mümessiller tekliflerinde ısrar ettiler. Kabinenin istifası tahakkuk etmiş iken Meclis-i Meb'usanın henüz müzakerata başlayamadığı bir zamanda kabinenin çekilmesi menafi-i âliye-i vataniyeye mugayir olacağını Cemal Paşa bizzat irad ederek ve böyle bir buhranlı zamanda kabinenin istifası İstanbul'u Anadolu'dan ayırmaya kadar varıp gayet vahim netayic tevlid edeceğini ileri sürerek kendi istifasıyla mes'elenin hallolunmasını tercih etmiştir. Mes'elenin safahatı bundan ibarettir. Meclis-i Meb'usan nihayet bir iki güne kadar nisab-ı ekseriyeti hâiz olarak içtimaı muhakkak olduğundan hükûmet her nevi hususatı Meclisin pîş-i nazarına vaz edecektir. Tarafınızdan bu bâbda hiçbir gûna teşebbüsat vuku bulmaması lâzımdır. Çünkü söz sahibi Meclis-i Meb'usandır. Vükelâ vahamet-i vaziyeti temamen müdrik ef'al ve harekâtının selâmetine kani olduğundan ehven-i şerri ihtiyar etmiştir. Müdahalâta nihayet verileceği Cumartesi sabahına kadar bildirilmediği halde kabine mevki-i iktidardan çekileceği ve bundan tevellüt edecek hâdisatın mes'uliyeti kendisine ait olmayacağını beyan eylerim.

Sadrıazam Ali Rıza

Sadrıazam paşa hazretlerine:

Telgrafname-i fahimâneleri üzerine Heyet-i Temsiliyece bir karar ittihaz edilmek için evvel emirde ültimatom suretinin aynen bilinmesine ihtiyac-ı kat'î vardır. Bunun lütfen tebliğini arz ve rica eylerim.

Mustafa Kemal

Zât-ı sami-i sadaretpenahiye

Ültimatom suretini gördükten sonra kararı kat'î arz edeceğiz. Ancak vaziyetin mütalaa edildiği esaslarda hükûmetle aramızda bir müşahede farkı vardır ki evvelâ onu bertaraf etmek isteriz. Hükûmet bizim maruzatımızı kendi icraatına müdahale şeklinde telâkki etmiş. Yani vak'a-i hariciye bir tarafa bırakarak bir mes'ele-i dahiliye önünde bulunduğunu zannetmiştir. Vak'ayı münhasıran ecnebilerin bir nazırı tebdil edebilmesi nokta-i nazarından düşünmek lâzımdır. Kezalik istidlal olunduğu vechile Harbiye nazırının şahsı dahi mevzubahis değildir. Aynı vaziyetteki diğer bir nazır ve herhangi bir zat olsa vak'a aynı suretle muhakeme edilecek idi. Diğer taraftan nazırın tebdilini emreden kuvvet Meclis-i Meb'usanın in'ikadına ve hükûmetin izahatından sonra Meclis-i Meb'usan'ın bir karar ittihaz etmesine müsaade edip etmeyeceği şu anda meçhuldür. Meclis-i Meb'usan söz sahibi olmazdan evvel vak'a vuku bulacak emr-i vakilere hazırlanmak icab ettiği için hükûmet-i seniyenin kararını anlamak istiyoruz. Meclis-i Meb'usan söz sahibi olmazdan evvel emr-i vakiler tevali eder mesele-i hariciyenin mahiyetine muvafık tedabir almak teehhür ederse

Levent Şahverdi Arşivi

bundan mütevellit mes'uliyetin heyetimize râci olamayacağı teslim buyuruluyor. Meclis-i Meb'usan fiilhakika toplanır ve ifa-yı vazifeye başlarsa hükûmete hiçbir şey için müracaat etmeyeceğimiz tabiidir. Notayı yalnız İngilizlerin değil, düvel-i İtilâfiyenin müştereken tebliğ etmesi mes'ele-i hariciyenin ehemmiyetini ihata için ayrı bir sebebdir. Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandanı Vekili Mahmut

Pek acele dir
Zata mahsus

Ankara: 22/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Meb'uslara çekilen telgrafın sureti berâ-yı malûmat takdim olunur: Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

Rasim, Rauf, Bekir Sami, Cami Beylere (Bütün meb'uslara). İngilizler Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'nın vazifeden çekilmesini taleb etmişlerdir. Bu teşebbüs devletin istiklâli aleyhinde kat'î bir harekettir. Binaenaleyh bu teşebbüs aleyhine milletin icra edeceği harekât muhafaza-i istiklâli için yapılacak mücahedât cümlesindendir. İlk devre-i mücahedâtta vazife milletin meb'uslarındır. Meb'uslar kabine azasının mevcudiyetine müdahale ve ika-ı tesir suretiyle devletin istiklâl-i siyaseti aleyhine İngilizlerin vukubulan tecavüzlerini dahil ve harice karşı kat'î ve seri reddetmek mecburiyetindedir. Bunun tarzı icrasını kararlaştırarak buraya bildiriniz. Fakat icraatta şu noktaları behemehal temin etmek icab eder. Evvelâ: Meclisin feshi hakkında bir iradenin Mecliste bağteten okunması ihtimâline maruz kalmamalıdır. Eğer bu ihtimâl kat'iyyen gayr-i varit olamaz ise meb'uslar teşebbüslerini hususi içtima halinde yaparlarsa da kâfidir. Saniyen: Devletin istiklâl-i siyaseti aleyhine kat'î bir hareket vuku bulduğunu sulh konferansına ve Avrupa milletlerine âlem-i İslâmiyeye dahil memalike ilân etmek lâzımdır. İngilizlerin tecavüzü geri alınmadığı takdirde Meclisin vazifesi Anadolu'ya geçmek ve irade-i milliyeyi deruhde etmektir. O icraat bütün milletin kuvvetlerini cem etmiş olan kuva-yı milliye tarafından her vasıta ile teyid olunacaktır. Şimdiden tedabir-i lâzıme ittihaz olunmuştur.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Meclisin böyle bir vaziyette Anadolu'ya geçeceğini hiç de zannetmem. Hükûmet mukavemet etmeli, İtilâfın cebren hükûmeti iskat ettiği görülmeli. Meclis celâdet göstermeli nihayet kendisi de cebren kapatılmalı ki, herkesin kafasına, başka çaremiz kalmadı klişesini hakketsin. Dahil ve hariçte, "Artık bıçak kemiğe dayandığından haklı olarak Türkler millî hükûmetlerini Anadolu'da tesisle İstiklâl Harbi'ne karar verdiler" diye bilinsin. Bununla beraber cereyan tabiî bir halde seyrini almıştır. Nota metnini rica etmiştim, şu cevap geldi. Notanın birinci maddesindeki zabitlerden murad, en başta

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Bey olacak. Hükûmet celâdet gösteremedi, bari Ankara gösterip de İsmet'i de iade etmeseydi. Yahut İsmet gitmeseydi.[90]

Şifre şudur:
Tehiri mucib-i mes'uliyettir.

Ankara: 23/1/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hz.

Harbiye Nazırı ile Erkân-ı Harbiye reisinin çekilmesi mes'elesinde şimdiye kadar bildiğiniz vaziyet ber vech-i âtidir:

1 — Çekilmek yalnız İngilizlerin talebi ile olmamıştır, İngiliz, Fransız, İtalya mümessilleri müşterek bir nota vermişlerdir ki bu notayı Babıali ültimatom telâkki ediyor. Halbuki Cemal Paşa bize vak'adan 24 saat sonra çektiği telgrafta yalnız İngilizlerin talebini zikretmiş idi. notanın yine Cemal Paşa'dan talebimiz üzerine verilen meali aynen âtide yazılmıştır. Bu notayı Sulh Konferansı namına vermiş olmaları ve Mütarekename mevaddına istinad eder gibi efkâr-ı umumiyeye kabul ettirecek esaslar göstermeleri muhtemeldir. Mes'elenin cihet-i siyasiyesini tavzih edecek diğer başka malûmat henüz yoktur. Rauf Bey İstanbul'da aynı mes'eleyi takip ettiğini bildiriyor.

2 — Suretlerini verdiğimiz muhaberatta Sadrıazamın bizim maruzatımızı umûr-ı hükûmete müdahale şeklinde yani bir mes'ele-i dahiliye suretinde telakki ettiği anlaşılıyor. Verdiğimiz cevaptan da müsetebân olur ki biz hâdiseyi yalnız bir mes'ele-i hariciye olarak telakki etmekteyiz ve mes'ele-i dahiliye haline gelmesine meydan vermemeye çalışacağız.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Nota meali:

1 — Suret-i mahsusada müntehap zabitânın Kuva-yı Milliye Erkân-ı Harbiyesine izamı,

2 — 14. Kolordudan terhis ve tefrik suretiyle Kuva-yı Milliyeye efrad izamı,

3 — Top kaması vesair edevat toplanması,

4 — Zonguldak'tan İstanbul'a gelen taburun iadesini tavik eylemek.

5 — Afyonkarahisarı'ndan Alaşehir'e alay nakletmek,

6 — Bursa'dan Bandırma'ya bir alay nakletmek,

7 — Bu ahvâlde Harbiye Nazırı ile Erkân-ı Harbiye reisinin şahsen medhaldar oldukları tebeyyün etmiş. 48 saat zarfında bu iki şahsın vazifelerinden uzaklaştırılması.

90 Teessüf olunur ki on gün sonra gitmiştir. Bu zaafı kim gösterdi bilmem. Ben buna itiraz da ettim. İsmet ancak 16 Mart vak'ası üzerine firaren tekrar Ankara'ya gelebilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

23'de ajanslar Bağdat Basra şimendiferinin resm-i küşadını ilân ediyorlardı. Harb-i Umumi'de medenî vasıtalardan mahrum bir halde Irak çöllerinde çektiklerimizi hatırladım. İngilizler harb ederken şimendiferlerini de cephe gerisine getiriyorlar, malzeme ve mühimmat mebzûlluğuyla kanlarından tasarruf ediyorlardı. Biz zavallı Türkler! her şeyi kanımızla başarmaya mahkûmduk, daha ne zamana kadar da böyle olacak kim bilir? Erzurum'daki dar hat şimendiferler de Rusların nasıl harb ettiklerini gösteriyordu. Bununla beraber azmimiz tabii kırılmış değildi. Ve kırılmayacaktır. Kışın kıtaatta ve mevkide zabitânı konferanslarla meşgul etmeye başladım. Erzurum'da belediye gazinosu metrûktu. Bunu locaları ve mevkileriyle tanzim ettirerek 'İbret Yeri' ismiyle 23'te resmi küşadını yaptık. Her hafta zabitana burada konferanslar (askerî ve sıhhî) verileceği gibi istiklâl harplerimiz hakkında halka verilen temsillere de burada devam olunacaktır.

26'da Maraş'ta Fransızlarla ahali arasında müsademeler başladığı ve Fransızların daha kuvvet getirerek hâdiseyi kanlı bir surette bastırmaları ve ahalinin parça parça olmaları ihtimalini bildirerek, Fransız işgal mıntıkasının şarkında vasi mikyasta gerilla tarzında teşebbüsata başlanması muktezi bulunduğundan, Heyet-i Temsiliye'den mütalaam soruldu. Her tarafta mitingler yapılarak kıtalin ve işgalin protesto edilmesi ve Maraşlılara da her taraftan bildirilerek teşci olunmaları ve Fransızlara karşı gerilla harbinin yapılması pek muvafık olacağını ve 3. Kolorduya azamî muaveneti yapacağımı bildirdim. Heyet-i Temsiliye mütalaatımı tasvib etti. 3. Kolordu iki Rus cebeli istedi. Mebzul mühimmâtıyla 29 akşamı Erzincan'dan gönderttim. Maraş'ta Fransız ve Ermeniler tarafından müslümanların katliamı insanlığı tedhiş edecek surette devam ettiği ve mitingler yapılarak protesto edilmesi ve Maraşlıların da doğrudan doğruya haberdar edilmesini Heyet-i Temsiliye tamim etti. Her tarafta tezahürat başladı.

Azerbaycan hükûmetinin bu tarihlerdeki vaziyeti gittikçe ehemmiyet kazanıyordu. İstanbul'dan Rauf Bey Çanakkale mevki-i müstahkemi kumandanı (karargâhı İstanbul'da) vasıtasıyla şu şifreyi 27'de yazmış 28'de aldım: "İngilizlerin Azerbaycan Hükûmetiyle ittifak ettikleri, ilk kafile olarak 5000 İngilizin Azerbaycan'a sevk olunacağını ve lüzumu kadar esliha ve cephaneyi İngilizlerin vereceği ve keza Ermenistan ve Gürcüleri de teslih edecekleri, maksad Bolşeviklere karşı olduğu ve yakında İngiliz Bahr-i Sefid filosuyla birçok nakliye gemilerinin Dersaadet'e geleceği bunların Şarka sevk olunacak esliha ve cephane vesaire ve askerin ve Rusya'dan çıkaracakları iki yüz bin muhacirin nakliye umurûyla meşgul olacakları ve Rus muhacirîninden seksen bini İstanbul'da, mütebakisi Bahr-i Sefid adalarında yerleştirecekleri, İstanbul'da hükûmetimiz vasıtasıyla idare-i örfiyeyi teşdid edecekleri mevsukan istihbar edilmiştir. Azerbaycan veya diğer Kafkas hükûmetlerine gidecek ilk trenlerin zabt ve müsaderesi İngilizlerin planını alt üst edeceğini zannederiz. Muvafık ve mümkünse teşebbüsat-ı lâzımede bulunulmasını rica ederiz. Son aldığımız malûmat Gürcülerin Ermenistan'a giden ilk treni zaptettikleri mealinde ise de henüz bu malûmat kesb-i vüsûk etmedi." Azerbaycan hükûmetinin İngilizlerin teşvikiyle ve belki zahiri

Levent Şahverdi Arşivi

cüzi yardımıyla Bolşeviklerle harbe kalkması ve bu suretle mahvolmaları ve bizi de bir hayli zaman daha Ermenilere hâkim olmaktan men etmeleri suretiyle tehlikeli bir vaziyette bulundurulmaları ihtimalini düşünerek, kendilerini ikaz etmek ve herhangi işgallere karşı hatlarımızın tahribi suretiyle mukabele etmelerini anlatmak için o havaliye gidenlere talimat vermiştim. Bu yeni malûmat üzerine Trabzon'daki 3. Fırkaya şu şifreli telgrafı yazdım. Azerbaycan'a ilk tahrirî talimattır. Halil Paşa ile de şifahen bu zeminde haber gönderilmişti. Şifreyi aynen yazıyorum:

Acele, Zata mahsustur

Erzurum: 28/1/1336

3. Fırka Kumandanlığına

1 — İngilizlerin Azerbaycan hükûmetiyle akd-i ittifak ettikleri ve Azerbaycan'a İngilizler tarafından verilecek esliha ve cephane ile birlikte şimdilik ilk kafile olarak beş bin İngiliz neferinin de Azerbaycan'a sevkedileceği ve Gürcistan ile Ermenistan'ın da aynı vechile teslih edilecekleri haber alınmıştır. Mezkûr Cumhuriyetlerin istiklâllerinin, Bolşeviklere karşı akdedilen bir ittifak mukabilinde tasdik edilmiş olması pek muhtemeldir. Bu malûmat, vâkiye mutabık çıkarsa ve İngilizlerin verdikleri esliha ve mühimmat ile birlikte Bolşeviklere mukabele vesilesiyle Azerbaycan toprağına İngiliz kıtaatının girmesine ve yerleşmesine müsaade edilirse vaziyet genç Azerbaycan hükûmeti için pek vahim ve elîm bir hal alacaktır. Azerbaycan toprağına İngilizler girdikten sonra şüphesiz ki Denikin kıtaatı da kolaylıkla girebilecek ve senelerden beri bu genç hükûmetlerin istiklâllerini imha ve eski çarlık Rusyasını ihyaya çalışan Denikin ve bunun müttefiki olan İngilizlerin bulunacakları topraklarda nihayet Bolşevikler için hasım bir mahiyet alacaktır. Bundan sarf-ı nazar Azerbaycan hükûmeti kendi hasm-ı canı olan Denikin'in bir cüzü bulunan Ermenistan'a dahi kendini çiğnetecektir. Evvelki sene Bakü'de dökülen kanların unutulmaması ve bu sefer en az Bakü'ye yerleşecek olan İngiliz, Rus ve Ermenileri artık oradan çıkaracak bir Osmanlı ordusu da bulunmayacaktır. Kendi elleriyle mevcudiyetlerini teslim denaetini kabul etmeyeceklerinden eminiz. Bolşevik hariciye nazırının ittifak akdi teklifine, Azerbaycan ve Gürcistan hükûmetleri tarafından bitarafâne vaziyetlerinin muhafazası ve memleketlerinin gönüllü ordunun vaki olacak bir taarruzuna karşı müdafaası hakkında verilen red cevabının İngilizlere de aynen ita edilmesi ve senelerden beri kemâl-i safiyet ve asabiyetle muhafaza ettikleri istiklâllerinin bundan sonra da idamesi ve bunun için de tek bir İngiliz neferinin dahi memleketlerine sokulmaması ve İngilizlerin verilecek red cevabına rağmen yapacakları her türlü sevkiyatın hatları tahrib sureti ile men ve müsaderesi iktiza eder. Bu mütalaat ve nokta-i nazarın Trabzon'da bulunan Cemiyet-i İslâmiye murahhaslarına Azerbaycan hükûmetine de isali temin edilecek vechile ve bir suret-i saibanede tebliğini ve Azerbaycan

Levent Şahverdi Arşivi

hükûmetinin takibini iltizam ettiği tarz-ı siyaset ve İngilizlerle derece-i münasebetleri hakkında Batum'daki mümessil ve mensubininden ve mevsuku'l-kelim zevattan malûmat tedarikine çalışılmasını rica ederim.

2 — Batum'a gelecek ve Batum'dan harice veya dahile yapılacak her türlü sevkiyat ve nakliyatın kemâl-i dikkat ve basiretle takibini ve bu hususta tedarik edilecek malûmatın en seri vasıta ile alınız ve kolorduma iş'arı ve bu istihbarat hususunun âcilen ve âminen temini için tedabir-i saibe ve müsmire ittihaz buyurulması.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

30 Kânunısani'de Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa'dan da 29/30 tarihli âtideki şifre geldi: "5000 İskoçya askerinin İstanbul'dan Batum tarikiyle Azerbaycan'a sevk edileceği, bunların yerine İstanbul'a İngilizlerin adalardan topladığı Rumların geleceği istihbar kılındığı ve Azerbaycan hükûmetini idare eden Müsavat Fırkasının bolşevizm tehlikesine karşı İngilizlerle ittifak edebileceği cihetle hükûmet-i mezkûrenin şâyân-ı itimad olamayacağının selâhiyettâr mehâfilce iddia edilmekte olduğu Dersaadet'ten bildirilmektedir. Bu havadisin tahkiki ile beraber İngilizlere temâyülün tevlit edeceği mehâlik serd edilerek vesait-i münasibe ile bu bâbda Azerbaycan'ın ikaz ve neticenin iş'ar buyurulması rica olunur." Heyet-i Temsiliye daha münasip tarzda yazıyor. Rauf Bey'in trenlerin zaptı gibi mühim teşebbüsleri yazmasını muvafık bulmadım. Şifrede kendi imzası yoktu. Mevki-i müstahkem kumandanı Raif imzası vardı. İstanbul'dan çıkan şifrelerin İtilâf memurları tarafından çalınarak hall edileceği pek tabiî idi. Heyet-i Temsiliyeye şunu rica ettim:

"Bu gibi hususat buraca lâyık olduğu ehemmiyetle takip ve teemmul edilmekte ve mümkün olan şeyler yapılmakta olduğu gibi esasat daha evvelden şifahen de görüşülerek kararlaştırılmış olduğundan bunların kâğıt üzerine geçirilmemesi ve bu gibi hususatın direktif şeklinden ziyade vukuat ve istihbarattan ibaret olması ahvâl-i hazıra ile daha münasip olacaktır. Bu gibi muhaberatın mahremiyetine her ne kadar itina edilirse edilsin şâyi olması veya her hangi bir suretle ele geçmesi öz memleketimiz için zararlı olduğundan bu kabil muhaberatın hıfzedilmiyerek ihrak olunmasını arz eylerim."

Heyet-i Temsiliye'den bu mühim meseledeki tedabir ve netayic-i icraat sorulduğundan 5 Şubat'ta şunu yazdım:

"Bir işgale veya o mıntıkadan kuvvet sevkine tasaddi edildiği halde lâzım gelen tahribatın icra edileceğini o havaliye geçenler temin eylemişlerdir. Bu kerre ayrıca icab edenlere ikaz edilmiş olduğunu arz eylerim".

Azerbaycan'da Müsavat Fırkası hâkimdi. Bu da İngilizlerin nüfuzu altında bulunuyordu. Bunlar bu tesirle Bolşeviklerle harbe cür'et edebilecekler mi idi? Henüz zabit ve küçük zabit heyetleri pek iptidaî bir haldedir. Ermeni milislerine karşı dahi bir kudret gösteremeyen Azeriler Denikin ve Kolçak gibi Çar ordusunun heyet-i zabitanı ve İtilâf'ın nihayetsiz mühimmat ve esliha muavenetine mazhar yüz binlerce kuvvetindeki orduları ezmiş bitirmişken, nihayet yirmi bin kadar bir kuvvet çıkarabilecek zabitsiz, kuman-

Levent Şahverdi Arşivi

dasız Azeriler ne yapacaktı. Meseleyi siyasî halletmek, daha vakit varken Bolşeviklerle anlaşmak cihetine gidecekler mi idi? Bizim Ferit Paşa hükûmeti İstanbul'da ne halde idise bugünkü Müsavat hükûmeti daha zebun bir vaziyettedir. Herhalde ahvâli kendilerine teşrih eden şifrem Azerbaycanlı kardeşlerimizi ikaz eder ümidindeyim.[91]

Gelelim İstanbul'daki kendi vaziyetimize: 28 Kânunısani'de Meclis-i Meb'usan, esasları Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tesbit olunan Misakı Millî Beyannamesini kabul ve ilân etmişlerdir:

Misak-ı Millî Beyannamesi

Zirde vazıü'l-imza Osmanlı Meclis-i Meb'usan azaları istiklâl-i devlet ve istikbal-i millinin haklı ve devamlı bir sulhe nâiliyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın hadd-i azamını mutazammın olan esasât-ı âtiyeyi *temami-i riayetin mümkini't-temin* olduğunu ve esasât-ı mezkûre haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin devam-ı vücudu gayr-i mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir.

1 — Devlet-i Osmaniyenin münhasıran Arap ekseriyetle meskûn olup 30/Teşrinievvel/1918 tarihli mütarekenin hin-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksâmının mukadderatı ahalisinin serbestçe beyan edecekleri âraya tevfikan tayin edilmek lâzım geleceğinden mezkûr hatt-ı mütareke dahil ve haricinden dinen, örfen olan müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyâtıyla meşhûn ve hukuk-ı ırkiye ve ictimaileriyle şerâit-i muhitalarına tamamıyla riayetkâr Osmanlı İslâm ekseriyeti ile meskûn bulunan aksâmın heyet-i mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeble tefrik kabul etmez bir küldür.

2 — Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârâ-yı âmmeleriyle ana vatana iltihak etmiş olan Elviye-i Selâse için lede'l-icab tekrar serbestçe ârâ-yı âmmeye müracaat edilmesini kabul eder.

3 — Türkiye sulhüne taalluk edilen Garbî Trakya vaziyet-i hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemâl-i hürriyetle beyan edecekleri ârâya tebaan vaki olmalıdır.

4 — Makarr-ı hilâfet-i İslâmiye ve payitaht-ı saltanât-ı seniye ve merkez-i hükûmet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara Denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve münakalât-ı âleme küşâdı hakkında bizimle sair bilumum alâkadar devletlerin müttefikan verecekleri karar muteberdir.

5 — Düvel-i İtilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasât-ı ahdiye dairesinde ekalliyetlerin hukuku, memalik-i mütecaviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmesiyle tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

6 — Millî ve iktisadî inkişafatımız daire-i imkâna girmek ve daha asrî bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umûra muvaffak olabilmek için

91 18 Şubat'ta Azerbaycan vaziyeti hakkında Heyet-i Temsiliye'ye malûmat yazdım.

Levent Şahverdi Arşivi

her devlet gibi bizim de temin-i esbâb-ı inkişâfatımızda istiklâl ve serbesti-i tamma mazhar olmamız üssü'l-esas-ı hayatta bekamızdır.

Bu sebeble siyasî, adlî, malî vesair inkişafımıza mâni kuyûda muhalifiz, tahakkuk edecek düyûnâtımızın şerâit-i sulhiyesi de bu esasata mugayir olmayacaktır.

28 Kânunisani 1336

28 tarihiyle Rauf Bey Heyet-i Temsiliyeye bildirmiş ki: "Bugün vapurla Dersaadet'e muvasalat eden bir İstanbul meb'usunu Fransızlar tevkif etmişler. İtilâf hükûmetleri İstanbul'daki Heyet-i Temsiliye azalarının tevkifini Mustafa Kemal Paşa'nın da geleceği şâyi olduğundan onun muvasalatına talik eyledikleri mevsukan istihbar edildi." Aynı zamanda "Kiraz Hamdi Paşa'nın Vehip Paşa'ya müracaatla Kuva-yı Milliye aleyhinde ihzar olunan ordunun kumandanlığını deruhde edip etmeyeceğini sorduğunu ve Süleyman Şefik Paşa'nın da bazı zatlara, Kuva-yı Milliye'nin inhizamını göreceğiz" dediğini Heyet-i Temsiliyeden 1 Şubat'ta aldığım şifrelerden öğrendim. Heyet-i Temsiliye'ye şu şifreyi yazdım:

Zata mahsustur.

Erzurum: 2 Şubat 1336

20. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliye'ye, İstanbul'da Cemal ve Cevat Paşaların hâdisesinden sonra şifrede ismini sarahaten anlayamadığımız İstanbul meb'usunun tevkifi ve daha bazı istihbarat, fevkalâde basiretkâr davranmayı icab ettirmektedir. Ahval ve vekayi-i umumiye İtilâfiyyûnun nazarlarını en ziyade bizim memleketimize ve bilhassa pâyitahtımıza dikmiş oldukları cihetle onların arzu ettikleri şekilde ve büyük mikyastaki tesir ve müdahalelerine tarafımızdan sebebiyet vermiş olmamak için tedbir ve itidal birinci derecede haiz-i ehemmiyettir. Bununla beraber Rauf Bey ve Heyet-i Temsiliye azaları ve Meclis-i Meb'usanda bilhassa kıymet-i mümtaze-i milliye ve ilmiyeleri olan zevâtın âtiyen herhangi bir ahz u tevkif veyahut pâyitahttan harice çıkmalarını men etmek gibi İtilâfiyyûnun yapmaları muhtemel tedabire karşı mukabil tedbir ittihaz etmek ve âdeta bir tabiye mes'elesi halleder gibi muhtelif ihtimalât nazar-ı dikkate alınarak zemin ve her vaziyetin içinden lede'l-ihâce emniyetle Anadolu'ya çıkabilmek gibi tertibatı bilfiil temin ve ihzar ve ona göre zevât-ı muhteremeye talimat ita olunması mütalaasında bulunduğum arz olunur.

Kâzım Karabekir

Aynı tarihte Heyet-i Temsiliye'ye Şarktan yeni aza tayini hakkındaki muhaberemizde yazdım ki: "İstanbul'da Meclis-i Millinin vazifesine mâni vekayi zuhurunda Meclis'in Anadolu'da toplanması zarurî olacaktır. Şimdiden bunu düşünmek lâzımdır." Şu cevabı aldım:

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: 6/2/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 2/2/1336. Rauf Bey gibi ehemmiyet ve hizmetleri bariz olan arkadaşların tevkif olunmaları ihtimali mevcut olduğunu kendileri de haber vermektedirler. Biz de zât-ı devletlerinin endişesiyle hem fikiriz. Bu halde emniyetle bize iltihak etmek için ittihaz-ı tedabir etmeleri lâzım geleceğini ayrıca bildirdik. Maahaza İtilâfiyunun sulh şerâitimiz hakkındaki istihzaratı ikmâl ettikten sonra bizim tedbir ve itidalimize artık ehemmiyet vermeyerek ansızın hem tevkifat, hem tazyikât-ı saireye tevessül edecekleri zanındayız.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Bu felâketin hakikate inkılâb edeceği güne intizarda iken 10 Şubat'ta İsmet Bey'den şu şifreyi aldım:

Ankara: 9/10 - 2 - 1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

İstanbul'daki vaziyeti Heyet-i Temsiliye nokta-i nazarına göre tetkik etmek ve bade'l-muhabere karar verilecek surette hareket etmek üzere yarın İstanbul'a hareket ediyorum. Yeni Harbiye Nazırı Fevzi Paşa da işbu tarzı lüzumlu gördüler. Heyet-i Temsiliyey'e vereceğim malûmât-ı zât-ı biraderîlerine arz edecektir.

Miralay İsmet
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Pek müteessir oldum. İstanbul'daki arkadaşların ergeç bir felâkete maruz olacaklarını Heyet-i Temsiliye'ye yazarken İsmet neden gönderiliyor. Pek muhtemeldir ki İsmet'in Heyet-i Temsiliye'ye vürûdu dolayısıyla İtilâf demarş yaptı. Yeni Harbiye Nazırı Fevzi Paşa da bir çare-i hal buldu! Bunu Heyet-i Temsiliye ve İsmet neden anlamadılar hayret ettim. Ve Kemal Paşa'ya şunu yazdım:

Erzurum: 10/2/1336

20. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine. İsmet Bey'in İstanbul'a gitmesi zannederim doğru olmadı. Yeni Harbiye Nazırı kendisini bir daha geri göndermeyeceğini tahmin ediyorum. İstanbul'daki vaziyeti Heyet-i Temsiliye nokta-i nazarına göre tetkik edecek birçok arkadaşlarımız esa-

Levent Şahverdi Arşivi

sen İstanbul'da değil mi idi? İsmet Bey'in hiç olmazsa avdetinin ve mümkünse 20. Kolordu Kumandanlığına olarak teminini muvafık gördüğümü arz eylerim.

Kâzım Karabekir

Maraş Harekâtı

Maraş'taki vaziyet: 1 Şubat'ta 3. Kolordu Kumandanlığından aldığım âtideki şifrede vaziyet bildiriliyor ve mütalaa soruluyordu:

Sivas: 31/1/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Dakika tehiri caiz değildir.

Heyet-i Temsiliye'ye: Maraş'tan alınan malûmat hülâsaten bugünkü raporda arz edilmiştir.

1 — Adî ateşli topların da ateşe başladığı ve endaht neticesi bir kilisenin muhterik olduğu anlaşılmıştır. Amerikan Koleji misyonerlerinden şâyi olduğu bildirilen bir haberde General Geret muvaffak olamadığı takdirde intihar edecekmiş. Ahali mehmaemken gayret ve fedakârî göstermektedir. Ve her tarafta az çok kuvvet yetişmektedir. Fakat bütün bu muavenetlere rağmen Fransızların kuva-yı kâfiye ile buraya muavenete gelecekleri tahmin edilmektedir. Urfa taraflarında henüz tamamıyla teeyyüd etmeyen bazı hareketler olduğu anlaşılmakta ise de Maraş'a büyük tesiri olamayacağı düşünülmektedir. Antepliler bilâkis Sivas'tan kuvvet istiyorlar. Kayseri tarafından kuvvet ve ne dereceye kadar icra-yı tesir edileceğini kestiremiyorum. Şimdilik başka bir yerden de mühim bir malûmat alınamamıştır. Binaenaleyh: Kuva-yı muntazama vürudu halinde yine Maraş'ın münferiden kalması varid-i hatırdır. Şimdilik bütün bunlara rağmen son derece azimkârane devamı kolordu elzem görmektedir. Ancak topların da işe girişmesi meydanda zaruri diğer bazı âsâr ve alâimin bulunması ve bu harekette devam olunması hükûmeti İstanbul'da siyasi bir mağlûbiyete sürüklemek ve son günlerde yegâne lehimizde bulunan Fransızları da kaybetmek ihtimallerine nazaran Maraş vaziyeti hakkındaki mütalaa-i âliyelerinin iş'arını rica ederim.

3. Kolordu Kumandanı Selahattin

Mütalaatımı ber vech-i âti bildirdim:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum: 3 Şubat 1336

Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanlığına
Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına (Heyet-i Temsiliye'ye)

C. 31/1/1336 şifre: 1 — Maraş ve havalisinin vukuatını kemâl-i dikkatle takip ediyorum. Gösterilen azim ve besâleti teşci ve maddeten de takviye etmek herşeyde asil olan müdafaa-i namus nokta-i nazarından elzemdir. Çünkü bu gibi işgaller vatan-ı umumî için bir imtihan mes'elesidir. Düşmanlarımız görecekleri zaaf ve ictinab neticesinde bu mıntıkayı iskat ve binnetice tahakküme muvaffak oldukları anda İngiliz ve Fransız ve Ermeniler için son İtilâf kararnamesinde münderic olan Sivas ve Mamuretülâziz hudutlarını bilfiil istihdaf etmek ve bizim için de bu elîm netayice muntazır olmak mecburî olur. Binaenaleyh düşmana herşeyi ve her karış toprağı pek pahalıya düşürmek vatan ve milletin şiar-ı namusudur. Ancak bunda asker hiçbir fırsatta işe karıştırıldığını açıktan göstermemeli yani aynı Aydın cephesinde olduğu misillû her şeyi şekil ve kıyafet-i milliyede görülmelidir.

2 — Filhakika Maraş cephesinde tarafımızdan işe top karışınca Fransızlar için daha ziyade mucib-i heyecan ve şikâyet olursa da bunu da kitabına uydurmak ve vaktinden evvel herhangi bir garnizondan saika-i yeis ve teessürle meselâ bir iki çavuşun ve bir kaç neferin yerli ahali ile birleşerek cebr ve zecr suretiyle müsellehan bir kaç top kaçırdıklarını ve her ne kadar bunların takibine müsaraat olunmuş ise de ahalinin galeyanını ve işe milletin karışması ve kan dökülmesinden ictinaben daha ileriye varılamadığı tarzında makam-ı nezarete vesaike istinad olacak surette bir iki rapor verilmesi muvafık olabilir.

3 — Fransızların teveccühât-ı mes'elesine gelince filhakika Maraş, Urfa gibi hâdisata bir de ahiren Marmara havzasındaki hâdisat da karışınca bittabi Fransızların az çok su-i nazarını davet ederse de bu teveccühatı kazanmak veyahut kazanmamak, hâdisatın ve menafi-i devletin tesiriyle vatan ve milletimiz hakkında çizilmiş hutut-ı asliye-i siyasiyeye pek de tesir etmeyeceği ve maahaza hükûmet; resmî meslek ve etvârıyla muhafaza-i teveccühata ve galeyan halindeki milletin harekâtını mazur göstermeye çalışacağı kanaatinde bulunduğumu arz eylerim.

4 — 3. ve berâ-yı malûmat 20. Kolordulara yazılmıştır.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliyeden gelen cevab şudur:

Ankara: 6/2/1336

C. 3/2/1336. Maraş hâdisesinde takibi iktiza eden hatt-ı hareket hakkındaki mütalaat-ı aliyeleriyle tamamıyla hemfikiriz. O suretle tedabir ittihaz edilmiştir, efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

13 Şubat'ta Erzurum'da İbret Yerinde "Maraş Faciaları" temsili esnasında Maraş'ın kurtulduğu müjdesi geldi. Alkışlar arasında halka okuttum. Mıntıkamın her tarafına şu tamimi yaptım:

1 — Elbistan mıntıka kumandanlığına mevrud 12 Şubat 1336 tarih ve saat 2 işaretli rapora atfen 3. Kolordu Kumandanlığından mevrud 12/2/1336 tarihli telgrafta Fransızların 10/11 gecesi nısfü'l-leyle kadar şehrin bilcümle İslâm mahalleleriyle emâkin-i resmiyesini şiddetli bombardıman ettikten sonra İslahiye tarikiyle çekildikleri ve şehri tahliye ettikleri ve daire-i hükûmet ve kışlaya Osmanlı bayrağı keşide edildiği ve şehrin yalnız bir kaç mahallinde perakende Ermeni milisleriyle bir kaç Fransız askeri kaldığı, bunların ve şehrin temin-i inzibatı ve idare-i hükûmetin tesisi için tedabir-i mukteziye ittihaz kılınmış olduğu bildirilmektedir.

2 — Din ve namus-ı millînin muhafazası kaydından doğmuş olan azim ve imanın bu suretle neticelenen mesut muvaffakiyetini ilân ve tebrik ederken halâs bulan Maraş'ın fedakâr kahramanlarının şehitlerine fatihalar ithaf olunsun.

3 — Maraş kahramanlarını kolordum namına ayrıca tebrik ederim.

Maraş Mutasarrıfına şu telgrafı yazdım:

Erzurum: 13 Şubat 1336

Maraş kahramanlarının Türklüğe has olan celâdet ve fedakârlıkları neticesinde sevgili bayraklarımızın yine Maraş üzerinde dalgalandığını haber almakla bütün kolordum en büyük sevinçler duymaktadır. Öldünüz, fakat Türklüğü öldürmediniz. Tarih-i millimize kanınızla ve hayatınızla emsalsiz bir menkibe-i celâdet yazdınız. Maraşlıların ve sizin pâk alınlarınızdan öper, kolordumun hissiyât-ı samimanesini arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Mutasarrıf şu cevabı verdi:

Vazife-i milliyelerini ifaya nailiyetten dolayı gerçekten müftehir ve müteşekkir olan bütün Maraşlılar gerek zât-ı samilerinin ve gerek orduyu âlileri haklarındaki hissiyât-ı tevecccühkâranelerine arz-ı teşekkür ile selâmlar ithaf ve devlet ve milletimizin her suretle mazhar-ı şan ve şeref olması davatını tekrarla kendisini bahtiyar addeyler efendim.

Maraş Mutasarrıf Vekili Cevdet

14 Kânunısani İstanbul gazeteleri yazıyor: "Bulgaristan'da Bolşeviklik ilân edilmiş. Her tarafta Sovyet hükûmetleri teşekkül etmiş. Sofya-Tırnova arasındaki şimendifer köprüsü tahrib edilmiş." Ben bu havadisi İtilâfın bizi teşvik propagandası olmasına ihtimâl veriyorum. Vakit vakit bu kabil propagandaları kaçtır gördük.

Levent Şahverdi Arşivi

7 Şubat'ta gelmeye başlayıp bir kaç günler devam eden Heyet-i Temsiliye'nin şifresi pek mühimdir. Vaziyet-i siyasiyemizin muhakemesiyle Şark Cephesinde seferberlik ve icab ederse harekâtı muvafık buluyorlar. Ve bunu da bir Anadolu hükûmetiyle yapmak zaruretini anlatıyorlar.

Derece-i hararet Erzurum ve hududlarda – 32'ye kadar düşmektedir. Vaziyet-i iaşemiz hazerî kuvvetimizi müşkilâtla idare etmekte iken seferberlik ve harekât nasıl düşünülür. Esasen Ermenilere karşı hareketi daha bir sene evvel düşünen ve bu muvaffakiyeti bütün memleketimizin kurtuluşuna esas addeden ve Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'e teklif eden benim. Fakat daha Sarıkamış şehitlerinin pek acı hâtırası bütün şark halkını inletirken hemen aynı mevsimde ve aynı mıntıkada böyle bir şeye teşebbüs pek elîm bir hata olur. Bundan başka böyle bir harekete biz ancak İstanbul hükûmetinin ve meclisinin İtilâf tarafından taarruza dûçâr olduğunu görünce başlamak milletimizden kuvvet almak ve hal ve tarihin bi âmân tel'inine düşmemek için elzemdir. Bolşevikler Kafkasları cenuba aşmadıkça Ermenistan yalnız kalmış olamaz. Hususiyle vaziyetin muhakemesinde Kemal Paşa'nın dahi bildirdiği vechile Kafkasya'da İngiliz kuvvetlerinin bulunduğunu bilip dururken vaktinden evvel kendimizi niçin ezdirmeliyiz? Böyle bir teşebbüsün aksi sadası İstanbul'da mukabil darbeleri mucip olursa mes'uliyet-i vicdaniyesi ne elimdir. Biz daima masum mevkiinde kalmalıyız ve icraatımızı hisse değil hesaba uydurmalıyız. Bulgarlar Bolşevik oldu. Bolşevik orduları Kafkasya'ya girdi gibi propagandaların tesiri midir? Yoksa bir an evvel İstanbul hükûmet ve Meclisini İtilâfa ezdirerek Anadolu hükûmetini teşkil hakkındaki Sivas'ta iddia olunan fikrin tesiri midir?! "Gayr-i müsait sulh şerâitine karşı müsellahan mukavemet kudretini kendisine en ziyade bahş eden cephe burasıdır." Bu mütalaa doğrudur. Şarkta dört fırkalık bir kuvvet vardır. Ve bunu seferber edebilecek esliha ve techizat elden çıkarılmamıştır. Halkın hissiyatı Erzurum Kongresi'yle tesbit edilmiş ve bilhassa şahsıma karşı maddî, manevî rabıta ve emniyetleri muhkem tutulmuştur. Bundan başka Şark'taki kıtaat İran'a ve Kafkasya'ya muzafferane girmiş. Elviye-i Selâse'den çekilmek darbesine bedel yeni zafer ümitleri uyanmıştır. Fakat Kemal Paşa'nın bu mütalaadan sonraki şu beyanatı hakikate uymuyor: "Türkiye Kafkasya'dan Bolşevik istilâsını teshil ve onunla tevhid-i harekât etmekle garpten şarka doğru Anadolu, Suriye, Irak, İran ve Afganistan ve Hindistan kapılarını müthiş bir surette açmış olacaktır... ilh." Evvelâ Bolşeviklerin Denikin ordusunu mahvettikten sonra Kafkasya'ya giremeyecekleri ne malûm. Azerbaycan, Gürcistan hükûmetlerinin Bolşeviklerle anlaşması veya dahilî inkılâplar tesirile mecbur olmaları variddir. Bilhassa Azerbaycan'ın mukavemet kuvveti olmadığı gibi bu hususta çalışan kimselerimiz de olduğundan ihtimalât zayıf değildir.

Rawlinson 11 Şubat'ta ziyaretime gelerek iki saat oturdu. Bolşevikler hakkında verdiği malûmat Kafkasya'da harekât yapan 29, 11, 12. Orduları olduğunu ihtiyattaki 10. ordunun Türkistan'a geçmesi ihtimalini, orduda müslümanlar da çok olduğunu, Enver Paşa'nın da beraber olduğunu söyleyerek ve Kafkas milletlerinin mukavemet edemeyeceğini, geçmiş muharebeleri

Levent Şahverdi Arşivi

anlatarak kat'î görüyor. Hududlarına bu muazzam kuvvetle gelirse tabiî bir şey yapamazsınız, fakat zayıf gelirlerse de iltihak edecek misiniz, diyor ve Aras nehri Soğanlı dağlarının güzel bir müdafaa hattı olacağını Trabzon'dan Beyazıt'a kadar kısmen mevcut şimendiferin inşasıyla bu hattın kuvvetli müdafaa hattı olacağını izahla İngiliz ordusu gerinizde kuvvetli olarak bekliyor diyerek bizi takviye veya Bolşeviklerle müşterek hareket edersek tehdid edeceğini anlatmak istiyor. Rawlinson'un verdiği malûmat hakikate yakındır. Bolşevikler Kafkaslara kuvvetle ineceklerdir. İngilizler Kafkas milletlerini mukavemete sevk etmekle beraber kendileri bilfiil işe girişmeyeceklerinden Kafkas milletlerinden ümitleri azdır. Toplanan malûmat da bunu müeyyiddir. Ne olursa olsun bilfiil Kafkasya'da bir cephe teşekkül etmeden ve daha bazı İngiliz kuvvetleri Ermenilerle müttehiden üzerimize gelmek ihtimâli varken harekete geçmek, Tevhid-i harekât değil vakitsiz kendimizi ezdirmektir. Bir kere şark kuvvetlerimiz de ezildi mi Kemal Paşa'nın tasdiki vechile gayr-i müsait sulh şerâitine karşı müsellahan mukavemet kudreti bütün milletimiz için de bitmiş olur. Vakitsiz hareket Boğazların suret-i katiyede elimizden çıkması, İstanbul'dan tard olunmaklığımız neticesini verir ve belki de Rum Ermeni hâkimiyeti altında tek İslâm kalmaz. Bu felâketlere bedel kazancımız nedir? Eğer Bolşevikler ileri harekete devam ederlerse belki şark vilâyetlerimiz, İran Azerbaycan'ı, Musul kendilerine birer hedef olur; fakat Suriye, Irak, Hindistan gibi her türlü menzilden mahrum binlerce kilometre uzakta ve itilâfın kuvvetli bulunduğu ve Harb-i Umumi'deki milyonla zayiatlarına bedel kazançları olan ve her türlü vesait-i fenniye ile memleketlerine merbut bulunan yerlere Bolşeviklerin nasıl ve ne diye gideceklerini bilmem. Hattâ Anadolu'ya girmeleri dahi ancak bizim Bolşevikliği kabulümüz takdirinde olabilir. Bizim Bolşeviklerin Anadolu'ya girmesine ihtiyacımız mı vardır? Bizce temini lâzım olan şey Bolşeviklerle bir harb cephesi açmamak ve şark cephemizi Bolşeviklerle temas ettirerek İtilâfın veya vasıta olan Ermenilerin ve Gürcülerin tehdidinden kurtararak Şark kıtaatını da garpte kullanmak, silâh, mühimmat, para gibi harp vasıtalarını tedarik etmektir. Şu halde Anadolu'nun kapılarını dahi Bolşeviklere açmak gibi tehlikeli bir işe neden atılmalıyız. Şimdiye kadar bir kaç defalar Mustafa Kemal Paşa ve bazı arkadaşlarımız Bolşevikliğe atılmakta tehalük gösteriyorlar. Ben bu hususiaki fikirlerimi kaçtır kendilerine yazdım. Hatalı bir hareket garbı İtilâf'a şarkı da Bolşeviklere ezdirerek ikisi arasında milli mevcudiyetimizi kaybettirebilir. 22 Kânunisani 1336 tarihinde bu hususiaki son mütalaatımı da Heyet-i Temsiliye kabul etmişti. Daha Amasya'da ilk ictimadaki kararlarına da ben mütecessir olmuş ve hak kazanmıştım. Heyet-i Temsiliye'den gelen ve yazdığım cevab aynen âtidedir. İcabında emrime verilecek olan 3., 13. Kolordu'ya da cevabımı bildirdim. Kendilerine de bana yazılan şifre tamim edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: 6/2/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Kânunısani 1336 nihayetinde vaziyet-i siyasiyemizin muhakemesi: Düvel-i Mütelifenin Türkiye ile sulh akdi için Kânunievvel nihayetlerine doğru gösterdikleri alâka ve tehalük muntafi olmuş ve Türkiye sulhü gayr-i muayyen bir zamana yeniden talik edilmiştir. Düvel-i Müttefikanın bir buçuk seneden beri *fiilen vücude getirilen emr-i vakileri bizim sul*humuz için esas ittihaz etmek istedikleri anlaşılmıştır. Bu halde elyevm işgal altında bulunan ... ile bu iki kıt'a-i meşguleye mütevazi bir Antalya hinterlandından herhangi bir aldatıcı maske altında işgal eden devletlere terki ve Boğazların İngiliz hâkimiyetine tevdii istihdaf edilmekte idi. Boğazlardan maada olan *mevad müttefikler arasında bir seneden beri* görüşülmüş ve anlaşmışlardır. Fakat Boğazların İngiltere'ye terki gibi bu kadar vuzuh ile ... tebarüz eden mes'ele bütün Türkiye ve Karadeniz hâkimiyetinin İngiltere'ye tevdii demek olduğundan İslâm tebaanın feryad ve Türklerin meyus edilmesi gibi zahiri sebebler altında Fransa İtalya'nın şiddetle itirazını celbetmiştir. Binaenaleyh Boğazlar için müttefikler arasında mutabakat-ı efkâr hasıl olmamış bulunması sulhumuzu tehir eden bir sebeb olmuştur. Bolşevik muvaffakiyet-i harbiyesi de sulhumuzun akdine en mühim bir mâni oldu. Bu ihtimâl Kânunievvel zarfında sulhumuzun tacilinde bir sebeb addolunarak muvaffakiyatın fevka'l-memûl bir sür'atle tevessüü, bilâkis bir sebebi tehir olmuştur. Bolşevik harekâtının bizim sulhumuzun akdine tesiri teslimiyet-i tamme ile kabul edeceğimizin şüpheli bulunmasıdır. Filhakika memalik-i meşgulenin terki zemininde teklife silâhla mukavemet edeceğimize dair Yunanlılarla devam eden muhârebe-i milliye ve Anadolu'daki heyecan ve istihzarat gibi emarât-ı muknia mevcuttur. Maraş hâdisatı muhtemel şüpheleri daha ziyade izale edecek olsa gerektir. Diğer taraftan bizim sulhumuz akdedilmiş olsa bile Bolşevik muvaffakiyeti bize temas ettiği zaman Avrupa'nın vaziyeti yine nezaket kesbedecektir. Çünkü Bolşevikler temas eden milleti, içtimaî veya siyasi bir tevhid-i harekâta veya ..... müsellahan muhalefete mecbur olmuştur. Bizim de iki şıktan birini intihab etmekliğimiz lâzımdır ki Düvel-i müttefikanın bizim Bolşeviklere karşı muhalefetimizi ümit eylemeleri için birçok fedakârlıklarda bulunmaları ve lâakal bir senedenberi muvakkaten işgal altında bulundurdukları memalik-i gayr-i arabiyeyi bize iade etmeleri icab eder. İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan için esaslı bir fedakârlığı istilzam eden böyle bir neticeye ancak ıztırar-ı tam altında karar verebilecekler ve bugün Düvel-i İtilâfiyenin kendileri böyle bir ıztırara da mahkûm görmedikleri muhakkaktır. Bizi tatmin ciheti mevzuu bahis olmasa bizi kahretmeye ve binaenaleyh evvel emirde bütün esbabı mukavemetimizi kırmaya karar vermek lâzımdır. Türkiye'nin esbabı mukavemetini imha etmek tedabiri, bu tedabirin birincisi Türkiye'nin kat'î bir surette ihata ve muhasarasıdır. Türkiye elyevm Adalar Denizi ve Karadeniz sevahilinde

Levent Şahverdi Arşivi

ve Avrupa cephesinde kuvvetle berren ve bahren ihata edilmiştir. Suriye cephesi Hicaz'dan İskenderun'a kadar, İngiltere ve Fransa tarafından ..... ihtiyaç ile, nifak ile ve halkın teslimiyeti mütevekkilânesi ile..... olunabilir. Irak ve İran cephesinin maddi bir surette ve suret-i mutlakada mesdud olmayan vaziyetleri seri ve vasi istifadelere tabiaten pek müsait değildir. Mesafelerin ..... ittisalatı mefkud milletler gayr-i müdrik ve zaten dahil-i memlekette işgal altında Türkiye'nin diğer cephesi Kafkasya'dır ki gayr-i müsait sulh şeraitine karşı müsellahan mukavemet kudretini kendisine en ziyade bahşeden cephe burasıdır. Türkiye Kafkasya'dan Bolşevik istilâsını teshil ve onunla Tevhid-i harekât etmekle Gaipten Şarka doğru Anadolu, Suriye, Irak, İran ve Afganistan ve Hindistan kapılarını müthiş bir surette açmış olacaktır. Bu açık kapıları kapamak için müttefikler taarruzi harekât-ı sevkü'l-ceyşiyeyi yapacak kuvvetleri sür'atle tedarik edemezler. Muktezi üssü'l-harekelere ise tabiaten malik değildir. Böyle harekât ancak Batum'dan mevzubahis olursa bu halde dahi Kafkasya ile Bahr-i Hazer'in arası tıkanmak için Batum'dan itibaren 400 kilometreden fazla uzaklaşmak icab eder. Bu hal karşısında Düvel-i İtilâfiye Bolşevikler ile Türklerin arasını Kafkas milletleri vasıtasıyla kat etmek planını bulmuşlardır. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, belki Şimali Kafkas hükûmetlerinin istiklâllerini tasdik ederek onları celbettiler. Şimdi Bolşeviklerle vuruşmalarını bir vakıa yapmak için onları her suretle teşvik ve takviye etmektedirler. Bundan maada bizzat kuvvet sevkine de başlamışlardır ki, bu kuvvet tesiriyle hem Bolşeviklerle müsademeyi tesri etmek hem de Kafkas milletlerinin gerek Türklerle Bolşeviklerle herhangi bir temaslarını men ve murakabe eylemek fikrindedirler. Plan kemâl-i ciddiyet ve istical ile tatbik olunmaktadır. Eğer bu plan muvaffak olur ve Kafkas milletlerinin bize karşı kat'i bir sed vaziyeti almasıyla memleketimiz mahsur kalırsa artık Türkiye için icab-ı mukavemet esasından yıkılmış olur. Ondan sonra mevcudiyet-i siyasiyelerini tamamen zayi edebilecek olan Anadolu Türkleri Düvel-i İtilâfiye zabitleri kumandası altında müstemleke asakiri olarak ordular teşkil edecek ve Kafkasya milletlerinin İtilâf itaatinde toplanmasını ve hem Bolşevik istilâsının durdurulmasını temin için kan dökeceklerdir. Bu halde Düvel-i itilâfiyeye teslimiyet-i mutlaka halinde dahi Türkler için feda-yı nefsetmekten kurtulmak emin değildir. Binaenaleyh Kafkasya seddinin yapılmasını Türkiye'nin mahv-ı kat'isi projesi addedip bu sedd-i Düvel-i İtilâfiyeye yaptırmamak için en son vasıtalara müracaat etmek ve bu uğurda her türlü tehlikeleri de göze aldırmak mecburiyetindeyiz. Mukavemetimizi imha edecek tedabirin ikincisi fiilen mevcut olan idare-i müşterekeden bi'l-istifade Türkiye dahilinden oyarak inhidam ettirmektir. Bu hususta memlekette mevcut olan nifak-ı siyasi itilâf elinde gayet iyi bir vasıtadır. İtilâfçılar bu vasıtadan ve bazı makamatın teslimiyet-i mutlakaya temayülünden istifade ederek çalışmaktadırlar. Tabiî ilk işler Kuva-yı Milliyenin inhilâli ve Türkiye'nin elinde kalan esliha ve cephanenin gayr-i kabil-i istifade kılınmasını, evvelemirde temin etmektir. Birinci derecede Kafkasya planını ve ikinci derecede inhidam-ı dahiliyi temine muktezi bir

Levent Şahverdi Arşivi

zamanı İtilâfiyun ancak zayıf ve müstereddit hükûmetler sayesinde temin edilebilirler. Çünkü, bu kabil hükûmetler itilâf tazyikine serfüru ederek kuva-yı dahiliyenin inkişafını pek ziyade tahdid ettiği gibi efkâr-ı umumiyeyi de mütemadiyen havf ve endişe içinde tutarak resmî ve gayr-i resmî ..... ittihazına suret-i katiyede mâni olurlar. Bundan maada Düvel-i İtilâfiye İstanbul'un şâyân-ı nazar olan bütün zevâtıyla dahilî ve haricî akla gelebilecek bütün mehafili ile bilvasıta temas ederek millete bilâ-inkıtâ gayr-i vâzıh ve gayr-i sahih ümitler telkin etmektedirler. Bu telkinat dahi zayıf bir hükûmetin bahşettiği zamanı tezyid ve teshil etmektedir. Bu suretle kazanılan zamanlardan istifade edilerek İtilâfiyun nihayet Türkiye'nin muhasarası ve inhidamı dahilisi tedabirini ikmâl edecekler ve ondan sonra maskelerini birdenbire atarak İstanbul'da vasî mikyasta tevkifatla mahsur Türkiye'nin muhtelif cephelerinde tahşidata ve abluka tedabirine başlayacaklar ve aynı zamanda hükm-i idam mahiyetinde şerâit-i sulhiyelerini tebliğ edeceklerdir. İşte Şubat/1336 da aleyhimize tatbik edilmekte olduğunu gördüğümüz plan budur. Bu planın teşrihi bize teveccüh eden tedabir ve vezaifi göstermektedir. Bu tedabir ber vech-iâtidir:

Şark cephesinde resmî veya gayr-i resmî seferberlik yaparak Kafkas seddini arkadan yıkacak tahşidata başlamak, yeni Kafkas hükûmetleriyle ve bilhassa Azerbaycan, Dağıstan gibi İslâm hükûmetleriyle müstacelen temasa gelerek İtilâf planına karşı kararlarını ve vaziyetlerini anlamak, Kafkas milletleri bize sed olmaya karar verdikleri halde harekât-ı taarruziyemizi tevhit için Bolşeviklerle anlaşmak, dahilen teşkilât-ı milliyeyi son derecede tevsi ve takviye ve esliha ve cephane ve malzememizi vermemek için silâh istimal etmektir. En mühim vazife ise İtilâfın zaman kazanmasına meydan vermemek ve onu maskesini bütün memleketin bütün anâsırı mukavemetini tevhid edecek vesile itâsına icbar etmektir. Bunu ancak vaziyeti bu suretle muhakeme eden kat'i karar sahibi bir hükûmet yapabilir. Zaten Şark cephesinde kuvvet istihzarat ve şiddetle mukavemet gibi bazı nikat münhasıran böyle bir hükûmet sayesinde mümkünü'l-husuldür. Böyle bir hükûmet hududlara müteallik sulh şerâitimizi ve bu şerâitin kabulünü tehire takatimiz kalmadığını resmen ilân ile beraber hatta-i şarkiyeye müteallik yukardaki tedabire ve memleketin hin-i hacette Anadolu'dan idaresini mümkün kılacak ihzarât-ı saireye bilfiil tevessül eylediğini de izhar eyler. Buna karşı İtilâfcılar kat'i niyetlerini irae etmek mecburiyetindedirler. Eğer bu niyet bizimle müsademeyi kabul suretinde tecelli ederse biz bu müsademe iki ay sonra vaki olacağından daha müsait şerâit dahilinde İtilâf manzumesinin hazırlığını daha ikmâl etmemiş bulunduğu zamanda dahil olacağız, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için müstacel bir vazife, vaziyeti siyasiyenin icabatına muvafık tedabiri hükûmetle tam bir mutabakat-ı efkâr dahilinde ittihaza imkân olup olmadığını bir an evvel kestirmektir. Eğer böyle bir hükûmet ihdasına imkân yok ise maatteessüf ümit-bahş olmaya sebeb görünmüyor, aldanmayarak bu vaziyeti şimdiden müşahede ve kabul etmeliyiz. Bunun üzerine ittihaz edeceğimiz tedbir Heyet-i Temsiliye arkadaşlarımızı İstanbul'dan çekmek, derhal

Levent Şahverdi Arşivi

Kafkas milletlerine müracaat etmek ve derhal yukarda bildirilen tedabire gayr-i resmî, fakat fiilî olarak teşebbüs etmektir. Bu hatt-ı hareket dahilî ve haricî inkıta-ı münasebâtın ne vakit ve ne suretle vukua geleceğini tahmin etmek kabil değildir. İşler bir defa bu yola girdikten sonra inkıtaı münasebat herhalde uzak görülmemelidir.

Mustafa Kemal

Cevabım:

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeyedir. 6 Şubat 1336 tarihinde keşide buyurulan *mufassal telgrafnamenin 9 Şubat 1336 tarihli üçüncü* mabad alındıktan sonra mütebakisi henüz gelmedi. Maahaza bu mülâhazata âmil-i asl olan vaziyetler tavazzuh etmekte bulunmasından naşi maruzât-ı mütekabilem ber vech-i âtidir:

1 — İtilâf devletlerinin vücude getirmek istediği Kafkasya seddi ve bi'n-netice memleketimizin her taraftan işgali ve inhidam-ı dahilî mülâhazatı artık tasvir ve tasavvur buyurulan şekilde varid olamayacağını zannederim. 12 Şubat 1336 da Nezaret-i celileye ve berâ-yı malûmat heyet-i muhteremelerine arz ettiğim İngiliz kaymakamı Rawlinson'un mülakatının hülâsa-i mevzuu en bariz olan noktaları muhtevidir. Şu takdirde çare-i halâs olarak mütalaa buyurulan şark mıntıkasında hemen harekâta başlamak ihtiyaç ve mülâhazası bu vechile zâil oluyor. Esasen mevsimin şiddeti, halkın sefaleti, müşkilât, menzil ve iaşe zaruretinin bizi ambarlar merkezine rabt etmesi bu planı halen gayr-i kabil-i tatbik şekle sokuyor.

2 — Bolşevikler Kafkasları ve Azerbaycan'ı geçip bilfiil temasa gelmedikçe ve kuvvet ve teşkilâtları taayyün etmedikçe işe fiilen karışmanız defaatle mesbuk maruzatımız vechile bizi en yakın ve seri bir tehlikenin şiddetleri altında ve yalnız olarak vaktinden evvel İtilâfiyuna ezdirir ve memleket muzmahil olur. Binaenaleyh böyle bir harekette zerre kadar kâr olmayıp imhamız muhakkaktır. Fakat arz ettiğim şekilde ale'd-devam vaziyetler tavazzuh ettikçe o safhanın hâdisatı şüphesiz derece-i kuvvetine göre tecelliyât-ı cedide ika edecek ve belki de garp nazarında bile mazur gösterecektir. Binaenaleyh buna intizaren şimdiki halde yapacağımız iş; daima müteyakkız ve pek muhteriz görünmek ve fakat meyus olan milletin yeis ve nevmidisini izale ve İtilâfın istihdaf ettiği maksada müzaharet için ancak istiklâl-i tam ve malûm olan menatıkta tahliye-i vatan suretiyle *hükûmet-i seniyece muhafaza-i* bitârafiyi kâfil seri bir sulhu istemek ve bu bitarafi sayesinde İtilâfiyunun istediği sedd-i mühimmin kendiliğinden husule geleceğini anlatmak ve bütün zekâ ve mehareti bu noktada toplamaktır.

3 — Ecnebi matbuatının ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin neşriyatından serahaten anlaşılıyor ki İtilâfiyûn şarkta bir Alman-Rus-Türk planından şiddetle kuşkulanıyor. Ve Türklerin muavenetile âlem-i İslâm'ı

Levent Şahverdi Arşivi

ayaklandırmak ihtimâlât-ı kaviyyesinden bahis olunuyor. Bir taraftar Türkiye berhayat kalırsa konferansın iflâs etmiş addolunmasını neşir ve ilân eyleyen Venizelos; son zamanlarda Türklerin Bolşeviklerle iştirak-i harekâtını iddia ediyor. Bir Gürcistan nazırı daha on gün evvel Poti'ye gelerek halka verdiği aleni nutkunda Anadolu'da Mustafa Kemal, Fuat Paşalarla Rauf Bey ve rüfekasının Bolşeviklik ilân ettiğini söylüyor. Yani aleyhimizdeki fikirler ve şüpheler şarktan ve garptan alevlendiriliyor. İşte şimdi bütün hain ve imhakâr nazarlar bize müteveccih iken ne kadar sâkit, metin ve mahir davranmak lâzım geleceği bir kere daha taayyün ediyor. Ve hem de pek güzel takdir ve mütalaa buyurulur ki Harb-i Umumi'ye de Alman plânlarının müessir elleriyle böyle ve kayıtsız, şurutsuz girdik. Binaenaleyh bugün yapılmak istenilen şey aynı planın mümasilidir ve belki yalnız ve pek kolay ezdirmek nokta-i nazarından daha ağırdır. Almanya kendisinden evvel her taraf ve bilhassa bizleri sürüklemedikçe hiçbir tehlike görmediği kendi memleketinin bolşevizm perdesi altında fiilî bir rol yapılamayacağı en son Almanya'nın idare-i örfiyesi ve yüzlerle adamın katl ve idam ve tevkifi ile sabittir. Artık tarihin eski ve yeni emsal ve şuhudatını ve memleketimiz üzerinde bıraktığı elîm hatıratı gözeterek vaziyetleri takip etmek için bir şiar-ı kat'î olmalıdır.

4 — 22 Kânunisani 1336 tarihinde arz ettiğim mütalaatıma Heyet-i Temsiliyenin tamamıyla mutabık olduğu bildirilmiş iken ve Kafkaslarda itilâfın vehim ve şüpheyi mucip bir kudreti ve sevkedilmiş bir kıt'ası bile yokken bu kerre bunun nereden mülhem olduğunun iş'ar ve tenvir buyurulmamı hassaten istirham ederim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

15 de aldığım 14 tarihli şifre Rawlinson'la mülakatımı bildirdiğimin cevabıdır. Bu ve buna verdiğim cevap da aynı vaziyet hakkında olduğundan aynen yazıyorum:

Ankara: 14/2/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Zata mahsus

11/12 tarih ve zata mahsûs şifreli telgrafname-i âlileri alındı. Teşekkür ederiz. Zahirde aleyhlerine istimal ve fakat hakikatte onları istikbal etmek üzere 15. Kolordunun daha şimdiden seferber hale vaz'ı hakkında hükümetin İtilâf devletleri nezdinde teşebbüsatta bulunmasına dair mütalaa-ı âliyelerinin iş'ar ve Dağıstan ile Azerbaycan'da malûmü'l-esami zevat ile daha sıkı irtibat tesisi mümkün olup olamayacağı hakkında ita-yı malûmat buyurulmasını rica ederiz efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Levent Şahverdi Arşivi

Cevabım:

Zata mahsus

Erzurum: 15 Şubat 1336

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

C. 14/2/1336 Heyet-i Temsiliyeyedir: 11/12/tarihli telgrafname-i âciziden sonra mütekaddim 14/2/1336 mufassal şifreli telgrafnamenin vusulünden evvel heyet-i muhteremelerinin işbu mütalaası yazıldığı anlaşılıyor. Binaenaleyh vaziyet ve mütalaat pek vazıh olarak tesbit edildiği cihetle birinci maddeye cevap olur. Ayrıca ilâveten arz edeyim ki böyle bir hareket ve istihzarat için tasvir eylediğim imkânsızlık, bugün mahdud olan iaşe menabii bundan sonra lüzumsuz ve vaktinden evvel toplanacak mürettebatın bilâ-ivaz boğazına girecek ve bu sarfiyat ve israfat bizi vahim devreye yaklaştıracaktır.

2 — Asıl daha mühim olan bir noktaya gelince Dersaadet'te Ferit Paşa ve Ali Kemal grubunun komplosu gittikçe vüs'at ve ehemmiyet kesbediyor. İleri gazetesi pek aşikâr olarak bu vaziyeti tasvir ve cümlemizi ikaz ediyor. Eğer biz Bolşevizm âmâl ve teşebbüsatına müstenit ve vakitsiz en ufak bir harekete başlarsak Dersaadet'te biaman ve vasi bir proje dahilinde tevkifat yapılarak hükûmet artık tamamıyla İngiliz planını tatbike amade birçok hain ve casuslar şebekesinin yed-i iktidarına yani Ferit Paşa'ya teslim olunacaktır. Bunun için Ferit Paşa ve Ali Kemal, Adil vesaire gibi erbâb-ı cinâyâtın eski mukarreratımız vechile hemen Meclis-i Milli kararıyla Divan-ı âliye verilmesi ve bu bâbda takibât-ı seria ve müessirede bulunulması ve fakat münhasıran bunlar hakkında yapılırsa bir muhalefet sevkiyle yapılmış tarzında cihan efkâr-ı umumiyesine intikal etmemek için Balkan Harbi'nin ve Harb-i Umuminin mes'ulleri meyanında bunların da talep olunması ve bu suretle mekasıd-ı âliye-i millet tesbit edildikten sonra bu üçüncü ve en yeni zümre hakkında takibât-ı mahsusada bulunularak hiç olmazsa bunların Meclis-i Milli ve kuva-yı milliye aleyhinde nümayiş yaparcasına harekât-ı muzırrasının serbestisini kırmak şiddetle elzemdir. Hükümeti ele alması melhuz olan zümre-i fesadiyenin bugün iş başında olan adamları dahi hemen tebdil ve İstanbul'dan harice atılmalıdır. İşbu istihzarat yapılmadan evvel başlayacak herhangi ufak bir hareket pek kıymetli arkadaşlarımızı mahv ve heba edecektir.

3 — Azerbaycan ve Dağıstan ahvâlini kemâl-i dikkat ve emniyetle ve yakından takip ediyorum. Temaslarım vardır. Mümkün olduğu kadar yeni tarihli malûmatı almak için tertibat ittihaz edildiğini arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Bolşevizm âmâl ve teşebbüsatına temayül, dahilî müşkilâtla beraber, İtilâf'ın haklı kisveye bürünerek gücü yettiği yerlerde darbe vurmasına ve Ferit Paşa'yı tuttukları isabetmiş gibi propagandalarına sebeb olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Halbuki daha evvel Ferit Paşa'yı dahil ve haric nazarında düşürmek için nâhak yere harbe sürükleyerek milleti ezdiren kabinelerle birlikte divan-ı âliye sevki teşebbüsü muvaffak olamayacağı belli olmakla beraber manevî bir darbe olacağı gibi İstanbul hâdisesini de bizi mazlum mevkiinde bırakarak tesrî' edebilir. Heyet-i Temsiliyeden mütalaatıma mukabil gelen cevabı da aynen yazıyorum. Bittabi seferberlik ve harekât teşebbüslerine başlamadım, yakında Kafkas vaziyeti hakkında malûmat bekliyorum. Herhangi bir hareket için bu vaziyetle beraber İstanbul vaziyetinin ve mevsimin tesirlerini mezcederek teşebbüste bulunmaya karar verdim. Heyet-i Temsiliyenin cevabı:

Ankara: 16/2/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

14/15-2-1336 tarihli mütalaatınızı 15/2/1336 tarihli mütalaatınızdan sonra aldık. Vaziyetin muhakemesinde ve icraat kararlarının itasında pek çok müteenni ve müteyakkız bulunulduğuna ve menabi-i muhtelife ve mütenevviadan mevrut malûmatın menabi-i saireden tahkiki ile tevsik edilmedikçe şâyân-ı itibar görülmediğine itimad buyurmanız mercudur.
Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Şubat ortalarında Kafkasya'da İtalyan heyetlerinin de dolaştığı haber alındı. Gûyâ Tiflis'teki İtalyan heyeti Azerbaycan'a silâh veriyormuş. Bizim de alabilmek ihtimâlimiz olduğunu Avrupa'dan İstanbul'a bildirmiştir. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa yazdı. Fakat İtalyanların Konya'da vaktiyle silah vereceğiz diye bir kaç silah vermelerinin propaganda mahiyetinde olduğu, esas mes'elenin Bolşeviklere cephe yapmak için İtalyanların da teşvik ve tetkikte bulundukları anlaşıldı. 3. Fırka 12 Şubatta malûmat veriyor: "İngilizler Batum'u tahliye edecekmiş, 2000 İslâm Gürcü, Batum'u Hıristiyan Gürcülere vermemek için hazırmış. Batum'un Rum ve Ermenileri de bu fikirde imiş. Biraz asker geçirirsek muvaffakiyet ziyade memul imiş." Cevap verdim ki "İngiliz propagandasıdır; maksad Gürcülerle aramıza kan sokarak Ermenilere karşı olacak teşebbüslerimizi önlemek olması pek muhtemeldir. Halen Batum'a kuvvet sevki caiz değildir.".

Birkaç gün Erzurum'daki kıt'a ve müessisatı teftişle meşgul oldum. 16 Şubatta Rawlinson'u ziyaret ettim. Ahvâlden pek bedbin görülüyor. Diyor ki: "Geçen beş senelik harbin istikbal harbi önünde harb-i sagir kalacağını zannediyorum. Bolşevikler bütün Rusya'ya hâkim oldular. Almanların ellerinde bir milyon süngü var. Nisanda pek mühim vukuat muhakkaktır. Kafkasya'dan haber alamıyorum. Sizin adamlarınız var mı?"

"Yok! Hudut hariciyle uğraşmıyorum. Esasen sarf edecek paramız da yok." dedi

"Habersiz ne yaparız, sen adam bul, bir kaç ihtiyat zabiti gönder, ben masrafını veririm."

Levent Şahverdi Arşivi

"İstanbul veya Batum merkezlerinizden isterseniz lâzımı kadar malûmat verirler. Hudud hariciyle iştigale hükûmetimiz müsaade etmiyor." Rawlinson'da gördüğüm hal, bizim Kafkasya'dan ne malûmat aldığımız ve ne derece alâkadar olduğumuzdur. Ciddî endişesi vardır, İstanbul'dan uzun uzun şifreler alıp vermektedir. Harbiye Nezareti 15 Şubat tarihiyle Kafkasya hakkında malûmat soruyordu. Erkân-ı Harbiye Reisi Şevket Turgut Paşa olmuş. Toplanan malûmatı ber vech-i âti yazdım:

Acele

Erzurum: 17 Şubat 1336

Harbiye Nezaret-i Celilesine
1, 3, 12, 13, 14, 20. Kolordulara (Heyet-i Temsiliyeye)

C. 15/2/1336 şifreye

1 — Son malûmata nazaran Batum'da yalnız 89. Hint alayı bulunmakta ve buradaki İngilizlerin mecmu miktarı 3000 tahmin olunmaktadır. İngilizlerin Batum vali ve kumandanı olup İstanbul'a gitmiş olan General Kokkolis'ten 12 Şubat 1336 tarihinde Batum'a çekilen bir telgrafta 3 vapura tahmil edilen Hint askerinin hareket etmemesi ve fakat tekrar Batum'a da ihraç olunamayarak ikinci bir emre intizar edilmesi emir olunmuştur. Alınan malûmata göre, General, İngilizlerin bir müddet daha Batum'da kalmalarını temin için İstanbul'a gitmiştir.

2 — Karadeniz'den İstanbul'a ve Çanakkale'ye yapıldığı işʿar buyurulan nakliyatın Kânunisani nihayetlerinde alınan malûmat ile Novorosiski mıntıkasında bulundukları anlaşılan İngiliz kıtaatı olduğu tahmin edilmekte ve mamafih Batum'daki İngilizlerin de nakledilmek üzere olduğu anlaşılmaktadır.

3 — İngilizlerin Batum'u terk edeceklerine ait delâilden olmak üzere müteahhitleriyle hesaplarını katʿ ve Osmanlı ordusu tarafından terk edilen cephanelerin ihrak edildiği de haber alınmıştır.

4 — Novorosiski mıntıkasından yapıldığı anlaşılan ve Batum'da da hazırlanan nakliyatın son malûmata nazaran Bolşeviklerin Rostot cenubunda, Stavropol mıntıkasındaki muvaffakiyatı, Karadeniz sahilinde Anapa, Tuapse, Soçi mıntıkalarındaki vaziyetle Yeşilordu lehinde devamı ve bilûmum Koban havalisindeki isyanın tevessüü Düvel-i Müttefikanın Bolşeviklerle mücadeleye artık nihayet verdikleri hakkındaki ecnebi neşriyatı ile alâkadar görülmektedir.

5 — Gürcistan, tahliyeyi müteakip Batum'u işgal etmek üzere Batum hududunda bir kısım kıtaatını hal-i intizamda bulundurduğu ve Batum'daki Cemiyet-i İslâmiyenin de Gürcülerin Batum'u işgal hazırlıklarından dolayı Gürcistan Konoloshanesini protesto ederek Gürcü işgalinin vukuu halinde ahalinin silâhıyla mukabele edeceğini tebliğ eylediği istihbar edilmiştir. "

Levent Şahverdi Arşivi

6 — Nezaret-i Celileye cevaben ve Umum Kolordulara berâ-yı malûmat arz olunmuştur.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

17 ve 18'de daha hayli mühim malûmat geldi. Aynen yazıyorum:

1 — 8 Şubat tarihli Bolşevik tebliğ-i resmisinde 7 Şubat'ta Odesa'nın 14 saatlik bir muharebe neticesinde Bolşevikler tarafından zabtedildiği ve Denikin kıtaatından kısm-ı azamının esir alındığı, Romanya hududu istikametinde ricat eden Denikin kıtaatının da terki silâh eylediği neşredilmiştir.

2 — Kafkasya'nın Bahr-i Hazer sahilinde zuhur ettiği 10 Kânunısani 1336 tarih ve 40 No. lu istihbarat raporunda arz edilmiş olan Yeşilordu Anapa, Tuapse ve daha cenubundaki Soçi mıntıkalarında faaliyetini arttırmış ve 6 Şubatta Soçi'yi zabtetmiştir.

3 — 10 Şubat tarihli malûmata nazaran Bolşevikler, Kafkasya'da Stavropol şehri civarına hâkim olmuşlardır. Stavropol vilâyetinde Denikin aleyhinde isyan zuhur etmiştir.

4 — Alınan mevsuk malûmata nazaran, Bolşeviklerin büyük kuvvetlerle Rostof'tan cenuba doğru taarruzda olup Stavropol havalisinde icra-yı harekâtta ve Bahr-i Hazer sahiliyle Vladikafkas civarlarında Dağıstanlılarla müttehiden zayıf kuvvetleri mevcuttur. Bu malûmattan Bolşeviklerin Azak şarkı mıntıkasındaki vaziyeti tamamen halletmedikçe Kafkasya dağlarının cenubunda tevsi-i harekâta başlamayacakları zannediyoruz.

5 — İran hükûmetine muhalif olan Mirza Küçükhan, Reşt havalisindeki faaliyetine devam etmektedir. İran hükûmetiyle uzlaştığı hakkındaki neşriyatın asılsız olduğu ve Küçükhan Bolşeviklerle akd-i ittifak ettiği, Tebriz ve Erdebil arası şimalindeki Şahsevenlerin de Bolşeviklerle müttehit oldukları ve Bolşeviklerin 7, 8 tayyare göndermek suretiyle muavenette bulundukları mevsukan müstahberdir.

7 — Afganlıların Türkistanla müttefikan İngilizlerle hal-i harpte oldukları teeyyüd ediyor. Şu halde ajanslar tarafından neşredilen sulh havadislerinin doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

8 — Nezaret-i celileye ve Umum Kolordulara arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Acele

Erzurum: 18/2, 1336

1, 3, 12, 13, 14, 20 Kolordulara (Heyet-i Temsiliyeye)

1 — İngilizlerin İran'daki devair-i hükûmeti ellerine aldıkları, İran ordusunda birçok İngiliz zabitân ve küçük zabitânı mevcut olduğu ve İran'da büyük İngiliz kuvvetlerinin bulunmadığı ve İngilizlerin Türkistan

Levent Şahverdi Arşivi

Bolşevikleriyle Afgan kıtaatının pek ziyade yaklaştıklarından dolayı İran'ın şark hududundan yani Horasan taraflarından fevkalâde endişe ettikleri haber alınmıştır. Lenin, İngilizlerin İran'daki vesayet idaresini protesto etmiştir.

2 — Bolşevik donanmaları hakkında alınan malûmata nazaran, Çariçin'in şimalinde bulunan Bolşevik donanması Volga nehrinin incimâdından dolayı henüz denize inememektedir. Seyrüsefer ancak Nisan ve Mayıs aylarında kabil olabilecek ve bu aylardan itibaren Bolşevikler, Bahr-i Hazer'e tamamıyla hâkim olacaklar ve Kafkas, İran'daki harekâtı da tevsi eyleyeceklerdir. Volga nehrinde ve Çariçin'in şimalindeki donanmalarında dört tane tahte'l-bahirleri ve ayrıca Ejderhan nam-ı diğer Astrahan'da bir kaç parça harp gemisiyle bir tahte'l-bahirleri vardır.

3 — Nezaret-i celileye ve Kolordulara arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

27 Kânunisani 1336'da İstanbul'dan Rauf Bey, 29/30 unda da Heyet-i Temsiliye Azerbaycanların İngilizlerle ittifakını ve Bakü'ye İngiliz kuvvetleri sevkiyatını bildirmişlerdi. Ben de 28 inde Azerbaycan'a bazı vesâyâda bulunmuştum. Aldığım mevsuk malûmatı Heyet-i Temsiliyeye yazdım. Aynen şudur:

Zata mahsustur.

Erzurum: 18 Şubat 1336

20. Kolordu Kumandanlığına

1 — Heyet-i Temsiliyeye, alınan mevsuk malûmata nazaran, Azerbaycanlıların İngilizlerle ittifakı asılsız bir şayiadan ibaretlir. Bakü'de Azerbaycan ve Dağıstan milletlerinin mühim bir ekseriyetine istinaden verilen karar neticesinde Bolşeviklerle hafi bir mukavele akdedilmiş ve bu mukavele mucibince Azerbaycan ve Dağıstan tamamiyet ve istiklâli Bolşevikler tarafından tasdik edilmiş ve bu suretle bu iki milletin Bolşeviklere muhalefeti imkânı ve ihtimâli kalmamıştır. Resikârda bulunan Azerbaycan hükûmetinin de Bolşeviklerle teşrik-i mesaiye taraftar olduğu ve fakat henüz resmi bir teşebbüste bulunulmadığı anlaşılmıştır.

2 — Nuri Paşa, 3 Şubat 1336'da Bakü'den Dağıstan'a avdet etmiştir. Şimâli Kafkas İslâm Ordusu kumandanlığını ifa etmektedir.

3 — Azerbaycan ve Dağıstan havalisindeki zevât-ı malûme Bolşeviklerle ve Türkistan'la irtibat ve münasebetlerinde devam etmektedirler. Reşt havalisindeki hal-i faaliyette bulunan Mirza Küçükhan ve Şahsevenlerle de temini münasebet eylemişlerdir. Küçükhan, talimat almak üzere hemşirezadesini Bakü'ye göndermiştir.

4 — Bolşevikler Dağıstan'a ve Türkistan Bolşevikleriyle Afganistan'a vasi surette muavenet etmektedirler. Dağıstan'da teşkilât vesaire için fedakâr zabitândan maada hiçbir şeye ihtiyaç olmadığı bildirilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

5 — Gelen haberlerde, Bolşeviklerin kıt'a, teşkilât, ırk vesaireleri hakkında serahat mevcut olmadığı için kat'î ve doğru bir malûmat mevcut değilse de cereyan eden ahvâlden Bolşeviklerin Dağıstan havalisinde pek az kuvvete malik oldukları ve şimdiki halde yalnız mebzulen para ve malzeme irsali gibi hususat ile muavenet edebildikleri anlaşılmaktadır.

6 — İşbu şifre muhteviyatından yalnız birinci madde Nezarete, zata mahsus işaretiyle ve diğerleri yalnız Heyet-i Temsiliyeye arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye'nin, "menabi-i muhtelifeden alınan havadisleri tahkik ve tevsik edilmedikçe şâyân-ı itibar görülmediğine itimad buyurunuz, vaziyetin muhakemesinde ve icraat kararlarının itasında pek çok müteenni ve müteyakkız bulunuyoruz" diye 16 Şubat tarihli dün aldığım şifre ile benim aldığım hakikî şu malûmatı karşılaştırınca hayret etmemek mümkün değildir. Heyet-i Temsiliye'deki arkadaşlarımızın da, mahcup kalarak artık her işittiklerine inanmayacaklarını ve yanlış malûmata istinadla tehlikeli yanlışlıklar yapmayacaklarını ümit etmekteyim.

19 Şubat'ta Rawlinson telefonla dedi ki: "İzmir de dahil olduğu halde her taraf tahliye ediliyor, tebrik ederim." Aynı malûmat İstanbul'da İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden de tamim olundu. Payitaht da İstanbul'da kalacakmış. Tabii pek sevindik, fakat neticesi çıkmadı. 21 Şubat'ta Rawlinson ziyaretime geldi. Dedi ki: "Bolşevikler gelirse Ermenileri katliam eder Belediye reisiyle görüştüm. Türkiye Ermenileri gelebilir fakat buraların Ermenistan olmayacağı tahakkuk ederse dedi. Siz ne dersiniz?"

"Evvelâ herkesin intizar ettiği mes'ut bir sulhtür. Bundan evvel böyle sözler dinlenmez. Halkımızın kabul ettiği esaslar dahilinde sulh akdinden sonraya gelince Ermenilerin artık buralara gelmesi muhaldir. Çünkü çok katliam yaptılar, hâlâ da Elviye-i Selâse'de katliâmlarla meşguldürler. Pozantı'da altmış esir neferimizi kesmişler. Eğer Ermenileri Bolşevik katliâmından kurtararak insaniyet yapmak isteniliyorsa derhal Elviye-i Selâse bize iade olunmalıdır. Yerinde Ermenileri muhafazayı daha iyi yaparız."

"Kaç kere yazdım. Fakat Paris'teki efendiler anlamıyor. Bugünkü Türk hududu duvar arkası gibidir. Müdafaaya bile salih değildir. Türk kıtaatını ilerletmeli diye teklifte bulundum. Anlatamıyorum. Ben senin yerinde olsam madem ki onlar anlamıyor ben karar verir. Aras - Sarıkamış hattını tutarım."

"Bu iş hükûmetten emirsiz olmaz." dedim.

Rawlinson Bolşevik ordularına karşı mukavemetimizi, bunun için de kuvvetli bir hatt-ı müdafaa olan Aras - Sarıkamış hattını tutmanın lüzumunu ısrar ve bunu defaatle merciine yazdığını samimî bir vaz' ile söylüyor. Ermenilerle bir müsademeye teşvik için de olmasına ihtimal verdim. Fakat tekrar yazacağını ve hükûmetimiz de ısrar ederse bu hususta muvaffak olacağı kanaatini de söylediğinden Harbiye Nezaretine, Heyet-i Temsiliye ve Kolordulara 21 ve 22'de âtideki iki şifreyi yazdım :

Levent Şahverdi Arşivi

Harbiye Nezaret-i celilesine
Umum Kolordulara (Heyet-i Temsiliye'ye)

93 seferinden sonra Ruslar kendileri için her türlü sevkü'l-ceyş ve tabiye kavaidini temin edecek bir hudud tayinine muvaffak olmuş ve bizi pek fena bir vaziyette bırakmış oldukları malûm-ı samileridir. Binaenaleyh 30/12/1335 tarih ve 721 No. lu şifre ile arz ettiğim sulh müzakeratında bu cihetin ehemmiyetli surette nazar-ı dikkate alınarak ekseriyet-i kahiresi Türk ve Müslüman olan Elviye-i Selase'nin bize iadesine çalışılması veya hiç olmazsa "Iğdır, Kulp, Kağızman, Sarıkamış ve Oltu" bizde kalmak üzere hududun İran hududundan itibaren Aras nehri-Kağızman şimalinde Maden dağı-Ağadeveler Dağı-Kars Çayı İstasyonu- Kekaç suyu-Kuzukalmaz dağı- badehu Ardahan-Oltu hududunu takiben Horasan Dağı ve Hod-ı ulyadan sonra eski hudud hattından geçirilmesinde ısrar olunmasını ve buna muvaffak olunacağına da kanaatim bulunduğunu tekrar arz eylerim. Hiçbir müdafaa ve muharebe kabiliyetini haiz olmayan şimdiki hududda kalacak bir ordu, bir duvar gerisinde bulunur gibi bütün mechuliyet ve mübbemiyet içerisinde ve az kuvvetteki bir düşmana karşı bile gayr-i müsait bir vaziyette kalacaktır. Bir istikbal harbinde ordu, hududu terk ile Erzurum hattına çekilmesi veyahut daha iyi olarak bâlâda arz ettiğim hatta kadar ilerleyerek orada muharebeye girişmesi lâzım ve zarurî olur. Harb-i ahîrdeki tecârib de bu fikir ve kanati teyid eylemiştir. Şark hudut mes'elesinin de şerâit-i hazıraya nazaran istediğimiz tarzda hallîne muvaffak olunacağı kat'i olduğundan tekrar arz eyliyorum. Nezaret-i celileye ve berâ-yı malûmat umum Kolordulara arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Harbiye Nezaret-i celilesine
Umum Kolordulara

Erzurum'daki İngiliz mümessili Kaymakam Rawlinson Bolşeviklerin Kafkasya'ya istilâlarında Ermenileri mahv ve ifna edecekleri muhakkak olduğu cihetle Ermenilerin veya bunların içerisindeki Osmanlı muhacirlerinin hududumuz dahiline kabul edilmesi muvafık olacağını mülâkat ettiği zevata söyleyerek bu bâbda ne gibi fikir ve mütalaada bulunduklarını istihraç etmiştir. Bu suretle efkâr-ı umumiyeyi yoklamaktadırlar. Ermenilerin Adana, Maraş, Urfa ve civarında İslâmlara karşı her türlü mezalim ve fecayii devam ederken ve elyevm Ermeni idaresi altında bulunan İslâmların da maruz bulundukları şenaatler ve katliamlar dolayısıyla feryad ve figanları asumana yükselirken Ermenilerden bir ferdin bile her ne suretle olursa olsun hududumuz dahiline alınmasına bu mıntıkanın efkâr-ı umumiyesinin kat'iyyen müsait olmadığını arz eylerim.

Nezaret-i celileye ve berâ-yı malûmat Umum Kolordulara arz edilmiştir.

(Vali paşa ile mektupçu ve belediye reisi beyler de okumuşlardır.)

Kolordu Kumadanı Mirliva Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

22'de gelen mevsuk malûmatı ve Batum hakkındaki teklifi de Harbiye Nezareti, Heyet-i Temsiliye ve Kolordulara yazdım:

Acele

Erzurum: 22/2/1336

Harbiye Nezaret-i celilesine
(Umum Kolordulara (Heyet-i Temsiliyeye)

1 — 15 Şubat 1336 tarihli bir malûmata göre evvelce üç vapura irkâb ve ikinci bir emre intizar eyledikleri 17 Şubat 1336 tarihli raporlara arz edilen Batum'daki İngiliz kıtaatından iki Hind taburu mezkûr vapurlarla Batum'dan hareket etmiş ve 15/2/1336 da Batum'a bahren yeni gelen bir İngiliz Hind taburunun çıktığı görülmüştür.

2 — 12 Şubat'ta Dersaadet'ten Batum'a avdet eden İngiliz vali-i askerisi General Kokkolis'e şehirdeki milletleri namına 15 Şubat 1336 da müracaat eden Rus cemiyeti reisi General Jehmen'le cemiyet-i İslâmiye reisi Ali Haydar Bey'in mülakatlarından alınan netice şudur: İngiliz Generali, hükümet-i metbuasından aldığı emre binaen Batum'u sureti katiyyede terk ve tahliye edeceğini ve her halde 10 güne kadar tahliye edilebileceğini ümit ettiğini ve Batum'un kime teslim edileceğine dair bir emir almadığından henüz bu bâbda malûmatı olmadığını beyan etmiş ve şehrin Gürcülere teslimi halinde Müslüman ve Rus ahalinin silâha sarılacakları hakkında cemiyet reisleri tarafından vukubulan beyanata cevaben de Batum'da inzibat ve asayişi temin edecek asker ve eslihaları olup olmadığını sormuştur. Reisler tarafından asayiş ve inzibatı temin için her ne lazımsa cümlesinin mevcut olduğu beyan edildiğinden Kokkolis bu müracaatlarının icab eden makamata yazılacağını vaadetmiş ve cevap gelinceye kadar sükûneti her halde muhafaza etmelerini tavsiye eylemiştir. İki reis tarafından, aynı suretle Batum'daki Fransız, İtalya ve Amerika konsoloslarına yapılan müracaatlara da bu hususta hükûmetlerine malûmat verileceği cevabı ita edilmiştir.

3 — Batum'daki İslâm Cemiyeti Gürcü istilâsına karşı müştereken çalışmak üzere Ruslarla itilâf akdetmişlerdir. Diğer taraftan Gürcülerin de Batum'u işgal etmek üzere hazırlıklar yaptıkları hakkında 17 Şubat 1336 tarihli kolordu raporu ile arz edilen haberler alınmıştır.

4 — Osmanlı ordusu tarafından tahliyesinden itibaren Batum'un cihet-i irtibat ve ilhakı hakkında hasıl olan Rus, İslâm, Gürcü cereyanları mürûr-ı zamanla büsbütün şiddet ve vüs'at kesbetmiştir. Bir Gürcü işgaline karşı Ruslar ve İslâmlar tarafından müttefikan verildiği mevsukan haber alınan mukavemet kararı, Batum'un İngilizler tarafından tahliyesini müteakip muhtelif milletler arasında büyük kargaşalıkları mucip olacak ve bu suretle yeniden birçok kanlar dökülecektir. Nitekim, bir İngiliz Hint taburunun, İngiliz generalinin tahliye hakkındaki resmî beyanatta bulunmuş olmasına rağmen yeniden Batum'a çıkarılması, Batum'da mevcut olan

Levent Şahverdi Arşivi

muhalif cereyanlardan istişmam edilen akıbet ile pek alâkadar görülmektedir. Esasen, vaziyet-i umumiye-i hazıra karşısında Şark hududlarının tashihi ve yeni hudud dahiline Batum'un da idhali hakkında Düvel-i İtilâfiye nezdinde hükûmet-i seniyece yapılacak bir teşebbüsün semerât-ı müfide ve matlûbeyi temin ve istihsal edeceği kaviyyen ümit edilmektedir. Buna binaen, yapılacak tashih-i hudut teklifine bir mukaddeme teşkil etmek ve Batum'da feci ve müellim bir vaziyetin hudûsuna şimdiden mâni olmak için Sulh Konferansınca mukadderatı hakkında verilecek karara kadar Batum'un Osmanlı askeri tarafından işgal edilmesi hakkında lâzımgelen teşebbüsât-ı siyasiyede bulunulmasını ve muhalif milletlerin bir an evvel tatmini için alınacak neticenin tesrii hususunu arz ve teklif eylerim.

5 — Nezaret-i celileye ve berâ-yı malûmat umum kolordulara arz edilmiştir.

Kâzım Karabekir

Suriye ve Filistin Arap Milliyetçileri ile Teşrik-i Mesai Meselesi

17'de fırkalara kadar tamim olunan Mustafa Kemal Paşa'nın şifresi geldi. Aynen yazıyorum:

Ankara: 15/16-2-1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Maraş muvaffakiyetinden dolayı bilhassa zât-âlilerini ve bu hususta hidemat-ı fedakârane ve vatanperveraneleri sebk eden bilcümle arkadaşları tebrik ve vatan uğrundaki mücahedemizin an-karib kâmilen muvaffakiyetpezir olmasını temenni eyleriz: Küçük Maraş ve civarında hasıl olan vaziyet sebebiyle hatıra olarak âtideki mütalaatımızı arz ve tatbikini rica ederiz. Âtiyen vaziyet-i siyasiye her ne olursa olsun Fransızlar ve Ermeniler Maraş civarındaki mağlûbiyetlerini tamire çalışacakları şüphesizdir. Islahiye ve havalisinde kuvvetli bulunmanın ehemmiyeti Maraş müsademesinde de anlaşılmıştır. Yani vaktiyle Islahiye civarında mümkün olup kuvvetli bir teşkilât yapabilse idik Fransızlar Maraş'a kolay kolay kuvve-i imdadiye gönderemeyerek Maraş'ta onca kan dökülmez idi. Bugün İslâhiye'nin diğer bir nokta-i nazardan ehemmiyeti tezahür etmiştir. Bu da bizimle tevhidi hareket etmek hususunda her vakit müracaatta bulunmuş olan Halep ve Şam Kuva-yı Milliyesinin Islahiye vasıtasıyla teessüf edecek muharebata onları zamanında haberdar ederek muavenetlerini temin edebilmektir. Islahiye ve havalisine hâkim olmaktan maksadımız Bahçe, İlpınar ile Antep arasındaki dağlık mıntıka ile Karasu tarafında kuvvetli bir teşkilât yapmaktır. Hiç şüphe yoktur ki bu sayede İslahiye ile

Levent Şahverdi Arşivi

Adana, Halep ve Maraş arasındaki boğaz ve geçitlere hâkim olarak bu sahada hareket edebilecek işgal kuvvetlerini tehdid altında bulundurmak ve garp şark işgal mıntıkalarının muvasalasını kat edebilmek mümkün olabilecektir. Mütalaat-ı anifeyi Maraş ve havalisindeki Ermenilere âtiyen de hâkimiyeti temin edebilmek için Maraş'la Pazarcık, Antep'teki teşkilâtı takviye etmekle beraber düşmanın ..... olan bir avdet-i taarruziyesine mâni olabilmek için birinci hat olan Bahçe ve İlpınar'ın şarkında dağlar ve ikinci hat olarak Gavur dağı gölü tarafında ve üçüncü hat olarak Maraş cenubundaki boğazda kuvvetli millî müfrezeler teşkil ve bunların başına en muktedir arkadaşların tayinine ve bu teşkilât hitâm bulur bulmaz Karasu tarafeynindeki dağlarda millî müfrezeler teşkiline başlanmasını tavsiye ederiz.

2 — Bize evvelce müracaat etmiş olan Halep teşkilât-ı milliye riyaseti ile Şam'da bulunan Suriye ve Filistin Müdafaa-ı Kuva-yı Osmaniye Heyet-i Umumiye ve Gönüllü Kahire Fırkası ve Amman Çerkes Fırkası Kumandanı Şefik Bey'e muhtelif vasıtalarla göndermiş olduğumuz talimatın âtideki hülâsasının Maraş üzerinden Halep'te Erkân-ı harp Kaymakamı Şakir Nimet Bey'e gönderilmesini ve neticeden malûmat verilmesini istirham ederiz.

Suret

Halep'te Teşkilât-ı Milliye riyasetine

Suriye ve Filistin Müdafaa-i Kuva-yı Osmaniye Heyet-i Umumiye riyasetine:

Osmaniye, Bahçe, Maraş, Urfa cihetlerinde pek mühim muvaffakiyetler istihsal eyledik. Harekâtımıza devam etmekteyiz. Mektubunuzda Suriye, Irak ve Türk C. K. S. ... larını tahlis ederek bir konfederasyon teşkil eylemek veyahut âtiyen kararlaştırılacak tarzda bir irtibat tesis eylemek üzere müttehiden hareket etmesi bildirilmiş ve biz de bu teklifatımızı kabul ederek mufassal talimata göndermiştik. Bunların vusulüne dair henüz bir malûmat almadığımızdan Maraş üzerinden daha çabuk vasıl olabileceğini düşünerek mezkûr talimat hülâsasını muhtasaran ber vechiâti arz ederiz. Havran, Şam ve Baalbek civarındaki kuvvetleri toplayıp Zidani boğazında her nevi istilâ ordusuna karşı müdafaa etmek Amn ve Mercan kuvvetleriyle düşmanın Sayda, Beyrut'tan içeriye vukubulacak harekâtını tehdid etmek Beyrut, Trablusşam dahilinde isyan çıkararak işgal kuvvetlerinin dahile ilerlemelerini men etmek Humus..... Şam'a karşı müdafaa etmekle beraber Zidaniye'ye muavenet olunmasını temin etmek yukarıdaki tarif eylediğimiz harekâtın zamanı, hazırlıklarımızın derecesine tabi ise de Türk, Arap milletleri arasına girmiş olan Fransız ve Ermeni işgal kuvvetlerini serian bertaraf ederek emin bir surette sizlerle irtibat tesisi ve Tevhid-i hareketin temini mülâhazasıyla harekete başladığımızdan bilâ-ifate-i vakit Halep, Hama kuvvetlerinin ber vech-i âti hareketini lüzumlu görürüz. Bu kuvvetler, Hama, Halep, Lazkiye ve İskenderuna

Levent Şahverdi Arşivi

karşı temin ettikten sonra kısm-ı küllî ile Islahiye ve ikinci derece kuvvetlerle Antep, Osmaniye istikametlerinde hareket ile düşmanı iz'aca devam pek mühimdir. Yakında muvaffakiyetli haberlerinize intizar eylediğimizi arz ile takdim-i ihtiramat eyleriz efendim.

Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Halep'te teşkilât-ı milliye ile muhabereyi gösteren bu şifre fırkalara kadar her tarafa tamim edilmiş, İstanbul'da Meclis-i Millî in'ikad halinde, İtilâf devletleri dahilî vaziyetlerimiz için bile her türlü tazyiki yapmakta ve İstanbul'da bazı feci harekât pek muhtemel görüldüğü bir zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın veya Heyet-i Temsiliye'nin (Şifre Heyet-i Temsiliye namına değil yalnız Mustafa Kemal imzalıdır) bu icraatını dahi doğru bulmadım. Mütalaamı şöylece bildirdim:

Zata mahsustur.

Erzurum: 22 Şubat 1336

20. Kolordu Kumandanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve zata mahsustur. Selâmet-i vatan kaziyesine matuf muhafeset-i vicdaniyem ve zât-ı samilerine olan ihtiramat ve revâbıt-ı kalbiyem âtideki maruzatı icab ettirmiştir. Arabistan ve Arabistan umûruyla bilfiil meşgul olmamaya, Mütareke hudutları dahiline hasr-ı mesai eylemek karar-ı millî iktizasından olup bu husus Sivas'taki müzakerât-ı ahire ile de teyid olunmuş ve bilâhare sevk-i maslahatla olan maruzatıma cevaben de Heyet-i Temsiliyece bu fikir kabul buyurulmuştu. 17/2/1336 tarihinde gelen ve fırkalara kadar bile tamim edildiği anlaşılan mufassal şifrede ise artık Arabistan umûru ile Heyet-i Temsiliye'nin *tamamıyla* ve *bilfiil* meşgul olduğu ve Arabistan'da yapılacak harekât-ı icraiyenin de tesbit edilmekte olduğu anlaşılıyor. Halebe şifre mütalaı gönderildiği daha evvel bildirilmişti. Karar-ı millî haricinde olan böyle bir hareket-i vâsiadan Meclis-i Millimiz ve onun mazhar-ı itimadı olan hükûmet-i merkeziyemiz haberdar olunca ne volda tesir ve menfaat-i asliye-i vataniye ile ne suretle telif olunacağı ve hassaten Suriye'ye tahriren gönderilen bu talimatların Fransızlar eline geçmeyeceğini kimse temin edemediği cihetle bu husus Fransız mümessilleri tarafından Babıâlî'ye vüsûk-ı kat'î tahtında iblâğ edilirse hükûmetin menfaat-i âliyesinde, ne yolda tesirler gösterecekleridir? Daha dünkü gün Meclis-i Milliden itimad reyi alan Sadrazam Paşa'nın ilk yaptığı tamim şüphesiz manzur-ı âlileri olmuştur. Binaenaleyh Meclis-i Millî'nin murakabe-i teşriiyesi bilfiil başladıktan sonra dahilen ve haricen vaziyete hâkim olmak mecburiyetinde olan hükûmet-i merkeziye âmâl-i milliye hududu haricinde kaldığını ilân ettiğimiz Arabistan'la iştigalini men için resmen bir tamim ve müdahaleye kalkarsa daima mahfûzü'l-vakar kalması hâdisât-ı müstakbelemiz nokta-i

Levent Şahverdi Arşivi

nazarından elzem olan Heyet-i Temsiliyemizin mevkiine su-i tesiratta bulunmaz mı? Gerçi Arabistan'da İtilâfiyun aleyhinde birçok galeyan ve heyecanlar vatan-ı aslimiz mukadderatına da hüsn-i tesir ederse de bu keyfiyet memleketin mukadderatında alâkadar olanların karar-ı müşterekiyle olmalı ve bu hâdisat ancak Arapların kendi istiklâllerini muhafaza ve istirdad etmesi mahiyetinde kalmalıdır. Heyet-i Temsiliye'nin evâmir ve talimatı ile yapıldığı ve bazı revâbıt-ı müstakbele için çalışıldığı fikir ve vesaiki aleyhimize birer hüccet olacaktır. Mezûn gidecek Arap zabitânıyla gönderilecek şifahî haberler bunu temin eder ve hükûmet ve milletimizi de daima gayr-i mes'ul mevkide bulundurur. İşbu mülâhazattan sonra istirhamımı arz ediyorum: Şimdiye kadar vahdet-i milliye üzerinde pek büyük bir rol ifa etmiş olan Heyet-i Temsiliyemiz ve be-tahsis zât-ı samileri bundan sonra zuhurât-ı müstakbeleye karşı hükûmet ve Meclis-i Millinin arkasında Kuva-yı Milliye namıyla kesb-i vüs'at ve selâbet etmiş bir kudretin başında daima hükûmete ve Meclis-i Milliye müzahir bir vaz' ve tavır alarak bunu devamlı surette dahile ve harice karşı göstermeli ve fakat muhaberatı artık gayr-i mahsus bir dereceye indirip lüzum görülecek muhabereyi de münhasıran Kolordu kumandalarıyla yapmak ve bu suretle hem haricî gazetelerin yeniden aleyhimize teveccüh ve terâkümüne mâni olmak, hem de hükûmet ve millet nokta-i nazarından dahilî selâbeti idame ve takviye eylemek ve bunun haricindeki harekât netayic ve mehâzirinden Heyet-i Temsiliye'ye ve şahsiyet-i mümtaze-i samilerini maddeten ve manen daima yüksek ve mahfûz bulundurulmasını istirham eyliyorum. Yakın bir istikbal bize pek müsait vaziyetler ihdas edecektir. Zamanından evvel gerek zati ve gerekse millî mağlûbiyetler nâhak yere vatanı kenarında bulunduğu uçuruma itebilir. Sabır ve teenni ile hiçbir şey kaybetmeksizin milletimizin âtisini mes'ut kılacağımızı vekayi gösteriyor. Heyet-i Temsiliyece işbu samimî maruzatımın tarz-ı telâkkisinin iş'arını istirham ile arz-ı talimat eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye namına şu cevabı verdiler:

Ankara: 23/2/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 22/2/1336 şifreye. Zât-ı âli-i biraderilerine bazı hususatta vakit ve zamanıyla lüzumu kadar mufassal malûmat verilememek yüzünden mucib-i endişeniz olduğumuzu anlıyoruz. Suriye ve Irak gibi Azerbaycan ve Kafkasya da kendi mevcudiyet-i milliye ve istiklâllerini istihsal için çalışan milletlerin kuvâsını Türkiye'ye musallat düşmanlara tevcih hususunda ittihaz-ı tedabir eylemek hiçbir vakitte hudud-ı millimiz dahilindeki menafiimizi tahlise ait karar-ı millî hilâfında değildir. Bilâkis o mukarrerât-ı milliyeyi tatbike masrûf mesaildir. Heyet-i Temsiliye Erzurum ve Sivas Kongrelerini tesbit ve düsturü'l-hareke olmak üzere Heyet-i Temsiliye'ye tevdi

Levent Şahverdi Arşivi

ettiği nizamnamenin mahall-i mahsusunda zikrolunduğu vechile Heyet-i Temsiliye vatanın temamiyetini, istiklâlini temin hususunda her türlü tedâbiri ve mukarrerât-ı siyasiye vesaireyi ittihaza mezunur. 16/11/1335'ten 29/11/1335 tarihine kadar Sivas'ta cereyan eden müzakeratla tesbit olunan mukarrerât-ı ahire dahi Heyet-i Temsiliye'nin nizamname ile musarrah olan selâhiyetini tahdid etmemiştir. Suriye ve Irak'ta Fransızların ve İngilizlerin aleyhine ihdas olunan harekât, düşmanların Kilikya, Maraş, Antep'teki mezalimi neticesinde harekete mecbur olan Kuva-yı Milliyeye muavenet gayesine matuftur. Filhakika bu sayede Fransızlar Suriye'ye merbut bırakılarak Maraş'ta Kuva-yı Milliye mağlûbiyet ve hacalete maruz kalmaktan sıyanet edilmiştir. Ve bu muvaffakiyetli hareket netice itibariyle siyaset-i hazıraya da mühim bir tesir yapmış ve Fransızları harekâtı milliyeyi cenûba teşmilden sarf-ı nazar ettirmek suretiyle menafi-i memleketimiz için müsait şerâit arzına ve bu bâbda resmen hükûmete müracaat eden Fransızları en muvafık şerâit dahilinde *itilâf etmek üzere Amiral de Bon* gibi bir ricalini âcizlerine müracaat ettirmiştir. Bittabi böyle bir müracaatın kapısı hükûmet-i merkeziye olduğu beyan edilmiştir. Suriye'de ve Irak'ta hâkim ve nafiz olduğumuzu gizlemekle değil bilâkis izhar ve elimizden geldikçe fiilen isbat etmek suretiyle temin olunacak menafi-i siyasiyenin elbette büyük olacağına itimad buyurmanızı rica ederiz. Böyle bir siyasetin tevlit ettiği muhassenattan değil mi idi ki Suriye Fevkalâde Komiseri Mösyö Verpiko bir heyet-i mahsusa ile Sivas'a kadar gelmek ve Kilikya'yı bi'n-nihaye tahliye etmek suretiyle bizimle anlaşmak zeminini taharriye mecbur olmuştu. Ve daha o zaman, Piko'ya mahza musip bir siyaset olduğu kanaatiyle Kilikya'nın içinde ve Suriye'nin her tarafında teşkilâtımızın mevcut ve müteazzız olduğunu söylemeyi tensip etmiş ve müşârünileyhten ancak bu sebep ve tesir ile bizimle görüşmeye lüzum görüldüğünü anlatmakta duçâr-ı müşkilât olmamıştık. Binaenaleyh, bu gibi teşebbüsat mesai-i asliye ve katiyemizin hudud-ı millimiz dahiline inhisar nazariyesinden hakikatte tebaüd edilmiş olduğu zannını vermemelidir. Bu mesail hakkında Meclis-i Millî'de ictimadan evvel Ankara'da toplanan ve elyevm ekseriyet grubunu vücude getiren meb'usana malûmat ve izahat verildiği de cümlesinin tahsin ve takdiri isticlâb edilmiştir. Hükûmet-i merkeziyemizin dahi keyfiyetten haberi vardır. Hattâ Araplarla ilk temas ve münasebet hükûmet tarafından başlamış ve buna da hükûmet tarafından zekâ ve isabet-i muhakemesiyle dürendişliğine emin bulunduğumuz rüfeka-yı kiramımızdan İsmet Bey memur olmuştu. İsmet Bey aynı teması Heyet-i Temsiliye nezdinde bulunduğu müddet zarfında idame etmiştir. Suriye'ye tahriren gönderilen talimat biraz da Fransızların eline düşmesi ihtimâline nazaran müessir olabilecek tarzda İsmet Bey tarafından kaleme alınmıştır. İhtirasât-ı günâgûndan dolayı birbirine mevki vermekten kıskanan zevat yüzünden bi'z-zarure mevkiinde kalabilen Rıza Paşa'nın bir an evvel Kuva-yı Milliyeyi imhaya matuf tamimi manzurumuz olmakla kalmamıştır. Belki suikasde makrun olan bu tamimin padişahımız Kuva-yı Milliyeyi istemiyor, dağılmalıyız şeklinde Nevşehir ve Niğde'de Teali-i

Levent Şahverdi Arşivi

İslâm Cemiyeti marifetiyle başlattırılan irtica harekâtını teskin için ittihaz-ı tedâbir ile de meşgulüz. Rauf Bey ve diğer rüfekadan aldığımız malûmat âmâl-i milliyenin istihdaf ettiği netayic temin olunmadan hükûmet-i hazıranın Kuva-yı Milliyeyi imhaya tevessül ettiğini ve bilfiil murakabe-i teşriiyeye başlamış olan meb'usan-ı kiramın gruptaki irtibatının pamuk ipliğinden ibaret bulunduğunu tasrih etmektedir. Bir de hükûmet Arabistan'ın hudud-ı milliye haricinde kaldığını ilân etmedikten başka bilcümle meb'usanın teşkil ettiği ahd ve Misak-ı Millî programında camia-i Osmaniye bilâkis hatt-ı mütarekenin dahil ve haricinde müttehit olan ehl-i İslâma teşmil olunduğu görülmektedir. Meb'usların ihtirasât-ı ikbalperestaneleri yüzünden tesanüdü temin edilemeyen grubun vazife-i hakikiye-i teşriiyelerini ifa etmekten ziyade hükûmetin iğfalkâr siyasetine kapılması, sarayın hocalar vasıtasıyla Teali-i İslâm Cemiyeti altında memleketin her tarafında irticalar tertip etmesi, Ferit Paşa'nın İngilizlerle müştereken Anzavur Ahmet'i tekrar Biga havalisinde Kuva-yı Milliye'ye saldırtması Sivas Kongresi'nin iktidardan ıskat ettiği zevatın ayân sıfatı ile meclislerinde Kuva-yı Milliye ve Heyet-i Temsiliyeye alenî hücumlar yapması ve hükûmetin müsamaha ve teşvikiyle muhalif gazetelerin Kuva-yı Milliye aleyhine efkâr-ı umumiyeyi tağlit etmesi İtilâf mümessillerinin bütün bu makûs ve menfi cereyanları kendi menfaatlerine mutâbık görerek daha henüz tahakkuk etmeyen bir takım mevaid-i iğfalkârane ile hükûmet-i mahza Kuva-yı Milliye'yi samt ü sükûn içinde, intifaya mahkûm etmek çarelerine sevk etmesi cidden Heyet-i Temsiliye'yi ifa-yı vazifede pek müşkil bir vaziyete düçâr etmektedir. Bu esbaba binaen Rauf Bey vasıtasıyla Felah-ı Vatan Grubu heyet-i idaresine isal olunan mütalaatın bir aynını zât-ı âli-i biraderilerine de takdim eyledik. Maksadımızın iyiliğe, hüsnüniyete, menafi-i âliye-i vataniye ve milliye için fedakârlığa matuf olduğunu teyide hacet olmadığından mütalaat-ı mebhuse hakkında zât-ı âlilerinin de musip ve kıymettar olan nokta-i nazarlarının iş'arına intizar ve takdimi ihtiramat eyleriz efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Fransız Amirali de Bon'un Müracaatı Hadisesi

Şark cephesinden vakitsiz harekâta geçilmesi arzusundan ve bu cevaptan şu anlaşılıyor ki İstanbul hükûmeti ve Meclis-i Meb'usan'ın ehemmiyeti yoktur. Bir an evvel oradaki namuskâr arkadaşlarımıza karşı ne yapılacaksa bir an evvel yapılsın da Anadolu hükûmeti teşkil olunsun arzusudur.[92] Amiral

92 Ankara hükûmeti teşekkülünden sonra müsait zaman ve vaziyet geldiğine rağmen Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Şark harekâtının aleyhtarı oldular. Israrlarını ve mukabil ısrarları gününde aynen yazdım. İstanbul'da Meclis-i Meb'usan ve hükûmet mevcut iken ve hiçbir şart (ne askerî, ne siyasî) lehimizde değil iken şark hareketini istemek bilâkis İstanbul işgali üzerine vaziyet-i siyasiye ve mevsimin müsaitliği, Bolşeviklerin Azerbaycan'a girmeleri dolayısıyla müsbet vaziyet tahassül etmişken icrası milletin selâmeti için elzem bir hale gelen Şark hareketine aleyhtar olmanın saikini başka yerde bulamıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

de Bon'un ve daha şunun bunun Mustafa Kemal Paşa'ya müracaatı gibi İngilizlerin de İstanbul hükûmetinden hariç bir Anadolu hükûmeti şeklini görmek istemeleri nef'imize değil, İstanbul ile Anadolu'yu çarpıştırmak için olduğunu kabul de etmiştik. İsmet Paşa bir ay evvel Amerika mandasıyla meşgulken Araplarla temasının hikmetini nasıl anlamalı. Hükûmet mütareke şerâitinin hüsn-i ifasını teminle meşgulken bu işlerle ne zamandan ve ne münasebetle iştigale başladığını bilemiyorum. İstanbul sokaklarında binlerce zabit ve kumandanların işsiz güçsüz haysiyet-şiken vaziyetlerini, bir de kıtaatımızdaki boşlukları ve bu yüzden feryatlarımızı düşünürsek hükûmetin ne gibi tesirlerle Suriye Araplarıyla meşgul olduğunu anlamak güç olmaz. Korkarım ki İngilizler hakkımızda verdikleri vahim karara Fransızları da yürütmek için dolaşık fakat müessir yoldan bizimkileri sürüyor. İsmet Bey İstanbul'da da bu işlerle uğraşarak oradaki arkadaşlarımızı ve kendisini günün birinde tehlikeye düşürmektense Fransızlara karşı Maraş'ta, Adana'da cephe alması daha faydalı bir iş olmaz mı? Ben yazacağımı yazdım, artık vukuata intizardan başka yapılacak bir şeyimiz yoktur. Şunu da kaydetmeliyim ki Mustafa Kemal Paşa cevabında "Amiral de Bon gibi bir rüknünü âcizlerine müracaat ettirmiştir. Bittabi böyle bir müracaatın kapısı hükûmet-i merkeziye olduğu beyan edilmiştir." diyorlar. Halbuki 9 Şubat'ta aldığım 8 tarihli şifrelerinde "Amiral Ankara'ya gelirse bittabi mülakat edilir." demişlerdir. Bu şifreyi aynen yazıyorum:

Ankara: 8/2/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

> Fransızların bizimle anlaşmak fikrinde olduklarından Amiral de Bon'un İngilizlerden hafi olarak Bahr-i Siyah limanlarından temsip edilecek birisinde Mustafa Kemal Paşa ile mülakat arzusunda olduğu hakkında Dersaadet'te Fransızların mükerreren müracaat ettikleri bu müzakeratta ne gibi şerâit dermeyan edileceğini anlamak istedikleri İstanbul'dan bildirildi. Fransızlar bizim memleketimizde açık ve sarih bir siyaset takip ettikleri, bizimle hakikaten anlaşmak arzu ediyorlarsa herşeyden evvel işgal ettikleri Kilikya, Maraş, Antep, Urfa havalisinin derhal tahliye edilmesi ve buna riayet ettikleri takdirde her türlü müzakerât-ı siyasiye ve iktisadiyeyi mevzubahse âgâh edeceğimiz meraci-i tabiiye bulunduğu ve mevsim ve iştigalat sebebiyle işbu mülakata imkân olmadığı, mamafih Amiral Ankara'ya gelirse mülakat edebileceği cevaben bildirildi efendim
>
> Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.
> 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

İngilizlerden gizli mülâkatın imkânsızlığı meydandadır. Zannediyorum ki Fransız amirali fırsat bulursa Mustafa Kemal Paşa'yı gemisine davetle kaçırmak planını kurmuş olacak! Bu olmasa dahi İstanbul hükûmetine ve Meclise karşı "Siz hiç vaziyetindesiniz" şeklini göstererek İstanbul ile

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara'yı çarpıştıracak. Kemal Paşa bu hususta Rauf Bey'e yazdığı şifrede bu mülakatı Maraş müsademesini durdurmak için olduğunu tahmin ediyor ve "Sahile kadar gittikten sonra Amiralin buraya geleceğini de kimse temin edemez. Fransızlar o derece kuvvetli ve azimli olmadığımız gibi bir mâna da çıkarsalar yine zarardır, diyerek müzakerât-ı siyasiye için merci-i tabiiyeden bahsetmekle beraber neticede Amiral Ankara'ya gelirse bittabi mülakat edilir" diyorlar. Amiral Ankara'ya gelirse hasıl olacak vaziyet nedir? Meclis hal-i in'ikadda, daha dün hükûmete itimad beyan etmiş. Bir taraftan da Fransız Amirali Ankara'ya gidiyor Heyet-i Temsiliye ile veya Mustafa Kemal Paşa ile müzakere-i sulhiye esâsâtını tanzim ediyor! Halbuki bütün bu işlerin yakında meşru bir tarzda Ankara'da olacağına şüphem yok. Fakat meclisimize, hükûmetimize istinadgâh olacak yere onlara karşı vaziyet alınırsa nâhak yere Heyet-i Temsiliye de, Mustafa Kemal Paşa da dahil ve hariç nazarlarında düşecek, şimdiye kadarki emeklerimiz heba olacak. İşte benim cevabım bu istikbali görüş ve samimî ikazım pek açık görülmektedir.

Maraş hâdisesi dolayısıyla mütalaatımı yazarken İstanbul vaziyeti hakkında aldığım ve yazdığım şifreleri de aynen kaydediyorum. Ben daima Kuva-yı Milliyenin ikmâl-i teşkilâtıyla beraber Heyet-i Temsiliye'nin hükûmetimize ve harice karşı mevcudiyetini izhar ederek sukut etmemesine ve vukuu yakın olan hâdiselerin müsebbibi görünmemesine çalışıyordum. 22'de yazdığıma lâzımı kadar tafsilât verdiğimden bugün muhtasar cevap verdim.

Ankara: 20/2/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

İstanbul'dan Rauf Bey vesair rüfekanın verdiği malûmatı ber vechiâti arz ederim. Sadrıazam, Dahiliye Nazırı, Bahriye Nazırı Felah-ı Vatan Grubu ictimaına geldiler. Sadrazam Kuva-yı Milliyenin aleyhinde idare-i kelâm etti. Harekât-ı Milliye esnasında tayin buyurulup Ankara'ca kabul edilmeyen Kolordu kumandanıyla valinin tekrar Ankara'ya gönderileceğini ilâveten bildirdi. Kuva-yı Milliyenin vaziyeti hükûmetten beklenilen tarzı hareket ve Dahiliye Nezareti'nin takip etmesi lâzım olan meslek-i idare hakkında kendilerine tafsilât verildi. Maatteessüf Sadrazam vaziyeti idrâk edecek bir mahiyette görülmediği gibi Dahiliye Nezaretinin de İstanbul polis müdürü ile jandarma kumandanının tebdillerine ve esna-yı hükûmetlerinin alet-i icraatı olan bu makamatın emin ellere tevdiine dair hiçbir kudretleri olmadığı anlaşıldı. Acz ve meskeneti malûm olan müsteşar Keşfi Bey'i Bursa'ya vali yaptığını ve harekât-ı milliyeye muhalefetten dolayı Diyarbakır'dan kaldırılan Faik Âli Bey'i de Dahiliye müsteşarı tayin ettiğini ilâveten söyledi. Hülâsa bu gayr-i müdrik aciz heyetinin âmâl-i milliyeye muvafık hareket edecekleri heyetçe memul değildir. Maraş ve havalisinde Kuva-yı Milliyenin fedakârlığıyla Fransızlara tahliye ettirilen mevakii Fransız matbuatının aleyhimize icale-i kalem edeceği havfile hükûmetçe vaz-ı yed edilemeyeceğini ifade ediyor. Pek uzun ve asabi bir

Levent Şahverdi Arşivi

şekilde devam eden münakaşât-ı umumiyeden istidlal olunduğuna nazaran Felah-ı Vatan ittifakı heyetçe namuslu memurların tayinini ve namussuzların tebdili hakkında hükûmete hiçbir tesir yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Zât-ı şâhâne hükûmete meclisten ziyade hâkimdir. Vaziyet-i umumiye-i siyasiyeyi nazar-ı dikkate alarak Kuva-yı Milliye serbesti-i harekâtını muhafazada bu şerâitle muztar ve mecbur bulunmaktadır. Meclisin şu günlerdeki halet-i ruhiyesine göre bu hükûmeti iskat ile şerâit-i lâzimeyi hâiz millî bir kabinenin mevki-i iktidara getirilmesi de mümkun değildir. İşte meclis ve hükûmetin vaziyetine dair alınan malûmat bâlâya nakledilmiştir. Heyet-i Temsiliye taht-ı işgalde ve muhtelif tesirât-ı ecnebiye tazyikinde bulunan İstanbul'da daha millî ve fedakâr bir hükûmetin resikâra getirilmesindeki müşkilâtı takdir ettiğinden Sadrıazam Paşa'nın malûm olan beyannamesine mukabil 17/2/1336 tarihindeki tamimi ile nokta-i nazarını bütün teşkilâtına ilân etmişti. Vahdet-i milliyenin ihlâli fikriyle yapılacak her teşebbüsat dahi makulat dahilinde akim bırakmak taht-ı vücubdadır. Âmâl-i milliyeye mutabık bir sulh istihsal edilmedikçe Kuva-yı Milliye'nin terk-i faaliyet etmesi imkânının mevcut olamayacağı hakkında alâkadaranın tekrar nazar-ı dikkati celb edilmekle beraber vahdet ve tesanüd-i milliyenin takviye ve idamesi hususunda her zamandan ziyade mutabassır ve müteyakkız bulunulmasını hassaten rica ve temenni eyleriz efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumanda Vekili Mahmut

Cevabım:

Erzurum: 23 Şubat 1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye: 20/2/1336 tarihli şifre 22'de alındı. Âmâl-i milliyeye mutabık bir sulh istihsal edilmedikçe Kuva-yı Milliye'nin terk-i faaliyet etmemesi behemahal lâzımdır. Şerâit-i hazıra dahilinde yani İtilâf kuvvetleri eli altında hükûmetin arzu edildiği vechile teşkil edilemeyeceği de bedihîdir. Mevcut hükûmetin hayırlı bir sulha vasıl olmasına intizaren Kuva-yı Milliye'nin ancak bilfiil harekât olan mıntıkalarda kendini fiilen göstermesi sair mıntıkaların yalnız teşkilâtını ikmâl ile iştigali ve Heyet-i Temsiliye'nin de yine 22 tarihiyle arz ettiğim tarzda mesaisini ve hükûmetle Heyet-i Temsiliye namına muhabere edilmeyerek Meclis-i Millî'deki grup vasıtasıyla tedvir-i umûr edilmesini münasip gibi mütalaa ettiğim maruzdur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabettir

Heyet-i Temsiliye Rauf Bey'e verdiği cevapları da bildirdi:

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: 22/2/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 19/2/1336 şifreye (Rauf Bey'e Heyet-i Temsiliye'nin cevabı:)

Felah-ı Vatan grubunun Sadrıazam Paşa ve rüfekasıyla icra ettiği münakaşâtın heyet-i umumiyesinden istidlâl olunduğuna göre hükûmet-i hazıra Meclis-i Milliden aldığı itimada istinaden Kuva-yı Milliyenin memleketteki nüfuz ve tesirini izaleye sâi olduğu vuzuh ile anlaşılıyor. Harekât-ı milliyeye muhalefetinden dolayı azledilen Faik Âli Bey'i müsteşarlığa Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan müsteşar Keşfi Bey'i Bursa vilâyetine tayin etmesi ve evvelce memuriyetleri milletçe kabul edilmeyen Fevzi Paşa'yı da Ankara'ya göndermek hususunda ısrar eylemesi açıktan açığa Kuva-yı Milliye aleyhinde hareket edildiğinin bir misâlidir. Hükûmetle milletin bir vahdet-i tam dahilinde çalışarak tesbit edilen esasat dahilinde âmâl-i milliyeye muvafık bir sulh istihsal edilmesi lüzumunu her zamandan ziyade takdir etmekte olduğumuzdan icraât-ı hükûmete karşı her türlü muhalefet ve müşkilât ihdâsından ictinab etmeyi bir vazife-i vataniye telakki ediyoruz. Her şeyi bitmiş, gaye-i millî istihsal edilmiş değildir. Arada daha pek müthiş ihtimâlât mevcuttur. Âtinin meşkûkiyet-i bînihayesi içinde mesai-i rehakâranesinden müstağni bulunup bulunmadığının hükûmetten istifsarı icab eder. Bize gelince tarihin bu memlekette şimdiye kadar husule getirmediği bu vahdet-i millîinin ihlâline ait her hareketi bir hıyanet-i vataniye telakki ederek ona göre mukabele-i lâzimesini icrada tereddüt etmeyeceğiz. Bu mecburiyet ve ıztırarın erkân-ı hükûmetçe bilinmesi pek faideli olacaktır. Hükûmetle aramızdaki ahenk ve vahdetin muhafazası ancak hal-i hazırın ibkasıyla mümkün olabilir. Lüzumsuz tayin ve aziller icrasını ve bilhassa harekât-ı milliyeye muhalefetinden dolayı infisal ettiriliş olan memurlar hakkında ısrar olunması Kuva-yı Milliye aleyhinde bir husumet telâkki edileceğinden bu gibilerin memuriyetlerine müsamaha olunmayacaktır. Bilhassa Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa'nın gönderildikleri takdirde derhal iade edileceklerinin bir emr-i vaki telâkki edilmesi icab eder. Vaziyet-i hazıranın vahametini müdrik olan Meclis-i Millideki rüfekanın dahi böyle gayr-ı tabii hâdisata karşı iltizam-ı sükût etmesi her taraftan tahrik ve teşvik edilen hükûmeti teşci edeceğinden bu hususta da gayeye merbut, metin ve sarih bir vaziyet almaları muktezidir. Hükûmetin Meclise hâkim olması emir ve murakabeyi işkâl edeceğinden böyle bir halin hudûsu halinde halâs-ı vatan namına mukarrerât-ı salime ittihaz edilemeyeceği ve bi'n-netice âmâl-i milliyenin husul bulamayacağı aşikârdır. Bütün milletçe muta' ve mukaddes telâkki edilen Kuva-yı Milliye gayelerinin meclisçe de temin ve tatbiki ve icraat-ı hükûmetin bu gayeler etrafında icra-yı murakabesi hususunda gayreti vatanperveranelerinin ibzal buyurulmasını ehemmiyetle rica eyleriz. Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Levent Şahverdi Arşivi

Tehiri caiz değildir.

Ankara: 22/2/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin tebdil-i şekline selâhiyettar olacak kongrenin in'ikadı nizamnamesinin sonuncucu maddesi mucibince Meclis-i Meb'usan'ın emniyet ve serbesti-i tam dairesinde ibkayı vazife-i teşriiye eylediğini teyidine vabestedir. Heyet-i Temsiliyenin teşkilât-ı umumiyenin başında sulhe kadar muhafaza-i şekil etmesi lüzumu bilcümle rüfekanın ve hükûmetin tensip ve ısrarı üzerine kabul edilmiştir. Halbuki hükûmet tarafından adeta mazhar-ı teşvik olan muhalif gazetelerin hücumları, Meclis-i ayanın alenî taarruzları, hükûmetin ef'al ve icraatı ve bilhassa Sadrıazam Paşa'nın beyannamesi ve Meclis-i Meb'usanda Kuva-yı Milliye'nin gayr-i meşruiyetini alkışlattıran nutuklar efkâr-ı umumiyeyi teşkilât-ı milliye aleyhine çevirmekte ve Heyet-i Temsiliye'yi müşkil bir vaziyete ilka etmektedir. Bir taraftan arzu-yı şâhâneye tevfikan Zeynelabidin, (Sabri) Hoca, Sait Molla gibi zevatın mahza Kuva-yı Milliye'yi iskat maksadıyla her tarafta vücude getirmeye çalıştıkları Teali-i İslâm Cemiyeti namı altındaki tertipler teşkilât-ı milliyeye fiili taarruzlara başlamışlardır. Ezcümle Niğde ve Nevşehir'de mah-ı halin 19. günü Meclis-i Meb'usan açıldı, teşkilât-ı milliyeyi, padişahımız istemiyor gibi sözlerle halkı alenî ictimaata ve tezahürata sevk etmişlerdir. Bu hal Sadrıazam Paşa'nın tebliğini alan bazı memurlar tarafından da mazhar-ı teşvik olmuştur. Bu hâdisenin Konya'ya ve her tarafa sirayet etmesi baidü'l-ihtimal değildir. Binaenaleyh:

1 — Hükûmetin Kuva-yı Milliye'nin muhafazası taraftarı olup olmadığını katiyyen bildirmesini kendisinden talep etmek lâzımdır.

2 — Felah-ı Vatan Grubu'nun mevzubahis olan emniyet ve serbesti-i tamma malik olduğunu ve Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak lüzumuna kani bulunduğu veyahut aksini derpiş etmesi ve henüz muhafazasına lüzum görüyorsa ona göre hükûmete ihtaratta bulunmakla beraber Meclis'te dahi lüzumu vechile müdafaa eylemesi icab eder. Bu hususun Grupça mevki-i müzakere ve münakaşaya vaz olunması mütalaasındayız.

3 — Teşkilât ve Kuva-yı Milliye'nin imhası menafi-i vatan için tercih olunduğu takdirde İzmir, Maraş vesaire cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı hükûmetçe tedabir-i lâzimenin ittihazını taht-ı temine aldırmak lâzımdır. Bâlâdaki maruzat ve mütalaatımızın kemâl-i ehemmiyet ve ciddiyetle nazar-ı dikkate alınıp icabatına tevessül ve bizi şahsen de müşkil vaziyetten tahlis için neticesinin sür'at-i mümkûne ile iş'arını rica ederiz. İstanbul'daki bazı rüfekanın bunca emeklerle vücude getirilmiş olan vahdet ve Kuva-yı Milliye'ye vurulan darbelere karşı kat'i tedabir almakta son gayret ve ciddiyeti göstermekten ziyade harici ve uzak kuvvetlerden büyük ümitlere kapılarak müteselli oldukları zehâbı hasıl oluyor. Biz elimizdeki kuvveti hüsn-i muhafaza edemediğimiz takdirde

Levent Şahverdi Arşivi

haricî kuvvetlerin dahi iltifatına değerimiz kalmayacağını hatıra olarak arz eyleriz. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal, Rauf Beyefendiye ve Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine yazılmıştır.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Şarka seferberlik ve harekâta geçerek Bolşeviklere Suriye, Irak, Hindistan hattâ varlığımızın içinde bulunduğu Anadolu yolunun açılması hakkındaki tamimin ve fırkalara kadar da neşrolunan Halep ihtilâl kuvvetlerinin sevk ve idaresi hakkındaki talimatın, Fransız amiraliyle mülakat hakkındaki mukarreratın İstanbul hükûmetince de aynı zamanda malûmat hasıl olduğuna ve bu kadar mühim işlerin her tarafa neşri dolayısıyla İtilâf mümessillerinin de haberdar olarak Kuva-yı Milliye ve daha doğrusu Heyet-i Temsiliye ve hususiyle Mustafa Kemal Paşa aleyhine sözle, fiiliyatla teşebbüslerde bulunmaları ve Meclis-i Millide dahi bu aleyhtarlığın zuhûr edeceği gayet tabiidir. Heyet-i Temsiliye veya Mustafa Kemal Paşa zannediyor ki Meclis herşeye boyun eğecek ve bir sulh kabul edilerek kendileri muallakta kalacaklardır. Bu yanlış zan ile lüzumsuz işlere alenî bir tarzda meşgul görünerek İstanbul'da hâdise zuhurunu tesrie çalışıyorlar. Bu hâdise nasıl olsa çıkacaktır. Meclisin zelil bir sulhu kabul imkânı yoktur. Böyle bir temayülleri görüldüğü anda işimiz daha kolay olur. Fakat hâdiseye Heyet-i Temsiliye sebeb olmamalıdır. Bu hususta bir daha İstanbul vaziyeti vesilesiyle mütalaatımı yazdım. Aynen kaydediyorum.

Zata mahsus pek aceledir.

Erzurum: 23/2/136

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

C. 22 Şubat 1336. Heyet-i Temsiliyeye: Hükûmet-i merkeziyenin hal ve vaziyeti ve buna karşı Heyet-i Temsiliyenin alması lâzım gelen tavır ve hareket hakkındaki kanaat-i âcizanemi vuzuh ve sarahatle 22 Şubat 1336 tarihinde arz etmiştim. Binaenaleyh İstanbul'da Meclis-i Milli'de mütehassıl cereyana karşı Heyet-i Temsiliye'nin ve Kuva-yı Milliye'nin maküs ve mütehakkim bir vaziyet almasını hiç muvafık bulmuyorum. Yalnız Heyet-i Temsiliye bu işin içinden daima vakarlı çıkmak ve işin mes'uliyeti ve takdir-i keyfiyeti Meclis-i Milli'nin uhde-i namus ve hamiyetine bırakmayı mütalaa ediyorum. Şöyle ki: Eğer evvelce arz ettiğim eşkâl tahtında Kuva-yı Milliye'nin ve Heyet-i Temsiliye'nin muhafaza-i mevcudiyet etmesi için nihayet Meclis-i Millî taraftar olmazsa o takdirde kongrelerin mukarreratı vechile Meclis-i Millinin emniyet-i tamme ile murakaba-i teşriiyesine sahip ve hâkim olduğu cihetle Heyet-i Temsiliye'nin de artık Meclis-i Milliye tevdi-i mukarrerat eyleyerek dağılması ve mevki-i faaliyetten çekilmesi için yazar ve bir de şimdiye kadar olan mesai-i vatanperveraneden naşi bir de teşekkür eder, fakat hakikaten Meclis-i Millî böyle bir mes'uliyeti deruhde ederek kendilerinin mevki ve âtilerinden emin

Levent Şahverdi Arşivi

olduklarına dair bir karar verip tebliğ edecekleri pek meşkûktur. Bununla beraber Rauf Beyefendi bu teklifi yapar ve artık hiçbir vechile kongre toplanmasına ihtimâl olmadığı ve milletin müntehabı olan meb'usların heyet-i umumiyesinin vereceği kararın kongre kararı gibi telâkki olunmasının en amelî ve mantıkî olacağı nazar-ı dikkate alınarak bu mukarreratı istihsal eder de Heyet-i Temsiliyenin mevki-i faaliyetten çekilmesini tebliğ ederlerse o zaman Heyet-i Temsiliye bunu maal memnuniye kabul ve matbuata ve dahile karşı resmen neşir ve tamim eyler ve artık faaliyetten uzaklaşır. Mevki-i şeref ve vakarını da meşru bir şekilde yani kongrelerimizin esası vechile Meclis-i Milli'nin davet ve talebi üzerine muhafaza tutar. Şüphesiz ki: bir seneden beri ibram-ı millî ile husule gelmiş Aydın cephesine dağılıp Yunanlılara teslim-i mukadderat eyler ve ne de bunları dağıtmak için hükûmet kuvve-i teyidiyesini izhar edebilir. O cepheler kendiliğinden ve sabıkı misillü devam eder. Fakat menzil ordu ve kolordu kumandanları kendi mıntıkalarında bunu ahvâl ve maksada göre hüsn-i suretle idare eyler. Ondan sonra da vaziyet ve harekât-ı müstakbelemiz için zuhurata tabi kalınır. İşte nokta-i nazar-ı âcizanem bundan ibaret olduğu maruzdur.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Trabzon'daki Cephanenin Dahile Nakline İngilizlerin Müdahale Teşebbüsü

23 Şubat'ta Trabzon'da İngiliz mümessili Yüzbaşı Krefort, Fırka Kumandanı Rüştü Bey'e müracaatla söylemiş: "Trabzon'daki cephanelerin dahile nakledildiğini haber aldım. Bunu men ederim.". Öğleden sonra limana gelen bir torpil taharri gemisi kaptanıyla gelerek cephaneleri İstanbul'a nakledeceklerini söylemişler. Fırka kumandanı da, Kolordudan emir almadan olamaz, demiş. Bana soruyor. Cevap yazdım, kolordulara ve nezarete de bildirdim. "Olamaz. Dahile sevke devam ediniz." Geceleri sevkiyat yapıldığı halde haber almaları mütemadiyen Rumlarla tarassut ettirdiklerinden olacak. İstanbul'dan Kara Vasıf Bey de Heyet-i Temsiliye'ye malûmat veriyor: "General Milne Harbiye nezaretine bir muhtıra göndererek bütün sevahildeki esliha ve cephane depolarındaki memurin-i askeriye ile Türk muhafızları kaldırılarak İngiliz memur ve muhafızlarına teslimini taleb etmiş. Harbiye Nezareti de keyfiyeti Babıâli'ye bildirmiştir. Harbiye Nazırı İzmit için verdiği emre nazaran buna muvafakat edecektir. Cephaneler ya dahile naklolunsun veya millî kuvvetler tarafından muhafaza olunsun".

Heyet-i Temsiliye de mütalaamı soruyor, 24/2/1336 tarihiyle. 26'da verdiğim cevap: "İngilizlerin esliha ve cephanemize vaz-ı yed etmekle hakkımızda takip ve tatbik etmek istedikleri siyaset malûm olduğundan tabii hiçbir şey teslim edilmemesi iktiza eder. Âcizleri mıntıkam dahilinde bir tek cephanenin bile elden çıkarılmaması esbabı temin edilmiştir. Bunu Harbiye Nezareti ve Kolordulara da bildirdim, her mıntıkada bu tedabir yapılmalı-

Levent Şahverdi Arşivi

dır". Kolordulara bildirdiğim husus cephanelerin dahile nakli ve mümanaata karşı mukabeledir.

Kaç günlük mütemadi muhaberatın verdiği yorgunluğu çıkarmak için Ilıca'ya 24 Şubat'ta ördek avına gittik. Karlar içinde pusuda ördek sürülerini beklemek ve muhtelif pusulardan havada uçan ördeklere ateş etmek, eğlenceli saatlerle vakit geçirdik, iyi yorulduk fakat kafam iyi dinlendi.

25 Şubatta 16 Kânunısani 1920 *Times* gazetesinde mühim bir makalesini gördük: Makale İngiliz vaziyet-i umumiye ve askeriyesini münakaşa ediyor ve Sovyet hükûmeti reisi Lenin'in "Londra yolunun Bakü-Musul tariki olduğunu" iddia ettiğini yazıyor. Bu ifadeyi ve İngilizlerden korkan veya teşvik olunanlara, bilhassa Kürtlere iyi bir propaganda olarak neşrettirdim.

20 Şubat 1336 tarihli Harbiye Nezaretinin tamiminde: "İngilizlerin Anadolu'ya ve Kafkasya'ya asker sevki için Fransa, İtalya, Yunanistan'a teklifte bulunduğu, İtalyanların reddettikleri ve Trabzon vilâyetine sevketmek üzere Yunanlıların 30 bin kişi ihzar etmekte oldukları ve dört sınıf askeri silâh altına aldıkları". 12. Kolordu soruyor: "Böyle bir halde Kuva-yı Milliye ile mi mukavemet edeceksiniz yoksa kıtaatla mı?" 25 Şubat tarihli cevabımda yazdım ki: "Talim edilmekte olan 30 bin kişilik bir kuvvetin Kafkasya'ya, Ermenistan'a, Batum veya Trabzon'a gönderileceği şimdiye kadar müteaddit defalar işidildi; fakat böyle bir kuvvetin geleceğine ihtimal vermiyorum. Şayet sahillerimize çıkarılmak istenilirse doğrudan doğruya kıtaât-ı askeriye ile şiddetle mukabele ve mümanaat olunacaktır." Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın Kolordulara yaptığı 19 Şubat tarihli tamim 25'te geldi.

15. Kolordu Kumandanlığına

İngiltere devlet-i fahimanesi Hariciye Nezaretinden Dersaadet'teki mümessil-i siyasiliğe sebk eden ve mümessili siyasilik tarafından da resmen hükûmet-i seniyeye vaki olan tebliğ-i şifahide payitaht-ı saltanatın Devlet-i Osmaniyede bırakıldığı bildirilmiş ve fakat bununla beraber Ermeni kıtaiyle Yunanlılar da dahil olduğu halde Mütelifin kuvvetlerine karşı tarafımızdan yapılan harekâtın hemen tatili ve aks-i takdirde şerâit-i sulhiyemizin tebdil edilmesinin muhakkak bulunduğu da ilâveten bildirilmiştir.

1 — Binaenaleyh sulhumuzun taht-ı tezekkürde bulunduğu şu anın nezaketinin kemâliyle takdirini ve hiçbir sebeble mucib-i şikâyet en küçük hâdiselere bile meydan bırakılmamasını ve vaziyet-i hazırayı takdirde nasipsizliği olanların da yoluyla irşad ve tenvirlerini zât-ıâlîlerinin ve umum maiyetiniz arkadaşlarımın hamiyet ve kiyasetlerinden beklerim.

2 — Memleketimiz dahilinde sükûn ve huzur-ı tammın teminine her vasıtaya müracaatla çalışılacağı hükûmet-i seniyece cevaben söylenmiş ve aynı zamanda Ermenilerin ve Yunanlılar da dahil olduğu halde Mütelifin kuvvetlerinin de adem-i hoşnudiyetini tevlit edici hâlâta meydan bırakılmamaları işbu cevaba ilâveten rica olunmuştur.

Harbiye Nazırı Fevzi

Levent Şahverdi Arşivi

Bu tamimle beraber gelen malûmatta İngiliz kıtaatının İstanbul'da Harbiye Nezareti yakınındaki itfaiye kışlasını işgal ettiği ve Dersaadet'e gelen Atlantik filosunun ve mürettebatının nümâyişkârâne hareketleri bildiriliyordu. Harbiye Nezaretine şunu sordum; fakat cevap almadım. Bunu Heyet-i Temsiliyeye ve kolordulara da yazdım:

Zata mahsus

Erzurum: 23 Şubat 1336

Harbiye Nezaret-i celilesine

İstanbul'un merkez-i hilâfet ve saltanat olarak kaldığı hakkında Dersaadet İngiliz mümessil-i siyasisi tarafından hükümet-i seniyeye resmen tebligât-ı şifahiye yapıldığı ve lehimizde verilen bu kararın ajanslar ve matbuât-ı ecnebiye tarafından neşir ve münakaşasında devam edildiği bir sırada, İngiliz kıtaatının devletin can noktası olan Harbiye Nezareti binasının yanı başındaki İtfaiye kışlasını işgal etmek suretiyle tâ harimine kadar girmesi ve yerleşmesi ve bundan bir kaç gün sonra da, Dersaadet'e gelen İngiliz Atlantik filosunun ve mürettebatının nümâyişkârâne harekâtta bulunması Londra müzakeratında lehimize verilmiş gibi gösterilen kararlarla hakikî vaziyet-i siyasiyemizin bugünkü hali arasında pek mühim bir tezad hasıl etmiştir. Tenvir buyurulmakliğimi istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Harbiye Nazırı Fevzi Paşa Kolordulara yazdığı tamimi Mustafa Kemal Paşa'ya da şu ilâve ile 19 da bildirmiş. Bunu ve mütekabil cevapları 27 tarihiyle Heyet-i Temsiliye namına Kemal Paşa Heyet-i Merkeziyelere tamim etti. İlâve şudur:

Harbiye: 19/2/1336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kolordu kumandanlarına yazılan tamimin sureti aynen zirdedir.

Sadrıazam Paşa hazretleriyle görüşülerek şu an-ı nezaketimizde mevcudiyetimizden memnun olmayan düşmanlarımıza memleketimiz dahilinde şikâyetler ihzar edecek vesileler bırakmış olmamak için zât-ı âli-i biraderilerinin de esasen daima diriğ etmemekte bulunduğumuz muavenet-i kıymetdârilerini ricaya karar verdik. Nihayet selâm ve arz-ı ihtiram eylerim efendim.

Harbiye Nazırı Fevzi

Mustafa Kemal Paşa 20 ve 21 tarihli cevaplarında bilâkis Ermenilerin Fransızlar tarafından teslih olunarak Cenup menâtıkında İslâmları katliam ettiklerini izahla Kilikya ve İzmir cephelerinin mevcudiyet-i milliye-

Levent Şahverdi Arşivi

mizi muhafaza ve istiklâlimizi kurtarmak azmiyle teşekkülünü anlatarak âmâl-i milliye dahilinde bir sulh akdine muvaffakiyeti dua ile "Mevaid-i kâzibeye lüzumundan ziyade atf-ı ehemmiyet olunarak tali-i memleketin yegâne nokta-i istinadı kalmış bulunan Kuva-yı Milliye'yi dağıtmaya matuf teşebbüsatın mes'uliyet-i tarihiyesi derecesini Sadrıazam paşa hazretlerinin lütfen nazar-ı teemmüle almalarını çok rica ederim. Çünkü müşârünileyhin tamim buyurdukları beyanname hiçbir vakit öteden beri Kuvâ-yı Milliye'nin lüzum ve vücudu hakkında izhar ettikleri samimiyetle kabil-i telif değildir. Hükûmet-i seniyeyi dahilen ve haricen kuvvetli göstermek için her türlü muavenet ve müzahereti vazife-i vataniye addederiz. Ancak hükûmetin Kuva-yı Milliyeyi imha taraftarı olduğunu bir an bile hatırımıza getirmek istemediğimizden icâbât-ı siyâsiyedendir diye tatbik olunacak tedbirlerde herşeyden evvel Kuva-yı Milliyenin masuniyetini düşünmek menafi-i âliye-i vataniye iktizasından olduğu mütalaasındayız. İhtirâmât-ı mahsusamızın kabulünü rica ederiz efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal".

Fevzi Paşa'nın cevabı aynen:

Harbiye: 23/2/1336

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kuvâ-yı Milliye'nin duçar-ı zaaf edilmesi kat'iyyen mevzubahis değildir. Sadrıazam Paşa hazretlerinin beyannamesi sırf umûr-ı hükûmete müdahale-i fiiliyeden mücânebet hususunun temininden ibaret olup bu da harice karşı kuvvetli bir hükûmeti iraesi maksadına matuftur. Herhalde iş'ar buyurulan şüphelerin tamamen izalesi hususunda kuryeden izahât-ı kâfiye alınacağı maruzdur.

Harbiye Nazırı Fevzi

Mustafa Kemal Paşa mufassal cevabını bir kurye ile göndermiş. Ermenilere karşı hareket, Halep Arap kuvvetlerini tahrik, Fransız Amiralini Ankara'ya davet vesaire gibi, Meclis ve hükûmeti hiçe sayarak yapılan teşebbüslere karşı benim 14, 22, 23 Şubat tarihlerindeki Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'nın istikbal için intizarda kalmalarını ve Meclis ve hükûmeti felâkete maruz bırakmak mes'uliyetine katlanmayarak yakında inkişafı tabii olan hâdisatı beklemeleri hususunda samimî ricalarımın isabeti görülüyor. Bu ahvâli haber alacak her ferdin Heyet-i Temsiliye aleyhinde bulunacağına şüphe kalmadı. Ben mahremiyete lüzumu kadar ehemmiyet veriyorum. Heyet-i Temsiliye'nin neşriyatını okuyanların hissiyatı müthiş aleyhlerindedir. İşte bu halin Konya'dan patlak verdiğini 26'da aldığım ajans gösteriyor. Konya, Niğde, Nevşehir ahalisi Kuva-yı Milliye aleyhine İstanbul'a telgraf çekmiş. 12. Kolordu karargâhında dahi bir kuvvet ve ahenk olmadığı ve Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'in İstanbul'a gittiğini haber aldım. Bu cereyanı önlemek ve

Levent Şahverdi Arşivi

kolordu kumandanlarını ikaz için 12. Kolordu Kumandanına yazdığım âtideki şifreyi bütün Kolordulara ve Heyet-i Temsiliyeye tamim ettim:

Erzurum, 26/2/1336

12. Kolordu Kumandanlığına (Umum Kolordulara, Heyet-i Temsiliyeye)

24/2/1336 tarihli ajans Konya ahalisinin Kuva-yı Milliye aleyhine irticâkâr bir telgrafını neşrediyor. Konya vali-i sabıkı Cemal Bey'in tohum-u fesadı öteden beri malûm olmakla beraber Kolordu karargâhının merkezinde böyle bir nairenin bu derece faal bir vaziyet takınması pek ziyade câlib-i nazardır. Bilhassa Anadolu selâbet-i milliyesine her tarafça ehemmiyet atf olunduğu bir sırada bu hal düşmanlarımız için yeniden bir ganimet olacaktır. Bugün İzmir ve Adana cephelerini tutan hükümet değil millet kuvvetidir. Keza vilâyât-ı şarkiyemizi Ermenistan olmaktan kurtaran mahza müdafaa-i milliyedir. Hâlâ her tarafta İslâmiyet çiğnenirken Konya âfâkındaki bu hal nedir. Kimlerin teşvikidir. Biçare halka anlatılamaz mı ki Kuva-yı Milliye'nin inhilâliyle beraber Konya dahi Yunan canavarlarının ayakları altında inleyecek ve İslâm namusu orada dahi payimal edilecektir. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey İstanbul'a buhranlı bir zamanda niçin gitti. Ne zaman avdet edecektir. Bugün milliyetimizin ve İslâmlığın yegâne varlığını temin eden Müdafaa-i Milliye'ye Niğde, Nevşehir ve Konya'dan bu hücum nedendir, acaba 12. Kolorduca bu hususta ne gibi tedabir ittihaz edilmiştir. Tenvir buyurulmaklığını rica ederim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Trabzon'daki Cephanenin Dahile Nakline İngilizlerin Müdahale Teşebbüsü

Ajanslardan bir de Anzavur Ahmet çetesinin faaliyetini anladık. Bunu da mıntıkasında olduğundan 14. Kolordudan sordum:

Erzurum: 26 Şubat 1336

Bandırmada 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa Hazretlerine

Aznavur Ahmet çetesinin yine kesb-i kuvvet ve faaliyet etmesi ve Biga'da Hamdi Bey Kuva-yı Milliyesi aleyhinde harekâtı fiiliyede bulunması bir zâhiri şekilden ibaret görünüp bunun tahtında ne gibi gizli kuvvetlerin âmil olduğu ve zât-ı samilerince bu vaziyet ile buna mukabil müttehaz tedabir-i maniadan tenvir buyurulmaklığını istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'a da şu şifreyi yazdım:

Erzurum: 28 Şubat 1336

Dersaadet'te Bahr-i Sefid Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına

Aceledir: Ajanslarda Konya ahalisinin telgrafı ve Biga hâdisesinin neşri ve Kuva-yı Milliye aleyhinde cereyanlar zuhuru pek çok dikkatimizi celb ediyor. Dersaadet'te din perdesi altında yine bir irtica' cemiyetinin teşekkülü ve bunların Anzavur çeteleriyle temas ve münasebette ve daha büyük mikyasta bazı tertibât-ı hafiyeleri olduğu işitilmektedir. Zât-ı âli-i biraderilerinden hassaten şunu rica ederim ki hükûmet-i merkeziyenin bu irtica hakkındaki kanaat ve buna karşı icraat veya tasavvuratı nedir? Zât-ıâliniz şahsen bu bâbda ne dereceye kadar haiz-i malûmat bulunuyorsunuz? Ve bir de acilen Rauf ve İsmet ve Erzurum Meb'usu Necati Beylerle seri bir temas yaparak kendilerinin malûmat ve bilhassa ahvâl ve şerâit-i maruzanın sıhhati takdirinde meclisin derece-i emniyetini öğrenerek iki güne kadar müsaraatan tenvir buyurmanızı ve bir de 12. Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Bey ne suretle Dersaadete gelmiştir? Kolordunun mıntıkası ve bilhassa Konya ehemmiyet kesbettiği şu sırada mutlaka kumanda başında bulunması lâzım geleceği cihetle zaman-ı avdetinin tahkik ve inba buyurulmasını hassaten rica ederim efendim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Bolşevikler, Kafkas ve bilhassa Azerbaycan hakkında 26'Şubat'ta aldığım iki mühim raporu aynen yazıyorum:

Birinci Rapor:

Bakü: 25 Kânunievvel 1335 - 1919

Azerbaycan'da üç cereyan ve bu üç cereyanı temsil eden üç fırka vardır. Bunlar mahiyetleri itibarıyla şöyle taksim olunabilir: Türkçü, İslâmcı, Sosyalist. Islahat ve inkılâp hareketlerine müsaadeleri nisbetinde de Orta, Sağ, Sol olarak tavsif olunabilir.

Türkçü cereyan (Orta):

1 — (Türk Adem-i Merkeziyet) Müsavat Fırkası: Bu fırka Türk ordusu Azerbaycan'dan çekildikten ve İngilizler geldikten sonra vaziyete sahip olmuş; İngilizler ve Kazaklar burada iken memleketin istiklâli şiarını müdafaa etmiş, mücadele etmiş, teşkilât yapmış... hülâsa memlekette mevcudiyet göstermiş bir fırkadır. Meclis-i Meb'usan'da hemen ekseriyeti elinde tutup memleketi idarede en ziyade icra-yı tesir ediyor. Azası Rus harsı tesirine maruz kalmış münevverler ile beyler ve bir takım hanlardan ibarettir. Bunun şiarı Türkçü ise de idare ve siyasette nazarı dar bir Azerbaycancılıktan ileriyi görmek istemiyor. Bu fırkanın rüesâsı Nesip Bey Yusufbeyli (Başvekil) Resulzade Mehmet Emin (fırka reisi), Halil Bey

Levent Şahverdi Arşivi

Hasmehmedof, Mehmet Hasan Hacinski'dir. Şahsi görüş ve düşünüşler arasında fark olmakla beraber bu fırkanın rüesası Rus kültürü altında Türklere ve Türklüğe karşı hissiyatları kapalı ve Türkiye'ye karşı nazarları hodbinâne olan bir zümreye istinad ediyor. Her ne kadar itiraf etmeseler ve kof, tannan sözlerle setr etseler de bunlar Azerbaycan'ın siyasi menafiini Türklüğün menafii ile hem-ahenk telakki etmeyip infirâdcı bir siyasete meyyaldirler. Haricî siyasetleri Bolşeviklere şiddetle muhalif olup İngiliz ve Amerikan yardımına istinad etmek ve Gürcü, Ermenilerle birlikte bir konfederasyon yapmaktır. Takip ettikleri siyaset halkta pek çok taraftara malik değildir. Fırkanın muvaffakiyeti rüesasının mevki, kabiliyet ve cerbezesinin münevverler arasındaki tesiri ve istiklâl şiarının sihriyle temin olunuyor. Rusça, Türkçe Azerbaycan gazeteleri neşir vasıtalarıdır.

2 — Ahrar Fırkası: Müsavat fırkası zengin ve tahsil görmüş sınıfların menafiine istinad ettiği halde Ahrar Fırkası daha ziyade halkın küçük arazi sahipleriyle köylülerin menfaatlerine dayanmaktadır. Bu sıfatla siyaseti Türkiye'ye mütemayil bir Türkçülüktür. Azası arasında ve fırkanın başında maruf ve cerbezeli zevat olmadığından halk arasında ve siyaset-i umumiyede büyük tesiri yoktur. Reşit Han Kaplanof, Muhtar Efendi Efendizade bu fırkanın uzuvlarındandır. Haftada iki defa çıkan *İl* gazetesi neşir vasıtasıdır.

İslamcı Cereyan (Sağ) :

3 — İttihad Fırkası: Bunlar İttihad-ı İslâm şiarile çalışıyorlar. Bunların azası Arap harsı tesirine tabi hocalarla Müsavat'ın rüesasından memnun olmayan ve mevkilerini istirkab eden zenginlerden ibarettir. Müsavat Fırkası istiklâl şiarile hareket ettiği ve azası arasında Türkiye siyasetinden endişe edenler bulunduğu için bunlar her rast gele Türkiye'den gelen veya burada kalan türediden Müsavat aleyhine istifade etmeye çalışıyor. Bu fırkanın reisi Doktor Karabey Karabeyli'dir ki evvelce İstanbul'a gelmiş ve İttihat ve Terakki merkez-i umumisinin tensibiyle ve Abdülkadir, Ömer Naci, Hilmi Beylerle birlikte İran Azerbaycan'ında çalışmak üzere Van'a geçmiş iken orada aralarında çıkan bir münazaadan münfailen Tebriz Rus Konsolosuna dehalet eden zattır. Bu fırkanın muayyen bir sistemi ve siyaseti yoktur. Müsavata muhalefet etmek ve idareyi ele almak için her gün yeni bir tabiye tatbik eder. Şimdiye kadar takip ettiği İttihad-ı İslâm şiarı Türkiye'den gelen bazı zevat tarafından tenkid olunduğu için şimdi İttihat ve Terakki programını kabul ve tatbik ettiğini halk arasında neşrediyor. Meclis-i Meb'usanda on kadar azası vardır. Rusça, Türkçe *İttihad* gazeteleri bu fırkanın neşir vasıtalarıdır. Bunlar siyaseti hariciyece Türkiye'ye mütemayildir. Hattâ ilhak taraftarıdır. Lâkin siyasetlerinde ittırad ve sebat yoktur. Kabine teşkili sıralarında fırkalarla yapılan müzakerelerde bir taraftan Denikin ile, İtilâf devletleriyle iyi geçinmek nokta-i nazarını kabul ederken diğer tarafla yaptığı müzakeratta Denikin ile harb etmek, Dağıstan'a yardım etmek, Bolşeviklerle iyi geçinmek esasları üzerinde itilâf yapıyor. Hülâsa bu fırka müsbet veya muayyen bir gaye takip etmek-

Levent Şahverdi Arşivi

ten ziyade tatmin edilmemiş emellerin mahsulü menfi bir cereyan takip ediyor. Bu harekete daima Osmanlı Türklerini teşvik ve avantüre müsait olanları etrafına topladığı için yüksek ve düşünücü mehafilde Türklerin Azerbaycan'da müdahale ve ilhak siyasetini takip ettikleri ve tahrikat yaptıkları kanaatine kuvvet veriyor. Bunların siyaseti dahilen muhafazakâr olduğundan büyük arazi sahipleri (Bilhassa Müsavat'ın ikinci kurultayı araziyi parasız taksim etmeyi kabul ettikten sonra) bu fırkaya müteemayildir. Fırkanın haricî siyaseti İslamcı ve Türkiyeci olduğundan halk için pek cazip ise de pek çok kimselerin bu fırka rüesasının şahıslarında şâyân-ı itimad ve sabit seciyeli zevat görmemesi fırkanın Azerbaycan siyasetine sahip olmasını imkânsız kılıyor.

Sosyalist Cereyan (Sol):

4 — Sağ Sosyalistler (Menşevik): Meclis-i meb'usanda sekiz on kişi iseler de mesleklerine pek merbut olduklarından hükûmetin keyfî icraatına ve suistimalâta dair en çok gürültü yapan ve hükûmeti daima düşündüren fırkadır. İngilizlerin istilâ siyasetine de muarız olduklarından İngilizler burada iken bile yaptıkları mitinglerde onları tel'in etmekten çekinmemişlerdir. Bunların siyasetleri Denikin ile harb etmek, İtilâfın hal-i hazır siyasetinden hiçbir şey beklememek ve Rusya Bolşevikleriyle hüsn-i münasebeti idame etmektir. Siyaset-i dahiliyede komünizm tatbikatına girişmemekle beraber köylü ve amelenin menafiine istinad etmektir. Bunların Türkçe gazeteleri yoktur. Erkânı Ahıskalı Ömer Faik Bey (*Molla Nasrettin* gazetesi sahibi), Ahmet Bey Bibinof, Ağam Ali oğlu Samet Ağa'dır.

5 — Sol sosyalistler (Bolşevikler) Bunların meclis-i meb'usanda bir uzuvları vardır. O da Ali Haydar Karayef'dir ki aynı zamanda Fukara Sadası, Zahmet Sadası, Azerbaycan Fırkası gibi birbirini müteakip çıkan ve kapatılan gazetelerin müdürüdür. İngiliz siyasetinin en bî-aman düşmanlarından ve Anadolu hareketinin en ateşli müdâfilerindendir. Bunların parlamentoda büyük tesirleri yoksa da Bakü civarındaki fabrikalarda yetmiş bin kadar amele bulunduğundan amele mehafilinde ve bazı mıntıkalarda tesiri vardır. Bu beş fırkadan hiçbiri meclis-i meb'usanda ekseriyeti haiz olamadığı için teşekkül edecek kabinenin temerküz kabinesi olacağı tabii idi. Dört ay evvel mevcut olan kabinede böyle teşekkül etmişti İngilizlerin Hazer Denizi'nde ellerinde olan harp gemilerini hükûmete vereceğim diye avutup tam Bakü'den askerlerini çekecekleri sırada Denikin'e vermesi hükûmete karşı halkta büyük bir memnuniyetsizlik ve meclis-i meb'usanda müteaddit istihzaları mucip oldu. Hükûmet istifa ederek yeni kabine teşekkül edinceye kadar vekâletle idare etmeye başladı. Husule gelen bu kabine buhranı üç buçuk aydır ki devam ediyordu. Nihayet bütün fırkaların iştirâkiyle yeni kabine bu hafta içinde teşekkül etti:

Nesip Bey Yusufbeyli	Başvekil - Müsavat
Fethalı Han Hoyiski	Hariciye Nazırı - Müsavat

Levent Şahverdi Arşivi

Mehmet Hasan Hacinski	Dahiliye Nazırı - Müsavat
Hamit Paşa Mihandarof	Harbiye Nazırı - Müsavat
Ahmet Bey Bibinof	Mesai - Sosyalist
Reşit Han Kaplanof	Maliye - Ahrar
Hamit Bey Şahtahtinski	Maarif - İttihad
Camo Bey	Posta Telgraf - Sosyalist
Hudsadad Bey Melek Aslanof	Ticaret ve Yol - Müsavat

Yeni kabinenin beyannamesini havi gazete ile Müsavat Fırkası kurultayı müzakeratını havi gazeteyi takdim ediyorum. Yeni kabinede mühim nezaretler Müsavat Fırkasından olduğu için dahili ve harici siyaset Müsavat siyaseti olacaktır. Başvekil ve hariciye nazırı İngiliz siyasetini takipte yine devam edeceklerini zannetmekle beraber kabinedeki sol taraf nazırların ve İttihad ile Müsavata mensup bir iki nazırın bu siyasete muhalif olacağını ve bu muhalefet ileride kabinede bir buhran yapacağını kuvvetle tahmin ediyorum.

Kafkasya'da İngiliz siyaseti: İngilizlerin İran'da on beş sene müddetle vekâlet-i idariyeyi ele aldıkları malûmdur. Bu suretle bir taraftan Enzeli'ye, diğer taraftan Batum'a yerleşen İngilizler Kafkasya'da bilhassa Azerbaycan'da pek faal bir siyaset takip ediyorlar. Bu siyasetleri evvelce Denikin'e yardımcı olmakla beraber buradaki mümessilleri Azerbaycanlıların ve Gürcülerin istiklâl arzularını okşuyorlardı. Avrupa'daki Azerbaycan siyasi mümessilleri İngiliz ve Fransız mehafilinde hiçbir şeye nail olamadıkları bir zamanda burada bulunan onların mümessillerinin ağzında her gün Azerbaycanlıların istiklâl kabiliyetlerinden filân bahisler işitiliyordu. Bu, tabii Denikin şimalde Bolşeviklerle meşgul iken Kafkas küçük millet lerinin Bolşeviklerle birleşmesine ve Denikin'i boğmasına mâni olmak için ittihaz edilmiş bir tedbir idi. Denikin Moskova'ya, Podeniç Petresburg'a kadar ilerlemeye, Bolşeviklerin talii sönmeye başlamışken "Büyük ve ayrılmaz Rusya" sözleri yüksek sesle söyleniyordu. Derken Bolşeviklerin yeni bir hamleleri Podeniç'i ve Denikin'i dağıttı. Podeniç tek başına vahşi topraklara iltica etti; Denikin de Harkof, Poltava, Kiyef, Yekaterinoslav şehirlerini tahliye etmeye mecbur oldu. Bolşevik kuvvetleri Rostof'un 100 verstliğinde olduğu Rostof'un tahliyeye başlandığı, Kolçak'ın Tomsk'u tahliye ederken yetmiş kıt'a-i askeriyenin çekilmek hakkında verilen emri dinlemeyerek Bolşeviklere teslim olduğu ve nihayetsiz ganaim bıraktıkları son gelen havadislerdendir. Denikin'in de mağlûbiyeti sebeplerinden birisi kumandası altındaki kıtaatın teslim olmalarıdır. Hatt-ı ric'ati üzerindeki müteaddit köprüler ihtilâl çeteleri tarafından tahrip edildiğinden Denikin'in akibeti pek vahimdir. Bolşevikler Volga nehri üzerinde bulunan ve Hazer Denizi'nde hâkimiyet-i bahriyeyi ele almak için yukarı Volga'daki donanmalarının aşağı inmesine mâni olan Çariçin'e karşı şiddetli taarruz etmekle beraber bir taraftan da isyan halinde bulunan Dağıstan'a karşı yardım için Kızlar'a kuvvetli bir fırka göndermiştir. Bu fırka Kızlar'a yaklaşmıştır. Türkistan tarafından Hazer Denizi'nde

Levent Şahverdi Arşivi

bulunan Krasnovodsk-Tazeşehir'in sukutu bekleniyor. Çariçin sukut eder ve Kızlar taarruzu Dağıstan kıyamıyla birleşirse Kafkasya'da siyasî vaziyetin başka istikamet alması kuvvetle melhuzdur. Bu değişikliğin İngiliz siyaseti aleyhine olacağı aşikâr olduğundan ve İngilizler artık Denikin'den ümitlerini kestiklerinden şimdi Kafkas milletlerine daha fazla kıymet vermeye ve bunları Bolşeviklere karşı tahrik etmeye çalışıyorlar. Azerbaycan başvekilinin İngiltere'de bulunan haiz-i ehemmiyet bir İngiliz recül-i siyasiyesinden aldığı bir mektupta İngiltere'nin Azerbaycan istiklâlini tasdik etmesinden başka diğer devletlere de tasdik ettirmeye çalışacağı temin olunuyor. Şimdi de kendi ellerinde bulunan İran ile Azerbaycan'ı bir konfederasyon halinde birleştirmek ve icab ederse Gürcistan'ı da buna ilâve etmek istiyorlar. Ermenistan'dan hiç bahis yoktur. Ermenistan Amerika'da istinad noktası aradığı için İngilizler onlara çok kıymet vermiyorlar zannolunuyor. Ticaret mukavelesi yapmak üzere bir İran heyeti burada bulunuyor. Zikrettiğim temayül bunların müzakerelerine tesadüf eder bir zamanda tereşşuh ediyor. Nesip Bey Yusufbeyli esas itibariyle buna aleyhtar değilse de Azerbaycan'ın istiklâlinin tanılması ve bu mes'elenin sonra müzakeresini ileri sürüyor.

Kafkasya'da Amerika siyaseti: Amerikalılar Türkiye, Ermenistan mandasını alacaklarını ileri sürerek burayı da mandalarına almak istiyorlardı. Amerikalılar Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan'dan ibaret bir konfederasyon yapmak fikrinde idiler. Bu konfederasyon fikrine Azerbaycan hükûmeti de muvafakat ediyordu. Böyle bir konfederasyon olur ve Amerika mandası da kabul edilirse Denikin taarruzuna karşı (O zaman Bolşevikler mütearrız vaziyette değildiler) mâni olacağını söylüyordu. Böyle bir konfederasyon halinde Türkiye için şâyân-ı ehemmiyet noktanın Elviye-i Selase'nin de bu konfederasyona bir vahid-i siyasi olarak girmesi ve şimendifer yapılıncaya kadar Şarkî Anadolu'nun Batum'da alâkadar olduğunun nazar-ı dikkate alınması olduğunu Başvekil Nesip Bey'e söyledim. Başvekil kendisinin Elviye-i Selase'nin vahdeti ve bir vahidi siyasi olarak konfederasyona girmek istemesinden başka ahalisinin ekseriyeti Türk olan Ahıska'nın bile Elviye-i Selase'ye iltihakını ve onunla birlikte konfederasyona iştirak etmesini talep ettiğini ve bu nokta-i nazara Gürcülerin mütehayyir olduklarını ilâve etti. Nazariyeten böyle olmakla beraber hakikatte Ardahan sancağının yarısından fazlasını ellerinde tutan, Batum üzerinde hukuk iddia eden Gürcülerle bir ittifak akdetmesi, Kars sancağına sahip olan Ermenilerle Zengezor mes'elesi için müzakerata başlaması bu hükûmetin Elviye-i Selase mes'elesini pek de düşündüğüne delâlet etmiyor.). Amerikalılar Kafkas Konfederasyonunu mevzubahis ederlerken Ermenilerin denize çıkmak ihtiyacından da bahsederek Batum ve Trabzon'un Ermenilere verilmesinden bahsetmişlerdi. Bilâhare Amerika'daki siyasî vaziyetin değişmesi neticesi Amerika şimdilik Kafkas sahnesinden çekilmeye mecbur olacak zannolunuyor.

Doktor Fuat

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer Rapor:

3/1/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Bundan takriben üç buçuk ay evvel Tiflis'te bulunduğumuz zaman sabıkan Erzurum, Trabzon valiliklerinde bulunmuş olan Çerkes Bekir Sami Bey'in mahdumu Şevket Bey'le İran ve buralar ahvâli hakkında bir sureti millî kongreye verilmek üzere zât-âlîlerine bir rapor takdim etmiştim. Buralarda ne suretle *bulunduğumu* da arz etmiştim. Tebriz'e gitmek üzere buraya geldiğimi, son defa İngilizlerin İran hükûmetiyle aralarında akdetmiş oldukları muahedeye göre İngiliz nüfuzu İran'ın her tarafında tesiratını göstermişti. Ve oralarda münferid olarak çalışmak bizler için müşkil olacağını nazar-ı itibara alarak evvela buradan İran'ın, bilhassa İran Azerbaycan'ının ahvâli ve vaziyetini esaslı ve etraflı olarak öğrenerek ve oralarda bir şeyler hazırlayarak ondan sonra gitmeye karar vermiştim. Bunun için de Tebriz'e Hacı Mirza Akabilluri'ye ve şehbenderhane kâtibine Tebriz ve havalisindeki İngiliz tesirat ve nüfuzunun haddini, Erdebil havalisindeki Şahseven rüesasına da Erdebil ve muhiti ahvâlâtını, Mirza Küçükhan'a da Reşt ve Geylan muhitinin ahvâlâtından beni haberdar etmeleri ve vaziyetleri hakkında bana esaslı malûmat vermelerini yazmıştım. Burada cevaplarını bekliyordum. Aynı zamanda da burada kaldığım müddetçe Erzurum Kongresi tarafından Bakü'ye gönderilen Doktor Fuat Sabit ve buradaki gönüllü teşkilât reisi Tebriz'de birlikte çalıştığımız Talıpzade Yusuf Ziya Beylerle birlikte çalışıyorduk ki o sıralarda Nuri Paşa buraya geldi ki bura işleriyle onu da alâkadar ederek birlikte çalışmaya başlamıştık. Elan da o yolla gidiyoruz. Muvaffakiyetlerimiz var Allah'tan fazlasını temennî eyliyoruz. Nuri Paşa eliyevm Dağıstan'dadır. Ve Dağıstan'da Denikin aleyhine teşkilâtla ve muharebe ile meşguldür. Doktor Fuat Sabit Bey de beraberdir. Talıpzade ile ben de buradayım. Ve burada Azerbaycan hükûmetiyle Dağıstana muavenet hususunda çalışıyoruz. Ve burada ihdas etmiş olduğumuz şimalî Kafkas ve Dağıstan başbuğluğu Bakü murahhası bulunuyorum. Ve Bolşeviklerle beraber çalışıyoruz. Türkistan ve İran ile irtibatı tesis ederek ve ahvâlâtı vaktiyle haber alarak icab eden tedbirleri yapmakla meşguluz. Hamdolsun birçok şeylerde muvaffak oluyoruz. Hiç yoktan Dağıstan'da bir teşkilât vücude getirildi. Türkistan'a gönderilen bir kaç namuskâr arkadaşlarımızın taaliyetleri ile memleketimizin mukadderatına birçok nazarlar tevcih ettirildi. İran'da bilhassa Şehsevenler içinde İngilizlere karşı büyük bir nefret uyandırıldı. Oralara hem gönderilen talimatlar ve bazı emin adamlar vasıtasıyla oldukça işler görüldü. İngilizler bu işlerden ve Şehsevenlerin son hareketlerinden kuşkulanarak Erdebil'de büyük bir tayyare hangarı tesis ederek beş altı tane de tayyare getirtti ve birçok nümayişler de verdi. Halen İngilizler İran'da bütün devairi ellerine almışlar ve birçok İngiliz zabit ve küçük

Levent Şahverdi Arşivi

zabiti yeni yapılan İran ordu teşkilâtında çalışmaktadır. Hattâ şapkalarına İran arması takmışlardır. Arasıra Bakü'de böylelerine tesadüf edilmektedir. İran'da fazla kuvvetleri yoktur. Bir parça Reşt ve Enzeli'de vardır ki bunlar da hiç demektir. Enzeli'de bulunmalarının başlıca sebebi Petrofski'ye gönüllü ordu için erzak ve mühimmât-ı harbiye göndermektir. Halen İngilizler İran'ın şark hududlarından yani Horasan taraflarından fevkalâde endişededirler. Çünkü Türkistan Bolşevikleri ve Türkistan'daki Afgan kıtaatı bu hududlara pek yakındırlar. O taraflarda vukuu melhuz olan inkılaptan son derece korkmaktadırlar. Bundan on gün evvel Erdebil havalisi Şehseven rüesesasından on üçünün imzasıyla aldığım bir mektupta beni oraya çağırıyorlardı. Ve mutlaka kendilerine başçılık yapmak üzere mutlaka ve sür'atle hareketimi talep ediyorlardı. Mektubu getiren adama icabı talimatı vererek gönderdim. Çünkü burada hal-i hazırda fevkalâde meşgulüm ve buradaki işler gayet mühimdir. Can alıcı noktasıdır. Başka bir zuhurat olmazsa ilkbahara kadar mecburen burada kalacağım. Buraların teşkilâtı esaslaşmadıktan sonra esasen arkadaşlarımız pek azdır. Buradan hiçbirimizin ayrılması muvafık değildir. Bura işlerimizin can damarıdır. Burada evvel Allah hiçbir şeye ihtiyacımız yok, yalnız Türk olmak şartıyla namuskâr zabitlere ihtiyacımız vardır. Eğer bir parça fazla arkadaşımız olsa buralarda hattâ Türkistan ve İran'da daha başka ve daha büyük roller oynayacağız. Misâl olarak zât-ıâlilerine birşey arz edeyim. Gayet mühim bir vazife için Türkistan'a gönderilmek üzere Bolşevikler benden bir zabit istediler. Ve istiyorlar. Namuskâr bir arkadaş bulup gönderemedim. Çünkü işte pek mühim miktarda para mes'elesi var. Dağıstan için pek çok para ve mühimmât-ı harbiye getirilecek. İşte böyle mühim bir vazifeye gönderecek bir arkadaşımız yok ve zabitsizlikten o iş hâlâ yüzüstü duruyor. Erzurum'dan Doktor Fuat Sabit'le avdet eden mülâzım Hilmi Efendi'yi bir iki ay evvel berâ-yı vazife oraya göndermiştik, şimdi Türkistan'da pek büyük roller oynuyor. Ve büyük muvaffakiyetler oluyor. Heyhat ki böyle namuskâr arkadaşlarımız buralarda pek azdır, hemen yok gibidir. Halen Türkistan'a, Dağıstan'a, İran'a Şehsevenler içine ve Mirza Küçükhan'a gönderilmek üzere gayeperest, prensip sahibi arkadaşlara ihtiyacımız pek çoktur. Para vesaireye ihtiyacımız yok gibidir. Ve yoktur. Mirza Küçükhan Reşt havalisinde yine hal-i faaliyettedir. İran devlet kuvvetlerine ve Kazaklarına büyük darbeler indirdi. Şimdi İran hükümeti kendisiyle sulh yapmak istiyor. O da muvafakat etmiyor. Hemşirezadesini bizim yanımıza yollamıştı. Şimdi buradadır. Onun vasıtasıyla oraya icab eden talimat gönderiliyor. Buradan kendisine mühimmat vesairece muavenet etmek kabil olmadığından bu hususun Türkistan'dan temini için bura Bolşevik komitesinden ve bir Türk zabiti riyasetiyle adam gönderildi. Bugünlerde Krasnovodsk'un sukutu gözleniyor. Bolşevik ordusu Krasnovodsk'a 7-8 kilometre mesafededir. Burası alınınca Mirza Küçükhan'a pek kolayca muavenet edebileceğiz. Dün Çariçin'in sukutu Denikin ordusunun kan damarını kesti. Halen Denikin heyetinde müthiş tebeddülat vardır. Bütün Koban Kazakları evlerine gidiyorlar. Ordu dahi-

Levent Şahverdi Arşivi

linde anarşi müthiş surette hükümferma. Kimse kimseyi tanımıyor. Çariçin sukut edince o ordu Astrahan cihetinden Vladikafkas'a ilerlemekte ve elan Kızlar'da bulunan Bolşevik ordusuyla birleşerek bütün Vladikafkas'ı Denikin'den pek çabuk olarak temizliyeceklerdir. Bilhassa Çariçin'in sukutu Bolşevikler'e Bahr-i Hazer hâkimiyetini temin ediyor. Çariçin'in şimalinde kalan Bolşevik kırmızı donanması aşağıya inemiyordu. Çünkü İdil (Volga) nehri üzerinde Çariçin var ki burası Denikin elinde idi. Ve bu donanma ile dört tane de tahte'l-bahir vardır. Birkaç parça harp gemisiyle bir tahte'l-bahir de Astarhan'da mevcuttur. İşte bu donanma sayesinde Bahr-i Hazer'e hâkim olursak İran'da arzu edilen büyük inkılâbı evvel Allah pek muvaffakiyetle yapabileceğiz, dolayısıyla Şark inkılâbatını pek canlandırmış olacağız. Bu hal İngilizler için ölüm demektir. Bolşevikler bugün yarın Rostof'u zabtedeceklerdir. Kırım'ı tekrar istilâ ediyorlar. Yekatrinoslav'ı beş gün evvel işgal ettiler. İdil nehrinin hal-i hazırda donmuş bulunması Çariçin'in şimalinde bulunan kırmızı donanmanın Bahr-i Hazer'e inmesine bir zaman-ı muvakkat için sed çekmiştir. Bu nehirde ancak Nisan ve Mayıs aylarında gemiler için seyr ü sefer mümkündür. Ne yapalım o zamana kadar beklemek mecburiyetinde kalacağız ki Denize hâkim olalım. Burada Bolşeviklerle yapılan mukavele mucibince Azerbaycan ve Dağıstan'a hiçbir Bolşevik askeri girmeyecek ve istiklâllerine karışmayacak. Muhterem tanınacak ve onlara karşı dost bir vaziyet alınacak. Bolşevikler bu hususlara muvafakat etmişlerdir. Ve etmek mecburiyetindedirler. Çünkü Bolşevikleri dirilten Başkırdistan Türk Cumhuriyeti askerleriyle Türkistan Cumhuriyeti askerleridir. Denikin'i Moskova kapılarından kovan ve bu haline sebebiyet veren Türkistan ve Kırgız ve Başkırdistan askerleridir. Kolçak'ın mahvını intaç eden yine Başkırdistan ve şimal Türk askerleridir. Bu hususlardan dolayı Bolşevikler Türk âlemiyle şarkta iyi geçinmek mecburiyetindedirler. Hasılı Cenab-ı Hakkın lütuf ve inayetiyle öyle zannediyoruz ki yüzlerimiz gülecek ve memleketimiz de halâs olacaktır. Buranın ahvâlini fırkalarının vaziyet-i siyasiyelerini Bolşevikler ahvâlini daha uzun olarak Doktor Fuat Sabit kongreye vazdığı raporunda yazmıştır. Hasılı burada bizim ihtiyacımız memleketimize ve Türklüğümüze hizmet edebilmek için namuskâr Türk zabitleridir. Bu hususu Nuri Paşa ve Doktor Fuat Sabit de Kongreye yazmışlardır. Muhaberemiz Trabzon Ali Rıza vasıtasıyla olacaktır. Eğer muvafık görürseniz lütfen bir de şifre gönderiniz. Mamafih Rüştü Bey'in Doktor Fuat Sabit'le şifresi vardır onunla da muhabere edebiliriz. Muvafık ve münasip görüldüğü takdirde bu raporun bir aynının Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmesini rica eyler, bi'l-vesile arz-ı tazimat eylerim efendim.

Reşt Şehbender-i sabıkı, Tebriz Osmanlı Başşehbender Muavini
ve Şimali Kafkas Başbuğluğu Bakü Murahhası
Trabzonlu Yüzbaşı (Binbaşı)
(İmza)

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'da İngiliz Tazyikinin Artması

İsmet Bey İstanbul'a giderken Heyet-i Temsiliye ile muhabere edeceğini ve benim de yazdıklarını alacağımı bildirmişti. Şimdiye kadar hiç malûmat almadım. Meclisin tehlikede olduğu ve bu felâketin yaklaştığı görülüyordu. Heyet-i Temsiliye'nin itiraz ettiğim teşebbüsleri felâketi büyülterek tacil edeceğinden endişe ediyordum. Konya gibi mühim bir merkez de kumandansız kalmak bedbahtlığına uğradı. İsmet ise İstanbul'da bir hiç oldu. Hiç olmazsa yakın felâketi görerek Anadolu ile bir kanal -Heyet-i Temsiliye'ye de rica ettiğim vechile- tesis etselerdi öğrenebildiğim havadisleri vermek ve ikaz etmek için yazdığım bu şifreyi ele geçer endişesiyle daha şümullü yazmaktan çekindim. 4 Mart'ta cevapları aldım, aynen yazıyorum. Konya telgrafının da hükûmet-i sabıka zamanına ait altı ay evvelki telgraf olup erbâb-ı hıyanetin tesiriyle yeni bir iş gibi tasnî ve ajanslarla tebliğ kılındığı anlaşıldı. Bu cürm-i meşhudun Meclis-i Millice şedid karşılanması lüzumunu 1 Martta Heyet-i Temsiliyeye yazdım. Yusuf İzzet Paşa'dan ve Şevket Bey'den gelen şifreler vaziyeti gösterdiğinden aynen yazıyorum:

Bandırma: 4/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Kendisine Kuva-yı Milliye süsü vererek ahaliyi ızrara başlayan esas itibarıyla eşkıya-yı meşhûreden bulunan Kara Hasan ve avenesinin taht-ı tevkife alınması hasebiyle bunları kurtarmak maksadıyla bazı taraftarlarının yaptığı teşebbüsattan Ahmet Anzavur da istifade ederek zayıf buldukları Biga'da idare-i umûr-ı elde etmeye muvaffak olmuş idi. Bilâhare Bigalıların gerek Anzavur'un maksad-ı mel'unanesini anlamaları gerekse ahaliye yapılan nesayih ve irşadat sayesinde merkumu Biga kazası haricine teb'id etmişlerdir. 850 kadar maiyeti Gönen havalisinde olup derdesti için takibat yapılmaktadır. Anzavur harekâtının esas itibarıyla hükûmete muhalif olan partilerle alâkadar olduğunda hiç şüphe yoksa da Biga hâdisesinin esasının bununla o kadar alâkası olmadığı maruzdur.

14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet

Müstaceldir.

Beşiktaş: 3/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 28/2/1336 Konya ve Biga hâdiseleri ile Kuva-yı Milliye aleyhinde cereyanlar zuhuru ve İstanbul ve civarında muhaliflerin kemâl-i faaliyetle ve İngilizlerle çalışmaları Anzavur ve bunun gibi bazı cahiller ile teşrik-i mesai eden cemiyetlerin vücudu hakkında işittikleriniz ekseriyetle doğrudur. Bu hususta teşkilâtımız tarafından haber alınan son malûmatı,

Levent Şahverdi Arşivi

istikbaldeki tasavvurları, ne tarzda çalıştıkları nerelerde ne gibi emelleri bulunduğu, elhasıl isim isim şahısları Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve sair alâkadarlara bildirdik. Bittabi zât-ıâlilerine de malûmat verilmektedir. Emir buyurulan mevad hakkında heyetimiz namına ber vech-iâti maruzatta bulunuyorum.

1 — Hükûmet-i merkeziye dahil ve harice karşı acz-i mutlak içindedir.

2 — Muhaliflere karşı hükûmet gûya bitâraflığını muhafaza zımnında hiçbir şey yapamamaktadır. Ve bu vechile vekayiin hudusuna sebeb olmaktadır.

3 — Aynı vechile bitâraflık perdesi altında bilâkis muvafıkları ve teşkilâta çalışanları birer vesile-i kanun perdesi altında ezmekte ve dolayısıyla taraftaranımızı azaltmaktadır.

4 — Muhaliflerin iş görebilecek memuriyette olanları yerlerinde ipka eylemekte ve nev'an-mâ işbu muhalefeti bilmeyerek tezyid eylemektedirler. Hattâ cürm-i meşhut halinde alınan veyahut isimleri kendilerine bildirilenleri bile nasihatle serbest bırakmakta ve dolayısıyla takibatı tas'ib ve esaretlerini tezyid etmektedir.

5 — Sarayın entrikalarına bilerek, bilmeyerek alet olmaktadırlar.

6 — Elhasıl hükûmet-i merkeziyenin olmuş ve olacak muhalefetlerine ve hâdisata karşı idare-i maslahat politikası takip ve sarayın İngiliz lehinde ve Kuva-yı Milliye aleyhinde olduğu muhakkak olan efkârını mevki-i fiile koymak tarikinde ve ecnebilerin ekmeğine yağ sürmekte bulunduğu anlaşılmaktadır. Ve keza iş başına getirdikleri memurların daima âciz veya muhalif olduğu görülmektedir. Bu hükûmette ne yapılacak bir icraat ve ne de bu hususta bir tasavvur mevcut olduğunu düşünememekte ve bunu fiilen de görmekteyiz.

7 — Meb'usana gelince ekseriyeti fikrimizi mürevvic ve ferden aynı mütalaada iseler de şimdiye kadar bunlarda da fiilen müsbet birşey göremediğimizi arz edersek *hayrette kalmamanızı rica ederim.* Son vekayi hakkında vukubulan müracaat üzerine hükûmette istizahatta bulunacaklarını ya bunları yola getireceklerini veya azimkâr ve faal bir hükûmetin mevki-i iktidara getirilmesi fikrinde olduklarını öğrendik. Neticeyi bekliyoruz. İsmet Bey'e emr-i telgrafinizi gösterdim. Nokta-i nazarımızda fark yoktur. Arz-ı ihtiram ediyor. Erzurum Meb'usu Necati Bey'in verdiği cevap şudur. Bu husus hakkında icabı kadar müteyakkız ve müteşebbis davranmak lüzumu takdir edilmektedir. Hükûmetin faal ve biraz azimkâr bir vaziyet ahzı ile mes'elenin bertaraf edilebileceği ve tevessüüne meydan bırakılmayacağı kanaat-i şahsiyesindeyim. Konya'da fiili bir hareket olacağına ihtimâl veremem. Arz ettiğim vaziyetin iktisabı için çalışılacağını ve bu hususda birkaç güne kadar sarih bir malûmat arz olunabilir efendim.

8 — Rauf Bey'i göremedim. Kendisi rahatsızdır. Ve fakat arkadaşları aynı fikrimizdedir.

9 — Meclisin emniyetine gelince beş, on gün için daha bu husus müemmen ise de hükûmetin maruz tavır ve hareketi ve aczi devam ettikçe

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'daki Kuva-yı Milliyenin inhilâl ve binnetice muhaliflerin ve ..... tahakkümü altında ne olacağını kestirmek arzdan müstağnidir.

10 — Fahri üç gün evvel mahal-i memuriyetine hareket etmiştir.

11 — Elhasıl son vekayiden Konya mes'elesinin o kadar şâyân-ı ehemmiyet olmadığını ve fakat asker sevkini Düvel-i İtilâfiyeden sual edip aldığı cevaba müsteniden sevkiyattan sarf-ı nazar eden ve akıllarınca tedabir-i hakîmâne ile hall-i mes'eleye çalışan hükûmet-i merkeziyenin işbu hareketi karşısında Anzavur hâdisesinin büyümek istidadında bulunduğu ve mahallince ve buradaki teşkilâtımızca mümkün olan tedabirin yapılmakta olduğunu ayrıca arz ederim.

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Şevket

Deraliyye: 5/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Rauf Beyefendi ile görüştüm. Kendileri iyicedir. Devlethanelerindedir. Arz ettiğim mütalaat ve efkâra tamamen iştirak buyuruyor. Ve fazla olarak da bilhassa Sadrıazam Paşa hazretlerini bir kaç gün evvel ziyaret etmiş. Meclisin derece-i emniyetini sordum. Ben dahi taht-ı emniyette değilim, cevabını aldım, diyorlar efendim.

Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket

İstanbul'da hiç kimsenin emniyette olmadığı ve başlarına yakında felâket geleceğine artık kimsenin şüphesi yok. Bu hâdise Anadolu'da millî hükûmetin teessüsüne esas olacağına da benim şüphem yok. Yalnız maksad haricinde kıymetli arkadaş ziyaına acırım. Her halde bu kadar sarih vaziyet üzerine lâzımı gibi tedbirleri aldıklarını zan ile müteselliyim. 28 ve 29 Şubatta aldığım malûmatı Harbiye Nezareti, Heyet-i Temsiliye ve Kolordulara ber vech-iâti bildirdim:

Erzurum: 28/2/1336

Harbiye Nezaret-i celilesine
1, 3, 12, 13, 14, 20. Kolordulara (Heyet-i Temsiliyeye)

1 — 25 Şubat'ta öğleden sonra Samsun İngiliz mümessili bir İngiliz gambotuyla Giresun'a gelmiş ve karaya çıkan süvarisi kaymakam vekiline müracaatla gambotun top endaht talimi yapacağını ve binaenaleyh ahalinin telâş etmemesini söylemiştir. Endahtın yapılıp yapılmadığına dair henüz malûmat alınamamıştır.

2 — Açık deniz dururken böyle liman dahil ve civarında endaht icrası gibi tekliflerle yine endaht bahanesiyle müsellah efradın karaya çıkartılması gibi nümayişkâr ve tehdidkâr haller, daima halkın heyecanını mucib olmakta ve zaten su-i tesirat ve ahvâl yüzünden müteessir ve hal-i işbaa gelmiş olan efkâr büsbütün kuşkulandırmaktadır. Asayişin ihlâlini ve bu

Levent Şahverdi Arşivi

kabil tehdid ve nümayişlerin men'i hususunda halkın bilfiil müdahalesini mucip olmamak için lâzım gelenler nezdinde teşebbüsât-ı siyasiyede bulunulmasını istirham eylerim.

3 — Nezaret-i celileye ve berâ-yı malûmat Kolordulara arz edilmiştir.

Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Diğer şifre:

Erzurum: 29/2/1336

Harbiye Nezaret-i celilesine
1, 3, 12, 13, 14, 20. Kolordulara (Heyet-i Temsiliyeye)

1 — Batum İngiliz vali-i askerisi Kokkolis'in 22 Şubatta telsiz telgrafla aldığı bir emirle İngilizlerin bir müddet daha Batum'da kalmaya karar verdikleri anlaşılmış ve Batum şehrinin tahliyesinden sonra işgali maksadıyla hududa tahşit edilen Gürcü kuvvetlerinin de bu karardan sonra avdet ettikleri haber alınmıştır. Son malûmata nazaran Batum'da azami 3000 mevcudundaki 89. Hint alayı vardır.

2 — Ermenilerin Çıldır ve havalisinde ve Zengezor mıntıkasındaki İslâmlara karşı Kânunısani nihayetlerinde başladığı haber alınan kıtâl ve mezâlimden dolayı Azerbaycan hükûmeti tarafından Ermenistan'a bir nota verildiği ve bu sebeble her iki hükûmet arasındaki münasebatın gerginleştiği istihbar edilmiştir.

3 — 20 Şubat tarihli malûmata nazaran Kırım şibh-i cezîresinde ilerleyen Bolşeviklerin Sivastopol şehrini işgaline intizar edilmektedir.

4 — Nezaret-i celileye ve berâ-yı malûmat Kolordulara arz edilmiştir.

Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliyeden 27, 28 ve 29 Şubat'ta gelen şifreleri aynen yazıyorum. Vaziyet-i umumiyeyi göstermekle beraber İstanbul hükûmetinden ve Meclisten şikâyet etmektedir. Bence herşey cereyan-ı tabiisiyle lehimizdedir. İstical ve telâş zararımıza olacaktır. Meclis ve hükûmeti mes'ul mevkide ve bizce de şâyân-ı ihtiram oldukları hislerini vermeliyiz. Değil mi ki orduca ve teşkilât-ı milliyece kuvvet elimizdedir. Hâdisât bize zaaf değil kuvvet vermektedir. Elverir ki Meclisi aleyhimizde bir karara sevk ettirerek müşkil bir vaziyet hasıl etmeyelim.

İşte sorulan mütalaaya bu esaslar dahilinde verdiğim cevabı da kaydediyorum.

Ankara: 26/2/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Bugünlerde vaziyet-i hariciye ve dahiliyemizi ber vech-i âti mütalaa etmekteyiz: Ahîren muhtelif menâbiden gelen malûmattan Düvel-i

Levent Şahverdi Arşivi

İtilâfiye ve müşarekenin bizimle sulh akdetmek için bir karar-ı kat'î vermek üzere oldukları anlaşılmaktadır. Bu kararın nasıl olabileceği hakkındaki bu fikrimizi bu raporumuzda izaha çalışmakla beraber, rüfekamızın mütalaalarına ıttıla hususunda istical ettiğimizi de arz ederiz. Son Londra mülakatı üzerine şâyân-ı memnuniyet haberler aldık. Ancak İngiltere hariciye Nazırı ile Millerand'ın beyanât-ı mühimmesi memleketimizdeki Düvel-i İtilâfiye kuvvetlerinin İstanbul, İzmir, Kilikya havalisinde gittikçe tekâsüf eylemesi ve İstanbul, İzmit ve tekmil sahillerimizdeki esliha ve cephane depolarımızın İngilizlere teslimi hakkında Harbiye Nezaretine vaki olan teklif-i resmî ve muhalefetlerin her defadan daha ziyade Dersaadet ve Anadolu'da efkâr-ı umumiyeyi teşviş maksadıyla neşriyat ve teşvikât-ı fiiliyeye başlamaları ve hükûmet-i merkeziyenin menfi bir karar karşısında hiçbir mukavemet gösteremeyeceği hakkında şimdiden mevcut olması gibi ahvâl, sulh şerâitinin ağır olacağını zannettirmektedir. İngiltere hariciye nâzırı nutkunda Türkiye sulhu hakkında mesail-i âtiyenin tetkik ve tamiki lâzım geldiği bildirilmektedir. Dersaadet'in vaziyet ... Boğazlar hakkında elde edilecek teminat Dersaadet ile Bulgaristan arasındaki havalinin âtide hangi hâkimiyet ve idare altında kalacağı, Anadolu'nun mukadderât-ı âtiyesi İzmir'de Yunanlıların mevcudiyeti, Millerand'ın nutku, Lord Curzon'un nutku kadar açık değilse de Fransız meb'uslarının telâşından Fransa hükûmet-i hazırasının 1916 senesinde Anadolu hakkındaki itilâflardan bahsolunan nüfuz mıntıkalarının tatbikine meyyal olduğu anlaşılmaktadır. Düvel-i İtilâfiyenin memleketimizdeki kuvvetleri malûm-ı âlileri olduğu vechile iki kolordu İngiliz ve Fransız, 6000 kişi kadar İtalyan ve Yunan ki cem'an yüz bin kişi kadar ve Çanakkale Boğazı'nın tarafeyninde muhtelit bir fırka ve İzmir işgal mıntıkasında 8 Yunan fırkası ve Kilikya mıntıkasında bir ilâ iki Fransız fırkası mevcuttur. Kilikya'ya 4 Fransız fırkasının gelmekte olduğu söylenmektedir. Kuşadası, Antalya, Konya havalisinde bir İtalyan fırkası olup Anadolu ve Rumeli şimendifer hatları üzerinde küçük müfrezeler vardır. Boğazlarda evvelce mevcut harp sefinelerinden maada bu kerre 5 dretnot ve büyük, küçük harp gemilerinden mürekkep İngiliz Bahr-i Sefid filosu da Dersaadet'e muvasalat etmiştir. Dersaadet'te muhtelif gazetelerle Düvel-i İtilâfiye namına çalışan bir zümrenin ortaya İstanbul'un bizde kalmasını sürerek Düvel-i İtilâfiyenin öteden beri mevcut âdilâne siyasetlerine dair işaa ettikleri havadis İstanbul muhitini hayliden hayliye yumuşatarak mukavemet esasını kabul etmiş olan Kuva-yı Milliye teşkilâtını dûçâr-ı zaaf etmeye çalışmaktadırlar. Yunan işgalini şimalden durdurmaya muvaffak olan Balıkesir cephesinin arkasında Karabiga civarında Ahmet Anzavur kumandasında kuvveti günden güne tezayüd etmekte olan 800 kişilik bir çete ile de düşmanla faaliyete geçmişlerdir. Hükûmet-i merkeziye milleti her vechile kuvvetten düşürecek ecnebi tekliflerini derhal kabul ve icabına tevessül etmektedir. Muhaliflerin fiilî teşebbüsatına mâni olmak şöyle dursun, Kuva-yı Milliyenin inhilâlini mucip olacak taminler yazmaktadır. Ezcümle lehimize başlamış olan sulh konferansının husn-i

Levent Şahverdi Arşivi

neticeye iktiranı için asla mevcut olmayan Ermeni kıtalinin durdurulması ve Yunan kuvvetlerine karşı Kuva-yı Milliye harekâtının derhal tevkifi hakkında İngiliz teklifini Harbiye Nazırımız aynen kabul ve tamim etmiş ve 13. Kolordu'dan bu tamimin tatbik edildiğine dair de malûmat talep etmiştir. Bir taraftan da Heyet-i Temsiliye'ye hükûmetin siyaset-i dahiliyesinin esasen Kuva-yı Milliyeyi dağıtmak olup harice karşı kuvvetli olduğunu göstermek olduğundan bu gibi tedabire tevessül edildiğini bildirmiştir. Hükûmet-i merkeziyenin âciz ve müteredditolduğu tahmin edilmektedir. Meclis-i Meb'usana gelince şimdiye kadar arzu edilen tesanüdü teşkil edememiştir. Fedakâr meb'uslarımızın beyanât-ı mühimesi de içtima salonunun haricine çıkmamakta bulunmasından Sivas ve Erzurum Millî Kongreleriyle Ankara'da meb'usan ictimaında mukarrerât-ı malûme dahilinde vatanın istihlâsına son derecede gayret etmeyi deruhde etmiş olan Heyet-i Temsiliye bu hususiaki mes'uliyeti tamamıyla müdrik, bu uğurda en azîm fedakârlığı ifa ve müheyyaya hazır olduğu cümlece malûmdur. Ancak hal-i in'ikadda bulunan Meclis-i Milli ve hükûmetin şu an-ı mühimde vatanın istihlâsı uğrunda başta bulunarak her nevi umûr ve hususatı kanun dairesinde ilerde ... Düvel-i itilâfiyenin kuvvete istinaden en mühim temenniyatımızdan menfi teklifleri karşısında bunun için Meclis-i Millî ile hükûmetin ne gibi tedabir ve tertibat hazırladıklarını öğrenmek istediğimizi Dersaadet'teki rüfekaya yazdık. Bu bâbdaki mütalaa-i âlileri müsterhamdır.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Ankara: 28/2/1336

Tehiri caiz değildir.
Zata mahsustur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

1 — İngilizler Boğazlardaki hâkimiyetlerini temin ve Kuva-yı Milliyeye tâbi Anadolu aksâmıyla İstanbul arasında bir tampon teşkil eylemek üzere Hürriyet ve İtilâf ve Nigehbâncılarla yaptıkları ittihad neticesinde bir Cemiyet-i Ahmediye teşkiline teşebbüs etmişlerdir. Teali-i İslâm Cemiyeti de bu cemiyetin mürevvicidir. Bu cemiyet Biga'da ihdas eylediği vak'a-i ahire ile fiiliyata geçmiştir. Mezkûr Cemiyet-i Ahmediyenin kabul ettiği esasat dinî bir perde altında ahalinin taassubundan bi'l-istifade Kuva-yı Milliyeye karşı ilân-ı cihat etmektir. Biga'da teşkilâtın ikmâlinden sonra Gönen'i ve müteakiben Bursa'yı elde etmek ve Adapazarı ile birleşmektir. İşbu hareket ve teşebbüsâtta muvaffak olduktan sonra bir kongre akdederek İngilizlere arz-ı mahzar verilecek ve kabinenin iskatı ve yerine Ferit Paşa ve Kiraz Hamdi Paşa'dan birisinin riyaseti altında yeni bir kabine teşkili taleb olunacaktır. Son günlerde Biga ve havalisi ahalisi Kuva-yı Milliyeye karşı alenen ilân-ı husumet etmişlerdir. Gavur

Levent Şahverdi Arşivi

İmam ve Anzavur taraftarı olup vekayie bilfiil iştirak edenlerin adedi 1500'e kariptir. Gâvur İmam bütün sancağa hâkimdir. Ve yüz yetmiş pare köy emrine râmdır. Bursa hâdisesi de yakındır. Oraya berâ-yı ticaret 300 kişilik münferid eşhas sevk edilmiştir. İlk hareket-i kıyamiyede Bekir Sami Bey'in imhası mukarrerdir. 24 Şubatta Mudanya'ya hareket eden vapura Bursa Hürriyet ve İtilâf Fırkası reisi Aziz Nuri ile Mahmut Şevket Paşa'nın katili Çerkes Kâzım'ın kardeşi Adapazarlı Hikmet dahi hareket etmişlerdir. Aziz Nuri vasıtasıyla ayrıca 300 kişilik bir kuvvet merkezde ihzar edilmiştir. Biga'da olduğu gibi Bursa'da da harekât-ı kıyamiye icra ve hükûmete vaz-ı yed ve telgraf muhaberatını kat' ve Anzavur'la birleştikten sonra Kürt Mustafa Paşa Kuva-yı Ahmediye umûm kumandanlığını deruhde edecektir. Adapazarı'na da Çerkes rüesasından bir takım adamlar gönderilmiştir. Hülâsa hazırlanmakta olan harekât-ı irticaiyenin müşevviki İngilizler olup merkez ve dimağı da İstanbul'dadır. Harekâtı idare edenlerden başlıcaları şunlardır: Kürt Mustafa Paşa, Kiraz Hamdi, Zeynelabidin, Refi Cevat, Ali Kemal, Sadık Bey vesairedir. Eski Anzavur mes'elesinde medhaldar olan Şah İsmail İngiliz torpidosuyla Çanakkale'ye giderek İngilizlerden talimat almıştır.

2 — Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal.
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Ankara: 28/2/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Dersaadet'te Rauf Bey'den alınan malûmat ber vech-i âtidir:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Sadrıazamın vaz'-ı bitarafîsine ve itimad aldıktan sonra neşrettiği beyannamenin tesirât-ı makûsesine tamamen muhalif bulunan rüfekasının ısrarı ve müşârünileyhin vaz'-ı bitarafisinin muhafazası şahsen taahhüt altında bulunmasından dolayı rücu edemeyeceği anlaşılmasına binaen kabinenin pek yakında istifa edeceği ve yerine Ferit veya Tevfik Paşalardan birinin nasbolunmaması için bizzat kabinenin şimdiden sarf-ı mesai eylemekte olduğu mevsuken malûmatım üzerine maruzdur.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Kabinenin istifası - hususiyle itimad reyi aldıktan sonra - münasebetsiz bir şey. Ne ise müessirat ve hâdisatın lâzımı gibi tahlil ve tenkidini tarihe bırakıyorum. Hakkımızdaki sulh esasât-ı gayr-i kabil-i kabul olursa kararımızı vaktiyle vermiştik. Elimizdeki miyar da Sivas Kongresi kararıdır. Bu hususta yeniden mütalaaya lüzum yoktur. Bunun için şu cevabı yazdım:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum: 1 Mart 1336

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye: İstanbul'un vaziyeti ve irtica hareketinin tarz-ı ihzarıyla âmilleri hakkında tasavvur buyurulan 28/2/1336 tarihli telgrafname-i âlileri bizi de tenvir etti. Düşmanlarımız hesabına daima memlekete rahneler açmayı zevk ve sermaye edinen bed-tıynet zümrenin bütün ef'al ve harekâtını akîm bırakmak ve vatanımızdaki vahdet ve Kuva-yı Milliyeyi daima memleketimize nafi bir şekilde zinde yaşatmak her vatanperverin akdes vezaifidir. Ve bunda zerre kadar tereddüt yoktur. Müteaddit telgrafnamelerin icmalinden bittabi teyakkun buyurulduğu üzere maksad-ı aksa-yı meşru bir kerre Meclis-i Millimizi usul ve nizamatına tevfikan topladıktan ve hakk-ı murakabesine sahip kıldıktan sonra alacağımız vaz ve hareketin ve yapacağımız icraatın daima o meclisin tasvip ve müzâheretine uğramasıdır. İşte bu noktayı gereği gibi temin ve hüsn-i idare ettikten sonra hükûmet-i merkeziye ile kuva-yı milliye arasında nokta-i nazar ihtilâfâtı olsa bile daima hal ve tesviyesi kabil olur. Fakat usul-i harekât ve idaremiz aykırı gider de düşmanlarımızın tesirat ve tenkidât-ı mütevâliyesine kapılan hükûmet-i merkeziye de müdafeiyatına Meclis-i Millimizdeki ekseriyeti yani Felah-ı Vatan Grubu'nu kazandırsa o zaman hariçten ziyade dahili efkâr-ı umumiyede Kuva-yı Milliyenin şekl ve kuvveti padişah, hükûmet-i merkeziye ve buna müteyayil Meclis-i Millî gibi efkâr-ı avâmı kökünden sarsan müessirat altında hakikaten cây-i endişe bir safhaya girer ve her tarafta muhtelif eşkâlde muhaleteler baş verir ki, işte tamamıyla düşmanlarımızın parçalamak istediği efkâr ve harekât-ı milliyenin o zaman her türlü mesai-i fedakârâneye rağmen müessif âsârı zuhur edebilir. İşte buna mebnidir ki vaktiyle Volkan ve Cemiyet-i Muhammediye teşkilâtının bu kerre daha kanlı ve düşmanâne olan Fahr-i kâinat ve Peygamber Efendimizin ruhunu tazip için İngilizlerin ve düşmanların ruhundan istiane eden bu defaki Cemiyet-i Ahmediyenin ve âmil-i muzırlarının irtica harekât ve istihzârâtıyla ve Anzavur kuvvetlerinin ef'al-i vesia-i bâgiyânesiyle artık tamamiyle meşrutiyetin yani Meclis-i Milli'nin namus ve mevcudiyeti aleyhinde olduğu ve bunun için de hükûmet-i merkeziyeyi *istizâh takrirleriyle* mevki-i imtihan ve istizaha ve binnetice kendilerini de ikaz ederek Anzavur ile icab edenler *aleyhinde* harekât-ı seria-i askeriye ve kanuniye takip ettirmek cihetlerini istikmâl ve bu bâbda ne kadar vâsık ve müeyyed malûmat varsa bunları toplamak ve muktedir bir zümre-i vatanperverinin telkin ve mudafaasını ve daima hükûmet-i merkeziyeyi ve mizzar-ı nafiyeyi ve hariçteki rical-i makûleyi tenvir etmek velhasıl daima bu irticaın aleyhinde yapılacak en müessir darbelerin eser-i tesirini Meclis-i Millimizden çıkartmak nokta-i nazarı esaslı bir rüchânımdır. Bu cihet temin olunduktan ve Meclis-i Millinin hüsn-i nazar ve temayülünü mahfuz tuttuktan sonra harekât ve Kuva-yı Milliye ve kolordların tevessülâtı daima mazbut ve yek-ahenk

Levent Şahverdi Arşivi

olur. Ve irtica harekâtını fikren, maddeten ve manen çürütmek için her tarafta halkın anlayacağı bir lisan ile risalecikler tab ve her tarafa tevzi olunur. Gazetelerle de makale yazılır ve daha sair de yapılarak fesad ve imha lâakal daire-i hududu hiçe tenzil edilir, mütalaasında bulunduğum maruzdur.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Gelen cevabı da yazıyorum. Biraz istirahat-bahş.

C. 1/3/1336 şifreye: Felah-ı Vatan Grubu'yla Heyet-i Temsiliye arasında ahenk ve irtibat-ı tam mevcuttur. Ahmediye teşkilâtını yapanların yeni bir Derviş Vahdeti faciası vücuda getirmek istediklerine hiç şüphe yoktur. Heyet-i Temsiliye ve grup bu imkânın men-i tevessüü için çalışıyoruz. Grup dahilinde revabıt-ı mütekabile ve tesanüd olduğu derecede mükemmel değilse de bunun takviyesine çalışılıyor. Hükûmetin faaliyeti de suret-i umumiyede âmâl-i milliyeye tetabuk eyliyor. Ezcümle Dahiliye Nazırı âmâl-i milliyenin katiyyen hadimi olduğunu bildirmiştir. Harbiye Nazırı arzu-yı samimanesine rağmen biraz müteredditdir görünüyor. Rüfeka (.....) çalışıyorlar. Hâdise hakkında gazetelerle neşriyât-ı münasibe icrasına da tevessül edilmiştir. Vekayi seriü'l-cereyan olduğundan münferit hâdiseler hakkında kitap neşretmeyi şimdilik mümkünsüz görüyoruz. Mamafih mevcut bulunan ve toplanacak olan vesaike müsteniden faaliyet-i ihanetkâranenin mahiyetini neşretmeyi tasmim ediyoruz, efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

İstanbul vaziyeti hakkında 29 Şubat'tan 6 Mart'a kadar parça parça verilen Heyet-i Temsiliye'nin malûmatı zirdedir:

Birinci Suret

Ankara: 28/29 - 2 - 1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Dersaadet'ten mevrut malûmat aynen zire çıkarılmıştır, efendim.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

İngilizler Boğazlardaki hâkimiyetlerini temin etmek ve Kuva-yı Milliye'ye tâbi Anadolu aksâmıyla İstanbul arasında bir tampon teşkil eylemek için Hürriyet ve İtilâf ve Nigehban-ı Askeri Kulübü, Kızıl Hançerlilerle yaptıkları antant neticesinde bir Cemiyet-i Ahmediye teşkiline teşebbüs etmişlerdir. Teali-i İslâm Cemiyeti Anadolu'daki şuabatıyla bu cemiyetin mürevvicidirler. Bu cemiyet Biga'da ihdas eylediği vak'a-i ahire ile fiiliyata geçmiş oluyor. Bunların kabul ettikleri esasat:

1 — Cemiyet-i Ahmediye Anadolu'da Kuva-yı Ahmediye teşkilâtına

Levent Şahverdi Arşivi

inkılâb ederek dini bir perde altında ve ahalinin tassubundan bilistifade Kuva-yı Milliyeye karşı ilân-ı cihad edeceklerdir.

2 — Biga'da teşkilât esasını ikmâlden sonra Gönen'i elde edip bir (.....) derdest-i ihdas-ı vekayi üzerine orada teşkilâta geçmiyet verilecek ve ihzar edilen Adapazarı ile birleşerek harekâtı tevhid edeceklerdir.

3 — Bu gayenin istihsalinden birisi de bir kongre akdedilerek İngilizlere bir muhtıra verilecek ve kabinenin iskatı ve yerine Ferit Paşa veya Kiraz Hamdi Paşa'dan birisinin riyaseti altında bir kabine teşkili talep edilecektir. İcraata dâir sair aksam hakkında bunu müteakib telgraflarda tafsilât vardır. Meb'usandaki Rauf Bey ve diğer rüfeka ile görüşüldü. Rauf Bey Sadrıazam nezdinde derhal teşebbüsata ibtidar eyledi.

İkinci zeyildir:

Tertibat hakkında alınan malûmata itimad etmek zaruretindeyiz. Esliha ve malzeme-i harbiye nakliyatını teshil eden Saraçhane müdürü Binbaşı Halit Bey'in hemşirezadesi ihtiyat zabitânından Mehmet Halit Efendidir. Mumaileyh Gümülcineli İsmail'in yaveri olarak Bursa'da bulunmuş ve bu münasebetle bu teşkilâta dahil olarak birinci Anzavur vak'asında Anzavur'la birlikte harekât-ı irticaiyeye bilfiil iştirak etmiş ve Balıkesir Kuva-yı Milliyesi tarafından Bandırma'da tevkif edilmiş iken hüviyetini lâyıkıyla anlayamadıklarından dolayı yakasını kurtarmıştır. İcraata dair alınan malûmat:

1 — Cumartesi günü 284 No. lu İngiliz torpidosuyla İngiliz zabit ve efrâdı refakâtiyle Kızıl Hançer müntesiplerinden Kaymakam Fettah, Ağır topçu Binbaşı Emirgânlı Kemal, bir süvari mülâzımı, bir bahriyeli baş..... Gönen eşrafından Nuri Bey, Çerkes Yusuf Bey, Karabiga'ya giderek Biga'da Anzavur'a iltihak ederek teşkilâta başlayacaktır. Ve mütebaki ihzar olunan zabitân aynı gün hareket edecek olan Gelibolu vapuruyla gideceklerdir.

2 — Yarın Cuma günü Beyazıt Merkez Kıraathanesinde bade'z zeval ikide bütün Nigehbancılar ve bütün teşkilâtın fiili müteşebbisleri, Çerkesler orada içtima ederek Anzavur'a ait teşkilât-ı Ahmediyenin matbu beyannamelerinin suret-i tevziini ve teşkilât için takip olunacak hutût-ı umumiyenin esasatını kararlaştıracaklardır.

3 — Yüzbaşı Süreyya Efendi ile bir mülâzım on gün evvel Karabiga'ya gitmişlerdir. Kendileri Pomaklar üzerine icra-yı tesirle memurdurlar. Mabadı vardır. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

28/29-2-1336 tarihli şifreye zeyildir.

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü zeyil:

29/2/1336

Biga hâdisesi ve teşkilât-ı Ahmediyeyi idare edenler Arnavut Tayyar Paşa, Nigehbân'dan Binbaşı Hüsnü Bey, Topçu Binbaşısı İsmail Hakkı Bey, Çerkes Bekir, Adapazarlı Çerkes Kâmil, Çerkes İdris, Mütekait Binbaşı Çerkes Hüseyin Bey, Mekteb-i Harbiye tabiye muallimlerinden Erkânıharp binbaşısı Hayri Bey, Kürt Mustafa Paşa, Kiraz Hamdi, Dava vekili Fuat Şükrü, Refi Cevat, Kâzım Paşa damadı Doktor Esat, Zeynelabidin, Eskişehir mutasarrıf-ı esbakı Sami, Ali Kemal, Muharrir Ali Hikmet Beylerdir. Teşkilât için muktezi para İngilizler tarafından şimdilik Biga için doğrudan doğruya Şah İsmail'e verilmiştir. Ve yedi torbada 5000 İngiliz altını almıştır. İstanbul'da Hürriyet ve İtilâf'a (.....) ve Pehlivan Kadri'ye İngilizler teşkilât için külliyetli para vermişlerdir. Biga havalisinde ahali yedinde bulunan bilumûm eslihanın bu teşkilât için Anzavur'a teslimine İngilizler muvafakat etmişlerdir. Teşkilât idaresi mes'elesi Hürriyet ve İtilâf ile Nigehban arasında (.....) ve İtilâf parayı temin ettiğinden dolayı teşkilâta sahip olmak istiyor. Nigehban ise kendi zabitânının fedakârlık yaptığından bu teşkilâta emir ve kumanda etmek fikrindedir.

Dördüncü zeyildir:

Bursa hâdisesi pek yakındır. (.....) Çerkesleri tarafından 300 kişilik münferit eşhas berâ-yı ticaret sevk edilmiştir. Teşkilâtın emrine tabidirler. İlk hareket-i kıyamiyede Bekir Sami Bey'in imhası mukarrerdir. Çarşamba Mudanya'ya hareket eden vapurla Bursa'dan Hürriyet ve İtilâf Fırkası reisi Aziz Nuri ve Mahmut Şevket Paşa kâtillerinden Çerkes Kâzım'ın kardeşi Adapazarlı Hikmet hareket etmişlerdir. Kürt Mustafa Paşa vasıtasıyla da 2-3 mitralyöz zabiti derdest-i sevktir. Aziz Nuri vasıtasıyla Hürriyet ve İtilâf Fırkası erkânından ayrıca 300 kişilik bir kuvvet de ihzar edilmiştir. Müfti-i sabık Ömer Fevzi, Hoca Halim, ulemâdan da daha bir kaç zat Bursa teşkilâtını tevsi ve takviyeye çalışacaklardır. Bunlar Bursa'da, Biga'da olduğu gibi harekât-ı kıyamiye icra ve hükûmete vaz-ı yedle telgraf muhaberatını kat' ve Anzavurla birleştikten sonra Kürt Mustafa Paşa Kuva-yı Ahmediye Umum kumandanlığını deruhde ederek Adapazarına da Çerkes rüesasından bir takım adamlar gönderilmiştir. Ve elli kişilik kuva-yı milliyeye (.....) dır. Balıkesir ve Bursa'daki mitralyöz ve mekanizmaların dahile sevki cây-ı mütalaadır.

Beşinci zeyil:

Nigehbanlardan Binbaşı İsmail Hakkı, Çopur Bekir harekât-ı ihtilâliye için ittihaz ettikleri karar neticesi vukubulan tebligatı şudur: İstanbul'dan Karabiga ve Bandırma'ya çıkarılacak zabitânla Tekfurdağı'ndaki Alay

Levent Şahverdi Arşivi

Kumandanı Mustafa Nuri Bey'in sevk edeceği Nigehbancı zabitanla bunların arasına ve her köyden (.....) teşkil ve nahiyeye bir zabit tayin ettikten ve halka Kuva-yı Milliye rüesa-yı müteneffizesinin ahlâksız ve namussuz olduklarını propaganda ile efkâr-ı umumiyelerini tahrik, onları birer ikişer katl ve idam edip işleri kendileri ..... bundan sonra üçüncü safhaya başlayacaklar ..... Ayvalık cephesinden sağ cenahlarını denize istinad ettirerek İngilizlerin muavenetine istinad edecek ve Yunan kuvâsına bir ..... girerek kendilerinin Yunan aleyhtarı olmayıp İttihat ve Terakkice olan teşkilât-ı milliyeye karşı hareket ettikleri ve binaenaleyh kendileriyle müttefikan hareket edilmesi lüzumunu tavsiye edecek ve sola doğru harekâta başlayarak bütün cepheyi ıskata başlayacaklar, sağ cenahtaki bu muvaffakiyet ilk vakfe-i sukutunu ve Yunanlılarla Nigehbancıların kazanması neticesi temin edecektir. Mabadı var. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Ankara: 1/3/1336

29/2/1336 Şifreye zeyildir: Mabad:

Suret: Tekfurdağı'ndaki alay kumandanı Binbaşı Mustafa Nuri Bey zabit ita ve sevk edeceği gibi 14. Kolordunun silâh depoları hakkında zabitana talimat vermektedir ki zabitan ahalı ile baskınlar yapacaklar ve depoların muhteviyatını alacaklar Bandırma'da dava vekili Ferit Bey bu ihtilâl teşkilâtına memurdur. Bandırma içinde emrinde 300 müsellah maiyeti de vardır. 56. fırkadan yetmiş zabitin imzasını havi bir mazbata Dersaadet'te Nigehban Cemiyetine gelmiştir. Muhteviyatı yapılacak ihtilâle Nigehbancılarla iştirak edeceklerini temin ve taahhütten ibarettir. Bu imza sahiplerinden Muhsin, Halil İbrahim, Nuri isimleri anlaşılmış ve diğerleri henüz öğrenilemedi. Bursa polis müdürü ile serkomiseri bu teşkilât-ı ihtilâliyeyi himaye etmektedirler..... etrafında Çerkes Ethem Paşa Bursa üzerine yapılacak hareketi derûhde etmiştir. Yalova'daki İbo İbrahim anlaşılmıştır. Muvaffakiyet halinde İbo (İbrahim'den muharref bir lâkap) harekâta iştirâk etmeyi arz ve temin etmiştir.

Diğer zeyil:

Hafız İsmail Bursa teşkilâtı için memur edilmiştir. Bursa'daki dahili galeyanda muktezi eslihayı Sedbaşında Çerkes İbrahim ve Çerkes Idris Ağa'nın mahdumu Ömer tevzi edecektir. Buradan gönderilmiş olan eslıha bunlardadır. Ömer'le muhabereyi temin eden ..... camii karşısında Kalıpçı Ahmet Efendi'dir. Bursa'nın sağ cenah harekâtını Karacabey'de Gostivarlı İbrahim Bey'le Çerkes eşkıyasından meşhur Davut idare edecektir. Bunların maiyeti Çerkes ve Arnavuttur. Sol cenahı Yenişehir'de Ethem ..... Kâzım'ın biraderi Hikmet ve rüfekası ve merkezi de 56. Fırkadan

Levent Şahverdi Arşivi

Nigehbancı zabitan idare edecektir. Topçu yüzbaşısı Ziya Bey yirmi gün evvel Karacabey'e gitmiş Gostivarlı İbrahim ile teşrik-i mesai etmiştir. Karacabey Kaymakamı Tevfik Bey teşkilâtçılara müzahirdir.

Diğer zeyil:

Romanya vapuruyla Karabigalı ihtiyat zabiti Anzavur emrine hareket etmiştir. Elyevm Çorlu'da Bulgar ihtiyat zabiti Hüseyin Hüsnü Efendi yirmi beş kişilik bir kuvvet hazırlamıştır. Tekirdağ'ındaki alay kumandanı Binbaşı Mustafa Nuri Bey tedarik edilen Nigehbancı zabitanla birlikte Karabiga'ya bahren geçeceklerdir. Bugün hareket edecek Gelibolu vapuru ile Nigehbancı zabitan hakkında hükümete malûmat verilmiştir. Yarın ve müteakip günler Yenişehir'de İbrahim Paşa'ya iltihak etmek üzere Çerkes İdris Ağa, Yüzbaşı Şevket, Hüseyin Remzi mahdumu ve bahriye yüzbaşılarından Tahsin Efendinin henüz buradan hareket etmediği anlaşılan Kâzım'ın biraderi Hikmet ayrıca Gemlik'e gideceklerdir. Mudanya'ya çıkmaları muhtemeldir. Mabadi vardır. Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Ankara: 2/3/1336

1/3/1336 tarihli şifreye zeyildir:
Mabad:

1 — Balıkesir civarındaki teşkilâta elyevm Kepsut'ta bulunan ağır topçu binbaşılarından Emirgânlı Kemal Bey memurdur. Hamdi Paşa'nın yaveri olup Bandırma'da tevkif edilen Yüzbaşı Kemal de kendisiyyle teşrik-i mesai edecektir.

2 — Bunların Kepsut'ta bir kargaşalık çıkaracakları söyleniyor. Bu günlerde tahliye edilen yüzbaşı Mahmut Celâlettin ile burada Zeynelabidin hocanın hanesinde misafir süvari mülâzimievveli Kepsut'taki teşkilâtçılara iltihak için emir almıştır.

3 — Konya teşkilâtına Zeynelabidin Efendi memurdur ..... Paşa'nın hanesinde içtima edilerek müzakerât cereyan etmiştir. Netice kararlaştırılamamıştır. Konya'da Zeynelabidin Efendi'nin emrine tâbi zabitânın mevcut olduğu haber veriliyor.

Diğer zeyil:

Sivas'taki İtilâfçı Şeyh Sivas teşkilâtına memur edilmiştir. Bunlara lâzım gelen talimat ve evâmiri Hürriyet ve İtilâf merkez-i umumisinden *gönderilen mekâtîb Samsun'a adam-ı mahsusla irsal kılınmakta* ve Sivas'ta Hürriyet ve İtilâf şube adamlarıyla elden gönderilmektedir. Dahile gönderilen evâmir ve talimatın irsali polis müdüriyeti heyet-i teftişiyesi müdürü Hüseyin Hicabi Bey tarafından idare ve tanzim edilmekte Tirebolu'da

Levent Şahverdi Arşivi

teşkilâta Kadızade Rifat Bey'in memur edildiği zannolunmaktadır..... Biga hâdisesini bu adam çıkarmış ve tertip etmiş ve kable'l-hâdise buraya gelerek talimat vesaire almıştır. Anzavur ilk isyanında Eskişehir, Biga, Balıkesir ve Bursa, İzmit ve Bolu livaları ahalisi namına hareket ettiğini beyanname ile ilân etmişti.

Diğer zeyil:

Harbiye
16/2/1336

Dün Gelibolu vapuruyla Karabiga'ya kimse gidemedi. Vapura binenler tevkif ve bilâhare muhafızlıkça tahliye olundu. Bu mürettep zabitanı Yunan vapurlarına veyahut Tekfurdağı'ndaki Alay Kumandanı Binbaşı Mustafa Nuri Bey vasıtasıyla oradan kayıkla Karabigay'a geçmek cihetini ihtiyar ediyorlar. Cafer Tayyar Bey Edirne'de bulunmadığından gerek Çorlu ve gerek Tekfurdağı hakkında kendisine malûmat verilemedi. Tekfurdağı'nın ehemmiyeti iş'arât-ı sabıkamızdan malûm-ı âlileri olmuştur. İstanbul'un tevkif icrasına ehemmiyet verilmesi hususu ciddi surette temin edilemedi. Arz olunan eşhasın oralara geçmesi muhtemeldir. Mahallerinde takibat icrası zarureti karşısında temini ... den sonra Hürriyet ve İtilâf'ın vaktiyle birinci, ikinci, üçüncü beyannamelerde münderiç hutut-ı umumiye dahilinde oralarda beyannameler neşredileceği ve bundan Düvel-i İtilâfiyeye malûmat verileceği ve bu babdaki talimatın heyet-i faale tarafından Gelibolu vapuruna binen zabitâna matbu suretinin ita edildiği ve bu beyannamelerden iki suretinin postaya teslimen Mustafa Kemal Paşa'ya takdim kılındığı maruzdur. Şimdilik bu kadar vardır. Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Mabad-ı suret:

Ankara, 5/3/1336

Ragıp Bey'in emrinde bir Çerkes Değirmendere civarındaki Anzavur çetelerini elde etmek ve Bursa vak'asını tesri eylemek üzere bu sabah İzmit'e gitmiştir. Mumaileyh vaktiyle İngiliz casusunun firarını teshil eylediğinden dolayı İngilizlerce pek merguptur. Çerkes elbisesi ve kamasıyla Beyoğlu'nda serbestçe gezen bir zattır. Costivarlı İbrahim talimat almak üzere Karacabey'den buraya gelmiştir. Hüseyin Paşa mahdumu Şevket bazı rüfekasıyla Mihaliç ve Karacabey havalisine müteheyyi-i hareket-tirler. 1/2-3-1336 gecesi Tophane civarında Hüseyin Remzi Paşa'nın konağında Paşa'nın riyasetinde Mustafa Tayyar Paşalarla Kaymakam Fettah, Binbaşı İsmail Hakkı, Adapazarlı Hikmet, Yüzbaşı Şevket, Hüseyin Remzi Paşazade Şevket ve Nigehbancılardan daha bir kaç zabit Çerkes Ragıp, Mülâzım Halit Efendiler içtima etmişlerdir. Bu içtimada mevadd-ı âtiye mevzubahis olmuştur:

Levent Şahverdi Arşivi

1 — Bursa'da harekâtın başladığı haber alınır alınmaz hükûmeti ele almak için Sadrıazam, Dahiliye Nazırı ve daha iki nazırın katli ve havî (.....) hareket sarayla daima Ferit ve yaranı ve Hürriyet ve İtilâf tarafından tasvib edildiği,

2 — Harekâtın tesrii mültezem olduğundan teşkilâtçılardan sür'atle mahal-i lâzımlarına gitmeleri,

3 — Hükûmetin tebeddülüne intizaren sulhün tehir-i akdine İngilizlerce temin edildiği ve İstanbul muhafızının nezaretten bu mes'ele hakkında istihsal eylediği malûmatı ifşa eylemesi ve aralarında Kuva-yı Milliyeye mensup bir casusun bulunmasından müteyekkizane hareket edilmesi hususatından ibarettir, efendim. Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

4 Mart'ta Firdevsoğlu kışlasında 29. Alay tarafından talim ve tedris edilmek üzere yeni toplananlardan ikiyüz kadar çocuktan mürekkep 29. Alay mektebinin resm-i küşadını yaptık. Bu mektep kolordunun her türlü malzeme ve mühimmat tamir ve tedarikiyle meşgul sanayi takımlarından maada olup makina ile demir ve ahşap kısımlarını havi olacak olan iş ocağına esas olacaktır. Mektebin küşadından sonra kızak taliminde mümârese kazanan gürbüzlerimizin teftişini yaptım. Ski lerle hayli mümarese etmişler, cesurâne kayıyorlar. Harb-i Umumi'deki teşkilâtımızdan kalan zabit ve küçük zabitlerden bir heyet-i talimiye yaptırmıştım. Eğlenceli ve faideli surette çocukları da meşgul ediyoruz. Biz bile bugünden itibaren birer çift ski ile baston, kundura gibi levazımını ikmâl ederek akşamları düşe kalka kaymaya başladık. Akşam Ankara'dan âtideki şifreyi aldım. Ve mütalaatımı yazdım. Kara Vasıf Bey ve Uşak Kongresi vahim hatalar yapıyor. Fakat bunları gücendirmedense ikaz etmek makuldür.

Baha Sait'i gönderenler kendisini ikaz ederek selâhiyetini geri almazlarsa dahi Bolşevikler de biliyorlar ki Türkiye'de bir Heyet-i Temsiliye vardır. Ve şark işlerinde onun vasıta-i icraiyesi Kâzım Karabekir'dir. Şu veya bu cemiyet veya şahısların muahedeleri haiz-i ehemmiyet değildir. Fakat cürüm olmadan Heyet-i Temsiliye başka vasıtalarla yanlış istikamette yürümesi tehlikeli olur. Birkaç kere daha yazmış olmakla beraber Heyet-i Temsiliye'yi esas hakkında bir daha ikaz etmek faydalı olur."[93] Gelen şifre:

Ankara 3/3/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Bizzat Kâzım Paşa Hazretleri tarafından açılacaktır:

Dersaadet'ten Kara Vasıf Bey'den gönderilen 26 Şubat 1336 tarihli mektubunda Türkiye ihtilâl hareketini temsil eden Karakol Cemiyetiyle

93 Baha Sait'in 11 Kânunisanide Bakü'de 15 maddeli bir muahede imzaladığı ve buna ait teferruat 12 Nisan'da Baha Sait'in mektubu üzerine Heyet-i Temsiliyenin 15 ve 16 Nisan şifrelerinden daha teferruatlı anlaşıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Uşak Kongresi heyet-i icraiyesi namına hareket eyleyen Kafkasya'daki murahhas Baha Sait Bey'in Bolşeviklerle yaptığı bir muahede-i ittifakiye müsveddesi ile bunun mevaddı hakkında tadilât, izahatı havi bir de mütalaanamesi melfuf idi. Mektup ve melfufatı muhteviyatında Türkiye hükûmet-i muvakkate-i ihtilâliyesini temsil eden Uşak Kongresi heyet-i icraiyesi ve Karakol cemiyet-i ihtilâsiyesiyle Kızıl Orduya mensup olup elyevm Dersaadet'te bulunan Miralay İlyaçef beyninde takarrür eden esasât-ı ittifakiyenin tarafımızdan tebyiz ve imzasından sonra Karakol Cemiyeti tarafından mühürlenerek teâti olunacağı zikrolunuyor, İttifakname mevaddı umumiyetle bugünden ifasını deruhde edemiyeceğimiz hususatı ihtiva ediyor. Vasıf Bey'in dahil ve harice karşı Karakol cemiyeti namı altında muvakkat bir komitenin heyet-i merkeziyesi olarak hareket ettiği ve Baha Sait Bey'in Karakol cemiyetinin ve Uşak Kongresinin selâhiyettar ve müstakil murahhası olarak Bolşeviklerle bütün memleket mukadderatına ait muahedat ettiği sabit oluyor. Mumaileyh Vasıf Bey'e verilen cevabda: Karakol Cemiyeti ve bilhassa bu cemiyetin dahilen ve haricen müstakil harekete mezun bir heyet-i merkeziyesini ve Baha Sait Bey'in sıfat ve selâhiyetini tanımakta ve binaenaleyh Baha Sait Bey tarafından hakikate mutabık olmayan sıfat ve selâhiyette başlamış olan müzakereye ve yapılmış olan muahedeye temasta mazur olduğumuzu bildirdik. Gerek Vasıf Bey'i gerek rüfekâsını Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul Heyet-i Merkeziyesi olarak tanıdığımızı yoksa siyaset-i dahiliye ve hariciyede ayrı ayrı iki komitenin itilâf etmiş şekline delâlet edecek her türlü muamelât ve tezahüratı kat'iyyen reddettiğimizi, dahili, harici tedabir-i siyasiye ve icraiyeden millete karşı, dünyaya karşı, tarihe karşı Heyet-i Temsiliye'nin mes'ul olduğunu ve diğer taraftan Kolordu Kumandanları arkadaşlarımızın bu hususa dair nokta-i nazarlarını istimzâc etmeden ve mütalaalarını almadan cemiyetimizin hiçbir taahhüdâtta bulunamayacağını sarahaten ifyan ettik. Ve fimabad aynı tarz ve harekete devamları takdirinde kendileriyle muamele ve irtibatı kat' etmek mecburiyetinde kalacağımızı yazdım. Bu hususat Raûf Bey'e bildirilmiştir. Baha Sait Bey'in Bakü'de bulunduğu anlaşılıyor. Oradaki malûm zevata bu adamın cemiyetimiz ve memleketimiz namına hiçbir sıfat ve selâhiyeti haiz olmadığına dair taraf-ı âlinizden mektupla malûmat verilmesini rica ederiz. Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Cevabın:

Erzurum: 5 Mart 1336

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Zata mahsustur:

C. 3 Mart 1336 Heyet-i Temsiliyeyedir. Kara Vasıf Bey'den gelen tafsilât bu bâbdaki mütalaa-i kıymettar buraca kemal-i dikkatle nazar-ı dikkate

Levent Şahverdi Arşivi

alındı. Vâsi olan bu siyaset ve mülâhazat hakkındaki nokta-i nazar-ı âcizanem ber vech-iâti sarahaten tesbit edilmiştir: Bolşevizmin sarî olan kudret ve harekâtı bahusus böyle itilâf devletlerinin aleyhimizdeki tazyikatı bu şekilde tecelli ettikçe er geç memleketimizi dahi sürükleyecek ve yegâne aman ve halâsın o kuvvetle beraber Tevhid-i mukadderât olunmasını icab ettirecektir. Bir kere bu fikri adeta bir esas olarak kabul ettikten sonra bir de hedefe vusûl için yapılacak yanlış ve vaktinden evvel müstacel harekâtın intaç edeceği en büyük felâketleri ayrı bir safha olarak tetkik etmelidir. Bunu kat'î bir surette bilmelidir ki Bolşevizmin bizi kurtaracak bir surette girmesi ve onun icab ettirdiği harekâtın tervic edilmesi ancak ve ancak şarkî vilâyattan yani Erzurum kapısından olabilir. Ve orada böyle uzak nazariyât-ı mühlike ile değil, bolşevizmin nüfuz ve kuvâsının Kafkasları aşıp hududlarımıza dayanmasıyla tecelli edecektir. Ve böyle harekettir ki bolşevizmin daire-i istilâsına girince memleketimizi de cihan nazarında mağdur ve harekâtını da zarurî gösterecektir. Buna mebnidir ki İstanbul'daki teşkilâtın bir patlak vermesi veyahutta işe ve taahhüdâta girişmesi esasen hilaf-ı selâhiyet olduğundan gayr-i muta'dır. Ve muhakkak düşmanların büyük mikyasta hücumunu ve bi'n-netice İstanbul'da İtilâf kuvâsı, Rum ve Ermeni anâsırının ittihadıyla bolşevizm bühtanı altında anâsır-ı İslâm'ın pek fena halde tazyik ve imhasını ve artık Türk payitahtının Türk tarihinden uzaklaşmasını icab ettirecektir. Hattâ daha evvel payitaht Rumeli cihetinden bolşevizm ile temasa gelse dahi aynı eşkâl tahtında gafletle olacak bir kıyam; payitahtı ve unsur-ı İslâm'ı aynı tehlikelerin taht-ı tesirinde bulunduracaktır. Bu cihet böyle olmakla beraber Bolşevik ordularına da memleketimiz tarafında lakayt ve müstağni davranılmayarak kendilerinin ümit ve emniyeti tesis ve muhafaza ve hududlarımıza daha çabuk ve emniyetle bilfiil gelmelerini tesri için de teşebbüsattan geri durmamak ve fakat arz ettiğim vechile bir gûnâ angajmana girişmeyerek işi manevî revâbıt ile idare etmek lâzımdır. İstanbul'daki Kara Vasıf ve rüfekasını bu nokta-i nazar etrafında ikaz ile müttehit olan meslek ve harekâtı itidale sevk etmek ve kendilerini red ve iğmaz suretiyle meyus etmemek fikrindeyim. Ve muhakkak olan bir cihet var ki o da bâlâda arz ettiğim vechile Erzurum mıntıka-i hududiyesi esasen Bakü havalisi ve alâkadarıyla muntazam ve esaslı bir temasta bulunduğu ve burası ne Almanya'nın ne de Rusların müfrit ve bizi Harb-i Umumî'de olduğu gibi sürüklemek şanından olan cereyanlarına kapılmayıp vakayı sahiha ve menafi-i hakikiye üzerine cereyana nâzım olacağı cihetle Kara Vasıf Bey rüfekasından arzu ve heyet-i muhteremelerince de tasvib edilen bir iki zatın doğruca sırf bu işler hakkında görüşmek ve müştereken takip etmek üzere Erzurum'a gelmelerinin teklif buyurulması muvafık olur. Baha Sait Bey'in tekzib-i selâhiyetini şimdilik muvafık göremiyorum. Onu cereyanına bırakmak fakat bu işi de İstanbul Şubesi nezdinde ikaz ve tadil suretinde düzeltmek daha münasip olacağını arz eylerim. Kızıl Ordu'ya mensup olduğu bahsolunan Rus Miralayı İlyaçef'in, İngilizlerin keşf-i esrarı için her vakit her yerde müracaat ettikleri vechile bizim içimizi

Levent Şahverdi Arşivi

derinden tahlil ve ihbar edici bir casus olmaması ve bunun hakkında pek nafiz ve müdekkik davranılmasını ve bu bâbda icab edenlerin ikaz buyurulmasını temenni eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

4/5 Mart gecesi Heyet-i Temsiliye telgrafla beni, Vali ve Müdafaa-i Hukuk Heyetini makina başına istedi. Görüştük. "Dün kabine İtilâfın tazyikile istifa etmiş. Ferit Paşa'nın gelmesi muhtemel imiş. Meclis-i Meb'usan kabul etmezse Meclis fesh edilecekmiş. Her taraftan padişaha yazılmasını rica ettiler." Kolordu, vilâyet ve Müdafaa-i Hukuklardan yazdık. Harbiye Nezaretine istifanın sebebini sordum. Harbiye Nazırı Fevzi Paşa 6/7 tarihiyle yazıyor: "Kabine mükerrer protestolarına rağmen Yunanlıların Ödemiş cephesinde icra ettikleri taarruzdan dolayı istifa etmiştir." 5 Martta Heyet Temsiliyeden 4'te yazılmış altı şifre geldi sırasıyla şunlardır: Birinci şifre:

15. Kolordu Kumandanlığına

İstanbul'da teşekkül eden bir cemiyet-i fesadiye İngilizlerle müttehiden:

1 — Hükûmetin iskatıyla Ferit Paşa ve emsalinden bir hükûmet tesisi,

2 — Meclisin feshi, Kuva-yı Milliyenin ilgası,

3 — İstanbul'da bir şûra-yı hilâfet teşkili

4 — Bolşeviklik aleyhinde fetva isdârı hususatının takarrür ettirildiği tahakkuk etmiş ve Anzavur harekâtıyla beraber İngilizlerin hükûmeti *tazyik ettikleri mezkûr mukarrerat cümlesinden olduğu* İstanbul'dan bildirilmiştir. İşbu malûmatın heyet-i merkeziyelere de iblâğı rica olunur. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

İkinci şifre:

15. Kolordu Kumandanlığına

İstanbul'daki heyetimizden 3 Mart tarihli olarak vurud eden malûmatı ber veçh-iâti tamimen arz ederiz. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Suret

Yunanlılar karşısındaki cephenin geriye alınması hakkında 15 gün evvel İtilâf mümessilleri tarafından verilen notaya hükûmet cevab-ı red vermişti. Dün şedidü'l-hal ikinci bir nota da verilmiş olmasından hükûmet bugün Meclis-i Meb'usan huzurunda istifa etmiştir. Hükûmetle beraber Meclis-i Meb'usan reisi de mabeyndedirler. Meb'uslarımız mütehaşidirler. İngilizler Hürriyet ve İtilâf ve Nigehbancılarla tertip ettikleri harekât-ı irticaiyede muvaffak olabilmek için Ferit Paşa ve yârânından birinin taht-ı

Levent Şahverdi Arşivi

riyasetinde bir kabinenin mevki-i iktidara gelmesi muhtemeldir. Meclisi bittabi fesh edeceklerdir. Nezd-i şâhânede oradan da tedabir-i müesirede bulunulması ve Meclis-i Meb'usanın takviyesi esbabının istikmâli maruzdur. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Üçüncü şifre:

15. Kolordu Kumandanlığına

Şimdi 4 Mart saat 10 sonra Harbiye Nazırı Fevzi Paşa Hazretlerinin vaziyet-i hazıra hakkındaki mütalaât-ı âtiyeleri bi'l-vasıta vürud etmiştir. Müstafi kabine erkânı dahi Ferit Paşa'nın makam-ı sadarete gelmesini temin için müştereken teşebbüsatta bulunmaktadırlar. Maahaza her türlü ümit ve intizar hilâfına olarak Ferit Paşa resikâra gelirse Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul'a karşı kat'i ve belli icraata girişmekten ibaret olan esasının tatbiki tabiidir.

Dördüncü şifre:

Celâlettin Arif Bey'in Meclis-i Meb'usan reisi olduğunu ve 5 Mart'ta saat 4,30 sonrada huzura kabul olunacağını,

Beşinci şifre:

Geçen pazartesi günü İtilâf mümessilleri tercümanları Babıâlide sadrıazamı ziyaretle Ferit Paşa kabinesinin divan-ı âliye sevklerine muavafakat edemeyeceklerini ve sevk edilmek istenilse fiilen müdahale eyleyeceklerini şifahen tebliğ eyledikleri heyet-i merkeziyelere de tamimi rica olunur.

Bu şifrelerden istifayı akşam makina başında öğrenmiştik. Mühim olan şifre Fevzi Paşa'nın tavsiyesidir. İstanbul'a karşı kat'î teşebbüsten evvel oradaki meclis-i meb'usanın sadasını duymaklığımız lâzımdır. Yahut ki sedasının boğulduğunu görmeliyiz. Ferit Paşa gelmesin diye Padişaha her taraftan yazıldı. Buna rağmen gelirse temenni etmeliyiz ki ilk işi Meclisi fesh etmek olsun. Bundan sonrası kolaydır.

Altıncı şifre:

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Kabine Düvel-i İtilâfiyenin tazyikiyle istifa etti. Meb'usan padişaha müracaat etmiş ise de padişah başmabeynci ve başkâtiple görüşmelerini irade buyurmuştur. Bunlara Ferit Paşa ve emsalinin tayin edilmemesi lüzumu anlatılmıştır.

2 — İstanbul'daki vaziyet İngilizlerin yardımıyla hazırlanan irtica

Levent Şahverdi Arşivi

vaziyetidir. İstanbul'da beyne'l-islâm bir şûra-yı hilâfet teşkil etmek istiyorlarmış.

3 — İstanbul'dan şimdi ita olunan malûmatın hülâsası bi'l-ihrac arz olundu. Alâkadarların haberdar edilmesi ve heyetimizi berâ-yı irşad mütalaât-ı aliyelerinin sür'at-i iş'arı mercudur. Vaziyeti takip ediyoruz.

Heyet-i Temsiliye Namına *Mustafa Kemal*

Üçüncü maddesi mütalaatımı isteyen bu şifrenin fırkalara tamim olunduğunu görerek hayret ettim. Şifre memurunun hatası addiyle 20. Kolordu kumandanına yazdım: "Her türlü su-i tefehhümlerden ve sehv ü hatalardan mücanebet için bilcümle muhaberatın yalnız kolordu ile yapılmasını rica ederim." Bu şifrenin yazıldığı akşamı (4/5 de) makina başında Heyet-i Temsiliye ile görüştük. Padişaha müracaat kararı da yapıldığı için başka bir şey yazmaya lüzum görmedim. Esasen Heyet-i Temsiliye'nin Bolşeviklik veya Bolşeviklerle irtibat yapmak gibi benden bekledikleri işe Kara Vasıf Bey'in şifresi dolayısıyla bugün bir daha yazdım. Yeni mütalaa için ahvâlin inkişafına intizar en muvafıkıdır. (10 Mart'ta yazdım.). 6 Mart'ta her tarafta olduğu gibi Erzurum'da dahi halk dükkânları kapayarak ictima ile vilâyete gidip: Meclis-i Millinin kabul ettiği hükûmeti hariç nasıl tazyik eder diye protesto ettiler. Rauf Bey'in de 3'te yazdığı âtideki şifre geldi:

Ankara: 5/3/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Zata mahsustur.

Dersaadet'te Rauf Bey'den alınan 3/3/1336 tarihli şifre sureti zirde berâ-yı malûmat arz olunur. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

Amerika mümessilinin arzusu üzerine dün (2/3/1336) kendisiyle görüştüm. Amerika'nın evvelce Irak, Elcezire de dahil olduğu halde Manda talep etmesi sebebini buralarda İngilizlerin hakk-ı fethini tanımadıkları ile tefsir etti. Ben de buraları hakkında müddeiyatta bulunmaklığımızın doğru olamayacağı sebebini izah ettim. Amerikalıların bizi tanımadığını, bir seneden beri şahsan uğraştığını, fakat raporlarını hükümet neşretmediğini hattâ Harbord heyetinin bile raporu neşir edilmediğini fakat kongrenin bu raporları taleb eylediğini işittiğini söyledi. Wilson prensiplerine evvelce Amerika efkâr-ı umumiyesinin zahir olduğu fakat bugün Amerikalılar Wilson'u terk eylediklerinden bu prensiplere bizim bel bağlamaklığımızın faide-bahş olamayacağını fakat Amerika efkâr-ı umumiyesinin seriü't-tahavvül bulunması cihetiyle belki atide Amerikalılar şark işine kat'i müdahaleye karar vereceklerinin müsteb'ad olmadığını izah etti. Ben cevaben: Amerika işe karışmaz ve Avrupalılar da bizi mahvetmekdeki kararında sebat edecek olurlarsa çârnâçâr şarktan kendisine nokta-i istinad arayacağını lâyıkı vechile anlattım. Müşârünileyh harekât-ı milliye hakkında herkesin Avrupalıların İttihatçılık ve hıristiyan

Levent Şahverdi Arşivi

> düşmanlığı isnadına şahsen inanmadığını, çünkü sebeb-i neş'etini ve tarz-ı cereyanını takip etmekte olduğu ve aksini görünceye kadar kanaatinde sabit-kadem olacağını ilâveten söyledi.
>
> 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Amerika mandası cereyanının nereden geldiğini anlamak istifadeliydi. Demek mes'ele İngilizlerle Amerika vesairenin arasındaki tevsi-i mülk rekabeti! Her yerde insaniyetten ve bilhassa hakkımızdaki hayırhahlıktan bahseden Amerikalılar kendi memurlarının lehimizdeki raporlarını bile neşretmemişler. Rauf Bey iyi tehdid etmiş. Amerika ve Avrupalıları en iyi tehdid cümlesi bizi mahvetmek istenirse "Nokta-i istinadı bizzarure şarkta arayacağımız" dır.

8'de Erzurum'daki kıtaatı talimhanelerinde gözden geçirdim. 5 Mart'ta 5 sonrada Meclis-i Meb'usan reisinin huzura kabul edildiği padişahın kabine reisini tayinde müteredditt olup İtilafçılardan Müşir Zeki Paşa'nın kabine riyasetine getirileceği rivayeti de olduğunu Kemal Paşa 6 tarihiyle yazıyor. 8 akşamı bu şifreyi almakla beraber Salih Paşa'nın sadrıazam tayin olunduğu malûmatını da aldık. 8'de Heyet-i Temsiliye'ye şu teklifi yaptım:

> Bir taraftan Balıkesir ve Bursa havalisinden Anzavur'u tedip için kuvayı lâzime sevk ile takibat yapılmakta iken diğer taraftan da bu mel'anetin payitahttaki ocağının belli başlıları olmasa bile esamisi heyet-i muhteremelerinin muhtelif telgraflarında bildirilen icra-yı hidematta kullanılan bazı Arnavut ve Çerkeslerin ve bilhassa ümera ve zabitânın hükûmet-i cedide tarafından bir gece ansızın tevkif edilerek aynı gece zarfında Anadolu'ya meselâ evvelâ Bandırma'daki 14. Kolordu karargâhına veyahut ahvâl ve şerâit-i hazıraya göre en muvafık ve en emin görülen bir askerî karargâha sevk ve teslimleriyle oradan hemen dahile doğru kuvve-i müsellaha tahtında sevk ve divan-ı harpleri Anadolu'da icra kılınmak üzere vesaik-i cürmiyenin müteakiben Dersaadet'ten gönderilmesini pek lüzumlu mütalaa ediyorum. Bu suretle hükûmet-i cedidenin ikaz buyurulması muvafık gibi mütalaa kılındığı maruzdur.
>
> Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye bunu musip gördü, fakat acaba bu işe imkân var mıdır? İstanbul gençliğin irfan ocağıdır. Her türlü âli mektepler, Darülfünunları senelerden beri bağrında taşımaktadır. Gerçi istibdad devri gençleri seciyesiz yapmaya uğraşıp durmuştu. Gerçi hürriyeti istihsal eden insanlar da İstanbul'da yine o şerâit altında feyz almışlardı, fakat o insanlar teşkilâtlarını ancak o zaman en hür bir muhit olan Rumeli'de kurabilmişler, İstanbul'da da ancak altmış yetmiş kişilik bir çekirdek yapabilmişlerdi. Şimdi de Anadolu'nun hür muhitinde o insanlar varlıklarını gösteriyorlardı, acaba bu mevcudiyet karşısında İstanbul gençliği ne yapacaktı? On küsur senelik hürriyet idaresinin gençlik seciyesini ne derece düzelttiğini imtihan edecek bir suali, bir teklifi ortaya atmıştım. Lüzumsuz politika cereyanlarına sürük-

Levent Şahverdi Arşivi

[illegible] irfan ordusu yine siyasî tahrikâtla Balkan Harbi istemişlerdi. Şursuz ve siyasî tahriklerle isteriz, istemeyiz devrinde değiliz. Milletin hürriyet ve istiklâli mevzubahistir. Eğer İttihat ve Terakki idaresi gençlere bu ruhu, bu aşkı verebilseydi bugün bu teklifi benim yapmaklığıma bile lüzum kalmazdı. Fakat ne yazık ki gençlik sindirilmiş, ölümün de bir aşk olduğu, milletin hür yaşaması için bu ölüm aşkının biricik çare olduğu öğrenilmemiş... Esir yaşamaktansa hür ölmek düsturunu şiar edinmemişti. Bunu biliyordum fakat tarihin de misaliyle görmesi için bu güzel misaldi. Herhalde bir şey yapılmasa bile bir şey düşünülmüş, görüşülmüş olacak bir tesirden âzâde kalamayacaktı. Madem ki Türk'ü boğmak isteyenler millî teşkilâtımız aleyhine her şey yapıyorlardı. İstanbul'da dahi bu gibiler aleyhine birşeyler de bizim yapmak istediğimizi bildirmek dahi birşey yapmaktı. Bugün Heyet-i Temsiliye'ye bir şifre daha yazdım: "Eğer İstanbul'da Meclis-i Milliyi dağıtırlarsa biz de millî hükûmet tesisiyle Bolşeviklerle fiilen teması temin etmek üzere harekâta hazırlanır teşebbüsata girişiriz.". Heyet-i Temsiliyece şark hareketi planının tatbiki, mevsimi gelmeden bile arzu edildiğinden muvafakat cevabı geldi. 10 Mart'ta âtideki şifreleri aldım:

Dakika tehiri mucib-i mes'uliyettir.

Ankara: 8/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Dersaadet'te Rauf Beyefendi'den mevrut şifrelerin sureti aynen zirdedir. Bu bâbdaki mütalaat-ı âlîlerinin sür'atle işʿar buyurulmasını rica ederim.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Suret

Bugün Salih Paşa Meclise geldi. Dünkü kararı vechile Meclisten ilânâzır almaklığı mümkün olamayacağını, kabinesini tamamen hariçten teşkile mecbur olduğunu bildirdi. Hariçten alacağı zevat için mudavele-i efkârı teklif eyledi. Grup bu bâbda vaki olan meclid müzakerat neticesinde ekseriyetin fikri bu işi bir meşrutiyet mes'elesi yapıp ipi koparmak ve hariçten olacak azalar için heyet-i idare ile Salih Paşa'nın görüşerek âmâl-i milliyeyi tatmin edecek bir heyet husulünü temin etmek suretinde tebellür etti. Bizim kanaatimizce hariçten ne kadar iyi zevat bulunursa bulunsun esas ile muayyen selâhiyetten men eden ve meclisi müşkilât karşısında bulunduran İstanbul zabıtasının ıslahını ekseriyetin hâlet-i ruhiyesini Meclis-i Milli'nin kat'i harekete icra edebilecek bir teşebbüse sebebiyet vermemesi bu ıztırarın muhalif taraftan gelmesini tercih eylemesi merkezindedir, efendim.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Suret

1 — Kabine şu suretle teşekkül etmiştir:

Sadrıazam: Salih Paşa	Bahriye: Salih Paşa vekâleten
Şeyhülislâm: İpkaen	Nafia: Tevfik Bey asaleten
Dahiliye: "	Maliye: Tevfik Bey vekâleten
Hariciye: "	Şûra-yı Devlet: Abdurrahman
Harbiye: "	Şeref Bey vekâleten
	Maarif: Abdurrrahman
	Şeref Bey asaleten
Evkaf: Şeyhülislâm-ı esbak	Ömer Hulûsi Ef. asalten
	Adliye: Celâl Bey asaleten
	Ticaret ve Defterhane emini:
	Ziya Bey vekâleten

2 — Celâl Bey'in mesleğini bilmiyoruz. Bu şekil Ferit Paşa'ya daima zaman kazandırmak maksadıyla sarayın tertibidir. Salih Paşa bir buhrana sed çekmek suretiyle bu suretle vatana nâfi bir hizmet yaptığı itikadındadır. Bizim fikrimiz: Bu kabineye itimad vermemektir. Ve bunu grupta temin etmek için çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi elan mevcuttur. Ona nazaran vaziyetin teemmül buyurulması maruzdur.

3 — Şâyân-ı dikkat olarak şunu da arz edelim ki Salih Paşaca Meclis-i Meb'usan dahilinden nazır almaklığın adem-i imkânı anlaşıldıktan sonra hariçten alacakları zevatın tesbiti için grubun fikrini istihraç edecekti. Halbuki ahîren bundan da sarf-ı nazar ederek esasen maruz kabineyi kendiliğinden teşkil eylemiştir, efendim.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Ankara: 8/7/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Dersaadet'ten alınan malûmat arz olunur. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

İngilizler Cemiyet-i Ahmediye ile resmen itilâf eylemiş ve tertibât-ı ihtilâlkâranenin ilk âsârı müşahede edilir edilmez gerek nakid gerek esliha ve mühimmat hususunda kendilerine vâsî mikyasta yardım edeceklerini ve suikast tertibatına kat'iyyen göz yumacaklarını ve firarlarını da teshil eyleceklerini beyan etmişlerdir. Yalnız Lloyd George'un müfrit Türk düşmanı olması hasebiyle bi'n-netice Türkler aleyhinde verilecek bir karar muvacehesinde kıymetlerini kaybedeceklerini ileri sürmeleri üzerine nasıl ki Fransa'da Piyer Loti efkâr-ı umumiyeyi Türkler lehine imale etmiş ise Türk muhibbi İngilizler vasıtasıyla aynı rolün İngiltere'de de ifasına çalışacağını ve Lloyd George'un ıskat edilip yerine Türk muhibbi bir kabine getirileceğini ve Kuva-yı Milliye ile bu kuvvete istinad eden hükûmetlerde İttihatçılık zihniyetinin mevcut olmasından ve harbin uzamasına da bun-

Levent Şahverdi Arşivi

ların sebebiyet vermesinden İngiltere efkârını tatmin etmek halen mümkün olmadığından her halde bu yeni teşkilâta istinaden mevki-i iktidara gelecek İngiliz muhibbi bir kabine ile Türkiye menâfiine muvafık sulhün temin edilebileceğini cevaben ifade eylemişlerdir.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Şu mütalaatımı yazdım:

Erzurum: 10 Mart 1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Zata mahsustur.

C. 8 Mart 1336 Heyet-i Temsiliyeye:

1 — Ahvâli nasıl görüyoruz: Bütün ecnebi matbuatı ve İtilâf hükûmetlerinin etvar ve harekâtı pek sarih gösteriyor ki hakkımızda yapılan imha planıyla Meclis-i Millimizin toplanmasından sonra dahi kemafi's-sâbık hatve-be-hatve yürünüyor. Bu planın hutut-u asliyesini evvelâ Kürd'ü, hattâ Çerkes'i ayırmak, Türkleri biribirine düşürmek, Anadolu'yu paylaşmak, en sonra da Endülüs'teki gibi engizisyon mezalimini tatbikle Anadolu'da Türklüğü ve İslâmlığı bitirerek Rum ve Ermeni gibi kendilerine sadık kültürlü yapmaktır. Bu planın tatbikini Kuva-yı Milliye tehir etti, bolşevizm galebesi ise bir mâni olarak tebellür etti. Bolşeviklerin Kafkas'ı aşmalarıyla tahassül edecek netice muhayyel olan bu mel'un planı alt üst etti. Ve değil Türklük, belki islâmın umumi ittihadına sebeb olacak korkusu esas planı ilk fırsata talikan daha basit ikinci bir plan tertip ettirdi. O da Anadolu'nun Bolşeviklerle ittifakına karşı Boğazları ve garbî, cenubî Anadolu parçalarını elden kaptırmamak ve bu suretle bugün Rus milletine tatbike muvaffak oldukları birbirine vırıştırmak planını tatbik etmek. Yani Anadolu Bolşeviklerle birleşince İngilizden ziyade İngiliz olan mel'unları Türk hükûmeti diye tanımak ve başta padişah olmak üzere hükümet nüfuzuyla toplayabilecekleri kuvvetle bir hatt-ı müdafaa yapmak, yani bir Türk Denikini ordusuyla tehlikeyi tutmaya çalışmak. İşte bu son ayların bütün ihzaratı Türk Denikini olmak üzere Kiraz Hamdi, Süleyman Şefik gibi bir namussuz generali ve ordusunu tedarik ve bunlara saha-i harekât olacak araziyi temin ve oradaki efradı milleti bu alçaklar ordusunu hazım ve kabul edecek bir hale koymaktır. Zamanında bu işlerin pürüzsüzce yapılabilmesini temin için iş başına geçecek sadakat ve hamakatı mücerrep Ferit Paşa kabinesine şimdiden her türlü esbab-ı icraiye ve eşhas-ı lâzımeyi tertip ve tesbit etmek de bu son ayların müstesna faaliyetleridir. İşbu eşhas bittabi polis, jandarma devairi ile beraber bütün nezaretlerin şekil ve istifleridir. Romanya ve Lehistanın Bolşeviklerle sulh akdi ihtimali ittifâkı şaşkın bir hale koymaktadır. Nereye baş vuracaklarını bilemeyen bu zümre Bolşeviklerle bizim irtibatımızın husulünden evvel kabine buhranı yaptırmak ve neticede işi ele alarak bütün Türkiye'yi Denikin yapmayı ümit ederek fiiliyata geçmek istedilerse de adem-i muvaffakiyeti görünce tekrar gizli mesaiyi tercih ettiler. Bâlâdaki mütalaata nazaran kabine ancak bir köle gibi zaman geçirmesi

Levent Şahverdi Arşivi

ve icabında Ferit Paşa kabinesi iş başına geçince her şeyin matlûp vechile yerinde bulunması İtilâf hükûmâtının esas düşünce ve tedbiri olması pek tabiidir. Şu halde kabineye Kuva-yı Milliyeye sadık ve faal kimseleri sokturmayacakları gibi kabine erkânı meyânında ibraz-ı faaliyet edenleri de ya şahsan veya olduğu gibi toptan istifaya mecbur ettireceklerdir. İşte milletimizin bugünkü ahvâl-i umumiye ve hususiyesini böylece gördükten sonra yapılacak tedbirleri arz edelim:

2 — Milletin yapması lâzım gelen işler: Ferit Paşa ve emsali bir kabineyi iş başına getirmemek ve son zamana kadar Kuva-yı Milliye teşkilâtını tarsin ile beraber İstanbul'dan kıymetli insanları ve hattâ eşya ve malzemeyi Anadolu'ya atmak, kıymetli meb'uslarımızın ve zatların hîn-i hacette kaçabilmelerini temin etmek, suikastlere, tevkif ve nefylere karşı müteyakkız ve tedbirli bulunmak ve mukabil şedit tedbirler esbabını daima hazır tutmak, gazeteler ve risaleciklerle ve hususî mektuplarla milletin içinde bulunduğu tehlikeyi ve düşeceği uçurumu umum efrâd-ı millete anlatarak fikir ihtilâfını kaldırmak muhalefeti yalnız namussuz ve vicdanını İtilâf parasına satanlara hasrettirmek. En mühim bir iş de şimdiden hiçbir taahhüde girmemek şartıyla Bolşeviklerin bir an evvel Kafkasları cenuba aşmasını temin için kendilerini bir münci gibi bekleyen milyonla halk olduğunu kendilerine anlatmaktır. Bu hususta icab eden teşebbüste bulunmaklığım için heyet-i celilelerinin mütalaalarına intizar eylerim. Hükûmetin de yapacağı bazı işler vardır. Bunu bugünkü hükûmet pek faydalı yapabilir. Bunun için her zaman verilmesi mümkün olan adem-i itimad kararını mücbir ahvâl için muhafaza ederek hükûmete itimad beyan etmek ve Salih Paşa'nın sözünde durmaması esbabını araştırmakla beraber hoş görmek muvâfık olur. Bu kabineye iyilikle mümkün mertebe yaptırılacak işler şunlardır: Anadolu'nun ve mümkün mertebe İstanbul'un dahi köhne ve namussuz memurlarını iyileriyle tebdil etmek, Anadolu'ya kıymetli ümerâ, erkânıharp zabiti, zabit ve doktor, memur, para ve eşya göndertmek, her türlü şekavete karşı şedit davranmak.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

12'de şu cevabı aldım:

Ankara: 11/12-3-1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

1 — Kabineye itimad edilmesi hakkındaki fikriniz bizim de mütalaamıza tevafuk ediyor. Ancak yeni kabinenin icraatında muhalif-i maksad noktalar görülüp bilâhare bunun önüne geçilemezse Meclisin adem-i itimad hususunda nokta-i nazarına iştirak etmemekle ve Meclisi itimada teşvik eylemekle kabinenin yolsuzluklarına sebebiyet vermiş addedilmemiz ihtimali vardır. Binaenaleyh kabinenin Meclisce mazhar-ı itimad olup olmaması hususunda ekseriyet grubuna hiçbir mütalaa dermeyan etmeyerek serbest bırakmayı tercih eyliyoruz.

2 — Bolşeviklerle temas ve muhabere için buradan ayrı bir heyet izamına lüzum görmüyor musunuz? Heyet-i Temsiliyenin şarkla temas

Levent Şahverdi Arşivi

hususundaki nokta-i nazarı malûm-ı âlileridir. Binaenaleyh bu işin cabında bizimle de muhabere ederek bizzat zât-ı âlileri tarafından görülmesini münasip görmekteyiz. Başka bir mütalaaları varsa iş'arı mercudur. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Bolşeviklerle konuşulacak esasın madde madde tesbiti lâzımdır. Nokta-i nazar umumidir, intizar ettiğim yeni malûmat geldikten sonra Heyet-i Temsiliyeden soracağım."[94] Kabinenin ve Meclisin ömrü sayılı günlerde olduğuna zerre şüphem yok. Zannediyorum ki bu mühlet de hazırlıklarını ikmâl etmek içindir. Salih Paşa kabinesine Meclis adem-i itimada teşvike muvaffak olurlarsa Padişah vasıtasıyla şedit hareketi haklı göstereceklerdir. Ben lâzımı gibi vaziyeti teşrih ve yapılması muktezi işleri defaatle yazdım. 11 Martta hazinedeki mücevheratın ecnebi ve muhtekirlere kaptırılmaması için Anadolu'ya nakli lüzumunu yazdım. 15 tarihli cevapta sadrıazama söylenmiş ise de itilâfın taht-ı tarassudunda bulunduğunu ve böyle bir teşebbüsün aleyhimize vahim işaatı mucip olacağından şimdilik kabil olamayacağı cevabı alındığı bildirildi. 11'de yazılıp 11'de gelen samimiyet telgrafı manevi rabıtalarımızı teyid ediyor:

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Ankara'ya dün akşam üzeri gelerek 12 saat kalan yeni misafirlerle sabaha kadar bilâ-ârâm devam eden uzun müzakeratın hitâmında misafirlerimiz trene binerek avdet ederlerken gözlerinizden öpmeye ve arz-ı hürmete müttefikan karar verdik. Mustafa Kemal, Ali Fuat, Refet, Fahrettin, Mahmut.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Ben de bu samimiyete teşekkür ettim. 12 de şu malûmat geldi:

Ankara'dan: 11/12-3-1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Bizzat açılacaktır.

İstanbul'dan şimdi vürud eden telgrat sureti berâ-yı malûmat aynen arz olunur. Bir suretinin 14. Kolordu'ya verilmesi Fahrettin Bey tendihden rica olunur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

94 14 Mart'ta sordum, fakat 16 Mart hâdisesi dolayısıyla cevap gecikti, nihayet 4 madde üzerine ben bir teklif hazırladım, bu kabul olundu ve bu esasta anlaşma oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Suret

Dün akşam mevsuk İtalyan menabiinden şâyân-ı itimad bir zata vaki olan mahremane ihbaratta mümessillerin dün bade'z-zeval ictima ederek Londra'dan gelen Dersaadet'teki Kuva-yı Milliye rüesasının tevkifi emrini havi olan mes'eleyi tezekkür eylediklerini binaenaleyh bu gibi zevatın bir an evvel Dersaadet'ten uzaklaşmaları icab eylediği iş'ar kılınmıştır. Biz bunu ya Mutelifinin bir blöfü veyahut Meclis-i Millinin feshini müntec olarak Ferit Paşa'nın mevki-i iktidara getirilmesi gibi iki şıkka hamlediyoruz. Birinci şıkla bu gibi zevatın firarı neticesinde bir iskandal yaparak nâil-i emel olmak, ikinci şıkla da adem-i itimad vererek Meclisi fesh ve vasi bir tevkifat yaparak İtilâf devletlerinin de müzaheretiyle saltanat-ı hükûmet ile birlikte milliyetperverlerin aleyhine hareket etmektir. Tabii her iki ihtimale karşı da buradan hiçbir yere gidilmeyecek, işin sonuna kadar vazife-i namus ifa kılınacaktır. Salih Paşa bu hali bilerek sebeb olmaktadır. Binaenaleyh evvelce de arz eylediğimiz vechile bu renksiz yeni kabinenin ıskatı için son derece çalışacağız. Ve muvaffak olacağımıza eminiz.

2 — Mevsuken istihbar olunduğuna göre Allenby mütareke zeylinin Yaver ve Reşit Paşalar tarafından hükûmet namına Tevfik Paşa kabinesi zamanında imza edilmiştir. Ele geçince sureti takdim kılınacaktır.

Rauf

Bu vaziyette kabine ile uğraşmak bence hatadır. Elde kalan mahdud günlerden teklifim vechile istifade olunması daha hayırlı olur. İkinci maddede zikrolunan zeyilden Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi sanisi Kâzım Paşa'nın da haberdar olduğunu zannedenler bulunduğundan Heyet-i Temsiliyeye yazdım. Anzavur ve mukabil teşkilât hakkında da şu malûmat geldi:

Ankara: 11/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

İstanbul'dan alınan malûmat aynen arz olunur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

1 — Anzavur'a karşı açılan son harekât-ı taarruziyeden ve neticenin adem-i muvaffakiyetlerini mucip olmasından ve ihrak edilen köylerden dolayı Çerkesler pek müteessirdir. Bu hâlaâta sebebiyet verenlere Kuva-yı Milliye rüesâsının münferiden katllerine karar vermişlerdir. Vasıf, Raul, Bekir Sami Beylerin katli hakkında Adapazarlı Kâzım'ın biraderi Hikmet deruhde etmiştir.

2 — Gümülcineli İsmail, Debre meb'us-ı sabıkı Sabri, Çamlık mebus-ı esbakı Şahin ve Karahisar mebusu Ömer Fevzi ve Bursa Ahz-ı Asker reis-i sabıkı Binbaşı Akif dün bir ictima yaparak ayrı bir grup halinde Bursa dahilinde mukabil ve Kuva-yı Milliyeye muhalif bir teşkilât yapmaya karar vermişlerdir.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Levent Şahverdi Arşivi

12 Mart'ta Kafkasya hakkında birçok doğru malûmat toplandı. Azerbaycanlı -bizim ordu da Harb-i Umumide fahri binbaşı idi- Yusuf Ziya Bey Bakü'den Erzurum'a geldi. Bir miktar silâh ve yirmi küçük zabit ve zabit tertik ederek Oltu'da millî teşkilâtı tevsi ettireceğim. Bunun verdiği malûmat: Nuri Paşa Müsavat hükûmetiyle beraber Bolşeviklerin gelmemesine taraftarmış. Bolşevikler Rostof'tan cenuba muvaffakiyetli harekâta başlamışlardır. İstavropol'u zapteden bir kolda iki İslâm alayı da varmış, bu kol 4000 esir, 52 top iğtinam etmiş ve Kafkasya'yı da işgal ve 4000 esir almış. Sahil isyanı da Novorsiski'ye kadar dayanmış üç yüz zabit bir hayli efrâd esir alınmış. Bu malûmatı her tarafa bildirdim. Trabzon'da 3. Fırka kumandanından da âtideki şifre geldi:

Trabzon: 11/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Temmuzda Krasnovodsk üsera garnizonundan firar ederek bugün Trabzon'a muvasalat eylemiş olan 50. Alay Kumandanı Kaymakam Cami Bey, Doktor Fuat Bey'in Bakü'den yazmış olduğu 7 Mart 1336 tarihli bir mektubunu getirmiştir. Mektubun hülâsası ber vech-i zir maruzdur:

Fuat Bey iki gün evvel... Dağıstan'dan Bakü'ye avdet eylediğini yazdıktan sonra vaziyetin pek buhranlı olduğunu ve Azerbaycan hükûmetinin temamıyla İngiliz siyaseti takip eylediğini ve İngilizlerin de maksadının Gürcü ve Ermeni ve Azerbaycan'dan ibaret vücude getirilecek bir grupla Bolşeviklerin harekâtını durdurmaktan ibaret bulunduğunu zikrederek mektubuna ber vech-i âti devam etmektedir. Azerbaycan bir taraftan İngiliz siyaseti takip etmekle beraber bir taraftan da Zengezor Ermenileri İslâm köylerini tahrip ve Kars, Şüregel taraflarında katliama devam etmektedirler. Azerbaycan hükûmeti bütün bunlara karşı Ermenileri konferansa çağırmaktan başka bir şey yapamıyor. Elviye-i Selâse'nin kendi vesayeti altında Mavera-yı Kafkas Konfederasyonuna girmesi şartını kabul ettiğini ileri süren Azerbaycan hükûmeti bugün Batum'un Gürcistan'a ilhakını kabul ediyor. Ve bütün bunlar Azerbaycan'ı idare eden Müsavat Fırkası'nın İngilizlerden emir almakta olduğunu gösteriyor. İngilizler Şimali Kafkasya'da da Bolşeviklere karşı hareket edilmesi için tahrikatta bulunuyorlar. Ve Azerbaycan hükûmeti şimdiye kadar şimali Kafkas'a bilâşart yapmakta olduğu muaveneti bademâ Bolşeviklerle birlikte çalışmamak ve Sovyet esasını kabul etmemek şartıyla yapıyor. Ve Azerbaycan'ın bu yolda vâkı olan teklifini Nuri Paşa kabul etmek zaafında bulundu. Ben Kafkasya Türklüğünü Gürcü ve Ermeni ve emperyalizmden kurtarmak için Sovyet esasının kabulünü lâzım görüyorum. Sovyet esasatı kabul edilince Elviye-i Selaseden başka Ahıska, Borçalı da kendi seçtiği Sovyet taraflarından idare edilecektir. Ve Gürcü istilâsından kurtarılacaktır. Binaenaleyh ben Bolşeviklerle beraberim. Türkiye haricindeki müslümanların Bolşeviklerle beraber çalışmaları ve Sovyet esasatını

Levent Şahverdi Arşivi

kabul etmeleri lâzım geleceğini Dağıstan'da umumî ictimalarda söyledim. Bu halk üzerinde büyük tesir yaptı. Bolşevikler Rostof'tan Vladikafkas istikametinde ilerliyorlar. Tribhariski ve Kafkas Kaya'yı aldılar. Ejderhan istikametinde ilerleyen kuvvet Kızlar'ı bir ay evvel aldı. Grozni üzerine yürüyor. 15 gün sonra Bolşevik donanması, Volga açılacağından, Hazer'de gezinebilecektir. Türkistan'dan ilerliyen kuvvet Krosnovosk'u aldı. Fuat Bey Türkistan'dan yeni bir haber alamadığını ve mamafih Türkistan'da İslamlar'ın Bolşeviklerden memnun ve Bolşeviklerle teşrik-i mesai eylemiş olduklarını ve Bolşevikler Türkistan'da programlarını tatbik etmeyerek yalnız Şûra teşkiliyle iktifa eylediklerini ve yakında mevsuk malûmat alırsa vereceğini yazmakta ve mektubuna nihayet vermektedir.

2 — Gani Bey, Nuri Paşa'nın Azerbaycan hükûmetinin Dağıstan hakkındaki teklifatını kabul eylediğinden Dağıstan'da kendisine karşı nâhoşnudî hasıl olduğunu ve Nuri Paşa'nın terke mecbur kalacağını ve yerine Halil Paşa'nın geleceğini işittiğini söylemiştir. Gani Bey'in ayrıca vereceği malûmat derdest-i arzdır.

3. Fırka Kumandanı Rüştü

Doktor Fuat Sabit Bey'in asıl vazifesi Kafkasya ahvâlini bildirdikten ve nokta-i nazarımızı lâzım gelenlere bildirdikten sonra Moskova'ya gitmekti. Bakü'den 29 Kânunievvel'de yazılıp pek geç olarak bana gelen mektubunda: Nuri Paşa'nın Azerbaycan'a gelmesi zararlı bir vaziyet ihdas ettiğinden bir ay daha kalmaya mecbur oldum. Türkistan'a bir arkadaş gönderdim, diyordu. Bu mektubunda mühim olarak şunu da yazıyordu: "İngilizler İran ile Azerbaycan konfederasyonu yapmak bile istiyorlar. İran ellerinde olduğundan bu suretle Azerbaycan'ı da tabiiyetlerine almaya çalışıyorlar. İleride bir buhran olacaktır. Ya İngilizlere temayül veya Bolşeviklere temayül edecek bir kabine mevki-i iktidara geçeceği muhakkaktır. Bolşevikler eski hatalarını tamir edecek bir yol tutmaya başladıkları anlaşılıyor. Rusya'da intihabata yalnız komünist programını kabul edenler amele ve askeri iştirak ettirdikleri halde Türkistan'da zengin fakir herkesi intihabata iştirak ettirdiler. Ve Müslüman Türk âleminde millî hareketlerin meydan almasını kabul ettiler. Bu fikir Moskova'da sekizinci beynelmilel kongrede mevzuubahis oldu. Rüesâdan Buharin: "Bolşevikler ancak o milletlerle münasebâta girebilir ki orada komünizm tatbik olunsun" diyordu. Lenin bu fikri garp Hıristiyan âlemi için kabul etmekle beraber Türk ve Müslüman âlemi için yalnız Avrupa'nın kapitâlist ve emperyalist kuvvetlerine karşı kıyam etmeyi kabul eden her hangi bir hükûmetle temas ve münasebete girmeye taraftar olduğunu bildirdi. Ve kongre bu fikri kabul etti. Gönderdikleri beyannamelerde Kafkasya'da Dağıstan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın da istiklâlini tanıyacaklarını bildiriyorlar. Ermeniler kapitalist devletlere dayandıklarından ve Taşnaklar emperyalist gayelere saparak hiç hakları olmadığı ve ekseriyeti haiz olmadıkları yerlerde hükûmet sürmek istediklerinden Ermenilerden hiç bahis yoktur."

11'de Batum muhbirimizden gelen malûmat: "Batum'da Bolşevikliğin

Levent Şahverdi Arşivi

ilân-ı kabildir. Selâmet de bundadır. Bura Bolşevikleri Batum ve mülhakatını işgal edecek derecede kuvvetlidir. Biz bunu başa çıkarabiliriz". 12'de verdiğim cevapta muvafakat etmedim ve: "Henüz İngilizlerin taht-ı işgalinde bulunan Batum gibi bir şehirde vakitsiz yapılacak bir hareketin aksi bir netice tevlit edebileceği nazar-ı dikkate alınmalıdır." dedim. Bolşevikliğin ilânı düşüncesi Gürcü esaretine girmemek için İslâm cemiyetince düşünülmüş en son bir tedbirdir. Bunlar bu cereyana mütemayil bulunan mülhakat ahalisiyle Batum'da bulunan ve kısm-ı küllisi Bolşevik zihniyetile meşbu olan köylüler ve amele sınıfıyla birleşerek Bolşeviklik ilânına hazırlanmışlar. Bolşeviklik ilân edilirse şehirde nısfı silâhlı olmak üzere on bin, mülhakattan on beş bin Bolşevik çıkabilecekmiş. Çürüksulular Türkiye menafii için icab ederse Gürcistan'a dahi Bolşeviklik sokabileceklermiş. Bir taraftan da Batum İslâm ekseriyeti bilâkaydüşart Türkiye'ye ilhakı arzu etmekte imişler. Batum ve Poti civarında dahi aynı zamanda Bolşeviklik ilânıyla Soçi ve civarındaki Bolşevik taraftarânıyla irtibat tesisi mümkün imiş... Bir taraftan da şu malûmat geldi: Denikin bakiyyetü's-süyûfu Batum'a çıkmak teşebbüsünde imiş. Bu malûmatla beraber Batum'da İngilizlerin de henüz mevcudiyetinden Bolşeviklik mes'elesinin İngilizler veya Bolşevikler tarafından bir teşvik olduğunu, neticede oradaki İslamların vaktinden evvel mahvolacaklarını düşündüm.

13 Martta Erzurum'un istirdadı sene-i devriyesi merasimile meşgul olduk. Ali Ravi kışlasında asker ve halk ile parlak bir surette tesid ettik. 14 Mart'ta Heyet-i Temsiliyeye şark ahvâli ve buna karşı müsbet maddelerle anlaşmak hususunu şöyle yazdım:

Erzurum: 14 Mart 1336

Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına

Zata mahsustur.

Ç. 11/12 - 3 - 1336. Heyet-i Temsiliyevedir.

1 — Şark ahvâliyle ve Bolşeviklerle temasın tıpkı mutalaa i âlileri veçhile buradan ve vesatet-i âcizi ile yapılması en eslem ve ihtiyat ve tefritten mümkün mertebe masun bir tarik addediyorum. Bakü ile temasım pek muntazamdır ve en yeni ve sahih malûmatı almaktayım. Ayrıca bir heyet göndermeye lüzum olmayıp şimdiye kadar birbiri ardınca gitmiş olan kimseleri lede'l-hace bir veya iki kişi ile takviye ve teşvid eylemek kabildir. Binaenaleyh bugün müttehid olduğu ve mutabık kalmdığı üzere devam edilecek ve alınacak malûmat üzerine Heyet-i muhteremeleri ile muhavere ve icabına müsaraat olunacaktır.

2 — 7 Mart 1336 tarihiyle Bakü'den ve 9 Mart 1336 tarihiyle Batum'dan mühim malûmatta Denikin ordusunun Karadeniz sahili aksâmında da bina halde bozulduğu ve fakat bakiyetü's-süyûfunun Batum'a çıkarılmak üzere olduğunu bildiriyorlar. Denikin ordusu Batum'a çıkarıldıktan sonra alacağı hattı hareket ve o kuvvetin miktar ve mevcudu ayrıca

Levent Şahverdi Arşivi

cây-i bahis ve tetkik olup herhalde Bolşeviklere karşı Gürcülerle beraber Kafkas dağlarında yeni bir cephe yapmaya çalışacaklardır. Gerek bunu ve gerekse Bolşeviklerin memleketlerine tahribat yapmasını nazar-ı dikkate alan Azerbaycan hükûmet-i hazırası adeta Bolşeviklerden pek çok ictinab etmektedir. Denikin gibi İtilâf devletlerinin her türlü müzaharetine uğrayan büyük bir orduyu perişan eden bolşevizm karşısında yanlış bir hareket veyahut mukavemet eseri bir daha Azerbaycan'ı kurtaramayacak şekilde tahrip ve perişan eyleyebileceğini ve binaenaleyh ona göre vaziyet almak ve hazırlıkta bulunmak lüzumunu müstacel vesait ile Azerbaycan'a iblâğ eyledim. Bu hususta bizim de nokta-i nazarımızı öğrenecek olan Azerbaycan hükûmeti nezdinde hüsn-i tesir edeceğine eminim. Şu ahvâl ve vaziyet karşısında 10 Mart 1336 tarihinde yazdığım tafsilâtı nazar-ı dikkate alarak Bolşeviklerle temasta veyahut da onların harekâtını teshil ve tesri'e medar olacak teklif ve münasebetin şekil ve vaziyetini açık olarak buraya yazarsanız ona göre serî bir tevessül yapılır ve garpte İtilâf devletlerinin aleyhimizdeki zünûn ve harekâtı ve her gün bir suretle daha tavazzuh eden tazyikat karşısında daha müsbet ve daha müdebbir bir hareket edilmiş ve mechuliyetlere bina-yı âmâl edilmemiş olur. Binaenaleyh mütalaa ve izahat-ı sâmilerine intizar eylediğim maruzdur.

3 — En sahih malûmata göre Enver Paşa son günlerde Berlin'den Moskova'ya gelmiş olup kendisi henüz Hindistan cephesine hareket etmemiş ve maahaza bütün harekât ve istilâ müşârünileyh nam ve unvanıyla yapılmakta ve Moskova'dan tertip edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Rusya ve Türkistan matbuatının Lenin'in intişar eden bir beyanname-i umumîsinde Enver Paşa'nın cihan-ı İslâm için bir halâskâr namıyla yâd ve kendisi silâhsız Napolyon ismile tevsim olunmaktadır. Bu malûmatı verenler mezkûr beyannameyi bizzat okuyanlardır.

Kâzım Karabekir

Azerbaycan'daki adamlarımız vasıtasıyla Azerbaycanlıların bir daha nazar-ı dikkatini celp ile "Denikin'in bir işe yaramayacak olan bakiyyesi gelmeyeceğini gelse dahi dağılıvereceğini ve bu ordunun yüz binlerce kuvveti İtilâf Devletlerinin her türlü muavenetlerine mazhar olmuşken perişan olduklarını unutmamalarını izahla Bolşeviklerle anlaşmalarını ve yanlış bir hareketlerinin Azerbaycan'ı tahrib ve perişan eyleceğini" bir kaç kanaldan bildirdim. 9 Mart tarihli de dahilî vaziyetimizi ve Kuva-yı Milliye'ye İstanbul'daki aleyhtarlığı da bildirerek şunu da ilâve ettim: "İlkbahara karşı Bolşevikler gelecek ve Türkiye'de Bolşeviklik olacak nazariyatıyla Türkiye'yi ve payitahtını vaktinden evvel ezmeye sebepler aramaktadırlar. Agleb-i ihtimal meclisi fesh ile dağıtacaklardır Bolşevik harekâtının Kafkasları aşması menfaatimizedir." 12 Mart'ta yazdığım Nuri Paşa ve Azerbaycan hükûmetine nasihat olup aynen şudur:

(Halil ve Nuri Paşalara Hacı Ali namı müstearile yazdığım:)

Levent Şahverdi Arşivi

Bolşeviklerin Dağıstan ve Gürcistan hudutlarında ve sevahil mıntıkalarındaki harekât ve muvaffakıyâtı pek ziyade inkişaf etmektedir. Buna karşı İngilizlerin planı mucibince Bolşevizm harekâtını bizim memleketimize ve Arabistan ile daha cenup mıntıkalara sirayet ettirmemek ve Kafkasya seddini husule getirmek için Azerbaycan ve Gürcistan hükûmetlerinin bolşevizme muhalif ve bu nokta-i nazardan İngilizlere temamen mümâşâtkâr göründüğü haber alınıyor. Nuri Paşa'nın da bu karara temayülü şayiası her tarafta teessürü mucip olmaktadır. İtilâf devletlerinin sevahili boyunca her türlü maddî ve manevî muavenet-i fevkaladesine mazhar Denikin gibi bir orduyu mahv ve perişan etmek kudretinde bulunan ve bilhassa içlerinde külliyetli İslâm teşkilâtı olan Bolşevik ordularına karşı İngiliz zihniyetile mukavemet edilir de tarafeyn arasında bir kere silâh patlarsa neticenin ve cereyan edecek hâdisatın Azerbaycan için pek elîm olacağı muhakkaktır. Farz-ı muhal olarak mukavemet edilebilse dahi bugün İtilâf hükûmetleri hâlâ hükûmetimize sulh akdetmediler. Avrupa gazetelerine ve şayiata nazaran Türkiye'yi aralarında taksim edecekleri ve sonra da müstemleke askeri gibi milletimizi şurada burada sarf ve harcedecekleri ve bir taraftan da Ermeni ve Yunanlılara katliamlara müsaade edecekleri suret-i kafiyede anlaşılıyor. Türklük ve islâmlık böyle hatarnâk bir merkezde iken Azerbaycan'ın ve Dağıstanın Bolşeviklere karşı muhalif bir vaz ve tavır almalarındaki vahamet aşikârdır. Ancak Azerbaycan'da şimdilik İngilizlere karşı zahiri bir tavır ve vaziyetin alınmış olduğunu tahmin ile müteselliyiz. Herhalde fiilen temas vukuunda bu hatt-ı hareket tebdil ile hakikî vaziyetin icab ettirdiği ciddiyetin tatbik edileceğinden eminiz. Bu bâbda serian tenvir buyurmanızı hassaten rica eylerim. Hürmetlerimizi takdim eyleriz. 12 Mart 1336

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Şevket Turgut Paşa'dan aldığım şifreye verdiğim cevab Kafkas hükûmetleri hakkındaki son malûmatı haiz olduğumdan Heyet-i Temsiliyeye ve Kolordulara da yazdım:

Müstaceldir.
Harbiye: 13/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Dersaadet matbuatında Kars ahali-i İslâmiyesi hakkında Ermeniler tarafından yapılan mezalime lâkayt kalamayacağını muş'ir bir notanın Azerbaycan Hariciye Nezaretinden Ermenistan Cumhuriyetine verildiği ve bi'l-mukabele Ermenistan Hariciye Nazırı cevabî notasında evvelâ bu husustan Ermenistan umûr-ı dahiliyesine müdahale teşkil ettiğini beyandan sonra keyfiyetin doğru olmadığını bildiriyor. *Jamanak* gazetesinden naklen bugünkü Türkçe gazetelerde görülen malûmata nazaran da Azerbaycan hükûmetinin resmen Ermenistan'a ilân-ı harb ettiği münderictir. İhbarât-ı vâkıanın derece-i sıhhati hakkındaki malûmatın acilen iş'arı mercudur.

Nazır namına Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Şevket Turgut

Levent Şahverdi Arşivi

Cevabım:

Erzurum: 15 Mart 1336

Harbiye Nezaret-i celilesine

C. 13 Mart 1336 ve İstihbarat: 1208 Şifreye.

1 — Ermenilerin Kars vilâyetine tâbi Çıldır, Akbaba, Zarusat ve Şüregel ahali-i İslâmiyesine yaptıkları kıtal ve mezalime lâkayt kalamayacağını müş'ir bir notanın Azerbaycan Hariciye Nezaretinden Ermenistan hükûmetine verildiği hakkındaki istihbarat doğrudur. Fakat, Azerbaycan hükûmetinin Ermenistan'a resmen ilânı harb eylediği hakkında *Jamanak* gazetesindeki neşriyatın aslı yoktur. Bu münasebetle istihbarât-ı mevsukaya nazaran Kafkasya'daki son vaziyet hakkında malûmât-ı âtiyeyi ikinci maddede arz eylerim:

2 — Bolşeviklerin Rostof cenubundan Stavropol'a kadar uzayan Denikin cephesine karşı Şubat bidayetinde ufak tefek keşf-i taarruzîlere başladıkları sıralarda İngilizler, Bolşeviklerin harekâtını adem-i muvaffakiyet halinde göstererek ve bazı menafi vererek Gürcistanla Ermenistan arasında bir itilâf akdine muvaffak olmuş ve Yeşilordu'nun isyanına Gürcülerin iştirak etmemesini temin etmiştir. Bu itilâfı müteakip Gürcistan Cumhuriyeti Ardahan'dan Batum'a kadar olan mıntıkayı işgal için hazırlanırken diğer taraftan Ermenistan da Kars taraflarındaki (ahali-i) İslamiyeye karşı pek vahşiyane kıtâllere başlamış ve Azerbaycan tarafından verilen mezkûr notanın sebebi de işbu faaliyet olmuştur. Ahvâl bu merkezde iken, Mart ibtidasında Bolşevik taarruzları ve Karadeniz sahilindeki Yeşilordunun harekât-ı vâsia ve şedîdesi ile bozulan Denikin ordusu kaçırabildiği esliha ve mühimmatını Batum'a çıkarmaya başlamış ve Denikin generallerinden Eşfora ile Romanofski, Novorosisk'ten Batum'a gelmiş ve Bolşeviklerin önünden kurtulabilecek Denikin ordusu bakiyetü's-süyûfunun da Batum'a geleceği anlaşılmıştır. Bundan başka Denikin'in Mart ibtidasında başlayan son inhizamını müteakip Dağıstan hükûmetinin Ermenistan ve Gürcistan hükûmetlerine verdiği mevsuken istihbar kılınan bir notada Dağıstan'ın istiklâl ve hürriyeti namına Denikin ile çarpışarak onu mahv ettiği ve şimdi Kafkas hükûmetleriyle dost geçinmek isterse de gayesinin temin-i husulüne mâni olmak isteyenlerle her vakit çarpışacağı zikredilmiştir. Binaenaleyh, mart iptidasından itibaren şimalî Kafkasya'da inkişaf etmiş olan Bolşevik muvaffakiyâtı ve bu muvaffakiyetleri takiben de Dağıstan'ın aldığı vaziyet karşısında Şubat ortalarında akdedilmiş olan Ermeni-Gürcü itilâfının devam edip etmeyeceği ve bu iki cumhuriyetin nasıl bir hatt-ı hareket takip eyleyeceği meşkûktür. Herhalde Kafkasya'daki vaziyet-i siyasiyenin peyderpey inkişaf etmekte olan yeni ve pek mühim bir safhaya dahil olduğu görülmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kolordulara, Bahr-i Sefid Mevki-i Müstahkemi Kumandanlığına

Nezaret-i celileye arz edilen şifrenin sureti berâ-yı malûmat Kolordulara ve Bahr-i Sefid Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına arz olunur.
Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Vaziyet-i umumiyemiz hakkında gelen 15/3/1336 tarih ve 83 No. lu matbuat hülâsasında da şu malûmat vardır:

1 — Hariciye Nazırı Lord Curzon Avam Kamarasında mühim bir nutuk irad ederek âtideki sözleri söylemiştir: "Müttefikler, Türklerin İstanbul'da ibkasına karar verdi. Trakya'dan sonra Kilikya'yı Fransızlara teslim ettik. Fransızlar Maraş'ta muhasara edilerek faik kuvvetler karşısında çekilmeye mecbur oldular. İnsanca pek çok zayiat olmuştur. Azîm ve menfur cinâyât sabit olmuştur. Derakap mümessillerimiz Türkiye hükûmetine müracaat etti. Elimizde mevcut delâile nazaran son zamanlarda İstanbul'da küstahlık ve meydan okumak hususundaki zihniyet tezayüd ettiğinden bu hal istikbal için fena bir alâmet olmaktadır. Anadolu'daki Kuva-yı Milliye ile payitaht arasında layenkati muhaberat, asker ve silâh irsalatı vuku bulmuştur. Türk zabitleri sokaklarda mafevkleri tarafından verilen emirlere ittiba için olduğu tezahür eden ef'al ve harekâta ictisar ediyorlar. Rus Ermenistan'ında Erivan'da bir Ermeni hükûmetinin esası vaz'edilmiştir. Denizden bir mahreciyle Ermenistan teşkilini arzu ediyoruz. Türkiye muahedesinin bu ayın nihayetine doğru ikmâl edileceğini ümit eylerim. Öyle bir vaziyet hasıl olmuştur ki müttehiden hareket eden müttefikler başka yerlerde kitaller vuku bulduğu sırada İstanbul'da kendileriyle istihza edilmesine daha fazla ığmaz-ı ayn edemeyeceklerdir. Vazifemizin en müşkil kısmı bu harap yerlerde istikbal teminine çalışmaktır." Londra.

2 — Avrupa gazetelerinin neşriyatına göre sulhümüzün esasatı ber veçh-iâtidir:

"İstanbul, Türkiye payitahtı olarak bırakılacak, Boğazlar kontrol altında bulunacak. Suriye, Filistin, Irak Türkiye'den ayrılacaktır. Suriye'ye bazı tahdidat dairesinde istiklâl verilecektir. İzmir'de, Osmanlı hukuk-ı hükümranisi altında bir Yunan idaresi teessüs edecek ve Trakya'da Fransa himayesi tahtında mahallî bir idare husule getirilecektir. Midye-Enez hattının hudut olması muhtemeldir. Kilikya'da Fransa, Antalya'da İtalyan menafi-i iktisadiyesi temin olunacak, Van, Bitlis ve Erzurum'dan bir parça arazi Ermenistan'a verilecek ve Ermenistan Karadeniz'de Batum'la Trabzon arasında iktisadî bir mahrece malik olacaktır. Ordu, hudut muhafazası ve zabıta vazifesini görecek derecede olacak ve donanmamız bulunmayacaktır. Umûr-ı maliyemiz, kontrol altında bulunacak. Düyun-ı Umumiye'nin kısm-ı azamı, Türkiye'den ayrılacak mahallere taksim edilecektir. İzmir, Edirne ve Trakya ile şark hududları hakkındaki mukarreratın bir daha tetkiki muhtemel görülüyor." Vakit

16 Mart sabahı Heyet-i Temsiliye'nin 15 tarihli şu şifresini aldım:

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: 15/3/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Dersaadet'ten bugün alınan malûmat âtide arz olunur:

Suret

İngilizler dün telgrafhaneyi kontrol etmişler. Yarın 16/3/1336 saat onda teşebbüsat vaki olacağı İtalyan menâbiinden tekrar bildirilmektedir. Sadrıazam mümessillere, hariciye nazırını göndererek bugünlerde Mutelifîne istinaden bazı meb'usların tevkif olunacağına dair şayiât çıktığını söyleyerek ve anlatarak arz-ı malûmat eyledi. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Levent Şahverdi Arşivi

III

İstanbul İşgalinden Şark Harekâtı Hitamına Kadar

İstanbul'un İtilaf Devletlerince İşgali

Saat 11 evvelde âtideki telgraf geldi:

Ankara: 16/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Bu sabah (16/3/1336) İngilizler Şehzadebaşı karakolumuzu askerimiz uykuda iken basarak altı kişiyi şehit ve on kadarını mecruh ettikten sonra karakolu ve bir taraftan da Harbiye Nezaretini ve Tophane'yi işgal ettikleri bildirildi. Bu harekâtı yapan, rıhtıma yanaşan İngiliz zırhlıları bahriye efradıdır. İstanbul'da fevkalâde bir halin cereyan etmekte olduğu anlaşılıyor. Vaziyet heyetimizce takip edilmektedir. İstanbul ile muhaberede müteyakkız bulunulması arz olunur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Zeyil: Beyoğlu telgrafhanesini de işgal ve memurlarını oradan tard etmişlerdir. Telgrafhane Dersaadet telgrafhanesini de bir saate kadar işgal edeceklerini haber almıştır.

Mustafa Kemal

Bu habere zaten intizarda idik. Tabii Meclis-i Meb'usanın da hissesine düşen fecia yapılmış ve yapılacaktır. şâyân-ı teessür olan nokta bu vaziyet bilindiği halde İstanbul'dan kimsenin çıkmamasıdır. Tabii şimdi ele düşen düştü. Kaçanlar da talihin lûtfuna dua etsinler. Tedbirde kusur edenler takdire kabahat bulmasınlar. Vaziyeti mıntıkamın vali ve kumandanlarına tamim

Levent Şahverdi Arşivi

ettim. Haberim olmadan İstanbul ile muhabereye müsaade edilmemesi için telgrafhanelere harekât-ı milliyenin bidayetinde olduğu gibi birer zabit koyarak muhaberatı kontrol altına almak ve İstanbul ile şifreli ve açık muhabereye mâni olmak hususu, telgraflardan şüpheli görülenleri bana bildirmeleri emrini verdim. Ermenilerin de bazı harekâta teşebbüsleri ihtimalini düşünerek hududlarda teyakkuzu ve Ermenistan dahilinde cereyan edecek vekayi ve harekâttan günü gününe malûmat alınması için icab edenlere emir verdim. Trabzon vilâyetinde anasır-ı Hıristiyaniyenin bir vak'a ihdas etmemeleri için müşterek tedbir almalarını vilâyete ve kumandanlığa yazdım. Sahillerde de teyakkuzla beraber Trabzon'un müdafaası için fırka karargâh ağırlığı, bi'l-cümle mühimmatın dahile nakli ve Bayburt'taki kudretli cebel takımının Trabzon'da taburuna iltihakı emrini verdim. 2,15 sonrada İstanbul'da İtilâf mümessillerinden vilâyetlere âtideki tamim geldi:

Vilâyetlere

Beş buçuk sene evvel Memalik-i Osmaniye'nin mukadderatını her nasılsa elde etmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesası Alman telkinatına kapılarak devlet ve millet-i Osmaniyeyi Harb-i Umumiye iştirak ettirdiler. Bu haksız ve meş'um siyasetin neticesi malûmdur. Devlet ve Milleti Osmaniye bin türlü felâket geçirdikten sonra öyle bir mağlûbiyete dûçâr oldu ki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rüesası bile bir mütarekename akdederek firar etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekenamenin akdini müteakip Düvel-i İtilâfiyeye gayet ağır bir vazife terettüb etti. İşbu vazife eski Memalik-i Osmaniyenin bütün ahalisini bilâ-tefrik-i cins ve mezhep saadet-i müstakbelelerini, inkişaflarını, hayat-ı içtimaiye ve iktisadiyelerini temin edecek bir sulhun temellerini atmaktan ibaretti. Sulh Konferansı bu vazifenin ifasıyla meşgul iken firarî İttihat ve Terakki erkânının mürevvic-i mefkureleri bulunan bazı eşhas Teşkilât-ı Milliye nam-ı müstearı altında bir tertip teşkil ederek padişah ile hükûmet-i merkeziyenin evamirini hiç addetmekle harbin netayic-i elimesinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, anasır-ı muhtelife meyanında nifak çıkarmak, iane-i milliye bahanesiyle ahaliyi soymak gibi ef'ale cüret ettiler. *Ve bu vechile sulh değil adeta yeni bir muharebe devrini* açmaya teşebbüs eylediler. Bu teşvikat ve tahrikâta rağmen sulh konferansı vazifesine devam etti ve nihayet İstanbul Türk idaresine kalmasına karar vermiştir. İşbu karar kulûb-i Osmaniyeyi müsterih edecektir. Ancak bu kararlarını Babıâliye tebliğ ettikleri zaman icrasının ne gibi şerâite tâbi olduğunu da izhar eylediler. İşbu şerâit vilâyât-ı Osmaniyede bulunun Hıristiyanların canlarını tehlikeye bırakmamak ve elyevm Düvel-i İtilâfiye ile müttefiklerinin kuva-yı askeriyeleri aleyhine mütemadiyen vukubulmakta olan hücumlara hitâm vermekten ibaret idi. Hükûmet-i merkeziye bu ihtara karşı bir dereceye kadar hüsniniyet göstermiş ise de Teşkilât-ı Milliye nam-ı müstearı altında işbu karar bugün mevki-i icraya vaz edildiğinden efkâr-ı umumiyeyi berâ-yı tenvir nikât-ı âtiye tasrih olunur:

Levent Şahverdi Arşivi

1 — İşgal muvakkattir.

2 — Düvel-i İtilâfiyenin niyeti makam-ı saltanatın nüfuzunu kırmak değil, bilâkis idare-i Osmaniye'de kalacak memalikte o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir.

3 — Düvel-i İtilâfiyenin niyeti yine Türkleri Dersaadet'ten mahrum etmemektir. Fakat maazallah u taalâ iğtişaşı umumî veya kitalı âm gibi vukuat zuhur ederse bu kararın tadili muhtemeldir.

4 — Bu nazik zamanda müslim olsun gayr-i müslim olsun herkesin vazifesi *kendi işine gücüne bakmak*, asayişin teminine hizmet etmek, Devlet-i Osmaniye'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin ihdası için son bir ümidi cinnetlerle mahvetmek isteyenlerin iğfalâtına kapılmamak ve halen makarr-ı saltanat kalan İstanbul'dan ita olunacak evamire itaat etmek.

5 — Bâlâda zikrolunan teşvikata iştirak eden eşhâsın bazıları Dersaadet'te derdest olunarak onlar tabii kendi ef'alinden ve bilâhare o ef'alin neticesi olarak vukuu melhuz ahvâlden mes'ul tutulacaktır. 16/3/1336

Düvel-i İtilâfiye Mümessilleri

Valilerden makina başında Düvel-i İtilâfiye Mümessilleri cevap bekliyormuş. Cevap verilmemesini valilere bildirdim. Heyet-i Temsiliyeye yazdım. Bu vaziyetten sonra İstanbul'dan verilecek emirler bittabi idam kararlarımızdı. Silâhları ver, kumandanları ver, Şu bu mıntıkaları tahliye edin... ilh. Halbuki gafil adamlar bu teşebbüsleriyle bize yardım ediyorlardı 16 Mart Anadolu üzerine yeni bir şafak doğduruyordu. Bu bir arefe idi. Millî bir hükûmetin Ankara'da her tarafa ışıklarını saçacağı bayram gelmişti. Erkân-ı Harbiyem ve Erzurum valisi ile ve Müdafaa-i Hukuk Merkeziyle telgrafhaneye geldim ve Heyet-i Temsiliye'den makina başında hâdise hakkında tafsilât istedim. Vilâyetlere gelen İtilâf mümessillerinin tamimine cevap verilmemesini mıntıkam valilerine tebliğ ettiğimi bildirdim. Mustafa Kemal Paşa şu *malûmatı* verdi: "Bu sabah (16/3/1336) İngilizler Dersaadet'te Şehzadebaşı karakolunu basarak altı neferimizi şehit ve on beş neferi mecruh ettikten sonra mezkûr karakolu ve bir taraftan da Harbiye Nezaretini, Tophane'yi ve bilumûm telgrafhaneleri işgal ederek payitahtın Anadolu ile rabıtasını kesmişlerdir. İngilizler, rıhtıma bahriye efradı ihracına devam etmişlerdir. İzmit'e bir torpido ile gelen bir İngiliz, Birinci Fırkaya ve mahallî mutasarrıfına Dersaadet'te ittihaz edilen tedabir-i askeriyeye karşı sükûnetin muhafazasından şahsen mes'ul olduklarını tebliğ eylemiştir. Heyetimiz inkişaf edecek vaziyetlere göre ittihaz-ı tedabir eylemek üzere vaziyeti takip etmektedir. İstihsal olunacak malûmatı ve vaziyetin istilzam edeceği tedabir hakkındaki nokta-i nazarımızı arz edeceğiz. İşbu malûmatın bilcümle Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye ve idarelerine sür'at-i tebliği mercudur. Hiçbir tarafta münferit teşebbüs ve harekette bulunmayarak taliimizi milletin müşterek ve azimkârane tedabiriyle müdafaa hususuna umumun nazar-ı dikkatini celp etmeyi bir vazife-i vataniye addeyleriz."

Muhabere esnasında şu şifre de alındı:

Levent Şahverdi Arşivi

(İstanbul'daki arkadaşların tehlikeye düştükleri muhakkaktır. Rawlinson hakkında eski kararı hatırlatırım.) Mustafa Kemal

Açık muhaberemiz şöyle devam etti:

Kemal Paşa — Arz ettiğim malûmat İstanbul vaziyetini tesbite kâfi geliyor mu?

Ben — İstanbul vaziyetine tamamıyla hâkim olamadık. Mühim olarak tevkif edilen zevat kimlerdir? Meclis-i Millî ne haldedir? Hükûmetin şeklin nedir? Yeni bir kabine çıkacak mı ve kimler olacaktır? Sarayın vaziyeti nedir? Umumî asayiş nasıldır? İtilâf hükûmetile bu işte teşrik-i mesai eden zümrede kimler görülüyor?

Mustafa Kemal Paşa — Zât-ı samileri gibi azimkâr rüfeka-yı muhteremizin, milletin ve ordunun başında olarak vukubulacak mesai neticesinin inşallah muvaffakiyetli olacağına itimadımız berkemâldir. İstanbul telgrafhanelerinin İngilizler tarafından işgaline kadar aldığımız malûmatı İstanbul'un Düvel-i İtilâfiye tarafından cebren işgali ve Harbiye Nezareti ve Meclis-i Meb'usan dairesi, Tophane vesair müessesâta vaz-ı yed edilmiş olduğuna aittir. Arz ettim. Dahiliye Nezareti ve Saray, Babıâli'yi arayan valilere muhatap olarak daima bir İngiliz zabiti çıkmıştır. Binaenaleyh artık İstanbul'dan malûmat almaya imkân kalmamıştır. Rauf Bey'in dünkü tarihli tevkifata ait şifresini arz etmiştim. Ne oldukları malûm değildir. Salih Paşa'nın bu vaziyet karşısında çekilerek yerine İngilizlere hâdim bir kabinenin gelmesi kavîyyen memuldur. İtilâf Hükûmâtı kâmilen Yunanlılarda beraber olmak üzere müştereken hareket eyledikleri anlaşılıyor. Yalnız İtalyan gayr-i resmî dostluğundan bahsediyorlar. Zonguldak işgal olunmuştur. İcraata ait hususatı şifre ile arz ettim. Tensip buyurursanız akşama kadar vaziyeti takip ettikten sonra akşam tekrar görüşerek tarz-ı hareketimizi tensip edelim. Birçok yerlerden vali ve kumandan arkadaşlar tarz-ı hareket hakkında nokta-i nazarı soruyorlar. Şimdi Ankara eşraf ve muteberânından bir kaç yüz kişi toplanmalar ve vaziyet hakkında tenvir etmekliğim için bendenizi davet ediyorlar. Müsaadenizle onların yanına gidiyorum. Fuat Paşa muhabereye devam edecektir.

Ali Fuat Paşa bazı talimatın şifre ile derdest-i tebliğ olduğunu bildirdi. Muhabere esnasında şu şifre de geldi:

Ankara: 16/3/1336

Bu telgrafı bir dakika tehir
eden hain-i vatandır.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hz.

İngilizlerin İstanbul'u ve Hükûmet-i Osmaniyeyi işgal eylemeleri üzerine ber vech-iâti hususatın tatbik ve icrası münasip görülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

1 — Geyve Boğazının tarafımızdan işgali ve şimendifer köprüsünün tahribi,

2 — Geyve, Ankara, Pozantı mıntıkasındaki şimendifer hatlarına ve malzemesine vaz-ı yed edilmek için bu hat boyundaki kuvve-i İtilâfiyenin silâhları alınarak tevkifleri,

3 — Konya'da Anadolu hat komiser muavininin derhal şimendiferlere vaz-ı yed ederek işletmesinin temini ve emrine itâat etmeyen şimendifer memurlarının tedibi için tedabir-i lâzime ittihazı,

4 — İstanbul ile mevcut telgraf hututunun kısm-ı azamisi Geyve'den geçtiğinden Geyve santralının cihet-i askeriye tarafından derhal işgali.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Makina başında iken Sivas'tan 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'in suali üzerine âtideki muhaverelerimiz oldu:

Selahattin Bey: — İstanbul vaziyetine karşı ittihaz olunacak hatt-ı hareket hakkında ne mütalaada bulunuyorsunuz?

Ben — (Cevaplarımı Sivas'a ve aynı zamanda Ankara'ya yazdırdım.) İstanbul vaziyetine esasen bir müddettir intizar ediyorduk. Binaenaleyh fevkalâde telâkki etmedim. Mıntıkamca telgrafhaneleri sabıkı misillü zabitanla kontrole aldırdım. İstanbul ile resmî muhaberatı kestirdim. Şüpheli görülen hususî muhaberata dahi müsaade etmiyorum. Bilhassa sahilde daha ziyade müteyakkız bulunmak ve anâsır-ı Hıristiyaniye ile vak'a çıkartmamak için icab edenlere emir verdim. Kafkas vaziyeti iyi bir surette inkişaf etmektedir. Esasen İstanbul vaziyetini bununla alâkadar görüyorum. İstanbul vak'asının teferruatını anlamak mühimdir. Heyet-i Temsiliye'den sordum. Mıntıkam dahilindeki hükûmet ve millet ve cihet-i askeriye yek-vücut bir haldedir. Zât-ı âlilerince başka bir malûmat var mıdır?

Selahattin Bey — (1) Üç gün sonra İstanbul'da nisbî bir sükûn hasulünden sonra donanmanın aynı vak'ayı Samsun ve Trabzon'da da tekrara kalkması tahmin buyurulur mu? İstanbul işgalinin sırf her hangi bir sulhu imzalatmaya matuf bir hareket-i basita mı yoksa Anadoluyu kâmilen Kürdistan ve Şarktan ayırmak ve hükûmet-i Osmaniye'yi mahva uğratmak hakkındaki projenin mukaddemesi mi görülüyor ve milletin harekât-ı vakiaya karşı müttehiden her taraftan reddetmesi ve bu şekil olsun faideli bulunuyor mu? Sükûn-ı mutlak irâesi daha mı doğrudur. Son suret bir kabul addedilemez mi? (2) Hututa vaz-ı yed buraca da yaptırılacaktır. Sahil boyundan giden hattı Ereğli ilerisinden vaziyet ettirmeyi Ankara'ya yazacağım. (3) İstanbul'dan gelen posta, mekâtîb ve yolcu da kontrole tâbi tutulmak lâzımgelecektir zannındayım.

Ben — (1) İngilizler belki aynı tedâbiri Trabzon ve Samsun'da da yaparlar. Buna karşı ordu ve millet müştereken ittihaz-ı tedabir eder. Bittabi

Levent Şahverdi Arşivi

harekât-ı hasmane başlar. (2) İstanbul işgalinin herhangi bir sulhu imzalatmaya matuf olmasını daha muhtemel addediyorum ki bu sulh şerâitinin muhteviyatının ehemmiyeti işgaldeki maksadın derecesini gösterecektir. (3) Milletin bunu her tarafta protestoda bulunması ve bunu red etmesi pek faidelidir. (4) İstanbul'dan gelen posta, mekâtîb ve yolcuların da kontrolü pek muvafıktır efendim.

İstanbul İşgaline Mukabele Olarak Rawlinson'un tevkifi

Rawlinson için Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına şu emri verdim:

Erzurum: 16/3/1336

Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına

İstanbul hükûmetine İngilizlerin vaz-ı yed etmesi ve bazı zevâtı tevkif etmeleri gibi ahvâlden Erzurum halkının galeyana gelerek buradaki İngiliz kaymakamı Rawlinson'a karşı arzu edilmeyen bir muamelede bulunmaları muhtemeldir. Binaenaleyh mumaileyhin ikametgâhına bir zabit kumandasında miktarı kâfi asker ikamesiyle muhafaza altına alınması ve kendi nezdinde ve maiyetindeki efrad üzerindeki esliha ve cephanenin alınarak muvakkaten münasip bir mahalde bulundurulması ve yapılan bu muamelenin hayat ve şeref-i zâtisi için olduğu hususuna da mumaileyhin nazar-ı dikkatinin celp buyurulması lâzımdır, efendim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Ben bu emri Ankara ile muhabere ederken yazdırmıştım. İstanbul vaziyetinden pek ziyade tevahhuş eden Vali Reşit Paşa bir aralık yanıma sokularak dedi ki: "Acaba Rawlinson da şimdi Erzurum telgrafhanesini işgal ile muhaberatı kontrol altına alırsa ne yaparız?" Dedim ki: "Ben de şimdi onu düşünerek (!) şu emri veriyorum.". Emri okur okumaz Vali paşa hayretler içinde kalarak neticeye hayır-dua ettiler. Emir derhal yapılmış olduğu cevabı geldi. Rawlinson bana şunu yazıyor:

Paşam: Bildirdiğiniz havâdisleri öğrendiğimden dolayı hasıl olan büyük teessüfümü arza müsaraat eylerim. Aynı zamanda maiyetimdekilerle beraber ben emrinize âmadeyim. İltifatınızdan ve pek meş'um olan bu ahvâl dahilinde nâzik ve pek doğru muamelenizden dolayı hissettiğim büyük minnettarlığı arzı bir vazife tanırım. Hissiyat-ı faikamın kabulünü rica ederim. Paşam.

Kaymakam Rawlinson

Aynı zamanda bir tehlikeye meydan vermemesi için ikametgâhındaki İngiliz bayrağını da içeri almış Rawlinson Belediye reisine vesair görüş-

Levent Şahverdi Arşivi

tüklerine bir kaç gün evvel demiş ki "Yakında güzel bir iş olacak, şenlik yapacaksınız, ben de elimde bayrak iştirak edeceğim.". Şimdi de İstanbul işgal olunca halk arasında kendisine karşı fena galeyan ve hisler uyandı. Trabzon'a da emir verdim ki oradaki İngiliz zabitinin muhaberesine müsaade etmesinler, telgraf ve şifrelerini hıfz etsinler, kendisine de haber vermesinler. Rawlinson'un yanında on İngiliz neferiyle bir Rus tercüman vardı. Bunlardan beşini 2 Mart'ta İstanbul'a göndermişti. Bunların Trabzon'dan hareket ettikleri anlaşıldı. Mıntıkam vali ve kumandanlarına vaziyet-i umumiye ve vaziyet-i hususiyemiz ve buna karşı vazifemizi bir tamimle tebliğ ettim. Heyet-i Temsiliyeye ve kolordulara da bildirdim. Aynen şudur:

Erzurum: 16 Mart 1336

Tamim

1 — Şimalî Kafkasya'da Rostof cenubundaki Denikin ordusu mart ibtidasında başlayan büyük Bolşevik taarruzlarıyla ve Denikin ordusu gerisinde Karadeniz sahillerinde büyük muvaffakiyetler kazanan ve ekseriyeti yerli İslâm ahaliden mürekkep olan Yeşilordu karşısında kat'î bir hezimete uğramıştır.

2 — Âlem-i İslâmiyete karşı Arabistan'dan bağlayan tecavüz ve ilhaklara artık her tarafta alenî olarak devam ettiği görülen Düvel-i İtilâfiyenin kabul ettikleri sulh esâsâtını bizzat tatbik için bugün 16 Martta Meclis-i Millîy'i ve Harbiye Nezaretini bi'l-hücum süngü ile işgal ve bizzat icrayı hükûmete başladılar. Şimdilik sulh esâsâtı diye Erkân-ı Harbiye-i Umumiyemizden aldığımız son telgrafta hulâsaten mevâd-ı âtiye mündericdir: "Suriye, Filistin ve Irak Türkiye'den ayrılacaktır. Suriye'ye bazı tahdidat dairesinde istiklâl verilecektir. İzmir'de Osmanlı hukuk-ı hükümrânîsi altında bir Yunan idaresi teessüs edecek ve Trakya'da Fransız himayesi altında mahallî bir idare husule getirilecektir. Ermenistan namına işgal altında bulunacak olan Kilikya'da Fransa ve Antalya'da İtalyan menafi-i iktisadiyesi temin olunacak ve Van, Bitlis vilâyetleriyle Erzurum'dan bir kısım arazi Ermenistan'a verilecek ve ayrıca Ermenistan'a Karadenizde Batumla Trabzon arasında bir mahreç de verilecektir.

3 — Vaziyetimiz gayet kuvvetlidir. İngilizler ve Denikin orduları Kafkasya'da mağlûbiyet-i kat'iyeye uğramış olduklarından İngilizler İstanbul'da yaptıkları bugünkü caniyâne icraat ile milletimizi tedhiş ederek vilâyât-ı şarkiyeyi Ermenistan'a teslim ve bu suretle Musul üzerinden İngiliz kıtaâtıyla irtibatı temine ve Ermenileri Bolşeviklerin imhası tehlikesinden kurtarmaya çalışıyorlar. Kolordum, Şarkî Anadolu vilâyâtı halkıyla yekvücut olarak Türk ve Kürt kardeşlerine vaki olacak herhangi bir tecavüze göğsünü gerecek ve uzanacak Ermeni ayaklarını ve bununla alâkadar görülecek her türlü hasmane harekâtı inayet-i Hakla kıracaktır. Umumun müsterih olması ve bugün Kafkasya'da vesair âlem-i İslâmdaki dindaşlarımızın da icab ettiği vakit elde silâh olarak mukaddesatımızı

Levent Şahverdi Arşivi

müdafaaya âzim bulunduklarının icab edenlere tebliğ ve bu tarihî anlarımızda bütün dindaşlarımız arasındaki vifak ve vahdetin her zamandan ziyade kuvvetli bulunmasının temin buyurulmasını rica ederim.

4 — Vilâyetlere, müstakil mutasarrıflıklara, fırkalara, süvari alayına ve kolordulara yazılmıştır.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Bu tamimde umûmun maneviyatını beslemek için aldığım malûmata tahminlerimi de ekleyerek bir tablo vücude getirdim ve uhdeme düşen vazifeyi kuvvetle ifade ettim. Heyet-i Temsiliyeden talimat:

1 — Telgraf merkezlerine birer zabit veya memur vaz'ı ile telgrafların kontrole tâbi tutulması,

2 — Sahil iskelelerinden ve dahilden gelecek eşhasın sıkı bir tetkike tâbi tutularak şüpheli olanların hakkında hükûmetçe takibat icrası,

3 — Mühim postahanelerde şüpheli ad olunacak mektupların açılması.

Aksamdan sonra Heyet-i Temsiliye'den gelen ve cevaben yazdığım şifreler şunlardır:

Ankara: 16/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Sureti âtide arz olunan mevad hakkında mütalaa-i âlileri mercudur. Tasvib buyurulduğu veyahut tadili münasip cihetler görüldüğü takdirde iş'ar buyurulmasını telgraf başında muntazırım. Cevab-ı âlileri alındıktan sonra tamim olunacaktır.

1 — Meclis-i Meb'usan dahi dahil olduğu halde Babıâli ve bilcümle devâir-i hükûmetle beraber İstanbul İngilizler tarafından cebir ve resmen işgal edilmiştir. Telgrafhaneler dahi işgal altında bulunduğundan dolayı ne makam-ı hilâfet ve saltanata ne de sair makamât-ı resmiyeye maruzatta bulunmak imkânı kalmamıştır. Bu şerâite nazaran Anadolu Dersaadet'le ve makamât-ı resmiye ile muhabereden mahrum kalmış oluyor. Ve muhabere teşebbüsü doğrudan doğruya düşmanları karşımıza çıkarmakta olduğundan dolayı da gayr-i caizdir.

2 — Vaziyet-i hazıranın icabatına ve tahaddüs edecek ahvâl ve vekayie göre milletçe müttehiden ittihazı zarurî olan tedabirin temini için bilûmum vilâyât-ı Osmaniyede rüesa-yı memurin-i mülkiye ve askeriyenin Heyet-i Temsiliye ile muhafaza-i irtibat buyurmaları ricasını bir vazife-i vataniye addederiz. Heyet-i merkeziyelerin de bittabi memurîn-i mülkiye ve askeriye ile teşrik-i mesai ederek vazife-i milliye ve vicdaniyelerini ifaya müsaraat edeceklerdir.

3 — İstanbul'daki hal-i fevkalâde Anadolu'da kavanin-i Osmaniye'nin mer'iyetini haleldar edemeyeceğinden her ne şekilde olursa olsun ittihaz

Levent Şahverdi Arşivi

olunacak tedabire millet-i Osmaniyenin kabiliyet-i medeniyesi bilhassa şâyân-ı dikkat bulunduğundan kanun haricinde hiçbir muamele icra olunmaması ve bilûmum vezaif-i mahalliyede esasât-ı kanuniye ve her zamandan ziyade itinakâr davranması menafi-i hayatiyemiz iktizasındandır. İşbu telgrafın vusulünün hemen iş'arı bilhassa rica olunur. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Verdiğim cevap:

Erzurum: 16/3/1336

20. Kolordu Kumandanlığına

C. Heyet-i Temsiliyeye 16/3/1336 ve 25 no. lu şifreye: Tamim edilmek üzere kararlaştırılan mevâddın pek muvafık olduğunu arz eylerim. Mevâdd-ı âtiyenin dahi nazar-ı dikkate alınması menut-ı rey-i samileridir.

1 — Ahvâl ve vaziyetin alacağı şekle nazaran ittihaz olunacak tedabir ve yapılacak tamimlerde itikadât-ı diniyenin esas ittihaz edilmesi ve milletin kuvve-i maneviyesinin yüksek tutulması ve kuvve-i cebriye ile İstanbul'u işgal ve hükûmete vaz-ı yed etmek suretiyle İngilizlerin hilâfet ve saltanata indirdikleri darbeye dair bir icmal yapılması,

2 — Bu husus lâzımı vechile Elviye-i Selâse ve Azerbaycan'a kadar buradan isal edilecektir. Heyet-i Temsiliyece de iki koldan Arabistan'a isali ve hamiyet-i diniyelerinin tahriki Musul ve Arabistan'da İngilizler aleyhine bir cereyan husulünün temini.

3 — Bazı telgraf memurlarının İstanbul ve mevaki-i saire ile gizli muhaberatta bulunarak ihanet-i vataniyede bulunmaları muhtemeldir. Bunların tarassut ve nezaret altında bulundurulması ve hıyanetleri anlaşılanların derhal tevkifiyle haklarında pek şiddetli muamele tatbik edilmesinin ilânı ve Heyet-i Temsiliye'nin malûmat ve muvafakati olmaksızın hiçbir memur ve makamın İstanbul'da hiçbir makamla muhabere etmemesinin temini.

4 — Cihan efkâr-ı umumiyesini büsbütün aleyhimize çevirmemek için anasır-ı Hıristiyaniyeye karşı hüsn-i muamelede bulunulması ve en ufak bir asayişsizlik hudûsuna bile meydan verilmemesi.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye teklif ettiği sureti aynen 17'de tamim etti. Benim tekliflerim ayrıca nazar-ı itibara alınarak tamim olundu. İstanbul hâdisesine bir aksi seda olmak üzere Batum'da Bolşeviklik ilânına müsaade edilmesini muvafık bularak Heyet-i Temsiliyeye teklif ettim. Hopa'ya gelen murahhasların da beklemelerini Trabzon'a yazdım. Aynı zamanda Heyet-i Temsiliyeden şu şifre geldi:

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: 16/3/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Şarka taarruz hakkında ötedenberi mevzubahis olan fikrin zaman ve imkân-ı tatbiki hakkındaki mütalaa-i âlilerinin iş'ar buyurulmasını rica ederiz efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Harekât elzemdir. Fakat 29 Teşrinisani 1335'te Sivas'ta Heyet-i Temsiliye ve Kolordu kumandanları ictimaında imzaladığımız mukarreratın 3. maddesi sarihtir. O da "İrade-i milliye bi'l-istimzac" sözü mühimdir. Mes'ul bir hükûmet teşekkül etmeden isticale lüzum yoktur. İstanbul hâdisesi Anadolu millî hükûmetini tesis ettirecektir. Bu zamana kadar da Kafkas ahvâli ve mevsim harekâta tamamıyla müsaade edecektir. Mart, şarkın en şiddetli kışıdır. Evvelki sene Erzurum'un Ermenilerden istirdadında Ruslardan metruk külliyetli erzak bulmaklığımıza rağmen harekât pek tehlikeli oluyor ve kuvvetlerin kâmilen sevk ve idaresi gayr-i mümkün oluyordu. Şu cevabı verdim:

Erzurum: 16/3/1336

20. Kolordu Kumandanlığına

C. Heyet-i Temsiliyeye. 16/3/1336 şifreye. İstanbul vaziyeti henüz tamamen inkişaf ve hükûmetin alacağı şekil taayyün etmemiştir. Bolşevik orduları da Kafkas dağlarına gelmemiş ve hiçbir cepheden irtibat ve temas hasıl olmamıştır. Bolşevikler Nisan nihayetinden evvel donanmalarını Volga nehrinden Bahr-i Hazer'e indiremeyecekler ve Kafkasya'da bundan evvel mühim harekâta başlayamayacaklardır. Mıntıkam dahilinde ve bilhassa Erzurum'la Sarıkamış arasında pek fazla kar mevcut olduğu için Nisan iptidaları ve hattâ evasıtından evvel harekât-ı cesime icrası pek müşkil olacaktır. Şimdilik şark harekâtına mukaddime olmak üzere Batum'da Bolşeviklik ilânıyla Bolşevikliğin Elviye-i Selase, Gürcistan ve Azerbaycan'a teşmil ve tamimi ve Bolşevik ordularının harekâtının tesrîi esbabının istikmâli ve buraca da harekât için tedabir ve istihzaratta bulunularak müsait vaziyete ve ahvâlin inkişafına intizar olunmasını muvafık bulduğumu arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Şu cevabı aldım:

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: 16/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Saniye tehir eden hain-i vatandır, gayet müstaceldir.

C. Batum ve havalisinde Bolşeviklik ilânı hususundaki mütalaat-ı âliyelerine tamamen iştirak eyleriz. Bu fikrin hemen tatbikatına geçilmesi için icab edenlere tebligat icrasını ve oranın girişeceğimiz yeni mücadelât-ta bizim için nâfi bir kuvvet halinde idare ve idamesine sarf-ı mesai buyurulmasını rica eyleriz efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Üçüncü Fırkaya bunun için şu talimatı verdim:

Gayet müstaceldir.
Erzurum: 16/3/1336

3. Fırka Kumandanlığına

1 — Batum'da Bolşeviklik ilânı memleketimizin geçirmekte olduğu yeni buhran için de faideli olacağı cihetle Heyet-i Temsiliyece de buna muvafakat ve tesri-i icraat talep olunuyor. Binaenaleyh Batum'dan gelip Hopa'da bekleyen murahhaslara bu suretle tebligat yapılmasını ve sahil boyunca Yeşilordu ile irtibat husulünü ve bunun Elviye-i Selase ve Gürcistan'a da intişarının pek faydalı olacağının tebliğini rica ederim.

2 — Vekayiden günü gününe haber almak ve icab ediyorsa harekâtın da hüsn-i idaresine delâlet etmek üzere sizce münasip görülecek muvazzaf ve ihtiyat birkaç zabitin Batum'a gönderilmesi,

3 — Hem zabitânın gönderildiğinin ve hem de tarafımızdan tebligat verildiğinin ve idare edildiğinin tamamen mahrem kalmasının ve Batum hâdisatının vakitsiz Trabzon'a sirayet ettirilmemesinin temin buyurulması.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye artık mukadderât-ı milleti idareye başladığı bir tarih dönümünde idik. Bugünü bitirmeden evvel şunu sordum:

20. Kolordu Kumandanlığına Heyet-i Temsiliye'ye

Heyet-i Temsiliye'yi elyevm teşkil eden zevat kimlerdir, iş'ar buyurulmasını rica eylerim.

Kâzım Karabekir

Şu cevap geldi:

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: 16/3/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. Heyet-i Temsiliye'den elyevm aza olarak ifa-yı vazife eden bendenizden başka Hakkı Behiç Bey ve Müftü Rıfat Efendi, Mustafa Bey ve Hüsrev Bey ve Hacı Bayram ve Şeyh Şemsettin Efendi ve Konya eşrafından Rıfat Bey ve Hanefizade Mehmet Efendi, Ankara Darü'l-hikmeti'l-İslâmiye şubesi azasından Hasan Efendi ile beraber Yahya Galip Beyefendi ve Fuat Paşa Hazretleri ve Kastamonu vali vekili sabıkı Ferit Bey'dir. Heyetin şimdilik muvakkat bir tarzda takviyesi için kurb ve civariyet nazar-ı itibara alınarak bugün esbâbına tevessül edilmiştir, efendim. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

20. Kolordu Kumandanı Mahmut

16 Mart'ta Trabzon limanında bulunan İngiliz torpidosundan iki zabit çıkarak rıhtımı ve kale irtifaını ölçmüşler. İstanbul'dan gelip limanda bulunan Turan vapuru mendireğe girerken mâni olmuşlar. Gece de sahili projektörle tenvir ediyormuş. 17 Mart'ta Heyet-i Temsiliyeden âtideki şifreler geldi:

Ankara: 17/3/1336

Tamim

1 — İstanbul ile resmî ve hususî bilcümle muhaberât-ı telgrafiye ve telgraf muhabere memurlarının kendiliklerinden gizli muhaberatı memnudur. Hususiyle İstanbul'dan düşman tebliğlerini alıp Anadolu dahiline işaa edenler ve Anadolu dahilindeki muhaberâtı İstanbul'a verenler casus telâkki edilerek işbu hareketlerinin tahakkuku halinde derakab şiddetle tecziye olunacaklardır. İşbu tebliğin bilcümle alâkadarana başmüdürlerce sür'ât-i tebliği ve keyfiyetin inbası mütemennadır.

2 — İşbu telgraf, bilumûm vilâyât, kolordu kumandanlıklarına, müstakil livalara, posta telgraf başmüdiriyetlerine keşide edilmiştir.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Tamim

Heyet-i Temsiliyenin malûmat ve muvafakati olmadıkça hiçbir makam ve memur İstanbul ile muhabere etmeyecektir. Bu hususun bilcümle alâkadarana sür'at-i tebliği ve keyfiyet-i tebliğin inbası tamimen mercudur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Sahil ve hududlara da lâzımı gibi talimat verildi. Atideki tamim ve beyanname de geldi:

Levent Şahverdi Arşivi

Umuma

İstanbul'un İtilâf devletleri tarafından bi'l-müsademe cebren işgali tahakkuk etmiştir. Bu suikastten bilistifade birçok makasid-i hiyanetkârâne sahiplerinin milleti iğfale teşebbüsleri muhtemeldir. Nitekim tebligât-ı resmiye şeklinde imzasız bazı beyannamelerin neşredilmek istenildiğine kesb-i ıttıla ediyoruz. Yanlış harekâta mahal kalmamak ve hakayık-ı ahvâle mugayir heyecanlar tevlidine meydan verilmemek üzere bu gibi iş'arata kat'iyyen ehemmiyet verilmemesi lâzımdır. Vaziyet-i hakikiyeyi takip eden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti milleti tenvir edecektir.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Ankara: 17/3/1336

Umuma

Bugünkü vaziyete nazaran milletimiz, cihan medeniyetinin hissiyât-ı insaniyetkârane ile mütehassis vicdanlarından ve bütün âlem-i İslâmın mütareke ahkâmından emin olmakla beraber bir müddet için dost olsun düşman olsun, bütün resmî âlem-i haricî ile muvakkaten temas edemeyecektir. Bugünler zarfında vatanımızda yaşayan Hıristiyan ahali hakkında göstereceğimiz muamele-i insaniyetkârânenin pek büyük olduğu gibi hiçbir hükûmet-i ecnebiyenin faal veya zımnî himayesine girmeyen Hıristiyan ahalinin kemâl-i huzur ve sükûnetle imrâr-ı hayat eylemeleri ırkımızın mütehalli olduğu kabiliyet-i medeniyeye en kat'î burhan teşkil eyleyecektir. Menfaat-i vataniyeye mugayir faaliyetleri meşhud olanlar huzur ve asayiş-i memleketi ihlâle yeltenenler hakkında din ve millet mensubiyetine bakılmayarak ahkâm-ı kanuniyenin şiddetle tatbiki ve hükûmet-i mahalliyeye itaat vezaif-i tabiiyeti ifada kusur etmeyenler hakkında da şefkatle muamele edilmesini ehemmiyetle arz ve bu hususatın tamamıyla alâkadârâna sür'atle tebliğini ve bütün efrad-ı millete vesait-i münasibe ile tamimini rica ederiz.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Ankara: 17/3/1336

Umuma

İtilâf devletlerinin şimdiye kadar memleketimizi taksime yol bulmak için tevessül ettikleri muhtelif tedabir malûmdur. Evvelâ Ferit Paşa, milleti müdafaasız bir halde ecnebi idaresine esir etmek ve memleketin muhtelif aksam-ı mühimmesini galip devletler müstemlekâtına ilâve eylemek düşüncesini Kuva-yı Milliyenin müzaheret-i umumiye-i milliye ile müdafaa-i istiklâl hususundaki gösterdiği azim ve metaneti altüst etti. Saniyen

Levent Şahverdi Arşivi

Kuva-yı Milliye'yi iğfal ve onun müsaadesiyle şarkta bir rüchan siyaseti takip etmek için Heyet-i Temsiliye'ye müracaat edildi. Heyet, milletin istiklâli ve memâlikin temamiyeti temin etmedikçe ve hususiyle işgal sahalarının tahliyesine teşebbüs olunmadıkça hiçbir nevi müzakereye yanaşmadı. Sâlisen, Kuva-yı Milliye ile tevhid-i harekât eden hükûmetlerin icraatına müdahale etmek suretiyle vahdet-i milliyeyi sarsmak ve hainane muhalefetleri teşvik ve tezyid cür'etine sevkeylemek tariki takip olundu. Vahdet-i milliyenin teşkil ettiği metanet ve tesanüd karşısında bu savletler de eridi. Râbian mukadderât-ı memleket hakkında endişeâver kararlar verildiğinden bahsolunmak suretiyle efkâr-ı umumiyenin tehyicine başlandı. Müdafaa-i namus ve memleket uğrunda her fenalığı göze almış olan millet-i Osmaniyenin azim ve iradesi önünde bu tehdidât dahi fayda vermedi. Nihayet bugün İstanbul'u cebren işgal etmek suretiyle Devlet-i Osmaniyenin 700 senelik hayat ve hâkimiyetine hâtime verildi. Yani bugün Osmanlı milleti, kabiliyet-i medeniyesinin hakkı hayatı ve istiklâlinin ve bütün istikbalinin müdafaasına davet edildi. Cihan-ı insaniyetin intizar ve âlem-i İslâmın âmâl-i istihlâsı, makam-ı hilâfetin tesirât-ı ecnebiyeden tahlisine ve istiklâl-i millinin mazi-i şevketimize lâyık bir iman ile müdafaa ve teminine mütevakkıftır. Giriştiğimiz istiklâl ve vatan mücahedesinde cenab-ı Hakkın avn ve inayeti bizimledir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliyesi Namına Mustafa Kemal

Ermenistan'ı işgal için münasip mevsim gelmektedir. Fakat Bolşevikler Kafkas dağları cenubuna inmedikçe İngilizlerin Ermenilere yardımları muhtemel olduğu gibi Gürcülerin de muavenet etmeleri ihtimâli olduğundan Bolşevik ordusunun bir iki ay zarfında Gürcülerle sıkı teması bizim için harekâta geçilecek en müsait bir vaziyet olur. Herhalde biz harekâta geçmeden evvel Bolşevikler karşısında bir Kafkas cephesi bulunmadığını görmeliyiz. Azerbaycan'da Halil ve Nuri Paşaların nüfuzu ziyadedir. Halil Paşa maksadımızı da biliyor. Her ikisine son vaziyeti ve maksadımızı şöylece yazarak Trabzon ve Beyazıt tarikiyle mevcut iki kanaldan gönderdim:

Erzurum: 17/3/1336

Halil ve Nuri Paşalar Hazarâtına

16 Mart 1336 sabahı daha herkes uykuda iken İngilizler Şehzadebaşı Karakolu'nu basarak altı nefer şehit ve on kadar mecruh ettikten sonra karakolu, Harbiye Nezareti, Meclis-i Meb'usan dairesi, Babıâli ve telgrafhaneleri işgal ve birçok kıymettar zevatı tevkif ettikten sonra İstanbul hükûmetine vaz-ı yed etmişlerdir. Aynı günde İtilâf mümessilleri tarafından vilâyetlere bir tamim yapılarak Kuva-yı Milliye'nin İttihat ve Terakki zihniyet ve propagandasıyla vücuda geldiğinden bahsolundukta ve aleyhinde bir takım bühtan ve iftiralardan sonra bu işgalin muvakkat

Levent Şahverdi Arşivi

olduğu, binaenaleyh makarr-ı saltanat olan İstanbul'dan verilecek emirlere itaat olunması ve aksi hareketin Türkiye için fena âkıbetler tevlid edeceği bildirilmiştir. 16 Mart 1336 sabahı Heyet-i Temsiliye vasıtasıyla İstanbul'dan bu kadar malûmat alındıktan sonra İstanbul'da herhangi telgrafhane ve makam aranırsa karşıya İngilizler çıktığından muhabere imkânı kalmamış ve İstanbul ile muhabere kat'edilmiş, binenaleyh fazla malûmat alınamamıştır. Bu suretle tahaddüs eden vaziyet Anadolu halkının azim ve iradesine hiçbir halel getirmemiş, bilâkis millî vahdeti tezyid ve İngilizlere karşı beslenen kin ve intikam hislerini teşdid eylemiştir. Ordu ve millet yekvücut bir kitle halinde Türklüğün ve Türkiye'nin halâs ve necâtı için büyük bir azim ve imanla hazırlanmakta ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesinin mukarrerat ve evâmirine intizar eylemektedir. Şu halde hilâfet-i İslâmiye ve saltanat-ı Osmaniye ruhundan darbelenmiştir. Bütün bu kin ve hücum âlem-i İslâmın Bolşevikliğe temayülü ve Türkiyenin ve merkez-i hilâfetin âlem-i İslâm üzerinde İtilâf Kuvâsı ve galip devletler aleyhinde gösterecekleri tesirât-ı muhtemeleye karşı yapılmaktadır. Binaenaleyh milletimizin bütün mukabele ve istihzaratına rağmen aleyhimizdeki tazyikatı arttıracaklardır. Bunun için Bolşevizmin zaten müheyyâ olan memleketimize ve hudutlarımıza bilfiil dayanması için derhal Kafkasların istilâsı ve hattâ Bolşevikler küçük bir kuvvetle Azerbaycan'a gelerek Azerbaycanlılarla beraber hududumuza doğru hareketi halinde temin-i maksada pek kâfi gelecektir. Bu mes'elenin din ve vatan ve milletimiz namına ehemmiyetle takip ve tesrii ve makarr-ı hilâfette cereyan eden bu hâdisât-ı caniyanenin bütün âlem-i İslama en serî ve müessir vasıtalarla neşrini ve harekât ve vekayiin safahatından haberdar edilmekliğimize pek ziyade ehemmiyet verilmesini rica ederim. Batum Cemiyet-i İslâmiyesi kendilerinin selâmeti Bolşeviklik ilânında olduğunu ve Batum'daki Rusların da aynı fikirde olduklarını dahil ve mülhakatta yirmi beş bin kişilik bir kuvvete malik bulunduklarını bildirmişler ve bu babdaki mütalaatımızı anlamak üzere Hopa'ya iki murahhas göndermiş idiler. Kendilerine düşünce ve hatt-ı hareketlerinin muvafık olduğu 16 Mart 1336 da cevaben bildirilmiştir. Azerbaycan ve Dağıstan'da Bolşeviklik fikrinin hâkim olması ve icabında Batum Bolşeviklerine muavenet edilebilmesinin ve Gürcistan'ın da Bolşevik zümresine ithalinin temin buyurulması pek münasip olur. Harekâta başlanacağı zaman Nahcivan'a bir müfreze-i askeriye ile bir telsiz telgraf istasyonu gönderilecektir. Bakü'den telsiz telgrafla Nahcivan'la muhabere edilmesi ve Nahcivan harekâtına Karabağ cihetinden Azerbaycan kuvvetlerinin de iştirak ve muavenet eylemesi muvafık olur. Tayyare ile Gence Erzurum arasında muhabere ve muvasalanın icrası kabil midir? Azerbaycan hükûmetinin tayyaresi var mıdır, bu mevad hakkında bizi lâzımı gibi tenvir edecek malûmat ve mütalaât-ı aliyelerinin acilen iş'ar ve muhaberenin muntazaman icrasının temin buyurulmasını arz ve istirham eylerim.

Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

17 de 3. Fırkadan gelen şifre ve cevabım ve Heyet-i Temsiliye ile bu hususta kî muhaberem mühim olduğundan aynen yazıyorum:

Gayet aceledir. Trabzon: 16/17-3-1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Azerbaycana gitmek üzere Trabzon'dan hareket eyleyen Erkânıharp Yüzbaşısı Mustafa Bey Rize'den ber vech-i zîr raporu göndermiştir. Mustafa Bey'e malûmat aldığı murahhasların kendilerine tebligat yapılıncaya kadar Hopa'da intizar eylemeleri lüzumu bildirilmiştir. Şimdi kendisi Hopa'dadır. Bu bâbda emr-i samileri maruzdur.

3. Fırka Kumandanı Rüştü

Suret

Teşkilât yapmak ve Bolşevikliğe mütemayil cemiyet ve fırak-ı siyasiye ile anlaşmak üzere yedi ay evvel Lenin tarafından İstanbul'a gönderilen ve bugün Moskova'ya avdet etmek üzere Rize'de bulunan Kiyeli üç Bolşevikle görüştüm. Bunlar pantolon kemerlerinin iç astarına yazılmış resmî damga ile memhûr vesikalarını ibraz ettiler. İşbu vesaik ve muhaveremiz esnasında bende bıraktıkları ihtisâsât ve muhaverede hakikaten Bolşevik murahhası olduklarına kendilerine şüphe bırakmıyor. Muhaveremiz netayicini ber vech-i zîr arz ediyorum:

1 — Program: Bolşevikliğin siyaset-i hariciye hakkında esas sabit, teferruat ahvâl ve zamana göre mütebeddil ve idare-i dahiliye, iktisadiyat, maarif hakkında gayet şümullü ve mufassal programları mevcuttur. Ve bunlar zamana ve kazanılan tecrübe nazaran tanzim edilmektedir. Değişmeyen esasat dahilen adalet ve müsavât-ı mutlaka kapital ve emperyalizmi imha etmek ve köylünün yükselmesi için maddî, manevî muavenette bulunmak ve zabit, memur tahakkümünden ve bunların su-i istimalâtından ahaliyi masun bulundurmak, haricen dünya inkılâbını vücude getirmek. Kapital, emperyalizm hükûmetlerinin bütün vücutlarını kaldırmak ve bunlarla mütemadiyen mücadelede bulunmak maksatlarının husûlünden sonra küremiz üzerinde teşekkül etmiş bulunacak olan Sovyet hükûmetlerinin münasebât-ı siyasiye ve iktisadiyeleri birbirine karşı muarız çıkacak her şeyi imha ve haricen dünya inkılâbında bir mevcudiyet-i mühimmesi olan şark hükûmetleri ve bilhassa âlem-i İslâm ile tesis-i münasebet ve Tevhid-i faaliyet ederek emperyalizmi yıkmak.

2 — Türkiye ve âlem-i İslâmla tesis-i münasebâtı şimdilik dahilde mahdut ve fakat mühim bir şekildedir. Türkiye'den Rusya'ya iltica etmiş münevver fikirli birçok gençlerin teşkil etmiş oldukları Türk Komünist Partisi'ne Bolşevikler maddî ve manevî müzaherette bulunmakta ve Türk ve âlem-i İslam'a karşı her milletten fazla teveccüh beslemekte dahilde bulunan Müslümanların dinî, millî muhtariyetlerini kabul etmektedirler.

Levent Şahverdi Arşivi

3 — Ordularının kuvveti 1919 Ağustos'ta dört milyon olup şimdi bu kuvvet altı milyona çıkmıştır. Teslihat ve teçhizât-ı askeriyeleri pek muntazamdır. Çariçin'de 24 saat çalışan ve altmış bin müstahdemi bulunan iki topla, Arol ve Moskova şehirlerinin beherinde de aynı cesamette ve daha büyük ikişer malzeme ve mühimmât-ı harbiye fabrikaları vardır.

4 — Almanların tabakât-ı münevvere ve ekserisi asil tabakalara mensup heyet-i zabitanı Almanya dahilinde Bolşevik esasatına taraftar olmamalarına rağmen esasen bolşevizme meftun bulunan Alman amele ve avâm tabakasıyla müttehiden Bolşeviklerle teşrik-i faaliyet etmişler, tayyare ve vesait-i saire ile birçok fabrika âlât ve edevatı ve mühendisleri ve birçok zabitan Rusya'ya geçmiştir. Halen Bolşevikler Lehistan mâniasını ortadan kaldırarak kendileri için pek müsait bir zemin olan Alman kudret ve kuvvetine doğrudan doğruya temas etmek teşebbüsatında bulunuyorlar. Fakat İngiliz kâbusunu zir ü zeber etmek bu sayede esas gayeleri olan dünya inkılâbı vücuda getirmek için kuvvetli bir ordusu ile Romanya ve Bulgaristan üzerinden Çanakkale ve İstanbul'u zabtederek İngilizlerin Karadeniz havzasıyla temas ve icraatını ve nüfuzunu kat' ve Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcü ve Ermeni hükûmetleril oynamak istedikleri rollere hâtime vermek ve bundan sonra Halifenin âlem-i İslâm üzerindeki nüfuz-ı maneviyesinden istifade ederek İslâm kuvvetiyle Hindistan'a teveccüh etmek.

5 — Programlarında bazı nokta tadil edilmek şartıyla Türkiye'de Rus Bolşevikleriyle Tevhid-i hareket, iki taraf için de mucib-i istifadedir. Rus Bolşevizmi, kabiliyet ve şerâit-i mahalliye için Bolşevikliği şâyân-ı kabul bulur.

6 — Bolşeviklerin padişah hakkındaki nazarları manevî kuvvetinden istifade için sıfat-ı hilâfeti kemafi's-sabık Âl-i Osmanda ibka ve fakat hakk-ı saltanatı tamamıyla millete ircadır.

7 — Kendilerinin Lenin'e arz edilmek üzere her suretle sahib-i selâhiyet, Kuva-yı Milliye Heyet-i Temsiliyesinden öğrenmek istedikleri hususat ber vech-i âtidir:

a) Kuva-yı Milliye Bolşeviklerle ne şekilde tevhid-i harekât ve faaliyet etmek ister,

b) Kuva-yı Milliyenin Bolşeviklere karşı nokta-i nazarı nedir,

c) Kuva-yı Milliye Kafkasya'da ne dereceye kadar haiz-i kuvvet ve nüfuzdur.

d) Türkiye'de Bolşeviklik ilân edilirse padişah ve halifeye karşı ne vaziyet alınacak?

8 — Kuva-yı Milliye ile temasta bulunmak üzere bir ay evvel Moskova'dan gelen ve bu yakınlarda Ankara'ya giden nam-ı müstearı Hacı Şeyh Süleyman, hüviyet-i hakikiyesi Kırım emlâk ve arazi komiseri Süleyman İdrisof ve refiki Veli İbrahimof Dersaadet'te İngilizlerin sıkı takibatına maruz kaldıklarından kendileriyle görüşmeden Şam vapuruyla İstanbul'dan savuşmuşlar, fakat halen nerede olduklarını bilmiyorlar. Bu iki zat Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye muvaffak olmuşlar mı?

Levent Şahverdi Arşivi

9 — Daha fazla malûmat edinmek resmen münasebât-ı siyasiyeye girmek arzu buyurulduğu takdirde kendileriyle beraber Moskova'ya murahhas gönderilmesini pek mühim görüyorlar. Ve kendileri bendenizi inha ve arzu ediyorlar. Murahhas gönderildiği takdirde münasebâtın ve aradaki vaziyetin çok metin bir şekle gireceğini arz ediyorlar.

10 — Batum'daki Bolşeviklerle temas arzu ediyorlar. Bunun için Batum'da kimin ile görüşmek lâzım.

11 — Bâlâdaki mevâddın Kuva-yı Milliyeye arzıyla sordukları sualliere ecvibe-i lâzimenin yarın sabahına kadar behemehal iş'arını ehemmiyetle arz ederim efendim.

Erkânıharp Mustafa

Cevabım:

Erzurum: 17/3/1336

3. Fırka Kumandanlığına

C. 16/17 - 3 - 1336 - Numara 133 şifreye, 1 — Erkânıharp Mustafa Bey'in Rize'de görüştüğü adamların şüpheli olması dahi melhuzdur. Bu şüphe kendilerine hissettirilmeden âtideki suallerin Mustafa Bey tarafından sorulması münasiptir:

a) Bu adamlar ne milletten ve nerelidirler? Ne zaman ve ne için İstanbul'u terk ve ne zaman Rize'ye muvasalat etmişlerdir. İstanbul'da iken Türklerden kimlerle, ne zemin üzerinde görüşmüşler ve ne netice elde etmişlerdir?

b) İstanbul'da iken nasıl olmuş da Ankara'daki Heyet-i Temsiliye ile doğrudan doğruya veya vasıta ile görüşmek fırsatını bulamamışlardır. Niçin esaslı bir iş temin etmeden Rize'ye çıkmışlar ve Batum'a gidiyorlar?

c) Erkânıharp Mustafa Bey Rize'de bu adamlarla ne münasebet ve suretle görüşmüş, bunlarla ne lisanla görüşmüştür. Bu adamların cinsleri nedir? Ve Bolşeviklik mes'elesine ne vechile temas etmiştir?

2 — Bu adamların İngiliz casusu olarak ve muayyen vezaifle Mustafa Bey'i takipte bulunmaları da muhtemeldir. Böyle bir ihtimâl olunca Mustafa Bey ve arkadaşlarının kıymetli vazifelerinden kalmamaları lâzımdır. Bunları bulundukları yerde diğer emin bir zabitinize takdim etsin. Heyet-i Temsiliye ile arzu ettikleri mütebaki muhaberat ve müzakerata devam için orada misafir kalsınlar. Fakat bu adamlar behemehal durmayıp Batum'a geçmek isterlerse casus olduklarına ve Mustafa Efendi'yi takip ettiklerine şüphe kalmayacaktır. Derhal tevkif ve Trabzon'a celb olunsun.

3 — Mustafa Bey onlara yalnız âtideki malûmatı vermelidir: Bütün Kafkasya İslâmları Türkiye'nin istikbal ve selâmet-i âtiyesinin temini için Kuva-yı Milliye ile hemfikirdir. Bütün Anadolu halkı Kuva-yı Milliye namı altında müttehit ve pek kuvvetli olduğu ve istiklâlleri uğruna her şey yapabileceklerini söylesin. Bolşeviklik ve Batum'daki insanlar hakkında kat'iyyen bir şey söylemesin.

Levent Şahverdi Arşivi

4 — Balâdaki icraat neticesinin ve Mustafa Bey'in hangi sınıftan ve nereli olduğunun da ilâvesini zât-ıâlinizden rica eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Erzurum: 17/3/1336

20. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeyedir: Erkân-ı Harbiye Mektebi muallim muavinlerinden olup Azerbaycana gitmek üzere Trabzon'dan geçen Erkân-ı harp Yüzbaşı Mustafa Bey'in Rize'de tesadüf ettiği ve sıdk-ı ifadelerine kanaat eylediği ve nereli oldukları ve milliyetleri hakkında malûmat vermediği üç Bolşevikle cereyan eden muhavere hülâsası ile bu husus hakkında 3. Fırka Kumandanına verilen emrin hülâsası zirde arz edilmiştir.

1 — Mustafa Bey'in muhaveresi: Bu adamlar teşkilât yapmak ve Bolşevikliğe mütemayil cemiyet ve fırak-ı siyasiye ile anlaşmak üzere yedi ay evvel Lenin tarafından İstanbul'a gönderilmişler ve Moskova'ya avdet eylemek üzere Rize'de bulunuyorlarmış. Kendilerinin Bolşevik olduklarını isbat için pantolon kemerlerinin iç astarına yazılmış resmî damga ile memhur vesikalarını da ibraz etmişler ve hülâsası emperyalizmi yıkmak ve dünyada bir inkılâp vücuda getirmekten ibaret olan programlarını beyan ve âlem-i İslâma ve Türklere temayül ibraz ederek dahilde bulunan müslümanların dinî ve millî muhtariyetlerini kabul eyledikleri ve Bolşevik ordularının altı milyon olduğu ve silâh ve mühimmat fabrikaları ve İstanbul üzerine yapılacak büyük bir sevkü'l-ceyş hareketi hakkında malûmat itâsından sonra Lenin'e arz edilmek üzere her suretle sahib-i selâhiyet Kuva-yı Milliye Heyet-i Temsiliyesinden âtideki mevaddı öğrenmek istediklerini ifade etmişlerdir:

a) Kuva-yı Milliye Bolşeviklerle ne şekilde Tevhid-i harekât ve faaliyet etmek ister.

b) Kuva-yı Milliyenin Bolşeviklere karşı nokta-i nazarı nedir.

c) Kuva-yı Milliye Kafkasya'da ne dereceye kadar haiz-i kudret ve nüfuzdur.

d) Türkiye'de Bolşeviklik ilân edilirse padişah ve halifeye karşı ne vaziyet alınacak.

e) Kuva-yı Milliye ile temasta bulunmak üzere bir ay evvel Moskova'dan gelen ve bu yakınlarda Ankara'ya giden namı müstearı Hacı Şeyh Süleyman ve hüviyeti hakikiyesi Kırım emlâk ve arazi komiseri Süleyman İdrisof ve refiki Veli İbrahimof Dersaadet'te İngilizlerin sıkı takibatına maruz kaldıklarından kendileriyle görüşmeden Şam vapuruyla İstanbul'dan savuşmuşlardır. Fakat halen nerede oldukları malûm değildir. Bu iki zat Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye muvaffak olmuşlar mı?

2 — Bu ifadeler calib-i şüphe görüldüğünden malûmat ve mütalaa-i samilerine muntazır bulunduğumu arz eylerim.

3 — Cevap sureti: (3. Fırkaya yazılan emrin aynı)

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Cevap:

Ankara: 18/3/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

C. İrad buyurulan sualler gayet muvafıktır. Alınacak cevaplara göre icab ederse neticenin iş'ar buyurulmasını rica ederiz efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal
20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Trabzon: 19/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 17/3/1336 tarih ve 43 No. lu şifre ile bilâ-numaralı şifreye 18/3/1336 ve bilâ-numaralı şifreye: Batum'da Bolşeviklerin İslâmların müzaheretini temin ederek faaliyete geçmesi ve bu havalinin işgaliyle İngiliz kuvvetlerinin tardı ve Yeşilordu ile de irtibat hususlü ve Gürcülerin tarafımıza imâlesini temin eylemek üzere bu havalide uzun müddet kalmış ve tanılmış olan ve akrabası da bulunan 7. Alay Kumandanı Rıza Bey'i bugün 19 Mart'ta Hopa'ya gönderdim. Kendisi buradan Yomra'daki alayının taburunu teftiş eylemek bahanesiyle hareket eylemiştir. Rıza Bey'in işbu muvakkat vazifesile bir kaç güne kadar Batum'un ahvâl-i hakikiyesine ve bu havalinin lehimizde ne gibi icraat ve faaliyette bulunabileceğine dair sahih ve kat'î malûmat elde edilecek ve aynı zamanda emir ve irade buyurulan faaliyete de serian geçilmesine çalışılacaktır.

2 — Erkânıharp Mustafa Bey'e de beraberindeki zabit arkadaşlarıyla birlikte Batum'da arzu edilen faaliyetin derhal başlaması için icab edenlerle görüşmesi hakkında talimât-ı lâzime verilmişti. Mustafa Bey Birinci Kafkas Kolordusu Erkân-ı Harbiyesinde bulunmuş kıymetli her vechile şâyân-ı itimad bir erkânıharp zabitidir. Batum'a gitmek üzere bindiği motor muhalefet-i hava dolayısıyla Rize'ye iltica eylemiş ve aynı sebeble oraya gelen diğer bir motorun yolcularıyla onlar da tesadüfen buluşarak 6 mart ve bilâ-numara ile arz edilen malûmatı almıştır. Bu malûmatı veren Bolşevikler müslümandır ve biri beş altı sene evvel Rusya'ya geçen bir Osmanlı Türk'tür. Diğeri Kırımlı ve Yaltalı bir Tatar Müslümandır. Trabzon'a Fırkaya gelerek görüşmek istemişlerse de Mustafa Bey'e oradan ifadeleri alınması bildirilmiş ve bu suretle arz olunan malûmat alınmıştır. Bu adamların doğrudan doğruya motörle 16 Mart günü Batum'a hareket eyledikleri anlaşılmıştır. Mustafa Bey 17 Mart'ta Hopa'dan Batum'a geçmiştir.

3 — Halil ve Nuri Paşalara verilmek üzere tebliğ buyurulan şifrenin birer sureti çıkarılarak Rıza Bey'e terfik edilen topçu mülâzımı İbrahim Efendi vasıtasıyla Bakü'ye gönderilmiştir. Rıza Bey İbrahim Efendi'nin en emin ve serî bir surette Bakü'ye varmasını temin edecektir. İbrahim Efendi

Levent Şahverdi Arşivi

Bakü'de Halil ve Nuri Paşalar vesair icab edenlerle görüştükten sonra avdet edecektir.

4 — 10 Mart'ta İstanbul'dan hareket eden bir Fransız vapuruyla Azerbaycan'a gitmek üzere Yüzbaşı İhsan Efendi (Maiyet-i samilerinde Birinci Kafkas Kolordusu Erkân-ı Harbiyesinde çalışmış ve Erzincan'da arzusuyla kıtaata gitmiş olan İhsan Efendidir.) Mumaileyhe de Halil ve Nuri Paşalara gönderilecek tahrirât-ı samilerinin birer sureti gönderilecektir. İhsan Efendi yarın Rize'ye oradan kara tarikiyle Batum'a hareket edecektir. Azerbaycan'a gönderilecek irade-i samileri var ise mumaileyhle gönderilmek üzere tebliğ buyurulması maruzdur.

3. Fırka Kumandanı Rüştü

Meclis-i Millinin Ankara'da Toplanması Kararı

17 sabahı Heyet-i Temsiliyeye bir teklifte bulundum: "Meb'usların bir kısmı yoldadır. Bunları ve İstanbul'dan gelebilecekleri Ankara'da toplamak ve noksanlar için de müntehib-i saniler mevcut olduğundan noksanlarını ikmâl ederek Meclis-i Milliyi Ankara'da açmak" Akşam aldığım şifreden de bu hususa karar verilmiş olduğu anlaşıldı. Şifre şudur:

Ankara: 17/3/1336

Tehiri mucib-i mes'uliyettir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Atide arz olunan suretin gerek esas, gerek suret-i tatbikinin tasvib edildiğini veyahut tadili münasip olan nikatın yarın vakt-i zuhra kadar iş'arını rica ederim. Cevap ve muvafakâti âlileri alındıktan sonra tamim edileceği maruzdur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Suret

İstanbul Meclis-i Mebusan'a ve hükûmet-i merkeziyeye başta İngilizler olduğu halde Kuva-yı İtilâfiye tarafından resmen ve cebren vaz-ı yed olunarak hâkimiyet ve istiklâl-i Osmanî'nin haleldar edilmiş olması devletin vaziyet-i umumiyesinde esaslı bir tebeddül vücude getirmiştir. Kanun-ı Esasimizin taht-ı siyanetinde bulunması lâzımken kuvve-i teşriiye, adliye ve icraiyeden ibaret olan kuva-yı selâse-i devlet bugün mevcut değildir. Binaenaleyh vaziyet-i hazıranın İstanbul ile rabıtası tamamen kat edilmiş bulunan Anadolu'da icab ettireceği tarz-ı idareye ait esasatı her milletin bu gibi zamanlarda müracaat ettiği ahvâle tevfikan bir meclis-i müessisân teşkiliyle tesbit etmek zaruridir. Aynı zamanda makam-ı hilâfet ve saltanatın masuniyet ve istiklâlini ve makam-ı hilâfet ve saltanat olan İstanbul'un

Levent Şahverdi Arşivi

tahlisini istihdaf edecek mücahedât-ı milliye meclis-i müessisânın murakabesi elzemdir. Bu meclisin şu ahvâle göre müstacelen ictimaındaki ehemmiyet dahi âşikâr olduğundan ve Meclis-i Milli'nin iştirâkiyle meclis-i müessisânın davetine imkânı maddî dahi gayr-i mevcut bulunduğundan ber vech-i âti azanın nihayet 15 gün zarfında Ankara'da ekseriyet teşkil edecek surette ictima ettirilmesi heyetimizce karargir olmuştur.

1 — Meclis-i müessisan, Ankara'da ictima edecektir.

2 — Meclis-i müessisan, azaları cesaret-i medeniye, kabiliyet-i fikriye, selâbet-i diniye ve milliye gibi evsafı haiz olmakla beraber yirmi beş yaşından ekal olmamak ve su-i şöhret eshabından bulunmamak meşruttur.

3 — Meclis-i müessisân intihabında livalar esas ittihaz edilecektir.

4 — Anâsır-ı gayr-i müslime intihabata iştirak ettirilmeyecektir.

5 — Her livadan beş aza intihab olunacaktır.

6 — Meclis-i müessisânın müstacelen ictimaındaki zaruret, ârâ-yı umumiye-i milliyeye doğrudan doğruya müracaat suretiyle intihabatla icrasını mâni olduğundan intihabat İdare ve Belediye Meclislerinde temerküz eden ârâ-yı milliyeye istinad ettirilmek tariki tercih edilmiştir. Binaenaleyh intihabat her liva idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk heyet-i merkeziyeleri tarafından aynı günde ve aynı celsede ictima edilecektir.

7 — Meclis-i müessisân azalığına her fırka, zümre, cemiyet tarafından namzet gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin bu mücahede-i mukaddeseye fiilen iştirak için müstakillen namzetliğini istediği mahallere ilâna hakkı vardır.

8 — İntihabata her mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve selâmet-i intihabattan mes'ul olacaktır.

9 — İntihab, rey-i hafî ve ekseriyet-i mutlaka ile icra ve tasnif-i ârâ meclisin içlerinden intihab edeceği iki zat tarafından ve fakat huzur-ı meclisde ifa edilecektir.

10 — İntihab neticesinde bilumûm âzânın imza veya mühürlerini muhtevi üç nüsha mazbata tanzim olunacak, bir nüshası mahallinde alıkonularak diğer iki nüshasının biri intihab olunan zata tevdi ve diğeri meclise irsal olunacaktır.

11 — Meclis-i müessisân azaları meclisçe aralarında vaz edecekleri usul ve nizama tevfikan muhassasât alacaktır. Ancak azimet harcırahları intihab meclislerinin masarif-i zaruriye hesabıyla takdir edeceği miktar üzerinden mahallî mal sandıklarınca ayrıca bir hesab-ı mahsus açılarak tesviye olunacaktır.

12 — İntihabat işbu telgrafnamenin vusulünden itibaren nihayet beş gün zarfında itmam olunarak azalarının tahrik ve netice ve isimleriyle iş'ar edilecektir.

20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut

Meclis-i müessisân sözünü şimdiden ilân muvafık değildir. Meb'uslar toplandıktan sonra verecekleri karara göre olmalıdır. İntihabat için de usullerimiz kanun ile müsbet iken neden değiştirmeli. Şu cevabı verdim:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum: 17 Mart 1336

20. Kolordu Kumandanlığına

C. 17/3/1336 tarihli şifreye:

Heyet-i Temsiliyeyedir. Meclis-i müessisân hakkındaki mütalaa-i âlileri ehemmiyetle tetkik edildi: Bugünkü telgrafname-i âcizîde dahi bahsettiğim vechile Kanun-ı Esasinin ve İntihabat Kanununun vâzıh ve müeyyet usulleri mevcut ve müntehib-i saniler muayyen iken bunları terk ve ihmal caiz değildir. Meclis-i Milliye gelecek zevatın evsaf ve şerâitine gelince, bu da intihabat kanununda sarihtir. Şu takdirde belediyelerin ve meclis-i idarelerin intihabat umûruna tesir ettirilmesine lüzum yoktur. En mühim noktaya gelince Dersaadet'te hangi mebuslarımızın mevkuf, hangilerinin serbest bulunduğu ve kaç kişinin kaç gün sonra Anadolu'ya kaçıp sine-i millete iltihakına imkân hasıl olacağı bilinemeyeceği cihetle şimdilik bütün Meclis-i Millinin aynı badire-i felâkete uğradığı nazar-ı dikkate alınarak ve yine kanunun tayin ettiği nüfus ve miktar üzerinden yeni meb'uslar sür'atle intihab edilir ve fakat *fevka'l-memûl* inşallah birçok meb'uslarımız sağ salim kurtulur da Anadolu'ya geçerse teşekkül edecek Meclis-i Millide yeni ve eski mebusanımızın iştirak ve kararıyla ol zaman meclis-i müessisânın tesis ve ilânı daha muvafık olur. Evsaf-ı mümtaze-i lâyikaya sahip olanlardan meclis-i ayan ve hattâ hükûmet-i icraiye dahi teşekkül eder. İntihabatın sırf İslâmlara hasrı pek muvafıktır. İşte mütalaalarımızın bundan ibaret olduğunu ve bu mühim vaziyetin iyice tetkik ve tahlil buyurulmasını arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliyeden şu cevabı aldım:

Ankara: 18/3/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

C. Meclis-i Milli'nin mahiyet-i teşriiyeyi haiz olması için ayan ve meb'usanın müctemian bir mahalde bulunmaları lüzumu malûm-ı âlileridir. Binaenaleyh meb'us arkadaşlarımızdan kaçabileceklerin ekseriyet hasıl etseler bile ayan olmadıkça -ki bunların gelmelerine meydan yoktur-. Yine mahiyet-i teşriiyeyi haiz olamayacaklardır. Saniyen bir meb'usun cebren ifa-yı vazifeden men'i veya tevkifi meb'usluk sıfatını iskat edemeyeceğinden mevcut müntehib-i sanilerle yeniden intihab yapılarak ikmâli de kanunen caiz değildir. Salisen muamelât-ı umumiye devlet-i merkeziye alâkasının münkati olması sebebiyle teşri ve yapılacak icraat-ı murakabe ve kavanin-i mevcudenin muhafaza-i ahkâmını temin edecek bir meclis ancak milletin müessisân selâhiyeti ile intihab edeceği vekillerden mürekkep olabilir. Bunların haricinde bir heyet veya bir meclisin kuvvetli bir sıfat

Levent Şahverdi Arşivi

ve selâhiyeti olamaz. Şu halde kavanin-i mevcudenin mer'iyetini ve tarzı idare-i kadimini kemafi's-sabık muhafaza etmekle beraber memlekette vahdet-i idareyi temin ve icabında ittihaz edilecek tedabir-i fevkalâdenin ittihazı için selâhiyet-i teşriiyeyi milletten alan bir heyete lüzum vardır ki o heyet meclis-i müessisân olabilir. Meclis-i Millinin hükûmetin mefkûdiyeti Kanun-ı Esasî ahkâmının tamamı tatbikine imkân bırakmadığı gibi meb'usan Ankara'da toparlanabilmese dahi meclis-i müessisân kanunî bir tarzda davet edebilmesi ayanın tasdik ve iradenin sudur etmesine mütevakkıftır. Kurtulup gelebilecek meb'usların muvasalatı ve burada içtima zamanı gayr-i muayyen olduğu için ve bugünkü halin devamı memlekette anarşi tevlit edebileceği mülâhazasıyla Heyet-i Temsiliye meb'uslardan kurtulup iltihak edebilecekler dahi dahil olmak üzere böyle bir meclisin içtimaa davetini elzem mütalaa ediyor. Her tarafta başlaması muhtemel olan münferit hareketlerin ve ictihadların ancak böyle bir meclisin hâkimiyetiyle telif olunabileceğini tasavvur ediyoruz. Meclis-i müessisân azaları müntehib-i saniler tarafından intihab ettirmek yine arzu buyurulan vaziyet-i kanuniyeyi temin edemeyecektir. Çünkü müntehib-i saniler ancak meb'us intihab edebilirler ve intihab ettikleri meb'uslar vefat veya istifa etmedikçe sıfat-ı vekâletleri sukut etmeyeceğinden yerlerine diğer bir meb'us veya mevcuda ilâveten fazla meb'uslar intihâbına selâhiyetleri yoktur. Maahaza müntehib-i saniler de livalarda intihab meclisine idhal olunarak o nokta-i nazardan varid mahzur bertaraf edilebilir. Evvelce de arz olunduğu vechile zamanın müsaadesizliğine mebni kendisinde ârâ-yı umumiyenin temerküz etmiş olduğuna şüphe olmayan idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk Heyetlerince şu intihabatın icrasından başka çare-i âcil olmadığı mütalaasındayız. Hıristiyanlar hakkındaki kaydın tayyı muvafıktır. Tekrar mütalaa-i âlilerine makina başında intizar eylediğim maruzdur. Bu bâbda serî karar vermek ve hemen icabatına tevessül eylemek lüzumunu hissediyoruz, efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Şu cevabı yazdım:

Erzurum: 18/3/1336

Ankara'da Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesine

C. 18/3/1336 şifreye:

1 — İzah buyurulan mütalaata ve bazı taraflardan yeniden meb'us intihabında görülecek müşkilâta binaen tasavvur buyurulan tarzda bir meclisin intihab ve Ankara'da içtimaı muvafık görülmüştür. Yalnız meclis-i müessisân tabiri milletimiz için pek yabancı olduğu gibi bazı su-i tefehhüm ve telâkkilere de sebebiyet vereceğinden bilâhare ictimadan sonra icab ederse bu nam verilmek üzere şimdilik her tarafta padişahsız ve hükûmetsiz kalan İslâmların müracaat ettiği ve Kitâb-ı Mübînimizde

Levent Şahverdi Arşivi

mezkûr olmak itibarıyla itikadât-ı diniye ve an'anât-ı milliyemize de muvafık ve ülfet dolayısıyla efkâr-ı umumiyeye de pek mülayim ve pek me'nus geleceği cihetle bu meclise Şûra-yı Millî denilmesini daha münasip buluyoruz.

2 — Esbâb-ı mucibenin esasât-ı diniyeye ittiba ettirilerek gayet kuvvetli ve müessir kelimelerle ifadesini ve meselâ hâkimiyet ve istiklâl-i Osmanî'nin haleldar edilmiş cümlesi yerine hilâfet ve saltanat kalbgâhında vurulmuş hâkimiyet ve istiklâli Osmanî ref ve imha edilmiş cümlesinin konulması ve bu meclisin inşallah kurtulup gelecek meb'usların da iltihakıyla takviye edileceği kaydının ilâvesini,

3 — Beşinci maddede her livadan beş aza intihab edileceği bildiriliyor ise de gerek kaht-ı rical ve gerekse masrafın fazlalığı ve müreffehen seyahatlerinin teminindeki müşkilât dolayısıyla bu miktarı çok gördüğümüzden 2 ilâ 3 olarak tadilini muvafık gördüğümüzü arz eyleriz.

Kâzım Karabekir

Gelen cevap:

Ankara: 19/3/1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

Aceledir.

C. 18/3/1336 — Mütalaaât-ı âlileri tamamıyla musip görülmüş ve nazar-ı dikkate alınmıştır.[95] Yalnız adet mes'elesi hakkında ber vech-iâti mütalaatta bulunuyoruz. Meclis-i meb'usanın ekseriyet mes'elesi hakkında vaki olan şikâyât ve *itirazat malûm-ı âlileridir.* Toplanacak meclisin hiç olmazsa meclis-i meb'usan ve ayan âzası mecmuuna tekabül etmesi selâhiyet ve mahiyet itibarıyla lüzumlu telâkki edildiği gibi bazı yerlerden gelmemesi ihtimâline binaen ekseriyetin de haiz-i ehemmiyet bir yekûnda bulunması mülâhazasıyla her livadan beşer azanın intihabı düşünüldü. Talimat bade't-tebyiz tamim edilmek üzeredir efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Telgrafla 20 de talimatta geldi şudur:

Tamim

Makarr-ı hilâfet-i İslâmiye ve payitâht-ı saltanat-ı Osmaniye'nin Düvel-i İtilâfiye tarafından resmen işgali kuvve-i teşriiye ve adliye ve icradan ibaret

95 Meclis-i Müessisân teşkili için lüzum görmüyordum. Nitekim Ankara'da toplanan Meclis-i Milli de buna lüzum görmedi. Ben bu lüzumu iyi bir sulha nailiyetten sonra şekli devleti kararlaştırmak için faydalı ve elzem görüyordum. Maatteessüf icab ettiği zaman teklifim kale alınmayarak devletin şekli tebdil olunurken bana dahi haber vermeye lüzum görmediler. Tafsilâtı gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

olan kuva-yı temsiliye-i devleti muhtel etmiş ve bu vaziyet karşısında ifa-yı vazifeye imkân görülemediğini hükûmete resmen tebliğ ederek Meclis-i Meb'usan dağılmıştır. Şu halde makam-ı hilâfet ve saltanatın masuniyet-i istiklâliyeti ve Devlet-i Osmaniye'nin tahlisi temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik emek üzere millet tarafından selâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclisin Ankara'da ictimaa davet ve dağılmış olan meb'usandan Ankara'ya gelebileceklerin dahi bu meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür. Binaenaleyh zirde derc edilen talimat mucibince intihabatın icrası hamiyet ve reviyet-i vatanperverânelerinden muntazardır.

1 — Ankara'da selâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis umûr-ı milleti tedvir ve murakabe etmek üzere içtima edecektir. Bu bir meclise aza olarak intihab olunacak zevat-ı meb'usan hakkındaki şerâit-i kanuniyeye tâbidir.

2 — İntihabatta livalar esasat ittihaz edeceklerdir.

3 — Her livadan beş aza intihab olunacaktır.

4 — Her liva kazalardan celb edebileceği müntehib-i sanilerden ve merkez liva müntehib-i sanilerden ve liva idare ve belediye meclisleriyle liva Müdafaa-i Hukuk heyet-i idarelerinden ve vilâyetlerde merkez-i vilâyet heyet-i merkeziyelerinden ve vilâyet idare meclisiyle merkez-i vilâyet belediye meclisinden ve merkez-i vilâyet ile merkez kaza ve merkeze merbut kazalar müntehib-i sanilerden mürekkep bir meclis tarafından aynı günde ve aynı saatte icra edilecektir.

5 — Bu meclis azalığına her fırka, cemiyet tarafından namzed gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin de bu mücahede-i mukaddeseye fiilen iştiraki için müstakil namzetliğini istediği mahalde ilâna hakkı vardır.

6 — İntihabata her mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve selâmet-i intihaptan mes'ul olacaktır.

7 — İntihab rey-i hafi ve ekseriyet-i mutlaka ile icra ve tasnif-i ârâ meclisin içlerinden intihab edeceği iki zat tarafından huzur-ı mecliste ifa edilecektir.

8 — İntihab neticesinden bilumûm azaların imza ve zatî mühürünü muhtevi üç nüsha tanzim olunacak, bir nüshası mahallinde alıkonarak diğer iki nüshasının biri intihab olunan zevata tevdi, diğer meclise irsal olunacaktır.

9 — Azaların alacakları tahsisat bilâhare meclisce takarrür ettirilecektir. Ancak azimet harcırahları intihab meclislerinin masarif-i zaruriye hesabıyla takarrür edeceği miktar üzerinden mahalleri hükûmetlerince temin olunacaktır.

10 — İntihabat nihayet on beş gün zarfında ekseriyetle Ankara'da ictimaını temin edebilmek üzere ikmâl olunarak azalar tahrik ve neticede azanın isimleriyle birlikte derhal iş'ar edilecektir. İşbu telgrafın saat-i vusûlü bildirilecektir. Kolordu kumandanları ve vilâyete ve müstakil livalara tebliğ olunmuştur.

19 Mart 1336

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

Tehir edilemez:

15. Kolordu Kumandanlığına

İntihabat hakkında icra edilen 19/3/1336 tarihli tebligata zeyildir.

Müntehib-i sanilerin merkez-i livaya celbi tehirat ve müşkilâtı mucib olacağından bahisle intihabatın kaza merkezlerinde icra hakkında bazı makamattan teklifat vuku bulmaktadır. Meclisin sür'at-i mümkine ile içtimaı icab ettiğinden bu teklif nazar-ı dikkate alınmış ve müntehib-i sanilerin celbi mucib-i tehir olacak livalar intihabatın kazalarda icrasına bir beis görülmemiştir. Bu takdirde hususât-ı âtiye nazar-ı dikkate alınmalıdır:

1 — Bir livanın muhtelif kazalarında aynı günde ve kaza heyet-i idaresine belediye meclisi, müdafaa-i hukuk azaları ve müntehib-i sanilerden mürekkep heyet tarafından icra-yı intihabı,

2 — Bütün *liva namına beş aza intihab olunacağından* kazalarca intihab olunacak zevatın başkaları telgrafla merkez-i livaya verilerek tasnif-i ârânın liva merkezlerinde meclis-i idare, belediye mecâlisi, Müdafaa-i Hukuk azaları ve merkez-i livada mevcut müntehib-i sanilerden mürekkep heyet huzurunda intihabat hakkındaki talimatın sekizinci maddesi fıkra-i ahiresi mucibince icrası,

3 — İntihabatı kazalarda yapılacak livalardan intihab olunacak zevata ait mazbataların dahi dokuzuncu madde mucibince ihzarı.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Hükûmet-i mahalliyelere muktezi muavenetin yapılmasını kıtaatıma emrettim.

18 Mart ve müteakibi günlerde her tarafta halk mitingler yaptı. İstanbul vak'a-i feciasının hukuk-ı medeniye ve insaniyeye mugayir olduğundan protesto etti ve İstanbul'da Felemenk, İsviçre, Danimarka, İspanya, İsveç, Norveç ve Antalya'da İtalya mümessilleri vasıtasıyla hükûmât-ı mezkûre Hariciye Nezaretleriyle Meclis-i Millî riyasetlerine telgrafla yazıldı. Heyet-i Temsiliyeden bildirilen beyannameyi binlerce bastırttım. Elviye-i Selase'ye, Kafkasya'ya, İran'a her tarafa gönderttim. Mıntıkama da tevzi ettirdim.

Âlem-i İslâma Beyanname

Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiye'nin makarr-ı âlâsı olan İstanbul'da Meclis-i Meb'usan ve bilcümle müessesât-ı resmiye ve askeriyeye vaz-ı yed olunmak suretiyle resmen ve cebren işgal edilmiştir. Bu tecavüz saltanat-ı Osmaniyeden ziyade makam-ı hilâfeti, hürriyet ve istiklâllerinin istinadgâh-ı yegânesi gören bütün âlem-i İslâma, râcidir. Asya ve Afrika'da Peygamber-pesendane bir ulviyetle hürriyet ve istiklâl mücahedesinde devam eden ehl-i İslâm'ın kuva-yı maneviyesini kırmak için son tedbir olarak İtilâf Devletleri tarafından tevessül olunan bu hareket, Hilâfet makamını taht-ı esarete alarak bin üç yüz senedenberi payidar olan

Levent Şahverdi Arşivi

ve müebbeden masun-ı zeval kalacağına şüphe bulunmayan hürriyet-i İslâmiyeyi hedef ittihaz etmektedir. Mısır'ın on bine bâliğ olan şüheda-yı muazzezesine, Suriye ve Irak'ın binlerce fedakâr evlâd-ı muhteremesine, Azerbaycan'ın, Şimalî Kafkasya'nın, Türkistan'ın, Afganistan'ın, İran'ın, Hind, Çin velhasıl bütün Afrika'nın ve bütün şarkın bu gün azîm bir heyecan ve derin bir emel-i istihlas ile titreyen efkâr-ı müşterekesine havale edilmiş olan bu darbe-i tahkir ve tecavüzün düşmanlar tarafından tahmin edildiği vechile maneviyât-ı haleldar etmek değil belki bütün şiddetiyle mucizeler gösterecek bir kabiliyet-i inkişafiyeye mazhar eylemek neticesini tevlid edeceğine şüphemiz, yoktur. Osmanlı Kuva-yı Milliyesi Hilâfet ve saltanatın uğradığı müteselsil suikasdların başladığı günden beri devam eden samimi vahdet ve tesanüd içinde vaziyeti bütün vahametine rağmen azim ve metanetle telakki etmekte ve bu son ehl-i salib muhacemâtına karşı bütün İslâmiyet, cihanın hissiyat-ı müşterekesi akametine emin olmaktan mütevellit bir hiss-i müzaheretle azim ve imanın âmil olduğu mücahedede inayet ve muvaffakiyât-ı ilâhiyeye mazhar olacağına itimad eylemektedir. Kurûn-ı vustanın şövalyeliklerinden bu günün ittifak itilâflarına kadar meş'um bir teselsül-i gaddarane ile tevali eyleyen ehl-i salib akradının bu son amele-i sefilesi İslâmiyetin nur-ı irfan ve istiklaline ve Hilâfetin tarsin ettiği uhuvvet-i mukaddeseye merbut olan bütün müslüman kardeşlerimizin vicdanında da aynı hiss-i mukavemeti ve aynı vazife-i galeyan ve kıyamı uyandıracağından emin olarak Cenab-ı Hakkın mücahedât-ı mukaddesemizde cümlemize tevfikât-ı ilâhiyesini terfik etmesini ve ruhaniyet-i Peygamberiyeye istinad eden teşkilât-ı müttehidemize muin olmasını niyaz eyleriz.

Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi Namına Mustafa Kemal

Garptaki vaziyeti ve lüzumsuz yere tahribat yapılmamasını yazmıştım. Cevap geldi.

Ankara: 18/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 17 Mart 1336

1 — 17 Mart akşamı istihkâm müfrezesi de dahil olduğu halde 150 kişilik bir müfrezemiz Lefke'ye muvasalat edip bugün ale's-sabah Geyve Boğazı'na hareket etmiştir. Vazifesi Geyve Boğazı'ndaki mühim tünel ve köprüleri tahrib etmek, Geyve'yi işgal ederek Dersaadet'ten sonra Anadolu telgraf hututunun santralını teşkil eden mevki-i mezkûru işgal ederek Anadolu muhaberatını Geyve üzerinden temin etmek ve tahribat mahallerini müdafaa etmek ve Geyve Boğazının esaslı bir surette müdafaasını temin edecek olan Kuva-yı Milliyeyi cem ve tahşid etmekten ibarettir. Adapazarı'ndan da bir nizamiye kuvvetinin Geyve'ye gönderilmesi 7. Fırka kumandanlığına tebliğ edilmiştir. Geyve Boğazı'nın yarın akşama kadar arzumuz dahilinde işgal edileceğini tahmin etmekteyiz.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Eskişehir'de kalmış olan 350 muharip ve 16 otomatik tüfek ve 2 bomba topundan ibaret İngiliz müfrezesinin silâhları alınıp şimendifer istasyonu ve hattına vaz-ı yed etmek ve Eskişehir'e tamamen hâkim olabilmek için icra edilen tahşidat bu akşama kadar hitâm bulmak üzeredir. Ve teşebbüsata bu geceden itibaren başlanılacaktır. Elyevm Eskişehir'de 250 muharip ve 4 makinalı tüfekten ibaret bir nizamiye taburu olup mahallinde de 200 kadar kuva-yı milliye cem edilmiştir. Sivrihisar'daki Nizamiye taburu da dün sabah Eskişehir'e tahrik edilmiştir. Bu sabahki trenle Kaymakam Mahmut Bey iki kudretli, iki makinalı tüfek ve 211 muharip piyade ile Eskişehir'e hareket etti. Saat 4 sonrada Sarıköy'e muvasalat ettiğine dair haber alınmıştır. Bu istasyon Eskişehir'den sonra Ankara'ya doğru ikinci istasyondur.

3 — Afyonkarahisar'ındaki İngiliz kuvvetlerinin plan mucibince silâhlarının alınması yeniden yazılmıştır. Bugün Afyon'dan alınan malûmattan İngilizlerin oradaki mevcut kuvvetlerini vagonlara irkâp ettiği anlaşılmıştır. Bunların Eskişehir'e hareketi halinde Afyon ile Eskişehir arasında tahribat yapılması tebliğ edilmiştir.

4 — Çiftehan ile Ulukışla arasında 15 metre tûlünde bir şimendifer köprüsü tahrib edildiği gibi Ulukışla cenubunda da 125 metre tulünde bir tünelin tahrib ihzaratı ikmâl edilmiştir.

5 — Geyve Boğazı Eskişehir ve Ulukışla'daki icraat ve teşebbüsat plan mucibince icra edilmekte olup şimdiye kadar da gayr-i müsait bir ahvâl zuhûr etmemiştir efendim..

Mustafa Kemal

Heyet-i Temsiliye'nin 19 ve 20 mart tarihli telgraflarında bildiriliyor: "Rauf ve Vasıf Beyleri İngilizlerin Meclis-i Meb'usandan cebren aldıkları ve Harbiye Nazır-ı esbakı Cemal Paşa (Isparta meb'usu), Göz Tabibi Esat, Ayandan Çürüksulu Mahmut, sabık Erkan-ı harbiye Reisi Cevat Paşaları vesair bazı zatları da tevkif ettikleri".[96]

96 Meclisi İngilizlerin nasıl bastıkları ve Meclisin ne yaptığı hakkında vak'ada bulunan meb'uslardan sonraları şöyle dinledim: İngilizler Rıza Paşa kabinesini tazyik ediyorlar ki Anadolu harekâtına iştirak edenlere âsi densin. Rıza Paşa kabul etmiyor, sonra gelen Salih Paşa kabinesi de kabul etmiyor. Bunun üzerine 16 Mart Vak'ası hâdis oluyor. İngilizler Meclisten Rauf ve Kara Vasıf Beyleri alıyorlar. Teslim olmamak hakkında bazı fikirler de dermeyan olunuyorsa da neticede cebren aldıklarına dair İngilizlerden senet alınarak teslim oluyorlar. Ertesi gün Edirne meb'uslarından Şeref ve Faik Beyler ve İstanbul meb'usu Numan Efendi de aynı tarzda alınıyor. Celâlettin Arif Bey'i de arıyorlarsa da kaçmış bulunuyor. Yazıhanesinde de arıyorlar, bulamıyorlar. Bazı meb'uslar meclisin dağılmasını teklif ediyor. Erzurum meb'usu Ziya Bey itirazla diyor ki: "Halk bizi ya Malta'ya, ya baltaya diye" gönderdi. "Dağılmıyalım, İngilizler bizi süngü ile dağıtsın." Bu zatın Erzurum müftüsüne yazdığı mektupta meclise bir taarruz olmadığı, *İttihatçı gürültüsü* olduğu, İstanbul'da değişmiş bir şey bulunmadığını, meclisin İstanbul'da devamı lüzumunu bildiriyordu. Bu mektup ele geçerek Ankara Meclis-i Millisine gönderildi ve bu adamın meb'usluğu iskat olundu. Meclisin ekseriyeti şu kararı veriyor: "Müzâkerat-ı umumiye tatil olunsun, encümenlerde işlere devam olunsun. İngilizleri protesto ederek düvel-i mütemeddineye iblâğ edelim." Meclisin kararı âyana bildiriliyor. Âyandan Vasfi Molla itiraz ediyor. Bilhassa Rıza Tevfik de itirazla: "Üç düvel-i muazzama bir kaç caniyi aldı, bunda meclise taarruz yoktur!

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul hakkında malûmat olduğundan aynen her iki telgrafı da yazıyorum:

> 18/3/1336 tarihine kadar İstanbul hakkında alınabilen malûmat ber vech-iâti tamim olunur:
>
> 1 — İngilizler Sivas meb'uslarından Rauf ve Vasıf Beylerin meclis-i meb'usan içinde cebren alarak götürmüşlerdir. Meb'uslar meclisi terk edip dağılmışlar ve vaziyet-i hazıra karşısında ibka-yı vazife mümkün olamayacağını hükûmete bildirmişlerdir. Harbiye Nazırı sabıkı Isparta mebusu Cemal, Ayandan Çürüksulu Mahmut, sabık Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat, İstanbul'daki Millî Kongre Reisi Es'ad Paşalarla Edirne meb'uslarından Şeref ve Faik Beyler ve İstanbul meb'usu Numan ve Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Bey mevkufîn meyanında bulunmaktadırlar. Tevkifata devam olunmaktadır. İstanbul'dan Anadolu'ya seyahate ancak İngiliz Pasaportu ile müsaade olunmaktadır.
>
> 2 — İngilizlerin İstanbul'u işgali gerek İstanbul ve gerek mülhakat ahalisi tarafından istihfaf ile karşılanmıştır. İngilizlerin göstermiş oldukları telâş ve büyük caddelerin ağzında köprünün etrafında yüksek mebâninin üzerlerinde top, mitralyöz müsellah efrad ikamesi ve sefâin-i harbiyenin toplarını İstanbul'a çevirmek suretiyle aldıkları tertibat pek gülünç görülmüştür. Ahali-i müslimeden hain-i vatan olanlardan gayrisinde kuvve-i

Meclis haksızdır, protestoları da haksızdır," diyor. Çürüksulu Rıza Paşa diyor ki: "Mahmut Paşa'yı da İngilizler haksız aldı. Bu zat namuslu bir zattır. Kurtarılması için teşebbüsatta bulununuz". Rıza Tevfik cevap veriyor: "O da sebebsiz alınmadı. O da ittihadcılardan olduğundan alındı." Rıza Paşa diyor ki: "İttihadcılar Mahmut Paşa'yı Harb-i Umumiye iştirak etmediğinden dolayı Köprüde başına taş vurmuşlardı, sırf tezviratla alındı" diyor. (Milletin ayanının müzakere ve kararı tarihimiz için ne büyük şeydir) Ferit Paşa kabinesi bu müzakerenin ferdasında iş başına geliyor ve Kuva-yı Milliye aleyhine hatt-ı hümâyun neşrediliyor. Hatt-ı hümâyunun hülâsası: "Harekât-ı milliye fesad ocağıdır. İştirâk edenler imha olunacaktır" bir de fetva çıkarılarak hükm-i idam da şeriata da uyduruluyor! İki reis vekili "Abdülaziz Mecdi ve Hüseyin Kâzım Beyler" Ferit Paşa'ya tebrike gidiyorlar. Ferit Paşa meclisten şunları anlamak istiyor:

(1) Anadolu'da bir meclis toplanıyormuş, bu hususta meclisin fikri nedir?
(2) Şerâit-i sulhiye ağır geleceği anlaşılıyor. Bunu tasdik edip etmeyeceği?
(3) Hatt-ı hümâyun ve fetva hakkında meclisin ihtisasatı nedir?

Reis vekilleri bu sualleri meclis diye toplanan kümeye soruyor. Erzurum meb'usu Ziya Bey diyor: (1) İstanbul meclisi asıldır. İntihabla gelmiştir. Anadolu'dakiler hâdis olan vaziyet üzerine toplanıp anlaşacaklar, bir karar verecekler, bundan bir şey lâzım gelmez. (2) Şerâit-i sulhiye bilinmeden evvel söz söylemek abestir. Bu da mevzubahis olamaz. (3) Harekât-ı milliyeye iştirak edenlere âsi demeye gelince şark vilâyetleri halkı memleketlerinin istihlâsı için olduğundan bunlara âsi denemez. İzmir meb'uslarından biri de kendi mıntıkası halkını müdafaa ediyor. Kütahya meb'usu Rasih Efendi diyor ki: Hükûmetin aczi evlerimizde rahat yatırmıyordu. Kuva-yı Milliye bize emniyet verdi. Biz de bu harekete iştirâk edenlere âsi diyemeyiz. Meclis de umumî kararını böyle veriyor. Ferit Paşa'ya iblâğ olunmak isteniyor. Fakat Ferit Paşa saraya gittiğinden bulamıyorlar. Heyet-i vükelâ ise meclisin feshini kararlaştırmış. Akşamdan merkez kumandanı Mustafa Nâtık Paşa meclisin muhafızlarını değiştirmiş. Ertesi gün Polis müdürü ile birlikte gelerek mevcut bir kaç meb'usa demiş ki: Meclis kapandı, buyurun!... Herkes çıktıktan sonra kapıyı kapatıp anahtarları alıp gitmiş!... Şerefsiz adamlar!... Halbuki bu meclise kilit vurulurken millî hükûmet Ankara'da tulû' ediyordu...

Levent Şahverdi Arşivi

maneviyeleri pek yüksekten Anadolu'ya rabt-ı kalp ile âtiye muntazırdırlar.

3 — 17/3/1336'de Hürriyet ve İtilâf Fırkası Sadık Bey'in riyasetinde ictima ile şehrî altmış İngiliz lirası maaşla bazı kesânı Anadolu'ya iknaa memur etmek kararı vermişlerdir.

4 — Başta İngilizler olmak üzere İtilâf devletlerinin bütün medeniyet ve insaniyet esasât-ı mukaddesesini ve harekât-ı vâkıalarından dolayı karîben izhar-ı nedamet edeceklerine şüphe edilmemelidir. Tevfik Allah'tan.

5 — Bu tamim, bilcümle kolordulara, vilâyetlere, müstakil livalara ve bilcümle Müdafaa-i Hukuk, Anadolu Kadınlar Cemiyetlerine, Belediye riyasetlerine yazılmıştır.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

15. Kolordu Kumandanlığına

19/20 - 3 - 1336 akşamına kadar İstanbul'dan alınan yeni malûmat ber vech-iâti arz edilir:

1 — Ayandan Çürüksulu Mahmut Paşa ile Millî Kongre Reisi Esat Paşa ve refikası darb edilerek alındıkları ve Cevat Paşa ile Mahmut Paşa'nın kelepçelerle sevk edildikleri, İzmir meb'usu Tahsin Bey'in ve Isparta meb'usu Cemal Paşa'nın yatak odalarından ve refikaları yanından cebren alındıkları, Meclis-i Meb'usan Reisi Celâlettin Arif Bey'i tevkif etmek istemişlerse de müşârünileyhin ihtifa eylediği bildirilmiştir.

2 — İstanbul'da cebren kapılar kırılarak evlere duhul ediyorlar. Ayandan Abdülkadir Efendi'nin İngiliz tarafından bu hafta zarfında Kürdistan'a gönderileceği anlaşılmıştır. Alakadarânın nazar-ı dikkati celb olunur.

3 — İngiliz polislerine eşhas göstermek için plancılar refakat ediyor.

4 — Yakında İstanbul'daki bütün kıtaatın eslihası alınacak, efrâd şehir harici bir mahalde esir-i harp olarak zabitân da aynı vaziyette bulundurulacaktır.

5 — 19/3/1336'da sabık Samsun ve havalisi kumandanı Mirliva Refet Paşa da Dersaadet'te İngiliz tarafından tevkif edilmiştir.

6 — Almanya'da askerî bir ihtilâl neticesinde Petrih ve Kap vesaire hükûmeti ele aldılar.

7 — Bulgar Reis-i nuzzârı Garbî Trakya'nın Yunanistan'a terkinden dolayı süferaya bir ültimatom verdi ve fena akıbetlere intizar edilmesini söyledi.

8 — Batum'da Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye ile Bolşevik kulübü müttehiden çalışıyor. İşbu malûmatın köylere kadar isali bilcümle cemiyetten rica olunur.

Mustafa Kemal

20 Mart'ta Heyet-i Temsiliye'den gelen şifrede pek mühim olarak iki Sırp ve iki Romen fırkasının Anadolu harekâtına tahsis olunduğu mevsukan diye

Levent Şahverdi Arşivi

bildirildi. Ben buna inanmadım. Bolşevikler Romanya hududunda iken buna nasıl inanılır. Bu hususiaki şifreleri sırasıyla yazıyorum:

Tehiri caiz değildir.

Ankara: 19/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

19/20 - 3 - 1336 akşamına kadar açık tamim muhteviyatından maada mevsuk malûmat ber vech-iâti maruzdur:

1 — 17 lokomotif Rumeli'den Haydarpaşa'ya çıkarılmış,

2 — İki Sırp ile iki Romen fırkası Anadolu harekâtına tahsis edilmiş,

3 — İzmir Yunan kuvâsı kırk bin kişi ile takviye edilmiş,

4 — Hükümeti iskat ile muhalif bir hükümetle tevkifat ve icraatını teşdid İngilizlerin emelidir.

5 — Buradaki Fransızlar İngilizlerin nümâyişkârâne hareketinden müteessirdir.

6 — Posta ve telgraf elan taht-ı işgal ve murakabededir.

7 — Sizin mümkünse İngilizlerden bir kaç rehin zabit almanız lâzımdır.

8 — Bir İngiliz heyetinin o tarafa gelmesi muhtemeldir.

9 — Bandırma ile irtibat vardır.

10 — 24 meb'usla Halide Edip Hanım yoldadır.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Cevabım:

Heyet-i Temsiliyeye

C. 19/3/1336 Şifreye:

1 — Mevsuk bir menbaa atfen iş'ar buyurulan malûmat sırasında iki Sırp ve iki Rumen fırkasının Anadolu harekâtına tahsis edilmiş olduğu bildirilmektedir. Besarabya hududuna dayanan ve buradan da Romanya hududuna teveccüh edecek Bolşevik taarruzlarının ve Bulgaristan'daki Bolşeviklik cereyanının tevlid edeceği tehlikelere karşı Romanya Sırbistan'dan ikişer fırkanın Anadolu'ya celb ve tahsisi hakkındaki malûmatın sıhhati tasavvur ve kabul buyuruluyor mu ve bu fırkalar halen nerede imiş ve kim görmüş.

2 — Mezkûr şifrenin yedinci maddesine İngilizlerden bir kaç rehin zabit alınması emir buyurulmaktadır. Kolordu mıntıkasında Erzurumdaki İngiliz kaymakamı eslihadan tecrid edilmiş ve taht-ı tarassuda alınmıştır. Ve her zaman elimizdedir. Trabzon'daki İngiliz mümessiline ve Yunan Salib-i Ahmer eşhasına ise sahilin hususiyet-i ahvâli itibarıyla bir şey yapılmamış ve tatbik edilecek suret-i muamele İtilâf mensubini hakkında diğer mümessillere de yapılan muamele hakkındaki iş'ar-ı devletlerine talik olunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

3 — Keza şifrenin 8. Maddesinde aynen bir İngiliz heyetinin o tarafa gelmesi muhtemeldir tarzında bir malûmat verilmekte ise de mezkûr heyetin nereye ne suretle ve nereden geleceği anlaşılmamıştır. İzah buyurulmasını istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Mukabil cevap:

Ankara: 22/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Anadolu harekâtı için iki Sırp, iki Romen fırkasının tahsis olunacağı hakkındaki havadis menbaı bize İstanbul hakkında Kartal telgrafhanesi vasıtası ile malûmat ve İstanbul'un teşkilâtımızca şâyân-ı itimad olan zevattır. Bunlar bu havadisi diğer haberler meyanında ve İstanbul muhitinden almışlardır. Mahiyeti gayr-i resmî olduğu gibi bizce de itimad-ı katiye lâyık ad olunmamıştır.

2 — Bir İngiliz heyetinin buraya geleceği hakkındaki haberin menba ve mahiyeti aynıdır. Mahza zât-ıâlilerince de malûm olmak üzere aynen arz edilmişti.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

20 de Trabzon'dan aldığım malûmatta: "İngiliz bandıralı iki mühimmat yüklü vapur Novorosiski'ye çıkarılmak üzere gitmiş iken Bolşeviklerin şehri zabtetmek üzere olduğunu gördüklerinden Batum'a gelmişler ve mühimmatı Ermenilere teslim etmişlerdir. Gürcüler bunu İngiliz valisine protesto ile mütemadiyen Ermenilere mühimmat getirildiğinden şikâyet etmiş." Yapacak şimdilik bir şeyimiz yok, İnşaallah bütün bu mühimmatı yakında Ermeniler elinden alacağımıza kanaatim tamdır.

Heyet-i Temsiliyeden 20 ve 21 de gelen malûmatta: "İstanbul'dan 24 meb'usun daha firar edip yolda oldukları, mevkufîn meyanında birçok tüccarların ve şehzadelerden Abdülhalim ve Ömer Efendilerin de bulunduğu, ecnebi matbuatı İstanbul'un işgalinden dolayı İngilizlere hücum ettiği, İstanbul'daki kıtaattan ve depolardaki silâhlardan sürgü kollarını İngilizlerin topladığı, geceleri Harbiye Nezaretindeki İngiliz efradı öteye beriye silâh atıyorlar ve güya civar Türk kıtaatı kendilerine attığından mukabelede bulunduklarını işaa ediyorlar. İstanbul'un hariçle telgraf ve posta muhaberatı men edilmiştir. Alman ihtilâli devam ediyor."

İstanbul'dan yalnız *Peyam-ı Sabah* gazetesi harice çıkarılıyormuş. 19 tarihlisinin metni Trabzon'dan bildiriliyor: "İstanbul'da hiçbir şey olmamış, kabine vazifesinde berdevam imiş, herkes işiyle, gücüyle meşgulmüş, işitilen şeyler esassızmış. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Şevket Turgut Paşa ve Reisi Sani Kâzım Paşalar 18 Mart'ta Harbiye Nazırı nezdinde ictima ile müzakerede bulunmuşlar, muamelât- ı askeriye ile iştigal eden şuabattan maada! levazım ve muhasebat gibi dairelerde ifa-yı vazife olunuyormuş. *Orient News* gazetesinden naklen: İşgal keyfiyeti şerâit-i sulhiyenin kabul ve

Levent Şahverdi Arşivi

tatbiki için muvakkat imiş. Anadolu'da hükümeti hiçe sayan bir idare teessüs etmiş. Meclis-i Meb'usana kendi intihapgerdelerini göndermiş, sadrıazamı ıskat etmiş, itilâf kuvvetlerine karşı koyuyormuş, Ermenileri katliam ediyormuş, mütareke ahkâmını ihlâl ediyormuş. Rüesa İttihat ve Terakki sergerdelerinden gizlice para alıyorlarmış, Bolşeviklerle münasabatta bulunuyorlarmış... Bu sebeblerden dolayı Kuva-yı Milliye tarafından çevrilen entrikaların beyhudeliğine Türkler kanaat getirinceye kadar işgal devam edecekmiş, gibi hainane neşriyat var. Tabii gazeteler sahilde imha olunmaktadır. Vapurlarda tek islâm yolcu yoktur. Gelenler hep Hıristiyandır. İstanbul'un işgalinden evvel Rawlinson beni hiç olmazsa Aras'a kadar olan mıntıkayı ve Soğanlı Dağlarını işgal için teşvik ediyordu. Böyle bir hareket yapılsa idi İstanbul işgali cihana meşru gösterilebileceği gibi Ermenilerin İslamları katliam için de meşru bir sebeb bulacaklarmış. Nitekim biz bunu yapmamakla beraber Ermeniler İstanbul işgaliyle beraber cür'etlerini daha ziyade arttırdılar. İngilizler de işgale takaddüm eden günlerde "Her tarafta Ermeniler katliam olunuyor" diye her vasıta ile cihana propagandaya başlamışlardı. Bunu güzel bir perde addiyle İslâmlara katliam başladı. Ermeni Cumhuriyetinin askerî kumandanlığına tarafımdan ihtarname yazılmasını Heyet-i Temsiliyeden de Düvel-i mütemeddineye protesto yazmasını muvafık buldum. Metinlerini Heyet-i Temsiliyeye bildirdim. Muvafık görüldü ve yapıldı.

İslamların Katliamından Dolayı Ermeni Cumhuriyeti Askeri Kumandanlığına Yazılan İhtarname

Ermenilere yazdığım mektup:

Erzurum: 22 Mart 1336

Erivan Ermeni Cumhuriyeti Askerî Kumandanlığına

Ermeni hükûmeti dahilinde kalan İslâm ahaliye ötedenberi yapılan mezalim ve kıtal gayet sahih malûmat ile tevsik edilmiş ve bu mezalimin Ermeniler tarafından yapıldığı Erzurum'daki İngiliz Mümessili Kaymakam Mister Rawlinson'un müşahedat ve ifadatı ile de teeyyüd eylemiş ve evlâd ve ayalini, can ve malını zayi ederek aç ve perişan bir surette bize iltica eden binlerce muhacirleri Amerika'nın General Harbord Heyeti dahi görmüş ve mezalimin şahidi olmuştur. Ve hattâ kıtaat ve ahalimizin gözü önünde bile birçok İslâm köyleri top ve makinalı tüfeklerle mücehhez Ermeni kıtaât-ı askeriyesi tarafından tahrib ve imha olunmuştur. İşbu harekâta nihayet verileceği ümit edilmiş iken maatteessüf 1336 - 1920 senesi Şubatı ibtidasından beri bilhassa Şüregel, Akbaba, Zaruşat ve Çıldır mıntıkasındaki ahali-i İslâmiyeye yapılan mezalim daha ziyade artmıştır. Mezkûr mıntıkada 28 pare İslâm köyünün tahrib ve iki bini mütecaviz nüfusun katl ve birçok eşya ve hayvanatının gasp edildiğini ve genç islâm

Levent Şahverdi Arşivi

kadınlarının alınıp Kars'a ve Gümrü'ye götürüldüğü ve köylerden kaçabilen yüzlerce kadın, çoluk çocuğun da dağlarda dövülüp öldürüldükleri ve İslâmların mal, can, ırz ve namuslarına yapılan bu tecavüzün hâlâ devam etmekte olduğu mevsuken haber alınmaktadır. Din kardeşlerine yapılan bu şenaat ve fecayii işiten bütün müslüman ahali ve efrad-ı askeriye ve bilhassa akraba ve karyelerinden bir çoğu idareniz altındaki mahallerde bulunan aşair halkı fevkalâde galeyan ve heyecana gelmiştir. Ahîren kumandanlarınızın ve memurlarınızın imzalarıyla hudut haricinde öteye beriye atılan ve gönderilen ve güyâ Kürtlerle Ermenilerin itilâf ettiklerine ve ayrıca bir Kürdistan hükûmeti teşkil edildiğine Van, Bitlis, Erzurum ve Trabzon'un Ermenilere verildiğine dair olan ve unsur-ı İslâm arasına tefrika ve nifak sokmak mahiyetinde bulunan beyannameler Şerif Paşa ve emsali gibi vicdanını düşman paralarına satmış olan vatan haini kimselerin hiçbir hakk-ı vekâleti haiz olmadığı, Kürtler namına söz söyleyemeyeceği ve Kürtlerin hiçbir suretle camia-i Osmaniyeden ayrılmayacakları bütün Kürtler tarafından her tarafa ve bilhassa İtilâf hükûmetlerine müteaddit defalar ilân ve Şerif Paşa ve emsali tel'in edilmiş bulunduğundan büyük bir hiddet ve nefretle karşılanmış ve bu hallerde mevcut olan heyecan ve galeyanı teşdit eylemiştir. Ermenilerin yapmakta oldukları mezalim dolayısiyle efkâr-ı umumiye-i İslâmiyede hasıl olan galeyan ve heyecanın teskin ve tatmini için mezalim ve kitale nihayet verdirilmesi ve İslamlardan alınan eşya vesairenin iade ve zararların tazmin ettirilmesi ve İslamların ırz ve namus ve can ve mal ve her türlü hukuklarının muhafaza altına alınması Ermeni hükûmetine teveccüh eden bir vazifedir. Her millet gibi Ermeni milletinin de hakk-ı hayat ve istiklâl-i idareye malikiyeti en zayıf ve en tehlikede bulunduğumuz bir zamanda bile hükûmet ve milletimizce temin edilmişti. İki sene evvel Erzurum'a istihlâsını müteakip harekâtta kıtaatımla oralarda bulunurken mevcudiyet-i milliyenize karşı gösterdiğim adl ü şefkat hatırlarınızda olacağından bu vesâyâ-yı halisanemin de samimiyetle telakki buyurulacağını ümit eder, hürmetlerimi takdim eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Düvel-i Mütemeddineye Protesto

Tohumluk istemek, vergi tarh etmek, silâh toplamak gibi bahanelerle öteden beri Ermeni zulüm ve işkencesine maruz kalan şark hududumuz haricindeki ahali-i İslâmiye son Şubat ayı zarfında Ermeni fırka kumandanları tarafından sevk ve idare edilen sunuf-ı muhtelifeden mürekkep müteaddit müfrezelerin taarruzları karşısında birçok kurban vermiş ve Kars vilâyetine tâbi Çıldır, Zaruşat, Şüregel, Akbaba kazalarında isimleri mazbut kırk İslâm köyü kâmilen tahrip ve imha olunmuştur. Bu köylerin biçare halkından iki binden ziyade İslâm nüfusu pek feci şekilde katlolunmuştur. Katliama uğrayan İslâmların eşyası, Kars pazarlarında satılmıştır. Hemen her gün kemâl-i teessürle haber almakta olduğumuz Ermeni zulüm ve kıtaline yeni bir ilâve olmak üzere Ordubad, Ahur, Civa, Vedi

Levent Şahverdi Arşivi

mıntıkalarındaki ahali-i İslâmiyeye karşı Ermeniler 19 Mart'tan itibaren taarruza başlamışlardır. Ayrıca Oltu havalisine karşı da yeni bir taarruza Hazırlandıkları mevsuken haber alınmıştır. Bu harekâtı kemâl-i şiddetle protesto ettiğimizin ve bu tecavüzlerin önü alınmazsa cihanın pek büyük fecayi zuhuruna şahit olacağının mensup olduğunuz hükûmata sür'atle iblâğını rica ve takdim-i ihtiramat eyleriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet
Heyet-i Temsiliyesi Namına *Mustafa Kemal*

20, 21, 22'de muhtelif şifrelerle Heyet-i Temsiliyeye yazdım: Garp vilâyetlerinde garba teveccüh edecek büyük kuvvetleri iaşeye imkân olabilecek zer'iyat yaptırılması, şimendiferler için kömür mümkün olmayan yerlerde odun iddiharıyla mühim bir zamanda nakliyatın sekteye uğramaması, menabi-i milliyeye derhal vaz-ı yedle Meclis-i Milli'nin ilk müzakeresi için bu hususta hazırlıkta bulunulması. Hesabım ilkbaharda Ermeni harekâtını ikmâl ve yazın, nihayet sonbaharda şarktan garbe iki kolordu ile muhtelif aşiret ve süvari alayları göndermektir. Heyet-i Temsiliye iaşe hususunda vilâyetlere yazdığını bildirdi.

21'de 20. Kolordunun verdiği malûmata nazaran: Kuva-yı Milliyenin tazyikiyle İngiliz kıtaatı Eskişehr'i tahliye ederek İzmit'e çekilmiş. Heyet-i Temsiliye'den bildirildi: Edirne meb'usu Şeref ve Faik Beyler, İstanbul meb'usu Numan Efendi, İzmir meb'usu Tahsin Beylerin tevkif olundukları, İstanbul'da İngiliz tazyikatı devamda, Ayandan Seyit Abdülkadir İngilizler tarafından Kürdistan'a gönderildiğinden Kolorduca tedbir ittihazı, Almanya'da askerî bir ihtilâl neticesi Petrih ve Kap'ın hükûmeti ele aldıkları. Elviye-i Selase'den gelen haberlerde Ermenilerin Nahcivan mıntıkasında Büyükvedi, Ordubad, Civa, Ahuri ve Kars'a tâbi Çıldır, Akbaba, Şüregel ve Zaruşat kazalarında İslâmlara tatbik olunan mezalimin Oltu'ya da teveccüh edeceği anlaşıldı. Oltu'nun teşkilâtını tetkik ve takviye etmek ve Kars civarındaki İslâmlara emniyet ve itimad bahşederek kuvve-i maneviyelerini yükseltmek ve icab ederse Oltu'ya gönderilecek kuvvetlerle bunlara muavenet edilmesini temin için 9. Fırka Kumandanı Halit Bey'i 21'de Oltu'ya gönderdim Şark hareketi için kâğıt üzerindeki hazırlıklarımızı vaktiyle yapmıştık. Şimdi ihtiyat zabitlerinin tayinini, muhaberatın tanzimi, iaşe ve hastane hususlarını tanzimle iştigal ediyoruz. Sahillerimizin ani işgaline karşı da her şey yapıldı. Trabzon İngiliz mümessili Giresun'da Belediye reisi Topal Osman Ağa'nın Hıristiyanları katledeceği haberini aldığından Vali Hamit Bey İngiliz torpidosuyla Trabzon'dan Giresun'a 18'de gitmiş ve Osman Ağa da Trabzon'a gelerek ahali yedinde beş bin tüfek var, bir emir var mı diye fırkaya müracaatta bulunmuş, icabında istifade edeceğimizi, Hıristiyanlarla hoş geçinmesini tenbih ederek Osman Ağa'yı[97] Giresun'a gönderttim. Valiye de bir daha

97 Ermeni harekâtında Kars'a Giresun'dan bir gönüllü taburu celb ettim. Müsademelere yetişemediler. Sonra bu taburu garba gönderdim. Mustafa Kemal Paşa'nın muhafız taburu olup Trabzon Meb'usu Ali Şükrü Bey'in katli hâdisesi neticesinde Çankaya müsademesinde maktul düşen Osman Ağadır.

Levent Şahverdi Arşivi

düşman vesaitiyle seyahat etmemesi lüzumunu yazdım. Heyet-i Temsiliyeye de bildirdim. (Gerek bu hususa ve gerekse Trabzon intihabatı su-i tesir yapıyor diyerek tehiratta bulunan Vali Hamit Bey için Heyet-i Temsiliye ile hayli muhabereler cereyan etti. Erzurum, Van valileri, Erzincan mutasarrıfı haklarında dahi şikâyât ve istihbarât neticesi Heyet-i Temsiliye ile vakit vakit muhabereler olmuştur. Yalnız Van Valisi Mithat Bey hakkında seksen muhaberelik bir dosya vardır). Trabzon'da vali beyin kumandana tesiriyle, emir verdiğime rağmen, sahildeki cephane nakliyatının muvafık olmayacağını fırka bana şöylece yazıyor:

20/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Trabzon cephaneliğinde mevcut mühimmatımızın nakli hakkında dün de 19 Mart'ta Vali Bey'in mütalaası soruldu. Cephanenin nakli Trabzon'u işgale vesile olacağı ihtimaline ve tarafımızdan nâ-be-mevsim böyle bir vesilenin ihdası Trabzon halkında da işgal felâketlerine tarafımızdan sebebiyet verilmiş gibi bir fikir hasıl edeceği ve bi'n-netice Trabzon'daki hububatın da elden çıkacağı cihetle işgalin bir emr-i vaki şekline gireceği hissedilir edilmez nakil etmek üzere şimdilik cephaneliğe dokunulmaması vali beyle birlikte muvafık görülmüştür. Emir ve irade-i devletleri maruzdur.

3. Fırka Kumandanı Rüştü

Kumandanlığa ve vilâyete yazdığım âtidedir. İzmir ve İstanbul işgalleri daha dünkü mes'ele iken Vali Bey'in düşüncesi Kumandanın da ona uyması hayret!

Trabzon Vilâyetine
3. Fırka Kumandanlığına

C. 20/3/1336 şifreye — İngilizlerin İstanbul'da yapmış oldukları muamele malûmdur. Cephane ve silâhlarımızın da bunların yed-i gasbına geçmemesi için yapılacak bir tedbir ve hareketin işgale vesile olamayacağı şüphesizdir. Düşmanlarımız hakkımızda nasıl bir plan tertip etmişler ise bunu sırası geldikçe tatbik edecekleri bu gibi vekayiin bunu tadil ve tesri edemeyeceği tabiidir. İzmir ve İstanbul'da uğranılan akıbet ve felâkete düçâr olmamak ve elimiz kolumuz bağlı bir vaziyette bulunmamak için gayet müteyakkız ve tedbirli bulunmaklığımız lâzımdır. İstanbul'a müteaddit defalar maruzatta bulunduğum vechile değerli ve kıymetli zevat ve malzeme bir suretle harice çıkarılmış olsa idi birçok ricâlimizin elleri bağlanarak İngilizlere teslim edilmemiş ve Anadolu da bunların zekâ ve hizmetinden mahrum bırakılmamış olurdu. Binaenaleyh erzak ve malzeme-i sairenin nakli tesri edilmekle beraber cephanelerin de bir an evvel emin bir mahalle nakli temin edilmeli ve hiçbir suretle teehhüre uğratılmamalıdır. İşgalin vaktinden evvel haber alınması veya hissedilmesi

Levent Şahverdi Arşivi

mümkün değildir. Ani olarak yapılacak böyle bir harekette hiçbir şey yapılamaz. Halk vaziyeti iyi muhakeme edemeyeceği için işgali cephanelerin kaldırılması vesaire gibi şeylere atfedebilir. Bunun için de halkın lâzımı gibi tenvir ve irşad edilmesi lâzımdır. Cihet-i askeriyece bir tedbiri ihtiyatî olmak üzere kasa ve mühim evrakın Trabzon haricine naklini teklif eylemiştim. Böyle bir tedbirin hükûmetçe de ittihazı pek muvafık olur. Sahil her zaman bir tecavüz ve işgale maruz kalabilir. Bu cihet nazar-ı dikkatte tutuldukta icabında idare-i hükûmetin muhtel olmaması ve İzmir gibi her şeyin düşmanlarımız eline geçmemesi için böyle bir halde sahil hükûmetlerinin, ahz-i askerlerin, telgraf merâkizinin nerelerde vazifelerini ifa edecekleri şimdiden tayin edilerek hariçte fena bir tesir bırakmayacak surette bazı şeylerin de buralara nakil olunması münasip olacağını arz eylerim.

Cevaben 3. Fırka Kumandanlığına, Resen Trabzon vilâyetine arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliyeye de bunu bildirdim. Cevaben "Mütalaat ve icraatınız ayn-ı isabettir. Aynen tatbikini 3. Kolordudan da rica ettik." dediler. Hükûmet memurlarımızın çoğu vaziyeti kavrayamıyordu. Valiler de başta olduğu halde itilâfın işgalleri tevsi edeceğinden, milli hareketin tehlikesinden korkuyorlardı. Sahil halkı da İstanbul vaziyetinden endişelenmişler ve aynı halin başlarına geleceği korkusundadırlar. İşte bu vaziyet İstanbul'da meclis ve hükûmet basılmış, millete hakaretler edilmiş, istiklâlimiz mahvolmuş olduğu halde millî hükûmet tesisine doğru atılan adımlarımızın ne büyük müşkilâtla karşılaştığına ve eğer Meclis-i Meb'usan İstanbul'da toplanıp bugünkü vaziyet tahaddüs etmeden Anadolu'da meclisi toplamaya kalkışsa idik başımıza neler geleceğine ve şimdiye kadarki emeklerimizin de heba olacağına âtideki muhabereler en belîğ şahittir.

20 Mart'ta 12. Kolordu benden bir mütalaa sordu. Şifre şudur:

Konya: 18/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Heyet-i Temsiliyeye arz edilen mütalaat sureti zirde arz edilmiştir. Bu hususta lâhik olacak mütalaat-ı aliyelerinin iş'arını rica ederim.

12. Kolordu Kumandanı Fahrettin

Heyet-i Temsiliyeye:

1 — Afyonkarahisarı'ndaki İngiliz kuvvetleri hakkında tedabir-i lâzime 23. Fırka ittihaz olunmuştur. Mezkûr müfreze şimale hareket etmeyecektir. Şunu da arz etmek isterim ki: evvelce tertip edilen plan ancak Yunanlıların İzmir'i ilhak eylemelerine nazaran idi. Bugünkü vaziyet büsbütün başkadır.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — İstanbul'un işgali üzerine tahaddüs eden vaziyet-i siyasiyenin tavazzuh ve tebellür etmiş bir şekl-i meâni henüz yoktur. Dahil-i memlekette bulunan cüz'î miktarda İngiliz kuvvetleri bugünkü mevcut ve vaziyetleriyle bizim için korkulacak bir âmil olamazlar. Bir müddet evvel kuvvetlerini İstanbul'da toplamak cihetini ehemmiyetle takip eden İngilizlerin İstanbul mes'elesini tamamen halletmeden dahil-i memlekete nüfuz ve tevsi-i işgal maksadını takip etmelerine şimdilik ihtimal vermiyorum. Buradaki Fransız mümessili Çiftehan Köprüsü'nün atıldığını haber alınca bunu İstanbul şimendifer hattı üzerindeki tahribat takip edeceğini ve bunlar itmam edildikten sonra Anadolu'da vasi mikyasta anarşi ve katliam başlayacağını söylemiştir. Tabii kendisine mukabele-i lâzimede bulunulmuşsa da böyle bir fikir ortaya atılmış iken Geyve civarında dahi tahribata başlanması bu gibi isnadat ve müfteriyata vücut verebileceğinden ve İstanbul'un bu tarz işgaliyle lehimize tebeddülü muhtemel efkâr-ı cihanın yeniden aleyhimize şiddetle dönmesi mucip olmasından endişe edilebilir. Bu cihetle Kuva-yı Milliyenin makarr-ı mukaddesini âleme daha âlicenabanesinden başka bir gayesi olmadığını bir kere daha isbat etmiş olmak ve zât-ı devletleri ve menafi-i âliye-i vataniyeyi istihsalle matuf mesai-i fedakârânelerini daha vasi ve şümullü bir sahada cereyan ettirmek için tahribattan ve İngilizlerle müsademeye sebeb olmaktan sarf-ı nazar buyurulmasını hassaten rica ederim. Hat elde bulundukça İngilizlerin kuvvet sevk etmeleri halinde tahribat-ı lâzimenin ifası daima mümkündür.

3 — İngilizlerle bâb-ı muhasemenin yeniden küşadı halinde bunların İzmit üzerinden ilerleyeceklerini zannetmiyorum. Bunlar İzmir'deki Yunan kuvvetlerini takviye ederek oradan ilerlemek isteyeceklerini daha ziyade muhtemel görüyorum ki bu hal bizim için pek vahim netayici intâc eder.

4 — Ahalimizin hal ü şanı malûm-ı devletleridir. Bunlara karşı daima tazyik ile hareket muhalefeti tezyid ve netice-i kat'iyye anında felâketi mucip harekâta vesile-bahş olacağı da nazar-ı mütalaaya almak ve binaenaleyh saha-i siyasette muvaffakiyetler elde etmek suretiyle millete ümid-i necat irae etmek zaruridir.

5 — O sebeble heyecan ve asabiyetten, isticalden bi't-tevakki düşmanlara karşı dahi ulüvv-i cenapla mütecelli bir seciye ve vakar ve sükûnet ile cereyan-ı ahvâli karşılamak ve küşad-ı muhasamcye sebeb olacak harekâttan ictinabla bir taraftan teşebbüsat-ı siyasiyede devam ve diğer taraftan da memleketin her tarafından murahhaslar davet edilerek bir kongre akdiyle bir kararı millî istihsal edilmeğe münasip olur mütalaasında bulunduğum maruzdur.

Cevabım:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum: 21/3/1336

Konya'da 12. Kolordu Kumandanlığına

C. 18/3/1336 No. 814 şifreye:

1 — Demiryolunun tahribatı hakkında Heyet-i Temsiliyeye arz edilen 20 Mart tarih ve 82 No. lu mütalaamın bir sureti berâ-yı malûmat zât-ı âlilerine de takdim kılınmıştı.

2 — İngiliz müfrezelerine gelince: İstanbul'un işgali üzerine tahaddüs eden vaziyet gerçi meçhuldür. Fakat İstanbul'un işgaline sebeb ve âmil olan efkâr ve mukarreratın ve bunu takip edecek harekâtın da daha evvelden mürettep olduğu ve bizim ufak tefek müsbet veya menfi harekâtımızın hakkımızda çizilmiş olan planı tebdil veya tadil edemeyeceği de tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh dahilde bulunan İngiliz kıtaatına yapılacak muamelede artık bir mahzur göremiyorum. Bu tedbir sayesinde ittihazı zarurî olan tedabirimizin serbestîsini temin etmiş olacağız. Yalnız sevahilde ve İngilizlerin donanmalarıyla derhal yetişebilecekleri mahallerde vakitsiz işgal ve müdahaleye meydan verilmemek için şimdilik bu tedâbir müsait fırsata tehir edilmelidir.

3 — Her türlü müşkülâtın en son zamana kadar siyaseten halli hususundaki mütalaa-i âlilerine iştirak ederim. Fakat bunun için de makul muhataba ihtiyaç vardır ki bugün bu muhatablar yoktur. Binaenaleyh Kuva-yı Milliyenin maksadı bir taraftan âleme ilân edilmekle beraber tedabir-i ibtidaiyeden ibaret olan harekâta devam ve ergeç kendilerine müracaat edeceğimiz ahaliye de keyfiyetin anlayacakları vechile her tarafta ifham edilmesini muvafık görüyorum.

4 — İngilizlerin Anadolu'ya yapmaları muhtemel harekâtın cihet-i istikameti kendi maksad ve planlarına göre evvelce tertip edilmesi tabii bulunduğundan bizim harekâtımızın onu değiştiremeyeceği mütalaasında bulunduğumu arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Şimendiferlerin tahribi hakkındaki mütalaam: Vaktinden evvel Geyve, Lefke köprüleri gibi yapılması bizim için belki de gayr-i mümkün olabilecek âlât-ı sınaiyenin tahribi bizim için lüzumlu zamanda azîm müşkilâtı mucib olacağından vaziyetin inkişafına kadar yalnız istihzarat yapılması ve İzmit'e kadar birçok mahallerde ray kaldırmak vesaire gibi bazı tedabirin yapılması muvafık olacağı Heyet-i Temsiliye'ye ve alâkadar kolordulara yazmıştım. 22'de aldığım Heyet-i Temsiliyenin 21 tarihli cevabında Geyve Boğazındaki iki köprüde ellişer kişilik İngiliz muhafızları mevcut olduğu gibi İstanbul ve İzmit'ten Geyve Boğazına 1500 nefer ve mühimmat da geldiği haber alındığından Eskişehir'de bulunan 700 neferlik İngiliz kuvveti tazyik ve tehdid neticesinde Eskişehir'den şimale çekildiği ve Lefke köprüsünün de tahribi 20. Kolorduca zarurî görüldüğü bildirildi. İşte cevabımın birinci maddesi bahsettiğim bu mütalaadır. Mes'eleyi siyaseten hal husu-

Levent Şahverdi Arşivi

sundaki beyanat en mühimdir. Karşımızdakiler muhasemeyi açmışlar ve bizi dinledikleri yok iken siyaseten hal demek millî teşebbüsten feragatle arz-ı teslimiyet gibi başlangıcı zillet, müntehası felâket olan bir feciadır. İşte cevabımda bu hususları şerhettim. Günlerin vekayiini araya karıştırmadan Fahrettin Bey'le temadi eden muhabereleri kaydediyorum: 23'te 21'de yazılmış şu şifre geldi:

Konya'da: 21/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Beş gündenberi Kolordunun Harbiye Nezaretiyle muhaberesi münkatidir. Zât-ı âlileri nezaretle muhabere edip edemediğinizin iş'arını rica ederim.

12. Kolordu Kumandanı Fahrettin

İstanbul ile muhabere! Buna artık lüzum ve imkân var mıdır? Bu suali kumandan ve erkân-ı harbiyesinin şahsıma karşı olan itimadlarına atfettim şu cevabı verdim. Bunda Heyet-i Temsiliyeyi de hatırlatmış oldum:

Erzurum: 24 Mart 1336

12. Kolordu Kumandanlığına

C. 21/3/1336. İtilâfın darbesiyle dağılan hükûmet ve Meclis-i Milliden bir eser kalmadığını zannediyorum. Ne nezaretle ne de İstanbul'da sair bir yerle muhaberemiz yoktur. İstanbul hakkında Heyet-i Temsiliye'nin verdiği malûmattan başka da malûmatımız olmadığını arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

12. Kolordu Kumandanı Fahreddin ve 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşaların Milli Harekâta Aldıkları Muhalif Vaziyetler

27'de aldığım âtideki şifre 12. ve 14. Kolorduların Heyet-i Temsiliye'yi tanımayarak İstanbul hükûmetinden ayrılmayacaklarını gösterdiğinden pek mühimdir. Ankara'da Millet Meclisini toplamakla meşgul iken Heyet-i Temsiliyeye ve millete karşı bu iki kolordunun aldıkları vaziyet basit bir şey değildir. "Kemal Paşa kulakların çınlasın.!" dedim. Bu hal İstanbul rezaletinden sonra oluyor; ya daha evvel millî bir hükûmet tesisine karar vermek gafletini kabul etseydik acaba halimiz ne olacaktı? Fahrettin Bey'in şifresi:

Levent Şahverdi Arşivi

Konya: 26/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Ankara'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesinin 17 Mart 1336 tarihli tamiminde İstanbul'daki hal-i fevkalâdenin Anadolu'da kavanin-i Osmaniyenin meriyetini haleldâr edemeyeceği iş'ar edilmiştir. Esasen kanaat-i zatiyem de bu merkezdedir. Binaenaleyh kanunen merciim olan Harbiye Nezaretiyle bir haftadan beri muhabere edemeyince kendime bir merci-i kanunî bulmak mecburiyetinde kaldım ve bu sebeble tarafı şâhâneden müntehap ve mirliva rütbesini haiz ve en kıdemli olan 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa Hazretleri ile tesis-i muhabere ederek kanunen müşârünileyhin taht-ı emrine girdiğimi arz ettim. Cevaben kabul ettiğini ve fakat kıtaatımın da itaat edip etmeyeceklerini kendilerinden sormaklığımı emir eylediler. Kıtaattan vaki olan suale cevaben itâat edeceklerini bildirdiler. Binaenaleyh bugünden itibaren müşârünileyhin taht-ı emrinde ifa-yı vazife eylemekte olduğumu ve bu muamelenin kanundan inhiraf etmemek mesleğine sadakatten gayrı hiçbir maksada matuf olmadığını arz ederim.

12. Kolordu Kumandanı Fahrettin

Bu mühim vaziyeti Heyet-i Temsiliyeye yazdım ve Fahrettin Bey'e de bu münasebetsizliğin sebebini sordum:

Erzurum: 27/3/1336

Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesine

12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey bir merci-i kanunî bulmak mecburiyeti dolayısıyla 14. Kolordu kumandanının taht-ı emrine girdiğini ve mezkûr kolordu kumandanı tarafından da bu hususun tasvib ve kabul edilmiş olduğunu 23/3/1336 tarihli şifre ile bildiriyor. Ve bu muamelenin kanundan inhiraf etmemek mesleğine sadakatten gayrı hiçbir maksada matuf olmadığını ilâve ediyor ise de nazar-ı dikkati calip olan bu hususu ve Yusuf İzzet Paşa ile Fahrettin Bey haklarındaki mütalaa ve kanaat-i samilerinin iş'ar buyurulmasını istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Fahrettin Bey'e cevabım:

Erzurum: 27/3/1336

Konya'da 12. Kolordu Kumandanlığına
Bandırmada 14. Kolordu Kumandanlığına

Zata mahsustur.

C. 23/3/1336 No. 853 şifreye. İstanbul hakkında şimdiye kadar alınan haberlere nazaran orada bir nezaret yoktur. Ve şerâit-i hazıraya nazaran da olamayacaktır. İngilizler İstanbul'un yakalayabildikleri vatanperver rical

Levent Şahverdi Arşivi

ve meb'uslarını bağlayarak tevkif ve bir kısmını yalınayak firara mecbur ettikleri halde İstanbul'da meşru bir hükûmet teşekkül edeceğine intizar eylemeyi de beyhude görüyorum. Fakat Kafkas Dağlarına kadar dayanan ve ekserisini İslâmların teşkil ettiği hâlâskar ordularla bir ay sonra irtibatınız muhakkaktır. Şimdilik vaziyet-i hazıradan memleketi telhis edecek yegâne kuvvetin kolorduların ittihadı ve müttehit kolorduların da bir vaziyet-i meşruada bulunan ve müsaraaten bir meclis-i fevkalâdeyi davet etmiş olan Heyet-i Temsiliye vasıtasıyla hareket eylemeleri itikadındayım. Binaenaleyh bu hususdaki fikrimi açıkça ve âtide arz ediyorum:

Muharebede rütbe veya kıdemce büyük olan bir kolordu kumandanının emrine girmek olabilir. Fakat 12. Kolordunun böyle mecburiyet ve vaziyette olduğunu bilmediğimden ve bâhusus maiyet kıtaatından işbu yeni merci hakkında fikri itaat sorulmasını bir türlü idrâk edemediğimden teşebbüs-i vakiin başka bir sebebi mevcut olduğuna ve en ziyade Heyet-i Temsiliye ile bir ictihad tesadümü vukuuna ihtimâl veriyorum. Hudanegerde vatan ve milleti en ziyade birbirimize bağlı olmaklığımız lâzım geldiği bu zamanda düşmanlarımızın arzu ettiği tefrika âsârı gösterilmemek ve milletin maneviyatına su-i tesir yapmamak için vaziyetin bu nokta-i nazardan bir kere daha tetkik ve âcizlerine de mufassalan malûmat ita buyurulmasını samimiyetle rica eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye'den 29'da cevap aldım. Kolordular cevap vermedi. Heyet-i Temsiliye vaziyetten müteessir olduklarını anlatıyorlardı. Bence yapılacak şey bir kaç gün intizardan sonra her iki kumandana bir şey yazarak kat'î vaziyetlerini anladıktan sonra Heyet-i Temsiliyeye daha şiddetli bir tedbir teklif etmekti. Düşündüğüm bunları kumandadan ıskat idi. Maiyet fırka kumandanlarından ve Erkân-ı Harbiyelerinden pek emin olduğum arkadaşlarımız vardı. Heyet-i Temsiliyenin cevabı:

Ankara: 28/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 27/3/1336 şifreye: Yusuf İzzet Paşa ve Fahrettin Bey'le bu mes'ele üzerine nikat-ı nazarlarımızı teati ettik. Kendileri İstanbul ile muhabereninve hattâ temasın kat'ını icab ettirecek bir vaziyetin tahaddüs etmediğini İngilizlerin Eskişehir'den çekilmeleri münasip olduğu kanaatini beyan eylediler..... hükûmetin İngiliz ..... muhalif ve menafi-i milliyemize muvâfık icraat ve tebligatta ..... mümkün olamayacağını ve binaenaleyh payitahtın işgal-i resmîsinden itibaren İstanbul tebligatının vahdet-i milliyemizi baltalayacak İngiliz tebligatından başka bir şey olamayacağını ve payitahtla muhabereye devam edersek lâyüad vesaitle halkımızı izlâl ve iğfale çalışan İngiliz propagandasının ..... revâcından başka bir şeye hizmet etmiş olamayacağımızı mükerreren ve tafsilen kendilerine arz ederek

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu'daki ahenk ve vahdeti ihlâlden tevakki için mukarrerat-ı umumiye-i milliyemiz dairesinde hareketi tekiden rica eyledik. Yusuf İzzet Paşa ile Fahrettin Bey'in vaziyetlerini esasat-ı milliyemiz nokta-i nazarından hoş göremediğimizi arz eyleriz. Fuat Paşa ve Refet Bey, Kâzım Bey, Bekir Sami Beyler de aynı suretle mütehassis oldular, efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

4 Nisan'da Yusuf İzzet Paşa Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın 25, 27 ve 28 Mart tarihli tamimlerini neşre vesatet etti. Bu tamimler silâhlarımızı teslim etmeyi hamiyet-i vataniyelerimizden rica ediyordu. Aynen şifre şudur:

Bandırma: 3/4/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Harbiye Nezareti'nden mevrud üç kıt'a telgrafname sureti Nezaret-i celilenin suret-i mahsusada emir ve iş'arı üzerine taraf-ı âlinize de aynen ve zîrde naklen maruzdur.

Düvel-i İtilâfiyece İstanbul işgal-i askerî altına alındıktan sonra kolordulara tarafımdan yapılan tamimlere ilâveten vaziyetin tamamen nazarımızda tavzihi için bilhassa tafsilât-ı âtiyeyi itaya lüzum gördüm. Kuva-yı İtilâfiye ve bilhassa bu nâma hareket eden Harbiye Nezaretindeki İngiltere ordusu mümessili General Şatlolef cenapları pek mükerrer vaki olan tebliğ ve ifadeleriyle tarafıma hal-i harb ihdasından son derece tevakki lâzım geldiğini ve her hareketin Türkler için gayet ağır olacağı nâ-kabil-i tadad birçok netayici mühlike tevlid edeceğini söylemişlerdir. Binaenaleyh devlet ve memleketin bugün karşısında bulunduğu mehalik-i âzime hakkında fazlaca söz söylemeyi zait adle beraber bu mehaliki bir kat daha tezyid edici en küçük hareketten ictinab olunarak mütarekenamenin bilcümle ahkâmından kat'iyyen harice çıkılmamasını heyet-i İtilâfiye mensubinine karşı gayet nazikâne ve mihmanperverane harekâtta asla eksiklik gösterilmemesini ve bilhassa tarafımdan verilecek tekmil evamirin hemen icra edilmesinin teminini zât-ı âlileriyle bütün silâh arkadaşlarımın hamiyeti vataniyelerinden rica ve intizar eylerim. 25 Mart 1336 Harbiye Nazırı *Fevzi*

İkinci suret: Düvel-i Mutelife kıtaatı tarafından nezaret ve muhafaza edilmeyen şimendifer hattımızın kolordularca mühim imâlat-ı sınaiye ve icab eden mahallere nöbetçi ve postalar ikamesile taht-ı muhafazaya alınması ve hangi mahallerin ve hangi kısmın kolordularca taht-ı muhafazaya alınmış olduğunun acilen iş'arı, mercudur. 27 Mart 1336 Harbiye Nazırı *Fevzi.*

Üçüncü suret: İstanbul'un işgalini müteakip dahili memlekette ve ahvâl-i gayr-i tabiiyenin hudûs eylediği buraca istihbar olunmaktadır. Evvelce de tamim edildiği vechile mütareke ahkâmına münafi bilcümle harekâttan ictinab edilerek sükûn ve huzurun devam ve husulüne son derece itina olunması tekraren ve fart-ı ehemmiyetle tebliğ ve rica olunur. 28 Mart 1336 Harbiye Nazırı *Fevzi.*

14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet

Levent Şahverdi Arşivi

Yusuf İzzet Paşa'ya şu cevabı verdim. Heyet-i Temsiliyeye ve Kolordulara da tamim ettim:

Erzurum: 5 Nisan 1336

Bandırmada 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa Hz.

Aceledir.

C. 3/4/1336 — Garp mıntıkasındaki ahvâle dair tenvir buyurmanız hakkındaki ricalarıma cevap intizarında iken Fevzi Paşa'nın imzasını havi Dersaadet'in üç telgrafnamesini nakil ve îsâle vesatet buyurmaları hazin bir tesir ve teessür bıraktı. İngilizler süngü kuvvetiyle Meclis-i Milli'yi basarak yaptıkları icraat ile devlet ve milleti merkez-i namusundan rahnedar eylemiş ve bugün İstanbul'da yaşattıkları teşkilâtın içinde yine süngülerinin ve paralarının tesiri ile bir takım edâniye ve bir takım asabı çözülmüş bedbahtlara istediklerini yazdırıp imza ettirmek ve her suretle âmâl ve maneviyât-ı imhakârane için projelerini tatbika müsaraat eylemiş bulundukları bir sırada bedbaht Fevzi Paşa'nın hâlâ mütareke ahkâmının muhafazasından bahsetmesi veyahutta bahse icbâr edilmesi dine vatan ve milletine bütün vicdanıyla merbût olan zât-ıâlileri ve bizler gibi kumanda ricâl-i mes'ulesi nazarında acaba zaaf ve saffetle mi, belâhatle mi, ihanetle mi velhasıl nasıl kabul ve tevil olunacaktır? O mütarekename ki ahkâm ve vüs'âtıyla namusları yıkmış. İzmir'i, Adana'yı ve havalisini, Trakya'yı ve en nihayet cebren payitâhtı zabt ve işgal ettirmiş ve İstanbul'da kurulu olan kast ve ihanet şebekesinin muhteris ve bîvatan elleriyle de düşman hesabına ve devlet ve milletimizin tarih-i âlemden kalkmasına müstenit bir planın tatbiki için bir perde şeklini almıştır. Bu perde arkasında her gün daha fazla ve daha hasmâne bir tarzda yapılan zâlimâne icraat yarın orduyu da terhis ve inhilâle ve milletin bütün istinadgâhını, vesait-i müdafaasını, tırnaklarına varıncaya kadar söküp tamamıyla bimecal bir derekeye indirmeye muhakkak çalışılacak ve planın bu elîm safhasını tatbike de en evvel ve en erken İstanbul'un doğrudan doğruya kurb ve temasında bulunan zât-ıâlilerinin kolordusu mıntıkasından başlamak istenecek. Ve ilk inkiyad ve mutavaat âsârını oralardan aramağa zehirli emellerin mahsulünü oralardan toplamaya müsaraat edilecektir. Hiç şüphe yok ki vücude getirmek istenilen bu inhilâl ve inhidam arzusunu vatanımızdaki İslâm'ın bîamân şekildeki imhası ve hâkimiyetin düşmana, Rum, Ermeni gayelerine geçmesini takip ve intac eyleyecektir. İşte hakikat bir kat'iyyet-i riyaziye ile ve burhan-ı katı' halinde meydanda göründüğüne göre bugün için gayr-i meşru, gayr-i muta' ve düşmanın, düşman âmâlinin fiilen hâkim bulunduğu İstanbul ile muhabere ve irtibat-ı resmiyede bulunmak hiçbir vechile gayr-i caiz ve esasen bu da kararı millî ile memnu olduğundan idâme-i münasebette, tebliğ ve tebellüğde bulunmamak bir lüzum-ı tabiidir. Ve inşallah yakıngünlerde vatan ve milletimizin mukadderatına ve serbestî-i tam ile sahip olmak

Levent Şahverdi Arşivi

üzere küşadını Ankara'da yapacak olan Meclis-i Milli-i fevkalâdemizin karar ve evamirine intizaren Ankara'da elyevm kıymetli mebuslarımızla da takviyet bulan Heyet-i Temsiliyeden başka hiçbir merciimiz mevcut değildir. Ve mesail-i vataniyelerinden bugün için Heyet-i Temsiliyenin ve kolordu kumandanları arkadaşlarımızın nuraniyet-i efkâr ve mülâhazatı bizleri nokta-i hâlâsın tahakkukuna kadar intizam ve vahdet-i kat'iyyede tutmaya pek kâfidir. Gerçi cümlemizce maruf olan irfan ve takdir-i sâmileri karşısında bunları bahis ve tekrara lüzum olmamakla beraber hayat-ı askeriyede Şark cephesinde, Kafkaslarda ve her yerde hidemat-ı mümtazesiyle, namus ve faaliyetiyle tanınmış olan zât-ıâlilerine bu derin nokta etrafında böyle açık bir lisan ve kanaatle hasb-ı hal etmek ve daha derin ve daha nafiz nazarlarla vaziyete hâkim bulunmamızı teyid ve müzakere etmek için mütehassıl fırsatı iğtinam eylemeyi pek vicdanî telâkki ediyorum. Şark cephesinde şahsımın ve kolordumun mevki ve hidematından ne kadar kuvvet-i kalb ile emin isem, garp cephesinde de zât-ı samilerinin ve Kolordunuzun mevki-i mümtazından ve hidematından aynı derecede emin olduğum cihetle ahvâl ve harekât-ı âtiye hakkında tenvir buyurmanızı hürmetle arz ve rica ederim.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir[98]

12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey Heyet-i Temsiliyenin emrine girdiğini 6 Nisan'da açık bir telgrafla ber vech-iâti ilân etti. (Yusuf İzzet Paşa Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Merkeziyle de hem fikir olarak mütareke şerâitine riayetkâr kaldığını ve Fahrettin Bey'in de kendi arzusuyla iltihakı dolayısıyla ona da aynı talimatı verdiğini, İstanbul ile telgraf yoksa da muntazaman hükûmet-i merkeziye ile mutasarrıflığın ve kendisinin irtibatı ve muhaberesi gittikçe mütezayit olduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın hükûmet-i merkeziye ile irtibatın kat'ı hakkındaki emrini pek ağır bir ittiham bulduğunu müş'ir 31 Mart tarihli şifresini Ankara alıkoyarak bana keşide ettirmediğini sonra haber aldım.)

10 Nisan'da Heyet-i Temsiliye bildiriyor:

Zata mahsustur.

Ankara: 10 Nisan 1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa Hazretlerine

1 — Anzavur ve tevabii bi'l-muharebe Gönen'i işgal etmişler ve Karacabey'e de girmişlerdir. 56. Fırka ile 24. Fırkadan bir alay ve İzmir

98 Sonradan anlaşıldı ki Fahrettin Bey, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa ve 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'le de muhabere etmiş. Her iki kolordu kumandanı da kendisine nasihat etmişler. Heyet-i Temsiliyeden ayrılmamasını rica etmişler. Yalnız Yusuf İzzet Paşa kendisiyle hemfikir olmuş. Yusuf İzzet Paşa fırka kumandanlarının da aynı fikirde midir, diye sormuş. Fahrettin Bey de, evet cevabını vermiş ve bu suretle yanlış adım atmışlar. Bu vaziyetin Garp muhitindeki aksi pek fena olmuş, kolordular Kuva-yı Milliyeden ayrıldı, artık halkça da müzaheret hatadır diyerek intihabata bile fena tesir yapmış.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimâl cephesiyle ..... cephesinden iktisad edilen kuvvetler Anzavur'u tenkil etmek üzere toplanmaktadırlar.

2 — Yusuf İzzet Paşa Bandırma'dan Bursa'ya gelmiş ve 56 ve 61. fırkaları harekâtında müstakil olarak bırakmıştır. Kolordu mıntıkasında nâfi bir unsur olmayan ve malûm olduğu vechile son zamana kadar Harbiye Nezaretiyle muhabereye devam eden müşârünileyhin Ankara'ya celbi icab etmiş ve kendisine de yazılmış ise de romatizma tedavisi için bir kaç gün Bursa'da banyolara devam edeceğini bildirmiştir. 61. ve 56. Fırkalar müstakillen idare olunmaktadır.

3 — Fahrettin Bey Konya'da malûm olan ihatasızlığı ile makasid-i milliyemize mugayir bir muhit yapmış ve iş Refet Bey'in Konya ahvâlini tanzim için bilfiil müdahaleye memur edilmiş idi. Bi'n-netice Konya valisi ile Fahrettin Bey ve Konya eşraf ve mütehayyizânı Ankara'ya celb ve burada vaziyet-i umumiyemizin icâbâtı hakkında tamamen tenvir edilmişlerdir. Fahrettin Bey bu izahat üzerine tuttuğumuz yolun isabetine tamamen kanaat getirdiğini bildirmiş ve kolordusunun kumandasına devam etmekte bulunmuştur.

4 — 3. Kolordu Kumandanlığına ve 15. Kolordu Kumandanlığına yazılmıştır.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Cevaben yazdım ki Fahrettin Bey gibi Yusuf İzzet Paşa da behemahal Ankara'ya davetle milletvekilleriyle münakaşa ederek kanaatindeki yanlışlığı açık bir alın ve saf bir vicdan ile anlaşması pek namuskârane bir hareket olacağını anlatmak ve eğer gelmemekte ısrar ederse herhalde Bursa'da bir muhit yapması Anzavur'un harekâtını tevsie medar olacağından terhîb etmek lâzımdır. Eğer anlaşılırsa kolordusuna veya münasip diğer kolorduya tayin olunarak veya göz önünde şerefli bir hizmette alıkoymak muvafık olur. Ben kendisine sırasıyla irşad, tesir, tehdit mahiyetinde yazdım. (Yusuf İzzet Paşa'nın daveti kabul ile Ankara'ya geldiğini 14 Nisanda Kemal Paşa bildirdi).

Bu iki kolordu kumandanları bu vaziyette iken 26 Mart 1336 da Mustafa Kemal Paşa'dan 13. Kolordunun âtideki iki şifresi geldi:

Ankara: 25 Mart 1336

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

İstanbul'un işgal hâdisesinin Diyarbakır havalisinde Kürtçüleri canlandırdığı Cevdet Bey'den bildiriliyor. İntihabata başlamaktan korkuyorlar. Cevdet Bey'in malûm zaafı Diyarbakır'da pek muzır bir şekilde tebarüz ediyor. Kendisine heyetce yazıldı. Taraf-ı samilerinden teşci buyurulması münasip olur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer şifre:

Ankara: 25 Mart 1336

15. Kolordu Kumandanlığına
13. Kolordu kumandanı Cevdet Bey'den alınan malûmat aynen arz olunur.

Mustafa Kemal

Suret

İstanbul ahvâli hakkında buralara ajans olarak gelen ve köylere kadar tamimi bildirilen telgraflar bu muhitte muhaliflerin Kürtlük propagandasına germî vermelerini mucip olmuştur. Mıntıkamda sabıkan cereyan eden ahvâl, memurin-i mülkiyenin cesaret-i medeniyeleri malûmdur. İstanbul hâdisesinin teshile Diyarbakır'da evrak-ı nakdiyeyi kabul etmemeye başladılar. Şurada, burada kolordunun gideceğini, buraların Kürdistan olduğunu işaaya başlamışlardır. Bazılarının Türk memurları hâlâ ne duruyor. Hükûmet kalmadı, burası Kürdistan'dır dediklerini de istihbar ettim. İkinci Fırka'nın muharip mevcudunun 500 nefer olduğu ve muhitin şiddet-i tab'ı ve millî cereyanlar düşünülürse bu gibi açık neşriyatın kolorduyu nasıl müşkil mevkie sokacağı kolayca anlaşılır. Bu sebeble bu mıntıkayı muhitin icabatına göre mahremane yazılması icab eden telgrafların şifre ile yazılmasını bilhassa istirham ederim.

Cevdet

Halbuki mıntıkamdaki Kürt aşiretleri telgrafla bildiriyorlardı ki: "Hilâfet ve Saltanat makamının uğradığı tecavüz ve ihanetin tazmini ve mevcudiyet ve istiklâlimizin temini için son damla kanlarımıza kadar mukavemete ahd ediyoruz." Ben de hamiyetlerine teşekkürle zamanında hizmetlerinden istifade edeceğimi yazmış ve her tarafa tamim etmiştim. Âtideki şifreyi 13. Kolordu ve Heyet-i Temsiliyeye yazdım. Bu suretle Cevdet Bey'in ve muhitinin maneviyatını düzeltmek ve Kürtlük cereyanlarına karşı iki fırka ile icraata geleceğimi bildirerek tesir yaptım.

Erzurum: 28/3/1336

13. Kolordu Kumandanlığına

Safahatı muhtelif raporlarla arz edilmekte olan şimâl Kafkasya'daki Bolşevik orduları tarafından ahîren Novorosiski'nin de işgal edilmesinden ve Karadeniz sahilinde ekseriyet-i azîmesi yerli İslâm ahaliden ibaret olan Yeşilordu ile mezkûr Bolşevik ordularının tamamıyla irtibatından ve bu suretle Denikin'in inhizam-ı tammından itibaren her iki ordunun müştereken cenuba tevcih-i harekât eyledikleri anlaşılmıştır. Gürcistan ordusunun üç muhafız alayından maadası kâmilen ve Gürcistan münev-

Levent Şahverdi Arşivi

veran ve halkının kâffesi Bolşevikliğe taraftar ve teşkilâtına dahildir. Mezkûr orduların pek yakında Gürcistan'la temasına intizar edilmekte ve bu temas ile beraber Batum dahi dahil olmak üzere bütün Gürcistan'da Bolşevikliğin ilânı muhakkak görülmektedir. Binaenaleyh bu vaziyetin husûlüyle beraber Gürcistan, Azerbaycan ve Bolşevik kuvvetleri ile dahildeki İslâm tevaif-i mülûkünün muhacemâtı karşısında Ermenistan dahi mahv ve nâbûd olacaktır. Artık bundan sonra kolordunun tekmil fırkaları ile şimdiki mıntıkasında kalmasına bittabi lüzum kalmayacak ve bu suretle iktisad edilebilecek olan iki fırka kadar bir kuvvetle âmâl-i mukaddesimizin temin-i selâmeti için on üçüncü kolordunun icraat ve tertibatına muavenette bulunabileceğimi şimdiden arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliyeye de bunu âtideki şifremle bildirdim:

Erzurum: 28/3/1336

Heyet-i Temsiliyeye

Acele.

C. 25/3/1336 şifreye. Mıntıkamdaki Kürt aşairinin İstanbul'un son vaziyet-i müessifesi dolayısıyla gösterdikleri âsâr-ı sadakat ve hamiyete karşı beyan-ı teşekküre ve şimdilik sükûn ve itidal tavsiyesine dair olarak yaptığım ve bir suretini berâ-yı malûmat heyet-i celilelerine arz ettiğim 27 Mart tarihli ve 133 No. lu tamimi diğerleri gibi 13. Kolorduya ve o mıntıka vilâyetlerine yazdım. Muhalif cereyanların tenkili için âtiyen iki fırka itası ile muavenet edebileceğime dair Cevdet Bey'e ayrıca yazdım. Şifrenin bir suretini de zirde aynen arz eylerim..

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Heyet-i Temsiliye 28 tarihiyle yazıyor:

Ankara: 28/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Gayet müstaceldir.

13. Kolorduya dahil bulunan menatıkta huzur-ı efkârı sâlib bazı tahrikat icra edilmekte olduğu malûm-ı samileridir..... Cevabı kolordunun lâzım gelen faaliyeti ibraz edemeyeceğine nazar-ı dikkati celbetmekte idi. Halit Bey'den istifsar ve alınan bir telgrafta kolordunun kumandanı Cevdet Bey'in esasen faaliyetten mahrum olması ve kendisinin Arap kavmine mensubiyeti neticesi bir takım muzır cereyanlara tâbi bulunması ve vatan ve memlekete ait mesailde temamen lâkayt davranması neticesi

Levent Şahverdi Arşivi

buralarda bazı vekayi-i müessifenin zuhurunu ta'cile sebebiyet vereceği dermeyan olunmuş ve Cevdet Bey kumandan mevkiinden kaldırılmadığı takdirde kendisinin affını talep eylemiştir. Filhakika Cevdet Bey milliyet cereyânı teşirinde bulunduğundan Osmanlı vatanı için faydalı bir unsur-ı faaliyet olamayacağını Urfa mesaili ile de isbat etmiş ve bu hususdaki atalet ve lâkaydîsi kendi hakkındaki şüphelerimizi teyid eylemiştir. Mezkûr kolordunun bir arkadaşın yed-i faaliyet ve iktidarına tevdiini teemmül etmekteyiz. Kenan Bey'in de kolordu vekâletinde bulunmasını Halit Bey caiz görmüyor. Erzurum'un Diyarbakır'a buradan daha karip olması ve buradan gönderilecek ümerâdan kimse de mevcut olmaması dolayısıyla Kâzım Bey'in mezkûr kolordunun emir ve kumandasını deruhde etmek üzere hemen hareketi hususunda nokta-i nazar-ı devletlerinin sür'at-i iş'arına muntazırız. Tensib buyurulduğu takdirde gerek taraf-ı samilerinden ve gerek Heyet-i Temsiliye tarafından Cevdet Bey'e açık ve kat'î olarak kumandayı Kâzım Bey'e terk etmesini bildirmek münasip olacağı mütalaasındayız efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Vaktiyle müteaddit defalar, bugünkü vaziyeti düşünerek, yazdığım halde o kadar ehemmiyet verilmemişti. İstanbul'daki arkadaşlarımızdan heder olacaklar olursa pek yazık. Ben şark harekâtı için ihzarata başladım. Menzil işleriyle Kâzım Bey meşgul olmaktadır. Harekât başlayınca geride bırakacağım başka kimse yok. Bunun için şu cevabı yazdım :

Erzurum: 29/3/1336

Heyet-i Temsiliyeye

C. 28 Mart 1336. Diyarbakır kolordu kumandanlığının vaziyeti ve o havalinin ehemmiyet-i mümtazesi cidden cây-ı tetkik ve nazardır. Vaktiyle hep bunu keşif ve takdir ettiğimiz cihetle bu cerihaya çare bulmak yollarına tevessül edilmiş fakat Cevat Paşa bu mes'ele-i mühimmeyi arzumuzun fevkinde bir fena şekle sokmuş idi. Kâzım Bey hakkındaki mütalaa-i âlilerinde isabet olmakla beraber ber vech-iâti vaziyetin muhakemesini *nazar-ı im'ân ve dikkate arz eylerim.* Vatan ve milletimizin miftah-ı istikbali olan cephemizde büyük hâdisatın inkişafı karîbü'l-vukûdur. Bu mıntıkada kumanda ve idare ricali hemen bir kaç kişiye münhasırdır. Kâzım Bey bütün cephenin dahil ve hariç mıntıkalarımızın hidematını tanzim ve karargâh içeriye hareket edince vekâlet edecektir. Aynı zamanda tertib-i hali cephemizde büyük kumanda makamlarının namzetsiz ve nüsha-i saniyesiz bırakılması pek tehlikelidir. İşte bu vaziyet Diyarbakır vaziyetini bize nazaran ikinci derecede gösteriyor. Binaenaleyh İsmet Bey'in inşaallah sâlimen halâs ve iltihakı halinde Diyarbakır için biçilmiş kaftandır. Nihayet bu da olmadığı takdirde Diyarbakır mıntıkasına bir müddet daha teşci ve takviye ve muhaberat ile hüsn-i idare cihetlerine

Levent Şahverdi Arşivi

hem Heyet-i Temsiliyece hem de âcizlerince müsaraat olunması zaruretindedir. Cephemin harekât-ı icraiyesinin ilk müsait safhasından sonra yine Diyarbakır vaziyeti mübrem şekilde kalır ve devam ederse o zaman için yeni tedbir müzakeresinde bulunmamaları muvafık olacağı cihetle fikr-i samilerinin inba buyurulması müsterhamdır.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

30 tarihiyle Cevdet Bey'in yazdığı ve cevabını da âtidedir. Haziranda şark mes'elesini bitireceğini kuvvetle ümit ediyordum. Herhalde Cevdet Bey'e lâzımı kadar kuvvet-i kalb verebildim:

Diyarbakır: 30/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

C. 28/3/1336 — Bolşevik muvaffakiyat-ı ahiresi ve Kafkas ahvâlinin gittikçe lehimize kesb-i kuvvet eylemesi üzerine vaad buyurduğunuz muavenet-i âlilerine arz-ı teşekkür ederim. Kolordu eliyevm biri Fransız, diğeri İngiliz, üçüncüsü de dahildeki iftirakçı âmâl besleyenlerin propagandaları neticesi olarak üç mühim tesire mukavemet etmektedir. Arapları tefrik ve ifsadları da ayrıca bir mes'eledir; İskenderun ve Beyrut'a yeniden çıkarılan Fransız kuvvetlerinin Maraş, Antep ve Urfa istikametlerine tahsisi şayi edildiği ve bu maksadla nakliyâta başlandığı mevsuken haber alınmaktadır. Üç bin kişilik Fransız kuvvetinin Kilis'ten Antep'e yürüdüğü ve 30 vagonluk askerin Suruç'a gelerek köprüyü tamir etmekte olduğunu bu kuvvetin Urfa'ya gelmesinin muhtemel bulunduğu da haber alınmıştır. Urfa mes'elesinin bir an-ı karibde hallolunacağı iş'ar edilmekte ve bu maksadla İkinci Fırka Kumandanı Kaymakam Akif Bey Siverek'te bulundurulmakta ise de bugün alınan malûmatta İstanbul hâdisesi üzerine Urfa'da İtilâf taraftarlarının tesiriyle Kuva-yı Milliyeye taraftar olanların ağnâmı gasp edilmiş ve jandarmalar zabitlerini tahkir etmiş olduklarından bu ..... olmaktadır. Ahvâlin bizi İkinci Fırka şimdilik Siverek mıntıkasına gönderilmesine veyahut *Elaziz* ve Malatya da bulunan kıtaatın buraya doğru ilerlemesine mecbur edeceği zan ve tahmin olunmaktadır. Rıdvan Suyu ile Dicle şarkındaki mıntıkanın 15. Kolorduca tesellümü veya şimdilik ve Siirt'te sunuf-ı muhtelifeden mürekkep bir alay kuvvetinde bir müfrezenin *izamı* halinde gerek Fransız ve İngilizlerle ve gerek dahile karşı mehmâemken kuvvetli bulunmak imkânını bize bahşedecektir. Binaenaleyh şimdiden Siirt'teki sunuf-ı muhtelifeden mürekkep bir kuvvet göndermek imkânı olup olmadığının iş'arını hassaten istirham eylerim. İaşe müşkilâtı hasebiyle şimdilik daha fazla kuvvete lüzum görmüyorum. İleride ahvâle nazaran istirhamda bulunacağımı arz eylerim.

13. Kolordu Kumandanı Cevdet

Levent Şahverdi Arşivi

Cevabım:

Erzurum; 2 Nisan 1336

13. Kolordu Kumandanlığına

C. 30 Mart ve 921 şifreye: 13. Kolordu mıntıkasındadaki vazife-i muavenetin ifâsı için Kafkasya'da tamamen inkişaf etmiş olan vaziyetin netice-i halline ve Ermenistan hakkında intizar edilen akıbetin idrakine intizar etmek zarureti vardır. Kafkasya'daki ahvâl ve harekâta nazaran mezkûr vaziyetin nihayet Haziran ayı ibtidalarında husulü ve idraki ise muhakkak gibidir. Ba halde mıntıka-i âlilerine arzı muavenet için ilk fırsat ve imkânın zuhurundan istifade edileceğini maa'l-ihtiram arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Meclis İstanbul'da toplanmış ve taarruz İngilizler tarafından gelerek masum vaziyetimiz hasıl olmuşken Anadolu'da ordunun yarısı ve bittabi mıntıkaları halkının vaziyeti böyle oldu; acaba Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarını kabul ederek Meclisi Anadolu'da toplamaya kalkışarak İstanbul vaziyeti hâdis olsaydı ne olacaktı, müsebbibi bizler görüneceğimizden bilmem hangi mıntıkalar bize emniyetbahş olurdu. Anadolu millî hükûmetinin tesisine kadar göreceğimiz ahvâl bize daha iyi bir miyar olacaktır. Ben Diyarbakır mıntıkasından ziyade Garp vilâyetlerinden endişe ediyorum. Diyarbakır mıntıkasına tesirim manevî ve icap ederse maddî mümkündür. Ankara'ya kadar da ufak tefek millî kuvvetlerle tesir imkânını görüyorum. Fakat, Konya, Bursa havalisi acaba Yeşilordu diye mevhum bir nizam hasrıyla tedhiş olunabilir mi? Vekayie intizar edelim.

23 Mart'ta Kafkas Bolşevik teşkilâtını teftişe memur Yahudi milletinden Yozaf isminde biriyle Abaza milletinden Yakup isminde biri Batum'dan Abısalâh'a gelmişler. Yahudi Almanca, Rusça, Fransızca, Çerkes Rusça tekellüm ediyor. Batum Bolşeviklerinden bir iki zat davetle görüşmek üzere bu mahalle 7. Alay Kumandanı Rıza Bey gönderilmişti. Görüşmüşler. Fırkadan gelen şifreler şudur:

(Trabzon civarında) Soğuksu: 24/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Hududa gelmiş oldukları arz edilen zevattan 23 Martta alınan malûmat ber vech-i zirdir:

a — Batum kasabasıyla mülhakatında her gün kuvvetleri artan bir komiteleri vardır. Bu havalideki mevcud-ı hazıraları 7-8 bindir. Rum ve Ermeni milletinin belli başlı efradı elan 200 kadardır. Tuapse tarikiyle küllîyetli esliha ve mühimmata intizar etmektedirler. Bu esliha ve mühimmatın Batum'a vüruduna kadar İngilizleri Batum'dan atmak üzere Bolşevik

Levent Şahverdi Arşivi

faaliyetinin başlamasına vaziyet müsait değildir. Fakat tarafımızdan beş altı bin silâh ve miktar-ı kâfi cephane verilir ise bu maksadın bir kaç gün içerisinde temini mümkündür.

b — Batum'da İngilizlerin bin dört yüz neferleri, otuz makinalı tüfekleri, sekiz topları vardır. Gönüllü ve sefihane bir hayat süren İngiliz efradının maneviyatı düşkündür.

c — Batum'da bulunan General Liyahof Bolşeviklere muhalif bulunan Terek Kazaklarından yeniden teşkilât yapmaya çalışmaktadır. Kazakların Batum'la şimendifer muvasalasını katetmek için Batum - Tiflis hattının tahribi maksadıyla hazırlık yapmaktadırlar. Şu kadar ki: Ellerinde mevcut mevad-ı infilâkiye ile bu maksadı da istihsal edememektedirler. Geçende Novorosiski'ye giden mühimmat yüklü bir Rus vapurunu berhava etmek üzere yaptıkları tertibat nâ-tamam vesait yüzünden husul bulamamış olduğunu da söylemişlerdir. Trabzon İstihkâm parkında Ruslardan saklanmış bir ateşleme makinasıyla bir miktar fünye vardır. Bu zevata verilmek üzere ilk vasıta ile Hopa'ya gönderilecektir.

d — Gürcistan ordu ve ahalisinin kısm-ı azamı Bolşevizm teşkilâtına dahildir. Ancak üç muhafız alayı muhalif bulunduğunu ve bunları da iknaa çalışmakta oldukları ve hattâ buna muvaffakiyet elvermezse dahi iki haftaya kadar Gürcistan'da Bolşeviklik ilân edileceğini ve Bolşevik ordusunun Vladikafkas'a yürümekte olduğunu, Armavir taraflarından Yeşilordu Bolşevik ordusu hal-i irtibatta bulunduğunu ve bu vaziyet dolayısıyla yakın bir âtide Gürcülerin Bolşeviklere iltihak edeceğini söylemişlerdir. Ve Batum ve havalisi hakkında ne düşündükleri sorulmuş ve mezkûr havali adamlarının idaresi altında bir Sovyet hükûmetinin teşkilinden başka birşey kabul edemeyecekleri cevabını vermişlerdir.

e — Yeşilordu on ay evvel Bolşevik ordusu enkazından kalan Karadeniz ordusu namında teşekkül etmiş ve gittikçe kuvvet bulmuş bir ordudur. Ve tamamıyla Bolşevik değildir. İngilizler Yeşilordu ile Gürcistan ve Azerbaycan'ı birleştirerek Bolşeviklere karşı bir kuvvet vücude getirmeye çok çalıştılar ve çalışmaktadırlar. Fakat buna muvaffak olamamakta ve olamayacaklardır. Yeşilordunun kolbaşısı Novorosiski'ye on beş kilometre uzaktadır. Bu ordu Armavir taraflarından alınacak Bolşevik takviye kuvvetlerine intizar ediyor. Bugün yarın bu kuvvetlerin iltihakı ve binaenaleyh Novorosiski'nin derhal işgali beklenilmektedir. Yeşilordu'nun Lenin tarafından tebliğ edilen bu müşterek hareketi kabul eylemesi her iki ordunun birleştiğine delildir.

f — Umumi programları yirmi yedi sayfalık olup gayet basit ve bütün insanların seve seve kabul edecekleri esasatı ihtiva etmekte bulunduğunu, Rusların gasp, ırz ve namusa tasallut vesaire buna mümasil işaatın kizb-i mahz olduğunu ve bütün insanların saadet ve refahları için bütün dünyaya neşretmek arzu ve emelinde oldukları bir meslek ve idaredir. İnsanlar için menfur ve akıl ve ilmin kabul edemeyeceği harekât ve icraatın hiçbir suretle saha-i tatbik ve kabul bulamayacağını katiyetle ifade etmiş ve ilk seneler bazı uygunsuzlukların olduğunu ve hal-i hazırda idarelerinde ve

Levent Şahverdi Arşivi

ordularında lâyetezelzel bir intizam ve itaat bulunduğunu ve hiçbir muhasım Avrupa ordusunun ordularıyla mukayese edilemeyeceğini, zabitanın Çar üniforması olan alâmatı taşımakta fakat diğer işaretleri bulunduğunu ve eshab-ı iktidarın meziyetleriyle mütenasip muhassasat ve mevkide istihdam edilmekte olduğunu hattâ iaşe, ilbas vesair hususatta dahi fark gözetilmekte bulunduğunu, orduların ilbas, iaşe hususundaki mükemmeliyeti bütün cihana göstermek maksadıyla kışın harekât-ı taarruziyeye geçtiklerini de söylemiştir.

g — Din, Allah'la insanların münasebatı olduğundan Sovyet hükûmeti buna katiyyen müdahale etmemekte ve müessesat-ı diniyeye hiçbir muavenet yapmamakta, insanlara kendiliklerinden istedikleri tarzda idare hakkını bahşeylemektedir.

h — Enver Paşa'nın Türkistan'da ordu kumandanı olduğunu ve yakında Moskova'ya gittiğini söyledi. Fevkalâde kabiliyet-i idareye, büyük bir nüfuz-ı idareye malik bulunduğunu, ordusunu teşkil ve Hindistan üzerine sefer yapması için Lenin ve Troçki bütün mevcudiyetiyle müzaheret ve muavenet eylemekte olduğunu izah etmiş, insanların saadet ve refahları için çalışan Bolşeviklere karşı silâh istimal eden ve ettiren İngiliz milletinin ebedî düşmanı bulunduklarını ve İngiliz aleyhinde hareket eden her kim olursa olsun Bolşeviklerin mergubu ve hakikî insanların en samimî dostudur diyerek ilâve etmiştir.

i — Daha alınacak malûmat arz edileceği ve bu zat üzerinde nazar-ı dikkat celb edildiği, şu kadar ki Batum'da şâyân-ı itimad ve tanılan zevat tarafından görülmüş olduğundan hakikî Bolşevik olduklarında itimad-ı tam bulunduğunu ve mamafih daima ihtiyatkâr davranılması lüzumu da tekrar yazıldığı maruzdur.

3. Fırka Kumandanı Rüştü

Karargâh: 25/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — Hududda görüşülen zevatla mevadd-ıâtiye kararlaştırılmıştır:

a) Batum ve mülhakatındaki komiteler vasıtasıyla teşkilâtı serian ikmâl eylemek, Yeşilordu'dan miktarı kâfi eslîha ve mühimmat celb eylemek, Denikin enkazı ve Fransız, İtalyan kuvvetleri Batum'a gelmezden Bolşevikliği ilân eylemek, Gürcistan'a da Bolşevikliği sirayet ettirerek Kafkas geçitlerine takarrüb eyleyen Kırmızı ordu ile serian irtibat tesis eylemek.

b) Ateşleme makinasının irsalini müteakip de şimendifer tünelini berhava eylemek.

c) Tiflis'e yeni gelen delegeyi sür'atle Batum'a çağırıp Kafkasya'ya dair mühim hususatı kararlaştırmak.

d) Acara ve Çürüksu ahalisinden sahib-i nüfuz olanlarının kendileriyle teşrik-i mesai eylemelerinin ve ihtilâl esnasında Acara, Çürüksularla

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizlerin ateşleri arasında kalmamaları için mezkûr mahaller ahalisiyle anlaşmalarının tarafımızdan temini...

e) Bolşeviklik umumî harekâtından vakit ve zamanıyla bizi haberdar eylemeleri ve Moskova ile bizim aramızda olacak müraselâtın ve irtibatın sür'at ve suhuletle taraflarından temini.

2 — Moskova Sovyet'ini idare eden on yedi Bolşevik rüesâ olup Sovyet reisi Lenin, kuva-yı müsellaha reisi Troçki, Bolşevik ordusu kumandanı Budiyenni, Yeşilordu Erkân-ı Harbiye reisi Voltoviç imiş.

3 — Yahudi olan zatın dört ay evvel Moskova'dan ayrıldığı, Dağıstan'da ve Azerbaycan'da iyice dolaşmış Halil ve Nuri Paşaların icraat ve faaliyetleri hakkında en ufak teferruata kadar malûmattar bulunmakta olduğu anlaşılmaktadır. Yahudi Moskova'da iken Enver Paşa Türkistan'a geçmiştir. Türkistan'da teşekkül edecek ordu için lâzım gelen para, malzeme ve bilcümle teçhizat Troçki tarafından ita edilmekte ve Enver Paşa'nın ordusuna Bolşevik ordusu gibi muavenet yapılmakta olduğu ve Hindistan hududunda Enver Paşa tarafından bir muharebe yapıldığına dair malûmatı bulunmadığını ifade eylemiştir.

4 — Gürcü müteneffizânından Mehmet Bey Hıristiyan ve Gürcülerden selâhiyettar bir zat çağırılmış ve bunlarla da görüşülerek ve İslâm ve Gürcistan Gürcülerinin de miktarı istihraç edileceği ve bunlarla da görüşüldükten sonra Rıza Bey avdet edeceği maruzdur.

3. Fırka Kumandanı Rüştü

Bu adamlara bazı sualler sorularak şu cevaplar alınmıştır:

A — Bolşeviklerin mühim harekâtı hakkında söz söylemeğe selâhiyettar değilmişler. Moskova'dan sahib-i selâhiyet bir murahhas talep edeceklermiş. Bizim de Moskova'ya sahib-i selâhiyet bir murahhas göndermekliğimizin muvafık olacağını söylemişler. Bundan iki ay evvel Can Bey namında bir zat refakatinde biri miralay, diğeri mühendis iki murahhasın İstanbul'a gönderildiğini ve bunların selâhiyettar zevatla şifahî olmak üzere mühim kararlar verdiğini Kafkasya hakkında söz söylemeye selâhiyettar bir zatın yakında Tiflis'e gelmiş olup Batum'a çağıracaklarını söylemişler.

B — Batum komitesi meyanında İngilizler de varmış. Fakat Batum'daki gönüllü İngilizler yüksek muhassasât aldıklarından Bolşevikliğe temayülleri yokmuş.

C — Düşman-ı bî-amânımız Bolşevikliği imha için uğraşan İngilizler ve ikinci derecede Fransızlardır. Bolşevikler kendilerine muharip olarak yakaladıkları Rum ve Ermenileri ifna eylediklerini ve muhasım ordulardaki muvazzaf efrada bir şey yapılmıyorsa da gönüllüler ifna edildiğini söylemişler.

D — Bolşevikler programlarını cebren ve kerhen kabul ettirmiyorlarmış. Kabul eden milletleri takdir ve lâzımgelen muavenette bulunuyorlarmış. Bolşevikliği neşir için her tarafa propagandistler gönderilmekte ve meslek ve gayelerine dair pek çok âsâr neşredilmekte imiş.

E — Birçok Alman erkân-ı harp ve kumandanları ve erbab-ı sanayii Bolşevik ordularında bulunuyormuş. Almanya'dan birçok esliha, mühimmat ve tayyare almışlar.

Levent Şahverdi Arşivi

F — Gürcistan'da iki üç haftaya kadar Bolşeviklik ilân edileceğini kat'iyyetle söylemişler.

Bu iki adam Batum'a avdet etmiştir. Bolşeviklerin daha evvel İstanbul ile iş görmek istediklerini biliyorduk. Heyet-i Temsiliye'den de Kara Vasıf Bey'in bazı teşebbüsatı haber verilmişti. Tabii yakında o kanal iptal olunarak mukadderat-ı milleti tevdi ettiğimiz Heyet-i Temsiliye daha doğrusu teşekkül edecek olan millî hükûmet teması ele alacaktır. Alınan malûmatı Heyet-i Temsiliyeye de bildirdim.

24 Mart âmâl-i milliye aleyhine propaganda yapan *Peyam-ı Sabah, Serbesti, Alemdar, Bosfor* gazeteleriyle aynı mahiyette olan Rumca ve Ermenice gazetelerin Anadolu'ya sokulmasını Heyet-i Temsiliye men etti. Lâzımgelenlere tebligatta bulundum. 24'te Ankara'da Hâkimiyeti Milliye gazetesinin ve 20. Kolordunun verdiği malûmat şunlardır:

1 — İngilizler Zât-ışâhânenin muhafazasına memur kıtaatın selâmlık resm-i âlisinde silâhlı bulunmasını men etmişlerdir.

2 — Dün İngilizler İstanbul Muhafızı Sait Paşa, Onuncu Fırka Kumandanı Kemal Beyle Matbuat Cemiyeti Müdürü ve *Tasvir-i Efkâr* gazetesi sahibi Velid Bey'i tevkif etmişlerdir. *Vakit* gazetesi sahibi Ahmet Emin Bey de aranıyor. Rivayete nazaran İngilizler 350 kadar münevverân-ı memleketi tevkif ederek İstanbul'da kendi icraat-ı zalimanelerine itiraz edebilecek seda-yı Müslimeyi boğmak istiyorlar. Damat Ferit Paşa mabeyn-i hümâyuna giderek uzun müddet zât-ışâhâne ile görüşmüştür. Anadolu'da milletin vakurane vahdet ve azmi İngilizler üzerinde derin bir tesir icra etmektedir. Bazı mesailin zuhuru üzerine Türkiye sulhünün bir müddet daha teehhür ettiği Paris'ten bildiriliyor. Londra Konferansı ordumuz hakkında Mareşal Foş'un raporunu tetkik ediyor.

3 — Anadolu'dan gelecek bir harekete karşı İstanbul'u müdafaa için İngilizler Pendik ve Çamlıca cihetlerinde tahkimât yapmaktadırlar.

4 — Amerika'dan Paris'e gelen bir telgrafa nazaran Amerika Meclis-i ayanının sulh muahedesini kabul etmediği bildirilmektedir. Cumhuriyetçilerin kuyud-ı ihtiraziyeyi havi olan takdiri lâzım gelen sülüsan-ı ekseriyeti temin edememiş olduğundan bahisle Mösyö Luç muahedenin tasdikine imkân olmadığından Reisicumhur Wilson'a iadesini teklif etmiştir.

5 — İngiltere nuzzârından Mösyö Bonarav, İstanbul işgalini Avam Kamarasına tebliğ etmiştir. İstanbul'da Harbiye ve Bahriye Nezaretleriyle Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyetinin işgal olunduğunu ve Boğazlarda bilcümle sefâinin taht-ı teftişte bulunduğunu ve Dersaadet'te umûr-ı zabıtanın Düvel-i Müttefika murakabesine vaz olunduğunu söylemiştir.

Ankara: 23/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

22 ve 23/3/1336 ya ait Kolordu raporu:

1 — Bundan evvelki raporda Lefke civarında tahrib edildiği şayi olan köprünün filhakika Lefke ile Mekece arasındaki büyük köprü olduğu tahakkuk etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Eskişehir'i tahliye etmiş olan iki taburluk Hintli İngiliz müfrezesi köprünün tahrib edilmiş olmasından dolayı Lefke civarında şimendiferlerden inerek orada kalmaya mecbur olmuştur.

3 — 21/3/1336 da İzmit'ten Mekece'ye dört askerî tren hareket etmiştir. Birincisinde bir bölük İngiliz olmak üzere bir Hintli tabur, ikincisinde malzeme-i tamiriye ile bir amele müfrezesi, üçüncüsünde bir sahra bataryası, bir sıhhiye ve bir nakliye müfrezesi, dördüncüsünde keza bir Hintli tabur olduğu anlaşılmıştır. Bu trenlerdeki piyade askeri evvelâ İzmit ile Mekece arasındaki tekmil şimendifer imâlat-ı sınaiyesine kuvvetli postalar ikame ettiğinden elyevm Mekece'de bulunan İngiliz müfrezesinin kuvveti hakikî bir surette anlaşılamamıştır. Mamafih bir tabur kadar tahmin edilmektedir.

4 — 22/3/1336 da İstanbul'dan İzmit'e ve İzmit'ten Mekece'ye nakliyat olmamıştır. Aynı tarihte İzmit istasyonundaki İngiliz ablukası ref edilmiş ve İngiliz İstasyon Kumandanı bir kaç gün için nakliyat olmayacağını mutasarrıfa tesadüfen söylemiştir.

5 — Köprü tamiratı Kuva-yı Milliye tarafından taciz edildiğinden ameleler kâmilen Geyve'ye nakil edilmişlerdir.

6 — Lefke, Mekece, Geyve Boğazındaki İngiliz kıtaatının İzmit'e avdet eylediği haber verilmekte ise de bu malûmat henüz teeyyüd etmemiştir.

7 — İzmit limanında bir deretnot, iki torpito ve bir tayyare gemisi vardır.

8 — 22/3/1336 da Eskişehir, Bilecik ve Söğüt Kuva-yı Milliyesi kâmilen Bilecik havalisinde içtima etmiştir. Şimdilik ileri harekâtları hakkında bir malûmat alamamış ise de Bilecik ve havalisini sonuna kadar müdafaaya azmetmiş oldukları anlaşılmaktadır.

9 — İngiliz işgalinden tahliye olunan şimendifer aksâmında mevcut mahrukat ile seksen trenin hareket ettirileceği zannolunmaktadır. Kolordunun bu hususdaki nokta-i nazarı mezkûr trenlerin her nevi nakliyata tercihan vatan ve memleketin müdafaası hususundaki nakliyata tahsis edilmiştir.

10 — 24, 11. Fırka kumandanlıklarına, Kastamonu Mıntıka Kumandanlığına, 5. Kolordu Ahz-i asker Heyetine ve berâ-yı malûmat 12., 14., 13., 15. Kolordulara, 56. ve 61. Fırkalara ve Nazilli Mevki Kumandanlığına yazılmıştır.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat

24 Mart'ta Kolordu telsizile aldığımız âtideki tebliği tamim ettim:

Erzurum: 24 Mart 1336

Heyet-i Temsiliyeye
3., 12., 13. ve 20. Kolordulara

1 — Erzurum Telsiz Telgraf İstasyonunun aldığı 23 Mart tarihli Moskova tebliğ-i resmisiyle neşredilen malûmata nazaran Bolşevik garp cephesinde Litvanya ve Lehliler ile Bolşevikler arasında yeniden muhare-

Levent Şahverdi Arşivi

bata başlandığı anlaşılmıştır. Bolşeviklerin vasıl olduğu hatt-ı harb suret-i umumiyede ikinci maddedeki mevakiden geçmektedir.

2 — Donaburg ve nam-ı diğerle Diyonisk'in 90 kilometre şimâl-i şarkisinde Rebyaçiça şehrinden başlayan cephe cenuba doğru imtidad ederek Borisof ve Minsk şehirleri arasından geçerek Brestlitovsk'un 115 kilometre şarkında Koronsnesko şehrine gelmekte ve bunlardan şark-ı cenubiye tebdil-i istikametle Novograddoltisk şehrinin 10 kilometre şimâline vasıl olmaktadır.

3 — İşbu malûmat telgraf hatası yapılmaması ve isimlerin doğru okunması için şifre ile Heyet-i Temsiliye'ye ve Kolordulara arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir

İstanbul'daki Mebuslardan Bazılarının ve Kıymetli Zatların Firarla Anadolu'ya Gelmeye Başlamaları

25'te bazı kıymetli zatların İstanbul'dan firar halinde bulunduklarına dair Heyet-i Temsiliyeden sevinçli bir şifre geldi :

Zata Mahsustur.

Ankara: 24/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — İngilizler meb'usların İzmit üzerinden Anadolu'ya firar etmekte olduklarını haber almışlardır. 23/3/1336 da İzmit Mutasarrıfına bir İngiliz miralayı gelerek en ileri kafilede bulunanların isimlerini ve her gece kaldıkları köyleri söylemiştir. Aynı zamanda 200 kişilik bir İngiliz bölüğü İzmit'in şimâl-i şarkisine yolları tutmak üzere ve Gebze, Derince üzerine ayrıca da takip müfrezeleri sevk olunmuştur. Verilen malûmata nazaran fimabad İzmit üzerinden firar gayr-i mümkün gösterilmektedir.

2 — Meclis-i Meb'usan Reisi Celâlettin Arif Bey, Meb'usandan İsmail Fazıl Paşa, Süreyya, Reşit ve Rıza Beyler ile kıymetli kumandanlarımızdan Miralay İsmet, Erkân-ı Harbiye Miralayı Kâzım, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi, Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Saffet, Erkân-ı Harbiye Kolağalığından mütekait Nevres, Üsküdar'ın Özbek Tekkesi şeyhi ve polis merkez memurlarından Manastırlı Nuri Beyler, 23/24 - 3 - 1336 gecesi İzmit'in 22 kilometre şimâl-i şarkisinde Tekkenişin nam karyede gecelemişlerdir. İngiliz takip müfrezeleri mezkûr kariyenin 12 kilometre mesafesinde geceyi geçirmişlerdir.

3 — Meb'uslarımızdan Cami, Adnan Beylerle Halide Edip Hanımefendi ve isimleri tamamen anlaşılamayan bazı zevat Gebze'de 23/24-3-1336 gecesini tehlikeye maruz geçirmişlerdir. İngiliz müfrezelerinin tazyiki, mahallî jandarmalarının şâyân-ı itimad görülememesi bu tehlikeyi tevlit etmektedir. Tedabire tevessül olunmuştur.

4 — Diğer bazı meb'uslarımızla bazı zevatın dahi Gebze ile İzmit arasında tehlikede oldukları tahmin edilmektedir. Bunlar meyanında

Levent Şahverdi Arşivi

Trabzon Meb'usu Hüsrev ve biraderi kıymetli zabitandan Binbaşı Besalet Bey bulunmaktadır. Firar eden diğer meb'usan henüz Kartal mıntıkasını geçmemiştir. Vesaitsizlik dahi hareketlerini tehir ediyor.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Firar muvaffak olursa tali, olmazsa tedbirsizliğin elîm cezası. Şu cevabı yazdım:

Erzurum: 25/3/1336

Heyet-i Temsiliyeye

Zata mahsustur.

C. 24/3/1336. İstanbul'dan firar edenlerden İzmit hizalarına kadar gelebilenlerin olsun salimen Anadolu'ya geçebilmeleri için İzmit havalisindeki askerden ve Kuva-yı Milliye'den müteaddit fedai müfrezelerinin icra-yı faaliyetile İngiliz müfrezelerini tevkif ve imhaya çalışmaları için icab edenlere talimat verilmesini istirham eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

26'da bir şifre daha geldi:

Ankara: 26/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Bugün Gebze'nin Kuşçu mevkiinden hareket eden Trabzon meb'usu Hüsrev Bey'den şifre ile malûmat hülâsasına nazaran İstanbul'dan birçok münevverân ve zabitan Anadolu'ya hareket ediyor. Ahmet Emin, Yunus Nadi, Celâl Nuri, Ahmet Ferit, Rıza, Nuri Beylerin firarları tehyie edilmiştir. Veliahd hazretlerinin de Anadolu'ya geçmek istediği anlaşılmıştır. İstanbul'dan Gebze'ye kadar menzil yolu ..... tanzim edilmiştir. Daha şark aksamında köylü vesaitinden istifade için mühimce bir paraya ihtiyaç vardır. Parasızlık bu bâbda müşkilât ihdâs ediyor. Bu malûmat suret-i mahremanede arz edilmiştir.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Ne kadar yazık! Bu işin esaslı hazırlanmasını ne zamandan beri yazdım, durdum. İstanbul'dan firar edecek arkadaşlara muavenet edecek kadar vesait ve para yokmuş! Benden ancak samimî dua etmek gelir! Parasızlığın millî meclis ve hükûmetinin teşekkülü için mühim bir noksan olduğunu düşündüm. Bu hususta Heyet-i Temsiliyeye teklifte bulunmuştum.

27 Mart'ta Azerbaycan'da Halil ve Nuri Paşalara iki kanaldan âtideki mektubu gönderttim[99]:

99 Bu hususu şifahen de Halil Paşa'dan rica etmiştim. Tahriren de yazdığıma rağmen müsbet bir netice olmadı.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum: 27 Mart 1336

İstanbul, İngilizlerin tamamıyla işgal-i resmî ve idarelerine girdikten sonra artık payitaht ile Anadolu'nun revâbıt-ı idariyesi uzun müddet ayrı kalacak ve Anadolu kendi kendini idareye mecbur bulunacaktır. Anadolu yeni bir Millet Meclisini sür'atle Ankara'ya toplamaktadır. Mahaza evvelce memleketimizin şerâit ve ihtiyacat-ı iktisadiyesini bildirmiştim. Haricî devletlerden hiçbirisiyle ne istikraz ve ne de muavenet imkân ve ihtimâli şimdilik yoktur. Bizim için en seri ve müessir çare-i muavenet, evvel-beevvel Azerbaycan hükûmet ve milletinden olacaktır. Vekayi-i umumiyeyi cihan daha ziyade inkişaf edinceye ve Bolşeviklerle olacak temas neticesinde memleketimizin iktisadiyatı daha vasi ve emniyetli bir şekle sokuluncaya kadar işbu Azerbaycan'ın kıymettar muavenet-i seriasını ve bunun idamesini temin ne zamana kadar ilk taksitin ne vasıta ile isal olunacağının iş'ar buyurulmasını rica eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

25 Mart'ta: 19 Mart'tan beri Ermeniler bilhassa Nahcivan mıntıkasında Büyükvedi, Civa, Ahura, Ordubad' a taarruzda bulunduklarından ve muvaffak oldukları yerlerde İslâmları katliam ettiklerinden teşkilât-ı milliyeyi takviye ile hudud haricindeki bütün Şûra kuvvetlerine cephelerindeki Ermenilere taarruz etmelerini ve gerilerindeki en yakın kıtaatımız tarafından muavenette bulunulmasını emrettim. Heyet-i Temsiliye'ye de bildirdim. Oltu mıntıkasında 9. Fırka Kumandanı Halit Bey Narman'daki piyade taburumuz çekirdeğini teşkil etmek üzere 3 taburluk bir müfreze teşkil etmiştir. (1600 piyade, iki top, iki makinelitüfek). Bu müfreze Merdinik cenubundaki Kolaslı Taşdağ -Çolpenek- Muzart garbi-Ağundur hattını işgal ile Ermenilerin tevessüü ve faaliyetine mâni olacaktır. Bu mıntıka kâmilen İslâm'dır. Kars ve Sarıkamış mıntıkalarında istihbarat merkezleri tesis olundu. Heyet-i Temsiliye gerek Batum ve gerekse bu cephedeki tedabiri tasvib ediyor Moskova telsizinin tebliğ-i resmilerini 26 Mart'tan itibaren Erzurum'daki telsizimiz almaya başladı. 25/26'da muhabere karıştırmak için aynı zamanda Fransızca Harb-i Umumiye ait Alman ileri yürüyüşlerinde Almanca, Fransızca tebliğler yapılıyordu. 26/27'de Moskova tebliği: "Maykop, Grozni, Petrofsk, Vladikafkas şehirlerini zabtettik. Yekaterinodar'ın 50 kilometre cenub-ı garbisinde ve Novorosiski'nin 20 kilometre şimâl-i şarkisinde taarruzlara devam ediyoruz. Yekaterinodar'la Novorsiski arasında birçok fırkalık Denikin kuvveti ordumuza iltihak etmiştir. İkinci Koban Kolordusu ihata edilmiştir. Ayrıca on bin esir, 14 top, 40 mitralyöz iğtinam ettik.". Yine bu gece nereden geldiği anlaşılamayan İngilizce bir tebliğde: "24 Mart'ta Novorosiski'nin Kırmızı ordu tarafından işgal edildiği" ilân olunuyor. Bolşevik ordularının Kafkasya şimâlinde mühim muvaffakiyetler elde ederek Denikin ordusunu inhizama uğrattığını ve Kafkas dağlarına dayandıklarını gösteren bu tebliğler herkeste büyük sevinçler uyandırdı. Her tarafa bildirdim. 26/27 tebliği daha mühimdi: "Kızılordu Dağıstanla beraber Petrofsk, Grozni, Vladikafkas şehirlerini

Levent Şahverdi Arşivi

işgalde Denikin ordusundan 66 bin esir almış, bir kol Vladikafkas'tan cenupta iki istasyon işgal etmiş. Diğer bir kol Derbent'ın 25 kilometre cenubunda Bali istasyonunu muhasara etmiştir." Her tarafa neşredilen bu havadisler umumî bir sevinç hasıl ediyordu. Artık Denikin ordusunun Kafkaslarda mukavemeti imkânı kalmamıştı. İlkbahar da geldiğinden bizim de Ermeni ordusuna darbe vurmak fırsatımız geliyordu. 25 Mart'ta Trabzon'daki İngiliz mümessili Karakurt, bir Rus vapuruyla İstanbul'a, Rus Miralayı Aleksandr da Fransız kruvazörüyle Batum'a gitmiş. Limanda daima bir İngiliz torpidosu duruyor. Giresun'dan Fransız kruvazörü zabitanı valiyi ziyaret etmişler ve anasır-ı gayr-i müslimenin derece-i emniyetlerini ve asayişin derecesini ve bir şey vukuu muhtemel olup olmadığını sormuşlar. Ahali mecbur edilmedikçe asayişi muhil bir hâdise olmayacağı cevabını alarak avdet etmişler. 26'da Heyet-i Temsiliyeden gelen şifrede "Trabzon'da Vali Hamit Bey'in tesiriyle intihabat tehir edildiğinden bu mühim işin temin buyurulmasını hassaten rica ederiz" deniliyordu. 31'de de "Hamit Bey'in tereddüd ve takip ettiği hatt-ı hareket ve emsali yerlerde de su-i tesir ettiğinden tesri ve kat'î hareket etmesi lüzumunun taraf-ı devletlerinden bir defa daha tekidi rica olunur" deniliyordu. Trabzon livaları intihabatı bitirdiği halde Trabzon şehrinin tecehhür etmesinin bizzarure selâmeti millet ve memleket için tedabir-i şedideye tevessül zaruretinde kalacağımızı valiye ve fırkaya yazarak intihabata başlattım.[100] 28 Mart'ta Vali Hamit Bey'den aldığım şifre ile verdiğim cevab şâyân-ı mütalaa olduğundan aynen yazıyorum. Heyet-i Temsiliyeye ve kolordulara da yazdım:

Mühim ve müstaceldir.

Trabzon: 27/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Burada bir Fransız mümessili var. İtilâfçıların şark politikasının barometresidir. Halinden bugünlerde pek düşkün olduklarını anlıyorum. Bu adam ara sıra ziyaretinde herhalde milliyetperverlerle itilâf lazım geldiğini İngilizlerin hareketleri muvafık olmadığını ileri sürdükten sonra Anadolu-yı şarkî için bir zemini itilâf bulunur, bir teklif dermeyan olunursa Paris'e bildirmeye hazır bulunduğunu bugün konferansı en ziyade teşkiline mecbur olduğu Ermenistan mes'elesi meşgul etmekte bulunduğunu, bir Ermenistan teşkili zaruri olduğuna ve buna bir mahreç vermek iktiza edeceğine göre bunun hangi araziyi ihtiva ve neresinin mahreç olarak

100 Hamit Bey de Trabzon meb'usu oldu fakat muvafakatimle vilâyette kalmasını tercih ederek Ankara'dan müsaade alındı ise de bilâhare Trabzon meb'uslarının Çarşamba ile Samsun arasında eşkiya pususuna uğrayarak Trabzon meb'usu İzzet ve Gümüşhane meb'usu Ziya Beyler şehit olduklarından Meclis-i Millî Hamit Bey'i istedi. Fakat Hamit Bey gitmek istemedi. Ahali telgrafla Ankara'dan rica ettiler. Mustafa Kemal Paşa ve Erkân-ı harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey Haziran'da işe benim müdahalemi ve behemahal Hamit Bey'i göndermekliğimi ve Trabzon muhitinde mahsus fesad hazırlığını tasfiye etmekliğimi yazdılar. Tafsilât gelecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

kabulü mümkün olabileceğini sual eder. Bu defa daha mütehâlik bir vaziyette gelerek bu hususta rey-i âlilerine müracaat etmekliğimi rica etti. Kendisi şark mes'elesinde alâkadar Bertlo'nun adamı imiş. Muvafık mütalaa buyurulursa bu babdaki nokta-i nazarımızı kat'î bir surette bunlara tebliğ edelim.

Vali Hamit

Verdiğim cevap:

Erzurum: 28/3/1336

Trabzon Vilâyetine

C. 27/3/1336 şifreye

1 — Bu gibi şeyler ancak hükûmetle görüşülür. Hükûmetimiz ise başta İngilizler olmak üzere maatteessüf İtilâf hükûmetleri tarafından İstanbul'da boğulmuş ve imha edilmiştir. Şimdiki halde İstanbul hariç olmak üzere bütün memleket Ankara'daki Kuva-yı Milliye karargâhı tarafından idare edilmektedir. Bir meclis-i fevkalâde yine Ankara'da toplanmak üzeredir. Ben Kuva-yı Milliye karargâhının her bir emrine münkad şark cephesi kumandanı bulunuyorum. Binaenaleyh bu hususta şahsî bir rey ve mütalaam olamaz. Tavassutum dahi caiz değildir. Doğrudan doğruya Ankara'da Kuva-yı Milliye karargâhıyla anlaşması icab edeceğinin Fransız mümessiline anlatılmasını arz eylerim.

2 — Şimâlden inen halâskâr ordular, Novorosisk, Vladikafkas, Petrofsk, Drino mıntıkasını tamamen işgal etmiş ve daha cenuba müfrezelerini sürmüştür. Ermeniler hâlâ tehlikeyi görmüyor ve anlamıyor. İslâmlara karşı ötedenberi yaptığı mezalim ve kıtale daha şiddetle devam ediyor. Mümessiller ile mülakatınızda bir münasebet aldırarak bu cihetten de nazar-ı dikkatlerini celp buyurmanızı rica ederim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

İstanbul işgali mes'elesi Kürt aşiretlerine de lâyıkıyla anlatıldığından "Din ve vatan uğrunda açılacak mücahedeye ya büsbütün dünya yüzünden kalkmak ve yahut da düşmanları kahır ve mahvedinceye kadar uğraşmak" kararlarını her taraftan bildiriyorlardı. Âtideki tamimi yaptım ve istiklâl mücahedemizde Kürtlerin vaziyetini de göstermek için Heyet-i Temsiliyeye ve kolordulara ve mıntıkam fırka ve valilerine de tamim ettim:

Erzurum: 26 Mart 1336

1 — İngilizler tarafından makam-ı hilâfet ve payitaht-ı saltanat-ı seniyenin işgal ve Babıâli ve Nezaretlerimizi ve Meclis-i Millimizi basarak en muhterem rical ve münevverânımızın süngüler altında hapis ve tevkif edilmesi ve vatanımızdan bir kısmının Ermenilere terkine karar veril-

Levent Şahverdi Arşivi

mesine dair aldıkları son haberlerden dolayı müteheyyic olan bütün Kürt aşairinin el ele vererek düşmanların harekât ve icraat-ı zalimanelerine karşı mücahedeye ve din ve vatan uğrunda açılacak mücahedede ya büsbütün dünyadan kalkmak veyahut da düşmanları kahır ve mahvedinceye kadar azim ve sebat göstermeye karar verdikleri hakkında mıntıkamdaki aşair rüesâsından müteaddit telgraflar alıyorum. Verilecek her emri icraya müheyya olduklarını bildiren ve makina başında cevap bekleyen rüesâ-yı mumaileyhüme ve vatan uğrunda gösterdikleri âsâr-ı hamiyet ve gayretten dolayı teşekkür ederek inde'l-icab pek kıymettar hizmet ve muavenetlerinden istifade olunacağını ve şimdiki halde sükûn ve itidal içinde intizarda bulunmalarını cevaben bildirdim. Fırkalarca da aşâirin sükûn ve itidali muhafazalarına hâdim vesâyâda bulunulmasını ve bu necib hissiyata teşekkür olunmasını rica ederim.

2 — Fırkalara yazılmış ve berâ-yı malûmat kolordulara ve vilâyetlere arz edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Şarkta sükûnet, birlik Kürtler arasında dahi temin edildiğine mukabil garptan fena sesler gelmeye başlıyordu:

Ankara: 26/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Balıkesir'den alınan malûmat ber vech-i zîr aynen maruzdur.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Suret

Anzavur ile Gavur İmam ve avenesinin Biga'ya tekrar baskın yapacakları haber alınmış olduğundan Gönen'de mütehaşşid takip kuvvetlerinden 100 süvari 13/3/1336 da Biga'ya tahrik olunmuştur. Süvariler her ne kadar kasabaya bilâ-müsademe girmeye muvaffak olurlarsa da bilâhare Biga kazasındaki ahalinin kısm-ı azamı silâha sarılarak hücum etmiş oldukları dan şiddetli bir müsademeden sonra çekilmeye mecbur olmuşlardır. Piyademiz de müsademenin nihayetine yetişerek eşkiyayı Biga'nın garbinde tevkif etmişlerse de Biga kazası ahalisinin eşkiyaya iltihakları sebebiyle müsademe iki gün ve pek şiddetli olarak devam ve Gönen ile Biga arasındaki Çerkes köylüleri de müfreze ve cephane ve mevadd-ı iaşenin sevkine müsellahan mümanaatlarından süvari ve piyadelerimiz Gönen'e avdete mecbur olmuşlardır. İsyan şimdilik Biga kazasına münhasır ise de tevessüe müsaittir. Tedabir-i lâzimeye tevessül olunmuştur. Müsademe esnasında âsiler bir top dahi istimal etmişlerdir. Müfrezeden iki zabit ile altı nefer şehit ve üç zabit ile yirmi yedi nefer mecruh döndüğü ve âsilerin de pek ziyade telefat verdikleri ve şimdiki halde Anzavur ve avenesinin Biga'ya hâkim bulundukları maruzdur.

Levent Şahverdi Arşivi

20. Kolordunun âtideki raporunda da İngilizlerle müsademeden bahsediliyordu:

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — 25 Mart 1336 tarihli kolordu raporunda Lefke civarındaki Kuva-yı Milliye'nin İngilizlere hemen İzmit'e hareket etmeleri için tebligatta bulunduklarına dair malûmat alındığı arz edilmişti. İngilizler iki kişiden ibaret olan Kuva-yı Milliye mükâleme heyetini iade etmeyerek Lefke şarkındaki şimendifer köprüsünü kısmen tahrip etmiş ve Kuva-yı Milliyenin de sağ cenahına taarruz etmişlerse de muvaffakiyetli bir mukabil taarruzla İngilizler Lefke ve Sakarya'nın şimâline tardedilmiş ve kendilerine zayiatta verdirilmiştir. Bu vak'a Kuva-yı Milliye'nin hakk-ı meşruunu dûçâr-ı tecavüz olmadıkça kan dökülmemek karar ve azminde bulunduğuna en parlak ve yeni bir misal olduğu gibi Eskişehir'den İzmit'e çekileceklerine dair söz vermiş olan İngilizlerin de sözlerinde durmayıp hile ve desiselere tenezzül eylediklerini bir daha göstermiştir. 25/26 Mart 1336'da içinde İngiliz askeri bulunan üç trenin birbirini müteakip İzmit'e hareket etmelerinden pek yakında İngilizlerin Geyve Boğazı'nı da tahliye ederek İzmit'e çekileceği anlaşılmaktadır.

2 — Memalik-i Osmaniye dahilinde bulunan İngiliz kuvvetlerinin kısm-ı azamı Hintli asker olduğu malûmdur. Bunlar her fırsattan bilistifade milletin hakk-ı meşruuna tecavüz edemeyeceklerini ve bilhassa dindaşlarına böyle bir tecavüzde bulunmayacaklarını beyan etmişlerdir. Bunun neticesi olarak İzmit ve Derince'de ordugâhlarındaki Hintli askerler kıyam etmiş ve bu kıyamı bastırmak için İngilizler iki torpido ile 400 bahriye silâh-endaz efradını bu ordugâhlara sevk eylemişlerdir.

3 — Bolu ve Bilecik sancakları havalisi makam-ı hilâfet ve saltanatı ve istiklâli milletin muhafazası hususunda bu kerre de bir azm-i kat'i ile ittihad ederek her taraftan Lefkeye girmiş olan Kuva-yı Milliye'ye iltihak etmekte oldukları maruzdur.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat

Bolşevik tebliği resmisini Heyet-i Temsiliyeye ve Kolordulara tebliğ ettim.

Erzurum: 27 Mart 1336

1 — Erzurum telsiz telgraf istasyonunun aldığı 26 Mart 1920 tarihli Moskova Bolşevik tebliği resmisidir:

a) Avrupa - Bakü demiryolu üzerinde ve Demirhan Şûranın 125 kilometre şimâl-i garbisinde kâin Grozni şehri 24 Martta tarafımızdan zabtedilmiştir.

b) Yekaterinodar'ın 120 kilometre cenubu şarkisindeki Maykop şehrini 22 Mart'ta zaptettik.

Levent Şahverdi Arşivi

c) Yekaterinodar şehrinin 50 kilometre garb-i cenubisinde ve mezkûr şehir ile Novorosiski arasındaki demiryolunun üzerindeki Kolmskaya istasyonu mıntıkasında ikinci Don kolordusu kâmilen kıtaatımız tarafından ihata edilmiştir. Bu mıntıkada tarafımıza bütün heyetiyle iltica eden Birinci Edhilan Alayı da taarruzlarımıza iştirak ederek düşmandan on bin esir, on dört top ve kırk makineli tüfek ve beş yüz hayvan vesair vesait-i harbiye iğtinam edilmiştir.

d) Yekaterinodar'ın 40 kilometre kadar cenubundaki kıtaatımıza düşmanın Birinci Koban Fırkası ile Don Kazak Alayı kâmilen iltihak eylemişlerdir. Koban Fırkası 3000 atlı, 48 zabit ve 10 toptan ve Don Kazak Alayı da 250 atlıdan müteşekkildir.

e) Novorosiski'nin 20 kilometre şimâl-i şarkisinde bulunan kıtaatımız şimendiferle aldıkları takviyelerle taarruzlarını şiddetlendirmişlerdir.

2 — Aynı gecede nereden verildiği anlaşılamayan bir İngiliz tebliği de aynen ber vech-i âtidir: Mart'ın 24'ünde Novorosisk kırmızı ordu tarafından işgal edilmiştir. Denikin son ilticagâhını da kaybetmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

28 Mart'ta Ermenilerin Nahcivan mıntıkasında (Yüzbaşı Halil Bey kumandasında birkaç zabit ve küçük zabit gönderilmişti) taarruzu hakkında gelen malûmatı Heyet-i Temsiliyeye, kolordulara ve mıntıkam vali ve fırkalarına tamim ettim:

Erzurum: 28 Mart 1336

Alınan mevsuk malûmat hülâsasıdır:

Kafkasya'da Denikin ordusunun hayatına hatime çeken son muvaffakiyetler esnasında ne yapacağını büsbütün şaşırmış olan Ermeniler Mart'ın 19. gününden itibaren de Ordubad, Nahcivan ve Vedibasar mıntıkalarındaki İslâmlara ani ve şiddetli taarruzlar yaptılar. Hakkını ve namusunu kemâl-i şehamet ve fedakârî ile müdafaaya azmetmiş olan mezkûr üç İslâm mıntıkasında da bu Ermeni taarruzları tamamen tard edildi. Ve Ermenilere birçok maktul verdirildi. Vedibasar mıntıkasındaki İslâmlar kendilerini sessiz ve sebebsiz basmak isteyen faik kuvvetleri düşmanı perişan ederek dört makinalı tüfek vesair ganaim-i harbiye almışlardır. Bilâhare mağlûp Ermenileri takip ederek Ermenistan'ın merkezi olan Revan şehrinin 7-8 kilometre şarkındaki dağa kadar kovalamış ve Ermenilerin Revan'ı muhafaza için tahkim etmiş oldukları işbu dağda mevcut tel örgülerine kadar yanaşmışlardır. Bu dağda bir gece kalarak tel örgülerini hançer ve bıçaklarla kesmek ve parçalamak suretiyle de azimkârlıklarına pek kıymetli bir misâl gösteren İslâm kuvvetleri kendi mıntıkalarına muzafferen avdet etmişlerdir.

2 — Heyet-i Temsiliyeye, Kolordu ve Fırkalara, Kolordu kıtaatına ve vilâyetlere arz ve tamim edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

26/27 Mart tarihli Kafkasya havadislerini ber vech-i âti tamim ettim:

Erzurum: 28 Mart 1336

Kafkasya'daki Bolşevik orduları harekâtına dair alınan gayet mevsuk 26 Mart tarihli istihbarat âtide arz ve tamim olunur:

1 — 23 ve 24 Mart tarihlerinde vukubulan muharebelerden sonra Bakü'ye gelen demiryolunun üzerinde ve Bahr-i Hazer sahilinde kâin Petrofsk ile Grozni ve Vladikafkas şehirleri Bolşevikler tarafından zaptolunmuştur. İşbu muharebatta Dağıstan İslâm ordusunun dahi pek yararlıkları görülmüştür. Düşmandan 66 bin esir ve külliyetli ganaim elde edilmiştir.

2 — Dağıstan da Rusya dahilindeki bütün müslümanlar gibi Bolşevik ordulara ile birleşmiştir. İşbu müttehit orduların kolbaşıları Derbent şehrinin 30 kilometre cenub-i şarkisinde Balama İstasyonuna varmıştır. Diğer bir ordunun kolbaşısı dahi Vladikafkasın 40 kilometre kadar cenubunda iki mühim mevkii zabtederek Gürcistan payitahtı olan Tiflis şehri üzerine yürümektedir.

3 — General Denikin'in bizzat kumandası altındaki ordu ise Yekaterinodar ile Novorosiski arasında 23 ve 24 mart tarihlerinde mahv ve perişan edilmiş ve 24/25 martta Denikinin son ilticagâhı olan Novorosiski müstahkem limanı da zaptedilerek külliyetli esir ve ganaim Bolşeviklerin eline düşmüştür.

4 — Artık Kafkasya'nın Bahr-i Hazer ve Karadeniz sevahili kâmilen Kırmızı ve Yeşilorduların hâkimiyetine geçmiştir.

5 — Heyet-i Temsiliyeye, Kolordu ve Fırkalara, Kolordu kıtaatına ve Vilâyetlere, Erzincan livasına arz ve tamim edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Erzurum Telsiz Telgraf İstasyonunun aldığı 27 Mart tarihli Moskova tebliğ-i resmisinin aksam-ı mühimmesi ber vech-iâtidir:

1 — Lehistan hükûmeti Bolşevik murahhaslarıyla muahede müzakerâtına başlamak üzere 10 Nisan tarihinde Borisof şehrinde içtimaı kabul ettiğini Bolşeviklere bildirmiştir.

2 — Litvanya hükûmeti dahi 10 Nisan'da Moskova'da sulh müzakerâtına başlamaya hazır oldukları hakkında Bolşeviklere müracaat etmiştir.

3 — Heyet-i Temsiliye, Kolordu ve Fırkalara, Mevki-i Müstahkeme arz ve tamim edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Azerbaycan garp mıntıkasında en ehemmiyetli bir şehir olan Gence'de ilk fırsatta bir telsiz merkezi açtırılmasına çalışılmasını Halil Paşa'ya söylemiştim. Azerbaycan'dan vaktiyle haber almak artık ziyade ehemmiyet kazandığından Nahcivan ve Trabzon kanallarından Halil ve Nuri Paşalara şunu yazdım:

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum: 28/3/1336

Halil ve Nuri Paşalar Hazeratına

Telsiz telgrafla neşredilen Moskova ve Alman tebliğlerini Erzurum'daki kolordu hafif telsiz telgraf istasyonu vasıtasıyla mükemmelen alıyoruz. Gence ile tesis-i muhabere etmek üzere diğer bir telsiz telgraf istasyonu da Karakilise'den Beyazıt'a tahrik edilmiştir. Bu istasyon Gence ile muhabere mümkün olabilirse daima Beyazıt'ta kalacaktır. Hal-i faaliyette olarak üçüncü bir istasyonumuz da Van'da bulunmaktadır. Kuvvetli bir telsiz telgraf istasyonu vasıtasıyla bize vereceğiniz haberleri daima alabileceğiz. Bunun için de kolordu mıntıkasındaki hafif telsiz telgraf istasyonları 6 Nisan 1336 tarihinden itibaren 1200 veyahut 1500 tul-i mevc ile her gün saat 4 evvelden 5 evvele kadar dinleyeceklerdir. (E.B.K.) işaretiyle aranılmamızı rica ederim. Beyazıt'teki istasyonumuz da aynı işaretle her gün 5 evvelden 6 evvele kadar 1200 tul-i mevcle Gence'yi arayacaktır. İhtiramatımı takdim ederim muvaffakiyetlerinizi gözlüyoruz.

Kâzım Karabekir

29 Mart'ta Erivan'daki Ermeni telsiz istasyonu Nahcivan mıntıkasındaki mukabil taarruzlarımız hakkında âtideki tebliğini İngilizce neşrettiler. Her tarafa tamim ettim:

Erzurum: 29/3/1336

Tamim

1 — Bugün 29 Martta Erivan'daki Ermeni telsiz telgraf istasyonunun İngilizce olarak neşrettiği tebliğinin tercümesinden anlaşılabilen aksamı ikinci maddededir.

2 — Türk zabitanı tarafından idare edilen ve mecmuu tahminen 6000'e bâliğ olan Tatar askerlerinin isyanı tevessü etmektedir. Asiler, Ermeni kuvvetleri üzerine yürüyorlar. Ve kendilerine askeri muavenet yapılması için Mustafa Kemal Paşa'ya rica ediyorlar. Erivan'dan Tebriz'e kadar demiryolu üzerindeki Ermeni köyleri tahrip ve ahalisi asiler tarafından katledilmektedir. Denikin ordusunun dağılan aksamından Fokkeroviç kumandasındaki kuvvet şimâli Kafkasya'da Bolşeviklerin önünden kaçarak gelmektedir.

3 — İkinci maddedeki malûmattan sonra Gürcülerin Tiflis'te hapsettiği iki bin kişinin kâffesinin tahliye edildiğinden ve matbuata da serbesti bahşolunduğundan bahsediliyorsa da nihayeti anlaşılamamıştır.

4 — Heyet-i Temsiliyeye, Kolordu, Fırkalara, Kolordu kıtaatına, Mevki-i Müstahkeme arz ve tamim edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Levent Şahverdi Arşivi

Heyet-i Temsiliye 21 ve 25 tarihli *Peyam-ı Sabah* gazetesinden bazı malûmat veriyor. (28 ve 29 da gelmişlerdir.). Hülâsası:

> Sadaret Ferit Paşa'ya teklif olunmuş ve kabul etmiş, aynı zamanda Hariciye Nazırı. Şeyhülislâm ayandan Mustafa Sabri Efendi, Harbiye Nazırı Hürriyet ve İtilâf Reisi Sadık Bey, Bahriye Hamdi Paşa, Dahiliye Mehmet Ali Bey, Evkaf ayandan Vasfi Efendi, Nafia Kiraz Hamdi Paşa, Maarif kurenâ-yı sabıkadan Emin Bey Adliye sabık nazır Kâzım Bey, Şûra-yı Devlet ayandan Seyit Abdülkadir Efendi olması muhtemeldir. Almanya'da ihtilâl devam ediyor. Darbe-i hükûmet sekiz bin telefatı bâdi olmuş. Heyet-i Temsiliye istihbaratından olmak üzere:
>
> 1 — Londra'dan iş'ar olunduğuna nazaran bir İngiliz rahibi Yunanlıların Anadolu'daki harekâtı hakkında Avam Kamarasına bir rapor vermiştir.
>
> 2 — Üsküdar'daki bazı İngiliz efradı Anadolu'ya sevkolunmayı kabul etmemişlerdir.
>
> 3 — Mısır'da müteaddit ihtilâller oluyormuş, Anadolu'daki harekât-ı milliye takdirkârane takip olunmaktadır.
>
> Diğer malûmat: İngilizlerin aramızda kan dökülmemesini temin için gönderdikleri bir zatın verdiği malûmat: İstanbul işgali için kan dökülemeyeceği Londra'ya bâ-rapor temin edildikten sonra işgal kararı verilmiştir. İngiliz kıtaatı Anadolu'dan kâmilen İstanbul'a celb olunacaklardır.
>
> Şu telgrafla da bazı malûmat geldi:
>
> 1 — *Peyam-ı Sabah* ve *Alemdar* gazeteleri neşriyatı münderecatını İstanbul ahalisi gayz ve nefretle karşılıyorlar. Matbuat-ı saire dahi tekzib etmektedirler.
>
> 2 — İstanbul piyasasında teşevvüş ve gayr-i tabiilik mevadd-ı gıdaiye üzerinde mühim bir tereffu' vardır.
>
> 3 — Fransa ayanı hariciye encümeni pazartesi günü ictima ederek hükûmetin Almanya mes'elesi ve muahede-i sulhiye ve Amerika ile olan münasebat ve aynı zamanda İstanbul ile Asya-yı Sugra ve Rusya mes'eleleri hakkında bir an evvel istima edilmesi talebini havi bir takriri kabul etmiştir.
>
> 4 — 13 Mart tarihli *Temps* gazetesinde Lord Curzon Avam Kamarasında irad ettiği bir nutukta Ermenilere dair demiştir ki: Bana öyle geliyor ki siz Ermenileri sekiz yaşında pek temiz ve masum bir kız gibi zannediyorsunuz. Bunda pek yanılıyorsunuz. Zira Ermeniler bilhassa son harekât-ı vahşiyaneleri ile ne derecelere kadar hunhar bir millet olduklarını bizzat kendileri isbat eylemişlerdir.
>
> 5 — Mısır'da Zağlul Paşa'nın hanesinde elli altı murahhastan mürekkep ve müşarünleyhin riyaseti altında ictima eden bir kongre heyeti Mısır'ın istiklâlini ilân eylemiştir.
>
> 6 — *Elâlemü'l-İslâm* gazetesi Müşir Hüseyin Elkeydavi'nin Zât-ı şâhâneye çektiği bir telgrafı neşrediyor. Bunda âlem-i İslâm ve bilhassa yetmiş milyon Hint İslâmları namına rica ediyoruz kâtiyen hukuk-ı hilâfeti cüz'iyyen muhil bir muahedenamesiyle vaz etmeyiniz. Tesliyet-bahş bir cevaba muntazırız deniliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

7 — Kalküta'dan 29 Şubatta *Times*'a çekilen telgraf âlem-i İslâm'da mevcut hukuk-ı hilâfet cemiyetleri murahhaslarından mürekkep olan Kalküta Konferansı ber vech-i zir kararı ittihaz eylemiştir. hukuk-ı hilâfet ve hilâfeti muhil bir kararı Büyük Britanya hükûmeti tasdik ettiği takdirde müslümanlar bilhassa Hindistan'daki 75 milyon Müslüman İngiliz emtiasına boykotaj ilân edecektir.

8 — Aynı gazete 2 Mart'ta Kalküta'dan telgrafta mademki konferansın mukarreratı Düvel-i mütelife keenlemyekûn hükmündedir, o halde ictimaat ve iştigalatına devama hacet kalmamıştır. Binaenaleyh konferans 19 Mart'ta tatil-i ictimaat edecektir. Konferans hilâfet-i âliyemize mukarrerat ittihaz edilmiş ve edilmekte bulunmuş olduğunu istihbar etmekte olduğundan bu mukarrerattan birinin tatbikine teşebbüs edildiği andan itibaren Hint Müslümanları Büyük Britanya Hükûmetile fekk-i irtibat edeceklerinden bu kararın hilâfında hareket edecek her müslüman cemaât-i İslâmiyeden ihrac olunacaktır.

9 — Beyrut'tan 380 kadar ulema ve eşraf ve muteberan imzalarıyla Meclis-i Meb'usan riyaset makamına çekilen ve aslı Sulh Konferansına gönderilen bir telgrafta hilâfet-i Osmaniyeye olan irtibatımız ezelî ve ebedîdir. Hilâfında bir karar ittihaz edilmemesi mercudur.

10 — Celâl Nuri Bey tevkif edilmiş ve Rauf Ahmet Bey'in hanesi taharri olunmuştur. Kendilerinden malûmat alınamamıştır.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Açık telgraf ve şifre ile gelen malûmat lüzumsuz tafsilâtı havi olduğu gibi mevsuk da değil, yarınki bugünkünü tekzib ediyor. Güzelce tasnif olunarak mühimleri başa ve havadislerde ihtisar olunsa ve lüzumsuzlarından sarf-ı nazar olunsa mühim muhaberat teehhür etmeyecek. Pek çok muhaberat olduğundan, mühim şifrelerde arada bazan iki üç gün teehhüre uğruyor Lloyd George'un nutku Heyet-i Temsiliye'den aynı zamanda Trabzon'da 3. Fırkadan yazdırıldı: 25 Mart *Peyam-ı Sabah*'tan: "Lloyd George son defa Türkiye mes'elesi hakkında Hint İslâmları namına beyanatta bulunan Mehmet Ali'ye âtideki cevabı vermiştir. Türk zimâmdârları bize karşı kıyam ettiler. Ben zannetmem ki şimdiye kadar Türkiye'ye karşı harb etmiş olalım. Bilâkis birçok defalar Türkler için harbettik. Halbuki bilâhare İngilizler şimdiye kadar kendisi için tarihde misli görülmemiş gayet müthiş bir muharebe ile meşgul iken Türkiye nâgehânî bir surette bize karşı ilân-ı harbetti. Karadeniz'le serbestçe tarik-i muvasaladen mahrum bulunmamız yüzünden muharebe üç sene uzadı ki hiçbir Müslüman Hintli zannetmemelidir ki biz gûya İslâmiyet'e karşı bir ehl-i salîb muharebesi açmak üzere Türkiye ile muharebeye giriştik. Adalet talep olunuyor. Her halde Türkiye hakkında icabat-ı adalet icra olunacaktır. Avusturya hakkında ihkak-ı hak edildi. Almanya, adaleti, hem oldukça müthiş bir adaleti istihsal eyledi. Şu halde Türkiye, niçin, Türkiye hakkında icra-yı adalet edilmesin. Türkiye zannetti ki herhalde bizimle muharebe etmeye mecbur idi. Biz hayat ve memat mübarezesinde bulunduğumuz zaman Türkiye bizimle muharebeye girişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Acaba Türkiye hakkında Almanya, Avusturya vesair Hıristiyan milletlere karşı ettiğimiz tedâbirden başka bir muamelede bulunmak için makul bir sebeb var mı. Hint Müslümanlarının Türkiye hakkında mahza müslüman olduğu için şiddetli bir surette, şiddetli bir muamele ettiğimize zâhib olmamalarını arzu ederim. Büyük bir Hıristiyan milleti olan Avusturya hakkında dahi aynen tatbik edeceğiz. Bu düsturlarda hakk-ı hâkimiyetlerini kaybetmiş olan imparatorluklar hakkında milletlerin mukadderatını bizzat tayin etmek hakkını mutazammın olarak tatbik edilen düsturlardan Araplar ilân-ı istiklâl ettiler ve Türkiye imparatorluğundan ayrılmak istediler. Hırvatistan istiklâlini talep etti ve bu talebini is'af eyledik. Suriye dahi hürriyetini istedi ve istihsal etti. Şimdi aynı düsturları gerek Hıristiyanlar gerekse islâmlar hakkında tatbik edeceğiz. Benim bildiğim şudur ki Türkler ancak Türk arazisinde icra-yı hükûmet edecek ve Türk olmayan arazide hiçbir hakları olmayacaktır. Avrupa'daki hıristiyan milletler hakkında bu düsturu tatbik ettik. Türkiye hakkında da aynı düsturları tatbik edeceğiz."

29 da 20. Kolordu ve Heyet-i Temsiliyeden gelen şifreli malûmat şunlardır:

Ankara: 27/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

27 Mart 1336 tarihli kolordu raporudur:

1 — Evvelce Lefke ve Mekece arasındaki İngiliz kuvvetlerinin General Mantagu Dah emrinde dört taburlu bir piyade livasıyla bir sahra bataryasından ibaret olduğu ve bunların Kuva-yı Milliyenin tazyiki üzerine İzmit ve garbine nakline devam olunduğu anlaşılmaktadır. Çekilmekte olan İngilizlerin Mekece ile İzmit arasındaki şimendifer imalât-ı sınaiyesini tahrip edeceği his olunmakta ve bu hale karşı Kuva-yı Milliyenin tedabir-i lâzime ittihaz ettiği bildirilmektedir. Bu meyanda İngilizlerin Lefke şarkında üç gözlü şimendifer köprüsünü uzun müddet tamir edilemeyecek derecede ve Lefke istasyonunun dahilindeki bütün eşyayı tahrip etmişler ve demirhaneyi hali faaliyete getirecek birçok malzemeyi beraber götürerek istifade edilmeyecek bir hale koymuşlardır.

2 — Kuva-yı Milliye iki koldan ilerleyerek sol cenah kolu 26/27 de Mekece'nin cenub-ı şarkisindeki Ericik ve sağ cenah kolu Akhisar cenubunda Kozan köyüne muvasalat etmiştir.

3 — Niğde Kuva-yı Milliyesi 23 Mart 1336 da Adana şimal-i garbisindeki Karaisalı kazasına hareket eyledikleri haber alınmıştır.

4 — Kolordu mıntıkasının her tarafında fevkalâde bir sükûn ve asayiş mevcut olup ahali hükûmet-i mülkiye ve askeriye kemal-i faaliyet ve sükûnetle Meclis-i fevkalâdeye âzâ intihabıyla meşguldür.

5 — Evvelce Eskişehir ile Afyonkarahisar arasında tahrib edilen şimendifer köprüsünün 29 Mart 1336 da tamiratı hitâm bulacağı ve bu tamirat hitâm bulunca trenler aktarma yapmaksızın doğruca Eskişehir'e gelebilecekleri bildirilmektedir.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara: 28/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

28/3/1336 tarihli Heyet-i Temsiliye istihbaratının mahrem kısmıdır.

1 — *Times* gazetesi Pontus istiklâlinin kabul edildiğini yazıyor.

2 — Hariciye Komisyonunda Mösyö Millerand "Fransız hükûmet-i kabiliyet-i hayatiyesi olan bir Türk'ü arzu eder. Zât-ışâhâne İstanbul'da kalmalıdır. Boğazlarda serbetsi-i seyr ü sefer olmalıdır. Asya-yı Sugra'da ..... ittibâen Fransa menafi-i mahsusaya malik olmalıdır" demiştir.

3 — Tevfik Paşa Meclis-i Âyan namına zât-ışâhâneye vaziyet-i hazırayı izah ederek sadaretin Ferit Paşa'ya tevdiinden mütehassıl muhatarâta dikkat nazarlarını celb etmiştir. Zât-ışâhâne böyle bir tasavvurda bulunmadığını bildirmiş ise de İngilizlerle olan münasebetlerine nazaran ciddî ..... işbu beyanata itimad edilmemektedir.

4 — İstanbul işgal kumandanı idare-i örfiye mıntıkasının Rumeli'de Makriköy hududuna kadar tevsi ve teşmilini Fransız kumandanına tebliğ eylemiş ise de kabul ettirememiştir. Fransız ve İtalyanların efkârında İngilizlere karşı pek mühim tahavvül mahsustur.

5 — Meclis-i Meb'usan Reisi Celâlettin Arif Beyefendi ile 27/28 Mart 1336 gecesi Düzce'den görüştük. Müşârünileyh toplanacak Meclis-i Millî-i fevkalâdenin Fransa'da misal-i tarihiyesini kaydetmiş ve böyle bir meclisin mukarreratının mutâ olacağını ve Ankara'ya muvasalatında bir beyanname neşretmek mütalaasında bulunduğunu bildirmiştir. Müşârünileyh ve rüfekası bir kaç güne kadar muvasalat edeceklerdir.

6 — Refet Beyefendinin Kuşada'dan aldığı bir rapor hükûmet-i Osmaniye'ye tebliğ edilmek üzere Sulh Konferansının sulh muahedenamesi İstanbul'daki mümessillerine gönderildi. Resmî İtalyan menabiine atfen bildiriliyor. Aynı menbaa göre Amerika Almanya münferiden sulh muahedesini imza etmişlerdir.

7 — Rodos'taki İtalyan kuva-yı askeriyesi umum kumandanı General Pokar İstanbul hâdisesi üzerine telgrafla Antalya'ya âtideki nokta-i nazarı bildirmişlerdir: İtalya'nın maksadı Türkiye dahilinde hayat-ı iktisadiyenin tekrar başlamasındadır. Milletin serbestçe inkişafı hususunda İtalya hükûmetinin samimî arzusu gayr-i mütehavvil olarak kalmıştır. İhtimâl ki ..... kuvvetini teyid edecektir. Fakat Yunanlılar bunu bir tehlike addeylememeleri bu ihtimâl daha ziyade emniyet-i umumiyenin muhafazası ve hürriyet-i şahsiyenin müdafaası maksadına varid olabilir. Zira İtalya bütün kuvvetiyle Osmanlı hukuk-ı hükümranisinin müdafaası, Osmanlı ülkesinin tamamiyeti hususundaki azminde sabittir.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Heyet-i Temsiliyenin verdiği malûmattan Pontus istiklâli (!) gülünç bir şey. İmkânı maddisi olmadığını bilmeyen Paris efendileri Ermenilere olduğu gibi Rumlara da bol keseden hesabımıza inayetlerde bulunmuşlar!

Levent Şahverdi Arşivi

20 Mart istihbaratını ber vech-iâti neşrettim:

Erzurum: 29/3/1336

Tamim

Alınan mevsuk malûmat hülâsasıdır:

1 — Kafkasya'da Denikin ordusunun hayatına hâtime çeken son muvaffakiyetler esnasında ne yapacağını büsbütün şaşırmış olan Ermeniler Mart'ın on dokuzuncu gününden itibaren de Ordubad, Nahcivan ve Vedibasar mıntıkalarındaki İslâmlara ani ve şiddetli taarruzlar yaptılar. Hakkını ve namusunu kemâl-i şehamet ve fedakârı ile müdafaaya azmetmiş olan mezkûr üç islâm mıntıkasında da bu Ermeni taarruzları tamamen tardedildi ve Ermenilere birçok maktul verdirildi. Vedibasar mıntıkasındaki İslâmlar kendilerini sessiz ve sebebsiz basmak isteyen faik kuvvetteki düşmanı perişan ederek dört makinalı tüfek vesair ganaim-i harbiye almışlardır. Bilâhare mağlûp Ermenileri takip ederek Ermenistan'ın merkezi olan Revan şehrinin 7-8 kilometre şarkındaki dağa kadar kovalamış ve Ermenilerin Revan'ı muhafaza için tahkim etmiş oldukları işbu dağda mevcut tel örgülerine kadar yanaşmışlardır. Bu dağda bir gece kalarak tel örgülerini hançer ve bıçaklarla kesmek ve parçalamak suretiyle de azimkârlıklarına pek kıymetli bir misal gösteren İslâm kuvvetleri kendi mıntıkalarına muzafferane avdet etmişlerdir.

2 — Heyet-i Temsiliyeye, Kolordu ve Fırkalara, Kolordu kıtaatına ve vilâyetlere arz ve tamim edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Erzurum: 29 Mart 1336

Denikin Ordusunun Mağlubiyeti

27 Mart tarihli mevsuk malûmattır:

1 — Otuz bine karib perakende Denikin efradı Gürcistan'a iltica etmiştir. Büyük rütbedeki birçok Denikin zabitleri firaren Batum'a gelmişlerdir.

2 — Denikinin bir iki gün evvel Batum'dan Dersaadete gittiği Batum'da söylenmektedir. Gürcistan'da da heyecan fevkalâde olup her tarafta İngilizler aleyhine hararetli mitingler yapılmaktadır.

3 — Bolşeviklerin yalnız Yekaterinodar havalisindeki netice-i muvaffakiyetleri hakkında âtideki malûmat alınmıştır:

a) Yekaterinodar şehrinde yirmi bin esir ile kırk top, yüzden fazla makineli tüfek anbarlarda müdehhar iki yüz bin tüfek, yüz bin top mermisi, dört zırhlı tren, sekiz tayyare, sekiz sıhhiye treni iğtinam edilmiştir. Yine son taarruzlarda iki bin beş yüz yirmi zabit, altmış altı bin sekiz yüz

Levent Şahverdi Arşivi

nefer, yüz yetmiş beş top, üç yüz kırk makinalı tüfek iğtinam edilmiştir. Dağılıp kaçan on altı bin düşman neferi incimad etmiştir.

2 — Heyet-i Temsiliyeye, Kolordulara, Fırkalara, Erzurum Mevkii Müstahkem Kumandanlıklarına ve vilâyetlere arz ve tamim edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Erzurum: 29/3/1336

Moskova telsiz telgrafının 28 Mart tebliğidir:

Bütün gazete idarehanelerine ve bütün makamata: herkese ve her yaştakilere anlatılmalıdır. "Kırmızı Ordu mukabil ihtilâlcilerin elinden Novorosisk şehrini almıştır. Bu şehrin işgali fevkalâde mühimdir. Çünkü orada Denikin ordusunun bütün mevad ve malzemesi ve ecnebilerin Denikin ordusuna gönderdikleri eşya ve malzeme kâmilen burada zabtedilmiştir. Denikin Düvel-i İtilâfiyeden en büyük himayeyi burada görmüştü. Bu mühim darbe ile Kırmızı Ordu gönüllü ordunun temelini dahi söküp atmıştır. Şimdi artık Denikin kalmamıştır. Fakat her şeyden evvel Sovyet hâkimiyeti bunun gibi bir kaç vazife halletmeye mecburdur. Yalnız mukabil inkılâplara galebe etmek kâfi değildir. Bilâkis hükûmet dahilinde demiryollarını ve sanayii tekrar tesis etmek ve bilâhare kendi arazimizde bir taarruza karşı müdafaa etmek lâzımdır.

2 — Kömür ocaklarının tekrar tesisi Don havzasında bulunan İş ordusu alayları tarafından icra edilecektir. Kömür ocaklarının hal-i hazırı iş ordusunda sağlam bir sosyalistlik nizam ve intizamını icab ettirmektedir.

3 — On adet kabil-i nakil kütüphane ihzar edilmiştir. Kütüphaneler bilhassa ordu ve ahali için her kazaya gönderilecektir.

4 — İş ordusu tarafından Kursk vilâyetinde dört yüz on beş bin pot şeker ve iki yüz otuz bin şurup imâl edilmiş ve mevcut olan şeker pancarından takriben yedi yüz bin pot şeker ve üç yüz bin pot şurup istihsal olunacaktır.

5 — Almanya vaziyeti: Almanya'da Sovyet cumhuriyeti teessüs etmiş ve şerâit-i âtiye tayin edilmiştir:

a) Umumi grev nihayet bulmalıdır,

b) Muhaliflerin amele partisine teslimi,

c) Maden ocaklarının millileştirilmesi.

6 — Garbî Almanya'daki maden ocaklarına yüz bini mütecaviz silâhlı amele tarafından vaziyet edilmiştir.

7 — Heyet-i Temsiliyeye, Kolordulara, Fırkalara ve Vilâyetlere ve Erzincan livasına arz ve tamim edilmiştir.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

Garp cihetinden haberler:

30 Mart'ta 20. Kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa Harbiye Nazırı seryaveri Salih Bey'in bir şifresini yazıyor: "Harbiye Nezaretinden kolordulara keşide edilen telgraflar, fransızca ve türkçe nüsha olarak ihzar ve iki suret Harbiye

Levent Şahverdi Arşivi

Nazırı tarafından imza edildikten sonra Harbiye Nezaretindeki İngiliz kontrol heyeti tarafından sansür edilmekte ve ondan sonra keşidesine müsaade edilmektedir." Buna şüphe etmiyor ve muhabere etmiyoruz. Bu tazyike tahammül edenlerle böyle bir makamdan emir almak isteyenler pek geniş kalpli olmalıdır. Salih Bey'in ve daha firar eden diğer zatların Ankara'ya muvasalatını haber alınca bir senelik derdimi tekrar şöylece yazdım:

Erzurum: 30/3/1336

Heyet-i Temsiliyeye

Seryaver Salih Bey'in Ankara'ya geldiği ve Celâlettin Arif Bey grubunun dahi salimen gelmekte olduğu pek ziyade mucib-i memnuniyettir. Saffet ve Salih Beylerin ve daha münasip görülecek erkân-ı harp zabitleriyle ümerâdan muktedir bir kaç zatın hemen Erzurum'a yola çıkmalarını pek ziyade istirham eylerim. Kolorduda halen tek bir erkân-ı harp vardır. Harekâtı âtiye için Üçüncü ve bilhassa Onüçüncü Kolordular emr-i âciziye tevdi buyurulursa karargâh teşkili için bu havalide tek bir erkân-ı harp dahi olmadığını arz eylerim.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir

29 tarihli Moskova telsizini tamim ettirdim; Moskova telsiz telgrafının 29 Mart tarihli tebliğ hülâsasıdır:

Tamim

Moskova telsiz telgrafının 29 Mart tarihli tebliğinin hülâsasıdır:

1 — Garp cephesinde muvaffakiyetli muharebeler devam etmektedir.

2 — Kafkas cephesinde Novorosiski mıntıkasında Denikin'in bakiyyetü's-süyufta on binden fazla esir daha alınmıştır.

3 — Sahil boyunca Gelencik'e doğru kaçan ve Kırmızı, Yeşilordular arasında kalan on beş bin kadar kuvvet Denikin bakiyesi sıkıştırılmış ve bir miktarı esir edilmiştir.

4 — Maykop mıntıkasından kaçan Kafkas dağlarına dağılmış ve perakende kalmış olan bazı Denikin parçalarından Maykop ile Anapa arasındaki demiryolu mıntıkası temizlenmektedir.

5 — Heyet-i Temsiliyeye, Kolordu ve Fırkalara, Vilâyetlere arz ve tamim edilmiştir.

Kâzım Karabekir

30 Martta Trabzon'dan gelen malûmatta: "Gürcülerin Artvin kasabasını işgal etmekte olduğu ve Batum'dan da İngilizlerin Artvin'e kuvvet göndermekte oldukları" bildirildi. Bu mıntıkanın ziyaını, mevsimin müsaadesizliği dolayısıyla haiz-i ehemmiyet görmedim. 31 Mart gece gündüz yine kar yağdı ortalık tam bir karış.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum İngiliz mümessili Rawlinson 22 Mart'tan beri "Beni bırakın tavassut edeyim" zemininde yazar dururdu. 31 de yazdığı metni ve Heyet-i Temsiliye'ye İstanbul İngiliz kuvâsına teklifi 7 Nisan'da Trabzon vasıtasıyla İstanbul İngiliz karargâhına yazıldı: Eğer faydalı olursa mutavassıt hizmetini ifa etmeyi Kâzım Paşa'ya teklif ettim. Amirleri olan Ankara'daki Kuva-yı Milliye karargâhı ile müşavere etti. Teklifi kabul ediyorlar ve 15. Kolordu vasıtasıyla zirdeki birinci resmî telgrafı göndermemi taleb ediyorlar. Evvel emirde İngilizler tarafından haksız olarak işgal edilmiş olan Adana, İzmir ve İstanbul tamamıyla tahliye edilmedikçe onlar İngilizlerle münasebat-ı resmiyeye girişemiyeceklerdir. Size arz ederim ki Ankara tarikiyle söz vererek veya başka suretle kendi hututumuza gönderilebilirsem emirlerinizi ifa edebilirim. Ve buradaki vaziyet hakkında izahat verebilirim. Ve böylece suret-i halli teshil edebilirim Rawlinson.

İngiliz karargâhı sadece: "Maiyetimizle birlikte geliniz" cevabını verdi. Tabii Rawlinson da İstanbul'dan kaldırılan arkadaşlarımızın mukabili olarak misafirimiz kaldı.

Heyet-i Temsiliyeden şifreli malûmat:

Ankara: 29/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Tehiri gayr-i caizdir.

29/3/1336 Heyet-i Temsiliye istihbaratının mahrem kısmı:

1 — 30 Mart Salı günü külliyetli bombaları hamil 40-50 kadar tayyarelerin Anadolu'ya geçerek toplu gördükleri Kuva-yı Milliye kıtaatına taarruz edecekleri haber alınmıştır. Bir İngiliz tayyare gemisi İzmit'e gelmiştir.

2 — Karadeniz Boğazı'nın her iki sahilinin İtalyan idaresinde ve Çanakkale Boğazının Rumeli sahilinin İngiliz ve Anadolu sahilinin Fransız kıtaatının taht-ı muhafazasına ve idaresine verileceğini İtalyan ajansı bildiriyor.

3 — Cevat Paşa ile beraber tevkif edilen yaveri Tahir Bey'in firar ettiği ve mühim raporları hamilen Ankara'ya hareket eylediği bildirilmiştir.

Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal

31 Mart'ta Heyet-i Temsiliyenin şifreli ve açık telgraf suretleri şunlardır:

Ankara: 30/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

30 Mart 1336 Heyet-i Temsiliye istihbaratının mahrem kısımları:

1 — Meb'us Bekir Sami ve Veli Beyler Dersaadet'ten Anadolu'ya hareket etmişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — İtalyan menabiinden tereşşuh eden malûmata nazaran ayın 25'inde muahede-i sulhiyemizin hükûmete tebliğ edildiği ve henüz resmen ilân olunmadığı haber alınmış ve İstanbul'dan tahkikine tevessül edilmiştir.

3 — *Temps* gazetesinin beyanatına nazaran Franşe Despere Avrupa-yı Osmanideki ve İngiliz Generali Milne de Anadolu'daki Kuva-yı İtilâfiye başkumandanlığına tayin kılınmıştır.

4 — İtalyanların İstanbul'da hiçbir işgal mıntıkası kabul etmeyip suret-i işgali konferans nezdinde protesto ettikleri haber alınmıştır.

5 — 160 bin kişilik Bolşevik orduları Dinyeper nehrini geçerek Besarabya'ya yaklaşmışlardır.

6 — *Times*'in verdiği malûmata nazaran General Kropatkin Bolşevik hükûmetini idare etmekte ve Brosilof da orduya kumanda etmektedir.

7 — 3, 4, 5, 6. maddelerdeki malûmat son Bulgar gazetelerine atfen ve Kırkkilise'den verilmiştir.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

Ankara: 30/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına
(Her Tarafa Tamim)

30 Mart 1336 Heyet-i Temsiliye istihbaratı:

1 — Amerika Cumhuriyetleri Trakya'nın Yunanistan'a, Besarabaya'nın Romanya'ya verilmesini katiyyen arzu etmiyorlar.

2 — Romanya Başvekili Şehrisku ilk işin yakın zamanda Bulgaristan'la sulh etmek olduğunu söylemiştir. Umum Bükreş işçileri tatil-i eşgal etmiştir.

3 — Arnavutlar Görice kasabasında Yunanlılara karşı boykotaj etmektedirler.

Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal

20. Kolordudan malûmat:

Ankara: 30/3/1336

15. Kolordu Kumandanlığına

1 — İngilizlerin İzmit'i dahi tahliye etmekte oldukları haber alınmıştır. Kuva-yı Milliye'nin yeni vaziyetine dair haber alınmamıştır.

2 — Çiftehan - Pozantı arasında Fransızlar tarafından düçâr-ı taarruz olan Kuva-yı Milliye Fransızlarla müsademe etmeye mecbur olmuş ve netice-i müsademede Fransızlar 8 maktul ile makinalı tüfek ve eşyalarını kısmen bırakarak çekilmişlerdir.

3 — Bu civardaki köprü, tünel Kuva-yı Milliye tarafından işgal edilmiş ve Pozantı'dakilerle beraber rıc'ata hazırlandıkları haber alınmıştır.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat

Levent Şahverdi Arşivi